

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ : ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	8
1.1. Διατύπωση του προβλήματος	8
1.2. Κριτήρια επιλογής του θέματος	11
1.3. Σκοπός της έρευνας.....	14
1.4. Αναγκαιότητα της έρευνας	15
1.5. Σπουδαιότητα της έρευνας.....	15
1.6. Τα όρια της έρευνας.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ : ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ	19
2.1. Εθνικισμός	19
2.2. Ορισμοί	25
2.3. Εθνική ομογενοποίηση.....	28
2.4. Εθνική Γλώσσα και Εθνική Παιδεία.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	34
3.1. Ο Εθνικισμός στη Νοτιοανατολική Ευρώπη	34
3.2. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία.....	39
3.3. Η Βουλγαρία και η «περιφέρεια Αιγαίου».....	53
3.3.1. Βουλγαρία: κυβερνητικό σχήμα και μορφή της διακυβέρνησης.....	53
3.3.2. Βουλγαρία: εσωτερική και εξωτερική πολιτική στα χρόνια του πολέμου	54
3.3.3. Η «Περιφέρεια Αιγαίου» : διοικητική ενσωμάτωση	56
3.3.4. Περιφέρεια Αιγαίου: εθνική ομογενοποίηση και τεχνικές εθνοκάθαρσης.....	58
3.3.5. Οι εχθροί του έθνους και του κράτους	60
3.4. Η Κρίση (καλοκαίρι 1943 – καλοκαίρι 1944)	64
3.4.1. Η κατάσταση στο εσωτερικό της Βουλγαρίας.....	64
3.4.2. Η κατάσταση στην «περιφέρεια Αιγαίου».....	67
3.5. Η Βουλγαρία και η «περιφέρεια Αιγαίου» : οικονομική πολιτική	72
3.6. Ο επίλογος του 3 ^{ου} βουλγαρικού κράτους και η «περιφέρεια Αιγαίου»	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	81
4.1. Σχεδιασμός και διεξαγωγή της έρευνας	81
4.2. Το υλικό της έρευνας και τα όριά του.....	83
4.3. Μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων	84
4.3.1. Εθνογραφικές τεχνικές	84
4.3.2. Ιστορική τεκμηρίωση: κριτική και ερμηνευτική	85
4.3.3. Διπλωματική.....	92
4.3.4. Χαρτογραφική μέθοδος	93
4.4. Δομή εργασίας	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ : Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΑ ΝΕΑ ΕΔΑΦΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗΝ «ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ» ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ 1941 – 1942.....	99
5.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια.....	99
5.1.1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος στη Βουλγαρία	99
κατά το 1940.....	99
5.1.2. Η εκπαιδευτική πολιτική στα νέα εδάφη	101
5.1.2.1. Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού συστήματος των νέων εδαφών	101
5.1.2.2. Οι Μετονομασίες, τα σχολικά εγχειρίδια και οι «εθνικοί» Μορφωτικοί Σύλλογοι.....	105
5.1.2.3. Ο εορτασμός των Αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου.....	109
5.1.3. Η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (Βελομορριε) ως μέρος της εκπαιδευτικής πολιτικής της Βουλγαρίας στα νέα εδάφη	114

5.1.3.1. Σύσταση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης	114
5.1.3.2. Τα σεμινάρια «βουλγαρογλωσσίας».....	115
5.1.3.3. Το πρόβλημα της έλλειψης των εκπαιδευτικών	117
5.1.3.4. Σχολικά κτίρια, σχολική περιουσία και εξοπλισμός	123
5.1.3.5. Αποδέκτης της εκπαιδευτικής πολιτικής.....	125
5.1.3.6. Τα πληθυσμιακά δεδομένα, το «αλλοεθνές» μαθητικό δυναμικό και η μειονοτική πολιτική.....	127
5.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	135
5.2.1. Σύσταση εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	135
5.2.1.1. Διοικητική οργάνωση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	135
5.2.1.2. Γεωγραφικές ιδιαιτερότητες.....	136
5.2.2. Οργάνωση του σχολικού δικτύου.....	143
5.2.2.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	143
5.2.2.2. Υλικές συνθήκες στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης	155
5.2.2.3. Μορφωτικοί Σύλλογοι.....	165
5.2.2.4. Ίδρυση του πρώτου γυμνασίου στην περιφέρεια	166
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1941 - 1942	171
6.1. Έναρξη της σχολικής χρονιάς : Οργάνωση της διδασκαλίας - διαπαιδαγώγησης και εθνική συσπείρωση	171
6.1.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια	171
6.1.1.1. Συντονισμός των στελεχών εκπαίδευσης.....	171
6.1.1.2. Η Βαθμολογία για τα προσωπικά χαρακτηριστικά και ο «Μπράνικ».....	180
6.1.1.3. Διδακτικές – μεθοδολογικές κατευθύνσεις	181
6.1.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο.....	186
6.1.2.1. Οργάνωση της σχολικής εργασίας	186
6.2. Η πορεία και η έκβαση της σχολικής χρονιά 1941 – 1942	193
6.2.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια	193
6.2.1.1. Οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη	193
6.2.1.2. Η πορεία επίλυσης του προβλήματος της έλλειψης εκπαιδευτικών και το νέο εκπαιδευτικό μοντέλο.....	199
6.2.1.3. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών	205
6.2.1.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών: Γενικές διοικητικές και παιδαγωγικές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών όλης της χώρας	212
6.2.1.5. Κατευθύνσεις διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης	218
6.2.1.6. Αποτίμηση του εκπαιδευτικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942. Νέες κατευθύνσεις στην επιθεώρηση των εκπαιδευτικών	232
6.2.1.7. Υλικές συνθήκες.....	235
6.2.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο.....	236
6.2.2.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης	236
6.2.2.1.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	236
6.2.2.1.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	237
6.2.2.1.3. Πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών.....	239
6.2.2.1.4. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών	240
6.2.2.1.5. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	241
6.2.2.1.6. Υλικές συνθήκες	242
6.2.2.1.7. Πολιτιστικά ιδρύματα	242
6.2.2.2. Εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής	243
6.2.2.2.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας.....	243
6.2.2.2.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	245
6.2.2.2.3. Πολιτιστική – κοινωνική, εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών	247

6.2.2.2.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	248
6.2.2.2.5. Υλικές συνθήκες	249
6.2.2.3. Εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης	249
6.2.2.3.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας	249
6.2.2.3.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	250
6.2.2.3.3. Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών	253
6.2.2.3.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	254
6.2.2.3.5. Υλικές συνθήκες	255
6.2.2.4. Εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας.....	255
6.2.2.4.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας	255
6.2.2.4.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	256
6.2.2.4.3. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών και η εξωσχολική τους δραστηριότητα	257
6.2.2.4.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	258
6.2.2.4.5. Υλικές συνθήκες	258
6.2.2.5. Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας.....	259
6.2.2.5.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας	259
6.2.2.5.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	260
6.2.2.5.3. Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου	263
6.2.2.5.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	264
6.2.2.5.5. Υλικές συνθήκες	264
6.2.2.6. Εκπαιδευτική επαρχία Σερρών	264
6.2.2.6.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας	265
6.2.2.6.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση.....	268
6.2.2.6.3. Εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών.....	269
6.2.2.6.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών.....	269
6.2.2.6.5. Υλικές συνθήκες	269
6.2.2.7. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου» για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942	271
6.2.2.8. Σχεδιασμός της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και της πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943	274
6.2.2.9. Γυμνάσια της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης	279
6.2.2.10. Ιδιωτικά σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης	285
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ : Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1942 - 1943	295
7.1. Κεντρικός σχεδιασμός - Σόφια	295
7.1.1. Εκπαιδευτικοί	295
7.1.2. Συντονισμός της σχολικής εργασίας και πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.....	303
7.1.3. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση	313
7.1.4. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών ..	318
7.1.5. Υλικές συνθήκες.....	321
7.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο	322
7.2.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης	322
7.2.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση	328
7.2.3. Κοινωνική – πολιτιστική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου.....	330
7.2.4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	334

7.2.5. Υλικές συνθήκες.....	336
7.2.6. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών.....	345
7.2.7. Γυμνάσια της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	346
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ : Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1943-1944.....	352
8.1. Κεντρικός σχεδιασμός - Σόφια	352
8.1.1. Εκπαιδευτικοί	352
8.1.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση	355
8.1.3. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών.....	363
8.1.4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	364
8.1.5. Υλικές συνθήκες.....	367
8.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο	368
8.2.1. Πρώτο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943 – 1944.....	368
8.2.1.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.....	368
8.2.1.2. Εκπαιδευτικοί.....	373
8.2.1.3. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση	375
8.2.1.4. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών.....	380
8.2.1.5. Υλικές συνθήκες.....	381
8.2.2. Δεύτερο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943 – 1944	384
8.2.2.1. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση	384
8.2.2.2. Προετοιμασίες για την ομαλή έναρξη της σχολικής χρονιάς 1944 -1945... ..	390
8.2.2.3. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών	393
8.2.2.4. Ο Σεπτέμβρης του 1944	393
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	402
9.1. Ο οργανωτικός σχεδιασμός της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στα νέα εδάφη	402
9.2. Η οργάνωση της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης.....	403
9.3. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1941-1942 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης .	404
9.4. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1942-1943 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης .	408
9.5. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1943 -1944 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης	411
9.6. Η εθνοποιητική διάσταση της εκπαίδευσης.....	415
ΠΗΓΕΣ.....	421
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	423
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	432

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Φ	Фонд (αρχειακή πηγή)
οπ.	опис (αρχειακός κατάλογος)
a.e.	архивна единица (αρχειακή μονάδα)
Ε.τ.Κ.	Εφημερίδα της Κυβέρνησης
ΠΣΣΕΞ	Περιφερειακό Συμβούλιο Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης
ΠΣΔΓΕΣΕΞ	Περιφερειακό Συμβούλιο Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης
αρ.	αριθμός
Βλ.	Βλέπε
σσ.	σελίδες
σ.	σελίδα
τ.	τεύχος
Π.Μ.	Πατριωτικό Μέτωπο
Ε.Σ.Σ.Δ.	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Σ.Σ.Α.	Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή
Κ.Κ.Β.	Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας
ΕΑΟ	Εθνικά Ανταρτικά Ομάδες
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διατριβή αυτή με την παρούσα μορφή ολοκληρώθηκε το 2011. Είναι το αποτέλεσμα μακροχρόνιας και κοπιαστικής ερευνητικής εργασίας αλλά και ηθικού αγώνα. Διότι πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες που θέτει η έρευνα μέσα στα αρχεία, και μάλιστα στα αρχεία ενός ξένου κράτους, η εκπόνηση της παρούσας διατριβής συνάντησε και υποκειμενικές δυσκολίες. Όταν κάποιος θέτει ως στόχο να μελετήσει επιστημονικά και αμερόληπτα την εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσε το βουλγαρικό κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά την περίοδο 1941-1944 και ταυτόχρονα κατάγεται από τη Δράμα – μια περιοχή που σε διάστημα 30 χρόνων γνώρισε 3 βουλγαρικές κατοχές, που οι φωτογραφίες από τις διαδοχικές σφαγές και πυρπολήσεις πόλεων και χωριών έχουν επανειλημμένα κάνει το γύρω του κόσμου και η επιστημονική έρευνα ακόμη προσπαθεί να συνθέσει τον μακρύ κατάλογο των χιλιάδων θυμάτων της θηριωδίας του αντίπαλου εθνικά «άλλου» - τότε σίγουρα πρέπει να διανύσει πολλά στάδια εσωτερικού εκπολιτισμού.

Στον αγώνα αυτό τη βασική στήριξη παρείχε ο επιβλέπων καθηγητής μου, κ. Σπυρίδων Πανταζής. Τον ευχαριστώ κατ' αρχήν θερμά για την επιμονή και την αυστηρότητα με την οποία με οδήγησε στην αμερόληπτη επιστημονική προσέγγιση του θέματος και στον καθορισμό των μεθοδολογικών αρχών της έρευνας. Επίσης τον ευχαριστώ, γιατί είχε πάντα την ικανότητα και την ετοιμότητα να δίνει άμεσες και ευρηματικές λύσεις σε όλα τα προβλήματα που παρουσιάζονταν κατά το διάστημα της έρευνας στα αρχεία και τις βιβλιοθήκες της Σόφιας. Η καθοδήγησή του ήταν ουσιαστική και σε όλα τα υπόλοιπα στάδια της εργασίας αυτής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι όποιες αδυναμίες ή ελλείψεις της βαρύνουν εκείνον αλλά αποκλειστικά εμάς.

Ευχαριστώ το μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, καθηγητή κ. Απόστολο Παπαϊωάννου, για τις πολύτιμες υποδείξεις και τη σημαντική βιβλιογραφία που μου συνέστησε.

Ευχαριστώ επίσης το μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, καθηγήτρια κ. Σοφία Βούρη, για τις διακριτικές παρατηρήσεις της. Καθώς είναι η πρώτη ερευνήτρια που ανέδειξε τη συμβολή της εκπαίδευσης στις διαδικασίες οικοδόμησης έθνους – κράτους στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο, το έργο της ήταν οδηγός σε όλη την πορεία της εργασίας μας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον επίκουρο καθηγητή κ. Χρήστο Τζήκα, που τόσο γενναιόδωρα έθεσε στη διάθεσή μας τη βιβλιοθήκη του. Μέσα από την πλούσια αυτή συλλογή συγγραμμάτων που μελετούν τον εθνικισμό και την εθνικιστική ιδεολογία, και κυρίως μέσω των εύστοχων επισημάνσεων του, μπορέσαμε να συνειδητοποιήσουμε την πρωτεύουσα φύση του φαινομένου του εθνικισμού αλλά και την ανάγκη υιοθέτησης των οπτικών της εθνογραφίας στη δική μας έρευνα.

Επίσης ευχαριστώ πολύ τον κ. Γιώργο Παπαϊωάννου, που πρόθυμα μας δίδαξε την τεχνική της φωτογράφισης αρχείων και της οργάνωσης ψηφιοποιημένων αρχειακών δεδομένων.

Πολλές ευχαριστίες οφείλω σε όλους τους ερευνητές του ίδιου με εμάς ιστορικού πλαισίου, δραμινούς και μη, που φιλότιμα διέθεσαν το χρόνο τους και αντάλλαξαν με εμάς τους προβληματισμούς τους, και ειδικά τους κ.κ. Ευάγγελο Καρσανίδη, Δημήτριο Πασχαλίδη, Ιωάννη Μόνιο και Τάσο Χατζηαναστασίου.

Ολόθερμα όμως θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Ξανθίπη Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη. Η πολύτιμη ερευνητική της πείρα, η υπόδειξη από μέρους της των

αρχειακών πηγών και οι συμβουλές της συνέβαλλαν αποφασιστικά στην ερευνητική διαδικασία.

Τέλος, ολόψυχα ευχαριστώ το σύζυγό μου, κ. Γιάννη Φούντα. Χωρίς την πολύπλευρη στήριξή του και την πίστη του σε εμάς και το έργο μας, αυτό το ερευνητικό εγχείρημα δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί.

Ιωάννινα 2011

Δήμητρα Πατρωνίδου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ : ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

1.1. Διατύπωση του προβλήματος

Η ιστοριογραφία της εκπαίδευσης, ως μελέτη των εκπαιδευτικών φαινομένων, αποτελεί πλέον και στη χώρα μας αυτόνομο επιστημονικό κλάδο¹. Από τη μια, η χρήση πιο στέρεων και νέων επιστημονικών εργαλείων, η διεύρυνση των πεδίων έρευνας και των χρησιμοποιούμενων πηγών, καθώς και οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που επήλθαν με το τέλος της δικτατορίας του 1967, και από την άλλη, η εισαγωγή από το 1985 και μετά του γνωστικού αντικειμένου «Ιστορία της Εκπαίδευσης» στα προγράμματα σπουδών όλων σχεδόν των Παιδαγωγικών Τμημάτων της χώρας² οδήγησαν σε μια κατακόρυφη αύξηση της υπάρχουσας πενιχρής βιβλιογραφίας³.

Οι μελετητές αυτού του κλάδου είτε παρουσιάζουν και σχολιάζουν διάφορα τεκμήρια της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, είτε επιχειρούν να ερμηνεύσουν τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου, όπως αυτό ιστορικά διαμορφώθηκε, είτε προσεγγίζουν εκπαιδευτικά προβλήματα, συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους, πρόσωπα, το μεταρρυθμιστικό φαινόμενο κ.τ.λ.. Τέλος ο προβληματισμός εστιάζεται και σε τοπικές εκπαιδευτικές ιστορίες και στην ιστορία της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού⁴.

Αξιόλογες εργασίες έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια και για την τοπική εκπαιδευτική ιστορία του Μακεδονικού και Θρακικού χώρου και αφορούν στην περίοδο πριν από την ενσωμάτωση των περιοχών αυτών στον ελληνικό εθνικό κορμό⁵ και μετά από αυτήν⁶. Η εκπαιδευτική ιστορία του χώρου αυτού παρουσιάζει

¹ Πρόλογος του Τζήκα στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης*, Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας, Θεσσαλονίκη 2006

² Ό.π. σ.10. Βλ. και Μπουζάκης, στο πρόλογο του βιβλίου της Ηλιάδου -Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος*, Αθήνα 2006

³ Ο Φράγκος το 1986 προλογίζοντας την πρώτη έκδοση του βιβλίου του Μπουζάκη, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1999)*, αφού εξάρει το έργο του Α. Δημαρά, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, και του Τσουκαλά, *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή – ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*, καθώς και τη συμβολή των ερευνητών που ανάλυσαν συστηματικά από κοινωνιολογική σκοπιά εκπαιδευτικά φαινόμενα (Νούτσος, Φραγκουδάκη, Ηλιού , Μυλωνά, κ.α.) παραδέχεται πως ακόμη μέχρι τότε δεν είχε επιτευχθεί σύζευξη της παιδαγωγικής και κοινωνικής ερμηνείας του ελληνικού σχολείου ως ιστορία εκπαίδευσης, στο βαθμό που πρέπει και με τον τρόπο που χρειάζεται ο λαός μας.

⁴ Στο χώρο της τοπικής ιστορίας πολλές ενδιαφέρουσες εργασίες - διατριβές, άρθρα, ανακοινώσεις σε συνέδρια, βιβλία – θα κάνουν την εμφάνισή τους και θα φωτίσουν άγνωστες πτυχές της τοπικής εκπαιδευτικής μας ιστορίας και της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού. Ενδεικτικά, Μπέτσας, *Θεσμικές και λειτουργικές όψεις της εκπαίδευσης των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας, από την έναρξη των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ έως την επανάσταση των Νεοτούρκων*, Θεσσαλονίκη 2005, Τερζής, «Σκέψεις για την ελληνική εκπαίδευση κατά την οθωμανική περίοδο με έμφαση τον ανώτερο κύκλο σπουδών στην πατριαρχική σχολή Κωνσταντινουπόλεως (1759-1821) : μια νέα σκοπιά σε ένα παλιό ζήτημα» στο *Η Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή : Ιστορία και προσφορά*, Αθήνα 2004.

⁵ Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλτρωτική πολιτική: η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, Θεσσαλονίκη 1995, Βούρη, *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994 και της ίδιας *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*, Τεκμήρια Ιστορίας, Αθήνα 2005, Καρανίδης *Η εκπαίδευση στον καζά Δράμας 1840 – 1899, Β' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 1994, κ.α.

⁶ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η Εκπαίδευση ως μέσο εθνικιστικής προπαγάνδας. Η Βουλγαρική αφομοιωτική πολιτική στην Ανατ. Μακεδονία και τη Θράκη, 1941-1944», *Περί Θράκης*, Επιστημονική

ιδιαιτερότητες, όχι μόνο γιατί η ένταξη των περιοχών αυτών στα όρια του Νεοελληνικού Κράτους καθυστέρησε χρονικά, αλλά κυρίως εξαιτίας της συνύπαρξης στο χώρο αυτό κατά την περίοδο της Οθωμανικής διοίκησης ενός μωσαϊκού φυλών και πολιτισμών (ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι, αρβανιτόφωνοι, τουρκόφωνοι χριστιανοί, εβραίοι και μουσουλμάνοι) και εξαιτίας της σύνδεσης εκπαιδευτικής ιστορίας της περιοχής με το Μακεδονικό Ζήτημα⁷, το οποίο αποτελεί τμήμα του Ανατολικού Ζητήματος.⁸

Είναι γεγονός ότι η ερμηνευτική θεώρηση των ερευνητών που μελετούν την εκπαιδευτική ιστορία του μακεδονικού και θρακικού χώρου μπόρεσε να διεισδύσει σε αξιόλογο βάθος, γιατί αξιοποίησε μια πλούσια βάση δεδομένων, που προέκυψε από ιστορικές έρευνες που χρονικά προηγήθηκαν και αφορούσαν α) στην πολιτική, κοινωνική και εθνολογική ιστορία του χώρου⁹, β) στο ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο ελληνικό εθνικό ζήτημα και την εκπαίδευση του Γένους¹⁰, γ) στο μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και ειδικότερα στη Μακεδονία και Θράκη¹¹, δ) στο ζήτημα της ξενοφωνίας ή αλλογλωσσίας του μακεδονικού χώρου¹², ε) στην κοινωνιο- ανθρωπολογική ανάλυση των εθνοτικών ομάδων και ταυτοτήτων, που χρησιμοποιεί την εθνογραφία ως μεθοδολογικό εργαλείο και ως ερμηνευτική προοπτική¹³, στ) στην ακαδημαϊκή μελέτη του εθνικισμού¹⁴.

Ειδικότερα, πρόσφατες εργασίες της Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)* και της Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος. Το*

Περιοδική Έκδοση, Πρώτος Τόμος, Ξάνθη 2001, και της ίδιας, «Η αφομοιωτική πολιτική των Βουλγαρικών αρχών στους τομείς της εκπαίδευσης, της γλώσσας και του πολιτισμού στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη κατά τη διάρκεια της Κατοχής» στο: *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, Επιμέλεια: Ξανθίππη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 82-106.

⁷ Αυτό που έχει επίσημα καθιερωθεί να ονομάζεται Μακεδονικό Ζήτημα περιλαμβάνει σε όλες τις φάσεις του και τη μοίρα της Θράκης.

⁸ Καθώς δηλαδή η Οθωμανική Αυτοκρατορία, «ο Μεγάλος Ασθενής», όδευε προς διάλυση, τα όμορα βαλκανικά κράτη επιδίωξαν να διευρύνουν την εθνική τους γλώσσα και να εμποδίσουν το εθνικό τους φρόνημα στους διεκδικούμενους πληθυσμούς της Μακεδονίας και της Θράκης, προκειμένου να ενσωματώσουν το χώρο αυτό στην εθνική τους επικράτεια. Κυρίαρχη θέση στις πρακτικές πρόδρομης ενσωμάτωσης που ακολούθησαν τα βαλκανικά κράτη κατέχει η Εκκλησία και το σχολείο. Η παιδεία αναδεικνύεται σε σαφές κριτήριο εθνικότητας, το σχολείο σε «ιδεολογικό μετασχηματιστή της εθνικής συνείδησης» Μπέτσας, «Οικουμενικότητα και Εθνοκεντρισμός: εκδοχές της ελληνικής παιδείας στο φθίνοντα 19^ο αιώνα», στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης*.

⁹ Βακαλόπουλος *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Θεσσαλονίκη 1993, Κολιόπουλος *Λεηλασία φρονημάτων. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία. Θεσσαλονίκη 1994*, και *Λεηλασία φρονημάτων Β'.* *Το Μακεδονικό Ζήτημα στην περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1945 – 1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1995 κ.α

¹⁰ Ζώγου- Καραστεργίου *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική Διοίκηση και η Εκπαίδευση του Γένους, Κείμενα- Πηγές: 1830- 1914*, Θεσσαλονίκη 1998, κ.α.

¹¹ Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος επιμ., *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Αθήνα 1997, Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες: Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999, Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940*, στο Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, κ.α.

¹² Κωστόπουλος, *Η Απαγορευμένη Γλώσσα. Κρατική Καταστολή των Σλαβικών Διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα 2002, Μιχαηλίδης, *Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abecedar*, στο Τσιτσελίκης επιμ. *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια*, Αθήνα 1999, κ.α.

¹³ Γούναρης- Μιχαηλίδης- Αγγελόπουλος επιμ. *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997, κ.α.

¹⁴ Hobsbawm, *Εθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα, Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα* (1990), για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1994, Βερέμης επιμ., *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1997 κ.α..

*παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονία*¹⁵ εγκαινιάζουν έναν γόνιμο επιστημονικό διάλογο, καθώς ερευνούν την εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στο μακεδονικό χώρο μέσα στο συγκείμενο του Μακεδονικού Ζητήματος σε δυο επάλληλες χρονικές περιόδους: από το 1903 έως το 1913 η πρώτη (ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα και Βαλκανικοί Πόλεμοι,) και από το 1912 έως το 1948 η δεύτερη (ένταξη της Μακεδονίας στον ελληνικό εθνικό κορμό ως τη μετεμφυλιακή περίοδο). Και στις δυο εργασίες ακολουθείται με συνέπεια η διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων, καθώς αξιοποιούνται θεωρητικά και μεθοδολογικά δάνεια από όμορους επιστημονικούς χώρους.

Η έρευνά μας φιλοδοξεί να ενταχθεί στην ίδια κατεύθυνση. Επιχειρείται η συστηματική/ περιγραφική παρουσίαση της εκπαιδευτικής πολιτικής του Βουλγαρικού Κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη κατά τη βουλγαρική κατοχή των ετών 1941-1944 και η ανίχνευση των εκπαιδευτικών μηχανισμών που τέθηκαν σε λειτουργία, προκειμένου να εμποδωθεί η εθνική βουλγαρική γλώσσα και συνείδηση στους πληθυσμούς αυτού του χώρου. Η παρούσα έρευνα λοιπόν, είναι ιστορική. Ενσωματώνονται όμως στην προσέγγιση – όπως και στις παραπάνω εργασίες - οπτικές των λοιπών κοινωνικών επιστημών. Μέσα από αυτό το πρίσμα¹⁶ επιδιώκουμε να ανακαλύψουμε τις αφανείς αιτίες και συνδέσεις των εκπαιδευτικών φαινομένων με τους λοιπούς κοινωνικοοικονομικούς μηχανισμούς, φιλοσοφικο-ιδεολογικούς παράγοντες και παιδαγωγικές θεωρίες που έλαβαν χώρα στο Βουλγαρικό Κράτος κατά το δεύτερο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Κυρίως όμως με αυτά τα μεθοδολογικά εργαλεία προσπαθούμε να αναδείξουμε την αλληλεπίδραση των εκπαιδευτικών φαινομένων με την επίσημη εθνική - κρατική ιδεολογία και γενικότερα με το φαινόμενο του εθνικισμού.

Συγκεκριμένα η εργασία μας προσεγγίζει περισσότερο τη μελέτη της Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*, αν ληφθεί υπόψη πως και η δική μας έρευνα στηριζόμενη στην παραδοχή ότι η συγκρότηση του έθνους είναι φαινόμενο νεωτερικό¹⁷, επιδιώκει την ανίχνευση – με τη χρήση της ποιοτικής μεθόδου έρευνας - της συστηματικής κρατικής πολιτικής που μεθοδεύεται μέσα από ένα συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα για την επιβολή μιας ενιαίας γλώσσας και εθνικής ιδεολογίας στα μέλη του εθνικού σώματος και στους διεκδικούμενους πληθυσμούς¹⁸, μέσα στο συγκείμενο του Μακεδονικού Ζητήματος.

Διαφοροποιείται, όμως, η έρευνά μας από όλες τις υπόλοιπες, πρώτον, επειδή εξετάζει την εκπαιδευτική πολιτική που μεθοδεύτηκε από την πλευρά του Βουλγαρικού Κράτους, δηλαδή από την πλευρά του «αντίπαλου άλλου», στο χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, και μάλιστα κατά τη μεταγενέστερη χρονικά περίοδο του Β` Παγκοσμίου Πολέμου, και δεύτερον, διότι βασίζεται σε βουλγαρικό αρχειακό υλικό, πρωτογενές και δευτερογενές, και κάνει χρήση βουλγαρικών βιβλιογραφικών δεδομένων, συχνά και σύγχρονων με τα υπό διερεύνηση εκπαιδευτικά φαινόμενα. Επιπλέον η ιστορική προοπτική στα υπό διερεύνηση εκπαιδευτικά και κοινωνικά φαινόμενα διευρύνεται από τη χρήση

¹⁵ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*, Τεκμήρια Ιστορίας, Αθήνα 2005 και Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*, Αθήνα 2006

¹⁶ Βλέπε και Δαλακούρα, Νέες οπτικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις στη σύγχρονη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης*, σσ. 113-114

¹⁷ Βλ. E.J. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*., σσ. 28-69

¹⁸ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες*., σσ. 14-15

τεχνικών της εθνογραφίας. Αυτές οι τεχνικές μας διευκολύνουν να τα εξετάσουμε σε συνάρτηση με τα φανερά και κρυμμένα συγκείμενα που τα νοηματοδοτούν.

1.2. Κριτήρια επιλογής του θέματος

Κατά τη χρονική φάση της επιλογής του θέματος μας απασχολούσαν τα εξής ζητήματα :

1. Δεν εντοπίσαμε καμία εργασία που να μελετά συστηματικά μέσα από αρχειακές πηγές την εκπαιδευτική μικροϊστορία της Ανατολικής Μακεδονίας, ειδικότερα κατά την περίοδο από το 1870 και ύστερα, που σημειώνεται η έξαρση των βαλκανικών εθνικισμών¹⁹, αλλά και μετά την ένταξη της Μακεδονίας στον εθνικό κορμό (κατά το πρότυπο των ερευνών που είχαν ήδη γίνει για τη Δυτική Μακεδονία).

2. Μας προβληματίζε ιδιαίτερα το ερώτημα τι δυσκολίες μπορεί να συνάντησε από το 1913 και μετά ο θεσμός της συγκεντρωτικής και κατευθυνόμενης από την Αθήνα εκπαίδευσης, προκειμένου να εμποδώσει μια ισχυρή εθνική συνείδηση στους νέο-ενταγμένους πληθυσμούς της Ανατολικής Μακεδονίας²⁰. Ειδικότερα, ακανθώδες φαινόταν το ζήτημα της «εθνικής ταυτότητας» των πληθυσμών, και ιδιαίτερα των σλαβόφωνων²¹.

3. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με τις παρακάτω συγκυρίες : Η παγίωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης μέσα από τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς συνάντησε στην Ανατολική Μακεδονία, στην πορεία του χρόνου, πέρα από την προσφυγική εγκατάσταση – η οποία προσέθεσε στις προηγούμενες ταυτότητες μια

¹⁹ Κατά το Νοέμβριο του 2010, δύο χρόνια μετά τη σύνταξη του συγκεκριμένου κεφαλαίου της εργασίας, μας εκδίδεται το βιβλίο του Καρσανίδη, *Η εκπαίδευση στις επαρχίες Δράμας και Ζιχνών κατά την Τουρκοκρατία (1840-1913)*, καρπός πολύχρονης και συστηματικής έρευνας στηριζόμενης σε πρωτογενές αρχειακό υλικό. Τμήμα μάλιστα του υλικού αυτού σχετικό με την εκπαιδευτική ιστορία της Ανατολικής Μακεδονίας πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, μας παραχώρησε γενναϊόδωρα ο συγγραφέας, πριν από την έκδοση του βιβλίου, προκειμένου να ολοκληρώσουμε την προκαταρκτική βιβλιογραφική μας ανασκόπηση (βλέπε παρακάτω σ. 6, παράγραφος 4).

²⁰ Το Ημερολόγιο του Αγαθαγγέλου του Μάγνητος (Αγαθάγγελου του Μάγνητος, Μητροπολίτου Δράμας και Ζιχνών, *Ημερολόγιον, Αι δραματικά περιπέτεια Δράμας μέχρι της απελευθέρωσης αυτής*, Καβάλα 1913, Α' Αναστατική Έκδοση Αθήνα 2002), όπως και το αρχειακό υλικό που έφερε στο φως και αξιοποιεί ευρέως ο Πασχαλίδης στις αξιόλογες εργασίες του για την τοπική ιστορία του Νομού Δράμας (και συγκεκριμένα : 1) Έκθεσις του κατά την βουλγαρικήν κατοχήν της Ανατολικής Μακεδονίας Νομάρχου Δράμας Νικολάου Μπακοπούλου περί της εν τω Νομώ Δράμας δημιουργηθείσης καταστάσεως από 8^{ης} Αυγούστου 1916 και εντεύθεν, Εν Αθήναις τη 7^η Σεβρίου 1919. Προς το Υπουργείον των Εσωτερικών και το Υπουργείον των Εξωτερικών (74 δακτυλογραφημένες σελίδες), στο Α.Υ.Ε., Φακ. Α/α.α.κ.4, Περί κατοχής της Ανατολικής Μακεδονίας από βουλγαρικό και γερμανικό στρατό, 2) Κώδιξ της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Τσιατάλτζιας, 1842, χφ folio (ανέκδοτος), 3) *Rapports et enquêtes de la Commission Interalliée sur les violations du droit des gens commises en Macédoine Orientale par les armées Bulgares*, Imprimerie et librairie Berger-Leurault, Νανσύ, Παρίσι, Στρασβούργο 1919), περιγράφουν ζωντανά το μωσαϊκό των ελληνόφωνων και σλαβόφωνων χριστιανικών πληθυσμών, των Τούρκων, των Αρμενίων και των Ισραηλιτών, κ.α. που κατοικούσαν στην Ανατολική Μακεδονία κατά τη δεκαετία 1910-1920.

²¹ Διαβάζουμε στο Ημερολόγιο του Αγαθαγγέλου για την κατοχή της Δράμας από τους Βούλγαρους μετά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο (ό.π. σ.124 -127): « Παναγιώτατε! Το χωρίον μου Δράνοβον, απέχον μόλις μίαν ώραν από της Δράμας, κατοικείται υπό 70 περίπου οικογενειών βουλγαροφώνων, των πλείστον γνωριζουσών και την Ελληνικήν γλώσσαν. Φυσιονομίαι, ανδρών και γυναικών, ήθη και έθιμα Ελληνικότατα.[...] Είχε και έχει μίαν Εκκλησίαν και μίαν Σχολήν, πάντοτε ημέτερα [...] Εις το χωρίον ελθών εύρον Βούλγαρον ιερέα εξ άλλου, εντελώς Βουλγαρικού χωρίου [...] απηνέστατα καταδιώκονται οι βουλγαρόφωνοι Χριστιανοί μου, απηνώς δε και υπούλωσ οι Ελληνόφωνοι,..». Πληροφορίες παρόμοιες παρέχονται για όλα σχεδόν τα «βουλγαρόφωνα» χωριά της Εκκλησιαστικής περιφέρειας Δράμας και Ζιχνών.

νέα κατηγοριοποίηση, εκείνη του πρόσφυγα από τη μια και εκείνη του γηγενή από την άλλη²² – και πρόσθετες δυσχέρειες : τις βουλγαρικές κατοχές του Α` και Β` Παγκόσμιου Πολέμου, - ξεκινώντας από εκείνη της περιόδου των Βαλκανικών Πολέμων²³ - οι οποίες επέτειναν τις ταχύτατες και διαδοχικές αφομοιώσεις και διαφοροποιήσεις των «εθνικών ταυτοτήτων»²⁴.

4. Θεωρήσαμε, λοιπόν, λογικό ότι εάν πρόκειται να διερευνηθεί συστηματικά η εκπαιδευτική μικροϊστορία της Ανατολικής Μακεδονίας, κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αι. αλλά και αργότερα, πρέπει να «πέσει φως» στους συντελεστές που επέτειναν τη μετάλλαξη των εθνικών ταυτοτήτων και τους οποίους έπρεπε να αντιπαλέψει το Ελληνικό Κράτος, στην προσπάθειά του να εμπεδώσει – μέσω των εκπαιδευτικών μηχανισμών - το εθνικό φρόνημα στους πληθυσμούς της περιοχής. Αποφασίσαμε αρχικά να στραφούμε στην ανίχνευση των κοινωνικο- εκπαιδευτικών μικροδομών που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Μακεδονία κατά τις τρεις βουλγαρικές κατοχές²⁵. Πράγματι, η προκαταρκτική βιβλιογραφική ανασκόπηση κατέληξε στα εξής συμπεράσματα : α) όλοι σχεδόν οι ιστορικοί της περιόδου αναφέρουν το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων κατά την πρώτη (1912-1913) και δεύτερη (1916-1918) βουλγαρική κατοχή – καθώς χρησιμοποιήθηκαν ως βουλγαρικοί στρατώνες – και την εκδίωξη των ιερέων και δασκάλων β) υπάρχουν αναλυτικά στοιχεία για τη λειτουργία, μέχρι και τους Βαλκανικούς Πολέμους, βουλγαρικών σχολείων στην περιοχή²⁶, όπως και ενδείξεις για τις πιέσεις που δέχονταν οι Έλληνες γονείς να στέλνουν τα παιδιά τους σε βουλγαρικά σχολεία κατά και την πρώτη βουλγαρική κατοχή (1912-1913)²⁷ και μαρτυρίες για την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων κατά τη

²² Ηλιάδου Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους...*, σ.48. Επιπρόσθετα μεγάλο μέρος των προσφύγων, ειδικότερα από το εσωτερικό της Ανατολίας, ήταν Τουρκόφωνοι.

²³ Από τις 23 Οκτωβρίου 1912 έως τη 1 Ιουλίου 1913 χρονολογείται η βουλγαρική κατοχή των Βαλκανικών Πολέμων σύμφωνα με το Ημερολόγιο του Αγαθαγγέλλου του Μάγνητος, από τον Αύγουστο του 1916 έως τη 1 Οκτωβρίου 1918 χρονολογείται η βουλγαρική κατοχή του Α` Παγκόσμιου Πολέμου, σύμφωνα με τον Πασχαλίδη, Η Χωριστή Δράμας κατά τη δεύτερη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας (1916-1918), Ανάτυπο από τα Πρακτικά της Β` Επιστημονικής Συνάντησης *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός*, έκδοση Δ.Ε.Κ.Π.Ο.Τ.Α Δήμου Δράμας, Δράμα 1998, και από τον Απρίλιο του 1941 έως τις 26 Οκτωβρίου 1944, η αντίστοιχη του Β` Παγκόσμιου Πολέμου σύμφωνα με την Κοτζαγιώργη-Ζυμάρη, *Η βουλγαρική Κατοχή...*

²⁴ Γούναρης, Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, στο Γούναρης-Μιχαηλίδης-Αγγελόπουλος, *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σ.60. Επίσης διαβάζουμε στη σ. 61: «Σε τελική όμως ανάλυση οι συνεχιζόμενες αυτές μεταλλάξεις (εν. των εθνικών ταυτοτήτων) αποτελούν ουσιαστικά τη σπονδυλική στήλη του Μακεδονικού Ζητήματος, παλαιού και νέου, αφού η εκάστοτε διπλωματική συγκυρία επί 120 και πλέον χρόνια συναρτήθηκε με τις δυνατότητες παρεμβολής στη διαδικασία αυτή.» Ο Αγγελόπουλος, αντί του όρου εθνικές μεταλλάξεις χρησιμοποιεί τον όρο *εθνική κινητικότητα*, που σηματοδοτεί το φαινόμενο ότι αρκετά άτομα άλλαζαν στη διάρκεια της ζωής τους εθνική ταυτότητα. Βλ. και Αγγελόπουλος, Γαμήλιες ανταλλαγές σε πολιτισμικά μεικτές αγροτικές κοινότητες της Μακεδονίας, στο *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σ.104. Επίσης του ίδιου, Perceptions, Construction, and Definition of Greek National Identity in Late Nineteenth – Early Twentieth Century, Macedonia, *Balkan Studies* 36/2 (1995).

²⁵ Στην απόφαση αυτή συνέβαλε η παρότρυνση του κ. Ιωάννη Μόνιου, τότε (2005) Σχολικού Συμβούλου Φιλολόγων Δράμας - Καβάλας, ο οποίος επέμενε για την εξαιρετική σπουδαιότητα του θέματος και την ύπαρξη πρωτογενούς αρχειακού υλικού στη Βουλγαρία.

²⁶ Νικολαΐδης, *Ιστορία του Ελληνισμού με κέντρον και βάση την Μακεδονίαν από των πανάρχαιων χρόνων μέχρι της σήμερον*, Αθήνα 1923, Παπαδόπουλος, *Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα*, «Παρνασσός», περίοδος Β' 4 1962, και του ίδιου, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970

²⁷ Γκιτσαβίδης, *Διάλεξις, Αι επιχειρήσεις εις Παγγαίον το 1913 εναντίον των Βουλγάρων και η απελευθέρωσις της Καβάλας*, Αθήνα 1973, σ.73

δεύτερη βουλγαρική κατοχή (1916-1918)²⁸ γ) η «συλλογική μνήμη» των κατοίκων της περιοχής της ερευνήτριας (Νομός Δράμας), που περιέγραφε βιώματα από το «βουλγαρικό σχολείο» της τρίτης βουλγαρικής κατοχής (1941-1944) και ψέλλιζε ακόμη παιδικά βουλγαρικά τραγούδια χωρίς να πολυκαταλαβαίνει το νόημά τους, «δικαιωνόταν» και βιβλιογραφικά. Πλήθος ιστορικών κάνουν λόγο για την εγκαθίδρυση ενός συστηματικά οργανωμένου βουλγαρικού σχολικού δικτύου στη βουλγαροκρατούμενη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη της περιόδου 1941-1944²⁹. Το εκπαιδευτικό αυτό σύστημα ήταν ενιαίο για την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, καθώς οι περιοχές αυτές αποτέλεσαν ενιαία διοικητική περιφέρεια του Βουλγαρικού Κράτους με το όνομα Μπελομόριε³⁰ (Беломориε = Αιγαίς, δηλαδή περιφέρεια Αιγαίου. Τον τελευταίο αυτό όρο στο εξής θα χρησιμοποιούμε στην εργασία μας).

5. Συνδυάζοντας το τελευταίο αυτό στοιχείο με το ότι η Δυτική Θράκη α) περιλήφθηκε στη βουλγαρική ζώνη κατοχής κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και β) κατά την περίοδο 1913-1918 αποτελούσε τμήμα του Βουλγαρικού κράτους³¹, καταλήξαμε στο συμπέρασμα πώς ο βουλγαρικός αλυτρωτισμός του πρώτου μισού του 20^{ου} αι. επεφύλαξε για την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη μια κοινή ιστορική μοίρα. Άρα, η προσέγγιση της εκπαιδευτικής μικροϊστορίας των δύο περιοχών ως ενιαίας ζώνης της βουλγαρικής κυριαρχίας κατά τις διαδοχικές αυτές κατοχές θα συμπλήρωνε με έναν πληρέστερο τρόπο το παζλ της εκπαιδευτικής ιστορικής πραγματικότητας. Επιπλέον εκτιμήθηκε ότι η ανίχνευση των εκπαιδευτικών μικροδομών που έλαβαν χώρα στη Δυτική Θράκη κατά την περίοδο της προσάρτησής της στο Βουλγαρικό Κράτος (1913 – 1918) θα ήταν απαραίτητο να επιχειρηθεί σε μια ξεχωριστή, μελλοντική έρευνα.

6. Όσο περισσότερο εμβαθύνουμε στον προβληματισμό αυτό, τόσο περισσότερο συνειδητοποιούσαμε πως η διερεύνηση της χρονικής περιόδου και των τριών βουλγαρικών κατοχών σε μία και μόνη εργασία είναι ένα υπερβολικά αισιόδοξο επιστημονικό εγχείρημα, που σίφρον θα ήταν να αποφευχθεί³². Πράγματι, κατά την προκαταρκτική έρευνα στο Κεντρικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο στη Σόφια, ο όγκος του αρχειακού υλικού που εντοπίστηκε μας ανάγκασε εξ αντικειμένου να περιορίσουμε τα χρονικά όρια των υπό διερεύνηση εκπαιδευτικών φαινομένων : μια σε βάθος ερευνητική διείσδυση επέβαλε την επιλογή των χρονικών ορίων μιας από

²⁸ Έκθεσις της Πανεπιστημιακής Επιτροπής περί των εν τη Ανατολική Μακεδονία διαπραχθεισών υπό των Βουλγάρων ωμοτήτων και καταστροφών (1918), Κατάθεση Νο 27, σ. 58

²⁹ Μαγκριώτης, *Θυσιά της Ελλάδος και εγκλήματα κατοχής κατά τα έτη 1941-1944*, Αθήνα 1945, Hans-Joachim Hoppe, *Bulgarian nationalities policy in Occupied Thrace and Aegean Macedonia, Nationalities papers* 14 (1986), Αθανάσιος Χρυσόχου, *Η Κατοχή εν Μακεδονία, Βιβλίο 4^{ον}. Οι Βούλγαροι εν Ανατολική Μακεδονία και Θράκη*, Τεύχος Α` και Β`, Θεσσαλονίκη 1952, Κοτζαγιώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, κ.α..

³⁰ Με απόφαση του βουλγαρικού Υπουργικού Συμβουλίου της 3^{ης} Μαΐου 1941 ιδρύεται η «περιφέρεια Αιγαίου» με έδρα την Ξάνθη. Πρόκειται για τη ζώνη από το ρου του Στρυμόνα μέχρι τη γραμμή Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) – Μουσταφά Πασά. Διοικητικά ενσωματώθηκε στην 4^η Περιφέρεια του Βουλγαρικού Κράτους (Στάρα Ζαγκόρα-Πλόβντιφ-Μπελομόριε), Κοτζαγιώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 51-53.

³¹ Στο Συνέδριο του Βουκουρεστίου (1913) καθορίστηκαν τα σύνορα Ελλάδας - Βουλγαρίας στην οριοθετική γραμμή του όρους Μπέλες – ποταμού Νέστου, πενήντα χιλιόμετρα ανατολικά της Καβάλας. Η Δυτική Θράκη ενσωματώνεται στο βουλγαρικό κράτος και η Ανατολική παραμένει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

³² Στον προβληματισμό αυτό μας βοήθησαν πολύ οι συζητήσεις μας με τους δραμινούς ερευνητές, Καρσανίδη και Πασχαλίδη, τέως Σχολικών Συμβούλων Α/θμιας Εκπ/σης Ν. Δράμας, καθώς και εκείνες με τον Χατζηαναστασίου, κυρίως όμως και επισταμένως, με την Κοτζαγιώργη- Ζυμάρη, επιστημονικούς συνεργάτες του Ι.Μ.Χ.Α.

τις βουλγαρικές κατοχές. Η επιλογή στάθηκε εύκολη: η βουλγαρική κατοχή της περιόδου 1941-1944 ήταν η μεγαλύτερη σε διάρκεια. Επιπλέον, ο σχεδιασμός του σχολικού δικτύου στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη κατά την περίοδο αυτή μεθοδεύεται και υλοποιείται από το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας – στο οποίο αρχικά Υπουργός είναι ο Πρωθυπουργός της χώρας, Μπογκντάν Φίλωφ, – εξαιρετικά συστηματικά και οργανωμένα και για το λόγο αυτό καταλαμβάνει μεγάλο όγκο του εντοπισθέντος αρχειακού υλικού. Τέλος, αν και η περίοδος 1941-1944 συνιστά την τρίτη κατά σειρά βουλγαρική κατοχή, με αποτέλεσμα να ξεκινάμε την ερευνητική μας προσπάθεια από το τέλος προς την αρχή, είναι ωστόσο πιο «κοντινή» χρονικά, γεγονός που εξασφαλίζει την ύπαρξη μαρτυριών από επιζώντες.

1.3. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας αυτής είναι: α) να αναδειχθεί – μέσα από αρχειακό υλικό - η εκπαιδευτική πολιτική που προωθήθηκε από το Βουλγαρικό Κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά τη βουλγαρική κατοχή των ετών 1941-1944 και β) να παρουσιαστούν οι εκπαιδευτικοί μηχανισμοί που ενεργοποιήθηκαν, προκειμένου να εμπεδωθεί η εθνική βουλγαρική γλώσσα και συνείδηση στους πληθυσμούς της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης.

Ειδικότερα η έρευνα στοχεύει να αποκαλύψει επί μέρους στοιχεία της σύνθετης διαδικασίας με την οποία επιχειρείται η ενσωμάτωση των διεκδικούμενων πληθυσμών του παραπάνω γεωγραφικού χώρου από το Βουλγαρικό Κράτος κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Τα επιμέρους ερωτήματα στα οποία εστιάζεται η έρευνα είναι τα ακόλουθα :

1. Ποιο είναι το πολιτικό, και κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο - σε τοπικό και διεθνές επίπεδο – μέσα στο οποίο υλοποιείται η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.
2. Ποια χρονική στιγμή, από ποιους φορείς και με ποιον τρόπο επιχειρείται η οργάνωση και η εγκαθίδρυση του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.
3. Σε ποιους πληθυσμούς απευθύνεται.
4. Πώς διαρθρώνεται το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής (οργάνωση, διοίκηση, διορισμός εκπαιδευτικών, κτιριακές υποδομές, διάρθρωση σχολικών βαθμίδων, γεωγραφική εξάπλωση σχολικού δικτύου, μεθοδολογικές προσεγγίσεις, προσανατολισμός παιδαγωγικής πρακτικής, κτλ.) του Βουλγαρικού Κράτους στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, εξελικτικά, κατά το χρονικό διάστημα 1941 – 1944.
5. Ποια προβλήματα προέκυψαν (διοικητικά, οργανωτικά, στελέχωσης ή κατάρτισης προσωπικού, αντίδρασης από τη μεριά των αποδεκτών της εκπαιδευτικής πολιτικής ή άλλα) και πώς αντιμετωπίστηκαν από τους φορείς της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.
6. Πώς αξιολογούν τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής οι φορείς άσκησης και υλοποίησής της σε κεντρικό και σε τοπικό επίπεδο.

1.4. Αναγκαιότητα της έρευνας

Η αναγκαιότητα της παρούσας έρευνας πηγάζει βασικά από την έλλειψη ερευνών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Η διαπίστωση αυτή δεν ισχύει μόνο για την ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και για τη βουλγαρική. Εκτεταμένη ανασκόπηση της βουλγαρικής βιβλιογραφίας έδειξε ότι υπάρχουν σύντομες αναφορές στις εκπαιδευτικές δομές που εφάρμοσε το Βουλγαρικό Κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη κατά την περίοδο 1941-1944 (κυρίως στα έργα του Даскалов και του Йончев), αλλά και εκεί λείπουν επιστημονικές μονογραφίες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα³³.

Επίσης στην ανάγκη διεξαγωγής της έρευνάς μας συνηγορεί το γεγονός ότι στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης υπάρχει ελλιπής ενασχόληση με τις αρχειακές πηγές. Καθώς μάλιστα η συνολική μελέτη και καταγραφή της νεοελληνικής εκπαίδευσης ουσιαστικά δεν έχει γίνει ακόμα³⁴, ευελπιστούμε το πόνημά μας να αποτελέσει ένα ελάχιστο τμήμα αυτής της συγκεντρωτικής προσπάθειας.

1.5. Σπουδαιότητα της έρευνας

Με την έρευνά μας φιλοδοξούμε να καλύψουμε ένα κενό στην εκπαιδευτική ιστορία του τόπου μας, συμβάλλοντας ελάχιστα στη συνολική επιστημονική προσπάθεια μιας ολοκληρωμένης καταγραφής της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Η συνολική αυτή μελέτη και καταγραφή θα αποτελέσει τη βάση για την ερμηνεία της χαμηλής ελληνικής εκπαιδευτικής στάθμης και την εφόρμηση για να στηθεί η νεοελληνική εκπαίδευση σε στέρεες βάσεις. Γιατί η συνολική, συστηματική μελέτη της ιστορίας της ελληνικής παιδείας είναι μέσο και όργανο για να ερμηνεύσουμε τη σημερινή σχολική κατάσταση και την εκπαιδευτική κακοδαιμονία μας, καθώς και έναυσμα για να παραδεχτούμε τα αδιέξοδά μας και να στήσουμε την ελληνική εκπαίδευση στα πόδια της³⁵.

Παράλληλα η Πηγιάκη παραδέχεται και αυτή ότι η «κρίση» φαίνεται να είναι μια μόνιμη πολιτογραφημένη κατάσταση στα εκπαιδευτικά μας πράγματα, παρά ένα έκτακτο γεγονός, που το προκαλούν έκτακτες συγκυρίες³⁶. Κι ενώ ο Φράγκος πιστεύει πως για να στήσουμε τη νεοελληνική εκπαίδευση σε στέρεες βάσεις, είναι

³³ Δε γνωρίζουμε αν υπάρχουν αντίστοιχες μονογραφίες στη Ρουμανία και στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, καθώς οι ίδιες εκπαιδευτικές δομές επιβλήθηκαν από το βουλγαρικό κράτος κατά την ίδια περίοδο και στην περιοχή της Δοβρουτσάς και των Σκοπίων – Βιτωλίων, αντίστοιχα (στη Δοβρουτσά μάλιστα κατά ένα χρόνο νωρίτερα).

³⁴ «Έτσι, η πρώτη μελέτη και καταγραφή της νεοελληνικής εκπαίδευσης ουσιαστικά δεν έχει γίνει στο σύνολό της. Η εικόνα που μέχρι τώρα έχει αποδοθεί είναι αποσπασματική – χρονολογικά και γεωγραφικά και θεματολογικά - και αυτό γίνεται εμφανές σε όσους προσπάθησαν ή επιδιώκουν να ασχοληθούν με νέους χώρους γεωγραφικούς ή νέες θεματικές. Η διαπίστωση αυτή καταδεικνύει αφενός, τη χρησιμότητα ακόμη και των ιστοριοδιφικών εργασιών ή εργασιών που από πλευράς μεθόδου περιορίζονται στο απλό συστημικό επίπεδο της κλασσικής ιστορικής μεθόδου και, αφετέρου, του συγκερασμού – πολλές φορές – των ιδιοτήτων του ιστορικού και του ιστοριδίφη στο πρόσωπο του ιστορικού της νεοελληνικής εκπαίδευσης». Κ. Δαλακούρα, Νέες οπτικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις στη σύγχρονη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης...*, σ. 117.

³⁵ Φράγκος, στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης (1986) της *Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1999)* του Μπουζάκη.

³⁶ Πηγιάκη, *Εθνογραφία, Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην Κοινωνική και Παιδαγωγική έρευνα*, Αθήνα 2004, σ.11

απαραίτητη η σύζευξη της παιδαγωγικής και ταυτόχρονα κοινωνικής ερμηνείας του ελληνικού σχολείου ως ιστορία εκπαίδευσης³⁷, η Πηγιάκη παρουσιάζει μια διαφορετική προοπτική : την εθνογραφική μέθοδο³⁸. Περιγράφοντας έναν κοινωνικό ή εκπαιδευτικό θεσμό και ανακαλύπτοντας τα νοσηρά του σημεία, τα *σημεία σύγκρουσης*, και τους λόγους που προκαλούν τη νοσηρότητα, η εθνογραφική μελέτη περιγράφει ήδη με τον τρόπο αυτό ένα αίτημα κοινωνικής ή εκπαιδευτικής αλλαγής, προσφέροντας συγχρόνως την εκ των ένδον κατανόηση του προβλήματος, που αποτελεί αυτή καθ' εαυτή το πρώτο βήμα αλλαγής³⁹. Από την πλευρά μας, προσπαθώντας σταθερά να δούμε την παιδεία ως ένα παιδαγωγικό και ταυτόχρονα κοινωνικό μηχανισμό, θα επιδιώξουμε να εθνογραφήσουμε⁴⁰ το εκπαιδευτικό μικρο-οικοδόμημα της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης της περιόδου 1941-1944, συμβάλλοντας ελάχιστα στην εθνογράφιση των μακρο-δομών της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Διότι εθνογραφώντας επαρκώς τα θεμέλια του εκπαιδευτικού μας οικοδομήματος, το αλλάζουμε προς το καλύτερο – όχι *ex cathedra*, πριν σχεδιάσουμε προσεκτικά τις παρεμβάσεις που θα το μετασχηματίσουν⁴¹.

Επιπλέον θεωρούμε πως με την έρευνά μας θα ερμηνευτούν πληρέστερα οι όποιες πολιτικο-κοινωνικές επιλογές εγχαράχτηκαν στην εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσε το Ελληνικό Κράτος στον ανατολικο-μακεδονικό και θρακικό χώρο, κατά την ταραγμένη μεταπολεμική, εμφυλιακή περίοδο, αλλά και μέχρι τις μέρες μας⁴².

Ταυτόχρονα, η διερεύνηση των εκπαιδευτικών μηχανισμών που τέθηκαν σε λειτουργία, προκειμένου να εμπεδωθεί η εθνική βουλγαρική γλώσσα και συνείδηση στο μακεδονικό και θρακικό χώρο κατά την περίοδο 1941-1944, συμβάλλει, ως μελέτη ειδικής περίπτωσης, «στη γενικότερη συζήτηση για τις διαδικασίες εθνικής ομογενοποίησης»⁴³, της εδραίωσης δηλ. της εθνικής γλώσσας και του εθνικού φρονήματος στο «εθνικό» σώμα και στους διεκδικούμενους πληθυσμούς. Είναι γεγονός ότι ο αριθμός των μελετών που ασχολούνται με το ιστορικό φαινόμενο του έθνους και του εθνικισμού είναι «μεγαλύτερος στην περίοδο 1968-1988 από οποιαδήποτε προγενέστερη περίοδο με διπλάσια διάρκεια»⁴⁴ και στις μέρες μας διαρκώς αυξάνεται.

³⁷ Πάλι στον Πρόλογο της πρώτης έκδοσης της *Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1999)* του Μπουζάκη.

³⁸ Πηγιάκη, *Εθνογραφία...*, ό.π, σ. 23 : «Εθνογραφία είναι η μέθοδος έρευνας της ανθρωπολογίας, που ασχολείται με συστηματική επιστημονική καταγραφή των ιδιαίτερων ανθρώπινων κοινωνιών. [...] Απώτερος στόχος του ερευνητή δεν είναι μόνο η πιστή περιγραφική απόδοση της συμπεριφοράς μιας κοινωνικής ομάδας, αλλά η διεύθυνση στο βαθύτερο νόημα αυτής της συμπεριφοράς.»

³⁹ Ο.π. σ. 26

⁴⁰ Χρησιμοποιώντας βασικές τεχνικές της εθνογραφικής μεθόδου και όχι τη μέθοδο στο σύνολό της, διότι η «η κλασική εθνογραφία στηρίζει την περιγραφή της κυρίως στην προσωπική παρατήρηση του ερευνητή (*in the field*) και στις ανεπίσημες συζητήσεις που ακούει ή διεξάγει ο ίδιος με μέλη της κοινωνικής ομάδας που μελετά.» Πηγιάκη, *Εθνογραφία...*, ό.π. σ. 23

⁴¹ Παναγιώτα Χαραλάμπους, εφ. *Πολίτης της Κυριακής*, 17-2-2008, Λευκωσία, Κύπρος. Η ίδια παραπέμπει για τις απόψεις αυτές στον Jan Blommaert, 2001, “Context is/as critique”. *Critique of Anthropology* (σσ. 13-32).

⁴² Παρόμοια οι Κοντάκος-Παπαδόπουλος θεωρούν απαραίτητη προϋπόθεση της μελέτης της εκπαίδευσης στα Δωδεκάνησα μετά την ενσωμάτωση 1947-1950, την ανάλυση της προηγούμενης περιόδου της ιταλικής και αγγλικής κατοχής (1937-1947), ισχυριζόμενοι ότι όποιες πολιτικές επιλέχτηκαν και εφαρμόστηκαν στην παιδεία εκείνα τα χρόνια είχαν σημαντικές επιδράσεις στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα, αμέσως μετά την ενσωμάτωση. Βλ. Η Εκπαίδευση στα Δωδεκάνησα μετά την ενσωμάτωση 1947-1950, *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 6-7, 2007, σ.184).

⁴³ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σ.13

⁴⁴ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός ...*, σσ. 14 -15

Επιπλέον ευελπιστούμε η εργασία μας να αποτελέσει μια ελάχιστη συμβολή στην ειδικότερη συζήτηση για τα έθνη και τον εθνικισμό στα Βαλκάνια, όπου, από το 1870, που ξεκίνησαν οι περιπέτειες του Μακεδονικού Ζητήματος, μέχρι τις ημέρες μας, τα οράματα του εθνικού αλτρωτισμού δε σταμάτησαν να πυροδοτούν τις σχέσεις των βαλκανικών λαών. Συγκεκριμένα θα γίνει προσπάθεια να διαφωτιστεί ο ρόλος του σύγχρονου κράτους στη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας και στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης των βαλκανικών λαών. Γιατί είναι ακριβώς αυτός ο ρόλος, «που αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα στην ανάπτυξη του εθνικισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη»⁴⁵.

1.6. Τα όρια της έρευνας

Όσον αφορά στα όρια της έρευνάς μας, έχουμε να παρατηρήσουμε, πρώτον, ότι κατά την έρευνά μας, δε διερευνήθηκε αρχαιακό υλικό άλλων υπηρεσιών πέραν του Υπουργείου Παιδείας.

Δεύτερον, όσον αφορά στο υλικό που περιλήφθηκε προς διερεύνηση, δεν έγινε αναλυτική επεξεργασία όλου του αρχαιακού υλικού. Το υλικό αυτό περιλαμβάνει την αλληλογραφία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας με τους υφιστάμενους σε αυτό οργανισμούς και ινστιτούτα, με μη υφιστάμενους σε αυτό οργανισμούς και ιδρύματα, νόμους, επιστημονικά άρθρα, καταλόγους μισθοδοσίας κ.τ.λ.. Όπως είναι προφανές, τα τεκμήρια αυτά δημιουργούν πλήθος από ερωτήματα και επιδέχονται διερεύνηση από πολλές παιδαγωγικές, ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προοπτικές και τεχνικές.

Το κέντρο του ενδιαφέροντος της δικής μας έρευνας είναι να ανασυνθέσουμε την ιστορική εκπαιδευτική πραγματικότητα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης της περιόδου 1941-1944, και μέσα σε αυτές τις σκιαγραφημένες μικροδομές να διερευνήσουμε - μέσα στο συγκεκριμένο του Μακεδονικού Ζητήματος - τον εθνοποιητικό ρόλο της εκπαίδευσης : πώς δηλαδή η εκπαίδευση στρατεύεται στην ικανοποίηση εθνικών στόχων στο δεδομένο χωροχρόνο.

Επομένως στη μελέτη αυτή παραγνωρίζονται όλα τα άλλα επίπεδα ανάλυσης παιδαγωγικού και κοινωνιολογικού προσανατολισμού. Βέβαια, καταβάλλεται σταθερά η προσπάθεια να δούμε την εκπαίδευση ως έναν παιδαγωγικό και κοινωνικό ταυτόχρονα μηχανισμό. Για το λόγο αυτό γίνεται ευρεία χρήση των οπτικών – όχι των τεχνικών – της παιδαγωγικής και των κοινωνικών επιστημών⁴⁶. Ωστόσο αυτά τα επίπεδα ανάλυσης προχωρούν οριακά μέχρι το σημείο που αποκαλύπτουν τη συντονισμένη κρατική προσπάθεια να ενσωματωθούν στον εθνικό κορμό - μέσω της

⁴⁵ Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες» και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια, στο Βερέμης επιμ., *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός*., σ. 72

⁴⁶ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η διερεύνηση της εγχάραξης της εθνικής σκοπιμότητας στα σχολικά προγράμματα, στα θέματα των εξετάσεων, κ.α. θα γίνει μέσα από τις οπτικές που υπέδειξαν οι κοινωνιολόγοι της εκπαίδευσης, βλ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Αθήνα 1999, Φραγκουδάκη, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Αθήνα 1978, Χρόνης, *Ο ρόλος των εγκυκλίων διαταγών του Υπουργείου Παιδείας στην οργάνωση της διδασκαλίας στη Μέση Εκπαίδευση (1961-1981)*, ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 1990, κ.α. Ακόμη η αντίχνευση των παιδαγωγικών αρχών/θεωριών που υιοθετούν οι σχεδιαστές της επίσημης βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής θα γίνει μέσα από τις οπτικές που υπέδειξαν οι θεωρητικοί της Παιδαγωγικής και της Ιστορίας της Παιδαγωγικής, βλέπε Κρίβας, *Παιδαγωγική Επιστήμη: Βασική θεματική*, Αθήνα 2004, Πυργιωτάκης, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, Αθήνα 2000, Reble, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 1999, Μετοχιανάκης, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Ηράκλειο 2000, κ.α.

εκπαίδευσης – οι διεκδικούμενοι πληθυσμοί της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και την πορεία της προσπάθειας αυτής, μέχρι τον Οκτώβριο του 1944.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ : ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

2.1. Εθνικισμός

Ο εθνικισμός αποτελεί ένα εξαιρετικά περίπλοκο, πρωτεύικό φαινόμενο¹, το οποίο επιχειρήθηκε να αναλυθεί και να ερμηνευθεί μέσα από ποικίλες επιστημονικές προσεγγίσεις και μεθοδολογικές τεχνικές (ιστορικές, πολιτικές, κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, φιλοσοφικές κ.α.).

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία σαράντα χρόνια παρατηρείται αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τη μελέτη του εθνικισμού.² Εξαιρετική βαρύτητα δίνεται στον ορισμό της έννοιας του έθνους και του εθνικισμού. Ένας βασικός λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι το να έχει κανείς έθνος δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας, κατέληξε ωστόσο σήμερα να φαίνεται ως τέτοιο³. Επομένως η σύγχρονη μελέτη του εθνικισμού νιώθει το χρέος να αντιταχθεί στην καθολική πολιτική ισχύ του εθνικισμού και να ανασκευάσει τους όρους και τις αξίες της εθνικιστικής ιδεολογίας, όρους και αξίες με τις οποίες, σε τελική ανάλυση, η εποχή μας, η κοινωνία που ζούμε, προσλαμβάνει την πραγματικότητα. Ίσως η μεγαλύτερη διαμάχη που έχει ανακύψει πρόσφατα στη θεωρία του εθνικισμού εκτυλίσσεται μεταξύ αρχεγονιστών και νεωτεριστών. Συγκεκριμένα : η αίσθηση της εθνότητας, η ταύτιση με ένα έθνος και η πολιτική έκφραση αυτής φλογερής ταύτισης είναι άραγε κάτι παλιό και παρόν σε όλη την ιστορία ή είναι αντίθετα κάτι νεωτερικό, συναρτημένο με τα διακριτικά γνωρίσματα του πρόσφατου κόσμου;⁴

Οι σημαντικότεροι σύγχρονοι θεωρητικοί του εθνικισμού συνηγορούν υπέρ της δεύτερης άποψης⁵. Αν και κατά κανόνα διαφωνούν μεταξύ τους σχετικά με τη διαδικασία γένεσης και εδραίωσης του εθνικισμού⁶, συγκλίνουν στο ότι η ιστορία της

¹ Ναιρν, Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός, στο *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός*, Αθήνα 1998, σ.120, Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στη ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα 1992, σσ. 10-11, Καμένκα, Πολιτικός Εθνικισμός, Η εξέλιξη μιας ιδέας, στο *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός*, σ.15

² Σχετικά με την ιστορία της ακαδημαϊκής μελέτης του εθνικισμού, βλ. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 9 -16, και συγκεκριμένα για τις αιτίες της αναζωπύρωσής της, σσ. 14 -16 .

³ Gellner, (1983), *Έθνη και Εθνικισμός*, για την ελληνική γλώσσα, Αθήνα 1992, σ. 22, Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 12.

⁴ Gellner, (1997) *Εθνικισμός, Πολιτισμός, πίστη και εξουσία*, για την ελληνική γλώσσα, Αθήνα 2002, σ. 136

⁵ Σχετικά με τους μελετητές που αποδέχονται την πρώτη άποψη βλέπε Λέκκας, *η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 64 και κυρίως την υποσημείωση 2.

⁶ Βλ. Hroch, (1993), Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση, στο *Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια* για την ελληνική γλώσσα, Αθήνα 1996, σ. 31: «Διάφορες θεωρίες έχουν προταθεί από κοινωνικούς επιστήμονες για να εξηγήσουν αυτό το μετασχηματισμό, φαίνονται όμως ανεπαρκείς καθώς δεν ανταποκρίνονται στα εμπειρικά δεδομένα.» Στη συνέχεια κάνει κριτική στη θεωρία του Gellner. Επίσης βλ. Βερέμης στην Εισαγωγή του *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2003 : «Η ερμηνευτική ποικιλία των θεωριών του εθνικισμού παρακολουθεί τις εποχές μέσα στις οποίες εκκολάφθηκαν.» Οι γενεσιουργοί παράγοντες που απαντώνται συχνότερα στις θεωρίες περί εθνικισμού, αν και αναλύονται με διαφορετικές οπτικές, λογικούς συσχετισμούς και ορολογία από τους μελετητές – ο Gellner (*Έθνη και Εθνικισμός*, 1992, σ. 239) κάνει λόγο για μια γλωσσική τράπουλα που έχει μοιραστεί πάρα πολλές φορές, και όλες οι απλές δυνατότητες που προσφέρει έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί αρκετά ως τώρα – είναι οι εξής: οι μεταρρυθμιστικές εξαγγελίες του Διαφωτισμού, ο πολιτικός, κοινωνικός και οικονομικός μετασχηματισμός που εγκαινιάστηκε με τη Γαλλική και τη Βιομηχανική Επανάσταση, η κατάρρευση των παραδεδεγμένων ηθών και πεποιθήσεων και κυρίως της θρησκευτικής νομιμότητας, οι φιλοσοφίες του Φιλελευθερισμού και του Ρομαντισμού, ο εκσυγχρονισμός των κρατών με τη συγκεντρωτική γραφειοκρατία και την ισοπεδωτική ισχύ των σύγχρονων μεθόδων διακυβέρνησης, η δυσaréσκεια και η δυστυχία σε σημαντικά τμήματα του

Ευρώπης και γενικότερα η παγκόσμια ιστορία από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά είναι η ιστορία της ανόδου και ανάπτυξης του εθνικισμού. Επίσης αποδέχονται ότι το έθνος και ο εθνικισμός σχετίζονται με ένα είδος σύγχρονου εδαφικού κράτους, το εθνικό κράτος. Επιπλέον, αντίθετα με την άποψη πως «τα έθνη είναι τόσο παλαιά όσο η ιστορία»⁷, οι σύγχρονοι θεωρητικοί του εθνικισμού συγκλίνουν στο ότι το φαινόμενο «έθνος» ανήκει στην ιστορική περίοδο των δύο τελευταίων αιώνων και ενέχει το στοιχείο της επινόησης, της κατασκευής και της φαντασίωσης.

Εξάλλου αποτελεί κοινή παραδοχή ότι ο εθνικισμός αναδύθηκε από μια συγκυρία παραγόντων, από μια «σύνθετη συνάντηση διαφορετικών ιστορικών δυνάμεων»⁸ και ότι από τη στιγμή εκείνη αυτός ο «ιδεολογικός ιός»⁹ εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη και όλο τον κόσμο, καθώς το μοντέλο ενός ανεξάρτητου εθνικού κράτους έγινε «ανοικτό στην πειρατική αντιγραφή»¹⁰.

Το μοντέλο αυτό πήρε το οριστικό του σχήμα κατά την εποχή των Γαλλικών Επαναστάσεων, βάσει του προτύπου που οριστικοποίησε η Επανάσταση της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας. Η Γαλλική Επανάσταση εισήγαγε νέες δυνατότητες στη χρήση της πολιτικής εξουσίας αλλάζοντας ριζικά το περιεχόμενο και τη νομιμοποίηση της εξουσίας¹¹. Εισήχθη μια επαναστατική αντίληψη του έθνους, δηλ. ένα έθνος δημιουργημένο από την πολιτική επιλογή των μελών του, που με την πράξη τους αυτή διέρρηξαν, ή τουλάχιστον υποβάθμισαν, τους προηγούμενους δεσμούς αφοσίωσης. Ήταν μια πράξη εκδημοκρατισμού της πολιτικής, που μετέτρεπε τους υπηκόους της ελέω Θεού μοναρχίας σε πολίτες του κράτους, «μια πολιτικοποίηση της εθνικής συνείδησης, με το να την κάνει (εν. η Γαλλική Επανάσταση) θεμέλιο λίθο της αλλαγής από τον υπήκοο στον πολίτη»¹². Ωστόσο γαλλική εθνικότητα σήμαινε γαλλική πολιτογράφηση: η εθνότητα, η ιστορία, η γλώσσα δεν είχαν σχέση με τον ορισμό του έθνους.¹³

Οι Γερμανοί μετακαντιανοί φιλόσοφοι (Χέρντερ, Φίχτε, Σλάϋερμαχερ κ.τ.λ), είναι αυτοί που εισάγουν πρώτοι την έννοια της γλώσσας και των πολιτικών συνόρων ως κριτήρια του έθνους¹⁴.

πληθυσμού. Κατά την άποψή μας η μία θεωρία δεν αναιρεί την άλλη. Η κοινωνικοϋλιστική εξήγηση του φαινομένου εμπλουτίζεται με τη φιλοσοφικού τύπου ανάλυσή του, αποκτά βάθος με την ανθρωπολογική προοπτική του και τις κοινωνιολογικές παραμέτρους του, κ.ο.κ. Εξάλλου ως μοναδικό σε κατίσχυση και πρωτεύικό φαινόμενο χρήζει πολυπρισματικής, διεπιστημονικής ανάλυσης, «που προσφέρει τη δυνατότητα προς περαιτέρω επεξεργασία, πολυπλοκοποίηση και βελτίωση», Καλομάλος, Το εθνικό φαινόμενο, στο *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 50.

⁷ Walter Bagehot, *Physics and Politics*, Λονδίνο 1887

⁸ Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, για την ελληνική γλώσσα, Αθήνα 1997, σ. 24

⁹ Βερέμης, Εισαγωγή, στο Βερέμης επιμ., *Εθνική ταυτότητα...*, σ. 1

¹⁰ Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1997, σ. 127

¹¹ Kedourie, (1960), *Εθνικισμός*, για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1999, σ. 41

¹² Καμένκα, Πολιτικός Εθνικισμός, Η εξέλιξη μιας ιδέας, στο *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 27

¹³ Hobsbawm, *Εθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 125-128, Kedourie, *Εθνικισμός*, σσ. 41-42

¹⁴ Στη φιλοσοφία του Καντ περί αυτοκαθορισμού και αυτοδιάθεσης ανίχνευσε ο Kedourie τη φιλοσοφική πηγή του σύγχρονου εθνικισμού και έδωσε στο έργο του (*Nationalism*, 1960) τεράστια σημασία στο πώς αυτές οι έννοιες αναδείχθηκαν σε κατευθυντήρια ιδέα του πολιτικού λόγου των επιγόνων του Καντ, και κατεξοχήν του Φίχτε. Για το ίδιο θέμα βλ. Καμένκα, Πολιτικός Εθνικισμός, Η εξέλιξη μιας ιδέας, σ. 22 : «...τον καιρό που η Γαλλία περνάει από τον αιώνα της λογικής στον αιώνα του Ναπολέοντα... οι Φίχτε, Χέρντερ, Νοβάλις, Σλαϊερμάχερ και αργότερα ο Σαβινύ.....στη γαλλική έννοια του πολίτη-citoyen αντιπαραθέσαν την έννοια η οποία θα γινόταν αργότερα ο πυρήνας του ναζισμού, την έννοια του Volksgenosse, δηλ. των ανθρώπων που μοιράζονται το ίδιο αίμα, την ίδια γλώσσα, την ίδια ιστορία, και τις ίδιες φιλοδοξίες.». Βλέπε και Gellner, *Εθνικισμός...*, σσ. 106-108

Κατά τον Hobsbawm η «αρχή των εθνοτήτων» άλλαξε το χάρτη της Ευρώπης κατά την περίοδο 1830-1880 με τον πιο δραματικό τρόπο¹⁵. Εμφανίζονται δυο μεγάλες δυνάμεις που βασίζονται στην εθνική αρχή (Γερμανία-Ιταλία)· διαμελίζεται μια τρίτη για τους ίδιους λόγους (Αυστρία - Ουγγαρία μετά τη Συνθήκη του 1867)· εμφανίζεται ένας αριθμός μικρών κρατιδίων που «αζίζοναν το νέο status ως λαοί βασιζόμενοι στην εθνότητα, δηλαδή από το Βέλγιο στη Δύση ως τα κράτη που διαδέχτηκαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία)»¹⁶· τέλος εκρήγνυνται οι δύο εθνικές επαναστάσεις της Πολωνίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εμπειρία της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης, που «αρχίζει πράγματι με ένα σχεδόν ιδεατά καθαρό, μη εθνικό πολιτικό σύστημα και καταλήγει σε ένα ιδεατά καθαρό, εθνικό πολιτικό σύστημα»¹⁷. Η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη ήταν «ένα αμάγαλμα φυλών, γλωσσών και θρησκειών, που συμβίωναν κάτω από την αυτοκρατορική εξουσία»¹⁸. Σε αντίθεση με «τα ισχυρά δυναστικά κράτη που έδρευαν στη Λισαβόνα, τη Μαδρίτη, το Παρίσι και το Λονδίνο»,¹⁹ όπου ο εθνικισμός αναδύθηκε «στο εσωτερικό κυρίαρχων πολιτικών δομών - παράγωγα προηγούμενων εξελίξεων (παρακμή της δυτικής φεουδαρχίας, συγκεντρωτική μοναρχία) τις οποίες ο εθνικισμός αποδέχτηκε, διατήρησε και ιδιοποιήθηκε καθιστώντας τις εθνικά κράτη»²⁰, στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη η εθνικιστική ιδεολογία κατασκευάζει την έννοια του έθνους σε πολιτικό κενό. Σε αυτές τις συγκυρίες γεννιέται και αναπτύσσεται ένας «αληθινά πολιτικός εθνικισμός, του οποίου η προσοχή στρέφεται στην οργάνωση της πολιτικής διοίκησης», καθώς «η απαίτηση για λαϊκή κυριαρχία συνοδεύεται από το θεμελιώδες πρόβλημα καθορισμού του έθνους ή της κοινότητας που έμελλε να ασκήσει την εξουσία»²¹.

Σύμφωνα με τον Hobsbawm²² την περίοδο από το 1880 μέχρι το 1914 και ως συνέπεια της συνεχούς δημιουργίας εθνών χωρίς ιστορικό παρελθόν, η εθνικότητα και η γλώσσα αποτέλεσαν τα κυρίαρχα, όλο και πιο καθοριστικά, και σε κάποιες

¹⁵ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός* ..., κεφ. 1, *Το έθνος ως νεωτερισμός*. Με το ίδιο σκεπτικό προβαίνει στην ανάλυση της ίδιας περιόδου και ο Kedourie, *Εθνικισμός*, κεφ. 6, *Εθνικισμός και πολιτική*. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο Gellner, *Εθνικισμός*..., κεφ. 6, *Στάδια μετάβασης*, μολονότι εκτιμά πως μέχρι το 1912 το έργο των ειρηνοποιών της Βιέννης (1815 - Συνέδριο Βιέννης, παλινόρθωση μοναρχικού καθεστώτος) συνολικά είχε κρατήσει καλά.

¹⁶ Gellner, *Εθνικισμός*..., σ. 40

¹⁷ Ο.π. σ. 65

¹⁸ Kedourie, *Εθνικισμός*, σ.165

¹⁹ Gellner, *Εθνικισμός*..., σ. 83

²⁰ Λέκκας, *Εθνικιστική Ιδεολογία*..., σ. 80. Για τα στάδια της εθνοποιητικής διαδικασίας και για τη διαφορά μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης βλέπε και Hroch, *Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση*, σσ. 18-22, και Καμένκα, *Πολιτικός Εθνικισμός*..., σσ.17-19 και Gellner, *Εθνικισμός*..., κεφ.7, σσ. 82-93

²¹ Καμένκα, *Πολιτικός Εθνικισμός*..., σ. 26. Το αν η διαδικασία δημιουργίας έθνους προηγείται ή όχι της διαδικασίας δημιουργίας κράτους φαίνεται να είναι ο *θεμέλιος λίθος* της συνολικής ερμηνευτικής προσέγγισης του εθνικισμού (βλ. και Λέκκας, *η Εθνικιστική Ιδεολογία*..., σ. 81). Αποτελεί το βασικό κριτήριο των τυπολογιών του εθνικισμού που προτείνουν οι ερευνητές. Για τις τυπολογίες βλέπε Λέκκας, *η Εθνικιστική Ιδεολογία*..., σσ. 81-82 και κυρίως τις υποσημειώσεις 36 έως και 40, και Hroch, *Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση*, σ. 26, και Gellner, *Εθνικισμός*..., κεφ.6 και 7, σσ. 64 - 93. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε αυτό το βιβλίο, που αποτελεί την τελευταία λέξη του για τον εθνικισμό, ο Gellner, ενσωματώνοντας τις θεωρίες του για τις γεωγραφικές ζώνες και τα ιστορικά στάδια, τροποποιεί και βελτιώνει το θεωρητικό - ερμηνευτικό του μοντέλο για τον εθνικισμό και εισάγει το βασικό αυτό κριτήριο που προαναφέρθηκε στην ανάλυσή του. Αντίθετα η τυπολογία του εθνικισμού στο *Έθνη και Εθνικισμός*, (1983), για την ελληνική γλώσσα 1992, δεν επικεντρώνεται σε αυτό το κριτήριο.

²² Βλ. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*..., κεφ.4, *Η μετεξέλιξη του Εθνικισμού 1870-1918*.

περιπτώσεις ίσως μοναδικά κριτήρια αναγνώρισης μιας «εθνότητας». Οι όροι «φυλή» και «έθνος» χρησιμοποιούνται ουσιαστικά σα συνώνυμα. Ταυτόχρονα κάθε έθνος ταυτίζεται με την «εθνική» του «γλώσσα», η οποία αντίθετα με τον εθνικιστικό μύθο, δεν είναι η βάση της εθνικής συνείδησης, αλλά ένα πολιτιστικό κατασκεύασμα. Η διαδικασία κατασκευής μιας «εθνικής γλώσσας» εκτείνεται από την απλή «διόρθωση» και τυποποίηση γλωσσών (σύνθεση αλληλοκαλυπτόμενων διαλέκτων) μέχρι την αναβίωση νεκρών και εξαφανισμένων γλωσσών. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ουσιαστικά, δημιουργούμε νέες γλώσσες.²³

Επιπλέον «τα κράτη θα χρησιμοποιούσαν τον όλο και ισχυροποιούμενο κρατικό μηχανισμό για να επικοινωνούν με τους κατοίκους της επικράτειάς τους, κυρίως μέσω των δημοτικών σχολείων, για να διαδώσουν έτσι την εικόνα και την κληρονομιά του «έθνους» και για να εμψύχουν την αφοσίωση σε αυτό, ώστε να συνδέσουν στενά τα πάντα με τη χώρα και τη σημαία, συχνά επινοώντας παραδόσεις ακόμη και έθνη γι' αυτό το σκοπό»²⁴. Η συνειδητή και ηθελημένη, ωστόσο, ιδεολογική μηχανική των κυβερνήσεων είχε μεγάλη επιτυχία, όταν μπορούσε να βασιστεί στα ήδη υπάρχοντα ανεπίσημα εθνικιστικά αισθήματα, είτε της λαϊκής ξενοφοβίας ή σωβινισμού είτε πιθανότερα στον εθνικισμό των μεσαίων και κατώτερων μεσαίων τάξεων²⁵.

Κατά κοινή παραδοχή η Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών του 1918 και οι συναφείς συνθήκες ήταν ο θρίαμβος του εθνικισμού και του ουίλσονικού συστήματος της «αρχής των εθνοτήτων»²⁶. Η Ευρώπη έγινε ένα παιχνίδι συναρμολόγησης αποτελούμενο από κράτη που είχαν προσδιοριστεί ως «εθνικά» και ως ένα είδος αστικών κοινοβουλευτικών δημοκρατιών.²⁷ Σε περιοχές όμως με εξαιρετικά περίπλοκη εθνοτική σύνθεση, όπως π.χ. η Ανατολική Ευρώπη, δεν υπάρχει κανένας τρόπος να εφαρμοστεί η αρχή αυτή δίκαια. Δημογραφικά, ιστορικά, γεωγραφικά και άλλα κριτήρια δε συμβαδίζουν. Τα νέα κράτη που γεννήθηκαν από την αρχή της αυτοδιάθεσης ήταν στοιχειωμένα από μειονότητες, τουλάχιστον όσο και οι αυτοκρατορίες που αντικαθιστούσαν.²⁸ Αυτό ήταν αναπόφευκτο με όποιον τρόπο και

²³ Βλέπε και Λέκκα, Η Εθνικιστική Ιδεολογία... κεφ.5, *Γλώσσα και Θρησκεία*

²⁴ Hobsbawm, "Mass-producing traditions: Europe 1870-1914" στο Hobsbawm και Ranger (επιμ.), *The invention of tradition*, Κέμπριτζ 1983, κεφ. 7.

²⁵ Για το ρόλο των μεσαίων και κατώτερων μεσαίων τάξεων στην εξάπλωση του εθνικισμού βλέπε εκτός από Hobsbawm,, Έθνη και Εθνικισμός... σσ. 165-173, και Καλομάλος, Το Εθνικό φαινόμενο, στο *Εθνικισμός...*, σσ. 46, 48-49. Επίσης Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, σ.126, Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σσ.110-118. Ο Kedourie, *Εθνικισμός*, σσ.148-14, δέχεται βέβαια το ρόλο των τάξεων αυτών στην εξάπλωση του εθνικισμού στην Ευρώπη, καθώς όμως εκτιμά πως τα δεδομένα είναι διαφορετικά σε χώρες π.χ. της Μέσης ή της Άπω Ανατολής, πιστεύει πως δεν πρέπει να συνδέσουμε την εμφάνιση του εθνικισμού με εκείνη της μεσαίας τάξης.

²⁶ Ο Kedourie, *Εθνικισμός*, σσ.183-188, αναλύει τι σήμαινε για τον Ουίλσον και τους φιλελεύθερους Άγγλους και Αμερικανούς η ιδέα της αυτοδιάθεσης των λαών (Δόγμα Ουίλσον = εκείνο που προέχει είναι οι άνθρωποι να μπορούν να αποφασίζουν ελεύθερα ποιοι θα τους κυβερνούν, να μπορούν να ελέγχουν την εξουσία και να περιφρουρούν τα δικαιώματα των πολιτών από κάθε καταπάτηση) και τι για τους ευρωπαίους συνομιλητές τους (μόνο όσοι ζουν στα εθνικά κράτη τους είναι ελεύθεροι άνθρωποι, άρα εμείς αξιώνουμε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης) στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι το 1919. Η παραπάνω διαφοροποίηση είναι λεπτή, αλλά πρόκειται να έχει τεράστιες συνέπειες.

²⁷ Hobsbawm,, *Έθνη και Εθνικισμός*...σ. 184

²⁸ Gellner, *Εθνικισμός*, σ.73-75· παράβαλε και Hobsbawm,, *Έθνη και Εθνικισμός*...σ. 187: «Απλά δε λειτουργήσε. Αναπόφευκτα δεδομένης της πραγματικής κατανομής των λαών, τα περισσότερα νέα κράτη που οικοδομήθηκαν πάνω στα ερείπια των παλαιών αυτοκρατοριών, ήταν εξίσου πολυεθνικά όσο και οι αποκαλούμενες 'φυλακές των εθνών' που αντικατέστησαν... Η κύρια αλλαγή ήταν ότι τα κράτη ήταν τώρα μικρότερα και οι εντός αυτών 'καταπιεσμένοι λαοί' ονομάζονταν τώρα 'καταπιεζόμενες μειονότητες'».

αν χαράζονταν τα σύνορα²⁹ – εκτός κι αν εφαρμοζόταν η εθνοκάθαρση, που ακόμη τότε δεν ήταν ευρέως διαδεδομένη³⁰. Η μαζική εκδίωξη (επαναπατρισμός) και η γενοκτονία, βέβαια, άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους στα νότια όρια της Ευρώπης κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου και μετά, καθώς οι Τούρκοι άρχισαν τη μαζική γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 και το μαζικό εκτοπισμό των Ελλήνων το 1922³¹. Ταυτόχρονα για τις περισσότερες εθνότητες παρέμεναν οι αλύτρωτες μειονότητες έξω από τα σύνορα του εθνικού κράτους. Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε, ότι οι δημιουργικές λειτουργίες της εθνικιστικής ιδεολογίας δεν εξαντλούνται με την ανεξαρτησία και την εγκαθίδρυση του εθνικού κράτους. Παραμένει η εθνική επέκταση τους εις βάρος των ξένων ή εις βάρος των εντός του κράτους μειονοτήτων.³²

Και αυτό συμβαίνει, διότι αντικείμενο του εθνικισμού δεν είναι το εθνικό κράτος αυτό καθαυτό, αλλά το έθνος – σύλληψη πολύ πιο γενική, το έθνος – όραμα, που «δεν αποτελεί ποτέ καταληκτική κατάσταση και δεν θεωρείται ποτέ ιστορικά ολοκληρωμένο»³³. Στη περίοδο του μεσοπολέμου η εθνικιστική ιδεολογία των εγκαθιδρυμένων εθνικών κρατών, έχοντας πλέον στη διάθεσή της νέα μέσα για να εκφράζεται – τα σύγχρονα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον αθλητισμό³⁴ - «έχει τη δυνατότητα, αλλά και την ανάγκη να ανανεώνει συνεχώς τα εγκόσμια ιδανικά που συνέχουν και παρακινούν τους οπαδούς της.»³⁵. Ο ίδιος ο εθνικισμός «θεσμοποιείται» και οι στόχοι του εγγράφονται στην επίσημη εξωτερική και εσωτερική πολιτική της εθνικής οντότητας. Στην εσωτερική πολιτική του κράτους επιδιώκεται η οικοδόμηση του έθνους με την εντύπωση των εθνικιστικών αξιών στη συνείδηση του «εθνικού» σώματος μέσω της εκπαίδευσης, της δικαιοσύνης, της εκκλησίας, της στρατιωτικής θητείας κ.ο.κ.. Στην εξωτερική πολιτική γίνεται προσπάθεια να μεταδοθούν οι εθνικιστικές ιδέες σε αλύτρωτους πληθυσμούς, παρέχεται διπλωματική προστασία στους ομοεθνείς εκτός των ορίων του εθνικού κράτους, μεθοδεύονται διεκδικήσεις ανεξαρτησίας ή δικαιωμάτων αυτονομίας,

²⁹ Ο Kedourie, *Εθνικισμός*, σσ.169-180, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης- εκτός από τη Βαλκανική Χερσόνησο – αναλύει όλα τα επιχειρήματα που μεταχειρίστηκε η εθνικιστική ιδεολογία για τη χάραξη των συνόρων των νέων εδαφικών κρατών («ιστορικά», «φυσικά», «γλωσσικά» σύνορα). Και καταλήγει : *«Τα σύνορα είναι πάνω από όλα ζήτημα εξουσίας – ενώ η διατήρησή τους έχει να κάνει με τη συνεχή και δεδηλωμένη ετοιμότητα της υπεράσπισής τους με τη δύναμη των όπλων. ...Οποιοσδήποτε κατέχει την εξουσία, την ασκεί όσο μπορεί και όπως μπορεί και αν ποτέ πάψει να την ασκεί, τότε παύει και να την κατέχει.»*

³⁰ Gellner, *Εθνικισμός...*, σ. 75. Παράβαλε και Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 187-188 : *«Αυτό που λογικά προϋπέθετε η προσπάθεια να δημιουργηθεί μια ήπειρος προσεκτικά διαχωρισμένη σε συμπαγή εδαφικά κράτη, καθένα από τα οποία να κατοικείται από έναν πληθυσμό διαφοροποιημένο από εθνική άποψη και γλωσσικά ομοιογενή, ήταν ο μαζικός εκτοπισμός ή η εξόντωση των μειονοτήτων.»*

³¹ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 187-188. Εμείς θα προσθέσουμε και τη γενοκτονία των Ποντίων το 1918. Παράβαλε και Gellner, *Εθνικισμός...*, σ. 78: *«Είχαν εμφανιστεί πολύ νωρίτερα στους Αρμένιους. Σε πιο μετριωπαθή κλίμακα οι μέθοδοι αυτές χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια και στο τέλος των Βαλκανικών Πολέμων· εφαρμόζονται και σήμερα (1997) στην πρώην Γιουγκοσλαβία και, σε συγκριτικά πολύ μικρότερη κλίμακα, στην πρώην Σοβιετική Ένωση.»*

³² Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 195, Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ.112

³³ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 93-94. Παράβαλε και Smith, *Theories of Nationalism*, Λονδίνο 1983, σ.178: *«Το αντικείμενο της εθνικιστικής προσήλωσης είναι το «έθνος», όχι το Κράτος – ακόμη και όταν τα δύο συμβαίνει να συμπίπτουν μετά την ανεξαρτησία.»*

³⁴ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 198-201. Βλέπε και Κωφός, *Η Μακεδονία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, στο Βερέμης επιμ. Εθνική Ταυτότητα...*, σσ. 247- 249. Πολύτιμες υπηρεσίες στην εθνικιστική ιδεολογία προσφέρει στις μέρες μας το Διαδίκτυο.

³⁵ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 94.

κ.τ.λ.³⁶. Κατά την εξωτερική αυτή διάσταση οικοδόμησης έθνους ο αλτρωτισμός καθίσταται πρωταρχικός στόχος της εθνικιστικής ιδεολογίας, όπως αποδεικνύουν οι βαλκανικοί εθνικισμοί του 19^{ου} αιώνα³⁷.

Δυστυχώς, όμως, στην κοινωνία αυτή, στην οποία συμβίωναν πλείστες όσες ετερόκλητες πληθυσμιακές κοινότητες που διέφεραν μεταξύ τους στη γλώσσα, στις συνήθειες και τη θρησκεία και ανήκαν μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε τέσσερις κρατικές οντότητες, στις οποίες χωριζόταν ολόκληρη η Ανατολική, η Νοτιοανατολική και Κεντρική Ευρώπη (: την Αυστροουγγρική Μοναρχία, τη Ρωσία, το Γερμανικό Ράιχ και την Οθωμανική Αυτοκρατορία) – αλλά και «στον Καύκασο, στη ρωσική καμπή του Βόλγα, σε μεγάλο μέρος της Κεντρικής Ασίας και σε πολλά άλλα μέρη του κόσμου»³⁸ μόνο ένας τρόπος υπήρχε για να επιτευχθεί η εθνική ομοιογένεια: η εθνοκάθαρση. Η δεκαετία του 1940 είναι χαρακτηριστική αυτής της διαδικασίας. «Η μυστικοπάθεια του πολέμου, η ρατσιστική και ανελέητη ιδεολογία των τότε κυρίων της Ευρώπης και η μετέπειτα ασυδοσία των νικητών στη βάση της μεταπολεμικής αγανάκτησης και καιροσκοπίας κατέστησαν δυνατές μεθόδους ομογενοποίησης : μαζικές δολοφονίες, υποχρεωτική μετανάστευση, μετανάστευση υποκινημένη από εκφοβισμό – αυτές οι μέθοδοι πράγματι χρησιμοποιήθηκαν»³⁹ πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Βέβαια, αυτή η τελειοποίηση της «μεθοδολογίας» της εθνοκάθαρσης σχετίζεται άμεσα με το φαινόμενο του φασισμού. Ο φασισμός «ιδωμένος σε επαρκές ιστορικό βάθος, μας λέει περισσότερο για τον εθνικισμό από οποιοδήποτε άλλο επεισόδιο.»⁴⁰

Συγκεκριμένα, η διαδικασία της ανόδου στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών χωρών εθνικιστικών δεξιών κινημάτων και γενικότερα η πολιτική της ξενοφοβίας με ακραία έκφραση τον αντισιμιτισμό⁴¹, κατέληξε, στην περίοδο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στη γένεση «της πλήρους ιστορικής δυναμικής του εθνικισμού» ή της «λογικής κατάληξής του»⁴², δηλαδή του φασιστικού κινήματος, με «locus classicus»⁴³ την Ιταλία και τη Γερμανία και με την πλήρη υποταγή σε αυτό της εργατικής τάξης⁴⁴. Σε αυτόν το locus, προκειμένου να προσεγγισθεί το «εντελεχές όραμα του ιστορικά ολοκληρωμένου έθνους»⁴⁵, τελειοποιήθηκαν οι μέθοδοι της εθνοκάθαρσης, που εμφανίστηκαν κατά την πρώτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα στην Νοτιοανατολική Ευρώπη · από εδώ και πέρα αυτή η μεθοδολογία θα αποτελέσει ένα μοντέλο, για να δανειστούμε την ορολογία του Anderson, «ανοικτό στην πειρατική αντιγραφή»⁴⁶.

³⁶ Βλέπε Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 111-120, Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 149 - 150, Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες» και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια, στο Βερέμης επιμ., *Εθνική Ταυτότητα ...*

³⁷ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 112, Κωφός, Η Μακεδονία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα.

³⁸ Gellner, *Εθνικισμός...*, σσ. 90-91

³⁹ Ο.π. σ. 77. Βλέπε και Kedourie, *Εθνικισμός*, σ. 180, και Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σ. 15-16 και Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*, σ. 188

⁴⁰ Ναιρν, *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 120

⁴¹ Διαδικασία που άρχισε ήδη κατά την περίοδο 1870-1918, Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός*, σσ. 149-150

⁴² Ναιρν, *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 120. Ο Ναιρν ερμηνεύει την εμφάνιση του φασισμού (σσ.118-120), όπως και αυτή του εθνικισμού, με όρους του ιστορικού υλισμού. Για την ιδιαιτερότητα του γερμανικού εθνικισμού, βλέπε και Καμένκα, *Πολιτικός Εθνικισμός Η εξέλιξη μιας ιδέας*, σσ. 22 - 23

⁴³ Ναιρν, *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 115

⁴⁴ Ο.π. σ.120: «κάποτε η πρωτοπορία, η μεγάλη ελπίδα του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού»

⁴⁵ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 94

⁴⁶ Κατά το πρότυπο αυτό εκδιώχθηκαν μαζικά οι Γερμανοί, μετά τον Πόλεμο, από τις χώρες της Ευρώπης όπου κατοικούσαν. Το συγκεκριμένο μοντέλο επίσης ακολούθησαν, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι τιτοϊκές και σταλινικές εδαφικές διευθετήσεις. (Βλ. ενδεικτικά, Γεωργι Даскалов, *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и нихилизма на София*, изд.

Η εξάπλωση όμως του φασιστικού εθνικισμού γέννησε ως αντανάκλαστική αντίδραση τον «αντιφασιστικό εθνικισμό» ή τη «*συμμαχία της αριστεράς με τον εθνικισμό*» στις μη-φασιστικές χώρες⁴⁷. Το κομμουνιστικό κίνημα, κατά τη διάρκεια της αντιφασιστικής περιόδου, διαφοροποιήθηκε ηθελημένα από τις παραδόσεις της Δεύτερης και της Τρίτης Διεθνούς και με γενικό σύνθημα την εθνική απελευθέρωση ανέλαβε τον πρώτο λόγο στον αντιφασιστικό αγώνα στην Ευρώπη⁴⁸.

2.2. Ορισμοί

Μέσα στο παρόν θεωρητικό πλαίσιο, θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τους ορισμούς της έρευνας.

Εθνικισμός είναι μια θεωρία πολιτικής νομιμότητας, η οποία απαιτεί τα εθνικά όρια να μη διαφέρουν από τα πολιτικά και, το κυριότερο, τα όποια εθνικά όρια στο εσωτερικό ενός δεδομένου κράτους – ενδεχόμενο που ήδη αποκλείεται τυπικά από την ίδια την αρχή στην γενική της διατύπωση – να μη χωρίζουν τους κρατούντες από τους υπολοίπους⁴⁹.

Όσον αφορά τώρα στον ορισμό του έθνους, ο Anderson⁵⁰ προτείνει τον ακόλουθο: το έθνος αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Αποτελεί κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο⁵¹, επειδή κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους, δε θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη, δε θα τα συναντήσει, ούτε καν θα ακούσει για αυτά, όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του συνανήκειν⁵². Το έθνος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως *οριοθετημένο*, γιατί ακόμα και το μεγαλύτερο από αυτά, που περιλαμβάνει ίσως και ένα δισεκατομμύριο ανθρώπινες ζωές, έχει καθορισμένα, έστω και αν είναι ελαστικά, σύνορα, πέρα από τα οποία βρίσκονται άλλα έθνη. Συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως *κυρίαρχο*, γιατί η έννοια έθνος γεννήθηκε σε μία εποχή κατά την οποία ο Διαφωτισμός και η Επανάσταση κατέστρεψαν τη νομιμότητα της ιεραρχικά οργανωμένης ελέω Θεού μοναρχίας. Τέλος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως *κοινότητα*, επειδή ανεξάρτητα

Македонски научен институт. (Μεταξύ του ρεμβασισμού της Αθήνας, του μακεδονισμού του Βελιγραδίου και του μηδενισμού της Σόφιας, εκδ. Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο), Σόφια 2007.

⁴⁷ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 203-211.

⁴⁸ Για τις σχέσεις του μαρξισμού και γενικότερα του σοσιαλισμού με τον εθνικισμό βλέπε Λεβύ, Οι μαρξιστές και το εθνικό ζήτημα, στο *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, Ναιρν, Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός, Καμένκα, Πολιτικός Εθνικισμός..., σ. 27, Καργάκος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, Αθήνα 1992, Μέρος Β, σσ. 137 - 208 κ.α.

⁴⁹ Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σ.14. Βλέπε και Λέκκα, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 85 και Καμένκα, Πολιτικός εθνικισμός..., σ. 26

⁵⁰ Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες...*, σσ. 26 - 28

⁵¹ Παράβαλε και Hobsbawm., *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 129: «απλά και μόνο επειδή έγιναν λαός, οι πολίτες μιας χώρας έγιναν ένα είδος κοινότητας, αν και 'φαντασιακή', και ως εκ τούτου τα μέλη της βρέθηκαν να αναζητούν, και κατά συνέπεια άρχισαν να βρίσκουν, πράγματα κοινά, τόπους, πρακτικές, πρόσωπα, αναμνήσεις, σημεία και σύμβολα.»

⁵² «Αν τα απογυμνώσουμε όμως από τη μεταφυσική τους συνθηματολογία, τότε διαπιστώνουμε ότι τα εθνικιστικά κινήματα πρέπει να ικανοποιούν μια ανάγκη, να αναπληρώνουν μια έλλειψη. Πρόκειται για την ανάγκη του συνανήκειν σε μια συνεκτική και σταθερή κοινότητα. Υπό κανονικές συνθήκες βεβαίως, την ίδια ανάγκη καλύπτουν η οικογένεια, η γειτονιά, ακόμη και η θρησκευτική κοινότητα. Τον τελευταίο ενάμιση αιώνα όμως, παρόμοιοι θεσμοί σε ολόκληρο τον κόσμο υποχρεώθηκαν να φέρουν το βάρος βίαιων κοινωνικών και πνευματικών μεταβολών – και δεν είναι τυχαίο ότι ο εθνικισμός πρόβαλε πιο έντονος όπου και όποτε εμφανίζονταν μειωμένες οι αντοχές αυτών των θεσμών.» Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, σσ. 147 - 148

από την ουσιαστική ανισότητα και εκμετάλλευση που κυριαρχεί σε κάθε κοινότητα, το έθνος νοείται πάντα ως μια βαθιά οριζόντια συντροφική σχέση.

Σύμφωνα με τον Gellner⁵³ το μεγάλο παράδοξο⁵⁴ είναι τούτο: τα έθνη μπορούν να οριστούν μονάχα με βάση την εποχή του εθνικισμού⁵⁵ και όχι, όπως θα περίμενε κανείς, αντίστροφα⁵⁶. Όταν οι γενικές συνθήκες επιτρέπουν να εμφανιστούν τυποποιημένες, ομοιογενείς, κεντρικά υποστηριζόμενες υψηλές κουλτούρες, οι οποίες διαποτίζουν ολόκληρους πληθυσμούς και όχι μόνο επίλεκτες μειοψηφίες, τότε προκύπτει μια κατάσταση κατά την οποία οι σαφώς οριζόμενες, εκπαιδευτικά επικυρωμένες και ενοποιημένες κουλτούρες αποτελούν το μόνο σχεδόν είδος οντότητας με το οποίο οι άνθρωποι ταυτίζονται με προθυμία και συχνά με ενθουσιασμό. Οι πολιτισμοί μοιάζουν τώρα να είναι οι φυσικές δεξαμενές της πολιτικής νομιμότητας. Υπό αυτές τις συνθήκες, αλλά μόνο αυτές, τα έθνη μπορούν να οριστούν ταυτόχρονα στη βάση της βούλησης ή συναίνεσης και της κουλτούρας⁵⁷ και μάλιστα στη βάση της σύγκλισης των δύο αυτών με τις πολιτικές οντότητες. Στις συνθήκες αυτές οι άνθρωποι επιδιώκουν να είναι πολιτικά ενωμένοι με όλους αυτούς, και μόνον αυτούς, οι οποίοι μοιράζονται την κουλτούρα τους. Οι πολιτείες επιδιώκουν τότε να επεκτείνουν τα σύνορά τους ώσπου να φθάσουν στα όρια της κουλτούρας τους, καθώς επίσης να προστατεύσουν και να επιβάλουν την κουλτούρα τους στα σύνορα της επικράτειάς τους. Η συγχώνευση θέλησης, κουλτούρας και πολιτείας γίνεται πλέον το πρότυπο που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ούτε εύκολα ούτε συχνά.

Η έννοια του έθνους πρέπει να διαχωριστεί από την έννοια της εθνότητας. Το έθνος γεννιέται όταν καθίσταται νομιμοποιητικός παράγων του κοσμικού κράτος και το περιεχόμενό του είναι πολιτικό. Η εθνότητα έχει πολιτισμικό χαρακτήρα, αλλά είναι δυνατόν να αναβαπτισθεί πολιτικά σε έθνος αν το κράτος την προάγει σε σύμβολο της νομιμότητάς του.⁵⁸

Εθνικό κράτος μπορεί να οριστεί ως η συνεχής και ενιαία εδαφική περιοχή που χωρίζεται με σαφή όρια από άλλες παρόμοιες περιοχές, που περικλείει ολόκληρο το εθνικό σώμα ή έστω ένα μεγάλο μέρος του και που διοικείται με θεσμούς οι οποίοι εκφράζουν το χαρακτήρα και τη βούληση του σώματος. Είναι προφανές ότι το εθνικό κράτος έχει υπόσταση και νόημα μόνο διαμέσου του έθνους: το έθνος είναι αυτό το οποίο εγκαθιδρύει και νομιμοποιεί τα (πραγματικά ή ιδεατά) δημογραφικά

⁵³ Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σσ.102 - 106

⁵⁴ Είναι στην ουσία το ίδιο με το «παράδοξο» του Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες...*, σ. 25 : «η αντικειμενική νεωτερικότητα των εθνών στην αντίληψη των ιστορικών σε αντίθεση με την υποκειμενική παλαιότητά τους στην αντίληψη των εθνικιστών.» Επιπλέον ο Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 28-33 και ο Λέκκας, *η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 65 - 78, αποδεικνύουν ότι η σύγχρονη, βασικά πολιτική αντίληψη του «έθνους» αποτελεί ιστορικό νεωτερισμό (ο όρος «έθνος» συναντάται από πολύ παλιά, αλλά με διαφορετικές σημασίες). Βλέπε σχετικά και Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, σσ. 42 - 43.

⁵⁵ Σύμφωνα με το ερμηνευτικό πρότυπο του Gellner η μετάβαση στην εθνικιστική εποχή είναι η εποχή μετάβασης στο βιομηχανικό σύστημα.

⁵⁶ Ο Hroch διαφοροποιείται κάθετα από τη θέση αυτή, ότι δηλ. τα έθνη γεννήθηκαν από τον εθνικισμό. Ορίζει ως εθνικό κίνημα τις οργανωμένες προσπάθειες για την απόκτηση όλων των ιδιοτήτων ενός ολοκληρωμένου έθνους και αντιδιαστέλλει το εθνικό κίνημα από τον εθνικισμό, τον οποίο θεωρεί ως μία μόνο από τις πολλές μορφές της εθνικής συνείδησης που αναδύθηκε στην πορεία των εθνικών κινήματων. Βλέπε, Hroch, Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση, σσ. 22-23.

⁵⁷ Στο *Έθνη και Εθνικισμός*, σσ. 23-24, ο Gellner δίνει τους δύο «προσωρινούς υποψήφιους» ορισμούς του έθνους, το βουλευσιαρχικό (Δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν, και μόνον εάν, αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως μέλος του ίδιου έθνους) και τον πολιτισμικό (Δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν, και μόνον εάν, μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό, όπου πολιτισμός σημαίνει με τη σειρά του ένα σύστημα ιδεών, συμβόλων, συνειρμών και τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας.)

⁵⁸ Βερέμης, Εισαγωγή, στο Βερέμης επιμ., *Εθνική ταυτότητα ...*

και γεωγραφικά όρια του οικείου κράτους, όπως το έθνος είναι εκείνο που ορίζει το χαρακτήρα του συστήματος πολιτικής οργάνωσης στο οποίο περικλείεται και από το οποίο προστατεύεται.⁵⁹

Επίσης πρέπει να διευκρινιστεί ότι σε αυτήν τη μελέτη ο εθνικισμός εκλαμβάνεται ως σύγχρονη ιδεολογία⁶⁰, και γι' αυτό οι όροι εθνικισμός και εθνικιστική ιδεολογία χρησιμοποιούνται σε αυτή την έρευνα χωρίς σαφή σημασιολογική διάκριση.

Εξάλλου πρέπει να διευκρινιστεί ο διττός χαρακτήρας του εθνικισμού. Ο εθνικισμός είναι αναγκαστικά πολιτικός, διότι «το κράτος ήταν η μηχανή που έπρεπε να χειραγωγηθεί, εάν μία εθνότητα επρόκειτο να μετατραπεί σε έθνος ή έστω να διαφυλαχθεί η υπάρχουσα θέση της από την διάβρωση και αφομοίωση».⁶¹ Γι' αυτό βασικός πρωταρχικός στόχος είναι «η εξασφάλιση ή/και διατήρηση της εθνικής ανεξαρτησίας»⁶², «η οργάνωση πολιτικής διοίκησης» και η «απαίτηση για λαϊκή κυριαρχία»⁶³. Είναι όμως και πολιτισμικός, γιατί το σώμα που πρέπει να αποκτήσει ή να διατηρήσει πολιτική οντότητα είναι το έθνος, «χάρη στη μοναδική του πολιτισμική ταυτότητα»⁶⁴. Αυτή η μοναδική πολιτισμική ταυτότητα εδραιώνεται στη βάση της καταγωγής, της πολιτισμικής κληρονομιάς, της γλώσσας, της θρησκείας, κ.ο.κ. του έθνους, με δυο λόγια στη βάση της «προπολιτικής»⁶⁵ του ενότητας και ομοιογένειας.

Για το λόγο αυτό, για την εθνικιστική ιδεολογία, η ενότητα και ομοιογένεια του έθνους είναι προαιώνια και τα έθνη είναι ένας «φυσικός, θεόσταλτος τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων», ένα «εγγενές καίτοι πολύ αργοπορημένο πολιτικό πεπρωμένο»⁶⁶. Το έθνος προϋπάρχει και το μόνο που χρειάζεται είναι να αφυπνιστεί.⁶⁷ Απότοκο της εθνικιστικής αυτής λογικής είναι η έναρξη ακαδημαϊκών ερευνών για την τοπική γλώσσα και τον πολιτισμό, τα ήθη, τα έθιμα, τα λαϊκά τραγούδια, τους μύθους και θρύλους της «φυλής» κ.τ.λ..

Κατά γενική ομολογία χρησιμοποιείται κάποιο προϋπάρχον πολιτισμικό υλικό, «κάποιες πρώτες ύλες»⁶⁸ που υφίστανται, οι οποίες υποβάλλονται στην επεξεργασία της εθνικιστικής ιδεολογίας. Οι ερευνητές συγκλίνουν ότι πρόκειται σε γενικές γραμμές για τη γλωσσική ομοιογένεια, τη θρησκευτική κοινότητα, την κοινή πολιτιστική παράδοση, το «folklor». Η αποτελεσματικότερη πάντως πρώτη ύλη θεωρείται το συναίσθημα ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε ένα «ιστορικό» (ή πραγματικό) κράτος, σημερινό ή του παρελθόντος⁶⁹. Πάνω σε αυτές τις πρώτες ύλες οικοδομείται

⁵⁹ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ.88-89

⁶⁰ Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, επίσης Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, και Καμένκα, Πολιτικός εθνικισμός...

⁶¹ Hobsbawm., *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ.137

⁶² Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 86 - 88

⁶³ Καμένκα, *Πολιτικός Εθνικισμός...*, σ. 26

⁶⁴ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 91

⁶⁵ Για τον όρο ο Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 91 παραπέμπει στον Minogue, *Nationalism*, Νέα Υόρκη 1967, σ.11. Παράβαλε Hobsbawm., *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 262 : «...προπολιτικά κριτήρια που βοηθούσαν στη δημιουργία της νοητής και φανταστικής κοινότητας.»

⁶⁶ Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σ. 94

⁶⁷ Ο.π. σ. 93. Για την έννοια της αφύπνισης βλ. Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες...*, σσ. 286-288

⁶⁸ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 100-101. Ο Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, σ. 95 χρησιμοποιεί τον όρο «πρώτη ύλη». Ο Hobsbawm, πάλι, *Έθνη και Εθνικισμός...*, στο κεφ. 2 χρησιμοποιεί τον όρο «Λαϊκός πρωτο-εθνικισμός», (τον όρο πρωτο-εθνικισμός χρησιμοποιεί και ο Καμένκα, Πολιτικός Εθνικισμός..., σ. 16) και «πρωτοεθνικά στοιχεία». Ο Ναιρν, *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, σ. 110, κάνει χρήση του όρου «differentiae».

⁶⁹ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, κεφ. 2, *Λαϊκός πρωτο-εθνικισμός*. Βλέπε και Hroch, Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση, σ. 20

η «παραγωγική-αποδεικτική»⁷⁰ διαδικασία της μοναδικής πολιτισμικής ταυτότητας του έθνους. Οι κυριότερες δημιουργικές λειτουργίες αυτής της διαδικασίας πάνω στις υπαρκτές πρώτες ύλες είναι: η επιλογή, η απόρριψη, η παραποίηση, η έμφαση, οι αλλόκοτοι συνδυασμοί, η εφεύρεση, η κατασκευή. Συγκεκριμένα, τα υπάρχοντα δεδομένα «διαστρεβλώνονται με το να παραλείπονται μερικά και να προβάλλονται άλλα ή με το να παράγονται συνδυαστικά σύμβολα στο συνειδητό επίπεδο – όπως η ανώτερη φυλή του Χίτλερ – που δε βρίσκονται σε αντιστοιχία με την πραγματικότητα»⁷¹, μέχρι το σημείο να μετασχηματίζονται ριζικά με το «να εφευρίσκονται παραδόσεις και να αναβιώνουν νεκρές γλώσσες»⁷². Ακόμη και η «απάτη» και η «αυταπάτη»⁷³ λειτουργούν στην επεξεργασία, καθώς «οι ψευδαισθήσεις είναι νοητικές πραγματικότητες, που μπορούν κατά μέγα μέρος να συμβάλλουν στην παραγωγή εθνικής αλληλεγγύης, εθνικών φιλοδοξιών και εθνικών ανταγωνισμών»⁷⁴. Εν τέλει, το παραγόμενο τελικό προϊόν «παρουσιάζει τόσο έντονη ασυμφωνία με τις πρώτες ύλες»⁷⁵, που «έχει γίνει αγνώριστο»⁷⁶.

2.3. Εθνική ομογενοποίηση

Καθώς ο όρος εθνική ομογενοποίηση θα μας απασχολήσει πολύ σε αυτή τη μελέτη, θα αποσαφηνιστεί το περιεχόμενό του σε ιδιαίτερο κεφάλαιο.

Πρωταρχικός στόχος της εθνικής ιδεολογίας είναι η απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας, και αφού αυτό επιτευχθεί, η διατήρησή της. Ο ρόλος ωστόσο του κράτους στη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας είναι αποφασιστικός⁷⁷. Η εθνικιστική ιδεολογία «κρατικοποιείται, γίνεται επίσημη»⁷⁸. Μετασχηματίζεται σε κατεξοχήν κρατική ιδεολογία, ενώ το ίδιο το κράτος αναλαμβάνει τη διάδοση και την αναπαραγωγή της. Τα όρια έθνους και κράτους γίνονται πλέον δυσδιάκριτα.

Έχει γίνει ήδη η διάκριση μεταξύ εξωτερικής και εσωτερικής διαδικασίας οικοδόμησης έθνους. Κατά την εσωτερική διακυβέρνηση του κράτους βασικότερος στόχος των «απανταχού κρατικών εθνικισμών» είναι «να καλλιεργούν και να ενδυναμώνουν την ομοιογένεια του έθνους, ή τουλάχιστον του τμήματος εκείνου του εθνικού σώματος που βρίσκεται μέσα στα όρια του εθνικού κράτους»⁷⁹. Δηλαδή βασική μέριμνα του εθνικισμού ως επίσημης πλέον ιδεολογίας του εθνικού κράτους γίνεται η διαδικασία της ομογενοποίησης του εθνικού σώματος, της απόκτησης δηλαδή της πολιτισμικής και πολιτικής ενότητας, που επιτυγχάνεται με την ενίσχυση των πολιτισμικών και πολιτικών συνεκτικών ιστών του εθνικού σώματος. Επειδή λοιπόν ο κρατικός στόχος αυτός διαφέρει από τον «προπολιτικό» - την απόκτηση

⁷⁰ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ.101

⁷¹ K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality*, 1953, Cambridge, σ.173, στο Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, υποσημείωση 52

⁷² Gellner, *Εθνη και Εθνικισμός*, σ. 106

⁷³ Ο.π. σσ. 108-109

⁷⁴ F. Hertz, *Nationality in History and politics: A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character*, Νέα Υόρκη 1950, σ. 42, στο Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, υποσημείωση 61

⁷⁵ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 104

⁷⁶ Gellner, *Εθνη και Εθνικισμός*, σ. 107. Δες και Hobsbawm., *Εθνη και Εθνικισμός...*, σ.111: «...όπου υπάρχει ή φαίνεται να υπάρχει συνέχεια μεταξύ του πρωτο-εθνικισμού και του σύγχρονου εθνικισμού είναι πολύ πιθανό ότι αυτή είναι τεχνητή.»

⁷⁷ Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες» και οι απαρχές του εθνικού κινήματος στα Βαλκάνια και Hobsbawm, *Εθνη και Εθνικισμός*, σσ. 134 -135 και σ. 160

⁷⁸ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 115

⁷⁹ Ο.π. σ. 116

δηλαδή της ανεξαρτησίας - είναι δυνατόν να μεταμορφωθεί η εθνικιστική ιδεολογία, εκμεταλλεζόμενη αυτή τη φορά διαφορετικά στοιχεία των «πρώτων υλών», με κριτήριο την καταλληλότητά τους να υπηρετήσουν το νέο στόχο. Και αυτή η «*αέναη επεξεργασία της έννοιας του έθνους*» είναι μια διαδικασία που μπορεί να συνεχίζεται *εσ αεί*, ώστε να ανταποκρίνεται συνεχώς στους υιοθετούμενους στόχους της εθνικιστικής ιδεολογίας⁸⁰.

Τελικό προϊόν και επιδίωξη της διαδικασίας της ομογενοποίησης του εθνικού σώματος είναι η αποκρυστάλλωση της εθνοκρατικής του ταυτότητας⁸¹, η παραγωγή του «*homo nationalis*»⁸². Η διαδικασία ομογενοποίησης του εθνικού σώματος - παραγωγής της εθνοκρατικής ταυτότητας γίνεται με μέσα που αποτελούν όρους της ίδιας της εθνοκρατικής υπόστασης:

- Απονομή της νομικής ιδιότητας της εθνικότητας ή ιθαγένειας

- Πολιτικοί μηχανισμοί που σχετίζονται με την παραγωγή και την κυκλοφορία ιδεών : κρατική προπαγάνδα, επίσημη συγγραφή ιστορίας, φιλολογικών και εθνογραφικών ερευνών και χαρτογραφίσεων, επίσημες απογραφές, ίδρυση μουσείων, θέσπιση και τελετουργικά επαναλαμβανόμενη χρήση συμβόλων (σημαιών, στολών, ύμνων, όρκων, εορτών, επετείων, μνημείων, κενотаφίων, ηρώων κ.λ.π.), εκπαίδευση, δικαιοσύνη, (κυρίως υπό την έννοια ότι ως θεσμός δύναται να επιβάλλει τις επιλογές της εθνοκρατικής ιδεολογίας, π.χ. την επιβολή της εθνικής γλώσσας και την απαγόρευση των μειονοτικών διαλέκτων⁸³), εκκλησία, υποχρέωση στρατιωτικής θητείας, κ.ο.κ.⁸⁴.

Αυτά τα κρατικά μέσα κατασκευής της εθνικής ταυτότητας είναι λογικό να περιβάλλονται από την κρατική προστασία. Ωστόσο μέσα στο εθνικό κράτος είναι «*χαρακτηριστική η περίπτωση της εκπαίδευσης (της εθνικής παιδείας)*» στην όλη διαδικασία που «*αποβλέπει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης με την ομογενοποίηση των μελών του εθνοκρατικού σώματος.*»⁸⁵

2.4. Εθνική Γλώσσα και Εθνική Παιδεία

Η γλώσσα είναι το πολιτισμικό κριτήριο που χρησιμοποιείται – μαζί με τη θρησκεία - πιο συχνά για τον καθορισμό του έθνους. Είδαμε ότι ο γερμανικός εθνικισμός του 19^{ου} αι. εισήγαγε το κριτήριο της γλώσσας για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό. Στη συνέχεια η γερμανική ρομαντική παράδοση άσκησε τεράστια επίδραση στην εξέλιξη της εθνικιστικής ιδεολογίας στην πολύγλωσση Ευρώπη του 19^{ου} αι., με αποτέλεσμα τη δημιουργία του φαινομένου του γλωσσικού εθνικισμού.

⁸⁰ Ο.π. σσ. 105 - 106. Βλέπε και Hobsbawm., *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 111-112

⁸¹ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 116 και Τσουκαλάς, *Παράδοση και Εκσυγχρονισμός : Μερικά γενικότερα προβλήματα*, στο Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός και Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της Νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα 1983

⁸² Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, υποσημείωση 86

⁸³ Βλέπε Κιτρομηλίδης, *Νοερές κοινότητες...*, σσ. 80-81 και Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα 2002

⁸⁴ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 115-119, βλέπε και Hobsbawm., *Έθνη και Εθνικισμός*, σσ. 159-161 και Κιτρομηλίδης, *Νοερές κοινότητες...*, σσ. 71 -103

⁸⁵ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 118. Βλέπε και Κιτρομηλίδης, *Νοερές κοινότητες...*, σ. 80: «*Ο στρατός και η εκπαίδευση, τόσο στην Ελλάδα όσο και αλλού στην Ευρώπη υπήρξαν οι πιο διαδεδομένοι και αποτελεσματικοί μηχανισμοί με τους οποίους το νέο κράτος συνέζησε την παραδοσιακή κοινωνία με μια εθνικιστική παιδεία που ήταν αναγκαία για την ολοκλήρωση και την επιβίωσή του.*»

Στην πραγματικότητα η γλώσσα, αποτελεί ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του έθνους και όχι το σημαντικότερο⁸⁶. Το γλωσσικό κριτήριο είναι δυνατό να «εισαχθεί στον εθνικιστικό λόγο εν τη γενέσει του» ή «εκ των υστέρων»⁸⁷. Ακόμη όμως και στην περίπτωση που η γλωσσική ορίζουσα είχε εισαχθεί ήδη στην αρχική διαμόρφωση του εθνικιστικού λόγου, δίδεται τεράστια έμφαση στο γλωσσικό κριτήριο κατά την φάση που ακολουθεί την απόκτηση της εθνικής, πολιτικής ανεξαρτησίας. Ο εθνικισμός ως επίσημη κρατική ιδεολογία αναδεικνύει αναδρομικά τη γλώσσα ως κύριο πολιτισμικό εθνικό γνώρισμα. Αυτό συμβαίνει διότι η γλώσσα αποτελεί το πιο πρόσφορο, αυταπόδεικτο και αναμφισβήτητο κριτήριο της εθνικής ομοιογένειας και της εθνικής ταυτότητας⁸⁸. Έγινε λοιπόν για τους ιδεολόγους του εθνικισμού «η ψυχή του έθνους» και το «κρίσιμο κριτήριο της εθνικότητας»⁸⁹.

Η ανάδειξη όμως της εθνικής γλώσσας σε συνεκτικό ιστό της νέας κοινότητας δεν οφείλεται μόνο στη διαμόρφωση του εθνικιστικού λόγου, αλλά – για να υποπέσουμε στον κοινωνιολογικό πειρασμό, όπως τον περιγράφει ο Kedourie⁹⁰ - και σε βαθύτερες κοινωνιολογικές αιτίες.

Η εκσυγχρονισμένη βιομηχανική κοινωνία χαρακτηρίζεται από καθολική εγγραμματοσύνη και ανάγκη επικοινωνίας των μελών της μέσω ενός γραπτού, απρόσωπου, κοινού και τυποποιημένου γλωσσικού μέσου. Εξαιτίας της κινητικότητας της απασχόλησης, του ασταθούς, γρήγορα μεταβαλλόμενου καταμερισμού της εργασίας - που έχει να κάνει με την ανταλλαγή μηνυμάτων με άλλους ανθρώπους ή με το χειρισμό των συστημάτων ελέγχου μιας μηχανής - η σαφής και ακριβής επικοινωνία αποκτά ευρύτερη χρήση και σημασία⁹¹.

Από την άλλη μεριά η σταθεροποίηση των έντυπων γλωσσών και το διαφορετικό γόητρο του οποίου απήλθαν ήταν στη βάση τους ασυνείδητες διαδικασίες οι οποίες ήταν αποτέλεσμα της εκρηκτικής αλληλεπίδρασης μεταξύ καπιταλισμού, τεχνολογίας και της ποικιλίας των ανθρώπινων γλωσσών. Από τη στιγμή όμως που μια τέτοια πραγματικότητα διαμορφώθηκε, οι διαδικασίες αυτές μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο συνειδητής εκμετάλλευσης με ένα μακιαβελικό πνεύμα⁹².

Επιπλέον η «γραφειοκρατικοποίηση» της διοίκησης, κατά την οποία η επικοινωνία μεταξύ κράτους- γραφειοκρατών - πολιτών γίνεται με «προδιαγεγραμμένες νόρμες»⁹³, οδηγεί στην «αδήριτη για τις σύγχρονες μορφές πολιτικής οργάνωσης ανάγκη» να καθιερωθεί η «επίσημη – δηλαδή ενιαία, ομοιογενής, τυποποιημένη, νομική – εθνική γλώσσα»⁹⁴.

Επομένως στη διαμόρφωση της εθνικής γλώσσας συμβάλλουν και η αναζήτηση τεκμηρίων της αυτοτελούς εθνικής υπόστασης και οι νέες κοινωνικές, πολιτικές διοικητικές, οικονομικές απαιτήσεις επικοινωνίας.

Αυτό που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι ότι η πορεία του εκσυγχρονισμού των κρατών προϋπέθετε την ομογενοποίηση και τυποποίηση των κατοίκων του, μέσω μιας γραπτής εθνικής γλώσσας, διότι καθιστούσε επιθυμητή τη βασική εκπαίδευση όλων και σχεδόν υποχρεωτική τη μαζική ανάπτυξη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁹⁵. Επομένως το ζήτημα της επίσημης γλώσσας αφορά στη γλώσσα της δημόσιας

⁸⁶ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ.143 -145

⁸⁷ Ο.π. σ. 147

⁸⁸ Ο.π. σσ. 148 - 9

⁸⁹ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 137

⁹⁰ Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, σσ. 202-203

⁹¹ Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, κεφ. 3, *Η βιομηχανική κοινωνία*

⁹² Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες...*, κεφ. 3, *Οι απαρχές της εθνικής συνείδησης*

⁹³ Gellner, *Εθνικισμός*, σ.117, βλέπε και Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 134

⁹⁴ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σ. 153

⁹⁵ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ. 134

εκπαίδευσης και διοίκησης. «Είναι για ‘τα γραφεία και τα σχολεία’ όπως οι Πολωνοί, οι Τσέχοι και οι Σλοβένοι επαναλαμβάνουν ακούραστα από το 1848»⁹⁶. Θα περίμενε κανείς ότι αν η επιλογή της επίσημης εθνικής γλώσσας ανάμεσα σε διαλέκτους και ιδιώματα ή διαφορετικές γλώσσες σε γλωσσικά μεικτές περιοχές ήταν απλά θέμα πρακτικής διευκόλυνσης, θα ήταν σχετικά εύκολη. Θα έπρεπε να επιλέξει κάποιος το ιδίωμα που ήταν περισσότερο πιθανό να ομιλείται ή να κατανοείται από τους περισσότερους πολίτες, ή εκείνο που θα διευκόλυνε περισσότερο την επικοινωνία μεταξύ τους⁹⁷. Όμως το γλωσσικό ζήτημα είναι γεμάτο προκαταλήψεις, καθώς «στην καρδιά του γλωσσικού εθνικισμού βρίσκονται προβλήματα εξουσίας, πολιτικής»⁹⁸ και φυσικά της εθνικιστικής ιδεολογίας, που δίνει αναδρομική έμφαση στη γλώσσα, ως κριτήριο εθνικής ταυτότητας. Οι «επίσημες» «εθνικές» γλώσσες είναι πολιτιστικά κατασκευάσματα και το ιδεολογικό-πολιτικό στοιχείο είναι προφανές στην πορεία κατασκευής μιας γλώσσας⁹⁹. Για να μπορέσει μια γλώσσα να προαχθεί σε ψυχή του έθνους υφίσταται εθνικιστική επέμβαση «που ποικίλει κατά περίπτωση και χρονική στιγμή: ως αναβίωση της νεκρής προγονικής γλώσσα (βλ. *Iwrith* και *Gaelic*), γλωσσικός υβριδισμός με σκοπό να υποδηλωθεί η σύνδεση ανάμεσα στο εθνικό παρελθόν και παρόν (βλ. την αυταπόδεικτη εθνικιστική βάση της καθαρεύουσας στην ελληνική περίπτωση), εξιδανίκευση της δημόσιας (βλ. το επίσης εθνικιστικό περιεχόμενο του κινήματος του δημοτικισμού), συγκρητισμός της λόγιας (αλλά «ξένης») και της καθομιλουμένης (αλλά «αυτόχθονος») γλώσσας (βλ. τη συγχώνευση της δανικής *Riksmaal* με την ιθαγενή *Landsmaal* στη νεοορβηγική *Nynorsk* και τη θέσπιση της ινδονησιακής *Dienstmaleisch*, που προήλθε από την ένωση της ολλανδικής με τοπικές διαλέκτους), τυποποίηση μιας τοπικής διαλέκτου και αναγόρευσή της σε εθνική γλώσσα (βλ. τις περιπτώσεις της λεττονικής, της λιθουανικής, της ουκρανικής και της ουγγρικής) κ.λ.π.»¹⁰⁰.

Ωστόσο «οποιαδήποτε κι αν είναι τα κίνητρα για την κατασκευή και τη χειραγώγηση μιας σχεδιασμένης γλώσσας», «η κρατική εξουσία είναι απαραίτητη προϋπόθεση.»¹⁰¹

Σύμφωνα με τον Hobsbawm¹⁰², με την υποστήριξη που είχαν από τις δημόσιες αρχές και την αναγνώρισή τους στην εκπαίδευση και τη διοίκηση, μεταμορφώθηκαν τοπικά ή αγροτικά ιδιώματα σε γλώσσες ικανές να ανταγωνιστούν τις επικρατούσες γλώσσες της εθνικής ή της παγκόσμιας κουλτούρας · επιπλέον δόθηκε πραγματική υπόσταση σε γλώσσες ουσιαστικά ανύπαρκτες. Το σύστημα της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρόσφερε αναντικατάστατες υπηρεσίες στην τυποποίηση και παγίωση της «επίσημης» γλώσσας. Αποτελεί γεγονός ότι ο γλωσσικός εθνικισμός δεν άγγιξε ιδιαίτερα την αριστοκρατία ή τη μεγάλη αστική τάξη από τη μια πλευρά, ούτε τους εργάτες και τους χωρικούς από την άλλη. Οι κοινωνικές τάξεις που αγωνίστηκαν ή ακόμη κατέρρευσαν υπερασπίζοντας την επίσημη χρήση της γραπτής καθομιλουμένης ήταν τα κοινωνικά κατώτερα αλλά μορφωμένα μεσαία στρώματα, που συμπεριελάμβαναν εκείνους που είχαν αποκτήσει μια θέση στην κατώτερη μεσαία τάξη, ακριβώς επειδή κατείχαν μη χειρωνακτικές θέσεις εργασίας που απαιτούσαν εκπαίδευση σε σχολείο. Οι μάχιμες γραμμές του γλωσσικού εθνικισμού είχαν ανδρωθεί από επαρχιακούς δημοσιογράφους, δασκάλους

⁹⁶ Ο.π. σ.137

⁹⁷ Ο.π. σ.135

⁹⁸ Ο.π. σ.156

⁹⁹ Ο.π. σ.157

¹⁰⁰ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ. 153-154

¹⁰¹ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 159-160

¹⁰² Ο.π. σσ. 159-167

και φιλόδοξους κατώτερους αξιωματικούς.¹⁰³ Η γλώσσα, μαζί με άλλα πράγματα, ήταν ένα κεκτημένο δικαίωμα των κατώτερων τάξεων που έδιναν εξετάσεις. Κάθε βήμα που βελτίωνε την επίσημη θέση της καθομιλουμένης, ειδικά ως γλώσσα διδασκαλίας, πολλαπλασίασε τον αριθμό των ανδρών και γυναικών που θα μπορούσαν να έχουν μερίδιο σ' αυτό το κεκτημένο δικαίωμα. Για το λόγο αυτό η κρίσιμη στιγμή στη δημιουργία της γλώσσας ως ενδεχόμενου αγαθού δεν είναι η παραδοχή της ως μέσου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (αν και αυτό αυτομάτως δημιουργεί ένα μεγάλο σώμα δασκάλων και καθηγητών της γλώσσας), αλλά η αποδοχή της ως μέσου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης· αυτό είναι το δεδομένο που συνδέει την κοινωνική κινητικότητα με την καθομιλούμενη γλώσσα και στη συνέχεια με το γλωσσικό εθνικισμό.

Ο Λέκκας¹⁰⁴ θεωρεί ότι η εκμετάλλευση του γλωσσικού κριτηρίου από τον εθνικισμό προσλαμβάνει πολλές μορφές: προσαρμογή της εκπαιδευτικής διαδικασίας στις εθνικές γλωσσικές αρχές και πρότυπα, αλλαγή τοπωνυμίων επί το εθνικότερον, σύσταση φιλολογικών συλλόγων, έκδοση βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων στην εθνική γλώσσα, συλλογή και οργάνωση της εθνικής γραμματολογίας, αναγόρευση εθνικών ποιητών, αναβίωση νεκρών γλωσσών, κατασκευή γλωσσικών υβριδίων με «εθνικώς αδιαμφισβήτητη» ρίζα, καινούριες ονοματοδοσίες, ίδρυση σχολείων ή αποστολή δασκάλων του εθνικού ιδιώματος στις μη απελευθερωμένες περιοχές κ.ο.κ. Η αναγκαιότητα της καθιέρωσης ενιαίου γλωσσικού κώδικα καθίσταται αμεσότερη, όταν η ομοιογένεια του εθνικού σώματος δε θεωρείται δεδομένη εξαιτίας άμεσων εξωτερικών επιβουλών, ανολοκλήρωτων αλυτρωτικών φιλοδοξιών, ανεπαρκούς συνοχής του εθνικού σώματος κ.λ.π., οπότε το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα τείνει να επιβάλλει όλο και πιο επιτακτικά τη συνεκτική εθνική γλώσσα. Ο χαρακτήρας των μορφών που προσλαμβάνει η εκμετάλλευση του γλωσσικού κριτηρίου από τον εθνικισμό είναι, όπως παρατηρεί ο Λέκκας¹⁰⁵, εκπαιδευτικός με την ευρεία έννοια· αυτό καταδεικνύει, πέρα από τη σημασία του γλωσσικού κριτηρίου σε αυτόν, τη συνεκτική-εξομοιωτική φροντίδα που ο εθνικισμός εμπιστεύεται στο θεσμό της «εθνικής» εκπαίδευσης.

Αυτή τη συνεκτική-εξομοιωτική μέριμνα – τη διαδικασία δηλ. της ομογενοποίησης του εθνικού σώματος και της σφυρηλάτησης της εθνικής ταυτότητας – ο Λέκκας την αποκαλεί «εθνική διαπαιδαγώγηση» και θεωρεί βεβαίως ότι τη συστηματική και συγκροτημένη της μορφή την προσλαμβάνει μέσα στο πλαίσιο και με την ενεργητική συμπαράσταση της (εθνικής πλέον) πολιτικής εξουσίας¹⁰⁶. Κι ενώ πιστεύει πως η νομιμοποίηση της εθνικής ταυτότητας ενδέχεται να αντλείται καθ'ολοκληρίαν από την «ομογενοποιητική» επίδραση των κρατικών θεσμών (εκπαίδευση, διοίκηση, νομοθεσία κ.λ.π.)¹⁰⁷, πρώτο σε σειρά και σπουδαιότητα – όσον αφορά στη συγκεκριμένη αυτή επίδραση – θεωρεί το εκπαιδευτικό σύστημα¹⁰⁸. Λαμβάνοντας ως δεδομένο τον ορισμό της εκπαίδευσης του Jaeger (εκπαίδευση είναι η διαδικασία εκείνη δια της οποίας μια κοινότητα διαφυλάσσει και αναπαράγει τον υλικό και πνευματικό της χαρακτήρα, W. Jaeger, *Paideia*, Νέα Υόρκη 1945 xiii.) θεωρεί φυσικό η επίσημη ιδεολογία του κράτους να αποκρυσταλλώνεται στο

¹⁰³ Βλέπε και Gellner, *Εθνη και Εθνικισμός*, σσ. 113-114 και στο ίδιο, κεφ. *Εθνικισμός*, σ. 16, υποσημ. 3

¹⁰⁴ Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία...*, σσ.151-152

¹⁰⁵ Ό.π. σ.151

¹⁰⁶ Ό.π. σ.139

¹⁰⁷ Ό.π. σ.140

¹⁰⁸ Ό.π. σ.139

εκπαιδευτικό σύστημα : το εθνικό κράτος διαπαιδαγωγεί πρωτίστως εθνικά υποκείμενα – Γάλλους, Έλληνες, Τούρκους, Πακιστανούς¹⁰⁹.

Ο Gellner¹¹⁰ πάλι αξιοποιώντας την εμπειρία του κοινωνικού ανθρωπολόγου, προβαίνει σε μια κοινωνιολογικού τύπου ανάλυση. Ξεκινά από την παραδοχή πως το εκπαιδευτικό σύστημα της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας – της πιο εξειδικευμένης κοινωνίας όλων των εποχών - είναι το λιγότερο εξειδικευμένο που υπήρξε ποτέ. Αναζητά τις αιτίες για την παροχή - σε παιδιά και εφήβους έως μια εκπληκτικά όψιμη ηλικία - αυτής της γενικής, καθολικά τυποποιημένης εκπαίδευσης, στην αλλαγή της διαδικασίας της κοινωνικής γενετικής με το πέρασμα στη βιομηχανική κοινωνία. Ενώ η αγροτική κοινωνία αναπαραγόταν κοινωνικά με τη μέθοδο «πρόσωπο με πρόσωπο», η βιομηχανική κοινωνία το πράττει με τη συγκεντρωτική μέθοδο αναπαραγωγής, από ένα μορφωτικό ή εκπαιδευτικό φορέα διακριτό από την τοπική κοινωνία. Καθώς η βιομηχανική κοινωνία βασίζεται στην οικονομική αύξηση και την ελπίδα της αέναης αύξησης των απολαύσεων, καθίσταται απαραίτητη η μεταβαλλόμενη δομή της απασχόλησης. Οι άνθρωποι πρέπει να είναι έτοιμοι στη διάρκεια της ζωής τους να αναδιαταχθούν σε νέα καθήκοντα. Επομένως, ο συγκεντρωτικός εκπαιδευτικός φορέας παρέχει έναν κοινό, γενικό πυρήνα εγγραμματοσύνης σε ένα μάλλον υψηλό επίπεδο. Η λίγη επιπλέον εκπαίδευση που απαιτείται για τις περισσότερες δουλειές δεν είναι ποτέ τόσο σημαντική και περιέχεται άλλωστε σε εγχειρίδια κατανοητά από όλους τους κατόχους της γενικής εκπαίδευσης που παρέχει η κοινωνία. Επιπλέον στην κοινωνία με ευκίνητο καταμερισμό εργασίας, η επικοινωνία είναι αδιάλειπτη και ακριβής, μεταξύ ξένων, οι οποίοι θα μοιραστούν σαφή νοήματα μεταδιδόμενα μέσω ενός τυποποιημένου ιδιώματος και γραπτώς, όταν χρειαστεί. Αυτό λοιπόν το υψηλό επίπεδο εγγραμματοσύνης και της τεχνικής ικανότητας σε ένα τυποποιημένο γλωσσικό μέσο μπορεί να παρασχεθεί μόνο από κάτι που θα έμοιαζε με ένα νεότερο «εθνικό» εκπαιδευτικό σύστημα. Το κράτος είναι ο μόνος οργανισμός που μπορεί να συντηρεί, αλλά και να ελέγχει την υπερβολικά ευρεία και πολυδάπανη αυτή μηχανή, η οποία παρέχει το ευρύ φάσμα της εκπαίδευσης που απαιτείται για μια γενική πολιτισμική βάση. Επομένως μια υψηλή (εγγράμματη, συντηρούμενη από την εκπαίδευση) κουλτούρα γίνεται το αναγκαίο μέσο, ο ζωτικός χυμός ή ίσως η ελάχιστη κοινή ατμόσφαιρα , που μόνο στο εσωτερικό της τα μέλη της κοινωνίας μπορούν να αναπνεύσουν, να επιβιώσουν, να παράγουν. Και αυτή συντηρείται και ελέγχεται από το κράτος¹¹¹.

¹⁰⁹ Ο.π. σ.139

¹¹⁰ Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, κεφ. 3, *Η Βιομηχανική Κοινωνία*

¹¹¹ Στο στενό σύνδεσμο κράτους και κουλτούρας, τον οποίο κατέστησε αναπόφευκτο το πέρασμα στη βιομηχανική κοινωνία, ανιχνεύει τις ρίζες του εθνικισμού ο Gellner.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1. Ο Εθνικισμός στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Κατά τον Gellner στην Ανατολική Ευρώπη (Ζώνη 3) η βία και η βαναυσότητα που επέφερε η εθνικιστική επιταγή (ένα κράτος, μια κουλτούρα) ήταν εγγεγραμμένες στη φύση των πραγμάτων¹. Αναφέραμε ήδη ότι στο μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Ευρώπης το ύστερο φεουδαρχικό καθεστώς μετασχηματίστηκε σταδιακά σε μια μοντέρνα κοινωνία των πολιτών παράλληλα με τη συγκρότηση του έθνους- κράτους κάτω από την κυριαρχία μιας μόνο εθνοπολιτισμικής ομάδας. Συνέβη δηλαδή το αντίθετο από ό,τι στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, «όπου μια εξωγενής άρχουσα τάξη είχε υπό την κυριαρχία της εθνοπολιτισμικές ομάδες που κατείχαν ένα συμπαγές έδαφος, αλλά δεν είχαν δικιά τους αριστοκρατία, πολιτική υπόσταση ή συνεχή λογοτεχνική παράδοση.»² Κατά την τυπολογία που προτείνει ο Hroch³ τα εθνικά κινήματα της Σερβίας, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας ανήκουν στην 3^η κατηγορία. Στην κατηγορία αυτή που προκάλεσε ένοπλες εξεγέρσεις στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα εθνικά κινήματα απέκτησαν μαζικό χαρακτήρα ήδη στο παλαιό καθεστώς, και άρα πριν από την καθιέρωση μιας συνταγματικής τάξης.

Στη Ζώνη 3 λοιπόν του Gellner χρειαζόταν «εφαρμοσμένη πολιτική και πολιτισμική μηχανική» για να επιτευχθεί η εθνικιστική επιταγή και «το υλικό πάνω στο οποίο επρόκειτο να δουλέψουν οι μηχανικοί επέβαλλε μάλλον κάποιες βίαιες εδαφικές ανακατατάξεις»⁴. Μάλιστα «εκεί υπήρχε ένα συνονθύλευμα πολιτισμών και γλωσσών, οι δημώδεις γλώσσες ήταν αδιαμόρφωτες και για παράδειγμα, στην περίπτωση των σλαβονικών γλωσσών, ήταν εξαιρετικά δύσκολο ή και αδύνατο να διακρίνει κανείς που τελείωνε η μια διάλεκτος και που άρχιζε η άλλη, ή τι ήταν γλώσσα και τι διάλεκτος.»⁵

Συγκεκριμένα για τη βαλκανική κοινωνία είναι κοινώς αποδεκτό ότι ως το τέλος του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα δεν είχε απόλυτα διαμορφωμένη εθνική συνείδηση⁶. Ο βασικός διαχωριστικός συντελεστής παρέμενε η θρησκεία. Η

¹ Gellner, *Εθνικισμός*, σ. 88, και κυρίως υποσημειώσεις 15 και 16. Στις σελίδες 82 - 93 αναπτύσσεται η θεωρία των εδαφικών ζωνών. Για τον Gellner στην Κεντρική Ευρώπη (Ζώνη 2), ο εθνικισμός μπορούσε να είναι ήπιος και φιλελεύθερος, ό.π. σσ. 85 - 87. Για να ερμηνεύσει τη φονική επιθετικότητα που προσέλαβε αργότερα ο εθνικισμός στη Ζώνη 2, επικαλείται επιπλέον οργανωτικούς και ιδεολογικούς παράγοντες, ό.π. σσ. 94 -121

² Hroch, Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση, σ. 21 και υποσημείωση 15.

³ Ό.π. σσ. 25 - 28, κυρίως υποσημείωση 16. Η τυπολογία βασίζεται στην κεντρική σημασία της σχέσης μεταξύ της μετάβασης του εθνικού κινήματος στη Φάση Β και κατόπιν στη Φάση Γ και της μετάβασης σε μια συντεταγμένη κοινωνία βασισμένη στην ισότητα ενώπιον του νόμου - αυτό που αποκαλείται «αστική επανάσταση», ό.π. σ. 26. Η περιοδολόγηση των εθνικών κινήματων στις τρεις δομικές φάσεις Α, Β, και Γ, μεταξύ του σημείου εκκίνησης κάθε συγκεκριμένου εθνικού κινήματος και της επιτυχημένης έκβασής του, έχει ως εξής : Φάση Α - οι ενέργειες των ακτιβιστών αφιερώνονται στη λόγω έρευνα γλωσσικών, πολιτισμικών, ιστορικών ιδιαιτεροτήτων της μη κυρίαρχης ομάδας. Φάση Β - μια νέα γενιά ακτιβιστών εμφανίζεται, η οποία χρησιμοποιώντας πατριωτική προπαγάνδα «αφυπνίζει» την εθνική συνείδηση της εθνοπολιτισμικής ομάδας με ολόένα αυξανόμενη απήχηση. Φάση Γ - το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, με παγιωμένη πλέον εθνική συνείδηση, σχηματίζει ένα μαζικό κίνημα, ικανό να μετασχηματισθεί σε πλήρη κοινωνική δομή. Ό.π. σσ. 24 - 25

⁴ Gellner, *Εθνικισμός*, σ. 88

⁵ Ό.π. σσ. 88 - 89

⁶ Γούναρης, Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, στο *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σσ. 35 - 45 και Smith Anthony, *The Ethnic Origin of Nations*, Oxford 1989, σ. 73

Ορθόδοξη Εκκλησία συνέβαλε στη διατήρηση της χριστιανικής συλλογικής ταυτότητας υπό την οθωμανική εξουσία, καθώς θεσμοποίησε και διασφάλισε τη διάκριση των χριστιανών υπηκόων από τους μουσουλμάνους δυνάστες τους. Με το σύστημα του μιλέτ οι εθνοπολιτισμικές ομάδες διατηρούσαν τη θρησκευτική, γλωσσική και πολιτισμική τους αυτονομία. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, παρά τον οικουμενικό του χαρακτήρα και το ρόλο του ως θεσμού του οθωμανικού κράτους, δεν είχε πάψει να αποτελεί φορέα της ελληνικής γλώσσας και των ελληνοβυζαντινών παραδόσεων.

Μόνο κατά τους τελευταίους χρόνους του 18^{ου} αιώνα και τις δυο πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} εμφανίστηκε στη Νοτιοανατολική Ευρώπη μια κίνηση πολιτισμικής αλλαγής που αντανάκλασε τις επιρροές και ασπάζόταν τις αξίες του Διαφωτισμού και του δυτικού ορθολογισμού, χρησιμοποιώντας τα ελληνικά ως μέσο επικοινωνίας. Εμφανίστηκε δηλαδή μια φιλολογία που εισήγαγε για πρώτη φορά στη βαλκανική κοινωνία έννοιες εθνικών προσδιορισμών, οι οποίοι κατέγραφαν μια συναίσθηση εθνοτικών διαφορών μεταξύ των χριστιανικών ομάδων. Η φιλολογία αυτή απεικονίζει με ακριβή και τεκμηριωμένο τρόπο τη μετάβαση από την οικουμενική κοινότητα της βαλκανικής Ορθοδοξίας⁷ και των θρησκευτικά προσδιορισμένων *μιλέτ*, στον ακόμα ατελή και αδιαμόρφωτο κόσμο των σύγχρονων γλωσσικών εθνών⁸. Αυτή τη διανοητική ανάδυση των εθνικών κοινοτήτων συναντάμε και στα γραπτά των διανοουμένων που έθεσαν τα θεμέλια της βουλγαρικής Αναγέννησης, του Παΐσιου και του Σωφρόνιου Βρατσάνσκου, αλλά και μεταγενέστερων Βουλγάρων διανοουμένων, των αρχών του 19^{ου} αιώνα, του Φωτεινόφ, του Χρηστάκη Πάβλοβιτς, κ.α.⁹.

Βέβαια έχει ήδη τονιστεί το γεγονός ότι τα νεοσύστατα κράτη είναι αυτά που επιδίδονται με ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Ακριβώς αυτός ο ρόλος του σύγχρονου κράτους ως προς τη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας μεταξύ των βαλκανικών λαών είναι εκείνος που αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα στην ανάπτυξη του εθνικισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, μέχρι του σημείου των εκρηκτικών ανταγωνισμών των αντίπαλων εθνικών κινημάτων στα τέλη του 19^{ου} και σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα¹⁰. Τα νεοπαγή εθνικά βαλκανικά κράτη, ασφυκτιώντας μέσα στα περιορισμένα σύνορά τους και διεκδικώντας αλύτρωτους πληθυσμούς και αλύτρωτα εδάφη, ανέπτυσαν αλυτρωτική εξωτερική πολιτική, επεκτείνοντας τη διαδικασία οικοδόμησης της νοερής κοινότητας του έθνους από το εθνικό κράτος στις οθωμανικές επαρχίες¹¹. Οι διεκδικούμενοι όμως από τα βαλκανικά εθνικά κράτη πληθυσμοί και εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη παρουσίαζαν μεικτή εθνολογική σύνθεση αλλά και αλληλεπικαλυπτόμενες ιστορικές διεκδικήσεις, με

⁷ «της ορθόδοξης κοινοπολιτείας», Γούναρης, Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, σ. 42

⁸ Κιτρομηλίδης, Νοερέζ κοινότητες..., σσ. 56 - 71

⁹ Βλέπε ενδεικτικά Стателова, Грънчаров, *История на България*, Том 2, Българско Възраждане, (Ιστορία της Βουλγαρίας, τόμος 2, Βουλγαρική Αναγέννηση), Σόφια 2006

¹⁰ Κιτρομηλίδης, Νοερέζ κοινότητες..., σσ. 72 - 73.

¹¹ Αναλυτικά για την υπόθεση αυτή βλέπε Κιτρομηλίδης, Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο, στο *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα 1983. Ουσιαστικά πρόκειται για τη διαδικασία της «εξωτερικής διάστασης» συγκρότησης έθνους. Παράβαλε και Стателова, στο Стателова, Грънчаров, *История на България*, Том 3, (Ιστορία της Βουλγαρίας, τόμος 3), Σόφια 2006, σ. 46 - 50, όπου τονίζεται ο εξάρχων ρόλος του κράτους – σε σχέση με την Εξαρχία και την επαναστατική κίνηση – στην επίλυση του «θεμελιώδους προβλήματος της εξωτερικής πολιτικής του βουλγαρικού κράτους – την εθνική ένωση (ή ενοποίηση)».

αποτέλεσμα τα ανταγωνιστικά εθνικά προγράμματα να προωθούν την αδιαλλαξία και να καθιστούν αδύνατη τη συναινετική χάραξη των μελλοντικών συνόρων¹².

Ευρέως αποδεκτή είναι η θέση πως πιθανώς η πιο περίπλοκη περίπτωση παρουσιάστηκε στη Μακεδονία: βρέθηκε στο σημείο σύγκλισης αντιμαχόμενων εθνικών προγραμμάτων, του ελληνικού, του βουλγαρικού, του σερβικού, του αλβανικού, του ρουμανικού. Ο γεωγραφικός της προσδιορισμός ήταν αβέβαιος¹³. Η εθνολογική της σύνθεση ασαφής¹⁴ και η ιστορική της κληρονομιά ήταν ανοικτή σε αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνείες¹⁵.

Σε γενικές γραμμές οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα διαιρούνται σε τρεις γεωγραφικές ζώνες ανάλογα με τη γλωσσική τους διαστρωμάτωση: η βόρεια ζώνη, στα σύνορα με τη Σερβία και τη Βουλγαρική Ηγεμονία κατοικούταν από σλαβόφωνους, ως επί το πλείστον, πληθυσμούς, που μετά τα μέσα του 19^{ου} αι. ταυτίστηκαν με την βουλγαρική ή τη σερβική εθνική κίνηση¹⁶. Η μεσαία ζώνη, από το ύψος της γραμμής που ξεκινάει βόρεια των νομών Δράμας - Σερρών - Κιλκίς - Γιαννιτσών - Έδεσσας - Καστοριάς ως τους καζάδες Νευροκοπίου - Μελενίκου - Στρώμνιτσας και Μοναστηρίου, κατοικείται από πληθυσμούς, σλαβόφωνους, ελληνόφωνους, βλαχόφωνους και αλβανόφωνους. Η νότια ζώνη καταλαμβάνει την νότια Μακεδονία που κατοικούταν από ελληνόφωνους πληθυσμούς, ταυτισμένους από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με την ελληνική εθνική συνείδηση. Και είναι η μεσαία αυτή ζώνη που διεκδικήθηκε με πείσμα από το ελληνικό και βουλγαρικό στοιχείο και αποτέλεσε την απαρχή του Μακεδονικού Ζητήματος¹⁷.

Στο Μακεδονικό, ωστόσο, Ζήτημα διαπλέκεται άμεσα και η Θράκη, καθώς αποτελεί διεκδικούμενη ζώνη του βουλγαρικού και ελληνικού κράτους¹⁸. Στα 1878 ο

¹² Κωφός, Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19ου και του 20ου αιώνα, στο Βερέμης επιμ. *Εθνική Ταυτότητα ...*, σσ. 199 - 200

¹³ Βλέπε αναλυτικά Κωφός, Μακεδονία, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, 1977, σσ. 378 - 379

¹⁴ Ο.π. σσ. 379 - 381. Βλ. και του ίδιου, Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία..., σσ. 207-208. Επίσης Κλεάνθης Νικολαΐδης, *Ιστορία του Ελληνισμού...*, Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 17-18. Στο ίδιο βιβλίο παρατίθεται το «Υπόμνημα περί της συγχρόνου Ελληνικής Μακεδονίας και της Μακεδονίας εν γένει» του Έλληνα Προξένου στη Θεσσαλονίκη Π. Λογοθέτη, που υποβλήθηκε προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών στις 8.2.1884 και περιέχει πλούσιες γεωγραφικές και εθνολογικές πληροφορίες. Βλέπε επίσης στο Χρυσοστόμου Καλαφάτη, Μητροπολίτη Δράμας, *Εκθέσεις περί του Μακεδονικού Αγώνος 1903 - 1907*, Επιμέλεια Β. Λαούρδα, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1960, την Επιστολή 2^η, «Εκτενές υπόμνημα περί της Ελληνικότητας της Μακεδονίας και περί της εναντίον του Ελληνισμού δράσεως».

¹⁵ Κωφός, Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία..., σ. 200

¹⁶ Υπήρχε η εσφαλμένη αντίληψη, ιδίως κατά τα χρόνια του Όθωνα αλλά και για πολύ καιρό ακόμη, πως όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί που χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα στη λειτουργία, ανεξάρτητα από τη μητρική τους, είναι Έλληνες. Η αντίληψη αυτή ενισχύθηκε από τη συμμετοχή των πολύγλωσσων χριστιανικών κοινοτήτων στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 202-203 και Μακεδονία, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σσ. 380-381. Για μια τέτοια κατάταξη υπήρχαν βάσιμοι λόγοι. Ωστόσο στο κατεξοχήν σλαβικό βόρειο τμήμα της Μακεδονίας η διείσδυση της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας στάθηκε αργή και αβέβαιη διαδικασία. Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σ. 203

¹⁷ Από τις περιοχές στις οποίες εστιάζει το ενδιαφέρον της η παρούσα έρευνα, τα βόρεια τμήματα των Νομών Σερρών και Δράμας, με τις επαρχίες που βρίσκονται κατά μήκος της σημερινής συνοριακής γραμμής Ελλάδας - Βουλγαρίας υπάγονται στη μεσαία γεωγραφική ζώνη, ενώ τα νότια τμήματα των αντίστοιχων Νομών και ο Νομός Καβάλας υπάγονται στη νότια ζώνη. Στη νότια ζώνη της Μακεδονίας λογίζεται και ο νομός Ξάνθης.

¹⁸ Η Θράκη υπό Οθωμανική κατοχή διαιρείται στα βιλαέτια Αδριανουπόλεως και Κωνσταντινουπόλεως. Το βιλαέτι Αδριανουπόλεως αποτελείται από τα σαντζάκια Αδριανουπόλεως, Φιλίππουπόλεως, Καλλιπόλεως, Ραιδεστού και Σιλίμνου. Μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου του 1878

ελληνικός πληθυσμός υπερέχει σε ολόκληρο το βιλαέτι Κων/πόλεως (στον οποίο απαντώνται ελάχιστοι Βούλγαροι) και στα σαντζάκια Αδριανουπόλεως, Ραιδεστού και Καλλιπόλεως. Στα σαντζάκια Σιλίμνου και Φιλίππουπόλεως ο βουλγαρικός πληθυσμός υπερέχει αριθμητικά του ελληνικού (στο σαντζάκι Φιλίππουπόλεως και του μουσουλμανικού)¹⁹.

Κατά το Βακαλόπουλο οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί προέκυψαν από την ειρηνική κάθοδο και τον εποικισμό των Σλάβων, κυρίως των Βουλγάρων, ως τους Βαλκανικούς Πολέμους²⁰. Κατά τον ίδιο, συμπαγείς βουλγαρικές μάζες, κυρίως κτίστες, εργάτες και θεριστές, συνέρρεαν στις περιοχές αυτές, για να δουλέψουν στα τουρκικά, εβραϊκά και ελληνικά τσιφλίκια. Οι αλληπάλληλες επιμειξίες αιώνων οδήγησαν στη διαμόρφωση των σλαβόφωνων χριστιανικών πληθυσμών, που προκειμένου για τη μεσαία και νότια γεωγραφική ζώνη, δέχθηκαν μόνο τη γλωσσική επίδραση. Η ύπαρξη των βλαχόφωνων ελληνικών πληθυσμών κατά το Βακαλόπουλο οφείλεται στη μακράιωνη παρουσία Ρωμαίων εποίκων από την περίοδο της ρωμαϊκής διοίκησης.

Στη βουλγαρική βιβλιογραφία τα πράγματα εμφανίζονται διαφορετικά.. Δεν υπάρχουν σλαβόφωνοι ελληνικοί πληθυσμοί αλλά βίαια ή μη βίαια εξελληνισμένοι Βούλγαροι²¹. Κατά τον Атанасов ένα μεγάλο μέρος των νέων της αστικής τάξης εξελληνίστηκαν κατά τη φοίτησή τους στα ελληνικά σχολεία, εξαιτίας της ελληνικής αφομοιωτικής - προπαγανδιστικής πολιτικής ενάντια στην πνευματική-ιστορική κληρονομιά των Βουλγάρων, όσο και των άλλων μη ελληνικών εθνικών ομάδων²². Συγκεκριμένα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ανάμεσα στην ελληνική αστική τάξη και τον κλήρο γεννιέται και εξελίσσεται η «Μεγάλη Ιδέα», η αποκατάσταση δηλαδή του αρχαίου μεγαλείου του ελληνικού έθνους και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας²³. Παρεμπιπτόντως κοινή θέση των Βούλγαρων ιστορικών και παιδαγωγών αποτελεί ότι την αφομοιωτική πολιτική των ελληνικών σχολείων ενεργά υποβοηθούσε ο φαναριώτικος κλήρος και το Πατριαρχείο, καθώς από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ενστερνίστηκε τον ελληνικό μεγαλοϊδεατισμό. Σε επιστολή του ο Βούλγαρος διαφωτιστής Ιβάν Σελμίνσκι, βασισμένος στην προσωπική του εμπειρία από τη

και τη σύσταση της Ανατολικής Ρωμυλίας και του βουλγαρικού κράτους, το βιλαέτι Αδριανουπόλεως αποτελείται από τα σαντζάκια Αδριανουπόλεως, Σαράντα Εκκλησιών, Γκιουμουλτζίνας (Κομοτηνής), Καλλιπόλεως, Ραιδεστού και Ντεντέ – Αγάτς (Αλεξανδρούπολης). Κυριακή Μαμώνη, Ο υπόδουλος ελληνισμός από το 1881 ως το 1913, Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 369

¹⁹ Μαμώνη, Θράκη., σ. 372, όπου παρατίθεται ο γενικός στατιστικός πίνακας από το Memorandum που απέστειλαν στις ευρωπαϊκές πρεσβείες της Κωνσταντινούπολης οι Σύλλογοι της Κωνσταντινούπολης τον Απρίλιο του 1878, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου.

²⁰ Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, σσ. 18 – 22. Ο Καργάκος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, παραπέμπει στη σελ. 96 στην άποψη του Χ. Χριστοβασίλη, ότι οι χριστιανικοί κάτοικοι της Μακεδονίας χρησιμοποίησαν το ελληνοσλαβικό ιδίωμα για να προφυλάξουν τα παιδιά τους από το παιδομάζωμα, επειδή οι Τούρκοι προτιμούσαν τα Ελληνόπουλα.

²¹ Даскалов, *Драмското въстание*, (Η εξέγερση της Δράμας), σ. 20 και *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и нихилизма на София*, (Μεταξύ του ρεμβασισμού της Αθήνας, του μακεδονισμού του Βελιγραδίου και του μηδενισμού της Σόφιας), σ. 21

²² Βλέπε αναλυτικά Атанасов, Елино-български училища, (Ελληνο-βουλγαρικά σχολεία), στο Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката и българското образование*, (Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 2006

²³ Αναλυτικά για την οπτική της βουλγαρικής ιστοριογραφίας πάνω στη γένεση και την εξέλιξη του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού, βλέπε Константинова, *Балканската политика на Гърция в края на XIX и началото на XX век* (Βαλκανική πολιτική της Ελλάδας στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα), Σόφια 2008, και ειδικότερα το κεφ. Развитието на Мегали идея и нейното място в гръцката политическа идеология (Η εξέλιξη της Μεγάλης Ιδέας και η θέση της στην ελληνική πολιτική ιδεολογία), σσ. 46 – 78.

φοίτησή του σε ελληνικό σχολείο, γράφει πως το 1^ο μάθημα που παίρνουν οι Βούλγαροι στα ελληνικά σχολεία είναι να αλλάξουν το όνομά τους σε ένα εύηχο ελληνικό, το 2^ο μάθημα είναι να περιφρονούν τη μητρική τους γλώσσα, το 3^ο να περιφρονούν τους γονείς και να ντρέπονται για την καταγωγή τους κ.τ.λ.²⁴.

Από την άλλη μεριά η επικρατέστερη άποψη στη βουλγαρική βιβλιογραφία είναι ότι η ίδια η βουλγαρική αστική τάξη επιδίωκε τον εξελληνισμό της, διότι μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούσε να επιβληθεί κοινωνικά και οικονομικά στα Βαλκάνια. Ο Κόλεφ²⁵ συμφωνώντας σε γενικές γραμμές με την άποψη αυτή δίνει και έναν επιπλέον λόγο: στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι Βούλγαροι άρχισαν συνειδητά να «ελληνίζουν», διότι ήλπιζαν πως μια ελληνική επανάσταση θα οδηγούσε και στη δική τους απελευθέρωση.

Όσον αφορά στους βλαχόφωνους της Μακεδονίας παρουσιάζονται σε όλες τις στατιστικές της Εξαρχίας ως χωριστή φυλετική-εθνική μειονότητα και οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης ως Βούλγαροι μουσουλμάνοι και πιο συγκεκριμένα ως Βούλγαροι που εξισλαμίστηκαν κάτω από τις τουρκικές πιέσεις.

Κατά τον Κωφό το αποφασιστικό κριτήριο εθνικού προσδιορισμού των βαλκανικών λαών αποτέλεσε η ιστορική κληρονομιά²⁶. Η ιστορική κληρονομιά είχε διαφυλαχθεί σε εκκλησιαστικούς και μοναστικούς θεσμούς²⁷ και στη διασπορά, και βαθμιαία έκανε την εμφάνισή της στα αστικά και ημιαστικά κέντρα της αυτοκρατορίας. Από τη στιγμή όμως που διαδόθηκε ανάμεσα στις μάζες, κατέκτησε τη φαντασία του λαού και γέννησε έναν μεσσιανικό ζήλο για την επίτευξη των στόχων της νοερής εθνικής αποστολής, όπως την όριζε αυτή η ίδια η κληρονομιά – ή δόξα – του παρελθόντος²⁸. Ο κοινός παρανομαστής για τη συγκρότηση της εθνικής ιδεολογίας υπήρξε η αντίληψη ή ο «μύθος», για την ιστορική κληρονομιά κάθε έθνους. Πέρα από αυτό, ομοιότητες παρουσίαζαν και οι μηχανισμοί διάδοσης της εθνικής ιδεολογίας²⁹.

Με τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους η ελληνική εθνική ιδεολογία αρθρώθηκε στη βάση της εθνικής συνέχειας³⁰. Τονίζοντας τις ελληνικές ρίζες από την ελληνιστική εποχή, παρακολουθούσε μέσα από το Βυζάντιο και την Τουρκοκρατία την επιβίωση του ελληνικού έθνους στην ελληνική γλώσσα, τα ελληνικά έθιμα και την ελληνορθόδοξη θρησκεία. Στη Μακεδονία δινόταν έμφαση και σε τρία επιπλέον σημεία : το μεγαλείο της αρχαίας Μακεδονίας και το έπος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την κληρονομιά της πολυγλωσσικής και πολυφυλετικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και (για τη Μακεδονία και τη νότια Θράκη, μετά το βουλγαρικό εκκλησιαστικό σχίσμα) την ταύτιση της ορθόδοξης πίστης και Εκκλησίας με την ελληνική εθνική ταυτότητα³¹.

²⁴ Атанасов, Елино-български училища, σ. 155

²⁵ Колеф, *История на българското образование, Министерите на Народното Просвещение*, (Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης, Οι Υπουργοί της Εθνικής Παιδείας), Μπλαγκόεβγκραντ 2002, και *Българската интелигенция 1878-1912*, (Η βουλγαρική διάνοηση), Σόφια 1992

²⁶ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σ. 199

²⁷ Στο ίδιο. Παράβαλε και : « Η Ορθόδοξη Εκκλησία, και ειδικά οι μοναστικοί θεσμοί της, διατήρησαν τις γλώσσες και τις μεσαιωνικές αυτοκρατορικές μνήμες των βαλκανικών λαών, κληρονομιά που με τον καιρό επρόκειτο να πολιτικοποιηθεί από τον εθνικισμό.» Κιτρομηλίδης, Νοερές κοινότητες..., σ. 105

²⁸ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ.199 - 200

²⁹ Ο.π. σ. 204

³⁰ Ο.π. σσ. 204 - 211. Επίσης για την ιδεολογική κατασκευή του ελληνικού δόγματος της εθνικής ενότητας βλέπε Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες...», σσ. 86 - 87 και Kitromilides, *The Dialectic of Intolerance Ideological Dimensions of Ethnic Conflict*, *Journal of the Hellenic Diaspora* 6, 4 (Χειμώνας 1979) σσ. 5 - 30

³¹ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 204 - 211

Κατά τη διαδικασία της «της εξωτερικής διάστασης» της συγκρότησης του έθνους, το ανεξάρτητο βασίλειο της Ελλάδας αναλαμβάνοντας το ρόλο του «εθνικού κέντρου» εξήγγε τους νέους όρους της εθνικής ταυτότητας και εθνοτικού προσδιορισμού, από το ελεύθερο κράτος στα αλύτρωτα εδάφη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μικράς Ασίας. Αυτό συντελέστηκε κυρίως με τα δίκτυα των ελληνικών προξενείων στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία και με το δίκτυο των ελληνικών σχολείων, που οργανώθηκαν από τοπικές κοινότητες αλλά σύμφωνα με τα εκπαιδευτικά πρότυπα που εισήχθησαν από το ελληνικό κράτος³². Το δίκτυο αυτό διοχέτευε τον κανονιστικό λόγο για την ενότητα του ελληνισμού, προϊόν επεξεργασίας του Πανεπιστημίου Αθηνών³³.

Η σερβική εθνική ιδεολογία αρθρώθηκε με βάση τη μεσαιωνική αυτοκρατορία του Στέφανου Δουσάν και πρόβαλλε το μάλλον ασαφές γεωγραφικό όνομα «Παλαιά Σερβία» χαρακτηρίζοντας συλλήβδην Σέρβους τους σλαβόφωνους κατοίκους της Μακεδονίας³⁴. Μόνο η ρουμανική εθνική ιδεολογία στη Μακεδονία δεν οικοδομήθηκε στη βάση της ιστορικής / πολιτισμικής κληρονομιάς, αλλά στη γλωσσική συγγένεια των Ρουμάνων με τους Βλάχους της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, αμφισβητώντας τον από μακρού χρόνου καθιερωμένο δεσμό των Βλάχων με την ελληνική εθνική ιδεολογία³⁵.

3.2. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία

Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία, καθώς εμφανίζεται σε σχέση με την αντίστοιχη ελληνική καθυστερημένα στη Μακεδονία και τη Θράκη³⁶ (δεκαετία 1870), είχε να αντιπαλέψει με εξαιρετικές αντιξοότητες. Σύμφωνα με τον Κωφό³⁷ έπρεπε να διαβρώσει το φιλελληνικό προσανατολισμό τμήματος του σλαβόφωνου πληθυσμού-κυρίως της μεσαιας μακεδονικής ζώνης³⁸ - για να μεταφυτέψει μια βουλγαρική εθνική κληρονομιά³⁹. Η εξάπλωσή της τελευταίας στη Μακεδονία και τη Θράκη συνδέεται

³² Κιτρομηλίδης, Νοερές κοινότητες..., σσ. 87-103. Για το ρόλο του βασιλείου της Ελλάδας ως εθνικού κέντρου και τη διάστασή του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, βλέπε αναλυτικά του ίδιου, Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο, στο *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα 1983

³³ Αναλυτικά βλ. Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες»...

³⁴ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 217 - 218

³⁵ Ο.π. σσ. 218 - 220

³⁶ Έχει ήδη τονιστεί ότι στο Μακεδονικό Ζήτημα εμπλέκεται άμεσα και η Θράκη ως αλληλοδιεκδικούμενη ζώνη από Έλληνες και Βουλγάρους. Σλαβόφωνοι πληθυσμοί στη Θράκη κατά κύριο λόγο ζουν στο βιλαέτι Αδριανουπόλεως. Στη βουλγαρική βιβλιογραφία, τις περισσότερες φορές που γίνεται λόγος για τους υπόδουλους στην οθωμανική εξουσία Βουλγάρους της Μακεδονίας, υπάρχει ταυτόχρονη αναφορά και σε εκείνους που διαβιούν στο βιλαέτι Αδριανουπόλεως (Οδρινско). Ιδίως μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία, το μεγάλο εθνικό πρόβλημα της εξωτερικής πολιτικής των βουλγαρικών κυβερνήσεων είναι ένα και ονομάζεται «Македония и Одринско». Στη βουλγαρική βιβλιογραφία οι όροι Ανατολική Θράκη - Δυτική Θράκη χρησιμοποιούνται μόνο για να περιγράψουν τον εδαφικό διαμελισμό της Θράκης μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Αποδίδουμε τη βουλγαρική φραστική συνεκφορά «Македония и Одринско» - και όλο το ιδεολογικό της υπόβαθρο - με το αρκετά ασαφές Μακεδονία και Θράκη.

³⁷ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 211 - 212

³⁸ Όπως επίσης και του βιλαετίου Αδριανουπόλεως

³⁹ Τις βάσεις για την εθνική αφύπνιση των Βουλγάρων θέτει ήδη από το 1762 ο Βούλγαρος μοναχός Παΐσιος, που συγγράφει στο Άγιο Όρος τη «Σλαβοβουλγαρική Ιστορία περί των Βουλγαρικών λαών, Βασιλέων και Αγίων». Το κήρυγμά του επεσήμανε ως τεράστιο εθνικό κίνδυνο την αφομοιωτική δύναμη του ελληνισμού και προσπαθούσε να υποσκάψει τη βουλγαρική εκτίμηση προς την ελληνική μόρφωση. Πρώτος ο Παΐσιος κάνει λόγο για αυτόνομη εκκλησία στα όρια ενός αυτόνομου κράτους, για την ανάγκη δημιουργίας ενός αμιγώς βουλγαρικού σχολείου, για τη χρήση της ομιλούμενης

με τη στροφή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο και την ίδρυση της Εξαρχίας.

Με την αλλαγή του ρωσικού ρόλου από προστάτη των ορθοδόξων σε προστάτη των Σλάβων οι ιδέες του Πανσλαβισμού διαδίδονται από τη Μόσχα σε όλο το σλαβικό κόσμο⁴⁰. Οι άμεσες βλέψεις της Ρωσίας στρέφονται κύρια στη δημιουργία μιας μεγάλης Βουλγαρίας, που κάτω από τον έλεγχό της θα της εξασφαλίζει και πρόσβαση στο Αιγαίο και έλεγχο των Στενών. Προκειμένου λοιπόν να στερεωθεί μια γνήσια βουλγαρική εθνική συνείδηση που θα διεκδικούσε τη συγκρότηση ανεξάρτητου βουλγαρικού κράτους, η Ρωσία άρχισε γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα να χορηγεί υποτροφίες σε Βούλγαρους σπουδαστές, τόσο μέσω της κυβέρνησης, όσο και μέσω της «Σλαβικής Φιλανθρωπικής Επιτροπής» που ιδρύθηκε στη Μόσχα το 1858 και ανάλογων επιτροπών που ιδρύθηκαν στην Πετρούπολη, στην Οδησό και το Κίεβο. Από τους σπουδαστές αυτούς θα αναδειχθούν αργότερα οι πρωτεργάτες του βουλγαρικού εθνικισμού, πολλοί από τους ηγέτες του μελλοντικού βουλγαρικού κράτους, καθώς και οι Βούλγαροι παιδαγωγοί, που με ρωσική ενίσχυση δημιουργούν ένα πυκνό σχολικό δίκτυο, που μεταλλάσσει τα «νέο-βουλγαρικά» σχολεία σε «σχολεία με τάξεις» (κласни училища) – πλήρη δηλ. γυμνάσια που σε μερικές πόλεις λειτουργούν και με 4 ή 5 τάξεις⁴¹.

βουλγαρικής στο σχολείο και την εκκλησιαστική λειτουργία. Η χρονιά που κυκλοφορεί ο Παΐσιος την *Ιστορία* του θεωρείται από τους Βουλγάρους η αρχή της βουλγαρικής Αναγέννησης (1762-1878), του ιδεολογικού ρεύματος στο οποίο οφείλεται η εθνική «αφύπνιση» των Βουλγάρων. Το έργο του είχε τεράστια απήχηση στη νεότευκτη βουλγαρική αστική τάξη, που ζούσε έξω από τα όρια της κυρίως Βουλγαρίας, (Παραδουνάβιες ηγεμονίες, Σερβία, Νότια Ρωσία), η οποία συνειδητοποίησε την ανάγκη οργάνωσης μιας καθαρά βουλγαρικής παιδείας στη βουλγαρική γλώσσα και συνέβαλε τα μέγιστα στη δημιουργία βουλγαρικών σχολείων. Ως τότε η εξάπλωση της ελληνικής παιδείας ήταν γενικευμένη σε τέτοιο σημείο, που οι Βούλγαροι με ελληνική μόρφωση εντάσσονταν σιγά σιγά στον ελληνικό κοινωνικό-πολιτιστικό κόσμο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Атанасов, Българското образование през Възражанието, (Η βουλγαρική εκπαίδευση κατά την Αναγέννηση), στο *История на педагогиката и българското образование*, σσ. 135 - 137 και Κωφός, Μακεδονία, σσ. 378-379. Από τα τέλη όμως του 18^{ου} αι. και μετά οι Βούλγαροι παιδαγωγοί – διανοούμενοι της Αναγέννησης προσανατολίζονται στη δημιουργία σχολείων μέσης εκπαίδευσης - μπορούν να παραλληλιστούν με γυμνάσια - με πιο συγκεκριμένη εθνικο-πατριωτική φυσιογνωμία. Από τα елино - гръцки училища (έλληνο - γκρέτσκι σχολεία, το πρώτο συνθετικό παραπέμπει στον ουμανιστικό χαρακτήρα της παρεχόμενης ελληνικής κλασικής εκπαίδευσης και το δεύτερο στη γλώσσα της διδασκαλίας, που ήταν η ελληνική. Ονομάζονται αλλιώς και ново - гръцки училища, νέο – γκρέτσκι σχολεία), προκύπτουν τα елино-български училища (έλληνο-βουλγαρικά σχολεία), στα οποία οι εκπαιδευτικοί τους είναι ολοένα και σε μεγαλύτερη αναλογία Βούλγαροι, που σπούδασαν σε ελληνικά σχολεία, και σταδιακά γλώσσα διδασκαλίας γίνεται η βουλγαρική. Από τα ново - гръцки училища προκύπτουν τα ново-български училища (νέο-βουλγαρικά σχολεία), με πρωτεργάτη τον Βασίλ Απρίλοφ και το σχολείο που ίδρυσε με τη συνεργασία πλούσιων αστών στο Γκάμπροβο. Στα νέο-βουλγαρικά σχολεία εισάγεται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος κατά τη διδασκαλία, η αποκλειστική χρήση της βουλγαρικής γλώσσας και χρησιμοποιούνται πλέον βουλγαρικά εγχειρίδια με την ακούραστη συγγραφική δραστηριότητα του Νεόφυτου Ρίλσκυ. Обрешков, Новогръчките училища и ролята им за развитието на образованието и педагогическата мисъл у нас (Τα νέο – γκρέτσκι σχολεία και ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της εκπαίδευσής μας και της παιδαγωγικής μας σκέψης), στο Чакъров, Дончев, Обрешков, Михайловска, *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, (Ιστορία της εκπαίδευσης και της παιδαγωγικής σκέψης στη Βουλγαρία), Σόφια 1982, σσ. 156 – 169. Επίσης Атанасов, στο *История на педагогиката...*, κεφ. 5, *Елино-български училища* (Ελληνο-βουλγαρικά σχολεία) και κεφ.6, *Новобългарско просветно движение* (Νεοβουλγαρική εκπαιδευτική κίνηση), σσ. 140 – 167, κ.α.

⁴⁰ Για τη γένεση και ιστορία του Πανσλαβισμού βλ. Καζάζης, *Το Μακεδονικό Πρόβλημα*, Αθήνα 1907 και Κωφός, Μακεδονία.

⁴¹ Атанасов, κεφ. 7, *Класни училища*, στο *История на педагогиката...*, σσ. 168 - 186. Τα σχολεία αυτά χαρακτηρίζονται από την εγκατάλειψη της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και την άσκηση της διδασκαλίας αυστηρά στα όρια της τάξης, εξ ου και η ονομασία τους, από τη διαπαιδαγώγηση μέσα σε

Σύμφωνα με την πολιτική που ακολουθεί στα Βαλκάνια η Ρωσία προσφέρει και τη διπλωματική προστασία της στη βουλγαρική εθνότητα. Με τη σταθερή αυτή διπλωματική προστασία η ελληνοβουλγαρική εκκλησιαστική διένεξη της δεκαετίας 1860-1870 – που στις μεικτές εθνολογικά περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης εξελίχθηκε σε εθνική αντιπαράθεση μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων - λήγει με την ίδρυση της βουλγαρικής εθνικής εκκλησίας, της Εξαρχίας, το 1870⁴². Με τη ρωσική προστασία επιβάλλεται και η ίδρυση της λεγόμενης «Μεγάλης Βουλγαρίας» το 1878, με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, που μπορεί να ανατράπηκε πολύ σύντομα από τη Συνθήκη του Βερολίνου⁴³, αλλά δημιούργησε το ιδανικό του διευρυμένου βουλγαρικού κράτους που περιλαμβάνει στα όριά του τους απανταχού Βουλγάρους, το έθνος – *όραμα*, σφραγίζοντας μέχρι σήμερα τα όρια της νοερής κοινότητας του βουλγαρικού έθνους⁴⁴.

Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία στη Μακεδονία επιχείρησε να εκμεταλλευτεί κατά κύριο λόγο τις γλωσσικές συγγένειες και τα κοινωνικά και οικονομικά παράπονα των σλαβόφωνων με σκοπό να καθοδηγήσει, κάτω από τη βουλγαρική σημαία, τις καταπιεσμένες και καθυστερημένες αγροτικές μάζες εναντίον του οθωμανικού καθεστώτος. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία θα μεταφτευόταν – ή θα «αναβίωνε» - πιο αποτελεσματικά μέσα στο πλαίσιο μιας λαϊκής κινητοποίησης με κοινωνικό περιεχόμενο παρά με δυσκολοχώνευτες θεωρίες σχετικά με τη βουλγαρική ιστορική κληρονομιά των Σλάβων της Μακεδονίας⁴⁵. Φορέας αυτής της ιδεολογίας ήταν η «επαναστατική κίνηση»⁴⁶, οι πρωτεργάτες δηλαδή των πολυάριθμων μακεδονικών επαναστατικών επιτροπών (κομιτάτα) που από το 1878 ιδρύονταν στη Βουλγαρία και στη συνέχεια στην Ανατολική Ρωμυλία και τη Μακεδονία, με σκοπό την ένοπλη απελευθέρωση όλων των υπόδουλων Βουλγάρων από τον τουρκικό ζυγό⁴⁷.

ένα πατριωτικό πνεύμα και κυρίως από τη σύστοιχη λειτουργία τους με πρωτοεμφανιζόμενους (εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς) οργανισμούς : τις σχολικές επιτροπές, τους μορφωτικούς συλλόγους, τις εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις δασκάλων - καθηγητών, τους φιλανθρωπικούς - πολιτιστικούς οργανισμούς, και τη βουλγαρική Εξαρχία. Атанасов, κεφ. 8, *Организация и управление на български училища през Възраждането* (Οργάνωση και διοίκηση των βουλγαρικών σχολείων κατά την Αναγέννηση), στο *История на педагогиката...*, σσ. 187 – 195. Οι πρώτες τρεις δομές θα παγιωθούν και θα αποτελέσουν αργότερα ζωτικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος του βουλγαρικού κράτους.

⁴² Κωφός, Μακεδονία. Επίσης βλέπε Константинова, *Балканската политика на Гърция...*, όπου στις σσ. 138-173 αναλύεται όλο παρασκήνιο του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος με βάσει ελληνικές πηγές και βουλγαρικές αρχειακές και βιβλιογραφικές πηγές.

⁴³ Η Ανατολική Κρίση του 1875-1877 καταλήγει σε ρωσοτουρκικό πόλεμο που τερματίστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Η νικήτρια Ρωσία επιβάλλει μεταξύ άλλων την ίδρυση αυτόνομης Βουλγαρικής Ηγεμονίας από το Δούναβη ως το Αιγαίο και από τη Μαύρη Θάλασσα ως το Δρίνο ποταμό και τις λίμνες Πρέσπες και Αχρίδα, τη λεγόμενη «Μεγάλη Βουλγαρία». Ωστόσο το Συνέδριο του Βερολίνου του 1878 είναι αυτό που θα επιλύσει την Κρίση και με επιμέρους συνθήκες μέχρι το 1881 θα οδηγήσει σε οριστική εδαφική ρύθμιση στα Βαλκάνια, που με ελάχιστες τροποποιήσεις έμειναν αναλλοίωτα ως το 1913. Η αυτόνομη Βουλγαρική Ηγεμονία συστήθηκε βορείως του Αίμου και στα νότια της Ηγεμονίας ιδρύθηκε αυτόνομη επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας υπό την επωνυμία Ανατολική Ρωμυλία. Η Σερβία, η Ρουμανία, το Μαυροβούνιο αποκτούν την ανεξαρτησία τους. Κωφός, Μακεδονία.

⁴⁴ Η πλειοψηφία των Βουλγάρων ιστορικών, μέχρι και τις μέρες μας, θεωρεί το σύνολο της Μακεδονίας, αλλά και τη Δοβρουτσά χαμένα πατρογονικά εδάφη.

⁴⁵ Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σ. 212. Βλέπε και Γούναρης, Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, στο Τσιτσελίκης, Χριστόπουλος, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, σσ. 84 - 85

⁴⁶ Стателова, Грънчаров, *История на България*, Том 3, (Ιστορία της Βουλγαρίας, τόμος 3), σ. 46

⁴⁷ Το 1885 ιδρύεται στη Φιλιππούπολη η μακεδονική επιτροπή Βουλγαρικό Μυστικό Κεντρικό Επαναστατικό Κομιτάτο (БТЦРК), που θα παίξει καθοριστικό ρόλο στην ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με τη Βουλγαρία. Επίσης ιδρύεται το 1893 στη Μακεδονία η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (ВМОРО), η οργάνωση με τη μεγαλύτερη διάρκεια, που θα σημαδέψει σε

Σοσιαλιστές⁴⁸ οι ίδιοι, καχύποπτοι και πολλές φορές ανοικτά εχθρικοί προς την Εξαρχία⁴⁹, ασπάζονται την ιδέα της αυτόνομης Μακεδονίας - Θράκης, όπου όλα τα πληθυσμιακά στοιχεία (Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, Εβραίοι κ.τ.λ.) θα ζούσαν μέσα σε μια σοσιαλιστική αρμονία, θεωρητικά χωρίς διάκριση θρησκείας και εθνικότητας. Με τον καιρό όμως η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση στρέφεται κατά του ελληνισμού εγκαταλείποντας τις αρχικές επαγγελίες περί ισότητας όλων των λαών της Μακεδονίας. Από σοσιαλιστική χωρίς θρησκευτικούς προσανατολισμούς, σιγά σιγά συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να σημειώσει πρόοδο παρά μόνο σε συνεργασία με τους εξαρχικούς και στο όνομα της βουλγαρικής Εκκλησίας⁵⁰.

Οι ηγέτες της βουλγαρικής Εξαρχίας, που είχαν αγωνιστεί σκληρά με εθνικά επιχειρήματα να επιτύχουν την ανεξαρτησία τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ήταν απρόθυμοι να υποστηρίξουν επαναστατικές πρωτοβουλίες. Ευνοούσαν την «εξελικτική» διαδικασία, την ενστάλαξη δηλ. της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης στους «παραστρατημένους» Σλάβους της Μακεδονίας μέσω της παιδείας και της Εκκλησίας, προκειμένου να υποστηριχθεί με αξιώσεις η βουλγαρική εθνική ιστορική παρουσία και κληρονομιά στη Μακεδονία. Αρχικά λοιπόν οι εξαρχικοί κύκλοι ήταν αυτοί που υποστήριζαν το ιστορικό στοιχείο στο πλαίσιο της βουλγαρικής εθνικής ιδεολογίας με απευθείας αναγωγή στη μεσαιωνική αυτοκρατορική κληρονομιά. Εφόσον η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ανήκε στην ιστορική κληρονομιά των Ελλήνων, η Μακεδονία ήταν από τα μεσαιωνικά χρόνια το λίκνο του βουλγαρικού έθνους και πολιτισμού, γεγονός που επιβεβαιωνόταν από το ότι η αυτοκρατορία του Σαμουήλ είχε την πρωτεύουσά της στην Αχρίδα. Η ιδεολογία αυτή ενίσχυε τη φυλετική υπερηφάνεια και συνοχή των Βουλγάρων και τους συσπείρωνε εναντίον των

όλο το πρώτο μισό το 20^ο αιώνα τις πολιτικές εξελίξεις στη Βουλγαρία. Τέλος το 1895 από το συνέδριο όλων των μακεδονικών επιτροπών στη Σόφια συγκροτείται η Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή, που διασπάστηκε στη συνέχεια στο Κομιτάτο των Σαντραλιστών και σε αυτό των Βερχοβιστών. Οι εσωτερικές τριβές και τελικά η διάσπαση της ενότητας της επαναστατικής κίνησης κατά ένα μεγάλο μέρος οφείλεται στη διαφορετική αντίληψη της ιδέας περί αυτονομίας Μακεδονίας – Θράκης : η μια τάση υποστήριζε την πλήρη αυτονομία Μακεδονίας και Θράκης στα πλαίσια μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας, όπου όλα τα πληθυσμιακά στοιχεία θα ζούσαν μέσα σε μια σοσιαλιστική αρμονία· η άλλη τάση αντιλαμβανόταν την αυτονομία κάτω από τον έλεγχο της Σόφιας, και μάλιστα, ως ένα μεταβατικό στάδιο πριν από την προσάρτηση στη Βουλγαρία, κατά το πρότυπο της διαδικασίας που ακολουθήθηκε στην Ανατολική Ρωμυλία. Η τάση αυτή επιδίωκε τον έλεγχο της επαναστατικής κίνησης από μια ανώτερη (вѣрховен) αρχή.

Αναλυτικά για τη σύσταση και δράση των βουλγαρικών Μακεδονικών Επιτροπών, Βλασίδης, *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην ελληνική Μακεδονία στο Μεσοπόλεμο (1918-1929)*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1997 και του ίδιου, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, στο Γούναρης, Μιχαηλίδης, Αγγελόπουλος, επιμ., *Ταυτότητες στη Μακεδονία*. Επίσης Μαζαράκης, Η Μακεδονία στις παραμονές του Αγώνα, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 2000, Τομ. ΙΔ', σσ. 223-233, Καργάκος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, σσ. 62-69, και πολλά άλλα.

⁴⁸ Ο Καργάκος, στο *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, στη σ. 62 συνδέει τη γένεση του Μακεδονικού Ζητήματος με τις πρώτες σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές κινήσεις στη Βαλκανική. Αναλυτικά για τη διάσπαση της ΕΜΕΟ και τη δράση της «Ομάδας των Σερρών» ή της «φεντεραλιστικής ομάδας» - κατόπιν «Ομοσπονδιακό Λαϊκό Κόμμα» - που προωθούσε ένα ριζοσπαστικό κοινωνικό πρόγραμμα, βλέπε Βλασίδης, *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...*, και του ίδιου, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας.

⁴⁹ Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σ. 223

⁵⁰ Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σ. 224. Για τη συμμετοχή των εξαρχικών δασκάλων στην ίδρυση της ΕΜΕΟ και για την προστασία που πρόσφερε στη συνέχεια η ΕΜΕΟ στην Εξαρχία «για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του καταπιεζόμενου από τους Έλληνες και Σέρβους αντάρτες βουλγαρικού πληθυσμού», βλ. Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието ...*, στο κεφάλαιο «τα Εξαρχικά σχολεία».

Ελλήνων, αποδίδοντας σε αυτούς το ρόλο του καταπιεστή των Βουλγάρων⁵¹. Η ιδεολογία της ιστορικής συνέχειας του βουλγαρικού έθνους και της συνοχής του καλλιεργήθηκε από όλους τους διανοητές της βουλγαρικής Αναγέννησης⁵², οι οποίοι θεμελίωσαν το διπλό δρόμο της εθνικής «αφύπνισης»: «νεοβουλγαρική παιδεία και εκκλησιαστική αυτονομία»⁵³. Επιπλέον οδήγησε στην ανάδυση των βασικότερων ιδανικών - στόχων της Αναγέννησης, την «εθνική ενοποίηση» και την «εθνική απελευθέρωση». Επομένως έπρεπε να διεξάγουν έναν πολυμέτωπο πολιτιστικό αγώνα εναντίον της πατροπαράδοτης ελληνικής πνευματικής και εκπαιδευτικής πρωτοπορίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, εναντίον του πολιτιστικού «ιμπεριαλισμού»⁵⁴ του ελληνικού κράτους και εναντίον του Πατριαρχείου, που ως φορέα των ελληνοχριστιανικών παραδόσεων, το θεωρούσαν ελληνικό⁵⁵.

Η Εξαρχία έδωσε έμφαση στην ιστορική συνέχεια του βουλγαρικού έθνους στη Μακεδονία και με ένα άλλο επιχείρημα⁵⁶. Πριν την εμφάνιση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα των βουλγαρικών ένοπλων σωμάτων⁵⁷ οι εξαρχικοί κύκλοι συνάντησαν σημαντικές δυσκολίες να πείσουν τους συντηρητικούς σλαβόφωνους χωρικούς να εγκαταλείψουν μετά από προσήλωση αιώνων το Πατριαρχείο και να στραφούν στην Εξαρχία. Για το λόγο αυτό η βουλγαρική Εξαρχία παρουσιάστηκε όχι απλώς ως η επίσημη Εκκλησία της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, αλλά ως διάδοχος της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδος, που είχε καταργηθεί το 1767. Η ημιανεξάρτητη δικαιοδοσία της παλαιάς αυτής Αρχιεπισκοπής στις περισσότερες εκκλησιαστικές περιφέρειες της Μακεδονίας την καθιστούσε - στα μάτια των Βούλγαρων εθνικιστών - βουλγαρικό εκκλησιαστικό θεσμό. Επομένως η Εξαρχία δεν ήταν σχισματική και αντικανονική, αλλά αντίθετα αποτελούσε θεσμό που επιβεβαίωνε τη συνέχεια της παρουσίας του βουλγαρικού έθνους στη Μακεδονία.

Όσον αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά, η βουλγαρική εθνική ιδεολογία παραγνωρίζει την εκπολιτιστική αποστολή του Βυζαντίου στο σλαβικό κόσμο. Ισχυρίζεται πως η εθνικότητα του Κύριλλου και του Μεθόδιου είναι βουλγαρική και με την ιδιοποίηση αυτή, ιδιοποιείται και τα επιτεύγματά τους (διάδοση χριστιανισμού, επινόηση της σλαβικής γραφής, εκπολιτιστικό έργο των ιδίων και των μαθητών τους). Η βουλγαρική αναγέννηση του 19^{ου} αιώνα ανιχνεύει ένδοξες ρίζες στα μεσαιωνικά χρόνια - και μάλιστα οι ρίζες αυτές βρίσκονται στη Θεσσαλονίκη, πατρίδα του Κύριλλου και Μεθόδιου⁵⁸.

⁵¹ Κωφός, Εθνική κληρονομιά ..., σ. 213

⁵² Στο ιδεολογικό ρεύμα της βουλγαρικής Αναγέννησης οφείλεται η εθνική «αφύπνιση» των Βουλγάρων. Είναι αξιοσημείωτο το εξής : στην Ιστορία της Βουλγαρίας των Стателова και Грънчаров, στο δεύτερο τόμο, στις σσ. 295-296, γίνεται περιοδολόγηση της ιστορίας της Αναγέννησης σε τρεις κύκλους. Η περιοδολόγηση αυτή σε τρεις περιόδους αντιστοιχεί απόλυτα στις φάσεις Α, Β και Γ ανάπτυξης του εθνικού κινήματος, όπως αναπτύσσεται στην τυπολογία του Hroch.

⁵³ Стателова, Грънчаров, *История на България*, Том 2, σ. 296

⁵⁴ Κωφός, Εθνική κληρονομιά ..., σ. 212

⁵⁵ Βλέπε ενδεικτικά Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието ...*, στο κεφάλαιο «τα Εξαρχικά σχολεία» : «Το Πατριαρχείο των Ελλήνων-Φαναριωτών, ως προστάτης των ορθόδοξων πληθυσμών της αυτοκρατορίας, εκμεταλλεύομενο την κατάσταση αυτή (εν. μετά το 1878 την άρνηση της Πύλης να αναγνωρίσει στην Εξαρχία το δικαίωμα του καθοδηγητή των βουλγαρικών σχολείων) πετυχαίνει να προσανατολίσει την Πύλη στο κλείσιμο όλων σχεδόν των βουλγαρικών σχολείων, στις διώξεις και τις φυλακίσεις των εκπαιδευτικών στις οθωμανικές φυλακές της Μ. Ασίας και της Αφρικής.»

⁵⁶ Κωφός, Εθνική κληρονομιά ..., σσ. 214-215

⁵⁷ Ο Βακαλόπουλος τοποθετεί τη δράση των βουλγαρικών ένοπλων σωμάτων που στέλλονταν στη Μακεδονία προς ενίσχυση των εξαρχικών, αμέσως μετά την ίδρυση της Εξαρχίας. *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, σσ. 101-110,

⁵⁸ Κωφός, Εθνική κληρονομιά ..., σ. 214

Κατά τον Κωφό κατά τον ελληνοβουλγαρικό ανταγωνισμό για την εγκυρότητα των αντίστοιχων ιστορικών του τίτλων στη Μακεδονία η ελληνική διεκδίκηση της κληρονομιάς των αρχαίων Μακεδόνων ήταν η πιο δύσκολη από όσες καλούνταν να αντικρούσουν οι Βούλγαροι. Διάφοροι προπαγανδιστές επιδίωξαν να κατασκευάσουν κάποιο βουλγαρικό δεσμό με το Μέγα Αλέξανδρο. Αυτός όμως ο δεσμός συνιστούσε απόκλιση από την πολιτική του Πανσλαβισμού και άνοιγε το δρόμο για τη σύλληψη της ιδέας της αυθύπαρκτης μακεδονικής εθνότητας⁵⁹. Με την ονομασία Μακεδόνες οι ξένοι άρχισαν όλο και περισσότερο να προσδιορίζουν τους γηγενείς Βουλγάρους της Μακεδονίας, για να τους διακρίνουν από τους Βουλγάρους του βουλγαρικού κράτους, ιδιαίτερα μετά και την κατάστροφή από την πλευρά της Ε.Μ.Ε.Ο του δικού της πολιτικού προγράμματος για ένα αυτόνομο κράτος στη Μακεδονία⁶⁰.

Όσον αφορά τώρα στο μηχανισμό διάδοσης της βουλγαρικής εθνικής ιδεολογίας στη Μακεδονία και τη Θράκη, από το 1870 και μετά, ακολουθείται το εξής σχέδιο δράσης: ειρηνική εκκλησιαστική επέκταση αρχικά και διάδοση της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης μέσω των σχολείων σε δεύτερο στάδιο. Τα βουλγαρικά σχολεία σε αντίθεση με τα ελληνικά είναι δωρεάν και πολλές φορές συνοδεύονται από εστίες, οικοτροφεία και νηπιαγωγεία. Η εκπαίδευση έπρεπε πλέον να εξυπηρετεί κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, την εθνική σκοπιμότητα⁶¹. Για το λόγο αυτό κάνει την εμφάνισή του ένας νέος τύπος δασκάλου (δάσκαλος απόστολος), που ήταν ουσιαστικά εκπρόσωπος μιας ανώτερης εξωτερικής αρχής παρά δάσκαλος υπό τον έλεγχο της κοινότητας⁶². Είναι ειδικά καταρτισμένος για τις διαφιλονικούμενες επαρχίες της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, συμμετέχει σε συλλόγους, διοργανώνει πνευματικές

⁵⁹ Όπ. σ. 215. Βλέπε και Καργάκος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα...* σ. 59: «Ειδικά ξενόγλωσσα φυλλάδια κυκλοφορούν για να πείσουν τους Αντικούς πως η Μακεδονία είναι βουλγαρική, πως οι ελληνικοί πληθυσμοί είναι Βούλγαροι εξελληνισθέντες. Τότε (εν. μετά την πραξικοπηματική προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, 1885) για πρώτη φορά επιχειρείται μια ανατροπή των επίσημων παγκοσμίως ιστορικών θέσεων. Οι αρχαίοι Μακεδόνες (Φίλιππος, Αλέξανδρος, Αριστοτέλης) είναι οι πρόγονοι των σημερινών Βουλγάρων. Ανακαλύπτουν δηλαδή οι Βούλγαροι (κι όχι μόνον αυτοί) την ιδιαιτερότητα της μακεδονικής εθνότητας και εμφανίζουν εαυτούς ως μοναδικούς κληρονόμους τους. (Αργότερα την κληρονομιά αυτή θα διεκδικήσει ο Τίτο, δημιουργώντας τη Μακεδονία του Βαρδάρη.) Αυτό όμως συνιστούσε απόκλιση από την πολιτική του Πανσλαβισμού. Οι Μακεδόνες δε μπορεί να ήταν Σλάβοι πριν εμφανιστούν οι Σλάβοι». Έτσι κατά τον Καργάκο προωθείται η ιδέα της αυθύπαρκτης μακεδονικής εθνότητας, η οποία βάσει της αρχής των εθνότητων είχε δικαίωμα αυτονομίας.

⁶⁰ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά ...*, σ. 216, όπου αναφέρεται ότι το γεγονός αυτό δε σημαίνει αναθεώρηση της εθνικής ιδεολογίας, διότι κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου οι Βουλγαρομακεδόνες αυτονομιστές πολέμησαν στο βουλγαρικό στρατό για την απελευθέρωση της Μακεδονίας από την οθωμανική κυριαρχία και την ένωσή της με τη βουλγαρική «πατρίδα». Για το θέμα αυτό βλέπε Βλασιδής, *Η αυτονόμηση της Μακεδονίας*, σ.72 και πιο αναλυτικά στον ίδιο, *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...*

⁶¹ Κολιόπουλος, *Η θέση των Ελλήνων στη Μακεδονία από το 1881 ως το 1896*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ, σ. 216, Μαζαράκης, *Η Μακεδονία...*, σσ. 220-223, Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Παπαθανάση- Μουσιοπούλου, *Ελληνικά Προξενεία στη Θράκη*, Αθήνα 1976 και *Ελληνικά Προξενεία στη Δυτική Θράκη*, Αθήνα 1977, Βασδραβέλλης, *Τουρκικά έγγραφα περί του Μακεδονικού Αγώνος*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1985, Τουσίμης, *Αναφορές στην προσωπικότητα του Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου στα Αρχεία της Εξαρχίας*, *Δ' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της*, *Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 2002, στο ίδιο Τριάρχης Φώτης, *Η περίπτωση του χωριού Πετρούσα*. Προσπάθεια διείσδυσης της βουλγαρικής προπαγάνδας.

⁶² Μαζαράκης, *Η Μακεδονία...*, σ. 216

συγκεντρώσεις, κυριακά σχολεία κ.τ.λ.⁶³. Αναλαμβάνει δηλαδή ενεργό ρόλο στη διαδικασία της πρόδρομης εθνικής ενσωμάτωσης⁶⁴.

Πρωταρχικός φορέας διάδοσης της ιδεολογίας αυτής στη Μακεδονία και Θράκη είναι η Εξαρχία, η οποία αναλαμβάνει τη συγκρότηση και εξάπλωση του βουλγαρικού σχολικού δικτύου. Το βουλγαρικό κράτος, αμέσως μετά τη σύστασή του, και ιδίως μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, στηρίζει ανοιχτά, υλικά, ηθικά και διπλωματικά, τον ειρηνικό, εκκλησιαστικό και εκπαιδευτικό αγώνα της Εξαρχίας⁶⁵. Ενθαρρύνει αρχικά και τις μακεδονικές επαναστατικές επιτροπές. Στη συνέχεια όμως – και επί σειρά δεκαετιών – η επαναστατική κίνηση ως «κράτος εν κράτει»⁶⁶ θα προξενήσει στις βουλγαρικές κυβερνήσεις πολλά προβλήματα· οι τελευταίες δηλαδή «έγιναν ένα είδος μαθητευόμενου μάγου. Στην καλύτερη περίπτωση δεν μπορούσαν να ελέγξουν εντελώς τις δυνάμεις που είχαν απελευθερώσει· στη χειρότερη περίπτωση έγιναν δέσμοί τους»⁶⁷.

Οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της βόρειας μακεδονικής ζώνης ασπάσθηκαν πολύ γρήγορα την Εξαρχία, όπως και αυτοί στα σαντζάκια Φιλιππουπόλεως και Σιλίμνου. Στη μεσαία όμως γεωγραφική ζώνη της Μακεδονίας και στο βιλαέτι Αδριανουπόλεως ο εκκλησιαστικός αγώνας που διεξάγεται είναι μεν ειρηνικός αλλά αδυσώπητος. Διάφορες πηγές δίνουν στοιχεία για την τεράστια πίεση για προσηλυτισμό στην Εξαρχία που δέχονταν οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί⁶⁸. Παρουσιάζεται το εξής σχέδιο δράσης: Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών πιέζονται – και με κηρύγματα και με την πίεση ενόπλων σωμάτων – να υπογράψουν αναφορές και να ζητήσουν την υπαγωγή τους στην Εξαρχία και την αποστολή στις κοινότητές τους Βουλγάρων επισκόπων⁶⁹. Το επόμενο βήμα είναι η δημιουργία βουλγαρικών κοινοτήτων και η ίδρυση σε αυτές

⁶³ Βλ. Κολιόπουλος, Η θέση των Ελλήνων στη Μακεδονία..., σσ. 216-217, Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, στο κεφάλαιο «τα Εξαρχικά σχολεία», Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Θράκη, Μορφές και Γεγονότα 1902 – 1922*, σσ.17- 20 και 21-29.

⁶⁴ Για το ρόλο του Πανεπιστημίου Αθηνών και τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες των καθηγητών του και των αποφοίτων του για την ελληνική εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τη Μικρά Ασία, πρβλ. και Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες»... , .

⁶⁵ Η Εξαρχία μαζί με την ίδρυση σχολείων προβαίνει και στην ίδρυση οικοτροφείων, εστιών, νηπιαγωγείων. Προσλαμβάνει ακόμη και γιατρούς στα σχολεία. Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, στο κεφάλαιο «τα Εξαρχικά σχολεία». Βλέπε ακόμη Белдедов, Развитие на основното образование (Η εξέλιξη της δημοτικής εκπαίδευσης), στον τόμο *Българската Просвета Никого и сега*, (Η βουλγαρική εκπαίδευση κάποτε και τώρα), Σόφια 1939. Ο Βακαλόπουλος, στο *Μακεδονικό Ζήτημα*, επικαλούμενος τα αυστριακά προξενικά αρχεία περιγράφει την υπέρ του βουλγαρικού στοιχείου δράση των Ρώσων προξένων στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη και τα γενναϊόδωρα ποσά που δαπανούν για την ίδρυση και συντήρηση των βουλγαρικών σχολείων και οικοτροφείων, την πληρωμή δασκάλων και ιερέων, τη δωροδοκία των τουρκικών αρχών και την καταπολέμηση της εξάπλωσης της καθολικής προπαγάνδας στο βουλγαρικό στοιχείο.

⁶⁶ Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σ. 223. Πρβλ. Грънчаров, στο Стателова, Грънчаров, *История на България*, τόμ. 3 (*История на нова България 1878-1944*) (Ιστορία της νέας Βουλγαρίας 1878-1944), Σόφια 2006, στη σ. 390 τη φράση: «държава в държавата»

⁶⁷ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ.133

⁶⁸ Αναλυτικά βλ. Βασδραβέλλης, *Τουρκικά έγγραφα...*, και Τσιρκινίδη, *Σύννεφα στη Μακεδονία. Το Μακεδονικό μέσα από τα Γαλλικά Αρχεία*, Θεσσαλονίκη 1994.

⁶⁹ Το Σουλτανικό Φιρμάνι που διακηρύσσει τη σύσταση της Εξαρχίας περιελάμβανε ένδεκα διατάξεις με πιο επίμαχη τη δέκατη, που όριζε ότι αν τα 2/3 τουλάχιστον των ορθόδοξων κατοίκων μιας εκκλησιαστικής περιφέρειας εκδήλωναν την επιθυμία να υπαχθούν στην Εξαρχία, τότε η επαρχία αυτή θα μπορούσε να αποσπαστεί από τη δικαιοδοσία του Πατριάρχη με απόφαση της Πύλης. Η δέκατη αυτή διάταξη, με τον ανταγωνισμό που θα προκαλέσει ανάμεσα στις δύο εθνότητες, αποτελεί έκφραση της γνωστής τουρκικής πολιτικής του «διαίρει και βασιλεύει». Κωφός, Μακεδονία, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμ. ΙΓ'.

σχολείων⁷⁰. Η βουλγαρική βιβλιογραφία από την άλλη μεριά, βασιζόμενη και αυτή σε αρχειακό υλικό, κάνει λόγο για βίαιες απόπειρες των Ελλήνων Μητροπολιτών να φέρουν πίσω το «βουλγαρικό» πληθυσμό στους κόλπους του Πατριαρχείου, για κλείσιμο των βουλγαρικών εκκλησιών και σχολείων και για διώξεις των Βουλγάρων ιερέων και δασκάλων στη Μακεδονία και Θράκη⁷¹.

Από τη θρησκευτική αυτή διαμάχη προκύπτει η διάσπαση των σλαβόφωνων σε δύο εθνικά στρατόπεδα, των βουλγαριζόντων εξαρχικών και των γραικομένων πατριαρχικών. Η διαδικασία αυτή υπήρξε εξαιρετικά αργή και βασίστηκε στην πολιτική συγκυρία και τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα και όχι σε προϋπάρχουσες εθνοτικές διαφορές⁷².

Εξάλλου οι στατιστικές των ελληνικών, σερβικών και βουλγαρικών σχολείων στην περιοχή της Μακεδονίας και Θράκης⁷³ δείχνουν μια αξιοσημείωτη εκπαιδευτική άνθηση από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων. Η ελληνική εκπαιδευτική δραστηριότητα μπορεί να έχει σταθερά το προβάδισμα, η αντίστοιχη βουλγαρική όμως έχει σημειώσει εκπληκτική άνοδο σε σχέση με την κατάσταση που επικρατούσε μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η σημασία της παιδείας ως μηχανισμού εθνικής ομογενοποίησης του πληθυσμού έχει πλέον εκτιμηθεί δεόντως και από τις δυο πλευρές.

Κατά τον πενταετή Μακεδονικό Αγώνα «το επίκεντρο μετατοπίστηκε από πολιτικούς, πολιτισμικούς και θρησκευτικούς ανταγωνισμούς στις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των αντίπαλων εθνοτήτων»⁷⁴. Ιδιαίτερα στις εθνολογικά μεικτές περιοχές κάτω από την απειλή των όπλων ολόκληρα χωριά έσπευδαν να αλλάξουν την τοποθέτηση που είχαν αποκτήσει μετά από δεκαετίες επίμονων προσπαθειών⁷⁵.

Η ελληνική βιβλιογραφία και οι ελληνικές προξενικές εκθέσεις μας πληροφορούν ότι το σχέδιο της ειρηνικής βουλγαρικής διείσδυσης στη Μακεδονία και τη Θράκη μεταλλάσσεται. Οι πατριαρχικές εκκλησίες και τα ελληνικά σχολεία αρπάζονται

⁷⁰ Βλέπε ενδεικτικά Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σσ. 220-223. Χαρακτηριστικά παραδείγματα απόπειρας βουλγαρικής διείσδυσης στην Προσοτσάνη και στην πόλη της Δράμας δίνουν αντίστοιχα ο Τριάρχης, Η περίπτωση του χωριού Πετρούσα. Προσπάθεια διείσδυσης της βουλγαρικής προπαγάνδας, και ο Τουσίμης, Αναφορές στην προσωπικότητα του Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου στα Αρχεία της Εξαρχίας. Εφόσον η Εξαρχία αποκτούσε έρεισμα σε μια κοινότητα, στη συνέχεια επιδίωκε τη δημιουργία βουλγαρικής κοινότητας, κυρίως με τη μεταφορά εποχιακών εργατών, ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία σχολείου και την εξάπλωση της εθνικής ιδέας. Τα βουλγαρικά σχολεία, σε αντίθεση με τα ελληνικά, είναι δωρεάν και πολλές φορές, όπως ήδη ειπώθηκε, συνοδεύονται από εστίες, οικοτροφεία και νηπιαγωγεία.

⁷¹ Βλ. το αρχειακό υλικό και τη βιβλιογραφία στα οποία παραπέμπει η Κωνσταντινοβα, στο *Балканската политика на Гърмия...*, σσ. 146-147

⁷² Γούναρης, Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας..., σσ. 104 - 105

⁷³ Νικολαΐδης, *Ιστορία του Ελληνισμού...*, και Cleanthes Nikolaidis: *Macedonien. Die geschichtliche Entwicklung der macedonischen Frage im Altertum, im Mittelalter und in der neuen Zeit*, Neu Aufgabe, Berlin NW. 7, 1903. Επίσης πρβλ. Mach Richard, *Beitrage zur Ethnographie der Balkanhalbinsel*, in: A.Pefernanns *Mitteilungen*, aus Justus Perthesgeographischer Anstalt uber Wichtige neue Forschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie, (Hrsg) von A. Supan, 45. Band, Gotha 1899 και Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970. Επίσης βλ. *Στατιστική των Ελληνικών σχολείων εν τοις Βιλαετίοις της Θεσσαλονίκης και Βιτωλίων της Μακεδονίας κατά το σχολικόν έτος 1894-1895*, τις στατιστικές των εξαρχικών σχολείων που δίνει ο Белдедов στο «Развитие на основното образование» (Η εξέλιξη της δημοτικής εκπαίδευσης), στο *Българската Просвета Никого и сега*, κ.τ.λ.

⁷⁴ Κωφός, Εθνική κληρονομιά ..., σ. 220

⁷⁵ Ό.π. σ. 220. Βλέπε και Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*σ. 24 : «...η εθνική ταυτότητα και ο,τιδήποτε πιστεύεται ότι αυτή σημαίνει, μπορεί να αλλάξει και να μετατοπιστεί με το χρόνο, ακόμα και στη διάρκεια αρκετά σύντομων περιόδων. Κατά την κρίση μου αυτό είναι το πεδίο των εθνικών μελετών για το οποίο υπάρχει σήμερα επείγουσα ανάγκη στοχασμού και έρευνας.»

βία με τη συμμετοχή οπλισμένων μελών των Μακεδονικών Επιτροπών (κομιτατζήδες) και παραδίδονται σε Βούλγαρους ιερείς και δασκάλους⁷⁶. Ακολουθούν φόνοι δασκάλων, ιερέων, προκρίτων, βία και τρομοκρατικές ενέργειες σε βάρος του ελληνικού και κυρίως του σλαβόφωνου και βλαχοελληνικού στοιχείου – αλλά και σερβικών και μουσουλμανικών κοινοτήτων⁷⁷ - σε όλη τη Μακεδονία και Θράκη⁷⁸. Στη βουλγαρική βιβλιογραφία παρουσιάζεται πανομοιότυπα το ίδιο βίαιο σκηνικό – φόνοι Βούλγαρων ιερέων και δασκάλων, αρπαγές σχολείων και εκκλησιών, τρομοκρατικές ενέργειες εναντίων του πληθυσμού από ένοπλα σώματα Ελλήνων και Σέρβων⁷⁹.

Βλέπουμε λοιπόν – για να χρησιμοποιήσουμε τους όρους του Gellner - ότι η διαδικασία της εθνοκάθαρσης έχει αρχίσει. Τόσο ο Μακεδονικός Αγώνας, όσο και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι επιβεβαίωσαν ότι η επίδειξη ένοπλης ισχύος είναι αποτελεσματικότερη μέθοδος για την εξυπηρέτηση των αναγκών συγκρότησης κράτους από τις ιδεολογικές μεθόδους προσηλυτισμού⁸⁰. Ταυτόχρονη όμως με τη διαδικασία της εθνοκάθαρσης είναι και η διαδικασία της βιβλιογραφικής της παρουσίασης, και για να χρησιμοποιήσουμε τους όρους του Γούναρη – η βιβλιογραφία της τρομοκρατίας⁸¹. Η βιβλιογραφία αυτή λειτουργεί ως επιστέγασμα όλης της μηχανικής της εθνικής ομογενοποίησης.

Όπως και να έχει πάντως το πράγμα, ο ακμαίος ελληνισμός της Ανατολικής Ρωμυλίας από την περίοδο αυτή και μετά καταρρέει. Το 1906 οι πιέσεις ενάντια στο ελληνικό στοιχείο που ήδη είχαν ξεκινήσει με την πραξικοπηματική προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία το 1885 κορυφώθηκαν. Με πρόφαση την καταπίεση του βουλγαρικού στοιχείου από τα ελληνικά ένοπλα σώματα στη Μακεδονία, το ανθελληνικό κλίμα ενορχηστρώθηκε πολύ αποτελεσματικά. Τον Ιούλιο του 1906 ξεκινάει κύμα βίαιων διωγμών, με λεηλασίες ελληνικών περιουσιών, κακοποιήσεις Ελλήνων, διαπόμευση ιεραρχών και καταστροφή μια ολόκληρης πόλης, της Αγκιάλου. Από το 1906 το βουλγαρικό κράτος καταργεί οριστικά τα ελληνικά σχολεία, συλλόγους και εφημερίδες. Το κίνημα του 1906 σηματοδότησε την αρχή του μαζικού μεταναστευτικού ρεύματος προς την Ελλάδα⁸².

⁷⁶ Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σσ. 220-223, Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, κ.α.

⁷⁷ Βασδραβέλλης, *Τουρκικά έγγραφα...*, Μαζαράκης, Η Μακεδονία..., σσ. 220-223

⁷⁸ Βλέπε την ελληνική προξενική αλληλογραφία των προξενείων της Θράκης που δημοσιεύει η Παπαθανάση-Μουσιοπούλου στα έργα της, *Ελληνικά Προξενία στη Θράκη*, Αθήνα 1976, *Ελληνικά Προξενία στη Δυτική Θράκη*, Αθήνα 1977, *Σελίδες Ιστορίας, Θράκη 1870 – 1886*, Αθήνα 1984 και *Θράκη, Μορφές και Γεγονότα 1902 – 1922*, Αθήνα 1991. Επίσης βλ. τις επιστολές των ιεραρχών, που από το 1892 τοποθετήθηκαν στις διαφιλονικούμενες επαρχίες της Μακεδονίας, και συγκεκριμένα του Γερμανού Καραβαγγέλη, στο *Ο Μακεδονικός Αγών*, (Απομνημονεύματα), Αρχείο Μακεδονικού Αγώνος Πηνελόπης Δέλτα 1, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1959 και Χρυσοστόμου Καλαφάτη, *Εκθέσεις περί του Μακεδονικού Αγώνος 1903-1907*.

⁷⁹ Ενδεικτικά μόνο Стателова, Грънчаров, *История...*, σσ. 200-201, Даскалов, *Драмското състояние...*, σσ. 22-31, κ.α.

⁸⁰ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά ...*, σ. 221

⁸¹ Ο Γούναρης, στο Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, στο κεφ.1 *Εθνικοί μάρτυρες και δολοφόνοι: η βιβλιογραφία της τρομοκρατίας και τα μειονοτικά δικαιώματα*, χωρίς να αμφισβητεί τις όσες φοβερές βιαιοπραγίες καταμαρτυρούνται στις βαλκανικές βίβλους των εγκλημάτων, τονίζει το συμβολικό ρόλο που έχει παίξει αυτή η βιβλιογραφία της τρομοκρατίας : ανάδειξη εθνικών εχθρών και ηρώων, φρονηματισμός παραμεθωρίων πληθυσμών, τεκμηρίωση μειονοτικών διεκδικήσεων. Βλέπε και Basil C. Gounaris, "Reassessing Ninety Years of Greek Historiography on the Struggle for Macedonia 1904-1908", *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2 (1996), 237-251.

⁸² Για τη συρρίκνωση του ελληνισμού της Ανατολικής Ρωμυλίας βλέπε Μαμώνη, Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ, σσ. 360-362. Επίσης Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 349 – 353 και Стателова, Грънчаров, *История...*, σσ. 202 - 203. Για την εκπαιδευτική πολιτική της Βουλγαρίας σε όλη τη Θράκη κατά την περίοδο αυτή βλ. Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυσωτική πολιτική...*, σσ. 137-156

Στη συνέχεια κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και κατά τις συντονισμένες επιχειρήσεις των Βαλκανικών Συμμάχων ο βουλγαρικός στρατός καταλαμβάνει την Ανατολική Μακεδονία και την Ανατολική και Δυτική Θράκη, τις οποίες κατέχει μέχρι τη λήξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου. Κατά την οκτάμηνη περίπου βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και στη Δυτική και Ανατολική Θράκη φαίνεται να εφαρμόζεται το ίδιο σχέδιο βουλγαρικής διείσδυσης που παγιώθηκε από την ίδρυση της Εξαρχίας: μετατροπή πατριαρχικών εκκλησιών σε εξαρχικές, δίωξη Ελλήνων ιερέων και δασκάλων, κλείσιμο ελληνικών σχολείων, πιέσεις στο σλαβόφωνο στοιχείο για να στραφεί στην Εξαρχία και τη βουλγαρική παιδεία⁸³. Από την άλλη μεριά η βουλγαρική βιβλιογραφία, μέχρι και σύγχρονα blogs στο Διαδίκτυο, παρουσιάζουν το βουλγαρικό πληθυσμό της Μακεδονίας και της Θράκης να υφίσταται κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους από την ελληνική πλευρά πιέσεις, βιαιοπραγίες, εκτεταμένες διώξεις και φόνους⁸⁴.

Ωστόσο από εδώ και πέρα μια περίεργη μοίρα περίμενε την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη εξαιτίας της βουλγαρικής αλυτρωτικής εξωτερικής πολιτικής.

Στο Συνέδριο του Βουκουρεστίου οι ελληνικές εδαφικές βλέψεις στη Μακεδονία είχαν ικανοποιηθεί σχεδόν στο σύνολό τους⁸⁵ (όχι όμως και στη Θράκη) και οι Έλληνες μπορούσαν να εμφανίζονται ως νόμιμοι κληρονόμοι του ονόματος και της αρχαίας γης των αρχαίων Μακεδόνων (εκτός από μια στενή ζώνη βόρεια των νέων ελληνοσερβικών και ελληνοβουλγαρικών συνόρων). Για τους Βουλγάρους όμως τα πράγματα εξελίχθηκαν με τρόπο αντίθετο. Οι βουλγαρικές διεκδικήσεις (που ικανοποιήθηκαν κατά το ήμισυ στη Θράκη) στο σύνολο της Μακεδονίας υπέστησαν συντριπτικό πλήγμα εξαιτίας της ήττας του βουλγαρικού στρατού⁸⁶. Στη σύγχρονη βουλγαρική βιβλιογραφία γίνεται λόγος για την πρώτη βουλγαρική εθνική καταστροφή. Η σλαβική βόρεια ζώνη διχοτομήθηκε μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας, σε μια αναλογία τέσσερα προς ένα, δηλαδή αντιστρόφως ανάλογα προς την πραγματική εθνολογική δύναμη των δύο πλευρών. Η «νοερή» ιστορική κληρονομιά των Βουλγάρων ακρωτηριάζεται: υποχρεώνονται να ανεχτούν την κυριαρχία του σερβικού στέμματος πάνω στην παλιά πρωτεύουσα του Σαμουήλ, την Αχρίδα⁸⁷. «*Η υπομονετικά μεθοδευμένη πάνω από τρεις δεκαετίες εθνική ενοποίηση δεν πραγματοποιήθηκε. Από αυτή τη στιγμή η αντεκδίκηση γίνεται το βασικό πρόσωπο της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής για πολλά χρόνια.*»⁸⁸.

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους οι βουλγαρικοί πληθυσμοί της Ανατολικής Μακεδονίας (που ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος) και οι αντίστοιχοι ελληνικοί της Δυτικής Θράκης (που ενσωματώθηκε στο βουλγαρικό κράτος) παρουσιάζονται –

και 157-185. Ειδικά για τα βουλγαρικά κατασταλτικά μέτρα εναντίον της ελληνικής εκπαίδευσης στην Ανατολική Ρωμυλία μέχρι το 1914 βλέπε Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία (1800 – 1914)*, σσ. 60 – 81, 81- 162.

⁸³ Αγαθάγγελου του Μάγνητος, Μητροπολίτου Δράμας και Ζιχνών, *Ημερολόγιον...* Επίσης Μαμώνη, Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ, σσ. 362 – 364. Επιπλέον Απόστολου Γκισδαβίδη, *Αι επιχειρήσεις εις Παγγαίον το 1913 εναντίον των Βουλγάρων και η απελευθέρωσις της Καβάλας*, Αθήνα 1973. Εκεί στη σ.73 αναφέρεται ότι οι Βούλγαροι ανάγκαζαν τα παιδιά των Ελλήνων να παρακολουθούν το βουλγαρικό σχολείο.

⁸⁴ Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 288

⁸⁵ Στο Συνέδριο του Βουκουρεστίου (1913) καθορίστηκαν τα σύνορα Ελλάδας- Βουλγαρίας στην οριοθετική γραμμή όρους Μπέλες – ποταμού Νέστου, πενήντα χιλιόμετρα ανατολικά της Καβάλας. Η Δυτική Θράκη ενσωματώνεται στο βουλγαρικό κράτος και η Ανατολική παραμένει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

⁸⁶ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά...*, σ. 221

⁸⁷ Ο.π. σσ. 221-222

⁸⁸ Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 287

από τη βουλγαρική και ελληνική βιβλιογραφία αντίστοιχα (βιβλιογραφία της τρομοκρατίας) - να υπέστησαν ξανά τις ίδιες εθνοκαθαρτικές διαδικασίες: κλείσιμο σχολείων, εκτεταμένες συλλήψεις δασκάλων και ιερέων, απαγόρευση της μητρική γλώσσας, συστηματική δίωξη και αφομοίωση του πληθυσμού από τους επίσημους κρατικούς ομογενοποιητικούς μηχανισμούς⁸⁹.

Στη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου η Βουλγαρία προβαίνει για δεύτερη φορά στην κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας (6/8/1916 - 1/10/1918)⁹⁰. Αυτή τη φορά όμως, μέσα στα πλαίσια του παγιωμένου πλέον σχεδίου εθνοκάθαρσης - κλείσιμο σχολείων, σύλληψη ιερέων, δασκάλων, δημόσιων υπαλλήλων, ίδρυση βουλγαρικού σχολείου - τίθεται σε λειτουργία ένας νέος δυναμικότερος μηχανισμός : η ομηρία 42.000 Ανατολικομακεδόνων Ελλήνων στη Βουλγαρία, από τους οποίους πέθαναν εκεί περίπου 12.000⁹¹.

Με το τέλος του πολέμου όμως τα δεδομένα ανατρέπονται : Η Ελλάδα ανακτά πάλι την Ανατολική Μακεδονία και με Σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας συμφωνείται η αμοιβαία εθελούσια ανταλλαγή πληθυσμών και περιουσιών (Συνθήκη του Νεϊγύ 1919), που λαμβάνει χώρα - εκτός από την ανταλλαγή περιουσιών που ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε - από το 1922 ως το 1932 · επίσης παραχωρείται η Δυτική Θράκη στην Ελλάδα (Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης 1923).

Με την αμοιβαία εθελούσια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας και με την αντίστοιχη «υποχρεωτική»⁹² μαζική ανταλλαγή που συμφωνήθηκε μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας, στην ελληνική Μακεδονία η πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού είναι συντριπτική. Το «Βαλκανικό ζήτημα» έχει προς το

⁸⁹ Даскалов, *Драмското въстание..*, Μαμόνη, Θράκη, Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Ελληνικά Προξενεία στη Δυτική Θράκη*. Η ίδια μεταχείριση επιφυλάσσεται και στο μουσουλμανικό πληθυσμό της Θράκης. Βλέπε επιστολή του συνταγματάρχη Μαζαράκη προς το Υπουργείο Εξωτερικών στις 29.11.1918 (Α.Υ.Ε.Φ.Α.Α.Κ./1919 Θράκη Α/5 Συνδιάσκεψις των Παρισίων έγγρ. 12222/10.12.1918) για το Υπόμνημα των 17 Μουσουλμάνων βουλευτών της βουλγαρικής Βουλής. Στο Υπόμνημα αυτό αναφέρεται ότι οι Βούλγαροι υπέβαλαν τους Μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης στα ίδια βασανιστήρια με τους Έλληνες. Επίσης για το ίδιο θέμα Παπαθανάση- Μουσιοπούλου, *Θράκη, Μορφές και Γεγονότα 1902 - 1922* Αθήνα 1991. σσ. 99 - 104. Επίσης Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες..*, σσ. 354 - 355

⁹⁰ Μέσα στους πολιτικούς διχασμούς περί του πρακτέου μεταξύ Βενιζέλου και βασιλιά Κωνσταντίνου και καθώς οι δυνάμεις της Αντάντ έχουν δημιουργήσει στη Θεσσαλονίκη το Μακεδονικό Μέτωπο, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος συναινεί σε αντεπίθεση των γερμανοβουλγαρικών δυνάμεων μέσα από το ελληνικό έδαφος (κοιλιάδα Στρυμόνα). Οι Βούλγαροι με την ενθάρρυνση των Γερμανών καταλαμβάνουν την Ανατολική Μακεδονία και παρά τις συνεχείς διαβεβαιώσεις των Γερμανών διπλωματικών Αντιπροσώπων προς το βασιλιά Κωνσταντίνο περί φιλικής παρουσίας, η Βουλγαρία προβαίνει σε κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας από τις 6/8/1916 έως τη 1/10/1918. Βλ. Πασχαλίδης, *Η Χωριστή Δράμας κατά τη 2^η βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας 1916 - 1918*, *Β' Επιστημονική Συνάντηση η Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 1998 και Βεντήρη, *Η Ελλάς του 1910-1920*, τ. 2, χ.τ., 1970

⁹¹ Βεντήρη, *Η Ελλάς του 1910-1920*, σ. 312. Βλέπε επίσης Πασχαλίδης, *Η Χωριστή Δράμας κατά τη 2^η βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας...*, Ανώνυμος, *Αι βουλγαρικοί θηριωδία εν Σέρραις τω 1916 και 1917 και τα μαρτύρια των Ελλήνων ομήρων εν Βουλγαρία τω 1917 και 1918*, Θεσσαλονίκη 1948, και *Εκθεσις της Πανεπιστημιακής Επιτροπής περί των εν τη Ανατολική Μακεδονία διαπραχθεισών υπό των Βουλγάρων ωμοτήτων και καταστροφών*, (Ε.Π.Ε) Αθήνα 1918, και τέλος Αλ. Ζάνα, *Αναμνήσεις από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η παλιννόστησις των ομήρων της Ανατολικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1968 κ.α.

⁹² Οι προηγούμενες διακρατικές ανταλλαγές μειονοτικών πληθυσμών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη αφορούσαν σε μικρότερο αριθμό ατόμων και είχαν θεωρητικά τουλάχιστον εθελοντικό χαρακτήρα. Γιαννουλόπουλος, *Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης*, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, Αθήνα 2000, σ. 266. Εγκαινιάζεται λοιπόν ο αναγκαστικός εκπατρισμός, η υποχρεωτική προσφυγοποίηση ως κρατικός μηχανισμός ομογενοποίησης. Βέβαια, η μετανάστευση υποκινημένη από εκφοβισμό εφαρμόζεται στα Βαλκάνια και στα εδάφη της Τουρκίας εδώ και πολύ καιρό (από το Συνέδριο του Βουκουρεστίου και έπειτα).

παρόν λήξει για την Ελλάδα – έστω και με τρόπο τραγικό. «*Η βασική θέση είναι απλή: κάτω από συνθήκες όπως αυτές που επικρατούν στα Βαλκάνια, ... ή πρέπει να πειστούν οι άνθρωποι να παραιτηθούν από την εφαρμογή του εθνικιστικού ιδεώδους ή πρέπει να γίνει εθνοκάθαρση. Τρίτος δρόμος δεν υπάρχει.*»⁹³

Για τους Βουλγάρους έχει συντελεστεί η δεύτερη εθνική καταστροφή με την οποία «*θάφτηκαν οι προσπάθειες των δύο γενεών των “οικοδόμων” του τρίτου βουλγαρικού κράτους*»⁹⁴. Το έθνος-όραμα, το ιδανικό της βουλγαρικής Αναγέννησης, η «εθνική ένωση», δεν έμεινε απλά ανολοκλήρωτη· η νοερή κοινότητα ακρωτηριάστηκε ακόμη περισσότερο με την απώλεια της Δυτικής Θράκης.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, στα τρία τμήματα της Μακεδονίας (ελληνικό – βουλγαρικό – σερβικό) και στα τρία τμήματα της Θράκης (ελληνικό – βουλγαρικό – τουρκικό), όλα τα στοιχεία του πληθυσμού, ακολουθώντας τη μοίρα της αντίστοιχης Βαλκανικής χώρας, ενσωματώνονται στην αντίστοιχη εθνική «νοερή» κοινότητα.

Στην ελληνική Μακεδονία οι σχετικά λίγοι σλαβόφωνοι που είχαν παραμείνει αντιμετώπιστηκαν ως σλαβόφωνοι Έλληνες και δεν αντιστάθηκαν στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία⁹⁵. Η εφαρμογή κατασταλτικών μεθόδων αφομοίωσης από τη δικτατορία του Μεταξά λίγο πριν την έκρηξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα την αποξένωση από το ελληνικό κράτος των σλαβόφωνων που δεν είχαν αφομοιωθεί⁹⁶.

Στη σερβική Μακεδονία το μακεδονικό όνομα εξαφανίστηκε, ενώ η εισροή Σέρβων εποίκων συνέβαλε στη διάδοση, αλλά όχι και επικράτηση της επίσημης εθνικής ιδεολογίας⁹⁷. η ενσωμάτωση συνάντησε σοβαρά προβλήματα, διότι η διαδικασία εκσερβισμού απευθυνόταν στην πλειοψηφία του πληθυσμού. Ο ειρηνικός προσηλυτισμός μέσω της παιδείας, συχνά υποχωρούσε μπροστά σε τακτικές καταναγκασμού⁹⁸. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων του Μεσοπολέμου η βουλγαρική ταυτότητα αποτελούσε παθητικό για τους κατοίκους της σερβικής Μακεδονίας. Για να αποφύγουν δυσάρεστες παρενοχλήσεις, όσοι είχαν λόγο να το πράξουν, βρήκαν καταφύγιο στην εθνικώς «ουδέτερη» μακεδονική ταυτότητα. Σε ορισμένες περιθωριακές περιπτώσεις το ίδιο ίσχυσε και για την ελληνική Μακεδονία⁹⁹.

Στη Βουλγαρία ο πληθυσμός αυξάνεται από την έλευση προσφύγων από τη Μακεδονία, τη Θράκη, τη Δοβρουτσά και τις Δυτικές Περιοχές. Μετά και τη δεύτερη εθνική καταστροφή, το ανεκπλήρωτο «ιδανικό της Αναγέννησης για την εθνική συνένωση»¹⁰⁰ στοίχισε τη Βουλγαρία. Οι χιλιάδες πρόσφυγες ιδρύουν τα πολιτικά και πολιτιστικά σωματεία τους, που ενισχύουν την εθνικοαπελευθερωτική κίνηση στις διαφιλονικούμενες περιοχές και την αναταραχή στο εσωτερικό του κράτους¹⁰¹. Στη βουλγαρική Μακεδονία, δηλαδή την επαρχία του Πίριν (σημερινός νομός Μπλαγκόεβγκραντ) την περίοδο του Μεσοπολέμου οι βουλγαρικές κυβερνήσεις βρέθηκαν πολλές φορές στην ανάγκη να προσφύγουν σε κατασταλτικά μέτρα για να

⁹³ Gellner, *Εθνικισμός...* σ. 91

⁹⁴ Стателова, στο Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 9. Βλέπε στο ίδιο και Грънчъров, σ. 347-στη σημείωση 1 της σ. 395 ο Грънчъров παραπέμπει σε πλήθος ιστορικών που περιγράφουν τις εκδηλώσεις πένθους του βουλγαρικού λαού μετά τη Συνθήκη του Νεϊγύ.

⁹⁵ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά...*, σ. 222

⁹⁶ Ο.π., σ. 222. Βλέπε επίσης και Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα...*

⁹⁷ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά...*, σ. 222

⁹⁸ Ο.π. σ. 223. Βλέπε και Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*

⁹⁹ Κωφός, *Εθνική κληρονομιά...*, σ. 223

¹⁰⁰ Стателова, στο Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 9.

¹⁰¹ Ο.π. Грънчъров, σ. 388 και σσ. 464-471

θέσουν υπό τον έλεγχό τους όλο και πιο ανήσυχους Βουλγαρομακεδόνες και την ΕΜΕΟ. Η αναταραχή όμως δεν οφειλόταν σε διαφορές εθνικής ιδεολογίας, αλλά σε πολιτικές βλέψεις, όπως η προσάρτηση των ελληνικών και σερβικών τμημάτων της Μακεδονίας στη Βουλγαρία ή η εγκαθίδρυση αυτόνομου (βουλγαρικού) μακεδονικού κράτους. Οι Βούλγαροι αυτονομιστές, αντίπαλοι των κυβερνήσεων της Σόφιας πρόβαλλαν την τοπική, μακεδονική τους ταυτότητα πάνω από την εθνική τους, τη βουλγαρική¹⁰².

Αυτή η τάση ταύτισης με την περιοχή ενισχύθηκε από τη νεόκοπη πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κομιντέρν) για το Μακεδονικό. Οι θέσεις που υιοθετήθηκαν από το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, και έγιναν δεκτές από τα βαλκανικά κομμουνιστικά κόμματα, ζητούσαν, για την άρση των εθνικιστικών αντιθέσεων, την αυτονόμηση της Μακεδονίας - Θράκης στο πλαίσιο μιας βαλκανικής κομμουνιστικής ομοσπονδίας.¹⁰³

Οι θέσεις, λοιπόν, περί αυτονομίας Μακεδονίας - Θράκης, που υιοθέτησε και το Κ.Κ.Β. και η ΕΜΕΟ, καθώς και η υπογραφή του Πρωτοκόλου Πολίτη - Καλφώφ¹⁰⁴, συντηρούν ερείσματα και εδαφικές βλέψεις της βουλγαρικής πλευράς προς τον παραπάνω γεωγραφικό χώρο.

Εξάλλου σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου μόνιμη επιδίωξη της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής είναι η ειρηνική αναθεώρηση της Συνθήκης του Νεϊγύ¹⁰⁵.

Τελικά ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται την άνοιξη του 1941¹⁰⁶, όταν η Γερμανία της παραχωρεί τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, τις Δυτικές Περιοχές¹⁰⁷, την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη ως αντάλλαγμα για την προσχώρησή της στον Άξονα¹⁰⁸. Η ιδιότυπη αυτή κατοχή εδαφών από στρατό διαφορετικό από

¹⁰² Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 223-224 και Грънчъров, στο Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 396 και σ.399

¹⁰³ Ο Καργάκος υποστηρίζει ότι τις θέσεις περί αυτονομίας Μακεδονίας - Θράκης συστηματικά προωθεί από το 1920 το Κ.Κ. Βουλγαρίας με τη σοβιετική υποστήριξη (αλλά υπό τη σθεναρή αντίδραση κυρίως του Κ.Κ. Γιουγκοσλαβίας). Τελικά το Κ.Κ.Β. επέβαλε την πολιτική αυτή μέσω της Γ' Διεθνούς, έως το 1935, όταν ξαφνικά αλλάζει η εξωτερική πολιτική της Ε.Σ.Σ.Δ. και διαμορφώνεται ο «πατριωτικός κομμουνισμός» του Στάλιν. *Από το Μακεδονικό ζήτημα...*, σσ.137-172. Κι ενώ, λοιπόν, στην αρχή οι αναφορές των κειμένων της Κομμουνιστικής Διεθνούς σε «Μακεδόνες» και «Θράκες» είχαν γεωγραφικό περιεχόμενο και προσδιόριζαν τους πολίτες των μελλοντικών αυτόνομων κρατιδίων, βαθμιαία το όνομα «Μακεδόνες» προσέλαβε εθνικό περιεχόμενο και περιέγραψε τους σλαβόφωνους του μακεδονικού χώρου. Κωφός, Εθνική κληρονομιά..., σσ. 224-225 και αναλυτικότερα του ίδιου, Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού στα χρόνια της Κατοχής και στην Αντίσταση, *Πρακτικά του διεθνούς ιστορικού συνεδρίου (Αθήνα 25/3-9/4-1984): Η Ελλάδα 1936-44 Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση*, Αθήνα 1989, σσ. 418- 471. Επίσης βλέπε Βλασίδης, Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, και αναλυτικότερα του ίδιου, *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση...*

¹⁰⁴ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 5.1.3.6., και κυρίως υποσημείωση 123.

¹⁰⁵ Грънчъров, στο Стателова, Грънчъров, *История...*, σ. 513, και Γούναρης, Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, σ. 30

¹⁰⁶ Ήδη κατά το Σεπτέμβριο του 1940, με γερμανική στήριξη, παραχωρείται στη Βουλγαρία η Νότια Δοβρουτσά (συνθήκη της Κραϊόβα) και οι 110.000 Ρουμάνοι που ζούσαν εκεί ανταλλάχθηκαν με 65.000 Βούλγαρους που ζούσαν στη Βόρεια Δοβρουτσά (η οποία και παρέμεινε στη Ρουμανία). Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, στο Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη (επιμ.), *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, (στο εξής Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*) σ. 29-30

¹⁰⁷ Πρόκειται για τις επαρχίες Μποσίλεγκραντ, Τσάριμπροντ, Λούζνιτσα / Μπαμπούσνιτσα και Πίροτ, οι οποίες μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο παραχωρήθηκαν στη Σερβία.

¹⁰⁸ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Η βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 2000. Για τις διπλωματικές ζυμώσεις που οδήγησαν στην προσχώρηση της Βουλγαρίας στον Άξονα αναλυτικά βλ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 21-35 και ιδιαίτερα υποσημείωση Νο 1 και 2. Για μια διαφορετική οπτική των διπλωματικών ελιγμών της

αυτόν που τα κατέλαβε είχε για τους Γερμανούς χαρακτήρα προσωρινό και ήταν ένα είδος αστυνόμευσης, ενώ ο οριστικός διακανονισμός των εδαφών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης ορίστηκε για το τέλος του πολέμου¹⁰⁹. Ωστόσο μετά από διπλωματικό αγώνα η Βουλγαρία εγκαθίδρυσε, πέρα από τη στρατιωτική, και πολιτική διοίκηση στα εδάφη αυτά¹¹⁰ - χωρίς να κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Ελλάδας, ούτε άλλης Μεγάλης Δύναμης¹¹¹ - και το καλοκαίρι του 1943 επέκτεινε τη βουλγαρική ζώνη κατοχής στην Κεντρική Μακεδονία¹¹².

Στις 3 Μαΐου 1941 με απόφαση του βουλγαρικού Υπουργικού Συμβουλίου συστήθηκε η περιφέρεια του Αιγαίου ή Ξάνθης (Беломорие ή Ксантийска област), από τον ποταμό Στρυμόνα μέχρι τη γραμμή Αλεξανδρούπολη - Σβίλεγκραντ, με έδρα την Ξάνθη και ενσωματώθηκε διοικητικά στην 4^η περιφέρεια του βουλγαρικού κράτους¹¹³. Καθώς άμεσος στόχος των αρχών κατοχής είναι η πλήρης ενσωμάτωση των περιοχών αυτών στο βουλγαρικό κράτος, δόθηκε τεράστια σημασία στον εκβουλγαρισμό τριών βασικών κοινωνικών και κρατικών θεσμών : Εκκλησία, εκπαίδευση και οικονομία¹¹⁴.

Η παρούσα έρευνα θα εστιάσει στην απόπειρα εκβουλγαρισμού του θεσμού της εκπαίδευσης. Θα επιχειρήσει να παρουσιάσει συστηματικά το εκπαιδευτικό σύστημα που εφαρμόστηκε στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά την περίοδο 1941-1944 και να ανιχνεύσει τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς που τέθηκαν σε λειτουργία, προκειμένου να επιβληθεί μια ενιαία εθνική γλώσσα και εθνική ιδεολογία στο πληθυσμιακό σώμα που κατοικεί εντός των διευρυμένων συνόρων της Βουλγαρίας. Με τον τρόπο αυτό θα συνεισφέρει στη γενικότερη συζήτηση πάνω στο «φαινόμενο του εθνικισμού και τις διαδικασίες συγκρότησης του έθνους-κράτους»¹¹⁵.

Με το ίδιο θέμα έχει ασχοληθεί σε επιστημονικές εργασίες της η Ξανθίππη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη¹¹⁶. Η ιστορικός ερευνήσε βρετανικά αρχεία της εποχής και τα αντίστοιχα τεύχη της *Σχολικής Επιθεώρησης*, του βασικού ιδεολογικού οργάνου του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, ενώ ταυτόχρονα βασίστηκε σε μια πλούσια ελληνική, βουλγαρική και γενικότερα διεθνή βιβλιογραφία. Μέσα από αυτό το υλικό επιχείρησε σύντομα να ανασυνθέσει τη διαδικασία της σύστασης των νέων διοικητικών - εκπαιδευτικών αρχών και την ένταξη της εκπαίδευσης της περιοχής στο βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στη συνέχεια ανέλυσε τον προπαγανδιστικό χαρακτήρα της βουλγαρικής εκπαίδευσης και τον εξέχοντα ρόλο που έπαιζαν οι

Βουλγαρίας κατά την επιλογή στρατοπέδου βλέπε Грънчъров, στο Стателова, Грънчъров, *История...*, (στο εξής Грънчъров, *История...*) σσ. 586 – 597.

¹⁰⁹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 40- 48.

¹¹⁰ Даскалов, Коев, Установяване и изграждане на Българската военна власт в Беломорието (Април-Юни 1941г), (Εγκαθίδρυση και ανάπτυξη της στρατιωτικής εξουσίας στην Αιγαίδα, Απρίλιος-Ιούνιος 1941), *Военноисторически Сборник* (Στρατιωτικοϊστορική Συλλογή) 5/1990, όπως και Даскалов, Изграждане на българската администрация и политическата система в новоосвободжените земи на Западна Тракия и Източна Македония (1941-1944 г), (Η ανάπτυξη του διοικητικού και πολιτικού συστήματος στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη της Δυτικής Θράκης και της Ανατολικής Μακεδονίας), *Военноисторически Сборник* (Στρατιωτικοϊστορική Συλλογή) 6/1992.

¹¹¹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 34-35

¹¹² Ο.π. στις σσ. 46-48 παρουσιάζεται η μορφή της επέκτασης αυτής στην Κεντρική Μακεδονία.

¹¹³ Даскалов, *Драмското въстание...*, σ.79.

¹¹⁴ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Η βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σσ. 66-68 και αναλυτικότερα της ίδιας, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 49-168

¹¹⁵ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σ. 11

¹¹⁶ Βλ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η Εκπαίδευση ως μέσο εθνικιστικής προπαγάνδας. Η Βουλγαρική αφομοιωτική πολιτική στην Ανατ. Μακεδονία και τη Θράκη, 1941-1944», *Περί Θράκης*, Επιστημονική Περιοδική Έκδοση, Πρώτος Τόμος, Ξάνθη 2001, και της ίδιας, «Η αφομοιωτική πολιτική των Βουλγαρικών αρχών στους τομείς της εκπαίδευσης, της γλώσσας και του πολιτισμού στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη κατά τη διάρκεια της Κατοχής» στο: *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 82-106

Βούλγαροι εκπαιδευτικοί στην υλοποίησή της. Τέλος κατέληξε στα συμπεράσματά της για τα αποτελέσματα του βουλγαρικού εκπαιδευτικού σχεδιασμού.

Εξάλλου την εκπαιδευτική πολιτική των Βουλγάρων στην πόλη της Καβάλας, κατά την περίοδο 1941-1944, διερεύνησε η Χριστίνα Βαμβούρη στη μεταπτυχιακή εργασία της¹¹⁷. Η Βαμβούρη μελέτησε τα τεύχη της *Σχολικής Επιθεώρησης* που εκδόθηκαν από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι και το Σεπτέμβριο του 1943. Εκεί παραθέτει Νόμους, Εγκυκλίους και αποφάσεις του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας που εντόπισε στα παραπάνω τεύχη και αφορούν στο θέμα της. Μέσα από αυτά επιχειρεί να περιγράψει την εκπαιδευτική πολιτική των Βουλγάρων στην πόλη της Καβάλας κατά τη διάρκεια της τρίτης βουλγαρικής κατοχής της. Τέλος το ερευνητικό υλικό συμπληρώνεται με ενδιαφέρουσες μαρτυρίες κατοίκων της πόλης που έζησαν τα γεγονότα, οι οποίες παρατίθενται αυτούσιες.

Ωστόσο η δική μας εργασία διαφοροποιείται από τις προηγούμενες στα εξής σημεία: α) στηρίζεται κατά κύριο λόγο σε πρωτογενές αρχειακό υλικό του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας¹¹⁸ και β) το θεωρητικό της πλαίσιο ορίζουν τα πορίσματα της διεθνούς ακαδημαϊκής μελέτης του φαινομένου του εθνικισμού¹¹⁹.

3.3. Η Βουλγαρία και η «περιφέρεια Αιγαίου»

3.3.1. Βουλγαρία: κυβερνητικό σχήμα και μορφή της διακυβέρνησης

Η βουλγαρική κυβέρνηση που βρίσκεται στην εξουσία την άνοιξη του 1941 αναδείχθηκε με τις εκλογές του Δεκεμβρίου 1939 - Ιανουαρίου 1940 με 140 βουλευτές στο σύνολο των 160. Πρωθυπουργός της Κυβέρνησης είναι ο γερμανόφιλος, επιφανής ιστορικός και αρχαιολόγος, καθηγητής Μπογκντάν Φίλοφ, ο οποίος ταυτόχρονα είναι και Υπουργός Εθνικής Παιδείας.

Κατά το 1940 σταδιακά στην κυβέρνηση σχηματίζεται η επιτελική τετράδα των ανώτερων υπουργών – δηλ. του πρωθυπουργού και υπουργού εθνικής παιδείας Φίλοφ, του υπουργού πολέμου στρατηγού Τ. Ντασκαλόφ, του υπουργού εσωτερικών Ν. Γκαμπρόφσκι και του υπουργού εξωτερικών Ιβ. Πόποφ. Η τετράδα από κοινού με τον Τσάρο χειριζόταν τα καθοριστικά θέματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής του κράτους, χωρίς μάλιστα, κάποιες φορές, να ενημερώνει τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης¹²⁰.

Ήδη από τα τέλη του 1935 ο τσάρος έχει κατορθώσει να επιβάλει αποκλειστικά την προσωπική του γραμμή στην κυβερνητική πολιτική της χώρας, σε σημείο που να γίνεται λόγος για «τσαρικό καθεστώς»¹²¹. Ωστόσο, οι Βούλγαροι ιστορικοί του διαλεκτικού μαρξισμού στο σύνολό τους, ισχυρίζονται ότι από το τέλος του 1936 εγκαθιδρύεται από τον Τσάρο Μπορίς ΙΙΙ «μοναρχοφασιστική δικτατορία», η οποία συνεχίζει το καθεστωτικό μοντέλο της δικτατορίας της 19ης Μαΐου 1934 και, παρά τις

¹¹⁷ Χριστίνα Βαμβούρη, *Εκπαιδευτικό έργο των Βουλγάρων στην Καβάλα κατά την τρίτη κατοχή της (1941-1944) στα πλαίσια της εκπαιδευτικής τους πολιτικής*. Μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Ιστορίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1995

¹¹⁸ Πρέπει να σημειωθεί ότι τις πληροφορίες για την ύπαρξη του υλικού αυτού και για τα ιδρύματα που το φυλάσσουν – όπως και άλλες πολύτιμες συμβουλές και υποδείξεις - μας τις παραχώρησε γενναϊόδωρα η ίδια η Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη.

¹¹⁹ Βλ. παραπάνω στην εργασία μας, κεφάλαιο δεύτερο, Έννοιες και ορισμοί.

¹²⁰ Грънчаров, *История...*, σ. 585

¹²¹ Грънчаров, *История...*, σσ. 551-552

κυβερνητικές μεταβολές, διαρκεί μέχρι την καθεστωτική μεταβολή του 1944¹²². Εν τούτοις, το καθεστώς του τσάρου Μπορίς, στην ουσία του, φαίνεται να προσομοιάζει περισσότερο με τις βοναπαρτικές μοναρχίες των μέσων του 19ου αι., και κυρίως αυτές πρωσο – γερμανικού τύπου, παρά με τα σύγχρονά του ολοκληρωτικά, φασιστικά κυβερνητικά μοντέλα¹²³.

Βέβαια από το 1940 και πέρα, και ενόψει της εμπλοκής της χώρας στον πόλεμο, το καθεστώς με επιταχυνόμενο ρυθμό ακολουθούσε τη γραμμή της εγκαθίδρυσης μιας ακόμη πιο κατηγορηματικής υπεροχής της εκτελεστικής έναντι της νομοθετικής εξουσίας. Ψηφίζονταν νόμοι οι οποίοι ενίσχυαν σε υπερβολικό βαθμό την πολιτική ισχύ των υπουργείων και γενικότερα της κυβέρνησης, όπως για παράδειγμα ο νόμος για την πολιτική επιστράτευση, που ψηφίστηκε τον Απρίλιο του 1940. Ο νόμος με το σύνθετο χαρακτήρα του εξασφάλιζε τον κυρίαρχο ρόλο της κυβέρνησης στην οργάνωση του κράτους σε συνθήκες πολέμου¹²⁴.

Η τάση αυτή ενίσχυσης του ρόλου της εκτελεστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής εκφράστηκε ακόμη πιο έντονα στα εδάφη που την άνοιξη του 1941 παραχωρήθηκαν στη Βουλγαρία, τα οποία στα επίσημα έγγραφα και στον τύπο αποκαλούνται «νέα» ή «νεοσυνενωμένα» ή «νεοαπελευθεωμένα»¹²⁵. Το Υπουργικό Συμβούλιο από κοινού με τον Τσάρο οργανώνουν την πολιτική διοίκηση των νέων εδαφών, ενώ ιδιαίτερα αυξημένες είναι οι αρμοδιότητες των επιμέρους υπουργών, και κυρίως του πρωθυπουργού και υπουργού εθνικής παιδείας Φίλοφ¹²⁶.

3.3.2. Βουλγαρία: εσωτερική και εξωτερική πολιτική στα χρόνια του πολέμου

Η προσχώρηση της Βουλγαρίας στις δυνάμεις του Άξονα μπορεί να οδήγησε στην εκπλήρωση των εθνικών ζωτικών στόχων, οι διεθνείς όμως ισορροπίες είναι εξαιρετικά εύθραυστες. Πρώτον, διότι η οριστική μοίρα των νέων εδαφών θα γραφτεί

¹²² Ενδεικτικά μόνο, βλέπε Вл. Мигев, *Утвърждаване на монархофашистката диктатура в България 1934-1936* (Εδραίωση της μοναρχοφασιστικής δικτατορίας στη Βουλγαρία 1934-1936), Σόφια, 1977.

Εξάλλου το πραξικόπημα της 19^{ης} Μαΐου 1934 ανέλαβαν αξιωματικοί φιλικά προσκείμενοι στη φασιστική ομάδα πίεσης, Ζβένο. Το νέο καθεστώς εγκαθίδρυσε δικτατορία φασιστικού τύπου, εφαρμόζοντας την ιδεολογία και το πρόγραμμα του Ζβένο. Από τον Ιανουάριο, όμως, του 1935 ο τσάρος Μπορίς άρχισε να κινείται σταδιακά εναντίον του καθεστώτος που δεν ήλεγχε. Αποδείχτηκε άριστος στις πολιτικές μηχανορραφίες κατορθώνοντας να εξασφαλίσει τον πλήρη έλεγχο της πολιτικής ζωής. Στη συνέχεια προχώρησε στη δημιουργία προσωπικού καθεστώτος. Βλ. Грънчаров, *История...*, σσ. 518-552 και 553-576 και Pavlowitch, *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945* (2000), για την ελληνική γλώσσα Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 404- 407.

¹²³ Βλέπε αναλυτικά Грънчаров, *История...*, σσ. 567-569. Συγκεκριμένα στη σ. 568 διαβάζουμε : «Ο μονάρχης (ενν. στις βοναπαρτικές μοναρχίες πρωσο – γερμανικού τύπου), είναι επικεφαλής. Αυτός διορίζει την κυβέρνηση. Το κοινοβούλιό του αποφασίζει να ψηφίσει τον προϋπολογισμό. Όλα αυτά οδηγούν σε μια ισχυρή περικοπή των πολιτικών δικαιωμάτων των πολιτών. Όσον αφορά όμως στους νομοθετικούς συσχετισμούς, τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών όχι μόνο δεν είναι πιο λίγα από εκείνα στα δημοκρατικά κράτη, αλλά και διαφυλάσσονται ακόμη πιο αυστηρά. Φυσικά γίνεται λόγος για την ελευθερία του λόγου, του τύπου, του συνεταιρίζεσθαι, της ιδιοκτησίας, της εκπαίδευσης κ.α...»

¹²⁴ Ο.π. σ. 585

¹²⁵ Τα «νέα εδάφη» προσέδωσαν στον τσάρο Μπορίς την προσωνομία «Ενωτής». Грънчаров, *История...*, σ. 604. Στα «νέα εδάφη» συμπεριλαμβάνεται και η Νότια Δοβρουτσά.

¹²⁶ Ενδεικτικές για τον ενισχυμένο ρόλο που αποκτά η εκτελεστική εξουσία στα «νέα εδάφη» είναι οι διατάξεις του «Νόμου για συμπληρωματική πίστωση στον κρατικό προϋπολογισμό για το οικονομικό έτος 1941, ύψους 4.321.520.000 λέβα», από τον Ιούλιο του 1941, Εφημερίδα της Κυβέρνησης, τ.154/1941, σ. 2

μόνο μετά τη λήξη του πολέμου - οπότε ο Τσάρος οφείλει στο Φύρερ ευπείθεια και υπακοή - και φυσικά μόνο υπό την προϋπόθεση της τελικής νίκης του Άξονα¹²⁷. Κάθε αλλαγή στη διεθνή πολιτικοστρατιωτική σκηνή αντανακλάται πάνω στην βουλγαρική κυριαρχία των νέων εδαφών.

Δεύτερον, διότι η Βουλγαρία, ενώ είναι σύμμαχος του μαχόμενου Άξονα, εξακολουθεί να είναι χώρα που δε μάχεται. Δεν κήρυξε τον πόλεμο ούτε καν εναντίον της Ελλάδας¹²⁸, ενώ η επίσημη δικαιολογία της κυβέρνησης για την κήρυξη του πολέμου εναντίον της Αγγλίας και της Αμερικής το Δεκέμβριο του 1941 είναι ότι πρόκειται για «συμβολικό» πόλεμο¹²⁹. Το γεγονός όμως που καθιστούσε επικίνδυνα ευπρόσβλητη την ήδη εύθραυστη διεθνή ισορροπία της Βουλγαρίας είναι ότι απέφευγε με κάθε τρόπο να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, παρά τις απαιτήσεις του Χίτλερ¹³⁰ και παρά τις συνεχείς αφορμές που έδινε η ίδια η Ε.Σ.Σ.Δ.. Συγκεκριμένα η Ε.Σ.Σ.Δ παραβιάζει διαρκώς τον εθνικό βουλγαρικό εναέριο και ενάλιο χώρο και διοχετεύει στη Βουλγαρία ένα εκτεταμένο ένοπλο κατασκοπικό δίκτυο με καθαρά αντικρατικές προθέσεις. Το δίκτυο αυτό συντόνιζε και εξόπλιζε την ένοπλη κομμουνιστική βουλγαρική αντίσταση, κύριος στόχος της οποίας ήταν η βίαιη πτώση της επίσημης εξουσίας¹³¹. Ακόμη και ο Βούλγαρος πρεσβευτής στη Μόσχα Στάλιν Σταμένοφ ήταν μυστικός πράκτορας του σοβιετικού Υπουργείου Εξωτερικών (НКВД)¹³². Παρόλα αυτά ο Τσάρος αντιτάχθηκε, με διπλωματικά τεχνάσματα αλλά σθεναρά, σε όλες τις πιέσεις του Χίτλερ να κηρυχτεί πόλεμος εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης και να συμμετέχουν στρατιωτικά τμήματα της Βουλγαρίας στα πολεμικά μέτωπα¹³³. Το γεγονός ότι η προσάρτηση των «νέων εδαφών» επιτεύχθηκε χωρίς «να χυθεί ούτε σταγόνα βουλγαρικό αίμα» αποτελεί ένα διαρκώς επαναλαμβανόμενο μοτο στα επίσημα έγγραφα και, μαζί με τη διάσωση των Εβραίων της Βουλγαρίας, φαίνεται να είναι το μεγαλύτερο βουλγαρικό εθνικό επιτεύγματα των χρόνων του πολέμου¹³⁴.

Στην προσπάθειά του να παραμείνουν μακριά από το μέτωπο τα βουλγαρικά στρατεύματα, ο Μπορίς συναντούσε την αυστηρή κριτική της ακροδεξιάς και γερμανόφιλης αντιπολίτευσης, που την αποτελούσε το κόμμα του Αλ. Τσαγκόφ από τη μια, και από την άλλη οι οπαδοί του στρατηγού Χρ. Λούκοφ και του συνταγματάρχη Ατανάς Πάντεφ, πρώην διευθυντή της αστυνομίας. Πίσω από τους

¹²⁷ Βλέπε *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), Εγκύκλιος αρ. 13990 από 19-9-1941, τ. 7, 1941, (XL, κн. 7), σσ. 931-933. Επίσης βλέπε επί του θέματος τις θέσεις του Φίλοφ, κατά την άνοιξη του 1942, στο Φ 177, оп. 2, а.е. 2251, σ. 48. Ακόμη βλέπε Φ 177, оп. 8, а.е. 47, σ. 6 κ.α.

¹²⁸ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 39 και Йончев, *България и Беломорието (Октомври 1940 - 9 Септември 1944 г.), военнополитически аспекти*, (Η Βουλγαρία και η Περιφέρεια Αιγαίου, Οκτώβριος 1940 – 9 Σεπτεμβρίου 1944, στρατιωτικοπολιτικές όψεις), Σόφια 1993, σ. 58.

¹²⁹ Грънчаров, *История...*, σσ. 610-611

¹³⁰ Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο και η αποχώρηση των Βουλγάρων από την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, στο Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη (επιμ.), *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 240-241 και 243

¹³¹ Грънчаров, *История...*, σσ. 609-611

¹³² Στο ίδιο

¹³³ Грънчаров, *История...*, σσ. 609-611 και 623-625. Σύμφωνα με την Τοшкова, *България и Третият райх (1941 – 1944). (Политически отношения)*, [Η Βουλγαρία και το Τρίτο ράιχ (1941-1944). (Πολιτικοί συσχετισμοί)], Σόφια 1975, σ. 51 κι εξής, ο βασικός στρατηγικός προορισμός των βουλγαρικών στρατευμάτων στα γερμανικά στρατιωτικά σχέδια ήταν να διαφυλάξουν τα πλάγια του γερμανικού στρατού, σε περίπτωση επίθεσης της Τουρκίας εναντίον της Βουλγαρίας. Ταυτόχρονα η επίκληση από τον Τσάρο της τουρκικής απειλής κατείχε τον πρώτο ρόλο στην απόθεση όλων των γερμανικών πιέσεων για άμεση συμμετοχή των βουλγαρικών ένοπλων δυνάμεων στις πολεμικές δραστηριότητες.

¹³⁴ Грънчаров, *История...*, σ. 625

τελευταίους δύο βρίσκονταν οι κύκλοι της Ένωσης βουλγαρικών εθνικών λεγεώνων και των Αγωνιστών για την πρόοδο του βουλγαρισμού¹³⁵. Πρόκειται για οργανώσεις φασιστικού τύπου. Η ακροδεξιά αντιπολίτευση έτρεφε σταθερά ελπίδες – και ο Τσάρος φόβους – ότι με την υποστήριξη των Γερμανών θα καταλάμβανε την εξουσία. Ο Λούκοφ και ο Πάντεφ μάλιστα διατηρούσαν στενότερες σχέσεις με τις γερμανικές μυστικές υπηρεσίες και Γερμανούς ανώτερους αξιωματούχους, των οποίων είχαν και την αμέριστη υποστήριξη¹³⁶. Και οι δύο δολοφονήθηκαν από την αριστερή τρομοκρατική οργάνωση *Μαύροι Άγγελοι*, το Φεβρουάριο και το Μάιο του 1943 αντίστοιχα, εξαιτίας των ανελέητων κομμουνιστικών διώξεων που είχαν πραγματοποιήσει¹³⁷.

Όσον αφορά στις βασικές κατευθύνσεις της εσωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του πολέμου, αυτές εκφράζονται με ενάργεια στο λόγο που ο Τσάρος εκφώνησε στη Βουλή, μετά την απάντηση των βουλευτών στο Λόγο του Θρόνου, της 28^{ης} Οκτωβρίου 1941:

«...Σε αυτούς τους εξαιρετικούς καιρούς που ζούμε, κάποια από τα βασικότερα καθήκοντά μας είναι: να διαφυλάξουμε την ασφάλεια της Πατρίδας, την ηρεμία και την τάξη στη χώρα, να πάρουμε τα πιο αρμόζοντα μέτρα για την ορθή εξέλιξη της οικονομικής ζωής και να διασφαλίσουμε τον επισιτισμό και την προμήθεια με αγαθά του πληθυσμού, να ενώσουμε και να συγκολλήσουμε όλες τις πνευματικές και δημιουργικές δυνάμεις του έθνους. Μόνο με τον τρόπο αυτό με κοινές προσπάθειες και κοινές υλικές θυσίες και περιορισμούς, τα οποία, είμαι πεπεισμένος ότι όλοι θα αντέξουμε με ετοιμότητα, εμείς θα μπορέσουμε να χτίσουμε ένα γερό εθνικό – πολιτικά και οικονομικά βουλγαρικό κράτος, το οποίο επιτυχημένα θα εκτελέσει την ιστορική του αποστολή.»¹³⁸

Οι γενικές γραμμές λοιπόν της βουλγαρικής εσωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του πολέμου είναι η ασφάλεια των συνόρων, η εσωτερική τάξη και ηρεμία, η συνετή οικονομική διαχείριση που θα εξασφαλίσει τον επισιτισμό και την προμήθεια του πληθυσμού με τα απαραίτητα αγαθά, και τέλος η εθνική συσπείρωση του πληθυσμού, η ένωση όλων των πνευματικών και δημιουργικών δυνάμεων του έθνους. Αυτό το τελευταίο είναι και ο κοινωνικός ιστός πάνω στον οποίο εξυφαίνονται όλες οι παραπάνω θεμελιακές κατευθύνσεις της εσωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του πολέμου.

3.3.3. Η «Περιφέρεια Αιγαίου» : διοικητική ενσωμάτωση

Παρά τις γερμανικές αντιρρήσεις και επιφυλάξεις¹³⁹, ο ολοκληρωτικός εκβουλγαρισμός της διοίκησης στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη πραγματοποιήθηκε παράλληλα με τη στρατιωτική της κατάληψη¹⁴⁰. Η προσαρτημένη περιφέρεια μετατράπηκε σε διοικητική μονάδα του βουλγαρικού κράτους με τα αντίστοιχα περιφερειακά και επαρχιακά όργανα της κρατικής διοίκησης, ενώ οι επήλυδες δημόσιοι υπάλληλοι προσκλήθηκαν μαζί με τις οικογένειές τους. Η περιφέρεια Αιγαίου ακολούθησε το διοικητικό διαχωρισμό του

¹³⁵ Грънчаров, *История...*, σσ. 619 - 620

¹³⁶ Στο ίδιο

¹³⁷ Ο.π. σ. 621

¹³⁸ Φ177, оп. 2, а.е.2251, σ. 158

¹³⁹ Βλέπε Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 40- 46

¹⁴⁰ Βλέπε Даскалов, *Драмското въстание*, σσ. 61-94, Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 49-56. Επίσης βλ. στην Εργασία μας, σ. 48.

βουλγαρικού κράτους σε επαρχίες και δήμους. Συγκεκριμένα διαιρέθηκε σε 11 επαρχίες – Σιδηροκάστρου (Ντεμίρ Χισάρ), Σερρών, Καβάλας, Ζίχνης (Ζηλιάχοβα), Ελευθερούπολης (Πράβι), Χρυσούπολης (Σαρί-σαμπαν), Δράμας, Ξάνθης, Κομοτηνής, (Γκιουμουρτζίνα), Αλεξανδρούπολης (Ντεντέαγκατς) και Θάσου¹⁴¹.

Η βουλγαρική κυβέρνηση δε θεώρησε ότι «κατέχει» τα εδάφη αυτά, αλλά ότι της επιστράφηκαν οριστικά, με τρόπο ειρηνικό, καθώς δικαιωματικά της ανήκαν. Διαβάζουμε σε άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης, από το Σεπτέμβριο του 1941:

*«Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου 1914 – 1918 το έθνος μας αγωνίστηκε γενναία και επίμονα και δίκαια αποκόμισε ζηλευτή πολεμική δόξα. Εν τούτοις, όταν υπαγορεύτηκαν τα σύνορα και οι όροι της ειρήνης, δεν αποδόθηκε σε αυτό δικαιοσύνη και αξιοπρέπεια. Καθαρά βουλγαρικές περιφέρειες, συνδεδεμένες – από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις μέρες μας – γεωγραφικά, οικονομικά και ιστορικά με τη Βουλγαρία, δόθηκαν στους γείτονές μας. Τα περισσότερα εδάφη δόθηκαν στους Σέρβους, οι οποίοι έγιναν κυρίαρχοι του νεοσυσταθέντος μεγάλου Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, που ονομάστηκε αργότερα Γιουγκοσλαβία, όπως επίσης και στους Έλληνες, οι οποίοι κατά τον ίδιο τρόπο έχαιραν μεγάλης πολιτείας. Αυτά τα δύο μεταπολεμικά κράτη συναισθάνονταν ωστόσο την αδικία και για το λόγο αυτό οι σχέσεις τους με τη Βουλγαρία υπήρξαν πάντοτε ανειλικρινείς και δε διαφοροποιήθηκαν μέχρι και τις 6 Απριλίου, οπότε ξεκίνησε ο Γερμανο - γιουγκοσλαβικός πόλεμος.»*¹⁴²

Στους κύκλους των σύγχρονων Ελλήνων και Βούλγαρων ιστορικών της μετακομμουνιστικής συγκυρίας¹⁴³ έχει αναπτυχθεί ένας διάλογος σχετικά με το αν νομιμοποιείται, σύμφωνα με τους όρους του διεθνούς δικαίου, η χρήση του όρου «βουλγαρική κατοχή» αναφορικά με την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, (έννοια αδιαμφισβήτητη από την ελληνική πλευρά), ή του όρου «βουλγαρική παρουσία» - έναν όρο που χρησιμοποιεί η σύγχρονη βουλγαρική ιστοριογραφία, στηρίζοντάς τον κυρίως στην επιχειρηματολογία του αλυτρωτισμού (επιστροφή βίαια αρπαγμένων εδαφών)¹⁴⁴. Η διάσταση των απόψεων είναι ενδεικτική της διάστασης των αλληλοσυγκρουόμενων εθνικών ιδεολογιών σε περιοχές που σε κάποια χρονική στιγμή υπήρξαν εθνολογικά μεικτές.

Επιπλέον αξίζει να παρατηρήσουμε το εξής: η πεποίθηση ότι η γιουγκοσλαβική Μακεδονία και οι Δυτικές περιοχές, η ελληνική Μακεδονία με τη Δυτική Θράκη και η Δοβρουτσά ανήκουν στη βουλγαρική «νοερή κοινότητα» - πεποίθηση η οποία αναδύεται μέσα από όλο το αρχειακό υλικό της περιόδου 1941-1944 που μελετήθηκε - είναι θεμελιακά ριζωμένη στη βουλγαρική ψυχοσύνθεση και θεμελιωδώς αναπαράγεται από τον ομογενοποιητικό μηχανισμό της εκπαίδευσης. Ενδεικτικά διαβάζουμε σε άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης:

¹⁴¹ Φ 242, οπ. 2, α.ε. 2477

¹⁴² *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 7, 1941, (XL, κη. 7), σ. 824

¹⁴³ Για την αναζωπύρωση του εθνικισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη στη μετακομμουνιστική συγκυρία βλέπε Hgoch, *Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση...*, σσ. 40-54, Hobsbawm, *Εθνη και εθνικισμός...*, σσ. 228-266, Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, σσ. 30-31, Gellner, *Εθνικισμός*, σσ. 78-81 και 91-93.

¹⁴⁴ Βλέπε Χατζαναστασίου, «Η βουλγαρική άποψη για τα γεγονότα της Δράμας (Σεπτέμβριος 1941) και την κατοχή στην Αν. Μακεδονία και Δυτ. Θράκη», Β΄ Επιστημονική Συνάντηση *Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 1994 και του ίδιου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι, Η Εθνική Αντίσταση κατά της βουλγαρικής κατοχής της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης 1942-1944*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 21-27. Για το ίδιο θέμα βλ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 45 - 48 και σ. 35 υποσημείωση 14. Από τη βουλγαρική πλευρά βλ. Даскалов, *Драмското въстание*, σσ. 64 - 65 και 100-102, και Йончев, *България и Беломорието...*, σσ. 5-7 και 63

«Το έθνος μας βασανισμένο από το αίμα που έχυσε, εξαντλημένο υλικά εξαιτίας των εδαφών που του αφαίρεσαν, εξαιτίας των πολεμικών εξόδων και των πολεμικών αποζημιώσεων που του επιβλήθηκαν, διαβρωμένο από τις εσωτερικές συγκρούσεις, όπως γίνεται μετά από κάθε πόλεμο που τελειώνει με δικτατορική ειρήνη, φυλακισμένο σε μη φυσικά σύνορα με υπερβολικά πυκνοκατοικημένες περιφέρειες, έπρεπε να δέχεται αδιάκοπα πρόσφυγες από τη Θράκη, τη Μακεδονία, τη Δοβρουτσά και τις Δυτικές Περιοχές. Προαιώνιοι κάτοικοι αυτών των περιφερειών, μόνο επειδή γεννήθηκαν από Βουλγάρους μάλιστα, εκδιώχθηκαν ή υποβλήθηκαν σε τόσο δύσκολες συνθήκες ζωής, που αναγκάστηκαν αναπόφευκτα να μετοικήσουν. Αυτοί πάλι που δεν μπόρεσαν ή απέτυχαν να διαφύγουν, υποβλήθηκαν σε σκληρή και βίαιη αφομοιωτική πολιτική.»¹⁴⁵

3.3.4. Περιφέρεια Αιγαίου: εθνική ομογενοποίηση και τεχνικές εθνοκάθαρσης

Η επίσημη θέση του βουλγαρικού κράτους σχετικά με την «περιφέρεια του Αιγαίου», όπως αντικατοπτρίζεται στην αλληλογραφία των στελεχών εκπαίδευσης της περιφέρειας, είναι η εξής: Η ελληνική κυριαρχία, από το 1913 για τη Μακεδονία και από το 1918 για τη Δυτική Θράκη, με βίαιες μεθόδους – διώξεις, συλλήψεις, καταναγκαστικό γλωσσικό εξελληνισμό, και κυρίως, εγκατάσταση μιας τεράστιας μάζας Ελλήνων προσφύγων στην περιοχή - έχει αλλοιώσει πλήρως τη βουλγαρική εθνική φυσιογνωμία της περιοχής. Για το λόγο αυτό και ο πληθυσμός που μπορεί να χαρακτηριστεί ως βουλγαρικός δε ξεπερνά το 5% του συνολικού πληθυσμού της «περιφέρειας του Αιγαίου». Επιβάλλεται λοιπόν ο άμεσος εθνολογικός εκβουλγαρισμός της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Ο κυβερνητικός σχεδιασμός που καταρτίζεται για την επίλυση του εθνολογικού προβλήματος στην «περιφέρεια του Αιγαίου» προβλέπει πρώτον την έξοδο από την περιοχή του μεγαλύτερου δυνατού ποσοστού ελληνικού πληθυσμού και δεύτερον τον εποικισμό της με το μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό βουλγαρικού πληθυσμού¹⁴⁶.

Προκύπτει, λοιπόν, ότι πρώτιστο μέλημα της βουλγαρικής κυβέρνησης υπήρξε η εθνική ομογενοποίηση της νέας διοικητικής περιφέρειας. Σε μια περιοχή όμως που το 95% του πληθυσμού της αποτελείται από αλλοεθνείς, μόνο ένας τρόπος υπήρχε για να επιτευχθεί η εθνική ομοιογένεια: η εθνοκάθαρση. Αυτό σημαίνει «μαζικές δολοφονίες, υποχρεωτική μετανάστευση, μετανάστευση υποκινημένη από εκφοβισμό»¹⁴⁷.

Έτσι όσον αφορά στο πρώτο σκέλος του κυβερνητικού σχεδιασμού για την επίλυση του εθνολογικού προβλήματος στην «περιφέρεια του Αιγαίου» (έξοδος ελληνικού πληθυσμού), διαβάζουμε στην αναφορά του Αμερικανού γενικού

¹⁴⁵ Улициен Преглед (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 7, 1941, (XL, κη. 7), σ. 824. Παράβαλε ακόμη και την άποψη του Грънчаров, ενός, κατά γενική ομολογία, από τους πιο αντικειμενικούς σύγχρονους Βούλγαρους ιστορικούς: «Αλλά ακόμη κι έτσι (εν. το 1941) δεν τέθηκαν υπό βουλγαρική διοίκηση όλα τα εδάφη, για τα οποία η Βουλγαρία έχει δίκαιες βλέψεις. Η Γερμανία διατηρεί κάτω από το δικό της έλεγχο τμήμα της Δυτικής Θράκης, σχηματίζοντας ουδέτερη ζώνη ανατολικά της γραμμής Σβίλεγκραντ-Αλεξανδρούπολης. Η ουδέτερη ζώνη είναι στην ουσία γερμανικό προτεκτοράτο με ελληνική διοίκηση. Η Μακεδονία του Αιγαίου με πάνω από 200 χιλιάδες άτομα βουλγαρικό πληθυσμό παραμένει στην κατεχόμενη Ελλάδα. Σε αυτήν οι Βούλγαροι κατάφεραν να επιβάλουν τη δική τους δημοτική αυτοδιοίκηση. Στη Νοτιοδυτική όμως Μακεδονία η Γερμανία επέβαλε ελληνική διοίκηση.» Грънчаров, История..., σ. 604

¹⁴⁶ Φ177, оп. 3, а.е. 2510, σσ. 82-83 και а.е. 2665, σσ. 61-62. Επίσης Φ 177, оп. 2, а.е. 2615, σσ. 37-39

¹⁴⁷ Gellner, Εθνικισμός, σ. 77

προξένου στην Κωνσταντινούπολη Σ. Χόνακερ, τον Οκτώβριο του 1942: «Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε (εν. η Βουλγαρία) για να επιτύχει το στόχο της είναι κάτι παραπάνω από οικείοι: σφαγές, βίαιοι μαζικοί εκτοπισμοί και πράξεις βίαιης αντεκδίκησης»¹⁴⁸.

Πράγματι, η ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και η βουλγαρική – σε πολύ μικρότερο βέβαια βαθμό – ανασυνθέτουν μια βουλγαρική πολιτική εκτοπισμού και φυσικής εξόντωσης του ελληνικού στοιχείου της περιοχής. Από το Μάιο του 1941 ήδη υπήρχαν σαφείς επίσημες οδηγίες να διευκολύνονται οι ντόπιοι κάτοικοι που επιθυμούν να μετακινηθούν προς τη Θεσσαλονίκη¹⁴⁹. Υπολογίζεται ότι λίγο πριν την κατοχή και κατά τη διάρκεια της, την περιοχή εγκατέλειψαν πάνω από 150.000 Έλληνες και φυσικά απελάθηκαν όλα τα επιφανή πνευματικά στοιχεία του πληθυσμού¹⁵⁰. Για εκείνους που δε μετανάστευσαν, το μοντέλο της εθνοκάθαρσης που στόχευε στην εθνική ομογενοποίηση της νεοσυσταθείσας περιφέρειας προέβλεπε ξυλοδαρμούς, συλλήψεις, μαζικές δολοφονίες, τάγματα εργασίας, συστηματικό υποσιτισμό, μέτρα οικονομικής αφαίμαξης και αποκλεισμού, επιβολή της βουλγαρικής γλώσσας, στέρηση των θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, κ.α.¹⁵¹. Σε αυτή τη δέσμη μέτρων εντάσσονται και τα βουλγαρικά αντίποινα για την εξέγερση που σημειώθηκε στο νομό Δράμας, το Σεπτέμβριο του 1941, τα οποία συμπεριελάμβαναν μαζικές εκτελέσεις 2.140 πολιτών στην Αν. Μακεδονία και τη Θράκη, παράλληλα με μαζικές συλλήψεις, βασανισμούς, βιασμούς, λεηλασίες και πυρπολήσεις¹⁵².

Όσον αφορά τώρα στο δεύτερο σκέλος του κυβερνητικού σχεδιασμού, ο εποικισμός της περιοχής με βουλγαρικό πληθυσμιακό στοιχείο απευθύνεται κατά πρώτο λόγο σε εκείνους τους Βούλγαρους που μετανάστευσαν, θεληματικά ή αναγκαστικά, από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, και δεύτερον σε πληθυσμιακά στρώματα από υποβαθμισμένες, άγονες και χειμαρρώδεις περιοχές¹⁵³. Συγκεκριμένα οι σλαβόφωνοι που εγκατέλειψαν τη Μακεδονία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920 ανέρχονται σε 80.000 περίπου άτομα. Η συντριπτική τους πλειοψηφία προερχόταν από την Ανατολική και την Κεντρική Μακεδονία και κυρίως από τις επαρχίες

¹⁴⁸ USNARA, 874.00/658, 27 Oct. 1942, S. Honaker (Istanbul) to the Secretary of State, στο Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 49

¹⁴⁹ Даскалов, *Драмското въстание...*, σσ. 76-77 και 89-91

¹⁵⁰ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 137-168 και *Διαμαρτυρίες, εκθέσεις και υπομνήματα περί των βουλγαροκρατούμενων ελληνικών επαρχιών (Ιούνιος 1941 – Νοέμβριος 1942)*, Αθήνα: Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών, 1942

¹⁵¹ *Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Αν. Μακεδονίαν και Αντ. Θράκην 1941-1944*, Αθήνα 1945, Γρηγορίου, *Έλληνες και Βούλγαροι*, Θεσσαλονίκη 1954, Αντωνιάδης, *Οι γενναίοι του βορρά, θυσίες, δάκρυ και αίμα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1941-1944*, τομ. 2, Δράμα 1997, Στολίγκας, *Με αίμα και δάκρυ. Από τη δοκιμασία της Αν. Μακεδονίας – Θράκης*, β' έκδ. Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 18-30, κ.α.

¹⁵² Πασχαλίδης – Χατζηαναστασίου, *Τα γεγονότα της Δράμας (Σεπτέμβριος- Οκτώβριος 1941) Εξέγερση ή προβοκάτσια;* Δράμα 2003. Τα θύματα στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δεν είχαν καμιά σχέση με τις ένοπλες επιθέσεις της 28^{ης} Σεπτεμβρίου, εφόσον οι αντάρτες, οι τοπικές ένοπλες ομάδες και όσοι τους ακολούθησαν, είχαν ήδη καταφύγει στα λημέρια των ανταρτών στα βουνά, ό.π. σ.187. Επίσης βλ. Даскалов, *Драмското въстание...*, σ. 105 κι εξής, Στολίγκας, *Με αίμα και δάκρυ...*, Σνωκ, *Η τραγωδία της Δράμας*, Δράμα 1945 κ.α.

¹⁵³ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 132/20 Ιουνίου 1941, Νόμος για τη μετακίνηση του πληθυσμού από υπανάπτυκτες και χειμαρρώδεις περιοχές και αρ. 164/24 Ιουλίου 1943, Διάταγμα για τη στέγαση των εργατών-εποίκων στην Περιφέρεια Αιγαίου. Επίσης βλέπε Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2510, σσ. 82-83 και α.ε. 2297, σ. 6, οπ. 2, α.ε. 2615, σσ. 37-39 και οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 128-128 πλάτη, 176, 192-192 πλάτη κ.τ.λ. Εκτεταμένα στον εποικισμό της περιοχής με Βουλγάρους αναφέρεται και η Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 168-192

Σιδηροκάστρου, Σερρών, Νευροκοπίου, Κιλκίς και Γιαννιτσών¹⁵⁴. Οι σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες που εγκατέλειψαν τη Δυτική Θράκη από τις παραμονές της παραχώρησης της Δυτικής Θράκης στις δυνάμεις της Αντάντ, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ως το 1930 υπολογίζονται σε 42.510 περίπου άτομα¹⁵⁵. Η πλειονοψηφία των σλαβόφωνων προσφύγων που εγκατέλειψε τη Δυτική Θράκη βάσει της Συνθήκης του Νεϊγύ, διαβιούσε στους νομούς Ροδόπης και Έβρου, ενώ στο νομό Ξάνθης ο αριθμός των σλαβόφωνων ήταν ελάχιστος¹⁵⁶.

Ο εποικισμός λαμβάνει χώρα καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1941-1944¹⁵⁷. Αρχίζει να ανακόπτεται με την ταυτόχρονη επιστροφή των εποίκων προς τα σύνορα της παλαιάς Βουλγαρίας από τα μέσα περίπου του 1944, καθώς η γερμανική πολεμική μηχανή χάνει διαρκώς έδαφος¹⁵⁸. Το σύνολο των εποίκων και των Βούλγαρων δημόσιων υπαλλήλων που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή υπολογίζεται ότι ανερχόταν σε 120.000 περίπου άτομα¹⁵⁹.

3.3.5. Οι εχθροί του έθνους και του κράτους

Τα επίσημα έγγραφα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας της περιόδου 1941-1944 με ενάργεια αποκαλύπτουν τους τρεις μεγαλύτερους εχθρούς του βουλγαρικού έθνους και κράτους κατά την περίοδο αυτή: τους κομμουνιστές, το βρετανικό παράγοντα και τον αλλοεθνή πληθυσμό.

Η κομμουνιστική αντικαθεστωτική εκστρατεία στη Βουλγαρία αρχίζει να αποκτά μαζικό χαρακτήρα από τα τέλη Νοεμβρίου 1940, όταν απορρίφθηκε από τη βουλγαρική κυβέρνηση η σοβιετική πρόταση της σύμβασης αλληλοβοήθειας μεταξύ Βουλγαρίας – ΕΣΣΔ¹⁶⁰. Η εκστρατεία αυτή διευθύνεται από τον Γκ. Ντιμιτρόφ, επικεφαλής του Εξωτερικού Γραφείου του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας (στο εξής ΚΚΒ) με έδρα τη Μόσχα, το οποίο συντονίζει τις ενέργειες του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας στη Σόφια. Ο Ντιμιτρόφ, γενικός γραμματέας της Κομιντέρν από το 1935, λαμβάνει οδηγίες από τον ίδιο το Στάλιν¹⁶¹. Βασική σοβιετική στρατηγική σε όλη τη διάρκεια του πολέμου είναι η πρόκληση και ενίσχυση οποιουδήποτε τύπου αντιγερμανικών ενεργειών στα μετόπισθεν του Χίτλερ και η διάρρηξη της ενότητας των κρατών – δορυφόρων του Άξονα στο εσωτερικό τους, μεταξύ τους και με το Ράιχ¹⁶².

Στις 22 Ιουνίου 1941, την ημέρα της επίθεσης των χιτλερικών στρατευμάτων εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ απευθύνει έκκληση να μην παρασχεθεί οποιαδήποτε συνδρομή στο ληστρικό αγώνα της Γερμανίας εναντίον της ΕΣΣΔ, και δυο μέρες μετά, στις 24 Ιουνίου, αποφασίζει να κηρύξει άμεσα την ένοπλη αντίσταση εναντίον των «γερμανών

¹⁵⁴ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930). Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα 2003, σ. 150. Για τους λόγους που οδήγησαν τους σλαβόφωνους να εγκαταλείψουν την Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και όχι τη Δυτική, βλέπε στο ίδιο σσ. 271 – 273.

¹⁵⁵ Ο.π. σ. 157

¹⁵⁶ Ο.π. σ. 153

¹⁵⁷ Φ177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 207-213 και οπ. 3, α.ε. 2614, σσ. 7- 22

¹⁵⁸ Φ177, οπ. 8, α.ε. 36, σσ. 32 - 32 πλάτη και α.ε. 47, σ. 6 πλάτη

¹⁵⁹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 187

¹⁶⁰ Димитров, *Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949)*, [Ημερολόγιο (9 Μαρτίου 1933 – 6 Φεβρουαρίου 1944)], Σόφια 1997, σ. 203 κι εξής.

¹⁶¹ Ο.π. σ. 203

¹⁶² Грънчаров, *История...*, σ. 605

εισβολέων και των Βουλγάρων μοναρχοφασιστών»¹⁶³. Ο Στάλιν στη συνάντησή του με τον Ντιμιτρόφ είναι σαφέστατος: Τα κατά τόπους κόμματα πρέπει να αναπτύξουν δράση για την προστασία της ΕΣΣΔ, χωρίς να αναμειχθεί το όνομα της Κομιντέρν. Πουθενά να μην τεθεί ζήτημα για σοσιαλιστική επανάσταση¹⁶⁴.

Ωστόσο η ένοπλη κομμουνιστική αντίσταση θα απασχολήσει σοβαρά τη βουλγαρική πολιτική σκηνή μόνο από το δεύτερο μισό του 1943 κι έπειτα¹⁶⁵. Η άμεση αντίδραση της κεντρικής εξουσίας κατά τα δύο πρώτα χρόνια της εμφάνισής της δεν της επέτρεψε να εξαπλωθεί οργανωμένα και μαζικά. Στις 22 Ιουνίου 1941 δε συνεδριάζει μόνο το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΒ, αλλά και η κυβέρνηση, η οποία φαίνεται να προβλέπει την κομμουνιστική αντίδραση. Στη συνεδρίαση αποφασίζεται να ενταθεί ο έλεγχος πάνω στους κομμουνιστές και να εξουδετερωθούν άμεσα τα ανώτερα κομματικά στελέχη και οι παράγοντες της κομμουνιστικής νεολαίας. Οι κομμουνιστές βουλευτές τίθενται σε κατ' οίκον περιορισμό και στη συνέχεια καθαιρούνται. Η αστυνομία μέσω των μυστικών πρακτόρων της που διεισδύουν βαθειά στις δομές του κομμουνιστικού κόμματος εξαρθρώνει άμεσα και το ένοπλο δίκτυο στη χώρα και το δίκτυο των βούλγαρων πολιτικών εξόριστων που διοχετεύει το σοβιετικό Υπουργείο Εξωτερικών για να ηγηθεί της ένοπλης αντίστασης¹⁶⁶. Επιπλέον οι αλλαγές στο Νόμο για την Προστασία του Κράτους το Σεπτέμβρη του 1941 εμφανίζουν 21 νέα εδάφια που προβλέπουν θανατική ποινή¹⁶⁷, ενώ ταυτόχρονα γίνεται συστηματική εκκαθάριση και του δημόσιου τομέα από τους υπαλλήλους – φορείς αντικρατικών ιδεών¹⁶⁸.

¹⁶³ Στο ίδιο

¹⁶⁴ Димитроф, *Дневник...*, σ. 236. Βέβαια η Κομμουνιστική Διεθνής ήδη από το 1935 ακολουθεί τη γραμμή του VII συνεδρίου της για την ανάσχεση του φασισμού, που ορίζει τη δημιουργία λαϊκών αντιφασιστικών μετώπων σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Βλέπε Димитроф, *Воїната и работническата класа в капиталистическите страни (Ο πόλεμος και η εργατική τάξη στις καπιταλιστικές χώρες)*, στο Г. Димитроф, *Съчинения, Т. 11* (Άπαντα, том. 11), Σόφια 1954, σ. 27 κι εξής. Παράλληλα από τις αρχές του 1939 στο λεξιλόγιο του ΚΚΒ ο όρος «λαϊκό μέτωπο» αρχίζει να αντικαθίσταται από τον όρο «εθνικοδημοκρατικό μέτωπο». Грънчаров, *История...*, σ. 582. Αυτή η «συμμαχία της αριστεράς με τον εθνικισμό» στα πλαίσια του αντιφασιστικού αγώνα σκοπό έχει να προσελκύσει όσο το δυνατό μεγαλύτερες μάζες στην ένοπλη αντίσταση. Τέλος στις 10 Ιουνίου του 1943 ο Στάλιν προκειμένου να θέσει τέλος στις κατηγορίες ότι οι κομμουνιστές είναι πράκτορες ξένης χώρας, διαλύει επίσημα την Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή. Димитроф, *Дневник...*, σ. 227. Μετά από αυτό η καθοδήγηση των κομμουνιστικών κομμάτων από τη Μόσχα έγινε πιο μυστική και καμουφλαρισμένη, ωστόσο άμεσα εξαρτημένη από τα σοβιετικά κομματικά όργανα και τις μυστικές υπηρεσίες. Ειδικότερα στους Βούλγαρους κομμουνιστές δεν έγινε αισθητή καμία διαφορά. Грънчаров, *История...*, σ. 622

¹⁶⁵ Την άνοιξη του 1943 ιδρύεται από την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΒ ο Εθνικοαπελευθερωτικός Επαναστατικός Στρατός (НОВА), χωρίς ιδιαίτερη όμως λαϊκή συμμετοχή στις τάξεις του. Грънчаров, *История...*, σ. 621

¹⁶⁶ Грънчаров, *История...*, σσ. 607- 610

¹⁶⁷ Ο.π. σ. 612

¹⁶⁸ Εγκύκλιος αρ.3889 του Υπουργικού Συμβουλίου προς όλα τα υπουργεία, η οποία κοινοποιεί τις αποφάσεις από τη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 1941(Πρωτόκολλο αρ. 156). Συγκεκριμένα επιβάλλεται, προκειμένου να εφαρμοστεί το άρθρο 20 του Νόμου για την Προστασία του Κράτους, να γίνει έλεγχος της πολιτικής νομιμοφροσύνης όλων των υπαλλήλων που υπηρετούν σε δημόσια, δημοτικά, αυτόνομα και κοινωνικά ιδρύματα, Φ 177, оп. 2, а.е. 1290, σσ. 75-75 πλάτη. Για τη διαδικασία που τηρήθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας προς εφαρμογή της παραπάνω εγκυκλίου, βλέπε Φ 177, оп. 2, а.е. 1290, σσ. 73 – 92. Συνολικά από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας απολύθηκαν 57 εκπαιδευτικοί μέχρι το Φεβρουάριο του 1942 (ό.π. σ. 73). Σχετικά με το θέμα αυτό βλέπε και την Εγκύκλιο αρ. 13990 του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, από τις 19-9-1941, *Улищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 7, 1941, (XL, κн. 7), σσ. 931- 933

Εξάλλου το καλοκαίρι του 1942 εμφανίζεται στην πολιτική σκηνή η νεοσυσταθείσα οργάνωση του Πατριωτικού Μετώπου¹⁶⁹. Πίσω από την οργάνωση αυτή βρίσκεται το Εξωτερικό Γραφείο του ΚΚΒ στη Μόσχα. Η συγκρότησή της στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, που η Γερμανία βρίσκεται στο πολεμικό της απόγειο έχοντας καταφέρει μεγάλα πλήγματα εναντίον της ΕΣΣΔ, εξυπηρετεί τη σοβιετική πολιτική της πίεσης στα μετόπισθεν του Χίτλερ¹⁷⁰. Η απουσία και στις 12 παραγράφους του προγράμματός της¹⁷¹ οποιουδήποτε κομμουνιστικού, αντικαπιταλιστικού υπαινιγμού συνιστά μια πολιτική εφελκυσμού των μαζών και της αστικής αντιπολίτευσης. Και πράγματι το Πατριωτικό Μέτωπο (στο εξής Π.Μ.) δραστηριοποιήθηκε και ως κομματικός συνασπισμός, επιδιώκοντας τη συνεργασία με τους αρχηγούς των αστικών κομμάτων, και ως κίνημα, στρατολογώντας και οργανώνοντας τις μάζες¹⁷². Μέχρι τον Αύγουστο του 1943 που σχηματίζεται η Εθνική Επιτροπή του Π.Μ. είχαν προσχωρήσει σε αυτό, εκτός από το ΚΚΒ, και μερικά μικρά κόμματα, οι υπάρχουσες όμως διαφορές δεν επέτρεπαν στην οργάνωση να δράσει ως όργανο της ενωμένης αντιπολίτευσης¹⁷³.

Ωστόσο από την αρχή του 1943 την αρμοδιότητα για την αντιμετώπιση των παράνομων ένοπλων ομάδων ανέλαβε το τμήμα της Κρατικής Ασφάλειας. Με γερμανική βοήθεια, και προκειμένου να παταχθούν οι αντικρατικές δραστηριότητες, ο αστυνομικός μηχανισμός εκσυγχρονίστηκε, και στον εξοπλισμό και στην οργάνωση, και εισήχθη ένα ολόκληρο σύστημα νεωτερισμών τακτικής, που προέβλεπε την πλήρη συνδρομή και της πολεμικής διοίκησης¹⁷⁴.

Άλλος ένας σοβαρός εχθρός του κράτους είναι ο βρετανικός παράγοντας. Την περίοδο που μελετούμε αγγλόφιλο προσανατολισμό εμφανίζει η αστική αντιπολίτευση, η οποία πρόσκειται στο καθεστώς. Της αστικής αντιπολίτευσης ηγούνται ο Π. Στάινοφ και ο Ν. Μουσάνοφ, εκπροσωπώντας διαφορετικούς πολιτικούς κύκλους ο καθένας. Από τους αριστερούς κύκλους δεδηλωμένοι και ενεργητικοί αγγλόφιλοι είναι οι οπαδοί της Αγροτικής Ένωση Βουλγαρίας¹⁷⁵.

Η βρετανική μυστική υπηρεσία καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1939-1945, στα πλαίσια της στρατηγικής που ακολουθεί σε όλες τις χώρες που ήλεγχε ο Άξονας, προβαίνει σε συνεχείς, όμως αποτυχημένες, προσπάθειες να δημιουργήσει

¹⁶⁹ Στις 17 Ιουλίου 1942 από το ραδιοφωνικό σταθμό της Μόσχας «Χρίστο Μπότεφ» έγινε εκπομπή του προγράμματος του Πατριωτικού Μετώπου για τη Σωτηρία της Βουλγαρίας, μιας οργάνωσης για την οποία κανένας μέχρι τότε στη χώρα – συμπεριλαμβανομένου και του ΚΚΒ - δεν είχε ακούσει τίποτε. Грънчаров, *История...*, σσ. 612-613

¹⁷⁰ Στο ίδιο

¹⁷¹ Πρώτη και κύρια αποστολή της νεοσυσταθείσας οργάνωσης ορίζεται, στο πρόγραμμα του Π.Μ., η άμεση αποφυγή της εμπλοκής της Βουλγαρίας στο χιτλερικό πόλεμο. Ακολουθούν, η απόσυρση του βουλγαρικού κατοχικού στρατού από τη Σερβία, η συνεννόηση με τα βαλκανικά κράτη μέσω φιλίας και η συνεργασία της Βουλγαρίας με την ΕΣΣΔ, την Αγγλία, τις ΗΠΑ κ.α., στη βάση μιας Ατλαντικής διακοίνωσης, η διάρρηξη της συμμαχίας με τη Γερμανία και τον Άξονα, η διακοπή των εξαγωγών τροφίμων και πρώτων υλών στη Γερμανία, η πολιτική αμνηστία, η άρση των αντισυνταγματικών νόμων, η απομάκρυνση από τη διοίκηση του στρατού της «μοναρχοφασιστικής κλίμακας», η απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στους στρατιωτικούς, η διάλυση των φασιστικών οργανώσεων, η εξασφάλιση της εθνικής παραγωγής και το ξερίζωμα του φυλετικού μίσους. *История на антифашистката борба в България 1939 – 1944* (Ιστορία του αντιφασιστικού αγώνα στη Βουλγαρία 1939 – 1944), Институт по История (Ινστιτούτο Ιστορίας), Σόφια 1976, τόμ. 1, σ. 238. Βλέπουμε ότι στο πρόγραμμα του Π.Μ. δε γίνεται πουθενά λόγος για την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.

¹⁷² Грънчаров, *История...*, σσ. 614-615

¹⁷³ *История на антифашистката борба...*, τόμ.2, σ. 54 κι εξής.

¹⁷⁴ Ο.π. σ. 24

¹⁷⁵ Грънчаров, *История...*, σ. 620

δολιοφθορές και ανατρεπτικές καταστάσεις στη Βουλγαρία¹⁷⁶. Επιδιώκεται διαδοχικά σειρά επαφών με «αντικαθεστωτικούς» κομματικούς παράγοντες, οι οποίες δεν οδηγούν σε κανένα αποτέλεσμα¹⁷⁷. Επιπλέον άκαρπες στάθηκαν όλες οι προσπάθειες της Βρετανίας να ενισχύσει τις φιλοβρετανικές τάσεις στο Π.Μ. από το Δεκέμβριο του 1943, προσβλέποντας προφανώς στις μεταπολεμικές εξελίξεις¹⁷⁸. Από την χρονική αυτή στιγμή η Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή¹⁷⁹ στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές ενισχύει τους Βούλγαρους παρτιζάνους με οπλισμό και άλλο υλικό, ενώ το καλοκαίρι του 1944 προωθεί τη συνεργασία μεταξύ των Βούλγαρων παρτιζάνων και των Ελλήνων εθνικιστικών ανταρτών για την από κοινού κάλυψη των σαμποταριστικών της επιχειρήσεων¹⁸⁰.

Ό,τι δεν πέτυχε όμως η ανάμειξη του βρετανικού παράγοντα στο εσωτερικό της Βουλγαρίας, το πέτυχε στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, όπως πληροφορούμαστε από τις αναφορές του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, Γκ. Ναλμπάντοφ, προς τους ανωτέρους του στο Υπουργείο. Στις αναφορές αυτές¹⁸¹ διαβάζουμε ότι καθ' όλη την περίοδο 1941-1944 ο αλλοεθνής πληθυσμός διάκειται εχθρικά απέναντι σε κάθε εκδήλωση και πρωτοβουλία της βουλγαρικής εξουσίας. Ιδιαίτερα εχθρικά αισθήματα τρέφουν οι Έλληνες, στους οποίους βρίσκει και τη μεγαλύτερη απήχηση η κομμουνιστική και αγγλοσαξονική προπαγάνδα, κυρίως στις πόλεις. (Λόγος για ευρεία κομμουνιστική επίδραση στον ελληνικό πληθυσμό γίνεται στις αναφορές του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή μόνο μέχρι τα τέλη του 1943, διότι από τις αρχές του 1944 γίνεται γνωστή στις βουλγαρικές αρχές η δράση των εθνικιστικών ανταρτών¹⁸².) Οι Τούρκοι και οι Αρμένιοι συμπεριφέρονται περισσότερο συγκαλυμμένα. Ωστόσο και οι μεν και οι δε είναι πιστοί πράκτορες της αγγλοσαξονικής προπαγάνδας, σημερινοί κι αυριανοί εχθροί του βουλγαρικού κράτους, όσο και αν εμφανώς προσπαθούν να προσαρμοστούν στο νέο καθεστώς και να συνδράμουν τη βουλγαρική πολιτική. Ειδικότερα ο τουρκικός πληθυσμός είναι ιδιαίτερα αγγλόφιλος. Αντίθετα η κομμουνιστική και η αγγλοσαξονική προπαγάνδα βρίσκουν ελάχιστη επίδραση στο βουλγαρικό πληθυσμό της περιφέρειας. Αντάρτικες επιθέσεις στην περιοχή με τη μορφή που εκδηλώνονται σε άλλες περιοχές της χώρας δεν αναφέρονται μέχρι και τα τέλη του 1943.

¹⁷⁶ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 142 κ.εξ.

¹⁷⁷ Ένα όψιμο επεισόδιο στην ιστορία των αποτυχιών της βρετανικής μυστικής υπηρεσίας στη Βουλγαρία περιγράφει ο Γρѣнчаров, *История...*, σ. 603. Πρόκειται για τη συνωμοσία του Γκ. Ντιμιτρόφ με τη βρετανική κατασκοπεία, με σκοπό την αποτροπή της διέλευσης των γερμανικών στρατευμάτων από το βουλγαρικό έδαφος. Στη συνέχεια ακολουθεί σειρά επαφών με την Αγροτική Ένωση Βουλγαρίας (ό.π. πάλι σ. 603).

¹⁷⁸ Από το Δεκέμβριο του 1943 η βρετανική μυστική υπηρεσία (SOE) στέλνει στη Βουλγαρία στρατιωτικούς μυστικούς συνδέσμους (BLO's) επανειλημμένως, παρά τις διαδοχικές συλλήψεις τους, επιδιώκοντας συνεργασία με το Π.Μ., ό.π. Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 142, 166-168. Επίσης Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 245-246.

¹⁷⁹ Μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου τη νύχτα της 25^{ης} /26^{ης} Νοεμβρίου 1942 η βρετανική μυστική υπηρεσία (SOE) αποκτά μόνιμη παρουσία στην Ελλάδα αρχικά ως Βρετανική Συμμαχική Αποστολή και αργότερα ως Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή (ΣΣΑ). Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 68.

¹⁸⁰ Ό.π. σσ. 167-168. Η επικοινωνία των Βούλγαρων παρτιζάνων και των Ελλήνων εθνικιστικών ανταρτών διακόπηκε τελικά χωρίς να γίνει καμιά συνεργασία, εξαιτίας των εκτεταμένων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του βουλγαρικού στρατού τον Ιούνιο του 1944.

¹⁸¹ Φ177, οπ. 8, α.ε. 36, σ. 30 και 32-32 πλάτη, α.ε. 47, σσ. 6 -7, οπ. 5, α.ε.18, σσ. 81πλάτη – 82, 96, 177-178 και οπ. 3, α.ε. 2613, σ. 2

¹⁸² Βλ. αναφορές αρ. 972 και αρ. 973 από 2-5-1944, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σσ. 37- 49 και οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 80-82 αντίστοιχα

Βέβαια ανασφάλεια για τις αντιδράσεις του αλλοεθνούς πληθυσμού και φόβο για σαμποτάζ και ένοπλη αντίσταση, κυρίως από την πλευρά των πολυπληθέστερων Ελλήνων, μαρτυρούν τα πρώτα ακόμη διατάγματα της βουλγαρικής στρατιωτικής εξουσίας στην «περιφέρεια του Αιγαίου», το Μάιο του 1941¹⁸³. Επιπλέον «η μελέτη των αρχείων της βουλγαρικής Κρατικής Ασφάλειας μας πληροφορεί ότι για τις βουλγαρικές αρχές το ενδεχόμενο εξέγερσης από πλευράς των ελλήνων στις κατεχόμενες από αυτούς περιοχές, είχε γίνει κάτι σαν έμμονη ιδέα μετά την αιφνιδιαστική γι' αυτούς εκδήλωση των αντάρτικων επιθέσεων της 28^{ης} και 29^{ης} Σεπτεμβρίου»¹⁸⁴ στο νομό Δράμας.

Μετά το κύμα άγριας καταστολής σε ολόκληρη την περιοχή που ακολούθησε τα γεγονότα της Δράμας του Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1941, η ανασυγκρότηση του ΕΑΜ στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη θα σημειωθεί ουσιαστικά μόνο μετά το Σεπτέμβριο του 1943, με την ενίσχυση της Συμμαχικής Στρατιωτικής αποστολής¹⁸⁵. Ωστόσο ήδη τον Αύγουστο του 1941, μετά την επίσκεψη της αντιπροσωπείας των ελληνικών αντιστασιακών οργανώσεων στο Κάιρο, έγινε φανερό στους Βρετανούς ότι η υπεράσπιση των βρετανικών συμφερόντων στην Ελλάδα οδηγούσε αναπόφευκτα σε ρήξη με τον ΕΛΑΣ¹⁸⁶.

Παράλληλα όμως από τα μέσα Δεκεμβρίου 1943, οι εθνικιστές αντάρτες της Ανατολικής Μακεδονίας συσπειρώνονται σε μια «συμμαχία» των τουρκόφωνων Ποντίων τόσο απέναντι στο βουλγαρικό επεκτατισμό όσο και απέναντι στο ΕΛΑΣ¹⁸⁷. Η ύπαρξη μη κομμουνιστών αντάρτων στην περιοχή, που δημιουργούσε ένα προνομιακό έδαφος για τη βρετανική πολιτική, στάθηκε για τους Βρετανούς μια ευχάριστη έκπληξη. Η ΣΣΑ θα συγκροτήσει στη συνέχεια μια ενιαία, αντάρτικη, μη κομμουνιστική οργάνωση υπό τις διαταγές της, αξιοποιώντας το δυναμικό των εθνικιστικών αντάρτων στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη¹⁸⁸.

3.4. Η Κρίση (καλοκαίρι 1943 – καλοκαίρι 1944)

3.4.1. Η κατάσταση στο εσωτερικό της Βουλγαρίας

¹⁸³ Даскалов, *Драмското въстание* σσ. 74, 76. Ενδεικτικά, τα διατάγματα προβλέπουν επίμονη αναζήτηση κρυμμένου οπλισμού, κατάρτιση λίστας με τα ονόματα των ελλήνων στρατιωτικών, ανελέητη αντίδραση σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης κ.α.

¹⁸⁴ Πασχαλίδης – Χατζηναστασίου, *Τα γεγονότα της Δράμας...*, σ. 289

¹⁸⁵ Το ΚΚΕ, αφού καταδίκασε τα γεγονότα της Δράμας, αποφάσισε την αναστολή του ένοπλου αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, Χατζηναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 59 και του ίδιου, *Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί στη βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη, στο Μαραντζίδης επιμ., Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Αθήνα 2006, σσ. 43-44. Αναλυτικά για την ανασυγκρότηση του ΕΑΜ στην περιοχή, στο ίδιο σσ. 89-113.

¹⁸⁶ Χατζηναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 71-76, και Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα, η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1988, τ. 1, σσ. 449-469

¹⁸⁷ Χατζηναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 114-127. Για μια κοινωνιολογική και δημογραφική ερμηνεία της συσπείρωσης του αντάρτικου των Ποντίων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, βλ. επιμ. Μαραντζίδης, *Οι ένοπλοι εθνικιστές αρχηγοί της κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, στο Μαραντζίδης επιμ., Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, σσ. 27-61 και στο ίδιο, Χατζηναστασίου, *Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί στη βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη*, σσ. 350-357.

¹⁸⁸ Χατζηναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 115-179

Ήδη από τις αρχές του 1943 οι διεθνείς ισορροπίες αρχίζουν να ανατρέπονται¹⁸⁹. Στις 10 Ιουλίου 1943 λαμβάνει χώρα η αγγλοαμερικανική απόβαση στη Σικελία και μέχρι το τέλος του μήνα η Ιταλία βγαίνει από τον πόλεμο. Το συνεχές αίτημα της Γερμανίας για συμμετοχή της Βουλγαρίας στον πόλεμο και, κυρίως, για διακοπή των βουλγαροσοβιετικών διπλωματικών σχέσεων τίθεται πλέον αδιαπραγμάτευτα στη συνάντηση που είχε ο Χίτλερ με τον Μπορίς στις 14 Αυγούστου 1943, στο Γενικό Επιτελείο του Ανατολικού Μέτωπου. Ωστόσο για μια φορά ακόμη συνάντησε την άρνηση του Τσάρου¹⁹⁰. Ο Μπορίς στις 14 Αυγούστου αναχωρεί αποθαρρυσμένος για τη Σόφια. Στις 23 Αυγούστου συντρίβονται οι γερμανικές δυνάμεις στο Ανατολικό Μέτωπο και επίκειται εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στην Πολωνία. Στις 28 του ίδιου μήνα, ο Τσάρος Μπορίς ο III πεθαίνει¹⁹¹.

Η βουλή σε τακτική συνέλευσή της στις 9 Σεπτεμβρίου ορίζει αντιβασιλείς του ανήλικου γιου του Μπορίς και νέου πλέον τσάρου, Συμεών, τον πρίγκιπα Κύριλλο, τον Μπ. Φίλοφ και τον πρώην υπουργό πολέμου στρατηγό Ν. Μίχοφ, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της αντιπολίτευσης¹⁹². Ορίζεται στις 14 Σεπτεμβρίου νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ντ. Μποζίλοφ. Οι αντιβασιλείς θα ακολουθήσουν απaráλλακτη την εσωτερική και εξωτερική πολιτική που χάραξε ο Τσάρος Μπορίς¹⁹³.

Η νέα κυβέρνηση ωστόσο, με την έναρξη της θητείας της, αρχίζει να δέχεται αφόρητες πιέσεις. Πρώτα πρώτα από τα τέλη του 1943 μέχρι και τον Ιούλιο του 1944 η Βουλγαρία υφίσταται τις συνέπειες του «συμβολικού» πολέμου με την Αγγλία και τις ΗΠΑ: συνεχείς βομβαρδισμοί πάνω από τη Σόφια και τις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις.

Δεύτερον από τις αρχές του 1944 οι συμπλοκές και οι μάχες με τους παρτιζάνους σταδιακά οξύνονται, παίρνοντας τη μορφή εμφυλίου πολέμου. Κατά την άνοιξη του 1944 η ένοπλη αντίσταση αποκτά μετά από έντονες προσπάθειες περισσότερο μαζικό χαρακτήρα¹⁹⁴. Τον Ιανουάριο του 1944, για την ενίσχυση του στρατού και της αστυνομίας στον αγώνα εναντίον των παρτιζάνων, ιδρύεται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών ένα τρίτο σώμα, με πολεμική εκπαίδευση και πειθαρχία, η κρατική χωροφυλακή (ζανταρμέρια).

Τρίτον το Φεβρουάριο του 1944 η κυβέρνηση δέχεται ακόμη μια πρόσκληση του Χίτλερ για συμμετοχή στον πόλεμο¹⁹⁵, ενώ ήδη από τον Ιανουάριο η ΕΣΣΔ ξεκινά να

¹⁸⁹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 273 -274

¹⁹⁰ Ο Γρѣнчаров, *История...*, σ. 624 παραπέμποντας σε στοιχεία του ιστορικού Гρυев κάνει λόγο για «παράφορες, μανιασμένες» σκηνές του Χίτλερ στον Μπορίς στις 14 Αυγούστου, απαιτώντας τελεσίδικα τη βουλγαρική πολεμική συμμετοχή στο Ανατολικό Μέτωπο.

¹⁹¹ Ο Γρѣнчаров, *История...*, σσ. 624-625, θεωρεί ότι ο θάνατος του Μπορίς, είτε φυσικός είτε όχι, είναι η τελευταία μεγάλη πολιτική του πράξη. Γιατί μετά από αυτήν το ζήτημα για αποστολή Βουλγάρων στρατιωτών στο Ανατολικό Μέτωπο χάνει τη σοβαρότητά του, καθώς στα μάτια των Γερμανών ο Τσάρος Μπορίς είναι ο μοναδικός ενοποιητικός και σταθεροποιητικός παράγοντας στη βουλγαρική κοινωνία.

¹⁹² Το Σύνταγμα προέβλεπε ότι οι αντιβασιλείς έπρεπε να οριστούν από τη Μεγάλη Εθνική Συνέλευση, για την οποία έπρεπε να γίνουν εκλογές και απαγόρευε σε μέλη της βασιλικής οικογένειας να συμμετέχουν στο συμβούλιο της αντιβασιλείας. Για το λόγο αυτό οι αρχηγοί της αντιπολίτευσης εξέδωσαν στις αρχές Σεπτεμβρίου Διακήρυξη, κάνοντας μνεία των συνταγματικών διατάξεων πάνω στο θέμα, χωρίς να εισακουστούν. Άλλωστε δεν ήταν η πρώτη φορά που η κυβέρνηση λειτουργούσε αντισυνταγματικά. Το αξιομνημόνευτο στην περίπτωση αυτή είναι ότι η διακήρυξη υπογράφεται και από τους μη κομμουνιστές εκπροσώπους του Π.Μ. Γρѣнчаров, *История...*, σσ. 625-626

¹⁹³ Βλέπε τις προγραμματικές δηλώσεις της Αντιβασιλείας στο Λόγο του Θρόνου, από τις 29 Οκτωβρίου 1943, Εφημερίδα της Κυβέρνησης αρ. 224/1943, σσ. 1-2

¹⁹⁴ *История на антифашистката борба...*, τόμ. 2, σ. 86 κι εξής.

¹⁹⁵ Тошкова, *България и Третият райх...*, σ. 168

ασκεί τεράστιες διπλωματικές πιέσεις εις βάρος της Βουλγαρίας, οι οποίες θα οδηγήσουν λίγους μήνες μετά την κυβέρνηση Μποζίλοφ σε πτώση¹⁹⁶.

Την 1^η Ιουνίου διορίζεται κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ιβ. Μπαγκριάνοφ. Καθώς ο Κόκκινος Στρατός συνεχίζει την πορεία του στην Πολωνία και επίκειται η είσοδός του στη Ρουμανία, στα τέλη Ιουλίου και στις αρχές Αυγούστου η κυβέρνηση αποφασίζει να θέσει τέλος στην αντίσταση των παρτιζάνων στο εσωτερικό της χώρας. Με συντονισμένες και εκτεταμένες επιχειρήσεις επιφέρει συντριπτικά πλήγματα στην ένοπλη αντίσταση, χωρίς όμως να καταφέρει να την εκμηδενίσει¹⁹⁷.

Επιπλέον η νέα κυβέρνηση χωρίς να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με τη Γερμανία, τον Αύγουστο του 1944¹⁹⁸, στέλνει αντιπροσωπεία στο Κάιρο με επικεφαλής τον πρώην πρόεδρο της βουλής και αγγλόφιλο Σ. Μοσάνοφ, προκειμένου να διαπραγματευτεί την έξοδο της Βουλγαρίας από την κατάσταση πολέμου με την Αμερική και την Αγγλία. Αδιαπραγμάτευτη, ωστόσο, από βουλγαρικής πλευράς, παραμένει στις συνομιλίες η κατοχή των «νέων εδαφών»¹⁹⁹. Σοβιετικός αντιπρόσωπος δε συμμετέχει στις διαπραγματεύσεις με τη Βουλγαρία, παρά την επίμονη πρόσκληση των Δυτικών Συμμάχων προς την ΕΣΣΔ²⁰⁰.

Εξάλλου έντονη δραστηριότητα σημειώνεται και από την πλευρά της αντιπολίτευσης. Η νόμιμη αστική αντιπολίτευση και το Π.Μ., το οποίο ουσιαστικά εξήλθε από την παρανομία, αποφασίζουν στις αρχές του Αυγούστου να συνασπιστούν και να διεκδικήσουν την εξουσία. Επί τούτου επιδίδουν στο συμβούλιο της αντιβασιλείας Διακήρυξη, υπογεγραμμένη αυτή τη φορά όχι μόνο από τους μη κομμουνιστές, αλλά και από τους κομμουνιστές εκπροσώπους του Π.Μ.. Ωστόσο η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΒ καταδίκασε την υπογραφή της Διακήρυξης από τους κομμουνιστές εκπροσώπους του Π.Μ. ως λάθος τακτικής. Η Διακήρυξη έθετε τις βάσεις για τη δημιουργία ενός ενιαίου εθνικού αντιπολιτευτικού μετώπου. Όμως το «*ΚΚΒ, κατευθυνόμενο από το Εξωτερικό Γραφείο, αναλαμβάνει μια πορεία αυτόνομης κατάληψης της εξουσίας, δια μέσω του κυριαρχούμενου από αυτό Πατριωτικού Μετώπου. Με αυτή τη λογική στο όνομα του Π.Μ. εκδόθηκε ξεχωριστή Διακήρυξη.*»²⁰¹

Ωστόσο η πολιτική ισορροπία της Βουλγαρίας είναι συναρτημένη με την πορεία των πολεμικών γεγονότων. Ο Κόκκινος Στρατός μετά την είσοδό του στη Ρουμανία, στις 23 Αυγούστου ανατρέπει το φιλογερμανικό ρουμανικό καθεστώς, ενώ στις 24 Αυγούστου το νέο καθεστώς κηρύσσει τον πόλεμο στη Γερμανία. Στις 29 Αυγούστου το συμβούλιο της αντιβασιλείας στη Βουλγαρία παίρνει τις εξής αποφάσεις: να κηρύξει πλήρη ουδετερότητα στον γερμανοσοβιετικό πόλεμο²⁰², να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις για ειρήνευση με την Αγγλία και την Αμερική και να δώσει εντολή στις δυνάμεις της αντιπολίτευσης να σχηματίσουν κυβέρνηση²⁰³. Ακολουθούν

¹⁹⁶ Ο.π. 173 -175

¹⁹⁷ Γρѣнчаров, *История...*, σσ. 628 - 9

¹⁹⁸ Μυστικές ή ανεπίσημες διαπραγματεύσεις της Βουλγαρίας με τις ΗΠΑ και την Αγγλία έχουν ήδη ξεκινήσει μέσα στο 1943, Γρѣнчаров, *История...*, σ. 624 και Καζαμίας, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σ. 239

¹⁹⁹ Καζαμίας, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σ. 239

²⁰⁰ Ο.π. 240 -241 και Γρѣнчаров, *История...*, σ. 629

²⁰¹ Γρѣнчаров, *История...*, σ. 629

²⁰² Σε εφαρμογή της πολιτικής ουδετερότητας, αποσύρει το βουλγαρικό στρατό από την Κεντρική Μακεδονία και τον κατευθύνει στη βουλγαροκρατούμενη περιοχή Σερρών - Σιδηροκάστρου, Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 218

²⁰³ Γρѣнчаров, *История...*, σ. 630

συνομιλίες με εκπροσώπους της αστικής αντιπολίτευσης οι οποίες καταλήγουν στο σχηματισμό της κυβέρνησης Μουράβιεφ, αργά το βράδυ στις 2 Σεπτεμβρίου 1944²⁰⁴.

3.4.2. Η κατάσταση στην «περιφέρεια Αιγαίου»

Τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1943 προκαλούν ανατροπή της ισορροπίας και στην «περιφέρεια του Αιγαίου». Από τον Οκτώβριο του 1943 και μετά, οι αναφορές του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή περιγράφουν αναλυτικά τις αντιδράσεις του ελληνικού πληθυσμού και την ενίσχυση του ηθικού του από μέρα σε μέρα. Η εξέλιξη των πολεμικών γεγονότων και ο φόβος που αυτή προκαλεί στο βουλγαρικό πληθυσμό τον γεμίζει κουράγιο. Ανοιχτά πλέον εκδηλώνει την περιφρόνησή του προς τη βουλγαρική εξουσία και περιμένει το τέλος του πολέμου και την εγκαθίδρυση της ελληνικής εξουσίας²⁰⁵. Το φθινόπωρο του 1943 γράφει ο Ναλμπάντοφ προς το Υπουργείο: *«Πολλές ελληνικές οικογένειες οι οποίες βάσει του Νόμου περί προσώπων πρέπει να εγκαταλείψουν τα σύνορα της Πατρίδας μας, καθώς, αναχωρώντας για την Ελλάδα, αποχαιρετούν τους γείτονές τους, δηλώνουν ότι σύντομα θα ξαναγυρίσουν. Άλλοι πάλι εκτοξεύουν στον έναν ή στον άλλο Βούλγαρο απειλές ότι θα εκδικηθούν μόλις επιστρέψουν. Άλλοι αφήνουν πίσω μέρος της οικοσκευής τους με την ελπίδα ότι σύντομα θα γυρίσουν πίσω.»*²⁰⁶

Εκείνο που σύμφωνα με τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή ενθαρρύνει ιδιαίτερα τον ελληνικό πληθυσμό είναι ότι μετά τα πλήγματα που δέχτηκε ο Άξονας το καλοκαίρι του 1943, πολλοί Βούλγαροι, υπάλληλοι και έποικοι, ήδη από τον Οκτώβριο του 1943, σπεύδουν να μετακινηθούν προς την παλαιά Βουλγαρία και να εγκαταλείψουν τα «πατρογονικά εδάφη του Αιγαίου»²⁰⁷. Η φυγή προς τη Βουλγαρία υπαλλήλων και εποίκων στιγματίζεται από το Ναλμπάντοφ ως προδοσία. Αντίθετα, με καμάρι αναφέρει διαρκώς πως στις τάξεις των μικρόψυχων υπαλλήλων που εγκαταλείπουν την περιφέρεια δε συγκαταλέγεται ούτε ένας εκπαιδευτικός.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες από την αναφορά του του μήνα Απριλίου 1944: *«Αυτές οι εκδηλώσεις (εν. η δραστηριότητα των Ελλήνων ανταρτών), όπως και οι συχνές πτήσεις των ξένων αεροπλάνων που προκαλούν αεροπορικούς συναγερμούς, η ήττα του γερμανικού στρατού στο ανατολικό μέτωπο και η αυξανόμενη αγγλοσαξονική προπαγάνδα στην περιφέρεια κλονίζουν υπερβολικά το ηθικό του βουλγαρικού πληθυσμού. Πολλοί, αναμφίβολα άνθρωποι πιο μικρόψυχοι με πιο αδύναμο χαρακτήρα, σπεύδουν να εγκαταλείψουν την περιφέρεια του Αιγαίου και να μεταφέρουν τις οικογένειές τους και τις οικοσκευές τους σε πιο σίγουρα και ασφαλή μέρη στο εσωτερικό της χώρας. Αυτή η καταστροφική – θα μπορούσα να πω – ενέργεια παρατηρείται πιο συχνά σε μερικές οικονομικές κατηγορίες πληθυσμού στις πόλεις, οι οποίες κατέφθασαν εδώ όχι με τη συνείδηση πως εκπληρώνουν μια μεγάλη αποστολή – την κατάκτηση της παραγωγής και της οικονομίας και τον εκβουλγαρισμό της περιφέρειας του Αιγαίου, αλλά – επιτακτικά ελκνόμενοι από το αρπακτικό τους ένστικτο για εύκολο και γρήγορο πλουτισμό.*

Από το ίδιο πνεύμα κυριαρχούνται και σημαντικές μάζες εποίκων, οι οποίες επίσης εγκαταλείπουν τις περιουσίες που τους δόθηκαν και επιστρέφουν στα μέρη από τα οποία

²⁰⁴ Ο.π. σσ. 630 - 631. Οι εκπρόσωποι του Π.Μ. κάτω από την πίεση των κομμουνιστών δε συμμετέχουν στις συνομιλίες για το σχηματισμό κυβέρνησης, όμως παρ' όλα αυτά ορίζονται κάποια υπουργεία, χωρίς να φέρουν τίτλο, για τα μέλη του Π.Μ.

²⁰⁵ Φ177, οπ. 8, α.ε. 36, σ. 32 πλάτη και α.ε. 47, σ. 6 πλάτη, οπ. 5, α.ε.18, σ. 81 πλάτη – 82 και σ. 96

²⁰⁶ Φ177, οπ. 8, α.ε. 36, σ. 30 και 32 πλάτη

²⁰⁷ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 36, σ. 32 -32 πλάτη και α.ε. 47, σ. 6 πλάτη

ήρθαν. Με τις ίδιες τάσεις ζει και τμήμα των βουλγάρων – γραικομένων στα προσωρινά ελληνοβουλγαρικά σύνορα στην περιοχή των Σερρών και του Ντεμίρ Χισάρ²⁰⁸, όπου πιο εύκολα εισχωρεί από γνωστά και άγνωστα μονοπάτια η αγγλοσαξονική και η ελληνική προπαγάνδα.

Ευτυχώς, θα πρέπει να ομολογήσω, ότι όλες αυτές οι περιπτώσεις είναι πολύ λίγες. Προς τιμήν των βουλγάρων της περιφέρειας του Αιγαίου θα πρέπει να τονιστεί ότι στην πλειοψηφία του²⁰⁹ είναι ένας υγιής βουλγαρικός πληθυσμός ισχυρά συνδεδεμένος με αυτήν την πολύτιμη βουλγαρική γη – μέσα από τη μνήμη και τα κόκαλα των παππούδων και των πατεράδων τους, ένας βουλγαρικός πληθυσμός με έντονο πατριωτισμό έτοιμος με αίμα να υπερασπίσει το προαιώνιο δικαίωμά του πάνω στα εδάφη της περιφέρειας του Αιγαίου. Αυτός ο πληθυσμός ζει με φανατισμένη πίστη στη νίκη των δυνάμεων του Άξονα και στον πανηγυρικό εορτασμό των βουλγαρικών δικαίων. Στον πληθυσμό αυτό η αγγλοσαξονική και η μπολσεβίκικη προπαγάνδα δε βρίσκει έδαφος.»²¹⁰

Μέσα από τις αναφορές του Ναλμπάντοφ παρακολουθούμε και τη δράση των Ελλήνων ανταρτών στην εξέλιξή της. Αρχικά μέχρι και τον Οκτώβριο του 1943 δε γίνεται λόγος για σαμποτάζ, συνωμοσίες κ.α. εναντίον της βουλγαρικής εξουσίας. Αναφέρεται μόνο η δράση μικρών περιφερόμενων ένοπλων ομάδων Ελλήνων, οι οποίες επιτίθενται και ληστεύουν κυρίως ομοεθνείς τους και καταδιώκουν εκείνους που τους θεωρούν προδότες και αποστάτες. Επίσης αναφέρεται ότι πολύ σπάνια σημειώθηκαν περιπτώσεις επιθέσεων εναντίον του βουλγαρικού πληθυσμού ή εκπροσώπων της βουλγαρικής εξουσίας²¹¹. Ωστόσο μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου του 1943 οι επιθέσεις φαίνεται να αυξάνονται. Γίνεται λόγος για ξεχωριστά ελληνικά αντάρτικα τμήματα στις περιοχές Σαρίσαμπαν (Χρυσούπολη), Πραβίου (Ελευθερούπολη), Δράμας κ.α.. Και πάλι αναφέρεται ότι επιτίθενται συχνότερα σε ομοεθνείς τους, για τους οποίους πιστεύουν ότι προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη βουλγαρική εξουσία και σπανιότερα εναντίον του βουλγαρικού πληθυσμού. «Από τα όργανα της βουλγαρικής εξουσίας πιο συχνά επιτίθενται σε αστυνομικούς, κοινοτικούς/δημοτικούς επιτρόπους και αγροφύλακες. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχω στη διάθεσή μου, αυτά τα ξεχωριστά αντάρτικα τμήματα αποτελούμενα κυρίως από έλληνες, προέρχονται από μια μεγάλη επαναστατική ελληνική οργάνωση, σύνθεση μεταξύ ελλήνων πατριωτών και κομμουνιστών, η οποία κατά πάσα πιθανότητα διαθέτει τμήματα και επιτροπές και στην περιφέρεια του Αιγαίου.

Η κομμουνιστική και αγγλοσαξονική προπαγάνδα βρίσκουν έδαφος ανάμεσα στον ελληνικό και μέχρι ένα βαθμό και στον τουρκικό πληθυσμό.»²¹²

Οι ελληνικές πηγές επιβεβαιώνουν τη μαρτυρία του Ναλμπάντοφ. Κατά το 1943 συγκροτήθηκαν οι οργανώσεις του ΕΑΜ και οι πρώτες ομάδες του ΕΛΑΣ στην περιοχή. Οι πρώτες μάχες του ΕΛΑΣ με βουλγαρικές δυνάμεις γίνονται το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο του 1943 στο όρος Μενόικιο του νομού Δράμας²¹³. Ο ΕΛΑΣ εξοπλίζεται από βρετανικές ρίψεις, ενώ από τις αρχές Σεπτεμβρίου 1943 ο Άγγλος

²⁰⁸ Σιδηρόκαστρο Σερρών

²⁰⁹ Πολύ συχνά τα έγγραφα φέρουν πάνω τους, με πράσινο και κόκκινο στυλό, τις υπογραμμίσεις των σημαντικότερων σημείων, τις υπηρεσιακές σημειώσεις και μονολεκτικά σχόλια των προϊσταμένων. Δίπλα αριστερά στις φράσεις «πολύ λίγες» και «στην πλειοψηφία του», που στο πρωτότυπο βρίσκονται η μία κάτω από την άλλη, ο παραλήπτης του εγγράφου σημειώνει ένα ερωτηματικό, ίσως αμφισβητώντας τη συγκεκριμένη εκτίμηση του περιφερειακού επιθεωρητή.

²¹⁰ Φ177, οπ. 5, α.ε.18, σ. 82

²¹¹ Φ177, οπ. 8, α.ε.36, σ. 32

²¹² Φ177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 6 πλάτη

²¹³ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 104 -106

ταγματάρχης Μίλερ αποστέλλεται από τη ΣΣΑ ως σύνδεσμος αξιωματικός (BLO) στον ΕΛΑΣ²¹⁴.

Όμως, όπως ήδη έχουμε δει, το 1943 είναι χρονιά ανασυγκρότησης και των εθνικιστικών ένοπλων ομάδων στην περιοχή. Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1944 οι αντάρτες του Φωστηρίδη αποσπών το Βρετανό ταγματάρχη Μίλερ από τον ΕΛΑΣ με σκοπό τον αποκλεισμό του τελευταίου από τις συμμαχικές ενισχύσεις του Γενικού Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και τη Θράκης²¹⁵. Από εδώ και πέρα η ΣΣΑ θα ενισχύει μονομερώς τους εθνικιστές αντάρτες, οι οποίοι θα συγκροτηθούν σε ενιαία οργάνωση ως Εθνικαί Ανταρτικά Ομάδες (ΕΑΟ)²¹⁶.

Μέχρι την άνοιξη του 1944 η αντάρτικη δραστηριότητα φτάνει στο αποκορύφωμά της. Από τις αναφορές του Ναλμπάντοφ για τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο²¹⁷ εξάγουμε τα παρακάτω στοιχεία: Στις ορεινές περιοχές των επαρχιών Δράμας, Χρυσούπολης και Ξάνθης, πάνω από το σταθμό Μπουκ (Παρανέστι), στην κλεισούρα του ποταμού Νέστου και στο όρος Τσαλ-νταγ (όρη Λεκάνης), δρουν μεγάλα αντάρτικα τμήματα που αριθμούν εκατοντάδες και χιλιάδες μέλη. Επιτίθενται σε χωριά με ελληνικό κυρίως πληθυσμό και επιστρατεύουν δεκάδες νεαρούς, τους οποίους παίρνουν μαζί τους. «Έχουμε στοιχεία ότι αυτοί οι νεαροί τώρα εκπαιδεύονται στα όπλα στις ψηλές και δύσβατες ορεινές περιοχές του Τσάλ-νταγ.»²¹⁸ Ο εφοδιασμός των ανταρτών είναι τακτικός μέσω αεροπορικών ρίψεων και ο οπλισμός τους είναι σύγχρονος και αγγλικός. Η τροφή τους εξασφαλίζεται από τον πληθυσμό των χωριών, που σιωπηλά τους βοηθά. Σε πολλά σημεία στη ζώνη της περιφέρειας δεν υπάρχει βουλγαρική εξουσία. Οι Έλληνες ανοιχτά πλέον ισχυρίζονται ότι βουλγαρική εξουσία υφίσταται μόνο στις πόλεις.

Επίσης αναφέρεται ότι μερικοί αντάρτες ήρθαν σε επαφή με εκπροσώπους της βουλγαρικής εξουσίας και πρότειναν να προσφέρουν τη συνδρομή τους στον αγώνα της βουλγαρικής εξουσίας εναντίον του κομμουνισμού. Για τη συνάντηση αυτή, όπως και για άλλα πράγματα, κάνει αναλυτικά λόγο ο Ναλμπάντοφ στο απόρρητο έγγραφο που στέλνει στο υπουργείο στις 26-4-1944²¹⁹, λίγες μέρες δηλαδή πριν από την αποστολή των παραπάνω αναφορών.

²¹⁴ Ο.π. σσ.100 -104

²¹⁵ Ο.π. σσ.134 -144

²¹⁶ Η Βρετανία, μετά τη διάσκεψη της Τεχεράνης (28.11 – 1.12.1943), όταν τα Βαλκάνια παύουν πλέον να παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, αποφασίζει να απλώσει την επιρροή της στις βαλκανικές χώρες – έχοντας τη ματιά της στραμμένη στις μεταπολεμικές εξελίξεις. Ενισχύει πλέον αποκλειστικά τους παρτιζάνους του Τίτο, το βουλγαρικό Π.Μ. και τους Έλληνες μη κομμουνιστές αντάρτες. Χατζηναστασιού, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 142, 166-168.

²¹⁷ Αναφορές αρ. 972 και αρ. 973 από 2-5-1944, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σσ. 37- 49 και οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 80-82 αντίστοιχα.

²¹⁸ Φ177, οπ. 5, α.ε.18, σ. 82

²¹⁹ Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ.164-165. Η συνάντηση έγινε στο Παρανέστι, Μεγάλο Σάββατο (15- 4 - 1944) ανάμεσα στο Βούλγαρο πρόεδρο του χωριού και σε Έλληνα καπετάνιο που δεν αναφέρεται το όνομά του, ο οποίος ζήτησε από τον πρώτο να επιτάξει ζώα για τις επισιτιστικές ανάγκες της αντάρτικης ομάδας, ενόψει της γιορτής του Πάσχα. Επίσης συνάντηση με ένοπλο εθνικιστικό τμήμα περιγράφεται αναλυτικά στην τετρασέλιδη επιστολή του Βούλγαρου δημάρχου του δήμου Ουζούνκιοϊ (Μακρυχωρίου), επαρχίας Σαρί - σαμπαν (Χρυσούπολης), προς τον Επαρχιακό Διοικητή Σαρί - σαμπαν (Χρυσούπολης), Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 159-162 πλάτη. Στις 6 Μαΐου 1944 ο δήμαρχος του Ουζούνκιοϊ (Μακρυχώρι) συναντήθηκε στο χωριό του δήμου του, Νεντερλί, (Δύσβατο), με τους αντάρτες του Φωστηρίδη και είχε συνομιλία με τον ίδιο. Η επιστολή περιγράφει λεπτομερώς τα μέλη της ηγετικής ομάδας, τον οπλισμό των ανταρτών, το περιεχόμενο της συζήτησης, τη δράση και την κατάσταση στην περιοχή των κομμουνιστών και των εθνικιστών ανταρτών, καθώς και την πλήρη παραίτηση της βουλγαρικής εξουσίας στην περιοχή, μετά την κατάληψη τριών κοινοτήτων από τους αντάρτες.

Στο απόρρητο αυτό έγγραφο γίνεται σαφές ότι η κατάσταση στην περιφέρεια από το μήνα Απρίλιο έχει αλλάξει άρδην και έχουν πλέον ξεκινήσει επιθέσεις και φόννοι σε βάρος του βουλγαρικού πληθυσμού. Αναφέρονται χωριά που κατά τον ίδιο μήνα δέχτηκαν επιθέσεις²²⁰, οι βουλγαρικές απώλειες σε έμψυχο υλικό κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της αστυνομίας²²¹, καθώς και κάποιες πληροφορίες για τη διοίκηση των ελληνικών εθνικιστικών αντάρτικων ομάδων²²².

Χωρίς πατριωτικές εξάρσεις και υπαινιγμούς εθνικής μειοδοσίας ο Ναλμπάντοφ περιγράφει την απελπιστική κατάσταση στην οποία έχουν οδηγήσει το βουλγαρικό πληθυσμό της περιφέρειας οι απανωτές ήττες των Γερμανών, οι διαρκείς αεροπορικοί συναγερμοί, οι βόμβες που έπεσαν έξω από τη Χρυσούπολη, οι φήμες για τους βομβαρδισμούς στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Οι Έλληνες για να προκαλέσουν πανικό στο βουλγαρικό πληθυσμό καθημερινά διαδίδουν φήμες για προσεχείς βομβαρδισμούς στη μια ή την άλλη πόλη της περιφέρειας, καθορίζοντας ακόμη και τη μέρα και την ώρα των βομβαρδισμών²²³. Όλα αυτά και επιπροσθέτως η ενίσχυση

²²⁰ Αναφέρεται ότι στις 13 Απριλίου μικρό ελληνικό αντάρτικο τμήμα επιτέθηκε στο χωριό Κοζλάρ του νομού Ξάνθης και στις 14 Απριλίου σε γειτονικό χωριό, 12 χλμ. από την Ξάνθη. Αναφέρεται επίσης ότι μέσα στον Απρίλιο δέχτηκαν επιθέσεις αρκετά χωριά της περιοχής της Ξάνθης και της Χρυσούπολης από τους αντάρτες της περιοχής Χρυσούπολης, που εδρεύουν στην κλεισούρα του Νέστου και στο Τσάλ-νταγ. Τέλος διαβάζουμε πως τη νύχτα της 25^{ης} προς την 26^η του ίδιου μήνα 140 αντάρτες επιτέθηκαν προς αναζήτηση τροφής σε μερικά τουρκικά χωριά της κοινότητας Ατματζάν, του νομού Ξάνθης.

Σύμφωνα με το Χατζηαναστασίου στην περιοχή αυτή δραστηριοποιούνται οι εθνικιστές αντάρτες. Το αρχηγείο μάλιστα του Τσάλ-νταγ είναι και η έδρα του Γενικού Αρχηγείου των ΕΑΟ, βλέπε *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 147-149. Για την έντονη δραστηριότητα, κατά το μήνα Απρίλιο, των ΕΑΟ, υπό τις διαταγές του Φωστηρίδη, βλέπε στο ίδιο, σσ. 153 -154.

²²¹ Αναφέρεται ότι στο όρος Παγγαίο (Παρναρδαγ) σκοτώθηκαν σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις 15 αστυνομικοί. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Παγγαίου στρέφονται εναντίον του ΕΛΑΣ, αφού τον Απρίλιο του 1944 η επικράτησή του είναι σχεδόν απόλυτη στο όρος Παγγαίο, όπου βρίσκεται και η έδρα του 26^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Σύμφωνα με το Χατζηαναστασίου, οι επιθέσεις του βουλγαρικού στρατού εναντίον του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο σημειώθηκαν στις 2 - 9 Απριλίου 1944, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 187-190. Επίσης στο ίδιο έγγραφο ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι κατά το μήνα Απρίλιο σκοτώθηκαν αστυνομικοί, χωρίς να δηλώνεται ο αριθμός τους, και στην περιοχή της Χρυσούπολης (βλέπε προηγούμενη σημείωση).

²²² Διαβάζουμε συγκεκριμένα: «Λέγεται ότι αυτές οι ομάδες διοικούνται από επιφανείς Έλληνες αξιωματικούς. Οι δημοτικές/κοινοτικές και οι αστυνομικές μας αρχές ισχυρίζονται ότι ανάμεσά τους υπάρχουν και Άγγλοι στρατιώτες. Πιο πιθανό όμως είναι ότι πρόκειται για Έλληνες ντυμένους με τη στολή των Άγγλων αξιωματικών και στρατιωτών.» Και πιο κάτω: «Οι αντάρτες στην περιφέρεια Αιγαίου είναι αποκλειστικά Έλληνες-εθνικιστές. Αυτοί οι ίδιοι καταδιώκουν και εξοντώνουν τους κομμουνιστές αντάρτες.»

Ωστόσο η άφιξη μόνιμων αξιωματικών από τη γερμανοκρατούμενη Ελλάδα για την ανάληψη της διοίκησης των ΕΑΟ φαίνεται να έγινε αργότερα, τον Αύγουστο του 1944, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 174 -179.

Εξάλλου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη η συνολική δύναμη των ΕΑΟ στα τέλη Απριλίου 1944 ήταν 750 άνδρες, ό.π. σ. 155, ενώ του ΕΛΑΣ, το Φεβρουάριο του 1944, 700 περίπου άνδρες, ό.π. σ.183. Η εκτίμηση του Ναλμπάντοφ πως οι αντάρτες στην περιοχή είναι αποκλειστικά Έλληνες εθνικιστές, οφείλεται στην έντονη αντιβουλγαρική δραστηριότητα των εθνικιστών ανταρτών. Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ, αποκλεισμένοι από τις συμμαχικές ρίψεις, βρίσκονταν σε κακή κατάσταση από πλευράς ιματισμού και κυρίως υπόδησης και ο οπλισμός τους είναι γενικά ελαφρύς, ό.π. σ. 183. Καλύτερα φαίνεται να είναι ενημερωμένος ο πρόεδρος του δήμου Ουζούνκιοϊ: «*Η προπαγάνδα και από τις δυο πλευρές (εν. των εθνικιστών και των κομμουνιστών ανταρτών) είναι μεγάλη για την εξύψωση του ηθικού του πληθυσμού. Η διαφορά συνίσταται μόνο στο εξής, ότι οι εθνικιστές είναι πολύ καλύτερα εφοδιασμένοι και εξοπλισμένοι και οφθαλμοφανώς έχουν στη διάθεσή τους περισσότερα μέσα, αλλά εξαιτίας αυτού από την άλλη μεριά, οι κομμουνιστές είναι περισσότερο ικανοί να τριβελίζουν τον εγκέφαλο του πεινασμένου πληθυσμού τάζοντάς του τον παράδεισο.*» Φ 177, οπ. 3, a.e. 2665, σ. 162

²²³ Φ177, οπ. 3, a.e. 2665, σ. 164.

της δράσης των Ελλήνων ανταρτών, οδηγούν αναπόφευκτα τους υπαλλήλους και τους εποίκους σε φυγή. Τα σχολεία σχεδόν έχουν αδειάσει²²⁴.

Από την άλλη μεριά, οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των βουλγαρικών δυνάμεων εναντίον των ανταρτών τόσο των ΕΑΟ όσο και του ΕΛΑΣ, από τον Απρίλιο μέχρι και το καλοκαίρι του 1944 σταδιακά εντείνονται²²⁵. Στις 25 Μαΐου εκδίδεται η Διαταγή του Διοικητή του 2^{ου} Βουλγαρικού Συντάγματος, στρατηγού Συράκοφ, για τον αγώνα εναντίον των αντάρτικων ομάδων²²⁶. Η Διαταγή αυτή, που εκδίδεται με βάση την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου αρ. 30, (πρωτόκολλο αρ. 36), από τις 28 Απριλίου 1944, επιστρατεύει όλους τους υπαλλήλους όλων των υπηρεσιών στην «περιφέρεια Αιγαίου» στην εκστρατεία εξόντωσης των παράνομων ένοπλων ομάδων²²⁷.

Οι βουλγαρικές προσπάθειες για ένα τελειωτικό χτύπημα εναντίον των ανταρτών της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης κορυφώνονται τον Αύγουστο, καθώς πυρπολούνται χωριά - λημέρια ανταρτών²²⁸. Η ενέργεια αυτή εντάσσεται στην απόπειρα της κυβέρνησης Μπαγκριάνοφ, κατά τα τέλη Ιουλίου με αρχές Αυγούστου 1944, να εξοντώσει τις αντιστασιακές δυνάμεις στη χώρα.

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των βουλγαρικών δυνάμεων και οι ένοπλες συγκρούσεις με τους αντάρτες, ιδιαίτερα μετά τη συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία (6 - 6 -1944), και με επικείμενη την είσοδο του Κόκκινου Στρατού στη Ρουμανία, δημιουργούν ένα ιδιαίτερα επισφαλές κλίμα για τους Βούλγαρους εποίκους της περιοχής. Επιπλέον, ένα νέο μεταναστευτικό ρεύμα, που ξεκίνησε κατά τη διάρκεια του 1943, κορυφώνεται γύρω στα μέσα Αυγούστου του 1944. «*Ντόπιοι βούλγαροι κάτοικοι από τη Μακεδονία δυτικά του Στρυμόνα*», κάτω από την πίεση των ελληνικών αντάρτικων ομάδων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, συρρέουν προς τις βουλγαροκρατούμενες περιοχές²²⁹.

Μπορεί, λοιπόν, το Συμβούλιο της Βουλγαρικής Αντιβασιλείας να αποφάσισε στις 6 Αυγούστου 1944 τα βουλγαρικά στρατεύματα να παραμείνουν στα «νέα εδάφη»²³⁰, η αγωνία όμως του βουλγαρικού πληθυσμού στην «περιφέρεια Αιγαίου» μεγαλώνει. Στις 16-8-1944 ο στρατηγός Συράκοφ εκδίδει Διαταγή²³¹, με την οποία απαγορεύει τη μεταφορά από την περιφέρεια προς τα παλαιά σύνορα οποιασδήποτε

²²⁴ Ο.π. σ. 164 πλάτη.

²²⁵ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 171

²²⁶ Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 125-127

²²⁷ Με τη συγκεκριμένη Διαταγή του ο Συράκοφ, μεταξύ άλλων, επιβάλλει ως χρέος κάθε Βούλγαρου «της περιφέρειας Αιγαίου» τη συμμετοχή στην κατασκοπευτική δράση και, σε ύψιστη ανάγκη, την ένοπλη καταδίωξη των αντάρτικων σωμάτων.

²²⁸ Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 69 - 73. Βλέπε και Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 173-174 και 207-210

²²⁹ Ο Даскалов στο *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и нацилизма на София*, изд. Македонски научен институт. [Μεταξύ του ρεβανσισμού της Αθήνας, του μακεδονισμού του Βελιγραδίου και του μηδενισμού της Σόφιας, εκδ. Μακεδονικού Επιστημονικού Ινστιτούτου] Σόφια 2007, σσ. 13-20, επικαλούμενος αρχαικό υλικό του Κεντρικού Κρατικού Αρχείου της Σόφιας και του Κεντρικού Πολεμικού Αρχείου στο Βελίκο Τύρνοβο, παρουσιάζει το μεταναστευτικό ρεύμα των «ντόπιων Βουλγάρων κατοίκων» της ιταλοκρατούμενης και γερμανοκρατούμενης ζώνης της Μακεδονίας, από τις αρχές του 1943 μέχρι και το Σεπτέμβρη του 1944, προς τη Βουλγαρία, τη Μακεδονία του Βαρδάρη και «την περιφέρεια του Αιγαίου». Οι «ντόπιοι» αυτοί «βούλγαροι» αναγκάζονται κατά το συγγραφέα να εγκαταλείψουν για πρώτη φορά τις πατρογονικές τους εστίες, εξαιτίας των σκληρών πιέσεων και του φάσματος της εξόντωσης που αντιμετώπισαν από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ και του ΠΑΟ. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του, ο συνολικός αριθμός των Βουλγάρων αυτών μεταναστών στην «περιφέρεια του Αιγαίου» στις αρχές Σεπτεμβρίου 1944 πλησίαζε τους 3.000 ανθρώπους.

²³⁰ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 275

²³¹ Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 66

μορφής αποσκευών ή οικοσκευής, παρά μόνο των υπαλλήλων που έχουν νόμιμη μετάθεση, διότι η ενέργεια αυτή «προκαλεί τρόμο στο βουλγαρικό πληθυσμό και εξυψώνει τη διάθεση του αλλοεθνούς πληθυσμού.» Για το λόγο αυτό διατάζει εξονυχιστικούς αστυνομικούς ελέγχους σε όλους τους δρόμους που οδηγούν στα διασυνοριακά περάσματα των περιοχών Σερρών, Δράμας, Ξάνθης και Κομοτηνής και ενίσχυση των στρατιωτικών φρουρών στα περάσματα αυτά, καθώς και τοποθέτηση μπάρας.

3.5. Η Βουλγαρία και η «περιφέρεια Αιγαίου» : οικονομική πολιτική

Κατά την πενταετία πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στη Βουλγαρία σημειώνεται, κάτω από την κρατική παρέμβαση, ανάπτυξη και οικονομική πρόοδος σε όλους τους παραγωγικούς τομείς. Από το 1936 ο προϋπολογισμός εξισορροπείται και το εξωτερικό χρέος τίθεται υπό έλεγχο. Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων είναι το υψηλότερο όλης της περιόδου από την απελευθέρωση της χώρας και ύστερα, παρά τα τεράστια ποσά που δαπανώνται για την άμυνα και, γενικά, για τη σταδιακή προετοιμασία της χώρας για κατάσταση πολέμου²³². Η συσταθείσα τον Απρίλιο του 1938 και άμεσα εξαρτώμενη από το Υπουργικό Συμβούλιο Διεύθυνση Ανοικοδόμησης επεκτείνει, ενόψει πολέμου, το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο της χώρας σε βαθμό εντυπωσιακό²³³. Με το νόμο της πολιτικής επιστράτευσης του Απριλίου του 1940 το κράτος αναλαμβάνει τον πλήρη έλεγχο της διακίνησης των πρώτων υλών, προβλέπει τη δυνατότητα αναγκαστικού δανείου από τον πληθυσμό και απαγορεύει την άνοδο των τιμών, την απόκρυψη καταναλωτικών αγαθών κ.α.²³⁴. Έτσι με την έναρξη του πολέμου στη Βουλγαρία, μπορεί ήδη να παρατηρείται άνοδος των τιμών και εμφάνιση της «μαύρης αγοράς»²³⁵, ωστόσο, σχετικά με την υπόλοιπη Ευρώπη, ο επισιτισμός του πληθυσμού είναι ισορροπημένος και η υπερτίμηση ελεγχόμενη²³⁶.

Διαβάζουμε στο Λόγο του Θρόνου από τις 28 Οκτωβρίου 1941²³⁷:

«Οι εξαιρετικοί καιροί έχουν θέσει την οικονομία μας σε μεγάλες δοκιμασίες και οικονομικές δυσχέρειες, εξαιτίας της τεράστιας αύξησης των εξόδων για έκτακτες ανάγκες. Στις προσπάθειες για τον υπερκερασμό τους, η Κυβέρνηση ανέλαβε τα πιο σκόπιμα εγχειρήματα για την εξεύρεση των απαραίτητων μέσων. Η φορολογική πολιτική της Κυβέρνησης κατευθύνεται από την υγιή κοινωνική αρχή να συμπεριλάβει σταδιακά μεγαλύτερα έσοδα, αλλά το εσωτερικό δάνειο για την άμυνα της χώρας έγινε δεκτό με πατριωτισμό και εμπιστοσύνη από όλους τους κύκλους, γεγονός που μας δίνει τη στέρεη πεποίθηση ότι η δημόσια οικονομία θα διατηρηθεί ισορροπημένη και θα

²³² Грънчаров, *История...*, σσ. 576 - 580 και 585 - 586. Αναλυτικά για την κρατική - παρεμβατική οικονομική πολιτική της πενταετίας βλέπε Мигев, Към въпроса за стопанката политика на кабинетите на Г. Кьосеиванов (ноември 1935 – септември 1939 г.). – В: *Проблеми на новата и най-новата стопанска и културна история на България*. [Σχετικά με το θέμα της οικονομικής πολιτικής των κυβερνήσεων του Γκ. Κιοσειβάνοφ (Νοέμβριος 1935 - Σεπτέμβριος 1939). - Στο: *Προβλήματα της νέας και σύγχρονης οικονομικής και πολιτιστικής ιστορίας της Βουλγαρίας*], Σόφια 1992

²³³ Мигев, Към въпроса за стопанката политика..., σ. 235

²³⁴ Грънчаров, *История...*, σ. 585

²³⁵ Ο.π. σ. 586

²³⁶ Βλ. την Εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας αρ. 13990 από τις 19-9-1941, *Σχολική Επιθεώρηση*, τ. 7, 1941 (τομ. XL, κη. 7), σσ. 931- 932

²³⁷ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 241/1941, σ. 2

επιτρέψει να καλυφθούν όχι μόνο οι τρέχουσες και έκτακτες ανάγκες, αλλά και να πραγματοποιηθούν θετικές πρωτοβουλίες στα νέα εδάφη.» Και λίγο παρακάτω: «Η βουλγαρική οικονομία – η γεωργία μας, η βιομηχανική παραγωγή, το εξωτερικό και εσωτερικό μας εμπόριο – προσπαθεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες των σημερινών καιρών. Ο πόλεμος, όμως, δε γίνεται να μην εμφανίσει την επίδρασή του και η έλλειψη ορισμένων πρώτων υλών, όπως και η ανεπαρκής παραγωγή σταριού επέβαλαν σημαντικές περικοπές και θυσίες. Για να υπερκεραστούν οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν, η Κυβέρνηση επενέβη στη διανομή ορισμένων βασικών αγαθών και θα επεκτείνει αυτό το σύστημα σε κάθε οικονομικό τομέα, που θίγει δυσμενώς ο πόλεμος. Σχετικά με αυτό, η Κυβέρνηση θα εξακολουθήσει να παίρνει μέτρα προς την ορθή κατεύθυνση της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής και θα δράσει δυναμικά για τη σταθεροποίηση των τιμών.

Η Κυβέρνηση πέτυχε και αυτή τη χρονιά να συνεχίσει την ανοικοδομητική της πολιτική. Ιδιαίτερες προσπάθειες κατέβαλε για τη σύνδεση με τα νέα εδάφη, μέσω νέων οδικών και σιδηροδρομικών γραμμών²³⁸, χωρίς να σταματήσουν οι ανοικοδομητικές εργασίες και στα παλαιά σύνορα της χώρας...»

Η οικονομική αυτή πολιτική εφαρμόστηκε σε όλα τα χρόνια του πολέμου ακόμη και μετά το θάνατο του Τσάρου Μπορίς από το συμβούλιο της αντιβασιλείας²³⁹.

Μια από τις βασικότερες κρατικές μέριμνες στα χρόνια του πολέμου υπήρξε ο επισιτισμός του πληθυσμού²⁴⁰. Στις 11 Απριλίου του 1941 ψηφίζεται ο Νόμος για τη βελτίωση και τον πολλαπλασιασμό της καλλιεργήσιμης γης, με τον οποίο συστήνονται ειδικές επιτροπές του Υπουργείου Γεωργίας σε κάθε περιφέρεια του κράτους²⁴¹. Στα πρόθυρα, λοιπόν, της εμπλοκής της Βουλγαρίας στον πόλεμο, επιδιώκεται η εκμετάλλευση και της τελευταίας σπιθαμής γεωργικής έκτασης και η οργάνωση του αγροτικού βίου, με άμεσο στόχο την αύξηση και τον έλεγχο της παραγωγής.

Στα χρόνια του πολέμου, η σοδειά επιτάσσεται σε όλες τις περιφέρειες της χώρας – συμπεριλαμβανομένων και των «νέων εδαφών»²⁴² - και βάσει του Νόμου της πολιτικής επιστράτευσης, στις ειδικές εκτελεστικές επιτροπές επίταξης συμμετέχουν και εκπαιδευτικοί²⁴³. Την άνοιξη του 1942 σε όλη τη χώρα η γεωργική σπορά και το ξερίζωμα των ζιζανίων πραγματοποιείται με βάση αναλυτικό σχεδιασμό του Υπουργείου Γεωργίας²⁴⁴. Ταυτόχρονα γίνεται καταμέτρηση όλων των οικιακών ζώων και εκείνων των γεωργικών εργασιών κ.α.²⁴⁵. Σε όλες τις παραπάνω ενέργειες ζητείται ή διατάσσεται η συνδρομή των εκπαιδευτικών. Γενικά διαπιστώνεται η κρατική επιλογή της άμεσης ενεργοποίησης και αξιοποίησης του μηχανισμού της εκπαίδευσης στον αγώνα για την εξασφάλιση του επισιτισμού του πληθυσμού.

²³⁸ Ο Даскалов, *Драмското въстание*, σ. 80 επιβεβαιώνει ότι οι πρώτοι υπάλληλοι που κατέφθασαν στην «περιφέρεια Αιγαίου» ήταν οι υπάλληλοι των τηλεπικοινωνιών (τηλέγραφος – ταχυδρομείο) και οι σιδηροδρομικοί.

²³⁹ Βλέπε το Λόγο του Θρόνου του συμβουλίου της αντιβασιλείας, Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 244/1943, σσ. 1-2

²⁴⁰ Φ177, οπ. 2, α.ε. 1288, σελ. 15 και 89

²⁴¹ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, τ. 95/1941, σ.4

²⁴² Η Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη αναφέρει την επίταξη της σοδειάς ως μέτρο οικονομικής αφαίμαξης του γηγενούς πληθυσμού της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης από τις βουλγαρικές αρχές, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 127. Η επίταξη ωστόσο εφαρμόστηκε σε όλη τη χώρα, βλ. επόμενη υποσημείωση.

²⁴³ Φ177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 94, 144, 144 πλάτη, 147, 147 πλάτη και 261

²⁴⁴ Όπου σ. 15 και 81

²⁴⁵ Η καταμέτρηση αυτή πραγματοποιείται για επισιτιστικούς σκοπούς, τον Ιούλιο του 1942, Φ177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 89. Βλέπε επίσης στο ίδιο σσ. 4 – 5.

Όσον αφορά τώρα στην οικονομική πολιτική της Βουλγαρίας στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη²⁴⁶, αυτή εντάσσεται στον ευρύτερο κυβερνητικό σχεδιασμό που ακολουθείται σε όλα τα «ενωμένα» κατά το 1940 και 1941 εδάφη, στα πλαίσια του «οικονομικού εκβουλγαρισμού» τους. Στις 11 Ιουλίου 1941 ψηφίζεται ο «Νόμος για τους προϋπολογισμούς, τα έσοδα, τα έξοδα και τον απολογισμό των δήμων / κοινοτήτων στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη για το οικονομικό έτος 1941», όπου ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες του προϋπολογισμού και της φορολογίας των πολιτών όλων των «νέων εδαφών»²⁴⁷. Ο κυβερνητικός σχεδιασμός προβλέπει άμεση εγκαθίδρυση της οικονομικής δομής της Βουλγαρίας στα εδάφη αυτά (Δοβρουτσά, Μακεδονία του Βαρδάρη, Δυτικές περιοχές, Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη) και δυναμική περιστολή της οικονομικής δραστηριότητας των ανθρώπων που διατηρούν εθνική συνείδηση αντίπαλου εθνικού κράτους ή είναι πολιτικά αντιφρονούντες (εθνοκάθαρση). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο «Νόμος για αναγκαστική απαλλοτρίωση των διάφορων επιχειρήσεων κοινής ωφελείας στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη», που ψηφίζεται στις 16 Ιουλίου 1941, με τον οποίο θίγεται το ιδιωτικό κεφάλαιο των αλλοεθνών²⁴⁸.

Εξάλλου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, ήδη από την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1941, παρουσιάζεται τεράστια έλλειψη επισιτιστικών αγαθών και ειδών πρώτης ανάγκης²⁴⁹. Ο Ντασκαλόφ αποδίδει την οικονομική-υλική εξαθλίωση της περιοχής, ήδη από τον Απρίλιο του 1941, σε τρεις παράγοντες: 1) στον εξαντλητικό ελληνο-ιταλικό πόλεμο, 2) στις υλικές καταστροφές που προκάλεσε η γερμανική επίθεση, 3) στη ληστρική συμπεριφορά των γερμανών κατακτητών²⁵⁰.

Σε επιστολή του διευθυντή του γυμνασίου Ξάνθης από τις 4-11-1941 διαβάζουμε τα παρακάτω:

«Αυτό (ενν. το επίδομα που ζητείται) θα ανακούφιζε την οικονομική κατάσταση των καθηγητών, που πλήττεται υπερβολικά από τις δυσχέρειες του επισιτισμού, κάτι το οποίο δε συμβαίνει στα παλαιά σύνορα του Βασιλείου και επιπλέον και από τη μεγάλη ακρίβεια των προϊόντων πρώτης ανάγκης. Έτσι εδώ βούτυρο δεν υπάρχει στην αγορά εδώ και καιρό. Αλλά και στην επονομαζόμενη «μαύρη αγορά» πωλείται 300 λέβα το κιλό. Τα λάδια επίσης έχουν εξαφανιστεί από την αγορά, οι πατάτες πωλούνται 12 με 18 λέβα το κιλό. Το κρέας πωλείται 30 με 50 λέβα η οκά και είναι κακής ποιότητας. Τα φασόλια 16 με 18 λέβα. Το ρύζι λείπει από την αγορά. Τα λαχανικά διετίθεντο σε πολύ περιορισμένες ποσότητες, αλλά τώρα σχεδόν έχουν εξαφανιστεί κ.α. .

*Κατά τον επερχόμενο χειμώνα, όσο ελαφρύς και να είναι, το ζήτημα της θέρμανσης είναι ένα από τα πιο δύσκολα. Τώρα, που ο καιρός είναι ακόμη ήπιος τα ξύλα πωλούνται 60 – 100 λέβα το δέμα ή 1,7 – 2 λέβα και περισσότερο η οκά, και τι θα γίνει, όταν πέσει παγωνιά, δεν ξέρω.»*²⁵¹

Επομένως, πέρα από την οικονομική εξαθλίωση της περιοχής, ο επισιτισμός και ο εφοδιασμός με αγαθά πρώτης ανάγκης συναντά μεγάλες δυσχέρειες στην «περιφέρεια

²⁴⁶ Για την οργάνωση της οικονομίας στην «περιφέρεια Αιγαίου», για τη μεγάλη οικονομική σημασία της περιοχής για τη Βουλγαρία και τα μέτρα οικονομικής καταρράκωσης του ιθαγενούς πληθυσμού βλέπε αναλυτικά Даскалов, *Драмското...*, σσ. 76-77, 83, 84-85, 87-89, 102-3 και Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 107-133

²⁴⁷ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. φ. 164/1941, σ.3.

²⁴⁸ Στο ίδιο, σ.2.

²⁴⁹ Υπόμνημα Αθανασίου Τριανταφυλλίδη, «περί της εν Δράμα καταστάσεως και της διώξεως αυτού ως Δημάρχου της πόλεως» ΙΑΥΕ, 1941, 2^{ος} Υποφ., Δ', Πολιτική, Αθανάσιος Τριανταφυλλίδης, δήμαρχος Δράμας προς Τσολάκογλου, δια του Γενικού Διοικητού Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, [χ. αρ.], 22.8.1941

²⁵⁰ Даскалов, *Драмското...*, σσ. 86-87, 89

²⁵¹ Φ 177, оп. 3, а.е. 2168, σ. 64

Αιγαίου», πράγμα που δεν ισχύει για το εσωτερικό της Βουλγαρίας. Ο Ντασκαλόφ αναφέρει πως η έλλειψη άμεσης σιδηροδρομικής σύνδεσης με την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, δυσχέραινε σε μεγάλο βαθμό τη μεταφορά των προϊόντων²⁵². Όσο όμως περνάει ο καιρός, και μέχρι τη λήξη του πολέμου, παρά την αποκατάσταση της σύνδεσης ανάμεσα στα παλαιά σύνορα και τα «νέα εδάφη», η κατάσταση προοδευτικά επιδεινώνεται.

Μέσα στο αρχαικό υλικό εντοπίζονται ορισμένοι από τους παράγοντες που καθιστούν υπερβολικά δύσκολη την άμεση σύνδεση της Γενικής Επιτροπής Εφοδιασμού στη Σόφια με την Περιφερειακή Επιτροπή της Ξάνθης, και της τελευταίας με τις επαρχιακές και τις κατά τόπους επιτροπές των χωριών και των πόλεων και είναι οι εξής : η παντελής έλλειψη μέσων μαζικής επικοινωνίας και μεταφορικών μέσων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη με την οποία ήρθε αντιμέτωπη η βουλγαρική διοίκηση την άνοιξη του 1941²⁵³, καθώς και η αδυναμία προμήθειας παρόμοιων μέσων, λόγω οικονομικής στενότητας, μέχρι και το τέλος του πολέμου²⁵⁴, τα μη τακτικά δρομολόγια των τραίνων²⁵⁵, η υπερφόρτωση του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας με στρατιωτικές μεταφορές και η άμεση ανάγκη εξοικονόμησης καυσίμων και μηχανικών λαδιών²⁵⁶. Όπως και να έχει το πράγμα, σε αντίθεση με τα παλαιά σύνορα²⁵⁷, παρατηρείται στην αγορά ανεπάρκεια σε έλαια, αλεύρι, σαπούνι, γκάζι, βενζίνη, πετρέλαιο, τζάμια, θερμάστρες, βιβλία, σχολικό εξοπλισμό, παπούτσια, υφάσματα²⁵⁸. Οι ελλείψεις αυτές γίνονται οξύτερες από τα μέσα του 1943 και ύστερα²⁵⁹. Οι μαθητές πηγαίνουν στο σχολείο με κουρελιασμένα ρούχα, σκισμένα παπούτσια, και τις περισσότερες φορές, σχεδόν γυμνοί και ξυπόλυτοι, με αποτέλεσμα πολύ συχνά να αρρωσταίνουν από το κρύο²⁶⁰. Ακόμη και οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν ρούχα και παπούτσια²⁶¹. Εκτός από τη παγωνιά, οι μαθητές υποφέρουν από ψώρα, κασίδα, και άλλες δερματικές παθήσεις, λόγω της έλλειψης σαπουνιού και της ανεπαρκούς προσωπικής υγιεινής²⁶². Δε σημειώθηκαν στην «περιφέρεια Αιγαίου» οξείες μολυσματικές ασθένειες²⁶³, όπως για παράδειγμα οι επιδημίες οστρακιάς και διφθερίτιδας, που έπληξαν το εσωτερικό της Βουλγαρίας²⁶⁴. Η μεγάλη πληγή όμως για το βουλγαρικό πληθυσμό είναι η ελονοσία²⁶⁵. Για τους ορεινούς πομακικούς οικισμούς γίνεται λόγος για κατάσταση πλήρους εξαθλίωσης²⁶⁶, ενώ το φάσμα της πείνας έντονα αντιμετώπισαν και οι Βούλγαροι έποικοι²⁶⁷.

²⁵² Даскалов, *Драмското...*, σ. 89

²⁵³ Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σ. 2, 24 – 24 πλάτη. Βλέπε και Даскалов, *Драмското...*, σσ. 86-87

²⁵⁴ Ф 177, оп. 3, а.е. 2665, σ. 52

²⁵⁵ Ф 177, оп. 2, а.е. 1290, σ.73

²⁵⁶ Ф 177, оп. 2, а.е. 1288, σ.78

²⁵⁷ Ф 177, оп. 2, а.е. 2044, σ. 3, оп. 8, а.е. 36, σ. 31 πλάτη και а.е. 47, σ. 5, κ.α.

²⁵⁸ Ф 177, оп. 2, а.е.1855, σσ. 26 - 26 πλάτη, а.е.1946, σσ. 10 - 10 πλάτη, а.е. 1784, σσ. 72 - 72 πλάτη και Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σ. 39 πλάτη και σ. 41, κ.α.

²⁵⁹ Ф 177, оп. 2, а.е. 1782, σ. 50

²⁶⁰ Ф 177, оп. 8, а.е. 47, σ. 5 πλάτη, оп. 2, а.е. 1946, σ.10 πλάτη, Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σσ. 26 πλάτη, 27, 27 πλάτη, 28, 32

²⁶¹ Ф 177, оп. 2, а.е. 1946, σ. 5, 7 και 11 πλάτη, Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σ. 41 πλάτη, κ.α.

²⁶² Ф 177, оп. 2, а.е. 1946, σ. 10 πλάτη

²⁶³ Ό.π. 10 πλάτη

²⁶⁴ Ф 177, оп. 2, а.е. 1288, σσ. 284-286, а.е. 1946, σσ. 75 -75 πλάτη

²⁶⁵ Ф 177, оп. 2, а.е. 1946, σσ. 10 πλάτη - 11, а.е. 1778, σσ. 42, 53, Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σ. 39 πλάτη, κ.α.

²⁶⁶ Ф 177, оп. 2, а.е. 2044, σσ. 5 - 5 πλάτη, а.е. 1946, σσ. 7, 9 πλάτη, 10, 11, 146, 146 πλάτη, оп. 8, а.е. 47, σ. 5 πλάτη, Ф 798, оп. 2, а.е. 48, σ. 41 κ.α.

²⁶⁷ Ф 177, оп. 2, а.е. 2044, σσ. 5 - 5 πλάτη, а.е. 1946, σ. 11, оп. 8, а.е. 47, σ. 5 πλάτη

Σε πολύ χειρότερη θέση συγκριτικά βρέθηκαν οι «αλλοεθνείς», μουσουλμάνοι και Έλληνες, ιδιαίτερα δε οι τελευταίοι, στους οποίους εφαρμόστηκε πολιτική συστηματικού υποσιτισμού, με αποτέλεσμα από τα μέσα του 1943 να αυξηθούν οι θάνατοι από ασιτία²⁶⁸.

3.6. Ο επίλογος του 3^{ου} βουλγαρικού κράτους και η «περιφέρεια Αιγαίου»

Τις τελευταίες μέρες του Αυγούστου 1944 ο βουλγαρικός στρατός σταματά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη εναντίον των Ελλήνων ανταρτών και αποσύρεται στις βάσεις του, εν αναμονή των ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων στη Βουλγαρία²⁶⁹. Τις ίδιες μέρες οι Γερμανοί αρχίζουν να αποσύρονται από τη ζώνη του Έβρου και τη Βουλγαρία²⁷⁰. Ταυτόχρονα ο ΕΛΑΣ - που ήδη από τον Ιούνιο του 1944 ξεκίνησε να ανασυγκροτείται για την κάλυψη από το ΕΑΜ του κενού εξουσίας που θα δημιουργούσε η αποχώρηση των Βουλγάρων²⁷¹ - καταλαμβάνει τη ζώνη του Έβρου και προχωρεί σε συλλήψεις και αφοπλισμούς των βουλγαρικών αρχών στα χωριά της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης²⁷². Οι αντάρτες κατεβαίνουν από τα ορεινά στα πεδινά και οι βουλγαρικές αρχές εγκαταλείπουν τα χωριά και αποσύρονται στις πόλεις, ενώ ο βουλγαρικός στρατός κρατά παθητική στάση²⁷³.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 1944, κι ενώ στο βουλγαρικό Κοινοβούλιο γινόταν συζήτηση για την κήρυξη πολέμου στη Γερμανία, η Σοβιετική Ένωση, χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση και χωρίς να ενημερώσει τους συμμάχους της, κηρύσσει τον πόλεμο στη Βουλγαρία. Τα κυρίως τμήματα του σοβιετικού στρατού υπό τον στρατάρχη Τολμπούχιν πέρασαν το Δούναβη το πρωί της 8^{ης} Σεπτεμβρίου, ενώ η βουλγαρική κυβέρνηση διέταξε να μη προβληθεί καμία αντίσταση. Τη νύχτα της 8^{ης} προς την 9^η Σεπτεμβρίου, κι ενώ η παρουσία του Κόκκινου Στρατού ήταν εξασφαλισμένη, το κυριαρχούμενο από τους κομμουνιστές Πατριωτικό Μέτωπο καταλαμβάνει πραξικοπηματικά την εξουσία και σχηματίζει κυβέρνηση²⁷⁴.

Στη συνέχεια οι σοβιετικοί έθεσαν επιχειρησιακά τις βουλγαρικές ένοπλες δυνάμεις κάτω από τον έλεγχο του σοβιετικού στρατάρχη Τολμπούχιν και άρχισαν να χρησιμοποιούν το βουλγαρικό στρατό στις επιχειρήσεις κατά των Γερμανών που υποχωρούσαν. Η σοβιετική αυτή επιλογή επέτρεψε στην κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου να διεκδικήσει την ιδιότητα του «συνεμπόλεμου» κράτους στον αγώνα κατά της Γερμανίας²⁷⁵ και να διατηρήσει τα βουλγαρικά στρατεύματα στα κατεχόμενα εδάφη²⁷⁶. Το γεγονός αυτό προκάλεσε στην Ελλάδα υστερία. Οι Βρετανοί ωστόσο είχαν ήδη ενσωματώσει το ελληνικό αίτημα για την εκκένωση/επιστροφή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης στους στόχους της βρετανικής πολιτικής στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της

²⁶⁸ Ενδεικτικά μόνο Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 67- 70

²⁶⁹ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 213

²⁷⁰ Ο.π. σ. 218

²⁷¹ Ο.π. σσ. 203 - 206

²⁷² Ο.π. σσ. 217 - 218

²⁷³ Ο.π. σ. 218

²⁷⁴ Για τις συνθήκες του ιδιάζοντος αυτού πολέμου και το πραξικόπημα του Πατριωτικού Μετώπου βλέπε Καζαμιάς, *Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο...*, σσ. 240-244, Γρύνχαροφ, *История...*, σσ. 631- 636, Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 218-219

²⁷⁵ Тюлеков, *Политическият мит за македонско малцинство в България*, [Ο πολιτικός μύθος για τη μακεδονική μειονότητα στη Βουλγαρία], Μπλαγκόεβγκραντ, 2006, σ. 31

²⁷⁶ Καζαμιάς, *Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο...*, σσ. 236, 247

Ανατολικής Μεσογείου. Για το λόγο αυτό ο Τσώρτσιλ άσκησε μια σκληροπυρηνική πολιτική σε όλη την κρίσιμη περίοδο Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1944, θέτοντας τον όρο της εκκένωσης των γιουγκοσλαβικών και ελληνικών κατεχόμενων εδαφών από τα βουλγαρικά στρατεύματα ως πρωταρχικό, ώστε να συμπεριληφθεί στα άρθρα της συμφωνίας ανακωχής²⁷⁷. Εν τούτοις, ενώ η σοβιετική πλευρά αρχικά είχε συμφωνήσει επί της αρχής της εκκένωσης, επί 25 ημέρες «αμελούσε» να διατάξει τις ανάλογες οδηγίες. Προφανώς αρνούταν να δράσει στο ζήτημα της εκκένωσης, μέχρι να επιτευχθεί μια συμφωνία επί όλων των θεμάτων.

Τη σοβιετική αυτή κωλυσιεργία φαίνεται να εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα η βουλγαρική πλευρά. Η πολιτική του Πατριωτικού Μετώπου στο ζήτημα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης δεν ήταν ξεκαθαρισμένη. Στις προγραμματικές δηλώσεις του τον Ιούλιο του 1942 έκανε λόγο για την εκκένωση από το βουλγαρικό στρατό μόνο των κατεχόμενων περιοχών της Σερβίας²⁷⁸. Επίσης, ενώ μέχρι τις 13 Σεπτεμβρίου 1944 το Β΄ Σώμα Στρατού της «περιφέρειας Αιγαίου» πέρασε κάτω από τον πλήρη έλεγχο των δυνάμεων του Πατριωτικού Μετώπου, εντούτοις δε διατάχθηκε από την κυβέρνηση η αποχώρησή του²⁷⁹. Πολλές ήταν οι προφάσεις που επικαλέστηκε διεθνώς η βουλγαρική πλευρά, προκειμένου να παρουσιάσει το στρατό της όχι ως στρατό κατοχής, αλλά ως τμήμα των συμμαχικών δυνάμεων²⁸⁰. Η κύρια όμως και επίσημη γραμμή αυτουπεράσπισης για την παραμονή του βουλγαρικού στρατού στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη ήταν ότι συμμετείχε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά της Γερμανίας στην ανατολική πλευρά του Στρυμόνα, κάτω από τις εντολές του Ρώσου στρατάρχη Τολμπούχιν²⁸¹. Ταυτόχρονα η Βουλγαρική Κυβέρνηση διαρκώς επαναλάμβανε ότι οι πολιτικές αρχές από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη έχουν αποσυρθεί²⁸², πράγμα που δεν ανταποκρινόταν ακριβώς στην πραγματικότητα. Η απελευθέρωση των βουλγαροκρατούμενων περιοχών ξεκίνησε από ανατολικά, στις 11 Σεπτεμβρίου, και σταδιακά, προς τα δυτικά, ολοκληρώθηκε μέχρι τις 16 Σεπτεμβρίου, με την είσοδο τμημάτων του ΕΛΑΣ²⁸³. Οι δυνάμεις των Ελλήνων εθνικιστών ανταρτών περιορίστηκαν σε μια ζώνη που οριζόταν από το Φαλακρό Δράμας στα δυτικά και τα ορεινά της Ξάνθης στα ανατολικά, με βόρειο σύνορο την ελληνοβουλγαρική μεθόριο²⁸⁴. Οι δυνάμεις του Πατριωτικού Μετώπου μαζί με το ΕΑΜ σχημάτιζαν κοινές «επαναστατικές επιτροπές» σε όλες τις πόλεις, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια ασαφής κατάσταση διαρκίας, όπου φαινόταν ότι η νέα βουλγαρική κυβέρνηση εξακολουθεί να έχει την πραγματική εξουσία στην περιοχή²⁸⁵. Οι βουλγαρικές υπηρεσίες, με τη συμμετοχή και εκπροσώπων του ΕΑΜ, παραμένουν,

²⁷⁷ Για την επίμονη βρετανική πολιτική πάνω στο θέμα της εκκένωσης, όπως και για τη διεθνή συγκυρία που οδήγησε στην οριστική αποχώρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων από τη Μακεδονία του Βαρδάρη και την Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, βλέπε Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 235 -272

²⁷⁸ Βλέπε στην Εργασία μας, κεφ. «Οι εχθροί του έθνους και του κράτους», υποσημείωση 10

²⁷⁹ Даскалов, *Между реваншизма...*, σ. 21 και Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 219

²⁸⁰ Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 254-255, Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 278- 279, Даскалов, *Между реваншизма...*, σ. 22

²⁸¹ Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 255-257, Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 224,

²⁸² Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 254-255

²⁸³ Даскалов, *Между реваншизма...*, σσ. 21-22

²⁸⁴ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 281, Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σ. 226, Даскалов, *Между реваншизма...*, σ. 22

²⁸⁵ Αναλυτικά βλέπε Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 219-221, Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 278-281, όπου γίνεται λόγος και για τις δομές «λαικικής αυτοδιοίκησης» του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σ. 254, κ.α.

όπως παραμένει και ο βουλγαρικός πληθυσμός, την προστασία του οποίου εγγυώνται το ΕΑΜ και ο βουλγαρικός στρατός²⁸⁶.

Οι μέρες ωστόσο του Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1944 για τον πληθυσμό που χαρακτηρίζεται ως βουλγαρικός στην «περιφέρεια Αιγαίου» (ντόπιους, εποίκους και πρόσφυγες από τη Δυτική – Κεντρική Μακεδονία) φαίνεται να είναι πολύ δύσκολες. Την ημέρα της κήρυξης του πολέμου από την ΕΣΣΔ, στις 5 Σεπτεμβρίου, φθάνει στη Σόφια επιστολή του Γκ. Ναλμπάντοφ, περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή της «περιφέρειας Αιγαίου», στην οποία διαμηνύει προς τους ανωτέρους του:

«Ήδη έχουν εμφανιστεί εκδηλώσεις πραγματικού πανικού. Ο προσπάθειες των αρχών να εφυσχάσουν τον πληθυσμό δεν αποδίδουν πάντοτε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Μέχρι ένα βαθμό αυτή η αγωνία ενισχύεται και από τις άσχημες προοπτικές οι οποίες διαγράφονται, σε περίπτωση που ενδεχομένως επιβληθεί να εκκενώσουμε την περιφέρεια: κακή σύνδεση με το εσωτερικό της χώρας, έλλειψη αρκετών μεταφορικών μέσων και άλλα.

Όλοι οι Βούλγαροι - ανώτεροι και κατώτεροι υπάλληλοι, οικονομικοί παράγοντες και ελεύθεροι επαγγελματίες – σπεύδουν να μεταφέρουν στο εσωτερικό της χώρας μας τις οικογένειές τους και τμήμα των οικοσκευών και της κινητής περιουσίας τους. Τραγικές και ανεκδιήγητες σκηνές διαδραματίζονται μπροστά στα πρακτορεία μεταφορών και τα στρατιωτικά αμαξοστάσια – σκηνές οι οποίες εκθέτουν τρομερά την τιμή και το κύρος μας στον αλλοεθνή πληθυσμό. Ο τελευταίος ήδη πανηγυρίζει. Παρατηρώντας αυτήν την πανικόβλητη φυγή των Βουλγάρων οι Έλληνες θεωρούν, ότι ήδη έχει έρθει το τέλος της βουλγαρικής κυριαρχίας και εκ νέου εγκαθίσταται η ελληνική εξουσία στην περιφέρεια.»²⁸⁷

Οι ημέρες έγιναν για το βουλγαρικό πληθυσμό ακόμη πιο «αγωνιώδεις και επικίνδυνες»²⁸⁸ μετά την παράδοση της διοίκησης από τις δυνάμεις του Πατριωτικού Μετώπου στο ΕΑΜ. Από τη μια μεριά, οι εθνικιστές αντάρτες προβαίνουν σε συνεχείς επιθέσεις αντεκδίκησης²⁸⁹. Από την άλλη, ο ΕΑΜ/ ΕΛΑΣ συλλαμβάνει και φυλακίζει πολλούς Βούλγαρους, ντόπιους κατοίκους και επήλυδες δημόσιους υπαλλήλους, με την κατηγορία του «συνεργάτη των κατακτητών»²⁹⁰. Μέχρι τις αρχές Οκτωβρίου χιλιάδες Βούλγαροι κατευθύνθηκαν, μέσω των συνοριακών περασμάτων των νομών Σερρών, Δράμας, Καβάλας, Ξάνθης και Κομοτηνής, προς τις περιοχές Κούλατα, Σιμιτλί, Νευροκόπι (Γκότσε Ντελτσεφ) και Μόμτσιλγκραντ, όπου η βουλγαρική κυβέρνηση εγκατέστησε φυλάκια ελέγχου διέλευσης²⁹¹. Ωστόσο ο κύριος όγκος του βουλγαρικού πληθυσμού παρέμενε στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. Αρκετά βουλγαρικά σχολεία παραμένουν ανοιχτά με τους εκπαιδευτικούς στις θέσεις τους – τουλάχιστον στους νομούς Σερρών και Δράμας -

²⁸⁶ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 221-224 (στις συγκεκριμένες σελίδες ο Χατζηαναστασίου επικαλείται και τις αρχειακές πηγές του Ντασκαλόφ), και Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 278

²⁸⁷ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 52. Αυτή είναι η τελευταία αναφορά του Ναλμπάντοφ για το κλίμα που επικρατεί στην περιφέρεια, που εντοπίστηκε.

²⁸⁸ Даскалов, *Между реваншизма...*, σ. 45

²⁸⁹ Ο.π. 22 -23

²⁹⁰ Στο διάστημα Ιανουαρίου – Φεβρουαρίου 1945 σε ανταρτοδικεία, με συνοπτικές διαδικασίες, εκτελέστηκαν πολλοί από αυτούς, όπως και ο τελευταίος διοικητής της «περιφέρειας» και στενός συνεργάτης του Ναλμπάντοφ, Στέφαν Κλέτσκοφ, Даскалов, *Между реваншизма...*, σ. 24. Η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 279, αναφέρει ότι πολλοί Βούλγαροι εκτελέστηκαν επί τόπου, χωρίς δίκη.

²⁹¹ Даскалов, *Между реваншизма...*, σσ. 43 - 44

όλο το Σεπτέμβριο, αλλά και τον Οκτώβριο του 1944, παρά τις ανακλήσεις αρκετών εκπαιδευτικών κατά το μήνα αυτό²⁹².

Ο δρόμος για την εκκένωση των εδαφών αυτών από το βουλγαρικό στρατό άνοιξε μετά την πρώτη συνάντηση μεταξύ Τσώρτσιλ και Στάλιν στη Μόσχα στις 9 Οκτωβρίου 1944, αφού συμφωνήθηκαν οι σφαίρες επιρροής²⁹³. Στις 11 Οκτωβρίου 1944 η ΕΣΣΔ συμφώνησε να διαβιβαστεί από τη Βρετανία, τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ προς τη Βουλγαρία κοινή συμμαχική διακοίνωση, η οποία όριζε ότι απαραίτητη προϋπόθεση οποιωνδήποτε διαπραγματεύσεων για την υπογραφή ανακωχής είναι η εντός δύο εβδομάδων εκκένωση των κατεχόμενων εδαφών. Η βουλγαρική κυβέρνηση αποδέχτηκε τη κοινή διακήρυξη αυθημερόν, στις 11 Οκτωβρίου²⁹⁴. Ωστόσο μόλις στις 17 Οκτωβρίου - μία εβδομάδα δηλαδή πριν εκπνεύσει η προθεσμία που όρισε το συμμαχικό τελεσίγραφο - αποφασίζει να επιτάξει όλα τα πολιτικά μέσα μεταφοράς και να αποσύρει στρατό και πληθυσμό από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη²⁹⁵. Καθώς μάλιστα οι εκτοπισμένοι κατά τη διάρκεια της κατοχής Έλληνες επέστρεφαν στα σπίτια τους, πολλές βουλγαρικές οικογένειες που είχαν εγκατασταθεί σε αυτά έμεναν στους δρόμους και περίμεναν με αγωνία τη μεταφορά τους στη Βουλγαρία²⁹⁶. Η αποχώρηση αναφέρθηκε πλήρως στις 25 Οκτωβρίου, μια ημέρα πριν από τη λήξη της προθεσμίας της συμμαχικής διακοίνωσης²⁹⁷. Η ανακωχή υπογράφηκε στη Μόσχα στις 28 Οκτωβρίου 1944.

Ωστόσο ολιγάριθμο βουλγαρικό εκπαιδευτικό προσωπικό εξακολουθεί να βρίσκεται σε υπηρεσία και μέχρι το πρώτο δεκαπενθήμερο του Νοεμβρίου τουλάχιστον στην Ανατολική Μακεδονία, και συγκεκριμένα στο γυμνάσιο Δράμας²⁹⁸, στο γυμνάσιο Σερρών²⁹⁹, σε δημοτικά και προγυμνάσια της πόλης των Σερρών και σε δύο χωριά της επαρχίας Σερρών, Μπεγκλίσκα – μαχαλά (Βαλτοτόπι) και Νεοχώρι (Νεοχώρι)³⁰⁰.

Από τα παραπάνω φαίνεται καθαρά η απροθυμία της κυβέρνησης του Πατριωτικού Μετώπου να εγκαταλείψει τα ερείσματα της στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, ελπίζοντας σε μια τελική επιδίκαση των εδαφών αυτών στην Βουλγαρία από τους συμμάχους, και κυρίως από την ΕΣΣΔ. Και πράγματι στο Συνέδριο Ειρήνης του Παρισιού το 1946, παριστάμενη η βουλγαρική αντιπροσωπεία

²⁹² Βλέπε τις καταστάσεις πληρωμών των εκπαιδευτικών των επαρχιών Δράμας και Σερρών, Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου 1944, Φ 177, οπ. 9, α.ε. 3, σσ. 80 πλάτη – 82 και α.ε. 5, σ. 92 και α.ε. 9, σσ. 30 - 33 πλάτη και Φ 798, οπ. 2, α.ε. 115, σσ. 64 - 71.

²⁹³ Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σσ. 259 - 262

²⁹⁴ Ο.π. σ. 261

²⁹⁵ Για την πληροφορία ο Ντασκαλόφ παραπέμπει στο (Κεντρικό Κρατικό Αρχείο στη Σόφια) Φ 136, οπ. 1, α.ε. 29, σ. 60, Даскалов, *Между реваншизма...*, σσ. 45-46

²⁹⁶ Ο.π. σ. 46. Ο Ντασκαλόφ αναφέρει ότι το μεγαλύτερο μέρος των Βουλγάρων εποίκων – οι οποίοι, σύμφωνα με την ιστορικό Βασίλεβα, τη στιγμή εκείνη έφταναν τα 22.444 άτομα - κατευθύνθηκε προς τις περιοχές από τις οποίες είχαν έρθει, δηλαδή τις περιφέρειες Στάρα Ζαγκόρα, Γκόρνα Τζουμαγιά και Μπουργκάς, ό.π. σ. 46. Από την άλλη, τους «Βούλγαρους» πρόσφυγες που εγκατέλειπαν για πρώτη φορά την ελληνική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, ο Ντασκαλόφ τους υπολογίζει σε 10.442 άτομα, στις 16 Ιουλίου 1945, ό.π. σ. 86, ενώ το ίδιο προσφυγικό ρεύμα, κατά τις εκτιμήσεις του, συνεχίστηκε μέχρι και το 1949. Το μεγαλύτερο τμήμα των προσφύγων αυτών (γύρω στο 77%) η βουλγαρική κυβέρνηση, σε συνεννόηση με τον Τίτο, το εγκατέστησε - μάλλον καταναγκαστικά - στη νεότευκτη Δημοκρατία της Μακεδονίας, ό.π. σσ. 46 - 93

²⁹⁷ Καζαμιάς, Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο..., σ. 262

²⁹⁸ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 5, σ. 94

²⁹⁹ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 115, σσ. 88 - 89

³⁰⁰ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 9, σσ. 33^a - 35

με την πλευρά των νικητών, κάτω από την πλήρη υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, ζήτησε να παραχωρηθεί στη Βουλγαρία η Δυτική Θράκη³⁰¹.

³⁰¹ Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 285

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1. Σχεδιασμός και διεξαγωγή της έρευνας

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν η εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας. Αφού ολοκληρώθηκε το στάδιο αυτό, έγινε προκαταρκτική έρευνα στη Σόφια προκειμένου α) να διαπιστωθεί η ύπαρξη, η ποσότητα και το είδος του σχετικού με την έρευνα αρχειακού υλικού του βουλγαρικού Υπουργείου Παιδείας, που φυλάσσεται στο Κεντρικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο της Σόφιας, β) να γίνει μια προκαταρκτική έρευνα στη «Σχολική Επιθεώρηση», το επίσημο έντυπο όργανο του βουλγαρικού Υπουργείου Παιδείας και την «Εφημερίδα της Κυβέρνησης», που φυλάσσονται στη βιβλιοθήκη του Κύριλλου και του Μεθόδιου.

Με την είσοδό μας στο χώρο του Κεντρικού Κρατικού Αρχείου¹, μας παρέπεμψαν απευθείας στον υπεύθυνο εμπειρογνώμονα, κ. Α. Πούνεφ. Αυτός μας παρέδωσε το Γενικό Κατάλογο του Αρχείου² και τους ειδικότερους οδηγούς του αρχειακού υλικού του Υπουργείου Παιδείας που αφορούσαν στον υπό διερεύνηση χωροχρόνο. Επιπλέον ο ίδιος φρόντισε να έρθει άμεσα στα χέρια μας ένα ικανό δείγμα αρχειακού υλικού, ώστε να διακριβώσουμε τη μορφή και τον όγκο του.

Κατά τη διάρκεια της δεκαήμερης παραμονής μας στη Σόφια μελετήθηκαν και φωτοτυπήθηκαν οι κατάλογοι – οδηγοί των αρχειακών μονάδων του Υπουργείου Παιδείας που ενδιέφεραν την έρευνα, κρατήθηκαν σημειώσεις και φωτοτυπήθηκε ένα μικρό τμήμα του αρχειακού υλικού.

Εξάλλου στη βιβλιοθήκη του Κύριλλου και Μεθόδιου εύκολα εντοπίσαμε το υλικό που μας ενδιέφερε³ και εκτιμήσαμε την έκτασή του. Ταυτόχρονα μέσα από το σύστημα των ηλεκτρονικών καταλόγων της βιβλιοθήκης έγινε μια πρώτη ανασκόπηση της βουλγαρικής βιβλιογραφίας σχετικά με το θέμα της έρευνάς μας και την ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης.

Με την επιστροφή μας στην Ελλάδα το υλικό αυτό μελετήθηκε διεξοδικά. Ειδικότερα σε σχέση με το ογκώδες αρχειακό υλικό του Υπουργείου Παιδείας που εντοπίστηκε, καθώς στους οδηγούς υπήρχε σύντομη περιγραφή των αρχειακών μονάδων, επιλέχθηκαν και καταγράφηκαν εκείνοι οι φάκελοι, το περιεχόμενο των οποίων ενδιέφερε άμεσα την έρευνα. Αυτοί οι φάκελοι επρόκειτο να ζητηθούν από την υπηρεσία του Αρχείου κατά τα επόμενά μας ταξίδια.

Στη συνέχεια και κατόπιν διεξοδικών συζητήσεων με τον Επιβλέποντα Καθηγητή, επιλέχθηκε ως καταλληλότερη μέθοδος συλλογής των αρχειακών δεδομένων η φωτογράφιση και ψηφιοποίησή τους. Ο Επιβλέπων Καθηγητής ανέλαβε και μας έφερε σε επαφή με τον κ. Γιώργο Παπαϊωάννου, ο οποίος με πολύ υπομονή μας μύησε στις τεχνικές και τα μυστικά της ψηφιοποίησης αρχείων, καθώς και της επεξεργασίας των ψηφιοποιημένων αρχειακών δεδομένων.

Αντίθετα, αναφορικά με τα τεύχη της Σχολικής Επιθεώρησης και της Εφημερίδας της Κυβέρνησης που ενδιέφεραν την έρευνα, λόγω της όχι ιδιαίτερα μεγάλης έκτασής τους, επιλέχθηκε ως καταλληλότερη μέθοδος η επί τόπου μελέτη και η φωτοτύπησή τους.

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι δε μας ζητήθηκε κανένα διαπιστευτήριο προερχόμενο από το Πανεπιστήμιο, ούτε η επιστολή του Επιβλέποντα Καθηγητή που είχαμε μαζί μας.

² Τον οποίο και μας χάρισε.

³ Πρόκειται για τα τεύχη της Σχολικής Επιθεώρησης και της Εφημερίδας της Κυβέρνησης που καλύπτουν την περίοδο από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι και το Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1944.

Μετά και την προμήθεια του κατάλληλου τεχνικού εξοπλισμού η έρευνα ήταν έτοιμη να ξεκινήσει.

Κατά το δεύτερο ταξίδι μας στη Σόφια, η εργασία μας στο χώρο της βιβλιοθήκης του Κύριλλου και Μεθόδιου εξελίχθηκε ομαλά, χωρίς εμπόδια και εκπλήξεις. Η συλλογή του υλικού τελείωσε στον προβλεπόμενο χρόνο.

Αντίθετα η είσοδος και η εργασία μας στο χώρο του Κεντρικού Κρατικού Αρχείου στη Σόφια παρουσίασε αυτή τη φορά δυσκολίες⁴. Με την είσοδό μας, μας παρέπεμψαν απευθείας στο Διευθυντή του Αρχείου, ένα πρόσωπο με το οποίο πρώτη φορά ήρθαμε σε επαφή. Από αυτόν πληροφορηθήκαμε ότι το Αρχείο ανήκει στη δικαιοδοσία του Υπουργικού Συμβουλίου, ότι η Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου και μόνο έχει τη δικαιοδοσία να εγκρίνει την είσοδό μας και την εργασία μας σε αυτό κατόπιν αίτησης του Επιβλέποντα Καθηγητή, ότι απαιτείται, έναντι αντιτίμου, η έκδοση ειδικής κάρτας εισόδου, ότι η φωτογράφιση κάθε αρχειακής σελίδας κοστίζει 60 στοτίνκι⁵.

Η άμεση ανταπόκριση του Επιβλέποντα Καθηγητή και η αποστολή από μέρους του της απαιτούμενης αίτησης είχε ως αποτέλεσμα να καθυστερήσει μόνο τρεις μέρες η άδεια εισόδου· η απογοήτευσή μας ωστόσο από την αλλαγή του κλίματος στο Αρχείο στάθηκε μεγάλη· επιπλέον τα νέα δεδομένα φάνηκε να υπονομεύουν το σχεδιασμό της έρευνας, καθώς η φωτογράφιση των χιλιάδων σελίδων του αρχειακού υλικού φαινόταν ένα έργο που ξεπερνούσε τις οικονομικές μας δυνατότητες⁶.

Αποφασίσαμε ωστόσο να ξεκινήσουμε τη συλλογή του υλικού μέσα από μια σειρά διαδοχικών ταξιδιών. Μεγάλο εμπόδιο αποτελούσε το γεγονός ότι – σε αντίθεση με ό,τι συνέβη κατά την προκαταρκτική έρευνα – οι φάκελοι που παραγγέλναμε αργούσαν πολλές μέρες να έρθουν⁷. Το γεγονός ότι σε κάθε μας ταξίδι, από τη δεύτερη μέρα της παραμονής μας στο Κεντρικό Κρατικό Αρχείο, δούλευε ακριβώς από πίσω μας, πάντα, η ίδια Βουλγάρα ερευνήτρια, άριστη γνώστης της ελληνικής, βοήθησε πολλαπλά την εργασία μας⁸.

Ξαφνικά, χωρίς καμία προηγούμενη προειδοποίηση, και ενώ είχε ήδη φωτογραφηθεί και ψηφιοποιηθεί ένα μεγάλο μέρος των δεδομένων, η Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου⁹, η οποία είχε προ πολλού εγκρίνει τη φωτογράφιση του υλικού μας, εισέβαλε στο Αναγνωστήριο με άγριο ύφος και φωνάζοντας σε ιδιαίτερα

⁴ Ενώ η προκαταρκτική έρευνα έγινε το Μάιο του 2005, η κυρίως έρευνα ξεκίνησε μόλις το Νοέμβριο του 2006, καθώς τότε στάθηκε δυνατό να ασχοληθούμε απερίσπαστοι με αυτήν απαλλαγμένοι από τα διδακτικά μας καθήκοντα. Στο μεταξύ στη Βουλγαρία η κυβέρνηση του τέως βασιλιά Συμεών Σαξεκομπουργκότσκι χάνει τις εκλογές και κυβέρνηση σχηματίζει το Σοσιαλιστικό κόμμα με πρωθυπουργό το Στανίσεφ. «Οι κομμουνιστές ξαναπήραν την εξουσία» ήταν η προσφιλής έκφραση των απλών Βουλγάρων.

⁵ Εκείνο τον καιρό η ισοτιμία λέβα – ευρώ ήταν 1 προς 1,96 (1 λέβα = 100 στοτίνκι)

⁶ Αίτησή μας στο ΑΠΥΣΔΕ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης για προσαύξηση, λόγω ειδικής περίπτωσης, του επιδόματος που λάμβαναν οι εκπαιδευτικοί που τελούσαν σε εκπαιδευτική άδεια, απορρίφθηκε δύο φορές (2006, 2008).

⁷ Χρειάζονταν από τρεις έως δεκαπέντε μέρες. Μια φορά καθυστέρησαν και ένα μήνα. Σε ερώτησή μας η απάντηση που μας δόθηκε ήταν ότι το κτίριο που φυλάσσεται ο όγκος του αρχειακού υλικού βρίσκεται έξω από τη Σόφια και το προσωπικό που ασχολείται με τη μεταφορά του είναι ελάχιστο.

⁸ Το αρχειακό υλικό που μελετούσε εξ άλλου ήταν απόρρητα ελληνικά έγγραφα και η έρευνά της σχετιζόταν με την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας κατά το 19^ο αιώνα. Μας πληροφόρησε για τις διευθύνσεις των πιο ενημερωμένων βιβλιοπωλείων, για τις τελευταίες εκδόσεις, για φθηνά ξενοδοχεία, βοηθούσε στην αποκρυπτογράφιση των δυσνόητων σημείων των χειρογράφων κ.τ.λ. Είναι πράγματι λυπηρό που δεν κατορθώσαμε ποτέ να συναντηθούμε εκτός Αρχείων, καθώς τα τηλέφωνα που μας έδωσε δε λειτουργούσαν ποτέ.

⁹ Την οποία πρώτη φορά βλέπαμε, καθώς μέχρι τότε ερχόμασταν σε συνεννόηση με το Διευθυντή των Αρχείων, κ. Τσέρνεφ.

υψηλό τόνο απαγόρευσε αυστηρά και δια παντός σε όλους τους ερευνητές¹⁰ τη φωτογράφιση αρχείων.

Επιβαλλόταν λοιπόν επαναπροσδιορισμός της τεχνικής της συλλογής των δεδομένων. Αποφασίσαμε να μελετάμε τις αρχειακές μονάδες προσεκτικά στο χώρο των αρχείων, να κρατάμε αναλυτικές σημειώσεις και να φωτοτυπούμε μόνο τις άκρως ενδιαφέρουσες για την έρευνα αρχειακές σελίδες.

Επιπλέον αποφασίσαμε τα ταξίδια στη Σόφια να γίνονται πλέον σε αραιά χρονικά διαστήματα: καθώς η μελέτη των ιστορικών μαρτυριών γινόταν πλέον στο χώρο του Αρχείου, η προηγούμενη εντρύφηση, στην Ελλάδα, πάνω στο ήδη συλλεχθέν ψηφιοποιημένο υλικό, θα βοηθούσε ώστε με τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα να διεισδύουμε στην αλήθεια των τεκμηρίων και να επιλέγουμε στη συνέχεια, με βεβαιότητα, ποιες αρχειακές μονάδες πρέπει να φωτοτυπηθούν, ποιες να περιγραφούν αναλυτικά και για ποιες να κρατηθούν σύντομες σημειώσεις. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο, δηλαδή την καλλιέργεια της ικανότητας ενορατικής διείσδυσης και αξιολόγησης των τεκμηρίων, κρίθηκε σκόπιμο να καθορίσουμε έγκαιρα το ειδικό θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας και τη μέθοδο επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων (τα οποία βέβαια επαναπροσδιορίστηκαν μετά την ολοκλήρωση και την ολιστική μελέτη των ερευνητικών δεδομένων), και αυτό, πριν να ολοκληρωθεί η συλλογή των δεδομένων. Βρεθήκαμε λοιπόν, στο μέσο μιας κυκλικής, ανατροφοδοτούμενης διαδικασίας, που άφησε τη σφραγίδα της και στη συλλογή του υλικού και στον καθορισμό της μεθοδολογίας της έρευνας.

4.2. Το υλικό της έρευνας και τα όριά του

Ως τεκμήρια για την παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν αρχειακές μονάδες¹¹ των καταγραφών (опис) 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9 του καταλόγου (фонд) 177к και αρχειακές μονάδες των καταγραφών (опис) 1, 2, 6 του καταλόγου 798 από τα αρχεία του Υπουργείου Παιδείας της Βουλγαρίας του Κεντρικού Κρατικού Ιστορικού Αρχείου στη Σόφια¹². Επίσης ως τεκμήρια χρησιμοποιήθηκαν τα τεύχη της Σχολικής Επιθεώρησης, του επίσημου έντυπου οργάνου του βουλγαρικού Υπουργείου Παιδείας, της χρονικής περιόδου Απρίλιος 1941 – Δεκέμβριος 1944 και τα τεύχη της Εφημερίδας της Κυβέρνησης της ίδιας περιόδου, που φυλάσσονται στη Βιβλιοθήκη Κυρίλλου και του Μεθοδίου στη Σόφια¹³.

Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν, μέσα από τις περιλήψεις-περιγραφές των αρχειακών μονάδων που περιέχουν οι οδηγοί των καταλόγων και των καταγραφών, και

¹⁰ Μόνο κατά την προκαταρκτική έρευνα έπεσε στην αντίληψή μας ερευνητής να φωτογραφίζει αρχεία. Σε όλα τα ταξίδια μας, κατά την εργασία μας στο χώρο του Αρχείου, ήμασταν οι μοναδικοί που εφαρμόζαμε ψηφιοποίηση. Επιπλέον, ενώ η οργανωμένη γνωστοποίηση της απαγόρευσης έγινε προς όλους τους ερευνητές που βρίσκονταν εκείνη την ώρα στο Αναγνωστήριο, η Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου κοιτούσε επίμονα στα μάτια μόνο εμάς.

¹¹ Τα έγγραφα περιλαμβάνονται σε αρχειακές μονάδες (архивни единици), αυτές περιλαμβάνονται σε καταγραφές (опис = καταγραφή, απογραφή), οι οποίες περιέχονται σε αρχειακούς καταλόγους (фонд).

¹² Βλ. αναλυτικά στην Εργασία μας, τον κατάλογο των αρχείων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στο κεφ. ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

¹³ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση. Η Σχολική Επιθεώρηση εκδίδεται συνήθως μηνιαίως. Κάποιες φορές – κυρίως σε περιόδους που μεσολαμβάνουν σχολικές διακοπές καλοκαιριού, Χριστουγέννων και Πάσχα – σε ένα τεύχος συμπυκνώνονται τα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα δύο, κάποτε και τριών μηνών. Η Εφημερίδα της Κυβέρνησης εκδίδεται κάθε μήνα.

μελετήθηκαν εκείνες οι αρχειακές μονάδες που αναφέρονται – εξ ολοκλήρου ή κατά ένα μόνο μέρος τους - στην εκπαιδευτική δραστηριότητα στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης κατά την περίοδο Απριλίου 1941 – Δεκεμβρίου 1944.

Επιπλέον, καθώς ξεφυλλίστηκαν όλα τα τεύχη της Σχολικής Επιθεώρησης και της Εφημερίδας της Κυβέρνησης της περιόδου Απριλίου 1941 – Δεκεμβρίου 1944, εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν, πέρα από τα κείμενα που αναφέρονται στην εκπαιδευτική δραστηριότητα στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης της παραπάνω περιόδου, όλα τα κείμενα που, ανεξάρτητα από την περιοχή της βουλγαρικής επικράτειας στην οποία αναφέρονται, περιέχουν τους όρους «εθνική συνείδηση», «εθνική ένωση»¹⁴, «νεοαποκτηθέντα» ή «νεοαπελευθερωμένα» εδάφη.

Σε αυτή τη μελέτη δε θα εξεταστεί: α) η αρχειακός κατάλογος (Φοηδ) 15 του Κεντρικού Κρατικού Ιστορικού Αρχείου στη Σόφια, που αφορά στη Διεύθυνση Εθνικής Προπαγάνδας¹⁵ β) οι αρχειακοί κατάλογοι (Φοηδ) 173¹⁶ και 284¹⁷ του Κεντρικού Κρατικού Ιστορικού Αρχείου στη Σόφια, που αφορούν στις εργασίες της Εθνικής Συνέλευσης (Βουλή της Βουλγαρίας) και του Υπουργικού Συμβουλίου αντίστοιχα γ) οι εφημερίδες που κυκλοφορούν στη Βουλγαρία και στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης¹⁸ κατά την παραπάνω περίοδο και φυλάσσονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Κύριλλου και Μεθόδιου στη Σόφια.

4.3. Μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων

Η συνθετότητα του ερευνητικού θέματος επιβάλλει τη διεπιστημονική προσέγγιση σε όλα τα στάδια της παρούσας έρευνας: η κλασική «θετικιστική» ιστορική μέθοδος εμπλουτίστηκε με τις κατακτήσεις της σύγχρονης ιστορικής τεκμηρίωσης και απέκτησε ευρύτερη προοπτική με τη συμβολή της οπτικής της διπλωματικής και της χαρτογράφησης. Η προσέγγιση αυτή εφαρμόστηκε πάνω στα αρχειακά δεδομένα μέσα από τεχνικές της εθνογραφίας, σε μια προσπάθεια να διεισδύσουμε σε αυτά με την εννοιατικότητα (reflexivity)¹⁹ του παιδαγωγού ανθρωπολόγου.

4.3.1. Εθνογραφικές τεχνικές

Α. Επεξεργασία υλικού

Αφού τελειώνει κάθε μέρα η μελέτη του ερευνητικού υλικού, ακολουθεί η κωδικοποίηση του. Τη βάση για την πρώτη κωδικοποίηση των δεδομένων, τις πρώτες δηλαδή θεματικές *δομικές κατηγορίες* κατάταξης του υλικού, μας τις προσφέρουν τα ερευνητικά ερωτήματα. Κάθε δομική κατηγορία, δηλαδή κάθε ερευνητικό ερώτημα, έχει το δικό του φάκελο και καταχωρίζεται εκεί κάθε αρχειακή σελίδα που δίνει απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα²⁰.

¹⁴ Η εθνική συνένωση ή επανένωση.

¹⁵ Σύνολο 110 αρχειακές μονάδες, 1939-1944. Η Διεύθυνση Εθνικής Προπαγάνδας «*Ιδρύθηκε το 1941 με καθήκον να οργανώσει την προπαγάνδα της πολιτικής, της ιδεολογίας και της κουλτούρας του φασιστικού κράτους.*» *Οδηγός του Κεντρικού Κρατικού Ιστορικού Αρχείου*, Σόφια 1970, σ.119.

¹⁶ Σύνολο 16.261 αρχειακές μονάδες, 1879-1944

¹⁷ Σύνολο 9.153 αρχειακές μονάδες, 1879-1944

¹⁸ Συλλογή από αυτές διατηρείται και στο Ιστορικό Αρχείο Δήμου Καβάλας.

¹⁹ Πηγιάκη, *Εθνογραφία...*, σσ. 60 - 61

²⁰ Ο.π. σσ. 111-116

Στη συνέχεια καταγράφεται το αναλυτικό υπόμνημα της μέρας. Πρόκειται για το καταστάλαγμα μιας αυτοκριτικής και ενορατικής διεργασίας, για έναν ενορατικό διάλογο του ερευνητή με το υλικό που μελετήθηκε, σε μια προσπάθεια κατανόησης της σχέσης των θεματικών κατηγοριών μεταξύ τους. Η τελική ανάλυση θα είναι η επεξεργασία των αναλυτικών υπομνημάτων της έρευνας. Επομένως η ανάλυση του υλικού ξεκινά ήδη από την επεξεργασία του²¹.

B. Ανάλυση υλικού

Η ανάλυση των δεδομένων ξεκινά με τη συστηματική επιστημονική περιγραφή των *δομικών κατηγοριών*, στις οποίες κωδικοποιήθηκαν. Με τη συνεχή συγκριτική μέθοδο ανιχνεύονται τα όμοια στοιχεία των διαφορετικών *δομικών κατηγοριών*, τα οποία με τη σειρά τους κωδικοποιούνται με βάση τις θεματικές *λειτουργικές κατηγορίες*. Οι θεματικές *λειτουργικές κατηγορίες* αποτέλεσαν και τα κεφάλαια συγγραφής της έρευνας. Με τις θεματικές *λειτουργικές κατηγορίες* μεταβαίνουμε σε ανώτερο επίπεδο ανάλυσης, που έχει τα χαρακτηριστικά της αφαίρεσης, εφόσον με τη συγκριτική μέθοδο απομακρύνεται από τα συγκεκριμένα στοιχεία του κοινωνικού πλαισίου, για να προχωρήσει στη μελέτη αφηρημένων εννοιών. Ουσιαστικά οδηγούμαστε στην αναλυτική επαγωγή, μέσω της οποίας καταλήγουμε στην εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας με βάση τις θεματικές κατηγορίες των δεδομένων²².

Η διαρκής συγκριτική ανάλυση που από το επίπεδο της περιγραφής καταλήγει σε θεωρητικές αφαιρέσεις, γίνεται καθημερινά στα αναλυτικά υπομνήματα της έρευνας. Αυτά αποτελούν τις γραπτές μαρτυρίες της μακράς πορείας της ερευνήτριας ανάμεσα από τα ακατέργαστα δεδομένα και τις χρονικές αναλύσεις τους μέχρι την τελική διαμόρφωση των συμπερασμάτων της έρευνας. Τέλος αποτελούν γραπτές μαρτυρίες του συνδυασμού των εθνογραφικών τεχνικών με την κριτική και ερμηνευτική ιστορική τεκμηρίωση και τις οπτικές της διπλωματικής και της χαρτογράφησης.

4.3.2. Ιστορική τεκμηρίωση: κριτική και ερμηνευτική

Εφόσον η ανάλυση του υλικού ξεκινά ήδη από την επεξεργασία του, η κριτική και ερμηνευτική λειτουργία της ιστορικής τεκμηρίωσης εφαρμόζεται από την καθημερινή κωδικοποίηση των τεκμηρίων και τη συγγραφή των αναλυτικών υπομνημάτων μέχρι το τέλος της έρευνας.

Για την ιστορική κριτική των τεκμηρίων ακολουθούμε σε γενικές γραμμές το διάγραμμα των Langlois και Seignobos²³, τροποποιώντας το έτσι ώστε να προσαρμοστεί στη φύση του αρχαιολογικού μας υλικού. Συγκεκριμένα :

A. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

²¹ Στο ίδιο

²² Ο.π. σσ. 121-134

²³ *Introduction aux études historiques*, Παρίσι, 1898. Η θετικιστική μέθοδος των Langlois και Seignobos αναλύεται και ερμηνεύεται από το Robert Marichal στο *Η Ιστορία και οι μέθοδοί της*, Παρίσι, (1961), για την ελληνική γλώσσα, Αθήνα 2001, Τόμος Δ΄, σσ. 73 - 248. Το διάγραμμα έχει ως εξής: Εξωτερική κριτική, δηλαδή κριτική «αναστήλωση» (αποκατάσταση του κειμένου), τεκμηρίωση της «προέλευσης» του κειμένου (χρόνος, τόπος, συγγραφέας), «κριτική ταξινόμηση των πηγών». Εσωτερική κριτική, δηλαδή ερμηνεία (γλώσσα, συμβατική ορολογία, κτλ.), κριτική της ακρίβειας και της αξιοπιστίας του κειμένου και «προσδιορισμός των ιδιαίτερων φαινομένων και γεγονότων» που το αφορούν.

A.1. Ανάγνωση των χειρογράφων

Ενώ στα τυπωμένα κείμενα και τα δακτυλογραφημένα κείμενα των εγγράφων δεν παρουσιάστηκαν δυσκολίες, ιδιαίτερα απαιτητική αποδείχτηκε η ανάγνωση των χειρόγραφων κειμένων των αρχειακών μονάδων, καθώς στην πλειοψηφία τους περιέχουν ένα τύπο γραφής πλάγιας επισεσυρμένης, κατά κανόνα δυσκολοδιάβαστης ακόμη και για τους Βούλγαρους ερευνητές. Για την αποφυγή παρερμηνειών και τη διαλεύκανση των δυσανάγνωστων σημείων πολύτιμη στάθηκε η συνδρομή της Милена Дюбрева, Διευθύντριας του τμήματος Ψηφιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, του Ινστιτούτου Μαθηματικών και Πληροφορικής της Βουλγαρικής Ακαδημίας των Επιστημών, και της Άννας Δεβρένη, υποψήφιας διδάκτορος στο ίδιο τμήμα.

Κατά την αποκατάσταση των χειρόγραφων κειμένων, μεγάλη υπήρξε η συμβολή των αρχών της διπλωματικής²⁴. Πολλές φορές ένα «σκοτεινό σημείο» του χειρόγραφου κειμένου εντάσσεται σε ένα λεκτικό σχήμα που αποτελεί πάγια έκφραση ή τυπική συνήθεια της συγκεκριμένης δημόσιας αρχής. Η σύγκρισή του σχήματος αυτού με τα ομόλογά του που συναντώνται στα δακτυλογραφημένα κείμενα οδηγεί με μεγάλη βεβαιότητα στην αποκατάσταση του συγκεκριμένου σημείου του κειμένου.

A.2 Τεκμηρίωση της προέλευσης του κειμένου

Σχετικά με τον προσδιορισμό της πατρότητας του κειμένου, πρώτον στα άρθρα της Σχολικής Επιθεώρησης η ταυτότητα του συγγραφέα δηλώνεται με το όνομά του, που αναγράφεται ολογράφως ή μόνο με τα αρχικά του, οπότε έγινε η ταυτοποίησή του συγγραφέα κατά την αντιπαραβολή με τον κατάλογο των συνεργατών της εκάστοτε έκδοσης του περιοδικού. Δεύτερον στην επίσημη διοικητική αλληλογραφία θεωρούνται εξ αρχής συντάκτες των κειμένων αυτοί που υπογράφουν ως τέτοιοι. Τέλος θεωρούνται ο Τσάρος και ο Υπουργός Παιδείας ως εισηγητές όλων των πράξεων που εκδόθηκαν στο όνομά τους και αξιολογείται η πολιτική τους με βάση τις επ' ονόματί τους πράξεις, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους που αναλύει ο Marichal²⁵, οι οποίες και καταδεικνύουν τις αδυναμίες μιας τέτοιας θεώρησης.

B. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

B.1 Ερμηνεία του κειμένου των τεκμηρίων

Εμπόδια στην ορθή ερμηνεία των κειμένων στάθηκαν η χρονική απόσταση της σύγχρονης βουλγαρικής γλώσσας από τη γλώσσα των κειμένων, η καθιέρωση σήμερα νέας σημασίας ή νέων αποχρώσεων σε πολλές από τις λέξεις των κειμένων και αντίστροφα η χρήση σήμερα διαφορετικών λέξεων στα ίδια σημασιολογικά περιβάλλοντα με αυτά των κειμένων. Επιπλέον συναντήθηκαν λέξεις που τα σύγχρονα λεξικά αγνοούν. Τα εμπόδια ξεπεράστηκαν σε ένα μεγάλο βαθμό με τη μεθοδική εφαρμογή της ερμηνευτικής κριτικής λέξεων²⁶ οι οποίες προσδιορίζουν βασικές παιδαγωγικές και πολιτικές έννοιες και εκπαιδευτικούς θεσμούς που

²⁴ της έλλογης, δηλαδή, γνώσης των τυπικών κανόνων που εφαρμόζονται στις γραπτές πράξεις και στα παρόμοια έγγραφα. G. Tessier, *Η Ιστορία και οι μέθοδοί της*, Τόμος Β, Τεύχος 2, σ. 264

²⁵ Robert Marichal, *Η Ιστορία και οι μέθοδοί της*, Τόμος Δ', σσ. 160-162

²⁶ Ο.π. σσ. 191 - 193

συναντώνται στα κείμενα²⁷. Εφόσον τα προβλήματα ερμηνείας των κειμένων λύθηκαν με τον παραπάνω τρόπο, και επιπλέον με τη συνδρομή της διπλωματικής, της μελέτης δηλ. του «τύπου», των τυπικών κανόνων των εγγράφων, προκειμένου στη συνέχεια να εντοπιστούν τρόποι σκέψης που φωτίζουν σε βάθος τα κείμενα, έγινε προσπάθεια να απομονωθούν τα συμβατικά στοιχεία και οι προκαταλήψεις, με μια φράση οι κοινωνικές συμβάσεις που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην πραγματικότητα και σε αυτό που νομίζουν γι' αυτή οι άνθρωποι που την έζησαν²⁸. Ήδη τα θεμέλια για τη διαδικασία αυτή έχουν τεθεί από την ερμηνευτική κριτική των λέξεων. Τα κείμενα φιλτραρίστηκαν από:

- I. Τους φραστικούς τύπους που ανήκουν στο διοικητικό και νομικό οπλοστάσιο των επίσημων πράξεων – εφόσον πρόκειται για τέτοιες- και αποτελούν απλώς ιδεολογικές συμβάσεις²⁹.
- II. Τις φιλοσοφικές, πολιτικές, παιδαγωγικές αντιλήψεις και στερεότυπα που χρωματίζουν λιγότερο ή περισσότερο τις υπό εξέταση πηγές. Στο σημείο αυτό ο ερευνητής ευνοείται ιδιαίτερα από την εξής συγκυρία: Στις 9-9-1944 μετά την εισβολή του σοβιετικού στρατού στη Βουλγαρία το Πατριωτικό Μέτωπο αναλαμβάνει την εξουσία και μετατρέπει βαθμιαία το καθεστώς σε σοσιαλιστικό. Αρκεί να διαβάσει κανείς τα πρώτα άρθρα του νέου Υπουργού Παιδείας και του νέου Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου, και γενικά του νέου επιστημονικού επιτελείου της Σχολικής Επιθεώρησης στο τεύχος του Δεκεμβρίου του 1944³⁰, για να συνειδητοποιήσει μέσα από την κριτική που ασκείται στην εκπαιδευτική πολιτική των αστικοδημοκρατικών κυβερνήσεων: τις πολιτικές σκοπιμότητες που

²⁷ Επιλέχθηκαν λέξεις-κλειδιά και ερευνήθηκε μεθοδικά η ιστορία τους από το 1872 (χρονιά έναρξης της Βουλγαρικής Αναγέννησης) έως σήμερα. Αξιοποιήθηκαν σειρές αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων, που πάρθηκαν δειγματοληπτικά μέσα από τα τεκμήρια της μελέτης αυτής και από τη βουλγαρική βιβλιογραφία που αφορά στην ιστορία της εκπαίδευσης, στην ιστορία των συλλόγων των εκπαιδευτικών και στη βουλγαρική πολιτική ιστορία. Καταλυτική συμβολή κατά την προσπάθεια της ερμηνευτικής κριτικής των λέξεων προσέφερε η μελέτη των εξειδικευμένων άρθρων που έγραψαν οι επιστημονικές συνεργάτιδες του Ινστιτούτου Βαλκανικών Σπουδών της Σόφιας και άριστες γνώστες της ελληνικής, κ. Надия Данова και κ. Сания Велкова, και αφορούν στα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις των βουλγαρικών σχολικών εγχειριδίων για τους Έλληνες γείτονες και των Ελλήνων ιστορικών για τους Βουλγάρους. Ενδεικτικά, Велкова, The “slav neighbour” in the eyes of noted greek intellectuals from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, και Данова, Българските учебници през епохата на утвърждаването на националната идентичност и образите на «другите», (Τα βουλγαρικά εγχειρίδια κατά την εποχή της παγίωσης της εθνικής ταυτότητας και η εικόνα των «άλλων»), και τα δύο στο *études balkaniques*, 2000, No 1. Επίσης της Велкова, *Да мислим другото, образи, стереотипи, кризи, XVIII-XX век*, (Να σκεφτόμαστε το «άλλο», εικόνες, στερεότυπα, κρίσεις, 18^{ος} – 20^{ος} αι.), Σόφια Δ.Υ.. Διαφωτιστικές ήταν επίσης οι ερμηνευτικές επισημάνσεις του επιστημονικού προσωπικού του Ινστιτούτου Βαλκανικών Σπουδών της Σόφιας, και κυρίως της κ. Юра Константинова.

²⁸ Marichal, *Η Ιστορία...*, σσ. 193 - 212

²⁹ Πρόκειται για εσωτερικούς ή ενδογενείς τύπους του εγγράφου, όπως τους ορίζει η διπλωματική, βλ. *Η Ιστορία ...*, σ. 14. Διαπιστώνουμε ότι οι αρχές της διπλωματικής ενσωματώνονται στην παρούσα κριτική με πορεία κυκλική: από την αποκατάσταση, κανονικά, οδηγούμαστε στην ερμηνεία του κειμένου. Η ερμηνεία όμως και απομόνωση ενδογενών τύπων του εγγράφου οδηγεί πάλι πίσω στην αποκατάσταση των σημείων που δεν «αναστηλώθηκαν» πλήρως · και μετά πάλι πίσω στην ερμηνεία και ούτω καθ' εξής.

³⁰ Βλ. τις προγραμματικές δηλώσεις του νέου Υπουργού Εθνικής Παιδείας Στ. Τσολάκοφ το Δεκέμβριο του 1944, στο *Училищен Преглед*, т. XLIII, кн. 5 – 10, σσ. 269 – 273. Επίσης βλ. τη ραδιοφωνική ομιλία που εκφωνεί ο νέος Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Ιλ. Εντσεφ για την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1944-1945, στο ίδιο, σσ. 274 – 276 και όλα τα άρθρα των νέων στελεχών εκπαίδευσης που ακολουθούν, ό.π. σ. 277 κ.εξ.. Για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που εφάρμοσε η κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου και για την κριτική που ασκείται στην εκπαιδευτική πολιτική, η οποία εφαρμοζόταν μέχρι την 9^η Σεπτεμβρίου 1944 βλ. αναλυτικά στο *Училищен Преглед*, т. XLIV, кн. 3 – 4, σσ. 163- 190.

οι φορείς του σοσιαλιστικού καθεστώτος θεωρούσαν ότι εξυπηρετούσαν οι φορείς του καπιταλιστικού καθεστώτος, την κοσμοθεωρία που οι πρώτοι θεωρούσαν ότι οι δεύτεροι πρέσβευαν και τις νέες γερμανικές παιδαγωγικές αντιλήψεις, για την υιοθέτηση των οποίων οι πρώτοι κατηγορούσαν τους δεύτερους. Από το 1989 – μετά την κατάρρευση δηλ. του υπαρκτού σοσιαλισμού - οι Βούλγαροι ιστορικοί και παιδαγωγοί προσπαθούν - από την οπτική γωνία φυσικά των προσωπικών πολιτικών και φιλοσοφικών αντιλήψεων τους ο καθένας - εκ νέου να φωτίσουν τις φιλοσοφικές αντιλήψεις και τις συμβατικές πολιτικές ιδέες που πιστεύουν ότι κατεύθυναν τις πράξεις των φορέων και των δύο καθεστώτων³¹. Όλη αυτή η κίνηση ιδεών και ιδεολογιών - που εκ πρώτης όψεως λειτουργεί σα συστοιχία από παραμορφωτικούς καθρέφτες που αλλοιώνουν την πραγματικότητα - στην ουσία αποτελεί ένα γόνιμο πεδίο ιδεολογικών ζυμώσεων και αντιπαραθέσεων, έναν ανοιχτό διάλογο με τους πρωταγωνιστές της ιστορίας, από τον οποίο μόνο να ωφεληθεί έχει η έρευνα.

B. 2 Κριτική της ακρίβειας και της αξιοπιστίας των τεκμηρίων - Ερμηνευτική μέθοδος

Από το σημείο αυτό, το παραδοσιακό διάγραμμα των Langlois και Seignobos εμπλουτίζεται με τις κατακτήσεις της σύγχρονης ιστορικής τεκμηρίωσης³² : γίνεται η θεμελιακή διάκριση των πηγών σε «μαρτυρίες εκούσιες», σε μαρτυρίες δηλαδή που θεληματικά ο συγγραφέας τους τις παραδίδει στους μεταγενέστερους, και σε «μαρτυρίες ακούσιες», σε μαρτυρίες δηλαδή που δεν προορίζονται για την Ιστορία. Κάθε τεκμήριο παρέχει σχεδόν πάντοτε μία ή περισσότερες εκούσιες μαρτυρίες, μα και πολλές ακούσιες. Οι ακούσιες μαρτυρίες κάθε τεκμηρίου θεωρούνται αξιόπιστες χωρίς προηγούμενο έλεγχο. Μέσα από τις ακούσιες μαρτυρίες γίνεται προσπάθεια να βρεθεί το νόημα που ενυπάρχει στα πραγματικά γεγονότα, όπως το σκέφτηκαν ή θα μπορούσαν να το σκεφτούν όσοι άνθρωποι το έζησαν ή το πραγμάτωσαν.

Από την άλλη μεριά κάθε εκούσια μαρτυρία αμφισβητείται και υποβάλλεται σε έρευνα. Για την έρευνα των εκούσιων μαρτυριών επιλέχθηκε και πάλι η «θετικιστική» μέθοδος του Seignobos³³. Κατ' αρχήν συγκρίνουμε τις υπάρχουσες διαβεβαιώσεις των μαρτυριών³⁴. Αν όλες οι μαρτυρίες συμφωνούν, το γεγονός θεωρείται «επιστημονικά» βεβαιωμένο. Αν δε συμφωνούν, τότε πρέπει να τις «ζυγίσουμε» - με βάση συγκεκριμένα ερωτηματολόγια- , να ξεχωρίσουμε τις ύποπτες και, αν όλες είναι ύποπτες, να αποφύγουμε να βγάλουμε συμπεράσματα.

Για να συμπληρωθούν ή να διορθωθούν τα συμπεράσματα που βγήκαν από τη συμφωνία μεταξύ των μαρτυριών, πρέπει να επιβεβαιωθεί η συμφωνία μεταξύ των γεγονότων. Η συμφωνία πολλών γεγονότων, που το καθένα τους ξεχωριστά δεν έχει απόλυτα αποδειχθεί, ταιριάζουν όμως μεταξύ τους με τρόπο που να διαμορφώνουν ένα σύνολο με εσωτερική ενότητα, παρέχει ένα είδος βεβαιότητας. Η αρχή λοιπόν αυτή της «συνοχής των διαφόρων υποθέσεων» υιοθετήθηκε χωρίς επιφύλαξη.

³¹ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 5.1.1., ιδίως τις υποσημειώσεις αρ. 1 και 2.

³² Marichal, *Η Ιστορία...*, σσ. 227 – 232

³³ Έτσι όπως την αναλύει και την ερμηνεύει ο Marichal, στο *Η Ιστορία ...*, σσ. 212 - 241

³⁴ Η αρχή που διέπει αυτές τις συγκρίσεις είναι η εξής: πολλοί παρατηρητές, ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλο, δε μπορούν να απατηθούν με τον ίδιο τρόπο, αν πραγματικά είναι ανεξάρτητοι, αν δηλαδή δε βλέπουν τα πράγματα από την ίδια πλευρά, είτε στην κυριολεξία (παρατηρητές που βρίσκονται στον ίδιο τόπο) είτε με μεταφορική σημασία (παρατηρητές που έχουν τις ίδιες προκαταλήψεις ή έχουν υποστεί παρόμοιες διανοητικές παραμορφώσεις). Εννοείται ότι οι ανεξάρτητες αυτές μαρτυρίες πρέπει να αφορούν το ίδιο ακριβώς γεγονός, την ίδια χρονική περίοδο, τον ίδιο τόπο, τα ίδια πρόσωπα, τα ίδια επεισόδια ενός συμβάντος. Marichal, *Η Ιστορία ...*, σσ. 212-241

Όσον αφορά στην κριτική των εκούσιων μαρτυριών που προέρχονται από τη διαβεβαίωση ενός μόνου ανθρώπου, δεν τηρήθηκαν οι απαιτήσεις της θετικιστικής μεθόδου³⁵. Όπως παρατηρεί ο Marrou, «Μια ιστορία που θα συμμορφωνόταν απόλυτα στις θετικιστικές απαιτήσεις θα την αποτελούσαν κυρίως λευκές σελίδες»³⁶. Αντίθετα εφαρμόστηκαν και σε αυτές τις περιπτώσεις τα ερωτηματολόγια με τα οποία «ζυγίζονται» οι μαρτυρίες που δε συμφωνούν μεταξύ τους, η αρχή της «συνοχής των διαφόρων υποθέσεων» και κυρίως οι μεθοδολογικές αρχές του Robert Marichal και του Henri – Irénée Marrou.

Όσον αφορά στα ερωτηματολόγια, ο Seignobos διατυπώνει δύο σχετικά με τις «αιτίες της πλάνης» και ένα σχετικά με τη «φύση του γεγονότος»³⁷. Με το πρώτο ερωτηματολόγιο ελέγχεται η αξιοπιστία του συγγραφέα, με το δεύτερο η ακρίβεια του κειμένου και με το τρίτο εξακριβώνεται η φύση του γεγονότος³⁸.

³⁵ «Όταν, για να εξακριβώσουν ένα γεγονός οι ιστορικοί, δε διαθέτουν παρά τη διαβεβαίωση ενός μόνου ανθρώπου, όσο αξιόπιστος και να είναι αυτός, έχουν καθήκον όχι να επιβεβαιώσουν το γεγονός, αλλά να αναφέρουν μόνο, όπως κάνουν οι φυσιοδίφες, την πληροφορία (ο Θουκυδίδης βεβαιώνει ότι... ο Καίσαρ λέει ότι....) και μόνο αυτό το δεδομένο έχουν δικαίωμα να προβάλλουν.» Langlois και Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Παρίσι 1898

³⁶ Marrou, *De la connaissance historique*, Παρίσι 1954

³⁷ Marichal, *Η Ιστορία ...*, σσ. 214 -219

³⁸ Πρώτο ερωτηματολόγιο : Ο συγγραφέας έχει συμφέρον να ψεύδεται και αυτό ισχύει για τις περισσότερες επίσημες πράξεις.

1. Ο συγγραφέας βρέθηκε σε μια κατάσταση που τον υποχρέωνε να πει ψέματα. Πρόκειται για την περίπτωση κάθε εγγράφου που πρέπει να συμμορφώνεται με κανόνες και συνήθειες.
2. Ο συγγραφέας συμπαθεί ή αντιπαθεί μια κατηγορία ανθρώπων ή ένα σύστημα ιδεών ή θεσμών.
3. Ο συγγραφέας παρασύρθηκε να πει ψέματα από ατομική ή συλλογική ματαιοδοξία. Εδώ, όπως και παντού, πρέπει να αποφύγουμε τους αναχρονισμούς και να δούμε σε τι έγκειται η ματαιοδοξία του συγγραφέα.
4. Ο συγγραφέας θέλησε να κολακεύσει το κοινό ή τουλάχιστον να μην το δυσαρεστήσει.

Δεύτερο ερωτηματολόγιο :

1. Ο συγγραφέας είναι σε θέση να παρατηρήσει το γεγονός και φαντάζεται ότι κατάφερε να το παρατηρήσει, ενώ στην πραγματικότητα τον εμπόδισε μια εσωτερική ασυνειδητοποιήτη αιτία, μια παραίσθηση, μια αυταπάτη ή μια απλή προκατάληψη. Δεν είναι πολύ εύκολο παραδέχεται ο Seignobos να διαπιστωθεί αν ένας ιδιαίτερος συλλογισμός είναι αποτέλεσμα ή όχι μιας παραίσθησης ή μιας αυταπάτης. Το πολύ πολύ που μπορούμε να καταφέρουμε είναι να αντιληφθούμε ότι ένας συγγραφέας έχει γενικά την τάση να διαπράττει τέτοιου είδους λάθη. Ο Marichal ισχυρίζεται ότι στην περίπτωση αυτή ο Seignobos αναφέρεται στην «αρρώστια της ανακρίβειας», μια αλήθεια που οι ιστορικοί τη διαπιστώνουν καθημερινά.
2. Ο συγγραφέας δεν ήταν σε θέση να παρατηρήσει.
3. Ο συγγραφέας βεβαιώνει γεγονότα που θα μπορούσε να έχει παρατηρήσει, αλλά που δεν έκανε τον κόπο να τα δει ο ίδιος.
4. Το αναφερόμενο γεγονός είναι τέτοιο, ώστε είναι αδύνατο να έχει γίνει γνωστό με μόνη την παρατήρηση, όπως π.χ. ένα μυστικό κρεβατοκάμαρας ή αντίθετα ένα γεγονός γενικής, κοινωνικής σημασίας, μεγάλης έκτασης ή μεγάλης διάρκειας όπως μια πολεμική ενέργεια που αποδίδεται σε έναν ολόκληρο στρατό, μια συνήθεια κοινή σε έναν ολόκληρο λαό ή που ίσχυε για έναν ολόκληρο αιώνα.

Τρίτο ερωτηματολόγιο :

1. Η φύση του γεγονότος καθιστά το ψέμα απίθανο. Αυτό συμβαίνει είτε όταν το βεβαιούμενο γεγονός αντιστρατεύεται την εντύπωση που θέλει να δημιουργήσει ο συγγραφέας, είτε όταν το βεβαιούμενο γεγονός είναι τόσο γνωστό, ώστε ο συγγραφέας, ακόμη και όταν θέλει να πει ψέματα, να συγκρατείται από τη βεβαιότητα ότι θα ανακαλυφθεί, είτε, τέλος, όταν το βεβαιούμενο γεγονός είναι αδιάφορο για το συγγραφέα.
2. Η φύση του γεγονότος καθιστά το λάθος αδύνατο, γιατί διήρκεσε πολύ ή πήρε μεγάλη έκταση, οπότε το είδαν πολλοί άνθρωποι, κοντολογίς πρόκειται για τα «χοντρά» γεγονότα που αποτελούν το στέρεο μέρος της ιστορικής γνώσης.

Κατά τον Seignobos η μέθοδος αυτή της κριτικής της αξιοπιστίας του συγγραφέα και της ακρίβειας του κειμένου που αναλύθηκε παραπάνω οδηγεί στην εξαγωγή «επιστημονικά» βεβαιωμένων γεγονότων. Αυτά ταξινομούνται, συνδυάζονται, συντίθενται, διορθώνονται ή συμπληρώνονται με την αρχή «της συνοχής των υποθέσεων» και οδηγούν στο οικοδόμημα της ιστορικής γνώσης. Ο ιστορικός τελικά «αποκαθιστά» τα γεγονότα.

Από τα πρώτα στάδια εφαρμογής της συγκεκριμένης κριτικής μεθόδου προκύπτουν προβλήματα. Σε αφηγηματικού χαρακτήρα κείμενα η μέθοδος αυτή είναι εφαρμόσιμη με μεγάλη αποτελεσματικότητα, π.χ. στις εισηγήσεις των περιφερειακών και επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών προς τον Υπουργό για την κατάσταση του σχολικού έργου στις περιφέρειες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Τα τεκμήρια, όμως, της μελέτης αυτής κατά ένα μεγάλο μέρος, είναι εγκύκλιοι, νόμοι, πρωτόκολλα, λογαριασμοί, αιτήσεις, λογιστικά βιβλία, κτλ. και όχι αφηγηματικού χαρακτήρα κείμενα³⁹.

Επίσης η παραπάνω αναφερθείσα κριτική και ερμηνευτική μέθοδος που προτείνει ο Seignobos μπορεί να μας βοηθήσει να «αποκαταστήσουμε» ιστορικά γεγονότα «συμβαντολογικού» τύπου, αλλά όχι πνευματικές ή ηθικές στάσεις, ιδέες, κοινωνικές προκαταλήψεις ή συλλογικές νοοτροπίες. Ο Marrou παραδέχεται ότι ο ιστορικός δεν απορρίπτει τα αξιώματα της θετικιστικής μεθόδου, ζητεί όμως να τα προσαρμόσει στο επίπεδο – που πράγματι είναι αρκετά επιφανειακό – για το οποίο ισχύουν, δηλαδή για μια ιστορία «συμβαντολογική»⁴⁰, η οποία έτσι κι αλλιώς, κατά τον ίδιο, δεν ενδιαφέρει πια καθόλου⁴¹.

Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, επιβάλλεται διαφοροποίηση της μεθόδου. Εφαρμόζουμε χωρίς επιφύλαξη τη θετικιστική μέθοδο στις εκούσιες μαρτυρίες των τεκμηρίων αφηγηματικού τύπου και σε εκείνες τις εκούσιες μαρτυρίες των τεκμηρίων μη αφηγηματικού τύπου στις οποίες είναι πρακτικά εφαρμόσιμη, για παράδειγμα, στις αιτήσεις των εκπαιδευτικών προς το Υπουργείο, με τις οποίες ζητούν μετάθεση από τα νεοαποκτηθέντα εδάφη και εκθέτουν τους προσωπικούς τους λόγους. Και εφαρμόζουμε χωρίς επιφύλαξη τη θετικιστική μέθοδο και στις δυο λειτουργίες της ιστορικής τεκμηρίωσης, την κριτική και την ερμηνευτική. Για τις ακούσιες μαρτυρίες, όμως, αλλά και τις εκούσιες των τεκμηρίων μη αφηγηματικού τύπου στις οποίες είναι πρακτικά ανεφάρμοστη η θετικιστική μέθοδος, ακολουθούνται, κατά την ιστορική τεκμηρίωση, κατά γράμμα, τα μεθοδολογικά εργαλεία που προτείνει ο Robert Marichal⁴² και οι μεθοδολογικές αρχές του H-I Marrou⁴³. Οι πρώτες

3. Η φύση του γεγονότος είναι τέτοια, ώστε να μην μπορεί να βεβαιωθεί παρά μόνο αν είναι ακριβές, π.χ. ένα γεγονός που φαίνεται απίθανο σε αυτόν που το αναφέρει ή ένας λόγος του οποίου η δύναμη ξεπερνά τη νοημοσύνη του.

³⁹ Στην περίπτωση για παράδειγμα του κρατικού προϋπολογισμού του έτους 1942, δημοσιευμένου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, η εκούσια μαρτυρία είναι η γνωστοποίηση των προβλεπόμενων ετήσιων κρατικών δαπανών. Στην περίπτωση αυτή, τι πραγματικά θα ωφελούσε η εφαρμογή των ερωτηματολογίων του Seignobos προκειμένου να διαπιστωθεί η εγκυρότητα της μαρτυρίας;

⁴⁰ Ο Marichal χρησιμοποιεί τον όρο Ιστορία «περιγραφικού» ή «ιστορικιστικού» τύπου ή «Ιστορία των γεγονότων». Κατά το Marrou το ενδιαφέρον των ιστορικών σήμερα στρέφεται στην «Ιστορία του Πολιτισμού» και η ιστορία αυτή οφείλει να έχει ως υπόβαθρο ένα πυκνό δίκτυο ονομάτων, χρονολογίων, εξακριβωμένων περιστατικών· τα πολιτικά γεγονότα, που κατά κανόνα είναι καλύτερα τεκμηριωμένα, παρέχουν το στέρεο υφάδι ενός τέτοιου καμβά. *Η Ιστορία ...*, σ. 224

⁴¹ Δε συμμεριζόμαστε στο σημείο αυτό την άποψη του Marrou, ότι η συμβαντολογική ιστορία δεν ενδιαφέρει πια καθόλου.

⁴² *Η Ιστορία ...*, σσ. 232 - 241. Οι μεθοδολογικές αρχές του Marichal, που ακολουθήθηκαν και αφορούν στην επεξεργασία του ίδιου του κειμένου, είναι οι εξής:

I. Πρώτα πρώτα απαιτείται από τον ιστορικό να αγαπά, να είναι φίλος με το αντικείμενό του και να έχει με αυτό «ψυχολογική συγγένεια». Δεν πιστεύει πια ότι μπορεί να ελέγξει «την αξιοπιστία των

μαρτύρων του» με εξωτερικά κριτήρια. Αντίθετα, προσπαθεί να μπει μέσα τους, να τους κατανοήσει όσο γίνεται καλύτερα.

- II. Όπως και στις περισσότερες άλλες επιστήμες, ο ιστορικός, αν θέλει να προχωρήσει στην εργασία του, πρέπει να ξεκινήσει με μια υπόθεση, με ένα ερώτημα. Αλλά με έναν όρο: να ξέρει να τροποποιεί – και στην ανάγκη να εγκαταλείπει – την υπόθεση ή το ερώτημά του στην εξέλιξη της μελέτης, γιατί είναι σπάνιο τα κείμενα να απαντούν άμεσα στα ερωτήματα που τους τίθενται.
- III. Μη θεωρηθεί αυτονόητο ότι, αποδελτιώνοντας ένα κείμενο, μπορεί αμέσως, με την πρώτη, να εντοπίσει κανείς ό,τι χρήσιμο στοιχείο περιέχει. Ο μελετητής πρέπει να διαβάσει και να ξαναδιαβάσει το κείμενο τόσες φορές, όσα είναι και τα ερωτήματα που έχει να του υποβάλλει.
- IV. Σε όλες τις φάσεις της μελέτης ο ιστορικός καταφεύγει σταθερά στη «σύγκριση»· ακριβέστερα, ο ιστορικός επαναποδοθετεί σταθερά το κείμενό του μέσα σε μια «ακολουθία» σχέσεων. Τα περισσότερα από τα κείμενα, τα περισσότερα από αυτά τα ίδια τα «γεγονότα», κυρίως τα «κοινωνικά» δεν είναι μεμονωμένα, εντάσσονται κάθε φορά σε μια ακολουθία πραγμάτων. Ο ιστορικός, σε αντίθεση με τους άμεσους παρατηρητές ενός δεδομένου γεγονότος, έχει το επιπλέον ασύγκριτο πλεονέκτημα να ξέρει πώς θα τελειώσει το έργο : η σειρά των γεγονότων είναι γι' αυτόν σύστημα ολοκληρωμένο. Τα κείμενα, λοιπόν, συγκεντρώνονται σε χρονολογικές και τοπογραφικές «σειρές». Τα γεγονότα συνδυάζονται μεταξύ τους με ποικίλους τρόπους που επιτρέπουν συλλογισμούς λίγο πολύ ανάλογους με τις πασίγνωστες μεθόδους των «συμπτώσεων» και των «αποκλεισμών» στις πειραματικές επιστήμες. Όπως εξάλλου και σε αυτές τις τελευταίες, η διαμόρφωση σειρών και συστημάτων επιτρέπει να ξεπεραστεί το μεγάλο εμπόδιο των εξαντλητικών αποδελτιώσεων : ο ιστορικός δε χρειάζεται πια να έχει μπροστά του όλα τα υπάρχοντα κείμενα.
- V. Σε κάθε «σειρά» υπάρχουν και μερικά γεγονότα που απομακρύνονται από τον κανόνα και θέτουν προβλήματα αυθεντικότητας και γνησιότητας. Ένας ιστορικός πρέπει να έχει το σθένος να προχωρεί ως το τέλος των συλλογισμών του, να αντιστέκεται στον πειρασμό της «εναρμόνισης» των «ασυμβίβαστων». Κάθε αντίφαση πρέπει να προκαλεί μια προσεκτικότερη επαλήθευση των πηγών. Αν η αντίφαση παρ' όλα αυτά παραμένει, πρέπει να την εκθέσουμε καθαρά και χωρίς περιστροφές, περιμένοντας ότι νέα ευρήματα θα προσκομίσουν νέα στοιχεία.
- VI. Σύμφωνα με το Febvre (*Combats pour l'histoire*, Παρίσι, 1959) : «Οι μεγάλες ανακαλύψεις γίνονται στα οριακά σημεία των επιστημών»· γίνονται και αλλού βέβαια, αλλά η πιθανότητα είναι πραγματικά μεγαλύτερη στα μέρη όπου δύο επιστημονικοί κλάδοι συνορεύουν, γιατί πρόκειται για μέρη που δε συχνοπατιούνται. Αυτό δε σημαίνει ότι αξιώνουμε από τον ιστορικό να ξέρει όλες τις επιστήμες. Το κλειδί βρίσκεται στη «συλλογική δουλειά» των επιστημόνων. Η αρχή αυτή εφαρμόστηκε συστηματικά σε όλα σχεδόν τα στάδια της έρευνας. Πολλές φορές ζητήθηκε η συνδρομή επιστημόνων διαφόρων επιστημονικών κλάδων, προκειμένου να αναζητηθεί με τρόπο πληρέστερο η ιστορική αλήθεια.
- VII. Όταν το αντικείμενο της μελέτης του ιστορικού είναι ένα ορισμένο πρόσωπο, όπως εμφανίζεται μέσα από το έργο και τη ζωή του, η συγκριτική μέθοδος δεν αρκεί. Στην περίπτωση αυτή είναι μάταιο να ζητούμε «μεθόδους». Ο Marichal προκειμένου να στηρίξει το επιχειρημά του παραπέμπει στην επιχειρηματολογία του Marrου (*De la connaissance historique*, Παρίσι 1954) :

«Η εξοικείωση με τις μαρτυρίες μας επιτρέπει εν τέλει να γνωρίσουμε τον άνθρωπο του παρελθόντος, όπως σήμερα ένας φίλος γνωρίζει τους φίλους του...Ο ιστορικός είναι ο άνθρωπος που αποκτά αυτήν την οικειότητα χάρη στην οποία μπορεί να γνωρίζει με βεβαιότητα ποια είναι η σημασία τους, η σπουδαιότητά τους, η αξία τους, ποια είναι η εικόνα του παρελθόντος που εμπεριέχουν και διασώζουν. Είναι μήπως κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που στη βιοματική εμπειρία του παρόντος μας επιτρέπει να γνωρίζουμε, να καταλαβαίνουμε, να πλησιάζουμε το διπλανό μας; Βλέποντάς τον να ζει, να ενεργεί, να αντιδρά, ακούγοντάς τον να μιλά, παρατηρώντας τις οποιεσδήποτε εκδηλώσεις που φανερώνουν τις εναλλαγές της συμπεριφοράς του, σχηματίζουμε σιγά σιγά για το διπλανό μας μιαν εικόνα, που τελικά είναι σωστή· το ίδιο γίνεται και με την Ιστορία.»

⁴³ *Η Ιστορία ...*, Τόμος Α', σσ. 371 - 422. Οι μεθοδολογικές αρχές του Marrου, που ακολουθήθηκαν και αφορούν στις συνθήκες, από την άποψη του ιστορικού, άσκησης της κριτικής και της ερμηνευτικής, είναι οι ακόλουθες :

1. Ο ιστορικός πρέπει να μπορεί να αποδείξει ότι έχει δυο φαινομενικά αντιφατικές ιδιότητες : το κριτικό πνεύμα και το χάρισμα της συμπάθειας, που είναι η ικανότητα κατανόησης.

Το κριτικό πνεύμα φαίνεται να είναι η πρώτη αρετή που πρέπει να απαιτούμε, σε λογικά όρια, από κάθε ιστορικό. Να δυσπιστεί, και μάλιστα όχι μόνο απέναντι στους πληροφοριοδότες του, τις πηγές του, αλλά πρώτα πρώτα απέναντι στον εαυτό του, στις προσωπικές του προκαταλήψεις, στα όρια της

μεθοδολογικές κατευθύνσεις αφορούν στις διάφορες πλευρές της επεξεργασίας στην οποία πρέπει να υποβληθεί το ίδιο το κείμενο. Οι δεύτερες αφορούν στον τρόπο με τον οποίο πρέπει ο ιστορικός να τοποθετείται απέναντι στο κείμενο και στην ψυχολογική στάση που πρέπει να τηρεί, προκειμένου να προβεί σε θετική και αποτελεσματική εκμετάλλευση της ιστορικής τεκμηρίωσης. Πρέπει να σημειωθεί η «συγγένεια» που παρουσιάζουν οι μεθοδολογικές αυτές αρχές με τις επιστημονικές αρχές της εθνογραφίας⁴⁴.

Τέλος στη σταθερή προσπάθειά μας να δούμε την εκπαίδευση ως έναν παιδαγωγικό και κοινωνικό ταυτόχρονα μηχανισμό, η θεωρία της Παιδαγωγικής και της Ιστορίας της Παιδαγωγικής, όπως και οι οπτικές των κοινωνιολόγων της εκπαίδευσης ήταν αναπόσπαστο στοιχείο της ιστορικής τεκμηρίωσης⁴⁵.

4.3.3. Διπλωματική

Καθώς μεγάλο μέρος των τεκμηρίων είναι γραπτές πράξεις, πολύτιμη υπήρξε κατά την κριτική και ερμηνευτική η υιοθέτηση των προβληματισμών της διπλωματικής κριτικής. Συμμεριζόμαστε τις απόψεις του Georges Tessier που θεωρεί

παιδείας του, της ευφυΐας του, της ελευθερίας του πνεύματός του. Συνιστάται σε αυτόν η εποχή, το προσωρινό σβήσιμο του εγώ του και των καθημερινών του φροντίδων : ο ιστορικός πρέπει να προσπαθήσει να αποκαταστήσει ένα διάλογο με το παρελθόν, σε ήρεμο και ειρηνικό τόνο, κατασιγάζοντας όσο μπορεί τα προσωπικά του πάθη.

Η δεύτερη απαίτηση που συμπληρώνει την πρώτη είναι το χάρισμα της συμπάθειας. Με τον όρο αυτό εννοείται όχι μόνο η συγκεκριμένη εξειδίκευση ή η τεχνική κατάρτιση που απαιτούνται, για να ασχοληθεί ο ιστορικός αποτελεσματικά με την ιστορία π.χ. των μαθηματικών ή της τάδε τεχνικής, αλλά και κάτι βαθύτερο : η πείρα δείχνει ότι η αποτελεσματικότητα της επιστημονικής εργασίας εξαρτάται πιο βαθιά από τη σχέση που συνιστά η ύπαρξη εκλεκτικών συγγενειών ανάμεσα στον ιστορικό και το αντικείμενό του. Η γνώση του παρελθόντος, ιδιαίτερη περίπτωση της γνώσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο, είναι μια συνάντηση του άλλου· η τελευταία λέξη που μπορούμε να πούμε γι' αυτήν είναι να την ορίσουμε σα φιλία.

2. Αφού ο ιστορικός ερμηνεύσει τις πηγές, περνά σε αυτό που η θεωρία της συμβαντολογικής Ιστορίας ονόμαζε «αποκατάσταση των γεγονότων». Κάθε ιστορικό γεγονός είναι μια ανθρώπινη πραγματικότητα, και μέσα στην ίδια την ουσία της αυτή η πραγματικότητα, ότι κι αν είναι - χειρονομία, γεγονός, ιδέα- είναι αξεχώριστη από έναν αστερισμό αξιών που περιστρέφεται γύρω της και της δίνει τη σημασία της. Η τομή σε ενότητες, η ανασύνθεση αυτού του συνόλου από αξίες *προπορεύεται* και συνοδεύει την κρίση που διατυπώνει ο ιστορικός για την (περασμένη) ύπαρξη ενός γεγονότος.

3. Η ιστορική έρευνα είναι από τη φύση της απερίοριστη : κάθε πρόβλημα που προχωρεί σε βάθος ανακινεί άλλα που τα υποθέτει λυμένα και που πρέπει, αφήνοντας όλα τα άλλα, να προσπαθήσουμε να τα λύσουμε προκαταβολικά. Και αυτό συμβαίνει επ' άπειρον. Ο ιστορικός πρέπει να αντισταθεί στον πειρασμό να μη βγει ποτέ από την έρευνα, να μην τελειώσει, να μην καταλήξει σε συμπέρασμα . Για να προχωρήσει την έρευνά του σε καλό δρόμο, να τη συνεχίσει και να την επεκτείνει, πρέπει να παραδώσει τη σκυτάλη σε άλλους, κι επομένως να τους διδάξει ό,τι έμαθε ο ίδιος.

4. Τότε θα ανακαλύψει ο ιστορικός τις απαιτήσεις, την υποδούλωσή σε μιαν άλλη τεχνική, συγκεκριμένα στην τεχνική του συγγραφέα . Πρέπει να καταφέρει να εκφράσει αυτό που έμαθε από το παρελθόν χωρίς να ακρωτηριάσει ή να το παραμορφώσει. Η θετικότητα και η ακρίβεια, η εκφραστική ευστοχία που πρέπει να επιζητούμε τίθενται μόνο στην υπηρεσία της αλήθειας. Και το τυλικό αυτό ιδανικό βρίσκεται σε άμεση σχέση με την ίδια την αντίληψη της Ιστορίας ως επιστήμης.

⁴⁴ Κυρίως με τις εξής : θεωρητική ευαισθησία του ερευνητή, παρατήρηση ενταγμένη στο κοινωνικό της πλαίσιο (in context), διαλεκτικός χαρακτήρας της εθνογραφικής μεθόδου, εννοιατικός (reflexive) χαρακτήρας της εθνογραφίας. Πηγάκη, *Εθνογραφία...*, σσ. 55 - 61.

⁴⁵ Βλέπε και Εργασία μας, κεφ. 1.6., Τα όρια της έρευνας

ξεπερασμένο και αμφισβητήσιμο τον περιορισμό της μεθόδου της διπλωματικής μόνο στα μεσαιωνικά έγγραφα⁴⁶.

Ακολουθήθηκε ως βασική μεθοδολογική αρχή η θέση του ότι όσο πρωταρχική κι αν είναι η κριτική της γνησιότητας ή της αυθεντικότητας, δεν αποτελεί την τελευταία λέξη της διπλωματικής κριτικής. Μια γραπτή πράξη μπορεί να είναι γνήσια, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλα τα γεγονότα που αναφέρονται σε αυτήν είναι αναγκαστικά αληθινά⁴⁷. Όπως γράφει ο A. Dumas⁴⁸ όταν βρισκόμαστε μπροστά σε ένα αυθεντικό έγγραφο, πρέπει να διακρίνουμε τα γεγονότα που ο συντάκτης τους γνωρίζει προσωπικά και εκείνα που αναφέρει επειδή τα έχει ακούσει και να λαβαίνουμε υπόψη μας το ρόλο που παίζει το πλαστό στη νομική ζωή.

Επιπλέον, έγινε προσπάθεια σε γενικές γραμμές να ανασυνθέσουμε την πορεία που ακολούθησαν οι πράξεις από τις περιστάσεις που τις προκάλεσαν, δηλαδή από τη σύλληψή τους ως την παράδοσή τους στον παραλήπτη είτε με τη μορφή ενός αυθεντικού αντιγράφου, είτε ενός αντιγράφου επικυρωμένου από το πρόχειρο, που το ίδιο προάγεται στην τάξη του πρωτοτύπου και φυλάσσεται από το συντάκτη του⁴⁹.

Τέλος, σε ουσιώδη συμπεράσματα για μια θετική εκμετάλλευση της ιστορικής τεκμηρίωσης οδήγησε η εφαρμογή των μεθόδων του dom Jean Mabillon και κυρίως των dom Tassin και dom Toustain⁵⁰. Οι δύο τελευταίοι εισήγαγαν τη διάκριση – την κλασσική μετά από αυτούς – ανάμεσα στους εξωτερικούς ή εξωγενείς χαρακτήρες (γραφική ύλη, σελιδοποίηση, εικονιστικά στοιχεία, γραφή, σφραγίδα) και στους εσωτερικούς ή ενδογενείς χαρακτήρες (γλώσσα, εκφράσεις) των εγγράφων. Με την καθοδήγηση της κριτικής του ύφους που εφάρμοσαν ο dom Jean Mabillon και κυρίως οι dom Tassin και dom Toustain απομονώθηκαν ευκολότερα οι πάγιες εκφράσεις και οι συνήθειες που συναντώνται στα βουλγαρικά έγγραφα, συμβάλλοντας τα μέγιστα στην άσκηση και της εξωτερικής και της εσωτερικής κριτικής των μαρτυριών. Κυρίως όμως, η μελέτη των εξωτερικών χαρακτήρων των εγγράφων, εξελικτικά κατά τη διάρκεια των ετών 1941-1944, οδήγησε σε απροσδόκητες αποκαλύψεις, ισχυρότερες ως προς το βαθμό αξιοπιστίας τους από οποιαδήποτε γραπτή μαρτυρία. Η μελέτη, λοιπόν, του «τύπου», των τυπικών κανόνων που εφαρμόζονται στις γραπτές πράξεις ήταν αδιάσπαστο στοιχείο της κριτικής και της ερμηνευτικής των μαρτυριών.

4.3.4. Χαρτογραφική μέθοδος

Τέλος, βασικό μέσο έρευνας αλλά και ερμηνείας υπήρξε η χαρτογραφική μέθοδος, όπως την ορίζει και την αναλύει Charles Higounet⁵¹. Συγκεκριμένα

⁴⁶ Tessier, *Η Ιστορία ...*, Τόμος Β, Τεύχος 2^ο, σσ. 265-267. Συγκεκριμένα : «*Ιδιαίτερα θα ευχόταν κανείς να εφαρμοστούν οι ίδιες μέθοδοι, με τις απαραίτητες βέβαια προσαρμογές στα σύγχρονα έγγραφα. Τίποτε ή σχεδόν τίποτε δεν έχει γίνει σε αυτόν τον τομέα ακόμα, και κυρίως στον τομέα των εγγράφων που προέρχονται από δημόσιες υπηρεσίες*». Για το θέμα αυτό βλέπε περισσότερο στο *Diplomatics : New Uses for an Old Science*, Luciana Duranti, (Rowman & Littlefield Pub Inc, 10/01/1998)

⁴⁷ Tessier, *Η Ιστορία ...*, σ. 274

⁴⁸ A. Dumas, *La diplomatie et la forme des actes στο Le Moyen âge*, τ. XLII, 1932, σσ. 5 - 31

⁴⁹ J. Ficker, *Beiträge zur Urkundenlehre*, 2 τόμοι, Innsbruck, 1877-1878

⁵⁰ Dom J. Mabillon, *De re diplomatica libri VI...*, Παρίσι 1681 και Dom Ch.-Fr. Toustain και Dom R. P. Tassin, *Nouveae traité de diplomatique...par deux religieux bènédictins de la Congrégation de Saint Mour*, 6 τόμοι, Παρίσι 1750-1765 . Οι μέθοδοι αυτές περιγράφονται αναλυτικά από τον Georges Tessier, *Η Ιστορία ...*, 1961, Τόμος Β, Τεύχος 2^ο, σσ. 228 - 237

⁵¹ Charles Higounet, *Η Ιστορία ...*, Τόμος Α, σσ.128 - 135. «*Χαρτογραφική μέθοδος είναι μια μέθοδος έρευνας που συνίσταται στη διασάφηση των ιστορικών φαινομένων με την καταγραφή τους πάνω στο χάρτη*».

χρησιμοποιήθηκαν σύγχρονοι τοπογραφικοί χάρτες, χάρτης μελέτης ή άτλαντας της Αν. Μακεδονίας και Θράκης και επιτόπια αυτοψία. Ως υπόβαθρο όμως χρησιμοποιήθηκε ο βουλγαρικός τοπογραφικός χάρτης που εντοπίστηκε στα ίδια τα αρχεία (Κατάλογος 177κ, καταγραφή 2, αρχειακή μονάδα 2168). Στη συνέχεια έγινε σύγκριση των σύγχρονων χαρτών με το χάρτη – υπόβαθρο και εφαρμογή των δεδομένων που προσέφεραν οι πηγές πάνω στο χάρτη - υπόβαθρο, με σκοπό την διασάφηση της εξάπλωσης του βουλγαρικού σχολικού δικτύου και τη διαίρεση σε εκπαιδευτικές περιφέρειες. Μελετήθηκαν τα γενικά χαρακτηριστικά της μορφολογίας, της υδρογραφίας και της χλωρίδας της περιοχής⁵². Οι σχέσεις των χαρτογραφικών δεδομένων με άλλα σύγχρονα ανθρώπινα ή οικονομικά φαινόμενα δίνουν πολύ αποκαλυπτικές ενδείξεις. Επιπλέον επιτρέπουν την ανασύνθεση των τοπίων σε διαφορετικές εποχές και «βοηθούν»⁵³ επομένως να κατανοήσουμε τα γεγονότα ή τα συμβάντα που έχουν για σύγχρονο πλαίσιο αυτά τα τοπία.

Τέλος, όσον αφορά τη συγγραφή της παρούσας έρευνας, ακολουθήθηκαν οι γενικές αρχές συγγραφής της διδακτορικής διατριβής, που προτείνει ο Κ. Παπαναστασίου⁵⁴.

4.4. Δομή εργασίας

Όπως προαναφέρθηκε, η ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας έγινε στη βάση των θεματικών *λειτουργικών κατηγοριών*. Οι συγκεκριμένες θεματικές *λειτουργικές κατηγορίες* είναι οι εξής:

A. Η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη και ειδικότερα στην «περιφέρεια Αιγαίου» μέχρι την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1941-1942

Καταρχήν διερευνάται η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Βουλγαρίας κατά το 1941 και στη συνέχεια ο οργανωτικός σχεδιασμός του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη, μέχρι το Σεπτέμβριο του 1941. Στη συγκεκριμένη κατηγορία η εκπαιδευτική πολιτική της Βουλγαρίας στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη αναλύεται ως τμήμα της γενικότερης κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής προς τα νέα εδάφη. Επιπλέον η πολιτική αυτή διερευνάται μέσα από δύο βασικές οπτικές: πρώτον από την οπτική του κεντρικού σχεδιασμού της από το επιτελείο του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, και δεύτερον από την οπτική των εκπαιδευτικών εξελίξεων σε τοπικό επίπεδο, οι οποίες έλαβαν χώρα κατά την εφαρμογή της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Η βασική αυτή διάκριση αυτή ανάμεσα στον κεντρικό σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής και τις τοπικές εξελίξεις, στο εξής θα διατρέχει όλες τις θεματικές *λειτουργικές κατηγορίες*.

Όλες οι παραπάνω σχέσεις και διακρίσεις επισημάνθηκαν στις υποκατηγορίες:

A. ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΣΟΦΙΑ

⁵² Και πιο συγκεκριμένα : Περιγράμματα δασών, θέσεις γεφυριών. Ίχνη από παλιούς δρόμους, τμήματα δρόμων που φαίνεται πως συνδέονται μεταξύ τους και που σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί, κατανομή των καλλιεργειών, τοποθεσίες, σχεδιαγράμματα των χωριών και των πόλεων, και τέλος τοπωνυμία , δηλαδή ονόματα πόλεων, χωριών και αγροτικών τοποθεσιών.

⁵³ Η χρήση του ρήματος «βοηθούν» είναι ενδεικτική της οπτικής με την οποία ο Higounet αντιμετωπίζει τη χαρτογραφική μέθοδο : «*Η χαρτογραφική μέθοδος δε μπορεί να προσκομίσει παρά μόνο πιθανότητες. Όμως με τις πιθανότητες πλησιάζουμε την αυθεντική πραγματικότητα. Ανάμεσα στους κινδύνους που παραμονεύουν την πορεία μας, μια επιστροφή του γεωγραφικού ντετερμινισμού είναι από τα πράγματα επίφοβη*», ό.π. σ.

⁵⁴ Παπαναστασίου, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Λευκωσία 1996

1. Η βασική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος στη Βουλγαρία κατά το 1940
2. Η εκπαιδευτική πολιτική στα νέα εδάφη
 - α. Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού συστήματος των νέων εδαφών
 - β. Οι Μετονομασίες, οι εθνικοί Μορφωτικοί Σύλλογοι και τα σχολικά εγχειρίδια
 - γ. Ο εορτασμός των Αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου
3. Η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη ως μέρος της εκπαιδευτικής πολιτικής της Βουλγαρίας στα νέα εδάφη
 - α. Σύσταση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης
 - β. Τα σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας»
 - γ. Το πρόβλημα της έλλειψης εκπαιδευτικών
 - δ. Σχολικά κτίρια, σχολική περιουσία και εξοπλισμός
 - ε. Αποδέκτης της εκπαιδευτικής πολιτικής
 - στ. Τα πληθυσμιακά δεδομένα, το αλλοεθνές μαθητικό δυναμικό και η μειονοτική πολιτική

B. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

1. Σύσταση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης
 - α. Διοικητική οργάνωση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης
 - β. Γεωγραφικές ιδιαιτερότητες
2. Οργάνωση του σχολικού δικτύου
 - α. Σύσταση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης (Σχολεία – μαθητές – εκπαιδευτικοί)
 - Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης*
 - Εκπαιδευτικές επαρχίες Κομοτηνής, Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας, Σερρών*
 - β. Υλικές συνθήκες
 - Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης*
 - Εκπαιδευτικές επαρχίες Κομοτηνής, Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας, Σερρών*
 - γ. Μορφωτικοί Σύλλογοι
 - δ. Ίδρυση του πρώτου γυμνασίου της περιφέρειας

B. Η σχολική χρονιά 1941 – 1942

Διερευνάται η εκπαιδευτική πολιτική που σχεδίασε και υλοποίησε το βουλγαρικό κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942, μέσα στα πλαίσια της κεντρικής βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Ως υποκατηγορίες ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν:

1. Έναρξη της σχολικής χρονιάς : Οργάνωση της διδασκαλίας - διαπαιδαγώγησης και εθνική συσπείρωση
 - A. ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΣΟΦΙΑ
 - Συντονισμός των στελεχών εκπαίδευσης*
 - Η βαθμολογία για τα προσωπικά χαρακτηριστικά και ο «Μπράνικ»*
 - Διδακτικές – μεθοδολογικές κατευθύνσεις*
 - B. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ
 - Οργάνωση της σχολικής εργασίας*

2. Η πορεία και η έκβαση της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942

A. ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΣΟΦΙΑ

1. Οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη
 2. Η πορεία επίλυσης του προβλήματος της έλλειψης εκπαιδευτικών και το νέο εκπαιδευτικό μοντέλο
 3. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών : Γενικές διοικητικές και παιδαγωγικές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών όλης της χώρας
 5. Κατευθύνσεις διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης
 6. Αποτίμηση του εκπαιδευτικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942.
- Νέες κατευθύνσεις στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών
7. Υλικές συνθήκες

B. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Πολιτιστική – κοινωνική, εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 - δ. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών
 - ε. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών
 - στ. Υλικές συνθήκες
 - ζ. Πολιτιστικά ιδρύματα
2. Εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Πολιτιστική – κοινωνική, εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 - δ. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών
 - ε. Υλικές συνθήκες
3. Εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Πολιτιστική – κοινωνική, εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 - δ. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών
 - ε. Υλικές συνθήκες
4. Εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών και η εξωσχολική τους δραστηριότητα
 - δ. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση
5. Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου
 - δ. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

- ε. Υλικές συνθήκες
- 6. Εκπαιδευτική επαρχία Σερρών
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας
 - β. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - γ. Εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 - δ. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών
 - ε. Υλικές συνθήκες
- 7. Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου» για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942
- 8. Σχεδιασμός διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943
- 9. Γυμνάσια της «περιφέρειας Αιγαίου»
- 10. Ιδιωτικά σχολεία της «περιφέρειας Αιγαίου»

Γ. Η σχολική χρονιά 1942 – 1943

Διερευνάται ο κεντρικός σχεδιασμός της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 στα παλαιά και στα νέα σύνορα της χώρας. Στη συνέχεια μελετάται η υλοποίηση της πολιτικής αυτής στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής υποκατηγορίες:

Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια

- 1. Εκπαιδευτικοί
- 2. Συντονισμός της σχολικής εργασίας και πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών
- 3. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
- 4. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
- 5. Υλικές συνθήκες

Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο

- 1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης
- 2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
- 3. Κοινωνική – πολιτιστική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου
- 4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών
- 5. Υλικές συνθήκες
- 6. Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών
- 7. Γυμνάσια

Δ. Η σχολική χρονιά 1943 – 1944

Με βάση το ίδιο πρότυπο ανάλυσης που εφαρμόστηκε για τις δύο προηγούμενες σχολικές χρονιές, μελετάται η εκπαιδευτική πολιτική που σχεδίασε και υλοποίησε το βουλγαρικό κράτος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά τη σχολική χρονιά 1943-1944, μέσα στα πλαίσια της γενικότερης βουλγαρικής

εκπαιδευτικής πολιτικής. Χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες θεματικές λειτουργικές κατηγορίες:

Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια

1. Εκπαιδευτικοί
2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
3. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών
5. Υλικές συνθήκες

Εξελίξεις σε τοπικό επίπεδο

1. Πρώτο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943-1944
 - α. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης
 - β. Εκπαιδευτικοί
 - γ. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - δ. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών
 - ε. Υλικές συνθήκες
2. Δεύτερο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943-1944
 - α. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση
 - β. Προετοιμασίες για την ομαλή έναρξη της σχολικής χρονιάς 1944 -1945
 - γ. Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών
 - δ. Ο Σεπτέμβρης του 1944

Ε. Συμπεράσματα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ : Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΑ ΝΕΑ ΕΔΑΦΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗΝ «ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ» ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ 1941 – 1942

5.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια

5.1.1. Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος στη Βουλγαρία κατά το 1940

Το βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα στηρίχθηκε στην πανίσχυρη σχολική παράδοση που δημιουργήθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, διατηρώντας και εμπλουτίζοντας τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές. Αποκτά τη βασική δομή του με το Νόμο για την Εθνική Παιδεία του Υπουργού Εθνικής Παιδείας Ζίφκοφ το 1891, ενώ η σταθερή του μορφή θεμελιώνεται με τους Νόμους για την Εθνική Παιδεία των αντίστοιχων Υπουργών Μουσάνοφ (1909), Ομαρτσέφκυ (1921) και Τσαγκόφ (1924) και τις μεταρρυθμίσεις του 1935/1936. Κάθε νέο νομοσχέδιο εισάγει συμπληρώσεις και διορθώσεις στην οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου που προβλέπει το προηγούμενο νομοσχέδιο και σε καμία περίπτωση δεν πλήττει τη βάση του εκπαιδευτικού οικοδομήματος. Σύμφωνα με τον Κόλεφ η αλληλουχία στην εκπαιδευτική πολιτική και η επαλληλία των μεταρρυθμίσεων των βουλγαρικών κυβερνήσεων, από την απελευθέρωση της χώρας μέχρι και το 1944, θεωρείται το σημαντικότερο επίτευγμα των Υπουργών Εθνικής Παιδείας¹. Διαφορετική είναι η γνώμη των μαρξιστών παιδαγωγών, οι οποίοι θεωρούν ότι οι εκπαιδευτικές

¹ Σύμφωνα με τον Κόλεφ, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, ανεξάρτητα από τις πολιτικές πεποιθήσεις του εκάστοτε Υπουργού, επιδίωκαν να ανταποκριθούν στις εξελισσόμενες κοινωνικές ανάγκες. Από το 1879 έως το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έγιναν 78 αλλαγές Υπουργών Παιδείας, οι οποίες συνολικά αντιπροσωπεύονταν από 51 πολιτικούς άνδρες. Ήταν όλοι τους αξιοσέβαστα πολιτικά πρόσωπα ευρείας πολιτικής και κοινωνικής αποδοχής, έμπειροι πολιτικοί, διπλωμάτες και στρατιωτικοί και όλοι, πλην τεσσάρων, υπερβολικά μορφωμένοι. Όλοι διακρίνονταν για τη φιλοπατρία τους και την αίσθηση πως ενεργούν για το συμφέρον της πατρίδας. Ακόμη και η βιβλιογραφία για την Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης που έχει γραφτεί μετά το 1944 και πριν το 1989 δεν προσάπτει τίποτε στο ήθος, το κύρος και τις προσπάθειες των συγκεκριμένων υπουργών της επονομαζόμενης «καπιταλιστικής περιόδου». Αυτή η αίσθηση του χρέους για την πατρίδα των Υπουργών Παιδείας θεωρεί ο Κόλεφ ότι είναι η ρίζα για την έντονη αλληλουχία και αλληπαλληλία της εκπαιδευτικής πολιτικής των βουλγαρικών κυβερνήσεων μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό δε σημαίνει ότι η βουλγαρική εκπαίδευση δεν αντιμετώπισε προβλήματα, αδιέξοδα, αντιφάσεις, διχόνοιες. Ωστόσο μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τα βασικότερα χαρακτηριστικά της αποτελούν: α) η αλληπαλληλία και η αλληλουχία στην εκπαιδευτική πολιτική των κυβερνήσεων, και β) η με μέτρο εισροή των ευρωπαϊκών παιδαγωγικών επιτευγμάτων, προσαρμοσμένα στη βάση του βουλγαρικού παραδοσιακού εκπαιδευτικού εδάφους. Τέλος το προσωπικό παράδειγμα των Υπουργών Παιδείας ήταν η βάση της εκπαιδευτικής πολιτικής τους και το ενέχυρο για τα θετικά της αποτελέσματα. Κόλεφ, *История на българското образование-Министрите на Народното Просвещение*, [Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης-Οι Υπουργοί της Εθνικής Παιδείας], Μπλαγκόεβγκραντ 2002, κυρίως τα συμπεράσματα στις σσ. 129 – 130. Οι ίδιες ακριβώς θέσεις διαπνέουν ολόκληρο το έργο του Йорданов, προερχόμενο από το 1^ο τέταρτο του 20^{ου} αι., *Развитие на нашето просветно дело от освобождението до войните (1878-1913)*, [Η εξέλιξη του εκπαιδευτικού μας έργου από την απελευθέρωση μέχρι τους πολέμους (1878-1913)], Σόφια, 1925

μεταρρυθμίσεις από το 1924 και μετά αλλοιώνουν τη δημοκρατικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος και σταδιακά «φασιστικοποιούν» το εκπαιδευτικό έργο².

Η βασική οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος κατά το 1940 είναι η εξής³:

Βασική Εκπαίδευση, δωρεάν και υποχρεωτική

- Παιδικοί κήποι - παιδιά από 5 – 7 χρόνων
- Δημοτικό σχολείο – κύκλος τεσσάρων χρόνων (τάξη 1^η – 4^η)
- Προγυμνάσιο - κύκλος τριών χρόνων (τάξη 1^η – 3^η)

Μέση εκπαίδευση, προαιρετική, με δίδακτρα

- Γυμνάσιο – πέντε χρόνια (τάξη 4^η – 8^η)
- Διδασκαλεία (σχολεία εκπαίδευσης δασκάλων) – πέντε χρόνια (τάξη 4^η – 8^η)
- Επαγγελματικά σχολεία: - πρακτικά – κύκλος σπουδών δύο με τρία χρόνια
- μέσης εκπαίδευσης - πέντε χρόνια (τάξη 4^η – 8^η)

Τα επαγγελματικά σχολεία, ανάλογα με το είδος τους, υπάρχουν στη δικαιοδοσία των Υπουργείων: 1. Εμπορίου, Βιομηχανίας και Εργασίας, 2. Γεωργίας και Κρατικής Περιουσίας, 3. Δημόσιων Κτιρίων, Δρόμων και Δημόσιων Έργων, 4. Σιδηροδρόμων, Ταχυδρομείων και τηλεγράφων

Ανώτερη εκπαίδευση

- Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα (ινστιτούτα κατάρτισης εκπαιδευτικών προγυμνασίου) – δύο χρόνια, μετά την ολοκλήρωση του κύκλου της μέσης εκπαίδευσης

Ανώτατη εκπαίδευση

- Πανεπιστήμιο Σόφιας «Κλήμης Οχρίδας»
- Ανώτατα σχολεία ειδίκευσης : - Ακαδημία Καλών Τεχνών
 - Μουσική Ακαδημία
 - Ανώτατο σχολείο εμπορικό – οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών επιστημών στη Σόφια
 - Ανώτατο εμπορικό σχολείο στη Βάρνα
 - Ανώτατη συνεταιριστική σχολή
 - Ανώτατο εμπορικό σχολείο Ντιμίταρ Α. Τσένοφ στο Σβίστοφ

Οι απόφοιτοι ανώτατης εκπαίδευσης που επιθυμούσαν να γίνουν καθηγητές γυμνασίου, έπρεπε να φοιτήσουν (κατόπιν εισαγωγικών εξετάσεων) για ένα χρόνο σε Ινστιτούτο Κατάρτισης, προκειμένου να αποκτήσουν παιδαγωγική, διδακτική και

² Ενδεικτικά Γανов, Фашисткият преврат през 1923 година и последиците за образованието (Το φασιστικό πραξικόπημα του 1923 και ο συνέπειές του στην εκπαίδευση) και По-нататъшно фашизиране на учебното дело след 1934 година (Περαιτέρω φασιστικοποίηση του εκπαιδευτικού έργου μετά το 1934), στο Чакъров, Дончев, Обрешков, Михаиловска, *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, [Ιστορία της εκπαίδευσης και της παιδαγωγικής σκέψης στη Βουλγαρία], Σόφια 1982. Στο ίδιο Чакъров, Разобличаване на фашистката просветна политика (Ξεσκεπάσμα της φασιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής), κ.α.

³ Чакъров, Дончев, Обрешков, Михаиловска, *История на образованието...*, σσ. 186 – 280, Колеф, *История на педагогиката и българското образование...*, σσ. 88 – 130, Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката и българското образование* (Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 2006, σσ. 205 – 212, 229 – 232, *Българската Просвета Никога и сега*, (Η βουλγαρική εκπαίδευση κάποτε και τώρα), ένθετη συλλογή από άρθρα, που κυκλοφόρησε με το *Училищен Преглед*, Σόφια 1939, σσ. 21 – 285. Στο Παράρτημα δίνεται διαγραμματικά η δομή του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος κατά την περίοδο που μελετούμε, Πίνακας 1.

μεθοδολογική κατάρτιση. Στη συνέχεια έδιναν κρατικές εξετάσεις για να αποκτήσουν άδεια άσκησης επαγγέλματος και να διοριστούν στα δημόσια σχολεία. Κρατικές εξετάσεις για την απόκτηση της άδειας άσκησης επαγγέλματος και το διορισμό στα δημόσια σχολεία έδιναν και οι δάσκαλοι και οι εκπαιδευτικοί του προγυμνασίου, ύστερα από τη ολοκλήρωση των αντίστοιχων κύκλων σπουδών τους.

5.1.2. Η εκπαιδευτική πολιτική στα νέα εδάφη

5.1.2.1. Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού συστήματος των νέων εδαφών

Η εκπαιδευτική πολιτική του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας είναι ενιαία και κοινή για όλα τα «Νέα Εδάφη». Στη Σχολική Επιθεώρηση γίνεται λόγος για *καταρτισμένο σχέδιο συστηματικής πολιτιστικής δράσης (εργασίας)* του Υπουργείου στα εδάφη αυτά⁴. Στη δέσμη μέτρων που από τον Απρίλιο του 1941 λαμβάνονται, ώστε να ενταχθούν τα εδάφη αυτά εκπαιδευτικά στη Βουλγαρία, ενσωματώνονται και όλες οι προηγούμενες διατάξεις και νόμοι που αφορούσαν στην εκπαιδευτική ενσωμάτωση της Δοβρουτσάς.

Καταρχήν ορίζεται από το Υπουργείο ειδική πενταμελής επιτροπή από υψηλόβαθμους υπαλλήλους, προκειμένου, διερχόμενη τα νέα εδάφη, να ελέγξει τα σχολικά κτίρια, τις σχολικές περιουσίες και τα αρχεία, να διερευνήσει τον αριθμό των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, τον αριθμό και το είδος των απαιτούμενων σχολείων και τέλος τον αριθμό των απαιτούμενων εκπαιδευτικών. Τη σύνθεση της επιτροπής αυτής αποτελούν οι : Π. Ιβάνοφ, προϊστάμενος του τμήματος μέσης εκπαίδευσης, Π. Ένεφ, προϊστάμενος του τμήματος των προγυμνασίων, Στ. Ντιμιτρόφ, διευθυντής του 1^{ου} Γυμνασίου Θηλέων Σόφιας, Γκ. Ναλμπάντοφ, περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής και Μ. Βέλεφ, επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής⁵.

Μέχρι τις 24-9-1941 ο οργανωτικός σχεδιασμός της εκπαίδευσης των «Νέων Εδαφών» έχει περάσει τα εξής στάδια⁶:

1) Η ειδική πενταμελής επιτροπή και οι απεσταλμένοι περιφερειακοί και επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές εκπαίδευσης ερεύνησαν τη βασική κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη και στη συνέχεια παρουσίασαν στο Υπουργείο λεπτομερείς έγγραφες αναφορές μαζί με προφορικές διευκρινίσεις.

2) Λειτουργήσαν στις πιο μεγάλες πόλεις και οικισμούς συστηματικά σεμινάρια βουλγαρικής γλώσσας, βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας για τους μαθητές της 8^{ης} τάξης των Γυμνασίων και για εκείνους βρίσκονταν στην τελευταία τάξη των

⁴ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 7 (том XL, кн. 7), σσ. 1332 και 876

⁵ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 – 6 (том XLI, кн. 5 - 6), σ. 700

⁶ Στις 30 Αυγούστου 1941 το Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας διεξάγοντας συνολική έρευνα για την κατάσταση που επικρατεί στα «νεοσυνενωμένα» εδάφη, ζητά από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας – όπως και από όλα τα άλλα Υπουργεία - να του στείλει στοιχεία για το έργο που έχει διεξάγει στα εδάφη αυτά, όπως και αντίγραφα από τα διατάγματα και τις εγκυκλίους που σχετίζονται με το έργο αυτό, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1255, σ. 1. Στη συνέχεια ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας ζητά τα στοιχεία αυτά από τις Διευθύνσεις του Υπουργείου (σσ. 3 -8), οι οποίες και απαντούν εγγράφως (σσ. 9 – 20). Η ιεράρχηση των ενεργειών που στο σημείο αυτό παραθέτουμε προέρχεται από την απαντητική επιστολή 3798/ 24-9-1941 (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1255, σσ. 9 – 11) του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου, Μπ. Γιόντσοφ, προς το Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας, η οποία περιέχει συγκεντρωτικά τις ενέργειες και τα διατάγματα των επιμέρους Διευθύνσεων. Ωστόσο τα παρατιθέμενα στοιχεία εμπλουτίζονται και συμπληρώνονται από όλες τις έγγραφες απαντήσεις των Διευθύνσεων του Υπουργείου.

παιδαγωγικών σχολείων στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Παράλληλα, παρόμοια σεμινάρια λειτούργησαν για τους μαθητές των κατώτερων τάξεων, για τους υπαλλήλους της πρώην Γιουγκοσλαβίας και για τους πολίτες που το επιθυμούσαν. Τα σεμινάρια διεκπεραίωσαν διευθυντές σχολείων καθώς και ένας ανάλογος αριθμός καθηγητών γυμνασίου και προγυμνασίου από το εσωτερικό της χώρας.

3) Για τους Βούλγαρους εκπαιδευτικούς από τη Δοβρουτσά, και για εκείνους από τη Μακεδονία του Βαρδάρη και τις Δυτικές Περιοχές, διοργανώθηκαν μέσα στο καλοκαίρι του 1941 δύο χωριστά επιμορφωτικά σεμινάρια πάνω στη βουλγαρική λογοτεχνία και τον πολιτισμό, στη βουλγαρική ιστορία και γεωγραφία, στην πολιτική αγωγή, στη λειτουργία των συλλόγων και των αναγνωστηρίων και στην ωδική (τραγούδι).

4) Για τον εορτασμό των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου προσκλήθηκαν να λάβουν μέρος στις πανηγυρικές εορταστικές εκδηλώσεις στη Σόφια πάνω από 500 μαθητές από τις πόλεις των «νεοαπελευθερωμένων» εδαφών. Για τον ίδιο σκοπό στάλθηκαν πάνω από 800 μαθητές από τις πόλεις των παλαιών συνόρων του βασιλείου στα νέα εδάφη.

5) Το Υπουργείο εφοδίασε τον πληθυσμό στα νέα εδάφη με νέα, βουλγαρικά βιβλία. Μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου είχαν αποσταλεί μέσω των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών, των διευθυντών των γυμνασίων ή απευθείας στα νεοϊδρυθέντα αναγνωστήρια περισσότερα από 250.000 λογοτεχνικά βιβλία και σχολικά εγχειρίδια. Ένα τμήμα από τα παραπάνω βιβλία αγόρασε το ίδιο το Υπουργείο, διαθέτοντας το ποσό των 600.000 περίπου λέβα. Τα περισσότερα ωστόσο συγκεντρώθηκαν και εστάλησαν χάρη στις πρωτοβουλίες μαθητών και εκπαιδευτικών από τα παλαιά σύνορα της χώρας. Επιπλέον έγιναν δωρεές σε βιβλία και χρήματα από ιδιώτες και εμπορικές εταιρίες. Το Υπουργείο βέβαια εξακολούθησε να συγκεντρώνει και να αποστέλλει βιβλία. Εξέδωσε σε 20.000 τεύχη και διένειμε δωρεάν στα νέα εδάφη το βιβλίο «Δόξα της πατρίδας», μια συλλογή ποιημάτων και διηγημάτων Βουλγάρων συγγραφέων.

6) Πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω ενέργειες, ώστε το εκπαιδευτικό έργο να διεξαχθεί κανονικά κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942:

Εγκαινιάστηκαν 2 γυμνάσια αρρένων – στα Σκόπια, 1 γυμνάσιο θηλέων – στα Σκόπια, 9 μεικτά γυμνάσια – στις πόλεις Μπίτολια, Βέλες, Βράνια, Ξάνθη, Κουμάνοβο, Οχρίδα, Πίροτ, Πρίλεπ και Στιπ και γυμνασιακές τάξεις – στις πόλεις Γεβγελή, Καζαντάρτσι, Κοτσάνι, Κράτοβο, Νεγκότινο, Ράντοβις, Ρέζεν και Στρούμιτσα.

Το Υπουργείο εγκαίρως διόρισε διευθυντές και εκπαιδευτικούς στα νεοϊδρυμένα γυμνάσια και στις γυμνασιακές τάξεις, με σκοπό τα μαθήματα να ξεκινήσουν στις 15 Σεπτεμβρίου 1941.

Τακτοποίησε το εκπαιδευτικό προσωπικό στα δημοτικά σχολεία. Μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου στα νέα εδάφη (εκτός της Δοβρουτσάς) διορίστηκαν και μετατέθηκαν 2.402 δάσκαλοι και 359 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου.

Έγινε επεξεργασία μιας νέας κατανομής των εβδομαδιαίων ωρών διδασκαλίας, σύμφωνα με την οποία σε όλα τα σχολεία στα «νεοαπελευθερωμένα εδάφη» υποχρεωτικά διδάσκεται μια ώρα επιπλέον η βουλγαρική γλώσσα, η βουλγαρική ιστορία και η ωδική σε όλες τις τάξεις⁷.

⁷ Η ρύθμιση αυτή αναφέρεται στην εισήγηση του τμήματος της Μέσης Εκπαίδευσης, ό.π. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1255, σ. 13

Ενθαρρύνθηκαν όλοι οι φοιτητές από τη Μακεδονία του Βαρδάρη να εγγραφούν στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας, καθώς το Υπουργείο πλήρωσε τα πανεπιστημιακά τους τέλη, αξίας 136.000 λέβα. Έγινε εκ των προτέρων πρόβλεψη για υποτροφίες και οικονομική βοήθεια για τους άπορους και άριστους μαθητές και φοιτητές από τα νέα εδάφη.

Στη Δοβρουτσά εξακολουθούν να λειτουργούν τα ιδιωτικά αρμενικά σχολεία στο Ντόμπριτς και στη Σιλίστρα και τα τουρκικά σχολεία στο Ντόμπριτς, στη Σιλίστρα και στο Τουτρακάν.

Στη Μακεδονία του Βαρδάρη ιδρύθηκε ιδιωτικό τουρκικό σχολείο στην Οχρίδα. Θα εξακολουθήσουν να λειτουργούν τα δύο γαλλικά κολλέγια και δημοτικά σχολεία στην πόλη Σκόπια και Μπίτολια.

7) Το Υπουργείο έδωσε εντολή στις στρατιωτικές και διοικητικές αρχές να μεριμνήσουν για κάθε είδους μνημεία, επιγραφές, μουσειακές και άλλες συλλογές, αφού ιδιαίτερη προσοχή έστρεψε στη διαφύλαξη των «*παλαιοβουλγαρικών επιγραφών των Φιλίππων*»⁸.

Ιδρύθηκε στα Σκόπια βουλγαρικό εθνικό θέατρο, βουλγαρική εθνική βιβλιοθήκη, εθνικό αρχαιολογικό και εθνογραφικό μουσείο στα Σκόπια.

Διορίστηκαν φρουροί και τέθηκαν κάτω από τον έλεγχο του Υπουργείου οι αρχαιολογικές ανασκαφές και οι μουσειακές συλλογές της νήσου Θάσος, της αρχαίας πόλης Φίλιπποι, όπως και ο υδροβιολογικός σταθμός στη λίμνη Οχρίδα, ο οποίος αποδόθηκε στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας και άλλα.

8) Ιδρύθηκαν Μορφωτικοί Σύλλογοι⁹ σε όλες τις πιο μεγάλες πόλεις και σε πολλά χωριά, προπαντός στη Μακεδονία του Βαρδάρη, και πολλά από αυτά έχουν ήδη στείλει στο Υπουργείο το καταστατικό τους για επικύρωση και έχουν δεχτεί ως ενίσχυση βιβλία. Έχει συνταχτεί εντολή για την ενθάρρυνση της ζωής του αναγνώστη. Στα αναγνωστήρια αυτά έχει χορηγηθεί πρώτη βοήθεια ύψους 235.000 λέβα.

⁸ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1255, σελ. 10 και 14

⁹ Με τη φράση «Μορφωτικός Σύλλογος» αποδίδουμε το βουλγαρικό όρο «читалище». Ο όρος αυτός κατά λέξη μεταφράζεται «αναγνωστήριο», στην ουσία, όμως, πρόκειται για ένα σύνθετο πολιτιστικό οργανισμό. Ο θεσμός των Μορφωτικών Συλλόγων, όπως και αυτός των Σχολικών Επιτροπών, δημιουργήθηκε αμέσως μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, στα πλαίσια των ελευθεριών που παραχώρησε το οθωμανικό κράτος στους χριστιανούς υπηκόους του και αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους παραδοσιακούς θεσμούς που κληροδότησε η βουλγαρική Αναγέννηση στην παιδεία του βουλγαρικού κράτους. Ως οργανισμός σκοπό είχε την πνευματική και ηθική εξύψωση του βουλγαρικού έθνους. Για το λόγο αυτό κύριο μέλημά του ήταν η ενίσχυση του σχολείου και γενικότερα της παιδείας, ως τα βασικά μέσα επίτευξης αυτής της εξύψωσης. Η ταυτόχρονη ύπαρξη και δραστηριοποίησή τους με τις Σχολικές Επιτροπές, καθώς και η άμιλλα μεταξύ των δύο αυτών οργανισμών - που κάποιες φορές βέβαια κατέληγε στον ανταγωνισμό, καθώς πολλές αρμοδιότητες που ορίζονταν στα καταστατικά τους αλληλεπικαλύπτονταν - είχε θετικότερες επιδράσεις στην εξέλιξη του βουλγαρικού σχολείου. Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката...*, σ. 191.

Ο θεσμός των μορφωτικών συλλόγων, βαθειά ριζωμένος στη βουλγαρική σχολική παράδοση, παρέχει ένα γόνιμο έδαφος για τις επιδράσεις της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής και του κινήματος νεολαίας, που διεισδύουν από την Ευρώπη κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Για την ιστορική πορεία των Μορφωτικών Συλλόγων από τη δημιουργία του βουλγαρικού κράτους μέχρι και την εξεταζόμενη περίοδο, βλέπε Балабановъ, «Четвъртъ век национален и културен възход» (Ενα τέταρτο του αιώνα εθνική και πνευματική πρόοδος), *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1 - 4, (XLIII, κн. 1 - 4), σσ. 9 - 12

9) Σχετικά με τη διαφύλαξη της υγιεινής στα σχολεία έχουν γίνει τα εξής:

Για τον εξοπλισμό των ιατρικών εργαστηρίων στα γυμνάσια στα νέα εδάφη έχουν προβλεφθεί πιστώσεις στον έκτακτο προϋπολογισμό της πολιτείας. Για την προμήθεια του απαραίτητου εξοπλισμού, συσκευών, οργάνων και μηχανημάτων για τα εργαστήρια αυτά έχει οριστεί για τις 5 Οκτωβρίου 1941 πλειστηριασμός.

Έχει σταλεί επιστολή σε όλους τους διευθυντές γυμνασίων να προτείνουν τον κατάλληλο γιατρό, για να διοριστεί ως εκπαιδευτικός – γιατρός στα αντίστοιχα γυμνάσια.

Έγινε λεπτομερής ιατρική εξέταση των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών στα σεμινάρια στη Σόφια. Για όλους όσοι ήταν υγιείς εκδόθηκε ιατρική βεβαίωση για ανάληψη υπηρεσίας.

Στάλθηκε η εγκύκλιος αρ. 9570 στις 4. 9.1941, με την οποία δίνονται οδηγίες για την απαραίτητη ιατρική επιθεώρηση στην αρχή της σχολικής χρονιάς.

10) Εκδόθηκαν οι παρακάτω νόμοι, που αφορούν στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές από τα Νέα Εδάφη:

- i. Νόμος για τη διεύθυνση της υπηρεσιακής κατάστασης των εκπαιδευτικών της Δοβρουτσάς – δημοσιευμένος στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ.40, από τις 21.2.1941.
- ii. Νόμος για την εκπαίδευση και τα εκπαιδευτικά πιστοποιητικά προσώπων, που μέχρι τη 1η Ιανουαρίου 1942 φοιτούσαν σε βουλγαρικά ή ρουμανικά σχολεία, στη Δοβρουτσά ή στη Ρουμανία – δημοσιευμένος στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 123, από τις 22 Μαρτίου 1941.
- iii. Νόμος για την ίδρυση νέων γυμνασίων, γυμνασιακών τάξεων, ινστιτούτων κατάρτισης για δασκάλους και για καθηγητές προγυμνασίου - δημοσιευμένος στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 123, από τις 7-6-1941.

Με το νόμο αυτό δίνεται η δυνατότητα για γρήγορη και έγκαιρη διεύθυνση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη, καθώς δίνεται στον Υπουργό εθνικής παιδείας το δικαίωμα για μια περίοδο 3 χρόνων να ανοίγει και να κλείνει γυμνάσια, γυμνασιακές τάξεις και εκπαιδευτικά ινστιτούτα, και στα παλαιά και στα νέα σύνορα του βασιλείου.

11) Το Υπουργείο στήριξε οικονομικά τους δήμους στις προσπάθειές τους να προετοιμάσουν τις υπάρχουσες σχολικές εγκαταστάσεις για τις ανάγκες των σχολικών μαθημάτων κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942. Για το σκοπό αυτό:

- i. Διατέθηκαν ποσά της τάξης περίπου των 5.000.000 λέβα για την επιδιόρθωση των σχολικών εγκαταστάσεων των δημοτικών σχολείων και περίπου 1.000.000 λέβα για επιδιόρθωση των εγκαταστάσεων των γυμνασίων και των άλλων ιδρυμάτων, που ανήκουν στο Υπουργείο.
- ii. Μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου είχε δαπανηθεί το ποσό του 1.000.000 λέβα για την προμήθεια γραμματειακού υλικού.
- iii. Δαπανήθηκαν περίπου 20.000.000 λέβα για τον εφοδιασμό των σχολείων και των ιδρυμάτων που ανήκουν στο Υπουργείο με τον απαραίτητο εξοπλισμό: θρανία, μαυροπίνακες, έδρες και άλλα.
- iv. Ορίστηκαν μειοδοτικοί διαγωνισμοί της τάξης περίπου των 12.000.000 λέβα για την προμήθεια σχολικών εγχειριδίων και εξοπλισμού για τις ανάγκες των γυμνασίων και των γυμνασιακών τάξεων, και της τάξης του 1.000.000 λέβα για τον εφοδιασμό των δημοτικών σχολείων με σχολικά εγχειρίδια.
- v. Δόθηκε εντολή η πρώτη δόση από τα σχολικά τέλη να εισπράττεται ορισμένες φορές, αφού ληφθεί υπόψη η οικονομική κατάσταση των γονέων του μαθητή.

5.1.2.2. Οι Μετονομασίες, τα σχολικά εγχειρίδια και οι «εθνικοί» Μορφωτικοί Σύλλογοι

Μετά την εμπλοκή της Βουλγαρίας στα πολεμικά γεγονότα το 1941, με μια νέα δέσμη νόμων η κυβέρνηση εντείνει τον έλεγχο πάνω σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Περιορίζεται η δράση της αντιπολίτευσης, των οργανώσεων και των συλλόγων - κοινωνικών και επαγγελματικών - των πολιτών, εμπλουτίζονται τα νομοθετικά διατάγματα που προβλέπουν διώξεις και θανατικές ποινές εις βάρος όσων εμπλέκονται στην ένοπλη αντίσταση, αίρεται η αυτονομία των πανεπιστημίων και των Μορφωτικών Συλλόγων, ενώ το κράτος αναλαμβάνει τον πλήρη έλεγχο των εκδόσεων των σχολικών εγχειριδίων και των διδακτικών βοηθημάτων¹⁰.

Οι νομοθετικοί αυτοί επαναπροσδιορισμοί, σύμφωνα με το πνεύμα των αντιδραστικών μεταρρυθμίσεων των εθνικιστικών απολυταρχικών καθεστώτων που μεσουρανούσαν την περίοδο αυτή στην Ευρώπη, φαίνεται να αντανακλούν από τη μια το διαρκή φόβο για «τους εχθρούς του έθνους και του κράτους» και από την άλλη την επιτακτική ανάγκη εθνικού αυτοπροσδιορισμού και συσπείρωσης του πληθυσμιακού σώματος που κατοικεί εντός των νέων συνόρων της βουλγαρικής επικράτειας, όπως αυτά διαμορφώθηκαν μέσα στην πολεμική συγκυρία.

Όσον αφορά στις επιλογές του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, στις 11 Απριλίου η βουλγαρική Βουλή ψηφίζει δύο νόμους, πρώτον το Νόμο για τις μετονομασίες με εθνικό και κοινωνικό περιεχόμενο και δεύτερον το Νόμο για τα σχολικά εγχειρίδια και τα διδακτικά βοηθήματα¹¹. Επιπλέον στις 22 Μαΐου ψηφίζει το Νόμο για τους εθνικούς (πλέον) Μορφωτικούς Συλλόγους¹².

Σχετικά με τις μετονομασίες, στις 11 Απριλίου 1941, ημέρα που ψηφίζεται ο συγκεκριμένος νόμος, η γιουγκοσλαβική Μακεδονία και οι Δυτικές περιοχές έχουν ήδη καταληφθεί από τα βουλγαρικά στρατιωτικά τμήματα, ενώ επίκειται και η στρατιωτική κατάληψη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, η μετονομασία οικισμών, τοποθεσιών, ποταμών, βουνών, οδών, ιδρυμάτων, κ.α. των νέων αυτών εδαφών με ονόματα εθνικού και κοινωνικού περιεχομένου κρίνεται ως εθνικός ομογενοποιητικός μηχανισμός πρώτης προτεραιότητας¹³. Η σύσταση, λοιπόν, της Επιτροπής για τις μετονομασίες με εθνικό και κοινωνικό περιεχόμενο φαίνεται ως λογικό επακόλουθο της ενσωμάτωσης νέων περιοχών. Σκοπός της Επιτροπής αυτής, η οποία συγκαταλέγεται από την ίδρυσή της στους βασικούς πολιτιστικούς οργανισμούς του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, είναι «να εισάγει κρατικό και εθνικό – παιδαγωγικό νόημα, τάξη, ομοιογένεια και εγκυρότητα» στις ονοματοθεσίες οικισμών, ποταμών, κ.τ.λ. και¹⁴. Στην πράξη όμως αποδεικνύεται ότι η Επιτροπή μεγαλύτερο βάρος δίνει στο να διορθώσει τα «λάθη» που είχαν γίνει κατά τη βουλγαροποίηση των ονομάτων, η οποία είχε ξεκινήσει αμέσως μετά τον πόλεμο του 1914 – 1918¹⁵. Επομένως η συνεκτική – εξομοιωτική κρατική μέριμνα για τη σφυρηλάτηση εθνικής ταυτότητας δεν περιορίζεται μόνο

¹⁰ Грънчаров, *История...*, σ. 612

¹¹ Και οι δύο δημοσιεύτηκαν στο ίδιο τεύχος της Εφημερίδας της Κυβέρνησης (Държавен Вестник), αρ. 95, 2 Μαΐου 1941

¹² Εφημερίδα της Κυβέρνησης (Държавен Вестник), αρ. 129, 17 Ιουνίου 1941

¹³ Για την επιβολή από τις βουλγαρικές αρχές νέων βουλγαρικών ονομασιών στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, βλέπε Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 101 - 102

¹⁴ Балабановъ, «Четвъртъ век...», σσ. 14 – 15. Βλέπε και το ίδιο το κείμενο του νόμου, Държавен Вестник, αρ. 95, 2 Μαΐου 1941, σσ. 1 – 2.

¹⁵ Στο ίδιο

στους πληθυσμούς των νέων εδαφών, αλλά εντείνεται και στον πληθυσμό που κατοικεί μέσα στα παλαιά σύνορα της Βουλγαρίας¹⁶.

Εξάλλου με το νόμο για τα σχολικά εγχειρίδια και τα διδακτικά βοηθήματα επιδιώκεται ο έλεγχος της παρεχόμενης σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες γνώσης. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, το δικαίωμα για την έκδοση εγχειριδίων και βοηθημάτων για όλα τα διδακτικά αντικείμενα όλων των εθνικών βασικών σχολείων και των ινστιτούτων για τους δασκάλους διατηρεί αποκλειστικά το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας. Το δικαίωμα αυτό εκτείνεται και στην έκδοση εγχειριδίων και βοηθημάτων για τα μαθήματα των θρησκευτικών, της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας, της βουλγαρικής γεωγραφίας και της αγωγής του πολίτη σε όλα τα ιδιωτικά σχολεία (δηλ. τα μειονοτικά και τα σχολεία των ιεραποστολών) όλων των βαθμίδων, όπως και στα τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία, εθνικά και ιδιωτικά, όλων των βαθμίδων. Το Υπουργείο θα εκδίδει πλέον για κάθε διδακτικό αντικείμενο κάθε τάξης ένα εγχειρίδιο, το οποίο υποχρεωτικά θα διδάσκεται σε όλη τη χώρα¹⁷. Η δημοσίευση των εγκεκριμένων εγχειριδίων των δημοτικών σχολείων και η κατανομή τους ανά περιοχή γίνεται για πρώτη φορά γύρω στα μέσα Νοεμβρίου του 1941¹⁸.

Τέλος με το νόμο για τους εθνικούς Μορφωτικούς Συλλόγους του Μαΐου του 1941, πρώτιστος σκοπός των οργανισμών ορίζεται η «κρατικό - πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση διαμέσω της πολιτιστικής – παιδευτικής δραστηριότητας»¹⁹. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας από εδώ και στο εξής διατηρεί τον πλήρη έλεγχο της ίδρυσης ή μη των οργανισμών αυτών, της σύνθεσης των επιτροπών τους, των δράσεών τους, του περιεχομένου των βιβλιοθηκών τους και της οικονομικής τους διαχείρισης. Οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές επιθεωρούν υποχρεωτικά, μία φορά τουλάχιστον ετησίως, τους εθνικούς μορφωτικούς συλλόγους της εκπαιδευτικής επαρχίας αρμοδιότητάς τους και στέλνουν την πράξη επιθεώρησης στον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή. Αυτός με τη σειρά του αποστέλλει στο Υπουργείο συνολική αναφορά για τη λειτουργία των οργανισμών αυτών στην περιφέρειά του.

Η σχέση των Μορφωτικών Συλλόγων με την εθνική ιδεολογία αποσαφηνίζεται σε άρθρο του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Γιόντσοφ στην εφημερίδα της Δεύτερης Πολιτισμικής Εβδομάδας στο χωριό²⁰. Διαβάζουμε εκεί : «Ο βουλγαρικός

¹⁶ Βλέπε την εγκύκλιο αρ. 3693 από τις 23 – 6 – 1941, που αποστέλλεται σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας, *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6, (XL, κη. 6), σ. 799

¹⁷ Αναλυτικά βλέπε το κείμενο του νόμου, *Държавен Вестник*, αρ. 95, 2 Μαΐου 1941, σσ. 2 - 4.

¹⁸ Εγκύκλιος αρ. 18856 από τις 13 Νοεμβρίου 1941, *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 9, 1941, (XL, κη. 9), σσ. 1371 – 1374. Για την 4^η περιοχή – εκπαιδευτικές περιφέρειες Στάρα Ζαγκόρα, Πλόβνιφ, Μπελομόριε – βλέπε σ. 1374.

¹⁹ Εφημερίδα της Κυβέρνησης (*Държавен Вестник*), αρ. 129, 17 Ιουνίου 1941, σ. 1. Αναλυτικά για την εθνοκεντρική στοχοθεσία που ορίζει ο νέος νόμος, βλ. σ. 2. Στο άρθρο του Балабановъ, «Четвъртък век...» στη σ. 11, παρατίθενται επί του θέματος και τα σχόλια του εισηγητή του σχεδίου νόμου, Μπ. Φίλοφ.

Οι Μορφωτικοί Σύλλογοι για πρώτη φορά τέθηκαν υπό την εποπτεία του Υπουργείου με το νόμο για τους εθνικούς μορφωτικούς συλλόγους της 28^{ης} Μαρτίου 1927, με άμεσο στόχο την ανακοπή της κομμουνιστικής διείσδυσης στους κόλπους τους. Ο νόμος αυτός προβλέπει τον έλεγχο των βιβλίων των βιβλιοθηκών τους, των θεατρικών παραστάσεων και των κινηματογραφικών έργων που προβάλλονταν στις αίθουσές τους. Ακόμη κι έτσι, όμως, σε πρώτη γραμμή τίθεται η πολιτιστική - εκπαιδευτική αποστολή τους, σε αντίθεση με το νόμο του 1941, που καθορίζει ως πρώτιστο στόχο τους την κρατικό – πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση των πολιτών. Αναλυτικά για τους σκοπούς των Μορφωτικών Συλλόγων σύμφωνα με το νόμο του 1927, Балабановъ, «Четвъртък век...», σ. 10

²⁰ Ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Παιδείας Μπ. Φίλοφ, παράλληλα με τη χορήγηση σύνταξης στους γεωργούς, συνέλαβε και υλοποίησε την ιδέα για πενταετές σχέδιο πνευματικής αναβάθμισης του βουλγαρικού χωριού (αναλυτικά για το περιεχόμενο του πενταετούς αυτού σχεδιασμού βλ. Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2510, σσ. 1 – 4 και 6 – 13). Στο επίκεντρο του πενταετούς πλάνου εξύψωσης της κουλτούρας του χωριού τίθεται η διοργάνωση και διεξαγωγή, σε τακτά διαστήματα,

μορφωτικός σύλλογος εμφανίστηκε για να ικανοποιήσει μια πολιτιστική αναγκαιότητα του βουλγαρικού έθνους – να παιδεύσει, να ενισχύσει πνευματικά, να εμβαθύνει την εθνική του αυτοσυνειδησία, να ενισχύσει τον αγώνα του για αυτοσυντήρηση. Κατά συνέπεια, αυτό υπηρετεί την ιδέα της εθνικότητας, την ιδέα αυτή στην οποία το βουλγαρικό έθνος οφείλει την αναγέννησή του, την ύπαρξή του ως έθνος. Και σήμερα η ιδέα αυτή είναι ακόμη ζωντανή, ενεργή. Αυτή μας είναι απαραίτητη πιο πολύ από ποτέ. Αν άλλα μεγάλα έθνη βρίσκουν σε αυτήν την εξασφάλιση της ύπαρξής τους, τι απομένει για το δικό μας έθνος που εξελίσσεται σε δύσκολες συνθήκες; Να γιατί, συνδέοντας το χθες με το αύριο, θα πούμε : όλα τα έργα και οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες και τα εγχειρήματα πρέπει να εμπνέονται από αυτήν την εθνική ιδέα...»²¹.

Τα παραπάνω νομοθετήματα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, όπως και των άλλων Υπουργείων κατά την περίοδο αυτή, τα οποία βάλλουν τη δημοκρατικότητα των θεσμών και περιστέλλουν την κοινωνική δράση, κατ' αρχήν στοχεύουν στον έλεγχο της κομμουνιστικής εξάπλωσης. Με την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η κομμουνιστική προπαγάνδα ενισχύεται μέσα στα βουλγαρικά γυμνάσια και τα υπόλοιπα ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης. Οι μαθητές συμμετέχουν σε απεργίες και διαδηλώσεις, γίνονται προβοκάτορες και σύνδεσμοι μέσα και έξω από το σχολείο. Το Υπουργείο αντιδρά με απανωτές εγκυκλίους, αποβολές, αστυνομικές παρακολουθήσεις και συλλήψεις μαθητών²². Ειδικά μετά τη σύμπραξη της Βουλγαρίας με τις δυνάμεις του Άξονα, στους κύκλους εκπαιδευτικών και μαθητών αναπτύσσονται ισχυρές κομμουνιστικές και ρεμιστικές οργανώσεις. Τα μέλη τους διεισδύουν σε νόμιμες οργανώσεις και συλλόγους, όπως ο Ερυθρός Σταυρός, οι Μορφωτικοί Σύλλογοι, νόμιμες επαγγελματικές ενώσεις, αρχαιολογικά σωματεία κ.α. και πολλές φορές καταλαμβάνουν ηγετικές θέσεις. Μέσα από συντονισμένη δράση, που περιλαμβάνει και λογοτεχνικές - μουσικές εκδηλώσεις, γιορτές, απαγγελίες και

μιας πολιτιστικής εβδομάδας κάθε φορά σε τρία γειτονικά χωριά της βουλγαρικής επικράτειας. Η διοργάνωση ανατίθεται στον Επιθεωρητή Θεάτρων, στην Ανώτατη Ένωση Μορφωτικών Συλλόγων και στη Διεύθυνση Εθνικής Προπαγάνδας. Η τελευταία μάλιστα κινηματογραφεί τις εκδηλώσεις των εβδομάδων αυτών. Οι μορφωτικοί σύλλογοι των χωριών, μετά την ολοκλήρωση της εκάστοτε πολιτιστικής εβδομάδας, υποχρεούνται να εκδώσουν εφημερίδα (με προκαθορισμένη δομή και περιεχόμενο) με πληροφορίες για τις πολιτιστικές δράσεις που διεξήχθησαν. Ο αρχειακή μονάδα 2251, της καταγραφής 2, του Φακέλου 177, περιέχει μεταξύ άλλων 5 τέτοιες εφημερίδες, οι οποίες μας πληροφορούν για το πρόγραμμα των πολιτιστικών εβδομάδων. Αυτό περιλαμβάνει, πέρα από τους λόγους των αντιπροσώπων του Υπουργείου και της Ανώτατης Ένωσης των Μορφωτικών Συλλόγων και άλλων επίσημων φορέων, μουσικές παραστάσεις, ξεχωριστά για μαθητές και πολίτες, από μουσικούς της Μουσικής Ακαδημίας Σόφιας και της Εθνικής Όπερας, θεατρικές παραστάσεις Εθνικών Θεάτρων και απαγγελίες από διάσημους ηθοποιούς των Εθνικών Θεάτρων (κατά πρώτο λόγο της Σόφιας), λογοτεχνικές αναγνώσεις από γνωστούς συγγραφείς, εκθέσεις βιβλίου και άλλα. Οι εκδηλώσεις και οι παραστάσεις πραγματοποιούνται στο χώρο των μορφωτικών συλλόγων.

Κυρίως, όμως, οι εφημερίδες αυτές, με τα άρθρα του Υπουργού και του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, που κάθε φορά περιλαμβάνουν στο πρωτοσέλιδο, αποτελούν έναν καθρέφτη των ιδεολογικών προσανατολισμών του Υπουργείου και των επιδιωκόμενων πολιτιστικών στόχων της επίσημης εθνοκρατικής ελίτ.

Με βάση τις 5 εφημερίδες που έχουμε στη διάθεσή μας, η πρώτη πολιτιστική εβδομάδα διοργανώθηκε από τις 21 έως τις 27 Απριλίου του 1941 – ακριβώς δηλαδή τις ημέρες που το 2^ο Βουλγαρικό Σύνταγμα Στρατού διατάχτηκε να εισβάλει στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη – στα χωριά της βορειοδυτικής Βουλγαρίας, Κνέζα, Μπρένιτσα και Κοϊνάρε και η πέμπτη πολιτιστική εβδομάδα ξεκίνησε στις 10 Απριλίου του 1942, την ημέρα δηλαδή που αναλάμβανε Υπουργός του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας ο Γιόντσοφ. Μπορεί η αρχειακή μονάδα 2251 (οπ. 2, Φ 177) να μην περιλαμβάνει άλλες εφημερίδες, η αλληλογραφία ωστόσο που περιέχει μας πληροφορεί ότι πολιτιστικές εβδομάδες στα χωριά της Βουλγαρίας διοργανώνονταν μέχρι και τον Ιούλιο του 1944.

²¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2251, σ. 191. Βλ. Παράρτημα αρ. 7

²² Цингилев - Обрешков, «Средно общо образование» (Μέση γενική εκπαίδευση), στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 277 - 278

αναγνώσεις στίχων κ.α., προσπαθούν μυστικά να διευρύνουν τη βάση της ένοπλης αντικαθεστωτικής αντίδρασης²³.

Παράλληλα όμως τα νομοθετήματα αυτά προάγουν την αποκρυστάλλωση της εθνοκρατικής ταυτότητας, την παραγωγή του «homo nationalis». Η παγίωση της εθνοκρατικής ταυτότητας αποτελεί τη συγκεκριμένη στιγμή ύψιστη αναγκαιότητα του βουλγαρικού εθνοκράτους. Αυτό καταρχήν συμβαίνει, διότι μετά την προσάρτηση των νέων εδαφών, οι κάτοικοί τους πρέπει να ομογενοποιηθούν εθνικά, εντασσόμενοι στο βουλγαρικό εθνικό σώμα. Ταυτόχρονα με τη διαδικασία αυτή λαμβάνει χώρα και η προσπάθεια της εθνικής συσπείρωσης του εθνικού σώματος των παλαιών συνόρων, ιδιαίτερα δε του αγροτικού πληθυσμού του βουλγαρικού χωριού.

Η ενέργεια αυτή κρίνεται άκρως απαραίτητη, διότι τα περιφερειακά αγροτικά στρώματα είναι τα τελευταία που συνεπαίρνονται από τα συνθήματα της εθνικιστικής ιδεολογίας. Η υλοποίηση του πενταετούς σχεδίου πολιτιστικής εξύψωσης του χωριού - σύλληψη του Πρωθυπουργού και Υπουργού Εθνικής Παιδείας Φίλοφ²⁴ - είναι ουσιαστικά η προσπάθεια της επίσημης εθνικής ιδεολογίας να ομογενοποιήσει εθνικά τα αγροτικά στρώματα της υπαίθρου και διαμέσου της πνευματικής καλλιέργειας να τα κάνει κοινωνούς του επίσημου εθνικού μύθου²⁵. Η μορφωτική και εκπολιτιστική πολιτική του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας κινείται, βήμα προς βήμα, ταυτόχρονα με την πολιτική γραμμή του καθεστώτος. Η κατοχή και της πρωθυπουργικής θέσης και της θέσης του Υπουργού Εθνικής Παιδείας από ένα πρόσωπο, το γερμανόφιλο πανεπιστημιακό καθηγητή Φίλοφ, συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην επιτυχία του εγχειρήματος.

Άρα κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, με πολιτικό σκηνικό τη συμμαχία με τις δυνάμεις του Άξονα, την «απελευθέρωση» των νέων εδαφών, και τον πανταχού παρόντα φόβο επέκτασης του κομμουνισμού από την κοντινή και πάντα σύμμαχη Ρωσία, το επίσημο βουλγαρικό κράτος επιχειρεί μια γενικευμένη εκστρατεία εθνικής συσπείρωσης και ενσωμάτωσης του πληθυσμιακού σώματος. Με αυτήν επιδιώκει να θέσει τον αστικό και αγροτικό πληθυσμό, τον πληθυσμό των παλαιών συνόρων και των νέων εδαφών, ταυτόχρονα, σε ένα εθνικό χωνευτήρι πολιτιστικής και εθνοκρατικής ομογενοποίησης.

²³ Ганов, «Το εκπαιδευτικό έργο κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και της χιτλερικής κατοχής», στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 297 - 299

²⁴ Βλ. στο ίδιο κεφάλαιο της Εργασίας μας υποσημείωση 20.

²⁵ Διαβάζουμε στο άρθρο του Γιόντσοφ από την εφημερίδα της πρώτης πολιτιστικής εβδομάδας στο χωριό : «*Το βουλγαρικό χωριό είναι το πιο γερό στήριγμα της Βουλγαρίας. Οι φροντίδες γι' αυτό είναι φροντίδες για το κράτος, ό,τι δοθεί σε αυτό, επιστρέφει γενναιόδωρα σε όλο το έθνος.*

.....Να είμαστε πιο κοντά σε αυτό, να είμαστε πάνω από αυτό, αφού πιστά του προσφέρουμε την αγάπη μας. Έτσι θα μπορέσουμε να συντηρήσουμε τη διάσταση ανάμεσα στο έθνος και την πνευματική ηγεσία, θα κατορθώσουμε την πνευματική ενοποίηση, η οποία είναι ενέχυρο για την ευημερία (ευδοκίμηση) ολόκληρου του έθνους».

Επίσης στο άρθρο του ίδιου από την εφημερίδα της τρίτης πολιτιστικής εβδομάδας στο χωριό διαβάζουμε:

«Η βουλγαρική πνευματική ηγεσία σήμερα έχει διαφορετική σχέση με αυτούς τους οικισμούς κάτω από τις στέγες των οποίων χτυπά η καρδιά ενός μεγάλου έθνους. Αυτή συνειδητοποιεί ότι είναι απαραίτητο να εξασφαλίσει στο βουλγαρικό χωριό μια πιο ευτυχισμένη ζωή, αφού δημιουργήσει γι' αυτό συνθήκες για ευζωία και ευημερία, για πνευματικό διαφωτισμό και πολιτιστική αναβάθμιση. Αυτή επιδιώκει να συντηρήσει την πνευματική απόσταση ανάμεσα στην πόλη και το χωριό, να προσεγγίσει ηθικά και πολιτιστικά τον αστό με τον χωρικό, να θέσει και στους πρώτους και στους δεύτερους τα ίδια και τα αυτά χρέη, για την αναβάθμιση και την ενίσχυση του βουλγαρικού κράτους, για την πρόοδο του συνόλου του βουλγαρικού έθνους.»

5.1.2.3. Ο εορτασμός των Αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου

Ο πανηγυρικός εορτασμός της μνήμης των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου από τις πολιτικές και εκπαιδευτικές αρχές στη Βουλγαρία αποτελεί – όπως και ο θεσμός των Σχολικών Επιτροπών και των Μορφωτικών Συλλόγων – μια ισχυρή παράδοση, κληροδότημα της Αναγέννησης του βουλγαρικού έθνους. Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος αναδείχθηκαν από τους πρωτεργάτες του βουλγαρικού διαφωτισμού σε σύμβολα του αναγεννημένου βουλγαρικού εθνικού πνεύματος και της εδαφικής ακεραιότητας του βουλγαρικού έθνους, της ένωσης δηλαδή όλων των εδαφών στα οποία κατοικούσε (ή έστω κατοίκησε κάποτε) βουλγαρικό εθνικό στοιχείο.

Ωστόσο ο εορτασμός της μνήμης των δύο Αγίων, όπως άλλωστε και των διάφορων επετείων και εθνικών εορτών, μετά τη Συνθήκη του Νειγύ, αποκτά ιδιαίτερη επισημότητα και λαμπρότητα. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας συνειδητά και συστηματικά χρησιμοποιεί τις επετείους και τις εθνικές εορτές ως μέσο για να χτίσει την ταπεινωμένη από την ήττα βουλγαρική εθνική συνείδηση και να διαπαιδαγωγήσει τη νεολαία στο κλίμα της «λατρείας προς το έθνος»²⁶. Η γιορτή του Κύριλλου και του Μεθόδιου από θρησκευτική και σχολική μετατρέπεται σε καθαρά εθνική εορτή, ο πανηγυρικός εορτασμός της οποίας, κάθε χρόνο, ανανεώνει την πίστη στις παρακαταθήκες της βουλγαρικής Αναγέννησης²⁷, δηλαδή συντηρεί τον αλυτρωτισμό.

Βέβαια η εξαιρετική ιστορική συγκυρία μέσα στην οποία τιμάται η μνήμη των δύο Αγίων το Μάιο του 1941, δηλαδή η ενοποίηση – αν και όχι ολοκληρωτική – του βουλγαρικού έθνους, έχει ως αποτέλεσμα ο εορτασμός αυτή τη χρονιά να αποκτήσει βαρύνουσα εθνική σημασία. Τελέστηκε με ιδιαίτερη λαμπρότητα και συμβολικά τελετουργικά σε όλη την κρατική επικράτεια, και συγκεκριμένα «από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο και από τη Μαύρη θάλασσα μέχρι τον τόπο καταγωγής των δύο Αγίων αδελφών και μέχρι τα ιστορικά κάστρα της Οχρίδας – της πόλης του θεμελιωτή της βουλγαρικής γραμματείας, Αγίου Κλήμη.»²⁸ Επιβλητικές ήταν οι εορταστικές εκδηλώσεις ιδιαίτερα στην πρωτεύουσα και στις μεγάλες πόλεις των νέων εδαφών, στα Σκόπια, τα Μπίτολια και την Ξάνθη²⁹.

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αποδίδει τεράστια σημασία στη δύναμη της εθνικής ενσωμάτωσης που δύναται να προσλάβει για τα νέα εδάφη ο εορτασμός της συγκεκριμένης επετείου, το Μάιο του 1941³⁰. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι περιλαμβάνει τον εορτασμό της συγκεκριμένης επετείου στον κατάλογο με τις ενέργειες που έχει διαπράξει στα νέα εδάφη (και μάλιστα ιεραρχικά καταλαμβάνει τη θέση 4), τον οποίο αποστέλλει το Σεπτέμβριο του 1941 στο Υπουργείο Εσωτερικών. Επιπλέον, ο εορτασμός αυτός το Μάιο του 1941 κατατάσσεται – μέσω μιας μακροσκελούς αναφοράς - στον κατάλογο των ενεργειών που διέπραξε το Υπουργείο

²⁶ Балабановъ, «Четвъртъ век ...», σ. 3

²⁷ Στο ίδιο, σ. 8

²⁸ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6 (том XL, κн. 6), σσ. 676

²⁹ Αναλυτικά για το περιεχόμενο των πανηγυρικών εορτασμών (Θεία Λειτουργία, Δοξολογία, σημαιοστολισμοί, παρελάσεις, απογευματινές εκδηλώσεις, επίσημες ομιλίες, μουσικές και χορωδιακές συναυλίες, ανταλλαγές μαθητών μεταξύ νέων και παλαιών συνόρων κ.α.) βλέπε *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6 (том XL, κн. 6), σσ. 676 – 697. Συγκεκριμένα για το τελετουργικό της προσφοράς χώματος από τα νέα εδάφη στον Τσάρο Μπορίς III στη Σόφια από αντιπροσωπεία μαθητών από τα νέα εδάφη βλέπε στο ίδιο, σσ. 688 – 689 και *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 – 6 (том XLI, κн. 5 - 6), σσ. 703 – 704. Για τη μεταφορά της Ιερής Φλόγας από το Πρεσλάβ (αρχαία ονομασία της Σόφιας) μέχρι το τελευταίο άκρο της ενωμένης βουλγαρικής επικράτειας, βλέπε *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 – 6 (том XLI, κн. 5 - 6), σ. 704.

³⁰ Το ίδιο υποστηρίζει και η Κοταγεώργη – Ζυμάρη, *Η βουλγαρική κατοχή...*, σ. 97

για την εξύψωση της συνολικής πολιτιστικής ζωής στη Μακεδονία του Βαρδάρη κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 και δημοσίευσε στη Σχολική Επιθεώρηση³¹.

Με την ευκαιρία του συγκεκριμένου εορτασμού διακεκριμένοι φορείς άσκησης της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής εκφωνούν λόγους, σε δημόσιες συγκεντρώσεις ή στο ραδιόφωνο, οι οποίοι σε αποσπάσματα ή αυτούσιοι δημοσιεύονται στη Σχολική Επιθεώρηση³². Μέσα σε αυτήν την επίσημη ρητορεία των εθνικών ελίτ αποκρυσταλλώνεται η βασική δομή και τα συστατικά στοιχεία του βουλγαρικού εθνικού μύθου της μεσαιωνικής αυτοκρατορικής κληρονομιάς. Ο εθνικός αυτός μύθος, ανανεωμένος και εμπλουτισμένος, πρέπει να αποτελέσει τη βασική συνεκτική δυναμική μέσα στη διαδικασία συγκρότησης του νέου, διευρυμένου βουλγαρικού εθνοκράτους.

Ο εθνικός μύθος

1. Οι δυο Βούλγαροι Ισαπόστολοι επινοούν το βουλγαρικό αλφάβητο

Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ήταν σλαβικής, και μάλιστα βουλγαρικής καταγωγής, και «επινόησαν το βουλγαρικό αλφάβητο, δηλαδή το αλφάβητο των Βουλγάρων Σλάβων – στα όρια της Βουλγαρίας και του Βυζαντίου. Μετέφρασαν από την ελληνική γλώσσα στα βουλγαρικά, δηλαδή στη γλώσσα των Σλάβων της Βουλγαρίας, ακριβέστερα – των Σλάβων γύρω από τη Θεσσαλονίκη, τα τελετουργικά βιβλία»³³ και έγραψαν σε αυτή τη γλώσσα και πρωτότυπα έργα. Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος «μόρφωσαν» τους Βουλγάρους, υπήρξαν «αγωνιστές του βουλγαρικού βιβλίου»³⁴ και έθεσαν τις βάσεις της βουλγαρικής γραμματείας, ιεροτελεστίας και λογοτεχνίας.

2. Η παλαιοβουλγαρική γραμματεία μεταλαμπαδεύεται σε όλα τα σλαβικά έθνη

Αφού «οι δύο αδελφοί στερέωσαν τη βουλγαρική γλώσσα ως πολιτιστικό εργαλείο – στα όρια του βουλγαρικού κράτους» και «την έκαναν ικανή να εκφράσει τους πιο υψηλούς στοχασμούς και αισθήματα», «την επέβαλαν και στα άλλα σλαβικά έθνη. Οι Τσέχοι και οι Σλοβάκοι, οι Σέρβοι, οι Κροάτες, οι Σλοβένοι, οι Ρώσοι – έπρεπε να χρησιμοποιούν τη γλώσσα του Κύριλλου και του Μεθόδιου. Όχι μόνο τον καιρό που ζούσαν αλλά και αιώνες μετά το θάνατό τους.»³⁵ Ο Ντούϊτσεφ μάλιστα είναι σαφέστερος: «Η ομιλία των Βούλγαρων Σλάβων της Μακεδονίας έγινε μια λόγια γλώσσα, η οποία βρήκε αναγνώριση όχι μόνο στο βουλγαρικό κράτος, αλλά και στα άλλα ορθόδοξα σλαβικά έθνη, τα οποία πήραν τη γραμματεία τους κυριολεκτικά από τους Βουλγάρους. Όταν εκτιμάται η συμβολή κάθε έθνους στο θησαυροφυλάκιο του ανθρώπινου πολιτισμού – σε αυτό ακριβώς το σημείο, στη δημιουργία της παλαιοβουλγαρικής γραμματείας, εντοπίζεται η πολυτιμότερη συμβολή του έθνους μας.»

3. Μπορίς, Κύριλλος και Μεθόδιος, Κλήμης Οχρίδας: θεμελιωτές της βουλγαρικής εθνικότητας

³¹ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 – 6 (том XLI, кн. 5 - 6), σσ. 710 – 711 και 701 - 702

³² *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6 (том XLI, кн. 6), απόσπασμα από το λόγο του Υπουργού Εθνικής Παιδείας, δρ. Φίλοφ, σσ. 676 – 677, ομιλία του Γενικού Γραμματέα, δρ. Γιόντσοφ στο ράδιο Σόφια, σσ. 678 – 681, ομιλία στο ράδιο Σόφια του προϊστάμενου της Διεύθυνσης Ανώτατης εκπαίδευσης και Εθνικού Πολιτισμού του Υπουργείου, σσ. 684 – 685, λόγος του καθηγητή πανεπιστημίου Ιβ. Ντούϊτσεφ, ανήμερα της εορτής στην πλατεία Αλεξάντερ Νέφσκι, σσ. 686 – 688, λόγος του απεσταλμένου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας στην Ξάνθη κ. Ορμαντζιέφ, αντιπροέδρου της Εκπαιδευτικής Ένωσης, που εκφωνήθηκε στην πλατεία «Τσάρος Μπορίς III», σ. 696

³³ Ο.π. σ. 678 (Γιόντσοφ)

³⁴ Ο.π. σ. 684 (προϊστάμενος της Διεύθυνσης Ανώτατης Εκπαίδευσης και Εθνικού πολιτισμού)

³⁵ Ο.π. σ. 686 (Γιόντσοφ)

Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος έθεσαν τις βάσεις της βουλγαρικής εθνικότητας και έχτισαν την εθνική ενότητα. Χωρίς τη γραφή, τη γλώσσα και τη γραμματολογία των ισαποστόλων, «το έργο του βασιλιά βαπτιστή, (εν. ο Μπορίς), μετά βίας θα επιτύγχανε το σκοπό του – να ενώσει σε μια πνευματική ενότητα τους ήδη ενωμένους κρατικά Βούλγαρους Σλάβους.»³⁶. Ο βασιλιάς Μπορίς, ο βαπτιστής του βουλγαρικού έθνους, υποδέχτηκε εγκάρδια τους διωγμένους από τη Μοραβία μαθητές του Κύριλλου και του Μεθόδιου και με πλήρη συνείδηση της τεράστιας πολιτικής αξίας της αποστολής τους, τους παρέιχε κάθε δυνατότητα να αναπτύξουν στην πρωτεύουσά του, το Πρεσλάβ, τη γόνιμη θρησκευτική, παιδευτική και φιλολογική τους δραστηριότητα. Επιπλέον με διορατικότητα «έστειλε τον πρώτο από τους μαθητές των δύο αδελφών, τον Κλήμη, στα νοτιοδυτικά όρια του κράτους του, την περιφέρεια Κουτμιτσέβιτσα, με κέντρα την Οχρίδα και το Ντεβόλ, για να εξαπλώσει εκεί την πνευματική του ισχύ και να γίνει ο πρώτος Βούλγαρος και Σλάβος Επίσκοπος, θεμελιωτής της βουλγαρικής ηθικής, πνευματικής και κρατικής ενότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο στη βάση της νέας βουλγαρικής κρατικής οντότητας, της βουλγαρικής εθνικότητας και της βουλγαρικής κουλτούρας στέκονται τα έργα και οι σκέψεις των τεσσάρων αγίων – του Μπορίς, του Κύριλλου και του Μεθόδιου, του Κλήμη.»³⁷

4. Η συνέχεια της πολιτιστικής κληρονομιάς ανά τους αιώνες

«Οι άγιοι αδελφοί με το έργο τους προκαθόρισαν όλη τη μελλοντική εξέλιξη: σε αυτή τη βάση επιτεύχθηκε και παγιώθηκε η ενοποίηση των Βουλγάρων από τον Μπορίς και το Συμεών, παγιώθηκε και η σλαβοποίηση του κράτους και τέθηκαν τα θεμέλια της μελλοντικής πολιτιστικής δραστηριότητας»³⁸. Το έργο τους καθοδηγούσε τη μοίρα των Βουλγάρων σε όλη τη διάρκεια του πρώτου και του δεύτερου βουλγαρικού βασιλείου, καθώς και στα χρόνια της μακραίωνης σκλαβιάς. Η εθνική αναγέννηση των Βουλγάρων βασίστηκε στην Κυριλλομεθοδική Ιδέα, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο πέρα από την ιδέα για βουλγαρικό πολιτισμό, βουλγαρική εθνικότητα και βουλγαρικό κράτος. Ο απόστολος της βουλγαρικής εθνικής παλιγγενεσίας, ο Παΐσιος της μονής Χιλανδαρίου, αλλά και όλοι οι ανώνυμοι και επώνυμοι διανοητές και δάσκαλοι της βουλγαρικής Αναγέννησης και όλοι οι φλογεροί και νοήμονες επαναστάτες, όπως οι Μποζβέλι, Λέφσκυ, Μπότεφ, Καραβέλοφ και άλλοι, χάραξαν το δρόμο τους πάνω στις παρακαταθήκες των δύο ισαποστόλων : μία γλώσσα, μία γραμματεία, ένας σύσσωμος βουλγαρικός λαός.

«Υπάρχει κάτι αιώνιο στο έργο των πρωτοδιδασκάλων μας, Κύριλλου και Μεθόδιου»³⁹. «Το έργο τους είναι το ζωντανό αγωνιστικό στοιχείο που κινεί όλο το έθνος στην πορεία του ανά τους αιώνες. Αυτό δεν έχασε τη σημασία του και σήμερα. Αυτό δε θα τη χάσει ούτε και αύριο.»⁴⁰

5. Γεωγραφικό συνεχές της βουλγαρικής εθνικότητας ανά τους αιώνες

«Τώρα και αυτή η γωνιά της βουλγαρικής πατρίδας, από όπου οι δύο Σλάβοι Θεσσαλονικείς πήραν την ομιλία των πατέρων και παππούδων τους για να τη γράψουν με νέα σύμβολα, για να παραδώσουν στη μελωδία της τη θεολογική διδασκαλία και για να θέσουν τις βάσεις μιας νέας γραμματείας και ενός νέου πολιτισμού, είναι ελεύθερη και εγκωμιάζει το έργο των δυο μεγάλων της τέκνων.»⁴¹ «Σε αυτό το έργο των πρώτων μας διαφωτιστών βασίζεται και η πιο αδιάψευστη απόδειξη της σημερινής ενότητας των εδαφών μας από το παραδουνάβιο βορειοανατολικό μας τμήμα μέχρι τα έσχατα

³⁶ Ο.π. σ. 687 (Ντουϊτσεφ)

³⁷ Ο.π. σ. 679 (Γιόντσοφ)

³⁸ Ο.π. σ. 687(Ντουϊτσεφ)

³⁹ Ο.π. σ. 685 (προϊστάμενος της Διεύθυνσης Ανώτατης Εκπαίδευσης και Εθνικού πολιτισμού)

⁴⁰ Ο.π. σ. 681 (Γιόντσοφ)

⁴¹ Ο.π. σσ. 676 - 677 (Φίλοφ)

νοτιοδυτικά όρια της Μακεδονίας : σε αυτά τα εδάφη δημιούργησαν και κήρυξαν τον ιερό λόγο οι μαθητές των αποστόλων μας, αλλά και αιώνες αργότερα οι πατριώτες καλούσαν το έθνος μας στον αγώνα για πνευματική και πολιτική ελευθερία πάλι κάτω από την προστασία των αγίων αδελφών, με το όνομά τους στα χείλη...»⁴². Επομένως «μέσω του εορτασμού της μνήμης των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου το βουλγαρικό έθνος εκφράζει σε όλο τον κόσμο την εθνική του ενότητα – από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο και από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Οχρίδα, - την πνευματική του ωριμότητα, τα δικά του για αυτόνομη πολιτιστική και πνευματική ζωή.»⁴³

Παρατηρούμε ότι το περιεχόμενο της βουλγαρικής εθνικιστικής ιδεολογίας δεν έχει διαφοροποιηθεί καθόλου από το αντίστοιχο της εποχής της βουλγαρικής Αναγέννησης, που ήδη αναλύσαμε⁴⁴.

Ο βουλγαρικός αυτός εθνικός μύθος της μεσαιωνικής αυτοκρατορικής κληρονομιάς και της ιστορικής συνέχειάς της με σημείο αναφοράς τη Μακεδονία, αποδεικνύεται πανίσχυρος, γιατί καταφέρνει να συγχωνεύσει σε μία ενιαία παράδοση τους πιο δυνατούς, κατά το Hobsbawm, δεσμούς συναισθηματικής συλλογικής ένταξης της πρωτοεθνικής κοινότητας : την πολιτισμική ταύτιση με μια γλώσσα ή με ένα σύμπλεγμα συγγενών διαλέκτων, τη θρησκευτική ταύτιση και τη συνείδηση του να ανήκει κανείς σε ένα «ιστορικό κράτος» του παρελθόντος⁴⁵. Βέβαια ο Hobsbawm καταλήγει ότι σε καμιά περίπτωση δεν υπάρχει συνέχεια μεταξύ του πρωτο - εθνικισμού και του σύγχρονου εθνικισμού. Ο πρωτο - εθνικισμός, όμως, όπου υπάρχει, καθιστά το έργο του εθνικισμού ευκολότερο, εφόσον τα υπαρκτά σύμβολα και αισθήματα της πρωτο - εθνικής κοινότητας μπορούν να κινητοποιηθούν πίσω από ένα σύγχρονο αγώνα ή ένα σύγχρονο κράτος⁴⁶. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση της κυρίαρχης εθνικής βουλγαρικής ιδεολογίας. Τα υπαρκτά σύμβολα της πρωτο - εθνικής κοινότητας έχουν υποστεί τέτοια επεξεργασία, που το τελικό προϊόν έχει γίνει αγνώριστο. Ωστόσο είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τις δημιουργικές λειτουργίες της επεξεργασίας⁴⁷ στην οποία υποβάλλει η βουλγαρική εθνική ιδεολογία το προϋπάρχον πολιτισμικό υλικό.

Καταρχήν ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος παρουσιάζονται ως Βούλγαροι Θεσσαλονικείς, που χρησιμοποίησαν ως βάση τη μητρική τους γλώσσα, δηλαδή τη σλαβική βουλγαρική της περιοχής της Θεσσαλονίκης, για να κατασκευάσουν το βουλγαρικό αλφάβητο και να συνθέσουν τη παλαιοβουλγαρική γραμματεία, στα όρια του βουλγαρικού κράτους. Συνειδητά δηλαδή αναπαράγεται ο αλλόκοτος συνδυασμός ότι αυτοί οι ίδιοι οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος έδρασαν και δίδαξαν στην επικράτεια του πρώτου τσαρικού βασιλείου. Με την ιδεολογική αυτή κατασκευή αποσιωπάται πλήρως και η ιεραποστολική - εκπολιτιστική δράση του Βυζαντίου και το γεγονός ότι το ιεραποστολικό έργο του Κύριλλου και του Μεθοδίου έλαβε χώρα μόνο στην επικράτεια της Μεγάλης Μοραβίας. Επιπλέον το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας σήμερα δέχεται ότι οι Απόστολοι των Σλάβων ήταν ελληνικής καταγωγής⁴⁸.

⁴² Ο.π. σ. 688 (Ντούιτσεφ)

⁴³ Ο.π. σ. 680 (Γιόντσοφ)

⁴⁴ Βλέπε Εργασία μας, κεφ. 3.2., Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία.

⁴⁵ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, κεφάλαιο «Λαϊκός Πρωτοεθνικισμός», σσ. 70 - 115

⁴⁶ Ο.π. σσ. 111-112

⁴⁷ Βλέπε Εργασία μας, κεφ. 2. 2. Ορισμοί

⁴⁸ Βλέπε το άρθρο της Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Η εθνικότητα του Κύριλλου και του Μεθοδίου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Η', Αθήνα 2000, και τη βιβλιογραφία που αναφέρεται εκεί. Αναλυτικά οι βιογραφίες των δύο Αγίων, σε απευθείας μετάφραση (και σχολιασμό) από τις βιογραφίες τους στην παλαιοσλαβική, στο Ταχιάος, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, Αθήνα 2008. Επίσης Λαζαροβ,

Όσον αφορά τώρα στο μύθευμα της «παλαιοβουλγαρικής» γραμματείας που μεταδόθηκε σε όλα τα σλαβικά κράτη, έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής : Οι Σλαβολόγοι ερευνητές συνηθίζουν να ονομάζουν τη φιλολογική γλώσσα που διαμορφώθηκε στην παλαιότερή της μορφή από τον Κωνσταντίνο-Κυρίλλο και χρησιμοποιούταν από τον 9ο μέχρι τον 11ο αιώνα, «Παλαιοσλαβική Εκκλησιαστική»⁴⁹. Η Παλαιοσλαβική Εκκλησιαστική διαδίδεται από τη Μεγάλη Μοραβία στις άλλες σλαβικές περιοχές και επιπλέον η σλαβική φιλολογία που αναπτύσσεται στη Βουλγαρία είναι μεταγενέστερη από εκείνη που αναπτύχθηκε στη Μεγάλη Μοραβία⁵⁰.

Εξάλλου τον εκχριστιανισμό – εκπολιτισμό των Βουλγάρων ανέλαβαν οι μαθητές των δύο Αγίων, με πιο γνωστούς τον Κλήμεντα, το Ναούμ και τον Αγγελάριο. Ο Κλήμης ίδρυσε την περίφημη σχολή της Οχρίδας και σε αυτόν αποδίδεται η επινόηση του κυριλλικού αλφαβήτου, που ως απλούστερο, αντικατέστησε πλήρως το γλαγολιτικό σε όλη τη σλαβική ζώνη⁵¹. Ωστόσο όλη η παλαιοσλαβική φιλολογία, στην οποία εντάσσεται και η λογοτεχνική παραγωγή της σχολής της Οχρίδας, συντάσσεται για κοινωνικούς και εκκλησιαστικούς λόγους, εξαιτίας δηλαδή της ανάγκης διάδοσης της νέας πίστης. Πέρα λοιπόν από το γεγονός ότι τα χειρόγραφα στην Παλαιοσλαβική Εκκλησιαστική αντανακλούν τις ελληνικές καταβολές τους⁵², επιπλέον συνθέτουν μια φιλολογία με πανσλαβικό χαρακτήρα, η οποία δεν αποτελεί μέρος καμιάς εθνικής ομάδας, εξαιτίας ακριβώς του πανσλαβικού της χαρακτήρα⁵³.

Τέλος η βουλγαρική εθνική ιδεολογική κατασκευή κάνει διαρκώς λόγο για την πνευματική ενοποίηση των ήδη συνενωμένων κρατικά βουλγαρικών φύλων που πραγματοποίησαν οι Ισαπόστολοι⁵⁴ και τη σλαβοποίηση του κράτους. Αποσιωπά

Павлов, Палангурски, Тютюнджиев, *Кратка история на българския народ* (Σύντομη ιστορία του βουλγαρικού έθνους), Σόφια 1999, σσ. 36-38

⁴⁹ Η «Παλαιοσλαβική εκκλησιαστική» είναι μια γλώσσα προσαρμοσμένη από τα ελληνικά της εποχής (Βυζαντινή ελληνική), κυρίως εκκλησιαστική στον χαρακτήρα και εναρμονισμένη θαυμάσια με τα βασικά χαρακτηριστικά της σλαβικής γλώσσας. Λειτουργούσε σύμφωνα με το γλαγολιτικό αλφάβητο (*round glagolitz*), το οποίο αργότερα αντικαταστάθηκε από το απλούστερο κυριλλικό. Τα κείμενα σε Παλαιοσλαβική εκκλησιαστική γλώσσα σώθηκαν σε χειρόγραφα που χρονολογούνται πριν και μετά τον 10ο αιώνα. Θα μπορούσαμε να τα διακρίνουμε σε δύο κατηγορίες: (α) κείμενα από μεταφράσεις ελληνικών, λατινικών και παλαιογερμανικών πρωτοτύπων, και β) πρωτότυπες δημιουργίες, απευθείας στην Παλαιοσλαβική εκκλησιαστική. Ηλιάδη Α. «Ιεραποστολή Κυρίλλου και Μεθοδίου: μεταφράσεις στην Παλαιοσλαβική», [http:// www.archive.gr](http://www.archive.gr)

⁵⁰ Στα έργα που μεταφράστηκαν από τον Κωνσταντίνο, το Μεθόδιο και το άμεσο επιτελείο τους (Σλάβους και βυζαντινούς μαθητές, κατά το διάστημα των ετών 863-885) διακρίνονται λέξεις που δείχνουν ότι οι μεταφράσεις έγιναν στη Μοραβία. Τα ιδιαίτερα δηλαδή στοιχεία της διαλέκτου των Σλάβων της Μοραβίας μπήκαν στις μεταφράσεις κι έτσι μπορούμε να αναγνωρίσουμε τον τόπο προέλευσής τους. Καθώς η Παλαιοσλαβική Εκκλησιαστική διαδίδεται από τη Μεγάλη Μοραβία στις άλλες σλαβικές περιοχές, εισρέουν στις μεταφράσεις και τα πρωτότυπα έργα λέξεις από τις ντόπιες σλαβικές διαλέκτους, οι οποίες διακρίνονται καθαρά στα χειρόγραφα και καθιστούν ικανούς τους ερευνητές να αναγνωρίσουν τον τόπο καταγωγής των χειρογράφων. Antonin Dostal, *The Origins of the Slavonic Liturgy*, *Dumbarton Oaks Papers* 19, 1965, 69-87. Για τη μεταγενέστερη φιλολογική παραγωγή στη σχολή της πρωτεύουσας του βουλγαρικού κράτους, Πρεσλάβ βλέπε Obolensky, *Byzantium and the Slavs*, *Collected Studies*, London 1971, ΚΔ 2-11 Κεφ. IX.

⁵¹ Για το θέμα αυτό βλέπε Μπαγντασαριάν Μαίρη, «Παρουσίαση του Κυριλλικού Αλφαβήτου: (Χώρες εξάπλωσης-Τυπολογία γραμμάτων-Προέλευση γραμμάτων-Θεωρίες για την προέλευση του ίδιου του αλφαβήτου)», [http:// www.blogs.sch.gr/ 8lykkall/2009](http://www.blogs.sch.gr/8lykkall/2009)

⁵² Ο Mares αποκαλεί τα κείμενα αυτά δίγλωσσα, βλέπε F. V. Mares, “Die Anfänge des slavischen...Literatur”, *Cyrillomethodiana* 3, 1975, 88, 1-12

⁵³ Antonin Dostal, *The Origins of the Slavonic Liturgy*, *Dumbarton Oaks Papers* 19, 1965, 69-87

⁵⁴ Αξίζει να προσθέσουμε πως μπορεί η πολιτική επιλογή του Μπορίς να εκχριστιανίσει τις φυλές του βασιλείου του να βασίζεται σε συγκεκριμένους πολιτικοκοινωνικούς λόγους που διορατικά προέβλεψε (βλ. Атанасов, «Η εξέλιξη της βουλγαρικής εκπαίδευσης μετά την αποδοχή του χριστιανισμού και οι

όμως πλήρως το γεγονός ότι η εν λόγω ενοποίηση αφορά κατά κύριο λόγο στη συγχώνευση των πρωτοβουλγαρικών ή προβουλγαρικών ασιατικών φύλων με τους ιθαγενείς σλάβους⁵⁵. Ο λόγος της απορριπτικής αυτής διαδικασίας είναι προφανής: η υπόμνηση και μόνο της μακρινής ταταρικής καταγωγής μοιάζει να ακυρώνει το πολιτικό πεπρωμένο του αυτόχθονος, ιστορικού έθνους και επισύρει αμφιβολίες για την εθνική ομοιογένεια και ενότητα.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι η διαδικασία με την οποία η βουλγαρική εθνικιστική ιδεολογία επεξεργάζεται τις προϋπάρχουσες πολιτισμικές πρώτες ύλες για να παράγει συλλογικές ψευδαισθήσεις περιλαμβάνει τις εξής κατευθύνσεις: αλλόκοτοι συνδυασμοί, παραμορφώσεις, παραποιήσεις (π.χ. η Κυριλλομεθοδική ιδέα, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ιδέα για βουλγαρικό πολιτισμό, βουλγαρική εθνικότητα και βουλγαρικό κράτος), παραλήψεις, αποσιωπήσεις και εμφαντικές προβολές.

Ειδικότερα το συνδυαστικό σύμβολο «Μπορίς, Κύριλλος και Μεθόδιος, Κλήμης» και η σύνδεσή του στο συνειδητό επίπεδο με τα δυτικά και νότια άκρα της Μείζονος Μακεδονίας (Οχρίδα – Θεσσαλονίκη), όχι απλά νομιμοποιεί ηθικά, αλλά καθαγιάζει τη στρατιωτική κατοχή (ή κατά τη βουλγαρική πλευρά «απελευθέρωση» της Μακεδονίας του Βαρδάρη και της Ανατολικής Μακεδονίας με τη Δυτική Θράκη).

5.1.3. Η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (Βελομορμие) ως μέρος της εκπαιδευτικής πολιτικής της Βουλγαρίας στα νέα εδάφη

5.1.3.1. Σύσταση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Σύμφωνα με τον Ντασκαλόφ η διορισμένη από τον Πρωθυπουργό και Υπουργό Εθνικής Παιδείας πενταμελής επιτροπή κατέφθασε στην «περιφέρεια του Αιγαίου» στις 8 Μαΐου 1941, με αποστολή να διερευνήσει την κατάσταση των σχολείων και των πνευματικών ιδρυμάτων και να σχεδιάσει την οργάνωση της πνευματικής ζωής και του εκπαιδευτικού έργου⁵⁶. Συστήθηκε η εκπαιδευτική περιφέρεια «Αιγαίου» (Βελομορмска учебна област) ή Ξάνθης, στα όρια της διοικητικής περιφέρειας «Αιγαίου» (Μπελομόρμие). Η εκπαιδευτική διοίκηση, που συστήθηκε ήδη από το Μάιο, περιλαμβάνει την περιφερειακή σχολική επιθεώρηση και το περιφερειακό συμβούλιο των επιθεωρητών, στη σύνθεση του οποίου εισέρχονται οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές – πέρα φυσικά από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή. Κατά τον Ιούνιο ξεκίνησε η αναζήτηση των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση από όλες τις εθνικές ομάδες⁵⁷.

Το Υπουργείο επέλεξε να αποσπάσει στα νέα εδάφη επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές από τα παλαιά σύνορα της χώρας και όχι να διορίσει νέους. «Αυτό το έπραξε, διότι είναι πεπεισμένο ότι οι αποσπασμένοι επιθεωρητές θα αντιμετωπίσουν με μεγαλύτερη ευκολία τις δυσχέρειες που θα παρουσιαστούν κατά την οργάνωση του

απαρχές της βουλγαρικής γραμματείας», στο Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката...*, σσ. 95-96 και Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Η', σσ. 95-97), η επιλογή όμως της ανατολικής ορθόδοξης μονοθεΐας δεν ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής αλλά στρατιωτικής πίεσης. Βλ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων» σ. 95

⁵⁵ Атанасов, «Η εξέλιξη της βουλγαρικής εκπαίδευσης...», σσ. 95-96

⁵⁶ Даскалов, *Драмското въстание...*, σ. 82. Βλέπε και *Училищен Преглед*, 1941, τ. 7 (том XL, кн. 7), σ. 875

⁵⁷ Даскалов, *Драмското въстание...*, σ. 82

εκπαιδευτικού έργου στη Μακεδονία, τη Θράκη και τις Δυτικές Περιοχές.»⁵⁸ Με τα ίδια τηλεγραφήματα που καλεί προς απόσπαση στα νέα εδάφη τους επιθεωρητές που έχει επιλέξει, καθορίζει και τα πρόσωπα που θα τους αντικαταστήσουν κατά την εκτέλεση της γραμματειακής εργασίας στις έδρες των επαρχιών τους, μέχρι να διοριστούν στις θέσεις τους νέοι επιθεωρητές ή να επιστρέψουν οι ίδιοι⁵⁹. Αυτά είναι: σε περιοχές με δύο ή περισσότερους επιθεωρητές – οι υπόλοιποι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές. Σε περιοχές με έναν επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή – οι κεντρικοί διευθυντές⁶⁰.

5.1.3.2. Τα σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας»

Η πρώτη ενέργεια στην οποία προέβη το Υπουργείο στα νέα εδάφη ήταν η διοργάνωση ειδικών σεμιναρίων «βουλγαρογνωσίας». Σύμφωνα με άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης του Σεπτεμβρίου του 1941⁶¹, κοινή εντύπωση των στρατιωτών, των δημόσιων υπαλλήλων και άλλων προσώπων, που έρχονταν σε πρώτη επαφή με το βουλγαρικό πληθυσμό της Μακεδονίας του Βαρδάρη και της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης⁶², ήταν η αποξένωσή του από τη βουλγαρική κουλτούρα και ιστορική παράδοση, και από τη βουλγαρική λόγια γλώσσα. Η παραπάνω διαπίστωση κατά κύριο λόγο αφορούσε στις νεότερες γενιές και ήταν, σύμφωνα με το συντάκτη του άρθρου, αποτέλεσμα της επιθετικής αφομοιωτικής πολιτικής της Ελλάδας και της Σερβίας σε βάρος του βουλγαρικού πληθυσμού. Για το λόγο αυτό το Υπουργείο διοργάνωσε ειδικά σεμινάρια βουλγαρογνωσίας σε ορισμένες από τις πιο μεγάλες πόλεις «για τις οποίες τα στοιχεία μαρτυρούσαν ότι εντονότερα έχουν θιγεί από τη δραστηριότητα της σερβικής και της ελληνικής εξουσίας.»⁶³. Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη τέτοια σεμινάρια λειτούργησαν στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη, στην Καβάλα και τη Ξάνθη⁶⁴.

⁵⁸ Εγκύκλιος αρ. 6513 προς τους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές (προς γνώση και των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών) από τις 20-6-1941, *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6 (том XL, κн. 6), σ. 798

⁵⁹ Στο ίδιο. Με την εγκύκλιο αρ. 6513 γίνεται σαφές ότι οι ήδη αποσπασμένοι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές δεν πρόκειται να επιστρέψουν άμεσα στις θέσεις τους, καθορίζονται τα όρια των αρμοδιοτήτων των αναπληρωτών των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών και δίνονται οδηγίες στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές πώς να ενεργήσουν σε περίπτωση που η απαιτούμενη προς εκτέλεση εργασία δεν εμπίπτει στα όρια αυτά.

⁶⁰ Ο νέος θεσμός του κεντρικού διευθυντή, μετά το 1935/36, συγκέντρωσε τις αρμοδιότητες του επιθεωρητή δημοτικών σχολείων και του επιθεωρητή προγυμνασίων. Ο κεντρικός διευθυντής ασκεί εποπτεία και επιθεωρεί τους εκπαιδευτικούς των βασικών σχολείων με τη συνδρομή του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή. Ганов, «По-нататъшно фашизиране...» σ. 245 και Белдедов, «Развитие на основното образование» (Η εξέλιξη της βασικής εκπαίδευσης), στο *Българската Просвета...*, σ. 58

⁶¹ Η. Β., (Πιθανότατα πρόκειται για το γνωστό παιδαγωγό Никола Балабанов), Нарочни курсове по българознание в освободените земи (Ειδικά σεμινάρια βουλγαρογνωσίας στα απελευθερωμένα εδάφη), *Училищен Преглед*, 1941, τ. 7 (том XL, κн. 7), σσ. 824 – 833.

⁶² Οι αρθογράφοι του περιοδικού *Училищен Преглед* με τον όρο Μακεδονία εννοούν την γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Με το γενικό όρο Θράκη αναφέρονται στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

⁶³ Η. Β., Нарочни курсове по българознание..., σ. 826

⁶⁴ Οι πόλεις της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας στις οποίες λειτούργησαν τα σεμινάρια αυτά ήταν: Μπέροβο, Μπίτολαλια, Μπροντ, Βαλάντοβο, Βέλες, Γεβγελή, Καβαντάρτσι, Κοτσάνι, Κρίβα – Παλάνκα, Κρούσεβο, Κουμάνοβο, Οχρίδα, Πρίλεπ, Ρέσεν και Σκόπια. Στα σεμινάρια αυτά σε όλες τις πόλεις των νέων εδαφών εγγράφηκαν εθελούσια 8.659 νέοι, εκ των οποίων 7.449 μαθητές δημοτικών και γυμνασίων, 328 εκπαιδευτικοί και 882 φοιτητές, υπάλληλοι και πολίτες. Οι μεγαλύτερες γενεές δεν προσήλθαν στα σεμινάρια. Нарочни курсове по българознание..., σ. 826 - 827.

Τα σεμινάρια ανέλαβαν να φέρουν εις πέρας πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί γυμνασίου και προγυμνασίου. Έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών, προκειμένου το Υπουργείο να δώσει η δυνατότητα στους νέους ομαλά να ενταχθούν στο βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα και να συνεχίσουν τις σπουδές τους χωρίς να χρειαστεί να επαναλάβουν τάξη⁶⁵.

Άμεσος στόχος των σεμιναρίων αυτών ήταν να βοηθήσουν τις νεαρές «βουλγαρικές» γενεές να εμπεδώσουν τα γράμματα του βουλγαρικού αλφαβήτου που αγνοούσαν και να μάθουν τη λόγια βουλγαρική γλώσσα και την επίσημη ορθογραφία. Σύμφωνα με το συντάκτη του άρθρου, η διαδικασία αυτή θα έφτανε σε πέρας: α) με τη θεωρητική – ιστορική ερμηνεία της γλώσσας - εφόσον αυτή προκύπτει από τις τοπικές βουλγαρικές διαλέκτους, και β) μέσω πρακτικών ασκήσεων, και συγκεκριμένα στη γραφή, στην υπαγόρευση, στην απαγγελία, στην ανάγνωση, στην εκμάθηση τραγουδιών κ.α⁶⁶.

Βέβαια όλη αυτή η διαδικασία κρίνεται απαραίτητη από το βουλγαρικό εκπαιδευτικό επιτελείο, όχι μόνο εξαιτίας του γλωσσικού εκφυλλισμού του πληθυσμιακού σώματος των νέων εδαφών, αλλά και για έναν επιπρόσθετο λόγο.

Όπως έχουμε αναλύσει στο προηγούμενο κεφάλαιο της έρευνάς μας⁶⁷ οι «επίσημες» «εθνικές» γλώσσες είναι κατά το ήμισυ πολιτιστικά κατασκευάσματα και το ιδεολογικό - πολιτικό στοιχείο είναι προφανές στην πορεία κατασκευής τους. Σύμφωνα με το συντάκτη του άρθρου, η λόγια βουλγαρική γλώσσα «προέκυψε» από τις τοπικές βουλγαρικές διαλέκτους. Στην πραγματικότητα, όπως συνέβη με πολλές άλλες εθνικές γλώσσες, επινοήθηκε μέσω συστηματικής προσπάθειας ένα τυποποιημένο ιδίωμα από μια ποικιλία πραγματικά ομιλούμενων ιδιωμάτων, τα οποία στο εξής υποβιβάζονται σε διαλέκτους. Η επιλογή της διαλέκτου που θα αποτελέσει τη βάση της τυποποιημένης και ομογενοποιημένης γλώσσας μπορεί να είναι αυθαίρετη, συχνά όμως έχει προφανή πολιτική σημασία⁶⁸. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, το γλωσσικό ιδίωμα της Δυτικής Βουλγαρίας ήταν αυτό που τυποποιήθηκε και παγιώθηκε σε «λόγια» γλώσσα μέσω του συστήματος της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης⁶⁹. Με δεδομένο ότι ο γεωγραφικός χώρος της Βουλγαρίας, της Μακεδονίας του Βαρδάρη και της βόρειας ελληνικής Μακεδονίας είναι γλωσσικά ενιαίος⁷⁰, οι διάλεκτοι της Δυτικής Βουλγαρίας, της Μακεδονίας του Βαρδάρη και του μεγαλύτερου τμήματος της βόρειας ελληνικής Μακεδονίας συμπεριλαμβάνονται στην ίδια ομάδα διαλέκτων, τη δυτική ομάδα⁷¹. Επομένως, θα περίμενε κανείς ότι η μητρική γλώσσα των σλαβόφωνων των νέων εδαφών δε θα διέφερε σημαντικά από την «επίσημη εθνική γλώσσα». Ωστόσο, όπως συμβαίνει σε όλες σχεδόν τις εθνικές γλώσσες, η αποκαλούμενη «λόγια βουλγαρική γλώσσα» έχει υποστεί τέτοια εθνικιστική επέμβαση στη διάρκεια του μεσοπολέμου⁷²,

⁶⁵ Ο.π. σ. 826

⁶⁶ Ο.π. σ. 827

⁶⁷ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 2.4., Εθνική γλώσσα και εθνική παιδεία

⁶⁸ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σσ. 79 – 82. Για τα κριτήρια επιλογής της «επίσημης» εθνικής γλώσσας, ό.π. σσ. 135 - 138

⁶⁹ Ο.π. σ. 81

⁷⁰ Οι σλαβικές διάλεκτοι από τα ανατολικά σύνορα της Αλβανίας μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα και από τα νότια σύνορα της Σερβίας περίπου μέχρι την Καστοριά και τη Δράμα παρουσιάζουν μεγάλες και σημαντικές ομοιότητες, που κάνουν το έργο της αυστηρής διαφοροποίησης μεταξύ τους πολύ δύσκολο. Αντίθετα η σερβική και οι περισσότεροι διάλεκτοί της παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές με τις σλαβικές διαλέκτους του παραπάνω καθορισμένου χώρου. Ιωαννίδου, *Τα σλαβικά ιδιώματα στην Ελλάδα, στο Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σ. 93.

⁷¹ Ιωαννίδου, *Τα σλαβικά ιδιώματα στην Ελλάδα*, σσ. 95 – 96.

⁷² Βλ. πάλι στην Εργασία μας, Κεφ. 2.4. Εθνική γλώσσα και εθνική παιδεία

που ακόμη κι αν όλοι οι σλαβόφωνοι των νέων εδαφών μιλούσαν καθολικά και ανεμπόδιστα τη μητρική τους διάλεκτο, θα την χώριζε από την «επίσημη εθνική γλώσσα» αξιόλογη απόσταση. Επιπλέον ο αριθμός των ομιλούμενων σλαβικών ιδιωμάτων και διαλέκτων στον παραπάνω χώρο είναι τόσο μεγάλος⁷³, ώστε η αναγκαιότητα της καθιέρωσης ενιαίου γλωσσικού κώδικα καθίσταται άμεση. Αυτό το τυποποιημένο γλωσσικό μέσο, ικανό να μεταφέρει σαφή νοήματα, πρέπει να μεταδοθεί πριν από την έναρξη της σχολικής χρονιάς, καθώς η επικοινωνία κατά την εκπαιδευτική πράξη πρέπει να είναι ακριβής και αδιάλειπτη.

Ωστόσο, προς αποφυγή παρεξηγήσεων, και προκειμένου να μην κλονιστεί η εθνικιστική μυθολογία της φυλετικής και γλωσσικής ομοιογένειας, ο συντάκτης του άρθρου σπεύδει να ξεκαθαρίσει ότι η διδασκαλία της εθνικής γραμματικής και ορθογραφίας θα γίνει, πρώτιστα, μέσα από τη θεωρητική – ιστορική ερμηνεία της γλώσσας. Εφόσον αυτή προκύπτει από τις τοπικές βουλγαρικές διαλέκτους, άρα είναι κτήμα όλων, αρχέγονη βάση του εθνικού πολιτισμού.

Άλλος άμεσος στόχος των σεμιναρίων αυτών ήταν να κάνουν γνωστά στις νέες και τις μεσαίες γενεές του πληθυσμού τα μεγάλα γεγονότα και τους δημιουργούς της βουλγαρικής ιστορίας και λογοτεχνίας, όπως και τη βασική γεωγραφική διάρθρωση και το γεωγραφικό χαρακτήρα των «βουλγαρικών» εδαφών⁷⁴.

Τα σεμινάρια, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, στέφθηκαν από απόλυτη επιτυχία, καθώς εκπληρώθηκε η σύνθετη στοχοθεσία τους. Αυτό «πάνω από όλα οφείλεται στην προθυμία και το ενδιαφέρον του πληθυσμού για τα σεμινάρια, όπως και στο υψηλό βουλγαρικό του ήθος»⁷⁵.

Συμπερασματικά, η εκπαιδευτική πολιτική της Βουλγαρίας στα νέα εδάφη θέτει ως άμεση προτεραιότητα τη διοργάνωση, κατά το καλοκαίρι του 1941, σεμιναρίων βουλγαρικής γλώσσας, ιστορίας, γεωγραφίας και πολιτισμού, που απευθύνονται σε μαθητές, υπαλλήλους και πολίτες. Επομένως πρέπει άμεσα να επιλεγούν οι εκπαιδευτικοί που σε πρώτη φάση θα διεξάγουν τα σεμινάρια αυτά και σε δεύτερη φάση θα στελεχώσουν τα νεοϊδρυμένα σχολεία των νέων εδαφών.

5.1.3.3. Το πρόβλημα της έλλειψης των εκπαιδευτικών

Το καλοκαίρι του 1941, μετά και την ενσωμάτωση των νέων εδαφών στον κορμό του βουλγαρικού κράτους, η έλλειψη εκπαιδευτικών είναι έντονη. Πρώτον η ανάγκη να λειτουργήσουν, με μιας και ταυτόχρονα, τόσα νέα σχολεία δημιουργεί από μόνη της ανεπάρκεια του αριθμού των διδασκόντων. Επιπλέον η επαλληλία και η συνέπεια των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στο βουλγαρικό κράτος είχε ως αποτέλεσμα ο αριθμός των εισαχθέντων μαθητών στα διδασκαλεία (κατάρτισης εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου), στα εκπαιδευτικά ινστιτούτα (κατάρτισης εκπαιδευτικών προγυμνασίου) και στα Ινστιτούτα Εξάσκησης (κατάρτισης καθηγητών γυμνασίου) να υπολογίζεται με βάση τις τρέχουσες εκπαιδευτικές ανάγκες του κράτους. Επομένως δεν υπήρχε υπολογίσιμος αριθμός εκπαιδευτικών που να μη διαθέτει

⁷³ Μόνο στον ελληνικό χώρο διαμορφώνονται μέχρι επτά μεγαλύτερες ομάδες ιδιωμάτων, που μπορούν να εκληφθούν ως διάλεκτοι: στη δυτική Μακεδονία η διάλεκτος των Πρεσπών, της Καστοριάς, της Δοϊράνης, της Φλώρινας και της περιοχής Κιλκίς – Έδεσσας. Στην κεντρική – ανατολική Μακεδονία η διάλεκτος της Θεσσαλονίκης και αυτή της περιοχής Δράμας – Σερρών. Ιωαννίδου, Τα σλαβικά ιδιώματα στην Ελλάδα, σσ. 97 – 98.

⁷⁴ Н. Б., Нарочни курсове по българознание..., σ. 827

⁷⁵ Ο.π. σ. 827

εκπαιδευτική θέση. Επιπρόσθετα, το καλοκαίρι του 1941 το βουλγαρικό εκπαιδευτικό δυναμικό δεν επαρκεί να στελεχώσει ούτε καν τα σχολεία των παλαιών συνόρων.

Συγκεκριμένα, στις αρχές της δεκαετίας του 1940 το Υπουργείο έχασε τον έλεγχο του αριθμού των αποφοίτων των διδασκαλείων. Το 1933 η πληθώρα των άνεργων δασκάλων οδηγεί στο κλείσιμο των διδασκαλείων⁷⁶. Η εμφανιζόμενη όμως μέσα σε λίγα χρόνια έλλειψη δασκάλων, οδήγησε στην επαναλειτουργία ιδρυμάτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου, αυτή τη φορά όμως με διαφορετική ονομασία και επαναπροσδιορισμένο νομοθετικά ρόλο και περιεχόμενο σπουδών. Με Νόμο του Μαΐου του 1940 ιδρύονται τα Ινστιτούτα για εκπαιδευτικούς του δημοτικού σχολείου (Εφημερίδα της Κυβέρνησης αρ. 104 από τις 6 Μαΐου 1940), τα οποία λειτούργησαν για πρώτη φορά κατά τη σχολική χρονιά 1940 – 1941 στις πόλεις Βελίκο Τύρνοβο, Στάρα Ζαγόρα, Σιλίστρα, Κιουστεντίλ και Βράτσα⁷⁷.

Επιπλέον ο διαρκώς αυξανόμενος αριθμός των γυμνασίων στη Βουλγαρία μέχρι και το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δημιουργεί κάθε χρόνο ανεπάρκεια στον αριθμό των μόνιμων εκπαιδευτικών, με αποτέλεσμα να υπάρχει ανάγκη κάλυψης των κενών θέσεων από αναπληρωτές εκπαιδευτικούς⁷⁸.

Επομένως, το καλοκαίρι του 1941, η άμεση ανάγκη εξεύρεσης ενός ικανού αριθμού εκπαιδευτικών, για να διεξάγουν τα σεμινάρια βουλγαρογνωσίας και στη συνέχεια να στελεχώσουν τα νεοϊδρυμένα σχολεία στα νέα εδάφη, συναντά μια εκπαιδευτική πραγματικότητα, στην οποία το διδακτικό προσωπικό δεν επαρκεί να καλύψει τις ανάγκες του εσωτερικού της χώρας. Με ποια στρατηγική θα αντιμετωπίσει το Υπουργείο το πρόβλημα;

Αρκετά νωρίς, ήδη από τις 30 Απριλίου 1941⁷⁹, η Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου αποστέλλει σε όλους τους περιφερειακούς και

⁷⁶ Манев, Правилници по Министерството на народното просвещение от 1940 год. до края на м. Април 1944 година, (Κανονισμοί του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας από το 1940 έως το μήνα Απρίλιο του 1944), *Училищен Преглед*, (Σχολική Επιθεώρηση), 1944, τ. 1- 4 (XLIII, κн. 1-4), σσ. 145 – 146. Κατά τους Цингилев και Обрешков, τα πρώτα είκοσι χρόνια του 20^{ου} αι. έγινε δεκτός στα παιδαγωγικά σχολεία μεγάλος αριθμός μαθητών, δυσανάλογος με τις πραγματικές ανάγκες της χώρας σε δασκάλους. Ταυτόχρονα, κατά την ίδια περίοδο, πολλοί μη μόνιμοι δάσκαλοι απέκτησαν με κρατικές εξετάσεις την άδεια άσκησης επαγγέλματος. Αυτή η ασύδοτη, κατά τους παραπάνω παιδαγωγούς, πολιτική, που οφείλεται στη συχνή αλλαγή κυβερνήσεων, οδήγησε στην ανεργία του κλάδου και στο κλείσιμο των παιδαγωγικών σχολείων. Цингилев, Обрешков, Подготовка на учителки кадри (Κατάρτιση των εκπαιδευτικών), στο Чакъров, Дончев, Обрешков, Михайловска, *История на образованието...*, σσ. 301- 302. Ο Μανόλοφ, σε άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο *Българската Просвета Никога и сега*, [Η βουλγαρική εκπαίδευση κάποτε και τώρα], το βιβλίο δηλαδή που κυκλοφόρησε το 1939 μαζί με τη Σχολική Επιθεώρηση, αναφέρει ότι το κλείσιμο των διδασκαλείων το 1933 επιβλήθηκε για έναν ακόμη λόγο: Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στα κράτη που ήχτηκαν ιδιαίτερα από τον πόλεμο αυτό και προκειμένου να ορθοποδήσουν, ήταν επιτακτική η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της εθνικής εκπαίδευσης. Η επαναξιολόγηση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών του δημοτικού σχολείου ήταν προαπαιτούμενο για οποιονδήποτε εκπαιδευτικό επαναπροσδιορισμό. Πρώτη η Γερμανία κλείνει τα περίφημα εκπαιδευτικά σεμινάρια και ιδρύει τις εκπαιδευτικές Ακαδημίες, στις οποίες η φοίτηση ακολουθεί την ολοκλήρωση της μέσης εκπαίδευσης. Η ανάγκη λοιπόν αναδιαμόρφωσης της εκπαίδευσης των δασκάλων κατά το πρότυπο των χωρών που ζημιώθηκαν από τον πόλεμο αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα για το κλείσιμο των παιδαγωγικών σχολείων στη Βουλγαρία, αλλά και για την επεξεργασία του νομοσχεδίου για την ίδρυση των ινστιτούτων για εκπαιδευτικούς του δημοτικού σχολείου. Манолов, Педагогически Училища (Παιδαγωγικά σχολεία), στο *Българската Просвета Никога и сега*, σσ. 130-131.

⁷⁷ Манев, Правилници по Министерството., σ. 146

⁷⁸ Обрешков, Цингилев, «Средно общо образование» (Μέση γενική εκπαίδευση), στο *История на образованието...*, σ. 279

⁷⁹ Υπενθυμίζουμε ότι η κατάληψη της Γιουγκοσλαβίας από τις γερμανικές δυνάμεις σημειώθηκε στις 6 Απριλίου 1941. Η είσοδος του βουλγαρικού στρατού στην Ελλάδα ξεκίνησε στις 20 Απριλίου, ενώ στις 3 Μαΐου συστήθηκε επίσημα η «περιφέρεια Αιγαίου» (Беломорие).

επαρχιακούς επιθεωρητές της χώρας την εγκύκλιο αρ. 4269, με την οποία ζητά την κατάρτιση πινάκων με τους προτεινόμενους για μετάθεση στα νέα εδάφη εκπαιδευτικούς. Συγκεκριμένα διαβάζουμε:

«Σε αυτές τις ιστορικές μέρες, τις οποίες ζει η Βουλγαρία με την απελευθέρωση των μέχρι πρότινος υποδουλωμένων βουλγαρικών εδαφών, όλοι οι πολίτες καλούνται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να καταβάλλουν τις προσπάθειες τους για την εγκαθίδρυση ενός δυνατού και μεγάλου βουλγαρικού κράτους. Ο Βούλγαρος εκπαιδευτικός, όπως πάντα, έτσι και τώρα θα είναι ένας από τους πρώτους, οι οποίοι θα αποσταλούν στη Θράκη και τη Μακεδονία, για να δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια νέα βουλγαρική ζωή.

Για το λόγο αυτό οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει αμέσως να επιλέξουν ανάμεσα από τους εκπαιδευτικούς της επαρχίας της αρμοδιότητάς τους εκείνους οι οποίοι είναι οι καταλληλότεροι για το σκοπό αυτό. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί θα πρέπει να είναι εξέχουσας εθνικής συνείδησης, δραστήριοι, μορφωμένοι, άξιοι να φέρουν το όνομα του Βούλγαρου εκπαιδευτικού. Ας γίνει γνωστό ότι εκεί επιβάλλεται αποστολική δραστηριότητα απέναντι σε έναν διψασμένο για παιδεία βουλγαρικό πληθυσμό και κάθε αποτυχημένο βήμα θα είχε ανεπανόρθωτα βλαβερές συνέπειες. Από την άλλη μεριά όμως κατά την επιλογή αυτή πρέπει να προτιμηθούν εκείνοι οι εκπαιδευτικοί που δεν έχουν ή έχουν ελαφριές οικογενειακές υποχρεώσεις. Από κάθε δήμο πρέπει να προταθούν δύο το λιγότερο εκπαιδευτικοί. Οι επιλεγμένοι με αυτόν τον τρόπο εκπαιδευτικοί – πρωτίστως άντρες - πρέπει να ταξινομηθούν σε καταστάσεις, χωριστά οι δάσκαλοι και χωριστά οι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου. Στις καταστάσεις αυτές να σημειωθούν στις αντίστοιχες στήλες : 1. ο τόπος διαμονής, 2. η οικογενειακή κατάσταση, 3. η ηλικία, 4. τα χρόνια προϋπηρεσίας, 5. τα αντικείμενα ειδικότητας, εάν είναι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου, 6. η βαθμολογία της προηγούμενης σχολικής χρονιάς, 7. εάν έχουν τιμωρηθεί ή όχι, και εάν έχουν τιμωρηθεί, ποια τιμωρία τους έχει επιβληθεί.

Σε άλλη κατάσταση έπεται να ταξινομηθούν οι συνταξιούχοι εκπαιδευτικοί, που είναι κατάλληλοι για εργασία, οι οποίοι θα μπορούσαν να καταλάβουν τις θέσεις των απεσταλμένων στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη εκπαιδευτικών. Να ληφθεί υπόψη ότι τα στοιχεία που έχουν δοθεί από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές σχετικά με την πολιτική επιστράτευση, δεν είναι παντού πλήρη. Για το λόγο αυτό τώρα οι ζητούμενες καταστάσεις πρέπει να στηριχτούν σε νέες και εξονυχιστικές έρευνες. Σε αυτές τις καταστάσεις να συμπληρωθούν : 1. το ονοματεπώνυμο του συνταξιούχου, 2. ο τόπος διαμονής, 3. η ηλικία, 4. πότε συνταξιοδοτήθηκε, 5. εάν έχει λάβει κλήση στρατολογίας από την πολιτική επιστράτευση.

Τέλος πρέπει να ετοιμαστεί μία κατάσταση και για εκείνους τους εκπαιδευτικούς, άντρες και γυναίκες, οι οποίοι αυτή τη στιγμή δεν υπηρετούν σε καμία θέση. Αφορά σε εκείνες τις γυναίκες εκπαιδευτικούς, οι οποίες δεν έχουν παιδιά ή έχουν παιδιά ηλικίας άνω των πέντε χρόνων ή έχουν παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε χρόνων αλλά επιθυμούν να υπηρετήσουν. Στις καταστάσεις να σημειωθεί : 1. ο τόπος διαμονής, 2. η ηλικία, 3. η οικογενειακή κατάσταση, 4. εάν έχουν λάβει κλήση στρατολογίας.

Οι καταστάσεις αυτές πρέπει να ετοιμαστούν ΑΜΕΣΩΣ από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές ή από τους αντικαταστάτες τους. Εκείνοι που διεξάγουν επιθεωρήσεις ανά την επαρχία, να διακόψουν τις επιθεωρήσεις τους και να επιστρέψουν στην έδρα της επαρχίας, ώστε να μπορέσουν έγκαιρα να εκτελέσουν την εργασία που τους επιβλήθηκε. Οι καταστάσεις να ετοιμαστούν σε 2 αντίγραφα. Το ένα να αποσταλεί απευθείας στο Υπουργείο και το άλλο στην περιφερειακή σχολική επιθεώρηση προς ενημέρωση.

Γίνεται υπενθύμιση ότι σε περίπτωση καθυστέρησης στην αποστολή των ζητούμενων στοιχείων, θα αποδοθούν ευθύνες στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές.»⁸⁰

Προς επίρρωση μάλιστα της άμεσης ανάγκης ταχείας εκτέλεσης της εντολής η εγκύκλιος φέρει την υπογραφή του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Μπ. Γιόντσοφ, πέρα από εκείνη του Διευθυντή του τομέα της Βασικής Εκπαίδευσης, Μπ. Στοϊλοφ.

Όπως διαπιστώνουμε από την παραπάνω εγκύκλιο αρ. 4269, η στρατηγική του Υπουργείου προβλέπει οι θέσεις στα σχολεία των νέων εδαφών να καλυφθούν με μόνιμους εκπαιδευτικούς, αποσπασμένους από τα παλαιά σύνορα της χώρας. Τα κριτήρια που πρέπει να πληρούν είναι να έχουν υψηλό εθνικό φρόνημα, να είναι μορφωμένοι και ενεργητικοί. Δείγμα της κοινωνικής πολιτικής του Υπουργείου είναι ότι επιλέγονται εκείνοι οι εκπαιδευτικοί με τις ελαφρύτερες οικογενειακές υποχρεώσεις.

Από την άλλη μεριά οι εκπαιδευτικές θέσεις που χηρεύουν στα παλαιά σύνορα της χώρας, καλούνται να πληρωθούν κατά σειρά προτεραιότητας: 1. από συνταξιούχους εκπαιδευτικούς, κατάλληλους για εργασία, 2. από εκπαιδευτικούς που δεν υπηρετούν καθόλου. Το τελευταίο συνεπάγεται ότι κάποιος από τους εκπαιδευτικούς που θα κληθούν να πληρώσουν τις θέσεις, πιθανότατα δεν έχουν δώσει κρατικές εξετάσεις ή δε συμμετείχαν σε διαγωνισμό μορίων, αλλά έχουν εργαστεί ως αναπληρωτές⁸¹ εκπαιδευτικοί ή δεν έχουν εργαστεί καθόλου. Άρα η επιστημονική τους κατάρτιση και η παιδαγωγική - διδακτική τους επάρκεια δεν έχει περάσει από κρατικό έλεγχο, μια τακτική που το βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα υπό κανονικές συνθήκες αποφεύγει.

Επομένως την εθνική ομογενοποίηση και την αγωγή των πολιτών των νέων εδαφών ο κεντρικός εκπαιδευτικός σχεδιασμός την εμπιστεύεται σε καταρτισμένους, εθνικόφρονες, άξιους εκπαιδευτικούς των παλαιών συνόρων. Τις επιπτώσεις της έλλειψης εκπαιδευτικού προσωπικού επιλέγει να τις υποστεί ο πληθυσμός των παλαιών συνόρων. Εκεί αναλαμβάνουν να καλύψουν τα κενά εκπαιδευτικοί «μη μάχιμοι», συνταξιούχοι και μη επαγγελματίες παιδαγωγοί. Αντιλαμβανόμαστε ότι προκειμένου να ομογενοποιηθούν εθνικά τα νέα εδάφη, πρόκειται να τεθεί εκ νέου σε εφαρμογή το μοντέλο του «δασκάλου – αποστόλου» της εθνικής ιδέας, έτσι όπως το είδαμε να διαμορφώνεται από την Εξαρχία, στα πλαίσια του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού για τη Μακεδονία κατά την τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αιώνα⁸².

Ένας δεύτερος τρόπος με τον οποίο το Υπουργείο επιλέγει να χειριστεί την κρίση είναι να αναζητήσει σε όλα τα νέα εδάφη τους εκπαιδευτικούς βουλγαρικής

⁸⁰ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 36, σσ. 6 - 6 πλάτη

⁸¹ Με τον όρο редовен (= τακτικός, κανονικός) δηλώνεται ο εκπαιδευτικός που διορίστηκε, με κρατικές εξετάσεις, σε σχολείο μεγάλων πόλεων ή με διαγωνισμό μορίων ανά εκπαιδευτική περιφέρεια, σε σχολείο μικρών πόλεων ή της υπαίθρου. Μόνον και εφόσον δεν επαρκούν οι μόνιμοι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι διαθέτουν, κατόπιν κρατικών εξετάσεων ή διαγωνισμού, την άδεια άσκησης επαγγέλματος, το Υπουργείο καλύπτει τις κενές θέσεις με εκπαιδευτικούς волнонаеми (волнонаем = έκτακτος, προσωρινός) Обрешков, Цингилев, Средно общо образование (Μέση γενική εκπαίδευση), σ. 278. Οι волнонаеми μπορεί να είναι κάτοχοι διπλώματος μέσης, ανώτερης ή ανώτατης εκπαίδευσης, δε διαθέτουν όμως την άδεια άσκησης επαγγέλματος. Στο εξής θα αποδίδουμε το редовен με τον όρο μόνιμος και το волнонаем με τον όρο αναπληρωτής εκπαιδευτικός.

⁸² Βέβαια μετά τη διαμόρφωσή του από την Εξαρχία, το μοντέλο αυτό υπήρξε ανοικτό στην πειρατική αντιγραφή – για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Άντερσον. Για το ρόλο του Βούλγαρου «δασκάλου – αποστόλου» και τις προσπάθειες αντιγραφής του συγκεκριμένου μοντέλου από την ελληνική πλευρά, βλέπε στην Εργασία μας, Θεωρητικό πλαίσιο, 6. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία, σ. 41. Περισσότερα βλέπε Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική...*, σσ. 87, 110, 127, 176 – 178. Επίσης Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σ. 154.

καταγωγής που υπηρετούσαν στα σχολεία, επί ελληνικής, σερβικής και ρουμανικής κυριαρχίας.

Με βάση το Νόμο για τη διεύθυνση της κατάστασης των πρώην κρατικών, δημοτικών και κοινοτικών υπαλλήλων και των ελεύθερων επαγγελματιών στα συνενωμένα με το Βασίλειο εδάφη κατά τα έτη 1940 και 1941, δημοσιευμένο στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 23 Ιουνίου του 1941, όλα τα άτομα βουλγαρικής καταγωγής τα οποία υπηρετούσαν ως εκπαιδευτικοί με βάση τη νομοθεσία που ίσχυε στα εδάφη αυτά, έχουν το δικαίωμα, εφόσον το επιθυμούν, να υπηρετήσουν χωρίς γραφειοκρατικά εμπόδια τη βουλγαρική εθνική εκπαίδευση⁸³.

Στη συνέχεια, στη διάρκεια του καλοκαιριού του 1941, επιμορφώνει σε σεμινάρια 656 εκπαιδευτικούς – 529 εκπαιδευτικούς από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και τις Δυτικές Περιοχές, σε σαρανταπενθήμερο σεμινάριο στη Σόφια από τις 14 Ιουλίου και 127 εκπαιδευτικούς από τη Δοβρουτσά, σε τριανταήμερο σεμινάριο στην πόλη Σούμεν από τις 15 Ιουλίου 1941. Ενώ στη *Σχολική Επιθεώρηση* γίνονται εκτεταμένες αναφορές για τα επιμορφωτικά σεμινάρια των εκπαιδευτικών από τη Μακεδονία, τις Δυτικές Περιοχές και τη Δοβρουτσά⁸⁴, δε γίνεται πουθενά λόγος για εκπαιδευτικούς από την «περιφέρεια του Αιγαίου». Ο Ντασκαλόφ αναφέρει⁸⁵ ότι στην πρόσκληση που απηύθυναν στην περιφέρεια αυτή οι εκπαιδευτικές αρχές προς τους εκπαιδευτικούς παράγοντες που είχαν απομείνει⁸⁶ ανταποκρίθηκαν μόνο μερικά άτομα βουλγαρικής καταγωγής. Ίσως οι εκπαιδευτικοί αυτοί να παρακολούθησαν τα σεμινάρια μαζί με τους εκπαιδευτικούς της Μακεδονίας του Βαρδάρη, αλλά λόγω του αμελητέου αριθμού τους δε γίνεται λόγος γι' αυτούς.

Στα σεμινάρια αυτά έγιναν διαλέξεις για τη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία⁸⁷, για τη βουλγαρική ιστορία και γεωγραφία, για την εκπαιδευτική νομοθεσία, την υγιεινή, τη σωματική διαπαιδαγώγηση (γυμναστική) και την ωδική. Σκοπός των σεμιναρίων αυτών ήταν : 1. να έρθουν οι εκπαιδευτικοί από τα νέα εδάφη σε επαφή με τη λόγια μητρική γλώσσα, την ιστορία και τη γεωγραφία της πατρίδας τους, 2. να γνωριστούν μεταξύ τους και να αποτελέσουν τους πρώτους σταθερούς πολιτιστικούς πυρήνες που θα μεταδώσουν το βουλγαρικό πολιτισμό στα εδάφη αυτά, και 3. να γνωρίσουν μέσω της άμεσης ενασχόλησής τους τα διάφορα πολιτιστικά επιτεύγματα της χώρας και να κοινωνήσουν τον ιδεαλισμό και «την αγωνιστική ορμή που χαράσσει το δρόμο της εξέλιξης της χώρας»⁸⁸.

Οι εκπαιδευτικοί από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και τις Δυτικές Περιοχές που ολοκλήρωσαν τα σεμινάρια, διορίστηκαν άμεσα, αλλά μόνο ένας από αυτούς διορίστηκε στα νέα εδάφη και όλοι οι υπόλοιποι στα παλαιά σύνορα της χώρας⁸⁹. Η επιλογή αυτή του Υπουργείου ίσως δηλώνει τις επιφυλάξεις του για τον ιδεολογικό

⁸³ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 9 (том XL, кн. 9), σσ. 1271 - 1272

⁸⁴ Курсът на учителите въ Македония и Западните краища (Το σεμινάριο των εκπαιδευτικών της Μακεδονίας και των Δυτικών Περιοχών) *Училищен Преглед*, 1941, τ. 7 (том XL, кн. 7), σσ. 1332 – 1333 και Определителни курсове за учителите от Македония, Западните краища и Добруджа (Επιμορφωτικά σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς από τη Μακεδονία, τις Δυτικές Περιοχές και τη Δοβρουτσά), στο ίδιο, σσ. 874 - 887

⁸⁵ Даскалов, *Драмското...*, σ. 82

⁸⁶ Εκτοπισμό της πνευματικής ηγεσίας είχε επιβάλει το στρατιωτικό ακόμη βουλγαρικό καθεστώς στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη βλ. Даскалов, *Драмското...*, σσ. 89 - 91

⁸⁷ Το πρόγραμμα της βουλγαρικής γλώσσας και λογοτεχνίας που εφαρμόστηκε στα σεμινάρια αυτά περιλαμβάνεται αναλυτικά σε έγγραφο 50 παραγράφων στο Φ 177, оп. 3, а.е. 2252 (ολόκληρη η αρχαιακή μονάδα).

⁸⁸ Определителни курсове за учителите..., σ. 876

⁸⁹ Определителни курсове за учителите..., σ. 885

προσανατολισμό που δέχτηκαν οι εκπαιδευτικοί αυτοί κατά το χρονικό διάστημα που εκπαιδεύτηκαν, αλλά και δίδαξαν, σε κράτος με αντίπαλη εθνική ιδεολογία. Η αμφιβολία του βουλγαρικού εκπαιδευτικού επιτελείου για την ικανότητα των εκπαιδευτικών των νέων εδαφών να δράσουν, άμεσα, ως σταθεροί πολιτιστικοί και εθνικοί πυρήνες στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, έχει ως αποτέλεσμα να τους εντάξει σε μια δεύτερη, πιο ουσιαστική επιμορφωτική διαδικασία εθνικής ομογενοποίησης: το διορισμό τους στα παλαιά σύνορα της χώρας. Επιπλέον με τον τρόπο αυτό καλύπτονται οι κενές θέσεις εκείνων των εκπαιδευτικών, οι οποίοι ως «*άξιοι να φέρουν το όνομα του Βούλγαρου εκπαιδευτικού*»⁹⁰ επιλέχθηκαν να συμβάλλουν – ταυτόχρονα με τους υπόλοιπους ομογενοποιητικούς μηχανισμούς - στην κατασκευή της βουλγαρικής εθνικής ταυτότητας και την καλλιέργεια της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης σε πληθυσμούς των νέων εδαφών, που έχουν υποστεί την επιρροή αντίπαλων εθνικών ομογενοποιητικών μηχανισμών.

Ένας τρίτος τρόπος με τον οποίο επιχειρείται η επίλυση του προβλήματος της ανεπάρκειας του αριθμού των εκπαιδευτικών είναι η ίδρυση επιπλέον σχολών εκπαίδευσης εκπαιδευτικών. Στις 21 Μαΐου του 1941 στη βουλγαρική βουλή ψηφίζεται ο Νόμος για την ίδρυση νέων γυμνασίων, γυμνασιακών τάξεων, ινστιτούτων κατάρτισης δασκάλων και ινστιτούτων κατάρτισης εκπαιδευτικών προγυμνασίου⁹¹. Ο νόμος αυτός δίνει στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας το δικαίωμα, για ένα διάστημα 3 χρόνων από την αρχή της σχολικής χρονιάς 1941- 1942, να ιδρύει και να καταργεί, με εντολή του και χωρίς ειδικό νόμο, γυμνάσια, γυμνασιακές τάξεις, ινστιτούτα κατάρτισης δασκάλων αλλά και εκπαιδευτικών προγυμνασίου. Με το νόμο αυτό επιδιώκεται άμεσα και ταχύτατα – μέσα σε διάστημα τριών χρόνων – να διευθετηθεί το σχολικό έργο στα νέα εδάφη. Εκχωρούνται αυξημένες αρμοδιότητες στον Υπουργό Παιδείας και παρακάμπτονται οι γραφειοκρατικές διαδικασίες, προκειμένου και να επισπευστεί η επίλυση του προβλήματος της ανεπάρκειας του αριθμού των εκπαιδευτικών και να τακτοποιηθεί ο αριθμός των σχολείων μέσης εκπαίδευσης στα νέα εδάφη.

Τέλος στις 14 Ιουλίου 1941 ψηφίζεται ο Νόμος για τη συμπληρωματική πίστωση του προϋπολογισμού του κράτους για το οικονομικό έτος 1941, της τάξης των 4.321.520.000 λέβα⁹². Με τα άρθρα 4 και 5 του νόμου αυτού επικυρώνονται όλα τα προηγούμενα μέτρα που σκοπεύουν στην αύξηση του αριθμού των εκπαιδευτικών, ενώ ταυτόχρονα κατοχυρώνονται και επιπλέον λύσεις για την αντιμετώπιση της έλλειψης.

Συγκεκριμένα ο Νόμος δίνει σε όλους τους υπουργούς το δικαίωμα, με διάταγμα, να περικόπτουν ή να καταργούν υπηρεσιακές θέσεις που προβλέπονται από τους τακτικούς προϋπολογισμούς των υπουργείων, διευθύνσεων, ταμείων, και τους υπαλλήλους που αποδεσμεύονται κατά τον τρόπο αυτό, να τους διορίζουν σε υπηρεσίες στα νέα εδάφη (άρθρο 4).

Ειδικά ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας στο εξής καθορίζει κατά την εκτίμησή του τον αριθμό των εισακτέων στις σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών προγυμνασίου και

⁹⁰ Εγκύκλιος αρ. 4269, Φ 177, οπ. 8, α.ε. 36, σσ. 6 - 6 πλάτη, βλ. παραπάνω μετάφρασή της.

⁹¹ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 123 από τις 7 Ιουνίου 1941, σ. 3. Το 1941 λειτουργούν στη Βουλγαρία τρία ινστιτούτα για εκπαιδευτικούς προγυμνασίου (учителки институти), στις πόλεις Ντούπνιτσα, Σούμεν και Πλόβντιφ (Φιλιππούπολη). Πρόκειται για ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης (полувисши), διетуός φοίτησης, στα οποία οι υποψήφιοι γίνονται δεκτοί με εισαγωγικές εξετάσεις, εφόσον ολοκληρώσουν τον κύκλο της μέσης εκπαίδευσης – γυμνάσιο ή παιδαγωγικό σχολείο ή γεωργικό σχολείο ή ιερατική σχολή. Χρ. Караманджуков, Учителки Институтι, στο *Българската Просвета.*, σσ. 135 – 145, Цингилев, Обрешков, Подготовка на учителки кадри (Κατάρτιση των εκπαιδευτικών), σ. 302, κ.α.

⁹² Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ.154 / 1941, σσ. 2 - 3

στο πειραματικό παιδαγωγικό ινστιτούτο, με βάση τις ανάγκες της πολιτείας (άρθρο 5). Ταυτόχρονα μπορεί να διορίζει στα νέα εδάφη εκπαιδευτικούς με το δικαίωμα να λαμβάνουν το μισθό τους και κατά τη διάρκεια των θερινών σχολικών διακοπών⁹³, αλλά και να μεταθέτει στα νέα εδάφη εκπαιδευτικούς διορισμένους σε μόνιμες θέσεις στα παλαιά όρια του κράτους. Επιπλέον έχει το δικαίωμα να χορηγεί υποτροφίες σε φοιτητές και μαθητές από τα «απελευθερωμένα κατά το 1940 και 1941 εδάφη» έως 1200 λέβα μηνιαίως για τη Βουλγαρία και έως 4000 λέβα για το εξωτερικό, χωρίς να διεξαχθεί διαγωνισμός⁹⁴.

5.1.3.4. Σχολικά κτίρια, σχολική περιουσία και εξοπλισμός

Στις 3/6/1941 αποστέλλεται από το γραφείο του Πρωθυπουργού και Υπουργού Εθνικής Παιδείας προς όλους τους δημάρχους/προέδρους των νέων εδαφών η εγκύκλιος αρ. 5623⁹⁵, με την οποία ζητείται οι δήμαρχοι/πρόεδροι των οικισμών, ως πρόεδροι των Σχολικών Επιτροπών⁹⁶, να φέρουν στο φως και να καταγράψουν κάθε

⁹³ Προηγουμένως το άρθρο 3 του ίδιου Νόμου όρισε ότι όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι στα νέα εδάφη, από τον Αύγουστο του 1941, θα λαμβάνουν προσωρινή συμπληρωματική αύξηση στο μηνιαίο βασικό μισθό τους 30% στις πόλεις Σκόπια, Μπίτολια και Οχρίδα, και 20% σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές.

⁹⁴ Ειδικά στις διοικητικές περιφέρειες Σκοπίων και Βιτωλίων (Μπίτολια), στις οποίες διαιρέθηκε η γιουγκοσλαβική Μακεδονία, με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1941 - 1942 χορηγήθηκαν οι εξής υποτροφίες : 115 υποτροφίες των 300 λέβα μηνιαίως για μαθητές προγυμνασίου, 131 υποτροφίες των 500 λέβα μηνιαίως για μαθητές γυμνασίου, 1 υποτροφία των 400 λέβα μηνιαίως για μαθητή γυμνασίου, 1 υποτροφία των 700 λέβα μηνιαίως για μαθητή γυμνασίου, 4 υποτροφίες των 700 λέβα μηνιαίως για φοιτητές σε ινστιτούτα για εκπαιδευτικούς προγυμνασίου, 4 υποτροφίες των 1000 λέβα μηνιαίως για φοιτητές στην Κρατική Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Διοικητικών επιστημών, 66 υποτροφίες των 1000 λέβα μηνιαίως για φοιτητές του κρατικού πανεπιστημίου, *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5-6 (τομ XLI, κη.5- 6), σσ. 704 – 705.

Η τελευταία αυτή ρύθμιση του άρθρου 5 παίρνει την οριστική της μορφή το Δεκέμβριο του 1941 με το Νόμο για τις υποτροφίες (Εφημερίδα της Κυβέρνησης αρ. 1, 2-1-1942, σσ. 3 -5). Το άρθρο 31 του Νόμου για τις υποτροφίες ορίζει ότι σε ειδικές περιπτώσεις και εξαιρετικές συνθήκες και όταν προβλέπεται ειδική πίστωση στον προϋπολογισμό του υπουργείου, ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας μπορεί να χορηγεί, κατόπιν σύστασης των σχολικών ή άλλων αρχών ή με δική του πρωτοβουλία, υποτροφίες και βοηθήματα για κάθε είδους, τύπου και διαβάθμισης εκπαιδευτικό ίδρυμα ή πολιτιστικό ινστιτούτο στη Βουλγαρία ή στο εξωτερικό, για φοίτηση, ειδίκευση ή τελειοποίηση σπουδών, χωρίς να τηρείται η διαδικασία που προβλέπει ο Νόμος.

⁹⁵ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 6 (τομ XL, κη. 6), σ. 777

⁹⁶ Οι Σχολικές επιτροπές, όπως και οι Μορφωτικοί Σύλλογοι, δημιουργήθηκαν μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, στα πλαίσια των προνομίων που παραχώρησε το οθωμανικό κράτος στους χριστιανούς υπηκόους του. Κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής Αναγέννησης αποτέλεσαν το βασικό οργανισμό που εκτελούσε τις λειτουργίες της οργάνωσης και της διοίκησης της εκπαίδευσης σε κάθε κοινότητα. Η Σχολική Επιτροπή διατηρούσε πλήρη αυτονομία σε σχέση με το διοικητικό συμβούλιο της κοινότητας, τα μέλη της εκλέγονταν από τον πληθυσμό της κοινότητας και κάθε επιτροπή διοικούταν με βάση το δικό της, ξεχωριστό καταστατικό. Θεμελιώδεις υποχρεώσεις της ήταν η υλική συντήρηση των σχολείων, η πληρωμή των μισθών των δασκάλων, ο στενός έλεγχος της εκπαιδευτικής εργασίας, οι τακτικές συνεδριάσεις με το εκπαιδευτικό προσωπικό και ο αυστηρός απολογισμός εσόδων – εξόδων. Атанасов, Организация и управление на българските училища през Възраждането (Οργάνωση και διοίκηση των βουλγαρικών σχολείων κατά την Αναγέννηση), στο Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката...*, σσ. 189 – 191.

Μετά την απελευθέρωση της Βουλγαρίας, ο θεσμός των Σχολικών Επιτροπών διατηρήθηκε – με μικρές διαφοροποιήσεις - με την ίδια μορφή αυτοδιοίκησης και τις ίδιες αρμοδιότητες, στο εκπαιδευτικό σύστημα του βουλγαρικού κράτους. Стефанов, Просветната политика в период 1885 – 1909 г., στο Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката...*, σσ. 205 – 212. Στο ίδιο, Атанасов, Учебното дело през време на управлението на БЗНС (1920 – 1923), σσ. 229 – 232. Επίσης Б. Ганов, Фашисткият преврат през 1923 година и последиците за

είδους σχολική περιουσία (κτίρια, εργαστήρια, αγροκτήματα, ορυζώνες, προαύλια, κ.τ.λ.). Επιπλέον οι ίδιοι πρέπει να αναζητήσουν και να διαφυλάξουν κάθε είδους έγγραφα, ντοκουμέντα και σκίτσα, εάν υπάρχουν, και να κλειδώσουν τα σχολικά κτίρια για προφύλαξή τους. Οφείλουν να κλειδώσουν κάθε είδους κινητή περιουσία και να τη διαφυλάξουν.

Σύμφωνα με την εγκύκλιο αρ. 5623 για την καταγραφή της κινητής και ακίνητης σχολικής περιουσίας πρέπει οι δήμαρχοι / πρόεδροι να καταρτίσουν καταστάσεις με βάση το υπόδειγμα που έχει ήδη σταλεί στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές Σκοπίων, Βιτωλίων, Ξάνθης και Σόφιας. Τέλος η σχολική περιουσία πρέπει να παραδοθεί στην πρώτη σχολική εξουσία που θα φθάσει στον οικισμό.

Στη συνέχεια μέσα στον Ιούλιο, αλλά και αργότερα, όλοι οι διοικητές χωριών και πόλεων των νέων εδαφών στέλνουν στον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή αναλυτικές καταστάσεις με τις υπάρχουσες σχολικές περιουσίες και τον εναπομείναντα σχολικό εξοπλισμό (θρανία, έδρες, βιβλιοθήκες, χάρτες, κ.τ.λ.), αλλά και καταθέσεις των σχολικών επιτροπών κ.α.⁹⁷. Με βάση τα στοιχεία αυτά καταρτίζονται στην περιφερειακή σχολική επιθεώρηση συγκεντρωτικές καταστάσεις ανά επαρχία με την κινητή και ακίνητη περιουσία των σχολείων κάθε περιφέρειας των νέων εδαφών.

Στις 10-7-1941 η Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου με την εγκύκλιο αρ. 7512 προς τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές Σκοπίων, Βιτωλίων και Ξάνθης⁹⁸, ζητά από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές των νέων εδαφών άμεσα να μεριμνήσουν για την ετοιμασία των σχολικών κτιρίων και την προμήθεια του απαραίτητου σχολικού εξοπλισμού και των σχολικών βοηθημάτων. Με τη συνδρομή των δημάρχων - προέδρων των Σχολικών Επιτροπών πρέπει μέχρι την πρώτη Σεπτεμβρίου να είναι έτοιμα τα σχολεία να εκτελέσουν την αποστολή τους. Οι επιθεωρητές σύντομα πρέπει να υποβάλλουν τις αιτήσεις τους, ώστε να εγκριθούν πιστώσεις για την προμήθεια θρανίων και μαυροπινάκων⁹⁹.

образованието, (То фашистичко пражикопηма каτá то 1923 και οι επιπτώσεις του στην εκπαίδευση) στο Чакъров, Дончев, Обрешков, Михайловска, *История на образованието...*, σσ. 237 – 241.

Μετά το πραξικόπημα του 1934 και στα πλαίσια των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του 1935 / 1936 καταργείται ο αιρετός χαρακτήρας των μελών της Σχολικής Επιτροπής, τα οποία πλέον διορίζονται από την πολιτική εξουσία, με της εξής σύνθεση : πρόεδρος – ο πρόεδρος /δήμαρχος της κοινότητας, και μέλη - ένας διευθυντής βασικού σχολείου (= δημοτικό και γυμνάσιο μαζί), ένας σχολικός γιατρός, συχνά ένας ιερέας, και τέλος ένας εκπαιδευτικός, Ганов, По нататъшно фашизиране на учебното дело, στο Чакъров, Дончев, Обрешков, Михайловска, *История на образованието...*, σ. 245. Ο Белдедов, «Развитие на основното образование» (Η εξέλιξη της βασικής εκπαίδευσης), στο *Българската Просвета...*, σσ. 58 – 59, αναφέρει άλλη σύνθεση των διορισμένων μελών : ο δήμαρχος ή ο βοηθός του ως πρόεδρος της Σχολικής Επιτροπής και μέλη, ένας διευθυντής προγυμνασίου, ένας διευθυντής δημοτικού σχολείου, ένας σχολικός ή δημοτικός γιατρός, ένας ιερέας και ένας μορφωμένος πολίτης, τον οποίο έχει υποδείξει το δημοτικό συμβούλιο.

⁹⁷ Όλα τα στοιχεία αυτά, που περιγράφουν την κινητή και ακίνητη σχολική περιουσία όλων των πόλεων και των χωριών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, ανά εκπαιδευτικές επαρχίες, περιέχονται στην αρχειακή μονάδα Φ 177, оп. 7, а.е. 163.

⁹⁸ Φ 177, оп. 3, а.е. 2510, σ. 5

⁹⁹ Μέχρι την περίοδο που μελετούμε (1941 – 1944), βαθμιαία αφαιρείται από τις Σχολικές Επιτροπές η αρμοδιότητα να διορίζουν, να απολύουν και να μισθοδοτούν τους εκπαιδευτικούς της αντίστοιχης κοινότητας. Αυτό συνέβη, α) λόγω της μεγάλης αύξησης του αριθμού των σχολείων στη Βουλγαρία και της συνεπακόλουθης οικονομικής αδυναμίας των επιτροπών να εξασφαλίσουν τους μισθούς των εκπαιδευτικών σε σταθερή, μηνιαία βάση, και β) λόγω της ανάγκης καθιέρωσης ενός ενιαίου συστήματος καθορισμού της διδακτικής επάρκειας και αξιολόγησης των εκπαιδευτικών. Διατηρούν όμως την υποχρέωση να καλύπτουν τα έξοδα συντήρησης και λειτουργίας των σχολικών κτιρίων και ανανέωσης του σχολικού εξοπλισμού (θρανία, καρέκλες, βιβλιοθήκες, κ.τ.λ.) και των σχολικών

Για να μπορέσει έγκαιρα να ολοκληρωθεί η προπαρασκευαστική εργασία, το υπουργείο αποστέλλει μεγάλο αριθμό εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα βρίσκονται πλήρως στην υπηρεσία των σχολικών επιθεωρητών κατά την εκτέλεση της εργασίας τους.

5.1.3.5. Αποδέκτης της εκπαιδευτικής πολιτικής

Ωστόσο, με την εγκύκλιο αρ.7512 από τις 10-7-1941 το πρώτο πράγμα που ζητά η Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης από τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές Σκοπίων, Βιτωλίων και Ξάνθης είναι να σταλούν στο Υπουργείο, το συντομότερο δυνατό, στοιχεία για τους μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση. Τα στατιστικά αυτά στοιχεία είναι απαραίτητα προκειμένου να καταρτιστούν οι πίνακες του προσωπικού, ώστε να λειτουργήσουν τα σχολεία των νέων εδαφών κανονικά από το Σεπτέμβριο του 1941.

Σχετικά νωρίς γίνεται σαφές ότι αποδέκτης της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στα νέα εδάφη, σε πρώτη φάση, θα είναι μόνο τα παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής». Το Διοικητικό Συμβούλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας συνεδρίασε στη 1 Αυγούστου 1941 (πρωτόκολλο αρ. 213), προκειμένου να ρυθμίσει όλα τα ζητήματα φοίτησης και απόλυσης των μαθητών βουλγαρικής καταγωγής στα «απελευθερωμένα βουλγαρικά εδάφη, Μακεδονία και Μοραβία¹⁰⁰», τους οποίους τα γεγονότα της 6^{ης} Απριλίου τους βρήκαν να φοιτούν σε γιουγκοσλαβικά σχολεία. Οι αποφάσεις αυτές κοινοποιήθηκαν με την εγκύκλιο αρ. 8835 από τις 15 Αυγούστου 1941 στους Διευθυντές των γυμνασίων και των γυμνασιακών τάξεων και στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές «στη Μακεδονία, Μοραβία και Θράκη»¹⁰¹. Αν και στην εγκύκλιο αρ. 8835 γίνεται λόγος μόνο για τους μαθητές βουλγαρικής καταγωγής που φοιτούσαν στα γιουγκοσλαβικά σχολεία, η εγκύκλιος αρ. 13177 από τις 27 Οκτωβρίου 1941, η οποία είναι διευκρινιστική της αρ. 8835 και περιλαμβάνει αναλυτικά την κατανομή των εβδομαδιαίων ωρών, αναφέρεται στους μαθητές των προγυμνασίων και γυμνασίων στη «Μακεδονία, Μοραβία και Θράκη»¹⁰². Επομένως θεωρούμε πως οι διατάξεις που αποφασίστηκαν την 1^η Αυγούστου 1941 για τους μαθητές της Μακεδονίας του Βαρδάρη και των Δυτικών Περιοχών, εφαρμόστηκαν και για εκείνους στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. Επιπλέον, οι διατάξεις αυτές περιλήφθηκαν απaráλλακτες στο *Νόμο για την εκπαίδευση και τα πιστοποιητικά εκπαίδευσης των προσώπων βουλγαρικής καταγωγής, που φοίτησαν σε βουλγαρικά, ρουμανικά, ελληνικά και γιουγκοσλαβικά σχολεία*, που δημοσιεύτηκε το Φεβρουάριο του 1942 (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, αρ. 33/ 14 – 2- 1942), ο οποίος διευθετεί οριστικά όλα τα ζητήματα της εκπαίδευσης των «Βούλγαρων» μαθητών των Νέων Εδαφών.

Οι διατάξεις, λοιπόν, που αποφασίστηκαν από το Υπουργείο την 1η Αυγούστου 1941 και ίσχυσαν για τους μαθητές βουλγαρικής καταγωγής, οι οποίοι φοιτούσαν σε σχολεία των «νεοσυνενωμένων» την άνοιξη του 1941 εδαφών, έχουν ως εξής:

βοηθημάτων (χάρτες, βοηθητικά εγχειρίδια, γεωμετρικά όργανα κ.τ.λ.). Στην περίπτωση όμως των νέων εδαφών, εγκρίνονται και κρατικές πιστώσεις για την προμήθεια σχολικού εξοπλισμού, καθώς οι οικονομικές ανάγκες για αν ετοιμαστούν τα σχολικά κτίρια είναι τεράστιες.

¹⁰⁰ Η περιοχή της Μοραβίας (Μοραβσκο) είναι ουσιαστικά οι Δυτικές περιοχές. Η περιοχή ορίζεται από τον ποταμό Νότιο Μοράβα, τις πόλεις Πίροτ και Βράνια και τα σημερινά σύνορα της Βουλγαρίας και όπως προαναφέρθηκε, αποτελείται από τις επαρχίες Μποσίλεγκραντ, Τσάμπροντ, Λούζνιτσα / Μπαμπούσνιτσα και Πίροτ.

¹⁰¹ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 7 (τομ XL, κη. 7), σσ. 933 - 935

¹⁰² *Училищен Преглед*, 1941, τ. 8 (τομ XL, κη. 8), σσ. 114 - 115

1. Για όλους τους μαθητές όλων των τάξεων προγυμνασίου και γυμνασίου προβλέπεται για το σχολικό έτος 1941 – 1942 αύξηση των εβδομαδιαίων ωρών στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία, στην ωδική και τη γυμναστική. Η διδασκαλία θα διεξαχθεί με βάση συγκεκριμένη κατανομή των εβδομαδιαίων ωρών, που θα αποσταλεί στο άμεσο μέλλον.
2. Για τους μαθητές που φοιτούσαν σε σχολεία εκπαίδευσης δασκάλων και κατά τη σχολική χρονιά 1940 – 1941 βρίσκονταν στην IV τάξη, αποφασίζεται, αφού παρακολουθήσουν τα ειδικά σεμινάρια βουλγαρογνωσίας που διοργανώνονται στα γυμνάσια, να δώσουν εξετάσεις στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία, προκειμένου να αποκτήσουν απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης.
3. Οι μαθητές της V τάξης των σχολείων εκπαίδευσης δασκάλων, ανεξάρτητα από το εάν φοίτησαν από την I τάξη στα σχολεία αυτά ή μπήκαν κατευθείαν στην V τάξη αφού τελείωσαν επιτυχώς το γυμνάσιο, πρέπει επίσης να δώσουν εξετάσεις - αφού παρακολουθήσουν τα ειδικά σεμινάρια βουλγαρογνωσίας που διοργανώνονται στα γυμνάσια - στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία. Αφού περάσουν στις εξετάσεις αυτές, τους απονέμεται τίτλος του Ινστιτούτου για εκπαιδευτικούς του δημοτικού σχολείου.
4. Όλοι οι μαθητές βουλγαρικής προέλευσης που τα γεγονότα της άνοιξης του 1941 τους βρήκαν να φοιτούν σε σχολεία της βασικής και μέσης εκπαίδευσης προβιβάζονται στην επόμενη τάξη, ανεξάρτητα από το βαθμό τους κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942.
Όσοι από αυτούς δεν έχουν βαθμολογία σε κάποια διδακτικά αντικείμενα, διότι ο εκπαιδευτικός επιστρατεύτηκε, περνούν στην επόμενη τάξη και χωρίς βαθμολογία στα αντικείμενα αυτά.
Ως τελικός ετήσιος βαθμός δε λαμβάνεται ο μέσος όρος της βαθμολογίας των 2 εξαμήνων, αλλά μόνο η βαθμολογία του δεύτερου εξαμήνου. Εάν αυτή δεν υπάρχει, τότε ο ετήσιος βαθμός συνάγεται από τη βαθμολογία του πρώτου εξαμήνου.
Για όλους τους Βούλγαρους μαθητές όλων των βαθμίδων των γιουγκοσλαβικών σχολείων, δε λαμβάνεται υπόψη η βαθμολογία στη σερβοκροατική γλώσσα, στη σερβική ιστορία και σερβική γεωγραφία και δεν αναγράφεται στα πιστοποιητικά εκπαίδευσης.
5. Οι μαθητές οι οποίοι δεν μπορούν να προσκομίσουν πιστοποιητικά εκπαίδευσης, επειδή καταστράφηκαν τα σχολικά αρχεία, θα εγγραφούν στο σχολείο υπό προϋποθέσεις, καθώς οι διευθυντές υποχρεούνται να συγκεντρώσουν στοιχεία σχετικά με το σχολείο τους, την τάξη φοίτησης, κ.α., κατά τη σχολική χρονιά 1940 – 1941. Κατά την έρευνα, μπορούν να καταφύγουν σε κάθε είδους αποδεικτικό στοιχείο. Για τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών πρέπει να συντάσσονται πλήρη πρωτόκολλα, υπογεγραμμένα από το Διευθυντή του σχολείου και δύο εκπαιδευτικούς. Τα πρωτόκολλα πρέπει να αποστέλλονται, πέρα από τις περιφερειακές σχολικές επιθεωρήσεις, και στο Υπουργείο, για έγκριση. Τελεσίδικα θα εγγραφούν στο σχολείο μόνο εκείνοι οι μαθητές, για τους οποίους συντάχτηκαν πρωτόκολλα και στη συνέχεια αυτά εγκρίθηκαν από το Υπουργείο ή την περιφερειακή σχολική επιθεώρηση.
6. α) Οι μαθητές που κατά τη σχολική χρονιά 1940 – 1941 φοιτούσαν στην VIII τάξη γυμνασίου, εάν έχουν κάτω από τη βάση μόνο σε ένα μάθημα - αφού εξαιρεθούν η σερβοκροατική γλώσσα, η σερβική γλώσσα και η σερβική γεωγραφία - θεωρείται ότι τελείωσαν επιτυχώς την VIII τάξη. Προκειμένου να

λάβουν πιστοποιητικό μέσης εκπαίδευσης, πρέπει να δώσουν απολυτήριες εξετάσεις στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία.

β) Οι μαθητές που κατά τη σχολική χρονιά 1940 – 1941 φοιτούσαν στην VIII τάξη γυμνασίου και έχουν κάτω από τη βάση σε δύο ή τρία μαθήματα, πρέπει να δώσουν απολυτήριες εξετάσεις, πέρα από τη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, τη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία, και σε αυτά τα δύο ή τρία μαθήματα, στα οποία κατά τη διάρκεια της χρονιάς βαθμολογήθηκαν κάτω από τη βάση.

γ) Οι μαθητές που στην VIII τάξη είχαν κάτω από τη βάση σε περισσότερα από τρία μαθήματα, επαναλαμβάνουν την τάξη.

δ) Οι μαθητές που στην VIII τάξη δεν είχαν κάτω από τη βάση σε κανένα μάθημα, δίνουν απολυτήριες εξετάσεις στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία.

Σημείωση: Οι μαθητές των παραγράφων α,β,δ, έχουν το δικαίωμα να δώσουν απολυτήριες εξετάσεις στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία, εφόσον παρακολουθήσουν τα ειδικά σεμινάρια που διοργανώνονται στα γυμνάσια.

ε) Ο τελικός βαθμός του απολυτηρίου υπολογίζεται, αφού ληφθεί υπόψη η βαθμολογία των εξετάσεων στη βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, στη βουλγαρική ιστορία και τη βουλγαρική γεωγραφία και η ετήσια βαθμολογία της VIII τάξης σε μια ξένη γλώσσα (γαλλικά ή γερμανικά), στα μαθηματικά, τη φυσική και τη χημεία.

στ) Καθώς στα γιουγκοσλαβικά σχολεία η βαθμοί υπολογίζονται στην πενταβάθμια κλίμακα, πρέπει όλες οι βαθμολογίες των μαθητών της VIII τάξης να μετατραπούν στην εξαβάθμια κλίμακα.

5.1.3.6. Τα πληθυσμιακά δεδομένα, το «αλλοεθνές» μαθητικό δυναμικό και η μειονοτική πολιτική

Οι παραπάνω διατάξεις ισχύουν μόνο για τους μαθητές βουλγαρικής καταγωγής. Για τη Μακεδονία του Βαρδάρη, όπου το βουλγαρικό στοιχείο αποτελεί την πλειοψηφία του πληθυσμού, αυτή η ρύθμιση φαίνεται να τακτοποιεί τη θέση των μαθητών που τα γεγονότα της άνοιξης του 1941 τους βρήκαν μέσα στα σχολεία. Στην Ανατολική Μακεδονία όμως και τη Δυτική Θράκη, όπου συντριπτικά υπερισχύει το ελληνικό στοιχείο, η εκπαιδευτική πολιτική προσκρούει πάνω σε ένα σοβαρό πρόβλημα.

Το καλοκαίρι του 1941 τα αριθμητικά δεδομένα του πληθυσμού που κατοικεί στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη είναι ήδη γνωστά στις βουλγαρικές αρχές. Το Μάιο του 1941 έγινε η πρώτη καταμέτρηση του πληθυσμού, η οποία έδωσε τα εξής αποτελέσματα¹⁰³ :

Βούλγαροι – χριστιανοί	34.691
Βούλγαροι - μωαμεθανοί	24.058
Έλληνες	526.464
Τούρκοι	74.922
Εβραίοι	7.275

¹⁰³ Φ 177, οπ. 2, a.e. 2615, σ. 38

Αρμένιοι	5.318
Άλλες εθνικότητες	2.807

Σύνολο: 675.535

Σε σχέση με τα αποτελέσματα της βουλγαρικής στατιστικής παρατηρούμε τα εξής:

Πρώτα πρώτα, οι Πομάκοι θεωρούνται από τις βουλγαρικές αρχές Βούλγαροι μωαμεθανοί, όπως συμβαίνει από παλιά σε όλες τις επίσημες βουλγαρικές στατιστικές.

Δεύτερον η βουλγαρική πλευρά – σε αντίθεση με την ελληνική - αναγνωρίζει στη Δυτική Θράκη την ύπαρξη τουρκικής εθνικής μειονότητας¹⁰⁴. Δεν γίνεται σαφές εάν η επίσημη βουλγαρική προπαγάνδα περιλαμβάνει στην τουρκική μειονότητα, πέρα από την «τουρκογενή» «εθνοτική ομάδα», και τους μουσουλμάνους Αθίγγανους.

Τρίτον στον αριθμό των 34.691 Βούλγαρων χριστιανών, που καταγράφει η στατιστική του Μαΐου του 1941, περιλαμβάνεται προφανώς το σύνολο των σλαβόφωνων, τέως πατριαρχικών (γραικομάνοι) και τέως σχισματικών (τέως εξαρχικοί) που παρέμειναν στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1920, μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών της σύμβασης του Νεϊγύ, περί εθελούσιας ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας.

Με βάση τα στοιχεία που δίνει ο Μιχαηλίδης, μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών της σύμβασης ανταλλαγής, στην Ελλάδα παραμένουν 160.000 περίπου σλαβόφωνοι και όλοι διαβιούν στη Μακεδονία¹⁰⁵. Αντίθετα η Συνθήκη του Νεϊγύ είχε ως αποτέλεσμα την καθολική μετανάστευση του σλαβόφωνου πληθυσμού της Δυτικής Θράκης προς τη Βουλγαρία¹⁰⁶. Από αυτούς τους 160.000 περίπου σλαβόφωνους που διαβιούν στη Μακεδονία γύρω στο 1930, στην Ανατολική Μακεδονία παρέμεναν οι 24.252, δηλαδή το 15% του συνολικού αριθμού των σλαβόφωνων¹⁰⁷.

Παρατηρούμε, λοιπόν, απόκλιση ανάμεσα στον αριθμό των 34.691 «Βουλγάρων», που δίνει η βουλγαρική στατιστική του Μαΐου του 1941 για την «περιφέρεια Αιγαίου», και στον αριθμό των 24.252 σλαβόφωνων, που σύμφωνα με το Μιχαηλίδη παρέμεναν γύρω στο 1930 στην Ανατολική Μακεδονία, ακόμη κι αν λάβουμε υπόψη τη φυσιολογική αύξηση του πληθυσμού. Η απόκλιση αυτή ίσως ερμηνεύεται, με δεδομένο ότι η εγκατάσταση ατόμων βουλγαρικής καταγωγής στην

¹⁰⁴ Η Ελλάδα υποστηρίζει στερεότυπα ότι στο έδαφός της υπάρχει μόνο μία μειονότητα, η οποία μάλιστα είναι «θρησκευτική μειονότητα», η «μουσουλμανική μειονότητα». Η μειονότητα αυτή δεν αναγνωρίζεται ως εθνοτική ή εθνική, παρ' όλο που διδάσκονται τα τουρκικά (και όχι μόνο η μουσουλμανική θρησκεία) στα μειονοτικά σχολεία στους τουρκόφωνους, αλλά και στους εθνοτικά Πομάκους. Το Μάιο του 1990, με την ιστορική δήλωση του τότε πρωθυπουργού Μητσοτάκη στην Κομοτηνή, γίνεται αποδεκτό ότι η μουσουλμανική μειονότητα αποτελείται από τρεις «εθνοτικές ομάδες», την «τουρκόφωνη», «τουρκογενή», «τουρκικής καταγωγής» - όχι όμως «τουρκική» - την πομακική και τους μουσουλμάνους Αθίγγανους. Ηρακλείδης, Μειονότητες, εξωτερική πολιτική και Ελλάδα, στο *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, σσ. 218 – 219.

Για την «εγγενή τάση ολοκληρωτισμού» που επέδειξε το εθνικό ελληνικό κράτος κατά το χαρακτηρισμό της «μουσουλμανικής μειονότητας» βλέπε στο ίδιο, Μηλιός, Η διαμόρφωση του νεοελληνικού έθνους και κράτους, σ. 309

¹⁰⁵ Η απόρρητη στατιστική του πληθυσμού της Μακεδονίας την οποία διενήργησε η γενική Διοίκηση Μακεδονίας στις αρχές του 1925 δίνει τον αριθμό των 162. 506 σλαβόφωνων κατοίκων. Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930). Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα 2003, σσ. 236 – 242.

¹⁰⁶ Ο.π. σσ. 150 - 160

¹⁰⁷ Ο.π. σ. 240

Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη – πολιτικών υπαλλήλων, εμπόρων, άλλων επαγγελματιών και προσφύγων από τα μέρη αυτά, που είχαν ανταλλαγή με βάση τη σύμβαση του Νεϊγύ - αρχίζει σχεδόν ταυτόχρονα με την είσοδο του βουλγαρικού στρατού¹⁰⁸. Ειδικότερα πρέπει να δεχτούμε είτε ότι τελικά παρέμεινε μεγαλύτερος αριθμός σλαβόφωνων στον ελληνικό χώρο μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών της σύμβασης ανταλλαγής από αυτόν που υπολογίζουν οι Έλληνες ερευνητές, ή ότι τα νούμερα των παραπάνω στατιστικών δεν είναι έγκυρα.

Τέταρτον σύμφωνα με την απογραφή του ελληνικού κράτους του 1940 ο πληθυσμός της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης ανέρχεται σε 875.369 κατοίκους¹⁰⁹. Στη βουλγαρική ζώνη κατοχής το Μάιο του 1941 καταγράφηκαν 675.535 κάτοικοι. Ωστόσο δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή υπάρχει έλλειμμα 200.000 ατόμων στο συνολικό πληθυσμό της περιοχής¹¹⁰, διότι η βουλγαρική ζώνη κατοχής¹¹¹ δεν περιλαμβάνει τη συνολική έκταση της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, αλλά την περιοχή μεταξύ Στρυμόνα έως τη γραμμή Αλεξανδρούπολης – Σβίλεγκραντ (Μουσταφά πασά)¹¹². Βέβαια ήδη από την παραμονή της εισβολής των βουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος εγκατέλειψαν την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη γύρω στους 60.000 – 80.000 Έλληνες¹¹³, ενώ οι εκτοπισμοί των επιφανών Ελλήνων πολιτών και η διευκόλυνση της «εθελοντικής» εξόδου του ελληνικού στοιχείου από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, είχαν ξεκινήσει από τις βουλγαρικές αρχές από τις πρώτες μέρες της κατοχής¹¹⁴. Τέλος σύμφωνα με υπολογισμούς της βουλγαρικής πλευράς, που παραθέτει η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1941, 12.483 μουσουλμάνοι της ελληνικής Θράκης μετανάστευσαν στην Τουρκία¹¹⁵.

Όπως και να έχει, τα πληθυσμιακά δεδομένα πάνω στα οποία βασίστηκε ο σχεδιασμός της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην «περιφέρεια Αιγαίου», προέρχονται από την επίσημη βουλγαρική απογραφή του Μαΐου του 1941.

¹⁰⁸ Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 168 - 171

¹⁰⁹ Πρόκειται για τον πληθυσμό των τότε νομών Δράμας, Καβάλας, Σερρών, Έβρου και Ροδόπης, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 16^{ης} Οκτωβρίου 1940*, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Πίνακας III, Πραγματικός Πληθυσμός κατ' Επαρχίας, σσ. ιβ, ιδ, ιη.

¹¹⁰ Η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη θεωρεί ότι υπάρχει έλλειμμα 200.000 ανθρώπων στο συνολικό αριθμό κατοίκων της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Εκτιμά ότι θα πρέπει να εγκατέλειψαν την περιοχή μέχρι το Μάιο του 1941, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 154 σημ. 17.

¹¹¹ Αναλυτικά για την παράδοση της ζώνης Κατοχής από τους Γερμανούς στους Βουλγάρους βλέπε Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 38 – 39. Η καταγραφή όλων των κατοικημένων οικισμών των νέων εδαφών υπάρχει σε ειδικό κατάλογο (με την ένδειξη άκρως απόρρητο), ο οποίος αποτελεί την αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 5, α.ε. 127. Συγκεκριμένα στην περιφέρεια «Μπελομόριε» αναφέρονται οι σσ. 43 – 62, ενώ στη σ. 69 αναγράφονται οι οικισμοί της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης που περιήλθαν στις διοικητικές περιφέρειες Πλόβντιφ (Φιλιππούπολη) και Στάρα Ζαγκόρα.

¹¹² Η περιοχή που βρίσκεται βόρεια της νοητής γραμμής που ενώνει την Αλεξανδρούπολη με τη συνοριακή πόλη Σβίλεγκραντ, παρέμεινε ουδέτερη ζώνη, υπό γερμανική στρατιωτική διοίκηση. Από τη συνολική έκταση της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης η βουλγαρική ζώνη κατοχής δεν περιλαμβάνει, από ανατολικά, το 1/3 του Νομού Έβρου, δηλαδή τα μεγαλύτερα τμήματα των επαρχιών Ορεστιάδας (ελληνική απογραφή του 1940 : 44.644 κάτοικοι), Διδυμοτείχου (ελληνική απογραφή του 1940 : 46.528 κάτοικοι) και Σουφλίου (ελληνική απογραφή του 1940 : 22.892 κάτοικοι), ενώ από τα δυτικά μένουν έξω από τη βουλγαρική ζώνη κατοχής τμήματα της επαρχίας Σιντικής (ελληνική απογραφή του 1940 : 55.521 κάτοικοι) και όλη η επαρχία Βισαλτίας (ελληνική απογραφή του 1940 : 36.739 κάτοικοι) του νομού Σερρών.

¹¹³ Βλ. την ελληνική και βουλγαρική βιβλιογραφία που παραθέτει για το συγκεκριμένο θέμα η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 153 – 154, σημ. 17

¹¹⁴ Даскалов, *Драмското...*, σσ. 89 - 91

¹¹⁵ *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 154 - 155

Εξάλλου, στις αρχές Ιουλίου του 1941 ο Διοικητής της «περιφέρειας Αιγαίου» γράφει στην αναφορά του προς τους ανωτέρους του στο Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας¹¹⁶:

« Το εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο το κράτος θα εφαρμόσει στη περιφέρεια Αιγαίου πρέπει πάνω από όλα να ανταποκρίνεται στους γενικούς στόχους, τους οποίους η κρατική πολιτική θα επιδιώξει να υλοποιήσει στην περιφέρεια αυτή.

Απέναντι σε έναν βουλγαρικό πληθυσμό που αποτελεί το 5% στην περιφέρεια Αιγαίου και σε ένα 95% ξένου προς το κράτος αλλοεθνούς στοιχείου, το εκπαιδευτικό σύστημα δε μπορεί να είναι το ίδιο με τα υπόλοιπα τμήματα της χώρας. Η ίδρυση βουλγαρικών σχολείων στον παρόντα χρόνο, κατά τον οποίο η πολιτεία βρίσκεται κάτω από τη διοίκηση ενός κατεξοχήν πολεμικού καθεστώτος, πρέπει να είναι περιορισμένη και μέχρι το βαθμό εκείνο που να ικανοποιεί τις ανάγκες πρωτίστως του βουλγαρικού πληθυσμού, ο οποίος αυτή τη στιγμή βρίσκεται στην περιφέρεια. Η αύξηση του αριθμού των σχολείων και η διεύρυνση των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής στην περιφέρεια Αιγαίου πρέπει να βαδίζει με το τέμπο της αύξησης του βουλγαρικού πληθυσμού, η οποία θα προκύψει από τη μετοίκηση του βουλγαρικού στοιχείου από τα παλαιά σύνορα της χώρας.

Ο μεγάλος αριθμός των Ελλήνων νέων σχολικής ηλικίας, τον οποίο θα δώσει ένα σύνολο ελληνικού πληθυσμού 527 χιλιάδων ατόμων, θα κατορθώσει να εξαφανίσει κάθε είδους βουλγαρικό χαρακτήρα στα σχολεία αυτά. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η ελληνική αυτή μαθητιώσα νεολαία είναι καλά και γερά οργανωμένη. Αυτή τη στιγμή αποτελεί τον καλύτερο φορέα της ιδέας του ελληνικού κράτους και η άμεση συγκέντρωσή της στα κτίρια των βουλγαρικών σχολείων στην ουσία θα φανεί σα μια, από τα πράγματα, επανεγκαθίδρυση της ελληνικής οργάνωσης νεολαίας.

Σχετικά με το συνολικό πληθυσμό στη χώρα, οι Έλληνες και οι Τούρκοι στην περιφέρεια Αιγαίου είναι μειονότητες και πρέπει να τις συμπεριφερθούμε ως τέτοιες. Συνεπώς, το σχολικό σύστημα, το οποίο θα πρέπει να εφαρμοστεί στον πληθυσμό αυτό, πρέπει να ιδωθεί μόνο ως ένα ζήτημα, που αφορά κυρίως τη μειονοτική μας πολιτική. Να γιατί πρώτη μέριμνα της κρατικής εξουσίας πρέπει να είναι η ίδρυση σχολείων στη βάση των αναγκών του βουλγαρικού στοιχείου, ενώ τα μειονοτικά σχολεία πρέπει για την ώρα να παραμείνουν δευτερεύον ζήτημα, για το οποίο δεν υπάρχει επιθυμία να επιλυθεί άμεσα.

Οι εκπαιδευτικές αρχές πρέπει να δώσουν σύντομα μια συγκεκριμένη λύση στο ζήτημα της εκπαίδευσης των παιδιών¹¹⁷ των δημόσιων και δημοτικών υπαλλήλων στην περιφέρεια Αιγαίου.

Στην πλειονότητα των κατοικημένων περιοχών της περιφέρειας θα υπάρχουν από μία ή από μερικές οικογένειες των δημόσιων και κυρίως των δημοτικών υπαλλήλων, τα παιδιά των οποίων αναπόφευκτα θα περιπέσουν σε ένα ελληνικό ή τουρκικό περιβάλλον. Για τα παιδιά αυτά, για τα οποία στα χωριά δε θα υπάρχει δημοτικό σχολείο ή αργότερα τα ανάλογα για την ηλικία τους σχολεία, πρέπει να εξευρεθεί ένας τρόπος, ώστε να εξασφαλιστεί η εκπαίδευσή τους.

Η περιφέρεια Αιγαίου έχει πραγματικά χάσει το βουλγαρικό της χαρακτήρα εξαιτίας της ελληνικής κυριαρχίας. Όταν μέσω του διοικητικού μας συστήματος τα εδάφη αυτά πρόκειται εκ νέου να εκβουλγαριστούν, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, ώστε να μη

¹¹⁶ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2510, σσ. 82 – 83. Το απόσπασμα αυτό από την αναφορά του Διοικητή της «περιφέρειας Αιγαίου» αποστέλλεται από τον Υπουργό Εσωτερικών στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας με ημερομηνία 11 Ιουλίου 1941. Βλ. Παράρτημα αρ. 8

¹¹⁷ Στο πρωτότυπο υπάρχει η φράση на лицата (= των προσώπων). Το θεωρήσαμε λάθος εκ παραδρομής, αντί της φράσης на децата (= των παιδιών), καθώς στην επόμενη παράγραφο γίνεται λόγος για τα παιδιά των δημόσιων υπαλλήλων.

θέσουμε κάτω από ξένη επίδραση τα παιδιά εκείνων, οι οποίοι κυριολεκτικά θα επωμιστούν αυτό το χρέος.

Για τη γυμνασιακή εκπαίδευση των παιδιών των Βουλγάρων, οι οποίοι σε πρώτη φάση θα κατοικήσουν στην περιφέρεια Αιγαίου, είναι πιο σκόπιμο να ιδρυθούν περιφερειακά γυμνάσια με εστία¹¹⁸. Η μετοίκηση και η οριστική τοποθέτηση των δημόσιων και των δημοτικών υπαλλήλων θα συναντήσει έκτακτες δυσχέρειες, εάν το ζήτημα της εκπαίδευσης των παιδιών των Βουλγάρων δε βρει την αρμόζουσα λύση.»

Η βασική λοιπόν θέση του περιφερειακού Διοικητή είναι πως αποδέκτης της εκπαιδευτικής πολιτικής πρέπει να είναι μόνον το βουλγαρικό στοιχείο και η ίδρυση σχολείων πρέπει προοδευτικά να ακολουθεί την αύξηση του βουλγαρικού πληθυσμού στην περιφέρεια.

Σημειώνουμε πως ο Περιφερειακός Διοικητής θεωρεί πως στην «περιφέρεια του Αιγαίου» ο βουλγαρικός πληθυσμός αντιστοιχεί μόνο στο 5% του συνολικού πληθυσμού των 675.535 ατόμων. Άρα, σε αντίθεση με την επίσημη βουλγαρική κρατική προπαγάνδα, δεν προσμετρά τους Πομάκους στο βουλγαρικό πληθυσμό, αλλά στο «95% ξένο προς το κράτος αλλοεθνές στοιχείο».

Εξάλλου ο περιφερειακός Διοικητής θεωρεί πως το ζήτημα στο οποίο πρέπει να δοθεί άμεση προτεραιότητα είναι η εκπαίδευση των παιδιών των υπαλλήλων που θα επανδρώσουν τον κρατικό μηχανισμό της περιφέρειας, προκειμένου να μην αποτελέσει μελλοντικά τροχοπέδη στην στερέωση του διοικητικού κορμού του κράτους. Αντίθετα πιστεύει πως η εκπαίδευση των Ελλήνων και των Τούρκων πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο της μειονοτικής πολιτικής της χώρας και να αντιμετωπιστεί ως ένα ζήτημα αμελητέο, του οποίου η λύση δεν επείγει.

Δημιουργείται, λοιπόν, το εύλογο ερώτημα ποια είναι η μειονοτική πολιτική της χώρας απέναντι στις τουρκικές και ελληνικές μειονότητες.

Η ζωή της τουρκικής μειονότητας στη Βουλγαρία του μεσοπολέμου δε φαίνεται να είναι εύκολη. Η Τουρκία και η Βουλγαρία με την υπογραφή Πρωτοκόλλου, που αποτελεί παράρτημα της Τουρκοβουλγαρικής Συνθήκης Φιλίας του 1925, δεσμεύονται να εφαρμόζουν τις μειονοτικές διατάξεις της Συνθήκης Ειρήνης του Νείγυ και τις αντίστοιχες της Λωζάννης. Ωστόσο η Βουλγαρία δε συμβαδίζει με τις διεθνείς υποχρεώσεις που έχει αναλάβει¹¹⁹. Εν τούτοις επιτρέπει τη λειτουργία ενός μεγάλου αριθμού τουρκικών σχολείων, τα οποία αποτελούν τα χειρότερα εξοπλισμένα μειονοτικά σχολεία στη χώρα, με το χαμηλότερο επιστημονικό - παιδαγωγικό επίπεδο δασκάλων¹²⁰.

Από την άλλη μεριά, η υποχρέωση της Βουλγαρίας για την προστασία της ελληνικής μειονότητας που κατοικούσε στα εδάφη της πήγαζε από τη Συνθήκη Ειρήνης του Νείγυ, ενώ η αντίστοιχη υποχρέωση της Ελλάδας για τη βουλγαρική μειονότητα απέρρεε από τον όρο της Συμβάσεως των Σεβρών της 10^{ης} Αυγούστου 1920¹²¹. Το Πρωτόκολλο Πολίτη – Καλόφωφ, που υπογράφηκε από τις δύο χώρες στις

¹¹⁸ Η φράση «περιφερειακά γυμνάσια με εστία» είναι υπογραμμισμένη από τον παραλήπτη του εγγράφου και έχει δίπλα ερωτηματικό. Πράγματι αυτός δεν είναι δόκιμος όρος της βουλγαρικής εκπαιδευτικής ορολογίας. Ίσως ο περιφερειακός διοικητής εννοεί γυμνάσια με εστία στο κέντρο κάθε επαρχίας.

¹¹⁹ Τούντα – Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια, Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 26

¹²⁰ Γεοργιέβα και Чакъров, «Малцинствени и мисионерски училища» (Μειονοτικά σχολεία και σχολεία των ιεραποστολών), στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 42 - 45

¹²¹ Οι διατάξεις αυτών των Συνθηκών υποχρέωναν τη Βουλγαρία και την Ελλάδα να προασπίζουν τα δικαιώματα των φυλετικών, γλωσσικών και θρησκευτικών μειονοτήτων που κατοικούσαν στα εδάφη τους και να εξασφαλίσουν ειρηνική διαβίωση στα μέλη αυτών των μειονοτήτων. Την ειρηνική

29 – 9 -1924, ρύθμιζε τον τρόπο εφαρμογής των μειονοτικών όρων των Συνθηκών Νεϊγύ και Σεβρών, διευκολύνοντας Ελλάδα και Βουλγαρία στο πρόβλημα της εκτελέσεως των μειονοτικών τους υποχρεώσεων που πήγαζαν από τις παραπάνω συνθήκες¹²².

Μετά την απόρριψη του Πρωτοκόλλου από την ελληνική Εθνοσυνέλευση και την ανάκληση της υπογραφής του από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών¹²³, η Ελλάδα κατέθεσε στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών έγγραφη υπόσχεση για την προστασία όλων των μειονοτήτων, που κατοικούσαν στο έδαφός της. Η Βουλγαρία, από την άλλη μεριά, επικύρωσε την υπογραφή του Πρωτοκόλλου¹²⁴. Σύμφωνα μάλιστα με δημοσιεύματα του βουλγαρικού τύπου, η Βουλγαρία θα εξαρτούσε την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου από τα μέτρα που θα έπαιρνε η Ελλάδα για τη βουλγαρική μειονότητα της Μακεδονίας.

Η Ελλάδα, όμως, δεν εκπλήρωσε ποτέ τις υποχρεώσεις της που απέρρεαν από την υπόσχεση της προς το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. για την προστασία των μειονοτήτων που κατοικούσαν στο έδαφός της¹²⁵. Η επίσημη ελληνική θέση ήταν ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε βουλγαρική μειονότητα, αλλά μόνο σλαβόφωνη γλωσσική μειονότητα με ελληνική εθνική συνείδηση¹²⁶. Αλλά ακόμη κι έτσι δεν παραχώρησε στους σλαβόφωνους δικαιώματα γλωσσικής μειονότητας. Όλες οι απόπειρες των Ελλήνων ιθυνόντων για την παραχώρηση εκπαιδευτικών δικαιωμάτων στους σλαβόφωνους - η σκέψη για την ίδρυση ιδιαίτερου τμήματος στοιχειώδους εκπαίδευσης για την εποπτεία των ξενόφωνων σχολείων στη Βόρειο Ελλάδα, η σύνταξη ιδιαίτερου Αλφαβηταρίου για τους σλαβόφωνους και η δοκιμαστική αποστολή του στα σχολεία

διαβίωση είχε σκοπό να εξασφαλίσει και η Σύμβαση του Νεϊγύ, η οποία υπογράφηκε την ίδια μέρα με την ομόθυμη Συνθήκη Ειρήνης και αναφερόταν στην εθελούσια και αμοιβαία μετανάστευση των ελληνοβουλγαρικών μειονοτήτων, Τούντα – Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες. Το πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 33 – 39 και Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες: Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999, σσ. 58 - 62 .

¹²² Τούντα – Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες...*, σσ. 55 – 83, Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 312 - 326

¹²³ Η βουλγαρική εξωτερική πολιτική, όπως εκδηλώθηκε αμέσως μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου, φανέρωσε τον τρόπο με τον οποίο η Βουλγαρία σκόπευε να το εκμεταλλευτεί: επιδίωκε να αποκομίσει οφέλη πολιτικά και εδαφικά, που στόχευαν στην ικανοποίηση των βουλγαρικών βλέψεων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη και στην οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο, Τούντα – Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες...*, σσ. 87- 90. Το γεγονός αυτό, καθώς και η οξεία ένταση που προκάλεσε η υπογραφή του πρωτοκόλλου στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις, οδήγησαν στη απόρριψη του πρωτοκόλλου από την ελληνική Εθνοσυνέλευση και στην ανάκληση της υπογραφής του από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών. Στο ίδιο, σσ. 94 – 104 και 105 – 135 και Διβάνη, «Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας της ΚΤΕ στην Ελλάδα. Η οπτική του Υπουργείου Εξωτερικών», στο Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, σσ. 179 - 180. Επίσης της ίδιας, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 318 – 319.

¹²⁴ Στην ουσία δεν πρόκειται για ένα πρωτόκολλο αλλά για δύο παράλληλες δηλώσεις, της ελληνικής και της βουλγαρικής κυβέρνησης, προς το Συμβούλιο της Κ.τ.Ε., οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως «πρωτόκολλα», Τούντα – Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες...*, σ. 75

¹²⁵ Διβάνη, «Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας...», σσ. 180 – 181 και 193 – 194

¹²⁶ Τα επιχειρήματα στα οποία στηρίχτηκε κυρίως η Αθήνα για να αρνηθεί την ύπαρξη εθνικής μειονότητας είναι ότι οι σλαβόφωνοι της ελληνικής Μακεδονίας δε θέλησαν να επωφεληθούν της σύμβασης περί εκούσιας ελληνοβουλγαρικής μετανάστευσης, σε αντίθεση με εκείνους που προτίμησαν να ζήσουν υπό βουλγαρική σημαία, και ότι δεν είχαν ζητήσει ποτέ τη σύσταση σχολείων και εκκλησιών, που θα λειτουργούσαν με βάση τον διάλεκτο που μιλούσαν. Βλέπε αυτούσιο το κείμενο των δηλώσεων του Βενιζέλου περί μειονοτήτων, προς τους αντιπροσώπους του τύπου κατά την παραμονή του στη Βιέννη, στο περιθώριο της Α' Βαλκανικής Διάσκεψης, Τούντα – Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια ...*, σσ. 165 – 167. Οι ίδιες ακριβώς απόψεις εκφράζονται και στο υπόμνημα του ελληνικού εθνικού ομίλου, που συντάχθηκε από τον Παπαναστασίου πριν από τη Β' Βαλκανική Συνδιάσκεψη, βλ. στο ίδιο σσ. 90 – 92. Για το ίδιο θέμα βλ. Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 250 -255 και Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες...*, σσ. 337 - 339

της περιοχής Αμυνταίου, και τέλος η απόφαση της κυβέρνησης Βενιζέλου το 1929 να ιδρύσει μειονοτικά σχολεία για τους σλαβόφωνους – έπεσαν στο κενό¹²⁷. Αντίθετα εφαρμόστηκε από το ελληνικό κράτος συστηματική πολιτική αφομοίωσης του σλαβόφωνου στοιχείου¹²⁸. Τα παιδιά των σλαβόφωνων υποχρεωτικά εντάχθηκαν στο επίσημο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο αντιμετώπισε ως ελλειμματικό το πολιτισμικό και γλωσσικό τους κεφάλαιο¹²⁹. Κατά τα χρόνια μάλιστα της μεταξικής δικτατορίας το σλαβόφωνο στοιχείο, όπως και όλες οι υπόλοιπες μη ελληνόφωνες πληθυσμιακές ομάδες, δέχτηκε τεράστιες πιέσεις¹³⁰.

Αντιδρώντας στη στάση που κράτησε η Ελλάδα απέναντι στους σλαβόφωνους, όλες οι βουλγαρικές κυβερνήσεις, καθ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, ανακινούν θέμα μειονοτήτων, και κυρίως το ζήτημα σχολικής και θρησκευτικής προστασίας που προβλεπόταν από τις συνθήκες, για τη σλαβόφωνη μειονότητα της Ελλάδας. Πίσω από τις ενέργειες αυτές της Βουλγαρίας κρύβεται η επιδίωξη για διέξοδο στο Αιγαίο και για αναθεώρηση των Συνθηκών του 1919¹³¹. Ταυτόχρονα, όμως, οι ίδιες ενέργειες αποτελούν ένα προκάλυμμα της «μειονοτικής πολιτικής» της εκκαθάρισης και της επιθετικής αφομοίωσης, που εφαρμόζει η χώρα εις βάρος της ολιγάριθμης πλέον ελληνικής μειονότητας που απέμεινε στο έδαφός της, μετά σφοδρό κύμα διώξεων του 1906 και τους εκτοπισμούς κατά τη διάρκεια του Β' Βαλκανικού και του Α' Παγκοσμίου Πολέμου¹³².

¹²⁷ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 254 – 258, Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 147 – 149 και 333 - 335

¹²⁸ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σσ. 245 – 246, Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη (1870 – 1990)*, Αθήνα 2000, σσ. 282 – 356, Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 74 - 81 .

¹²⁹ Αναλυτικά για το μοντέλο της εκπαιδευτικής πολιτικής που επιβλήθηκε από το ελληνικό κράτος στους σλαβόφωνους της Μακεδονίας, βλ. Ηλιάδου – Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*, Αθήνα 2006. Επίσης βλέπε Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες...*, σσ. 334 - 335

¹³⁰ Κωστόπουλος, *Απαγορευμένη Γλώσσα...*, σσ. 162 – 180. Επίσης Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 159 – 161 και 344 – 348 και Γούναρης, «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940», στο Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, σ. 104

¹³¹ Βλ. Τούντα – Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια ...*, σσ. 156 – 157 : «Ανακινεί θέμα μειονοτήτων γιατί επιθυμεί την οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο, μια παράμετρο της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής την οποία φροντίζουν όλες οι βουλγαρικές κυβερνήσεις από το 1920 κι εξής, οι οποίες κατευθύνονται εν πολλοίς από την Ε.Μ.Ε.Ο, μια παράμετρο η οποία είναι απόλυτα εναρμονισμένη με τον άλλο μεσοπολεμικό στόχο της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας, την αναθεώρηση των Συνθηκών του 1919.

Οι πιο πάνω στόχοι εξυπηρετούνται με την ένταξη της Βουλγαρίας στο μπλοκ των αναθεωρησιακών Δυνάμεων.» Κατά την Τούντα – Φεργάδη το μειονοτικό πρόβλημα, το οποίο είναι στενά συνυφασμένο με τη βουλγαρική εξωτερική πολιτική, διαδραμάτισε ουσιαστικό, ανατρεπτικό ρόλο στην ολοκλήρωση του έργου των Βαλκανικών Διασκέψεων των ετών 1930 - 1934. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και η Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 338 – 344.

Επιπλέον η Διβάνη αναλύει τον τρόπο με τον οποίο η Βουλγαρία, όπως εξάλλου όλες οι αναθεωρητικές χώρες, χρησιμοποίησε το σύστημα της μειονοτικής προστασίας ως ένα ακόμη όπλο στην προσπάθειά της να υπονομεύσει το καθεστώς των Βερσαλλιών. Ο βομβαρδισμός μειονοτικών καταγγελιών στο Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. στη Γενεύη εκ μέρους βουλγαρικών ή μακεδονικών μειονοτήτων είχε αρχίσει από ένα σημείο και πέρα να προξενεί δυσφορία. Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 48 – 51, 298 – 348. Βλέπε και της ίδιας, Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας της ΚΤΕ..., σσ. 178 - 181. Για το ίδιο θέμα, Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας...*, σσ. 97 – 98.

¹³² Για την πολιτική καταπίεσης εις βάρος του ελληνικού στοιχείου που άσκησαν οι βουλγαρικές κυβερνήσεις κατά τον Β' Βαλκανικό Πόλεμο και τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο βλέπε Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 353 – 354 και Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία...*, σσ. 30 - 31

Οι πιέσεις που ασκούν οι βουλγαρικές κυβερνήσεις και τα κομιτάτα στους Έλληνες της Βουλγαρίας να εγκαταλείψουν τις εστίες τους κατά την εφαρμογή της Σύμβασης του Νεϊγύ είναι τεράστιες και εντείνονται μετά την υπαναχώρηση της Ελλάδας από την υπογραφή του Πρωτοκόλλου Πολίτη - Καλφώφ¹³³. Ο αριθμός των Ελλήνων που παρέμειναν τελικά στη Βουλγαρία μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών της Συμβάσεως του Νεϊγύ υπολογίζονται σε 10.000 περίπου¹³⁴, εις βάρος των οποίων αποκάλυπτα ασκήθηκε πολιτική βίαιου εκβουλαρισμού¹³⁵. Όπως παρατηρεί η Διβάνη, η Ελλάδα δεν αντέδρασε θεαματικά στο βίαιο εκβουλαρισμό των Ελλήνων της Βουλγαρίας, συνεπής στο αμυντικό πλαίσιο με το οποίο χειρίστηκε συνολικά, στη διάρκεια του μεσοπολέμου, τα προβλήματα των μειονοτήτων¹³⁶.

Το αποτέλεσμα είναι το εξής: Ενώ το 1900 το σύνολο των ελληνικών σχολείων στη Βουλγαρία ανέρχεται στον αριθμό των 72 – 77 σχολείων¹³⁷, τη δεκαετία του 1920 το μοναδικό ελληνικό σχολείο που απέμεινε είναι το σχολείο της Σόφιας, ιδιοκτησία της ελληνικής κυβέρνησης, συντηρούμενο με ελληνική κρατική επιχορήγηση ως παράρτημα της ελληνικής πρεσβείας¹³⁸. Παρόμοια η μοναδική ελληνική εκκλησία που απέμεινε είναι η εκκλησία της ελληνικής πρεσβείας¹³⁹.

Μετά από αυτή τη σύντομη επισκόπηση της μειονοτικής πολιτικής και της εκπαιδευτικής μειονοτικής πολιτικής του βουλγαρικού κράτους απέναντι στους Τούρκους και τους Έλληνες, γίνεται πλήρως αντιληπτό τι εννοεί ο Διοικητής της «περιφέρειας Αιγαίου» λέγοντας πως το ζήτημα της εκπαίδευσης των Τούρκων και των Ελλήνων δεν είναι ζήτημα εκπαιδευτικό, αλλά εντάσσεται στη σφαίρα της μειονοτικής πολιτικής της χώρας και δεν υπάρχει ανάγκη να επιλυθεί άμεσα.

¹³³ Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 354 – 365 και της ίδιας, Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας..., σσ. 192 – 193. Ως το πιο ακραίο μέτρο εκτοπισμού αναφέρεται η μαζική εγκατάσταση από τις βουλγαρικές αρχές Βουλγάρων προσφύγων από την Ελλάδα στα ελληνικά χωριά, κάνοντάς τους το βίο αβίωτο. Το ίδιο μέτρο επρόκειτο να υιοθετήσει σε λίγο διάστημα και η Ελλάδα, πιεζόμενη από το βάρος του προσφυγικού προβλήματος.

¹³⁴ Τούντα – Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες...*, σσ. 161 - 162. Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σ. 365

¹³⁵ Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 365 - 370

¹³⁶ Ο.π. σσ. 368 – 370. Ο Παπαναστασίου στο υπόμνημα του ελληνικού εθνικού ομίλου που συντάξαζε το 1931 πριν από τη Β' Βαλκανική Συνδιάσκεψη αναφέρει ότι οι ελληνικές μειονότητες που διαβιούσαν στη Βουλγαρία – όπως και σε άλλα βαλκανικά κράτη - απέστειλαν παράπονα στην ελληνική κυβέρνηση για τη μη εφαρμογή των αρχών που αφορούσαν την προστασία τους. Η ελληνική κυβέρνηση όμως δεν προέβιανε σε διαμαρτυρίες με βάση τα παράπονα των μειονοτήτων, εφόσον αναγνώριζε ότι για την εφαρμογή των αρχών που αφορούσαν στην προστασία τους απαιτούνταν χρόνος. Μάλιστα ο ίδιος ο Παπαναστασίου πίστευε ότι οι βαλκανικές κυβερνήσεις θα λάμβαναν κάποια στιγμή τα αρμόζοντα μέτρα, ώστε να εξασφαλιστούν τα δικαιώματα αυτών των μειονοτήτων. Τούντα – Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια ...*, σσ. 88-94 και 93

¹³⁷ Ο υπολογισμός γίνεται με βάση τις ελληνικές, αγγλικές και γαλλικές πηγές και αφορά στα σχολεία όλων των βαθμίδων. Με βάση τις βουλγαρικές πηγές, ο αριθμός των ελληνικών σχολείων πρωτοβάθμιας μόνο εκπαίδευσης, για την ίδια χρονιά, ανέρχεται σε 54 σχολεία. Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία...*, σσ. 210 – 214. Βλέπε και Белдедов, «Развитие на основното образование» (Η εξέλιξη της βασικής εκπαίδευσης), στο *Българската Просвета...*, σ. 46

¹³⁸ Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία...*, σ. 81 και Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σ. 365. Μάλιστα οι Георгиева και Чакъров, «Малцинствени и мисионерски училища» (Μειονοτικά σχολεία και σχολεία των ιεραποστολών), στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, αναφέρουν ότι σύμφωνα με τις βουλγαρικές στατιστικές εκπαίδευσης, ενώ κατά το σχολικό έτος 1880 /1881 λειτουργούσαν 58 δημοτικά ελληνικά σχολεία σε όλη τη Βουλγαρία, κατά το 1927/8 είχε απομείνει μόνο ένα. Και εξηγούν : «Ο αριθμός αυτών των σχολείων μειώνεται βαθμιαία, ταυτόχρονα με τη μείωση των κατοικούντων στη χώρα Ελλήνων», σ. 45

¹³⁹ Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 365

5.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

5.2.1. Σύσταση εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

5.2.1.1. Διοικητική οργάνωση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Η περιφερειακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης συστήθηκε την 1^η Ιουνίου 1941¹⁴⁰, με προϊστάμενο τον Γκιόργκι Ναλμπάντοφ, μέλος της πενταμελούς επιτροπής υψηλόβαθμων υπαλλήλων που απέστειλε το Υπουργείο, προκειμένου να μελετήσει την κατάσταση του σχολικού έργου στα νέα εδάφη.

Τα όρια της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης συμπίπτουν με τα όρια της διοικητικής «περιφέρειας Αιγαίου», περιλαμβάνοντας όλα τα τμήματα της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης - μαζί με τα νησιά Θάσος και Σαμοθράκη - τα οποία τον Απρίλιο του 1941 καταλήφθηκαν από τα βουλγαρικά στρατιωτικά τμήματα. Αποτελείται από 812 κατοικημένους οικισμούς – 13 πόλεις και 799 χωριά και συνοικισμούς - ομαδοποιημένους σε 11 διοικητικές επαρχίες : Αλεξανδρούπολης (Ντεντέ - Αγκατς), μαζί με το νησί Σαμοθράκη, Κομοτηνής (Γκιουμουρτζίνας), Ξάνθης, Χρυσούπολης (Σαρί – Σαμπάν), Καβάλας, νήσου Θάσου, Ελευθερούπολης (Πραβίου), Δράμας, Νέας Ζίχνης (Ζηλιάχοβας), Σερρών, Σιδηροκάστρου (Ντεμίρ – Χισάρ).

Μέχρι τις 20 Φεβρουαρίου 1942 η περιφέρεια ήταν διηρημένη σε 6 εκπαιδευτικές επαρχίες: Αλεξανδρούπολης (Ντεντέ - Αγκατς), Κομοτηνής (Γκιουμουρτζίνας), Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας και Σερρών¹⁴¹.

Η εκπαιδευτική επαρχία Αλεξανδρούπολης (Ντεντέ – Αγκατς), με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Αλεξανδρούπολης, συνέπιπτε με τη διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης, περιλαμβάνοντας 33 χωριά και συνοικισμούς, ομαδοποιημένους σε 5 δήμους, και την πόλη της Αλεξανδρούπολης, που αντιστοιχούσε σε 1 δήμο. Στις 20 – 2 – 1942 καταργήθηκε η Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Αλεξανδρούπολης και όλη η διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης περιλήφθηκε στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής.

Η εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής (Γκιουμουρτζίνα), με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Κομοτηνής, μέχρι τις 20-2-1942 συνέπιπτε γεωγραφικά με τη διοικητική επαρχία Κομοτηνής, περιλαμβάνοντας 196 χωριά και συνοικισμούς, ομαδοποιημένους σε 17 δήμους, και 1 πόλη, που αντιστοιχούσε σε 1 δήμο. Μετά τις 20 Φεβρουαρίου, που περιέλαβε και τη διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης, αποτελούταν από 231 κατοικημένους οικισμούς, ομαδοποιημένους σε 24 δήμους¹⁴².

Η εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης, με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης, συνέπιπτε γεωγραφικά με τη διοικητική επαρχία Ξάνθης, περιλαμβάνοντας 134 κατοικημένους οικισμούς (113 χωριά, 20 συνοικισμούς και 1 πόλη), ομαδοποιημένους σε 14 δήμους¹⁴³.

¹⁴⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου στην περιφέρεια του Μπελομόριε (σσ. 410 – 418), σ. 412

¹⁴¹ Ο.π. σ. 410

¹⁴² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, από τις 26 – 6 – 1942, (σελ. 384 – 387 πλάτη), σ. 384

¹⁴³ Ετήσια αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 (σσ. 391 – 395), σ. 391

Η εκπαιδευτική περιφέρεια Καβάλας, με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Καβάλας περιλάμβανε 4 διοικητικές επαρχίες : α) της Καβάλας, με 24 χωριά ομαδοποιημένα σε 4 δήμους, και μια πόλη, που αποτελεί 1 δήμο, β) της Χρυσούπολης (Σαρί – Σαμπαν)¹⁴⁴ με 43 χωριά ομαδοποιημένα σε 6 δήμους, και μια πόλη, που αποτελεί 1 δήμο, γ) της Ελευθερούπολης (Πράβι), με 40 χωριά ομαδοποιημένα σε 8 δήμους, και μια πόλη, που αποτελεί 1 δήμο, και τέλος δ) τη διοικητική επαρχία Θάσου, με 14 χωριά ομαδοποιημένα σε 3 δήμους, και 2 πόλεις, που αποτελούν 2 δήμους. Συνολικά η εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας περιλαμβάνει 121 χωριά και 5 πόλεις, ομαδοποιημένα σε 26 δήμους¹⁴⁵.

Από τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 η εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας περιλήφθηκε στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης.

Η εκπαιδευτική επαρχία Δράμας, με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Δράμας, περιλάμβανε¹⁴⁶ τη διοικητική επαρχία Δράμας (148 κατοικημένοι οικισμοί, ομαδοποιημένοι σε 20 δήμους)¹⁴⁷, τη διοικητική επαρχία Νέας Ζίχνης (Ζηλιάχοβα, 41 οικισμοί, ομαδοποιημένοι σε 11 δήμους)¹⁴⁸ και τα χωριά της πρώην επαρχίας Ζυρνόβου (Λεκανοπέδιο Κάτω Νευροκοπίου, 50 κατοικημένοι οικισμοί, ομαδοποιημένοι σε 4 δήμους)¹⁴⁹. Τα χωριά της επαρχίας Ζυρνόβου, ενώ από τη μέρα της σύστασης της «περιφέρειας Αιγαίου» εντάχθηκαν διοικητικά στην επαρχία Νεβροκόπ (Άνω Νευροκόπι, σημερινό Γκότσε Ντέλτσεφ) της περιφέρειας Πλόβντιφ (Φιλιπούπολης), παρέμειναν εκπαιδευτικά στην σχολική επαρχία Δράμας, παρά τα επανειλημμένα αιτήματα του περιφερειακού συμβουλίου εκπαίδευσης της «περιφέρεια Αιγαίου» να περιληφθούν και εκπαιδευτικά στην επαρχία Νευροκόπ (εκπαιδευτική περιφέρεια Πλόβντιφ)¹⁵⁰.

Τέλος η εκπαιδευτική επαρχία Σερρών, με διοικητική αρχή την Επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Σερρών, περιλάμβανε¹⁵¹ τη διοικητική επαρχία Σερρών, με 56 κατοικημένους οικισμούς ομαδοποιημένους σε 10 δήμους¹⁵², και τη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου (Ντεμίρ Χισάρ) με 60 οικισμούς, ομαδοποιημένους σε 10 δήμους¹⁵³.

5.2.1.2. Γεωγραφικές ιδιαιτερότητες

Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης, Γκ. Ναλμπάντοφ, περιγράφοντας στην ετήσια αναφορά του για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 τη μορφολογία του εδάφους στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, τη χαρακτηρίζει μεικτή, πεδινή – ορεινή. Επισημαίνει ότι στους ορεινούς οικισμούς των επαρχιών

¹⁴⁴ Η διοικητική επαρχία Σαρί Σαμπαν, με απόφαση του Περιφερειακού Συμβουλίου Επιθεώρησης Ξάνθης, Πρωτόκολλο αρ. 2 από τις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, μεταφέρθηκε από την εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης, στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας. Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 3 – 3 πλάτη

¹⁴⁵ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας για την κατάσταση του σχολικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, (σσ. 401 – 402 πλάτη), σ. 401

¹⁴⁶ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας για το σχολικό έτος 1941 – 1942, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170 (σσ. 405 – 409), σ. 405

¹⁴⁷ Φ 177, οπ. 5, α.ε.127, Λίστα κατοικημένων περιοχών στα Νέα Εδάφη, σσ. 49 - 52

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σσ. 53 - 54

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 69

¹⁵⁰ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 22 και 48

¹⁵¹ Προσωπική αναφορά του Μπογκνιάν Μπογκνιάνοφ, επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Σερρών κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, (σσ. 375 – 377), σ. 375

¹⁵² 177, οπ. 5, α.ε.127, Λίστα κατοικημένων περιοχών στα Νέα Εδάφη, σσ. 60 - 62

¹⁵³ Στο ίδιο, σσ. 48 - 49

Αλεξανδρούπολης, Κομοτηνής, Ξάνθης, Χρυσούπολης, Δράμας και Σιδηροκάστρου, στις πλαγιές δηλαδή των βουνών Ροδόπη, Φαλακρό, Όρη Βροντούς, Όρβηλος, Κίτκα¹⁵⁴ και Μπέλες, έχει διατηρηθεί – αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο – «ο βουλγαρικός πληθυσμός», τα παιδιά του οποίου είναι αντικείμενο της εκπαιδευτικής μέριμνας του βουλγαρικού κράτους¹⁵⁵.

Όσον αφορά στους δημογραφικούς συσχετισμούς της περιφέρειας, ο Ναλμπάντοφ, στην ίδια αναφορά, γράφει ότι παρουσιάζεται μια έντονα ποικιλόχρωμη εικόνα, στην οποία, βέβαια, το βασικό τόνο προσδίδει το ελληνικό στοιχείο. Αυτό συμβαίνει, διότι «*Η ελληνική τυραννία*» με βάρβαρες μεθόδους και μέσα πέτυχε «*να αποβουλγαρίσει την όμορφη αυτή βουλγαρική γη*»¹⁵⁶. Συγκεκριμένα κάνει λόγο : α) για τις εκκαθαρίσεις του βουλγαρικού στοιχείου της Δυτικής Θράκης και β) για τον εκτοπισμό που υπέστη ο βουλγαρικός πληθυσμός από τις ελληνικές αρχές, κατά την εφαρμογή της Σύμβασης περί ανταλλαγής, προκειμένου να εγκατασταθούν στις εστίες τους πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία, τον Καύκασο, κ.α.. Οι πρόσφυγες αυτοί αποτελούσαν έναν πληθυσμό «*με ποικίλου είδους διαπαιδαγώγηση, πολιτισμό, ήθη, έθιμα, κ.α. και με ποικίλες αντιλήψεις περί εργασίας, υγιεινής, οικογενειακής και κοινωνικής ζωής – κάτι το οποίο πρόσθεσε ακόμη μεγαλύτερη πολυχρωμία και προσέδωσε ακόμη μεγαλύτερη ποικιλομορφία στην εθνολογική σύσταση της περιφέρειας*»¹⁵⁷.

Η σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία έχει ρίξει φως πάνω στον τρόπο με τον οποίο οι ελληνικές αρχές εξώθησαν το σλαβόφωνο στοιχείο, και ιδιαίτερα αυτούς που ταυτίστηκαν με την εξαρχία, σε φυγή από την ελληνική Μακεδονία, κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων και αμέσως μετά την ενσωμάτωση των Νέων Επαρχιών στην Ελλάδα¹⁵⁸, αλλά και αργότερα, κατά τη διάρκεια της εφαρμογής της Σύμβασης του Νεϊγύ¹⁵⁹. Επίσης έχουν αναδειχθεί οι συνθήκες που οδήγησαν στην εγκατάλειψη της Δυτικής Θράκης από τους σλαβόφωνους κατοίκους της μετά την ανάληψη της διοίκησής της από τις ελληνικές αρχές, αλλά και αργότερα, κατά την εφαρμογή της Σύμβασης περί ανταλλαγής¹⁶⁰.

Συγκεκριμένα για τη Δυτική Θράκη ο Ναλμπάντοφ αναφέρει: «*Από εκείνους τους 80 χιλιάδες Βούλγαρους, τους οποίους διαπίστωσε η διασυμμαχική επιτροπή στη Δυτική Θράκη κατά την καταμέτρηση του πληθυσμού στις 30.5.1920 δεν έχει μείνει ούτε ανάμνηση.*»¹⁶¹ Και μπορεί ο αριθμός των 80.000 «Βουλγάρων» να είναι υπερβολικός

¹⁵⁴ Πρόκειται μάλλον για το ομώνυμο όρος στην Αριδαία Πέλλας, στα σύνορα με την Π.Γ.Δ.Μ. Η συνεκφορά του μαζί με τα όρη της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ίσως οφείλεται σε ανεπαρκή ακόμη αντίληψη του γεωγραφικού χώρου.

¹⁵⁵ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 410

¹⁵⁶ Ό.π. σ. 411

¹⁵⁷ Η Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη...*, (κεφ. ΙΙ. Ταξική αναδιαμόρφωση και εθνική ομογενοποίηση, *Διαδικασίες σταθεροποίησης και αλλαγής μετά την εγκαθίδρυση της ελληνικής εξουσίας*), προσπάθησε με την εθνογραφική μέθοδο να φωτίσει τις μακρόχρονες διαδικασίες μέσα από τις οποίες έγινε η μετάβαση των ποικίλων πολιτισμικά πληθυσμιακών ομάδων της Μακεδονίας, ντόπιων και προσφύγων, στους κόλπους της εθνικής ιδεολογίας του ελληνικού κράτους, όπως και τους μηχανισμούς οικοδόμησης έθνους στην περιοχή.

¹⁵⁸ Για πιέσεις και διώξεις του σλαβόφωνου στοιχείου στη Δυτική Μακεδονία, βλ. Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 73 – 75, στην Κεντρική Μακεδονία, ό.π. σσ. 79 – 85, στην Ανατολική Μακεδονία, ό.π. σ. 86. Επίσης βλ. Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 88 - 93

¹⁵⁹ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 269-282. Επίσης για λάθη και μεροληψίες της Εποικιστικής Επιτροπής Προσφύγων εις βάρος των σλαβόφωνων βλέπε Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες*, σσ. 146 – 147, και κυρίως 326 – 335. Για το ίδιο θέμα βλ. Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 95 – 96.

¹⁶⁰ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 111 – 134 και 150 – 164. Επίσης Τούντα – Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια...*, σσ. 24 – 25

¹⁶¹ Ό.π. σ. 411

και να οφείλεται σε έναν εντοπισμένο πλέον λανθασμένο υπολογισμό¹⁶², ο σλαβόφωνος ωστόσο πληθυσμός στη Δυτική Θράκη είναι όντως μία ανάμνηση. Με την ολοκλήρωση της Σύμβασης του Νεϊγύ, η μετανάστευσή του για τη Βουλγαρία είναι καθολική¹⁶³.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί¹⁶⁴, οι σλαβόφωνοι που είχαν εγκαταλείψει τη Μακεδονία από τους Βαλκανικούς Πολέμους ως τα τέλη της δεκαετίας του 1920 υπολογίζονται σε 80.000 άτομα περίπου. Η συντριπτική πλειοψηφία τους προερχόταν από την Ανατολική και Κεντρική Μακεδονία και κυρίως από τις επαρχίες Σιδηροκάστρου, Σερρών, Νευροκοπίου, Κιλκίς και Γιαννιτσών¹⁶⁵. Από την άλλη μεριά οι μετανάστες και οι πρόσφυγες από τη Δυτική Θράκη ανέρχονται ως το 1930 σε 42.510 άτομα¹⁶⁶.

Επίσης προαναφέρθηκε ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1920 περίπου 160.000 σλαβόφωνοι διαβιούν στην ελληνική Μακεδονία. Η πλειοψηφία των σλαβόφωνων χωρικών, ένας αριθμός 75.384 ατόμων, κατοικούσε στη Δ. Μακεδονία, ενώ αισθητά χαμηλότερος αριθμός, 24.252 ατόμων, παρέμεναν στην Ανατολική Μακεδονία¹⁶⁷.

Συνεχίζει ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του: «Και σε σχέση με τη γλώσσα, βρήκαμε την «περιφέρεια Αιγαίου» σε ένα μεγάλο κράμα. Αποκόμιζε κανείς την εντύπωση πώς βρίσκεται σε μια διεθνή χώρα. Ευρέως χρησιμοποιούνταν η ελληνική και η τουρκική γλώσσα. Την τουρκική γλώσσα δε μιλούν μόνο οι Τούρκοι, αλλά και μεγάλο μέρος των προσφύγων από την Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία. Γλωσσική ελευθερία απολάμβαναν σχεδόν όλες οι εθνικές μειονότητες – Τούρκοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Ρώσοι κ.α..¹⁶⁸ Δεν ήταν, όμως, αυτή η στάση των Ελλήνων απέναντι στη

¹⁶² Σύμφωνα με τα στοιχεία της πιο αξιόπιστης στατιστικής της περιόδου, αυτής της γαλλικής διοίκησης, ο πληθυσμός της Δυτικής Θράκης στις αρχές του 1920 ανερχόταν σε 204.690 κατοίκους, εκ των οποίων 74.750 ήταν «Τούρκοι», 54.092 «Βούλγαροι», 56.114 «Έλληνες» και 11.048 «Πομάκοι». Ο Μιχαηλίδης εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο ο Βούλγαρος Ιβάν Αλτίνοφ, Διευθυντής Οικονομικών στην «Κυβέρνηση της Θράκης» το 1920, κατέληξε να ισχυρίζεται πως οι Βούλγαροι της περιοχής ανέρχονταν σε 80.893. Όλη η μετέπειτα βουλγαρική βιβλιογραφία, και οι βουλγαρικές οργανώσεις, βασίστηκαν στα πληθυσμιακά δεδομένα του Αλτίνοφ (συνολικός βουλγαρικός πληθυσμός 80.893 άτομα, εκ των οποίων 69.154 χριστιανοί και 11.739 είναι μωαμεθανοί, δηλαδή Πομάκοι).

Ωστόσο ο Βούλγαρος ιστορικός Μπογιάν Μποζίντοφ δημοσίευσε το 1978 την επίσημη γαλλική απογραφή, αποκαθιστώντας το λάθος. Βλ. Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σσ. 109-110. Στον Ντασκαλόφ, *Драмскоτο..*, σσ. 24 – 25, παρατίθενται αναλυτικά τα πληθυσμιακά δεδομένα και του Αλτίνοφ και της γαλλικής απογραφής.

Ο Ναλμπάντοφ προφανώς έχει στη διάθεσή του τα νούμερα του Αλτίνοφ. Αλλά και πάλι, η χρήση του αριθμού των 80.000 Βούλγαρων είναι ανακριβής, εφόσον ο πληθυσμός των Πομάκων, που περιλαμβάνεται στο συνολικό αριθμό των 80.000, δε μετακινήθηκε από τη Δυτική Θράκη.

Πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι μετά το 1913 η Βουλγαρία πύκνωσε στη Δυτική Θράκη το βουλγαρικό πληθυσμιακό στοιχείο εγκαθιστώντας Βούλγαρους δημόσιους υπαλλήλους με τις οικογένειές τους και εποίκους (περίπου 6.000 άτομα, Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σ. 105), και εκδιώκοντας το ελληνικό στοιχείο (Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες..*, σσ. 352 – 356). Τον καιρό της προσάρτησης της Δ. Θράκης στη Ελλάδα, ο αριθμός των σλαβόφωνων υπολογίζεται σε 22.000 – 24.000, σε ένα σύνολο πληθυσμού 218.612 ατόμων, Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σ. 111.

¹⁶³ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σ. 157

¹⁶⁴ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σσ. 140 – 150

¹⁶⁵ Στο ίδιο

¹⁶⁶ Ο.π. σσ. 150 - 164

¹⁶⁷ Ο.π. σσ. 236 – 242. Για τους λόγους για τους οποίους το σλαβόφωνο στοιχείο εξωθήθηκε σε φυγή κυρίως από τις περιοχές της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας, όχι όμως και από τη Δυτική Μακεδονία, βλέπε στο ίδιο, σσ. 271 – 275. Επίσης Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 98 – 99.

¹⁶⁸ Παράβαλλε Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες..*, σ. 248 – 249 : «Παρά αυτή τη σημαντική αυτή έξοδο (εν. με τη Σύμβαση του Νεϊγύ) ένας ετερογενής πληθυσμός σλαβόφωνων, ελλήνων, τούρκων, βλάχων, σαρακατσάνων ποιμένων, Ρομά και άλλων παρέμεναν στην περιοχή.».

βουλγαρική μειονότητα. Και η πιο μικρή βουλγαρική εκδήλωση γινόταν αντικείμενο σκληρής δίωξης και αυστηρών ποινών. Μια ειπωμένη βουλγαρική λέξη έπρεπε να εξαγοραστεί με ολόκληρη σειρά από μαρτύρια και βασανισμούς.

Για το λόγο αυτό και τα πλήγματα που η ελληνική κυριαρχία έχει επιφέρει στο πνεύμα του βουλγαρικού πληθυσμού που έμεινε φρουρός στην «περιφέρεια Αιγαίου» είναι πάρα πολύ μεγάλα. Ιδιαίτερα αισθητά είναι αυτά στον τομέα της γλώσσας.

Βρήκαμε σχεδόν όλους τους νέους κάτω των 20 – 25 χρόνων με συντελεσμένη απώλεια της μητρικής τους γλώσσας και με πολύ αμφιταλαντευόμενα βουλγαρικά αισθήματα και συνείδηση. Αυτό ισχύει κυρίως στις πόλεις. Με πόσο μεγάλες δυσκολίες έπρεπε οι πρώτοι εκπαιδευτικοί παράγοντες να αναζητήσουν στις πόλεις τις βουλγαρικές οικογένειες, τους Βούλγαρους νέους και νέες, οι οποίοι – οφθαλμοφανώς – φοβόντουσαν να αποκαλυφθούν και να ομολογήσουν τη βουλγαρική εθνική καταγωγή τους.»¹⁶⁹

Όσον αφορά στην εθνική συνείδηση του σλαβόφωνου στοιχείου, περισσότερο αποκαλυπτικός είναι ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών Μπογκντάν Μπογκντάνοφ, στην ετήσια αναφορά του για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών κατά το σχολικό έτος 1941 - 1942¹⁷⁰ : «Ο πληθυσμός των αστικών κέντρων (εν. στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών) είναι κυρίως ελληνικός – πρόσφυγες Έλληνες από τη Μικρά Ασία. Στα χωριά διατηρείται βουλγαρικό στοιχείο. Υπάρχουν χωριά καθαρά βουλγαρικά, υπάρχουν όμως κι εκείνα, τα οποία είναι βουλγαρικά, έχουν όμως χάσει το βουλγαρικό τους πνεύμα κι έχουν απομείνει γραικομανικά.

Όσον αφορά στη σύσταση του πληθυσμού στους περισσότερους οικισμούς υπερیشχει το ελληνικό στοιχείο, μετά έρχεται το βουλγαρικό και μετά οι άλλες εθνότητες. Στα χωριά αρχικά η ελληνική γλώσσα υπερίσχυε της βουλγαρικής, όμως τώρα (καλοκαίρι 1942) η βουλγαρική εξαπλώνεται ήδη ελεύθερα. Η γλώσσα έχει διατηρηθεί περισσότερο από την εθνικότητα. Μέχρι σε ένα μεγάλο βαθμό, ο πληθυσμός της επαρχίας δικαιοδοσίας μου διάκειται με αδιαφορία προς την εθνικότητά του. Ένα είδος άμορφης μάζας, η οποία είναι δυνατό να ζυμωθεί και να πλαστεί στη μορφή εκείνη που επιθυμεί αυτός που τη ζυμώνει. Η διαπίστωση αυτή επιτρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι μέσω μιας συστηματικής άσκησης και καλλιέργειας του βουλγαρικού εθνικού αισθήματος – οι βάσεις γι' αυτό υπάρχουν: γλώσσα, καταγωγή, μετονομασία των οικισμών, ποταμών, τοποθεσιών, συγγενείς οι οποίοι βρίσκονται στο εσωτερικό της χώρας – και μέσω των σχολείων, ο πληθυσμός αυτός θα μεταστραφεί στην αρχική του καταγωγή, η οποία αναμφίβολα είναι η βουλγαρική.»¹⁷¹

Οι ανώτεροι αυτοί υπάλληλοι του βουλγαρικού Υπουργείου Παιδείας, όπως ο Ναλμπάντοφ ή ο Μπογκντάνοφ, που ανέλαβαν την «ιερή αποστολή» της οργάνωσης του εκπαιδευτικού έργου στην «περιφέρεια Αιγαίου», διαπαιδαγωγήθηκαν κατά τα νεανικά τους χρόνια με την αλτρωτική ιδεολογία ότι η Μείζων Μακεδονία κατοικείται από συμπαγές, ακραιφνώς βουλγαρικό στοιχείο, τους αλύτρωτους αδελφούς, οι οποίοι περιμένουν καρτερικά την απελευθέρωσή τους. Επιπλέον κατά τα χρόνια της ωριμότητάς τους είδαν το μειονοτικό πρόβλημα – και ειδικότερα σε σχέση με την Ελλάδα – να εγγράφεται ως πρωτεύον ζήτημα στην ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας τους και να πυροδοτεί αμέτρητες φορές τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Βουλγαρίας, αλλά και τις σχέσεις τους με τη Γιουγκοσλαβία.

¹⁶⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 411

¹⁷⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 378 – 382 πλάτη

¹⁷¹ Ο.π. σσ. 378 – 378 πλάτη

Μπορεί, λοιπόν, να φανταστεί κανείς την αμηχανία, και ενδεχομένως την απογοήτευση, που ένιωσαν οι Βούλγαροι ανώτεροι εκπαιδευτικοί λειτουργοί στην Ανατολική Μακεδονία των αρχών της δεκαετίας του 1940 μπροστά σε αυτήν την «άμορφη μάζα» του σλαβόφωνου στοιχείου, η οποία στέκεται αδιάφορη απέναντι στο ζήτημα της εθνικής της ένταξης. Η προσπάθεια που καταβάλλει ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών να αξιολογήσει με εθνικά κριτήρια τους πληθυσμούς με τους οποίους ήρθε σε επαφή, (χαρακτηρίζει κάποια χωριά καθαρά βουλγαρικά, κάποια άλλα ότι ήταν βουλγαρικά, αλλά έχασαν τη βουλγαρική τους και απέμειναν γραικομανικά), συνηγορεί στην άποψη ότι η μεταπήδηση των σλαβόφωνων από τα θρησκευτικά και εθνικά στρατόπεδα των αρχών του αιώνα (γραικομάνοι πατριαρχικοί – βουλγαρίζοντες εξαρχικοί) στα εθνικά κράτη του Μεσοπολέμου, δεν αποτελούσε καθόλου εύκολη υπόθεση¹⁷².

Βέβαια αποτελεί γεγονός ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940 οι μηχανισμοί εθνικής ομογενοποίησης του ελληνικού κράτους είχαν επιτύχει σε μεγάλο βαθμό το γλωσσικό εξελληνισμό της Μακεδονίας, μέσω μεθόδων ήπιας ένταξης, όπως το εκπαιδευτικό σύστημα¹⁷³, αλλά και μέσω μιας επιθετικότερης εκστρατείας εξελληνισμού, εκεί όπου σημειώνονταν μεγαλύτερες αντιστάσεις¹⁷⁴. Η Καρακασίδου αναφέρει για την Κεντρική Μακεδονία ότι η χρήση της σλαβικής, κατά την περίοδο που μελετούμε, περιορίστηκε τόσο αποτελεσματικά, ώστε τη μιλούσαν πια μόνο γυναίκες ηλικιωμένες μεταξύ τους¹⁷⁵.

Συνεπακόλουθα, οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές αποδίδουν την έλλειψη βουλγαρικής εθνικής συνείδησης του σλαβόφωνου στοιχείου της Ανατολικής Μακεδονίας στους εθνικούς - ομογενοποιητικούς μηχανισμούς της ελληνικής διοίκησης. Η παραπάνω θέση είναι πολύ βολική, διότι και συνάδει με τις βασικές κατευθύνσεις της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής του Μεσοπολέμου και επιπλέον οι μηχανισμοί αυτοί πράγματι επιβλήθηκαν. Εξάλλου τη βασική γραμμή τη χαράσσει ο ανώτατος εκπαιδευτικός εκπρόσωπος του κράτους στην «περιφέρεια Αιγαίου», ο Ναλμπάντοφ: η ελληνική κρατική τρομοκρατία ευθύνεται για την απώλεια κυρίως της γλωσσικής αλλά και της εθνικής βουλγαρικής συνείδησης του πληθυσμού στην περιοχή. Περιθώρια απόκλισης δε νοούνται για τους υφισταμένους. Ωστόσο αυτοί, οι υφιστάμενοι, είναι που συγχρωτίζονται τους φιλήσυχους αγροτοποιμένες με το σλάβικο ιδίωμα. Και οι παρατηρήσεις «περί άμορφης μάζας» ή του τύπου «η γλώσσα έχει διατηρηθεί περισσότερο από την εθνικότητα» οδηγούν από μόνες τους στο συμπέρασμα ότι η σλαβοφωνία δε συμπίπτει με τη βουλγαρική και ότι τα ιδεολογικά σύνορα του βουλγαρισμού δε συμβάδιζαν πάντοτε με τα ρητορικά εθνολογικά σύνορά του, τα οποία υποστήριζαν οι εθνικές ελίτ στη Βουλγαρία.

¹⁷² Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 236 – 237. Παράβαλε Κολιόπουλος, *Ληλασία φρονημάτων. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 43 – 44. Επίσης βλ. Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 104 – 105.

¹⁷³ Βλέπε την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας που διενήργησε η Ηλιάδου – Τάχου πάνω στο εκπαιδευτικό μοντέλο που εφαρμόστηκε στους σλαβόφωνους, στο *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία...*, σσ. 197 – 202.

¹⁷⁴ Για παράδειγμα μερικά από τα μέτρα που προέβλεπε η εκστρατεία απαγόρευσης σε όλους τους δημόσιους χώρους της «βουλγαρικής» γλώσσας, (έτσι αποκαλούνταν συχνά στην Ελλάδα όλα τα σλαβικά ιδιώματα), ήταν η μόνιμη επιτήρηση από χωροφύλακες του τοπικού πληθυσμού, η επιβολή μεγάλων προστίμων σε όποιον τη μιλούσε δημόσια, αλλά και πιο βίαια μέτρα, όπως η κατάποση ρετινόλαδου, η φυλάκιση, ο ξυλοδαρμός των μαθητών. Βλέπε αναλυτικά Κωστόπουλος, *Απαγορευμένη Γλώσσα...*, και Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες...*, σσ. 323 – 325.

¹⁷⁵ Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες...*, σ. 324. Στη Δυτική Μακεδονία βέβαια που παρέμειναν συμπαγείς οι σλαβόφωνοι θύλακες, η σλαβοφωνία διατηρούταν σε μεγαλύτερο βαθμό.

Η απόρρητη στατιστική του πληθυσμού της ελληνικής Μακεδονίας που διενήργησε η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, λίγο πριν ολοκληρωθεί η μετανάστευση των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, αναφέρεται σε σλαβόφωνους «τέως πατριαρχικούς» και «τέως εξαρχικούς»¹⁷⁶. Για την Ανατολική Μακεδονία προκύπτει, όπως ήδη αναφέρθηκε, το σύνολο των 24.252 σλαβόφωνων, εκ των οποίων οι 16.519 (68%) χαρακτηρίζονται «τέως πατριαρχικοί» και οι 7.733 (32%) «τέως εξαρχικοί». Ωστόσο η διάκριση της απόρρητης στατιστικής σε «τέως πατριαρχικούς» και «τέως εξαρχικούς» σλαβόφωνους δε σημαίνει απαραίτητα ότι οι πρώτοι είχαν ελληνική συνείδηση, ενώ οι άλλοι είχαν βουλγαρική. Η εθνική συνείδηση των σλαβόφωνων χαρακτηριζόταν από ρευστότητα, γεγονός απολύτως φυσιολογικό σε παραμεθόριους πληθυσμούς, οι οποίοι βρίσκονταν στο στόχαστρο αντιμαχόμενων εθνικών προπαγανδών επί μισό τουλάχιστον αιώνα. Επιπλέον η εθνική συνείδηση εύκολα μπορούσε να μεταστραφεί, είτε από καιροσκοπισμό είτε λόγω πιέσεων¹⁷⁷.

Αναμφίβολα υπήρχε στους κόλπους των σλαβόφωνων η κατηγορία των τέως πατριαρχικών, φανατικών ελληνοφρόνων, από τα χρόνια ακόμη του Μακεδονικού Αγώνα, οι οποίοι μάλιστα προσέθεσαν στον ελληνικό κατάλογο των εθνομαρτύρων ονόματα λαμπρών Μακεδονομάχων, όπως ο Άρμεν Κούπτσιος από το Βόλακα του νομού Δράμας¹⁷⁸. Από την άλλη μεριά οι φανατικότεροι ανθέλληνες από τους σλαβόφωνους πήραν το δρόμο για τη Βουλγαρία, είτε εθελοντικά είτε πιεζόμενοι. Ωστόσο ανάμεσα στους σλαβόφωνους που παρέμειναν στην Ελλάδα, εξακολουθούν να υπάρχουν αρκετοί, που παρά τις αντίθετες διαβεβαιώσεις των ελληνικών αρχών, αμφισβητούσαν την ελληνική εξουσία, προσέβλεπαν στη Βουλγαρία και πιθανότατα υπήρξαν αρωγοί των σωμάτων των κομιτατζήδων που συνέχιζαν τις επιδρομές τους στο ελληνικό έδαφος την περίοδο του μεσοπολέμου¹⁷⁹. Ειδικότερα στη Δυτική Μακεδονία αναδείχτηκαν σε πρωταγωνιστές των δραματικών γεγονότων της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου¹⁸⁰.

Ωστόσο, αν και μετά την ολοκλήρωση της ελληνοβουλγαρικής ανταλλαγής των πληθυσμών το 1925 παρέμειναν στον ελληνικό χώρο σλαβόφωνοι που σύμπηξαν διαφοροποιημένη εθνοτική ταυτότητα, αυτοί αποτελούσαν τη μειοψηφία του σλαβόφωνα πληθυσμού¹⁸¹. Και μπορεί ακόμη να μην έχει επιχειρηθεί μια γενναία, εκτεταμένη μελέτη για τους σλαβόφωνους της Ανατολικής Μακεδονίας, οι έρευνες όμως που έχουν γίνει για εκείνους της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας δείχνουν ότι η πλειοψηφία τους εντάχτηκε χωρίς διάθεση για αμφισβητήσεις στον ελληνικό κρατικό κορμό. Βέβαια, πέρα από τους παραδοσιακά ελληνόφρονες «γραικομάνους», που είδαν θετικά την εδραίωση της ελληνικής διοίκησης, το ουσιώδες κριτήριο

¹⁷⁶ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 236 – 242. Η απόρρητη αυτή στατιστική της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας του 1925 είναι η βασική πηγή του Μιχαηλίδη για τον υπολογισμό των σλαβόφωνων που παρέμειναν στην Ελλάδα μετά την ολοκλήρωση της Σύμβασης του Νεϊγύ.

¹⁷⁷ Ο.π. σ.237. Βλ. και Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σ.100

¹⁷⁸ Μέχρι και σήμερα, κάθε χρόνο η Νομαρχία Δράμας συνδιοργανώνει με μορφωτικούς και πολιτιστικούς συλλόγους του νομού στο Βόλακα, πανηγυρικές εκδηλώσεις κατά την επέτειο θανάτου του Άρμεν Κούπτσιου, που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και αγώνες δρόμου.

¹⁷⁹ Ο.π. Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σ. 286 και Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 98 – 100

¹⁸⁰ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 286 – 287 και του ίδιου «Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες : Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης», στο *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σσ. 133-134. Αναλυτικότερα για το θέμα βλέπε Κολιόπουλος, *Ληλασία φρονημάτων...*, και του ίδιου, *Ληλασία φρονημάτων Β'. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1945 – 1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1995

¹⁸¹ Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 98 – 100, Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 287 – 288

επιλογής πατρίδας των περισσότερων ήταν πιθανότατα η σιγουριά που τους παρείχε η ιδιόκτητη γη τους¹⁸², παρά η ταύτισή τους με την ελληνική εθνική συνείδηση, όπως διατείνεται η επίσημη γραμμή της μειονοτικής πολιτικής της Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο. Ωστόσο η αποδοχή από μέρους τους της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας, τουλάχιστον μέχρι την επιβολή της μεταξικής δικτατορίας, δεν ήταν περισσότερο προβληματική από ό,τι των άλλων, μη ελληνόφωνων πληθυσμιακών ομάδων που ενσωματώθηκαν καθυστερημένα στο ελληνικό κράτος¹⁸³. Μόνο που το ελληνικό κράτος δεν είχε ούτε συνέχεια ούτε συνέπεια στην προσπάθειά του να αφομοιώσει τους μειονοτικούς πληθυσμούς. Η ανυπαρξία χαραγμένης ενιαίας γραμμής, οι ανακολουθίες, οι παραλείψεις, ο υπερβάλλον ζήλος αξιωματούχων σε τοπικό επίπεδο και πλήθος από άλλα λάθη και αβλεψίες της κρατικής πολιτικής¹⁸⁴ είχαν ως αποτέλεσμα την αποξένωση των σλαβόφωνων πληθυσμών στο σύνολό τους από τον ελληνικό κορμό, και όχι μόνο των τέως εξαρχηκών.

Αυτή είναι η «*άμορφη μάζα*» που ο Μπογκντάνοφ διαπιστώνει το καλοκαίρι του 1941, η οποία στέκεται με αδιαφορία απέναντι στα προβλήματα της εθνικής συνείδησης, ή σύμφωνα με τους όρους της επίσημης εθνικής ιδεολογίας του Ναλμπάντοφ, διακατέχεται από «*πολύ αμφιταλαντευόμενα βουλγαρικά αισθήματα και συνείδηση*». Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε πως όχι μόνο τα ιδεολογικά σύνορα του βουλγαρισμού, αλλά ούτε κι εκείνα του ελληνισμού συμπίπτουν με τα ρητορικά εθνολογικά σύνορά του. Μόνο που φαίνεται πιθανότερο ότι η όποιου βαθμού ρευστότητα στην εθνική συνείδηση του σλαβόφωνου πληθυσμού, που κατοικεί στην ελληνική παραμεθόριο ζώνη της Ανατολικής Μακεδονίας το 1941, δεν οφείλεται στη συστηματική προσπάθεια της ελληνικής διοίκησης να τον «αποβουλγαρίσει» - όπως διατείνονται οι βουλγαρικές εθνικές ελίτ - αλλά ακριβώς στην αποτυχία της να τον ενσωματώσει στον εθνικό κορμό.

Εξάλλου, όπως ήδη έχει γίνει λόγος, η επίμονη ενασχόληση της Βουλγαρίας με τους σλαβόφωνους στη γειτονική Ελλάδα, σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, δεν έκρυβε το ειλικρινές ενδιαφέρον για το σύνολο των υποτιθέμενων ομοεθνών της που διαβιούσε στη γειτονική της χώρα, αλλά τις αλυτρωτικές και επεκτατικές βλέψεις της. Επομένως, εάν η αποκαλούμενη «βουλγαρική μειονότητα» που συνάντησαν οι βουλγαρικές αρχές στην Ανατολική Μακεδονία το καλοκαίρι του 1941 δεν ήταν εντέλει και τόσο «μειονότητα»¹⁸⁵, θα έπρεπε να κατασκευαστεί μία τέτοια. Εξάλλου υπήρχαν και οι Πομάκοι. Αυτοί οι αποκαλούμενοι «βουλγαρορωμαμεθανοί» με λίγη συστηματική εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση, μπορούσαν κάλλιστα να πυκνώσουν τις τάξεις του «βουλγαρικού στοιχείου» στην περιοχή.

¹⁸² Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σ. 287

¹⁸³ Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σ. 106

¹⁸⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε, τις κατά καιρούς πιέσεις που ασκήθηκαν εις βάρος τους από τα διάφορα κρατικά όργανα σε τοπικό κυρίως επίπεδο, τις εντασιακές τους σχέσεις με τους Έλληνες πρόσφυγες, την οικονομική δυσарέσκειά τους από τη συνολική διαχείριση του αγροτικού ζητήματος τη δεκαετία του 1920 και 1930, την ελλιπή παιδεία που τους παρασχέθηκε και την εκμετάλλευσή τους από τα μικροκομματικά συμφέροντα και τα κυκλώματα της πολιτικής πατρωνίας. Αναλυτικά Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 243 – 271, του ίδιου «*Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες: Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης*», στο *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, και ειδικά οι σελίδες 121 – 133, Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 79 – 80 και 333 – 338, Γούναρης, *Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, σσ. 100–108 και του ίδιου, *Εθνοτικές ομάδες και κομματικές παρατάξεις στη Μακεδονία των Βαλκανικών Πολέμων*, στο *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910 – 1914*, Αθήνα 1993

¹⁸⁵ Σύμφωνα τουλάχιστον με τα κριτήρια της κοινωνιολογίας και ειδικά της νομικής, όπως τα εκθέτουν οι Τσιτσελίκης – Χριστόπουλος στην εργασία τους *Ο εντοπισμός του μειονοτικού φαινομένου στην Ελλάδα*, στο Τσιτσελίκης – Χριστόπουλος επιμ., *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, σσ. 420 – 426. Για τον καθορισμό των κριτηρίων της γλωσσικής μειονότητας, βλ. στο ίδιο, Σελλά – Μάζη, *Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα*, σσ. 357 - 358

Για το λόγο λοιπόν αυτό, ενώ ήδη διεξάγονταν τα σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας» στους κεντρικούς οικισμούς των νέων εδαφών, το Περιφερειακό Συμβούλιο Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης αποφάσισε, στην πρώτη του σύσκεψη στις 10 Ιουνίου, να διοργανώσει σεμινάρια βουλγαρικής γλώσσας, ιστορίας και γεωγραφίας σε όλα τα χωριά της περιφέρειας όπου υπάρχει «βουλγαρικός» πληθυσμός, ο οποίος δε γνωρίζει τη μητρική του γλώσσα, ώστε να προετοιμαστούν οι μαθητές, μέχρι την έναρξη των σχολικών μαθημάτων¹⁸⁶. Στη σύσκεψη αυτή συζητήθηκε το ζήτημα της αναζήτησης των ντόπιων εκπαιδευτικών βουλγαρικής προέλευσης¹⁸⁷ και αποφασίστηκε από τη μια να ζητηθούν από το Υπουργείο επιπλέον εκπαιδευτικοί για να διδάξουν στα προπαρασκευαστικά αυτά σεμινάρια και από την άλλη να ζητηθούν από τις τοπικές στρατιωτικές μονάδες οι στρατιώτες εκπαιδευτικοί, μέχρι την άφιξη των αποσπασμένων από το εσωτερικό της Βουλγαρίας.

5.2.2. Οργάνωση του σχολικού δικτύου

5.2.2.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης (Σχολεία – μαθητές – εκπαιδευτικοί)

A. Σχολεία

Μια από τις πρώτες μέριμνες της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης αμέσως μετά τη σύστασή της, υπήρξε η εξακρίβωση του αριθμού των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση. Σύμφωνα με την αναφορά του Ναλμπάντοφ¹⁸⁸, τα παιδιά που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση «έχουν χωριστεί στις ακόλουθες κατηγορίες: βουλγαρόπουλα, παιδιά από μεικτούς γάμους, παιδιά Βούλγαρων – γραικομένων, παιδιά Ρώσων μεταναστών, ελληνόπουλα, τουρκόπουλα, αρμενόπουλα, Εβραίοι και άλλες εθνικότητες. Τα παιδιά των βουλγαρομωαμεθανών περιλήφθηκαν στην κατηγορία των βουλγαρόπουλων.»¹⁸⁹ Η απόφαση του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, από τη σύσκεψή του στις 10 Ιουνίου 1941, είναι να συγκεντρωθούν στοιχεία για τα παιδιά όλων των παραπάνω κατηγοριών, αλλά πιο αναλυτικά για τα παιδιά βουλγαρικής καταγωγής, σύμφωνα με το υπόδειγμα που έχει ετοιμάσει το Συμβούλιο. Για το λόγο αυτό οι σχολικοί επιθεωρητές πρέπει να επισκεφθούν αν όχι όλους τους δήμους, τουλάχιστον εκείνους όπου κατοικεί βουλγαρικός πληθυσμός¹⁹⁰.

Σύμφωνα με την αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή, οι αποσπασμένοι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές εργάστηκαν πολύ σκληρά. Μέχρι τις 20 Ιουλίου η περιφερειακή επιθεώρηση είχε στα χέρια της όλα τα απαραίτητα στοιχεία, ώστε να κάνει μια πρώτη απόπειρα σχεδιασμού του δικτύου των βασικών (δημοτικό και προγυμνάσιο) σχολείων στην περιφέρεια και να καθορίσει τον απαιτούμενο αριθμό εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου και προγυμνασίου.

¹⁸⁶ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, Πρωτόκολλο αρ. 1 του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, από τις 10 Ιουνίου 1941, σσ. 1 – 2. Για ολόκληρο το Πρωτόκολλο αρ. 1 βλ. Παράρτημα αρ. 25

¹⁸⁷ Ο.π. σ. 1

¹⁸⁸ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου στην περιφέρεια του Μπελομόριε κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942 (σσ. 410 – 418)

¹⁸⁹ Ο.π. σ. 412

¹⁹⁰ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 1 πλάτη

Αναφέρει επί λέξει ο Ναλμπάντοφ: «Η επιθεώρηση προέβλεψε και το Υπουργείο επικύρωσε την ίδρυση εθνικών βασικών σχολείων μόνο σε εκείνους τους οικισμούς, στους οποίους υπήρχε ο απαραίτητος αριθμός παιδιών βουλγαρικής καταγωγής, παιδιών μεικτών γάμων, αρμενόπουλων και παιδιών των Βούλγαρων – γκραικομάνων, τα οποία υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση. Για τα παιδιά της τελευταίας κατηγορίας υπήρχε πρόβλεψη να γίνονται δεκτά μετά από πλήρη έλεγχο από τους εκπαιδευτικούς της νομιμοφροσύνης των γονιών τους.

Τα ελληνόπουλα, τα τουρκόπουλα κ.τ.λ. έμειναν κατά το πρώτο διάστημα έξω από το πλαίσιο των μεριμνών μας.»¹⁹¹

Αφού κατά τον τρόπο αυτό ετοιμάστηκε ο πίνακας προσωπικού των δημοτικών σχολείων στην «περιφέρεια Αιγαίου», ιδρύθηκαν 189 εθνικά δημοτικά σχολεία με 342 εκπαιδευτικούς και 30 εθνικά προγυμνάσια με 70 εκπαιδευτικούς. Ο αριθμός αυτός περιλάμβανε και δημοτικά σχολεία που ιδρύθηκαν στις πρωτεύουσες όλων των δήμων, ανεξάρτητα από την εθνική σύσταση των κατοίκων τους, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εκπαίδευση των παιδιών όλων των Βούλγαρων υπαλλήλων. Τη χρονική αυτή στιγμή, όπως βλέπουμε, δε γίνεται καθόλου λόγος ούτε για γυμνάσια, ούτε για διορισμό καθηγητών. Οι εκπαιδευτικές μέριμνες εστιάζονται στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Όπως φαίνεται, σχετικά με το καίριο πρόβλημα του αποδέκτη της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην «περιφέρεια Αιγαίου», οι θέσεις του Γενικού Διοικητή της περιφέρειας – και συγκεκριμένα: α) ότι η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική πρέπει να απευθυνθεί μόνο στο βουλγαρικό στοιχείο, β) ότι το πρόβλημα της εκπαίδευσης «Ελλήνων» και «Τούρκων» πρέπει να ενταχθεί στα πλαίσια της μειονοτικής, και όχι της εκπαιδευτικής πολιτικής και τέλος γ) ότι ιδιαίτερο βάρος πρέπει να δοθεί στην κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών των Βούλγαρων υπαλλήλων - λήφθησαν σοβαρά υπόψη ή, το πιθανότερο, αντανάκλυσαν τις προτεραιότητες της κυρίαρχης εθνο - κρατικής ιδεολογίας. Βασική αιτία της στοιχειοθέτησης των συγκεκριμένων προτεραιοτήτων αποτέλεσαν οι προϋπάρχουσες εθνικές επιλογές. Καταλυτικά όμως επέδρασε και η εθνολογική σύσταση της περιφέρειας, και το κλίμα οικονομικής δυσπραγίας που προξενούσε ο πόλεμος και τέλος, η έντονη έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού που αντιμετώπιζε η χώρα.

Εξάλλου καθώς στα παιδιά βουλγαρικής καταγωγής συμπεριλαμβάνονται και τα παιδιά των Πομάκων και τα παιδιά που ο ένας μόνο γονιός τους είναι «Βούλγαρος», ο αριθμός των μαθητών αυξάνεται σημαντικά. Τα παιδιά των «Βούλγαρων - γραικομάνων» θα φοιτήσουν στο βουλγαρικό σχολείο μόνον αφού προκύψει, κατόπιν ενδελεχούς έρευνας, ότι οι γονείς τους αποδέχονται τη βουλγαρική διοίκηση.

Εντύπωση προξενεί ο όρος εθνικής ένταξης «Βούλγαρος – γραικομάνος». Μέχρι τώρα είδαμε πως η επίσημη βουλγαρική θέση είναι ότι το σλαβόφωνο στοιχείο της Μακεδονίας είναι συλλήβδην Βούλγαροι. «Γραικομάνοι» αποκαλούνται οι τέως πατριαρχικοί σλαβόφωνοι, που ταυτίστηκαν με την ελληνική εθνική συνείδηση (για τη βουλγαρική πλευρά πρόκειται για Βούλγαρους εξελληνισμένους). Βέβαια το ελληνικό κράτος κατά το Μεσοπόλεμο εντάσσει συστηματικά στο ελληνικό εθνικό στρατόπεδο όλους τους τέως πατριαρχικούς σλαβόφωνους, φανατικούς ελληνίζοντες και μη. Αντίθετα, «βουλγαρίζοντες», κυρίως όμως «Βούλγαροι», αποκαλούνται, συνήθως κι από τις δυο πλευρές, οι εξαρχηκοί σλαβόφωνοι, οι οποίοι μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις φάνηκε να προσβλέπουν στη βουλγαρική διοίκηση¹⁹². Στην

¹⁹¹ Ο.π. σ. 412

¹⁹² Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις*., σσ. 219 – 230 και 236

πραγματικότητα όμως ο πρώην πατριαρχικός δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκη με τον ελληνόφρονα, ούτε και ο πρώην εξαρχικός με το βουλγαρόφρονα.

Η εμφάνιση τώρα του νέου όρου «Βούλγαρος – γραικομάνος» είναι ενδεικτική μιας διαδικασίας επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας μέσα από τον εθνικισμό¹⁹³. Πρόκειται για ένα μετασχηματισμό, ο οποίος προκύπτει μέσα από τα ρήγματα που επιφέρει η βουλγαρική κρατική μηχανική οικοδόμησης έθνους, εκεί ακριβώς όπου για 30 περίπου χρόνια οικοδομούσε έθνος το ελληνικό κράτος. Σημαίνει άραγε τον πρώην εξαρχικό σλαβόφωνο που «εξελληνίστηκε»; Σημαίνει τον πρώην πατριαρχικό σλαβόφωνο, ο οποίος χαρακτηρίζεται ακόμη από αποκλειστική σλαβοφωνία ή μήπως το δίγλωσσο σλαβόφωνο; Τα παραπάνω ερωτήματα καθιστούν αναγκαία την προσπάθεια να ορίσουμε εκ νέου το νόημα που αποδίδουν οι βουλγαρικές αρχές στις παραπάνω κατηγορίες εθνικής ένταξης, κάθε φορά που στο εξής μια τέτοια κατηγορία θα εμφανίζεται στην αλληλογραφία των στελεχών εκπαίδευσης.

Ο Ναλμπάντοφ συνεχίζει στην αναφορά του ότι αυτοί οι προκαταρκτικοί πίνακες του διδακτικού προσωπικού ήταν λίγο πολύ αυθαίρετοι, λαμβανομένου υπόψη ότι πολλά από τα στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών δεν είχαν επαρκώς εξακριβωθεί – ειδικά όσον αφορά στον πιθανό αριθμό παιδιών των Βούλγαρων υπαλλήλων. Για το λόγο αυτό, κατά τους πρώτους ακόμα διορισμούς των εκπαιδευτικών, η Επιθεώρηση παρακάλεσε το Υπουργείο να μην πληρώσει ορισμένες θέσεις εκπαιδευτικών, γιατί δεν έχει εξακριβωθεί ο ακριβής αριθμός των παιδιών που θα εγγραφούν στο σχολείο.

Μόλις στα τέλη του μήνα Σεπτεμβρίου, αφού ολοκληρώθηκαν οριστικά οι έρευνες για τον αριθμό των μαθητών και έγινε η εγγραφή τους στο σχολείο, μπόρεσε να διαπιστωθεί ο ακριβής αριθμός των παιδιών, που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση και να καθοριστεί σε μια πιο οριστική και σταθερή βάση το εκπαιδευτικό προσωπικό.

Σύμφωνα με τον οριστικό αυτό πίνακα προσωπικού, κλείνει¹⁹⁴ ο μεγαλύτερος αριθμός των σχολείων που προβλέπονταν για τις πρωτεύουσες των δήμων, διότι φάνηκε ότι όλοι οι αποσπασμένοι και διορισμένοι στους δήμους κρατικοί και δημοτικοί υπάλληλοι ή ήταν ανύπαντροι ή παντρεμένοι χωρίς παιδιά ή δεν επιθυμούσαν να φέρουν μαζί τους τις οικογένειές τους.

Έτσι λοιπόν σύμφωνα με αυτόν τον πίνακα προσωπικού, ο οποίος διαμορφώθηκε από τα τέλη Σεπτεμβρίου 1941 και μετά, ο αριθμός των δημοτικών σχολείων έφτασε τα 136 με 295 εκπαιδευτικούς, κι αυτός των προγυμνασίων τα 27 με 60 εκπαιδευτικούς¹⁹⁵.

Συμπερασματικά, ήδη από τα τέλη Ιουλίου 1941 οι εκπαιδευτικές αρχές στην «περιφέρεια Αιγαίου» έχουν συγκεντρώσει τα πρώτα στοιχεία για τον αριθμό των

¹⁹³ Βλέπε τον τρόπο με τον οποίο επαναπροσδιορίστηκαν οι ταυτότητες στη Μακεδονία μετά την έλευση των προσφύγων, Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες...*, «Επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας μέσα από τον εθνικισμό», σσ. 255 - 281

¹⁹⁴ Φαίνεται ότι οι αυξομειώσεις του αριθμού των σχολείων και των απαιτούμενων διδασκόντων συνέβαιναν σταδιακά και βαθμιαία, βάσει των δεδομένων που κάθε φορά προέκυπταν. Στο Πρωτόκολλο της 2^{ης} σύσκεψης του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης από τις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, αναφέρεται ο συνολικός αριθμός των 384 εκπαιδευτικών στην «περιφέρεια Αιγαίου», Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 2 πλάτη - 7 πλάτη. Ο αριθμός αυτός δε συμφωνεί ούτε με εκείνον που δίνει ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του για τον Ιούλιο του 1941, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 412., ούτε με εκείνον που τελικά διαμορφώθηκε από τα τέλη Σεπτεμβρίου 1941 και ύστερα, βλ. Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου...*, σ. 412

¹⁹⁵ Στο ίδιο. Στο Παράρτημα, Πίνακας 5 υπάρχει η ανάπτυξη του σχολικού δικτύου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην «περιφέρεια Αιγαίου» κατά τις σχολικές χρονιές 1941-1942, 1942-1943 και 1943-1944

μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και έχουν προβεί σε έναν πρώτο σχεδιασμό του περιφερειακού σχολικού δικτύου. Ωστόσο η εκτίμηση του ακριβούς αριθμού των μαθητών αποδεικνύεται δύσκολη υπόθεση. Επιπλέον η ροή των παιδιών των δημόσιων υπαλλήλων που καταφθάνουν από το εσωτερικό της χώρας δεν είναι η αναμενόμενη. Οι έρευνες συνεχίζονται όλο το καλοκαίρι, μέχρι και τα τέλη Σεπτεμβρίου, όταν πλέον το τοπίο ξεκαθαρίζει, καθώς οι μαθητές προσέρχονται για να φοιτήσουν. Το σχολικό δίκτυο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι πίνακες προσωπικού του Ιουλίου τροποποιούνται βαθμιαία, καθώς σταδιακά μειώνεται ο αριθμός των προβλεπόμενων σχολείων, μέχρι να πάρουν την οριστική τους μορφή από τα τέλη Σεπτεμβρίου και ύστερα.

Αργότερα βέβαια, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, ο αριθμός των εκπαιδευτικών και των σχολείων πρόκειται πάλι να τροποποιηθεί, λόγω της βαθμιαίας εισροής βουλγαρικού στοιχείου από τα παλαιά σύνορα στην «περιφέρεια Αιγαίου».

Β. Μαθητές

«Στην αρχή της σχολικής χρονιάς υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση 11.429 παιδιά βουλγαρικής καταγωγής και παιδιά μεικτών γάμων, 424 αρμενόπουλα, 102 τσιγγανόπουλα και 84 από άλλες εθνικότητες (δηλ. Εβραίοι και άλλοι). Σχεδόν όλα - με εξαίρεση έναν μεγάλο αριθμό από αρμενόπουλα - φοίτησαν στα εθνικά σχολεία. Τα αρμενόπουλα φοίτησαν στα ιδιωτικά αρμενικά σχολεία που ιδρύθηκαν»¹⁹⁶.

Στα ιδιωτικά αρμενικά σχολεία, που ιδρύθηκαν λίγο αργότερα, ταυτόχρονα σχεδόν με τα ιδιωτικά τουρκικά σχολεία, φοίτησαν τελικά 226 αρμενόπουλα. Εκεί όπου δεν υπήρχε αρμενικό σχολείο, τα αρμενόπουλα - γράφει ο Ναλμπάντοφ - φοίτησαν σε βουλγαρικό σχολείο¹⁹⁷.

Επομένως σε αυτήν την πρώτη φάση της εγκαθίδρυσης του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, οι πύλες του σχολείου άνοιξαν μόνο για τους μαθητές υποχρεωτικής εκπαίδευσης των παρακάτω εθνικών κατηγοριών: α) «Βούλγαρους», δηλαδή παιδιά εποίκων και υπαλλήλων από το εσωτερικό της Βουλγαρίας, Πομάκους, σλαβόφωνους που αποδέχονταν τη βουλγαρική διοίκηση και παιδιά που ο ένας έστω γονιός τους ανήκε σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες, β) Αρμένιους, γ) Αθίγγανους, δ) Εβραίους και ε) διάφορες άλλες εθνικότητες που σε ένα πολύ μικρό ποσοστό κατοικούσαν στην περιφέρεια.

Ο συνολικός αριθμός παιδιών υποχρεωτικής εκπαίδευσης που ετοιμάστηκαν οι εκπαιδευτικές αρχές να υποδεχτούν σε αυτήν την πρώτη φάση ανέρχονταν σε 11.813 μαθητές.

Γ. Εκπαιδευτικοί

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η σχολική χρονιά 1941 - 1942 ξεκινά στην «περιφέρεια Αιγαίου» με 355 εκπαιδευτικούς, 295 δασκάλους και 60 εκπαιδευτικούς προγυμνασίου. Είναι αποσπασμένοι από τα παλαιά σύνορα της χώρας, μόνιμοι στη συντριπτική πλειοψηφία τους και πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί.

¹⁹⁶ Ο.π. σ. 413

¹⁹⁷ Ο.π. σ. 413

Λίγοι είναι οι αναπληρωτές, νεαροί, με πτυχίο μέσης εκπαίδευσης, κάποιοι από τους οποίους διαθέτουν αρκετά χρόνια προϋπηρεσίας¹⁹⁸.

Δεν αναφέρονται σε αυτή τη χρονική στιγμή διορισμοί καθηγητών γυμνασίου στην περιφέρεια.

Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε αναλυτικά τη σύνθεση (σχολεία - μαθητές - εκπαιδευτικοί) όλων των εκπαιδευτικών επαρχιών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, κατά την αρχική οργάνωση του βουλγαρικού σχολικού δικτύου.

Εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής

A. Σχολεία

Σύμφωνα με την αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής, Ντέλιο Γκεοργκίεφ¹⁹⁹, ήδη από τον Αύγουστο του 1941 η περιφερειακή σχολική επιθεώρηση είχε καταρτίσει το σχολικό δίκτυο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στις εκπαιδευτικές επαρχίες Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής. Το σχολικό δίκτυο καταρτίστηκε με βάση τα αποτελέσματα των προκαταρκτικών ερευνών για τον αριθμό των παιδιών βουλγαρικής καταγωγής και μεικτών γάμων, που διενήργησαν ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Αλεξανδρούπολης, Ιβάν Γιαμπόλοφ, και ο ίδιος ο Γκεοργκίεφ. Καθώς η εκπαιδευτική επαρχία Αλεξανδρούπολης συγχωνεύτηκε, το Φλεβάρη του 1942, με αυτήν της Κομοτηνής, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής δίνει συγκεντρωτικά στοιχεία και για τις δύο επαρχίες. Ο Γκεοργκίεφ αναφέρει ότι στις εκπαιδευτικές επαρχίες Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής ιδρύθηκαν αρχικά περισσότερα από τα 33 σχολεία. Στη συνέχεια όμως κάποια έκλεισαν, καθώς στην πράξη, δεν εκπληρώθηκαν οι προϋποθέσεις λειτουργίας τους.

Στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1941- 1942, στους «βουλγαρορωμαεθανικούς» οικισμούς της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής, δηλαδή στα Πομακοχώρια των σημερινών νομών Ροδόπης και Έβρου, υπήρχαν 20 σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τόσα περίπου πρέπει να ήταν τα σχολεία στα Πομακοχώρια της εκπαιδευτικής περιφέρειας και κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς, λαμβανομένου υπόψη ότι ο πληθυσμός των Πομάκων δε χαρακτηρίζεται από μετακινήσεις αυτήν την περίοδο. Από τα 20 αυτά σχολεία τα 5 δε λειτούργησαν καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς και συγκεκριμένα στα χωριά Τεκέ – ντερε (Κρυστάλλη), Εσίκ – ντερε (Εσοχή), Χεμπίλ – κιοϊ (Χλόη), Ντόλου μπορούν (Άνω Μύτικας) και Τσελαμπή (Σμιγάδα). Στα πρώτα τρία οι δάσκαλοι επιστρατεύτηκαν και στα υπόλοιπα δύο οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί δεν πλήρωσαν τις θέσεις τους²⁰⁰.

Στην πόλη της Κομοτηνής λειτούργησε και το μοναδικό νηπιαγωγείο της περιφέρειας για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, αλλά δε γνωρίζουμε πότε ακριβώς ξεκίνησε τη λειτουργία του.

B. Μαθητές

¹⁹⁸ Ο.π. σ. 413

¹⁹⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942*, από τις 26 – 6 – 1942, σσ. 384 – 387 πλάτη

²⁰⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 384 πλάτη

Κατά τη φάση της εγκαθίδρυσης της βουλγαρικής εξουσίας στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, στις δύο εκπαιδευτικές περιφέρειες Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής εντοπίστηκαν 242 παιδιά βουλγαρικής καταγωγής, «εκ των οποίων ένας σημαντικός αριθμός περιλάμβανε παιδιά από μεικτούς γάμους μεταξύ Βουλγάρων και αλλοεθνών.»²⁰¹

Ο αριθμός των παιδιών «βουλγαρορωμαμεθανικής» καταγωγής ανερχόταν σε 1.003.

Γ. Εκπαιδευτικοί

Ο Γκεοργκίεφ στην αναφορά του δεν κάνει λόγο για τον αριθμό των εκπαιδευτικών που κλήθηκαν να στελεχώσουν το σχολικό δίκτυο κατά την πρώιμη προκαταρκτική φάση, όπως άλλωστε δεν αναφέρει ούτε τον αριθμό των σχολείων κατά τη φάση αυτή. Στο Πρωτόκολλο από τη 2^η σύσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, ορίζεται ο αριθμός των 55 εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική περιφέρεια Κομοτηνής και εκείνος των 13 εκπαιδευτικών στην αντίστοιχη της Αλεξανδρούπολης, σύνολο 68 εκπαιδευτικοί²⁰². Ωστόσο είδαμε ότι ο συνολικός αριθμός των εκπαιδευτικών και των αντίστοιχων σχολείων της περιφέρειας υπέστη στη συνέχεια μείωση. Κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής υπηρέτουσαν 48 εκπαιδευτικοί²⁰³.

Εκπαιδευτική Επαρχία Ξάνθης

Στην ετήσια αναφορά του για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης, Πέτκο Πετρόφ²⁰⁴, δεν παρέχει στοιχεία για την πρώιμη αυτή περίοδο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού.

Στο Πρωτόκολλο της 2^{ης} σύσκεψης του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, αναγράφονται οι παρακάτω αριθμοί εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης:

34 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στην πόλη της Ξάνθης και στα χωριά: Μπαλούστρα (Αβδηρα), Γκιόκτσιλερ (Σέλερον), Ενιτζέ (Γενισαία) Ενί κιοϊ (αλλιώς Νόβο-σελό, Σταθμός Σταυρούπολης), Τεπέ - τσιφλίκ (Πλαστήρας), Ινανλί (Εύλαλον), Κογιούν – κιοϊ, (Κιμμέρια), Οτμάν – ερι (Ερανος), Καραολάν (μάλλον Καραουλάν, Άσκυρα), Οκτσιλάρ (Τοξότες), Τεκέ (Μικρόν Εύμοιρον)

36 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στα πομακοχώρια: Μουφτάφτσεβο (Μουσταφάτσεβο, Μύκη), Κετενλίκ (Κένταυρος), Γκιουκτσέ μπουνάρ (Γλαύκη), Ιζμίζ (Σμίνθη), Σινίκοβο (Σάτρες), Ουγκουρλί (Καλότυχον), Πολίσκοβο (Πολύσκιο), Σαχίν (Εχίνος), Αλμαλί (Μελίβοια), Κόζλουτζα (Κοτύλη), Ντεμερτζίκ (Δημάριο), Βαλκάνοβο (Αιμόνιο), Γιασί-γιουρέν-ντερε (Ωραίων), Πασεβίκ (Πάχνη), Σαντνέβιτσα (Κύκνος), Τσαϊ μαχλέ (Ρεύμα), Σταματάσκο (Σταμάτιο), Τεοτόκοβο (Θεοτόκος).

Αρχικά ιδρύθηκαν στην επαρχία τουλάχιστον 30 σχολεία, εκ των οποίων πάνω από 20 σε πομακικούς οικισμούς.

²⁰¹ Ο.π. σ. 384 πλάτη. Υπενθυμίζουμε ότι ο Μιχαηλίδης εκτιμά ότι το βουλγαρικό στοιχείο στη Δυτική Θράκη έχει εκμηδενιστεί.

²⁰² Φ 798, οπ. 2, a.e. 48, σ. 3 πλάτη

²⁰³ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 384 πλάτη

²⁰⁴ Ο.π. σσ. 391 - 395

Ωστόσο η σχολική χρονιά στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης κλείνει με 55 εκπαιδευτικούς σε 24 εθνικά σχολεία, εκ των οποίων τα 18 βρίσκονται σε πομακικούς οικισμούς²⁰⁵.

Εκπαιδευτική Επαρχία Καβάλας

Σύμφωνα με την αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας, Αντόν Πόποφ, για τη σχολική χρονιά 1941 - 1942²⁰⁶, πέρα από την προετοιμασία των σχολικών κτιρίων για την έναρξη της σχολικής χρονιάς, η δεύτερη πιο σημαντική και ακόμη πιο δύσκολη αρμοδιότητα των εκπαιδευτικών ήταν η συγκέντρωση των παιδιών που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση. «*Πραγματικά με μεγάλη δυσκολία τα παιδιά συγκεντρώθηκαν, αλλά ούτε ένας μαθητής δε βρέθηκε να μιλάει βουλγαρικά, ακόμη κι αν οι γονείς του μιλούσαν βουλγαρικά.*»²⁰⁷

Η απόρρητη στατιστική της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας του 1925 αναγράφει μηδενική παρουσία σλαβόφωνου πληθυσμού στην περιοχή της Καβάλας²⁰⁸.

Εξάλλου στο Πρωτόκολλο από τη 2^η σύσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου, ορίζεται για την εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας ο αριθμός των 34 εκπαιδευτικών²⁰⁹. Ωστόσο στο τέλος της σχολικής χρονιάς λειτουργούσαν στην επαρχία 2 βασικά σχολεία (δημοτικό και προγυμνάσιο μαζί), ένα στην πόλη της Καβάλας και ένα στη Χρυσούπολη, με 10 εκπαιδευτικούς²¹⁰ (εκ των οποίων οι 3 επιστρατεύτηκαν στη διάρκεια της χρονιάς)²¹¹. Οι εκτιμήσεις δηλαδή και οι προσδοκίες της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης για τη ροή του βουλγαρικού στοιχείου προς τις διοικητικές επαρχίες Καβάλας, Ελευθερούπολης, Χρυσούπολης και Θάσου διαψεύστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό, από ό,τι στις άλλες εκπαιδευτικές περιφέρειες.

Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

Σύμφωνα με την αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας, Κράστιου Ιλίου²¹², για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας για το σχολικό έτος 1941 - 1942²¹³ (Ιούνιος του 1942), σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης άνοιξαν σε όλους τους οικισμούς της επαρχίας που εντοπίστηκε «βουλγαρικός πληθυσμός». Ωστόσο, γράφει ο Ιλίου, δεν είναι γνωστός ο αριθμός των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση σε όλους τους οικισμούς της επαρχίας, διότι οι δήμοι ακόμη δεν είναι σε θέση να συντάξουν ακριβή στατιστική. Πληρέστερη επεξεργασία των στοιχείων αυτών έγινε μόνο στους

²⁰⁵ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 391. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται τα ιδιωτικά σχολεία που στο μεταξύ ιδρύθηκαν στην εκπαιδευτική επαρχία.

²⁰⁶ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 401 - 402 πλάτη

²⁰⁷ Ο.π. σ. 401 πλάτη

²⁰⁸ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις*., σσ. 237 - 238

²⁰⁹ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 4

²¹⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 401

²¹¹ Ο.π. 402

²¹² Στην πρώτη σύσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, στις 10 Ιουνίου 1941, ως επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας συμμετείχε ο Κρίστο Μπελομπράντοφ (Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 1). Ο ίδιος ο Ιλίου αναφέρει στην αναφορά του για την προσωπική του δράση, από τις 26 - 6 - 1942 (Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 403 - 404), ότι ανέλαβε τη διοίκηση της εκπαιδευτικής επαρχίας Δράμας στις 13 Αυγούστου 1941, ενώ ήδη το Υπουργείο είχε καθορίσει ποια σχολεία θα λειτουργήσουν στις διοικητικές επαρχίες Δράμας, Κάτω Νευροκοπίου και Νέας Ζίχνης.

²¹³ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 405 - 409

οικισμούς που έχουν ιδρυθεί σχολεία, και αυτό μόνο για τα παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής». Συγκεκριμένα:

«Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, στην αρχή της σχολικής χρονιάς εγγράφηκε ο ακόλουθος αριθμός παιδιών ως μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση:

Στην επαρχία Δράμας	1697
Στην πόλη της Δράμας.....	138
Στη διοικητική επαρχία Νέας Ζίχνης.....	255
Στην πόλη της Νέας Ζίχνης.....	21

Σύνολο 2111 μαθητές

Στον αριθμό αυτό πρέπει να προσθέσουμε τους 959 μαθητές που γράφτηκαν ως υποκείμενοι σε υποχρεωτική εκπαίδευση στους οικισμούς της πρώην επαρχίας Ζυρνόβου (Κάτω Νευροκοπίου), που ανήκουν τώρα στη διοικητική επαρχία (Ανω) Νευροκοπίου. Τα στοιχεία αυτά δεν τα περιέλαβα στο παραπάνω σύνολο, διότι η επεξεργασία τους έγινε από την από τη σχολική επιθεώρηση Άνω Νευροκοπίου.»²¹⁴

Η απόρρητη στατιστική της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας του 1925 αναγράφει τους παρακάτω αριθμούς σλαβόφωνων για την περιφέρεια που περιλαμβάνει η εκπαιδευτική επαρχία Δράμας: περιοχή Δράμας - 5.207 τέως πατριαρχικοί, 780 τέως σχισματικοί, 44 υπό μετανάστευση. Περιοχή Νευροκοπίου – 399 τέως πατριαρχικοί, 1.334 τέως σχισματικοί, 1.282 υπό μετανάστευση. Περιοχή Ζίχνας – 1.865 τέως πατριαρχικοί, 606 τέως σχισματικοί, 0 υπό μετανάστευση²¹⁵.

Εξάλλου κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς εγκαινιάστηκε στη Δράμα ιδιωτικό αρμενικό δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο, στα οποία φοίτησαν 48 και 17 παιδιά αντίστοιχα²¹⁶. Επιπλέον η ομαδοποίηση των εκπαιδευτικών με βάση τα σημεία πληρωμής που αναγράφεται στο Πρωτόκολλο από τη 2^η σύσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης από τις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, μας δίνει τα παρακάτω στοιχεία για το σχολικό δίκτυο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της επαρχίας κατά τις αρχές της σχολικής χρονιάς²¹⁷:

27 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στην πόλη της Δράμας και τα χωριά : Ντράνοβο (Μοναστηράκι), Βησοτσάνη (Ξηροπόταμος), Δοξάτο, Κουζλού – Κιοϊ (Πλατανιά), Τσατάλτζα (Χωριστή), Νουστρατλί (Νικηφόρος), Οργκαντζί (Κύρια), Καλαμπάκι, Οσμανίτσα (Καλός Αγρός), Ραβίκα (Καλλίφυτος), Μπουκ (Παρανέστι), Μπέλεν (Σίλλη)

19 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στην πόλη της Νέας Ζίχνης και στα χωριά: Τριστένιτσα (Κρυσπηγή), Πρώτη, Ροντούλεβο (Ροδολίβος), Τσερέπλιανη, Αλιστράτη, Ζντράβικ (Δραβίσκος), Πόρνα (Γάζωρος), Κλεπούσνα (Αγριανή), Μαντήλι, Πρόβιστα (Παλαιοκώμη) και Τσεπέλτζα (Δήμητρα).

26 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στα χωριά : Βόλακας, Ζύρνεβο (Κάτω Νευροκόπι), Τερλίζ (Βαθύτοπος), Στάρτσιτσα (Περιθώρι), Κούμανιτς (Δασωτό) και Τσερέσοβο (Παγονέρι).

²¹⁴ Ο.π. σ. 405

²¹⁵ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις..*, σσ. 237 – 238 και 239

²¹⁶ Ο.π. σ. 407

²¹⁷ Φ 798, οπ. 2, a.e. 48, σσ. 3 πλάτη - 4

33 εκπαιδευτικοί προορισμένοι για τα σχολεία στα χωριά : Προσοτσάνη, Πλέβνια (Πετρούσα), Καρλίκιοβο (Μικροχώρι), Εγκρί ντερε (Καλλιθέα), Καμπάλιστε (μάλλον Κομπάλιστα = Κοκκινόγεια) και Γκορέντσι (πρόκειται μάλλον ή για το Γκιούρετζικ, (Γρανίτης) ή για την Γκόρνιτσα (Καλή Βρύση).

Αξίζει να σταθούμε λίγο στις προτάσεις του Ιλίεφ για την επόμενη σχολική χρονιά, 1942 - 1943. Γράφει συγκεκριμένα στην 5^η πρότασή του:

«Πέρα από τα παιδιά βουλγαρικής καταγωγής και τα παιδιά μεικτών γάμων, απαιτείται η απόφαση να γίνονται δεκτά και τα παιδιά των γραικομένων, οι οποίοι είναι παραπλανημένοι (ή εξαπατημένοι) πατριώτες αδέρφια μας.»

Η κατηγορία λοιπόν «γραικομένοι» - σε αντίθεση με τις κατηγορίες «Βούλγαροι» και «Βούλγαροι – γραικομένοι» - δεν έγινε δεκτή στα σχολεία κατά την πρώτη σχολική χρονιά του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος. Το παραπάνω καθιστά φανερό ότι με τον όρο «γραικομένοι» νοούνται οι τέως πατριαρχικοί «ελληνίζοντες» σλαβόφωνοι, που δέχτηκαν θετικά την εδραίωση της ελληνικής διοίκησης. Οι βουλγαρικές αρχές, κατά την πρώτη φάση εγκαθίδρυσης της βουλγαρικής διοίκησης στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τους ταύτισαν εθνικά με τους Έλληνες - όπως εξάλλου έπραττε και το επίσημο ελληνικό κράτος κατά το μεσοπόλεμο – και αρνήθηκαν να τους συμπεριλάβουν στις εκπαιδευτικές τους μέριμνες.

Με δεδομένο το παραπάνω στοιχείο, όπως επίσης και εκείνο, ότι με τον όρο «Βούλγαροι» εννοούνταν οι πρώην εξαρχηκοί σλαβόφωνοι, οι οποίοι θεωρούνταν συνήθως «βουλγαρίζοντες», υπολείπεται ακόμη να εξηγηθεί ποια ομάδα σλαβοφώνων περιελάμβαναν οι εκπαιδευτικές αρχές στην κατηγορία «Βούλγαροι – γραικομένοι».

Εκπαιδευτική Επαρχία Σερρών

Α. Σχολεία

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών ανέλαβε τη διοίκηση της εκπαιδευτικής επαρχίας αρμοδιότητάς του στις 11 – 6 - 1941²¹⁸. Όπως ο ίδιος αναφέρει, σύμφωνα με την απόφαση του συμβουλίου των επιθεωρητών και τις οδηγίες του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, έπρεπε να εντοπιστούν τα παιδιά βουλγαρικής καταγωγής και σύμφωνα με τον αριθμό τους να ιδρυθούν τα αντίστοιχα εθνικά βουλγαρικά σχολεία. Γράφει ο επιθεωρητής στην αναφορά του για την προσωπική του δράση:

«Κατά τη διάρκεια όλου του Ιουλίου ήμουν σε διαρκή κίνηση. Επισκέφτηκα τους κεντρικούς οικισμούς και από τους άλλους, τους πιο μεγάλους. Συγκέντρωσα στοιχεία για τον αριθμό των Βουλγάρων μαθητών και είμαι σίγουρος τα στοιχεία για τον καθορισμό του εκπαιδευτικού προσωπικού της επαρχίας.»²¹⁹

Ο πίνακας του προσωπικού της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης είχε ήδη καταρτιστεί ως τα τέλη του μήνα Ιουλίου 1941²²⁰.

Στην ετήσια αναφορά του για την κατάσταση του σχολικού έργου²²¹, ο Μπογκντάνοφ είναι πιο αναλυτικός. Αναφέρει ότι το Περιφερειακό Συμβούλιο

²¹⁸ «Προσωπική αναφορά για τη συμπεριφορά του Μπογκντάν Μπογκντάνοφ, επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή στην πόλη των Σερρών, κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942», Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 375 - 377

²¹⁹ Ο.π. σ. 375

²²⁰ Ο.π. σ. 375

²²¹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 378 – 382 πλάτη

Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης με απόφασή του κατά την πρώτη του σύσκεψη στις 10 Ιουνίου 1941 καθόρισε - σύμφωνα με τις οδηγίες που είχε λάβει από το Υπουργείο - ποιες κατηγορίες μαθητών θα γίνουν δεκτές στο βουλγαρικό σχολείο κατά το πρώτο διάστημα. Οι κατηγορίες αυτές ήταν, όπως ήδη έχουμε δει, παιδιά 7 – 14 ετών βουλγαρικής καταγωγής, παιδιά μεικτών γάμων, δηλαδή Βούλγαρου με Ελληνίδα ή το αντίστροφο, αρμενόπουλα, τσιγγανόπουλα και άλλες εθνικότητες. Γράφει επί λέξει : «*Τα παιδιά των Ελλήνων που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση δεν έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη. Οι λόγοι ήταν εθνικοί.*

Δε θα υπήρχε αρκετός αριθμός εκπαιδευτικών, εάν γίνονταν δεκτά τα ελληνόπουλα. Σύμφωνα με την απόφαση που λήφθηκε κατά τον τρόπο αυτό και σύμφωνα με τις δοθείσες οδηγίες, έπρεπε να αναζητηθούν οι μαθητές υποχρεωτικής εκπαίδευσης και βάσει αυτών να ετοιμαστεί ο πίνακας προσωπικού. Επειδή ήταν υπερβολικά νωρίς, αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της βουλγαρικής εξουσίας και επειδή δε διασώθηκαν κανενός είδους μητρώα, ο εντοπισμός των Βούλγαρων μαθητών υποχρεωτικής εκπαίδευσης προχωρούσε με δυσκολίες. Ωστόσο, με πολλές προσπάθειες, εν καιρώ ο κατά προσέγγιση αριθμός των μαθητών υποχρεωτικής εκπαίδευσης διαπιστώθηκε.»²²²

Σύμφωνα με όσα γράφει ο Μπογκντάνοφ, οι λόγοι που δεν έγιναν δεκτά τα ελληνόπουλα στα βουλγαρικά σχολεία κατά την πρώτη φάση εγκαθίδρυσής τους ήταν «εθνικοί». Και συνεχίζει επικεντρώνοντας στην έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού. Ωστόσο κάτι φαίνεται να μην ταιριάζει απόλυτα στην παραπάνω θέση. Εκτός βέβαια εάν ο όρος «εθνικοί» χρησιμοποιείται με την πολύ ευρεία σημασία του, υπό την έννοια ότι η έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού αποτελούσε εθνικό πρόβλημα. Πιθανότερο όμως φαίνεται η αναφορά του προσδιορισμού «εθνικοί» συγκαλυμμένα να υπονοεί την - αυτονόητη για τους πρωταγωνιστές των γεγονότων - εθνική επιλογή της μη ίδρυσης μειονοτικών σχολείων για τους Έλληνες. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι παράλληλα με τον εκπαιδευτικό μηχανισμό, στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, κατά το ίδιο διάστημα, εφαρμόζονται από άλλους φορείς και άλλου είδους ομογενοποιητικοί μηχανισμοί, όχι τόσο «ειρηνικοί» όσο η εκπαίδευση.

Ο αριθμός των σχολείων κατά την πρώιμη αυτή φάση δεν αναφέρεται. Από την αναφορά του Μπογκντάνοφ τον Ιούνιο του 1942 εξάγεται ότι την περίοδο εκείνη λειτουργούσαν συνολικά 53 σχολεία, 26 στη διοικητική επαρχία Σερρών και 27 στην αντίστοιχη του Σιδηροκάστρου.

B. Μαθητές

Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει²²³ ότι από τα παιδιά των παραπάνω εθνικοτήτων έγιναν δεκτά στα βασικά σχολεία εκείνα που βρίσκονταν σε ηλικία 7 – 14 χρόνων. Έγινε αντιστοίχιση των εκπαιδευτικών βαθμίδων και τάξεων του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με τις αντίστοιχες του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος. Οι μαθητές εντάχθηκαν στην ανάλογη βαθμίδα του βουλγαρικού σχολείου με βάση την τάξη που είχαν τελειώσει στο ελληνικό σχολείο. Αργότερα μάλιστα η εκπαίδευση των παιδιών βουλγαρικής καταγωγής αναγνωρίστηκε με το νόμο για τα πιστοποιητικά εκπαίδευσης, με βάση τα πρωτόκολλα που συνέταξαν οι σύλλογοι των εκπαιδευτικών και επικύρωσε ο Περιφερειακός Σχολικός Επιθεωρητής.

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών γράφει στην αναφορά του (Ιούνιος 1942) ότι κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση στην εκπαιδευτική επαρχία της αρμοδιότητάς του 4.344 παιδιά. Από τα

²²² Ο.π. σ. 380

²²³ Ο.π. σ. 380

παιδιά αυτά τα 1742 εντοπίστηκαν στη διοικητική επαρχία Σερρών και τα 2602 στη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου²²⁴. Δεν καθίσταται σαφές εάν ο αριθμός των μαθητών αυτός εντοπίστηκε κατά την πρώτη φάση της εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος. Το παραπάνω φαίνεται μάλλον απίθανο, διότι σε άλλο σημείο της αναφοράς του ο Μπογκντάνοφ γράφει πως κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς συνέρρεαν ασταμάτητα μαθητές από τα παλαιά σύνορα της χώρας, διότι οι γονείς τους εποικούσαν τους οικισμούς της εκπαιδευτικής επαρχίας αρμοδιότητάς του²²⁵. Στις πόλεις πάλι, γράφει, κατέφθαναν τα παιδιά των δημόσιων υπαλλήλων²²⁶. Το πιθανότερο, λοιπόν, είναι ότι ο αριθμός των μαθητών τον Ιούνιο του 1941 ήταν αρκετά μικρότερος από τον αντίστοιχο που προκύπτει ένα χρόνο αργότερα.

Η απόρρητη στατιστική της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας του 1925 αναγράφει τους παρακάτω αριθμούς σλαβόφωνων για την περιφέρεια που περιλαμβάνει η εκπαιδευτική επαρχία Σερρών: περιοχή Σερρών – 4.124 τέως πατριαρχικοί, 2.376 τέως σχισματικοί, 0 υπό μετανάστευση. Περιοχή Σιδηροκάστρου – 4.307 τέως πατριαρχικοί, 4.253 τέως σχισματικοί, 290 υπό μετανάστευση²²⁷.

Εξάλλου το παρακάτω σημείο της αναφοράς του Μπογκντάνοφ, παρά τη σύγχυση και τις παραλείψεις που παρουσιάζει, ρίχνει φως στα κριτήρια με βάση τα οποία γίνεται η εθνική κατηγοριοποίηση των «γραικομένων». Μέχρι τον Ιούνιο λοιπόν του 1942 : *«Από το συνολικό αριθμό των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, στο σχολείο φοίτησαν τα 4.069 και έμειναν έξω από το σχολείο 275. Έμειναν έξω από το σχολείο και τα ελληνόπουλα, και μεγάλος αριθμός των παιδιών των Βούλγαρων γραικομένων. Οι τελευταίοι ακόμη κι αν έχουν βουλγαρική καταγωγή, κι αν μιλούν τη βουλγαρική γλώσσα, επίσημα δηλώνουν ότι είναι Έλληνες. Για το λόγο αυτό τα παιδιά των περισσότερων έμειναν έξω από το σχολείο. Η πλειοψηφία όμως των παιδιών συγκεντρώθηκε στο σχολείο.*

Ο συνολικός αριθμός των παιδιών που οι γονείς τους είναι γραικομένοι είναι

Συγκεντρώθηκαν στο σχολείο και γράφτηκαν ως Βούλγαροι παιδιά. (sic) Τα παιδιά των γραικομένων μπορούν να γίνουν δεκτά στο σχολείο. Οι γονείς τους είναι φανατισμένοι, αλλά τα παιδιά, μέσα από την επίδραση του σχολείου, μπορούν να αποκοπούν από το φανατισμένο περιβάλλον των γονιών τους και να εμφυτευτεί σε αυτά το πατριωτικό βουλγαρικό αίσθημα, για τη βουλγαρική εθνικότητα.»²²⁸

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι με τον όρο «Βούλγαροι – γραικομένοι» εννοούνται *δυσνητικά* όλοι οι γραικομένοι, δηλ. οι τέως πατριαρχικοί σλαβόφωνοι. Η συνεκτική κρατική μέριμνα των εθνικών ελίτ της Βουλγαρίας προκαταβολικά τους προσέδωσε τον εθνικό προσδιορισμό «Βούλγαροι». Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Μπογκντάνοφ, ένα μεγάλο τμήμα τους, αυτοί δηλαδή που επίσημα δηλώνουν ότι είναι Έλληνες, αρνήθηκαν να εμφανιστούν στις σχολικές αρχές και να εγγράψουν τα παιδιά τους στο βουλγαρικό σχολείο. Προφανώς η αιτία πρέπει να αναζητηθεί στο λόγο που προκύπτει και από την αναφορά του Μπογκντάνοφ : ότι δηλαδή με την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο οι γονείς προσυπέγραφαν την αποδοχή της βουλγαρικής ιθαγένειας. Το τμήμα εκείνο, λοιπόν, των τέως πατριαρχικών σλαβόφωνων, που από παράδοση δήλωναν φανατικοί «Έλληνες» και δεν αποδέχτηκαν την εγκαθίδρυση της βουλγαρικής διοίκησης, κατέστησε φανερή την επιλογή του με την αποστασιοποίησή του από το βουλγαρικό εκπαιδευτικό μηχανισμό. Αυτοί τελικά παρέμειναν γραικομένοι.

²²⁴ Ο.π. σ. 380

²²⁵ Ο.π. σ. 380 πλάτη

²²⁶ Στο ίδιο

²²⁷ Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις...*, σσ. 237 – 238

²²⁸ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 380 πλάτη

Ένα άλλο τμήμα των σλαβόφωνων εμφανίστηκε στις εκπαιδευτικές αρχές και έγραψε τα παιδιά του στο βουλγαρικό σχολείο ως «Βούλγαρους». «Είναι ασαφές αν το έκανε από συναισθηματική πεποίθηση ή από έλλειψη ελληνικής συνείδησης ή ήταν απλώς σκόπιμη στρατηγική επιβίωσης»²²⁹ απέναντι στο φάσμα της πείνας, του φόβου και της εξαθλίωσης. Εξάλλου είναι αδύνατο να εξακριβώσουμε αναδρομικά ζητήματα τόσο αφηρημένα και θολά, όσο η εθνική συνείδηση. Πάντως αυτοί, οι τέως πατριαρχικοί σλαβόφωνοι, που δεν ταυτίστηκαν φανατισμένα με την ελληνική εθνική συνείδηση και έγραψαν τα παιδιά τους στο σχολείο ως Βούλγαρους, αυτοί τελικά έγιναν οι «Βούλγαροι – γραικομάνοι».

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η σύμπληξη ταυτοτήτων στους κόλπους των σλαβόφωνων της Μακεδονίας, κάτω από την επήρεια αντιμαχόμενων εθνικών πραπαγανδών, φανερώνεται ιστορικά ως ένα φαινόμενο πρωτεϊκό. Οι σλαβόφωνοι της ελληνικής Μακεδονίας, από τις θρησκευτικές ταυτότητες (πατριαρχικοί – εξαρχικοί) μεταπήδησαν στις εθνικές ταυτότητες των τελών του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} («ελληνίζοντες» γραικομάνοι – «βουλγαρίζοντες» ή «Βούλγαροι») και από αυτές πάλι στις πολιτικές – κομματικές ταυτότητες του μεσοπολεμικού ελληνικού κράτους (Λαϊκοί, αριστεροί)²³⁰. Εξάλλου όλες οι γηγενείς πληθυσμιακές ομάδες, μαζί με τους σλαβόφωνους, απέκτησαν μια νέα, συλλογική ταυτότητα, αυτή του ντόπιου, σε αντιδιαστολή με τον πρόσφυγα²³¹.

Κάτω από την πίεση του βουλγαρικού εθνικισμού σχηματίζονται τώρα δύο νέες ταυτότητες, εθνικές, υποδιαίρεσεις του παλιού εθνικού στρατοπέδου των Γραικομάνων, των τέως δηλαδή πατριαρχικών του παρελθόντος: «Βούλγαροι γραικομάνοι» και «γραικομάνοι».

Δυστυχώς στο συγκεκριμένο απόσπασμα από την αναφορά του Μπογκντάνοφ η ασάφεια στη χρήση του όρου «έμειναν έξω από το σχολείο» και τα νούμερα που δε συμπληρώθηκαν, δε μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε, έστω και κατά προσέγγιση, την αναλογία μεταξύ «Βούλγαρων γραικομάνων» και «γραικομάνων». Ίσως ο Μπογκντάνοφ να μην ήταν σε θέση να συγκεντρώσει τα ακριβή αριθμητικά στοιχεία. Ίσως πάλι, η ίδια η εκφραστική σύγχυση και η μη συμπλήρωση των αριθμητικών στοιχείων στο σημείο αυτό, συνυποδηλώνουν αυτό που ο επιθεωρητής απέφυγε εγγράφως να δηλώσει.

Τέλος, τις θέσεις που εκφράζει ο Μπογκντάνοφ στο απόσπασμα αυτό για τη δυνατότητα μετάπλασης των παιδιών των γραικομάνων (απλά γραικομάνοι, χωρίς τον προσδιορισμό «Βούλγαροι») σε άρτιους «Βούλγαρους» - μέσω της επίδρασης του σχολείου και της απομάκρυνσης από το περιβάλλον του σπιτιού - συμμαρξίζεται και ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας. Ο Μπογκντάνοφ μάλιστα περιλαμβάνει τις θέσεις αυτές στις προτάσεις του προς το Υπουργείο για την επόμενη σχολική χρονιά²³². Σε αυτές προσθέτει πως θα έπρεπε να κληθούν στο σχολείο και τα παιδιά από γονείς Έλληνες ή γραικομάνους, που έως το 1924 εποίκισαν την «περιφέρεια Αιγαίου», προερχόμενοι από το εσωτερικό της Βουλγαρίας.

Γ. Εκπαιδευτικοί

²²⁹ Η φράση προέρχεται από την Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες...*, σ. 346, και συγκεκριμένα από το επεισόδιο που περιγράφεται η θερμή υποδοχή των βουλγαρικών στρατευμάτων στην Ασσηρο, το καλοκαίρι του 1941, από μια Ασσηριώτισσα, που μιλούσε «βουλγαρικά».

²³⁰ Γούναρης, *Εθνοτικές ομάδες και κομματικές παρατάξεις στη Μακεδονία...*, και Μιχαηλίδης, *Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες: Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης*.

²³¹ Καρακασίδου, *Μακεδονικές ιστορίες...*, σσ. 255 - 281

²³² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 382

Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει πως από τις έρευνες που διεξήγαγε μέσα στον Ιούνιο του 1941²³³ για τον εντοπισμό παιδιών βουλγαρικής καταγωγής που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, προέκυψε πως στις δύο διοικητικές επαρχίες Σερρών και Σιδηροκάστρου έχει διατηρηθεί το βουλγαρικό στοιχείο σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στην υπόλοιπη περιφέρεια και για το λόγο αυτό στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών δόθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός εκπαιδευτικών. Ο αριθμός αυτός τον Ιούνιο του 1942, που χρονολογείται η αναφορά, ανέρχεται σε 124 εκπαιδευτικούς (53 στη διοικητική επαρχία Σερρών και 71 στην αντίστοιχη του Σιδηροκάστρου).

Εξάλλου το Πρωτόκολλο από τη 2^η σύσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, μας δίνει τα παρακάτω στοιχεία για το διδακτικό δυναμικό που ορίστηκε για την εκπαιδευτική επαρχία Σερρών στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941:

50 εκπαιδευτικοί στη διοικητική επαρχία Σερρών και

31 εκπαιδευτικοί στη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου, και συγκεκριμένα στην πόλη του Σιδηροκάστρου και στα χωριά Τσιφλιτζίκ (Στρυμονοχώρι), Ελέσνιτσα (Φαιά Πέτρα), Στάτκοβο (Κοίμησις), Ερνίκιοϊ (Ποντισμένον), Μπαρακλί (Βαλτερό), Ρούπελ (Κλειδί), Γκολιάμα (= μεγάλος) Μαχαλά, Μρίσνα (Γόνιμο), Πόρλιντα (Κογγύλια), Χατζή – Μπειλίκ (Βυρώνεια), Γκάρα Βυρώνεια (Σταθμός Βυρώνειας), και επιπλέον

26 εκπαιδευτικοί στη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου, και συγκεκριμένα στα χωριά Κρούσεβο (Αχλαδοχώριον), Κίρτσεβο (Καρυδοχώρι), Τσάρβιστε (Καπνόφυτο), Τσενγκέλ (Αγκιστρον), Λιάχοβο, Μπούτκοβο (Κερκίνη), Γκόρνι Πορόι (Άνω Πορρόια), Σαβιάκ (Βαμβακόφυτον), Καμαρέτο (Καμαρωτόν), Κιούπρια (Γεφυρούδι) και Βέτρην (Νέο Πετρίτσι)²³⁴.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι κατά τον αρχικό σχεδιασμό του σχολικού δικτύου στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών έγινε πρόβλεψη για 107 εκπαιδευτικούς, ενώ το αντίστοιχο νούμερο τον Ιούνιο του 1942 είναι 124 εκπαιδευτικοί. Άρα όντως υπάρχει αύξηση του μαθητικού δυναμικού κατά τη διάρκεια της χρονιάς, και μάλιστα σε ένα βαθμό που ξεπέρασε τις προσδοκίες και τις προβλέψεις των εκπαιδευτικών αρχών.

5.2.2.2. Υλικές συνθήκες στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Στο βουλγαρικό κράτος, κατά την περίοδο που μελετούμε, την αρμοδιότητα της υλικής συντήρησης των σχολείων, όπως και την ευθύνη της οικονομικής διαχείρισης των υλικών πόρων φέρουν αποκλειστικά οι Σχολικές Επιτροπές. Τα έσοδα των σχολείων προέρχονται από περιουσιακά στοιχεία που τους ανήκουν και από κρατικές ή δημοτικές επιχορηγήσεις. Τα σχολεία διαθέτουν συχνά περιουσιακά στοιχεία, την επονομαζόμενη Σχολική Περιουσία. Τα έσοδα της σχολικής μονάδας, όπως και οι δωρεές και όλες οι υπόλοιπες οικονομικές ενισχύσεις κατατίθενται σε ένα λογαριασμό με το όνομα «Σχολικό Ταμείο». Συχνά στα σχολεία διακινείται ο λογαριασμός «Φτωχοί Μαθητές», μέσω του οποίου ενισχύονται οι άποροι μαθητές. Τις Σχολικές Επιτροπές, όπως και τις διοικητικές επιτροπές των μορφωτικών

²³³ Ό.π. σ. 379 πλάτη. Στην αναφορά για την προσωπική του δράση, σ. 375, γράφει πως οι έρευνες έγιναν κατά τον Ιούλιο του 1941.

²³⁴ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 4 πλάτη

συλλόγων, τις ελέγχει κατά τις διοικητικές επιθεωρήσεις του ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής²³⁵.

Όπως έχουμε ήδη δει, κατόπιν εντολής του Πρωθυπουργού και Υπουργού Εθνικής Παιδείας, Φίλοφ, στις αρχές Ιουνίου 1941, η σχολική περιουσία και ο σχολικός εξοπλισμός που εντοπίστηκε από τις βουλγαρικές διοικητικές αρχές στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη καταγράφηκε συστηματικά και οι λίστες αυτές απεστάλησαν στο Υπουργείο.

Μετά και τη σύσταση της Περιφερειακής Σχολικής Επιθεώρησης στην πόλη της Ξάνθης, λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης της χώρας, δε γίνεται καμία σκέψη για την οικοδόμηση νέων σχολικών εγκαταστάσεων στην περιφέρεια, ούτε καν εκεί που κρίνεται άκρως απαραίτητο (π.χ. στα Πομακοχώρια²³⁶). Η τελική απόφαση που λαμβάνεται είναι να επιδιορθωθούν και να προσαρμοστούν κατάλληλα για τις εκπαιδευτικές ανάγκες οι ήδη υπάρχοντες σχολικοί χώροι της τέως ελληνικής διοίκησης²³⁷.

Σύμφωνα με την αναφορά του Ναλμπάντοφ²³⁸, κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 ήταν ήδη επισκευασμένα, με οικονομικά μέσα των δήμων και οικονομική βοήθεια από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, πολλά από τα σχολεία, τα οποία βρήκαν οι εκπαιδευτικές αρχές κατεστραμμένα και λεηλατημένα από τα στρατιωτικά τμήματα, που στρατωνίστηκαν σε αυτά, και από τον ντόπιο πληθυσμό. Ορισμένες επισκευές – ειδικά των εσωτερικών χώρων – ολοκληρώνονταν και κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών.

Οι επισκευές αυτές αφορούσαν κυρίως στην τοποθέτηση σανιδένιων πατωμάτων σε μερικά σχολεία, διότι, όπως γράφει ο Ναλμπάντοφ, *«εδώ σχεδόν όλα τα ογκώδη σχολικά κτίρια είναι χτισμένα με τσιμεντένια, μωσαϊκά πατώματα, τα οποία θεωρούμε όχι ιδιαίτερα πρακτικά και ανεπαρκώς υγιεινά. Για την τοποθέτηση του πατώματος του δημοτικού σχολείου στην πόλη της Ξάνθης το Υπουργείο Δημόσιων Κτιρίων, Δρόμων και Δημόσιων Έργων χορήγησε μέσω του Περιφερειακού μηχανικού στην πόλη της Ξάνθης το ποσό των 200.000 λέβα. Πέραν τούτου με το ποσό αυτό έγιναν και μερικές άλλες μικρές επιδιορθώσεις του σχολικού κτιρίου.»*²³⁹

Στην καλύτερη κατάσταση βρέθηκαν τα σχολεία στις εκπαιδευτικές επαρχίες Δράμας και Σερρών και στις πόλεις Καβάλα, Σέρρες, Δράμα, Κομοτηνή και Ξάνθη²⁴⁰. Τα σχολεία που βρέθηκαν στη χειρότερη κατάσταση ήταν αυτά των πομάκικων χωριών και συνοικισμών των εκπαιδευτικών επαρχιών Ξάνθης και Κομοτηνής. *«Εκεί, γενικά δε μπορεί να γίνει λόγος για σχολικές εγκαταστάσεις. Πρόκειται για μικρούς «οντάδες», δωμάτια προσευχής μέσα σε τζαμιά, αναπροσαρμοσμένους για τις ανάγκες των σχολείων. Σε μερικά χωριά ακόμη από την αρχή της σχολικής χρονιάς αναπροσαρμόστηκαν για το σκοπό αυτό στρατώνες,*

²³⁵ Κατά τη διοικητική επιθεώρηση, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής ελέγχει και εποπτεύει τους Διευθυντές των σχολικών μονάδων, τις Σχολικές Επιτροπές και τις διοικητικές επιτροπές των Μορφωτικών Συλλόγων. Κατά τις παιδαγωγικές επιθεωρήσεις, ελέγχει, καθοδηγεί και βαθμολογεί τους εκπαιδευτικούς.

²³⁶ Για τα σχολεία των οικισμών αυτών θα γίνει λόγος παρακάτω.

²³⁷ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 389

²³⁸ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 417

²³⁹ Στο ίδιο

²⁴⁰ Στο ίδιο. Για τις προσπάθειές και την οικονομική συμβολή τους κατά την επιδιόρθωση και τον εξοπλισμό του βασικού σχολείου Ξάνθης τιμήθηκαν με Έπαινο από το Περιφερειακό Συμβούλιο Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης ο τέως δήμαρχος της πόλης Βλαντιμίρ Ντόσεφ και ο Πέταρ Κεμπέτσεφ, που τον διαδέχτηκε. Με Έπαινο τιμήθηκε επίσης, για τον ίδιο λόγο, ο δήμαρχος Καβάλας Ντιμ. Στινλίεφ και ο δήμαρχος Κομοτηνής Ιορντάν Ράινοφ.

δημόσιες και άλλες εγκαταστάσεις, και σε ορισμένες περιοχές, μέσω πιο εκτεταμένης επισκευής, βελτιώθηκαν οι υπάρχουσες σχολικές εγκαταστάσεις.»²⁴¹

Σύμφωνα με τον Ναλμπάντοφ, κανένα σχολείο δε διέθετε σύγχρονο σύστημα υδροδότησης και μόνο τα σχολεία των πόλεων και ορισμένα σχολεία χωριών ήταν ηλεκτροδοτημένα. Επιπλέον λίγα σχολεία διέθεταν αυλές και κήπους και ένας πολύ μικρός αριθμός από αυτά ήταν περιφραγμένα.

Εξάλλου όσον αφορά: α) στο σχολικό εξοπλισμό με θρανία, πίνακες, έδρες, ντουλάπια, β) στην προμήθεια των απαραίτητων εκπαιδευτικών βοηθημάτων (χάρτες, γεωμετρικά όργανα κ.α.) και γ) στη διοργάνωση των σχολικών και μαθητικών βιβλιοθηκών, ο Ναλμπάντοφ αναφέρει πως οι προσπάθειες συνεχίζονταν έντονες καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς.

Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε ειδικότερα τις υλικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε μία από τις εκπαιδευτικές επαρχίες της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.

Εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής, στην αναφορά του από τις 26 – 6 - 1942 για την προσωπική του δράση κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942²⁴², κάνει λόγο για όλες τις απαραίτητες ενέργειες στις οποίες προέβη για τη σύσταση των Σχολικών Επιτροπών στη νεοσυσταθείσα εκπαιδευτική επαρχία. Επιπλέον διατείνεται ότι στο επίκεντρο της δράσης του τοποθέτησε την ορθή χρηματοδότηση των σχολείων και τη δημιουργία σχολικών περιουσιών²⁴³. Στον τομέα των σχολικών περιουσιών όμως, όπως θα δούμε παρακάτω, μέχρι τον Ιούνιο του 1942 δεν είχε καταφέρει και σπουδαία πράγματα²⁴⁴.

Από τα σχολικά κτίρια τα οποία στέγασαν τα νεοϊδρυμένα βουλγαρικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, μόνο τα 10 – σύμφωνα με την κρίση του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή – είχαν κατασκευαστεί ειδικά για σχολεία. Αυτά ήταν τα σχολικά κτίρια στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη (2 σχολεία), και στα χωριά Απολος, Γιασιγιούκ (Ιάσιον), Σάπτσι (Σάπες), Καρά – Κούρτζαλι (Κροβίλη), Σουσουρ – κιοϊ (Σώστης), Καρατζά – κιοϊ (Αρατος) και Μπουλάτ – κιοϊ (Ασώματος). Το σχολείο στο χωριό Μάκρη στεγάστηκε σε ένα ημικατάλληλο κτίριο²⁴⁵.

Σε όλα τα υπόλοιπα χωριά, και ειδικά στα Πομακοχώρια, ο Γκεοργκίεφ συνάντησε σχολικά κτίρια που τα έκρινε άκρως ακατάλληλα και ανθυγιεινά. Συγκεκριμένα κάνει λόγο για «οντάδες», δωμάτια προσευχής μέσα στα τζαμιά, που χρησιμοποιούνται ως σχολεία²⁴⁶. Προφανώς από την αναφορά του Γκεοργκίεφ προέρχονται οι πληροφορίες για τους «οντάδες», τις οποίες ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής είδαμε ότι μεταφέρει στους ανωτέρους του στο Υπουργείο²⁴⁷. Από τα υπόλοιπα χωριά, εκτός από τα Πομακοχώρια, μόνο στο Κοζλού – κιοϊ (Καρυδιά) δεν υπάρχει σχολικό κτίριο, διότι, καθώς φαίνεται, η εγκατάσταση έμεινε από τις ελληνικές αρχές ημιτελής.

²⁴¹ Στο ίδιο

²⁴² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 388 – 389 πλάτη

²⁴³ Ο.π. σ. 389

²⁴⁴ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 387

²⁴⁵ Ο.π. σ. 386 πλάτη

²⁴⁶ Στο ίδιο

²⁴⁷ Βλ. Παραπάνω στην εργασία μας, κεφ. 5.2.2.2. Υλικές συνθήκες στην Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης.

Στην αρχή της σχολικής χρονιάς 1941 - 1942 το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ενίσχυσε όλους τους δήμους της επαρχίας Κομοτηνής με το συνολικό ποσό των 200.000 για την επισκευή των σχολικών κτιρίων. Κι ενώ όλοι οι δήμοι της επαρχίας εισέπραξαν το ποσό και το διαχειρίστηκαν για το σκοπό αυτό, μόνο ο δήμος Χεμετλί (δήμος Οργάνης) αρνήθηκε να εισπράξει το ποσό που του αναλογούσε και επέστρεψε την οικονομική ενίσχυση των 40.000 στο Υπουργείο²⁴⁸.

Όσον αφορά στα Πομακοχώρια, η άποψη του Γκεοργκίεφ είναι πως θεμελιώδης προϋπόθεση για να λειτουργήσουν εκεί σχολεία αποτελεί η κατασκευή κατάλληλων σχολικών κτιρίων, είτε από το ίδιο το κράτος είτε από τους αντίστοιχους δήμους, αφού τους εξαναγκάσει το κράτος. Ειδάλλως όλα τα έξοδα για προσωπικό, εξοπλισμό κ.α. πάνε χαμένα.

Εξάλλου από τα σχολεία της επαρχίας μόνο 4 έχουν αυλή περιφραγμένη, ενώ τα υπόλοιπα είτε δεν έχουν αυλή, είτε αυτή δεν είναι περιφραγμένη. Σχολικοί κήποι υπάρχουν μόνο στο σχολείο της Κομοτηνής και σε αυτό του χωριού Καρατζά – κιοϊ (Άρατος). Όλα τα σχολεία θερμαίνονται με ξύλα, εκτός από το σχολείο της Κομοτηνής, το οποίο διαθέτει κεντρική θέρμανση (με καλοριφέρ ατμού). Επιπλέον μόνο σε 7 σχολεία οι τουαλέτες ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις υγιεινής.

Όσον αφορά στο σχολικό εξοπλισμό, μόνο τα σχολεία στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη, και στα χωριά Άπολος, Γιασιγιούκ, Σάπτσι, Καρά – Κούρτζαλι, Σουσούρ – κιοϊ, Καρατζά – κιοϊ, Μπουλάτ – κιοϊ και Μάκρη διαθέτουν επαρκή σχολικό εξοπλισμό. Στα υπόλοιπα σχολεία η κατάσταση δεν είναι ικανοποιητική. Στα Πομακοχώρια μάλιστα η κατάσταση είναι απελπιστική. Σε πολλούς οικισμούς δεν υπάρχει έδρα και καρέκλα για να καθίσει ο δάσκαλος. Λείπουν πίνακες, θρανία, θερμάστρες, κ.α.. Στα χωριά αυτά οι κοινότητες είναι πάρα πολύ φτωχές και – όπως προβλέπει ο Γκεοργκίεφ – οι ανάγκες αυτές θα αργήσουν να ικανοποιηθούν. Για τη σχολική χρονιά 1941 - 1942 πολλά σχολεία των χωριών αυτών δανείστηκαν θρανία και πίνακες από άλλους οικισμούς, στους οποίους τα σχολεία δε λειτούργησαν²⁴⁹.

Σχετικά με τα σχολικά βοηθήματα, ακόμη και τα σχολεία των πόλεων αντιμετωπίζουν προβλήματα. Στα σχολεία στα Πομακοχώρια δεν υπάρχει κανενός είδους σχολικό βοήθημα.

Όσον αφορά στις βιβλιοθήκες των σχολείων, ακόμη και στις πόλεις, δεν υπάρχουν άλλα βιβλία, παρά μόνο αυτά που δόθηκαν ή αγοράστηκαν και στάλθηκαν από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας. Ο Γκεοργκίεφ αναφέρει πως η ποσότητά τους είναι ικανοποιητική.

Εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης, στην αναφορά του για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία της αρμοδιότητάς του, περιγράφει την υλική κατάσταση των σχολείων με μελανά χρώματα²⁵⁰. Εκτός από τα σχολεία στην πόλη της Ξάνθης και σε δύο χωριά, οι υλικές συνθήκες σε όλα τα υπόλοιπα σχολεία χαρακτηρίζονται από ακραία ανέχεια και δεν ανταποκρίνονται ούτε στις στοιχειώδεις απαιτήσεις σχολικής υγιεινής, ευταξίας και ανέσεων. Σχεδόν όλα τα σχολικά κτίρια στα ορεινά χωριά – πρόκειται για τα Πομακοχώρια - είναι τελείως ανεπαρκή και ακατάλληλα, προσαρμοσμένα για οτιδήποτε άλλο, παρά για σχολεία. Από τα 18 σχολεία που ιδρύθηκαν στα ορεινά χωριά, επιδιορθώθηκαν και

²⁴⁸ Στο ίδιο

²⁴⁹ Ο.π. σ. 387

²⁵⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 393 πλάτη - 394

βρίσκονται σε προσωρινά υποφερτή κατάσταση 11 κτίρια, κι αυτό με ιδιαίτερη επιμονή. Προφανώς εννοείται ότι ασκήθηκαν μεγάλες πιέσεις στις δημοτικές αρχές.

Ο εξοπλισμός είναι πολύ φτωχός, σχεδόν ανύπαρκτος. Τα θρανία είναι πολύ παλιά, πολλές φορές δε επαρκούν, δεν υπάρχουν έδρες, δεν υπάρχει ούτε καν μία καρέκλα.

Ακόμη πιο αξιοθρήνητη είναι η κατάσταση στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης σε σχέση με τα διδακτικά βοηθήματα (χάρτες, αριθμητήρια, γεωμετρικά όργανα, κ.τ.λ.). Τα σχολεία δε στάθηκε δυνατό να εφοδιαστούν με τέτοια, ειδικά στους ορεινούς οικισμούς. Μόνο μερικά σχολεία μπόρεσαν να προμηθευτούν ξύλινα γράμματα και αριθμητήρια, ενώ σε μερικά σχολεία τα κατασκεύασαν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Πέρα από τα παραπάνω τα σχολεία δεν προμηθεύτηκαν τίποτε άλλο.

Βιβλιοθήκες δεν υπήρχαν στα σχολεία, πέρα από τα βιβλία που έστειλε το Υπουργείο. Μόνο το δημοτικό σχολείο Ξάνθης διέθετε σχετικά πλούσια βιβλιοθήκη.

Το πιο ανησυχητικό από όλα, σύμφωνα με τον Πετρόφ, είναι ότι δεν υπάρχουν οι προοπτικές να βελτιωθούν οι αντικειμενικές συνθήκες της σχολικής εργασίας, διότι οι δήμοι είναι τελείως φτωχοί και δε διαθέτουν τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις ανάγκες αυτές. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται μια γενναία οικονομική ενίσχυση των σχολείων στους ορεινούς οικισμούς από την πλευρά του κράτους. Η ενίσχυση αυτή πρέπει να καλύπτει από τη μια πλευρά την κατασκευή σχολικών κτιρίων, και από την άλλη την προμήθεια σχολικών βοηθημάτων και εξοπλισμού, ιδιαίτερα δε θρανίων.

Εξάλλου τα περισσότερα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας δε διαθέτουν προαύλια. Λίγα διαθέτουν μικρές αυλές, αλλά δεν είναι περιφραγμένες. Τα οικονομικά περιθώρια για τη βελτίωση της κατάστασης είναι πολύ στενά.

Επιπλέον οι έρευνες του Πετρόφ για τις σχολικές περιουσίες, έφεραν στο φως μόνο λίγα αγροτεμάχια, ιδιοκτησία των σχολείων στα χωριά Μπαλούστρα (Άβδηρα), Οκτσιλάρ (Τοξότες), και του σχολείου στο χωριό Κριστόπολε (Σταυρούπολη), που άνοιξε όχι στην πρώτη φάση, αλλά κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Επιπρόσθετα ο επιθεωρητής διαπίστωσε ότι στους ορεινούς δήμους δεν υπήρχε η δυνατότητα να αποκτήσουν τα σχολεία έσοδα και σχολική περιουσία. Τέλος, στην αναφορά του για την προσωπική του δράση κατά τη σχολική χρονιά 1941- 1942²⁵¹, κάνει λόγο για την αποτυχία των προσπαθειών που κατέβαλε για τη δημιουργία σχολικών περιουσιών²⁵².

Επομένως όλο το βάρος της υλικής συντήρησης των σχολείων έπεφτε στους δήμους. Μόνο που η συμπεριφορά των Σχολικών Επιτροπών στο θέμα της υλικής συντήρησης των σχολείων δεν ήταν υποδειγματική. «Σε πολλές επιτροπές λείπει το ενδιαφέρον για τα σχολεία, η καλή διάθεση και η μέριμνα που δεν πηγάζει από τον καταναγκασμό.»²⁵³

Εκπαιδευτική Επαρχία Καβάλας

Οι υλικές συνθήκες των σχολείων στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας εμφανίζονται πολύ καλύτερες. Βέβαια στην επαρχία αυτή λειτούργησαν μόνο δύο βασικά σχολεία, ένα στην πόλη της Καβάλας και ένα στην πόλη της Χρυσούπολης. Τα σχολικά κτίρια που εντοπίστηκαν στις πόλεις αυτές, σύμφωνα με την αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας²⁵⁴, ήταν καινούρια, υγιεινά, διέθεταν

²⁵¹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 396 – 397 πλάτη

²⁵² Ο.π. σ. 396 πλάτη

²⁵³ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 394

²⁵⁴ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 401

υδροδότηση, όμορφες και περιφραγμένες αυλές και σύγχρονες τουαλέτες. Επίσης το βασικό σχολείο της Χρυσούπολης απέκτησε πρόσφατα και ραδιοφωνική εγκατάσταση.

Κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς τα σχολικά κτίρια ήταν επισκευασμένα και βαμμένα και επιπλέον διέθεταν όλο τον απαραίτητο εξοπλισμό, όπως θρανία, μαυροπίνακες, έδρες, ντουλάπια θερμάστρες κ.α.. Επίσης μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα τα σχολεία εφοδιάστηκαν με διδακτικά βοηθήματα (χάρτες, όργανα, κ.τ.λ.). Βέβαια χρησιμοποιούνταν κανονικά και τα σχολικά βοηθήματα που εντοπίστηκαν στα «τέως ελληνικά σχολεία». Πρόκειται για προϊόντα γερμανικών εταιριών, από τις οποίες και τα βουλγαρικά σχολεία προμηθεύονταν βοηθήματα²⁵⁵.

Ο Πόποφ κρίνει πως το έργο της προετοιμασίας των σχολείων που ανέλαβαν οι Διευθυντές και οι Σχολικές Επιτροπές ήταν δύσκολο, διότι όλα τα σχολεία υπέστησαν καταστροφές από τους Έλληνες, Γερμανούς, και τέλος Βούλγαρους στρατιώτες, που στρατωνίστηκαν σε αυτά²⁵⁶.

Ωστόσο και οι δύο Σχολικές Επιτροπές της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας (μία στην πόλη της Καβάλας και μία στην πόλη της Χρυσούπολης) εργάστηκαν πρόθυμα για τον εξοπλισμό των σχολείων²⁵⁷. Επιπλέον, σε συνεργασία με τους διευθυντές των δημοτικών σχολείων έλυσαν έγκαιρα και αποτελεσματικά το ζήτημα της στέγασης των εκπαιδευτικών και του εξοπλισμού των κατοικιών τους²⁵⁸. Μάλιστα το Περιφερειακό Συμβούλιο Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης κατά την τρίτη συνδιάσκεψή του τον Ιούνιο του 1942 απένειμε Έπαινο στο Δήμαρχο της Καβάλας. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο της συνδιάσκεψης (Πρωτόκολλο αρ. 3) ο Δήμαρχος Καβάλας, αφού μεταχειρίστηκε όλα τα μέσα και όλες τις δυνάμεις που διέθετε, σε συνεργασία με το Διευθυντή του βασικού σχολείου Καβάλας, οργάνωσε ένα υποδειγματικό σχολείο που το θαύμαζαν ακόμη και οι Έλληνες²⁵⁹. Επίσης, με το ίδιο Πρωτόκολλο, το Περιφερειακό Συμβούλιο βράβευσε με εκλεκτά παιδαγωγικά και επιστημονικά βιβλία το Διευθυντή του βασικού σχολείου Καβάλας, Ιβάν Ντ. Σλάβτσεφ, και το Διευθυντή του βασικού σχολείου Χρυσούπολης, Χρίστο Χρ. Αγγέλοφ²⁶⁰ (κατοπινό επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης). Οι δύο παραπάνω διευθυντές τιμήθηκαν για την εξωσχολική τους δραστηριότητα, κυρίως όμως για τις προσπάθειες που κατέβαλαν για τη συγκρότηση των σχολικών μονάδων ευθύνης τους. Για τον Αγγέλοφ ειδικότερα, αναφέρονται οι προσπάθειες που κατέβαλε για τη σύσταση του σχολείου και τον εφοδιασμό του με όμορφο και υγιεινό εξοπλισμό, με διδακτικά βοηθήματα και με ραδιοφωνική συσκευή²⁶¹.

Τέλος στην αναφορά για την προσωπική του δράση κατά σχολική χρονιά 1941-1942²⁶², ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Καβάλας, Πόποφ, αναφέρει πως έπραξε ό,τι ήταν αναγκαίο για να αποκτήσουν τα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας ιδιόκτητη περιουσία²⁶³.

Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

²⁵⁵ Ο.π. σ. 401 πλάτη

²⁵⁶ Στο ίδιο

²⁵⁷ Ο.π. σ. 402 πλάτη

²⁵⁸ Ο.π. σ. 401 πλάτη

²⁵⁹ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 17.

²⁶⁰ Ο.π. σ. 15

²⁶¹ Ο.π. σ. 15

²⁶² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 398 – 399 πλάτη

²⁶³ Ο.π. σ. 398 πλάτη

Ο Ιλίοφ ανέλαβε τη διεύθυνση της σχολικής επιθεώρησης Δράμας στις 13 Αυγούστου του 1941. Επομένως ο προκάτοχός του μετέφερε στους δημάρχους τις εντολές για την επιδιόρθωση των σχολικών κτιρίων και τον εφοδιασμό τους με την απαραίτητη επίπλωση και τα διδακτικά βοηθήματα. Ο Ιλίοφ στις 16 του ίδιου μήνα ξεκίνησε περιοδεία στην εκπαιδευτική επαρχία, προκειμένου να ελέγξει επί τόπου την προεργασία που έχει γίνει, ώστε έγκαιρα να ξεκινήσουν τα μαθήματα της σχολικής χρονιάς²⁶⁴. Παντού διαπίστωσε ότι οι δημοτικές αρχές είχαν λάβει υπόψη την εντολή της σχολικής επιθεώρησης για την επισκευή των σχολικών κτιρίων και την προμήθεια του εξοπλισμού.

Του προκάλεσε ωστόσο δυσάρεστη εντύπωση το γεγονός ότι σε όλους τους οικισμούς τα σχολεία είχαν «εγκαταλειφθεί στην αυθαιρεσία»²⁶⁵. Οι πόρτες και τα παράθυρα ήταν σπασμένα, ο εξοπλισμός είχε κλαπεί ή αχρηστευτεί. Από τα σχολικά όργανα «δεν απέμεινε ούτε ίχνος»²⁶⁶. Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής έδωσε εντολή να διαφυλαχτεί και να χρησιμοποιηθεί ό,τι απέμεινε από το σχολικό εξοπλισμό²⁶⁷. Οι εκπαιδευτικοί και οι δημοτικές αρχές έπρεπε να κατέβαλλαν πολύ κόπο, χρόνο και μέσα, καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, για να δημιουργήσουν μόλις υποφερτές υλικές συνθήκες για σχολική εργασία²⁶⁸.

Κατά τα άλλα, σε όλους σχεδόν τους οικισμούς που οι εκπαιδευτικές αρχές αποφάσισαν να ιδρύσουν σχολεία, εντόπισαν ωραία σχολικά κτίρια. Εξαίρεση αποτελούσαν μόνο τα χωριά Τερλίσ (Βαθύτοπος), της περιοχής του Νευροκοπίου και Γκιούρετζικ (Γρανίτης), της περιοχής Δράμας. Στα χωριά Βώλακας, Βέλκοβο (Χρυσοκέφαλος) και Ντόλνο – μπροντί (Κάτω Βροντού) η κατασκευή των σχολικών κτιρίων από την πρώην ελληνική διοίκηση δεν είχε αποπερατωθεί²⁶⁹. Ο επιθεωρητής ζήτησε για το λόγο αυτό οικονομική βοήθεια από το Υπουργείο, η οποία όμως, μέχρι και τον Ιούνιο του 1942 δεν είχε ακόμη δοθεί. Εξαιτίας της οικονομικής στενότητας δεν έθεσε θέμα κατασκευής νέων σχολικών κτιρίων, με εξαίρεση το χωριό Τερλίσ, το οποίο δε διέθετε καθόλου σχολικό κτίριο²⁷⁰.

Εξάλλου οι σχολικές αυλές και οι σχολικοί κήποι, σύμφωνα με τον Ιλίοφ, παρουσίαζαν παντού εικόνα εγκατάλειψης²⁷¹.

Ο Ιλίοφ εκτιμά ότι τα μεγάλα εμπόδια για τη βελτίωση των υλικών συνθηκών μέσα στα σχολεία είναι οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι δήμοι της επαρχίας Δράμας και η έλλειψη σχολικών περιουσιών²⁷².

Επιπλέον αναφέρει ότι η επαρχιακή επιθεώρηση έκανε ό,τι ήταν δυνατό, για να εντοπιστούν οι σχολικές περιουσίες της τέως ελληνικής διοίκησης και να δοθούν προς ενοικίαση²⁷³. Επιπλέον έδωσε εντολή στους δημάρχους, ως προέδρους των σχολικών επιτροπών, να ερευνήσουν αν υπάρχουν στους δήμους τους σχολικές περιουσίες και σε περίπτωση που υπάρχουν να τις δώσουν προς ενοικίαση. Για το λόγο αυτό ο Ιλίοφ ήρθε πολλές φορές σε επαφή και με τον επαρχιακό διοικητή Δράμας²⁷⁴. Όπως ο ίδιος ο επιθεωρητής αναφέρει, με την υποστήριξη και του

²⁶⁴ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 403

²⁶⁵ Ο.π. σ. 403

²⁶⁶ Ο.π. σ. 406

²⁶⁷ Ο.π. σ. 403

²⁶⁸ Ο.π. σ. 406

²⁶⁹ Ο.π. σ. 406

²⁷⁰ Ο.π. σ. 404

²⁷¹ Στο ίδιο

²⁷² Στο ίδιο

²⁷³ Ο.π. σ. 406

²⁷⁴ Ο.π. σ. 404

περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή πέτυχε να εξασφαλίσει οικονομική ενίσχυση για πολλά σχολεία. Νέες σχολικές περιουσίες δε μπορούν να συσταθούν, διότι, σύμφωνα με τον Ιλίοφ, δεν έχουν εκδοθεί τα σχετικά διατάγματα²⁷⁵.

Επιπλέον, για την ορθή συντήρηση των σχολικών κτιρίων και τον κατάλληλο εξοπλισμό τους η επιθεώρηση ζήτησε από όλους τους δήμους στους οποίους άνοιξαν σχολεία, να δημιουργηθούν σχολικές επιτροπές. Αυτές σχηματίστηκαν, αλλά ακόμη και τον Ιούνιο του 1942 λειτουργούσαν «άτονα»²⁷⁶.

Εκπαιδευτική Επαρχία Σερρών

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών Μπογκντάν Μπογκντάνοφ, με τις λεπτομερείς περιγραφές και τις εκτενείς παρατηρήσεις του - και στην αναφορά του για την κατάσταση του σχολικού έργου και στην αντίστοιχη για την προσωπική του δραστηριότητα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών - μας μεταφέρει μια ζωντανή εικόνα της σχολικής υλικοτεχνικής υποδομής που συνάντησαν οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές στη νεοσυσταθείσα εκπαιδευτική περιφέρεια το καλοκαίρι του 1941 αλλά και των προβλημάτων που έπρεπε να υπερκεράσουν.

Σχολικά κτίρια

Όταν τον Ιούνιο του 1941 για πρώτη φορά ο Μπογκντάνοφ περιόδευσε στα χωριά της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών, για να ελέγξει την κατάσταση των σχολείων του ελληνικού κράτους, ήρθε αντιμέτωπος με μια θλιβερή εικόνα. «*Παντού φαίνονταν τα ίχνη του πολέμου και η έλλειψη, για αρκετά μεγάλο διάστημα, της αρμόδιας εξουσίας να χαλιναγωγήσει τα εκδηλωμένα εκείνη τη στιγμή αρπακτικά ένστικτα και το ένστικτο της καταστροφής*»²⁷⁷. Τα σχολεία ήταν κατεστραμμένα. Οι πόρτες και τα παράθυρα ήταν σπασμένα. Ο σχολικός εξοπλισμός ήταν λεηλατημένος²⁷⁸. Σύμφωνα με τον Μπογκντάνοφ, πριν από την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων, σε πολλά σχολεία είχαν τοποθετηθεί ελληνικά στρατιωτικά τμήματα. Στη συνέχεια διέμεναν σε αυτά Γερμανοί στρατιώτες και στο τέλος Βούλγαροι στρατιώτες. Ό,τι απέμεινε από τον εξοπλισμό, λεηλατήθηκε από τον πληθυσμό. Έτσι τα σχολεία έμειναν γυμνά. Διασώθηκαν μόνο θρανία και μερικοί μαυροπίνακες²⁷⁹.

Ο Μπογκντάνοφ μέσα από τις λεπτομερείς περιγραφές του μας δίνει στοιχεία και για την κατάσταση της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας του μεσοπολέμου: «*Σχεδόν σε κάθε οικισμό υπάρχει σχολικό κτίριο.....Προξενεί εντύπωση ότι στους μικρούς και στους μεγαλύτερους οικισμούς οι τέως ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές είχαν οικοδομήσει εντελώς ανεπαρκή, σε σχέση με τον αριθμό των παιδιών, σχολεία. Στους οικισμούς υπερτερούν τα σχολικά κτίρια με 2 ή τρεις σχολικές τάξεις, εκεί όπου με βάση τον αριθμό των παιδιών στον οικισμό, έπρεπε να υπάρχει κτίριο με 5 ή 6 σχολικές τάξεις. Τα σχολεία είναι ανθυγιεινά. Οι τάξεις είναι ευρύχωρες και ψηλοτάβανες, αλλά σε πολλές περιπτώσεις τα πατώματα είναι τσιμεντένια. Υπάρχουν και βορεινά παράθυρα, τα οποία κατά τόπους, στη διάρκεια των επισκευών, έκλεισαν. Σε πολλές*

²⁷⁵ Στο ίδιο

²⁷⁶ Στο ίδιο

²⁷⁷ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 375

²⁷⁸ Στο ίδιο και σ. 378 πλάτη και σ. 379

²⁷⁹ Ο.π. σ. 379

περιπτώσεις τα θρανία και οι μαυροπίνακες είχαν τοποθετηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε το φως έπεφτε από τη δεξιά πλευρά των μαθητών.

Στις ευρύχωρες αίθουσες, οι Έλληνες εκπαιδευτικοί μάζευαν μέχρι 100 – 120 μαθητές. Στα σχολεία, στην κορυφή των σκεπών είχαν τοποθετήσει καλκάνια, τα οποία έδιναν εξωτερική ομορφιά στα κτίρια, αλλά κρατούσαν το νερό και με τον τρόπο αυτό όλα τα σχολεία κατά το φθινόπωρο, το χειμώνα και την άνοιξη, όταν έπεφταν βροχές, έσταζαν. Μπορεί να αποφευχθεί το ελάττωμα αυτό των σχολικών κτιρίων, εάν αφαιρεθούν τα καλκάνια και τοποθετηθούν εξωτερικά λούκια.

Σχεδόν όλα τα σχολεία δεν έχουν περιφραγή. Μόνο 6 σχολεία είναι περιφραγμένα. Οι σχολικές αυλές είναι απλόχωρες. Δεν υπάρχει ανάγκη επέκτασης. Οι σχολικές τάξεις είναι λιγότερες από όσες απαιτούνται στα παρακάτω σχολεία: Ντόλνο – φράστενε (Κάτω Ορεινή), Κασπέκι (Σκούταρι), Άγκο – μαχαλά (Αδελφικόν), Ντόλνα – καμήλα (Ανω Καμήλα), Σαβιάκ, Ντόλνο – χόμοντος (Κάτω Μητρούσι), Τσενγκέλ (Αγκιστρον), Λιάχοβο, Μάντρα (Μανδράκι), Γκολιάμα Μαχαλά. Χρειάζονται πρόσκτισμα. Δεν υπάρχει σχολείο στους εξής οικισμούς: χωριό Στάτκιοβο (Κοίμησις) / η διδασκαλία γίνεται σε δυο μαγαζιά. Το σχολείο είναι καμένο. Στέκονται τα θεμέλια, χωριό Τσιφλιτζίκ (Στρυμνοχώρι) / η διδασκαλία διεξάγεται από δυο δασκάλους σε δύο ξεχωριστές αίθουσες που μετατράπηκαν σε σχολείο. Υπάρχει ήδη η πρώτη πλάκα από μπετό.²⁸⁰

Χωριό Μαρτάτεβο (Ξηροπόταμος). Το σχολείο είναι μια σανιδένια παράγκα. Υπάρχουν προοπτικές να κλείσει, γιατί ο πληθυσμός έχει μετοικήσει.

Χωριό Γκούντελι (Βαμβακούσα). Δεν υπάρχει σχολείο. Μετατράπηκε σε σχολείο ένα ιδιωτικό καφενείο.

Χωριό Γκόρνο – φράστενε (Ανω Ορεινή). Μετατράπηκε σε σχολείο ιδιωτικό σπίτι.²⁸¹

Παρ' όλες αυτές τις ελλείψεις ο Μπογκντάνοφ αναφέρει πως οι συνθήκες δεν επιτρέπουν το χτίσιμο νέων κτιρίων²⁸².

Αφού λοιπόν, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών διαπίστωσε μέσα στο καλοκαίρι του 1941 την κατάσταση των σχολικών κτιρίων, επιδίωξε αμέσως να συναντήσει τους δημάρχους των δήμων στους οποίους άνοιξαν σχολεία. Στις συναντήσεις αυτές μπόρεσε – κατά τα γραφόμενά του - να κάνει τους δημάρχους να ενδιαφερθούν και να μεριμνήσουν για τα σχολεία, να τα επισκευάσουν, αλλά και να φροντίσουν να ανιχνεύσουν το λεηλατημένο σχολικό εξοπλισμό. Τα σχολεία επισκευάστηκαν, αλλά ο εξοπλισμός εντοπίστηκε εν μέρει. Καταβλήθηκαν προσπάθειες από τις δημοτικές αρχές, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, να επιπλωθούν τα σχολεία και να συσταθούν οι στοιχειώδεις υλικές συνθήκες για τη διεξαγωγή της σχολικής εργασίας. Ωστόσο οι προσπάθειες για τον εξοπλισμό των σχολείων δε σταματά καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς²⁸³.

Αν και μέχρι την 1^η Σεπτεμβρίου 1941 οι επισκευές είχαν ολοκληρωθεί στα περισσότερα σχολεία, σημειώθηκε μια κάποια καθυστέρηση σε ορισμένους οικισμούς. Κι εκεί όμως επισκευάστηκαν τα σχολεία, έστω και κάπως καθυστερημένα²⁸⁴.

²⁸⁰ Στη σελίδα 376 γράφει ο Μπογκντάνοφ για τα δύο αυτά χωριά: «Βρήκα το σχολείο στο χωριό Τσιφλιτζίκ της περιοχής Ντεμίρ – Χισάρ με κατασκευή που είχε ξεκινήσει, αλλά δεν είχε ολοκληρωθεί, αλλά το σχολείο στο χωριό Στάτκιοβο ήταν καμένο. Είναι βουλγαρικά χωριά.»

²⁸¹ Ο.π. σ. 378 πλάτη

²⁸² Ο.π. σ. 376

²⁸³ Ο.π. σ. 375

²⁸⁴ Στο ίδιο

Σχολική επίπλωση

Από τα θρανία των ελληνικών σχολείων που περισώθηκαν, τα περισσότερα ήταν καινούρια και κατασκευασμένα για ζευγάρι μαθητών. Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει πως στην επαρχία όλα τα σχολεία είχαν θρανία σε εφεδρεία. Αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις υπήρχε έλλειψη σε μαυροπίνακες. Η προμήθειά τους έγινε άμεσα, επειδή ήταν εξοπλισμός πρώτης αναγκαιότητας, αλλά με κόπο²⁸⁵.

Από την υπόλοιπη επίπλωση, όπως τραπέζια, ντουλάπες, καρέκλες, θερμάστρες, κρεμάστρες, χάρτες, ζωγραφικούς πίνακες, κ.α., δεν απέμεινε ούτε ίχνος. Σε μερικές περιοχές οι δημοτικές αρχές πήραν τα τραπέζια, τις ντουλάπες, τα γραφεία και τις καρέκλες, για να επιπλώσουν τα γραφεία τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι δημοτικές αρχές επέστρεψαν τμήμα του εξοπλισμού αυτού στα σχολεία. Το μεγαλύτερο όμως τμήμα του σχολικού εξοπλισμού παρέμενε ακόμη στα κτίρια των δημοτικών αρχών ως δημοτική περιουσία.

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών στην προσωπική του επαφή με τους δημάρχους φαίνεται ότι επιστράτευσε όλη τη διπλωματία του. Μεταχειρίστηκε πολλή προσπάθεια, προτροπές και εντολές, για να πείσει τους δημάρχους να επιπλώσουν τα σχολεία²⁸⁶. Ωστόσο το αποτέλεσμα, σε σχέση με τις υλικές απαιτήσεις του σύγχρονου βουλγαρικού σχολείου, κρίνεται από το σχολικό επιθεωρητή ανεπαρκέστατο²⁸⁷. Η σχολική χρονιά ξεκινά μέσα απογοητευτικές υλικές συνθήκες.

Καλύτερα εξοπλισμένα είναι τα σχολεία στην πόλη των Σερρών και στα χωριά Μπεϊλίκ – μαχαλά (Βαλτοτόπι), Τζουμαγιά (Ηράκλεια), Χαζνατάρ (Χρυσοχώραφα), Γκόρνι – πορόι (Κάτω Πορρόια), Ρούπελ (Κλειδί), Λάτροβο (Χορτερόν).

Τη χειρότερη κατάσταση από άποψη επίπλωσης παρουσιάζουν τα σχολεία των οικισμών Σαβιάκ (Βαμβακόφυτον), Τσενγκέλ (Αγκιστρον), Κρούσεβο (Αχλαδοχώριον), Πρόσενικ (Σκοτούσα) και Ελσάν (Καρπερή)²⁸⁸.

Διδακτικά βοηθήματα

Στα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών αν και βρέθηκαν κάποια διδακτικά βοηθήματα των ελληνικών εκπαιδευτικών αρχών, αυτά ήταν ακατάλληλα για τις απαιτήσεις του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος. Επομένως έπρεπε να γίνει προμήθεια των πιο απαραίτητων διδακτικών βοηθημάτων. Εμπόδια προς την κατεύθυνση αυτή στάθηκαν η έλλειψη των αντικειμένων αυτών στην αγορά και οι ανεπαρκείς πιστώσεις στον προϋπολογισμό των δήμων.

Τα εργαστήρια φυσικής, χημείας και φυσικής ιστορίας δεν εξοπλίστηκαν καθόλου, ούτε κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς, ούτε και μέχρι το τέλος της. Εξαιρέση αποτελούν τα εργαστήρια στην πόλη των Σερρών, στα οποία ο εξοπλισμός διαφυλάχθηκε και διατηρήθηκε ανέπαφος. Επίσης ελάχιστα γεωμετρικά όργανα έφτασαν στα σχολεία. Τέλος δεν έγινε προμήθεια οργάνων γυμναστικής²⁸⁹.

Σχολικές Επιτροπές

²⁸⁵ Ο.π. σ. 379

²⁸⁶ Στο ίδιο

²⁸⁷ Στο ίδιο

²⁸⁸ Στο ίδιο

²⁸⁹ Ο.π. σ. 379 πλάτη

Όπως ήδη έχει ειπωθεί, την οικονομική διαχείριση των εσόδων των σχολείων και την αρμοδιότητα υλικής συντήρησής τους αναλαμβάνει στο βουλγαρικό κράτος η Σχολική Επιτροπή. Παρά τις εντολές του Μπογκντάνοφ για τη σύσταση των Σχολικών Επιτροπών, δε δημιουργήθηκαν τέτοιες στην επαρχία αρμοδιότητάς του²⁹⁰.

Ο Μπογκντάνοφ αποδίδει το γεγονός αυτό σε δυο λόγους: α) στην έλλειψη των κατάλληλων ανθρώπων, που σύμφωνα με το νόμο πρέπει να επιλεγούν ως μέλη των επιτροπών, και β) στην έλλειψη δράσης και κατάλληλου προσανατολισμού από την πλευρά των δημάρχων. Οι Σχολικές Επιτροπές απέμειναν να λειτουργούν εκπροσωπούμενες μόνο από του δημάρχους και τους κεντρικούς διευθυντές²⁹¹.

Ουσιαστικά αποκλειστικά υπεύθυνοι για τον κακό υλικό εξοπλισμό των σχολείων είναι οι δήμαρχοι, ως πρόεδροι των σχολικών επιτροπών, καθώς αυτοί και μόνο λαμβάνουν τις αποφάσεις για την επιχορήγηση ή όχι των σχολείων. Ο Μπογκντάνοφ εκτιμά πως ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν οι Σχολικές Επιτροπές στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών τις καθιστά τελικά ανίκανες να διαχειριστούν τα οικονομικά ζητήματα που αφορούν στα σχολεία. Κατά τη γνώμη του οι επιτροπές πρέπει να είναι αυτόνομες, ανεξάρτητες από τους δήμους, και για τις περιπτώσεις οικονομικής κακοδιαχείρισης πρέπει να προβλέπονται πρόστιμα και κυρώσεις²⁹².

Σχολικές περιουσίες

Τέλος, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών Μπογκντάνοφ κατέβαλε επίπονες προσπάθειες στις έρευνες για τον εντοπισμό των σχολικών περιουσιών, δηλαδή για τυχόν ιδιοκτησίες των ελληνικών σχολείων, όπως και για τον εφοδιασμό των σχολείων με νέες περιουσίες²⁹³. Με την ταυτόχρονη δραστηριοποίηση και των εκπαιδευτικών, οι σχολικές περιουσίες εντοπίζονταν κατά τη διάρκεια όλης της σχολικής χρονιάς και καταγράφονταν με πρωτόκολλο ως σχολική ιδιοκτησία.

Για μια φορά ακόμη ο Μπογκντάνοφ στιγματίζει την αδιαφορία των περισσότερων δημάρχων για τα εκπαιδευτικά πράγματα. Αναφέρει²⁹⁴ ότι στα τέλη του μήνα Ιουνίου του 1941 συγκάλεσε τους δημάρχους σε σύσκεψη. Σκοπός του ήταν να τους δώσει οδηγίες και διευκρινίσεις, για τα πλαίσια μέσα στα οποία κινείται η κρατική εκπαιδευτική πολιτική και η οικονομική πολιτική των σχολείων. Έθιξε φυσικά και το θέμα των σχολικών περιουσιών. Εκείνη τη χρονική στιγμή – γράφει ο Μπογκντάνοφ – δεν είχε ολοκληρωθεί η καταγραφή όλων των περιουσιακών στοιχείων²⁹⁵ της τέως ελληνικής διοίκησης, που εντοπίστηκαν, και υπήρχε η δυνατότητα να διατεθούν μεγαλύτερες περιουσίες στα σχολεία. Οι δήμαρχοι έδωσαν υποσχέσεις, αλλά δεν έπραξαν τίποτε. Για τους δήμους εξασφάλισαν περιουσίες, τα σχολεία όμως τα άφησαν με πολύ λίγα στρέμματα γης²⁹⁶.

5.2.2.3. Μορφωτικοί Σύλλογοι

²⁹⁰ Ο.π. σ. 381

²⁹¹ Στο ίδιο

²⁹² Στο ίδιο

²⁹³ Ο.π. σ. 376

²⁹⁴ Ο.π. σ. 381 πλάτη

²⁹⁵ Προφανώς εννοεί την περιουσία του ελληνικού Δημοσίου, που τώρα μεταβιβάζεται στις βουλγαρικές αρχές.

²⁹⁶ Ο.π. σ. 381 πλάτη

Όπως ήταν αναμενόμενο, το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση και στην ίδρυση Μορφωτικών Συλλόγων στην «περιφέρεια Αιγαίου»²⁹⁷, όπως άλλωστε και σε όλα τα νέα εδάφη²⁹⁸. Όπως ήδη έχουμε δει σκοπός του θεσμού αυτού, από την ίδια του τη γένεση κατά την περίοδο της βουλγαρικής Αναγέννησης, αλλά κυρίως μετά τη μεταρρύθμιση του Μαΐου του 1941, είναι να υπηρετεί την εθνική αυτοσυνειδησία και την εθνοκρατική συνοχή²⁹⁹. Ο Ναλμπάντοφ μας πληροφορεί³⁰⁰ ότι στην «περιφέρεια Αιγαίου» από πολύ νωρίς έγιναν προσπάθειες για την οργάνωση του δικτύου των Εθνικών Μορφωτικών Συλλόγων και ότι οι Μορφωτικοί Σύλλογοι που ιδρύθηκαν, έγιναν το επίκεντρο όλης της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών. Επίσης ο Ναλμπάντοφ γράφει ότι τέτοιοι σύλλογοι σταδιακά ιδρύθηκαν στους μεγαλύτερους οικισμούς στους οποίους διαβιούσε βουλγαρικός πληθυσμός. Σχεδόν σε όλους τους συλλόγους, οι εκπαιδευτικοί τέθηκαν επικεφαλής και των διοικητικών συμβουλίων και της πολιτιστικής τους δραστηριότητας³⁰¹.

Όστόσο δεν έχουμε στοιχεία για το πότε ακριβώς εγκαινιάστηκαν οι Μορφωτικοί Σύλλογοι στην περιφέρεια. Μόνο ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών μας δίνει την πληροφορία ότι στις 2 Αυγούστου του 1941 ίδρυσε στην πόλη των Σερρών τον πρώτο Εθνικό Μορφωτικό Σύλλογο της «περιφέρειας Αιγαίου»³⁰².

Προφανώς η σταδιακή ίδρυση των Εθνικών Μορφωτικών Συλλόγων ξεκίνησε μετά την ανάληψη υπηρεσίας από τους εκπαιδευτικούς που μετατέθηκαν στα νέα εδάφη.

5.2.2.4. Ίδρυση του πρώτου γυμνασίου στην περιφέρεια

Στις αρχές Αυγούστου του 1941 το Υπουργείο Δημόσιων Έργων έχει ήδη αποφασίσει να ιδρύσει στην Ξάνθη τεχνικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης³⁰³. Φαίνεται ότι το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας το απασχόλησε αρκετά το ζήτημα, εάν έπρεπε να ιδρυθεί και γυμνάσιο στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης³⁰⁴. Τελικά με το διάταγμα αρ. 2185 από τις 12-8-1941 ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας ίδρυσε μεικτό γυμνάσιο στην πόλη της Ξάνθης³⁰⁵ για τις ανάγκες όλης της περιφέρειας.

Σύμφωνα με στοιχεία της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης Ξάνθης, τα οποία κοινοποιούνται στο Υπουργείο με την επιστολή 121 από τις 14-8-1941³⁰⁶, μέχρι τα

²⁹⁷ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 10 (том XLI, кн. 10), σ. 1375

²⁹⁸ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 - 6 (том XLI, кн. 5 - 6), σσ. 708 - 709 για τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, και τ. 10 (том XLI, кн. 10), σ. 1378 για τις Δυτικές Περιοχές.

²⁹⁹ Βλ. στην Εργασία μας κεφ. 5.1.2.1., Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού συστήματος των νέων εδαφών, υποσημείωση 9 και κεφ. 5.1.2.2., Οι Μετονομασίες, τα σχολικά εγχειρίδια και οι «εθνικοί» Μορφωτικοί Σύλλογοι.

³⁰⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 415

³⁰¹ Στο ίδιο

³⁰² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 377

³⁰³ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 73 πλάτη

³⁰⁴ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 71 - 71 πλάτη

³⁰⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο γυμνάσιο ιδρύθηκε χωρίς να γνωρίζει το Υπουργείο τον ακριβή αριθμό των μαθητών που επρόκειτο να φοιτήσουν σε αυτό. Τα στοιχεία αυτά τα ζητά με την επιστολή αρ. 7820 από τις 17 - 7 - 1941 προς την περιφερειακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης. Η περιφερειακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης κατόρθωσε να συγκεντρώσει και να αποστείλει τα στοιχεία περίπου ένα μήνα αργότερα, στις 14 - 8 - 1941, αφού έχει ήδη εκδοθεί το διάταγμα ίδρυσης του γυμνασίου Ξάνθης. Βλ. Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σσ. 71 - 72.

³⁰⁶ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σσ. 71 - 72. Βλ. Παράρτημα αρ. 9

μέσα Αυγούστου του 1941, 43 νέοι βουλγαρικής καταγωγής της περιφέρειας - 35 αγόρια και 8 κορίτσια - που είχαν φοιτήσει σε διάφορες τάξεις του ελληνικού γυμνασίου, επιθυμούσαν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους στο βουλγαρικό γυμνάσιο. Οι μαθητές αυτοί κατανέμονταν ως εξής:

Διοικητικές επαρχίες	Αγόρια	Κορίτσια
1. Ξάνθης	11	3
2. Σερρών	7	3
3. Σιδηροκάστρου	9	-
4. Δράμας	3	-
5. Νέας Ζίχνης	3	-
6. Αλεξανδρούπολης	-	2
7. Κομοτηνής	1	-
8. Χρυσούπολης	1	-

Βέβαια η περιφερειακή επιθεώρηση υπολογίζει ότι οι παραπάνω αριθμοί θα αυξηθούν σημαντικά, καθώς έχει στοιχεία ότι πολλά παιδιά – κυρίως από τις επαρχίες Σερρών και Δράμας – δεν έχουν περιληφθεί στις καταστάσεις που απέστειλαν οι δήμοι.

Επιπλέον η περιφερειακή σχολική επιθεώρηση μέχρι τα μέσα Αυγούστου του 1941 δε γνωρίζει τον αριθμό των παιδιών των δημόσιων υπαλλήλων, ούτε των βουλγαρικών οικογενειών που ενδεχομένως έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στην περιφέρεια. Οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν έχουν ακόμη μόνιμα τοποθετηθεί και δεν υπάρχει ακριβής καταγραφή των Βουλγάρων από το εσωτερικό της χώρας που θα παραμείνουν στην περιφέρεια³⁰⁷. Όπως προκύπτει από τα μέχρι στιγμής στοιχεία και σύμφωνα με τις προβλέψεις της περιφερειακής επιθεώρησης, υπολογίζεται ότι θα προσέλθουν στο γυμνάσιο περίπου 80 – 100 παιδιά υπαλλήλων και εποίκων από το εσωτερικό. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της περιφερειακής επιθεώρησης, εάν προσέλθουν και 60 παιδιά του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού, ο συνολικός αριθμός των μαθητών θα φτάσει τα 150 – 200 παιδιά, ένα νούμερο που δικαιολογεί την ίδρυση γυμνασίου. Επίσης ο Ναλμπάντοφ προτείνει να μεταφέρει το Υπουργείο στο γυμνάσιο Ξάνθης μαθητές από γυμνάσια των παλαιών συνόρων της χώρας, και κυρίως παιδιά φτωχών θρακιώτικων και μακεδονικών οικογενειών, χορηγώντας τους υποτροφίες και άλλα βοηθήματα³⁰⁸.

Εξάλλου μόλις επιλύθηκε το αρχικό ζήτημα της ίδρυσης ή μη γυμνασίου στην «περιφέρεια Αιγαίου», προέκυψε ένα άλλο ζήτημα, αυτό της πόλης στην οποία έπρεπε να ιδρυθεί το γυμνάσιο. Πολύ νωρίς εκδηλώθηκε πάνω στο θέμα αυτό ανταγωνισμός και διαμάχη μεταξύ ορισμένων πόλεων, και κυρίως ανάμεσα στη Δράμα και τη Ξάνθη. Οι υποστηρικτές της πρώτης πόλης ισχυρίζονταν ότι το πρώτο βουλγαρικό γυμνάσιο πρέπει να ιδρυθεί στην πόλη της Δράμας, εξαιτίας της μεγάλης αναλογίας του βουλγαρικού πληθυσμού στις διοικητικές επαρχίες Δράμας, Σερρών και Σιδηροκάστρου. Οι υποστηρικτές της δεύτερης πόλης ισχυρίζονταν πως πρέπει το γυμνάσιο να ιδρυθεί στη Ξάνθη, διότι εκεί θα συγκεντρωνόταν ο μεγαλύτερος αριθμός υπαλλήλων, άρα και ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών που υπόκειται σε γυμνασιακή εκπαίδευση³⁰⁹.

Κατά το Ναλμπάντοφ οι λόγοι που προβάλλονται και από τις δύο πλευρές είναι πραγματικά σοβαροί και σεβαστοί. Ο βουλγαρικός πληθυσμός που εντοπίστηκε στη

³⁰⁷ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 5.2.2.1., Β. Μαθητές

³⁰⁸ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 71

³⁰⁹ Ο.π. σ. 71 πλάτη - 72

περιφέρεια, βρίσκεται συγκεντρωμένος στις επαρχίες Δράμας, Σερρών και Σιδηροκάστρου. «*Τα χωριά αυτών των τριών επαρχιών αποτελούν υγιείς βουλγαρικούς πυρήνες, φρούρια του βουλγαρισμού και του βουλγαρικού πνεύματος κατά τις μέρες της ελληνικής τυραννίας. Δικαιολογημένα πλήρως, αυτός ο υγιής βουλγαρικός πληθυσμός επιζητά ως δίκαιη επιβράβευση για τη σκληρή επιμονή και την ανθεκτικότητα με την οποία προστάτευσε το βουλγαρικό πνεύμα από τις επιδιώξεις του προαιώνιου εχθρού, το πρώτο βουλγαρικό γυμνάσιο να ιδρυθεί στην πόλη της Δράμας, ώστε να αναγνωριστεί σε ένα μεγάλο βαθμό ως κέντρο του βουλγαρικού πληθυσμού.*»³¹⁰

Δικαιολογημένα, ωστόσο, κατά τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, επιμένουν και οι δημόσιοι υπάλληλοι να ιδρυθεί το νέο γυμνάσιο στην Ξάνθη. Δεν επιτρέπεται να μείνουν χωρίς εκπαίδευση τα παιδιά εκείνων που έχουν σταλεί εκεί, για να εκπληρώσουν μια υψηλή αποστολή, ίσως την πιο δύσκολη που μπορεί να ανατεθεί σε δημόσιο υπάλληλο.

Η άποψη του Ναλμπάντοφ είναι ότι ένα γυμνάσιο με καλά οργανωμένη μαθητική εστία, τέτοια όπως αποφάσισε να ιδρύσει το Υπουργείο, θα ικανοποιήσει και τις δύο πλευρές, ανεξάρτητα από το πού θα λειτουργήσει το γυμνάσιο³¹¹. Κατά τα άλλα, το θέμα πρέπει κατά τη γνώμη του να επιλυθεί στη βάση των υπόλοιπων αντικειμενικών υλικών συνθηκών – και πρώτα από όλα των σχολικών εγκαταστάσεων. Από όλες τις πόλεις της «περιφέρειας Αιγαίου» το πιο όμορφο και κατάλληλο για το σκοπό αυτό σχολικό κτίριο βρίσκεται στην πόλη της Δράμας. Εκεί, το κτίριο του πρώην ελληνικού γυμνασίου αρρένων είναι, σύμφωνα με το Ναλμπάντοφ, ένα από τα πιο σπάνια σύγχρονα σχολικά κτίρια «στη Βουλγαρία». Είναι πρόσφατα χτισμένο, σύμφωνα με το πνεύμα και τις απαιτήσεις των τελευταίων πιο σύγχρονων κατασκευαστικών τεχνικών και της σχολικής υγιεινής. Διαθέτει 25 σχολικές αίθουσες, γραφεία, εργαστήρια, αίθουσες ζωγραφικής και άλλες παρόμοιες, σύγχρονες τουαλέτες, κ.τ.λ.. Η αυλή του, η οποία εκτείνεται σε 200 περίπου στρέμματα, είναι εξίσου όμορφα διευθετημένη, διαθέτει σύγχρονο στάδιο και είναι άρτια περιφραγμένη με ωραία και σύγχρονη περίφραξη από σιδηρομπετόν. Αυτό το όμορφο σχολικό κτίριο διαθέτει πλούσιο, όμορφο και υγιεινό εξοπλισμό, με όλα τα απαραίτητα σχολικά βοηθήματα, εργαστήρια, κ.λ.π.. Βέβαια μεγάλο μέρος του εξοπλισμού λεηλατήθηκε από τους Έλληνες, Γερμανούς και Βούλγαρους στρατιώτες που στρατωνίστηκαν στο σχολείο. Μα και ο σχολικός εξοπλισμός που διασώθηκε, δεν είναι λίγος³¹².

Αντίθετα – συνεχίζει ο Ναλμπάντοφ – το ελληνικό γυμνάσιο στην πόλη της Ξάνθης στεγαζόταν σε τρία άκρως ανθυγιεινά κτίρια, τα οποία δεν ήταν κατάλληλα να στεγάσουν σχολείο. Οι σχολικές τάξεις ήταν μικρές, με ανεπαρκή φωτισμό, τα πατώματα και τα ταβάνια ήταν σάπια και ραγισμένα, οι τείχη κατεστραμμένοι κ.λ.π.. Ο εξοπλισμός που διασώθηκε τελικά από τη λεηλασία, ήταν παλιός, ανθυγιεινός, φθαρμένος, με λίγα λόγια ακατάλληλος για χρήση. Δεν υπήρχαν καθόλου σχολικά βοηθήματα, εργαστήρια φυσικής, χημείας, φυσικής ιστορίας, κ.τ.λ.³¹³.

³¹⁰ Ο.π. σ. 71 πλάτη

³¹¹ Απόφαση του Υπουργείου από τις 10 – 7 – 1941, Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 25

³¹² Ο.π. σ. 71 πλάτη. Το κτίριο του πρώην γυμνασίου αρρένων στη Δράμα διατηρείται σε άριστη κατάσταση στεγαζόντας σήμερα το 1ο Γυμνάσιο και το 1^ο Ενιαίο Λύκειο της πόλης. Το στάδιο που περιλαμβάνει στις εγκαταστάσεις του, έχοντας υποστεί επεκτάσεις και βελτιώσεις, φιλοξενεί τις αθλητικές δραστηριότητες των πολυάριθμων αθλητικών συλλόγων της πόλης.

³¹³ Ο.π. σ. 72

Επιπλέον, προσθέτει ο Ναλμπάντοφ, στη Δράμα πολύ εύκολα θα εξευρεθεί όμορφο, υγιεινό και κατάλληλο κτίριο για τη μαθητική εστία. Αντίθετα στην Ξάνθη δε θα επιλυθεί ούτε εύκολα και ούτε αποτελεσματικά αυτό το ζήτημα³¹⁴.

Εξάλλου στενά συνδέεται με το θέμα του τόπου ίδρυσης του βουλγαρικού γυμνασίου και ένα άλλο ζήτημα. Όπως προαναφέρθηκε, το Υπουργείο Δημόσιων Έργων έχει ήδη αποφασίσει να ιδρύσει από την 1^η Σεπτεμβρίου 1941 τεχνικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης στην Ξάνθη³¹⁵. Το σχολείο αυτό είναι το δεύτερο σχολείο τέτοιου είδους στη Βουλγαρία, μετά το τεχνικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης «Τσάρος Μπορίς III» στη Σόφια. Το τεχνικό σχολείο, λοιπόν, θα συγκεντρώσει μαθητές από όλη τη χώρα. Η γνώμη του Ναλμπάντοφ είναι ότι δεν πρέπει και τα δύο ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης να ιδρυθούν στην ίδια πόλη. Η συγκεκριμένη μάλιστα πόλη δεν έχει τη δυνατότητα να στεγάσει όλο αυτό το ανθρώπινο δυναμικό, που θα προκύψει από την ίδρυση των δύο προαναφερόμενων ιδρυμάτων. Το γυμνάσιο πρέπει κατά τη γνώμη του να λειτουργήσει σε άλλη πόλη, ώστε να συσταθούν περισσότερα βουλγαρικά πολιτιστικά κέντρα. Ένας τέτοιος πολιτιστικός συγκεντρωτισμός δε δικαιολογείται αυτή τη στιγμή σε αυτήν την περιοχή.

Και συνεχίζει σαφέστερα: «Κατά την εκτίμησή μου το γυμνάσιο πρέπει να ιδρυθεί στη Δράμα, όπου αυτή τη στιγμή υπάρχουν οι πιο καλές συνθήκες για αυτό.»³¹⁶

Οι δημόσιοι υπάλληλοι πρέπει να διευκολυνθούν με κάθε τρόπο στην προσπάθειά τους να παρέχουν υψηλότερη εκπαίδευση στα παιδιά τους. Ο τρόπος που φαντάζεται ο Ναλμπάντοφ είναι να δοθεί προτεραιότητα στα παιδιά των υπαλλήλων κατά την επιλογή των τροφίμων της εστίας. Επιπρόσθετα, ή δεν πρέπει να πληρώνουν καθόλου τέλη ή πρέπει να πληρώνουν ένα ποσό ασήμαντο, ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες των γονιών τους.

Όσον αφορά στο καίριο ζήτημα της συντήρησης της εστίας, ο Ναλμπάντοφ θεωρεί πως επιβάλλεται κατά το πρώτο διάστημα η εστία να συντηρείται αποκλειστικά από το κράτος. Το κράτος οφείλει να αναλάβει το κόστος της ενοικίασης κτιρίου και της εξασφάλισης της κατάλληλης επίπλωσης και του απαραίτητου εξοπλισμού. Πιστεύει πως υπάρχει δυνατότητα και το κτίριο και η επίπλωση να εξασφαλιστούν από εγκαταλελειμμένες εγκαταστάσεις³¹⁷.

Εξάλλου η επιστολή αρ. 121 της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης Ξάνθης φέρει την εξής ιδιόχειρη εντολή του Μπ. Φίλοφ με την υπογραφή του και ημερομηνία 19 – 8 – 1941: «Να συγκεντρωθούν στοιχεία πόσοι μαθητές θα εγγραφούν στη Ξάνθη και πόσοι στη Δράμα.»³¹⁸

Εξάλλου λίγες ημέρες νωρίτερα είχε καταφθάσει στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας η επιστολή του Δήμαρχου Δράμας, μηχανικού Παρβάν Ιβ. Μπατσβάροφ³¹⁹, με την οποία ο δήμαρχος προσπαθεί να πείσει τους υπευθύνους να ιδρύσουν το γυμνάσιο στην πόλη της Δράμας. Η επιστολή περιέχει συνημμένες φωτογραφίες του κτιρίου του πρώην ελληνικού γυμνασίου αρρένων, του προαυλίου χώρου και του σταδίου, όπως και χειρόγραφο χάρτη της περιφέρειας με τις χιλιομετρικές αποστάσεις

³¹⁴ Πράγματι αυτό συνέβη, όπως θα δούμε παρακάτω.

³¹⁵ Βλ. *Държавен Вестник* (ΕτΚ), αρ.φ. 126/1941, Διάταγμα 21

³¹⁶ Στο ίδιο

³¹⁷ Στο ίδιο. Γενικότερα, όταν οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές αναφέρονται σε περιουσιακά στοιχεία του ελληνικού κράτους, τα οποία προτίθενται να χρησιμοποιήσουν, είναι λακωνικές και διακριτικές στις εκφράσεις τους.

³¹⁸ Ο.π. σ. 71

³¹⁹ Επιστολή αρ. 368, από τις 11 – 8 – 1941, προς το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου, Γιόντσοφ, με ημερομηνία παραλαβής από το Υπουργείο 15 – 8 – 1941 (η επιστολή φέρει την υπογραφή και του γραμματέα του δήμου, Ντίμο Γκ. Πάιτσεφ), Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σσ. 73 – 73 πλάτη. Βλ. Παράρτημα αρ. 10

μεταξύ των πόλεων³²⁰. Στην επιστολή αυτή ο δήμαρχος Δράμας αναφέρει πως από τη συνάντηση που είχε την προηγούμενη εβδομάδα με το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου, κατάλαβε πως πρόθεση του Υπουργείου ήταν να ιδρύσει μόνο ένα γυμνάσιο στην περιφέρεια, κι αυτό στην πόλη της Ξάνθης. Για το λόγο αυτό αποφάσισε ο ίδιος να εκθέσει τους λόγους που υπαγορεύουν την ίδρυση του πρώτου βουλγαρικού γυμνασίου στην πόλη της Δράμας.

Πέρα λοιπόν από το καταφανές πλεονέκτημα των κτιριακών εγκαταστάσεων και πέρα από το γεγονός ότι στην Ξάνθη ιδρύεται επιπλέον και τεχνικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης, στην επιστολή τονίζεται, με την επικουρία του συνημμένου οπτικού υλικού : 1^{ov} ότι η Δράμα είναι η έδρα της μεγαλύτερης διοικητικής επαρχίας της περιφέρειας με 130.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 36.000 ζουν στην πόλη, ενώ στην επαρχία συγκριτικά ο περισσότεροι είναι Βούλγαροι, 2^{ov} ότι η πόλη της Δράμας, συγκριτικά με την πόλη της Ξάνθης, συνδέεται μέσω μικρότερων χιλιομετρικών αποστάσεων με τις υπόλοιπες πόλεις της περιφέρειας, 3^{ov} ότι οι πόλεις, Δράμα, Καβάλα, Σέρρες και Σιδηρόκαστρο (δηλ. η Δράμα και οι δορυφορικές της πόλεις) αριθμούν συνολικά 135.000 άτομα, ενώ η Ξάνθη με τις δορυφορικές Κομοτηνή και Αλεξανδρούπολη αριθμούν 86.000 άτομα, και 4^{ov} ότι σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του κράτους και τους επιμέρους προϋπολογισμούς των δήμων της «περιφέρειας Αιγαίου», στη Δράμα και τις γύρω πόλεις θα απασχοληθεί το μεγαλύτερο μέρος των υπαλλήλων³²¹.

Παρόλα τα επιχειρήματα που συνηγορούσαν στην ίδρυση του πρώτου βουλγαρικού γυμνασίου της περιφέρειας στην πόλη της Δράμας, αυτό τελικά ιδρύθηκε στην Ξάνθη. Δε λειτούργησε όμως παρά μόνο μετά τα μέσα Νοεμβρίου 1941.

Εξάλλου πριν από τα Χριστούγεννα του 1941 ιδρύθηκαν γυμνάσια στην πόλη της Κομοτηνής και της Αλεξανδρούπολης, ενώ στη Δράμα δε λειτούργησε γυμνάσιο παρά μόνο κατά την επόμενη σχολική χρονιά 1942 – 1943.

³²⁰ Στο ίδιο. Οι φωτογραφίες και ο χάρτης δε φέρουν αριθμό σελίδας.

³²¹ Δίνονται τα εξής νούμερα, ό.π. σ. 73 πλάτη :

1. Στην πόλη των Σερρών και την επαρχία.....περίπου 500 υπάλληλοι
2. Στην πόλη της Δράμας και την επαρχία.....περίπου 600 υπάλληλοι
3. Στην πόλη της Καβάλας και την επαρχία ... περίπου 800 υπάλληλοι
4. Στην πόλη της Ξάνθης και την επαρχία περίπου 600 υπάλληλοι
5. Στην πόλη της Κομοτηνής και την επαρχία.....περίπου 450 υπάλληλοι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1941 - 1942

6.1. Έναρξη της σχολικής χρονιάς : Οργάνωση της διδασκαλίας - διαπαιδαγώγησης και εθνική συσπείρωση

6.1.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια

Το φθινόπωρο του 1941 είναι μια δύσκολη εποχή για το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, όπως άλλωστε και για τις περισσότερες βουλγαρικές υπηρεσίες. Το εκπαιδευτικό προσωπικό αποστέλλεται κατά τη διάρκεια όλου του Σεπτεμβρίου στα νέα εδάφη. Ταυτόχρονα έχει επιτραπεί στους άντρες και τις γυναίκες εκπαιδευτικούς που το επιθυμούν, να πάρουν μετάθεση στα νέα εδάφη για ένα χρόνο, σε περίπτωση που ο/η σύζυγος τους έχει ήδη μετατεθεί εκεί¹. Πάντως μέχρι και τα τέλη Σεπτεμβρίου το εκπαιδευτικό προσωπικό δε φαίνεται να έχει τακτοποιηθεί ούτε στα παλαιά ούτε στα νέα εδάφη².

Εξάλλου οι αλλαγές που έχει επιφέρει η διεθνής συγκυρία στην ζωή της χώρας επιβάλλουν αναμόρφωση της εκπαιδευτικής νομοθεσίας και επαναπροσδιορισμό της παιδαγωγικής πρακτικής. Η χάραξη των κατευθυντήριων γραμμών στη διδασκαλία και τη διαπαιδαγώγηση εντός παλαιών και νέων συνόρων λαμβάνει χώρα καθ' όλη τη διάρκεια των φθινοπωρινών μηνών, ενώ η ρύθμιση των συνισταμένων του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη δε σταματά καθ' όλη τη σχολική χρονιά 1941 - 1942.

6.1.1.1. Συντονισμός των στελεχών εκπαίδευσης

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1941 με την εκτενή Εγκύκλιο αρ. 13423³ προς όλους τους περιφερειακούς και επαρχιακούς επιθεωρητές της χώρας, το Υπουργείο χαράσσει τις κατευθυντήριες γραμμές της δράσης των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών. Καταρχήν δίνονται οι γενικές κατευθύνσεις για τη διοικητική και παιδαγωγική εποπτεία και την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού έργου. Ιδιαίτερη προσοχή αποδίδεται στο θεσμό των συνδιασκέψεων των εκπαιδευτικών, που πρέπει οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές να διοργανώνουν στις επαρχίες τους. Δίνεται η εντολή σε κάθε εκπαιδευτική επαρχία να συγκληθεί μέχρι τα τέλη του μήνα Δεκέμβρη τουλάχιστον μια γενική συνδιάσκεψη όλων των εκπαιδευτικών υπό την πλήρη εποπτεία του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή. Στο τέλος του σχολικού έτους οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει να αναφέρουν στο Υπουργείο αναλυτικά

¹ Εγκύκλιος αρ. 14664 από τις 25 - 9 - 1941, *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σ. 1112. Είναι γεγονός πως το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας δείχνει ευαισθησία στη συγκέντρωση της οικογένειας του εκπαιδευτικού σε ένα μέρος. Στην Εγκύκλιο αρ. 13423 από τις 12 Σεπτεμβρίου 1941 συστήνεται ιδιαίτερη προσοχή στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές πάνω στο ζήτημα αυτό. Πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την οικογενειακή κατάσταση των εκπαιδευτικών κατά την τοποθέτηση του προσωπικού και τα ανδρόγυνα να δύνανται να συνυπηρετούν.

² Εγκύκλιοι αρ. 14356 από τις 22 - 9 - 1941 και αρ. 14829 από τις 25 - 9 - 1941 στο *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σσ. 1110 - 1112.

³ *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 7, 1941, (XL, κη. 7), σσ. 921 - 923

στοιχεία για όλες τις συνδιασκέψεις που έχουν οργανώσει στην επαρχία αρμοδιότητάς τους⁴.

Στη συνέχεια η εγκύκλιος περνά στις πολιτικές και εθνικο – παιδευτικές υποχρεώσεις των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών⁵. Συστηματικά τονίζεται ότι οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές είναι εποπτικά όργανα του κράτους, τα οποία στενά επιτηρούνται και ελέγχονται. Η εθνικοπολιτική δράση τους πρέπει να συνίσταται στα παρακάτω: α) στον έλεγχο, κατά τη διάρκεια των επιθεωρήσεων, των διαθέσεων και των πεποιθήσεων των εκπαιδευτικών⁶, των μαθητών και των γονέων τους, β) στη νουθεσία και καθοδήγηση του πληθυσμού με σκοπό την εμπύχωση του, και γ) στις προσπάθειες για την επίτευξη της τάξης και πειθαρχίας μέσα στο σχολείο. Επιπλέον με ιδιαίτερη αυστηρότητα πρέπει να επιτηρούν εάν όλοι οι υφιστάμενοί τους εφαρμόζουν τις εντολές που τους έχουν δοθεί και οι οποίες αφορούν στο χρέος τους α) να ενισχύουν την εμπιστοσύνη του πληθυσμού στις δυνάμεις του βουλγαρικού έθνους και κράτους και στους αρχηγούς της Βουλγαρίας και β) να αντιμάχονται σθεναρά ενάντια στις συκοφαντίες, τη δυσφήμιση και τη φημολογία, που σκοπό έχει να διαταράξει την εσωτερική ειρήνη, την εθνική πειθαρχία και την ενοποίηση του έθνους.

Τέλος καλούνται οι επαρχιακοί επιθεωρητές να είναι ενεργητικοί, να βρίσκονται σε στενή επαφή με τις άλλες υπηρεσίες και να προσφέρουν τη συνδρομή τους στις διοικητικές αρχές. «Οι καιροί, στους οποίους ζούμε, απαιτούν μεγαλύτερη ένταση στη θέληση, περισσότερη προσπάθεια.»⁷

Εξάλλου κατά το Σεπτέμβριο του 1941 ξεκινά συστηματική εκκαθάριση όλου του δημόσιου τομέα από υπαλλήλους οι οποίοι είναι φορείς αντικρατικής και αντεθνικής ιδεολογίας. Την περίοδο εκείνη διατάσσονται οι Διευθυντές όλων των υπηρεσιών και των ιδρυμάτων του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας να λάβουν μέτρα εναντίον των εχθρών της Βουλγαρίας, να προσφέρουν πλήρη συνδρομή στα διοικητικά όργανα του κράτους και να επιτηρούν στενά τους υφισταμένους τους⁸. Στο διάστημα Σεπτεμβρίου 1941 – Φεβρουαρίου 1942 όλα τα στελέχη εκπαίδευσης και

⁴ Όσον αφορά στην παιδαγωγική εποπτεία και την καθοδήγηση των σχολείων, η εγκύκλιος επιπρόσθετα εστιάζει σε 2 σημεία : 1^ο στις επιθεωρήσεις των εκπαιδευτικών - κατά τη διάρκεια των οποίων οι επιθεωρητές οφείλουν να εμπνέουν και να νουθετούν και όχι να εκφοβίζουν τον εκπαιδευτικό κόσμο και ταυτόχρονα πρέπει να κρίνουν αντικειμενικά και δίκαια τους εκπαιδευτικούς, αποδεδειγμένοι από προσωπικά πάθη και ξένες υπαγορεύσεις , 2^ο στην υποχρέωσή των επιθεωρητών να είναι άκρως συνετοί και ευσυνείδητοι κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους ως Πρόεδροι των Επιτροπών Διορισμού των εκπαιδευτικών (πρόκειται για τις επιτροπές που διορίζουν τους εκπαιδευτικούς με βάση τα μόριά τους σε πόλεις με κάτω από 5.000 κατοίκους και σε χωριά).

⁵ Οι δυο διαστάσεις της δράσης των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών – η διοικητική και παιδαγωγική από τη μια και η εθνικοπολιτική από την άλλη, καταλαμβάνουν ίση έκταση στο κείμενο της εγκυκλίου. *Училищен Преглед* (Σχολική Επιθεώρηση), τ. 7, 1941, (XL, κη. 7), σσ. 921 – 923

⁶ Στην περίπτωση των εκπαιδευτικών που έχει κλονιστεί η αφοσίωση στο χρέος τους ως κρατικών λειτουργών, οι επιθεωρητές πρέπει να πράξουν το παν, ώστε να τονώσουν και να εμβαθύνουν την πίστη τους στο μέλλον του βουλγαρικού έθνους και της βουλγαρικής πολιτείας. Στην περίπτωση των εκπαιδευτικών – φορέων επιζήμιων πεποιθήσεων, πρέπει άμεσα να ειδοποιείται η περιφερειακή επιθεώρηση για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων.

⁷ Ο.π. σ. 923

⁸ Εγκύκλιος αρ. 13990 προς τους προϊσταμένων όλων των ιδρυμάτων και υπηρεσιών που υπάγονται στο Υπουργείο από 19-9-1941, *Училищен Преглед*, τ. 7, 1941, (XL, κη. 7), σσ. 931-933. Εξάλλου το Μάιο του 1941 το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ιδρύει το Πειθαρχικό Συμβούλιο του Υπουργείου (ΕτΚ αρ. 108 από τις 19 Μαΐου 1941), στο οποίο παραπέμπονται πειθαρχικά οι ανώτεροι υπάλληλοι, και επαναπροσδιορίζει με βάση τις απαιτήσεις των καιρών τον Κανονισμό λειτουργίας της Ανώτατης Πειθαρχικής Επιτροπής του Υπουργείου και των Πειθαρχικών Επιτροπών των περιφερειακών διευθύνσεων (ΕτΚ αρ. 109 από τις 20 Μαΐου).

όλοι οι εκπαιδευτικοί υποχρεώθηκαν να υποβάλουν δήλωση πολιτικής δράσης και φρονημάτων⁹.

Άλλωστε ενόψει της έναρξης της σχολικής χρονιάς πραγματοποιήθηκε στις 16-9-1944 στο χώρο του Υπουργείου, στη Σόφια, συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών με θέματα¹⁰:

1. Το εθνικό πνεύμα στα βουλγαρικά σχολεία
2. Τακτοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού

Τις εργασίες της συνδιάσκεψης άνοιξε με ομιλία του ο γενικός Γραμματέας του Υπουργείου, Μπ. Γιόντσοφ, στην οποία τόνισε ότι η συγκεκριμένη συνδιάσκεψη είχε ιδιαίτερη σημασία, εξαιτίας των κρίσιμων στιγμών τις οποίες ζει το βουλγαρικό έθνος. Καταρχήν εξέφρασε την ικανοποίησή του για το πόσο αποτελεσματικά οργανώθηκε το σχολικό δίκτυο στα νέα εδάφη και τόνισε ότι ακόμη έχουν πολλά να γίνουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Ταυτόχρονα υποσχέθηκε στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές, ειδικά των νέων εδαφών, ότι σύντομα θα τους παρασχεθούν τα μέσα (προφανώς οχήματα), ώστε να ταξιδεύουν με μεγαλύτερη ευχέρεια τις περιφέρειές τους και να έρχονται συχνότερα σε επαφή με τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές¹¹.

Στη συνέχεια ο Γενικός Γραμματέας τόνισε ότι το Υπουργείο εφαρμόζει την υψηλή εθνική και παιδευτική αποστολή του μέσω των περιφερειακών και επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών και για το λόγο αυτό έστρεψε την προσοχή στην πολιτική δραστηριότητα των επιθεωρητών. Εν ολίγοις, κατά το Γιόντσοφ, οι εξαιρετικοί καιροί επιβάλλουν στους επιθεωρητές να αναλάβουν, πέρα από την παιδευτική τους αποστολή, μια αποστολή κρατική. Πρέπει να καθοδηγήσουν τους εκπαιδευτικούς να ενισχύουν στις ψυχές όλων των Βουλγάρων την πίστη στην ιστορική μοίρα του έθνους και στην κρατική εξουσία. Επιπλέον πρέπει να οδηγήσουν τους εκπαιδευτικούς σε έναν πόλεμο ενάντια σε όλες τις δυνάμεις που διασαλεύουν το εσωτερικό μέτωπο της χώρας, και κυρίως ενάντια στην ξένη προπαγάνδα. Στη συνέχεια, ο Γενικός Γραμματέας, αφού αφιερώσει δύο εκτενείς παραγράφους στο ζήτημα της ξένης προπαγάνδας, καταλήγει ότι τη στιγμή αυτή πρέπει να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στην πολιτική - κρατική διάσταση της εκπαιδευτικής δραστηριότητας. Ως εκ τούτου, η συνδιάσκεψη αυτή διοργανώθηκε, για να υποδείξει ένα καθορισμένο σχέδιο εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Βάσει του σχεδίου αυτού οι εκπαιδευτικοί θα καθοδηγούνται ορθά και συνετά από τους επιθεωρητές τους, κατά τη διάρκεια των κρίσιμων εκείνων ιστορικών στιγμών¹².

Βλέπουμε ότι ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, στην αρχή της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942, ορίζει με σαφήνεια τον πρωταρχικό στόχο της βουλγαρικής κρατικής εκπαίδευσης. Ο στόχος αυτός είναι η πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και των πολιτών. Ο θεσμός που καλείται να στηρίξει αυτήν την πολιτική και να υλοποιήσει το συγκεκριμένο στόχο είναι αυτός του σχολικού του επιθεωρητή. Για το λόγο αυτό και με τις εντολές της Εγκυκλίου αρ. 13423 προς τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές αλλά και με τη συγκεκριμένη συνδιάσκεψη, αναπροσδιορίζεται ο ρόλος του και χαράσσεται το νέο πλαίσιο δράσης του. Η συγκεκριμένη μάλιστα συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στη Σόφια, προκειμένου να συσπειρώσει εθνικά τα στελέχη

⁹ Το κείμενο της δήλωσης βρίσκεται στο 177, οπ. 2, α.ε. 1290, σ. 76. Βλ. Παράρτημα αρ. 11. Επαναλαμβάνουμε ότι στην «περιφέρεια Αιγαίου» δεν απολύθηκε κανένας εκπαιδευτικός βάσει του άρθρου 20 του Νόμου για την Προστασία του Κράτους, ό.π. σσ. 77 – 77 πλάτη.

¹⁰ *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σσ. 1023 – 1030

¹¹ Ο.π. σσ. 1023-1024

¹² Ο.π. σσ. 1024 - 1025

εκπαίδευσης και να συντονίσει τη δράση τους, θα καταρτίσει σαφές σχέδιο δράσης για την πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση του βουλγαρικού έθνους.

Στη συγκεκριμένη συνδιάσκεψη, σχετικά με το πρώτο ζήτημα της ημερήσιας διάταξης, διαβάστηκαν οι αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας. Οι αναφορές αυτές έδωσαν βάρος: α) στο επίπεδο στο οποίο βρίσκεται σήμερα το εθνικό πνεύμα των εκπαιδευτικών και η διάδοση του εθνικού πνεύματος από μέρος τους προς την κοινωνία¹³ και β) στο «δυσάρεστο γεγονός» ότι το εκπαιδευτικό επάγγελμα «γυναικοκρατείται» όλο και περισσότερο¹⁴.

Επίσης στις αναφορές αυτές έγινε λόγος για την αναστάτωση που έχει προκαλέσει στον πληθυσμό ο πόλεμος της (συμμάχου) Γερμανίας με τη (φίλη) Ρωσία και για το πόσο κακόβουλα εκμεταλλεύονται την ταραχή αυτή του πληθυσμού οι Βούλγαροι και ξένοι πράκτορες, για να διασπείρουν την ξένη προπαγάνδα. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό το φαινόμενο, τονίστηκε η ανάγκη λήψης ειδικών μέτρων, ιδιαίτερα στους οικισμούς με αλλοεθνή και αλλόγλωσσο πληθυσμό, όπου η ξένη προπαγάνδα εξαπλώνεται ευκολότερα¹⁵.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε στη συνδιάσκεψη η ταχύτατη οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη και η αποτελεσματικότητα των περιφερειακών επιθεωρητών στο να υποδείξουν άμεσα μέτρα για την εξύψωση του εθνικού πνεύματος του γηγενούς πληθυσμού¹⁶.

Όσον αφορά στο δεύτερο θέμα της ημερήσιας διάταξης, την τακτοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού, από τις αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών προκύπτει πως η Επιτροπή για τους διορισμούς, τις απολύσεις και τις μεταθέσεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εκτέλεσε συνετά τις εργασίες της, με αποτέλεσμα οι ενστάσεις να είναι ελάχιστες¹⁷.

Τέλος η συνδιάσκεψη κατάρτισε το σχέδιο δράσης για όλα τα βουλγαρικά σχολεία, γεγονός που αποτέλεσε και το βασικότερο στόχο της σύγκλησής της. Μέσω του σχεδιασμού αυτού θα γίνει απόπειρα να εξυψωθεί το εθνικό πνεύμα του

¹³ Σύμφωνα με τις αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών, η συντριπτική πλειοψηφία του εκπαιδευτικού κόσμου διακατέχεται από υψηλό εθνικό πνεύμα και εργάζεται με ζήλο για να εμφυσήσει το πνεύμα αυτό στους μαθητές και την κοινωνία. Ένα μικρό τμήμα εκπαιδευτικών, παθητικοί από τη φύση τους και απασχολημένοι με οικονομικές και οικογενειακές έγνοιες, δεν παρέχουν ενεργητική κοινωνική υπηρεσία και δεν συμπεριφέρονται ως γνήσιοι εκπαιδευτικοί του έθνους. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι εκπαιδευτικοί που στο παρελθόν ήταν υποστηρικτές ακραίων πολιτικών κινημάτων, τα οποία μεν αποποιήθηκαν, όμως δε συμμετέχουν ενεργά στην οικοδόμηση ενός νέου κράτους. Ωστόσο υπάρχει και μια τρίτη, μικρή κατηγορία εκπαιδευτικών, οι οποίοι ήταν στο παρελθόν φορείς αριστερής ιδεολογίας, την οποία εξακολουθούν και σήμερα να υπηρετούν κρυφά και συγκαλυμμένα. Αυτοί πρέπει να απομακρυνθούν όσο το δυνατό συντομότερα από τις τάξεις των εκπαιδευτικών. Ο.π. σ. 1025

¹⁴ Από τις αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών προκύπτει πως πολλοί άντρες εγκαταλείπουν το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, επειδή είναι κακοπληρωμένο, και μεταπηδούν σε άλλες υπηρεσίες. «Το αρνητικό αποτέλεσμα» είναι να εισρέουν στον κλάδο διαρκώς γυναίκες. Όμως «Από τις δασκάλες δεν μπορεί να περιμένει κανείς τέτοια κοινωνική δραστηριότητα η οποία είναι απαραίτητη στους σημερινούς καιρούς.» Ο.π. σ. 1026

¹⁵ Στο ίδιο

¹⁶ Ο.π. σ. 1026

¹⁷ Στο σημείο αυτό λαμβάνουμε πληροφορίες για το πώς πληρώθηκαν οι θέσεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, που μετατέθηκαν για ένα χρόνο στα νέα εδάφη. Οι θέσεις αυτές λοιπόν καλύπτονται από αναπληρωτές εκπαιδευτικούς για ένα χρόνο. Όπου είναι δυνατό, δε θα γίνουν νέες προσλήψεις, αλλά θα συγχωνευτούν τμήματα ή οι ακάλυπτες διδακτικές ώρες θα διανεμηθούν στο υπάρχον προσωπικό. Διορισμοί αναπληρωτών εκπαιδευτικών για τη συμπλήρωση του προσωπικού επιβάλλονται στις εκπαιδευτικές περιφέρειες Μπουργκάς (Πύργος) και Σούμεν, λόγω της ένταξης στις περιφέρειες αυτές της Δοβρουτσάς. Ο.π. σ. 1027

βουλγαρικού πληθυσμού, του εκπαιδευτικού κόσμου και των μαθητών¹⁸. Αυτό το σχέδιο δράσης απεστάλη αυτούσιο (Εγκύκλιος αρ. 15403 από τις 4-10-1941¹⁹) σε όλα τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας, με την εντολή να διαβαστεί σε όλους τους εκπαιδευτικούς κατά την πρώτη συνεδρίαση του συλλόγου του σχολείου τους. Το σχέδιο αυτό περιέχει ειδικές παραγράφους αναφορικά με τα νέα εδάφη οι οποίες έχουν ως εξής:

«Ειδικά για τα νέα εδάφη η συνδιάσκεψη διαπίστωσε τα ακόλουθα:

¹⁸ Ο.π. σσ. 1028 – 1030. Αναλυτικά έχει ως εξής:

1. *Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να συντηρούν και να υπαγορεύουν στον πληθυσμό και στους μαθητές την πίστη, ότι ο δρόμος της Βουλγαρίας είναι επιλεγμένος ορθά και επακριβώς καθορισμένος στο πλάι των δυνάμεων του Άξονα, στην πλευρά των οποίων είναι και θα παραμείνει η νίκη.*
2. *Η μάχη με τα καταστροφικά στοιχεία και το πνεύμα ηττοπάθειας του πληθυσμού πρέπει να διεξάγεται ενεργητικά, στοχαστικά και με αμείωτες δυνάμεις, καθώς ο εκπαιδευτικός κόσμος, χωρίς εξαίρεση, ζει με τη συνείδηση ότι διάγουμε τώρα αποφασιστικές στιγμές, κατά τις οποίες χτίζεται η μοίρα της Βουλγαρίας στους αιώνες.*
3. *Έτσι οι στόχοι που έχουν τεθεί μπορούν να επιτευχθούν με τα ακόλουθα μέσα:*
 - i. *Οι εκπαιδευτικοί, και μέσω αυτών και οι μαθητές, να ζουν απαρέγκλιτα με το ηρωικό παρελθόν του βουλγαρικού έθνους και να εκμεταλλεύονται κάθε περίπτωση θρησκευτικών και κοσμικών γιορτών, εκδρομών, πανηγυρισμών, ψυχαγωγικών εκδηλώσεων και άλλα για την παγίωση και την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης. Πρωτίστως να χρησιμοποιείται η μεγαλύτερη πηγή της εθνικής έμπνευσης – τα εθνικά μαρτύρια ολόκληρου του βουλγαρικού έθνους και τα μεγαλειώδη κατορθώματα της απελευθέρωσής του, ιδιαίτερα αυτά της νέας μας επαναστατικής και πολεμικής ιστορίας : από το Τσιπρόβτσι μέχρι το Ίλιντεν και από τη Σίπκα, στη Σλίβνιτσα, Όντριν (Αδριανούπολη), Τσατάλτζα μέχρι το Κούμπαντιν, τη Δοϊράνη και στροφή στην Τσέρνα.*
 - ii. *Να γίνεται ακόμη ευρεία χρήση της εθνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας: τραγούδια, παραμύθια, έθιμα, παιχνίδια, καθώς με αυτά τονίζεται η υψηλή εθνική μας αξία.*
 - iii. *Να ασκείται αυστηρός έλεγχος πάνω στη λογοτεχνία μας και να διώκεται η λογοτεχνία με αριστερές, προδοτικές και αντιθρησκευτικές τάσεις σε όλες τους τις μορφές και τα προκαλλύματα.*
 - iv. *Να κατάσχεται και να καταστρέφεται αυτή η λογοτεχνία, κατόπιν εξονυχιστικών ελέγχων όλων των δημοτικών βιβλιοθηκών, των βιβλιοθηκών των μορφωτικών συλλόγων κ.α., όπως και των βιβλιοπωλείων.*
4. *Οι εκπαιδευτικοί να βρίσκονται σε στενή επαφή με τον πληθυσμό, να δίνουν ακριβείς ερμηνείες των γεγονότων και να αντικρούουν τις κακόβουλες φήμες, με τις οποίες η ξένη προπαγάνδα, οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι και οι εχθρικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί δηλητηριάζουν την εθνική ψυχή και ταρασσουν το εθνικό πνεύμα.*
5. *Να ενδυναμωθεί η παιδευτική – πολιτιστική δραστηριότητα του εκπαιδευτικού προς το έθνος, πάντα σε πατριωτικό πνεύμα, και ως κέντρο της δραστηριότητας αυτής να τεθούν οι μορφωτικοί σύλλογοι, ενώνοντας όλες τις τέτοιας φύσης πρωτοβουλίες. Στα σώματα που διευθύνουν τους μορφωτικούς συλλόγους οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να έχουν την πρώτη θέση.*
6. *Ιδιαίτερη μέριμνα να ληφθεί για τα σχολεία σε συνοριακούς, αλλόγλωσσους και αλλοεθνείς πληθυσμούς.*
7. *Να γίνουν διαβήματα προς έλεγχο και απόλυση εκείνων των μεμονωμένων εκπαιδευτικών που διακρίνονται από αριστερές πεποιθήσεις και φθοροποιοό δράση.*
8. *Να δοθεί βάρος στην εκπαιδευτική δραστηριότητα που εξυψώνει την εθνική συνείδηση των μαθητών, και συγκεκριμένα στην ολιστική διδασκαλία, τον κατάλληλο εξωραϊσμό των σχολικών χώρων και των θρησκευτικών - εθνικών βωμών, στις πρωινές προσευχές, στην απότιση φόρου τιμής στους εθνικούς παράγοντες που υπηρέτησαν την πατρίδα, στις πολιτιστικές εκδηλώσεις, στις εκδρομές σε σημαντικούς ιστορικούς τόπους, στη σύσταση μαθητικών οργανώσεων και άλλα.*
9. *Να χρησιμοποιείται ευρέως η δημοτική ραδιοφωνία για την τακτική και ορθή ενημέρωση του πληθυσμού και των μαθητών πάνω σε όλα τα σύγχρονα γεγονότα και ιστορικά ζητήματα.*
10. *Να τονίζονται σε κάθε περίπτωση τα ηρωικά κατορθώματα, η ανδρεία και η φιλοπατρία του στρατιώτη μας, τα οποία υπήρξαν πάντοτε το πιο ισχυρό στήριγμα της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας μας και να γίνεται το παν, για τη διαφύλαξη του κύρους και της πειθαρχίας του.*

¹⁹ *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σσ. 1095 - 1098

1. Το εθνικό πνεύμα σε αυτά είναι υψηλό και εξ ολοκλήρου προσανατολισμένο στο να αποτινάξει τα τελευταία απομεινάρια των πληγμάτων που επέφερε η δουλεία.
2. Η λαχτάρα για βουλγαρικά σχολεία είναι συγκινητική.
3. Σε όλους τους οικισμούς στους οποίους μέχρι τώρα δεν υπήρχε σχολείο, υπάρχει επιθυμία για δημιουργία τέτοιου.
4. Η δίψα για το βουλγαρικό βιβλίο είναι ιδιαίτερα μεγάλη.
5. Τα σχολεία ήταν πολύ μικρά, για (να χωρέσουν) τον αυξανόμενο αριθμό των μαθητών που επιθυμούσαν αυτόβουλα να φοιτήσουν στο σχολείο.
6. Η ίδρυση προγυμνασίων και στα χωριά αντιμετωπίστηκε σα θαύμα, με δέος και θαυμασμό μπροστά στην υψηλή πολιτιστική πολιτική της Βουλγαρίας.
7. Ολόκληρος ο βουλγαρικός πληθυσμός ζει και εμπνέεται από το επαναστατικό παρελθόν του Μακεδόνα Βούλγαρου.
8. Από την άλλη πλευρά, όμως, γίνεται αντιληπτή η μεγάλη ανάγκη σχολικών κτιρίων, καθώς μεγάλο μέρος από τα υπάρχοντα είναι ημι – κατάλληλα ή άκρως ανεπαρκή.
9. Συχνά, και στα καλύτερα ακόμη βουλγαρικά χωριά, οι συνθήκες ζωής είναι πάρα πολύ άσχημες, εξαιτίας της καταστροφικής για την οικονομία πολιτικής των κατακτητών.

Εξαιτίας όλων αυτών η συνδιάσκεψη κάνει τις ακόλουθες συστάσεις:

1. Παντού όπου υπάρχουν οι στοιχειώδεις συνθήκες για σχολική εργασία, να ιδρύονται σχολεία.
2. Στους εκπαιδευτικούς να εξασφαλίζονται τουλάχιστον οι στοιχειώδεις συνθήκες ζωής και εργασίας: κατοικία, τροφή και σχολικές αίθουσες.
3. Να αποστέλλονται τα ανάλογα για κάθε οικισμό βιβλία, αφού συνταχθούν και καινούρια, ειδικά για τα νέα εδάφη. Το περιεχόμενό τους πρέπει να εστιάζεται στο παρελθόν και τις δημιουργίες του Μακεδόνα Βούλγαρου ως τμήμα του συνολικού βουλγαρικού παρελθόντος και δημιουργίας.
4. Να χρησιμοποιείται η πλούσια πηγή της επαναστατικής παράδοσης, η οποία είναι ζωντανή ακόμη και στα πιο μικρά παιδιά, και οι τοπικοί ήρωες των επαναστατικών αγώνων να αναδεικνύονται σε κάθε περιοχή με λατρεία.
5. Να γίνεται ευρεία χρήση του τοπικού εθνικού, ιδιαίτερα του επαναστατικού τραγουδιού, ως αξία που μέχρι τώρα διωκόταν από τους Σέρβους και τους Έλληνες, αλλά ενέπνεε τις νεότερες γενιές στις μαύρες μέρες της σκλαβιάς.
6. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο έργο του Βούλγαρου στρατιώτη, των αξεπέραστων θριάμβων του στα μέρη αυτά. Για το σκοπό αυτό οι αρμόδιοι παράγοντες να φροντίσουν να εφοδιάσουν τους εκπαιδευτικούς με την απαραίτητη λογοτεχνία.
7. Να ζητείται η βοήθεια των πρώην εξαρχηκών ή άλλων Βουλγάρων δασκάλων από τον καιρό της τουρκοκρατίας, να αποδίδεται σεβασμός στο έργο του που διέπραξαν κατά το παρελθόν και να λαμβάνονται μέριμνες για την οικονομική τους κατάσταση.
8. Οι μορφωτικοί σύλλογοι πρέπει να τεθούν στο κέντρο της πνευματικής ζωής σε κάθε οικισμό και στους μορφωτικούς συλλόγους των επαρχιακών κέντρων πρέπει να οργανωθούν λαϊκά πανεπιστήμια.
9. Απαραίτητη είναι η μέριμνα για τα χωρωδιακά σωματεία και τα σωματεία της νεολαίας.
10. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να προετοιμαστεί με κάθε λεπτομέρεια για την αποστολή του, αφού κάνει το παν για να μελετήσει το αναγεννησιακό και επαναστατικό παρελθόν των νέων εδαφών και του οικισμού στον οποίο εργάζεται.

11. Σε σχέση με αυτό ο εκπαιδευτικός πρέπει να έχει για πρότυπο και παράδειγμα προς μίμηση το έργο του δάσκαλου – διαφωτιστή και επαναστάτη σε όλα αυτά τα μέρη, του οποίου άμεσος διάδοχος (συνεχιστής) εμφανίζεται ο ίδιος.»

Μέσα από όλες τις μεθόδους που επιστρατεύει το Υπουργείο προκειμένου να συντονίσει τη δράση των εκπαιδευτικών στελεχών ενόψει της έναρξης της σχολικής χρονιάς 1941-1942 και μέσα από το σχέδιο δράσης για όλα τα βουλγαρικά σχολεία, διακρίνεται ολοκληρωμένα ο βασικός σκοπός στην βουλγαρική εκπαίδευση κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο: ο στόχος αυτός είναι η εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών αλλά και ευρύτερα των πολιτών.

Όσον αφορά στις παιδαγωγικές και μεθοδολογικές πρακτικές της βουλγαρικής εκπαίδευσης, μέχρι το 1920 περίπου τα «ειδολογικά στάδια» της ερβαρτιανής παιδαγωγικής κυριαρχούσαν ως επίσημη γραμμή του Υπουργείου. Ωστόσο από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αι. πληθαίνουν οι φωνές ενάντια στο φεραλισμό των ερβαρτιανών. Την ίδια περίοδο η σχολική πρακτική, παράλληλα με τις ιδέες των ερβαρτιανών, αρχίζει να δέχεται πολυάριθμες επιδράσεις από το χώρο της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής κίνησης (κίνημα της νεολαίας, σχολείο εργασίας, καλλιτεχνική αγωγή, ελεύθερη διαπαιδαγώγηση, παιδαγωγική «από το παιδί», πειραματική παιδαγωγική, κ.α.).

Εξάλλου ιδιαίτερα θερμής αποδοχής έτυχε η θεωρία της κοινωνικής διαπαιδαγώγησης (*гражданско възпитание*) και η κοινωνική παιδαγωγική (Natorp, Bergeman, Kerschensteiner, Willman, κ.α.). Οι ιδέες αυτές εξαπλώνονται μετά το πραξικόπημα του Τσανγκόφ, κατά τα χρόνια της διακυβέρνησης της Δημοκρατικής Συμμαχίας²⁰. Οι απόψεις των Γερμανών παιδαγωγών σχετικά με το ρόλο που καλείται να παίξει η διαπαιδαγώγηση στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων – μέσω της καλλιέργειας των *κοινωνικών αρετών* – γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλείς στη Βουλγαρία. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής διαπαιδαγώγησης, η διαπαιδαγώγηση του παιδιού και του νέου πρέπει να αποσκοπεί πρωτίστως στο συμφέρον της κοινωνικής ολότητας, ενώ η ξεχωριστή ατομική εξέλιξη πρέπει να τίθεται σε δεύτερη μοίρα. Βέβαια η γερμανική κοινωνική παιδαγωγική συνάντησε γόνιμο έδαφος στη βουλγαρική παιδαγωγική πραγματικότητα, καθώς συμβάδιζε με τις παραδόσεις του βουλγαρικού σχολείου από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας²¹. Όπως εξάλλου είδαμε, ιδίως από την περίοδο της βουλγαρικής Αναγέννησης και έπειτα, το σχολείο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής ζωής και το ισχυρότερο μέσο συγκρότησης της εθνικής ιδεολογίας. Ταυτόχρονα μέσω του θεσμού του σχολείου εξαπλώνεται η βουλγαρική εθνική ιδεολογία στη Μακεδονία²².

Ωστόσο από το πραξικόπημα της 19^{ης} Μαΐου του 1934 και έπειτα οι ιδέες της κοινωνικής διαπαιδαγώγησης σταδιακά μετουσιώνονται σε ιδέες εθνικής διαπαιδαγώγησης (*национално възпитание*)²³. Η στενή οικονομική και πολιτιστική

²⁰ Вл. Люлюшев, Колев, Чавдарова, Сачкова, Атанасова, Филипова, Стефанов, под ред. Й. Колев, *История на педагогиката и българското образование*, (Й. Колев епц., Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 1995, σσ. 387-388, Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, σ. 317, Атанасов, Стоянов, Пиронкова, Стефанов, *История на педагогиката и българското образование*, σс. 220 και 224-225

²¹ Την άποψη αυτή διατυπώνει και ο Αтанасов, στο Αтанасов, Стоянов и други (και άλλοι), *История на педагогиката и българското образование*, σ. 221

²² Вл. στην Εργασία μας κεφ. 3.2. Η βουλγαρική εθνική ιδεολογία.

²³ Вл. αναλυτικά Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката и българското образование*, σ. 389. Επίσης βλ. Радев, Атанасова, Колев, Александрова, Витанова, *Обща и българска история на образованието и история на училищата и някои предучилищни теории на*

εξάρτηση της Βουλγαρίας από τη χιτλερική Γερμανία αντικατοπτρίζεται και στη νέα διάρθρωση που προσλαμβάνει το εκπαιδευτικό σύστημα. Σε πρώτο πλέον πλάνο τίθενται, πέρα από τις έννοιες *μονάδα-σύνολο* και *άτομο-κοινότητα*, οι έννοιες *προσωπικότητα-έθνος* και *σχολείο-έθνος-κράτος*. Με βάση τη νέα παιδαγωγική προσέγγιση ο *πολίτης* πρέπει να υπηρετεί όχι μόνο τα συμφέροντα του κράτους, αλλά και ολόκληρου του έθνους. Χαράσσεται νέα επίσημη γραμμή στη σχολική διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση, ενώ στην παιδαγωγική βιβλιογραφία κυριαρχεί ο προσδιορισμός νέος: νέο σχολείο, νέος πολίτης, νέα σχολική νομοθεσία, νέο ιδανικό της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης, νέος εκπαιδευτικός. Οι κυριότεροι εκφραστές αυτής της τάσης είναι οι παιδαγωγοί Β. Μάνοφ, Α. Ρούσεφ, Ντ. Νταμιάνοφ, Ντ. Ντίμοφ, Στ. Κονσούλοφ κ.α.²⁴.

Κυρίαρχο ρόλο στη σχολική πρακτική παίζει πλέον η ιδέα της αδιάσπαστης αλληλεξάρτησης σχολείου-έθνους-κράτους. Το σχολείο, με βάση το καινούριο του περιεχόμενο, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τα συμφέροντα του νέου έθνους-κράτους. Στο νέο αυτό εθνο-κράτος είναι απαραίτητος ένας *νέος τύπος πολίτη*. Ο πολίτης αυτός πρέπει να είναι φορέας των βασικών (φυλετικών - πολιτιστικών) χαρακτηριστικών του έθνους, να είναι πρώτα από όλα Βούλγαρος. Τη διαμόρφωση λοιπόν των νέων πολιτών αναλαμβάνει το σχολείο. Αυτό σχηματοποιείται σε έναν ισχυρό εθνικό οργανισμό, ο οποίος υπό την ανώτατη εποπτεία του εθνικού κράτους καθοδηγεί τους μελλοντικούς εθνικούς αγωνιστές στην επίτευξη των εθνικών στόχων²⁵.

Το σχολείο, λοιπόν, ως βασικός ιδεολογικός μηχανισμός του έθνους- κράτους αναπαράγει το νέο *εθνικό ιδανικό* : τη διαμόρφωση του *homo nationalis*, ο οποίος κυριαρχείται από το εθνικό ένστικτο, τα ακμαία εθνικά αισθήματα, το εθνικό πνεύμα και τη στερεή εθνική συνείδηση²⁶.

Ο συγκεκριμένος παιδαγωγικός προσανατολισμός βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με την επίσημη πολιτική του βουλγαρικού κράτους από το 1934 μέχρι και την άνοιξη του 1941. Ο ειρηνικός αναθεωρητισμός με τη βοήθεια της Ιταλίας δεν είχε σπουδαία αποτελέσματα, ενώ η ίδρυση της Βαλκανικής Συμμαχίας, στην οποία η Βουλγαρία δεν μπορούσε να ενταχθεί αλλά ούτε μπορούσε και να την καταστρέψει, αποτέλεσε ήττα της βαλκανικής πολιτικής του Μπορίς²⁷. Η Βουλγαρία προσανατολιζόταν πλέον σε έναν μη ειρηνικό αναθεωρητισμό, συσφίγγοντας ακόμη περισσότερο τις σχέσεις της με το Βερολίνο²⁸.

Επομένως η προβολή του εθνικού στοιχείου στη διαπαιδαγώγηση των νέων γενεών, καταρχήν παγιώνει την αίσθηση της εθνικής ταυτότητας και ενισχύει την

възпитанието и образованието, (Γενική και βουλγαρική ιστορία της εκπαίδευσης και ιστορία των σχολείων και ορισμένων προσχολικών θεωριών της αγωγής και της εκπαίδευσης), Πловдив (Φιλιππούπολη) 2003, σσ. 258 και 266-268.

Από την άλλη μεριά οι Βούλγαροι μαρξιστές παιδαγωγοί, παλαιότεροι και σύγχρονοι, χαρακτηρίζουν ως φασιστική συλλήβδην την εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου 1934-1944. Ταυτόχρονα η οπτική τους διακρίνεται, περισσότερο ή λιγότερο, από εμπάθεια. Ενδεικτικά βλ. τις απόψεις των Γανοφ, Чакъров και Дончев στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 244-264. Βλ. επίσης Георгиева, *История на българското образование*, [Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης], Ρούσε 2004, σσ. 314-315 και Атанасов, στο Атанасов, Стоянов и други, *История на педагогиката...*, σσ. 218-219

²⁴ Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

²⁵ Βλ. Люлюшев, Колев и други (και άλλοι), *История на педагогиката...*, σσ. 389-390

²⁶ Ο.π. σ. 390

²⁷ Pavlowitch, *История των Βαλκανίων 1804-1945* (2000), για την ελληνική γλώσσα Θεσσαλονίκη 2005, σ. 407. Για τις συνθήκες δημιουργίας της Βαλκανικής Συμμαχίας και το ρόλο της Βουλγαρίας βλ. Τούντα-Φεργαδής, *Μειονότητες στα Βαλκάνια...*, σσ. 135-158.

²⁸ Pavlowitch, *История των Βαλκανίων 1804-1945*, σ. 408

αγάπη προς την πατρίδα, την εμπιστοσύνη στις εγχώριες δυνάμεις, την εθνική αυτοπεποίθηση και την ετοιμότητα για θυσία στο όνομα των εθνικών συμφερόντων. Έπειτα ο υπερτονισμός του εθνικού στοιχείου συνεργεί στη διαμόρφωση των ρεβανσιστικών τάσεων που σχηματοποιούν την ιδέα της αποκατάστασης της Μεγάλης Βουλγαρίας²⁹.

Παράλληλα, σύμφωνα με παλαιότερους και σύγχρονους σοσιαλιστές παιδαγωγούς, οι εκπρόσωποι της εξουσίας από το 1934 κι έπειτα φασιστικοποιούν ολοένα και περισσότερο τη βουλγαρική εκπαίδευση. Κατά την παραπάνω περίοδο οι Βούλγαροι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση της σοβινιστικής και επεκτατικής πολιτικής γραμμής της πολιτικής εξουσίας³⁰.

Ωστόσο στην ιστοριογραφία της βουλγαρικής εκπαίδευσης αυτής της περιόδου, τόσο στην παλαιότερη όσο και στη σύγχρονη, υπάρχει ένα μεγάλο κενό. Δεν αναφέρεται τίποτε σχετικά με την οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη, που αποτελεί ένα αξιοπρόσεκτο και ομολογουμένως τεράστιο εκπαιδευτικό και πολιτιστικό εγχείρημα του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. Ωστόσο το κενό αυτό, που μοιάζει με ένοχη σιωπή, αφαιρεί από τις ιστορικές και παιδαγωγικές αναλύσεις μια ευρύτερη προοπτική. Συγκεκριμένα οι Βούλγαροι παιδαγωγοί και ιστορικοί της εκπαίδευσης μπορεί να κάνουν λόγο για το *νέο σχολείο* και το *νέο περιεχόμενο* που προσέλαβε η εκπαίδευση από το 1934 και έπειτα, υπό την επίδραση της μεταρρυθμιστικής και κυρίως της γερμανικής εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής, δε διερεύνησαν όμως το ρόλο που παίζει το σχολείο, με το *νέο* του περιεχόμενο, στις διαδικασίες συγκρότησης κράτους στα νέα εδάφη. Και αντίστροφα δεν ερευνήθηκε κατά πόσο οι ίδιες οι διαδικασίες συγκρότησης κράτους στα νέα εδάφη επέδρασαν (ή επιτάχυναν) στη δημιουργία του *νέου σχολείου* με το *νέο περιεχόμενο*.

Εξάλλου το πλάνο της εκπαιδευτικής δραστηριότητας για τη σχολική χρονιά 1941-1942 φανερώνει ότι η παιδαγωγική μεταρρυθμιστική κίνηση έχει διεισδύσει σε αρκετά μεγάλη κλίμακα στο βουλγαρικό σχολείο. Βλέπουμε ότι το 1941 είναι εδραιωμένες μέσα σε αυτό οι παιδαγωγικές πρακτικές του κινήματος νεολαίας (μορφωτικοί σύλλογοι, λαϊκά πανεπιστήμια, μαθητικές οργανώσεις, εκδρομές, ένα γενικότερο ριζώμα του ανθρώπου στην πατρίδα, στο ύπαιθρο και στον αγροτικό κόσμο, κ.α.), της καλλιτεχνικής αγωγής (ευρεία χρήση της εθνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας, σωματεία χορωδιών, εξωραϊσμός σχολικού χώρου κ.α.), της ενιαίας διδασκαλίας³¹, αλλά και άλλων μεταρρυθμιστικών ρευμάτων, όπως θα παρακολουθήσουμε στα επόμενα κεφάλαια. Ωστόσο αμέσως γίνεται προφανές ότι η διείσδυση των κινήματων της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής στο βουλγαρικό σχολείο γίνεται στο μέτρο που αυτά εξυπηρετούν το βασικό σκοπό της εκπαίδευσης κατά την περίοδο εκείνη, δηλαδή την εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, και γενικότερα του εθνικού σώματος. Για παράδειγμα κατά τη διαδικασία της διδασκαλίας συνίσταται η εκτεταμένη αξιοποίηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας,

²⁹ Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σ. 392

³⁰ Βλ. υποσημείωση 23

³¹ Για τη διείσδυση στη βουλγαρική παιδαγωγική σκέψη και σχολική πρακτική των παιδαγωγικών ιδεών: α) της ελεύθερης διαπαιδαγώγησης και της παιδαγωγικής «από τη σκοπιά του παιδιού» βλ. στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 304 και 318, στο Атанасов, Стоянов και άλλοι, *История на педагогиката...*, σσ. 216-217 και 225-226 και στο Радев, Атанасова και άλλοι, *Обща и българска история на образованието...*, σ. 259, β) της καλλιτεχνικής αγωγής, βλ. στο Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σ. 387, στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σ. 317, στο Радев, Атанасова και άλλοι, *Обща и българска история на образованието...*, σσ. 270-271, και γ) του πραγματισμού και της ολιστικής (ή ενιαίας) εκπαίδευσης βλ. στο Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 268 και 322-323 και στο Радев, Атанасова και άλλοι, *Обща и българска история на образованието...*, σσ. 268-269.

αλλά συγκεκριμένα της εθνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ανάλογα προωθείται η παιδαγωγική χρήση του τραγουδιού, αλλά ειδικά του εθνικού τοπικού ή επαναστατικού τραγουδιού. Προωθείται η διοργάνωση γιορτών, εκδρομών, πανηγυρισμών, ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, αλλά πάντα σε συνάρτηση με το ένδοξο πολεμικό και επαναστατικό παρελθόν του Βούλγαρου γενικά, και ειδικότερα του Μακεδόνα Βούλγαρου. Βέβαια δεν πρέπει να παραλειφθεί ότι η εισροή των ευρωπαϊκών παιδαγωγικών δανείων στη βουλγαρική σχολική πραγματικότητα συντελείται με τρόπο στοχαστικό, και μόνο όταν αυτά συμμορφώνονται στις βουλγαρικές σχολικές και πολιτιστικές παραδόσεις³².

Εξάλλου η ιδέα της εθνικής διαπαιδαγώγησης μέσα στο βουλγαρικό σχολικό αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον συνδέεται όλο και πιο στενά με την έννοια της κληρονομικότητας. Με συστηματικές μεθοδεύσεις τονίζονται και καλλιεργούνται συγκεκριμένα ηθικά χαρακτηριστικά και αρετές, που προβάλλονται ως «τα βασικά χαρακτηριστικά του γνήσιου Βούλγαρου». Πίσω από αυτές τις μεθοδεύσεις βρίσκονται οι θεωρίες περί φυλετικής καθαρότητας, που αναπτύσσονται στη Βουλγαρία υπό την επίδραση της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο της παγίωσης των βασικών χαρακτηριστικών της βουλγαρικής φυλής κινείται και η σχηματοποίηση των μαθητικών συνεταιρισμών. Προωθείται η ιδέα ότι οι σχολικές τάξεις πρέπει να μετατραπούν σε ενιαίες μαθητικές ομάδες-συνεταιρισμούς, που θα ενισχύουν την αίσθηση της κοινότητας, μέσω της συμβίωσης, της αλληλοβοήθειας και της κοινωνικής αλληλεγγύης³³. Το παραπάνω ιδεολογικό πλαίσιο (φυλετισμός, σωβινισμός, μιλιταρισμός) αντανακλάται πρώτον στη νομοθετική μεταρρύθμιση που εισάγει την αξιολόγηση των ηθικών χαρακτηριστικών των μαθητών στη βαθμολογία του γυμνασίου και δεύτερον στη δημιουργία της οργάνωσης Μπράνικ (= υπερασπιστής).

6.1.1.2. Η Βαθμολογία για τα προσωπικά χαρακτηριστικά και ο «Μπράνικ»

Τον Οκτώβριο του 1941 προκειμένου να επιτευχθεί «η ολοκλήρωση της μαθητικής προσωπικότητας και η προετοιμασία της, ώστε να προσφέρει πιο αφοσιωμένη και εθνικο-κοινωνική υπηρεσία στην πατρίδα»³⁴ ψηφίζονται τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για τα γυμνάσια (ΕτΚ αρ. 241 από τις 30 Οκτωβρίου 1941). Σύμφωνα με αυτές τις τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, στους ελέγχους και τα ενδεικτικά του γυμνασίου δε θα βαθμολογείται πλέον μόνο η επίδοση και η διαγωγή των μαθητών, αλλά και τα παρακάτω προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών: η φιλεργία, η τάξη, η ακρίβεια και η υπακοή, η ευπρέπεια και οι εθνικές εκδηλώσεις. Η βαθμολογία για τα παραπάνω προσωπικά

³² Βλ. και στην Εργασία μας, κεφ. 5.1.1., υποσημείωση 1.

³³ Συγκεκριμένα βλ. Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σσ. 387-388. Επίσης για τις επιδράσεις της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής στη Βουλγαρία και την αντίστοιχη βουλγαρική βιβλιογραφική παραγωγή βλ. Радев, Атанасова и други (και άλλοι), *Обща и българска история на образованието...*, σσ. 276-277, Чакъров, Дончев και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 319-320, Атанасов, Стоянов και άλλοι, *История на образованието...*, σσ. 218-219.

³⁴ Манев, *Правилници по Министерството на народното просвещение от 1940 год. до края на м. Април 1944 година*, (Κανονισμοί του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας από το 1940 έως το μήνα Απρίλιο του 1944), *Училищен Преглед*, (Σχολική Επιθεώρηση) 1944, τ. 1- 4 (XLIII κн. 1 - 4), σ. 140. Βλέπε και *Училищен Преглед*, 1941, τ. 9 (XLIII κн. 9), σσ. 1273 - 1274

χαρακτηριστικά θα αναγράφεται και στα απολυτήρια των μαθητών³⁵ και στο εξής θα αποτελέσει κρίσιμο παράγοντα – ιδίως η βαθμολογία στις εθνικές εκδηλώσεις – για την εισαγωγή των μαθητών στα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών³⁶.

Τον Οκτώβριο επίσης εκδίδονται και οι δύο τελευταίοι Κανονισμοί³⁷ με τους οποίους ολοκληρώνονται οι ιδρυτικές και οργανωτικές διαδικασίες της οργάνωσης νεολαίας «Μπράνικ» (Бранник = υπερασπιστής, προστάτης). Η κατάργηση όλων των οργανώσεων νεολαίας – εκτός από την οργάνωση «Ερυθρός Σταυρός Νεολαίας» - και η ίδρυση μιας ενοποιημένης, της οργάνωσης «Μπράνικ», έγινε με νόμο στις αρχές του 1941 (ΕτΚ αρ. 18 από τις 21 Ιανουαρίου 1941). Η κίνηση αυτή ακολουθεί το πρότυπο της διάλυσης στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία του 1933 όλων των συνδέσμων νεολαίας και την ενσωμάτωσή τους στη Χιτλερική Νεολαία. Για την έγκαιρη και έγκυρη εφαρμογή του νόμου αυτού εκδόθηκαν ορισμένοι κανονισμοί. Επειδή ο Πρωθυπουργός – στην εποπτεία του οποίου υπάγονται οι οργανώσεις νεολαίας – ήταν ταυτόχρονα και Υπουργός Εθνικής Παιδείας, η επεξεργασία των Κανονισμών αυτών έγινε από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας³⁸. Η οργάνωση Μπράνικ θα εμπλακεί αποφασιστικά στη ροή της σχολικής ζωής και ο κατά τόπους επικεφαλής της οργάνωσης θα μετατραπεί σταδιακά σε ένα άτομο με λόγο και άποψη για τη συμπεριφορά και τη δραστηριότητα των μαθητών.

6.1.1.3. Διδακτικές – μεθοδολογικές κατευθύνσεις

Στις 27 Οκτωβρίου του 1941 αποστέλλεται με την Εγκύκλιο αρ. 13117³⁹ η απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Υπουργείου για την κατανομή των εβδομαδιαίων ωρών στα προγυμνάσια, στις γυμνασιακές τάξεις και τα γυμνάσια στη «Μακεδονία, τη Θράκη και την περιοχή της Μοραβίας» (δηλ. Μακεδονία του Βαρδάρη, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Δυτικές Περιοχές). Βέβαια ήδη από τις 5 Ιουλίου 1941 ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Παιδείας Φίλοφ γνωστοποίησε την απόφαση του Υπουργείου σε όλες τις τάξεις προγυμνασίου και γυμνασίου στα νέα εδάφη να διδαχθεί η βουλγαρική ιστορία⁴⁰.

Σύμφωνα τώρα με την Εγκύκλιο αρ. 13117:

1. Όλοι οι μαθητές της I και II τάξης προγυμνασίου και της IV, V, VI, VII τάξης του γυμνασίου και των γυμνασιακών τάξεων στη «Μακεδονία, τη Θράκη και την

³⁵ Βλ. *Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για τις απολυτήριες εξετάσεις των γυμνασίων*, ΕτΚ αρ. 242, από τις 30 Οκτωβρίου 1941

³⁶ Ενδεικτικά βλ. στον *Κανονισμό για τα κρατικά ινστιτούτα κατάρτισης νηπιαγωγών*, (Ε.τ.Κ αρ.190/1942, Διάταγμα 52, σσ. 5 -7) το άρθρο 18.

³⁷ *Κανονισμός για τη δομή και την ιεραρχία στην οργάνωση της βουλγαρικής νεολαίας «Μπράνικ»* (ΕτΚ αρ. 227 από τις 13 Οκτωβρίου 1941) και *Κανονισμός για τη σημαία, την κονκάρδα, το χαιρετισμό, τη στολή και τα διακριτικά σήματα της οργάνωσης της βουλγαρικής νεολαίας «Μπράνικ»* (ΕτΚ αρ. 227 από τις 13 Οκτωβρίου 1941). Αναλυτικά για τους Κανονισμούς βλ. Манев, Правилници по Министерството..., σσ. 138 – 139.

³⁸ Ο.π. σ. 137. Οι δύο πρώτοι Κανονισμοί εκδόθηκαν τον Αύγουστο του 1941 – *Κανονισμός για τη δομή και την εργασία των υπηρεσιών στην οργάνωση της βουλγαρικής νεολαίας «Μπράνικ»* (ΕτΚ αρ. 168 από τις 2 Αυγούστου 1941) και *Κανονισμός για την προετοιμασία (κατάρτιση) των επικεφαλής της βουλγαρικής νεολαίας «Μπράνικ»* (ΕτΚ αρ. 171 από τις 6 Αυγούστου 1941). Αναλυτικά βλ. και Манев, Правилници по Министерството..., σσ. 137 – 138.

³⁹ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 8 (том XL, кн. 8), σσ. 114 – 115. Η Εγκύκλιος αυτή, όπως έχει ήδη επισημανθεί, αναφέρεται στην Εγκύκλιο αρ. 8835 από τις 15 – 8 – 1941. Το έγγραφο με την εβδομαδιαία κατανομή των ωρών των διδακτικών αντικειμένων που επισυνάπτεται στην εγκύκλιο υπάρχει μεταφρασμένο στο Παράρτημα, Αρ. 4

⁴⁰ Φ 177, оп. 3, а.е. 2168, σ. 27

περιοχή της Μοραβίας» θα διδαχθούν για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 το μάθημα της βουλγαρικής γεωγραφίας (γεωγραφία της πατρίδας), με βάση την κατανομή των εβδομαδιαίων ωρών που επισυνάπτεται στην εγκύκλιο.

2. Η τελική βαθμολογία στη βουλγαρική και γενική ιστορία στην I και II τάξη προγυμνασίου και στην IV, V, VI, τάξη του γυμνασίου και των γυμνασιακών τάξεων στη «Μακεδονία, τη Θράκη και την περιοχή της Μοραβίας» θα προκύπτει από το μέσο όρο των δύο διδακτικών αντικειμένων.

3. Η βαθμολογία στη βουλγαρική και γενική γεωγραφία στην I και II τάξη προγυμνασίου και στις V, VI, VII, τάξεις του γυμνασίου και των γυμνασιακών τάξεων στις παραπάνω περιφέρειες θα προκύπτει από το μέσο όρο των δύο διδακτικών αντικειμένων.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στις γυμνασιακές τάξεις και τα γυμνάσια των νέων εδαφών θα ισχύσει το ίδιο εβδομαδιαίο πρόγραμμα που εφαρμόζεται στα παλαιά σύνορα, με μόνη διαφορά την αύξηση των ωρών διδασκαλίας της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας. Με την αύξηση των ωρών διδασκαλίας στα συγκεκριμένα διδακτικά αντικείμενα διευκολύνεται η γνωριμία των μαθητών των νέων εδαφών με το παρελθόν και το παρόν του «βουλγαρικού έθνους». Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η «εθνική αυτογνωσία» και η στερέωση της εθνικής ταυτότητας των μαθητών.

Στη συνέχεια, από τα τέλη Οκτωβρίου και κατά τη διάρκεια του Νοεμβρίου του 1941 το Υπουργείο προβαίνει σε μεταρρυθμίσεις των αναλυτικών προγραμμάτων διδασκαλίας και της διδακτέας ύλης των μαθημάτων της βασικής και κυρίως της μέσης εκπαίδευσης. Μέσω εγκυκλίων παρέχονται στο εκπαιδευτικό προσωπικό όλης της χώρας νέες, αναλυτικές οδηγίες για τη διδασκαλία των διδακτικών αντικειμένων⁴¹. Πέρα από τις ειδικές οδηγίες διδασκαλίας για κάθε διδακτικό αντικείμενο χωριστά, οι εγκύκλιοι αυτοί περιέχουν επικλήσεις προς το εθνικό αίσθημα των διδασκόντων όλων των αντικειμένων και γενικές οδηγίες, ώστε να τηρηθεί απαρέγκλιτα μια ενιαία εθνοκεντρική γραμμή κατά τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων⁴². Φυσικά γίνεται ιδιαίτερη εκμετάλλευση των μαθημάτων εκείνων που δυνητικά συμβάλλουν στην οικοδόμηση και παγίωση της εθνικής συνείδησης, και συγκεκριμένα της γλώσσας, της ιστορίας, της φυσικής ιστορίας και του μαθήματος της μουσικής - τραγουδιού .

Καταρχήν, όσον αφορά στο γλωσσικό μάθημα, ήδη από τον Ιανουάριο του 1941 στη γενική συνδιάσκεψη των 500 εκπαιδευτικών της πρωτεύουσας, ο Υπουργός κατέστησε σαφές ότι σκοπεύει να επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη διδασκαλία του μαθήματος της βουλγαρικής γλώσσας⁴³. Στα τέλη Οκτωβρίου 1941 αποστέλλονται προς τους διευθυντές των γυμνασίων όλης της χώρας αυστηρές οδηγίες για την εξύψωση του εθνικού γλωσσικού πολιτισμού⁴⁴. Το Νοέμβριο αποστέλλεται στα

⁴¹ *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σσ. 96 κι εξής.

⁴² Ενδεικτικά βλ. τον επίλογο των οδηγιών για τη διδασκαλία των μαθηματικών: «Οι προσπάθειες των εκπαιδευτικών στα μαθηματικά, αναμφίβολα, είναι προσανατολισμένες στο πνεύμα των παραπάνω συστάσεων, ωστόσο τώρα, τη στιγμή που κρίνεται το ιστορικό αίτημα ανά τους αιώνες της εθνικής μας ενοποίησης, το Υπουργείο ελπίζει ότι αυτοί, συνειδητοποιώντας την ευθύνη την οποία αναλαμβάνουν ως παιδαγωγοί των επερχόμενων βουλγαρικών γενεών, θα καταβάλλουν τις ανώτατες προσπάθειες, για να εκπληρώσουν υποδειγματικά το χρέος τους προς την Πατρίδα». *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σ. 120

⁴³ Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι σχεδιάζει βελτίωση της γλωσσικής διδασκαλίας στα δημοτικά σχολεία, διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για τους εκπαιδευτικούς, επιβολή ελέγχου στο γλωσσικό εργαλείο που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί, μείωση των ωρών διδασκαλίας της ξένης λογοτεχνίας προς όφελος της διδασκαλίας της βουλγαρικής λογοτεχνίας, προετοιμασία της έκδοσης λεξικού κ.α. *Училищен Преглед*, τ. 6, 1941, (XL, κη. 6), σ. 697 κι εξής.

⁴⁴ Εγκύκλιος αρ.13247 από τις 29 Οκτωβρίου 1941, η οποία προβλέπει 1^ο κατά την επιθεώρηση των εκπαιδευτικών όλων των διδακτικών αντικειμένων να βαθμολογείται από τους διευθυντές ξεχωριστά

σχολεία όλης της χώρας εγκύκλιος με τις οδηγίες για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας⁴⁵. Στην εγκύκλιο αυτή παρέχονται οι βασικές κατευθύνσεις για τη διδασκαλία της βουλγαρικής λογοτεχνίας, αλλά και του γλωσσικού μαθήματος (γραμματική, συντακτικό, προφορικές ασκήσεις) με καθαρά εθνοκεντρικό χαρακτήρα. Η κεντρική ιδέα των οδηγιών θα μπορούσε να συνοψιστεί στην εξής φράση της Εγκυκλίου: «*Επιδιώκοντας το (βασικό) στόχο - να παρέχουμε γλωσσική και λογοτεχνική κουλτούρα στους μαθητές, εμείς αγωνιζόμαστε να επιλύσουμε και άλλα ζητήματα, στενά συνδεδεμένα με αυτόν - να αναπτύξουμε το μυαλό, να εξευγενίσουμε την καρδιά, να εξυψώσουμε το πνεύμα (των μαθητών), στρέφοντας την προσοχή (τους) σε όλες τις εκδηλώσεις του έθνους μας, στις οποίες ζει και δρα το βουλγαρικό δημιουργικό πνεύμα. Μέσα από τη γνωριμία και τη σύνδεση με το πνεύμα αυτό, θα εκτιμήσουμε καλύτερα και θα αγαπήσουμε περισσότερο το έθνος μας.*»⁴⁶

Κατά δεύτερον, στις οδηγίες για τη διδασκαλία της γενικής ιστορίας⁴⁷ διαφαίνεται η αντίληψη για την ιστορία όχι ως πορεία εξέλιξης του Ανθρώπου και των επιτευγμάτων του, αλλά ως επιστήμη «*που αποκαλύπτει με πλήρη διαύγεια τις μεγάλες προσπάθειες και τα πολύτιμα θύματα που κάθε έθνος έδωσε για την αυτοπροστασία του και την αδιάκοπη πρόοδό του*»⁴⁸. Όσον αφορά στη διδασκαλία της ιστορίας της πατρίδας, αυτή στοχεύει στη διατήρηση της «*ζωντανής ιστορικής μνήμης*», η οποία «*παγιώνει και κρατά γερά ένα έθνος στην ιερή γη του παρά τις πολλές και διάφορες μεταπτώσεις της μοίρας.*»⁴⁹

το γλωσσικό εργαλείο που χρησιμοποιούν και το κατά πόσο κατευθύνουν τους μαθητές στην ορθή γλωσσική έκφραση, 2^ο οι διευθυντές να ελέγχουν εάν οι διδάσκοντες των μαθηματικών και της ξένης γλώσσας διορθώνουν τα γλωσσικά λάθη των μαθητών (άρθρο 47 του Κανονισμού των γυμνασίων), 3^ο τα βιβλία ύλης, τα απουσιολόγια, τα ημερολόγια κ.α. πρέπει να συντάσσονται σε ορθή επίσημη γλώσσα. Η εγκύκλιος κλείνει με την πληροφορία ότι το Υπουργείο αξιολογεί γλωσσικά όλα τα έγγραφα που αποστέλλονται σε αυτό, *Училищен Преглед*, τ. 8, 1941, (XL, κη. 8), σσ. 1102 - 1103

⁴⁵ Εγκύκλιος αρ.14700 από τις 17 Νοεμβρίου 1941, *Училищен Преглед*, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1), σσ. 96 - 99

⁴⁶ Ο.π. σσ. 98 - 99

⁴⁷ Εγκύκλιος 13791 από τις 5 Νοεμβρίου 1941, *Училищен Преглед*, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1) σσ. 99 κί εξής.

⁴⁸ Ο.π. σ. 99

⁴⁹ Ο.π. σ. 100. Οι οδηγίες για τη διδασκαλία της ιστορίας έχουν ως εξής:

1. Σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα, στα πρακτικά γυμνάσια μειώνονται οι ώρες της γενικής ιστορίας. Καθώς η ύλη του σχολικού βιβλίου θα διδαχθεί ολόκληρη, η προσοχή πρέπει να στραφεί στα πιο ουσιαστικά σημεία κάθε κεφαλαίου. Συνίσταται δε για κάθε κεφάλαιο η προετοιμασία ανάλογου πλάνου διδασκαλίας.
2. Η αποτελεσματική διδασκαλία της ιστορίας προϋποθέτει επισκέψεις στα τοπικά αρχαιολογικά μουσεία. Αν δεν υπάρχουν τέτοια, πρέπει να οργανώνονται υπό την εποπτεία του διδάσκοντος της ιστορίας μουσειακές συλλογές στο σχολείο ή στο τοπικό αναγνωστήριο. Επιπλέον επιβάλλεται η καλή γνώση από τους μαθητές της ιστορίας του οικισμού τους και γενικά της περιοχής καταγωγής τους. Ιδιαίτερα ωφέλιμο όμως θα ήταν να γνωρίζουν καλά τις σημαντικές ιστορικές τοποθεσίες στην περιοχή καταγωγής τους και τι συνέβη σε αυτές. Το Υπουργείο επιθυμεί κάθε γυμνάσιο να διαλέξει μια ιστορική τοποθεσία της περιοχής του, συνδεδεμένη με γεγονότα του πρόσφατου ή απώτερου παρελθόντος, και να διοργανώνει κάθε χρόνο γενικό προσκύνημα όλων των μαθητών στη βάση ενός προσεκτικά σχεδιασμένου προγράμματος.
3. Αναφορικά με τις δυνατότητες διαπαιδαγώγησης που προσφέρει το μάθημα της ιστορίας, συνίσταται μετά από μια αμερόληπτη και καταρτισμένη επισκόπηση των γεγονότων του παρελθόντος, να προκύπτουν ως φυσικό επακόλουθο έγκυρα και στοχαστικά συμπεράσματα. Ιδιαίτερα ωφέλιμο δε είναι, τα συμπεράσματα αυτά να εξάγονται από τους ίδιους τους μαθητές, κάτω από τη συνετή καθοδήγηση του εκπαιδευτικού.
4. Εκφράζεται η παραδοχή ότι το μάθημα της ιστορίας είναι ίσως το πιο δύσκολο μάθημα. Αυτό συμβαίνει διότι η πλήρης ιστορική συνείδηση και η αληθινή ιστορική κουλτούρα - η οποία τόσο απαραίτητη θεωρείται για τις μέρες που διανύονται - επιτυγχάνονται μόνο, εάν ο εκπαιδευτικός καταφέρει να σπάσει το φράγμα του τόπου και του χρόνου στην αντίληψη των μαθητών, η οποία είναι

Παράλληλα, με την Εγκύκλιο αρ.15102 από τις 21 Νοεμβρίου 1941, παρέχονται «Οδηγίες για την εκμετάλλευση της διδασκαλίας της φυσικής ιστορίας με σκοπό την οικοδόμηση της εθνικής συνείδησης»⁵⁰. Στις οδηγίες αυτές, κάτω από τη φανερή επίδραση της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής, δίδεται προτεραιότητα στη διδασκαλία του μαθήματος μέσα στο εργαστήριο και έξω στη φύση, παρά μέσα στην τάξη με το εγχειρίδιο και την κιμωλία. Με τις εργαστηριακές συλλογές που πρέπει να υπάρχουν σε κάθε γυμνάσιο και τις μακρινές ή κοντινές εξορμήσεις στη φύση (νέο σχολείο, σχολείο εργασίας), οι μαθητές θα γνωρίσουν την πλούσια χλωρίδα και

γερά δεμένη πάνω στην υπαρκτή πραγματικότητα, και στοχαστικά τους μεταφέρει να βιώσουν ζωντανά αυτό που συνέβη στο πρόσφατο και απώτερο παρελθόν.

5. Επιβάλλεται κατά τη διδασκαλία της γενικής ιστορίας, και προκειμένου να ενισχυθεί η αυτοσυνείδηση των μαθητών, να επιδιώκεται σταθερά η σύνδεση διδασκόμενων ιστορικών γεγονότων με τη βουλγαρική ιστορία.

6. Κρίνεται απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί να δίνουν ιδιαίτερο βάρος στη διδασκαλία εκείνων των γεγονότων της γενικής και βουλγαρικής ιστορίας, που δύνανται να εμψυχήσουν στις ψυχές των μαθητών την επιθυμία και τη βούληση να αγαθοεργήσουν για το έθνος.

7. Άκρως απαραίτητο θεωρείται να καλλιεργήσουν οι διδάσκοντες στη συνείδηση των μαθητών την ιδέα – κεντρική και θεμελιώδη και σε όλες τις επίσημες ομιλίες των βασικών στελεχών Υπουργείου Εθνικής Παιδείας – ότι η επιβίωση όλων των εθνών βασίζεται στην προπαρασκευή και την ετοιμότητά τους «να υπερνηκίσουν με συνολικές θυσίες τα εμπόδια της ύπαρξής τους, να υπερασπίσουν τη γη και το κράτος τους και να αγωνιστούν για την αδιάκοπη πολιτιστική τους πρόοδο». Τονίζεται μάλιστα ότι οι μαθητές πρέπει πολύ καλά να καταλάβουν ότι μόνο οι παραπάνω αξίες εξασφαλίζουν την ύπαρξη των εθνών.

8. Πρέπει μέσα από παραδείγματα που προσφέρει το πλούσιο ιστορικό υλικό να τονιστεί ότι όλα τα έθνη με τις δικές τους δυνάμεις, αυτόνομα, καθορίζουν τη μοίρα τους, μόνο όταν η κρατική οργάνωση είναι υγιής και ισχυρή και όταν στους κοινωνικούς κύκλους επικρατεί ομόνοια, ενότητα και ισχυρά εκφρασμένη ετοιμότητα για αυτοθυσία, στο όνομα των συνολικών εθνικών συμφερόντων.

9. Πρέπει μέσα από τη διδασκαλία της ιστορίας να διαφανεί με παραδείγματα πως ο ρόλος κάθε ανεξάρτητου έθνους στην ιστορία καθορίζεται και από την πολιτιστική του προσφορά στις πανανθρώπινες προσπάθειες για πρόοδο. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι δεν έχουν αξία τα δάνεια που αστόχαστα υιοθετεί ένα έθνος από την κοινή παρακαταθήκη της ανθρωπότητας, αλλά το κατά πόσο έχει το ίδιο συμβάλει σε αυτή με τα δικά του αυτόνομα επιτεύγματα. Εξαιρετικά σημαντικό κατά τη διδασκαλία της βουλγαρικής ιστορίας είναι με αρκετά παραδείγματα να γίνει συνείδηση στους μαθητές ότι το βουλγαρικό έθνος επιβίωσε ανά τους αιώνες στη γη του εξαιτίας των πολύτιμων χαρισμάτων του και της δύναμής του να μετουσιώνει και να προσαρμόζει στις παραδόσεις του τα ξένα πολιτιστικά δάνεια.

10. Οι διδάσκοντες της ιστορίας υποχρεούνται να διαφωτίζουν τους μαθητές πάνω στις θεμελιακές επιδιώξεις του έθνους ανά τους αιώνες και τις υποχρεώσεις που βαρύνουν τους ώμους όλων σήμερα. Με φροντίδα πρέπει να τονίζονται οι αρετές και οι δυνάμεις του έθνους που εξασφάλισαν την παρουσία του στην ιστορία, οι ηρωικές πράξεις και τα πολιτιστικά κατορθώματα του παρελθόντος, ώστε να γίνει συνειδητό το χρέος που επιβάλλουν οι σημερινοί καιροί.

11. Πρέπει πάντα, εμφαντικά και αντάξια, να τονίζονται οι θεμελιώδεις εκδηλώσεις του έθνους κατά την ιστορική του εξέλιξη, και συγκεκριμένα η αγωνιστική προσπάθεια και ο ηρωισμός στην πάλη για την προστασία της γλώσσας και της πίστης, της γης και της τιμής, της οικίας και της πατρίδας.

12. Η διδασκαλία της βουλγαρικής ιστορίας εύγλωττα αναδεικνύει τον υψηλό προορισμό του έθνους, που ζει μεταξύ ανατολής και δύσης, Ευρώπης και Ασίας. Η συνειδητοποίηση αυτής της μοίρας, να ζει το έθνος στα σύνορα δυο κόσμων και δυο πολιτισμών, επιβάλλει διαρκή επαγρύπνηση της εθνικής αυτοσυνείδησης και συνεχή υπενθύμιση των εθνικών ιδανικών και υποχρεώσεων.

Τέλος τονίζεται στους διδάσκοντες, ότι πέρα από τις ειδικές οδηγίες, το μάθημα της ιστορίας προσφέρει πλείστες άλλες δυνατότητες και ευκαιρίες εθνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης, που δεν πρέπει να αφήσουν ανεκμετάλλευτες. Οι ώρες της ιστορίας πρέπει να είναι παντού ευχάριστες και ενδιαφέρουσες, με ζοηρή συμμετοχή των μαθητών, ώστε να εξασφαλίζεται η ενσυναίσθηση από αυτούς των εθνικών ηθικών αρετών, από τις οποίες εξαρτάται η προσωπική τους επιτυχία στη ζωή και η συνολική πρόοδος της πατρίδας.

⁵⁰ Училищен Преглед, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1), σσ. 121 – 123.

πανίδα της πατρίδας και θα ξυπνήσει η αγάπη τους γι' αυτήν, καθώς και η πίστη στην οικονομική δύναμη του κράτους⁵¹.

Ιδιαίτερα μεγάλη προσοχή δίνεται στο μάθημα της μουσικής – τραγουδιού, καθώς η καλλιτεχνική αγωγή τίθεται στην υπηρεσία της εθνικής διαπαιδαγώγησης. Ήδη από τις αρχές της άνοιξης του 1941 αυξάνονται οι ώρες της διδασκαλίας του τραγουδιού σε όλα τα σχολεία της χώρας⁵². Το Μάρτιο του 1941 έφτασαν στα σχολεία οι πρώτες διεξοδικές οδηγίες διδασκαλίας, οι οποίες έδιναν προτεραιότητα στη διδασκαλία του χορωδιακού τραγουδιού, έναντι των μουσικών συνόλων, τα οποία μέχρι τη στιγμή εκείνη εκτελούνταν με μεγάλη επιτυχία από μέρος των μαθητών μέσα στα βουλγαρικά σχολεία⁵³. Σύμφωνα με την πεποίθηση του Υπουργείου, μόνο το χορωδιακό τραγούδι, που εκτελείται από το σύνολο των μαθητών, εξυψώνει πνευματικά και διαπαιδαγωγεί εθνικά⁵⁴. Ταυτόχρονα ορίστηκαν τα τραγούδια που υποχρεωτικά θα διδάσκονται στα σχολεία, όπως και οι εκδόσεις από τις οποίες θα γίνεται η διδασκαλία τους.

Στις 2 Φεβρουαρίου του 1942 με την Εγκύκλιο αρ.1566 διαπιστώνονται από το Υπουργείο τα αξιόλογα αποτελέσματα που προέκυψαν στα σχολεία από την εφαρμογή των οδηγιών του Μαρτίου του 1941 και ενθαρρύνεται περαιτέρω η διδασκαλία του χορωδιακού τραγουδιού στο σύνολο των μαθητών του σχολείου, μέσα από το πρίσμα της ενιαίας διδασκαλίας. Δηλαδή η βασική κατεύθυνση που εγχαράσσεται είναι η στενή σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη διδασκαλία του τραγουδιού και τη διδασκαλία των υπόλοιπων διδακτικών αντικειμένων⁵⁵.

⁵¹ Απαραίτητη θεωρείται η γνωριμία των μαθητών με τις φυτικές καλλιέργειες και τα ζωικά είδη που παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή της χώρας. Κυρίως όμως πρέπει αυτοί να εξοικειωθούν, με έγκυρο επιστημονικό τρόπο, με τις συνθήκες ανάπτυξής τους και με τα μέσα που μελλοντικά θα εξασφαλίσουν την αύξηση της παραγωγής. Έτσι θα ενισχυθεί η αυτοπεποίθηση των μαθητών και οι δυνατότητες αυτόνομης ανάπτυξης της οικονομίας. *Училищен Преглед*, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1), σσ. 122 – 123.

⁵² *Училищен Преглед*, τ. 6, 1941, (XL, κη. 6), σ. 713

⁵³ Εγκύκλιος αρ. 2391 από 19 Μαρτίου 1941, *Училищен Преглед*, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1), σσ. 134 – 138.

⁵⁴ Στην Εγκύκλιο αρ. 2391 αναφέρεται ότι το Υπουργείο έχει διαπιστώσει τις τεράστιες προόδους στις επιδόσεις που σημείωσαν οι σχολικές χορωδίες και ορχήστρες, με την ακούραστη εργασία των διδασκόντων του μαθήματος της μουσικής. Ωστόσο η πρακτική της συγκέντρωσης στις χορωδίες και τις ορχήστρες μόνο των παιδιών που διαθέτουν μουσικά ταλέντα και ιδιαίτερα ρυθμικά χαρίσματα δεν ικανοποιεί το Υπουργείο, γιατί αποκλείει από το μάθημα της μουσικής το 90% του συνολικού αριθμού των μαθητών. Αντίθετα στόχος του υπουργικού επιτελείου είναι η συμμετοχή όλων των μαθητών στις χορωδίες και η σκόπιμη εκμετάλλευση της έμφυτης κλίσης της νεολαίας για το συντροφικό τραγούδι προς την κατεύθυνση της εθνικής ομογενοποίησης (γνωριμία με τις εθνικές δημοτικές δημιουργίες, με το βουλγαρικό πνεύμα και τον τρόπο ζωής, ενίσχυση της εθνικής συνείδησης, πνευματική ενότητα, αυτοπειθαρχία, αγωνιστικό και συνετό ήθος, κ.τ.λ.) ό.π. σσ. 135 – 136. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αναλυτικές οδηγίες διδασκαλίας προβλέπουν τη συνδρομή των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα της βουλγαρικής γλώσσας και της σωματικής αγωγής προς το δίδασκοντα της μουσικής. Επίσης προβλέπεται ο ορισμός ενός μαθητή με ιδιαίτερη μουσική επιδεξιότητα ως μαθητή - βοηθού του εκπαιδευτικού. Ό.π. σσ. 136 – 137.

⁵⁵ *Училищен Преглед*, τ. 1, 1942, (XLI, κη. 1), σσ. 138 – 139. Συγκεκριμένα, πρέπει να αφιερώνεται τμήμα της διδακτικής ώρας της ιστορίας, της γεωγραφίας ή της πολιτικής αγωγής στην εκμάθηση τραγουδιών που το περιεχόμενό τους σχετίζεται με το μάθημα της ημέρας. Ή πάλι προτείνεται κατά την ώρα του εργοχείρου ή της χειροτεχνίας να τραγουδιούνται τραγούδια που ο ρυθμός και η μελωδία τους συνοδεύει την εκτελούμενη εργασία. Επίσης τονίζεται το πόσο πολύ χρήσιμα μπορούν να αποδειχτούν στο μάθημα των θρησκευτικών συγκεκριμένα τραγούδια, τα οποία, καθ' υπόδειξη του διδάσκοντα της μουσικής, ενισχύουν το θρησκευτικό αίσθημα των μαθητών (τα ίδια μπορούν να εκτελούνται και στα καθηγητικά). Επιπλέον, τραγούδια που προβλέπεται να διδαχθούν στο μάθημα της ξένης γλώσσας, μπορούν να μελετηθούν σε σολφέζ στην ώρα της μουσικής. Τέλος το μάθημα της σωματικής διαπαιδαγώγησης προσφέρεται ιδανικά για αλληλεπίδραση και αλληλοϋποστήριξη με το μάθημα του τραγουδιού, και ειδικότερα στην περίπτωση των ρυθμικών εμβατηρίων, τα οποία βοηθούν

Ταυτόχρονα σε όλα τα μαθήματα εφαρμόζεται μια ευδιάκριτη σύντμηση της διδακτέας ύλης.

Οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις στα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας, που ψηφίστηκαν κατά το διάστημα Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1941, τέθηκαν σε εφαρμογή για πρώτη φορά στο εκπαιδευτικό σύστημα του ενοποιημένου και διευρυμένου βουλγαρικού βασιλείου κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942. Θα εξακολουθήσουν να εφαρμόζονται πιστά σε όλη τη χώρα – παράλληλα με βελτιώσεις, συμπληρώσεις και διευκρινήσεις - μέχρι την κατάλυση του υπάρχοντος καθεστώτος, το Σεπτέμβριο του 1944. Σε άρθρο μάλιστα της Σχολικής Επιθεώρησης, που γράφτηκε στις αρχές του 1944, αναλύονται τα θετικά αποτελέσματα που επέφεραν οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις στα γυμνάσια κατά τις τρεις επόμενες σχολικές χρονιές⁵⁶.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, καρπός των επιδράσεων της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής από τη χιτλερική Γερμανία, αξιοποιούν στο έπακρο τα πορίσματα της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής. Η μεταρρυθμιστική παιδαγωγική, λοιπόν, στρατεύεται στην προσπάθεια της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής να εισάγει έναν ισχυρό εθνοκεντρικό προσανατολισμό στην εκπαιδευτική διαδικασία και να προσαρμόσει τη διδακτέα ύλη στις ανάγκες της εθνικο – πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η καλλιέργεια της πολιτισμικής και πολιτικής συνοχής του ήδη «ενοποιημένου εθνικού σώματος» και η κατασκευή της εθνικής του ταυτότητας. Οι παραπάνω διεργασίες παίζουν μείζονα ρόλο στη διαδικασία συγκρότησης του νέου, ενιαίου βουλγαρικού κράτους, μέσα στα νέα, διευρυμένα όρια της βουλγαρικής επικράτειας, όπως αυτά διαμορφώθηκαν με τα εδαφικά κέρδη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου .

Ωστόσο οι επιδράσεις αυτές της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής προσαρμόζονται μελετημένα στη βουλγαρική εκπαιδευτική πραγματικότητα, καθώς δεν αντιτίθενται αλλά εναρμονίζονται με τη βουλγαρική σχολική παράδοση.

6.1.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο

6.1.2.1. Οργάνωση της σχολικής εργασίας

Ενόψει της έναρξης της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942, ο Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης καλεί σε σύσκεψη το συμβούλιο των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, στην πόλη της Ξάνθης. Σκοπός της σύσκεψης αυτής ήταν α) να καθοριστεί ο οριστικός πίνακας των εκπαιδευτικών της περιφέρειας, β) να καθοριστούν τα σημεία πληρωμής στις επαρχίες, καθώς και οι εκπαιδευτικοί που θα εκτελούσαν το χρέος της πληρωμής των συναδέλφων τους, γ) να ρυθμιστούν οι τελευταίες λεπτομέρειες στη διαίρεση των εκπαιδευτικών επαρχιών, και κυρίως δ) να καταρτιστεί αναλυτικός σχεδιασμός της ελεγκτικής – συμβουλευτικής, διοικητικής και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των επιθεωρητών και των εκπαιδευτικών της περιφέρειας⁵⁷. Τέλος, βάσει του 7^ο θέματος της ημερήσιας διάταξης, το συμβούλιο απασχόλησαν και διάφορα πρακτικά ζητήματα. Το πρώτο

τους μαθητές στην απόκτηση ρυθμικού βηματισμού κατά τις παρελάσεις και εξυψώνουν την ενεργητικότητα και το ηθικό τους.

⁵⁶ Две нововъведения въ гимназията (Δύο καινοτομίες στο γυμνάσιο), *Училищен Преглед*, τ. 1- 4, 1944, (XLIII, κн. 1- 4), σσ. 125-128

⁵⁷ Φ 798, оп. 2, а.е. 48, Πρωτόκολλο αρ. 2 του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, σσ. 2 πλάτη – 7 πλάτη

στη σειρά πρακτικό ζήτημα που απασχόλησε το ΠΣΣΕΞ ήταν η διεξοδική ανάλυση της νομοθεσίας που ρυθμίζει τη λειτουργία των ιδιωτικών, αλλοεθνών σχολείων. Περαιτέρω διευκρινήσεις επί του ζητήματος δε παρέχονται στο Πρωτόκολλο της συγκεκριμένης σύσκεψης⁵⁸, ωστόσο αρχίζει να διαφαίνεται η πρόθεση να ιδρυθούν ιδιωτικά, αλλοεθνή σχολεία, για κάποιες εθνικές ομάδες.

Επίσης ανάμεσα στα πρακτικά ζητήματα που απασχόλησαν το ΠΣΣΕΞ ήταν η ίδρυση ταμείου στην περιφερειακή επιθεώρηση για την παροχή βραβείων στους «καλούς εκπαιδευτικούς», η ίδρυση εστιών στα προγυμνάσια, η εξασφάλιση κτιρίων για τις σχολικές επιθεωρήσεις, τους μορφωτικούς συλλόγους και για άλλες μορφωτικές ανάγκες, ο επισιτισμός των εκπαιδευτικών και η εξασφάλιση κατοικιών γι' αυτούς, όπως και διάφορα τεχνικά, γραμματειακά θέματα.

Όσον αφορά στον καθορισμό του οριστικού πίνακα των εκπαιδευτικών της περιφέρειας, κατά τη σύσκεψη δίνεται εντολή στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές να στείλουν στην περιφερειακή επιθεώρηση μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου 1941 τα τελικά νούμερα των μαθητών που φοιτούν στα βουλγαρικά σχολεία και τον αντίστοιχο αριθμό των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε αυτά. Επίσης τους δίνεται η εντολή μέχρι την ίδια ημερομηνία να συγκαλέσουν γενικές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών στα κέντρα των επαρχιών. Στις συνδιασκέψεις αυτές οι διευθυντές των δημοτικών σχολείων και των προγυμνασίων καλούνται να δώσουν αναλυτικές αναφορές τόσο για τον αριθμό των μαθητών που προσήλθαν στα σχολεία, όσο και για τις πραγματικές υλικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτά. Διευκρινίζεται ότι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί που θα επανδρώσουν τα σχολεία, θα πραγματοποιήσουν και τα σεμινάρια της βουλγαρικής γλώσσας, καθώς και τις έρευνες για τον εντοπισμό των σχολικών περιουσιών. Τέλος δίνεται η οδηγία να προσληφθούν στα «βουλγαρομωαμεθανικά» χωριά εκπαιδευτικοί για τη διδασκαλία του Κορανίου⁵⁹.

Κομβικό σημείο της σύσκεψης του Συμβουλίου υπήρξε η επεξεργασία του αναλυτικού σχεδίου για τη δραστηριότητα των επιθεωρητών και των εκπαιδευτικών της περιφέρειας⁶⁰, το οποίο χωρίζεται σε 3 τμήματα : α) Οργάνωση της σχολικής εργασίας, β) Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, και γ) Δραστηριότητα των επιθεωρητών. Το σχέδιο αυτό καταρτίζεται στη βάση του γενικού σχεδιασμού του εκπαιδευτικού έργου, που προέκρινε η συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στη Σόφια το Σεπτέμβριο του 1941. Σκοπός του είναι να χαράξει τις κατευθυντήριες γραμμές της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Συγκεκριμένα έχει ως εξής:

I. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ομαδοποίηση των παιδιών σε τάξεις δημοτικού και προγυμνασίου

1. Τα παιδιά που προέρχονται από το εσωτερικό της χώρας πρέπει να διαχωριστούν από τα παιδιά του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού. Τα τελευταία να τοποθετηθούν σε χωριστά τμήματα, στα οποία μπορούν ενταχθούν και οι αδύνατοι μαθητές.

⁵⁸ Ο.π. σ. 7

⁵⁹ Ο.π. σ. 3

⁶⁰ Στο Πρωτόκολλο αρ. 2 συνολικού αριθμού 11 σελίδων, το σχέδιο αυτό καταλαμβάνει 5 σελίδες (σσ. 5 – 7).

2. Η εγγραφή των μαθητών του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού, οι οποίοι δεν έχουν πιστοποιητικά εκπαίδευσης, μπορεί να γίνει βάσει έγγραφης δήλωσης της τάξης που έχουν τελειώσει, υποβαλλόμενης από τους γονείς.
3. Εξαιτίας των εξαιρετικών και ειδικών συνθηκών να ζητηθεί από το Υπουργείο οι μαθητές στα τμήματα να μην υπερβαίνουν τους 25.

Διδακτική – παιδαγωγική εργασία

4. Η εργασία στα τμήματα των παιδιών που ήρθαν από το εσωτερικό της χώρας θα διεξαχθεί κανονικά, σύμφωνα με το πρόγραμμα.
5. Τα παιδιά του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού κατατάσσονται σε τάξεις με βάση την τάξη που έχουν τελειώσει. Κάθε δάσκαλος αναλαμβάνει από την αρχή της σχολικής χρονιάς και μέχρι το τέλος της ένα τμήμα δημοτικού.
6. Αντί για μετακινούμενα τμήματα προκρίνεται η ευκινησία της διδακτέας ύλης, μέχρι να καταλήξουν τα παιδιά να αντιλαμβάνονται την ύλη της τάξης στην οποία κατατάχτηκαν. Σε γενικές γραμμές η διδασκαλία στα τμήματα των παιδιών του τοπικού βουλγαρικού πληθυσμού θα διεξαχθεί σύμφωνα με το πρόγραμμα, αφού στις τάξεις του δημοτικού αφιερωθούν στη γλωσσική διδασκαλία 2 μήνες, ενώ στις τάξεις του προγυμνασίου 1 μήνας. Στο προγυμνάσιο όλοι οι εκπαιδευτικοί θα ασχολούνται με τη γλωσσική διδασκαλία, ανεξάρτητα από την ειδικότητά τους.
7. Αυτή η εσωτερική οργάνωση και προσαρμοστικότητα της διδακτέας ύλης επιβάλλει μικρό αριθμό παιδιών στα τμήματα, σύμπτυξη και περικοπή της διδακτέας ύλης στα διάφορα αντικείμενα, ακόμη και μείωση των ωρών σε κάποια διδακτικά αντικείμενα. Συγκεκριμένες και αναλυτικές οδηγίες θα δώσουν στους εκπαιδευτικούς οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές, κατά τις πρώτες καθολικές εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις που θα διοργανωθούν στις επαρχίες.
8. Η διαπαιδαγώγηση θα διεξαχθεί σύμφωνα με το παραδοσιακό, εθνικό πνεύμα, καθώς για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιηθούν:
 - α. ο Κανονισμός διδασκαλίας για όλα τα μαθήματα, και ιδιαίτερα για τη βουλγαρική γλώσσα, τη βουλγαρική ιστορία, τη γεωγραφία και το τραγούδι.
 - β. ο εξωραϊσμός του σχολείου και η δημιουργία εθνικού βωμού
 - γ. η συλλογική ζωή των μαθητών, ως πλαίσιο για την κρατικο – πολιτική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση
 - δ. η συμμετοχή στις εθνικές γιορτές και στον εορτασμό της μνήμης εθνικών ηρώων, με βάση προσεκτικά σχεδιασμένα και οργανωμένα προγράμματα
 - ε. η διοργάνωση σχολικών εκδρομών, συγκεντρώσεων και εορτασμών
 - στ. η διεξαγωγή προσεκτικά οργανωμένων σχολικών ψυχαγωγικών εκδηλώσεων
 - ζ. κάθε εβδομάδα τα μαθήματα πρέπει να ξεκινούν με μια κοινή προσευχή και με έναν σύντομο θρησκευτικό – εθνικό εορτασμό μπροστά στον εθνικό βωμό.
 - η. κάθε ημέρα μαζί με τη θρησκευτική προσευχή να απαγγέλλεται και η ακόλουθη εθνική προσευχή:
 «Βούλγαρος είμαι,
 Αγαπώ τη Βουλγαρία,
 Σε όλη τη ζωή μου,
 θα εργάζομαι για το μεγαλείο του έθνους μου
 Θεέ μου βοήθησέ με»
 - θ. Κάθε πρωί ο δάσκαλος απευθύνει στους μαθητές τον εξής χαιρετισμό: «Υγιαίνετε μαθητές!» και οι μαθητές απαντούν «Την υγεία (σας) επιθυμούμε κύριε δάσκαλε!».

ι. Οι μαθητές υπό την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών αναζητούν τους τάφους των σκοτωμένων για την ελευθερία αξιωματικών, στρατιωτών και κομιτατζήδων. Καθαρίζουν και διαφυλάσσουν αυτούς τους τάφους, καθώς και τους τάφους των Γερμανών αξιωματικών και στρατιωτών που σκοτώθηκαν για την ελευθερία και την ενοποίηση του βουλγαρικού έθνους. Στους τάφους αυτούς να διοργανώνονται κοινά προσκυνήματα.

κ. Οι μαθητές πρέπει να ωθούνται ώστε να ανιχνεύουν και να συγκεντρώνουν πολιτιστικό – ιστορικό υλικό και υπό την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών να το καταγράφουν.

λ. Τα βασικά σχολεία (δημοτικό και προγυμνάσιο μαζί) στα κέντρα των επαρχιών να οργανωθούν ως πρότυπα σχολεία, στα οποία υπό την καθοδήγηση του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή θα εφαρμόζονται όλες οι κατευθύνσεις αυτού του σχεδίου.

II. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

1. Να ιδρυθούν εθνικοί μορφωτικοί σύλλογοι σε όλους τους οικισμούς με βουλγαρικό πληθυσμό. Σε αυτές τις εστίες του βουλγαρισμού, με τα προβλεπόμενα από τον ειδικό νόμο μέσα, πρέπει να επιτευχθούν όλοι οι στόχοι που έθεσε ο νόμος αυτός.
2. Κατά τους χειμερινούς μήνες να διοργανώνονται παντού εσπερινά και γιορτινά σχολεία, για τη μόρφωση του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού και την παγίωση του εθνικού φρονήματός του.
3. Να διεξαχθούν σύντομα σεμινάρια για τη διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης στον αλλοεθνή πληθυσμό.
4. Να διοργανώνονται (πολιτιστικά) πρωινά και βραδινά.
5. Να δοθούν σε όλα τα σχολεία ονόματα αγωνιστών που υπηρέτησαν το έθνος, καθώς και τοπικών αγωνιστών, και να αναρτηθούν πινακίδες με τα ονόματα αυτά.
6. Να γίνει συγκέντρωση, ταξινόμηση και καταγραφή υλικού πολιτιστικού, ιστορικού, λαογραφικού, αρχαιολογικού, εθνογραφικού υλικού.
7. Να δημιουργηθούν επαρχιακές εκπαιδευτικές βιβλιοθήκες και βιβλιοθήκες για τα σχολεία και τους μορφωτικούς συλλόγους.
8. Να αναζητηθούν και να συσταθούν οι σχολικές περιουσίες και τα ταμεία.
9. Να επιδιωχθεί γενική πολιτιστική και επαγγελματική τελειοποίηση των εκπαιδευτικών μέσω : α) της ίδρυσης μορφωτικών συλλόγων, οι οποίοι πρέπει να αποκτήσουν δική τους στέγη και β) της διοργάνωσης συνδιασκέψεων των εκπαιδευτικών, σε τοπικό, επαρχιακό και ευρύτερο επίπεδο.

III. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΩΝ

1. Η πολιτιστική – συμβουλευτική δραστηριότητα των επιθεωρητών θα περιλάβει :
α. τη βαθειά, πολύπλευρη και μέσα στα πλαίσια του εθνικού πνεύματος καθοδήγηση των εκπαιδευτικών, όπως και τον έλεγχο της εφαρμογής και εκτέλεσης αυτού του σχεδίου

β. τη σύγκληση μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου 1941 των εκπαιδευτικών κάθε εκπαιδευτικής επαρχίας σε γενική συνδιάσκεψη, προκειμένου να δοθούν διεξοδικές οδηγίες για την επεξεργασία σε κάθε σχολείο χωριστά ειδικού σχεδίου δράσης, στη βάση του γενικού σχεδίου που κατάρτισε το ΠΣΣΕΞ.

γ. την πραγματοποίηση, ανάλογα με τις δυνατότητες, τουλάχιστον 2 παιδαγωγικών επιθεωρήσεων όλων των εκπαιδευτικών.

2. Η διοικητική δραστηριότητα πρέπει να περιλάβει:

α. καθοδήγηση όλων των Διευθυντών δημοτικών σχολείων και προγυμνασίων πάνω στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να δημιουργήσουν και να τηρούν τα υποχρεωτικά βιβλία.

β. μέριμνες για τον εντοπισμό και τη δημιουργία σχολικής περιουσίας και περιουσίας των μορφωτικών συλλόγων

γ. μέριμνες για την ορθή και έγκαιρη χρηματοδότηση των σχολείων και τη βελτίωση των υλικών συνθηκών σε αυτά

δ. επιθεώρηση μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς όλων των σχολικών επιτροπών και των μορφωτικών συλλόγων.

3. Κοινωνική – παιδαγωγική δραστηριότητα:

α. Κατά τις περιόδους τους οφείλουν να διεξάγουν τουλάχιστον από μία διάλεξη σε κάθε οικισμό με βουλγαρικό πληθυσμό.

β. Οι επιθεωρητές πρέπει να τοποθετηθούν επικεφαλής όλης της πολιτιστικής-μορφωτικής ζωής στην έδρα τους και σε όλη την επαρχία τους.

γ. Κατά τη διάρκεια της χρονιάς πρέπει να πραγματοποιηθεί μια επιστημονική – παιδαγωγική συνδιάσκεψη των επιθεωρητών, στην οποία κάθε επιθεωρητής θα εισηγηθεί πάνω σε ένα κοινωνικό, παιδαγωγικό ή άλλο καθαρά επιστημονικό ζήτημα.

Όπως διαπιστώνουμε από τον παραπάνω σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου, επιλογή των φορέων άσκησης της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη είναι να χωριστούν τα παιδιά των Βουλγάρων εποίκων από τα παιδιά του «ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού» σε διαφορετικά τμήματα. Για τα πρώτα θα ισχύσει κανονικά το αναλυτικό πρόγραμμα. Τα δεύτερα θα καταταχτούν σε τάξεις με βάση την τάξη που τελείωσαν στο ελληνικό σχολείο. Στη συνέχεια θα μπορέσουν να ακολουθήσουν το αναλυτικό πρόγραμμα, αφού προηγηθεί μία περίοδος προσαρμογής: δύο μήνες στο δημοτικό σχολείο και ένας μήνας στο προγυμνάσιο θα διατεθούν για την εκμάθηση της επίσημης βουλγαρικής γλώσσας. Επιπλέον η όχι και τόσο σαφής αναφορά περί πρόκρισης της ευκινησίας της διδασκτέας ύλης έναντι των μετακινούμενων τμημάτων, παραπέμπει στην επιλογή να διδαχθούν σύντομα οι μαθητές κάθε τάξης την άγνωστη διδασκτέα ύλη των προηγούμενων τάξεων, μέσα στο συγκεκριμένο αυτό διάστημα προσαρμογής.

Σαφέστερος, πιο στέρεα σχηματοποιημένος και ευρύτερος είναι ο σχεδιασμός της διαπαιδαγώγησης που θα λάβει χώρα στα βουλγαρικά σχολεία της «περιφέρειας Αιγαίου» (I, 8). Ήδη από την πρώτη παράγραφο διαφαίνεται πως ο κανονισμός διδασκαλίας των μαθημάτων, και ιδιαίτερα της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας, της γεωγραφίας και της ωδικής, είναι ταυτόχρονα ένας κανονισμός εθνικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών (I, 8, α). Επίσης φαίνεται καθαρά ο τρόπος που στρατεύονται τα ευρωπαϊκά μεταρρυθμιστικά παιδαγωγικά ρεύματα (σχολείο εργασίας, κίνημα νεολαίας, καλλιτεχνική διαπαιδαγώγηση, ενιαία εκπαίδευση, κοινωνική παιδαγωγική, κ.α.) στην υπηρεσία της εθνικής διαπαιδαγώγησης : από τον εξωραϊσμό του σχολείου, τη συλλογική σχολική ζωή, τη διοργάνωση σχολικών γιορτών, καλλιτεχνικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, μέχρι τις εξορμήσεις στη φύση και τις εθνογραφικές-ιστορικές έρευνες και συλλογές, το

περιεχόμενο όλων των εφαρμογών της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής σχετίζεται με την ιστορία του έθνους, την κουλτούρα του και τους πολεμικούς του αγώνες.

Εν τέλει η μελέτη του παραπάνω σχεδιασμού, υπό το πρίσμα των νέων αναλυτικών προγραμμάτων διδασκαλίας που αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δικαιώνει τη θέση που απαντάται ήδη στη βουλγαρική βιβλιογραφία: ότι δηλαδή ο πρώτιστος σκοπός του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος της συγκεκριμένης περιόδου αφορά καθαρά και μόνο στη διαπαιδαγώγηση⁶¹. Μια διαπαιδαγώγηση όμως, που επιφορτίζεται με το ρόλο της διάπλασης της νέας γενιάς στο πνεύμα εκείνων «των χαρακτηριστικών της φυλής» που θα διαφυλάξουν το έθνος. Δεύτερος κατά σειρά έρχεται ο στόχος που σχετίζεται καθαρά και μόνο με τη διδασκαλία. Κι αυτός, ωστόσο, έχει περιεχόμενο καθαρά εθνικό: να φέρει σε επαφή τη νέα γενιά με τον εθνικό πνευματικό πολιτισμό⁶².

Ιδιαίτερα αξίζει να σταθούμε σε δύο σημεία του σχεδιασμού της διαπαιδαγώγησης που θα λάβει χώρα μέσα στο βουλγαρικό σχολείο. Το πρώτο σχετίζεται με τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών (I,8, ζ και η). Η τέλεση κάθε εβδομάδα μπροστά στον εθνικό βωμό σύντομων γιορτών με εθνικό – θρησκευτικό περιεχόμενο και η εκφώνηση κάθε πρωί της εθνικής προσευχής αμέσως μετά τη θρησκευτική, στοχεύουν στην άρρηκτη σύνδεση έθνους – θρησκείας στο υποσυνείδητο των μαθητών. Ας μη ξεχνάμε ότι η βουλγαρική εκκλησία έπρεπε να βρει ερείσματα εκεί ακριβώς που παγιώθηκε η ελληνική εκκλησία. Επιπλέον άνθρωποι που έζησαν τα γεγονότα μαρτυρούν ότι η βουλγαρική εκκλησία ως θεσμός χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα από τη βουλγαρική εξουσία για την άσκηση αφομοιωτικής πολιτικής στο χριστιανικό πληθυσμό⁶³. Ας μη ξεχνάμε ότι σε όλη την ιστορική πορεία του εθνικισμού και στην ιστορία του μακεδονικού ζητήματος, η εκκλησία προσέφερε στο κράτος ανεκτίμητες υπηρεσίες κατά τις διαδικασίες οικοδόμησης έθνους⁶⁴.

Το δεύτερο στοιχείο που αξίζει να σημειωθεί είναι η πρακτική της αναζήτησης και συντήρησης των τάφων των Βούλγαρων στρατιωτών, αξιωματικών και κομιτατζήδων, όπως και των Γερμανών στρατιωτών (I,8, κ). Την αναζήτηση και τον εξωραϊσμό των τάφων των Βούλγαρων αξιωματικών και στρατιωτών, που είχαν σκοτωθεί στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, και βρίσκονταν στα γειτονικά της Βουλγαρίας κράτη και συγκεκριμένα στα εδάφη της Δυτικής Θράκης, της Μακεδονίας, της Δοβρουτσάς και της Ανατολικής Θράκης, προέβλεπαν τα άρθρα 116 και 117 της συνθήκης του Νείγυ. Την εφαρμογή αυτών των άρθρων ζητούσε η αναθεωρητική Βουλγαρία, μέσω υπομνήματος που διαβίβασε στη Β΄ Βαλκανική Διάσκεψη, τον Οκτώβριο του 1931⁶⁵, κάτι όμως που δεν έγινε. Η Βουλγαρία κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, μεταξύ άλλων, μέσα και από το ζήτημα των τάφων των σκοτωμένων στρατιωτών, ανακινούσε το μειονοτικό ζήτημα και επιδίωκε την αναθεώρηση των διεθνών συνθηκών. Το 1941, έχοντας για πρώτη φορά υλοποιήσει το όραμα της Βουλγαρίας του Αγίου Στεφάνου, ήταν ελεύθερη πλέον να προβεί σε κατοχύρωση των ιστορικών δικαιωμάτων της στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, μέσω της προβολής των οστών των Βούλγαρων «υπερασπιστών της», καθ' όλη την περίοδο του μακεδονικού ζητήματος.

Εξάλλου σύμφωνα με τον παραπάνω σχεδιασμό, η εργασία της διαπαιδαγώγησης των εκπαιδευτικών δεν περιορίζεται μόνο μέσα στο σχολείο, ούτε εξαντλείται

⁶¹ Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σ. 390

⁶² Στο ίδιο

⁶³ Βλ. και Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 71- 82

⁶⁴ Βλ. αναλυτικά στην εργασία μας κεφ. 3.1. και 3.2.

⁶⁵ Τούντα-Φεργαδή, *Μειονότητες στα Βαλκάνια...*, σ. 85

αποκλειστικά στους μαθητές. Ο Βούλγαρος εκπαιδευτικός οφείλει να αναπτύξει μια ευρεία εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δράση, με άμεσο στόχο την εμπέδωση του εθνικού φρονήματος στον ενήλικα πληθυσμό της περιοχής. Πρέπει να γίνει η ψυχή των μορφωτικών συλλόγων, των βιβλιοθηκών, των μορφωτικών εκδηλώσεων. Οφείλει να πρωτοστατεί στην έρευνα και συλλογή ιστορικού, εθνογραφικού, αρχαιολογικού, κ.α. υλικού και να πλαισιώνει τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι προϊστάμενοί του για τον εντοπισμό των σχολικών ταμείων και της σχολικής περιουσίας της πρώην ελληνικής διοίκησης. Επίσης, βασικό σημείο στη δράση του πρέπει να είναι η διοργάνωση εσπερινών και γιορτινών σχολείων, καθώς και σεμιναρίων εκμάθησης γραφής και ανάγνωσης ενηλίκων. Εξάλλου τα εσπερινά και τα κυριακά σχολεία χρησιμοποιήθηκαν σε ευρεία κλίμακα και από το ελληνικό κράτος για την γλωσσική αφομοίωση των σλαβοφώνων της Μακεδονίας, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους⁶⁶.

Βέβαια, η παραπάνω δραστηριότητα δεν απαιτείται μόνο από τους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών, όπως θα διαπιστώσουμε στα επόμενα κεφάλαια. Αντίθετα ανάλογη δράση αναπτύσσουν και οι εκπαιδευτικοί των παλαιών συνόρων. Αυτό συμβαίνει, διότι ο εκπαιδευτικός είναι ο βασικότερος παράγοντας στο νέο εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι ο νέος εκπαιδευτικός. Αυτός δημιουργεί το μέλλον του έθνους. Πρέπει να διαθέτει υψηλή εθνική συνείδηση και καθορισμένη ιδεολογία που να ανταποκρίνεται στους θεμελιώδεις προσανατολισμούς της νέας πολιτείας. Σε αυτόν εναποτίθενται οι ιστορικές ελπίδες του έθνους, το οποίο διαπαιδαγωγεί κυριολεκτικά στο ακμαίο εθνικό πνεύμα⁶⁷.

Στη νέα του αυτή αποστολή ο εκπαιδευτικός κατευθύνεται και στηρίζεται (αλλά και ελέγχεται και βαθμολογείται) από τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή (III). Αυτό γίνεται μέσα από κατ' ιδίαν συναντήσεις και συνεδρίες με 2-3 κάθε φορά εκπαιδευτικούς. Επιπλέον για την επιμόρφωση και τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του εκπαιδευτικού ουσιαστικό ρόλο θα παίξουν οι συνδιασκέψεις, κεντρικού ή τοπικού χαρακτήρα.

Προγενέστερες έρευνες έδειξαν ότι και σε άλλες χρονικές φάσεις, κατά τις οποίες αξιοποιήθηκε ιδεολογικά η εκπαίδευση στην υπηρεσία του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού για τη Μακεδονία, ενισχύθηκε ο ρόλος της επιθεώρησης σε συνδυασμό με το θεσμό των εκπαιδευτικών συνεδρίων. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίστηκε η γενική εποπτεία του εθνικού - εκπαιδευτικού έργου του δασκάλου, η εφαρμογή του ενιαίου προγράμματος διδασκαλίας, ο εκσυγχρονισμός των μεθόδων διδασκαλίας, η ανανέωση της διδακτέας ύλης, κ.α.. Έτσι - είτε στα πλαίσια πρόδρομης ενσωμάτωσης πληθυσμών είτε κατά τη διαδικασία οικοδόμησης έθνους - μεθοδεύτηκε πιο αποτελεσματικά ο στόχος της ενιαίας εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής: η γλωσσική και εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμιακού σώματος⁶⁸.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές της «περιφέρειας Αιγαίου» πραγματοποίησαν τις επαρχιακές συνδιασκέψεις που είχαν εντολή να συγκαλέσουν, προοδευτικά, μέχρι το Δεκέμβριο του 1941⁶⁹. Στις συνδιασκέψεις αυτές κοινοποιήθηκε στους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι κατέφθαναν

⁶⁶ Βλ. Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σσ. 244-246, Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους...*, σσ. 67-69

⁶⁷ Βλ. Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σ. 391

⁶⁸ Βλ. σχετικά Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική...*, σσ. 129-130 και 179-180. Επίσης για το συντονιστικό ρόλο των συνεδρίων βλ. Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους...*, σσ. 76-77.

⁶⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 385 - 385 η επαρχιακή συνδιάσκεψη στην Κομοτηνή, σ. 391 πλάτη στη Ξάνθη, σ. 398 στην Καβάλα, σ. 406 στη Δράμα και σσ. 375 - 376 στις Σέρρες.

στις θέσεις τους κατά τη διάρκεια των μηνών Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1941, ο σχεδιασμός της σχολικής και εξωσχολικής δραστηριότητας, όπως και οι αναλυτικές οδηγίες για την πορεία της διδασκαλίας και τη σύντμηση της διδακτέας ύλης.

Γενικότερα, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, ο παραπάνω σχεδιασμός της εκπαιδευτικής δράσης για την «περιφέρεια Αιγαίου» - ο οποίος καταρτίστηκε το φθινόπωρο του 1941 από το ΠΣΣΕΞ, στη βάση του γενικού σχεδιασμού του εκπαιδευτικού έργου που προέκρινε η συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στη Σόφια το Σεπτέμβριο του 1941 – εφαρμόστηκε πιστά σε όλες του τις κατευθύνσεις κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942.

6.2. Η πορεία και η έκβαση της σχολικής χρονιά 1941 – 1942

6.2.1. Κεντρικός σχεδιασμός – Σόφια

6.2.1.1. Οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη

Το Υπουργείο εντέλει κατάφερε, γύρω στα μέσα της σχολικής χρονιά 1941 – 1942, να καλύψει, έστω και υποτυπωδώς, τις διδακτικές θέσεις στα σχολεία των νέων εδαφών. Στις 11 Φεβρουαρίου 1942 ζητά από τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές των παλαιών συνόρων να αποστείλουν στους αντίστοιχους επιθεωρητές των νέων εδαφών στοιχεία για εκείνους τους εκπαιδευτικούς, που στο παρελθόν τιμωρήθηκαν για αντικρατικές πεποιθήσεις και αντικαθεστωτική συμπεριφορά (άρθρο 20 του Νόμου για την Προστασία του Κράτους), ώστε να επιτηρείται αυστηρότερα η πολιτικής τους συμπεριφορά⁷⁰. Η αμέσως επόμενη του ενέργεια ήταν να ξεκινήσει τη διαδικασία της διευθέτησης του διδακτικού προσωπικού για την επόμενη σχολική χρονιά 1942 – 1943. Με δεδομένο ότι στα νέα εδάφη ο αριθμός των σχολείων θα πολλαπλασιαζόταν, υπήρχε άμεση ανάγκη εξεύρεσης διδακτικού προσωπικού.

Η Εγκύκλιος αρ. 4019 από τις 28 Φεβρουαρίου του 1942⁷¹, την οποία υπογράφει ο ίδιος ο Φίλοφ, μας πληροφορεί ότι κατά τη μέχρι τώρα διαδικασία επιλογής εκπαιδευτικών για απόσπαση στα νέα εδάφη, σημειώθηκαν παρατυπίες. Το Υπουργείο, όπως αναγράφεται στην εγκύκλιο, παρά τις αναλυτικές οδηγίες, τα ειδικά υπομνήματα και τις ξεκάθαρες εντολές του, ήρθε αντιμέτωπο με περιπτώσεις εκπαιδευτικών, που επιλέχθηκαν να μετατεθούν στα νέα εδάφη, ενώ ήταν εντελώς ακατάλληλοι να μεταβούν σε αυτά, είτε εξαιτίας αρρώστιας είτε λόγω δυσχερούς οικονομικής ή οικογενειακής κατάστασης. Αντίθετα το Υπουργείο είχε στη διάθεσή του στοιχεία, που αποδείκνυαν ότι οι αρμόδιοι επιθεωρητές δεν είχαν προτείνει εκπαιδευτικούς που ανταποκρίνονταν πλήρως στις απαιτήσεις της περίπτωσης.

Προκειμένου να εκλείψουν εντελώς οι παρατυπίες κατά τη διευθέτηση του προσωπικού για τη ερχόμενη σχολική χρονιά, διαφοροποιείται ο τρόπος που διενεργούνται οι μεταθέσεις των εκπαιδευτικών προς τα νέα εδάφη και ορίζονται, στη συγκεκριμένη εγκύκλιο, τα παρακάτω :

1. Όλοι οι εκπαιδευτικοί από όλες τις εκπαιδευτικές επαρχίες θα ταξινομηθούν σε καταστάσεις, χωριστά οι δάσκαλοι και οι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου, με βάση την καταλληλότητά τους να μεταβούν στα νέα εδάφη. Από τις καταστάσεις αυτές θα

⁷⁰ Εγκύκλιος αρ. 2032, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 23

⁷¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 41 – 42. Βλ. Παράρτημα αρ.12

προταθεί στο Υπουργείο ο απαραίτητος αριθμός εκπαιδευτικών για μετάθεση στα νέα εδάφη. Η κατάταξη των εκπαιδευτικών κάθε εκπαιδευτικής επαρχίας σε αυτές τις καταστάσεις θα γίνει από την αντίστοιχη επαρχιακή επιτροπή, με προσωπική ευθύνη όλων των μελών της και με συνείδηση ότι οι ανάγκες της πατρίδας επιβάλλουν να υπερκεραστούν όλα τα ιδιωτικά συμφέροντα και να ληφθεί υπόψη μόνο το σχολικό έργο. «Κατά την κατάταξη των εκπαιδευτικών σε αυτές τις λίστες σε πρώτη θέση θα τεθούν εκείνοι που δεν έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις ή έχουν τις πιο ελαφριές, όπως και οι εκπαιδευτικοί που έχουν μεν οικογένεια, ωστόσο υπάρχει κάποιος να φροντίσει την οικογένειά τους.»⁷²

2. Οι καταστάσεις αυτές πρέπει να αποσταλούν στον αντίστοιχο περιφερειακό επιθεωρητή. Αυτός θα προτείνει στο Υπουργείο να μετατεθούν στα νέα εδάφη τόσο εκπαιδευτικοί από κάθε επαρχία, όσοι επιτρέπουν οι περιστάσεις, εφόσον βέβαια αυτοί οι εκπαιδευτικοί ανταποκρίνονται στις προϋποθέσεις που ορίζει η 1η παράγραφος. Από τις επαρχίες της Δοβρουτσάς και της Ροδόπης, για τις οποίες διαγωνίζονται για διορισμό λίγοι εκπαιδευτικοί, δε θα προταθούν εκπαιδευτικοί.

Ο αριθμός των εκπαιδευτικών που οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές θα προτείνουν για μετάθεση στα νέα εδάφη πρέπει να ισοδυναμεί με το 10% του συνολικού αριθμού των δασκάλων και το 5% του συνολικού αριθμού των εκπαιδευτικών προγυμνασίου της περιφέρειας, με ίση κατανομή μεταξύ αντρών και γυναικών. Η εγκύκλιος ορίζει ότι οι λίστες πρέπει να παρουσιαστούν στο Υπουργείο μέχρι τις 15 Μαΐου 1942⁷³.

Δε φαίνεται στην εγκύκλιο να ορίζεται άλλο κριτήριο επιλογής των εκπαιδευτικών που θα αποσταλούν στα νέα εδάφη πέρα από τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις. Υπενθυμίζουμε ότι κατά την επιλογή του προσωπικού των νέων εδαφών την άνοιξη του 1941 είχε ζητηθεί από τους επιθεωρητές να επιλέξουν μεν εκπαιδευτικούς με ελαφριές οικογενειακές υποχρεώσεις, αλλά πρωτίστως να διαθέτουν εξέχουσα εθνική συνείδηση, να είναι δραστήριοι και μορφωμένοι. Ίσως και το γεγονός αυτό να αποτέλεσε την αιτία ή την πρόφαση, ώστε να προταθούν για μετάθεση εκπαιδευτικοί με βαρύτερες οικογενειακές υποχρεώσεις σε σύγκριση με κάποιους άλλους που δεν προτάθηκαν. Όπως και να έχει, η οξύτατη έλλειψη εκπαιδευτικών αναγκάζει το Υπουργείο να περιστείλει την επιλεκτικότητα του κατά τη διευθέτηση των εκπαιδευτικού προσωπικού των νέων εδαφών.

3. Αφού οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές στείλουν τις λίστες στο Υπουργείο, θα κοινοποιήσουν στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές τα ονόματα των εκπαιδευτικών που θα μετατεθούν στα νέα εδάφη, ώστε οι συγκεκριμένοι να ειδοποιηθούν άμεσα⁷⁴.

Ωστόσο η εγκύκλιος παραχωρεί και το δικαίωμα της ένστασης. Στις επόμενες παραγράφους μέχρι και τη δέκατη καθορίζεται η διαδικασία που θα τηρηθεί σε περίπτωση ενστάσεων για οικογενειακούς, οικονομικούς λόγους και για λόγους υγείας⁷⁵, καθώς και οι επιτροπές που θα επιληφθούν των ενστάσεων⁷⁶.

Η 11^η παράγραφος της εγκυκλίου 4019 περιέχει τα προνόμια και τα δικαιώματα που αποκτούν οι εκπαιδευτικοί που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη με βάση το Βασιλικό

⁷² Ο.π. σ. 41

⁷³ Ο.π. σ. 42

⁷⁴ Στο ίδιο

⁷⁵ Στην παράγραφο 8 δίνεται υπόδειγμα της λίστας που πρέπει να συμπληρώσουν οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές και να αποστείλουν στο Υπουργείο. Το υπόδειγμα είναι παρόμοιο με το αντίστοιχο της προηγούμενης χρονιάς, βλ. Εργασία μας κεφ. 5.1.3.3.

⁷⁶ Για τη σύνθεση των επιτροπών, βλ. και την Εγκύκλιο αρ. 7617, από τις 30 - 5 - 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 98

Διάταγμα αρ. 7 από τις 18-2-1942, «Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για το διορισμό, την περικοπή και τη μετάθεση των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης»⁷⁷. Τα προνόμια αυτά είναι τα εξής:

α. Για διορισμό σε οικισμούς με πάνω από 5.000 κατοίκους, για τους οποίους απαιτούνται εξετάσεις:

1. Οι μόνιμοι επαρχιακοί επιθεωρητές που υπηρέτησαν το λιγότερο δύο χρόνια στα νέα εδάφη, «Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές περιοχές», διορίζονται άμεσα, πριν από οποιοδήποτε άλλον, και χωρίς εξετάσεις στους οικισμούς αυτούς.
2. Στη συνέχεια, οι μόνιμοι δάσκαλοι, που υπηρέτησαν στις ίδιες περιοχές για τρία χρόνια και για κάθε χρόνο βαθμολογήθηκαν με «πολύ καλά» (5), διορίζονται μόνιμα στους οικισμούς αυτούς, χωρίς εξετάσεις, με βάση τη βαθμολογία τους⁷⁸.
3. Τέλος διορίζονται όσοι δώσουν εξετάσεις

β. Για διορισμό σε οικισμούς με κάτω από 5.000 κατοίκους, για τους οποίους δεν απαιτούνται εξετάσεις διορίζονται κατά προτεραιότητα:

1. Οι μόνιμοι επαρχιακοί επιθεωρητές που υπηρέτησαν το λιγότερο δυο χρόνια στα νέα εδάφη – Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές Περιοχές
2. Ακολουθούν οι μόνιμοι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης που υπηρέτησαν στα εδάφη αυτά τα τελευταία τρία χρόνια, κατά τα οποία για κάθε χρόνο βαθμολογήθηκαν με «πολύ καλώς» (5)
3. Οι μόνιμοι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης που υπηρέτησαν στα εδάφη αυτά τα τελευταία τρία χρόνια, κατά τα οποία για κάθε χρόνο βαθμολογήθηκαν με «καλώς» (4) ή πάλι κατά τα τελευταία δύο χρόνια βαθμολογήθηκαν με «πολύ καλώς» (5)
4. Οι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης των οποίων οι θέσεις περικόπηκαν⁷⁹.
5. Οι μόνιμοι δάσκαλοι που υπηρέτησαν στα εδάφη αυτά τα τελευταία τρία χρόνια, κατά τα οποία για κάθε χρόνο βαθμολογήθηκαν με βαθμό χαμηλότερο από «καλώς» (4) όχι όμως όσοι βαθμολογήθηκαν με «κακώς» (2) ή (2,5).
6. Όσοι δίδαξαν σε σχολεία αλλά δεν εμπίπτουν σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες
7. Όσοι δε δίδαξαν καθόλου.

Τα ανδρόγυνα που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη και διαγωνίζονται για δύο θέσεις στον ίδιο οικισμό αλλά δεν εμπίπτουν στην ίδια κατηγορία προτεραιότητας, διευκολύνονται με το να κατατάσσονται και οι δύο στην πιο υψηλή από τις δύο κατηγορίες, εάν οι κατηγορίες αυτές είναι επάλληλες (γειτονικές).

⁷⁷ Ε.τ.Κ αρ. 42 από τις 25-2-1942, σ. 2

⁷⁸ Στην ίδια κατηγορία εμπίπτουν:

1. Οι τραυματίες πολέμου
2. Όσοι έλαβαν παράσημο ανδρείας.
3. Όσοι έλαβαν μέρος στον πόλεμο στο μέτωπο.
4. Όσοι έλαβαν μέρος στον πόλεμο στα μετόπισθεν.
5. Τα παντρεμένα ζευγάρια των εκπαιδευτικών.
6. Αυτοί που έχουν μαζί τους τις οικογένειές τους, οι οποίες συντηρούνται αποκλειστικά από αυτούς.
7. Τα ορφανά πολέμου κάτω των 30 ετών.
8. Τα παιδιά των πολύτεκνων οικογενειών, εάν εργάζονται τα λιγότερα από τα μισά μέλη της οικογένειας.
9. Εκείνοι που βρίσκονται στη χειρότερη οικονομική κατάσταση και έχουν τις βαρύτερες οικογενειακές υποχρεώσεις, με πιστοποίηση επίσημου εγγράφου.

⁷⁹ Π.χ. το σχολείο που υπηρετούσαν έκλεισε.

Επίσης τα προνόμια που παραχωρούνται στους εκπαιδευτικούς που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη δε περιορίζονται με το χρόνο. Μόνο στην περίπτωση που ο εκπαιδευτικός διοριστεί στον τόπο που επιθυμεί, δεν επιτρέπεται να κάνει χρήση των προνομίων αυτών για δεύτερη φορά.

Επιπλέον όσοι υπηρέτησαν τα τελευταία δυο χρόνια στα νέα εδάφη, Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές Περιοχές, μπορούν να διαγωνιστούν για θέσεις στα παλαιά σύνορα, χωρίς να υποβάλλουν την παραίτησή τους.

Τέλος, τα ίδια ακριβώς προνόμια και με την ίδια σειρά προτεραιότητας που καθορίστηκαν για τους εκπαιδευτικούς βασικής εκπαίδευσης αποφασίστηκαν πάλι με Βασιλικό Διάταγμα και για τους καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης, που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη, Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές Περιοχές⁸⁰.

Ωστόσο η 12^η παράγραφος της Εγκυκλίου αρ. 4019 της Διεύθυνσης Βασικής Εκπαίδευσης από τις 28 Φεβρουαρίου του 1942 περιλαμβάνει μια ρύθμιση που δεν περιέχουν τα Βασιλικά Διατάγματα για τα προνόμια των εκπαιδευτικών : *«Πέρα από τα προνόμια που παραχωρούνται στους εκπαιδευτικούς που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη, Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές Περιοχές το Υπουργείο προνοεί και πάνω στο ζήτημα της αύξησης του μισθού τους κατά 50% και της ενδεχόμενης παραχώρησης γης σε όσους από αυτούς παραμένουν σε μόνιμες θέσεις στα εδάφη αυτά.»*

Ο κάπως ασαφής τρόπος εκφοράς του παραπάνω μέτρου δεν μας επιτρέπει ρητά να εξάγουμε εάν το Υπουργείο καταβάλλει ήδη ή σκοπεύει να καταβάλλει στους συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς επιπλέον προσαύξηση του μισθού τους κατά 50%. Μέχρι τώρα είδαμε πως ο μισθός όλων των δημόσιων υπαλλήλων που αποσπάστηκαν στα νέα εδάφη προσαυξάνεται κατά 20% (κατά 30%, μόνο εάν υπηρετούν στις πόλεις Σκόπια, Βίτωλια και Οχρίδα)⁸¹. Επιπρόσθετα, όπως θα δούμε παρακάτω, οι δήμοι των νέων εδαφών παραχωρούν στους εκπαιδευτικούς συμπληρωματική αμοιβή 1.000 λέβα το μήνα. Δε γνωρίζουμε εάν οι δύο παραπάνω προσαυξήσεις ουσιαστικά συναποτελούν την προσαύξηση του μισθού των αποσπασμένων στα νέα εδάφη εκπαιδευτικών που ορίζει η 12^η παράγραφος της Εγκυκλίου αρ. 4019 ή εάν η τελευταία καταβάλλεται ανεξάρτητα από τις προηγούμενες δύο.

Όποιο τελικά και αν είναι το ποσό της προσαύξησης, γεγονός παραμένει ότι το Υπουργείο, μετά τα μέσα Φεβρουαρίου 1942, παραχωρώντας προνόμια σε όσους εκπαιδευτικούς υπηρετήσουν στα νέα εδάφη (εκτός της Δοβρουτσάς), προσπαθεί να δελεάσει τους εκπαιδευτικούς, ώστε να μετατίθενται οικιοθελώς στα εδάφη αυτά, αλλά και να επιβραβεύσει όσους το βοηθούν να εφαρμόσει τη νέα εκπαιδευτική του πολιτική στις «νεοαπελευθερωμένες περιοχές». Το μέτρο της παραχώρησης γης σε όσους ζητήσουν να διοριστούν μόνιμα στα εδάφη αυτά μαρτυρεί τη βούληση του Υπουργείου να δημιουργήσει στα νέα εδάφη μια πνευματική ηγεσία σε μόνιμη και σταθερή βάση, προερχόμενη από το εσωτερικό της χώρας, και για το λόγο αυτό κατάλληλη να παράσχει στέρεη εθνική διαπαιδαγώγηση στους νέο – συνενωμένους πληθυσμούς.

Περίπου ένα μήνα αργότερα γίνεται φανερός ακόμη ένας λόγος που ωθεί το Υπουργείο να παραχωρήσει προνόμια στους εκπαιδευτικούς που θα υπηρετήσουν το λιγότερο 3 χρόνια στα νέα εδάφη: Στις 23 Μαρτίου 1942 οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές Σκοπίων, Βιτωλίων, Ξάνθης και Σόφιας ενημερώνονται με την Εγκύκλιο αρ. 5367 ότι οι εκπαιδευτικοί που είχαν μετατεθεί από το εσωτερικό της χώρας στα νέα εδάφη για μία σχολική χρονιά, θα παραμείνουν στις ίδιες θέσεις στα εδάφη αυτά

⁸⁰ Βασιλικό Διάταγμα αρ. 6 από τις 18-2-1942, «Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για το διορισμό, την περικοπή και τη μετάθεση των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης», Ε.τ.Κ αρ.42 από τις 25-2-1942, σ. 1

⁸¹ Βλ. στην Εργασία μας κεφ. 5.1.3.3., υποσημείωση 93

και για την επόμενη σχολική χρονιά 1942 – 1943⁸². Οι μόνες μεταθέσεις που θα επιτραπούν θα είναι αυτές εντός των ορίων της εκπαιδευτικής επαρχίας, και μόνο εάν, σύμφωνα με την εκτίμηση του αντίστοιχου επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή, οι συνθήκες ζωής και το συμφέρον του εκπαιδευτικού έργου το επιβάλλουν. Επομένως η πολιτική των προνομίων ενδεχομένως στοχεύει να δράσει αντισταθμιστικά στις αντιδράσεις που αναμενόμενα θα εκδηλωθούν από την πλευρά των θιγόμενων εκπαιδευτικών και των οικογενειών τους. Ωστόσο στις αρχές Μαΐου 1942 το Υπουργείο δίνει το δικαίωμα, κατ' εξαίρεση και για άκρως σεβαστούς οικογενειακούς λόγους και λόγους υγείας, να επιστρέψουν στις μόνιμες θέσεις τους και να μην υπηρετήσουν για δεύτερη χρονιά στα νέα εδάφη μερικοί από τους προσωρινά μετατιθέμενους στα νέα εδάφη εκπαιδευτικούς⁸³.

Εξάλλου με επιπλέον 50% επί του βασικού μισθού θα ανταμειφθούν εκείνοι οι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης και γυμνασίου, που κατά το καλοκαίρι του 1942 θα παραμείνουν στις θέσεις τους στα νέα εδάφη, σύμφωνα με την Εγκύκλιο αρ. 5923 από τη 1 – 4 – 1942⁸⁴. «Για να συνεχιστεί η τόσο απαραίτητη εθνική – παιδαγωγική, κοινωνική εργασία των εκπαιδευτικών στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη, Μακεδονία, Θράκη και Δυτικές Περιοχές και κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών, είναι απαραίτητο τμήμα των εκπαιδευτικών που μετατέθηκαν ή διορίστηκαν σε μόνιμες θέσεις από τα παλαιά σύνορα της χώρας να παραμείνουν εκεί και κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού.»⁸⁵ Στην εγκύκλιο καθορίζεται ο αριθμός των εκπαιδευτικών που πρέπει να παραμείνει σε κάθε οικισμό κατά τους θερινούς μήνες. Ταυτόχρονα δηλώνεται ρητά πως όσοι εκπαιδευτικοί επιθυμούν μπορούν να παραμείνουν στις θέσεις τους, ακόμη κι αν πρόκειται ο αριθμός τους να υπερβεί τις καθορισμένες με την εγκύκλιο νόρμες.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι το Υπουργείο φοβάται το κενό που θα προκύψει στην εθνική διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού των νέων εδαφών από τη μετακίνηση των εκπαιδευτικών προς τις ιδιαίτερες πατρίδες τους κατά τους θερινούς μήνες. Η απουσία της εξωσχολικής, κοινωνικής και παιδαγωγικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη - η οποία ομολογουμένως, όπως θα παρακολουθήσουμε και στα επόμενα κεφάλαια, είναι ιδιαίτερα έντονη – κρίνεται ότι θα προκαλέσει επικίνδυνες συνέπειες στην εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμού. Εξάλλου η παραπάνω εκτίμηση δεν ισχύει μόνο για τα νέα εδάφη. Τόσο για τις διακοπές του Πάσχα, ιδιαίτερα όμως για τις θερινές διακοπές του 1942, το Υπουργείο καταρτίζει ένα σύστημα σχεδόν ασφυκτικού ελέγχου της ιδιωτικής ζωής κυρίως των γυμνασιακών μαθητών ολόκληρης της χώρας⁸⁶.

Έτσι κι αλλιώς, περίπου δύο μήνες αργότερα, με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου (28 Μαΐου 1942) περικόπτονται στο μισό οι θερινές διακοπές όλων των δημόσιων υπαλλήλων, όπως καθηγητών πανεπιστημίου, εκπαιδευτικών, δικαστών κ.τ.λ. σε όλη τη χώρα⁸⁷.

⁸² Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 48

⁸³ Εγκύκλιος αρ. 7009, από τις 9 – 5 – 1942, ό.π. σ. 92. Η οικογενειακή κατάσταση των εκπαιδευτικών αυτών θα πιστοποιηθεί από την δημοτική διοίκηση του τόπου μόνιμης κατοικίας τους, αλλά η κατάσταση της υγείας τους θα επικυρωθεί από επιτροπή στο κέντρο της εκπαιδευτικής επαρχίας που υπηρετούν. Η επιτροπή θα έχει την ακόλουθη σύνθεση : δύο γιατροί και ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής. Ο συνολικός αριθμός των εκπαιδευτικών που θα προταθούν για επιστροφή δεν πρέπει να ξεπερνά το 20% του συνόλου των εκπαιδευτικών που έχουν μετατεθεί.

⁸⁴ Ο.π. σσ. 65 – 65 πλάτη

⁸⁵ Ο.π. σ. 65

⁸⁶ Εγκύκλιοι αρ. 5769 από τις 31-3-1942 και αρ. 8923 από τις 17- 6-1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 64 και σσ. 131 – 131 πλάτη αντίστοιχα.

⁸⁷ Βλέπε αναλυτικά την Εγκύκλιο αρ. 7950 από τις 8-6 -1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 116

Από την άλλη μεριά, το καλοκαίρι του 1942 λαμβάνει χώρα με εντατικούς ρυθμούς η διευθέτηση του προσωπικού και στα νέα εδάφη και στο εσωτερικό της χώρας, προκειμένου τα σχολικά μαθήματα να ξεκινήσουν χωρίς καθυστέρηση. Ελέγχονται και επικυρώνονται οι τελικές λίστες με τα ονόματα των εκπαιδευτικών που προτάθηκαν για μετάθεση στα νέα εδάφη και οι αντίστοιχες με τα ονόματα εκείνων που παραμένουν για 2^η χρονιά στα νέα εδάφη. Επιπλέον ρυθμίζονται οι εκκρεμότητες για το διορισμό των εκπαιδευτικών που θα αντικαταστήσουν αυτούς που επέστρεψαν στις μόνιμες θέσεις τους στα παλιά σύνορα⁸⁸.

Γύρω στα τέλη Ιουλίου με αρχές Αυγούστου 1942 αρχίζει να αποστέλλεται σε κάθε εκπαιδευτικό ξεχωριστά η κοινοποίηση της προσωρινής μετάθεσης στις εκπαιδευτικές επαρχίες της «*Μακεδονίας, της περιφέρειας Αιγαίου και των Δυτικών Περιοχών*». Μαζί με την ειδοποίηση αυτή αποστέλλεται σε κάθε εκπαιδευτικό ειδική επίκληση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και αναλυτικός οδηγός με ακριβείς οδηγίες και υποδείξεις για το χρόνο και τον τρόπο της επικείμενης μετάβασης του στα νέα εδάφη, για τη μεταφορά της οικογένειάς του – εάν είναι έγγαμος και μεταφέρει και την οικογένεια – και των οικοσκευών του, κ.α.. Στις οδηγίες αυτές περιλαμβάνονται αναλυτικά στοιχεία για την αποζημίωση των εξόδων μεταφοράς και διατροφής των εκπαιδευτικών. Επιπλέον επισυνάπτεται και από ένα αντίτυπο του εντύπου που συντάχτηκε τον Απρίλιο του 1941 με τίτλο: «*Γενικές οδηγίες προς τους υπαλλήλους του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας στα βουλγαρικά νεοαπελευθερωμένα εδάφη*»⁸⁹.

Η ειδική επίκληση του Υπουργού προς τους εκπαιδευτικούς, η οποία δημοσιεύεται αυτούσια στη Σχολική Επιθεώρηση με ημερομηνία 27 Ιουλίου 1942⁹⁰, ορίζει επακριβώς την «*αποστολική δραστηριότητα*» την οποία καλούνται να φέρουν εις πέρας οι μετατιθέμενοι στα νέα εδάφη εκπαιδευτικοί.

Ο Υπουργός απευθυνόμενος σε δεύτερο πρόσωπο στους εκπαιδευτικούς κάνει λόγο για την υψηλή ηθική και ιστορική αποστολή που καλούνται να φέρουν εις πέρας. «*Τα προαιώνια βουλγαρικά εδάφη – η Δοβρουτσά, η Μακεδονία, η περιφέρεια του Αιγαίου και οι Δυτικές Περιοχές έχουν επιστραφεί στην κοινή μητέρα πατρίδα*». Αυτή η επιστροφή όμως πρέπει να αποκτήσει εσωτερικό, πνευματικό χαρακτήρα. Μόνον ο εκπαιδευτικός, εξαιτίας της φύσης του επαγγέλματός του, διαθέτει σε τόσο μεγάλο βαθμό, τη δυνατότητα να καταστήσει τα «*νεοαπελευθερωμένα βουλγαρικά εδάφη*» πνευματικά κοινωνούς της ψυχής και της βούλησης της βουλγαρικής εθνικής κοινότητας. Και λίγο παρακάτω συνεχίζει ο Υπουργός:

«*Εσύ πηγαίνεις στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη όχι μόνο ως δάσκαλος των παιδιών, αλλά και σαν απόστολος ανάμεσα στον πληθυσμό.*

Εσύ πηγαίνεις στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη όχι σαν ένας κοινός πνευματικός εργάτης, αλλά σα δημιουργός, που θα εγκοινωνήσει έναν ολόκληρο λαό στα καθήκοντα μιας κοινής και πλήρους πλούσιων δυνατοτήτων κουλτούρας.» Και λίγο παρακάτω:

«*Εσύ πηγαίνεις εκεί με πλήρη εμπιστοσύνη στις πνευματικές, εθνικές και ηθικές σου δυνάμεις και με πίστη στην ιδιαίτερη πολιτιστική αποστολή του βουλγαρικού έθνους στην Ευρώπη.*»⁹¹

⁸⁸ Εγκύκλιος αρ. 8213, από τις 15-6-1942, στην οποία λαμβάνεται πρόνοια, ώστε τα ανδρόγυνα των εκπαιδευτικών να τοποθετηθούν στους ίδιους οικισμούς στα νέα εδάφη, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 128. Επίσης βλ. Εγκύκλιο αρ. 9405, από τις 8 -7- 1942, σ. 152 πλάτη και Εγκύκλιο αρ.11451, από τις 15-8-1942, ό.π. σ. 180 κ.α.

⁸⁹ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 7 (том XLI, кн. 7), σ. 881, «*Σχετικά με τους εκπαιδευτικούς που μετατίθενται στη Μακεδονία, την περιφέρεια Αιγαίου και τις Δυτικές Περιοχές*», σ. 881

⁹⁰ Ο.π. σ. 881 - 883

⁹¹ Ο.π. σ. 882

Για όλους τους παραπάνω λόγους κάθε εκπαιδευτικός πρέπει να εντείνει όλες του τις δυνάμεις, ώστε:

α. να συνεχίσει τις προσπάθειες των συναδέλφων του για τη βελτίωση της οργάνωσης των υλικών συνθηκών στο σχολείο,

β. να δημιουργήσει ζωντανή και θαλερή βουλγαρική πνευματική ατμόσφαιρα στο σχολείο μπολιάζοντας της ψυχές των μικρών παιδιών με τους πόθους, τις επιδιώξεις και τα καθήκοντα της βουλγαρικής εθνικότητας, αφού εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες που προσφέρουν για το σκοπό αυτό το μάθημα της μητρικής γλώσσας, της γεωγραφίας και της ιστορίας της πατρίδας, των παραδοσιακών εθνικών τραγουδιών και χορών, όπως επίσης και ο παραδοσιακός τρόπος ζωής, τα ήθη και τα έθιμα, οι εθνικές επέτειοι, οι γιορτές, η απόδοση φόρου τιμής σε όσους υπηρέτησαν την πατρίδα, όπως και στους συγγραφείς, και τέλος η αναζήτηση και το προσκύνημα των τάφων όσων πέθαναν για την πατρίδα.

γ. να οργανώσει την κοινωνική ζωή των μαθητών μέσω της μαθητικής αυτοδιοίκησης, των σωματείων, των εκδηλώσεων,

δ. να διατηρήσει, να εμβαθύνει και να ενδυναμώσει τον εγκάρδιο και αυθόρμητο δεσμό που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον πληθυσμό και τον εκπαιδευτικό κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, θέτοντας τον εαυτό του πλήρως στην υπηρεσία των ντόπιων κατοίκων,

ε. να απευθύνει ακόμη και στην πιο απομακρυσμένη καλύβα θερμό βουλγαρικό χαιρετισμό και να διαδώσει τα οφέλη της υψηλής εκπαιδευτικής πολιτικής της πατρίδας,

στ. να φροντίζει για την εξύψωση του συνολικού πνευματικού και βιοτικού επιπέδου του «*απελευθερωμένου αδελφού*» και να αποφεύγει οποιαδήποτε λανθασμένη ενέργεια που θα μπορούσε να τον πικράνει.

Στις δυσχέρειες που θα παρουσιαστούν κατά την εκτέλεση της αποστολής αυτής θα έχει τη συνδρομή των κρατικών, δημοτικών και κοινοτικών οργάνων, αλλά και του ίδιου του Υπουργείου, όπως και των ανωτέρων του εκπαιδευτικών στελεχών.

Και η επίκληση κλείνει – με ιδιαίτερα υψηλούς λυρικούς τόνους - με ευχές για δύναμη και πίστη στο αποστολικό του καθήκον και στο χρέος που επιβάλλει το έθνος και η ενωμένη πατρίδα.

Συμπερασματικά, η υπουργική επίκληση που λαμβάνουν στα χέρια τους οι εκπαιδευτικοί πριν την αναχώρησή τους για τα νέα εδάφη, θέτει το στόχο της εθνικής διαπαιδαγώγησης του πληθυσμιακού σώματος των νέων εδαφών πάνω από οποιονδήποτε άλλο στόχο της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής στα μέρη αυτά. Ταυτόχρονα καθορίζει τη μορφή που πρέπει να λάβει η δραστηριότητα των εκπαιδευτικού – αποστόλου του πληθυσμού σε όλους τους βασικούς τομείς της εκπαιδευτικής πράξης: υλικές συνθήκες εκπαιδευτικού έργου, διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση, εξωσχολική - κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, καθοδήγηση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών.

6.2.1.2. Η πορεία επίλυσης του προβλήματος της έλλειψης εκπαιδευτικών και το νέο εκπαιδευτικό μοντέλο

Για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, ο γραπτός διαγωνισμός για την πρόσληψη εκπαιδευτικών σε πόλεις με πάνω από 5.000 κατοίκους για τα σχολεία βασικής εκπαίδευσης (δημοτικά και προγυμνάσια) ορίστηκε για τις 15 Ιανουαρίου 1942. Ο αντίστοιχος διαγωνισμός για τους καθηγητές γυμνασίων ορίστηκε για τον Απρίλιο του 1942. Και οι δύο διαγωνισμοί αναβλήθηκαν επ' αόριστον, για τους ίδιους σχεδόν

λόγους : 1^ο μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών είχε προσωρινά επιστρατευθεί και αδυνατούσε να λάβει μέρος στις γραπτές εξετάσεις, 2^ο οι εκπαιδευτικοί που μετατέθηκαν για ένα χρόνο στα νέα εδάφη δυσχεραίνονταν να μεταβούν στη Σόφια λόγω του χειμώνα (προκειμένου για τις εξετάσεις του Ιανουαρίου) και της κακής συγκοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα λόγω των συνθηκών που επικρατούν εκεί αδυνατούν να προετοιμαστούν κατάλληλα για τις εξετάσεις, και 3^ο οι εκπαιδευτικοί που μετατέθηκαν στα νέα εδάφη, προκειμένου να λάβουν μέρος στο γραπτό διαγωνισμό, πρέπει να παραμείνουν στα παλαιά όρια της Βουλγαρίας για ένα περίπου μήνα, όσο δηλαδή διαρκούν οι εξετάσεις. Επομένως θα διαταραχθεί η ομαλή λειτουργία των σχολείων των νέων εδαφών⁹².

Ωστόσο διεξάγονται κανονικά οι κρατικές εξετάσεις για το διορισμό καθηγητών γυμνασίου ατόμων που κατάγονται από τα νέα εδάφη. Ο Νόμος για τη διευθέτηση της κατάστασης των πρώην κρατικών, δημοτικών και κοινοτικών υπαλλήλων και των ελεύθερων επαγγελματιών στα συνενωμένα με το Βασίλειο εδάφη κατά τα έτη 1940 και 1941 από τις 23 Ιουνίου του 1941⁹³ και η Εγκύκλιος αρ. 16766 από τις 19 Δεκεμβρίου 1941⁹⁴, καθορίζουν για τους καθηγητές «βουλγαρικής καταγωγής» από τα νέα εδάφη, οι οποίοι την άνοιξη του 1941 είχαν ήδη αποφοιτήσει από πανεπιστημιακό ίδρυμα και φοιτούσαν σε Ινστιτούτο Εξάσκησης, ότι η εξάσκησή τους θεωρείται ολοκληρωμένη και έχουν δικαίωμα να λάβουν μέρος σε κρατικές εξετάσεις διορισμού, αλλά με ειδικό πρόγραμμα περιορισμένης ύλης. Το ίδιο ισχύει και για τους Βούλγαρους καθηγητές από τα νέα εδάφη που ήδη είχαν ολοκληρώσει τη φοίτησή τους σε Ινστιτούτο Εξάσκησης, αλλά δεν είχαν δώσει κρατικές εξετάσεις μέχρι την άνοιξη του 1941. Αντίθετα εκείνοι που μέχρι την άνοιξη του 1941 είχαν τελειώσει ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα αλλά δεν είχαν φοιτήσει σε Ινστιτούτο Εξάσκησης, ούτε είχαν δώσει κρατικές εξετάσεις, υποχρεώνονται στο εξής να φοιτήσουν σε ανάλογο ινστιτούτο του βουλγαρικού κράτους και να δώσουν εξετάσεις σύμφωνα με όσα προβλέπει για όλους ο βουλγαρικός Νόμος Εθνικής Εκπαίδευσης και τα αντίστοιχα διατάγματα και κανονισμοί. Ειδικά μάλιστα μπορούν να υπηρετήσουν ως μόνιμοι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου ή ως αναπληρωτές καθηγητές στα γυμνάσια.

Σύμφωνα τώρα με την Εγκύκλιο αρ. 2354 από τις 27 Φεβρουαρίου 1942⁹⁵ οι εξετάσεις για το διορισμό καθηγητών γυμνασίου ατόμων «βουλγαρικής καταγωγής» από τα νέα εδάφη θα διεξαχθεί σε δύο περιόδους: κατά τον Απρίλιο και κατά τον Οκτώβριο του 1942. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να δηλώσουν στο Υπουργείο σε ποια περίοδο επιθυμούν να εξεταστούν και επιπλέον πρέπει να επικυρώσουν στο Υπουργείο – δωρεάν – τα πιστοποιητικά μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης που διαθέτουν. Στην Εγκύκλιο επίσης ανακοινώνεται το ειδικό πρόγραμμα συντεταγμένης ύλης του συγκεκριμένου διαγωνισμού για όλες τις ειδικότητες⁹⁶. Στο

⁹² Εγκύκλιος αρ.1786 από τις 5/2/1942 για το διαγωνισμό εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 20 και, Εγκύκλιος αρ. 2336 από τις 16/2/1942 για το διαγωνισμό εκπαιδευτικών γυμνασίων, όπ. σ. 25.

⁹³ *Училищен Преглед*, 1941, τ. 9 (том XL, κη. 9), σσ. 1271 - 1272

⁹⁴ Στο ίδιο, σσ. 1370 - 1371

⁹⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 26 – 27

⁹⁶ Ο.π. σσ. 206 πλάτη – 207. Οι ειδικότητες των καθηγητών του βουλγαρικού γυμνασίου είναι οι εξής : 1. Βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία, 2. Ξένες γλώσσες, 3. Μαθηματικά και Φυσική, 4. Ιστορία, 5. Γεωγραφία, 6. Φυσική Ιστορία και Χημεία, 7. Φιλοσοφική προπαιδευτική (περιλαμβάνει τους επιμέρους κλάδους της ψυχολογίας, της λογικής, της γνωσιολογίας και ηθικής, της γενικής παιδαγωγικής και διδακτικής, της μεθοδολογίας, της ιστορίας της παιδαγωγικής και της ιστορίας της βουλγαρικής εκπαίδευσης), 8. Μουσική και Ζωγραφική. Κάθε καθηγητής, πέρα από τη βασική του ειδικότητα, η οποία αποκαλείται πρώτη ειδικότητα, πρέπει να επιλέξει και να εξεταστεί σε μία ακόμη ειδικότητα, τη λεγόμενη δεύτερη ειδικότητα.

συγκεκριμένο πρόγραμμα εξεταστέας ύλης παρέχονται στους καθηγητές από τα νέα εδάφη σημαντικές διευκολύνσεις⁹⁷.

Η διενέργεια των εξετάσεων αυτών, όπως και το καθεστώς των ελαστικότερων απαιτήσεων από τους καθηγητές των νέων εδαφών, μαρτυρεί τη μέριμνα του βουλγαρικού κράτους να στελεχώσει τη βουλγαρική εκπαίδευση στα νέα εδάφη με ντόπιο εκπαιδευτικό προσωπικό. Εξάλλου οι προσπάθειες δημιουργίας διδακτικού προσωπικού προερχόμενου από το γηγενές δυναμικό είναι μια πρακτική εθνικής ομογενοποίησης παλιά και δοκιμασμένη από τα βαλκανικά κράτη στον διαμφισβητούμενο μακεδονικό και θρακικό χώρο. Συνδέεται μάλιστα άμεσα με την κρατική ιδρυματική πολιτική, το θεσμό των υποτροφιών, τη διεύρυνση του σχολικού δικτύου και του δικτύου των κρατικών Διδασκαλείων και των Διδασκαλείων νηπιαγωγών στις εθνολογικά ρευστές περιοχές⁹⁸.

Η διαδικασία δημιουργίας γηγενών εκπαιδευτικών, πέρα από την κάλυψη των πρακτικών αναγκών που προκύπτουν από τη ραγδαία αύξηση των εθνικών σχολείων στις περιοχές που το εθνικό κράτος αναλαμβάνει να ενσωματώσει, εξυπηρετεί την ανάγκη κατασκευής των τοπικών εθνικών παραγόντων. Επιδιώκεται η «*συγκρότηση μιας εθνικά διαπαιδαγωγημένης πνευματικής και κοινωνικής αρχηγείας*»⁹⁹ και η αξιοποίησή της στην υπηρεσία των εθνικών αναγκών. Αυτό συμβαίνει, διότι το εγχώριο διδακτικό προσωπικό αποδεικνύεται καταλληλότερο να επωμιστεί το ρόλο του «*διδασκάλου – αποστόλου της εθνικής ιδέας*»¹⁰⁰. Είναι φυσικό ο πληθυσμός - ιδιαίτερα δε ο αγροτικός πληθυσμός των χωριών, που παγιώνει με σημαντικά αργούς ρυθμούς «εθνική συνείδηση»¹⁰¹ - να εμπιστεύεται πολύ πιο εύκολα τον ντόπιο, το «δικό του». Επομένως ο γηγενής εκπαιδευτικός θα επιτύχει την αφομοίωση των προσδιοριστικών στοιχείων της εθνικής ταυτότητας από το γηγενή πληθυσμό, με τις λιγότερες αντιστάσεις.

Ενώ, λοιπόν, στη Βουλγαρία του 1941, αναβάλλονται όλοι οι γραπτοί διαγωνισμοί για το διορισμό εκπαιδευτικών από τα παλαιά σύνορα, ο αντίστοιχος για εκπαιδευτικούς από τα νέα εδάφη διενεργείται κανονικά. Το γεγονός αυτό συνηγορεί στη διαπίστωση, ότι η εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμιακού σώματος σε εθνολογικά διαμφισβητούμενες περιοχές τείνει να είναι ο κυρίαρχος στόχος της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και να επισκιάζει οποιονδήποτε άλλον, π.χ. την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού.

Παράλληλα, στην περίπτωση που μελετούμε, γίνεται σαφές πως αν και παρέχονται σημαντικές διευκολύνσεις στους καθηγητές των νέων εδαφών κατά την εξεταστική διαδικασία διορισμού, ωστόσο οι απαιτήσεις που θέτει ο νόμος για το επίπεδο σπουδών τους (πτυχίο πανεπιστημίου ή άλλου ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος, μαζί με δίπλωμα ινστιτούτου παιδαγωγικής κατάρτισης), είναι υψηλές και απαράβατες. Επομένως το βουλγαρικό κράτος διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για μόνιμες και μακροχρόνιες λύσεις, ικανές να διασφαλίσουν την ποιότητα της

⁹⁷ Για παράδειγμα, τα μαθήματα δεύτερης ειδικότητας εξετάζονται μόνο προφορικά, ενώ τόσο σε αυτά όσο και σε εκείνα της πρώτης ειδικότητας, τα οποία εξετάζονται γραπτά, γίνεται περικοπή της εξεταστέας ύλης, ακόμη και περικοπή ορισμένων εξεταζόμενων μαθημάτων. Ή ακόμη στις ειδικότητες της ιστορίας και της γεωγραφίας, οι γραπτές εξετάσεις της πρώτης ειδικότητας περιορίζονται στη εξέταση θεμάτων μόνο της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, κ.α..

⁹⁸ Βλέπε αναλυτικά Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, και Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους...*, ολόκληρα. Επίσης Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλτρωτική πολιτική...*, κυρίως σσ. 127-136.

⁹⁹ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σ.167

¹⁰⁰ Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλτρωτική πολιτική...*, σ.127

¹⁰¹ Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...*, σ.25 και Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σσ. 241-242

παρεχόμενη εκπαίδευσης στα νέα εδάφη, την οριστική παραχώρηση των οποίων θα διεκδικήσει μετά τη λήξη του πολέμου.

Εξετάζοντας συγκριτικά την εκπαιδευτική πολιτική αφομοίωσης που ακολούθησε το ελληνικό κράτος κατά την περίοδο 1912-1924 για το γλωσσικό εξελληνισμό της Μακεδονίας, διαπιστώνουμε την ψήφιση ελαστικών νομοθετικών ρυθμίσεων, οι οποίες απέδιδαν την ιδιότητα του δασκάλου σε άτομα με χαμηλό επίπεδο σπουδών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα ειδικό καθεστώς ευνοϊκών και επεικτών ρυθμίσεων, οι οποίες διασφάλιζαν έναν εύκολο διορισμό εκπαιδευτικών στις Νέες Χώρες. Ωστόσο το περιεχόμενο των ευεργετικών ρυθμίσεων απηχούσε την πρόθεση του ελληνικού κράτους να επιλύσει με επιπόλαιο τρόπο και με μακροπρόθεσμα αρνητικές επιπτώσεις το οξύτατο πρόβλημα της έλλειψης δασκάλων στις Νέες Χώρες¹⁰².

Εξάλλου η βούληση του βουλγαρικού κράτους να επιλύσει το οξύτατο πρόβλημα έλλειψης προσωπικού στα νέα εδάφη σε μια σοβαρή και μακροχρόνια βάση, στοχεύοντας στην εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμιακού σώματος στο μέγιστο δυνατό βαθμό, φανερώνεται στη στελέχωση ολόκληρου του δημόσιου τομέα. Στη βάση του Νόμου για γρήγορη διευθέτηση των επειγόντων ζητημάτων στα νέα εδάφη, εκδίδεται στις 13-12-1941 το Διάταγμα για τη διευθέτηση των μη πληρωμένων μισθών των υπαλλήλων στα απελευθερωμένα εδάφη και την τοποθέτηση σε εργασία των ανέργων¹⁰³, ενώ στις 4-5-1942 εκδίδεται το Διάταγμα για το διορισμό σε υπηρεσία ανέργων υπαλλήλων από τα νέα εδάφη (Ε.τ.Κ. αρ. 95)¹⁰⁴. Με βάση τα παραπάνω Διατάγματα του Υπουργείου Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας γίνεται η πρόσληψη εκπαιδευτικών από τα νέα εδάφη για γραμματειακή υποστήριξη στα σχολεία και διοικητική εργασία στις εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Από τα έγγραφα των αιτήσεων των υποψηφίων που εντοπίστηκαν, φαίνεται καθαρά ότι ο διορισμός τους έγινε στα παλαιά σύνορα¹⁰⁵.

Το ίδιο συνέβη και με τους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών που επιμορφώθηκαν στα σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας» το καλοκαίρι του 1941. Σχεδόν όλοι έλαβαν τους διορισμούς τους για τα παλαιά σύνορα του βασιλείου¹⁰⁶. Η ίδια τακτική πρόκειται να εφαρμοστεί και κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943. Τον Ιούνιο του 1942 το Υπουργείο κοινοποιεί στους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της χώρας ότι σκοπεύει και για την επόμενη σχολική χρονιά να δώσει θέσεις στο εσωτερικό της χώρας σε κάποιους εκπαιδευτικούς «μακεδόνες ή από τις Δυτικές περιοχές». Επιπλέον, για να εξασφαλιστούν για τους εκπαιδευτικούς αυτούς καλύτερες συνθήκες εργασίας, τοποθετούνται σε εκείνες τις κενές θέσεις, οι

¹⁰² Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους ...*, σσ. 35 - 36

¹⁰³ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1290, σ. 59

¹⁰⁴ Ό.π. σσ. 59 – 59 πλάτη

¹⁰⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1290, σ. 56. Οι προσλήψεις γίνονταν βάσει αίτησης των ενδιαφερομένων, η οποία είναι κοινή για όλους τους δημόσιους υπαλλήλους. Η αίτηση αυτή μέσω του δήμου αποστέλλεται στο διοικητή της επαρχίας, προκειμένου να πιστοποιήσει, σε ειδική παράγραφο του εγγράφου της αίτησης, τη βουλγαρική εθνική καταγωγή, τη βουλγαρική εθνική συνείδηση και τη νομιμοφροσύνη των υποψηφίων. Ο επαρχιακός διοικητής πάλι, σε ειδική παράγραφο, προτείνει το διορισμό ή όχι του υποψηφίου και τον τόπο του διορισμού – και συγκεκριμένα στον τόπο καταγωγής του ή στα παλαιά σύνορα. Ωστόσο την οριστική απόφαση του διορισμού και του τόπου διορισμού του υποψηφίου (στον τόπο καταγωγής του ή στα παλαιά σύνορα) λάμβαναν οι Περιφερειακοί Διοικητές των νέων εδαφών. Στα έγγραφα των αποφάσεων των Περιφερειακών Διοικητών των νέων εδαφών αναγραφόταν και το ποσό που εκκαθαρίστηκε για τους εκπαιδευτικούς ως αντίτιμο για τους μη καταβληθέντες μισθούς, σε περίπτωση που στις 6 Απριλίου 1941 βρίσκονταν σε υπηρεσία και δεν είχαν τοποθετηθεί σε εργασία από το βουλγαρικό κράτος μέχρι τη στιγμή της πρόσληψής τους. Το ποσό αυτό έπρεπε να καταβληθεί από την αντίστοιχη Περιφέρεια (Σκοπίων, Βιτωλίων ή «Αιγαίου»). Ό.π. σσ. 60 – 70.

¹⁰⁶ Βλέπε Εργασία μας, κεφ. 5.1.3.3.

οποίες βρίσκονται σε οικισμούς που υπηρετούν τρεις ή περισσότεροι από τρεις εκπαιδευτικοί¹⁰⁷.

Σε αυτή, λοιπόν, την πρώτη φάση της εγκαθίδρυσης της βουλγαρικής εξουσίας στα νέα εδάφη, διαπιστώνουμε ότι ο ευρύτερος δημόσιος τομέας στα νέα εδάφη στελεχώνεται με δημόσιους λειτουργούς και υπαλλήλους, αποσπασμένους από τα παλαιά σύνορα. Αυτοί αναμφισβήτητα θα συμβάλλουν στην παγίωση της κρατικής μηχανικής οικοδόμησης έθνους στις διαμφισβητούμενες εθνολογικά περιοχές. Αντίθετα, οι κρατικοί λειτουργοί και υπάλληλοι των νέων εδαφών - οι «*Βούλγαροι*», δηλαδή, που υπηρέτησαν ως κρατικοί λειτουργοί αντίπαλου εθνικά κράτους - αποστέλλονται στο εσωτερικό της χώρας. Εργαζόμενοι για κάποιο διάστημα εκεί, θα απορροφήσουν αποτελεσματικά τα δομικά συστατικά της εθνοκρατικής ταυτότητας και θα δομήσουν το λόγο και τη σκέψη τους με βάση τους όρους της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης. Στη συνέχεια επιστρέφοντας στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, θα μετασηματιστούν στους αποτελεσματικότερους πρεσβευτές της εθνικής ιδέας και θα σχηματίσουν την εθνική ελίτ των τοπικών παραγόντων.

Εξάλλου μέσα στο ίδιο πλαίσιο κατασκευής μιας γηγενούς «*εθνικά διαπαιδαγωγημένης πνευματικής και κοινωνικής αρχηγείας*» εντάσσονται και οι ευνοϊκοί όροι εισαγωγής στα ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων και στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά προγράμματα, που ίσχυαν για τους μαθητές από τα νέα εδάφη. Συγκεκριμένα το καλοκαίρι του 1942 εκδίδονται εγκύκλιοι που κοινοποιούν τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία εισαγωγής των μαθητών του γυμνασίου στα ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων και των αποφοίτων του γυμνασίου στα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών προγράμματος¹⁰⁸. Τόσο μεγάλη είναι η ανάγκη εξεύρεσης διδακτικού προσωπικού, ώστε τα στελέχη της εκπαίδευσης καλούνται να διαδώσουν ευρέως το περιεχόμενο των παραπάνω εγκυκλίων¹⁰⁹. Οι ευνοϊκές ρυθμίσεις που προβλέπονται για τους μαθητές από τα νέα εδάφη συνοψίζονται στα εξής:

1. Οι μαθητές από τη Δοβρουτσά, τις Δυτικές περιοχές, τη Μακεδονία (Μακεδονία του Βαρδάρη) και τη Θράκη (Ανατολική Μακεδονία και Θράκη) θα γίνουν δεκτοί χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις¹¹⁰, κατόπιν ιατρικού ελέγχου, με βαθμό απολυτηρίου το λιγότερο «καλώς» (3,5)¹¹¹.
2. Στα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών θα γίνουν δεκτοί όλοι οι ενδιαφερόμενοι μαθητές από τα νέα εδάφη που εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις της προηγούμενης παραγράφου, πέρα από τον προκαθορισμένο αριθμό εισακτέων για κάθε ινστιτούτο¹¹².

¹⁰⁷ Εγκύκλιος αρ. 8218 από τις 17 - 6 - 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 118

¹⁰⁸ Εγκύκλιος αρ. 8382 από τις 8 - 6 - 1942 για τα ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων, όπως ονομάζονται πλέον, με βάση το νέο νόμο, τα παιδαγωγικά σχολεία. Επίσης Εγκύκλιος αρ. 11437 από τις 30 - 7 - 1942 για τα εκπαιδευτικά ινστιτούτα, στο Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 123 και σσ. 172 - 172 πλάτη αντίστοιχα. Η Εγκύκλιος αρ. 8382 είναι δημοσιευμένη και στο *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 - 6 (том XLI, κη. 5 - 6), σ. 726

¹⁰⁹ Στην Εγκύκλιο αρ. 8382 οι Διευθυντές των γυμνασίων της χώρας διατάσσονται να διέλθουν προσωπικά όλα τα τμήματα της 5^{ης} τάξης του γυμνασίου αρμοδιότητάς τους και να γνωστοποιήσουν στους μαθητές το περιεχόμενο της Εγκυκλίου.

¹¹⁰ Σύμφωνα με το νέο Νόμο για τα Ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων (6 Μαΐου 1940) και τον Κανονισμό για τις εισαγωγικές εξετάσεις στα ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων (7 Ιουνίου 1940) οι υποψήφιοι μαθητές στα ινστιτούτα αυτά εισάγονται πλέον με εξετάσεις.

¹¹¹ Για την εισαγωγή στα ινστιτούτα εκπαίδευσης δασκάλων απαιτείται απολυτήριο προγράμματος, ενώ για τα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών προγράμματος απαιτείται απολυτήριο γυμνασίου.

¹¹² Η ρύθμιση αυτή αποσαφηνίζεται πλήρως στην Εγκύκλιο αρ. 12815 από τις 18 - 8 - 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 182

3. Όσον αφορά στα τέλη για τα δίδακτρα και τις εστίες των ινστιτούτων, ορίζεται ότι οι άποροι μαθητές από τα νέα εδάφη με βαθμολογία το λιγότερο «καλώς» (4), θα λάβουν, κατά το δυνατόν, υποτροφίες και χρηματικά βοηθήματα. Ανάλογη βοήθεια θα δεχτούν και οι άποροι μαθητές των παλαιών συνόρων, εάν βέβαια η βαθμολογία τους στις εισαγωγικές εξετάσεις είναι το λιγότερο «καλώς» (4).

Βέβαια η Εγκύκλιος αρ. 12815 από τις 18 – 8 – 1942 θέτει μια επιπλέον προϋπόθεση για όλους τους υποψηφίους και από τα παλαιά και από τα νέα εδάφη: κατά την εισαγωγή στα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών θα προτιμηθούν οι μαθητές των οποίων η βαθμολογία του απολυτηρίου τους στις εθνικές εκδηλώσεις ήταν «υποδειγματική». Ταυτόχρονα ως απαραίτητη προϋπόθεση εισαγωγής ορίζεται ότι η βαθμολογία στη φιλεργία, την τάξη, την ακρίβεια και την υπακοή, και τέλος την ευπρέπεια πρέπει να είναι το λιγότερο «καλώς».

Το Υπουργείο, λοιπόν, φαίνεται αποφασισμένο να εκπαιδεύσει ως εκπαιδευτικούς μαθητές διαπαιδαγωγημένους εθνικο – πολιτικά, δείχνοντας για ακόμη μια φορά ότι δε σκοπεύει να δώσει πρόχειρη λύση στο οξύτατο πρόβλημα της έλλειψης εκπαιδευτικών. Η ίδια ρύθμιση, ότι δηλαδή κατά τη διαδικασία εισαγωγής στο ινστιτούτο θα προσμετρήσει η «υποδειγματική» βαθμολογία των υποψηφίων στις εθνικές εκδηλώσεις, περιλαμβάνεται και στον Κανονισμό για τα κρατικά ινστιτούτα κατάρτισης νηπιαγωγών από τις 27 Αυγούστου 1942¹¹³.

Ο Κανονισμός αυτός αποτελεί ουσιαστική αλλαγή στο νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης των νηπιαγωγών στη Βουλγαρία. Η εκπαίδευση αυτή κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο παρεχόταν σε δύο ιδιωτικούς κύκλους σπουδών, που λειτουργούσαν στη Σόφια. Το καλοκαίρι του 1942 λαμβάνεται η απόφαση να κλείσουν οι ιδιωτικοί κύκλοι σπουδών, να λειτουργήσουν κρατικά ινστιτούτα κατάρτισης νηπιαγωγών και εκδίδεται ο Κανονισμός λειτουργίας τους. Η ανάγκη ένταξης στο εθνokrάτος και αφομοίωσης του πληθυσμού των νέων εδαφών που δεν είναι ομογενοποιημένος γλωσσικά και πολιτιστικά, καθώς και η προερχόμενη από τη Ρωσία κομμουνιστική απειλή, επιβάλλουν τη θεσμοθέτηση ενός αυστηρά συγκεντρωτικού κρατικού οργανισμού εκπαίδευσης νηπιαγωγών, δομημένου με βάση τους όρους της εθνοκρατικής υπόστασης, ώστε να λειτουργήσει ως διακομιστής και πολλαπλασιαστής της – διαμέσω των νηπιαγωγών - στα νήπια και τις οικογένειες τους. Για το σκοπό αυτό απαιτούνται στρατευμένοι στην εθνική ιδέα εκπαιδευτικοί λειτουργοί προσχολικής ηλικίας - απόστολοι της εθνικής γλώσσας και της εθνικής ιδέας. Εξάλλου οι δυνατότητες των ιδρυμάτων προσχολικής ηλικίας να συμβάλλουν στην εκπλήρωση των εθνικών στόχων εκτιμήθηκαν δεόντως από τα βαλκανικά κράτη κατά τη μακρόχρονη πορεία του μακεδονικού ζητήματος. Έχει ήδη τονιστεί από τους ερευνητές ο ενεργητικός ρόλος που διαδραμάτισε η εκπαίδευση των νηπιαγωγών και το νηπιαγωγείο στα πλαίσια της εθνοποιητικής λειτουργίας της εκπαίδευσης και της σύμπληξης εθνικών ταυτοτήτων στον ευρύτερο μακεδονικό και θρακικό χώρο¹¹⁴.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε πως κατά τα έτη 1941 και 1942 ψηφίζεται ένα ευρύ νομοθετικό πλαίσιο που αφορά σε ζητήματα εκπαίδευσης και πρόσληψης των εκπαιδευτικών. Το νομοθετικό αυτό πλαίσιο ρυθμίζει από τη μια μεριά τα ζητήματα

¹¹³ *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ.190/1942, Διάταγμα αρ. 52, σσ. 5-7.

¹¹⁴ Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*, σσ.110-161, Μπελιά, *Εκπαίδευση και αλτρωτική πολιτική...*, σ. 86, 116 κ.α., Ηλιάδου-Τάχου, *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 35. Επίσης ο Γούναρης, στο «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας», σ.101, διαπιστώνει ότι η αδυναμία της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής να αφομοιώσει τους σλαβόφωνους της Μακεδονίας του Μεσοπολέμου οφείλεται στο μικρό αριθμό των νηπιαγωγείων και στη χαμηλή μορφωτική στάθμη των δασκάλων.

των εκπαιδευτικών από τα νέα εδάφη, ενώ από την άλλη αναθεωρεί την ήδη υπάρχουσα εκπαιδευτική νομοθεσία. Το περιεχόμενο του παραπάνω πλαισίου δείχνει ότι το βουλγαρικό εκπαιδευτικό επιτελείο μελετά πολύ προσεκτικά όλες τις παραμέτρους του προβλήματος της έλλειψης διδακτικού προσωπικού στη χώρα. Το Υπουργείο φαίνεται να θέτει σε κίνηση δυναμικές και προϋποθέσεις αποβλέποντας να καλύψει τις διδακτικές ανάγκες του διευρυμένου πλέον κράτους και ταυτόχρονα να διασφαλίσει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Επιπλέον επιδιώκει σε μεγάλο βαθμό τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό και τη συσπείρωση του πληθυσμιακού σώματος που κατοικεί εντός των νέων συνόρων της βουλγαρικής επικράτειας, σε πρώτη φάση μέσω της εκπαιδευτικής εμπειρίας μόνιμων και πεπειραμένων εκπαιδευτικών από τα παλαιά σύνορα, και σε δεύτερη και μακροπρόθεσμη φάση, μέσω της συστηματικής κατασκευής μιας γηγενούς εθνικής και πνευματικής ηγεσίας, που οικοδομείται χωρίς βιασύνες, προσεκτικά και μελετημένα.

Κυρίως, όμως, φαίνεται ότι η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική ηγεσία εκμεταλλεύεται άριστα την ανάγκη άμεσης κατάρτισης ενός μεγάλου αριθμού νέων εκπαιδευτικών. Η συγκυρία αυτή της παρέχει τη χρυσή ευκαιρία να δομήσει το μοντέλο του εκπαιδευτικού - κρατικού λειτουργού, ο οποίος είναι απόλυτα διαπαιδαγωγημένος εθνικά. Αυτό το μοντέλο του εκπαιδευτικού λειτουργού α) θα υφάνει τον ιστό της πολιτιστικής ενότητας στο συνενωμένο πληθυσμό των παλαιών και των νέων συνόρων της χώρας, η οποία για πρώτη φορά πραγματοποιήσει τα εθνικά της οράματα και β) θα παγιώσει την κρατικοπολιτική συνείδηση στη βάση της τριαδικής σύλληψης «έθνος-κράτος-τσάρος». Ουσιαστικά στο σχεδιασμό αυτού του μοντέλου του εκπαιδευτικού εγχαράσσονται οι όροι και οι προϋποθέσεις διατήρησης και αναπαραγωγής του υπάρχοντος κοινωνικο – πολιτικού συστήματος.

6.2.1.3. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Έχουμε ήδη δει ότι κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το βουλγαρικό κράτος ενεργοποιεί άμεσα και αξιοποιεί στο έπακρο το εκπαιδευτικό δίκτυο, και στα παλιά και στα νέα σύνορα, προκειμένου να επιτύχει την αύξηση και τον έλεγχο της αγροτικής παραγωγής, ώστε να εξασφαλιστεί ο επισιτισμός του πληθυσμού. Για το λόγο αυτό το Υπουργείο Γεωργίας είναι το κατεξοχήν υπουργείο που ζητά την άμεση στήριξη του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και του εκπαιδευτικού κόσμου¹¹⁵. «*Το Υπουργείο Γεωργίας ικανοποιημένο από τις πολύτιμες υπηρεσίες που πάντοτε ως τώρα του πρόσφερε ο εκπαιδευτικός μας, υπολογίζει και πάλι στην πλατιά του συνδρομή, διότι αυτός βρίσκεται σε στενή επαφή με το Βούλγαρο χωρικό, γνωρίζει βαθειά τη ζωή του και μπορεί να τον επηρεάσει*» αναγράφεται σε Εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας¹¹⁶, με την οποία ζητείται από τους εκπαιδευτικούς να διαδώσουν στον πληθυσμό της υπαίθρου τα σχέδια του Υπουργείου Γεωργίας για τη σπορά των δημητριακών κατά το 1942.

Σε γενικές γραμμές η συνδρομή που ζητά το Υπουργείο Γεωργίας από τους εκπαιδευτικούς όλης της χώρας περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενέργειες : α) να ενημερώνουν και να κατευθύνουν το γεωργικό κόσμο στην εφαρμογή των σχεδιασμών του Υπουργείου Γεωργίας, με κατ' ιδίαν συζητήσεις, διαλέξεις, άρθρα στις τοπικές εφημερίδες, κ.α., και β) να συμμετέχουν στις κατά περίπτωση αρμόδιες

¹¹⁵ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 3.3.

¹¹⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 15, Εγκύκλιος αρ. 1562 από τις 2 Φεβρουαρίου 1942, υπογεγραμμένη από το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου.

επιτροπές του Υπουργείου Γεωργίας που οργανώνουν, συντονίζουν και ελέγχουν τις εργασίες της γεωργικής παραγωγής: σπορά, ξερίζωμα ζιζανίων¹¹⁷, προστασία και ασφάλεια της σοδειάς¹¹⁸, συλλογή και επίταξή της¹¹⁹, υγιεινή και πολλαπλασιασμός των οικόσιτων ζώων¹²⁰ κ.α..

Εξάλλου το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας συστηματικά κατευθύνει τους συλλόγους των διδασκόντων όλης της χώρας στη διοργάνωση και το συντονισμό ενεργειών ανθρωπιστικού και φιλανθρωπικού χαρακτήρα, ενταγμένων ωστόσο, όπως είναι αναμενόμενο, σε ένα στενά καθορισμένο, εθνοκεντρικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εγκύκλιοι που δίνουν εντολή στους εκπαιδευτικούς των σχολείων όλης της χώρας να διοργανώσουν έρανο για τους πλημμυροπαθείς του Βιδινίου¹²¹ ή να συνδράμουν στις προσπάθειες που καταβάλλουν τα τμήματα και οι επιτροπές της οργάνωσης Βουλγαρικός Ερυθρός Σταυρός, για να συγκεντρώσουν πλεκτά ενδύματα¹²², με σκοπό να ανακουφωθούν και να παράγουν ένδυση για τους στρατιώτες ή πάλι να διοργανώσουν και να φέρουν εις πέρας την απόφαση της Εκπαιδευτικής Ένωσης να διατεθούν έναντι αντιτίμου στους πολίτες των μεγαλύτερων οικισμών της χώρας παραδοσιακές χάρτινες κατασκευές για το μήνα Μάρτιο (μαρτενιτσκι), προς ενίσχυση των Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών¹²³.

Στην τελευταία εγκύκλιο, όπως και αλλού, βλέπουμε την τάση της εκπαιδευτικής πολιτικής να καλλιεργεί την αναγνώριση και το σεβασμό προς τους Γερμανούς στρατιώτες, στη γενναιότητα των οποίων στηρίζεται η πραγματοποίηση των βουλγαρικών εθνικών ιδανικών. Η αλήθεια είναι πως αυτή η θέση αντανάκλα πιστά την τρέχουσα διεθνή πολιτική πραγματικότητα. Η συγκεκριμένη βουλγαρική κυβέρνηση αναίμακτα, μέσα από τις πολεμικές και διπλωματικές συγκυρίες του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, κατάφερε να ενσωματώσει στα κρατικά της όρια τις περιοχές που το βουλγαρικό κράτος από τη στιγμή της ίδρυσής του διεκδικεί ως «εθνικές περιοχές». Με τον τρόπο αυτό πέτυχε την εθνική ενοποίηση – όραμα του βουλγαρικού έθνους. Η παγίωση του οράματος αυτού – ανέκδοτου στόχου της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής για πάνω από μισό αιώνα – εξαρτάται ευθέως από τη νικηφόρα πορεία του γερμανικού στρατού. Η εκπαιδευτική πολιτική τείνει να υποβάλλει στο βουλγαρικό λαό το αίσθημα της ευγνωμοσύνης και το χρέος της οικονομικής ενίσχυσης – παράλληλα προς τους «δικούς μας» φρουρούς των συνόρων – και προς τους Γερμανούς στρατιώτες.

Επιπλέον, κατά τα τέλη Απριλίου του 1942, το Υπουργείο αποφασίζει να θέσει στην υπηρεσία του έθνους μια δύναμη που μέχρι τώρα δεν την έχει εκμεταλλευτεί : τη γυναίκα εκπαιδευτικό, και συγκεκριμένα τις δυνατότητες που προσφέρονται στη γυναίκα εκπαιδευτικό να επηρεάσει τις γυναίκες του χωριού, κατά την τέλεση των πατροπαράδοτα γυναικοκρατούμενων εθίμων και των γυναικείων συναναστροφών. Το Υπουργείο κρίνει ότι, μέσα στα πλαίσια του πλάνου πολιτιστικής εξύψωσης του χωριού και επειδή οι σημερινές κρίσιμες στιγμές επιβάλλουν να ενεργοποιηθεί «*οτιδήποτε μπορεί να εμβαθύνει την πνευματική ενότητα του έθνους, να εξυψώσει το εθνικό και αγωνιστικό του πνεύμα και να στερεώσει την πίστη στο φωτεινό του μέλλον*», η δασκάλα, πέρα από τη συνηθισμένη της εξωσχολική εργασία, πρέπει να

¹¹⁷ Ο.π. σ. 81

¹¹⁸ Ο.π. σ. 74

¹¹⁹ Ο.π. σσ. 94, 144, 144 πλάτη

¹²⁰ Ο.π. σ. 4

¹²¹ Εγκύκλιος αρ. 3760 από τις 20 – 3 – 1942, ό.π. σ. 35

¹²² Εγκύκλιος αρ. 5406 από τις 29 – 4 – 1942, ό.π. σ. 49

¹²³ Εγκύκλιος αρ. 2161 από τις 12 – 2 – 1942, ό.π. σ. 24

μεριμνήσει και για άλλα πράγματα¹²⁴. Προκειμένου να επιδράσει πολιτιστικά πάνω στη γυναίκα του χωριού, πρέπει με την πρώτη ευκαιρία να εκμεταλλευτεί ορισμένα πατροπαράδοτα γυναικεία, τοπικά και λαογραφικά ήθη, όπως τα γυναικομαζώματα (λαϊκό έθιμο), τα ασπρίσματα (των υφασμάτων), τα γαμήλια έθιμα και άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις. Μέσα στο περιβάλλον αυτό οι δασκάλες θα έχουν τη δυνατότητα να διδάξουν στις χωρικές εθνικά πατριωτικά τραγούδια, να τους διαβάσουν διηγήματα με πατριωτικό περιεχόμενο, να συζητήσουν μαζί τους για διάφορα σύγχρονα ζητήματα και άλλα. Έτσι, από τη μια πλευρά, θα ασκήσουν άκρως ευεργετική επίδραση στο εθνικό πνεύμα των γυναικών του χωριού εξυψώνοντας και τονώνοντάς το, αλλά και από την άλλη πλευρά θα διαλυθούν οι επιβλαβείς φήμες που διαδίδονται και μεταφέρονται με τον κακόβουλο σκοπό να δηλητηριάσουν την εθνική ψυχή.

Για το λόγο αυτό οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές διατάσσονται να ερευνήσουν τα παρόμοιου είδους ήθη και έθιμα που συναντώνται σε κάθε περιοχή, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν, ώστε να ασκηθεί επίδραση στη ψυχή της Βουλγάρας χωρικής προς την προαναφερθείσα κατεύθυνση¹²⁵.

Πέρα από αυτό όλοι οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές διατάσσονται να επεξεργαστούν πλάνο για μια πιο συστηματική δραστηριότητα παρόμοιου περιεχομένου από πλευράς του γυναικείου διδακτικού προσωπικού της επαρχίας τους. Αυτό το πλάνο πρέπει να παρουσιαστεί στο Υπουργείο μέχρι το τέλος Μαΐου 1942, ώστε να εγκριθεί έγκαιρα και να εφαρμοστεί από την έναρξη της επόμενης σχολικής χρονιάς¹²⁶.

Εξάλλου το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας έμεινε πλήρως ικανοποιημένο από την εξωσχολική, κοινωνική – πολιτιστική δράση των εκπαιδευτικών των νέων εδαφών. Τα υπουργικά έγγραφα που αποτιμούν συνολικά την εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών αυτών παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για τα πλαίσια και το σχεδιασμό της παραπάνω δραστηριότητας.

Καταρχήν με την Εγκύκλιο αρ. 8248 από τις 15 Ιουνίου 1942¹²⁷, ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας Γιόντσοφ αποστέλλει τις ευχαριστίες και τα συγχαρητήριά του στους εκπαιδευτικούς που δίδαξαν στη Δοβρουτσά, τη Μακεδονία του Βαρδάρη, τις Δυτικές Περιοχές και τη «περιφέρεια Αιγαίου». Στην εγκύκλιο αυτή εξαιρείται η δράση των παραπάνω εκπαιδευτικών όχι απλά ως δασκάλων και παιδαγωγών των μαθητών, αλλά ως πραγματικών αποστόλων της εθνικής κουλτούρας στον ενήλικα πληθυσμό. Τονίζεται ότι δυναμικά και γρήγορα κατέστησαν τα παιδιά από τα εδάφη αυτά κοινωνούς της γραφής και της ανάγνωσης της μητρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και παιδείας, και τους ενήλικες κοινωνούς του βουλγαρικού πολιτισμού. Αυτά επιτεύχθηκαν με τους παρακάτω τρόπους (τεχνικές-μηχανισμούς εθνικής ομογενοποίησης): με τα μαθητικά πρωινά και τις εκδηλώσεις, με τους μαθητικούς εορτασμούς, τις εκδρομές, με τα εσπερινά εκπαιδευτικά μαθήματα για τους ενήλικες, με τα λαϊκά πανεπιστήμια, τα αναγνωστήρια, τη δραστηριοποίηση στους συλλόγους και τα σωματεία, με την καθοδήγηση και τη νουθεσία του πληθυσμού πάνω σε οικονομικά, αγροτικά, διοικητικά και παρόμοια ζητήματα. Αναφέρεται μάλιστα ότι όλα τα παραπάνω συντελέστηκαν με αυταπάρνηση, ηρωισμό και συνείδηση του καθήκοντος. Δημοσιογράφοι, καθηγητές πανεπιστημίου,

¹²⁴ Εγκύκλιος 6591 από τις 25 – 4 – 1942, ό.π. σ. 69

¹²⁵ Ό.π. σ. 69

¹²⁶ Ό.π. σ. 69

¹²⁷ Ό.π. σσ. 129 και 129 πλάτη. Η ίδια εγκύκλιος δημοσιεύεται και στη Σχολική Επιθεώρηση, *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 - 6 (том XLI, кн. 5 – 6), σσ. 724 - 725

παιδαγωγοί και διάφορα δημόσια πρόσωπα επαινούν τους εκπαιδευτικούς αυτούς ως υπόδειγμα δράσης.

Δεύτερον, αναλυτικές πληροφορίες για το σχεδιασμό της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, παρέχει ο Α. Μάνεφ, μέλος της Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Υπουργείου, στην έκθεσή του για το εκπαιδευτικό έργο στα νέα εδάφη, το Δεκέμβριο του 1942¹²⁸. Βασική θέση της έκθεσης είναι ότι «Οι διορισμένοι εκπαιδευτικοί στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη μεριμνούν όχι μόνο για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά και για την ηθική, θρησκευτική, εθνική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση του ίδιου του πληθυσμού. Ο εκπαιδευτικός εκεί εργάζεται σαν αληθινός απόστολος.» Συγκεκριμένα η «αποστολική» εξωσχολική δραστηριότητα βάσει της έκθεσης κινείται στις παρακάτω βασικότερες κατευθύνσεις:

1. Εσπερινά μαθήματα σε αναλφάβητους. Εκεί παρέχονται οι βασικές γνώσεις γραφής και ανάγνωσης σε ενήλικες¹²⁹ που προσέρχονται οικιοθελώς, ενώ ταυτόχρονα γίνεται μια πρώτη γνωριμία τους με τη δομή του βουλγαρικού κράτους και τη γενική εξέλιξη της βουλγαρικής ιστορίας.
2. Βάσει της Εγκυκλίου αρ. 6591 από τις 25 – 4 – 1942, η Βουλγάρα δασκάλα επέδρασε στην κουλτούρα της γυναίκας του χωριού από τα νέα εδάφη, εκμεταλλευόμενη τοπικές και εθμικές γυναικείες εκδηλώσεις της ζωής του χωριού.
3. Λαϊκά πανεπιστήμια. Παράλληλα με τα μαθήματα για τους αναλφάβητους οι εκπαιδευτικοί σχεδόν σε κάθε χωριό διοργάνωσαν λαϊκά πανεπιστήμια, στα οποία ο ντόπιος πληθυσμός προσερχόμενος μαζικά - σύμφωνα με την έκθεση του Μάνεφ - προσέλαβε ευρύτερη παιδεία και κουλτούρα. Στα λαϊκά πανεπιστήμια οι εκπαιδευτικοί αναπτύσσουν ελεύθερα διάφορα θέματα και συζητούν με τον πληθυσμό ζητήματα της βουλγαρικής ιστορίας, λογοτεχνίας και γεωγραφίας, της δομής και των προβλημάτων του σύγχρονου κράτους, διάφορα θέματα για τη γεωργική παραγωγή, την υγιεινή και άλλα.
4. Εργασία στους μορφωτικούς συλλόγους. Οι εκπαιδευτικοί των νέων εδαφών στάθηκαν η ψυχή των μορφωτικών συλλόγων. Κατέβαλαν προσπάθειες να συγκεντρώσουν όλα τα απαραίτητα λογοτεχνικά βιβλία στα κτίρια των συλλόγων αυτών και να τα προμηθεύσουν με ραδιοφωνική σύνδεση.
5. Οι εκπαιδευτικοί ως σύμβουλοι του πληθυσμού. Οι εκπαιδευτικοί επισκέπτονται άμεσα τα σπίτια του ντόπιου πληθυσμού, για να δώσουν συμβουλές για κάθε είδους θέματα, αγροτικά, υγιεινής, υγείας και άλλα. Αυτοί υποδεικνύουν στον πληθυσμό πώς να υποβάλλει τη μια ή την άλλη αίτηση στα διάφορα ιδρύματα, επεξηγούν τον ένα ή άλλο νόμο, τα διοικητικά ή οικονομικά διατάγματα. Σε πολλές περιπτώσεις και για διάφορα ζητήματα οι ίδιοι συντάσσουν τις αιτήσεις των ντόπιων. Για το λόγο αυτό στα νέα εδάφη υπάρχει πολύ στενή σχέση μεταξύ

¹²⁸ Φ 177, οπ. 4, α.ε. 573, σσ. 9 – 22. Για την εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, ό.π. σσ. 20 – 21. Η ίδια έκθεση δημοσιεύεται και στη Σχολική Επιθεώρηση, *Училищен Преглед*, 1942, τ. 10 (том XLI, κн. 10), σσ. 1369 – 1382.

¹²⁹ Στο τεύχος της Σχολικής Επιθεώρησης του Ιουνίου 1941 δημοσιεύεται πολυσέλιδο άρθρο με τίτλο, Μέθοδος βασικής διδασκαλίας ανάγνωσης και γραφής στους αναλφάβητους Βούλγαρους στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη, *Училищен Преглед*, 1941, τ. 5 - 6 (том XL, κн. 5 – 6), σσ. 591-602. Προτείνεται, λοιπόν, μια μέθοδος, που στηρίζεται όχι στη μηχανιστική επανάληψη και απομνημόνευση γραμμάτων και φθόγγων, όπως η μέθοδος εκμάθησης που χρησιμοποιείται στα παιδιά, αλλά στη συνειδητή χρήση των φθόγγων μέσα σε ευρύτερα λεκτικά σύνολα (λέξεις και προτάσεις). Η μέθοδος αυτή θεωρείται ιδανική για ενήλικες, που ενώ είναι χρήστες μιας γλώσσας, δε γνωρίζουν την ανάγνωση και τη γραφή της.

του εκπαιδευτικού και του γηγενούς πληθυσμού, ο οποίος τρέφει βαθειά ευγνωμοσύνη για τη συνεισφορά του πρώτου.

6. Ειδικά σεμινάρια πάνω σε ζητήματα αγροτικής παραγωγής. Σε διάφορα μέρη, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, οι δάσκαλοι διεξάγουν εξειδικευμένα εκπαιδευτικά σεμινάρια αμπελοκαλλιέργειας, δεντροκομίας, μελισσοκομίας κ.α.. Ο πληθυσμός είναι ενθουσιασμένος με τα σεμινάρια αυτά.
7. Δημιουργία χορωδιών και τοπικών θεάτρων. Η δημιουργία χορωδιών εκκλησιαστικών ή μη σε όλους τους πιο μεγάλους οικισμούς των νέων εδαφών υπήρξε μια βασική μέριμνα των εκπαιδευτικών. Στους πιο μικρούς οικισμούς σχηματίστηκαν ερασιτεχνικοί θίασοι εκπαιδευτικών. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες οι εκπαιδευτικοί επιδίωξαν να διαδώσουν πλατιά τη βουλγαρική παιδεία.
8. Άλλες δραστηριότητες των εκπαιδευτικών. Η εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών είναι πολυποίκιλη και συναρτάται άμεσα από τις τοπικές συνθήκες και τις κατά τόπους ανάγκες του πληθυσμού. Αλλού λαμβάνουν πρωτοβουλίες για την ανέγερση μνημείων προς τιμήν ηρώων τοπικών, αλλού για την κατασκευή κρηνών, κ.α..

Με την τελευταία αυτή εξωσχολική δράση των εκπαιδευτικών που αναφέρει ο Μάνεφ, συνδέεται άμεσα η Εγκύκλιος αρ. 9406 από τις 8 – 7 – 1942 της Διεύθυνσης Βασικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου. Η εγκύκλιος αυτή επαινεί τους εκπαιδευτικούς της εκπαιδευτικής επαρχίας Δράμας για την πρωτοβουλία της ανέγερσης τιμητικής κρήνης, προς τιμήν των πεσόντων υπέρ πατρίδας Βουλγάρων και Γερμανών στρατιωτών στο χωριό Γκιούρετζικ (Γρανίτης)¹³⁰. Για παρόμοιες ενέργειες, στην ίδια εγκύκλιο, επαινούνται και οι εκπαιδευτικοί της βουλγαρικής πόλης Σάμοκοφ, της επαρχίας Μπροντ.

Ωστόσο, στην πρώτη παράγραφο της συγκεκριμένης εγκυκλίου, διαβάζουμε ότι το ίδιο το Υπουργείο με την Εγκύκλιο 1136 από τις 19 – 2 - 1942 διέταξε τέτοιου είδους ενέργειες. Συγκεκριμένα, έδωσε εντολή στους Διευθυντές των σχολείων όλης της χώρας να διατάξουν στις περιοχές τους έρευνες για την ανεύρεση των τάφων Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών, οι οποίοι έπεσαν μαχόμενοι κατά τη διάρκεια των πολέμων. Στη συνέχεια δίδεται η εντολή να προβούν οι εκπαιδευτικοί σύλλογοι σε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες για την ανέγερση στην συγκεκριμένη τοποθεσία μνημείων προς τιμήν αυτών στρατιωτών¹³¹.

Παρόμοιο περιεχόμενο έχει και η Εγκύκλιος αρ. 7549 από τις 28 Μαΐου 1942¹³², η οποία δίνει εντολή στους Διευθυντές όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας να διατάξουν έρευνες για τυχόν πεσόντες κατά τη διάρκεια πολέμων μαθητές, εκπαιδευτικούς ή υπαλλήλους του αντίστοιχου ιδρύματος. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, ενέργειες παρόμοιου περιεχομένου είναι απαραίτητες, προκειμένου να παρέχονται στη νεολαία άμεσα παραδείγματα της εκπλήρωσης του χρέους προς την πατρίδα. Η Εγκύκλιος αρ. 8662 από τις 24 - 6 – 1942 προχωρά ακόμη περισσότερο: διατάσσει μέχρι την έναρξη της επόμενης σχολικής χρονιάς να έχουν αναρτηθεί τέτοιου είδους τιμητικές πλάκες σε όλα τα σχολεία της χώρας¹³³. Ταυτόχρονα η Εγκύκλιος αρ. 10131 από τις 14 – 7- 1942 υπαγορεύει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αναγράφεται το κείμενο πάνω στις πλάκες αυτές.

Επομένως οι πρωτοβουλίες κατασκευής μνημείων προς τιμήν τοπικών ηρώων από πλευράς των εκπαιδευτικών των νέων εδαφών, υπαγορεύονται από το ίδιο το

¹³⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 152.

¹³¹ Ο.π. σ. 152

¹³² Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 97

¹³³ Ο.π. σ. 146

Υπουργείο. Επιπλέον οι εγκύκλιοι που υποβάλλουν αντίστοιχες «πρωτοβουλίες» απευθύνονται και εφαρμόζονται από τον εκπαιδευτικό κόσμο ολόκληρης της χώρας και όχι μόνο των νέων εδαφών.

Εξάλλου συγκρίνοντας την εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών των νέων εδαφών με την αντίστοιχη των εκπαιδευτικών που υπηρέτησαν στο εσωτερικό της χώρας, δηλαδή στα παλαιά σύνορα της χώρας, καταλήγουμε ότι κινούνται στα ίδια πλαίσια. Επιγραμματικά η εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη συνίσταται στα εσπερινά μαθήματα στους αναλφάβητους, στην πολιτιστική επένεργεια της γυναίκας εκπαιδευτικού στη γυναίκα της υπαίθρου, στα λαϊκά πανεπιστήμια, στην εργασία στους μορφωτικούς συλλόγους, στη συμβουλευτική στήριξη του γηγενούς πληθυσμού, στα ειδικά σεμινάρια πάνω στην αγροτική παραγωγή, στη σύσταση χορωδιών και θεατρικών ομάδων και τέλος στην ανέγερση μνημείων προς τιμήν των τοπικών ηρώων που θυσιάστηκαν για τη βουλγαρική ιδέα. Ωστόσο, η Εγκύκλιος αρ. 8222 από τις 17 – 7 – 1942¹³⁴ μας πληροφορεί ότι το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο έχει και η εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών όλης της χώρας. Με την παραπάνω εγκύκλιο ο Υπουργός απευθύνει έπαινο προς όλους τους εκπαιδευτικούς της Βουλγαρίας για την πολιτιστική – παιδευτική δραστηριότητα που επέδειξαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942. Συγκεκριμένα:

«Η σχολική χρονιά 1941 – 1942 κύλησε μέσα στο γενικό πλαίσιο των κρατικών προσπαθειών για πνευματική και υλική ευημερία και πρόοδο της ενωμένης μας πατρίδας. Από τις συνολικές αυτές προσπάθειες μεγάλο μέρος ανήκει στο βουλγαρικό εκπαιδευτικό κόσμο.

Κατά τη σχολική χρονιά που πέρασε Εσείς όχι μόνο ενισχύσατε και εμβαθύνατε την άμεση εκπαιδευτική και παιδαγωγική δράση Σας μέσα στο σχολείο, προσδίδοντας νέο πνεύμα στην εθνική, ηθική, θρησκευτική και αισθητική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά εκδηλώσατε και θαυμαστή κοινωφελή δράση μέσα στην κοινωνία. Στους μορφωτικούς συλλόγους, στα σωματεία και στην υπόλοιπη κοινωνική ζωή του χωριού βρεθήκατε στην πρώτη γραμμή. Εκδηλώσατε υψηλή σκέψη, αίσθηση και βούληση κατά την τέλεση των κοινωνικών, εθνικών και θρησκευτικών εορτασμών. Στα εσπερινά εκπαιδευτικά σεμινάρια και στα λαϊκά πανεπιστήμια Εσείς αβίαστα προσφέρατε μόρφωση και επεκτείνατε τον πνευματικό ορίζοντα του πληθυσμού. Εσείς με βαθειά συνείδηση του χρέους σταθήκατε πάντα οι πρώτοι σύμβουλοι του πληθυσμού, καθώς του προσφέρατε πολύτιμη καθοδήγηση σε οικονομικά θέματα, σε ζητήματα καλλιέργειας και παραγωγής, σε θέματα διοικητικά και άλλα παρόμοια ζητήματα.

Αλλά η πολιτιστική – παιδευτική προσφορά Σας αποκτά ηρωικό, αποστολικό χαρακτήρα, καθώς με κοινή πίστη και αυταπάρνηση εργαστήκατε σε όλες τις γωνιές της πατρίδας για τον ολοκληρωτικό πνευματικό και πολιτιστικό εγκοινωνισμό των Βουλγάρων από τα εδάφη που απελευθερώθηκαν κατά το 1940 και 1941 στην κοινή βουλγαρική κουλτούρα. Εσείς αντιληφθήκατε ότι η πνευματική σύγκλιση όλων των Βουλγάρων γύρω από τα ιδανικά της πατρίδας είναι η πιο σίγουρη ένδειξη για την οργανική ενοποίηση της βουλγαρικής εθνικότητας. Εσείς με ετοιμότητα βοηθήσατε το βουλγαρικό κράτος στην προσπάθειά του να πραγματώσει το καλύτερο δυνατό μέλλον της πατρίδας. Κάτω από αυτήν την προοπτική, Εσείς αναδειχθήκατε αναντικατάστατοι, ειλικρινείς και δραστήριοι πατριώτες.»

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως η εξωσχολική, κοινωνική – πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών στα παλαιά και στα νέα σύνορα κινείται ακριβώς στα ίδια πλαίσια. Εκπαιδευτικός – απόστολος δεν είναι μόνο ο εκπαιδευτικός των

¹³⁴ Училищен Преглед, 1942, т. 5 - 6 (том XLI, кн. 5 - 6), сс. 727 - 728

νέων εδαφών, αλλά και εκείνος των παλαιών συνόρων. Αυτό συμβαίνει διότι η εθνική διαπαιδαγώγηση του πληθυσμιακού σώματος τίθεται πάνω από οποιονδήποτε άλλο στόχο της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής όχι μόνο στα νέα εδάφη, αλλά και στο εσωτερικό της χώρας. Η διοργάνωση του θεσμού της πολιτιστικής εβδομάδας στο χωριό, που διοργανώνεται στα παλαιά σύνορα, είναι μέρος της ίδιας στρατηγικής, αποβλέποντας στον ίδιο στόχο. Η μόνη ουσιαστική διαφορά που είναι δυνατό να εντοπίσουμε κατά την εφαρμογή της εξωσχολικής, κοινωνικής – πολιτιστικής δραστηριότητας ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς – αποστόλους των νέων εδαφών και τους αντίστοιχους των παλαιών συνόρων είναι ο βαθμός δυσκολίας του επιτελούμενου έργου, που ασφαλώς για τους πρώτους είναι ασύγκριτα μεγαλύτερος, μάλλον πολλαπλάσιος. Ιδιαίτερα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, οι εκπαιδευτικοί μέσα σε τόπους άγνωστους, σε συνθήκες αφιλόξενες, ανάμεσα σε αλλοεθνή πληθυσμό που διάκειται εχθρικά και μέσα σε κατάσταση άκρας ανέχειας, προσπαθούν να ομογενοποιήσουν εθνικά ένα πληθυσμιακό σώμα που πολλές φορές δε γνωρίζει καν την εθνική γλώσσα, και το χειρότερο, έχει υποστεί την επήρεια αντίπαλων εθνικά ομογενοποιητικών κρατικών μηχανισμών, του σερβικού, του ελληνικού ή στην περίπτωση των Πομάκων του τουρκικού. Για το λόγο αυτό παραχωρήθηκαν στους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών – ντόπιους και αποσπασμένους - τα προνόμια της προτεραιότητας κατά το διορισμό στο εσωτερικό της χώρας και η αύξηση του μισθού με συμπληρωματικά επιδόματα¹³⁵.

Αυτός ο νέος τύπος εκπαιδευτικού καλείται για τις ανάγκες του κράτους να διαχειριστεί τον εκπαιδευτικό μηχανισμό σαν ένα πελώριο εθνικό χωνευτήρι, μέσω του οποίου επιδιώκεται η «*οργανική ενοποίηση της βουλγαρικής εθνικότητας*», η ομογενοποίηση των απανταχού φορέων της εθνικής βουλγαρικής συνείδησης, του αστικού με τον αγροτικό βουλγαρικό πληθυσμό και του πληθυσμού των παλαιών συνόρων με αυτόν των νέων εδαφών. Η πνευματική σύγκλιση των απανταχού εθνικών βουλγαρικών μονάδων συντελείται στη βάση ενός ενιαίου, συστηματικά επεξεργασμένου, κώδικα αρχών και αξιών, που τη ραχοκοκαλιά του αποτελούν τα εξής: η «κοινή» βουλγαρική καταγωγή, τα διευρυμένα σύνορα, η βουλγαρική, αλλά «λόγια» γλώσσα, η κοινή, προσανατολισμένη στην κατεύθυνση που εξυπηρετεί την εθνική ελίτ ιστορία, ο «λόγιος» ενιαίος «πανβουλγαρικός» πολιτισμός παράλληλα με την κατά τόπους λαϊκή παραδοσιακή κουλτούρα, η αρχή της γραφειοκρατικής δομής του κράτους και ο οικονομικός προσανατολισμός που απαιτεί η σύγχρονη έκρυθμη πολιτική πραγματικότητα.

Στην υπηρεσία της στρατηγικής της δημιουργίας του νέου τύπου δασκάλου τίθεται και ο νομοθετικός επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης των δασκάλων. Ωστόσο οι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν εδώ και χρόνια, είναι απαραίτητο και αυτοί να επιμορφωθούν στη βάση των νέων εθνικών δεδομένων. Οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις επιλέγονται ως ο πιο πρόσφορος μηχανισμός επιμόρφωσης και εθνικής διαπαιδαγώγησής. Μάλιστα η μελέτη των θεμάτων και του γενικότερου πλαισίου των υποχρεωτικών για όλους τους εκπαιδευτικούς της χώρας συνδιασκέψεων, τη διοργάνωση των οποίων διέταξε το Υπουργείο γύρω στα μέσα της σχολικής χρονιά 1941 – 1942, επιβεβαιώνει το συμπέρασμα που προέκυψε από τη μέχρι τώρα εξέταση των αρχειακών δεδομένων: κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η «*οργανική ενοποίηση της βουλγαρικής εθνικότητας*» και η εθνική διαπαιδαγώγηση του ενοποιημένου πληθυσμιακού σώματος τίθεται πάνω από

¹³⁵ Μάνεφ, *Φροντίδες του Υπουργείου για τους εκπαιδευτικούς στα νέα εδάφη*, στο *Училищен Преглед*, 1942, τ. 10 (τομ. XLI, κη. 10), σσ. 1381 – 1382. Ο Μάνεφ δεν κάνει λόγο για παραχώρηση γης στους εκπαιδευτικούς που αποφάσισαν να παραμείνουν στα νέα εδάφη. Η έκθεσή του δημοσιεύεται στο τεύχος του Δεκεμβρίου 1942.

οποιοδήποτε άλλο στόχο της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής, όχι μόνο στα νέα εδάφη, αλλά και στο εσωτερικό της χώρας.

6.2.1.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών: Γενικές διοικητικές και παιδαγωγικές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών όλης της χώρας

Με την εγκύκλιο αρ. 1950 από τις 10 Φεβρουαρίου 1942¹³⁶ το Υπουργείο διατάσσει να διοργανωθούν σε όλη τη χώρα συνδιασκέψεις, δύο ειδών:

1. Διοικητικές – παιδαγωγικές, απευθυνόμενες στους διευθυντές των σχολείων βασικής και μέσης εκπαίδευσης και στους κεντρικούς διευθυντές και
2. Παιδαγωγικές, απευθυνόμενες στους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, από τους εκπαιδευτικούς προσχολικής αγωγής μέχρι τους διδάσκοντες σε ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών.

Οι διοικητικές – παιδαγωγικές συνδιασκέψεις ορίζονται για το τέλος Φεβρουαρίου με την εξής ημερήσια διάταξη:

1. Η διοικητική εργασία των διευθυντών βασικής και μέσης εκπαίδευσης και των κεντρικών διευθυντών και
2. Η παιδαγωγική καθοδήγηση που παρέχουν οι διευθυντές βασικής και μέσης εκπαίδευσης και οι κεντρικοί διευθυντές, ως προϋπόθεση για την ορθή εκπαιδευτική εργασία στα σχολεία.

Οι παραπάνω συνδιασκέψεις πρέπει να διοργανωθούν σε επαρχιακό επίπεδο και να διευθύνονται από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές. Τις εισηγήσεις θα τις εκφωνήσουν οι ίδιοι οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές ή ορισμένοι διευθυντές και κεντρικοί διευθυντές.

Επίσης με την Εγκύκλιο αρ. 3499 από τις 17-2-1941¹³⁷ δίδεται εντολή στους σχολικούς επιθεωρητές, επειδή κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά χάθηκαν πολλές ημέρες σχολικής εργασίας, να εκμεταλλευτούν τις διοικητικές συνδιασκέψεις και να δώσουν οδηγίες για το χειρισμό της διδακτέας ύλης με βάση τον εναπομείναντα χρόνο.

Οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις από την άλλη μεριά πρέπει να είναι περιφερειακές και να περιλαμβάνουν την εξής ημερήσια διάταξη:

1. Η κοινωνική δραστηριότητα του εκπαιδευτικού αναφορικά με το έθνος και το κράτος.
2. Προϋποθέσεις για αυξημένη συμμετοχή των μαθητών στη σχολική εργασία.
3. Φροντίδες για ακριβή, ορθό και εκφραστικό μητρικό λόγο.
4. Η ουσία και η οικοδόμηση της εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης ως τελικού σκοπού της εκπαίδευσης¹³⁸.

Παρακάτω δίνονται αναλυτικές οδηγίες για το χρόνο που θα διεξαχθούν οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις σε κάθε περιφέρεια, για τη διαδικασία επιλογής του τόπου, των εισηγητών και της οργανωτικής επιτροπής και για τον ενεργητικό τρόπο με τον οποίο οφείλουν να συμμετέχουν σε αυτές οι εκπαιδευτικοί. Η πορεία και τα συμπεράσματα κάθε συνδιάσκεψης που θα διεξαχθεί, πρέπει να καταγραφούν από την οργανωτική επιτροπή σε γενική έκθεση, που θα αποσταλεί στο Υπουργείο μέσω των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών¹³⁹.

¹³⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 21 - 22

¹³⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 30

¹³⁸ Ο.π. σ. 21

¹³⁹ Ο.π. σσ. 21 – 21 πλάτη.

Στη συνέχεια για κάθε ένα θέμα της παραπάνω ημερήσιας διάταξης προτείνονται ενδεικτικά (από 7 έως 14) συγκεκριμένα θέματα εισηγήσεων – προφανώς για να περιχαρακωθούν με ασφαλέστερο τρόπο τα όρια και οι επιδιωκόμενοι στόχοι του κρατικού μηχανισμού επιμόρφωσης¹⁴⁰.

Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης που αναφέρονται παραπάνω, όπως και οι ενδεικτικοί τίτλοι των εισηγήσεων για κάθε ένα από τα παραπάνω θέματα, που ορίζει το Υπουργείο, μαρτυρούν ξεκάθαρα τις ιδεολογικές του επιλογές. Αυτές είναι: α) η εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών είναι αναγκαία προϋπόθεση της μετατροπής του πληθυσμιακού σώματος σε εθνικό. β) η ενεργητική συμμετοχή του μαθητή στη σχολική πράξη εγγυάται την αποτελεσματική απορρόφηση από μέρους του όλων των συστατικών παραμέτρων του εθνικού μύθου γ) ο βουλγαρικός *μητρικός λόγος* είναι η βασικότερη απόδειξη για την ομοιότητα, ομοιογενή και αδιάκοπη πορεία του έθνους στους αιώνες, και τέλος δ) ο έσχατος στόχος της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής δεν είναι άλλος από την οικοδόμηση του *homo nationalis*.

Στις συνδιασκέψεις όλων των βουλγαρικών εκπαιδευτικών περιφερειών, οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί επεξεργάστηκαν αναλυτικά συμπεράσματα - αποφάσεις για κάθε θέμα της ημερήσιας διάταξης χωριστά, στη βάση των εισηγήσεων που εκφωνήθηκαν. Το γενικό πνεύμα των αποφάσεων αυτών δημοσιεύεται στη Σχολική Επιθεώρηση στο τεύχος του Απριλίου του 1942¹⁴¹. Σύντομα και σε γενικές γραμμές περιλαμβάνει τα εξής:

I. Σχετικά με το θέμα *Η κοινωνική δραστηριότητα του εκπαιδευτικού αναφορικά με το έθνος και το κράτος* τονίστηκε ότι:

1. Σε όλη την ιστορία του έθνους – και ιδιαίτερα κατά τη Αναγέννηση και μετά την Απελευθέρωση - ο εκπαιδευτικός ενδυνάμωνε την εθνική συνείδηση του Βούλγαρου.
2. Σήμερα η κοινωνική δραστηριότητα του εκπαιδευτικού κατευθύνεται κυρίως στη θεμελίωση και στην ισχυροποίηση της σχέσης με τους απελευθερωμένους αδελφούς. Τώρα που υλοποιήθηκε η ενοποίηση του βουλγαρικού λαού, ο εκπαιδευτικός ανιχνεύει μέσα του δυνάμεις, για να φέρει εις πέρας τα νέα εκπαιδευτικά και πολιτιστικά καθήκοντα που του έθεσε η πολιτεία.
3. Αν και πάντα ο εκπαιδευτικός εργαζόταν για την πρόοδο του έθνους του, σήμερα οφείλει να εργαστεί ακόμη πιο εντατικά, καθώς πρέπει να είναι έτοιμος να συνδράμει εκεί, όπου τον έχουν μεγαλύτερη ανάγκη.
4. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να αποτελεί για τη νέα γενιά πρότυπο έντιμου βίου και αγάπης προς το κράτος και την πατρίδα.
5. Πιο συγκεκριμένα ο εκπαιδευτικός πρέπει να ενισχύσει τη δράση του στους μορφωτικούς συλλόγους, στους υπόλοιπους συλλόγους και σε όλα τα εθνικά και κοινωνικά σωματεία. Θα έπρεπε να παραχωρηθούν στους εκπαιδευτικούς δωρεάν μεταφορικά μέσα, ώστε να μπορούν να μετακινούνται και να επικοινωνούν με τους κατοίκους γειτονικών οικισμών.
6. Η κοινωνική δραστηριότητα των μορφωτικών παραγόντων που εντάσσονται σε άλλες υπηρεσίες ή υπουργεία, πρέπει να συμμορφώνεται με την αντίστοιχη των εκπαιδευτικών. Οι υπόλοιποι κοινωνικοί οργανισμοί και η κρατική εξουσία οφείλουν να συνδράμουν την κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών,

¹⁴⁰ Ο.π. σσ. 21 πλάτη – 22.

¹⁴¹ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 4 (том XLI, кн. 4), σσ. 464-470

- ενώ οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να υπερφορτώνονται με έκτακτες εξωσχολικές ασχολίες, που είναι άμεση υποχρέωση οργάνων άλλων υπηρεσιών.
7. Η εκπλήρωση του μεσσιανικού ρόλου που καλείται σήμερα να παίξει ο εκπαιδευτικός απαιτεί τη βελτίωση του πνευματικού και βιοτικού του επιπέδου. Οι οικονομικές του δυνατότητες είναι τόσο περιορισμένες που μετά βίας ικανοποιούν τις στοιχειώδεις βιοτικές ανάγκες. Είναι απαραίτητη η βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης, γεγονός που θα τονώσει την αυτοεκτίμησή του και θα ενδυναμώσει την κοινωνική του δραστηριότητα.
 8. Με μεγάλη ικανοποίηση ο εκπαιδευτικός κόσμος βλέπει ότι οι ιθύνοντες αναγνωρίζουν την πλατιά παιδαγωγική και κοινωνική του δράση και στο εσωτερικό της χώρας και στα νέα εδάφη. Με μεγάλη χαρά άκουσε τα λόγια του Πρωθυπουργού στη Βουλή για την πολύτιμη κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη¹⁴².

Π . Οι αποφάσεις πάνω στο θέμα *Προϋποθέσεις για αυξημένη συμμετοχή των μαθητών στη σχολική εργασία* είναι σε γενικές γραμμές οι εξής:

1. Πρέπει να παρασχεθούν μέσα στους φτωχούς ορεινούς οικισμούς, ώστε να κατασκευαστούν υγιεινά σχολικά κτίρια. Πέρα από το κράτος, προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να βοηθήσουν και οι δήμοι.
2. Τα σχολεία πρέπει να εφοδιάζονται τακτικά με όλο τον απαραίτητο εξοπλισμό, βοηθήματα και εγχειρίδια. Να ιδρυθούν σχολικές βιβλιοθήκες, μορφωτικοί σύλλογοι, εργαστήρια, κήποι, κ.τ.λ.. Για το σκοπό αυτό η Σχολική Επιτροπή πρέπει να λειτουργεί αυτόνομα και ανεξάρτητα (εν. από τους δήμους) με αυτόνομο προϋπολογισμό.
3. Πρέπει να διοργανωθούν συστηματικές ψυχολογικές έρευνες πάνω στους μαθητές, ώστε να γίνουν ευρέως γνωστές οι σωματικές και ψυχολογικές τους ιδιαιτερότητες, γεγονός που θα βοηθήσει ιδιαίτερα τη σχολική εργασία.
4. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να αντιμετωπίζει το μαθητή με αγάπη.
5. Η εκπαιδευτική εργασία πρέπει να οικοδομείται πάνω στην αρχή της αυτενέργειας του μαθητή. Για την αρχή αυτή είναι απαραίτητη η εφαρμογή της πειραματικής - ερευνητικής μεθόδου.
6. Να αποφεύγεται η υπερφόρτωση της διδακτέας ύλης. Για το σκοπό αυτό έγιναν αλλαγές και στο σχολικό πρόγραμμα.
7. Να μειωθεί ο αριθμός των μαθητών ανά τάξη στους 40.
8. Η οργάνωση της εσωτερικής τάξης του σχολείου να γίνει πάνω στην αρχή της μαθητικής αυτοδιοίκησης.
9. Οι σχέσεις μαθητών – εκπαιδευτικών πρέπει να διακρίνονται από ανοχή και ομόνοια.
10. Η βαθμολογία των μαθητών πρέπει να είναι αντικειμενική.
11. Προκειμένου να ενισχύει η σχολική ζωή την ορθή σωματική ανάπτυξη πρέπει να δοθεί έμφαση στη βελτίωση της σχολικής υγιεινής και στην πιο στοχαστική εφαρμογή της σωματικής αγωγής.
12. Οι σχέσεις ανάμεσα στο σπίτι και το σχολείο πρέπει να είναι υποδειγματικές και να βασίζονται στην εμπιστοσύνη και την αλληλοβοήθεια.¹⁴³

¹⁴² Ο.π. σσ. 465-466

¹⁴³ Ο.π. σ. 466

III. Οι αποφάσεις - συμπεράσματα από τις διαλέξεις πάνω στην ουσία και την οικοδόμηση της εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης ως τελικού σκοπού της εκπαίδευσης είναι οι εξής:

1. Η εθνικότητα και το εθνικό κράτος, το οποίο είναι η πιο υψηλή και η μόνη δυνατή φόρμα οργάνωσης της εθνικότητας, αγωνίζονται για εθνική και κρατική αυτοσυντήρηση, για την πλήρη εθνική ενοποίηση και την πολιτιστική δημιουργία μέσω της επίλυσης εθνικών, αλλά και υπερεθνικών προβλημάτων. Οι μονάδες, οι οποίες συνιστούν την εθνικότητα και είναι τμήματα του κράτους, πρέπει να είναι φορείς των κρατικο – εθνικών επιδιώξεων, κι αυτό σημαίνει να έχουν εθνική και κρατική – πολιτική συνείδηση.
2. *«Για την οικοδόμηση της εθνικότητας και της κρατικής – πολιτικής συνείδησης πρέπει να χρησιμοποιούνται τα εξής μαθήματα: πατριδογνωσία, ιστορία, γεωγραφία, αγωγή του πολίτη, βουλγαρική γλώσσα, θρησκευτικά, ωδική, σωματική αγωγή κ.τ.λ.»*
3. *«Για τη στερέωση της εθνικής και κρατικής – πολιτικής συνείδησης εξαιρετικά μεγάλη σημασία έχουν και τα σχολικά μουσεία, οι εθνικοί θρησκευτικοί βωμοί, ο κατάλληλος σχολικός εξωραϊσμός, οι εκδρομές, τα λαζαρικά, τα κάλαντα των Χριστουγέννων, η συμμετοχή των μαθητών στις γιορτές του στρατού και στις άλλες εθνικές γιορτές, το προσκύνημα των μνημείων ηρώων, η συγκέντρωση βοήθειας για τους πληγέντες από φυσικές ή άλλες καταστροφές. Πλάι σε αυτά, το σχολείο πρέπει να εκμεταλλεύεται κάθε διαθέσιμο μέσο για να εμφυσήσει στην ψυχή των μαθητών αγάπη, σεβασμό και εκτίμηση προς τον Τσάρο και τη Βασιλική οικογένεια, τον Εθνικό Ύμνο και την Εθνική Σημαία.»*
4. Να επιχειρηθεί η δημιουργία στενότερης σχέσης του σχολείου με την οικογένεια, η οποία είναι ο πολύτιμος τροφοδότης της εθνικής ιδέας.
5. Η οργάνωση Μπράνικ και οι υπόλοιπες μαθητικές και πολιτιστικές οργανώσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν ως πολύτιμο μέσο για την καλλιέργεια των αρετών και της εθνικής και κρατικής – πολιτικής συνείδησης.
6. Να μην επιτρέπεται στα παιδιά των Βουλγάρων υπηκόων να φοιτούν σε ξένα σχολεία, πριν ολοκληρώσουν σε βουλγαρικό σχολείο τη βασική τους εκπαίδευση.
7. Να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για μια συνειδητή επιστροφή στα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις του έθνους.
8. Να μελετηθούν ευρέως και να γίνουν γνωστά τα πολιτιστικά μας επιτεύγματα, για να ενισχυθεί το αίσθημα της εθνικής αυτοεκτίμησης και η εθνική υπερηφάνεια. Το ξένο να γίνεται αποδεκτό, αφού μετασηματίζεται με βάση τις εθνικές μας ιδιαιτερότητες.
9. Να ενδυναμωθεί η θρησκευτική – ηθική διαπαιδαγώγηση και η αφοσίωση στην εκκλησία του έθνους.
10. Όχι μόνο οι μαθητές αλλά και οι ενήλικες πρέπει να αποκτήσουν γνώση της ουσίας, των κανόνων και των υποχρεώσεων που επιβάλλει η κρατικο – εθνική βουλγαρική ολότητα, γνώση των θεσμών και των νόμων της, οι οποίοι διασφαλίζουν τα δικαιώματα των πολιτών και επιβάλλουν υποχρεώσεις, και όλα αυτά στο πνεύμα της νέας κρατικής υπόστασης.¹⁴⁴

IV. Τα συμπεράσματα από τις διαλέξεις σχετικά με τις *Φροντίδες για ακριβή, ορθό και εκφραστικό μητρικό λόγο* έχουν ως εξής:

¹⁴⁴ Ο.π. σσ. 466-467

1. Όλοι οι εκπαιδευτικοί και ειδικότερα οι διδάσκοντες τη μητρική γλώσσα πρέπει να μελετήσουν τα γλωσσικά χαρακτηριστικά – φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά, υφολογικά, τονισμού κ.α., για να αποκτήσουν ορθό, ακριβή και εκφραστικό λόγο, ο οποίος θα υποβάλλει στους ενήλικες την αγάπη για τη γλώσσα και στους νέους την επιμονή να την κατακτήσουν.
2. Όλοι οι εκπαιδευτικοί κάθε φορά που συζητούν με τους μαθητές, παντού και πάντοτε, να απαιτούν τη χρήση ορθής βουλγαρικής γλώσσας.
3. Να καθορίζονται ειδικές ώρες για γλωσσικές ασκήσεις στον προφορικό λόγο και την έκφραση. Να χρησιμοποιούνται ως μέσο για το σκοπό αυτό οι μαθητικές εκθέσεις, οι διαλέξεις, οι διάλογοι, τα δραματικά κείμενα και οι μονόλογοι. Στα σχολεία να παίζονται δημόσια τα παιδικά θεατρικά έργα.
4. Ιδιαίτερη προσοχή να δίδεται στις γραπτές εργασίες των μαθητών και συγκεκριμένα στην καθαρότητα του λόγου, στην ορθογραφία και την έκφραση. Στην επιλογή των θεμάτων να επιδιώκεται μεγαλύτερη συστηματικότητα, διαβάθμιση της δυσκολίας και καταλληλότητα.
5. Να υποβάλλεται στους μαθητές η αγάπη για την εθνική λαϊκή δημιουργία και για τη βουλγαρική καλλιτεχνική και επιστημονική δημιουργία, πεδία στα οποία αντανakλάται ο πλούτος όχι μόνο των ιδεών και των αισθημάτων, αλλά και των δυνατοτήτων της μητρικής γλώσσας.
6. Με ιδιαίτερη υπομονή πρέπει να ασκηθούν οι μαθητές στη συνήθεια του εύηχου, ορθού και ακριβούς βουλγαρικού λόγου ξεκινώντας από την 1^η τάξη δημοτικού και φτάνοντας μέχρι την 8^η γυμνασίου. Προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να γίνει έκκληση προς τους γονείς, οι οποίοι είναι οι πρώτοι οικοδόμοι της γλωσσικής έκφρασης των παιδιών, να ενώσουν τις προσπάθειές τους με αυτές των εκπαιδευτικών.
7. Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην καλλιτεχνική δημιουργία των παιδιών και οι εκπαιδευτικοί να τα προσανατολίζουν προς την κατεύθυνση αυτή με κάθε δυνατό μέσο.
8. Να στραφεί το ενδιαφέρον των μαθητών, κάτω όμως από πλήρη έλεγχο, στην ανταλλαγή επιστολών με τους συνομηλίκους τους.
9. Να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη λογοτεχνία που είναι προορισμένη για τους μαθητές. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να ασκείται προσεκτικός γλωσσικός έλεγχος της μεταφρασμένης λογοτεχνίας.
10. Να καθαριστεί ο εύηχος βουλγαρικός λόγος από τις ξενόφερτες εκφράσεις.
11. Ο περιβάλλον κοινωνικός χώρος των μαθητών πρέπει να αποτελεί υπόδειγμα του ορθού βουλγαρικού λόγου. Για το λόγο αυτό πάσης φύσεως επιγραφές, διαφημίσεις, ονομασίες εταιρειών, κ.α., όπου κι αν βρίσκονται, πρέπει να αναγράφονται στην επίσημη βουλγαρική γλώσσα.
12. Και στο ραδιόφωνο πρέπει να γίνεται χρήση του ορθού, καθαρού και εύηχου βουλγαρικού λόγου. Επιπλέον όλα τα επίσημα βουλγαρικά ιδρύματα, πρέπει να χρησιμοποιούν την επίσημη βουλγαρική γλώσσα.
13. Και στο μέλλον το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας - ως ο κορυφαίος προστάτης και καθοδηγητής της βουλγαρικής παιδείας και του βουλγαρικού πολιτισμού – να συνεχίσει να δίνει γλωσσικές κατευθύνσεις και να διαφωτίζει, είτε μέσα από τα έντυπα του όργανα, είτε μέσα από τις εγκυκλίους του κ.α., πάνω στο βουλγαρικό γλωσσικό πλούτο, μέχρι την πλήρη κατάκτηση της μητρικής γλώσσας της ενωμένης Βουλγαρίας από όλους τους Βούλγαρους, αφού βέβαια εμπλουτίσει τις βιβλιοθήκες, ιδιαίτερα στα νέα εδάφη.

14. Να εκδοθεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και της Βουλγαρικής Ακαδημίας των Επιστημών καθολική, επιστημονική γραμματική της βουλγαρικής γλώσσας, η οποία να αποτελεί τη βάση όλων των σχολικών γραμματικών, ώστε να αποφευχθεί η παρατηρούμενη σήμερα διαφοροποίηση.¹⁴⁵

Οι αποφάσεις – συμπεράσματα, στα οποία κατέληξαν τα διοικητικά στελέχη των σχολείων όλης της χώρας από τις διαλέξεις που εκφωνήθηκαν κατά τις διοικητικές – παιδαγωγικές συνδιασκέψεις που διοργανώθηκαν στα κέντρα των εκπαιδευτικών επαρχιών, έχουν ως εξής:

1. Ο σωστός διευθυντής πρέπει να εφαρμόζει τους σχολικούς νόμους, κανονισμούς, διαταγές και εγκυκλίους. Πρέπει να είναι ακριβής και αποτελεσματικός.
2. Μεταξύ των κεντρικών διευθυντών και των διευθυντών βασικής και μέσης εκπαίδευσης πρέπει να καλλιεργηθεί αλληλοκατανόηση και αλληλοεκτίμηση.
3. Οι διευθυντές των σχολείων πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί και δίκαιοι στις σχέσεις τους με τους εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας αρμοδιότητάς τους. Απαιτείται «διοικητικό τακτ», ώστε να υπάρχει πάντα ομόνοια μεταξύ των συναδέλφων εκπαιδευτικών.
4. Οι διευθυντές πρέπει να ενθαρρύνουν τους εκπαιδευτικούς να αναλαμβάνουν θετικές δραστηριότητες, ώστε να μπορούν οι τελευταίοι να απλώσουν τις δημιουργικές τους δυνάμεις προς μια αποτελεσματικότερη διδακτική και παιδαγωγική εργασία στο σχολείο.
5. Να συγκαλούνται συχνά τοπικές εκπαιδευτικές διασκέψεις, όπου κάτω από την καθοδήγηση των διευθυντών, θα αναλύονται θέματα παιδαγωγικού περιεχομένου. Αυτές οι συχνές συναντήσεις των εκπαιδευτικών, όπως και οι διευκρινήσεις που παρέχονται στις διαλέξεις, θα σταθούν πολύ ευεργετικές για το εκπαιδευτικό έργο.
6. Στις συνδιασκέψεις που συγκαλούνται στα κέντρα των δήμων, πρέπει να δίδεται η δυνατότητα στους ικανούς εκπαιδευτικούς να εκφράζουν τα επιτεύγματά τους μπροστά στους εκπαιδευτικούς όλου του δήμου.
7. Οι κεντρικοί διευθυντές, οι διευθυντές γυμνασίων, προγυμνασίων και δημοτικών σχολείων να εμπυγχώνουν και να καθοδηγούν όλους τους εκπαιδευτικούς στην εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης και να συντάσσουν γι' αυτούς και για τη δραστηριότητά τους αντικειμενικές αναφορές.¹⁴⁶

Το παραπάνω γενικό πλαίσιο των αποφάσεων, που έλαβαν οι εκπαιδευτικοί και τα στελέχη εκπαίδευσης κατά τις συνδιασκέψεις της άνοιξης του 1942, αποτελούν το επιστέγασμα της επιμορφωτικής διαδικασίας που επιχειρεί το Υπουργείο. Με τη δημοσίευση του παραπάνω γενικού πλαισίου στη Σχολική Επιθεώρηση – την οποία προμηθεύονται υποχρεωτικά όλα τα σχολεία της χώρας - η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ανατροφοδοτείται, καθώς εμπεδώνονται αποτελεσματικότερα οι ιδεολογικές κατευθύνσεις μέσα στις οποίες επιδιώκει το κράτος να κινηθεί η παρεχόμενη διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση. Την ίδια διαδικασία ανατροφοδότησης

¹⁴⁵ Ο.π. σσ. 468-469

¹⁴⁶ Ο.π. σσ. 469-470

ακολουθεί κάθε φορά το Υπουργείο με τις αποφάσεις - συμπεράσματα των περιφερειακών συνδιασκέψεων των εκπαιδευτικών ή των στελεχών εκπαίδευσης.

Παράλληλα παρατηρούμε πως προκειμένου να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης, οι εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις ασχολήθηκαν για ακόμη μια φορά με τις πρακτικές εφαρμογές από το χώρο της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής (σχολικές βιβλιοθήκες, μορφωτικοί σύλλογοι, εργαστήρια, καλλιέργεια κήπων, σωματική αγωγή, αγάπη προς το παιδί, ευγένεια στις σχέσεις εκπαιδευτικού – μαθητή, κ.α.). Ιδιαίτερο βάρος ωστόσο δίνεται στην πειραματική παιδαγωγική και στις δυνατότητες βελτίωσης της διδακτικής διαδικασίας που προσφέρουν οι ψυχολογικές έρευνες στη βάση της καθαρά εμπειρικής, μετρητικής μεθόδου.

Εξάλλου γίνεται φανερό ότι τις συνδιασκέψεις της άνοιξης του 1942 διέπουν οι ίδιοι ιδεολογικοί – παιδαγωγικοί άξονες που συναντήσαμε α) και στο σχέδιο εξύψωσης του εθνικού πνεύματος του βουλγαρικού πληθυσμού, του εκπαιδευτικού κόσμου και των μαθητών, που καταρτίστηκε στη συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών όλης της χώρας στην αρχή της σχολικής χρονιάς¹⁴⁷, β) και στο αναλυτικό σχέδιο για τη δραστηριότητα των επιθεωρητών και των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου», που επεξεργάστηκε, στη βάση του προηγούμενου, το ΠΣΣΕΕ πάλι στην αρχή της σχολικής χρονιάς¹⁴⁸, γ) και στις διδακτικές – μεθοδολογικές οδηγίες για κάθε μάθημα χωριστά, που παρακολουθήσαμε να απευθύνει το Υπουργείο με εγκυκλίους του προς στους εκπαιδευτικούς όλης της χώρας κατά το πρώτο τρίμηνο της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942¹⁴⁹. Οι άξονες αυτοί είναι :

- η εθνοποιητική διάσταση στη δράση του εκπαιδευτικού σε ενδοσχολικό και εξωσχολικό επίπεδο

- η ενεργητική συμμετοχή του μαθητή στη σχολική πράξη ως προϋπόθεση για την αποτελεσματική απορρόφηση από μέρος του όλων των συστατικών παραμέτρων του εθνικού μύθου

- η καθαρότητα του βουλγαρικού *μητρικού λόγου* ως πεμπτουσία της ομοιόμορφης, ομοιογενούς και αδιάκοπης πορείας του έθνους στους αιώνες

- η οικοδόμηση της κρατικής – εθνικής προσωπικότητας ως έσχατος στόχος της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής μέσα στα νέα διευρυμένα σύνορα

Τους ίδιους ιδεολογικούς – παιδαγωγικούς άξονες που χαράσσουν το γενικό πλαίσιο των συνδιασκέψεων της άνοιξης του 1942, θα συναντήσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο. Οι άξονες αυτοί, που υπαγορεύονται στους εκπαιδευτικούς μέσω μιας πυκνής σειράς υπουργικών εγκυκλίων, καθορίζουν τη βάση της παρεχόμενης στα βουλγαρικά σχολεία διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης. Υπό το πρίσμα αυτό οι υπουργικές εγκυκλίαι, όπως ακριβώς και οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις, αποτελούν κρατικές «*πρωτοβουλίες*» για τη «*συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών*». Τον υποστηρικτικό - επιμορφωτικό αυτό ρόλο των εγκυκλίων έχει ήδη επισημάνει ο Μάνεφ στην έκθεσή του για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη¹⁵⁰.

6.2.1.5. Κατευθύνσεις διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης

¹⁴⁷ Βλ. Εργασία μας κεφ. 6.1.1.1.

¹⁴⁸ Βλ. Εργασία μας κεφ. 6.1.2.1.

¹⁴⁹ Βλ. Εργασία μας κεφ. 6.1.1.3.

¹⁵⁰ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 10 (том XLI, кн. 10), σ. 1382

Διδασκαλία

Είδαμε ότι κατά το διάστημα Οκτωβρίου- Νοεμβρίου 1941, το Υπουργείο προέβη σε μεταρρυθμίσεις του προγράμματος διδασκαλίας των μαθημάτων βασικής και κυρίως μέσης εκπαίδευσης. Κατά το παραπάνω διάστημα σε όλα τα σχολεία της χώρας απέστειλε αναλυτικές οδηγίες διδασκαλίας για τα περισσότερα μαθήματα. Ωστόσο οι νεοεισαχθείσες μεταρρυθμίσεις θα ολοκληρωθούν με εγκυκλίους, που αποστέλλονται στα σχολεία σε όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942. Αυτές οι εγκυκλίαι, όπως θα παρακολουθήσουμε αμέσως παρακάτω, περιέχουν κατατοπιστικές διευκρινήσεις, συμπληρωματικές οδηγίες, αλλά και αναλυτικές οδηγίες διδασκαλίας ορισμένων μαθημάτων, οι οποίες δεν συμπεριλήφθηκαν στο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο του Οκτωβρίου - Νοεμβρίου 1942. Συγκεκριμένα έχουν ως εξής:

Τον Ιανουάριο του 1942 η Εγκύκλιος αρ. 74 απευθύνει γενικές οδηγίες διδασκαλίας αποκλειστικά στους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών¹⁵¹. Πρόκειται για οδηγίες του Υπουργείου, οι οποίες αφορούν στις σχέσεις που πρέπει να οικοδομήσουν οι εκπαιδευτικοί με τους μαθητές τους από τα νεοαπελευθερωμένα εδάφη, ως βασική προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση του διδακτικού έργου, και μάλιστα του τελικού σκοπού του, δηλαδή να *ενσωματωθούν πνευματικά στο σύνολο του βουλγαρικού λαού αυτά τα τέκνα που πρόσφατα απελευθερώθηκαν*. Οι οδηγίες περιλαμβάνουν τα εξής: 1) πρέπει να είναι έτοιμοι οι εκπαιδευτικοί να ικανοποιήσουν την έμφυτη περιέργεια των μαθητών και σε κάθε περίπτωση να τους βοηθούν με αγάπη και προθυμία, 2) η σχέση των εκπαιδευτικών με τους μαθητές τους πρέπει να διακρίνεται από αγάπη και ευγένεια, 3) πρέπει να προσπαθήσουν να κερδίσουν την καρδιά των μαθητών και να μην τους περιπαίζουν όταν χρησιμοποιούν λέξεις και φράσεις του τοπικού τους ιδιώματος, αλλά να τους επιτρέπουν να τις χρησιμοποιούν χωρίς ντροπή, 4) σταδιακά πρέπει να τους *υποβάλλουν την ιδέα ότι δίπλα στην τοπική βουλγαρική λαλιά τους, που μαθαίνουν στην παιδική ηλικία από τις μητέρες τους, είναι υποχρεωμένοι, όπως όλοι οι μορφωμένοι Βούλγαροι, να καταβάλλουν συνεχείς προσπάθειες να κατακτήσουν τη λόγια βουλγαρική γλώσσα, η οποία είναι το ουσιώδες ενοποιητικό γνώρισμα της σύσσωμης βουλγαρικής Πατρίδας*¹⁵², 5) προτείνεται στους εκπαιδευτικούς να υποδεικνύουν στους μαθητές, στη θέση των διαλεκτικών εκφράσεων που χρησιμοποιούν, τις λόγιες αντίστοιχες εκφράσεις. Τις εκφράσεις αυτές πρέπει να τις γράφουν στον πίνακα και οι μαθητές να τις αντιγράφουν σε ειδικά σημειωματάρια, 6) οι εκπαιδευτικοί πρέπει να διεξάγουν τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων συγκριτικά με πιο αργούς ρυθμούς και, όταν επιβάλλεται, να επαναλαμβάνουν ορισμένα σημεία της διδασκίας ύλης, ωστόσο γίνονται πλήρως κατανοητά από τους μαθητές, 7) η διακριτικότητα και η υπομονή είναι ιδιαίτερα πολύτιμα προσόντα για τον εκπαιδευτικό, και ιδιαίτερα για εκείνον που καλείται να εκτελέσει υψηλό παιδαγωγικό, διδακτικό και πολιτιστικό έργο, 8) κατά την αξιολόγηση των μαθητών να λαμβάνονται υπόψη τόσο οι προσπάθειες που κατέβαλλαν οι μαθητές, όσο και οι ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες μέσα στις οποίες οι τελευταίοι διαβιούσαν κατά το παρελθόν (δηλαδή πριν την άνοιξη του 1941) .

Την εγκύκλιο υπογράφει ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Πρωθυπουργός, Μπ. Φίλοφ, και ο Γενικός Γραμματέας, Γιόντσοφ.

¹⁵¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 1

¹⁵² Ο.π. σ. 1

Στις παραπάνω οδηγίες προς τους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών βλέπουμε να υποβάλλεται ευρέως η ιδέα της *αγάπης* προς τους μαθητές, ως μιας ροής ενέργειας από τον εκπαιδευτικό προς τους μαθητές. Σε συνδυασμό μάλιστα με την υπομονή και το παιδαγωγικό τακτ η αγάπη αυτή εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή του μαθητή στην εκπαιδευτική πράξη και συνεπώς την αποτελεσματικότερη επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων – στην περίπτωση που μελετούμε την εθνική ομογενοποίηση. Εξάλλου την ιδέα της *αγάπης* τη συναντήσαμε και στις αποφάσεις – συμπεράσματα των εκπαιδευτικών από τις περιφερειακές συνδιασκέψεις της άνοιξης του 1942.

Εκείνο που προξενεί εντύπωση είναι ο τρόπος που καλούνται οι εκπαιδευτικοί των νέων εδαφών να χειριστούν τις διαλέκτους και τα ιδιώματα των παιδιών από τα νέα εδάφη. Επισημαίνεται να μην ασκούν πίεση στα παιδιά να αποποιηθούν το τοπικό τους ιδίωμα, αλλά με αγάπη και υπομονή να τους υποβάλλουν την αναγκαιότητα παράλληλης εκμάθησης και χρήσης της επίσημης εθνικής βουλγαρικής γλώσσας, της «λόγιας», όπως αποκαλείται.

Πολύ κατατοπιστικά αναλύεται το ζήτημα της αντιμετώπισης από το σχολείο των διαλέκτων και των ιδιωμάτων που χρησιμοποιούν οι μαθητές, όχι μόνο εκείνοι των νέων εδαφών, αλλά ολόκληρης της βουλγαρικής επικράτειας «*από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο και από το Μπουργκάς (Πύργου) μέχρι τα Σκόπια*», σε άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης από το Μάρτιο του 1942¹⁵³ με τον τίτλο «*Δύο γλώσσες*». Σε καμία περίπτωση, σύμφωνα με το άρθρο, δεν πρέπει ο εκπαιδευτικός να ξεριζώσουν από το στόμα των μαθητών το γλωσσικό ιδίωμα που μιλούν στο σπίτι, αλλά να το αντιμετωπίσουν με σεβασμό, διότι έτσι σέβονται τη βουλγαρική παράδοση και το βουλγαρικό λαϊκό πολιτισμό. Ο μαθητής θα χρησιμοποιεί ταυτόχρονα δύο γλώσσες: μία θα μιλά στο σπίτι και στο φιλικό του περιβάλλον, το τοπικό ιδίωμα ή διάλεκτο, και μία θα προσπαθεί να κατακτήσει, να βελτιώσει και να διευρύνει στο σχολείο, τη «λόγια» γλώσσα. Ο εκπαιδευτικός δεν πρέπει ποτέ να κατηγορεί τη γλώσσα του σπιτιού. Αντίθετα πρέπει να χρησιμοποιεί αυτή τη γλώσσα ως υγιή βάση, πάνω στην οποία θα οικοδομήσει τη γραμματική και το λεξιλόγιο της «λόγιας» γλώσσας. Και καταλήγει το άρθρο πως ο σεβασμός απέναντι σε όλα τα τοπικά ιδιώματα είναι το καλύτερο παιδαγωγικό μέσο για τη διαφύλαξη της βουλγαρικής γλώσσας από την αλλοτρίωση και τον εκφυλισμό¹⁵⁴.

Το βουλγαρικό, λοιπόν, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας έκανε την αυτονόητη επιλογή να σεβαστεί τις τοπικές παραλλαγές και τις ιδιοματικές ποικιλίες της γλώσσας. Με τη συμβολή μάλιστα των πρακτικών της παιδαγωγικής «από τη σκοπιά του παιδιού» επιχείρησε στοχαστικά να τις αξιοποιήσει ως δεξαμενή άρδευσης της «εθνικής», «λόγιας» γλώσσας.

Σχετική με τις φροντίδες του Υπουργείου για τη διαφύλαξη της βουλγαρικής γλώσσας από την αλλοτρίωση και τον εκφυλισμό είναι και η αναλυτική Εγκύκλιος αρ. 3337 από τις 10 Μαρτίου 1942, για την καθαρότητα του βουλγαρικού λόγου¹⁵⁵. Σύμφωνα με το έγγραφο, κατά το τελευταίο διάστημα σημειώθηκε στην πολιτιστική ζωή της χώρας έντονο ενδιαφέρον για τα γλωσσικά ζητήματα, που εκδηλώθηκε με την έκδοση γραμματικών και λεξικών και με άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες. Με τα τελευταία τίθενται επί τάπητος οι περιπτώσεις εκείνες κατά τη χρήση της μητρικής γλώσσας, που παρουσιάζονται διχογνωμίες. Το ίδιο το Υπουργείο έχει αποστείλει σειρά εγκυκλίων – οδηγιών πάνω σε τέτοιου είδους ζητήματα. Όλη αυτή η δραστηριότητα – σύμφωνα με το έγγραφο - ενισχύει το ζήλο για γλωσσική ακρίβεια

¹⁵³ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 4 (том XLI, кн. 4), σσ. 307 - 308

¹⁵⁴ Ο.π. σ. 308

¹⁵⁵ Φ 177, оп. 2, а.е. 1288, σσ. 28 - 29

και την επιθυμία για τη διαφύλαξη της καθαρότητας της βουλγαρικής γλώσσας. Για να είναι ο λόγος όμορφος, πρέπει και να είναι ακριβής, απελευθερωμένος από άσκοπους ξενισμούς και σύμφωνος με τους κανόνες του συντακτικού. Είναι απαραίτητη πιο υψηλή γλωσσική καλλιέργεια, προκειμένου να παγιωθούν οι τυπικές ιδιομορφίες της βουλγαρικής γλώσσας και να αποφευχθούν οι ξενικές επιρροές που την ασκημίζουν. Για το λόγο αυτό η εγκύκλιος στις σελίδες που ακολουθούν καταγράφει μια σειρά από γραμματικο - συντακτικά «λάθη» και ξενισμούς που απαντώνται συχνότατα, μαζί με τις αντίστοιχες ορθές βουλγαρικές εκφράσεις, προερχόμενες κατά κύριο λόγο από μεγάλους Βούλγαρους δημιουργούς της Αναγέννησης. Ήδη με την εγκύκλιο αρ. 2601 από τις 25-3-1941 το Υπουργείο έδωσε λίστα με μια σειρά ξένων λέξεων, μαζί με τις βουλγαρικές αντίστοιχές τους, καθώς και κάποιες φράσεις, στις οποίες συχνά γίνονται λάθη.

Οι συγκεκριμένες εκφράσεις τώρα της Εγκυκλίου αρ. 3337, όπως ακριβώς καταγράφονται, είναι είτε συνηθισμένα λάθη στη συμφωνία του επιθέτου με το ουσιαστικό – λάθη που εύκολα συμβαίνουν σε όλες τις γλώσσες – είτε είναι ξενισμοί, που προέρχονται από άλλη σλαβονική γλώσσα. Μόνο στην περίπτωση μιας λανθασμένης φράσης αναφέρεται ότι οφείλεται σε επήρεια της γαλλικής και της ρωσικής γλώσσας. Όπως μάλιστα φαίνεται, η εξάπλωση των ξενισμών αυτών απειλεί γλωσσικά φαινόμενα που είναι τυπικά χαρακτηριστικά της «λόγιας» βουλγαρικής γλώσσας. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν ειδοποιό διαφορά της βουλγαρικής από τις άλλες σλαβονικές γλώσσες και προέρχονται από την παλαιοβουλγαρική, όπως π.χ. η χρήση στα ουσιαστικά του δυτικού αριθμού της παλαιοβουλγαρικής, όταν προηγείται αριθμητικό (два кораба)¹⁵⁶. Οι τυπικές αυτές ιδιομορφίες πρέπει πάση θυσία να επιβιώσουν στην επίσημη βουλγαρική γλώσσα, διότι αποδεικνύουν την αδιάκοπη πορεία της στους αιώνες και την αυθεντικότητά της σε σχέση με τις υπόλοιπες σλαβονικές εθνικές γλώσσες.

Η επίσημη αυτή «εθνική» βουλγαρική γλώσσα ή «λόγια» - όπως αγαπούν οι επίσημοι φορείς να την αποκαλούν – κατασκευάστηκε μέσα από ένα πλήθος διαλέκτων για τις ανάγκες της ενιαίας κεντρικής διοίκησης και της βουλγαρικής εθνικής ιδεολογίας. Και φυσικά το αποτελεσματικότερο μέσο διάδοσης και παγίωσής της είναι το εθνικό βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Εξάλλου μεγάλη σημασία αποδίδει το Υπουργείο στη διδασκαλία στα σχολεία μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης του μαθήματος της φιλοσοφικής προπαιδευτικής και παιδαγωγικής. Στις 20 Φεβρουαρίου 1942¹⁵⁷ αποστέλλεται σε όλα τα γυμνάσια και τα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών της χώρας η εκτεταμένη Εγκύκλιος αρ. 2586 με τίτλο: *«Για το πνεύμα, την οργάνωση και τις μεθόδους της εκπαιδευτικής εργασίας στη φιλοσοφική προπαιδευτική και παιδαγωγική»*. Στην εγκύκλιο, που καταλαμβάνει τέσσερις σελίδες και χωρίζεται σε έξι κεφάλαια, αναλύεται η αξία της ειδικότητας αυτής για το έθνος και το κράτος και προτείνονται οι πλέον αποτελεσματικές διδακτικές προσεγγίσεις. Μέσα από την ανάλυση των τριών πρώτων κεφαλαίων διαπιστώνουμε γιατί η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική έχει τόσο περί πολλού τη φιλοσοφική προπαιδευτική και παιδαγωγική (ή διαπαιδαγώγηση)¹⁵⁸ με τα επιμέρους μαθήματά της : λογική, ηθική, ψυχολογία και διαπαιδαγώγηση.

Κατά την ανάλυση, για μια φορά ακόμη, δίδεται σαφέστατα ο εθνοκεντρικός σκοπός της εκπαίδευσης : *«Χρέος της εκπαίδευσης είναι να ετοιμάσει τις νέες γενεές της χώρας μας να νιώθουν ιδεολογικά, συναισθηματικά και ηθικά αδιαίρετα κομμάτια*

¹⁵⁶ Ο.π. σ. 28 πλάτη - 29

¹⁵⁷ Ο.π. σσ. 33 – 34 πλάτη

¹⁵⁸ Στην εγκύκλιο αρκετά συχνά στη θέση του όρου «παιδαγωγική» (педагогика) τίθεται ο όρος «διαπαιδαγώγηση» (възпитание).

του έθνους μας και να το υπηρετούν με όλες τις δυνάμεις τους. Η εκπαίδευση δε στοχεύει να δώσει απλά γνώσεις, να αναπτύξει τις σωματικές και πνευματικές δυνάμεις, να δημιουργήσει κλίσεις, και άλλα. Το αντίθετο: όλα τα παραπάνω είναι υλικά και μέσα, δια των οποίων συγκροτούνται προσωπικότητες με ηθική και κοινωνική υπόσταση, αν και όχι ξεχωριστές προσωπικότητες, αλλά ολόκληρες γενιές, οι οποίες αισθάνονται ενωμένες και διακατέχονται από τη βούληση για θετική εργασία προς όφελος του έθνους μας, στο όνομα καθορισμένων καθηκόντων και ιδανικών.»¹⁵⁹

Πραγματικά είναι δύσκολο να εντοπίσουμε πιο εύστοχο προσδιορισμό της εθνικής ομογενοποίησης ως ενδελέχειας της εθνικής ιδεολογίας, από αυτόν που αποδίδεται παραπάνω: συγκρότηση ηθικών και κοινωνικών οντοτήτων που αυτοπροσδιορίζονται μέσω της συλλογικής εθνικής ταυτότητας και δρουν ομογενοποιημένα, με καθήκον την ωφέλεια του έθνους και των εθνικών ιδανικών. Ο θεσμός της εθνικής εκπαίδευσης είναι από τη φύση του ο αποτελεσματικότερος μηχανισμός παγίωσης της εθνικής ιδεολογίας. Και ορισμένα μαθήματα βοηθούν ιδιαίτερα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Σύμφωνα με το έγγραφο, η ορθή διδασκαλία των μαθημάτων της φιλοσοφικής προπαιδευτικής και παιδαγωγικής στοχεύει στην ανάπτυξη ενός όρου *sine qua non*, μιας προϋπόθεσης άκρως απαραίτητης για τη συγκρότηση ενός συνόλου από μονάδες, που εργάζονται ενωμένα για το όφελος της κοινωνίας και του πολιτισμού : πρόκειται για τη συνειδητή προσωπική προσπάθεια. Η προσπάθεια αυτή εκπορεύεται από βαθειά εσωτερική ανάγκη για συνεχή, μακροχρόνια δουλειά πάνω στον ίδιο μας τον εαυτό, ώστε να καταστεί ευεργετικός για τη ζωή και τον πολιτισμό του έθνους.

Στη συνέχεια παρέχονται αναλυτικές οδηγίες για την οργάνωση της διδασκαλίας και τη μέθοδο που πρέπει να ακολουθούν οι καθηγητές της ειδικότητας της φιλοσοφικής προπαιδευτικής και παιδαγωγικής (διαπαιδαγώγησης) κατά τη διδασκαλία των μαθημάτων της ειδικότητας . Στις αναλυτικές οδηγίες κυριαρχεί η τάση σύνδεσης της διδασκαλίας των μαθημάτων αυτών με τη ζωή και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, τη ζωντανή κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, τον εθνικό πολιτισμό και τη λογοτεχνία, καθώς και με τα υπόλοιπα μαθήματα και τις επιστήμες. Οι προτεινόμενες μέθοδοι προσδίδουν στο μάθημα περισσότερο πρακτικό χαρακτήρα. Σκοπός είναι, σύμφωνα και με τις τάσεις της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής, να αποφευχθεί ο αφηγηματικός και δογματικός χαρακτήρας της διδασκαλίας, που επικρατούσε ως σήμερα. Ειδικά η διδασκαλία του μαθήματος δεν μπορεί να αποδώσει τους αναμενόμενους καρπούς.

Εξάλλου, καθώς η σχολική χρονιά 1941 – 1942 πλησιάζει προς το τέλος της η Εγκύκλιος αρ. 6517 από τις 24 Απριλίου 1942¹⁶⁰ καθορίζει τις ημερομηνίες λήξης των μαθημάτων σε όλα τα σχολεία της χώρας, τις ημερομηνίες διεξαγωγής των εξετάσεων της σχολικής χρονιάς (προαγωγικών, απολυτήριων, εισαγωγικών, επαναληπτικών), καθώς και τις ημερομηνίες ανάληψης υπηρεσίας από τους εκπαιδευτικούς τον ερχόμενο Σεπτέμβρη και έναρξης των σχολικών μαθημάτων για την επόμενη σχολική χρονιά. Η τελευταία ορίζεται για τις 15 Σεπτεμβρίου 1942.

Το ίδιο διάστημα ανακοινώνονται οι διευκολύνσεις κατά τις σχολικές εξετάσεις που αποφασίστηκαν για τους μαθητές από τα νέα εδάφη¹⁶¹:

¹⁵⁹ Ό.π. σ. 33

¹⁶⁰ Ό.π. σσ. 105 – 105 πλάτη

¹⁶¹ Εγκύκλιος αρ. 5122 από τις 23 Απριλίου 1942 για τις απολυτήριες εξετάσεις γυμνασίου, στο *Училищен Преглед*, 1942, τ. 4 (том XLI, кн. 4), *Υπηρεσιακά νέα, Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης*, και στο ίδιο τεύχος, Εγκύκλιος αρ. 6755 από τη 1 Μαΐου 1942, *Υπηρεσιακά νέα, Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης*. Η τελευταία εγκύκλιος βρίσκεται και στο Φ 177, οπ. 2, a.e. 1288, σ. 82

Συγκεκριμένα όλοι οι μαθητές γυμνασίου και προγυμνασίου που μέχρι τις 6 Απριλίου 1941 φοιτούσαν στα σχολεία της Ελλάδας ή της πρώην Γιουγκοσλαβίας απαλλάσσονται από τις γραπτές εξετάσεις προγυμνασίου και τις απολυτήριες εξετάσεις του γυμνασίου σε όλα τα μαθήματα, στα οποία η βαθμολογία τους είναι το λιγότερο «πολύ καλώς» (4,5).

Αυτό δεν ισχύει για το μάθημα της γλώσσας, το οποίο εξετάζεται γραπτά ανεξάρτητα από τη βαθμολογία του μαθητή. Αν ο βαθμός στις γραπτές εξετάσεις είναι από «πολύ καλώς» (4,5) και άνω, ο μαθητής απαλλάσσεται από τις προφορικές εξετάσεις.

Η διαγωγή του μαθητή πρέπει να κριθεί μόνο με βάση τη συμπεριφορά που έχει επιδείξει αυτή τη σχολική χρονιά και να μη ληφθεί υπόψη η διαγωγή των προηγούμενων ετών.

Ωστόσο «επιμορφωτικές» εγκύκλιοι συνεχίζουν να καταφθάνουν στα σχολεία καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942. Υπενθυμίζουμε ότι το καλοκαίρι αυτό οι εκπαιδευτικοί παραμένουν στα σχολεία τους, εκ περιτροπής, με μειωμένες κατά το ήμισυ τις θερινές τους διακοπές, λόγω πολιτικής επιστράτευσης, στα νέα εδάφη δε και για λόγους εθνικής και πολιτιστικής σκοπιμότητας. Αυτό δίνει μια καλή ευκαιρία στο Υπουργείο να συντονίσει τις κατευθυντήριες γραμμές της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης για την ερχόμενη σχολική χρονιά. Παρακάτω δίνονται επιγραμματικά οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές, που κοινοποιούνται στα σχολεία κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942.

Τον Ιούλιο εξάλλου του 1942 υπενθυμίζεται με εγκύκλιο στους εκπαιδευτικούς όλης της χώρας πως **απαγορεύεται κατηγορηματικά** η διάθεση στα σχολεία μη εγκεκριμένων και μη προτεινόμενων από το Υπουργείο βιβλίων, εγχειριδίων και διδακτικών βοηθημάτων για οποιοδήποτε μάθημα¹⁶². Όπως είδαμε, σύμφωνα με το Νόμο για τα σχολικά εγχειρίδια και τα διδακτικά βοηθήματα από τις 2 Μαΐου 1941, στο μέλλον μόνο το Υπουργείο έχει το δικαίωμα να εκδίδει τέτοιου είδους συγγράμματα¹⁶³. Η εγκύκλιος υπενθυμίζει επιπλέον ότι προβλέπεται τιμωρία για τους εκπαιδευτικούς που δε συμμορφώνονται.

Ωστόσο το Υπουργείο δεν έχει αναλάβει τον πλήρη έλεγχο μόνο των διδακτικών εγχειριδίων, αλλά και της παιδικής λογοτεχνίας και της λογοτεχνίας για νέους στο σύνολό της. Σύμφωνα με Νόμο για την παιδική λογοτεχνία και τη λογοτεχνία για νέους, από το Δεκέμβριο του 1941¹⁶⁴, δε μπορούν να εκδοθούν βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες, χάρτες εικόνες, κ.α., που απευθύνονται σε παιδιά και νέους χωρίς προηγούμενη απόφαση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. Επιπλέον οι συντάκτες και οι εκδότες όλων των περιοδικών εκδόσεων που απευθύνονται σε παιδιά και νέους πρέπει να είναι Βούλγαροι και Βούλγαροι υπήκοοι.

Οι Νόμοι για τα σχολικά εγχειρίδια και την παιδική και νεανική λογοτεχνία, σύμφωνα με το πνεύμα του Νόμου για την προστασία του κράτους και του Νόμου για την προστασία του έθνους, επιδιώκουν να αποκλείσουν από την πνευματική ζωή της χώρας και από τη διαδικασία της διαπαιδαγώγησης των μαθητών τους αντιφρονούντες πνευματικούς ανθρώπους, τους εβραίους και την αριστερή ιντελιγκέντσια.

Αρχές Αυγούστου 1942 ακόμη μια αναλυτική εγκύκλιος¹⁶⁵ παρέχει λεπτομερείς οδηγίες στους εκπαιδευτικούς όλης της χώρας για τον τρόπο που πρέπει να δίνονται οι σχολικές εργασίες για το σπίτι και τις προϋποθέσεις που πρέπει αυτές να πληρούν,

¹⁶² Εγκύκλιος αρ. 10111 από τις 24 – 7 – 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 160

¹⁶³ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 5.1.2.2.

¹⁶⁴ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, τ. 1, από τις 2 Ιανουαρίου 1942, σ. 5 κ.εξ.

¹⁶⁵ Εγκύκλιος αρ. 11107 από τις 7 Αυγούστου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 177 – 177 πλάτη

ώστε να συμβάλλουν στην εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης. Βασικά συστήνεται οι εργασίες για το σπίτι, γραπτές ή προφορικές, να ανταποκρίνονται στις πνευματικές δυνάμεις των μαθητών, να κεντρίζουν το ενδιαφέρον τους, να διευρύνουν την πολιτιστική τους καλλιέργεια και να μην τους αποξενώνουν από το σχολείο. Επιπλέον συστήνεται η προηγούμενη συνεννόηση μεταξύ των εκπαιδευτικών και ο ορθός καταμερισμός της εργασίας που δίνεται στους μαθητές για το σπίτι στα διάφορα διδακτικά αντικείμενα. Μέσα από το πρίσμα της παιδαγωγικής «από το παιδί», τονίζεται ότι πρέπει να αποφεύγεται η υπερφόρτωση των παιδιών με σχολική εργασία για το σπίτι.

Διαπαιδαγώγηση

Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1941 – 1942 το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας προβαίνει σε μεταρρυθμίσεις και του πλαισίου της διαπαιδαγώγησης που ασκείται στους μαθητές, μέσα στο σχολείο και έξω από αυτό.

Καταρχήν το Υπουργείο, στη βάση των ωθήσεων που έδωσαν οι συνδιασκέψεις της άνοιξης του 1942, αποφασίζει να εκμεταλλευτεί την καθιερωμένη συνήθεια των μαθητών από διαφορετικές περιοχές της χώρας να αλληλογραφούν μεταξύ τους, ώστε να προάγει μια στενή, άμεση επαφή μεταξύ των μαθητών των νέων εδαφών και του εσωτερικού της χώρας. Θεωρεί πως η ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των παραπάνω μαθητών θα τους οδηγήσει να αντιληφθούν:

*«...ότι ο εήχος βουλγαρικός λόγος είναι ένας και αυτός σε όλα τα βουλγαρικά εδάφη · ότι τα ήθη και τα έθιμα παντού εκτελούνται με το ίδιο και το ίδιο βουλγαρικό πνεύμα · ότι η αγάπη για την πατρίδα και το ιστορικό μας παρελθόν είναι το ίδιο δυνατή σε όλους μας.»*¹⁶⁶

Καταστρώνει λοιπόν ένα αυστηρά μελετημένο σχέδιο διεξαγωγής της αλληλογραφίας μεταξύ των μαθητών των παλαιών και των νέων συνόρων, με κύριο χαρακτηριστικό τον πλήρη έλεγχο όλης της διαδικασίας από τους εκπαιδευτικούς (επιλογή για την αλληλογραφία των 2 – 3 πιο έξυπνων μαθητών κάθε τάξης, έλεγχος του περιεχομένου των επιστολών, σταθερή επικοινωνία μεταξύ των εκπαιδευτικών που οι μαθητές τους αλληλογραφούν μεταξύ τους, κ.α.)¹⁶⁷.

Εξάλλου, όσον αφορά στο θέμα των μαθητικών οργανώσεων, έχουμε ήδη δει ότι τον Ιανουάριο του 1941 καταργήθηκαν με νόμο όλες οι οργανώσεις νεολαίας – εκτός από την οργάνωση «Ερυθρός Σταυρός Νεολαίας» - και δημιουργήθηκε μία οργάνωση, ο Μπράνικ, που θα αποτελούσε στο μέλλον τη βασική οργάνωση νεολαίας. Επιπλέον είδαμε ότι η επεξεργασία των Κανονισμών του Μπράνικ γίνεται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, διότι ο Πρωθυπουργός, στη δικαιοδοσία του οποίου ανήκουν τα ζητήματα των συλλόγων νεολαίας, είναι ταυτόχρονα και Υπουργός Παιδείας. Ένα χρόνο αργότερα, έχει ολοκληρωθεί η σύσταση της οργάνωσης στις πόλεις, με την πλειοψηφία των καθοδηγητών - αρχηγών να προέρχεται από τον εκπαιδευτικό κόσμο. Ο Πρωθυπουργός, λοιπόν, καταστρώνει σχέδιο για τη μαζική οργάνωση της νεολαίας των χωριών στον Μπράνικ. Όπως αναφέρει η Εγκύκλιος αρ. 3843¹⁶⁸, στην οποία γίνεται λόγος για το σχέδιο αυτό, η προσχώρηση της νεολαίας των χωριών στην οργάνωση είναι στόχος πρώτης προτεραιότητας για τον Μπράνικ. Λαμβανομένου υπόψη ότι οι αγροτικές μάζες συνεπαίρνονται τελευταίες από τα συνθήματα της εθνικής ιδεολογίας και με μεγάλη

¹⁶⁶ Εγκύκλιος αρ. 16114 από τις 9 Δεκεμβρίου 1941, *Училищен Преглед*, 1941, τ. 9 (том XL, κн. 9), σσ. 1368 - 1369

¹⁶⁷ Στο ίδιο

¹⁶⁸ Εγκύκλιος 3843 από τις 24 – 2 – 1942, Φ 177, оп. 2, а.е. 1288, σσ. 36 – 36 πλάτη

χρονική διαφορά σε σχέση με τους αστικούς πληθυσμούς, διαπιστώνουμε ότι ο Φίλοφ επιδιώκει να κερδίσει το παιχνίδι με το χρόνο. Ωθεί έγκαιρα τους αγροτικούς πληθυσμούς στο εθνικό ιδεολογικό χωνευτήρι της παιδείας υπό την ευρύτερη της έννοια, αυτή τη φορά μέσω του Μπράνικ. Υπενθυμίζουμε για ακόμη μια φορά πως για τον ίδιο σκοπό καθιέρωσε και το θεσμό της πολιτιστικής εβδομάδας στο χωριό¹⁶⁹.

Το συγκεκριμένο σχέδιο προβλέπει αρχικά την προσχώρηση των μαθητών προγυμνασίου. Για το λόγο αυτό καλούνται οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές να υποδείξουν έναν εκπαιδευτικό από κάθε χωριό που υπάρχει πλήρες προγυμνάσιο, ώστε μετά από σύντομη επιμόρφωση να αναλάβει τα καθήκοντα του αρχηγού – καθοδηγητή των μαθητών προγυμνασίου στο αντίστοιχο χωριό¹⁷⁰.

Επιπλέον στις 19 Μαρτίου 1942 ο Πρωθυπουργός αποφασίζει τη συγχώνευση της οργάνωσης Ερυθρός Σταυρός Νεολαίας με το Μπράνικ¹⁷¹. Με αυτόν τον τρόπο ελπίζει να εμποδίσει την εισχώρηση στις τάξεις του Ερυθρού Σταυρού Νεολαίας παράνομων πεποιθήσεων και ιδεών, «*όπως ήδη επιχειρούν να πράξουν εξωτερικά ανεύθυνα πρόσωπα, με σκοπό να παραβιάσουν την τάξη στη χώρα και να διαταράξουν την ομαλή ροή του έργου της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης.*»¹⁷² Πίσω λοιπόν από την εθνικιστική ρητορική «*της επιθυμούμενης ενοποίησης της οργανωμένης νεολαίας γύρω από τη μεγάλη ιδέα της αφοσιωμένης υπηρεσίας στον Τσάρο και την Πατρίδα*»¹⁷³ κρύβεται η στρατηγική παροπλισμού των εχθρών του έθνους και του κράτους.

Αναφορικά με το παραπάνω ζήτημα, έχει γίνει ήδη λόγος για την ενίσχυση της κομμουνιστικής προπαγάνδας μέσα στα βουλγαρικά γυμνάσια και τα υπόλοιπα ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης. Στους κύκλους εκπαιδευτικών και μαθητών αναπτύσσονται ισχυρές οργανώσεις κομμουνιστικές και ρεμσιστικές (κομμουνιστικές οργανώσεις νεολαίας), τα μέλη των οποίων διεισδύουν σε νόμιμες σχολικές οργανώσεις και συλλόγους προσπαθώντας να διευρύνουν τη βάση της ένοπλης αντικαθεστωτικής αντίδρασης¹⁷⁴.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των μεθόδων δράσης τους προβάλλεται στην Εγκύκλιο 5484 από το Μάρτιο του 1942. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι σε δέματα μαθητικών οργανώσεων προορισμένα για τους στρατιώτες βρέθηκαν συνθήματα και εκκλήσεις με παράνομο περιεχόμενο. Για το λόγο αυτό πρέπει οι εκπαιδευτικοί και οι καθοδηγητές του Μπράνικ και του Ερυθρού Σταυρού να διενεργούν πιο συστηματικούς ελέγχους στα δέματα που προορίζονται για τους στρατιώτες, αλλιώς θα τιμωρούνται προσωπικά¹⁷⁵.

Από την άλλη μεριά αντικυβερνητικό προσανατολισμό φαίνεται να έχουν και οι εθνικές λεγεώνες, οι φασιστικές πολιτικές οργανώσεις νεολαίας, που πρόσκεινται στην ακροδεξιά και γερμανόφιλη ομάδα αντιπολίτευσης των Λούκοφ και Πάντεφ¹⁷⁶. Με την Εγκύκλιο αρ. 1040 της Διεύθυνσης Μέσης Εκπαίδευσης από τις 22 Ιανουαρίου 1942, καλούνται όλοι οι διευθυντές γυμνασίων να καταστήσουν σαφές στους εκπαιδευτικούς, στους μαθητές και στους διοικητικούς υπαλλήλους των σχολείων ότι η συμμετοχή στις λεγεώνες είναι απαγορευμένη από τους νόμους του κράτους και τιμωρείται. Επίσης δίνεται εντολή στους διευθυντές να νουθετούν κατ’

¹⁶⁹ Βλ. Εργασία μας κεφ. 5.1.2.2.

¹⁷⁰ Εγκύκλιος 3843 από τις 24 – 2 – 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 36 – 36 πλάτη

¹⁷¹ Εγκύκλιος 8971 από τις 17 Ιουνίου 1942, σ. 132. Αναλυτικά για την πορεία που θα ακολουθήσει η διαδικασία ενοποίησης βλ. ό.π. σσ. 139 – 142.

¹⁷² Ό.π. σ. 132

¹⁷³ Στο ίδιο

¹⁷⁴ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 5.1.1.2.

¹⁷⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 59

¹⁷⁶ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 3.3.2.

ιδίαν τους μαθητές - πρώην λεγεωνάριους και να έρχονται σε συνεννόηση με το οικογενειακό τους περιβάλλον, προκειμένου να επιτύχουν την απομάκρυνση των μαθητών από πρόσωπα και κύκλους, «*ξένα προς το σχολείο, τα οποία ακόμη κι όταν διακατέχονται από καλές προθέσεις, διαταράσσουν την πατριωτική δραστηριότητα του γυμνασίου και την ηρεμία της ζωής του.*»¹⁷⁷

Ωστόσο οι φασιστικές αυτές οργανώσεις δε διαλύθηκαν ούτε με το νόμο του Ιανουαρίου του 1941 ούτε με την Εγκύκλιο αρ.1040 ένα χρόνο αργότερα. Υπάρχουν στοιχεία για την έντονη δράση των εθνικών λεγεώνων στα βουλγαρικά σχολεία, ακόμη και στα γυμνάσια της «περιφέρειας Αιγαίου» κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943¹⁷⁸ και 1943 - 1944¹⁷⁹.

Η δράση, λοιπόν, μέσα στο σχολικό περιβάλλον, κατά κύριο λόγο του γυμνασίου, αντικαθεστωτικών και αντικυβερνητικών κύκλων, οδηγεί σε ασφυκτικό έλεγχο της εξωσχολικής ζωής των μαθητών, κυρίως κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών, που το σχολείο είναι κλειστό, και ιδίως εκείνων των μαθητών που από τα χωριά τους έρχονται στις πόλεις για να φοιτήσουν στο γυμνάσιο¹⁸⁰.

Συγκεκριμένα από το Μάιο και μέχρι τις αρχές Ιουνίου 1942 έλαβαν χώρα στο Υπουργείο 3 συσκέψεις των διευθυντών όλων των γυμνασίων της χώρας, με σκοπό την καταπολέμηση της αντικυβερνητικής προπαγάνδας στα γυμνάσια¹⁸¹. Υπό την καθοδήγηση του Υπουργού έγινε επεξεργασία μιας δέσμης μέτρων (συνολικά 12), που πρέπει να ληφθούν από τα σχολεία, ώστε άμεσα να προληφθεί η εισροή της παράνομης προπαγάνδας¹⁸². Τα μέτρα αυτά ουσιαστικά καθορίζουν τα πρόσωπα, τα όργανα και τους φορείς που θα ασκήσουν έναν αυστηρότατο έλεγχο στην εξωσχολική ζωή των μαθητών κατά τις θερινές διακοπές, αλλά και αργότερα, κατά την έναρξη των μαθημάτων. Ζητείται, πέρα από την άκρα ενεργοποίηση των εκπαιδευτικών φορέων, η συνδρομή όλης της κοινωνίας: των διοικητικών και όλων των άλλων αρχών, των γονέων και των συλλόγων τους, και τέλος του ινστιτούτου κηδεμονίας, το οποίο αποτελούμενο από εξέχοντες πολίτες συμπληρώνει την εργασία της διαπαιδαγώγησης που ασκείται μέσα στο σχολείο. Αυστηρός έλεγχος πρέπει να εφαρμόζεται ακόμη και στους ενοικιαστές δωματίων και στους εστίατορες, με τους

¹⁷⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 9

¹⁷⁸ Οι 90 πρώτες σελίδες της αρχειακής μονάδας Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1791, η οποία αναφέρεται ολόκληρη στο γυμνάσιο Σερρών, περιέχουν τα σχετικά με την υπόθεση 7 μαθητών που τιμωρήθηκαν αυστηρά για τη συμμετοχή τους σε παράνομη εθνική λεγεώνα. Η αντίδραση της τοπικής κοινωνίας υπέρ των μαθητών είναι έντονη. Οι γονείς των μαθητών, διάφοροι πολίτες, ακόμη και ο Δήμαρχος και ο Μητροπολίτης Νευροκοπίου αποστέλλουν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας επιστολές διαμαρτυρίας και συμπαραστάσης προς τους μαθητές. Πολύτιμες πληροφορίες για τη δράση της οργάνωσης στην πόλη εξάγουμε από την έφεση κατά της απόφασης του σχολικού συμβουλίου που άσκησε ο γονέας ενός εκ των επτά τιμωρημένων μαθητών, Μ. Λοζάνσκι (σφ. 24 – 28). Από το συγκεκριμένο έγγραφο, πληροφορούμαστε για τις πιέσεις που δέχονται οι μαθητές – πρώην λεγεωνάριοι από εξωτερικά πρόσωπα, για να επιστρέψουν στη λεγεώνα, για τον τρόπο που στρατολογούνται νέα μέλη, για τις αρχές και τις αξίες της οργάνωσης. Επιπλέον ο Λοζάνσκι σαφέστατα υπαινίσσεται πως η δραστηριότητα της λεγεώνας στην πόλη - χωρίς βέβαια να συμμετέχει σε αυτήν ο γιος του - ξεκίνησε ως αντίδραση στην αυξημένη κομμουνιστική δραστηριότητα, που παρατηρείται ακόμη και μέσα στο σχολείο. Συγκεκριμένα αναφέρει: «...*πουθενά στους τοίχους του γυμνασίου ή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος δεν απεικονίζεται το σήμα της λεγεώνας, ενώ το κομμουνιστικό έμβλημα, το σφυροδρέπανο, απαντάται σε αφθονία.*» (σ. 25).

¹⁷⁹ Για τη δράση μαθητών λεγεωνάριων στα γυμνάσια Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944, βλ. Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σφ. 27 – 27 πλάτη

¹⁸⁰ Εγκύκλιος αρ. 5769 από τις 31 – 3 – 1942 και αρ. 8923 από τις 17 Ιουνίου 1942, στο Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σφ. 64 και 131 – 131 πλάτη αντίστοιχα.

¹⁸¹ Βλ. στην Εγκύκλιο αρ. 8923 του Ιουνίου του 1942

¹⁸² Ο.π. σφ. 131 – 131 πλάτη

οποίους έρχονται σε επαφή οι μαθητές που κατάγονται από διαφορετικό οικισμό από αυτόν που βρίσκεται το γυμνάσιο που φοιτούν¹⁸³.

Περνώντας τώρα σε άλλο θέμα, έχουμε ήδη δει, στο κεφάλαιο της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών, πως κατά τη διάρκεια του πολέμου το Υπουργείο Γεωργίας ζητά συχνότατα τη συνδρομή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας σε δραστηριότητες όπως η σπορά, το ξερίζωμα ζιζανίων¹⁸⁴, η προστασία και ασφάλεια της σοδειάς¹⁸⁵, η υγιεινή και πολλαπλασιασμός των οικοσίτων ζώων¹⁸⁶ κ.α., που σκοπεύουν στην επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος. Όλες τις παραπάνω δράσεις συντονίζουν μεν οι εκπαιδευτικοί, αλλά φέρουν εις πέρας οι μαθητές, κυρίως των γυμνασίων και των προγυμνασίων.

Επιπρόσθετα, σε περιστάσεις όπως η εβδομάδα των δασών¹⁸⁷ ή η εβδομάδα για τον αγώνα εναντίων των ποντικών, των αρουραίων και των άλλων παρασιτικών οργανισμών¹⁸⁸, που διοργανώνει το Υπουργείο Γεωργίας, η ενημέρωση των μαθητών και η διαπαιδαγώγησή τους πάνω σε συμπεριφορές και δράσεις ωφέλιμες για το κράτος και τη δημόσια οικονομία, λαμβάνει εκτεταμένο χαρακτήρα. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας προτείνει συγκεκριμένο σχέδιο δράσης, το οποίο περιλαμβάνει α) κάποιες διδακτικές ώρες αφιερωμένες σε ομιλίες και συζητήσεις πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, β) αξιοποίηση όλων των μαθημάτων, και ιδιαίτερα εκείνων που προσφέρονται ιδιαίτερα για την καλλιέργεια συγκεκριμένων τρόπων σκέψης και δράσης (όπως για παράδειγμα η γλώσσα και η χειροτεχνία), γ) εκπαιδευτικές εκδρομές, κ.α.¹⁸⁹.

Επιπλέον διαπιστώσαμε ότι το Υπουργείο συστηματικά κατευθύνει τον εκπαιδευτικό κόσμο όλης της χώρας σε ενέργειες ανθρωπιστικού και φιλανθρωπικού χαρακτήρα με εθνοκεντρικό χαρακτήρα, όπως η διοργάνωση εράνων για αναξιοπαθόντες συμπατριώτες, η συγκέντρωση μέσω εκδηλώσεων, παραστάσεων, κ.α. χρημάτων για τους Βούλγαρους και Γερμανούς στρατιώτες, η αποστολή σε αυτούς δεμάτων, κ.α.¹⁹⁰. Όλες οι παραπάνω ενέργειες τις οποίες καλούνται να συντονίσουν οι εκπαιδευτικοί εκτελούνται κατά κύριο λόγο από τους μαθητές.

Από τις προηγούμενες τρεις κατηγορίες δραστηριοτήτων εξάγουμε το συμπέρασμα πως το βουλγαρικό κρατικό επιτελείο εκπαίδευσης, μέσα από τις γραμμές της διαπαιδαγώγησης που χαράσσει στο σχολείο αλλά και έξω από αυτό, υποβάλλει στους μαθητές την αγάπη για την Πατρίδα, το έθνος και το κράτος, αλλά ταυτόχρονα εντάσσει τους μαθητές των εθνικών σχολείων σε μια διαδικασία πλήρους κρατικής κοινωνικοποίησης, που περιλαμβάνει εμβάπτισμα στα τρέχοντα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα και στις παραμέτρους προόδου της δημόσιας οικονομίας. Η επιλογή αυτή είναι σύμφωνη με τις πρακτικές της βουλγαρικής σχολικής παράδοσης, αλλά και τις επιταγές της κοινωνικής παιδαγωγικής, που θέλουν το σχολείο να είναι ενταγμένο δυναμικά μέσα στην κοινωνία.

Εξάλλου, το βασικό παιδαγωγικό μέσο, που χρησιμοποιείται για να παρωθήσει μαθητές και εκπαιδευτικούς σε πατριωτικές και φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες, είναι ο έπαινος και η επιβράβευση. Κατά τα μέσα Ιανουαρίου του 1942 το Υπουργείο ζητά από τους διευθυντές των σχολείων όλης της χώρας να υποδείξουν πατριωτικές και

¹⁸³ Εγκύκλιος αρ. 8923, ό.π. σσ. 131 – 131 πλάτη

¹⁸⁴ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1288, σ. 81

¹⁸⁵ Ό.π. σ. 74

¹⁸⁶ Ό.π. σ. 4

¹⁸⁷ Εγκύκλιος αρ. 5559 από τις 26 Μαρτίου 1942, Φ 177, οπ. 2, a.e. 1288, σ. 62

¹⁸⁸ Ό.π. σσ. 50 - 58

¹⁸⁹ Βλ. τις δύο προηγούμενες υποσημειώσεις

¹⁹⁰ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 6.2.1.3.

φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες που έχουν λάβει χώρα μέσα στο σχολείο τους. Επειδή τρέφει βαθειά εκτίμηση σε τέτοιου είδους ενέργειες, επιθυμεί να επιβραβεύσει από τη μια τους πρωταγωνιστές τους και από την άλλη να τις χρησιμοποιήσει ως πρότυπο προς μίμηση για το κοινωνικό σώμα¹⁹¹.

Παράλληλα, προς τα τέλη Μαΐου 1942 δίνει εντολή σε όλους τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές, κατά τον καθορισμό προς τα τέλη της σχολικής χρονιάς της βαθμολογίας των εκπαιδευτικών από τα περιφερειακά συμβούλια των επιθεωρητών, να αξιολογήσουν κατά πόσο η δραστηριότητα των διευθυντών των δημοτικών σχολείων, των γυμνασίων και των προγυμνασίων περιλάμβανε εκδηλώσεις που μπορούν να λειτουργήσουν «ως παράδειγμα για τους άλλους»¹⁹². Οι διευθυντές που επέδειξαν κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς μια πιο ιδιαίτερη δραστηριότητα προς αυτήν την κατεύθυνση, να προταθούν στο Υπουργείο, προκειμένου να τους αποδοθεί έπαινος.

Τέλος κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942 και καθώς το Υπουργείο καταστρώνει την πορεία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης για την ερχόμενη σχολική χρονιά, αποφασίζει να εντάξει λειτουργικά πλέον τη διαδικασία του επαίνου, αλλά και της τιμωρίας, στο μηχανισμό ιδεολογικού ελέγχου της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα ζητά από όλα τα σχολεία και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας να αποστείλουν: α) τα ονόματα των μαθητών που επέδειξαν θετική αλλά και αρνητική συμπεριφορά κατά τη σχολική χρονιά που πέρασε, β) τα ονόματα των εκπαιδευτικών που επέδειξαν ιδιαίτερο εργασιακό ζήλο, παιδαγωγικό τακτ, συμπεριφορά ωφέλιμη για το έθνος και την κοινότητα και γ) τα ονόματα των εκπαιδευτικών που επέδειξαν αρνητική συμπεριφορά, επεξηγώντας αναλυτικά το περιεχόμενο των παραπάνω ενεργειών και στάσεων. Μάλιστα από την επόμενη σχολική χρονιά 1942/1943 τα σχολεία υποχρεώνονται να αποστέλλουν τα στοιχεία αυτά στο Υπουργείο κάθε μήνα¹⁹³.

Η λογική με την οποία δικαιολογεί το Υπουργείο τις παραπάνω επιλογές του είναι η εξής: το βουλγαρικό σχολείο σε όλη του την ιστορική πορεία υπήρξε ο οικοδόμος του έθνους και του κράτους. Ωστόσο σε αυτούς τους κρίσιμους καιρούς επιβάλλεται η ενδυνάμωση των ηθικών, αγωνιστικών δυνάμεων των μαθητών και των εκπαιδευτικών. «Με έναν θετικό και σίγουρο τρόπο πρέπει να δοθεί ώθηση όχι μόνο στο ζήλο για τη γνώση, την τέχνη και τη λογοτεχνία, αλλά και στο ζήλο για εκείνες τις πνευματικές δυνάμεις, οι οποίες οδηγούν στην πραγμάτωση και την καταξίωση της συνολικής εθνικής και ηθικής συνείδησης της προσωπικότητας.»¹⁹⁴ Ο σίγουρος αυτός τρόπος είναι, σύμφωνα με την εγκύκλιο, η επιβράβευση των ηθικών και εθνικών αρετών, αλλά και η τιμωρία των αρνητικών συμπεριφορών και μάλιστα με τιμωρίες ανάλογες με τη κρισιμότητα των καιρών.

Αναλυτικότερα όμως στοιχεία για τη σημασία που αποδίδει το Υπουργείο στον έπαινο μας παρέχει η εκτενής «επιμορφωτική» Εγκύκλιος αρ. 10216 από τις 25 Ιουλίου 1942¹⁹⁵, την οποία συντάσσει ο ίδιος ο Υπουργός σε πρώτο πρόσωπο. Όπως αναφέρεται: «Το έργο αυτής της εγκυκλίου είναι να διασαφηνίσει τη σημασία της ικανότητας να αναζητείς, να ανακαλύπτεις και να αναγνωρίζεις το θετικό στοιχείο στις εκδηλώσεις των μαθητών και τα συνδεδεμένα με αυτό βραβεία και διακρίσεις, ως προϋπόθεση για την ολιστική εκπαίδευση των νέων.»¹⁹⁶

¹⁹¹ Εγκύκλιος αρ. 822 από τις 16 Ιανουαρίου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 3

¹⁹² Εγκύκλιος αρ. 7304 από τις 21 Μαΐου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 95

¹⁹³ Εγκύκλιος αρ. 9280 από τις 3 – 7 – 1942, ό.π. σσ. 150 - 150 πλάτη

¹⁹⁴ Ό.π. σ. 150

¹⁹⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 168 - 169

¹⁹⁶ Ό.π. σ. 168

Η εγκύκλιος αναφέρει ότι για πρώτη φορά συμπεριλήφθηκε διάταξη για τους μαθητικούς επαίνους στον Κανονισμό για τα γυμνάσια του 1939, στο νέο κεφάλαιο 'Β' – Διακρίσεις και βραβεία. Στη συνέχεια της εγκυκλίου αναγράφονται αναλυτικά οι παιδαγωγικοί λόγοι που καθιστούν τόσο σημαντικό τον έπαινο. Τέλος καθορίζεται η πρακτική διαδικασία που κάθε χρονιά θα ακολουθείται κατά την απόδοση διακρίσεων και επαίνων: 1) καθορισμός από τα συμβούλια των επιθεωρητών και τα αντίστοιχα των διδασκόντων κάθε σχολείου, κατά την αρχή κάθε σχολικής χρονιάς, της φύσης των πράξεων που θα βραβεύονται, 2) καθορισμός από τα παραπάνω συμβούλια των μεθόδων και των μέσων που θα υποβάλουν τις πράξεις αυτές στη συνείδηση των μαθητών, 3) ιδιαίτερη μέριμνα για το σχεδιασμό των συνθηκών της απονομής των διακρίσεων και των επαίνων (με τρόπο δηλαδή που να λειτουργεί όσο το δυνατό πιο «παραδειγματιστικά» στους άλλους μαθητές, π.χ. κατά τη διάρκεια εορτασμών και πανηγυρισμών, ώστε να παρευρίσκεται πλήθος κόσμου, γονείς, κ.α.), αλλά και η τιμητική θέση στη ζωή του σχολείου που πρέπει να επιφυλάσσεται στους μαθητές που επιτέλεσαν ιδιαίτερα αξιόλογες πράξεις¹⁹⁷.

Ωστόσο η καλλιέργεια της *εθνικής και ηθικής συνείδησης της προσωπικότητας*¹⁹⁸, που κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο φαίνεται να είναι ο πρωταρχικός σκοπός της εθνικής εκπαίδευσης στη Βουλγαρία, δεν επιδιώκεται μόνο με τις πρακτικές που αναλύσαμε ως τώρα, και συγκεκριμένα α) την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των μαθητών των νέων εδαφών και των παλαιών συνόρων, β) τη συμμετοχή στον Μπράνικ και την παράλληλη κατάργηση όλων των οργανώσεων νεολαίας, γ) την πλήρη κρατικοπολιτική και οικονομική κοινωνικοποίηση και ενεργοποίηση των μαθητών και τέλος δ) τον έπαινο (ταυτόχρονα με την τιμωρία). Εξίσου βασικές μέθοδοι διαπαιδαγώγησης για το σκοπό αυτό είναι ο συστηματικός και συστηματοποιημένος εορτασμός των σχολικών, θρησκευτικών, εθνικών, κ.α., εορτών, η στενή συνεργασία σχολείου και οικογένειας, η εμμονή στην τάξη, την καθαριότητα και την αισθητική των σχολικών εγκαταστάσεων και η επιμονή στην κοσμιότητα και την ευγένεια.

Ειδικότερα η Εγκύκλιος αρ. 778 από τις 29 – 1 – 1942¹⁹⁹, που υπογράφεται από τον Υπουργό και το Γενικό Γραμματέα, διασαφηνίζει τη σημασία του εορτασμού των σχολικών, εκκλησιαστικών, παραδοσιακών γιορτών και των εθνικών επετείων για τη διαπαιδαγώγηση των νέων, αλλά και του εθνικού σώματος γενικότερα²⁰⁰. Στην αναλυτική και εκτεταμένη αυτή εγκύκλιο φαίνεται καθαρά η μυστικιστική, άλογη δύναμη που προσδίδει η εθνικιστική ιδεολογία στα σύμβολα του έθνους, της εθνικής εκκλησίας και της εθνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας:

«...το Υπουργείο θεωρεί ότι όλες οι μεγάλες γιορτές μας: των Αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου, του Αγίου Ιβάν Ρίλσκι – δηλαδή των εθνεγερτών μας, τα Εισόδεια της Θεοτόκου - γιορτή της ορθόδοξης χριστιανικής νεολαίας, του Αγίου Κλήμεντος

¹⁹⁷ Ο.π. σσ. 168 πλάτη - 169

¹⁹⁸ Εγκύκλιος αρ. 9280 από τις 3 – 7 – 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 150. Για την εισαγωγή των όρων *προσωπικότητα – έθνος και σχολείο – έθνος – κράτος* στις παιδαγωγικές προσεγγίσεις του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, υπό την επίδραση της γερμανικής εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής, έγινε λόγος στην Εργασία μας στο κεφ. 6.1.1.1.

¹⁹⁹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 6 - 7

²⁰⁰ Ο Балабановъ στο άρθρο του στη Σχολική Επιθεώρηση «Четвъртъ век национален и културен възход» (Ενα τέταρτο του αιώνα εθνική και πνευματική πρόοδος), *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1 - 4, σσ. 3 - 17, αναλύει τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς που χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά για την τόνωση της εθνικής συνείδησης και της εθνικής υπερηφάνειας του βουλγαρικού λαού μετά την υπογραφή της ταπεινωτικής για τη Βουλγαρία συνθήκης του Νεϊγύ. Στο άρθρο αυτό αναφέρεται πως πρώτα από όλα οι ιωβηλαίοι και οι εθνικοί εορτασμοί χρησιμοποιήθηκαν ευρέως για να καλλιεργήσουν τη *Λατρεία προς το έθνος*.

Οχρίδας, της Απελευθέρωσης της Βουλγαρίας, του Αγίου Γεωργίου – γιορτή της βουλγαρικής ανδρείας και των βουλγαρικών νικηφόρων αγώνων, τα Γενέθλια και οι ονομαστικές γιορτές της Α. Μ. Τσάρου, της Α. Μ. Τσαρίνας, του Διαδόχου, κ.α., πρέπει να είναι η ζωογόνος δύναμη που θα γεμίζει την ψυχή με τη μυστηριώδη και δημιουργική ισχύ του έθνους και της εκκλησίας, που θα την πλημμυρίζει με την αγάπη για το έθνος, την εκκλησία και το κράτος και θα μετουσιώνεται σε μέσο για την πνευματική σύνδεση με την ψυχή και τους δημιουργούς του πολιτισμού μας ανά τους αιώνες. »²⁰¹

Στη συνέχεια καθορίζεται αναλυτικά το τελετουργικό με το οποίο πρέπει να γιορτάζονται όλες οι μεγάλες γιορτές σε όλα τα σχολεία της χώρας και το οποίο περιλαμβάνει: 1. τέλεση Θείας Λειτουργίας, σε περίπτωση θρησκευτικής γιορτής, την οποία θα ακολουθεί ομιλία πνευματικού προσώπου και στη συνέχεια οι αφιερωμένες στην επέτειο εκδηλώσεις 2. καλά προετοιμασμένες ομιλίες από ικανούς εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές, που με τρόπο εμπνευσμένο θα φέρουν σε επαφή τη νεολαία με τις βαθιές πηγές της βουλγαρικής εθνικής, πνευματική και θρησκευτικής ζωής, 3. ενεργητική συμμετοχή των μαθητών στους εορτασμούς με διοργάνωση επετειακών συγκεντρώσεων, εκθέσεων, επισκέψεων σε μνημεία, «*ιερούς ιστορικούς τόπους*», κ.α., 4. όλοι οι εκπαιδευτικοί, ιδιαίτερα δε αυτοί που διδάσκουν ιστορία, βουλγαρική γλώσσα, θρησκευτικά με ιστορία της βουλγαρικής ορθόδοξης εκκλησίας, φιλοσοφική προπαιδευτική, μουσική και φυσική αγωγή, πρέπει να βοηθήσουν τους μαθητές να αντιληφθούν το βαθύτερο νόημα των γιορτών, και τέλος 5. πρέπει πάντα στις γιορτές αυτές να εξαιρείται το έργο των μεγάλων Βουλγάρων και όλοι, μαθητές και εκπαιδευτικοί, γονείς και παιδιά πρέπει να γίνονται κοινωνοί των μεγάλων επιτευγμάτων αυτών των μεγάλων ανθρώπων. Αυτοί οι εορτασμοί σφραγίζουν την ένωση και ομογενοποιούν όλο τον πληθυσμό της ενωμένης Βουλγαρίας²⁰².

Σχετική είναι και η Εγκύκλιος αρ. 10134, από τις 24 – 7 – 1942²⁰³. Η εγκύκλιος αφορά στα άμεσα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, ώστε οι μαθητές να γνωρίζουν πολύ καλά τη ζωή και τα έργα του προστάτη του σχολείου ή της τάξης - διακεκριμένου Βούλγαρου εθνικού ήρωα, κοινωνικού προσώπου, συγγραφέα, κ.τ.λ. ή σύγχρονου πολίτη που πρόσφερε υπηρεσίες στην πατρίδα. Μάλιστα επίκειται τιμωρία στους ιθύνοντες και τους εκπαιδευτικούς των σχολείων, οι μαθητές των οποίων δε γνωρίζουν τίποτε για τον προστάτη του σχολείου ή της τάξης. Το Υπουργείο πάλι ζητά να ενημερωθεί για τις αποφάσεις του συλλόγου των εκπαιδευτικών κάθε σχολείου πάνω στο θέμα αυτό²⁰⁴.

Με Εγκύκλιο πάλι από τις 28 Απριλίου 1942 καθορίζεται ο τρόπος που θα γιορταστεί στα σχολεία η γιορτή του Αγίου Γεωργίου, στην οποία τιμάται η βουλγαρική γενναιότητα και η νικηφόρα πορεία των βουλγαρικών πολέμων²⁰⁵. Αξίζει να σημειωθεί πως η συγκεκριμένη εγκύκλιος είναι χρονικά το πρώτο έγγραφο που εντοπίστηκε, στο οποίο υπογράφει ως Υπουργός Παιδείας ο Γιόντσοφ. Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας αναλαμβάνει ο μέχρι πρότινος Διευθυντής Μέσης Εκπαίδευσης, Γκρ. Χριστόφ.

²⁰¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 6

²⁰² Ο.π. σσ. 6-7

²⁰³ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 164 - 164 πλάτη

²⁰⁴ Ο.π. σ. 164 πλάτη

²⁰⁵ Εγκύκλιος αρ. 5308, σ. 47. Συγκεκριμένα θα διατεθεί σε κάθε σχολείο μία διδακτική ώρα, κατά την οποία αρμόδιος επί του θέματος εκπαιδευτικός ή πρόσωπο που υπέδειξαν οι στρατιωτικές αρχές θα εκφωνήσει λόγο για τη γενναιότητα του Βούλγαρου στρατιώτη και τη νικηφόρα ισχύ του. Πριν και μετά το λόγο θα διαβαστούν τα αρμόζοντα ποιήματα και θα τραγουδήσουν οι μαθητές, κατά ομάδες ή όλοι μαζί, πατριωτικά τραγούδια.

Εξάλλου πάνω στο ζήτημα της τάξης, της καθαριότητας και της αισθητικής του σχολικού χώρου βλέπουμε να εστιάζει το Υπουργείο πολύ μεγάλη προσοχή. Όπως θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια, η διαμόρφωση και η οργάνωση του υλικού περιβάλλοντος χώρου προσφέρει ανεκτίμητες ευκαιρίες οικοδόμησης της ενιαίας εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης.

Στις 24 – 7 – 1942 μέσα στα πλαίσια οργάνωσης της σχολικής εργασίας για την επικείμενη σχολική χρονιά, αποστέλλεται η Εγκύκλιος αρ. 10133 για την καθαριότητα, την τάξη και τον εξωραϊσμό των σχολείων²⁰⁶. Δίνονται αναλυτικές οδηγίες για την υποδειγματική καθαριότητα, το στολισμό και την αισθητική διαμόρφωση στις σχολικές αίθουσες, στα γραφεία, στον προαύλιο χώρο, στους διαδρόμους, κ.α., αλλά και οδηγίες για την αυστηρή συντήρηση και περιφρούρηση των παραπάνω. Η συστηματική συντήρηση της αισθητικής διαμόρφωσης και της ευταξίας της σχολικής τάξης, ασκεί, κατά τη εγκύκλιο, βασική παιδαγωγική επίδραση στους μαθητές, ασκώντας τους στην αισθητική και την (αυτο -) πειθαρχία.

Στο συγκεκριμένο έγγραφο συναντούμε και τη νύξη για πορτρέτα που κακώς στολίζουν σχολικούς διαδρόμους, διότι απεικονίζουν συγγραφείς που είναι ξένοι στην εθνική κουλτούρα, όπως και για πληθώρα πινάκων που είναι ακαλαίσθητοι.

Επιπλέον γίνεται λόγος για την αναγκαιότητα ύπαρξης εθνικού και θρησκευτικού βωμού στο σχολείο, για την τοποθέτηση του πορτρέτου του προστάτη του σχολείου σε περίοπτη θέση, για την αναγκαιότητα ύπαρξης των πορτρέτων των μελών της βασιλικής οικογένειας σε κάθε αίθουσα του σχολικού κτιρίου.

Τέλος την τεράστια σημασία που αποδίδει το Υπουργείο στην καθαριότητα, την τάξη και την ομορφιά του σχολείου, μαρτυρεί: α) ο καθορισμός στην εγκύκλιο των οργάνων που διαρκώς θα εποπτεύουν για την τήρησή της και θα είναι υπόλογα για τη μη εφαρμογή της (ουσιαστικά τα στελέχη της εκπαίδευσης), β) η υπόμνηση ότι πρέπει να λάβει γνώση της εγκυκλίου το σύνολο των εκπαιδευτικών και γ) η υποχρέωση κοινοποίησης στο Υπουργείο των ενεργειών που αποφάσισαν να φέρουν εις πέρας οι σύλλογοι των εκπαιδευτικών όλης της χώρας, προκειμένου να συμμορφωθούν με τα εντελλόμενα της εγκυκλίου²⁰⁷.

Εξίσου άμεσα σχετίζεται με το ζήτημα της καθαριότητας και της τάξης των σχολικών χώρων και της επίδρασης που ασκούν στην πειθαρχία και την αυτοπειθαρχία των μαθητών η Εγκύκλιος αρ. 10986 από τις 6 – 7 – 1942, που αφορά στην τάξη και την καθαριότητα των γραφείων και των επιστημονικών εργαστηρίων²⁰⁸. Επίσης την ίδια λογική υπηρετεί και η πρωτοβουλία του Υπουργείου να διοργανώσει τη δημοσίευση ενός λευκώματος με φωτογραφίες όμορφων σχολικών εγκαταστάσεων και κτιρίων μορφωτικών συλλόγων.

Η τάξη λοιπόν και η οργάνωση του σχολικού χώρου αξιοποιούνται στο έπακρο, προκειμένου να υποβάλλουν στους μαθητές την πειθαρχία και τον αυτοέλεγχο. Επιπρόσθετος στόχος είναι η εντύπωση στο υποσυνείδητό των μαθητών των ιερών μυστικιστικών συμβόλων του βουλγαρικού εθνοκράτους: του Τσάρου και της τσαρικής οικογένειας, ηρώων, καλλιτεχνικών δημιουργών, αγίων, κ.α., που θεμελίωσαν ιδεολογικά την εθνοκρατική υπόσταση του βουλγαρισμού.

Σε αυτόν τον αγώνα που διεξάγουν οι εκπαιδευτικές αρχές για την παγίωση της εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης των μαθητών, ιδιαίτερα στους κρίσιμους καιρούς που βιώνει το κράτος, ζητούν την αμέριστη συμπαράσταση των γονέων – κηδεμόνων των μαθητών. Η Εγκύκλιος αρ. 5257 από τις 27 Απριλίου 1942²⁰⁹

²⁰⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 162 - 163

²⁰⁷ Ό.π. σ. 163

²⁰⁸ Ό.π. σ. 170

²⁰⁹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 46 – 46 πλάτη

διατάσσει τους διευθυντές όλων των ιδρυμάτων βασικής και μέσης εκπαίδευσης να διοργανώσουν συγκεντρώσεις με τους γονείς των μαθητών της αντίστοιχης σχολικής μονάδας, στις οποίες θα διαβαστεί το περιεχόμενο και οι οδηγίες της συγκεκριμένης εγκυκλίου και θα ζητηθεί η άμεση συνδρομή τους στο έργο της εθνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης που εκτελείται τις μέρες εκείνες στο σχολείο. Επιγραμματικά οι οδηγίες περιλαμβάνουν προτροπές στους γονείς να εμπιστευτούν το έργο του σχολείου, να ανασκευάζουν τυχόν παράπονα και διαμαρτυρίες των παιδιών τους και γενικά να πράττουν ό,τι είναι δυνατόν για τη διαφύλαξη του κύρους του σχολικού θεσμού²¹⁰.

Με τις ανάγκες των κρίσιμων καιρών που διάγει το βουλγαρικό κράτος σχετίζεται και το περιεχόμενο της Εγκυκλίου αρ. 10278 (28 -7-1942) με θέμα: *Οι μαθητές πρέπει να είναι κόσμιοι, ευγενικοί και φιλόφρονες*²¹¹. Η εγκύκλιος αναλύει τις παραπάνω έννοιες και την πολύτιμη κοινωνική συμβολή τους και τονίζει την αναγκαιότητα της διαπαιδαγώγησης των μαθητών πάνω σε αυτή τη βάση. Σκοπός είναι, όπως αναφέρεται, μέσα από την καλλιέργεια των συγκεκριμένων μαθητικών ιδιοτήτων, η δημιουργία, ιδιαίτερα κατά τους σύγχρονους κρίσιμους καιρούς, μιας ενοποιημένης, μονοιασμένης και αρμονικής μαθητικής κοινότητας (ολότητας). Επιδιώκεται δηλαδή η συσπείρωση και η ενοποίηση του μαθητικού πληθυσμού. Ταυτόχρονα, υπό την επήρεια της εθνικής διαπαιδαγώγησης που διαμόρφωσε η εθνικοσοσιαλιστική παιδαγωγική, τονίζονται και καλλιεργούνται ηθικές αρετές, που αποτελούν «*χαρακτηριστικά γνωρίσματα*» του έθνους.

Μέσα στα ίδια πλαίσια της εθνικής διαπαιδαγώγησης του εθνικοσοσιαλισμού, κινείται και η προσθήκη στους ελέγχους και τα απολυτήρια των μαθητών του γυμνασίου της βαθμολογίας για τα προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών, και συγκεκριμένα για τη φιλεργία, την τάξη, την ακρίβεια και την υπακοή, την ευπρέπεια και τέλος, τις εθνικές εκδηλώσεις²¹². Η ρύθμιση αυτή πέρα από την επίδραση που ασκεί στη διαμόρφωση της «κρατικής - πολιτικής» συνείδησης των μαθητών, επιπλέον σκοπεύει να ελέγξει και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της διαπαιδαγώγησης που ασκείται στα σχολεία.

6.2.1.6. Αποτίμηση του εκπαιδευτικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942. Νέες κατευθύνσεις στην επιθεώρηση των εκπαιδευτικών

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 φαίνεται ικανοποιημένο από τα αποτελέσματα του έργου της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης που επιτελέστηκε μέσα στα βουλγαρικά σχολεία κατά τη χρονιά που πέρασε. Πάνω στις κατευθύνσεις που χάραξε για την παιδαγωγική σημασία του επαίνου, απευθύνει χαιρετισμό – έπαινο, με χωριστή εγκύκλιο, στους μαθητές των παλαιών συνόρων και σε αυτούς των νέων εδαφών. Στα έγγραφα αυτά αναγνωρίζεται και επαινείται η αξιόλογη συμπεριφορά και δράση των μαθητών μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας που καθόρισε το Υπουργείο.

Συγκεκριμένα, στο έγγραφο που περιέχει το χαιρετισμό – έπαινο προς τους μαθητές του εσωτερικού της χώρας²¹³, με έναν ιδιαίτερα φορτισμένο τόνο αναφέρεται στην ενίσχυση του πατριωτικού τους φρονήματος, εξαιτίας της επαφής τους με τους

²¹⁰ Για τις πιέσεις που ασκεί το Υπουργείο προς την κατεύθυνση της σύστασης συλλόγων γονέων, βλ. τις Εγκυκλίους αρ. 1785 και αρ. 8768, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 19 και 126 αντίστοιχα.

²¹¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 167 – 167 πλάτη

²¹² Манев, Правилници по Министерството..., σ. 140

²¹³ Εγκύκλιος αρ. 8221 από τις 17 Ιουνίου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 120 – 120 πλάτη

αδελφούς από τα νέα εδάφη, οι οποίοι ζούσαν τόσα χρόνια στην τυραννία και την καταπίεση. Η επικοινωνία αυτή έγινε μέσω αμοιβαίων επισκέψεων, συναντήσεων, αλληλογραφίας κ.α..

Στη συνέχεια ο Υπουργός συγχαίρει τους μαθητές για την επιμέλειά τους κατά την εκτέλεση της σχολικής τους εργασίας κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942. Εκεί όμως που επιμένει ιδιαίτερα, κάνοντας ταυτόχρονα και έναν απολογισμό της σχολικής χρονιάς που πέρασε, είναι οι πολύτιμες υπηρεσίες που οι μαθητές πρόσφεραν προς την κοινωνία. Και συγκεκριμένα:

- 1) Η ζωντανή συμμετοχή τους στους εθνικούς και εκκλησιαστικούς εορτασμούς
- 2) Η διεξαγωγή μαθητικών εκδηλώσεων και πρωινών
- 3) Η αγωνιστική ζωή της οργάνωσης Μπράνικ και των άλλων μαθητικών σωματείων
- 4) Η ζωηρή συμμετοχή των μαθητών κατά τη συγκέντρωση βοήθειας για τους Βούλγαρους στρατιώτες και γι' αυτούς των συμμάχων
- 5) Η ενίσχυση των αναξιοπαθούντων και φτωχών συμπολιτών και συμμαθητών
- 6) Η ακούραστη συμμετοχή στη συγκέντρωση βοήθειας για τους κατοίκους του Βιδινίου που δοκιμάστηκαν από την πλημμύρα
- 7) Η αυτοθυσία, ο ηρωισμός και η αυταπάρνηση των μαθητών των γυμνασίων του Βιδινίου²¹⁴

Στον αντίστοιχο χαιρετισμό – έπαινο που ο Υπουργός απευθύνει στους μαθητές από τα νέα εδάφη²¹⁵ τα εκπαιδευτικά κατορθώματα τα οποία επαινούνται είναι τα εξής:

- 1) Αξιέπαινος ζήλος, εργατικότητα και αγάπη για την καθημερινή σχολική εργασία
- 2) Γρήγορη εκμάθηση της γραφής, ανάγνωσης και ομιλίας της μητρικής γλώσσας
- 3) Σημαντικά γρήγορος εγκοινωνισμός στη βουλγαρική ιστορία, κουλτούρα και παιδεία
- 4) Εσωσχολική-εξωσχολική ορθή μαθητική συμπεριφορά
- 5) Ζωντανή συμμετοχή σε όλες τις σχολικές και κοινωνικές εθνικές γιορτές.
- 6) Δίψα για τη μητρική παιδεία και σθεναρός πατριωτισμός²¹⁶

Εξάλλου, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο²¹⁷, πέρα από την απόφαση που έλαβε το Υπουργείο να τιμά συστηματικά, με διακρίσεις και επαίνους, μαθητές και εκπαιδευτικούς που επέδειξαν αξιέπαινες πατριωτικές και εθνικά προσανατολισμένες, φιλανθρωπικές πράξεις, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941 - 1942 εφάρμοσε τις παρακάτω νέες κατευθύνσεις σχετικά με την επιθεώρηση του εκπαιδευτικού έργου: α) το Μάιο του 1942 αποφασίζεται, κατά τη διαδικασία επιθεώρησης των διευθυντών των δημοτικών σχολείων, των γυμνασίων και των προγυμνασίων της χώρας, να προσμετράται στη βαθμολογία τους η ανάληψη πρωτοβουλιών που μπορούν να λειτουργήσουν «ως παράδειγμα για τους άλλους»²¹⁸ και β) όλα τα σχολεία της χώρας από την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943 πρέπει να αποστέλλουν κάθε μήνα στοιχεία για τη θετική ή την αρνητική δραστηριότητα των μαθητών και των εκπαιδευτικών της σχολικής μονάδας²¹⁹.

²¹⁴ Ο.π. σ. 120

²¹⁵ Εγκύκλιος αρ. 8209 από τις 15 Ιουνίου 1942, ό.π. σσ. 127 – 127 πλάτη

²¹⁶ Ο.π. σ. 127 πλάτη

²¹⁷ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 6.2.1.5., Διαπαιδαγώγηση

²¹⁸ Εγκύκλιος αρ. 7304 από τις 21 Μαΐου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 95

²¹⁹ Εγκύκλιος αρ. 9280 από τις 3 – 7 – 1942, ό.π. σσ. 150 - 150 πλάτη

Όλα τα παραπάνω νεοεισαγόμενα πεδία επιθεώρησης του έμφυλου δυναμικού της σχολικής μονάδας αποτελούν μέσα ενίσχυσης της εθνοποιητικής διάστασης της διαπαιδαγώγησης και εφαρμόζονται εξίσου και στα παλαιά σύνορα και στα νέα εδάφη.

Ωστόσο κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942 εντατικοποιείται και συστηματοποιείται ο θεσμός της επιθεώρησης των εκπαιδευτικών. Ο επαναπροσδιορισμός αυτός αφορά στην παιδαγωγική επιθεώρηση των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης από τους διευθυντές των σχολικών μονάδων. Η επιστημονική και παιδαγωγική αξιολόγηση των εκπαιδευτικών αυτών διεξάγεται κανονικά από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές. Το *Διάταγμα για τη διεύθυνση, εποπτεία και διοίκηση των δημοτικών σχολείων* από τις 6-8-1934 ορίζει ότι – χώρια από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές - και οι διευθυντές των σχολείων βασικής εκπαίδευσης οφείλουν να επιτηρούν τουλάχιστον δυο φορές στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς την εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης των εκπαιδευτικών του σχολείου τους και να γράφουν την αξιολόγησή τους στο Βιβλίο Επιθεωρήσεως (ревизионни книги = βιβλία επιθεώρησης) (άρθρο 16). Η αξιολόγηση αυτή όμως δεν ήταν συστηματοποιημένη, γεγονός «που έρχεται να διορθώσει» η Εγκύκλιος αρ. 10196 από τις 15 Ιουλίου 1942²²⁰. Η εγκύκλιος αυτή πέρα από το γεγονός ότι συστηματοποιεί τη διαδικασία της επιθεώρησης των εκπαιδευτικών του δημοτικού σχολείου και του προγυμνασίου από τους διευθυντές τους, επιπλέον καθορίζει τη θέση και το ρόλο που πρέπει να κατέχει ο διευθυντής μέσα στο σχολείο, καθώς και τα χαρίσματα και τα προσόντα που πρέπει στο εξής να διαθέτει, ώστε οι επιθεωρήσεις να αποδώσουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Οι τομείς της εκπαιδευτικής δράσης που καλούνται να επιθεωρήσουν και να αξιολογήσουν οι διευθυντές είναι οι εξής:

1. η καθαριότητα, η τάξη και η οργάνωση της σχολικής τάξης, καθώς και η συνειδητή συμμετοχή των μαθητών σε αυτές τις διαδικασίες, καθώς ο χώρος της σχολικής τάξης αποτελεί αντανάκλαση πολλών εκπαιδευτικών κατακτήσεων.

2. οι σχέσεις μεταξύ του δασκάλου και των μαθητών, οι οποίες εάν δε βασίζονται στην εμπιστοσύνη και την αμοιβαία εκτίμηση, ματαιώνουν σε ένα μεγάλο βαθμό τη συνετή εκπαιδευτική δουλειά.

3. η επίγνωση της ατομικότητας και του γνώση του κοινωνικού περιβάλλοντος κάθε παιδιού χωριστά, καθώς αυτή η γνώση είναι ιδιαίτερα πολύτιμη στο χτίσιμο σωστών σχέσεων και στην ενδυνάμωση της σχολικής εργασίας.

4. η κατάρτιση, η συστηματικότητα και ο ζήλος του εκπαιδευτικού, ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνειδητή και διαρκή συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική πράξη.

5. η διαρκής (μόνιμη) και συνολική επίδραση του δασκάλου πάνω στο μυαλό, την καρδιά και τη βούληση/συμπεριφορά των μαθητών: είναι ικανός να κερδίσει τους μαθητές σε μια ομαδική ζωή στην κοινότητα της τάξης και του σχολείου; Είναι ικανός να οδηγήσει προς μια αυξανόμενη αυτοτέλεια στις σκέψεις, στα αισθήματα, στα καθήκοντα και τη δράση, προς μια θετική, ενεργητική σχέση με το έθνος και την πολιτεία;²²¹

Τέλος η επιθεώρηση της παιδαγωγικής διάστασης της εργασίας των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης από το διευθυντή της αντίστοιχης σχολικής μονάδας θεωρείται ότι θα αποτελέσει μια γόνιμη βάση, για τη συνολική

²²⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 165 - 166

²²¹ Ο.π. σ. 165 πλάτη

βαθμολόγηση του εκπαιδευτικού από τον αντίστοιχο επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή²²².

Όλα τα παραπάνω νεοεισαγόμενα πεδία αξιολόγησης σκοπεύουν να αξιολογήσουν την ανταπόκριση των εκπαιδευτικών στις καινοτομίες και τις μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν στο εκπαιδευτικό έργο και τις παιδαγωγικές πρακτικές από τη στιγμή της προσάρτησης των «νέων εδαφών» στη βουλγαρική εδαφική επικράτεια.

Από την άλλη μεριά ο νομοθετικός επαναπροσδιορισμός της παιδαγωγικής επιθεώρησης των καθηγητών των ιδρυμάτων μέσης εκπαίδευσης θα ακολουθήσει με λίγη καθυστέρηση, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943.

6.2.1.7. Υλικές συνθήκες

Όπως ήδη έχουμε δει, την ευθύνη για τη συντήρηση και τις επιδιορθώσεις των σχολικών κτιρίων, όπως και τον εφοδιασμό τους με καύσιμη ξυλεία, επίπλωση, σχολικά όργανα, εγχειρίδια, κ.α. φέρουν οι δήμοι. Το Υπουργείο με απανωτές εγκυκλίους, ειδικά κατά την περίοδο Ιουλίου – Αυγούστου 1942, ζητά τη συνεχή επαγρύπνηση των διευθυντών των σχολικών μονάδων, ώστε να καλυφθούν οι υλικές ανάγκες του εκπαιδευτικού έργου²²³. Κατά την ίδια περίοδο, τα όρια της εμμοσύνης αγγίζει η επιμονή του Υπουργείου στο ζήτημα της καθαριότητας και ιδιαίτερα της τάξης και της αισθητικής των σχολικών τάξεων, των προαυλίων, των εργαστηρίων, και γενικά των σχολικών χώρων, καθώς εντάσσει τις παραπάνω δράσεις στο γενικό πλαίσιο διαπαιδαγώγησης των νέων στην υπηρεσία του έθνους – κράτους²²⁴.

Πέρα όμως από τις επιχορηγήσεις των δήμων, έχουμε ήδη δει ότι το βουλγαρικό κράτος στα νέα εδάφη προέβη σε συγκεκριμένες δαπάνες, προκειμένου να οργανώσει το βουλγαρικό εκπαιδευτικό δίκτυο.

Συγκεκριμένα από τον προϋπολογισμό του ίδιου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για την «περιφέρεια Αιγαίου» κατά τα οικονομικά έτη 1941 και 1942 δαπανήθηκαν 8.547.864 λέβα και 23.150.613 λέβα αντίστοιχα²²⁵.

Πέρα από τις δαπάνες που εγκρίθηκαν στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, κατά την περίοδο από την εγκαθίδρυση της βουλγαρικής διοίκησης στην «περιφέρεια Αιγαίου» μέχρι το φθινόπωρο του 1942, δαπανήθηκαν τα εξής ποσά από τους παρακάτω φορείς²²⁶:

1. Σύμφωνα με το άρθρο 17 του Νόμου για τη συνεταιριστική οικοδόμηση των εθνικών βασικών σχολείων από το συγκεκριμένο ταμείο χορηγήθηκαν 220.000 λέβα για την επισκευή 8 σχολείων, 140.000 λέβα για την αποπεράτωση 3 σχολείων και 110.000 λέβα για την επέκταση 4 σχολικών κτιρίων.
2. Επίσης από το ταμείο για συνεταιριστική οικοδόμηση των εθνικών βασικών σχολείων δόθηκαν δάνεια ύψους 750.000 λέβα για την επισκευή 8 σχολείων,

²²² Στο ίδιο

²²³ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 176, 178, κ.α.

²²⁴ Ο.π. σ. 151, 170, 178, κ.α.

²²⁵ Για τα στοιχεία αυτά βλ. τον αναλυτικό Πίνακα με τα Στοιχεία για τις δαπάνες για τη Μακεδονία και τη Θράκη από τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Υγείας, από το 1941 έως το 1944, μέχρι τις και τις 30 Αυγούστου 1944, στο Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 30. Τα στοιχεία που αφορούν μόνο στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη περιλήφθηκαν στο Παράρτημα, στον Πίνακα 3.

²²⁶ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 10 (том XLI, кн. 10), σσ. 1374 – 1375

450.000 λέβα για την αποπεράτωση 2 σχολείων και 150.000 λέβα για την επιδιόρθωση και αναδιάρθρωση των χώρων σε 2 σχολικά κτίρια.

Σύμφωνα με άλλη πηγή²²⁷, μόνο για το οικονομικό έτος 1942, δαπανήθηκαν, πέρα από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας, τα παρακάτω ποσά:

1. Από το ταμείο για τη συνεταιριστική οικοδόμηση των εθνικών βασικών σχολείων - 275.000 λέβα για την κατασκευή 7 νέων σχολικών κτιρίων, 590.000 λέβα για την αποπεράτωση 5 σχολικών κτιρίων και 970.000 λέβα για την επισκευή 16 σχολικών κτιρίων, σύνολο 1.835.000 λέβα.
2. Από τον κρατικό προϋπολογισμό – 270.000 λέβα για την αποπεράτωση 3 σχολικών κτιρίων.

Γενικό σύνολο: 2.105.000

6.2.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο

6.2.2.1. Εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

6.2.2.1.1. Σύνοψη της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

A. Σχολεία

Είδαμε ότι η σχολική χρονιά 1941 – 1942 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης ξεκίνησε με 136 δημοτικά σχολεία επανδρωμένα με 295 εκπαιδευτικούς, και με 27 προγυμνάσια με 60 εκπαιδευτικούς²²⁸. Για τα γυμνάσια, τα οποία λειτούργησαν πιο αργά μέσα στη σχολική χρονιά, θα γίνει αναλυτικά λόγος σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς ο αριθμός των δημοτικών σχολείων ανήλθε σε 140 με 300 εκπαιδευτικούς, και ο αντίστοιχος των προγυμνασίων σε 25 με 55 εκπαιδευτικούς. Ωστόσο μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς δεν καλύφθηκαν οι θέσεις 29 εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου και 7 προγυμνασίου.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς λειτούργησε ένα μόνο βουλγαρικό νηπιαγωγείο, στην πόλη της Κομοτηνής, στο οποίο υπηρέτησε μία νηπιαγωγός με ειδική κατάρτιση²²⁹.

B. Εκπαιδευτικοί

Από το σύνολο των παραπάνω εκπαιδευτικών μόνο 37 εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου και 2 προγυμνασίου είναι αναπληρωτές, ενώ όλοι οι υπόλοιποι είναι μόνιμοι. Οι αναπληρωτές εκπαιδευτικοί είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης και κατανέμονται ως εξής στις εκπαιδευτικές επαρχίες: 19 στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, 17 σε αυτή της Ξάνθης, 2 στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας και 1 στην εκπαιδευτική επαρχία των Σερρών. Οι περισσότεροι από αυτούς υπηρετούν στα «βουλγαρομαμαθανικά» χωριά²³⁰.

²²⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 46. Βλ. Παράρτημα αρ. 28

²²⁸ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου., σ. 412

²²⁹ Ο.π. σ. 412

²³⁰ Ο.π. σ. 413

Γ. Μαθητές

Από τους 11.813 μαθητές που εκτίμησαν οι εκπαιδευτικές αρχές ότι υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς, στο τέλος της σχολικής χρονιάς προσέρχονταν 8.900 παιδιά στα βουλγαρικά δημοτικά σχολεία και 1204 στα βουλγαρικά προγυμνάσια, δηλαδή σύνολο 10.104 παιδιά. Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι το μεγαλύτερο μέρος των παιδιών που δε φοίτησε στο σχολείο προέρχεται από «βουλγαρορωμαμεθανικούς» οικισμούς. Πρόκειται για οικισμούς, στους οποίους δεν υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες για την ίδρυση σχολείου ή το νεοϊδρυθέν σχολείο δε λειτούργησε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς. Το τελευταίο συνέβη, διότι είτε δε διορίστηκε ο προβλεπόμενος δάσκαλος είτε ο διορισμένος δάσκαλος ήταν επιστρατευμένος κατά τη διάρκεια όλης της σχολικής χρονιάς.

6.2.2.1.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχει ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής στην αναφορά του για τις μεθόδους διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης που εφαρμόστηκαν²³¹, οι μεγάλες διαφορές των μαθητών στη γενική και τη γλωσσική κατάρτιση, στην ηλικία, κ.α. επέβαλαν μια πιο ειδική κατανομή των μαθητών στις τάξεις και μια πιο ιδιαίτερη οργάνωση της δουλειάς στο σχολείο. Τα παιδιά τοπικής προέλευσης διαχωρίστηκαν από εκείνα που ήλθαν από το εσωτερικό της χώρας και εντάχτηκαν σε ξεχωριστά τμήματα. Όσον αφορά στα παιδιά από το εσωτερικό της χώρας, η διδασκαλία από την αρχή της σχολικής χρονιάς ξεκίνησε και εξελίχθηκε κανονικά. Στα παιδιά όμως του ντόπιου πληθυσμού, όπως προέβλεπε και το σχέδιο του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, εφαρμόστηκε μια μεγαλύτερη ευελιξία της σχολικής δουλειάς και μια μεγαλύτερη κινητικότητα της διδακτέας ύλης αλλά και των τμημάτων. Με τον τρόπο αυτό η σχολική εργασία ακολούθησε εκείνες τις κατευθύνσεις, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια πιο γρήγορη και αποτελεσματική εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης. Συγκεκριμένα:

Όλα τα παιδιά ξεκίνησαν με την ύλη της Α΄ τάξης δημοτικού, που προβλέπει τη διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης. Σταδιακά οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων έπρεπε να περάσουν τη μία μετά την άλλη, από τη μικρότερη στη μεγαλύτερη τάξη. Μέχρι τις διακοπές των Χριστουγέννων, οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων έπρεπε να φτάσουν σε μια στοιχειώδη κατάκτηση της ύλης της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, για να μπορούν με επιτυχία να συνεχίσουν τη σχολική εργασία στην τάξη, στην οποία είχαν αρχικά ενταχτεί, κανονικά σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα.

Στο δημοτικό σχολείο η ευλυγισία στην οργάνωση της σχολικής εργασίας εφαρμόστηκε εύκολα. Στο προγυμνάσιο, όμως, συνάντησε δυσκολίες. Στη βαθμίδα αυτή, όπως και στο δημοτικό σχολείο, τα παιδιά τοπικής προέλευσης έπρεπε να διέλθουν την ύλη των προηγούμενων τάξεων. Ο ρυθμός, όμως, έπρεπε να είναι συγκριτικά πολύ πιο γρήγορος, καθώς οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων έπρεπε να κατακτήσουν την ύλη όλων των προηγούμενων τάξεων του δημοτικού σχολείου και του προγυμνασίου. Εκεί όπου δεν υπήρχαν παιδιά από το εσωτερικό της χώρας, η εργασία εξελίχθηκε κανονικά χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Εκεί όμως που οι προγυμνασιακές τάξεις ήταν μεικτές, η προαπαιτούμενη κατάρτιση των μαθητών

²³¹ Ο.π. σσ. 413 - 415

τοπικής προέλευσης έβαινε εις βάρος των μαθητών από τα παλαιά σύνορα της χώρας. Οι τελευταίοι ήταν υποχρεωμένοι να παρακολουθούν τα μαθήματα γραφής και ανάγνωσης, πατριδογνωσίας, κ.τ.λ. των προηγούμενων τάξεων. Δεν υπήρξε παντού και πάντοτε δυνατό να τοποθετηθούν σε διαφορετικά τμήματα, γιατί όλοι οι εκπαιδευτικοί ήταν απασχολημένοι στην προαπαιτούμενη διδασκαλία των παιδιών τοπικής προέλευσης. Επιπλέον αυτό δεν κρίθηκε και επιθυμητό. Εκτιμήθηκε ότι στην περίπτωση της χωριστής διδασκαλίας, στη συνέχεια η ένταξη σε κοινά τμήματα, με κοινή ύλη, των παιδιών από το εσωτερικό της χώρας και των συμμαθητών τους από τα νέα εδάφη θα ήταν πιο δύσκολη και θα καθυστερούσε περισσότερο.

Σε γενικές γραμμές όλοι οι εκπαιδευτικοί εκτέλεσαν με επιτυχία την αποστολή που τους ανατέθηκε και με σπάνια επιδεξιότητα και ικανότητα δίδαξαν αυτήν την προαπαιτούμενη ύλη. Για το λόγο αυτό στάθηκε δυνατό, μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων, όλα τα σχολεία να διεξάγουν τη σχολική εργασία κανονικά, σύμφωνα με όσα ορίζει το αναλυτικό πρόγραμμα²³².

Ωστόσο ο περιορισμένος χρόνος που απέμεινε, επέβαλε μια σύμπτυξη, περικοπή και σύνοψη της διδακτέας ύλης, ώστε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς να παραδοθεί στους μαθητές αλλά και να εμπεδωθεί από αυτούς ολοκληρωμένα και σφαιρικά.

Κατά το Ναλμπάντοφ οι εκπαιδευτικοί με θαυμαστή επιμονή, σπάνια προνοητικότητα και παιδαγωγική επινοητικότητα κατάφεραν να υπερκεράσουν όλες τις δυσχέρειες που προέκυψαν από τις εξαιρετικές συνθήκες εργασίας στην περιοχή αυτή και με επιτυχία να ανταποκριθούν στα διδακτικά καθήκοντα που τους ανατέθηκαν. Η διδακτική ύλη διδάχτηκε και αφομοιώθηκε με έναν πιο γενικό και συμπυκνωμένο τρόπο. Γενικά τα συνολικά αποτελέσματα της διδασκαλίας ξεπέρασαν κατά πολύ τις προσδοκίες. Πολλά σχολεία συναγωνίστηκαν μερικά από τα καλύτερα σχολεία των παλαιών συνόρων. Σύμφωνα με το Ναλμπάντοφ, υπήρχε η δυνατότητα να αντιπαραβάλλουν την εργασία και τα επιτεύγματα πολλών εκπαιδευτικών και σχολείων από διάφορες πόλεις και χωριά των παλαιών συνόρων με τα αντίστοιχα της «περιφέρειας Αιγαίου», εξαιτίας της διαρκούς συρροής παιδιών από διάφορες περιοχές της Βουλγαρίας.

Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς τα παιδιά «του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού» είχαν κατακτήσει τη μητρική τους γλώσσα σε τέτοιο βαθμό, που δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να τα διακρίνει από εκείνα που ήλθαν από το εσωτερικό της χώρας. Το γεγονός ότι σε πολλά σχολεία οι αριστούχοι ήταν παιδιά του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού, οδηγεί το Ναλμπάντοφ να κρίνει πως δε χρειάζεται να προσθέσει τίποτε περισσότερο²³³.

Όσον αφορά τώρα στην εθνική διαπαιδαγώγηση, ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι παντού η διδασκαλία διεξάγεται σε μία ατμόσφαιρα διαποτισμένη από υψηλό εθνικό πνεύμα, το οποίο δίνει έναν ιδιαίτερο τόνο στη σχολική πνευματική ατμόσφαιρα. Για το σκοπό αυτό ο εκπαιδευτικός κόσμος εκμεταλλεύεται επιδέξια όλα τα διδακτικά αντικείμενα, ιδιαίτερα όμως αυτό της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, του τραγουδιού και της σωματικής αγωγής. Η βουλγαρική γλώσσα, η βουλγαρική ιστορία και η βουλγαρική γεωγραφία έγινε το κέντρο, η εστία, γύρω από την οποία οικοδομείται η διδασκαλία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της σχολικής χρονιάς²³⁴.

Για τους σκοπούς της εθνικής ομογενοποίησης και συγκεκριμένα για την παγίωση μιας υψηλής εθνικής συνείδησης και ενός υψηλού εθνικού αισθήματος

²³² Ο.π. σ. 414

²³³ Ο.π. σ. 414

²³⁴ Ο.π. σ. 414

στους μαθητές, οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν όλα τα δυνατά μέσα: λαϊκές και παραδοσιακές εκδηλώσεις της ζωής του χωριού, εθνικούς και άλλους εορτασμούς, αναζήτηση, συντήρηση και προσκύνημα των τάφων των Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών που σκοτώθηκαν για την απελευθέρωση της «περιφέρειας Αιγαίου», εθνικούς βωμούς διευθετημένους με σύνεση και αισθητική, εθνικο – θρησκευτικά πρωινά, με τα οποία ξεκινά κάθε σχολική εβδομάδα, εθνικές προσευχές, με τις οποίες ξεκινά κάθε σχολική ημέρα, σχολικά πρωινά και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, σχολικές χορωδίες, οι οποίες διακρίνονται από υψηλά εθνικά ιδανικά, κ.α.. Συνολικά όλη η σχολική ζωή διαποτίζεται από ένα υψηλό εθνικό πνεύμα: *«Το σχολείο στέκεται εστία, κέντρο, φάρος του βουλγαρισμού. Από αυτό η βουλγαρική λαλιά και το εύχο βουλγαρικό τραγούδι ξεχύνονται, για να κατακλύσουν όλη τη γη του Μπελομόριε. Κι αν σήμερα μπορούμε να μιλάμε για ολοφάνερο γλωσσικό εκβουλγαρισμό του Μπελομόριε, με αίσθημα υπερηφάνειας πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι αυτό είναι αποκλειστικά έργο του σχολείου μας, έργο του βουλγαρικού εκπαιδευτικού κόσμου. Αυτός, ο εκπαιδευτικός κόσμος, ανάρτησε το βουλγαρισμό, όρθωσε το γονατισμένο Βούλγαρο και φύσηξε βουλγαρικό πνεύμα σε όλη τη γη του Αιγαίου.»*²³⁵

6.2.2.1.3. Πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Πέρα από τη σφαιρική σχολική εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης, οι εκπαιδευτικοί επέδειξαν μια τεράστια και πολυποικίλη εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα.

Αυτή η δραστηριότητα των εκπαιδευτικών ξετυλίχτηκε σε πολλές κατευθύνσεις: μορφωτικοί σύλλογοι, λαϊκά πανεπιστήμια, εσπερινά και γιορτινά σχολεία, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, πρωινά και απογευματινά, σχολικές χορωδίες, κάλαντα Χριστουγέννων, κάλαντα στη γιορτή του Λαζάρου (λαζαρικά), πρωτοβουλίες για την κατασκευή μνημείων ηρώων και πολλά άλλα.

Κατ' αρχήν οι μορφωτικοί σύλλογοι, όπως ήδη έχουμε δει, έγιναν το κέντρο της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών, ενώ σταδιακά ιδρύθηκαν σε όλους τους πιο μεγάλους οικισμούς με «βουλγαρικό πληθυσμό». Ο Ναλμπάντοφ μας πληροφορεί ότι η δράση τους ήταν αξιόπαινη. Μερικοί από αυτούς αγωνίστηκαν και κατάφεραν να προμηθευτούν επικερδή περιουσιακά στοιχεία – αίθουσες κινηματογράφων, κτίρια, μαγαζιά, κήπους, κ.α.. Ήδη τον Ιούνιο του 1942 οι μορφωτικοί σύλλογοι στην Αλεξανδρούπολη, στην Κομοτηνή, στην Καβάλα, τη Δράμα και τις Σέρρες διέθεταν πανέμορφες και λειτουργικές αίθουσες κινηματογράφου²³⁶.

Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι σχεδόν σε όλα τα χωριά με «βουλγαρικό πληθυσμό» – με εξαίρεση τα χωριά των Πομάκων – σχηματίστηκε ένα δίκτυο εσπερινών και γιορτινών σχολείων για τον ενήλικο «βουλγαρικό πληθυσμό». Σκοπός των σχολείων αυτών υπήρξε η στοιχειώδης εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης και η γνωριμία του πληθυσμού αυτού με τις πιο λαμπρές σελίδες της βουλγαρικής ιστορίας, καθώς και με την ομορφιά και τον πλούτο της βουλγαρικής γης. Ωστόσο άμεσος στόχος των σχολείων αυτών ήταν η οικοδόμηση μιας πιο υψηλής βουλγαρικής συνείδησης και το ξύπνημα της εθνικής υπερηφάνειας και αυτοπεποίθησης.

²³⁵ Ο.π. σσ. 414 - 415

²³⁶ Ο.π. σ. 415

Στα σχολεία αυτά φοίτησαν σχεδόν όλοι οι ενήλικες των οικισμών στους οποίους ιδρύθηκαν. Λειτουργήσαν μέχρι το μήνα Απρίλιο του 1941 και επέφεραν πολύ καλά αποτελέσματα²³⁷.

Εξάλλου μαθητές και εκπαιδευτικοί διοργάνωσαν κατά τη διάρκεια της χρονιάς δεκάδες πρωινά, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις και θεατρικές παραστάσεις, τα οποία ο πληθυσμός υποδέχτηκε με απερίγραπτο ενθουσιασμό. Σε κάθε περίπτωση γιορτής ή επετείου εκπαιδευτικοί και μαθητές συμμετείχαν με πρωινά διοργανωμένα με σύνεση και οξύνιοια, τα οποία προσέδιδαν στη γιορτή εσωτερικό περιεχόμενο.

Σχεδόν σε όλα τα πιο μεγάλα σχολεία ιδρύθηκαν αξιόλογες χορωδίες που τα επιτεύγματά τους συναγωνίζονται τις ποιοτικότερες σχολικές χορωδίες των παλαιών συνόρων. Η σχολική χορωδία της Καβάλας είναι το καμάρι όλης της περιφέρειας. Πολύ καλές είναι οι σχολικές χορωδίες στις πόλεις Αλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Δράμα, Σέρρες. Η χορωδία μάλιστα της Ξάνθης εκτέλεσε ένα αρτιότατο τεχνικά κονσέρτο.

Οι σχολικές χορωδίες περιόδευσαν σε όλους τους πιο μεγάλους οικισμούς της περιφέρειας ψάλλοντας τα κάλαντα των Χριστουγέννων και του Λαζάρου, γεγονός που αποτέλεσε γιορτή και για τους μαθητές και για τους ενήλικες. Με τον τρόπο αυτό συγκεντρώθηκαν έσοδα δεκάδων χιλιάδων λέβα, τα οποία διατέθηκαν για την ενίσχυση του πληθυσμού του Βιδινίου και των άλλων παραδουνάβιων χωριών που δοκιμάστηκαν από τις πλημμύρες.

Με πρωτοβουλία της επιθεώρησης οι εκπαιδευτικοί πέτυχαν να συγκεντρώσουν μεγάλη υλική βοήθεια για την ενίσχυση του Βούλγαρου και Γερμανού στρατιώτη, αλλά και του παραδουνάβιου πληθυσμού που επλήγη από τις πλημμύρες. Για την ενίσχυση των στρατιωτών, μεταξύ άλλων, συγκεντρώθηκε και χρηματικό ποσό που συνολικά ξεπέρασε τα 80.000 λέβα.

Τη άνοιξη του 1942 οι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Δράμας συγκέντρωσαν - με προσωπικές τους προσφορές αλλά και με έρανο σε όλη την περιφέρεια - τα απαραίτητα χρήματα για την κατασκευή κρήνης - μνημείου, προκειμένου να τιμήσουν τη μνήμη των Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών που έπεσαν στην περιοχή για την απελευθέρωση της «περιφέρειας Αιγαίου». Το Υπουργείο ενίσχυσε την προσπάθειά τους με την παροχή χρηματικού ποσού ύψους 10.000 λέβα²³⁸. Η κατασκευή ολοκληρώθηκε στις 10 Ιουνίου και στις 16 του ίδιου μήνα τελέστηκαν σε πανηγυρική εκδήλωση τα αποκαλυπτήρια του μνημείου²³⁹.

Συνολικά ο Ναλμπάντοφ εκτιμά ότι οι εκπαιδευτικοί της περιφέρειας επέδειξαν τόσο κατά τη σχολική όσο και κατά την εξωσχολική κοινωνική και πολιτιστική τους δραστηριότητα θαυμαστή αγάπη προς τους μαθητές, επιμονή, αφοσίωση, καθώς και υψηλή συνείδηση της πολιτιστικής - ιστορικής αποστολής τους.

6.2.2.1.4. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών

Ο Ναλμπάντοφ ξεκινά να περιγράφει το πνεύμα και το ήθος των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, αναφέροντας την ουσιωδέστερη παιδαγωγική αλήθεια: *η ψυχή του σχολείου είναι ο εκπαιδευτικός*. Αυτή η ρήση, συμπληρώνει ο Ναλμπάντοφ, επαληθεύεται εξαιρετικά στην περιφέρεια αυτή, όπου τίθενται τα θεμέλια του βουλγαρικού σχολείου. Το σχολείο στην «περιφέρεια Αιγαίου» πρέπει να εκπληρώσει πολλές και βαριές υποχρεώσεις. Δυστυχώς, όμως, η συνδρομή όλων των

²³⁷ Ο.π. πάλι σ. 415

²³⁸ Το ποσό αυτό αναγράφεται και στις δαπάνες του Υπουργείου για την περιφέρεια κατά το οικονομικό έτος 1942, υπό τον τίτλο «Βοήθεια για μνημεία και προτομές». Βλ. Παράρτημα, Πίνακας 3

²³⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης..., σ. 416

άλλων επικουρικών εκπαιδευτικών παραγόντων (βιβλιοθήκες, αναγνωστήρια, επιμορφωτικοί σύλλογοι κ.α.) είναι περιορισμένη.

Γενικά, όπως μαρτυρεί ο Ναλπάντοφ, το σύνολο των εκπαιδευτικών της περιφέρειας διαθέτει υγιές και υψηλά πατριωτικό πνεύμα. *«Εργάζεται καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς με υψηλή συνείδηση της αποστολής του, του μεγάλου ιστορικού χρέους που η εθνική – ιστορική πραγματικότητα θέτει στο βουλγαρικό σχολείο, με αυξημένη συναίσθηση καθήκοντος και ευθύνης και με μια μεγάλη αγάπη και αφοσίωση για το έθνος και την πατρίδα – παρά τα μεγάλα εμπόδια και τις δυσχέρειες της προσωπικής του διαβίωσης. Οι αγωνιώδεις ημέρες των γεγονότων της Δράμας μας έδειξαν πόσο πολύ αγαπά ο εκπαιδευτικός μας την ολότητα του έθνους και την ανεξαρτησία της πατρίδας του, τα οποία τόσο επάζια εκείνος υπερασπίστηκε με το τουφέκι στο χέρι. Για τη γενναία δράση και αυτοθυσία τους 3 εκπαιδευτικοί της επαρχίας Δράμας βραβεύτηκαν από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας με ρολόι, ενώ σε όλους τους εκπαιδευτικούς της περιφέρειας εκφράστηκε έπαινος.*

*Αριστερές, αντικρατικές κ.α. εκδηλώσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς δεν παρατηρήθηκαν.»*²⁴⁰

6.2.2.1.5. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Για τη συνολική πολιτιστική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην «περιφέρεια Αιγαίου», διοργανώθηκαν κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 δύο επαρχιακές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών κάθε εκπαιδευτικής επαρχίας, στα κέντρα των επαρχιών αυτών, σύμφωνα με τις εντολές του Υπουργείου²⁴¹.

Επίσης διοργανώθηκε στην Καβάλα μία περιφερειακή συνδιάσκεψη όλων των εκπαιδευτικών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, στην οποία έλαβαν μέρος όλοι οι εκπαιδευτικοί της περιφέρειας και η οποία πλαισιώθηκε από εκπαιδευτική εκδρομή στο νησί Θάσο και περιήγηση στην αρχαία πόλη των Φιλίππων²⁴². Η γενική αυτή συνδιάσκεψη όλων των εκπαιδευτικών της περιφέρειας διοργανώθηκε με βάση την Εγκύκλιο αρ. 1950 από τις 10 Φεβρουαρίου 1942²⁴³, την οποία αναλυτικά επεξεργαστήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο²⁴⁴. Διήρκησε από τις 3 έως τις 5 Μαΐου 1942. Τη συνδιάσκεψη τίμησε με την παρουσία του ο ίδιος ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και εκφώνησε μάλιστα μακροσκελή λόγο.

Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης είχαν προκαθοριστεί από την Εγκύκλιο αρ. 1950 και βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με το θεμελιώδη σκοπό της βουλγαρικής εκπαίδευσης και την αξιοποίηση των πορισμάτων της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής. Συγκεκριμένα εκφωνήθηκαν οι παρακάτω εισηγήσεις: *Γραπτές ασκήσεις στο βασικό σχολείο*, από τον Τ. Πετρόφ, επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Ξάνθης, *Διδακτική- ερευνητική μέθοδος* από τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Σερρών, Μπ. Μπογκντάνοφ, *Η δημιουργική δύναμη του εκπαιδευτικού*, από τον Αγγ. Πόποφ, επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Καβάλας, και τέλος *Η διαπαιδαγώγηση στο έργο του σύγχρονου κράτους*, από τον Τ. Καραβανέφσκι. Ταυτόχρονα διεξήχθησαν και ορισμένες πρότυπες διδασκαλίες²⁴⁵.

²⁴⁰ Ο.π. σ. 416

²⁴¹ Ο.π. σ. 416

²⁴² Ο.π. σ. 416

²⁴³ Στο ίδιο

²⁴⁴ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 6.2.1.4.

²⁴⁵ *Училищен Преглед*, 1942, τ. 5 - 6 (том XLI, кн. 5 - 6), σσ. 648 - 651

Επίσης συγκλήθηκαν, με πρωτοβουλία των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών, δεκάδες τοπικές συνδιασκέψεις και συνδιασκέψεις στα κέντρα των επαρχιών. Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι όλες οι εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις, άρτια οργανωμένες, εξέτασαν με εμβρίθεια θέματα που σχετίζονται με τα προβλήματα της βουλγαρικής εκπαίδευσης και το μέλλον του έθνους και του κράτους. Εξάλλου για όλες τις συνδιασκέψεις έχει στείλει έγκαιρα στο Υπουργείο ξεχωριστή αναφορά²⁴⁶.

Επίσης ο Ναλμπάντοφ αναφέρει πως στην κατεύθυνση της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες για τη σύσταση σχολικών βιβλιοθηκών και την οργάνωση κινητών επαρχιακών βιβλιοθηκών για τους εκπαιδευτικούς. Κρίνει ότι και σε αυτήν την κατεύθυνση τα αποτελέσματα υπήρξαν ικανοποιητικά²⁴⁷.

6.2.2.1.6. Υλικές συνθήκες

Έχουμε ήδη επισημάνει πως οι προσπάθειες για την προμήθεια των απαραίτητων εκπαιδευτικών βοηθημάτων και του σχολικού εξοπλισμού, όπως και για τη διοργάνωση και τον εμπλουτισμό των σχολικών βιβλιοθηκών δε σταμάτησαν κατά τη διάρκεια ολόκληρης της σχολικής χρονιάς. Επιπλέον οι εκπαιδευτικές αρχές επέμειναν ιδιαίτερα και στο ζήτημα της καθαριότητας και του εξωραϊσμού των σχολείων. Η υψηλή αισθητική κρίνεται ως ένα εθνικό βουλγαρικό χαρακτηριστικό γνώρισμα, σύμβολο της εθνολογικής καθαρότητας (εθνικοσοσιαλιστική παιδαγωγική), που πρέπει να προταχθεί κατά τη διαδικασία της εθνικής ομογενοποίησης²⁴⁸.

Ωστόσο μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς ο Ναλμπάντοφ διαπιστώνει ότι καμία βελτίωση δεν έχει επέλθει στις συνθήκες διδασκαλίας στα Πομακοχώρια. Εξακολουθεί να υπάρχει έλλειψη και των πιο στοιχειωδών σχολικών υποδομών, και των πιο βασικών διδακτικών βοηθημάτων. Οι δήμοι, αναιμικοί οικονομικά, αδυνατούν να καλύψουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο ο Ναλμπάντοφ υπόσχεται ότι για την επόμενη σχολική χρονιά θα αναλάβει κάθε δυνατό εγχείρημα και για τη βελτίωση των σχολικών κτιρίων και για τη δημιουργία καταλυμάτων για τους εκπαιδευτικούς. Το τελευταίο κρίνεται άκρως απαραίτητο, διότι κατά τον παρόντα χρόνο στους «βουλγαρορωμαεθναϊκούς οικισμούς» ελλείπουν όλες οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε να στεγαστούν οι εκπαιδευτικοί σε κατοικίες ιδιωτών. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής ελπίζει ότι με μικρή κρατική βοήθεια σύντομα θα μπορέσει να επιφέρει ικανοποιητικά αποτελέσματα στις σχολικές συνθήκες των «βουλγαρορωμαεθναϊκών οικισμών». Για το σκοπό αυτό ήδη έχει γίνει στην επιθεώρηση επεξεργασία συγκεκριμένου σχεδίου²⁴⁹.

6.2.2.1.7. Πολιτιστικά ιδρύματα

Στην περιφέρεια λειτούργησαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 τρία αρχαιολογικά μουσεία: ένα στην πόλη της Καβάλας, ένα στο Λιμένα της Θάσου και

²⁴⁶ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης...*, σ. 416

²⁴⁷ Ο.π. σ. 416

²⁴⁸ Ο.π. σ. 417

²⁴⁹ Ο.π. σ. 417

ένα στη Χώρα της Σαμοθράκης. Επίσης ένα αρκετά πλούσιο σχολικό αρχαιολογικό μουσείο λειτούργησε στο βασικό σχολείο στην πόλη των Σερρών²⁵⁰.

Όλα τα αρχαιολογικά μνημεία και αντικείμενα είναι άριστα διευθετημένα και διαφυλαγμένα σε ειδικά διαμορφωμένα για το σκοπό αυτό κτίρια. Με εντολή της επιθεώρησης οι αντίστοιχοι δήμοι διόρισαν φύλακες – εφόρους των μουσείων. Ο έφορος του μουσείου στο Λιμένα είναι Έλληνας, με ειδική κατάρτιση, ο οποίος για πάνω από 10 χρόνια ήταν στην υπηρεσία της γαλλικής επιστημονικής αποστολής, που διεξήγαγε τις ανασκαφές στο νησί της Θάσου. Στην Καβάλα, πέρα από το διορισμένο φύλακα, το συμβούλιο των εκπαιδευτικών όρισε έναν εκπαιδευτικό ειδικά για την τεχνική διευθέτηση του μουσείου. Διορίστηκε επίσης φύλακας για τα καλά διατηρημένα ευρήματα των ανασκαφών των Φιλίππων. Το σχολικό μουσείο στις Σέρρες διαφυλάσσεται από τις σχολικές αρχές.

Δεν ιδρύθηκαν άλλοι πολιτιστικοί οργανισμοί στην περιφέρεια²⁵¹.

Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε αναλυτικά την εξέλιξη της σχολικής χρονιάς 1941-1942, ξεχωριστά σε κάθε εκπαιδευτική επαρχία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.

6.2.2.2. Εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής

6.2.2.2.1. Σύνοψη της εκπαιδευτικής περιφέρειας

A. Σχολεία

Στις ενωμένες εκπαιδευτικές περιφέρειες Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής που σχημάτισαν τελικά την εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, ιδρύθηκαν 33 συνολικά σχολεία: 27 δημοτικά σχολεία στα χωριά της διοικητικής επαρχίας Κομοτηνής, και στην πόλη της Κομοτηνής 1 δημοτικό σχολείο και 1 βασικό σχολείο. Στα χωριά της διοικητικής επαρχίας Αλεξανδρούπολης ιδρύθηκαν 2 δημοτικά σχολεία και στην πόλη της Αλεξανδρούπολης 1 δημοτικό σχολείο και ένα προγυμνάσιο²⁵². Από τα 33 συνολικά σχολεία, τα 20, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ιδρύθηκαν σε Πομακοχώρια και τα 5 από τα 20 δε λειτούργησαν καθόλου, καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς²⁵³.

Στην πόλη της Κομοτηνής λειτούργησε και το μοναδικό νηπιαγωγείο της περιφέρειας.

B. Εκπαιδευτικοί

Στη διοικητική επαρχία Κομοτηνής υπηρέτησε το εξής προσωπικό στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία: Στα χωριά υπηρέτησαν 11 μόνιμοι εκπαιδευτικοί, 7 άνδρες και 4 γυναίκες, και 19 αναπληρωτές, 16 άνδρες και 3 γυναίκες. Στην πόλη της Κομοτηνής

²⁵⁰ Στο ίδιο

²⁵¹ Ο.π. σ. 418

²⁵² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942*, από τις 26 – 6 – 1942, σσ. 384 – 384 πλάτη. Παράλληλα στο Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, στη σ. 102 αναφέρεται ότι στην πόλη της Κομοτηνής λειτούργησε κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 μόνο 1 δημοτικό σχολείο, ενώ στη σ. 103 αναφέρεται ότι στην ίδια πόλη κατά την ίδια σχολική χρονιά λειτούργησε 1 αυτόνομο προγυμνάσιο. Βλ. και στο Παράρτημα τον Πίνακα 5 και Αρ. 13

²⁵³ Βλ. και Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής*., σ. 384 πλάτη.

υπηρετήσαν 6 μόνιμοι εκπαιδευτικοί, 2 άνδρες και 4 γυναίκες. Οι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου ήταν 3 μόνιμοι, 1 άνδρας και 2 γυναίκες. Στη διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης, στα σχολεία των χωριών υπηρετήσαν 2 μόνιμοι άνδρες εκπαιδευτικοί, στο δημοτικό της πόλης 2 γυναίκες και 2 άνδρες μόνιμοι εκπαιδευτικοί και στο προγυμνάσιο 2 άνδρες και 1 γυναίκα, μόνιμοι εκπαιδευτικοί. Το σύνολο των Βούλγαρων εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής ήταν 48 εκπαιδευτικοί, στους οποίους πρέπει να προστεθεί 1 δασκάλα του βουλγαρικού νηπιαγωγείου με ειδική κατάρτιση²⁵⁴, 4 διδάσκοντες²⁵⁵ του Κορανίου στα Πομακικά χωριά και 3 Βουλγάρες εκπαιδευτικοί στα ιδιωτικά σχολεία της επαρχίας²⁵⁶. Για τα τελευταία και το προσωπικό τους θα γίνει λόγος σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

Εξάλλου από τους μόνιμους εκπαιδευτικούς δημοτικού και προγυμνασίου, 16 διορίστηκαν μόνιμα στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, 2 στα χωριά και 14 στις πόλεις. Από τα παλαιά σύνορα μετατέθηκαν 13 εκπαιδευτικοί, εκ των οποίων μόνο 2 υπηρετούν στις πόλεις, ενώ οι υπόλοιποι 11 υπηρετούν στα χωριά²⁵⁷, γεγονός που ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής σχολιάζει αρνητικά.

Εξάλλου επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής σχολιάζει αρνητικά και το γεγονός ότι στα χωριά της διοικητικής επαρχίας Κομοτηνής οι 19 στους 30 δασκάλους είναι αναπληρωτές. Αυτοί οι 19 υπηρετούν κυρίως στα Πομακοχώρια. Ο επιθεωρητής αναφέρει ότι οι περισσότεροι από αυτούς τους αναπληρωτές δεν έχουν καμία παιδαγωγική κατάρτιση και στο μεγαλύτερο μέρος τους δε θα μπορούσαν ποτέ να ενσωματωθούν στο επάγγελμα του δασκάλου και να καταστούν κοινωνοί του πνεύματος του εκπαιδευτικού.

Για όλα τα παραπάνω ο επιθεωρητής κάνει 2 προτάσεις²⁵⁸:

1. Προτείνει οι εκπαιδευτικοί που θα υπηρετήσουν στις πόλεις να επιλέγονται μέσω διαγωνισμού. Εάν αυτό δεν είναι δυνατό αυτή τη χρονική στιγμή, τότε για να διοριστούν μόνιμα εκπαιδευτικοί στις πόλεις της περιφέρειας Αιγαίου, πρέπει για 3 συνεχόμενα χρόνια να έχουν βαθμολογηθεί με «λίαν καλώς» και από τα 3 χρόνια το ένα να το έχουν υπηρετήσει στην πόλη στην οποία διορίστηκαν. Ειδεμή όλοι οι εκπαιδευτικοί θα επιδιώκουν να διοριστούν στις πόλεις και ένας απειροελάχιστος αριθμός στα χωριά. Στο σημείο αυτό ο επιθεωρητής σημειώνει ότι κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά 1941 – 1942 πολλοί εκπαιδευτικοί υπηρέτησαν στις πόλεις χωρίς να το αξίζουν, διότι ποτέ δεν υπήρξαν καλοί εκπαιδευτικοί, ούτε και για τα χωριά²⁵⁹.
2. Για την επαγγελματική επιμόρφωση των αναπληρωτών εκπαιδευτικών, ο επιθεωρητής προτείνει για δύο συνεχόμενα χρόνια αυτοί να παρακολουθήσουν από ένα τριμηνιαίο σεμινάριο και στη συνέχεια να τους επιτραπεί να δώσουν κρατικές εξετάσεις.

Γ. Μαθητές

²⁵⁴ Ο.π. σ. 389 πλάτη

²⁵⁵ Τα άτομα που δίδασκαν το Κοράνι ήταν εξωτερικοί διδάσκοντες (лектори) και δεν εντάσσονταν στο εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου.

²⁵⁶ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942*, από τις 26 – 6 – 1942, σ. 384 πλάτη

²⁵⁷ Ο.π. σ. 385. Συγκεκριμένα κατακρίνει το γεγονός ότι κατά τη διαδικασία τοποθέτησης των εκπαιδευτικών στα χωριά και τις πόλεις δεν τηρήθηκαν αξιοκρατικές διαδικασίες.

²⁵⁸ Στο ίδιο

²⁵⁹ Στο ίδιο

Είδαμε ότι κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς είχαν εντοπιστεί 242 μαθητές «βουλγαρικής καταγωγής». Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς ο αριθμός των Βουλγάρων που κατέφθαναν στην επαρχία αυξανόταν από μέρα σε μέρα. Συνολικά στα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς προσήλθαν άλλα 753 παιδιά Βουλγάρων εποίκων, οι οποίοι στο παρελθόν είχαν εκτοπιστεί από τις ίδιες περιοχές. Η εισροή του βουλγαρικού πληθυσμού σημειώθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό στις πόλεις και λιγότερο στα χωριά. Ωστόσο ο επιθεωρητής προβλέπει ότι μετά το κλείσιμο του έτους 1942 θα αυξηθεί η εισροή των εποίκων και στα χωριά²⁶⁰.

Από τους 1.003 Πομάκους μαθητές που εντοπίστηκαν, στα βουλγαρικά εθνικά σχολεία προσήλθαν οι 845. Μετά από εντολή του Υπουργείου δεν εφαρμόστηκαν οι διατάξεις που προβλέπει το άρθρο 38 του Νόμου για την Εθνική Παιδεία και δεν επιβλήθηκαν πρόστιμα σε αυτούς που δεν προσήλθαν στο σχολείο²⁶¹.

Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς από τα εθνικά βουλγαρικά σχολεία πέρασαν 1.840 μαθητές²⁶². Στο βουλγαρικό νηπιαγωγείο φοίτησαν 49 παιδιά²⁶³.

6.2.2.2.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Τα μαθήματα στα βουλγαρικά σχολεία ξεκίνησαν στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής στις 8 Σεπτεμβρίου 1941. Ο επιθεωρητής σχολιάζει πως οι ντόπιοι Βούλγαροι, στους οποίους είχε απαγορευτεί μέχρι πρότινος να μιλούν τη μητρική τους γλώσσα, τώρα μπορούσαν ελεύθερα στα βουλγαρικά σχολεία να μελετούν σε αυτήν²⁶⁴.

Στα χωριά τα μαθήματα έληξαν στις 30 Μαΐου 1942. Οι προφορικές εξετάσεις έλαβαν χώρα στις 31 Μαΐου και οι τελετές λήξης στις 7 Ιουνίου. Στις πόλεις πάλι για την ΙΙΙ τάξη του προγυμνασίου τα μαθήματα έληξαν στις 6 Ιουνίου και οι εξετάσεις ξεκίνησαν στις 10 Ιουνίου. Για τους υπόλοιπους μαθητές των πόλεων τα μαθήματα συνεχίστηκαν μέχρι τις 13 Ιουνίου. Οι προφορικές εξετάσεις έγιναν στις 14 Ιουνίου και οι τελετές λήξης στις 21 Ιουνίου. Πρόωρα διακόπηκαν τα μαθήματα στο χωριό Σουσουρ – κιοϊ (Σώστης), διότι ο δάσκαλος του σχολείου επιστρατεύτηκε στις 11 Μαΐου 1942.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς τα μαθήματα διακόπηκαν δυο φορές, και συγκεκριμένα από τις 15 – 9 έως τη 1 – 10- 1941 εξαιτίας της ασθένειας της πολιομυελίτιδας, και από τις 21 – 1 μέχρι τις 4 – 2 -1942 εξαιτίας του ψύχους²⁶⁵.

Η διδασκαλία και η διαπαιδαγώγηση στα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής – αναφέρει ο σχολικός επιθεωρητής - διεξήχθη εξ ολοκλήρου στη βάση του σχεδίου που καταρτίστηκε από το ΠΣΣΕΞ το Σεπτέμβριο του 1941. Στην πρώτη διοικητική – παιδαγωγική συνδιάσκεψη των εκπαιδευτικών που συγκάλεσε ο Γκεοργκίεφ στις 25, 26 και 27 Σεπτεμβρίου το σχέδιο αυτό διευκρινίστηκε και προσαρμόστηκε πάνω στις ειδικές συνθήκες της εκπαιδευτικής επαρχίας²⁶⁶.

²⁶⁰ Ο.π. σ. 384 πλάτη

²⁶¹ Στο ίδιο

²⁶² Στο ίδιο

²⁶³ Ο.π. σ. 387 πλάτη

²⁶⁴ Ο.π. σ. 385

²⁶⁵ Ο.π. σ. 385

²⁶⁶ Ο.π. σ. 385 πλάτη

Η ομαδοποίηση των μαθητών στις τάξεις του δημοτικού και του προγυμνασίου έγινε ως εξής :

Στην πόλη της Κομοτηνής τα παιδιά των «ντόπιων Βουλγάρων» εντάχθηκαν σε ξεχωριστά τμήματα βραδύτερης και ειδικής διδασκαλίας, προκειμένου από τη μια, να διδαχθούν αποτελεσματικότερα τη βουλγαρική γλώσσα, και από την άλλη, να μην ανακόψουν την πρόοδο της σχολικής εργασίας των παιδιών που ήλθαν από το εσωτερικό της χώρας. Οι μαθητές των προγυμνασίων, επειδή είχαν ήδη παρακολουθήσει τα σεμινάρια πάνω στη λόγια βουλγαρική γλώσσα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1941 (σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας»), ήταν ήδη σχετικά καλά προετοιμασμένοι για να φοιτήσουν στην αντίστοιχη τάξη.

Σε όλους τους Πομάκικους οικισμούς όλα τα παιδιά γράφτηκαν στην Α΄ τάξη δημοτικού και καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς η διδασκαλία έγινε με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα της τάξης αυτής. Ο Γκεοργκίεφ εξηγεί ότι αυτό συνέβη, διότι τα παιδιά αυτά δε φοίτησαν ποτέ σε πραγματικό σχολείο, με την πλήρη σημασία του όρου. Η πρώην ελληνική διοίκηση ήταν αρνητικά διατεθειμένη έναντι αυτής της κατηγορίας του πληθυσμού και δεν επέδειξε γι' αυτήν απολύτως καμία εκπαιδευτική μέριμνα²⁶⁷.

Στην πόλη της Αλεξανδρούπολης, αλλά και σε όλους τους υπόλοιπους μη μωαμεθανικούς οικισμούς της εκπαιδευτικής επαρχίας, κατά το πρώτο εξάμηνο του σχολικού έτους εφαρμόστηκε μια κινητικότητα της διδασκτέας ύλης και των τάξεων, ώσπου στο δεύτερο εξάμηνο κάθε παιδί εντάχτηκε στην αντίστοιχη τάξη δημοτικού ή προγυμνασίου, ανάλογα με την ηλικία του και την τάξη που τελείωσε στο ελληνικό σχολείο.

Η προβλεπόμενη διδασκτέα ύλη στάθηκε αδύνατο να καλυφθεί σχεδόν σε όλες τις τάξεις προγυμνασίου και στις μεγάλες τάξεις του δημοτικού, διότι η επιδημία της πολιομυελίτιδας και το δριμύ ψύχος κράτησαν τους μαθητές μακριά από το σχολείο για μεγάλο διάστημα. Αυτό επέβαλλε τη σύμπτυξη της διδασκτέας ύλης στο μέγιστο επιτρεπτό όριο, ώστε οι μαθητές να μη συναντήσουν δυσκολίες στην κατανόηση της ύλης της επόμενης χρονιάς²⁶⁸.

Εξαιρετικά μεγάλη φροντίδα επενδύθηκε στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η οποία διεξήχθη σύμφωνα με το πατροπαράδοτο εθνικό πνεύμα. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν²⁶⁹ :

1. Η διδασκτέα ύλη όλων των μαθημάτων, ιδιαίτερα όμως της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, και του τραγουδιού. Ο επιθεωρητής αναφέρει ότι το βουλγαρικό τραγούδι και η βουλγαρική γλώσσα κατέκλυσαν τη γη Αιγαίου.
2. Ο εξωραϊσμός του σχολείου. Σε αυτή την κατεύθυνση – σχολιάζει ο Γκεοργκίεφ – έγινε ό,τι έπρεπε και ό,τι ήταν δυνατό.
3. Εορτασμός των εθνικών επετείων, σειρά από υποδοχές και αποστολές εξεχόντων εκπροσώπων της βουλγαρικής διοίκησης και συμμαχικών χωρών, οι οποίοι επισκέφτηκαν τα νέα εδάφη, φροντίδες για τους τάφους των στρατιωτών που σκοτώθηκαν για την απελευθέρωση και την ενοποίηση του βουλγαρικού λαού. Γενικά έγινε εκμετάλλευση κάθε ευκαιρίας για τη δημόσια προβολή ενός υψηλού και ακμαίου εθνικού πνεύματος και για την παγίωση του εθνικού φρονήματος στις ψυχές των μαθητών.

²⁶⁷ Στο ίδιο

²⁶⁸ Στο ίδιο. Από ό, τι φαίνεται οι μαθητές στο προγυμνάσιο Αλεξανδρούπολης δεν παρακολούθησαν τα σεμινάρια «βουλγαρογνωσίας» του καλοκαιριού του 1941.

²⁶⁹ Ο.π. σ. 385 πλάτη

4. Σχολικές ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, οι οποίες διοργανώθηκαν σε 26 διαφορετικές τοποθεσίες της εκπαιδευτικής επαρχίας.
5. Σε όλα τα σχολεία καθιερώθηκαν σύντομοι εθνικοί εορτασμοί στην αρχή κάθε εβδομάδας.
6. Η συλλογική ζωή των μαθητών, καθώς κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς σχηματίστηκαν 8 μαθητικές οργανώσεις, και συγκεκριμένα δύο χριστιανικοί σύλλογοι, ένας τουριστικός και 5 οργανώσεις του Ερυθρού Σταυρού νεολαίας.

Τα αποτελέσματα όλων των προσπαθειών για τη διδασκαλία και τη διαπαιδαγώγηση ήταν πέρα από κάθε προσδοκία. Τα παιδιά του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού, που κατά την αρχή της σχολικής χρονιάς δε μπορούσαν να μιλήσουν τη μητρική τους γλώσσα, μέχρι τη λήξη του σχολικού έτους δε διακρίνονταν από τους συμμαθητές τους από τα παλαιά σύνορα. Αυτό στάθηκε δυνατό μόνο εξαιτίας της επίμονης κοπιαστικής εργασίας των εκπαιδευτικών. Ο επιθεωρητής αναφέρει ότι εκπλήρωσαν την αποστολή τους ως οι πρώτοι διανοούμενοι στα εδάφη αυτά, σε μεγάλη έκταση και με μεγάλη έμπνευση²⁷⁰.

Τα υπάρχοντα εμπόδια, τα οποία υπονόμειναν την εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης στη επαρχία κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942 ήταν τα εξής:

1. Τα παιδιά του τοπικού βουλγαρικού πληθυσμού δε γνώριζαν τη μητρική τους γλώσσα, για την εκμάθηση της οποίας έπρεπε να διατεθεί σημαντικό χρονικό διάστημα.
2. Στα σχολεία κατέφθαναν διαρκώς νέοι μαθητές, από όλα τα μέρη της χώρας, με πολύ μεγάλες διαφορές στο πνευματικό επίπεδο.
3. Δεν υπήρχε ικανοποιητικός σχολικός εξοπλισμός και διδακτικά βοηθήματα.
4. Υπήρχε μεγάλος αριθμός αναπληρωτών εκπαιδευτικών, οι οποίοι δεν ήταν άρτια καταρτισμένοι.

Από τα 1.486 παιδιά, που παρέμειναν στα δημοτικά σχολεία μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, πέρασαν στην επόμενη τάξη τα 809 και έμειναν στην ίδια τάξη τα 677. Ο Γκεοργκιέφ διευκρινίζει ότι από τα 677 παιδιά που έμειναν στην ίδια τάξη, τα 577 προέρχονται από τους «βουλγαρομωαμεθανικούς οικισμούς»²⁷¹.

Εξάλλου στα προγυμνάσια παρέμειναν μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς 293 μαθητές, εκ των οποίων οι 198 πέρασαν με επιτυχία τις τάξεις τους, οι 66 κρίθηκαν ανεξεταστέοι και οι 29 έμειναν στην ίδια τάξη.

6.2.2.2.3. Πολιτιστική – κοινωνική, εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Στον τομέα αυτό – γράφει ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής²⁷² - εφαρμόστηκε στην ολόκληρά του το πλάνο που επεξεργάστηκε το ΠΣΣΕΕ κατά τη δεύτερη σύσκεψή του στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1941, στην πόλη της Ξάνθης²⁷³. Ταυτόχρονα ο επιθεωρητής κάθε μήνα έστελνε στο Υπουργείο ειδική αναφορά για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα των εκπαιδευτικών²⁷⁴. Συγκεντρωτικά:

²⁷⁰ Ο.π. σ. 386

²⁷¹ Ο.π. σ. 386

²⁷² Στο ίδιο

²⁷³ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 6.2.1.4.

²⁷⁴ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, από τις 26 – 6 – 1942, σ. 386

1. Στην εκπαιδευτική επαρχία ιδρύθηκαν 3 μορφωτικοί σύλλογοι, οι οποίοι ήδη εκδηλώνουν αισθητή πολιτιστική – μορφωτική δραστηριότητα. Τέτοιοι σύλλογοι ιδρύθηκαν στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη και στις Σάπες.
2. Σε 7 διαφορετικά σημεία της εκπαιδευτικής επαρχίας διοργανώθηκαν εθνικά αναγνωστήρια και εσπερινά σχολεία. Διεξήχθησαν από τους εκπαιδευτικούς 48 διαλέξεις και ομιλίες.
3. Δραστηριοποιούνται στην εκπαιδευτική επαρχία 4 μαθητικές χορωδίες, και συγκεκριμένα στην Κομοτηνή, στην Αλεξανδρούπολη, στις Σάπες και στο Γιασί – κιοϊ (Ιασμος).
4. Οι δύο θεατρικές ομάδες της εκπαιδευτικής επαρχίας, αυτή του μορφωτικού συλλόγου της Αλεξανδρούπολης και η αντίστοιχη του Εκπαιδευτικού σωματείου της Κομοτηνής έδωσαν συνολικά 5 παραστάσεις.
5. Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί της Αλεξανδρούπολης και της Κομοτηνής συμμετείχαν ενεργά στους νεοϊδρυθέντες γυναικείους φιλανθρωπικούς συλλόγους.
6. Σύλλογος γονέων και εκπαιδευτικών ιδρύθηκε μόνο στην πόλη της Κομοτηνής. Ο σύλλογος αυτός ήδη αναπτύσσει αξιόλογη δράση.
7. Οι εκπαιδευτικοί στα Πομακοχώρια, σε στενή συνεργασία με την Πανβουλγαρική ένωση «Πατήρ Παΐσιος», εργάστηκαν για την εθνική αφύπνιση του «βουλγαρομωαμεθανικού πληθυσμού». Ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα επιτεύχθηκαν στα χωριά Γκερντεμέ (Κάρδαμος), Κεζβιρέν (Κύμη), και Καζάλ Αγκάτς (Ράγκοντα). Σε ένα μεγάλο βαθμό, αναγνωρίζει ο Γκεοργκίεφ, η επιτυχία αυτή οφείλεται στο γνωστό ντόπιο «βουλγαρομωαμεθανό» δάσκαλο Μεχμέντ Νεζίροφ, τον οποίο το Υπουργείο τίμησε με χρηματικό βραβείο 2.000 λέβα. Με χρηματικό βραβείο 3.000 λέβα τιμήθηκε από το Υπουργείο ο δάσκαλος Γκεόργκι Γιανακίεφ, για τη σχολική και την εξωσχολική του δραστηριότητα στους ίδιους οικισμούς²⁷⁵.

6.2.2.2.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Ήδη από την αρχή της σχολικής χρονιάς διοργανώθηκαν 2 εκπαιδευτικά σωματεία – ένα στην Κομοτηνή και ένα στην Αλεξανδρούπολη. Στην Κομοτηνή διοργανώθηκε και επαρχιακή εκπαιδευτική βιβλιοθήκη στην Επαρχιακή Επιθεώρηση²⁷⁶.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς συγκλήθηκαν 4 επαρχιακές παιδαγωγικές συνδιασκέψεις εκπαιδευτικών. Σχετικά με τις εργασίες των παραπάνω συνδιασκέψεων ήδη έχει σταλεί στο Υπουργείο ειδική αναφορά. Επιπλέον κατά την πρώτη διοικητική συνδιάσκεψη που διοργανώθηκε στην Κομοτηνή στις 25, 26 και 27 Σεπτεμβρίου του 1941 δόθηκαν διεξοδικές οδηγίες στους διευθυντές των βασικών και των δημοτικών σχολείων για την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων²⁷⁷.

Επιπλέον, στην αναφορά του για την προσωπική του δράση, ο Γκεοργκίεφ γράφει ότι διοργανώθηκαν και 4 τοπικές εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις στους οικισμούς

²⁷⁵ Στο ίδιο

²⁷⁶ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, Αναφορά για τη δράση επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής κατά το σχολικό έτος 1941 – 1942, από τις 26 – 6 – 1942, σ. 388 πλάτη (ολόκληρη η αναφορά στις σσ. 388 – 389 πλάτη).

²⁷⁷ Ο.π. σ. 388 πλάτη

Κερεζλί (Κερασιά Σώστη), Σουσουρ – κιοϊ (Σώστης), Γκερντεμέ (Κάρδαμος) και Σάπες, τις οποίες διηύθυναν οι αντίστοιχοι κεντρικοί διευθυντές²⁷⁸.

Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας – 32 σε σύνολο 39 εκπαιδευτικών – έλαβαν μέρος στην Περιφερειακή συνδιάσκεψη εκπαιδευτικών που συγκλήθηκε στην Καβάλα και στη συνέχεια συμμετείχαν στην εκπαιδευτική εκδρομή που ακολούθησε στη Θάσο και στην αρχαία πόλη των Φιλίππων²⁷⁹.

6.2.2.2.5. Υλικές συνθήκες

Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς οι υλικές συνθήκες διεξαγωγής του εκπαιδευτικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής δε βελτιώθηκαν σημαντικά. Εξάιρεση αποτελεί μόνο η ολοκλήρωση της κατασκευής του μισοτελειωμένου από την ελληνική διοίκηση σχολείου στο χωριό Κοζλού – κιοϊ (Καρυδιά), η οποία αναμένεται μέσα στο καλοκαίρι του 1942. Για το σκοπό αυτό διατέθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας από τον προϋπολογισμό του κράτους, το ποσό των 80.000 λέβα²⁸⁰.

Επίσης κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 λειτούργησαν για ορισμένα χρονικά διαστήματα 3 δωρεάν μαθητικά συσσίτια : 1 στην πόλη της Κομοτηνής, από τις 15 – 3 μέχρι τις 10 – 5 – 1942, στην οποία τρέφονταν 38 φτωχοί μαθητές, και στα χωριά Κοζβίρεν (Κάτω Βυρσίνη) και Καζάλ – Αγκάτς (Ράγκοντα) από τις 20 – 4 μέχρι τις 31 – 5 – 1941, στις οποίες τρέφονταν όλοι οι μαθητές²⁸¹.

Όσον αφορά στις σχολικές περιουσίες και τα σχολικά ταμεία, ο Γκεοργκίεφ αναφέρει ότι μέχρι τη στιγμή εκείνη (26-6-1942) δεν είχαν ακόμη εντοπιστεί. Υποδείχθηκαν μόνο αγροτεμάχια 32 στρεμμάτων στις Σάπες και 15 στρεμμάτων στο χωριό Καρα – Κούρτζαλι (Κροβίλη). Ωστόσο καθώς το ζήτημα των σχολικών περιουσιών στα νέα εδάφη δεν καθορίστηκε ακόμη νομοθετικά με οριστικό τρόπο, οι τοπικές αγρονομικές αρχές θεωρούν την περιουσία αυτή κρατική και όχι σχολική²⁸².

Αναφορικά με τα σχολικά ταμεία, μόνο στο χωριό Σάπες έχει υποδειχθεί το ποσό των 15.000 λέβα. Ταμείο για τους φτωχούς μαθητές δημιουργήθηκε μόνο στην πόλη της Κομοτηνής, με κεφάλαιο 240 λέβα, κατά τον Ιούνιο του 1942. Άλλοι χρηματικοί λογαριασμοί δεν υποδείχθηκαν, ούτε εντοπίστηκαν²⁸³.

6.2.2.3. Εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης

6.2.2.3.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας

Α. Σχολεία

Στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης από τους 134 κατοικημένους οικισμούς σχολεία λειτούργησαν μόνο στους 23 (19 χωριά, 3 συνοικισμοί και 1 πόλη). Οι παραπάνω οικισμοί αντιστοιχούν σε 10 δήμους. Ο συνολικός αριθμός των σχολείων

²⁷⁸ Ο.π. σ. 389

²⁷⁹ Στο ίδιο

²⁸⁰ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου...*, σ. 387

²⁸¹ Στο ίδιο

²⁸² Στο ίδιο

²⁸³ Στο ίδιο

για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 ανήλθε σε 27, εκ των οποίων τα 24 ήταν εθνικά βουλγαρικά και τα 3 ιδιωτικά (αλλοεθνή) σχολεία. Από τα 24 εθνικά βουλγαρικά σχολεία τα 22 είναι δημοτικά σχολεία : τα 18 μόνο με Α΄ τάξη, τα 2 με Α΄, Β΄ και Δ΄ τάξη, το 1 με Α΄ και Δ΄ τάξη και το 1 πλήρες δημοτικό σχολείο. Από τα υπόλοιπα 2 βουλγαρικά σχολεία το ένα είναι αυτόνομο προγυμνάσιο και το άλλο είναι μη πλήρες βασικό σχολείο²⁸⁴.

Β. Εκπαιδευτικοί

Στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία υπηρέτησαν 55 εκπαιδευτικοί κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, εκ των οποίων οι 30 άντρες και οι 25 γυναίκες. Από αυτούς 51 δίδαξαν στα δημοτικά σχολεία και 4 στα προγυμνάσια. Αναφορικά με το επίπεδο παιδαγωγικής τους κατάρτισης, 34 είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί δημοτικού, οι 4 μόνιμοι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου και οι 19 απόφοιτοι γυμνασίου. Οι τελευταίοι διδάσκουν μόνο στα δημοτικά σχολεία και αναλογικά αποτελούν το 34% των δασκάλων στα δημοτικά σχολεία. Από τους μόνιμους δασκάλους των δημοτικών, οι 26 μετατέθηκαν προσωρινά από τα παλαιά σύνορα και οι 8 διορίστηκαν σε μόνιμες θέσεις στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική επαρχία. Επίσης σε μόνιμες θέσεις στην επαρχία διορίστηκαν και οι 4 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου²⁸⁵.

Γ. Μαθητές

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής αναφέρει πως από την πλευρά της Επιθεώρησης καταβλήθηκαν φιλότιμες προσπάθειες προς την κατεύθυνση της επιρροής των γονέων, ώστε να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Οι προβλεπόμενες από το νόμο κυρώσεις για τη μη φοίτηση των μαθητών στο σχολείο δεν εφαρμόστηκαν.

Τα αποτελέσματα ωστόσο δεν κρίνονται ικανοποιητικά. Από το σύνολο των 2.896 παιδιών που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση, φοίτησαν μόνο τα 1871 παιδιά, ενώ δεν προσήλθαν τα 1.025 παιδιά²⁸⁶.

Τα περισσότερα παιδιά δεν προσήλθαν στο σχολείο εξαιτίας της έλλειψης σχολείων στους οικισμούς τους και σε κοντινούς οικισμούς²⁸⁷. Ιδιαίτερες δυσκολίες επιφέρει το γεγονός ότι πολλά χωριά αποτελούνται από ξεχωριστές καλύβες, διασκορπισμένες σε απόσταση μεγαλύτερη των 3 χιλιομέτρων, χωρίς να τις συνδέει κανένας δρόμος²⁸⁸.

Κατά τον επιθεωρητή ο αποτελεσματικότερος τρόπος για να συγκεντρωθούν τα παιδιά στο σχολείο θα ήταν α) η κατασκευή σχολικών κτιρίων σε περισσότερους οικισμούς, μαζί με δωμάτια για την εγκατάσταση των δασκάλων, και β) η οργάνωση εστιών, οι οποίες εξ ολοκλήρου θα συντηρούνται από το κράτος. Τον ίδιο ρόλο θα μπορούσαν να παίξουν και τα δωρεάν μαθητικά συσσίτια²⁸⁹.

6.2.2.3.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

²⁸⁴ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, *Ετήσια αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942*, σ. 391 (ολόκληρη η αναφορά στις σσ. 391- 395).

²⁸⁵ Ο.π. σ. 391 – 391 πλάτη

²⁸⁶ Ο.π. σ. 394

²⁸⁷ Στο ίδιο

²⁸⁸ Ο.π. σ. 394 πλάτη

²⁸⁹ Ο.π. σ. 394 πλάτη

Η σχολική χρονιά 1941 – 1942 ξεκίνησε για την εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης με τη διοικητική – παιδαγωγική συνδιάσκεψη των εκπαιδευτικών της επαρχίας, που συγκάλεσε ο Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής (Εγκύκλιος αρ.13558 από τις 13-9 – 1941)²⁹⁰. Η εργασία της συνδιάσκεψης αυτής, που προσέλαβε πλατύ διοικητικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, έθιξαν όλα τα ζητήματα της εκπαιδευτικής ζωής. Πρωτίστως μελετήθηκαν οι δυνατότητες να οργανωθεί η σχολική και εξωσχολική ζωή στη βάση που υποδεικνύει το πλάνο του ΠΣΣΕΞ, αλλά μέσα στις ειδικές συνθήκες της επαρχίας. Ταυτόχρονα υποδείχθηκαν συγκεκριμένα μέσα και τρόποι για την επίτευξη του παραπάνω στόχου²⁹¹.

Στα περισσότερα σχολεία τα μαθήματα ξεκίνησαν 1 Οκτωβρίου 1941. Αργότερα ξεκίνησαν τα μαθήματά τους 5 σχολεία: το ένα εξαιτίας της καθυστερημένης ίδρυσής του σε σχέση με τα υπόλοιπα, το δεύτερο εξαιτίας της καθυστέρησης στο διορισμό του δασκάλου και τα υπόλοιπα τρία λόγω αλλαγών στις θέσεις του εκπαιδευτικού προσωπικού.

Δεν υπήρξε διακοπή των μαθημάτων εξαιτίας επιδημίας. Ωστόσο σε δύο σχολεία τα μαθήματα διεκόπησαν για περισσότερο από μήνα, επειδή οι εκπαιδευτικοί τους επιστρατεύτηκαν και δεν ήταν δυνατό να αναπληρωθούν. Σε ένα άλλο σχολείο παραιτήθηκε ο δάσκαλος. Τέλος σε ένα τέταρτο σχολείο τα μαθήματα διεκόπησαν, επειδή ήταν αναγκαία η επίσκεψη του σχολικού κτιρίου²⁹².

Όσον αφορά στη διδασκαλία, η οργάνωσή της προσαρμόστηκε επακριβώς στις υποδείξεις του σχεδιασμού του ΠΣΣΕΞ. Ομαδοποιήθηκαν οι μαθητές με το ίδιο μορφωτικό επίπεδο και η διδασκαλία υψώθηκε σε μια μεγαλύτερη ευκινησία. Κατά τους δυο πρώτους μήνες η διδασκαλία εστιάστηκε στη γλωσσική κατάρτιση, εξασκώντας την ικανότητα ομιλίας και εμπλουτίζοντας το λεξιλόγιο των μαθητών, έως ότου οι τελευταίοι κατακτήσουν την ικανότητα ομιλίας και πλήρους κατανόησης²⁹³.

Από τη 1 Δεκεμβρίου 1941 ξεκίνησε η διδασκαλία βάσει του τακτικού προγράμματος. Οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να διέλθουν την ύλη όλων των προηγούμενων τάξεων, ώστε οι μαθητές να μπορέσουν να κατακτήσουν και να εμπεδώσουν την ύλη της τάξης στην οποία εντάχθηκαν. Η διδακτική αυτή απαίτηση ήταν φυσικά υψηλότερη για τις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού και του προγυμνασίου. Για το λόγο αυτό η διδασκαλία δεν ακολούθησε απολύτως κανένα διδακτικό πειραματισμό ή καινοτομία, αλλά αντίθετα προχώρησε στη βάση της τετριμμένης διδακτικής μεθόδου, αλλά με συστηματικά μεγαλύτερη ευκινησία, προσπάθεια και προσήλωση και με λιγότερη διδακτική σπατάλη. Οι παραπάνω συνθήκες, συμπεριλαμβανομένων και των φτωχών διδακτικών βοηθημάτων, παρείχαν περιορισμένες δυνατότητες να ενεργοποιηθεί μέσω της διδασκαλίας μια ελεύθερη και αβίαστη κατάκτηση της διδακτέας ύλης από το μαθητή. Ωστόσο ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικοί κατόρθωσαν να αντιμετωπίσουν με σπάνια ευστροφία και θαυμαστή παιδαγωγική επινοητικότητα τις ιδιαίτερες και μη ελκυστικές συνθήκες της διδακτικής διαδικασίας, πετυχαίνοντας εκπληκτικά παιδαγωγικά αποτελέσματα²⁹⁴.

Στα 18 σχολεία στα Πομακοχώρια όλοι οι μαθητές εντάχθηκαν στην Ι τάξη δημοτικού. Προηγήθηκε μια προκαταρκτική διδασκαλία, η οποία περιελάμβανε την

²⁹⁰ Ο.π. σ. 391 πλάτη

²⁹¹ Στο ίδιο

²⁹² Στο ίδιο

²⁹³ Ο.π. σ. 392 πλάτη

²⁹⁴ Στο ίδιο

άσκηση του προφορικού λόγου, και στη συνέχεια ακολούθησε η εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης και η διδασκαλία των υπόλοιπων διδακτικών αντικειμένων της συγκεκριμένης τάξης, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα για την Ι τάξη. Τα αποτελέσματα υπήρξαν ικανοποιητικά. Σχεδόν όλα τα παιδιά κατέκτησαν μια ικανοποιητική δεξιότητα γραφής και ανάγνωσης. Αντίθετα αποθαρρυντικό ήταν το ποσοστό των μαθητών που προβιβάστηκαν στην επόμενη τάξη: μόνο το 50% των μαθητών προβιβάστηκε στην ΙΙ τάξη. Αυτό συνέβη διότι ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών δε φοιτούσε κανονικά, ενώ ένα άλλο εγκατέλειψε το σχολείο κατά το δεύτερο εξάμηνο. Αυτό στάθηκε ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια που συνάντησαν οι εκπαιδευτικοί. Παρά την επιμονή, τις προσπάθειες και τα ποικίλα μέσα που χρησιμοποίησαν οι εκπαιδευτικοί (δεν επιβλήθηκαν βέβαια πρόστιμα στους γονείς), δε μπόρεσαν να το υπερκεράσουν. Ωστόσο δεν υπήρξε ούτε ένας μαθητής που να ήλθε στο σχολείο και να μην αποκόμισε γνώσεις, έστω και υπό τη μορφή της εξοικείωσης με τη βουλγαρική γλώσσα και το πνεύμα του βουλγαρικού σχολείου. Το τελευταίο αποτελεί για τον επιθεωρητή ιδιαίτερα παρηγορητικό στοιχείο²⁹⁵.

Σε όλα τα σχολεία η διδασκαλία όλων των διδακτικών αντικειμένων απέδωσε καλά αποτελέσματα. Οι εκπαιδευτικοί κατάφεραν να καλύψουν την καθορισμένη διδακτέα ύλη των μαθημάτων, σε μια έκταση περίπου ίδια με αυτή που ορίζει το αναλυτικό πρόγραμμα. Επιπλέον κατόρθωσαν, ώστε να την εμπεδώσουν σχετικά πλήρως οι μαθητές και εκμεταλλεύτηκαν όλα τα στοιχεία της που προσφέρονταν για εθνική διαπαιδαγώγηση²⁹⁶.

Αντίθετα η διδασκαλία στα τεχνικά μαθήματα, εκτός από το τραγούδι, δεν ήταν ικανοποιητική. Αυτό αφορά και στον τρόπο που διεξήχθη, αλλά και στα αποτελέσματά της. Η βασικότερη αιτία ήταν έλλειψη όλων των υλικών προϋποθέσεων για τη διεξαγωγή των μαθημάτων αυτών και η αδυναμία αντιμετώπισης αυτής της υλικής ανεπάρκειας.

Αντίθετα η διδασκαλία του τραγουδιού, που διεξήχθη με τους ήδη καθιερωμένους στο βουλγαρικό σχολείο τρόπους διδασκαλίας του ακουστικού τραγουδιού, απέδωσε ορατά θετικά αποτελέσματα και επέδρασε έντονα στο πνεύμα, τη διάθεση και την εθνική συνείδηση των μαθητών. Ειδικά ο εθνικός βουλγαρικός ύμνος, όπως σημειώνει ο επιθεωρητής, στάθηκε το αγαπημένο τραγούδι των μαθητών, που αβίαστα και με βαθύ ενθουσιασμό τραγουδούσαν όλοι μαζί, παντού και πάντοτε. Και συμπληρώνει πως το τραγούδι συνέβαλε τα μέγιστα στον εγκοινωνισμό των μέχρι πρότινος σκλαβωμένων αδερφών στο βουλγαρικό πνεύμα²⁹⁷.

Σε γενικές γραμμές, κρίνει ο επιθεωρητής, τα αποτελέσματα της διδασκαλίας, αναλογικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάστηκαν οι εκπαιδευτικοί, ήταν υψηλότερα από τα αναμενόμενα²⁹⁸.

Όσον αφορά στη διαπαιδαγώγηση, η εργασία των Βούλγαρων εκπαιδευτικών της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης φαίνεται να συνάντησε τεράστιες δυσκολίες, ιδιαίτερα στους Πομάκικους οικισμούς. Σύμφωνα με τον Πετρόφ, δεν ήταν δυνατή η πλήρης οργάνωση της σχολικής ζωής σε ηθική και κοινωνική βάση, διότι οι συνθήκες από το παρελθόν που παρέμεναν στις ψυχές των μαθητών καθιστούσαν αδύνατη την ορθή κοινωνική διαπαιδαγώγηση. Για το λόγο αυτό οι προσπάθειες των εκπαιδευτικών κατά το πρώτο διάστημα επικεντρώθηκαν στην καθιέρωση των συνηθειών, που συστήνουν την καθιερωμένη τάξη του σχολείου, τις παραδόσεις και το πνεύμα της σχολικής ζωής (ώρα προσέλευσης και αποχώρησης, διαγωγή στην

²⁹⁵ Ο.π. σσ. 392 πλάτη - 393

²⁹⁶ Ο.π. σ. 393

²⁹⁷ Ο.π. σ. 393

²⁹⁸ Ο.π. σ. 393

τάξη και το σχολείο, σχολική και προσωπική υγιεινή, κ.τ.λ.). Όλη αυτή η προσπάθεια που καταβλήθηκε από τους εκπαιδευτικούς με πείσμονα θέληση και επιμονή απέδωσε αξιόλογα αποτελέσματα²⁹⁹.

Βέβαια δεν έλειψαν, αν και σε περιορισμένη έκταση, οι απόπειρες για μια συστηματικότερη οργάνωση της σχολικής ζωής σε πιο γερές βάσεις κοινωνικής διαπαιδαγώγησης. Για το λόγο αυτό συστήθηκαν και έδρασαν συγκεκριμένοι μαθητικοί σύλλογοι, και συγκεκριμένα 13 σωματεία «Ερυθρός Σταυρός Νεολαίας», 1 σύλλογος ανδραγαθίας, κ.α.. Ο Πετρόφ συμπληρώνει επίσης ότι ευρέως χρησιμοποιήθηκαν και τα υπόλοιπα μέσα διαπαιδαγώγησης που υποδείχτηκαν στο γενικό πλάνο του ΠΣΣΕΞ : εθνικές προσευχές, θρησκευτικά – εθνικά πρωινά, χαιρετισμοί, κ.α..

Ταυτόχρονα τεράστια σημασία αποδόθηκε από τον εκπαιδευτικό κόσμο στις συνθήκες καθαριότητας και αισθητικής του σχολικού κτιρίου, ως κατεξοχήν μέσο διαπαιδαγώγησης των μαθητών. Τα αποτελέσματα της προσπάθειας ήταν πολύ ικανοποιητικά. Όλα τα σχολικά κτίρια διατηρήθηκαν καθαρά και τακτοποιημένα, ενώ συνάμα εξωραΐστηκαν. Από τη σκοπιά αυτή πρότυπο αποτέλεσε το δημοτικό σχολείο στην πόλη της Ξάνθης³⁰⁰, τις εργασίες ανακαίνισης του οποίου παρακολούθησαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Κατά την αποτίμηση των εκπαιδευτικών διαδικασιών διαπαιδαγώγησης, τόσο κατά την εσωτερική ζωή του σχολείου, όσο και κατά την εξωσχολική δραστηριότητα των μαθητών, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης κρίνει τα αποτελέσματα ικανοποιητικά³⁰¹.

6.2.2.3.3. Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Οι συνθήκες για την κοινωνική δραστηριοποίηση των εκπαιδευτικών κατά τη χρονιά που πέρασε υπήρξαν άκρως ακατάλληλες, ιδιαίτερα στους ορεινούς οικισμούς της εκπαιδευτικής επαρχίας. Οι αστυνομικοί περιορισμοί και η έλλειψη φωτισμού κατά τις χειμερινές νύχτες στάθηκαν ανυπέβλητα εμπόδια. Αν προστεθεί και η αδιαφορία του πληθυσμού, που ήταν εξ ολοκλήρου απορροφημένος στις προσπάθειες εξασφάλισης τροφής, και η δυσπιστία του, που κατά τον Πετρόφ επί χρόνια έχει επικαθήσει στην καταπιεσμένη του ψυχή, γίνονται εύκολα αντιληπτές, κατά τον επιθεωρητή, οι δυσχέρειες που έπρεπε να αντιμετωπίσει κατά την εξωσχολική του δραστηριότητα ο Βούλγαρος εκπαιδευτικός. Ωστόσο, όπως μας πληροφορεί ο επιθεωρητής, ο εκπαιδευτικός κόσμος αγόγγυστα εκτέλεσε το κοινωνικό του χρέος με αίσθημα ευθύνης και υψηλής κοινωνικής συνείδησης και, όσο οι συνθήκες το επέτρεψαν, εκπλήρωσε τα καθήκοντά του απέναντι στο έθνος και την πατρίδα³⁰².

Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί διοργάνωσαν μαζικές συγκεντρώσεις, στις οποίες διαπαιδαγωγούσαν και διαφώτιζαν τον πληθυσμό, ενώ ταυτόχρονα εκμεταλλεύτηκαν κάθε τυχαία συνομιλία και συζήτηση για να ασκήσουν την ευεργετική τους επίδραση. Κυρίως όμως ενίσχυσαν στην ψυχή του πληθυσμού την ελπίδα και την πίστη για το λαμπρό μέλλον του έθνους και τον καθησύχαζαν από ό,τι τον τάραζε. Το παραπάνω γεγονός μάλιστα έκανε στενότερη τη σχέση τους³⁰³.

²⁹⁹ Ο.π. σ. 393 πλάτη

³⁰⁰ Στο ίδιο

³⁰¹ Στο ίδιο

³⁰² Ο.π. σ. 394 πλάτη

³⁰³ Ο.π. πάλι σ. 394 πλάτη

Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί ανέλαβαν τις παρακάτω εθνικές πρωτοβουλίες:

1. Οργάνωσαν από κοινού με τη δημοτική αρχή και πρωτοστάτησαν στη λειτουργία δωρεάν μαθητικών τραπεζαριών, στις οποίες δόθηκε τροφή σε 524 μαθητές για 4 περίπου μήνες.
2. Διοργανώθηκαν λογοτεχνικές εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα, σε 3 χωριά, με πρωτοβουλίες 7 συνολικά εκπαιδευτικών, οι οποίοι οργάνωσαν και 13 ομιλίες.
3. Λειτουργήσε ένα εσπερινό σχολείο για ενήλικες με τη συμμετοχή 3 εκπαιδευτικών, το οποίο συμπλήρωσε τις 120 ώρες.
4. Διοργανώθηκαν 21 λογοτεχνικά πρωινά και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις και δόθηκε 1 θεατρική παράσταση
5. Έγιναν 7 συναντήσεις εκπαιδευτικών – γονέων και ιδρύθηκε 1 σύλλογος εκπαιδευτικών – γονέων.
6. Οργανώθηκαν 2 μαθητικές χορωδίες και 1 εκκλησιαστική χορωδία.
7. Ιδρύθηκαν 2 αναγνωστήρια με την πρωτοβουλία και τη συμμετοχή 7 εκπαιδευτικών.

Πέραν τούτων οι εκπαιδευτικοί κατά τη διάρκεια της χρονιάς διοργάνωσαν τα Κάλαντα των Χριστουγέννων και του Λαζάρου, συγκέντρωσαν υλική βοήθεια σε διάφορες περιπτώσεις, κ.α.³⁰⁴.

Στη συνολική του λοιπόν αποτίμηση για την εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, ο Πετρόφ καταλήγει πως παρά τα εμπόδια, οι εκπαιδευτικοί σημείωσαν καλά αποτελέσματα και στην εκπολιτιστική – επιμορφωτική διάσταση της εργασίας τους. Και μάλιστα χωρίς κανένα δισταγμό και αμφιβολία εκτιμά πως οι εκπαιδευτικοί υπήρξαν οι μοναδικοί δημόσιοι υπάλληλοι που με αίσθημα υψηλής ευθύνης εκπλήρωσαν την εκπολιτιστική τους αποστολή και απέδωσαν τα μέγιστα για την οικοδόμηση της εθνικής συνείδησης και την πνευματική ενότητα της Ενωμένης Βουλγαρίας³⁰⁵.

6.2.2.3.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Στην κατεύθυνση αυτή ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης ανέλαβε τις παρακάτω πρωτοβουλίες:

1. Διοργάνωσε μεμονωμένες και ομαδικές συνεδρίες με όλους τους εκπαιδευτικούς που πέρασαν από τη διαδικασία της επιθεώρησης. Στις συνεδρίες αυτές υπέδειξε τα μεθοδολογικά και άλλα λάθη που συνέβησαν κατά τη διδασκαλία και έδωσε συγκεκριμένες οδηγίες. Ταυτόχρονα συνέπτυξε τα στοιχεία που συνιστούν μια αντικειμενική και δίκαιη αξιολόγηση.
2. Συμμετείχε ως εισηγητής στην περιφερειακή συνδιάσκεψη της Καβάλας και σε μία επαρχιακή συνδιάσκεψη στην επαρχία αρμοδιότητάς του, τις οποίες διοργάνωσε ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής.
3. Διοργάνωσε και διηύθυνε μία επιπλέον επαρχιακή συνδιάσκεψη των εκπαιδευτικών, στην οποία εκφώνησε 2 εισηγήσεις.
4. Διοργάνωσε συνδιάσκεψη εκπαιδευτικών ενός δήμου, μετά την επιθεώρησή τους, και συμμετείχε στις συζητήσεις μιας εκπαιδευτικής συνδιάσκεψης στην πόλη της Ξάνθης.

³⁰⁴ Ο.π. σ. 395

³⁰⁵ Ο.π. σ. 395

5. Συμμετείχε στις προσπάθειες διοργάνωσης επαρχιακής εκπαιδευτικής βιβλιοθήκης³⁰⁶.

6.2.2.3.5. Υλικές συνθήκες

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης στην αναφορά του για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, μας δίνει την πληροφορία ότι κατά το καλοκαίρι του 1942 πρόκειται να ανακαινιστούν 8 ακόμη σχολικά κτίρια στα Πομακοχώρια. Ωστόσο κρίνει πως η κατάσταση δεν πρόκειται να βελτιωθεί ουσιαστικά από την άποψη της υγιεινής και των διδακτικών ανέσεων, μέχρι να χτιστούν στους ορεινούς οικισμούς νέα σχολικά κτίρια³⁰⁷. Όσον αφορά στο σχολικό εξοπλισμό, στα σχολεία των οικισμών αυτών δηλώνει ότι είναι απαραίτητα συνολικά 695 θρανία.

Για την υλική συντήρηση των σχολείων στα χωριά της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης έχουν δαπανηθεί από τους δήμους 392.123 λέβα, δηλαδή κατά μέσο όρο από 20.638 λέβα για κάθε σχολείο. Πρόκειται για ένα ποσό που δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες ακόμη και του μικρότερου σχολείου. Μόνο για τα 2 σχολεία της πόλης της Ξάνθης «έχουν δαπανηθεί από το δήμο της πόλης 540.128 λέβα, δηλαδή από 220.064 λέβα για κάθε σχολείο»³⁰⁸.

Εξάλλου και ο τέως και ο νυν δήμαρχος Ξάνθης τιμήθηκαν για την προσφορά τους στα παραπάνω σχολεία με Έπαινο από το ΠΣΣΕΞ³⁰⁹.

6.2.2.4. Εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας

6.2.2.4.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας

A. Σχολεία και μαθητές

Στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας λειτούργησαν, όπως ήδη έχουμε δει, 2 βασικά σχολεία, 1 στην πόλη της Καβάλας και 1 στη Χρυσούπολη (Σαρί – σαμπαν). Τα δημοτικά σχολεία των παραπάνω βασικών σχολείων, παρά τις όποιες συγχωνεύσεις, είναι πλήρη με 6 τμήματα. Οι μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση είναι 188 και όλοι φοιτούν κανονικά.

Από τα προγυμνάσια των παραπάνω βασικών σχολείων, το προγυμνάσιο της Χρυσούπολης, δεν είναι πλήρες, καθώς δεν έχει αυτόνομη Β΄ τάξη. Η Α΄ και η Β΄ τάξη είναι συγχωνευμένες σε 1 τμήμα. Το προγυμνάσιο της Καβάλας είναι πλήρες, με 3 αυτόνομες τάξεις. Και στα δύο προγυμνάσια φοιτούν 43 μαθητές, οι οποίοι αποτελούν και το σύνολο των μαθητών προγυμνασίων που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση. Γενικά, διευκρινίζει ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Καβάλας, Αντόν Πόποφ, δεν υπάρχουν στην επαρχία περιπτώσεις παιδιών που δε φοιτούν ή που εγκατέλειψαν το σχολείο, εκτός βέβαια από εκείνα που εγγράφηκαν σε άλλα σχολεία του βουλγαρικού βασιλείου³¹⁰.

³⁰⁶ Αναφορά για τη δραστηριότητα του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 397 (ολόκληρη η αναφορά στις σσ. 396 – 397 πλάτη).

³⁰⁷ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 394

³⁰⁸ Πάλι σ. 394. Προφανώς ο Πετρόφ κάνει λάθος στη διαίρεση.

³⁰⁹ Βλέπε Εργασία μας, κεφ. 5.2.2.2. υποσημείωση 241

³¹⁰ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 401

B. Εκπαιδευτικοί

Το εκπαιδευτικό προσωπικό της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας κατανέμεται ως εξής:

Στα δημοτικά σχολεία υπηρετούν 6 δάσκαλοι, 3 άντρες και 3 γυναίκες, εκ των οποίων μόνο 1 γυναίκα δασκάλα υπηρετεί για 1 χρόνο. Οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί διορίστηκαν σε μόνιμες θέσεις στην εκπαιδευτική επαρχία. Όλοι οι δάσκαλοι είναι νέοι, με έντονη εκπαιδευτική δράση. Δεν υπάρχουν δάσκαλοι με προϋπηρεσία πάνω από είκοσι και κάτω από 6 χρόνια. Κανένας δάσκαλος δεν απουσίασε κατά τη διάρκεια της χρονιάς για πάνω από 3 ημέρες.

Στα προγυμνάσια υπηρετούν 4 εκπαιδευτικοί, 2 άντρες και 2 γυναίκες, εκ των οποίων οι 3 διορισμένοι σε μόνιμες θέσεις και μόνο ο ένας διορισμένος για 1 χρόνο. Όλοι είναι νέοι και δραστήριοι. Τα χρόνια προϋπηρεσίας τους κυμαίνονται από 2 έως 18. Κατά τη διάρκεια της χρονιάς κανένας δεν έκανε χρήση άδειας, εκτός από την υπηρεσιακή άδεια που χορηγήθηκε σε έναν εκπαιδευτικό λόγω επιστράτευσης του³¹¹.

6.2.2.4.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Τα μαθήματα ξεκίνησαν στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας στις 8 Οκτωβρίου 1941. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται στην επιδημία της πολιομυελίτιδας και στα γεγονότα της Δράμας. Από τους εκπαιδευτικούς, 1 δάσκαλος και 2 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου επιστρατεύτηκαν. «Στους εναπομείναντες εκπαιδευτικούς ανατέθηκε το βαρύ χρέος να εκτοπίσουν από το στόμα των παιδιών την ελληνική γλώσσα ή να ανοίξουν χώρο και για τη βουλγαρική.»³¹² Τα αποτελέσματα των εκπαιδευτικών προσπαθειών στάθηκαν αξιόπαινα. Οι εκπαιδευτικοί, μας πληροφορεί ο Πόποφ, διέθεσαν αφειδώς το χρόνο και όλες τις δυνάμεις τους, για να εκπληρώσουν με επιτυχία το χρέος τους. Σε διάστημα μόλις 2 μηνών, οι ντόπιοι μαθητές μιλούσαν τα βουλγαρικά και μπορούσαν κανονικά να παρακολουθήσουν τα μαθήματά τους. Στην πράξη βέβαια η σχολική χρονιά ήταν πολύ βραχύτερη σε σύγκριση με την έκτασή που θα προσλάμβανε υπό φυσιολογικές συνθήκες. Ωστόσο οι εκπαιδευτικοί ξεπέρασαν και αυτό το εμπόδιο, προβαίνοντας σε σύντμηση της ύλης και διδάσκοντας την ουσία της διδακτέας ύλης όλων των διδακτικών αντικειμένων. Έτσι μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, καλύφθηκε η προβλεπόμενη από το πρόγραμμα ύλη, αν και σε συμπυκνωμένη μορφή, και μάλιστα διδάχθηκε σχετικά καλά. Οι ντόπιοι μαθητές στο τέλος της χρονιάς μετά βίας διακρίνονταν από αυτούς που ήλθαν από διάφορες πόλεις και χωριά του βουλγαρικού βασιλείου. Ίσως κάπου κάπου ακουγόταν μια μη ορθή προφορά ορισμένων φθόγγων³¹³, αλλά κι αυτό ανεπαίσθητα.

Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος της βαθμολογίας ήταν «λίαν καλώς»: το 33% των μαθητών προβιβάστηκε με «άριστα», και ένα άλλο 33% με «λίαν καλώς». Από τους υπόλοιπους μαθητές μόνο ένα 3% έμεινε στην ίδια τάξη. Από τους μαθητές του προγυμνασίου κανένας δεν έμεινε στην ίδια τάξη³¹⁴.

Ιδιαίτερη φροντίδα επέδειξαν οι εκπαιδευτικοί και για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Έγινε ευρεία χρήση όλων των δυνατοτήτων που προσφέρουν τα διδακτικά αντικείμενα για την εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Επιπλέον για το σκοπό

³¹¹ Ο.π.σ. 401 - 402

³¹² Ο.π. σ. 402

³¹³ Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι δεν προφερόταν σωστά οι φθόγγοι «п», «с» και «ч», ό.π. σ. 402

³¹⁴ Ο.π. σ. 402

αυτό έγινε ευρεία χρήση και των διάφορων σχολικών επετείων, εορτών, πρωινών, ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, κ.α.. Ιδιαίτερη επίδραση στο πνεύμα των μαθητών άσκησε η καθιερωμένη τελετή κατά την πρώτη ημέρα κάθε εβδομάδας μπροστά στο σχολικό βωμό. Επίσης πολύ χρήσιμοι για τους σκοπούς της διαπαιδαγώγησης υπήρξαν οι σύλλογοι του Ερυθρού Σταυρού, τα μέλη των οποίων συνέβαλαν τα μέγιστα στην επίτευξη της σχολικής πειθαρχίας, τόσο μέσα στο σχολείο, όσο και κατά τους διάφορους εορτασμούς, στους οποίους συμμετείχε το σχολείο.

Σε μια γενική αποτίμηση της εργασίας των εκπαιδευτικών στην κατεύθυνση της διαπαιδαγώγησης, ο επιθεωρητής κρίνει ότι τόσο επάξια επιτέλεσαν αυτοί την αποστολή τους, ώστε κατόρθωσαν να αντιστρέψουν όλες τις κακές συνθήκες και να τις μετατρέψουν σε θετικές συνισταμένες διαπαιδαγώγησης³¹⁵.

6.2.2.4.3. Το πνεύμα των εκπαιδευτικών και η εξωσχολική τους δραστηριότητα

Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Καβάλας, σε διάφορα σημεία της αναφοράς του για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, πλέκει ακούραστα το εγκώμιο των εκπαιδευτικών της εκπαιδευτικής επαρχίας αρμοδιότητάς του με σωρεία επαινετικών σχολίων, που φτάνουν ακόμη και σε λυρικές εξάρσεις³¹⁶. Εκείνο στο οποίο δίνεται έμφαση είναι οι υπηρεσίες που πρόσφερε ο Βούλγαρος εκπαιδευτικός στο έθνος και στην πατρίδα, ενώνοντας πνευματικά τα νεοαπελευθερωμένα εδάφη με τη «*Μητέρα Πατρίδα*»³¹⁷.

Οι εκπαιδευτικοί οργάνωσαν όλοι μαζί και διευθύνουν τους δύο μορφωτικούς συλλόγους στις έδρες των σχολείων³¹⁸. Με πρωτοβουλίες του Πόποφ ο μορφωτικός σύλλογος Χρυσούπολης διαθέτει ήδη αίθουσα και μηχανή προβολής ταινιών. Όσον αφορά στον αντίστοιχο της Καβάλας, κατά το διάστημα εκείνο ολοκληρώνονται οι ενέργειες απόκτησης της πιο όμορφης αίθουσας προβολής ταινιών, ιδιοκτησία του πρώην ελληνικού κινηματογράφου «Μπερλίν»³¹⁹.

Οι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας διοργάνωσαν 16 λογοτεχνικά πρωινά και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, έδωσαν 10 διαλέξεις και πραγματοποίησαν 12 υποδειγματικές διδασκαλίες. Στο σχολείο της Χρυσούπολης οργανώθηκε μαθητική τραπεζαρία για όλους τους μαθητές. Στο σχολείο αυτό οι εκπαιδευτικοί κατά τους πρώτους μήνες παρέμεναν ανάμεσα στους μαθητές τους καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, μέχρι οι τελευταίοι να μάθουν να μιλούν τη βουλγαρική γλώσσα. Η προσπάθειά τους στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία.

Σχολικές χορωδίες οργανώθηκαν και στα δύο σχολεία, ενώ ταυτόχρονα διοργανώθηκαν και εκκλησιαστικές. Η σχολική χορωδία της Καβάλας έφτασε σε πολύ υψηλό επίπεδο. Η ίδια χορωδία υπό τη διεύθυνση του εκπαιδευτικού Ασ. Μίλεφ έψαλε τα κάλαντα των Χριστουγέννων και του Λαζάρου.

³¹⁵ Ο.π. πάλι σ. 402

³¹⁶ Βλέπε για παράδειγμα στην *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας*., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 402 την εμφαντική επανάληψη της φράσης «*θαύμα ήταν*» που προτάσσεται σε όλα τα επιτεύγματα των εκπαιδευτικών που καταγράφονται: «*Θαύμα ήταν να ξαναφέρουν στο στόμα των παιδιών τη μητρική τους γλώσσα, θαύμα ήταν να αναστήσουν την πίστη στο μεγαλείο της Βουλγαρίας, θαύμα ήταν να χτίσουν πάνω στα χαλάσματα νέα ανάκτορα – τα ανάκτορα του βουλγαρικού πολιτισμού και της βουλγαρικής ηθικής.*».

³¹⁷ Ο.π. σ. 401 πλάτη και 402 – 402 πλάτη

³¹⁸ Ο.π. σ. 402 πλάτη

³¹⁹ Βλέπε στην αναφορά για την προσωπική δράση του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας, (*Στοιχεία για τη δραστηριότητα του Αντόν Ντ. Πόποφ, επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή στην πόλη της Καβάλας, κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942*, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 398 – 399), σ. 398 πλάτη.

Κατά τον Πόποφ εξαιρετικά δραστήριοι αποδείχθηκαν οι εκπαιδευτικοί και στη διεύθυνση των μαθητικών σωματείων, ειδικά εκείνων του Ερυθρού Σταυρού. Ειδικότερα, αξιέπαινη δραστηριότητα επέδειξε στη διεύθυνση του μαθητικού σωματείου του Ερυθρού Σταυρού στην πόλη της Καβάλας η εκπαιδευτικός Ζόγια Αντ. Πόποβα. Η συγκεκριμένη εκπαιδευτικός διοργανώνοντας ομιλίες, ειδικές εβδομάδες υγείας, θεατρικές παραστάσεις, τόμπολα, κ.α. κατάφερε να συγκεντρώσει έσοδα για το σχολείο πάνω από 7.000 λέβα. Ο Πόποφ αναφέρει επίσης ότι ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας, που είχε τη δυνατότητα να δει αυτοπροσώπως το έργο που έχει συντελεστεί στο σχολείο της Καβάλας, εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του σε όλους τους εκπαιδευτικούς. Επιστρέφοντας στη Σόφια, βράβευσε με χρηματική αμοιβή 3000 λέβα το Μίλεφ για τις υπηρεσίες του στη σχολική χορωδία, και με αντίστοιχη των 5.000 λέβα την Πόποβα, για τις ιδιαίτερες δεξιότητές της στη ζωγραφική. Για τη βράβευση των εκπαιδευτικών της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας ο Πόποφ έχει αποστείλει ειδική εισήγηση³²⁰.

Και στα 2 σχολεία ιδρύθηκε ταμείο «Φτωχοί μαθητές» με κεφάλαιο 1.200 λέβα³²¹.

6.2.2.4.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας συγκλήθηκαν 2 επαρχιακές συνδιασκέψεις των εκπαιδευτικών στην πόλη της Καβάλας, η μία κατά το φθινόπωρο του 1941 και η άλλη την άνοιξη του 1942. Οι συνδιασκέψεις αυτές προσέλαβαν και διοικητικό χαρακτήρα, πέρα από τον επιστημονικό – παιδαγωγικό. Στους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν δόθηκαν αναλυτικές οδηγίες για την αναγκαία σύμπτυξη του αναλυτικού προγράμματος που επιβάλλουν οι ιδιάζουσες συνθήκες. Δόθηκαν επιπλέον κατευθύνσεις για το χειρισμό της διδασκτέας ύλης και την επεξεργασία σχεδίου διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης σε κάθε σχολείο, στο πνεύμα του σχεδίου του ΠΣΣΕΞ.

Επιπλέον ο Πόποφ δηλώνει ότι καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς βρισκόταν σε άμεση επαφή με τα σχολεία – διευθυντές και εκπαιδευτικούς – για την ομαλή πορεία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης μέσα και έξω από το σχολείο³²².

6.2.2.4.5. Υλικές συνθήκες

Έχουμε ήδη δει πως στην εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας, εξαιτίας του μικρού αριθμού των σχολείων (2) και εξαιτίας της έντονης δραστηριοποίησης όλων των ανθρώπινων παραγόντων που εμπλέκονταν στην εκπαιδευτική διαδικασία - δημοτικοί άρχοντες και σχολικές επιτροπές, διευθυντές, εκπαιδευτικοί – οι υλικές συνθήκες που διεξήχθη το εκπαιδευτικό έργο κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 ήταν πολύ καλύτερες σε σχέση με τις υπόλοιπες επαρχίες της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης³²³.

³²⁰ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας..., σ. 401 πλάτη

³²¹ Ό.π. σ. 402 πλάτη

³²² Στοιχεία για τη δραστηριότητα του Αντόν Ντ. Πόποφ, επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή στην πόλη της Καβάλας, κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 (σσ. 398 – 399), σ. 398

³²³ Βλέπε στην εργασία μας, κεφ. 5.2.2.2., Εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας

Για την υλική συντήρηση των σχολείων κατά τη διάρκεια της χρονιάς, συμπεριλαμβανομένης και της δημοτικής επιχορήγησης των εκπαιδευτικών, δαπανήθηκαν 434.695 λέβα³²⁴.

6.2.2.5. Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

6.2.2.5.1. Σύθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας

A. Σχολεία

Η σχολική χρονιά 1941 – 1942 κλείνει για την εκπαιδευτική επαρχία Δράμας με 30 δημοτικά σχολεία και 12 προγυμνάσια, 4 από τα οποία είναι πλήρη. Τα σχολεία αυτά κατανέμονται ως εξής:

Δημοτικά σχολεία: στη διοικητική επαρχία Δράμας λειτούργησαν 15 δημοτικά σχολεία, 2 στην πόλη της Δράμας και 13 στα χωριά. Στην επαρχία Νέας Ζίχνης λειτούργησαν 5 σχολεία, 1 στην πόλη και 4 στα χωριά. Στα χωριά της διοικητικής επαρχίας Νευροκοπίου λειτούργησαν 10 σχολεία³²⁵.

Προγυμνάσια : Στα προγυμνάσια εντάχτηκαν τα παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» που είχαν τελειώσει την IV, V, και VI τάξη του ελληνικού δημοτικού σχολείου. Στη διοικητική επαρχία Δράμας λειτούργησαν 8 προγυμνάσια, σε αυτή της Νέας Ζίχνης 2 και στην επαρχία Νευροκοπίου λειτούργησαν 2 προγυμνάσια³²⁶.

B. Μαθητές

Είδαμε ότι ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας έδωσε τον αριθμό των 2.111 μαθητών, οι οποίοι υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και γράφτηκαν στην αρχή της σχολικής χρονιάς στα βουλγαρικά σχολεία (δημοτικό και προγυμνάσιο)³²⁷. Παράλληλα, ο αριθμός των παιδιών που φοίτησαν στα προγυμνάσια, έφτασε, σύμφωνα με τον Ιλίεφ, τα 457 παιδιά (άρα στα δημοτικά είχαν γραφτεί $2111 - 457 = 1654$ παιδιά). Από τα παραπάνω 457 παιδιά, 387 φοίτησαν στα 8 προγυμνάσια της επαρχίας Δράμας, 32 στα 2 προγυμνάσια της επαρχίας Νέας Ζίχνης και τέλος 38 παιδιά στα 2 προγυμνάσια της επαρχίας Νευροκοπίου³²⁸.

Τα αριθμητικά στοιχεία των μαθητών που παραθέτει Ιλίεφ, αφορούν εκείνους τους μαθητές που γράφτηκαν στα βουλγαρικά σχολεία στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Στην αναφορά του δεν κάνει λόγο για αύξηση του αριθμού αυτού κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς από την προσέλευση παιδιών Βουλγάρων εποίκων. Αναφέρει μόνο ότι η φοίτηση των μαθητών ήταν ικανοποιητική. Ένα ποσοστό γύρω στο 10% εγκατέλειψε το σχολείο μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς. Το ποσοστό αυτό, κατά τη γνώμη του, θα ήταν πολύ μικρότερο, εάν εφαρμόζονταν οι κυρώσεις του άρθρου 38 του Νόμου Εθνικής Παιδείας³²⁹.

³²⁴ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Καβάλας., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 402 πλάτη

³²⁵ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170 (ολόκληρη η αναφορά στις σσ. 405 – 409), σ. 405

³²⁶ Ο.π. σ. 407

³²⁷ Βλέπε στην εργασία μας, κεφ. 5.2.2.1., Εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

³²⁸ Ο.π. σ. 407

³²⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 406

Γ. Εκπαιδευτικοί

Στο τέλος της σχολικής χρονιά 1941 – 1942 το εκπαιδευτικό προσωπικό που υπηρέτησε στα δημοτικά σχολεία της εκπαιδευτική επαρχίας έφτασε τους 69 εκπαιδευτικούς, οι οποίοι κατανέμονται ως εξής στις εκπαιδευτικές επαρχίες: 47 εκπαιδευτικοί στη διοικητική επαρχία Δράμας, 6 στην επαρχία Νέας Ζίχνης και 16 στα δημοτικά σχολεία της επαρχίας Νευροκοπίου³³⁰.

Όλοι οι παραπάνω εκπαιδευτικοί είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, με εξαίρεση μία δασκάλα που δεν ολοκλήρωσε τη μέση εκπαίδευση. Όλοι τους είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου, με εξαίρεση έναν αναπληρωτή δάσκαλο στην επαρχία Νευροκοπίου³³¹. Οι 19 από το σύνολο των 69 είναι διορισμένοι σε μόνιμες θέσεις στην εκπαιδευτική επαρχία, ενώ οι υπόλοιποι υπηρετούν με προσωρινή μετάθεση από τα παλαιά σύνορα. Ο Ιλίες εκτιμά πως υπάρχει πιθανότητα κάποιοι από αυτούς που υπηρετούν με μετάθεση να ζητήσουν να παραμείνουν σε μόνιμες θέσεις, φυσικά στα πιο όμορφα χωριά. Από την άποψη της ηλικίας, το προσωπικό μπορεί να χαρακτηριστεί ώριμο. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί έχουν συμπληρώσει αρκετά χρόνια προϋπηρεσίας. Κατά τη διάρκεια της χρονιάς έγινε πολύ μικρή χρήση των αδειών και επιβλήθηκαν πολύ λίγες τιμωρίες για αντικανονική συμπεριφορά κατά τη σχολική εργασία³³².

Στα προγυμνάσια υπηρέτησαν 22 εκπαιδευτικοί: 16 στην επαρχία Δράμας και από 3 στις επαρχίες Νέας Ζίχνης και Νευροκοπίου. Από τους παραπάνω εκπαιδευτικούς, ο 1 είναι απόφοιτος πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, οι 20 τελείωσαν ινστιτούτο κατάρτισης εκπαιδευτικών προγυμνασίου (учителски институт) και μία εκπαιδευτικός αποφοίτησε από το παιδαγωγικό τμήμα του ιδιωτικού σχολείου «Μαρία Λουίζα» στη Σόφια³³³.

6.2.2.5.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Ο Ιλίες, στην αναφορά για την προσωπική του δράση κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, γράφει ότι γύρω στα τέλη Αυγούστου βρισκόταν σε περιοδεία στην εκπαιδευτική επαρχία της αρμοδιότητάς του. Ωστόσο διέκοψε την περιοδεία αυτή, προκειμένου να υποδεχτεί ο ίδιος τους εκπαιδευτικούς που θα κατέφθαναν για να καταλάβουν τις θέσεις τους στη 1 Σεπτεμβρίου 1941. Πολλοί όμως εκπαιδευτικοί δεν προσήλθαν κατά την ημερομηνία αυτή³³⁴. Για το λόγο αυτό οι εκπαιδευτικοί που προσήλθαν πρώτοι στους οικισμούς, αναγκάστηκαν να εργάζονται με το σύνολο των παιδιών των οικισμών, που συχνά ξεπερνούσαν τα 100, μέχρι να φθάσουν οι συνάδελφοί τους. Πέραν τούτου, σε πολλές θέσεις τοποθετήθηκαν εκπαιδευτικοί που είχαν επιστρατευτεί ήδη από τα παλαιά σύνορα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στα σχολεία εκπαιδευτικοί. Επιπλέον κενές εκπαιδευτικές θέσεις δημιουργήθηκαν, καθώς

³³⁰ Ο.π. σ. 406

³³¹ Ο.π. πάλι σ. 406. Δημιουργείται η απορία εάν η δασκάλα που δεν είναι απόφοιτος της μέσης εκπαίδευσης συμπεριλαμβάνεται στο σύνολο των μόνιμων εκπαιδευτικών δημοτικού.

³³² Ο.π. σ. 406

³³³ Ο.π. σ. 407

³³⁴ Βλ. στην αναφορά του Ιλίες για την προσωπική του δράση κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942, από τις 26 – 6 – 1942 (Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 403 – 404), σ. 403

εκπαιδευτικοί «που στάλθηκαν εδώ, κατόρθωσαν να ακυρώσουν τη μετάθεση και να γυρίσουν πίσω».³³⁵

Έτσι η έναρξη των μαθημάτων που προγραμματίστηκε για τις 8 Σεπτεμβρίου 1941, τελικά αναβλήθηκε για τις 15 του ίδιου μήνα. Ο ενθουσιασμός των εκπαιδευτικών για την εργασία που επρόκειτο να φέρουν εις πέρας ήταν μεγάλος, αναφέρει ο Ιλίοφ. Ωστόσο όλοι αισθάνονταν την ανάγκη για διευκρινήσεις και καθοδήγηση, λόγω των πολλών δυσκολιών που ορθώνονταν μπροστά τους. Για το λόγο αυτό ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής συγκάλυψε επαρχιακή συνδιάσκεψη των εκπαιδευτικών κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 1941. Ο Ιλίοφ γράφει πως πέρα από την συγκεκριμένη ημερήσια διάταξη που καθόρισε το Υπουργείο, έδωσε αναλυτικές οδηγίες και διευκρινήσεις για την κατάσταση που άμεσα αντιμετώπιζε ο εκπαιδευτικός στο σχολείο, σύμφωνα πάντα με τις αποφάσεις που έλαβε κατά τον ίδιο μήνα το ΠΣΣΕΞ³³⁶.

Μέχρι τη στιγμή της συνδιάσκεψης είχαν ήδη αναλάβει υπηρεσία στην επαρχία 60 εκπαιδευτικοί. Η περιφερειακή συνδιάσκεψη εμπύχωσε ακόμη περισσότερο τον εκπαιδευτικό κόσμο, ο οποίος εκτέλεσε την εργασία του με ενθουσιασμό και έμπνευση. Ωστόσο τα γεγονότα της Δράμας έκοψαν τον ενθουσιασμό του. Οι εκπαιδευτικοί εγκατέλειψαν το σχολείο και τάχτηκαν σε άλλο μέτωπο. «*Με το όπλο στο χέρι για περισσότερες από 40 ημέρες, αυτοί υπερασπίστηκαν την τιμή του κράτους και το κύρος της κρατικής εξουσίας. Κι εδώ ο εκπαιδευτικός κόσμος αποδείχτηκε τέτοιος, που πρέπει να είναι. Η συμπεριφορά του αυτή επαξίως εκτιμήθηκε από το Σεβαστό Υπουργείο, το οποίο απένειμε 3 χρηματικά βραβεία.*»³³⁷

Προς τα τέλη Οκτωβρίου 1941 ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας ξεκίνησε περιοδεία στην επαρχία του για να εμπυχώσει το εκπαιδευτικό προσωπικό. Μετά την περιοδεία αυτή αποφάσισε να ορίσει την έναρξη των μαθημάτων στις 3 Νοεμβρίου και σε μερικά χωριά στις 10 και στις 15 του ίδιου μήνα³³⁸.

Επομένως η ουσιαστική σχολική δουλειά ξεκίνησε μετά τις 3 Νοεμβρίου. Ο Ιλίοφ σχολιάζει πως για κανονικά μαθήματα δε μπορούσε να γίνει ούτε λόγος. Τα παιδιά δε γνώριζαν βουλγαρικά. Με τον ταχύτερο και ευκολότερο τρόπο έπρεπε να διδαχτεί η προφορική και γραπτή βουλγαρική γλώσσα. Ωστόσο, μόνο μέσα σε ενάμιση μήνα οι εκπαιδευτικοί πέτυχαν σπουδαία αποτελέσματα στον τομέα αυτό. Τα αποτελέσματα αυτά όμως δεν είχαν διάρκεια, καθώς οι μακρόχρονες διακοπές των Χριστουγέννων αποξένωσαν τους μαθητές από το σχολείο και τη σχολική εργασία. Έπρεπε λοιπόν εκ νέου να καταβάλουν οι εκπαιδευτικοί τεράστιες προσπάθειες στον τομέα της γλώσσας. Με τον τρόπο αυτό μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς τα αποτελέσματα υπήρξαν παραπάνω από ικανοποιητικά³³⁹.

Κατά την εργασία του το εκπαιδευτικό προσωπικό εφάρμοσε αυστηρά τις κατευθύνσεις που του παρείχε ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής, στο πνεύμα των αποφάσεων του ΠΣΣΕΞ και του αναλυτικού προγράμματος. Εξάλλου οι εκπαιδευτικοί πολύ γρήγορα προσαρμόστηκαν και προσανατολίστηκαν επί του πρακτέου. Κατά τις επιθεωρήσεις του ο Ιλίοφ τους αξιολόγησε όλους – πλην αμελητέων εξαιρέσεων – με «καλώς» και «λίαν καλώς», διότι εφάρμοζαν συστηματική μέθοδο στην εργασία τους, και επιπλέον διέθεταν παιδαγωγικές γνώσεις. «*Και σήμερα*» γράφει ο Ιλίοφ «*σε όποιον οικισμό και να μπει κανείς, ακούει*

³³⁵ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας..., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 406

³³⁶ Ό.π. σ. 406

³³⁷ Ό.π. σ. 406

³³⁸ Βλ. στην αναφορά για την προσωπική δράση του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας, στο Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 403

³³⁹ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Δράμας..., σ. 406

την όμορφη μελωδία του βουλγαρικού τραγουδιού και την πλούσια μουσική της μητρικής γλώσσας. Αυτό είναι το έργο του Βούλγαρου δασκάλου σε ένα διάστημα μόνο μερικών μηνών. Είμαι πεπεισμένος ότι τα αποτελέσματα κατά την επόμενη σχολική χρονιά θα είναι τέτοια, ώστε δε θα γίνεται αντιληπτή καμία διαφορά μεταξύ των σχολείων στα παλαιά σύνορα και αυτών της εκπαιδευτικής επαρχίας της αρμοδιότητάς μου.»³⁴⁰

Εξάλλου, οι εκπαιδευτικοί των προγυμνασίων έπρεπε να αντιπαλέψουν με ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες. Η γερή κατάρτιση των εκπαιδευτικών του προγυμνασίου βοήθησε, ώστε γρήγορα να υπερκεράσουν τις δυσχέρειες. Στο προγυμνάσιο οι εκπαιδευτικοί έπρεπε, πέρα από τη διδασκαλία της προφορικής και στη συνέχεια της γραπτής γλώσσας, να ελέγξουν και να συμπληρώσουν τις γνώσεις που είχαν αποκτήσει οι μαθητές σε όλες τις τάξεις του δημοτικού και τις κατώτερες τάξεις του προγυμνασίου, και στη συνέχεια να διδάξουν σε συμπυκνόμενη μορφή την ύλη της αντίστοιχης τάξης στην οποία οι μαθητές είχαν ενταχθεί. Τα αποτελέσματα ήταν πέρα από κάθε προσδοκία. Και αυτό που προξενεί ιδιαίτερη χαρά στον επιθεωρητή είναι ότι 44 μαθητές αποφοίτησαν κατά τη χρονιά εκείνη από τα βουλγαρικά προγυμνάσια της εκπαιδευτικής του επαρχίας³⁴¹.

Αλλά και στην εργασία της διαπαιδαγώγησης έστρεψαν ιδιαίτερη προσοχή, καθώς στο σχολείο έπρεπε να εγκαθιδρυθεί το νέο βουλγαρικό πνεύμα. Ιδρύθηκαν πολλά μαθητικά σωματεία, ιδιαίτερα σύλλογοι Ερυθρού Σταυρού Νεολαίας, παιδικές χορωδίες, θεατρικές ομάδες, μια εκ των οποίων περιόδευσε στις γύρω πόλεις³⁴².

Ορισμένα σχολεία, κυρίως της διοικητικής επαρχίας Δράμας, οργάνωσαν μαθητικά συσσίτια. Ο Ιλιέφ τονίζει την εξαιρετική σπουδαιότητα αυτού του μέτρου ειδικά για την περίοδο εκείνη, που μαστίγεται από την ανέχεια. Αποκαλύπτει ότι πολλά παιδιά περνούν όλη την ημέρα νηστικά. Υπάρχουν περιπτώσεις λιποθυμιών από την πείνα μέσα στα σχολεία. Ο Ιλιέφ προτείνει το αίτημα των συσσιτίων να τεθεί με ιδιαίτερη επιμονή στις αρμόδιες αρχές. Ειδικά στην περιφέρεια Αιγαίου πιστεύει πως δεν πρέπει ούτε ένα σχολείο να υπάρχει χωρίς μαθητικό συσσίτιο. Τα μαθητικά συσσίτια θα ενισχύσουν ακόμη περισσότερο το πνεύμα του καταπιεσμένου βουλγαρόπαιδου, που τόσο γρήγορα αγάπησε κάθε τι βουλγαρικό³⁴³.

Ο επιθεωρητής αναφέρει πως ήδη στα σχολεία επικρατεί μια πιο συνειδητή πειθαρχία και δεν παρατηρείται πλέον η χαλαρότητα, που κατά κοινή ομολογία χαρακτήριζε ακόμη και τους γονείς των μαθητών. Ο Ιλιέφ γράφει πως στις περιόδους του στα σχολεία της επαρχίας επιστούσε ιδιαίτερα την προσοχή των εκπαιδευτικών στο ζήτημα αυτό, διότι η πολιτεία έχει ανάγκη μόνο από πειθαρχημένους πολίτες με αγωγή και αυτοσυγκράτηση. Επιπλέον παρατηρεί πως την περίοδο εκείνη (Ιούνιος 1942) τα παιδιά συμπεριφέρονταν πλέον διαφορετικά ακόμη και στους δρόμους. Χρησιμοποιούσαν τη βουλγαρική γλώσσα, τραγουδούσαν τα βουλγαρικά τραγούδια και έπαιζαν καινούρια παιχνίδια, που παίζονταν στο εσωτερικό της χώρας. Βέβαια δεν επικρατεί η ίδια κατάσταση στους οικισμούς που ο ελληνικός πληθυσμός ξεπερνά κατά πολύ το βουλγαρικό. Ο επιθεωρητής σημειώνει ότι στους οικισμούς αυτούς επιβάλλεται να μεσολαβήσουν διαφορετικές αρχές από τις εκπαιδευτικές, οι οποίες θα επιβάλλουν τη βουλγαρική γλώσσα με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο εκτοπίστηκε³⁴⁴.

Ο Ιλιέφ εκτιμά πως θα ενισχυθεί ακόμη περισσότερο το βουλγαρικό πνεύμα των μαθητών, όταν ξεκινήσουν οι αμοιβαίες ανταλλαγές επισκέψεων με τους μαθητές των

³⁴⁰ Ο.π. σ. 407

³⁴¹ Ο.π. σ. 407

³⁴² Ο.π. πάλι σ. 407

³⁴³ Ο.π. σ. 408

³⁴⁴ Ο.π. σ. 408

παλαιών συνόρων. Προς στιγμήν όμως αυτό είναι αδύνατο, διότι τα μεταφορικά μέσα είναι δεσμευμένα για άλλους σκοπούς. Επίσης πιστεύει πως και η αλληλογραφία με τους μαθητές από το εσωτερικό μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα, αρκεί να οργανωθεί με έναν τρόπο διαφορετικό από αυτόν που εφαρμόζεται σήμερα. Ωστόσο δεν επεκτείνεται άλλο πάνω στο θέμα αυτό³⁴⁵.

6.2.2.5.3. Πολιτιστική – κοινωνική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου

Και ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας, όπως και ο αντίστοιχος της Καβάλας, επαινεί με τα πιο ενθουσιώδη σχόλια την κοινωνική συμβολή του εκπαιδευτικού προσωπικού. Καταρχήν η ίδια η αναφορά του για την κατάσταση του σχολικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 ξεκινά με το θρίαμβο που σημείωσε ο εκπαιδευτικός κόσμος και οι εκπαιδευτικές αρχές στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας, εκπληρώνοντας με τον τρόπο αυτό το χρέος τους προς την πατρίδα. Γράφει μεταξύ άλλων: «*Η αποστολή που ανατέθηκε στο βουλγαρικό εκπαιδευτικό κόσμο να στεγάσει κάτω από τη στέγη του βουλγαρικού σχολείου το βουλγαρόπαιδο που βρήκε εκεί και να εγκοινωνήσει το βουλγαρικό πληθυσμό στο μητρικό κράτος, όπως και να εξυψώσει το πνεύμα του, έχει επιτευχθεί.*»³⁴⁶

Ήδη έχει αναφερθεί η δράση του εκπαιδευτικού ως «φανατικού υπερασπιστή της τιμής της πατρίδας και του κράτους»³⁴⁷ κατά τα γεγονότα της Δράμας. Ανεξάρτητα αν στον οικισμό που υπηρετούσε ήταν μόνος ή με άλλους συναδέλφους, ανέπτυξε πάντα και παντού ισχυρή δράση. Με τη συνδρομή των μαθητών και των χωρικών διοργάνωσε πρωινά, απογευματινά, λογοτεχνικές εκδηλώσεις, σεμινάρια, συγκεντρώσεις, χορωδίες, κ.α., με ένα και μοναδικό σκοπό, όπως αναφέρει ο επιθεωρητής, να ωφελήσει το μέχρι πρότινος σκλαβωμένο αδελφό. Σε όλους τους οικισμούς που ιδρύθηκαν σχολεία, λειτούργησαν και μορφωτικοί σύλλογοι, τη δράση των οποίων συντόνισαν οι εκπαιδευτικοί. Επιπλέον οι ίδιοι οργάνωσαν και την επαρχιακή ένωση μορφωτικών συλλόγων. Επίσης σε πολλά χωριά έχουν προετοιμάσει το έδαφος για τη δημιουργία συνεταιρισμών, την έναρξη της λειτουργίας των οποίων, όμως, δεν έχουν ακόμη αποφασίσει οι αρμόδιες αρχές. Οι εκπαιδευτικοί πάλι έχουν οργανώσει σε διάφορα μέρη πατριωτικούς και άλλους εκπολιτιστικούς συλλόγους. Μόνο ο εκπαιδευτικός τονώνει το ηθικό του πληθυσμού μιλώντας του για την απόλυτη νίκη που φτάνει σύντομα. Δεν υπάρχει τόπος και τομέας, γράφει ο Ιλίου, που την κεντρική του θέση να μην καταλαμβάνει η ταπεινή, αλλά μεγαλειώδης φιγούρα του Βούλγαρου εκπαιδευτικού³⁴⁸.

Ωστόσο ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας έχει να προσθέσει και κάποια πικρά λόγια για ορισμένους εκπαιδευτικούς. «*Αυτό που είναι χαρακτηριστικό για το πνεύμα του Βούλγαρου, παρατηρείται και σε εκείνο του εκπαιδευτικού. Γρήγορα ανάβει αλλά και γρήγορα σβήνει.*»³⁴⁹ Ορισμένοι δε φαίνεται να προσαρμόστηκαν στις συνθήκες που επικρατούν στα νέα εδάφη και παραπονιούνται για τις κακουχίες, τις οποίες υφίστανται. Προς λύπη του επιθεωρητή λείπει η αυτοθυσία και η αγωνιστικότητα, ενώ ταυτόχρονα εμφανίζεται ένας χονδροειδής εγωισμός του τύπου «*υπάρχουν κι άλλοι*». Ωστόσο, κατά τη γνώμη του επιθεωρητή, δε χωράνε

³⁴⁵ Ο.π. πάλι σ. 408

³⁴⁶ Ο.π. σ. 405

³⁴⁷ Ο.π. σ. 408

³⁴⁸ Ο.π. σ. 408

³⁴⁹ Ο.π. σ. 408

οπισθοχωρήσεις. Θύματα θα χρειαστεί να πέσουν και από τους εκπαιδευτικούς κύκλους. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι είναι στρατιώτες και ότι πρέπει να είναι προετοιμασμένοι για το χειρότερο³⁵⁰.

6.2.2.5.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Εξαιτίας των ιδιαζουσών συνθηκών που επικρατούσαν, δε διοργανώθηκαν τοπικές συνδιασκέψεις εκπαιδευτικών. Επαρχιακές συνδιασκέψεις ο Ιλίοφ διοργάνωσε 2, μία το Σεπτέμβριο του 1941 και μία άλλη το Μάρτιο του 1942. Οι συνδιασκέψεις ήταν παιδαγωγικού χαρακτήρα. Ο ίδιος εκφώνησε από μία εισήγηση σε κάθε μία από αυτές με τα εξής θέματα : «*Το σημερινό κράτος και το χρέος του Βούλγαρου προς αυτό*» και «*Η ουσία και η σημασία της εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης*». Στις συνδιασκέψεις αυτές έλαβαν μέρος σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί, ενώ στη δεύτερη και πολίτες³⁵¹. Πρότυπες διδασκαλίες δεν έγιναν.

6.2.2.5.5. Υλικές συνθήκες

Έχουμε ήδη δει πως το καλοκαίρι του 1942 ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας, ελπίζει να χορηγηθεί από το Υπουργείο οικονομική ενίσχυση για την αποπεράτωση των σχολικών κτιρίων στα χωριά του Νευροκοπίου, Βώλακα, Βέσκοβο (Χρυσοκέφαλος) και Ντόλνο – μπροντί (Κάτω Βροντού) και για την κατασκευή νέου σχολικού κτιρίου στο χωριό Τερλίς (Βαθύτοπος). Επιπλέον αναφέρει πως εκείνη την περίοδο τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία σχολικών βιβλιοθηκών και βιβλιοθηκών τάξεων³⁵².

Ο εξωραϊσμός εξακολουθεί να είναι πενιχρός. Στο ζήτημα αυτό η επόμενη χρονιά αναμένεται να φέρει θετικότερα αποτελέσματα³⁵³.

Το μεγαλύτερο ωστόσο πρόβλημα της χρονιά που πέρασε ήταν η έλλειψη σχολικών εγχειριδίων, γεγονός που παρεμπόδιζε την ορθή διδασκαλία. Τις περισσότερες φορές, οι μαθητές δεν είχαν στη διάθεσή τους τον προβλεπόμενο αριθμό εγχειριδίων ανά διδακτικό αντικείμενο³⁵⁴. Η έλλειψη αυτή μερικώς καλύφθηκε με την αποστολή εγχειριδίων από το Υπουργείο. Ταυτόχρονα δεν υπήρχαν βιβλιοθήκες, «*που να δίνουν και ένα άλλο βιβλίο στο χέρι των μαθητών. Αυτές ξεκίνησαν να οργανώνονται μόλις τελευταία. Έχουν ληφθεί μέτρα για τον εφοδιασμό τους με βιβλία.*»³⁵⁵

6.2.2.6. Εκπαιδευτική επαρχία Σερρών

³⁵⁰ Ο.π. πάλι σ. 408

³⁵¹ Βλ. στην αναφορά για την προσωπική δράση του Ιλίοφ, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 404

³⁵² Ο.π. σ. 406

³⁵³ Στο ίδιο

³⁵⁴ Προφανώς πρόκειται για το αποκαλούμενο «*διδακτικό πακέτο*», που παρατηρείται συχνά στα εγχειρίδια εκμάθησης της γλώσσας. Πρβλ. το αλφαβητάριο και το πρώτο αναγνωστικό, δύο εγχειρίδια που απαιτούνται για τη διδασκαλία του μαθήματος της γλώσσας της Ι τάξης του βουλγαρικού δημοτικού σχολείου, στην Εγκύκλιο αρ.18856 από τις 13 Νοεμβρίου, *Училищен Преглед*, 1941, τ. 9 (том XL, κн. 9), σ. 1371 κι εξής

³⁵⁵ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σσ. 407 - 408

6.2.2.6.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής επαρχίας

A. Σχολεία

Κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών λειτούργησαν συνολικά 53 σχολεία, 26 στη διοικητική επαρχία Σερρών και 27 στην αντίστοιχη του Σιδηροκάστρου (Ντεμίρ - Χισάρ). Από τα σχολεία της διοικητικής επαρχίας Σερρών 23 ήταν δημοτικά και 3 βασικά, ενώ από τα αντίστοιχα της διοικητικής επαρχίας Σιδηροκάστρου 22 ήταν δημοτικά και 5 βασικά. Δε λειτούργησαν αυτόνομα προγυμνάσια. Από τα 8 βασικά σχολεία, μόνο τα 4 λειτούργησαν με όλες τις τάξεις³⁵⁶.

B. Εκπαιδευτικοί

Για την εκπαιδευτική επαρχία Σερρών ορίστηκε ο αριθμός των 124 εκπαιδευτικών, 53 για την επαρχία Σερρών και 71 για την επαρχία Σιδηροκάστρου. Τελικά όμως προσήλθαν μόνο οι 115 και δεν πληρώθηκαν 9 θέσεις³⁵⁷. Συγκεκριμένα στη διοικητική επαρχία Σερρών υπηρέτησαν 47 δάσκαλοι του δημοτικού, 30 άντρες και 17 γυναίκες, και 5 εκπαιδευτικοί του προγυμνασίου, 3 άντρες και 2 γυναίκες. Στη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου υπηρέτησαν 53 δάσκαλοι δημοτικού, 37 άντρες και 16 γυναίκες και 10 εκπαιδευτικοί του προγυμνασίου, 5 άντρες και 5 γυναίκες³⁵⁸.

Οι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας είναι όλοι μόνιμοι. Μόνο μια γυναίκα στο χωριό Τζουμαγιά της επαρχίας Σιδηροκάστρου είναι αναπληρώτρια στο προγυμνάσιο. Ο επιθεωρητής αποδίδει τα ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν στην πείρα των μόνιμων εκπαιδευτικών. Οι αναπληρωτές δε θα ήταν σε θέση να υπερκεράσουν τις δυσχέρειες που παρουσίασε η διδασκαλία στην πρώτη φάση της εγκαθίδρυσης της βουλγαρικής εξουσίας.

Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί είναι αποσπασμένοι για ένα χρόνο. Στην πλειοψηφία τους προέρχονται από την Ι και ΙΙ εκπαιδευτική επαρχία του Πάζαρτζικ και από τη Σβέτα Βράτσκα. Γενικά εκπλήρωσαν την αποστολή που τους ανατέθηκε για μια σχολική χρονιά με σύνεση και με αίσθημα εθνικής και ιστορικής ευθύνης³⁵⁹.

Γ. Μαθητές

Όπως είδαμε και στο κεφάλαιο του οργανωτικού σχεδιασμού του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην περιφέρεια Αιγαίου, στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση 4.344 μαθητές, εκ των οποίων οι 1.742 στη διοικητική επαρχία Σερρών και οι 2.602 στην αντίστοιχη του Σιδηροκάστρου. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν να υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση :

α) στα δημοτικά σχολεία της επαρχίας Σερρών: στην Α΄ τάξη 736 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (391 αγόρια και 345 κορίτσια) και 13 Αρμενόπουλα (7

³⁵⁶ *Ετήσια αναφορά για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου...*, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 378

³⁵⁷ Για το σχολείο του χωριού Ντόλνο – φράστενε ορίστηκαν 4 εκπαιδευτικοί και διορίστηκαν 3, στο χωριό Στάτκιβο ορίστηκαν 4 εκπαιδευτικοί, διορίστηκαν 2, εκ των οποίων ο 1 αποσπάστηκε, στο Μπούτκοβο ορίστηκαν 3 εκπαιδευτικοί, διορίστηκε μόνο 1, στο χωριό Γκόρνι – πορόι ορίστηκαν 2 εκπαιδευτικοί, διορίστηκε 1, στο χωριό Τσενγκέλ ορίστηκαν 4, ενώ προσήλθαν 3 εκπαιδευτικοί και τέλος στο χωριό Κρούσεβο από τους καθορισμένους 3 εκπαιδευτικούς προγυμνασίου διορίστηκαν οι 2, *Ετήσια αναφορά για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου...*, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 380.

³⁵⁸ Ο.π. σ. 379 πλάτη

³⁵⁹ Ο.π. σ. 380

αγόρια και 6 κορίτσια), στη Β΄ τάξη δημοτικού 436 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (237 αγόρια και 199 κορίτσια) και 15 Αρμενόπουλα (9 αγόρια και 6 κορίτσια), στην Γ΄ τάξη 271 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (143 αγόρια και 128 κορίτσια) μαζί με 11 Αρμενόπουλα (8 αγόρια και 3 κορίτσια) και 1 κορίτσι άλλης εθνικότητας, στην Δ΄ τάξη δημοτικού 190 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (119 αγόρια και 71 κορίτσια) και 18 Αρμενόπουλα (9 αγόρια και 9 κορίτσια), και

β) στα προγυμνάσια της επαρχίας Σερρών: στην Α΄ τάξη 14 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (7 αγόρια και 7 κορίτσια) και 9 Αρμενόπουλα (7 αγόρια και 2 κορίτσια), στη Β΄ τάξη προγυμνασίου 10 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (2 αγόρια και 8 κορίτσια) και 5 Αρμενόπουλα (4 αγόρια και 1 κορίτσι), στην Γ΄ τάξη 9 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (3 αγόρια και 6 κορίτσια), 4 Αρμενόπουλα (2 αγόρια και 2 κορίτσια).

Συνολικά στη διοικητική επαρχία Σερρών κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 εντοπίστηκαν 902 αγόρια και 764 κορίτσια «βουλγαρικής καταγωγής», 46 αγόρια και 29 κορίτσια αρμενικής καταγωγής και 1 κορίτσι άλλης εθνικότητας.

γ) στα δημοτικά σχολεία της διοικητικής επαρχίας Σιδηροκάστρου: υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση για την Α΄ τάξη 927 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (476 αγόρια και 451 κορίτσια), 17 Αθίγγανοι (11 αγόρια και 6 κορίτσια) και 1 Αρμενόπουλο. Για τη Β΄ τάξη δημοτικού εντοπίστηκαν 558 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (297 αγόρια και 261 κορίτσια), 31 Αθίγγανοι (13 αγόρια και 18 κορίτσια) και 1 Αρμενόπουλο. Για τη Γ΄ τάξη εντοπίστηκαν 505 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (248 αγόρια και 257 κορίτσια), 26 Αθίγγανοι (10 αγόρια και 16 κορίτσια) και 2 Αρμενόπουλα. Για τη Δ΄ τάξη δημοτικού εντοπίστηκαν 329 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (158 αγόρια και 171 κορίτσια), 23 Αθίγγανοι 11 αγόρια και 12 κορίτσια) και 1 Αρμενόπουλο.

δ) στα προγυμνάσια της επαρχίας Σιδηροκάστρου εντοπίστηκαν να υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση: για την Α΄ τάξη 49 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (22 αγόρια και 27 κορίτσια), 5 Αθίγγανοι (2 αγόρια και 3 κορίτσια) και 2 κορίτσια αρμενικής καταγωγής. Για τη Β΄ τάξη προγυμνασίου εντοπίστηκαν 58 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (34 αγόρια και 24 κορίτσια) και 2 Αρμενόπουλα (1 αγόρι και 1 κορίτσι). Τέλος για τη Γ΄ τάξη 64 παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής» (41 αγόρια και 23 κορίτσια) και 1 κορίτσι αρμενικής καταγωγής³⁶⁰.

Συνολικά στη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου φοίτησαν 1276 αγόρια και 1214 κορίτσια «βουλγαρικής καταγωγής», ταυτόχρονα με 47 αγόρια και 55 κορίτσια αθιγγανικής καταγωγής και 6 αγόρια και 4 κορίτσια αρμενικής εθνικότητας³⁶¹.

Όπως ήδη είδαμε, από το σύνολο αυτό των 4.344 παιδιών, στο σχολείο προσήλθαν 4.069 και δε φοίτησαν καθόλου 275 παιδιά. Δεν επιβλήθηκε πρόστιμο στους γονείς των μαθητών που δε φοίτησαν στο σχολείο. Μόνη εξαίρεση αποτελούν οι γονείς στο χωριό Στάτκιοβο (Κοίμησις), καθώς προς το τέλος της σχολικής χρονιάς τα παιδιά τους εγκατέλειπαν μαζικά το σχολείο³⁶².

Βέβαια, όπως ήδη έχουμε επισημάνει, στα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών συρρέουν καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς παιδιά Βουλγάρων εποίκων από τα παλαιά σύνορα³⁶³.

Για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 ο Μπογκντάνοφ αναφέρει ότι υπόκειται σε υποχρεωτική εκπαίδευση ο αριθμός των 5.761 παιδιών. Από αυτά τα 5.573 είναι παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής», στα οποία συμπεριλαμβάνονται και 483

³⁶⁰ Ο.π. σ. 380 πλάτη

³⁶¹ Στο ίδιο

³⁶² Στο ίδιο

³⁶³ Στο ίδιο

γραφικομένοι. Από τα υπόλοιπα παιδιά τα 85 είναι Αρμένιοι, τα 102 Αθίγγανοι και 1 άλλης εθνικότητας³⁶⁴.

³⁶⁴ Στο ίδιο

6.2.2.6.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών οι μετατιθέμενοι και διορισμένοι εκπαιδευτικοί ξεκίνησαν να παρουσιάζονται από τη 1 Σεπτεμβρίου 1941. Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής παρείχε σε όλους αναλυτικές διευκρινήσεις για την κατάσταση που επικρατεί και για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες επρόκειτο να εργαστούν. Ωστόσο τα μαθήματα δε φαίνεται να είχαν ξεκινήσει μέχρι το τελευταίο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου, που διοργανώθηκαν οι επαρχιακές εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις³⁶⁵.

Μετά την ολοκλήρωσή τους υπήρχε η πρόθεση να ξεκινήσουν κανονικά τα μαθήματα, γεγονός που τελικά δε συνέβη, διότι τα γεγονότα της Δράμας ανέβαλαν τα σχολικά μαθήματα για 20 ημέρες.

Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει ότι και οι οδηγίες που έλαβε κατ' ευθείαν από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, αλλά και οι αποφάσεις του ΠΣΣΕΕ, όριζαν ότι η σχολική εργασία πρέπει να επικεντρωθεί στη διδασκαλία της γλώσσας και στην ορθή εθνική διαπαιδαγώγηση. Για το λόγο αυτό, κατάρτισε ειδικό πρόγραμμα διδασκαλίας της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας, της βουλγαρικής γεωγραφίας και της πολιτικής αγωγής, προκειμένου η εργασία των εκπαιδευτικών της επαρχίας να τεθεί σε μια συγκεκριμένη πρακτική βάση και να έχει ομοιογένεια. Το πρόγραμμα αυτό προέβλεπε μεγάλη κινητικότητα της διδασκτέας ύλης, σύμφωνα με τις εντολές του Υπουργείου και τις αποφάσεις του ΠΣΣΕΕ.. Συγκεκριμένα οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων έπρεπε να διέλθουν την ύλη όλων των μικρότερων τάξεων. Για την Α' και Β' τάξη δημοτικού το πρόγραμμα του επιθεωρητή προέβλεπε η διδασκαλία να διεξαχθεί κανονικά, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα που ίσχυε για την υπόλοιπη χώρα. Η μόνη διαφορά υπήρξε ότι η διδασκαλία περισσότερο εστιαζόταν στην πραγματογνωσία και στη διδασκαλία της γλώσσας. Ο Μπογκντάνοφ εκτιμά πως εξαιτίας αυτών των πολύ συγκεκριμένων οδηγιών, οι εκπαιδευτικοί της επαρχίας αρμοδιότητάς του μπόρεσαν εύκολα να προσανατολιστούν και να επιτύχουν θετικά αποτελέσματα³⁶⁶.

Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς παρέμειναν στα σχολεία 4.017 παιδιά. Από το σύνολο αυτό προβιβάστηκαν στην επόμενη τάξη 2.739 παιδιά, ενώ στην ίδια τάξη έμειναν 1.278 παιδιά. Το ποσοστό των παιδιών που έμειναν στην ίδια τάξη ανέρχεται στο 31, 8%. Ο μέσος όρος της βαθμολογίας είναι 4.14.

Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει ότι το ποσοστό των μαθητών που δεν προβιβάστηκαν φαίνεται υπερβολικά μεγάλο. Ωστόσο το ζήτημα τίθεται στις σωστές διαστάσεις, μόνο εάν αναλογιστεί κανείς τις τεράστιες δυσχέρειες που συνάντησε η διδασκαλία³⁶⁷.

Για τις εκπαιδευτικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της διαπαιδαγώγησης, όπως και για την εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών, ο Μπογκντάνοφ δίνει ελάχιστες πληροφορίες. Αναφέρει μόνο πόσο αποτελεσματική στάθηκε η διαδικασία της εθνικής προσευχής για τους μαθητές, αλλά και με πόση επιτυχία στέφθηκαν τα εσπερινά μαθήματα των ενηλίκων³⁶⁸.

³⁶⁵ Προσωπική αναφορά για τη δραστηριότητα του Μπ. Μπογκντάνοφ..., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 375

³⁶⁶ Ο.π. σ. 375 και Ετήσια αναφορά για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου..., σ. 381

³⁶⁷ Ο.π. σ. 381

³⁶⁸ Ο.π. σ. 381 πλάτη

6.2.2.6.3. Εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Από τα εσπερινά αυτά σεμινάρια πέρασαν 1.000 ενήλικες, οι οποίοι έμαθαν γραφή και ανάγνωση και απέκτησαν στέρεη συνείδηση της εθνικότητάς τους³⁶⁹.

Εξάλλου έχουμε ήδη δει ότι ο μορφωτικό σύλλογος των Σερρών ήταν ο πρώτος που ιδρύθηκε στην «περιφέρεια Αιγαίου» στις 2 – 8 – 1941 και, με ενεργή συμμετοχή του Μπογκντάνοφ, απέκτησε και κινηματογραφική αίθουσα και περιουσία. Με εντολή του επιθεωρητή, επίσης, ιδρύθηκαν στην επαρχία πάνω από 20 μορφωτικοί σύλλογοι, που εκτελούσαν πολιτιστικό, αν και αναιμικό, έργο³⁷⁰.

Γενικά ο επιθεωρητής κρίνει ότι οι εκπαιδευτικοί εργάστηκαν με πλήρη συνείδηση της ιστορικής αποστολής που τους ανατέθηκε τη χρονιά αυτή³⁷¹.

6.2.2.6.4. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών

Ο Μπογκντάνοφ συγκάλεσε το Σεπτέμβριο του 1941 δύο εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις, στις 21, 22, και 23 Σεπτεμβρίου για τους εκπαιδευτικούς της επαρχίας Σερρών, και στις 27 και 28 Σεπτεμβρίου για εκείνους της επαρχίας Σιδηροκάστρου. Στις συνδιασκέψεις αυτές ο επιθεωρητής έδωσε στους εκπαιδευτικούς τις συγκεκριμένες και σαφείς οδηγίες, όπως και το ειδικό πρόγραμμα διδασκαλίας, στο πνεύμα των οδηγιών του Υπουργείου και των αποφάσεων του ΠΣΣΕΞ, για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω³⁷².

Αργότερα με εντολή του Υπουργείου (η γνωστή Εγκύκλιος 1950 από τις 10 Φεβρουαρίου 1942) συγκάλεσε και ακόμη μία συνδιάσκεψη, για το σύνολο των εκπαιδευτικών της επαρχίας, στις 7, 8 και 9 Μαρτίου 1942. Οι εισηγήσεις στη συνδιάσκεψη αυτή, με βάση τις κατευθύνσεις που όρισε το ίδιο το Υπουργείο, ήταν οι εξής:

1. «*Η κοινωνική δραστηριότητα του εκπαιδευτικού*», από τον Τ. Στόεβ, δάσκαλο στην πόλη των Σερρών.
2. «*Ουσία και οικοδόμηση της εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης*», από τον Π. Σέρεβ, επιθεωρητή σωματικής αγωγής στην περιφερειακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης.
3. «*Παιδαγωγική καθοδήγηση από την πλευρά των κεντρικών διευθυντών και των διευθυντών των δημοτικών σχολείων*»,
4. «*Φροντίδα για ακριβή, ορθό και εκφραστικό μητρικό λόγο*»,
5. «*Προϋποθέσεις για αυξημένη συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική εργασία*»
Εισηγητής των τριών τελευταίων εισηγήσεων ήταν ο ίδιος ο Μπογκντάνοφ³⁷³.

6.2.2.6.5. Υλικές συνθήκες

Ο Μπογκντάνοφ αναφέρει πως το Υπουργείο είχε ήδη χορηγήσει χρηματικά ποσά για την αποπεράτωση του σχολικού κτιρίου στο χωριό Γσιφλιτζίκ

³⁶⁹ Ο.π. σ. 381 πλάτη

³⁷⁰ Προσωπική αναφορά για τη δραστηριότητα του Μπ. Μπογκντάνοφ..., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 377

³⁷¹ Ετήσια αναφορά για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου..., σ. 381 πλάτη

³⁷² Προσωπική αναφορά για τη δραστηριότητα του Μπ. Μπογκντάνοφ..., σ. 376

³⁷³ Ο.π. σ. 377

(Στρυμνοχώρι) - που οι εργασίες οικοδόμησής του από την τέως ελληνική διοίκηση δεν είχαν ολοκληρωθεί – και του αντίστοιχου στο χωριό Στάτκιοβο (Κοίμησις), που ήταν καμμένο. Επιπλέον, όμως, σχολιάζει ότι μόνο με την ενεργό δράση των μελών των σχολικών επιτροπών θα ήταν δυνατό να ανεγερθούν αυτά τα δύο σχολικά κτίρια³⁷⁴.

Επίσης εκτιμά ότι κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και για το υπάρχον σχολικό δίκτυο τα σχολικά κτίρια επαρκούν. Σε περίπτωση όμως που η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ισχύσει και για τις άλλες εθνικότητες, και κυρίως για τους Έλληνες, τα σχολικά κτίρια και οι τάξεις θα είναι τελείως ανεπαρκή³⁷⁵.

Όσον αφορά στο σχολικό εξοπλισμό, ο Μπογκντάνοφ γράφει πως παρέμεινε φτωχός καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Στις περιόδους και τις επιθεωρήσεις του έδινε συνέχεια εντολές στους δημάρχους να εξοπλίσουν τα σχολεία. Από τις εντολές του όμως πολύ λίγα εκτελέστηκαν. Οι δήμαρχοι προέβαλαν τη δικαιολογία ότι οι δήμοι δεν έχουν ικανοποιητικές εισπράξεις και δεν υπάρχουν δυνατότητες για την προμήθεια σχολικής επίπλωσης. Γενικά, γράφει ο επιθεωρητής, η χρονιά κύλησε χωρίς τη βασική σχολική επίπλωση, σε συνθήκες ανέχειας. Υπήρχαν περιπτώσεις που ακόμη και στη μέση της σχολικής χρονιάς ο εκπαιδευτικός δεν είχε καρέκλα να καθίσει, ούτε τραπέζι για να γράφει τις απουσίες των μαθητών.

Εξάλλου ο Μπογκντάνοφ δίνει αναλυτικά όλη τη σχολική επίπλωση της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών. Συγκεκριμένα : Θρανία: 2.026 καινούρια και 520 παλιά, Μαυροπίνακες: 98 κατάλληλοι και 41 ακατάλληλοι, Έδρες: 57 κατάλληλες και 19 ακατάλληλες, Καρέκλες: 138 κατάλληλες και 23 ακατάλληλες, Θερμάστρες: 86 κατάλληλες και 41 ακατάλληλες, Σάλπιγγες: 584 κατάλληλες και 130 ακατάλληλες, Ντουλάπια: 54 κατάλληλα και 8 ακατάλληλα, Χάρτες και πορτρέτα: 461 κατάλληλα και 37 ακατάλληλα³⁷⁶.

Πενιχρές είναι και οι συνθήκες εξωραϊσμού των σχολείων. Ο Μπογκντάνοφ στην αλληλογραφία του με τους συλλόγους των εκπαιδευτικών τους ζήτησε να επεξεργαστούν πενταετείς σχεδιασμούς για τα σχολεία τους. Στους σχεδιασμούς αυτούς απαίτησε το ζήτημα του εξωραϊσμού να τεθεί σε πρώτο πλάνο³⁷⁷.

Όσον αφορά στα διδακτικά βοηθήματα, στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 στο σύνολο των σχολείων της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών υπήρχαν τα ακόλουθα: Επίτοιχα αλφαβητάρια: 38, Στερεά γράμματα: 72, Στερεοί αριθμοί: 67, Γεωγραφικοί μεγάλοι χάρτες: 18, Ιστορικοί μεγάλοι χάρτες: 3, Γεωγραφικοί μικροί χάρτες: 28, Ιστορικοί μικροί χάρτες: 63.

Διδακτικά βοηθήματα χημείας, φυσικής και φυσικής ιστορίας (με εξαίρεση το σχολείο στην πόλη των Σερρών) και όργανα γυμναστικής δεν υπήρχαν καθόλου στα σχολεία μέχρι και το τέλος της σχολικής χρονιάς³⁷⁸.

Όσον αφορά τώρα στις σχολικές περιουσίες, τα σχολικά περιουσιακά στοιχεία που ανακαλύφθηκαν με τις προσπάθειες και των εκπαιδευτικών καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς είναι τα εξής: Αγροτεμάχια: 1107 στρέμματα, Λιβάδια: 140 στρέμματα, Κήποι με οπωροφόρα δέντρα: 58, Αμπέλια: 3, Νερόμυλοι: 1, Σπίτια: 1, Κτήματα με δυνατότητες να καλλιεργηθούν: 975.

Ο επιθεωρητής θεωρεί ότι οι σχολικές περιουσίες είναι ικανοποιητικές. Ωστόσο κατά την πρώτη σχολική χρονιά δε στάθηκε δυνατό να αξιοποιηθούν προς όφελος των σχολείων. Αυτό συνέβη διότι εντοπίστηκαν αργά, όταν ήδη είχαν δοθεί προς

³⁷⁴ Ο.π. σ. 378 πλάτη

³⁷⁵ Ο.π. σ. 378 πλάτη και 379

³⁷⁶ Ο.π. σ. 379

³⁷⁷ Ο.π. σ. 379 πλάτη

³⁷⁸ Ο.π. σ. 379 πλάτη

καλλιέργεια, και συγκεκριμένα «επειδή υπήρχε διαταγή, σύμφωνα με την οποία δε μπορούσε να γίνει διάκριση στην ιδιοκτησία της γης και όλες οι εκτάσεις έπρεπε να μοιραστούν προς καλλιέργεια, με καθορισμένη τιμή – 20, 40 και 60 λέβα το στρέμμα. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της εκστρατείας “ Καμία πεδινή έκταση ακαλλιεργητή”. Το φθινόπωρο τα έσοδα από τις σχολικές περιουσίες, υπό καλές συνθήκες, θα ενισχυθούν.»³⁷⁹

Ο Μπογκντάνοφ σχολιάζει ότι, μόλις η οικονομική ζωή σταθεροποιηθεί, οι περιουσίες αυτές μπορούν να αποδώσουν τα μέγιστα, εάν καλλιεργηθούν με επικερδείς καλλιέργειες. Προς το παρόν όμως (καλοκαίρι του 1942) τα λίγα έσοδα που αυτές αποδίδουν πηγαίνουν κατευθείαν στο δημοτικό ταμείο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ότι πρόκειται για σχολική περιουσία³⁸⁰.

6.2.2.7. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου» για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942

Μελετώντας τις αναλυτικές αναφορές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών της «περιφέρειας Αιγαίου» για τη συνολική πορεία του σχολικού έργου κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, διαπιστώνουμε ότι εφαρμόστηκε πλήρως στην πράξη ο κεντρικός σχεδιασμός της εκπαιδευτικής πολιτικής που καταρτίστηκε στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για την «περιφέρεια Αιγαίου». Συγκεκριμένα:

1. εφαρμόστηκε πλήρως ο αναλυτικός σχεδιασμός για τη δραστηριότητα των σχολικών επιθεωρητών και των εκπαιδευτικών των σχολείων βασικής εκπαίδευσης της περιφέρειας, τον οποίο είχε κατάρτισε το ΠΣΣΕΕ κατά τη σύσκεψή του στις 10 και 11 Σεπτεμβρίου του 1941, με βάση τις οδηγίες που έλαβαν οι επιθεωρητές κατ' ευθείαν από το Υπουργείο, και
2. εκτελέστηκαν πιστά όλες οι Εγκύκλιοι που απέστειλε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιά 1941 – 1942, είτε απευθύνονταν γενικά σε όλα τα σχολεία της χώρας είτε ειδικά στα σχολεία των νέων εδαφών.
3. ειδικότερα ο κεντρικός σχεδιασμός της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης εφαρμόστηκε σε όλη του την έκταση. Για τις ανάγκες του θεμελιώδους στόχου της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής, δηλαδή της εθνικής διαπαιδαγώγησης του πληθυσμιακού σώματος των παλαιών και των νέων συνόρων, επιστρατεύτηκαν από την κεντρική εκπαιδευτική διοίκηση όλοι οι μηχανισμοί επιμόρφωσης και συντονισμού (σχεδιασμοί εκπαιδευτικής δράσης, εγκύκλιοι, επιμορφωτικές συνδιασκέψεις, επιθεωρήσεις, κ.α.) και όλα τα μέσα εθνικής διαπαιδαγώγησης (εξωραϊσμός του σχολικού χώρου, εβδομαδιαίοι εθνικοί εορτασμοί, αναζήτηση τάφων Βούλγαρων στρατιωτών, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, κ.α.). Και φυσικά η διδασκαλία στρατεύτηκε στις υπηρεσίες της διαπαιδαγώγησης, κυρίως μέσω των μαθημάτων της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, και της ωδικής.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε πώς αξιολογούν τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής οι φορείς άσκησης και υλοποίησής της σε τοπικό επίπεδο.

Το ΠΣΣΕΕ στη σύσκεψη που διήρκησε από τις 26 – 6 έως τις 8 – 7 – 1942, μετά την ανάγνωση των ετήσιων αναφορών όλων των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών

³⁷⁹ Ο.π. σ. 381 πλάτη

³⁸⁰ Στο ίδιο

για την πορεία του σχολικού έργου στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης της περιφέρειας, διαπίστωσε ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν επιτελέσει έργο άξιο θαυμασμού. Στο Πρωτόκολλο της συνδιάσκεψης διαβάζουμε ότι η διδακτέα ύλη, μετά τις προβλεπόμενες συντμήσεις, καλύφθηκε στην ολότητά της. Αυτό όμως που έχει κυρίαρχη σημασία είναι ότι ο πρώτιστος εκπαιδευτικός στόχος που έθεσε το Υπουργείο αναφορικά με τα εδάφη αυτά, δηλαδή η εκμάθηση από τους μαθητές της «μητρικής τους» γλώσσας και η ορθή εθνική διαπαιδαγώγηση, φαίνεται, μέσα από τα συμπεράσματα του ΠΣΣΕΞ, να έχει επιτευχθεί στο έπακρο.

«.....Στο τέλος του σχολικού έτους δεν υπήρχαν μαθητές από τους ντόπιους Βουλγάρους που να μη μιλούν ελεύθερα τη μητρική τους γλώσσα. Στη δραστηριότητά τους αυτή οι εκπαιδευτικοί έχουν ξεπεράσει τον εαυτό τους.

9. Στην εξωσχολική τους δραστηριότητα οι εκπαιδευτικοί έχουν σημειώσει τεράστια επιτυχία. Είναι σχεδόν οι μοναδικοί που ασχολήθηκαν με τις πολιτιστικές – μορφωτικές εστίες στα χωριά – ίδρυσαν αναγνωστήρια σε 9 πόλεις και σε 37 χωριά. Σε όλα τα αναγνωστήρια έχουν ιδρυθεί λαϊκά πανεπιστήμια και βραδινά σχολεία.»³⁸¹

Στη συγκεκριμένη σύσκεψη του ΠΣΣΕΞ ο καθορισμός της βαθμολογίας των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης κατέλαβε την 3^η θέση στην ιεράρχηση των θεμάτων της ημερήσιας διάταξης. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής Γκ. Ναλμπάντοφ έθεσε αναλυτικά στο συμβούλιο όλες τις προϋποθέσεις που πρέπει πλέον να λαμβάνονται υπόψη κατά τη διαδικασία της αξιολόγησης της διδακτικής – παιδαγωγικής εργασίας των εκπαιδευτικών, καθώς και της εργασίας εξωσχολικού, κοινωνικού χαρακτήρα³⁸². Οι αναλυτικές αυτές οδηγίες και διευκρινήσεις του Ναλμπάντοφ είναι άκρως απαραίτητες, καθώς μέσα στο καλοκαίρι του 1942 το Υπουργείο επαναπροσδιορίζει συστηματικά και τα πεδία και τα κριτήρια της επιθεώρησης των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης. Στο Πρωτόκολλο της συγκεκριμένης συνδιάσκεψης διαβάζουμε ότι το σημείο στο οποίο επέμενε ο Ναλμπάντοφ είναι η συμπλήρωση της 3^{ης} παραγράφου του Φύλλου Επιθεώρησης, με τον τίτλο *Διδακτικοί Έπαινοι*.

Κατά τα άλλα οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές ανακοίνωσαν τη βαθμολογία των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης της εκπαιδευτικής επαρχίας αρμοδιότητάς τους, η οποία και επικυρώθηκε από το Ναλμπάντοφ. Στο Πρωτόκολλο υπάρχει ειδικός πίνακας με αναλυτικά στοιχεία για τη βαθμολογία των εκπαιδευτικών της περιφέρειας³⁸³. Από τον πίνακα αυτό παραθέτουμε τα παρακάτω στοιχεία στοιχεία:

Για τους εκπαιδευτικούς των δημοτικών σχολείων, ο μέσος όρος βαθμολογίας στην περιφέρεια είναι 4.27 (στην εξαβάθμια κλίμακα). Συγκεκριμένα 43 εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.02, 62 εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Δράμας με μέσο όρο 4.38, 6 εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.74, 55 εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης με 4.01 και 100 εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.20. Συγκεντρωτικά, οι 266 εκπαιδευτικοί δημοτικών σχολείων της εκπαιδευτικής περιφέρειας βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.27. Από αυτούς οι 36 ήταν αναπληρωτές, εκ των οποίων οι 19 υπηρέτησαν στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής και οι υπόλοιποι 17 στην αντίστοιχη της Ξάνθης.

Η μία νηπιαγωγός στην πόλη της Κομοτηνής βαθμολογήθηκε με 4.67.

³⁸¹ Πρωτόκολλο αρ. 3 του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 9 πλάτη

³⁸² Ο.π. σ. 13 πλάτη

³⁸³ Ο.π. σ. 14. Βλ. Παράρτημα αρ. 14

Για τους εκπαιδευτικούς των προγυμνασίων ο μέσος όρος βαθμολογίας είναι 4.47. Συγκεκριμένα οι 6 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.74, οι 22 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου της εκπαιδευτικής επαρχίας Δράμας με μέσο όρο 4.58, οι 4 αντίστοιχοι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας Καβάλας βαθμολογήθηκαν με 4.55, οι 4 της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης με μέσο όρο 4.41 και οι 15 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.40. Συγκεντρωτικά, οι 51 εκπαιδευτικοί προγυμνασίων της εκπαιδευτικής περιφέρειας βαθμολογήθηκαν με μέσο όρο 4.47. Από αυτούς οι 2 ήταν αναπηρωτές, 1 στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας και ακόμη 1 στην αντίστοιχη των Σερρών.

Δεν έγινε επιθεώρηση σε 29 εκπαιδευτικούς δημοτικών σχολείων και σε 5 εκπαιδευτικούς προγυμνασίου. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί δεν αξιολογήθηκαν κυρίως λόγω ασθένειας ή επιστράτευσής τους³⁸⁴.

Το 3^ο ζήτημα της ημερήσιας διάταξης κλείνει με το παρακάτω συμπέρασμα:

«Αφού λήφθηκε υπόψη ο μεγάλος αριθμός των αναπηρωτών εκπαιδευτικών, 38, οι οποίοι, διαθέτοντας μόνο απολυτήριο γυμνασίου, για πρώτη φορά δίδασκαν ως εκπαιδευτικοί και οι οποίοι κατόρθωσαν να φτάσουν τον υψηλό μέσο όρο βαθμολογίας των μόνιμων εκπαιδευτικών, το σχολικό συμβούλιο είναι ικανοποιημένο από τις επιδόσεις των εκπαιδευτικών.»³⁸⁵

Τις επόμενες έξι σελίδες του Πρωτοκόλλου³⁸⁶ καταλαμβάνει η ανάλυση το 4^ο θέματος της ημερήσιας διάταξης, *«Βραβεία και οι διακρίσεις των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών παραγόντων που κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 εκδήλωσαν εξαιρετική σχολική και εξωσχολική δραστηριότητα»*. Σε κάθε τιμώμενο εκπαιδευτικό ή εκπαιδευτικό παράγοντα αφιερώνεται μια παράγραφος, η οποία συνοψίζει τη δραστηριότητα και τα επιτεύγματά του. Με εύφημο μνεία τιμήθηκαν 2 εκπαιδευτικοί, με εκλεκτά παιδαγωγικά και επιστημονικά βιβλία τιμήθηκαν 7 εκπαιδευτικοί, με ωρολόγια 7 εκπαιδευτικοί. Επιπλέον με εύφημο μνεία τιμήθηκαν για τη συνολική πολιτιστική – μορφωτική τους δραστηριότητα οι σύλλογοι των διδασκόντων στα δημοτικά σχολεία της Ξάνθης, στο βασικό σχολείο των Σερρών και ο σύλλογος στο χωριό Κρούσεβο (Αχλαδοχώριον) της περιοχής Σιδηροκάστρου. Το ΠΣΣΕΞ αποφάσισε να τιμήσει με έπαινο και ορισμένους δημάρχους - προέδρους σχολικών επιτροπών, οι οποίοι στήριξαν τη λειτουργία του σχολείου και την εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, και συγκεκριμένα τους δημάρχους της Καβάλας, της Κομοτηνής και, όπως έχει ήδη αναφερθεί, τον τώως και τον νυν δήμαρχο Ξάνθης.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι οι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης επιτέλεσαν ικανοποιητικά την αποστολή που τους ανέθεσε η κρατική εκπαιδευτική εξουσία: την εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας και τη στέρεη εθνική – κρατική διαπαιδαγώγηση των νέων και των ενηλίκων. Αυτός, εξάλλου, υπήρξε και πρωτεύων στόχος της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής στα νέα εδάφη για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942. Οι εκπαιδευτικές διαδικασίες της εθνικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών, τόσο στο εσω - σχολικό, όσο και στο εξωσχολικό περιβάλλον φαίνεται να έφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η εκμάθηση της επίσημης βουλγαρικής γλώσσας ξεπέρασε τις προσδοκίες. Οι εκπαιδευτικοί

³⁸⁴ Αυτό προκύπτει από όλες τις αναφορές για την προσωπική δράση των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών της «περιφέρεια Αιγαίου» που υπάρχουν στο Φ 177, σπ.7, α.ε. 170

³⁸⁵ Πρωτόκολλο αρ. 3 του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, σπ. 2, α.ε. 48, σ. 14

³⁸⁶ Ο.π. σσ. 14 -17

εφάρμοσαν με επιτυχία τις προβλεπόμενες μεθόδους εθνικής ομογενοποίησης του «εθνικού βουλγαρικού» πληθυσμιακού σώματος της περιφέρειας. Μπροστά σε αυτήν την αποτελεσματικότητα της εθνοποιητικής διάστασης της εκπαιδευτικής πρακτικής, οι ελλείψεις στην κατάρτιση των αναπληρωτών εκπαιδευτικών και η έλλειψη συνέπειας κατά την τοποθέτηση των εκπαιδευτικών στα χωριά και στις πόλεις, που υπογραμμίζει ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής, θεωρούνται αμελητέα. Εξάλλου οι αναπληρωτές εκπαιδευτικοί υπηρετούν κατά κύριο λόγο στα σχολεία των ορεινών πομάκικων οικισμών, εκεί δηλαδή που όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, κατατάχθηκαν στην Α΄ τάξη δημοτικού και ως εκ τούτου οι απαιτήσεις επιστημονικής και παιδαγωγικής κατάρτισης δεν είναι τόσο αυξημένες. Αλλά ακόμη και στους οικισμούς αυτούς, όπως είδαμε στις αναφορές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών Κομοτηνής και Ξάνθης, ο βασικός εκπαιδευτικός στόχος, δηλαδή η εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας, παράλληλα με τον εγκλιματισμό στο πνεύμα του βουλγαρικού σχολείου και στη βουλγαρική εθνική σκέψη, απέδωσε καρπούς, έστω και αν τα ποσοστά προαγωγής στην επόμενη τάξη ήταν χαμηλά.

Στους υπόλοιπους επαρχιακούς οικισμούς, όπως και στις πόλεις, για την επίτευξη του πρωτεύοντα εκπαιδευτικού στόχου αλλά και για τις σχετικά υψηλές μαθητικές επιδόσεις συνέβαλαν τα μέγιστα, κατά γενική ομολογία, οι δεξιότητες και η πείρα των αποσπασμένων από το εσωτερικό μόνιμων εκπαιδευτικών.

Δυστυχώς δεν εντοπίστηκαν στοιχεία για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών των γυμνασίων της περιφέρειας.

Στην ίδια σύσκεψη (29 – 6 έως 8 – 7 - 1942) το ΠΣΣΕΞ, λαμβάνοντας υπόψη τον περσινό σχεδιασμό της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης της περιφέρειας – ο οποίος απέδωσε άριστα αποτελέσματα – κατάρτισε και το σχέδιο διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943.

6.2.2.8. Σχεδιασμός της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και της πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943

Ο σχεδιασμός της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, που κατάρτισε το ΠΣΣΕΞ κατά την τρίτη σύσκεψή του στην Ξάνθη το καλοκαίρι του 1942, έχει ως εξής³⁸⁷:

I. ΣΧΟΛΕΙΑ

1. Να έχουν ολοκληρωθεί οι απαραίτητες επισκευές σε όλα τα σχολεία μέχρι τις μέχρι τις 5 – 9 - 1942, ενώ στους οικισμούς που θα ιδρυθούν νέα σχολεία, αυτά πρέπει να είναι τελείως έτοιμα μέχρι την έναρξη της σχολικής χρονιάς.
2. Οι Σχολικές Επιτροπές πρέπει εγκαίρως να προμηθεύσουν τον απαραίτητο σχολικό εξοπλισμό και τα βοηθήματα, σύμφωνα με τις οδηγίες των κατά τόπους σχολικών επιθεωρητών. Οι δήμαρχοι που δε θα ανταποκριθούν, να παραπεμφθούν για τιμωρία.

³⁸⁷ Πρωτόκολλο αρ. 3..., Θέμα 2^ο, Φ 798, σπ. 2, α.ε. 98, σσ. 10 – 13 πλάτη

3. Όλα τα σχολεία να εξωραϊστούν προς τις ακόλουθες τρεις κατευθύνσεις: η διακόσμηση να ενισχύει την αισθητική, να είναι στην υπηρεσία της διδασκαλίας και να διαπαιδαγωγεί στο εθνικό πνεύμα. Για το σκοπό αυτό να εφοδιαστούν τα σχολεία με τα απαραίτητα πορτρέτα και φωτογραφίες από όμορφες τοποθεσίες και ιστορικά κέντρα της πατρίδας μας. Η σημαία της νίκης να κυματίζει κάθε μέρα και να στολίζει τα σχολεία.
4. Όλα τα σχολεία να είναι εφοδιασμένα με καθαρό πόσιμο νερό, τα προαύλια να βαφτούν και να αστραφτοκοπούν και να καθοριστεί κατάλληλος χώρος πρώτα πρώτα για το μάθημα της φυσικής αγωγής, και στη συνέχεια για κήπο με λουλούδια και για πειραματική καλλιέργεια. Όπου υπάρχει δυνατότητα, να δημιουργηθούν κήποι με οπωροφόρα δέντρα.
5. Να τοποθετηθούν εξωτερικά όμορφες επιγραφές με το όνομα των σχολείων.
6. Να τοποθετηθεί ραδιοφωνική εγκατάσταση στα σχολεία σε όλες τις πόλεις και όπου είναι δυνατό, και στα πιο μεγάλα χωριά.

II. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

1. Η διδασκαλία διεξάγεται αυστηρά σε εθνικό πνεύμα και δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στα μαθήματα της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής γεωγραφίας και ιστορίας, της αγωγής του πολίτη, των θρησκευτικών και της φυσικής αγωγής.
2. Η διδασκαλία από τη 2^η τάξη δημοτικού και πάνω να διεξαχθεί κανονικά, σύμφωνα με το πρόγραμμα.
3. Στα νεοσυσταθέντα σχολεία να εφαρμόζεται η αρχή της κινητικότητας των τάξεων μέχρι το τέλος του πρώτου εξαμήνου. Στην αρχή του δεύτερου εξαμήνου ο σύλλογος των διδασκόντων επικυρώνει με πρωτόκολλο την τελική κατάταξη των μαθητών σε τάξεις.
4. Να γίνουν δεκτά στο σχολείο τα παιδιά των γραικομένων, αλλά με βάση την εκτίμηση του συλλόγου των διδασκόντων για την εθνική συνείδηση των γονιών τους.
5. Να εφαρμοστεί αυστηρά η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
6. Ανάλογα με τις υπάρχουσες δυνατότητες, να παρέχεται βοήθεια στους μαθητές σε ρουχισμό, εγχειρίδια και βοηθήματα.
7. Σε κάθε μάθημα εκ των προτέρων να ανιχνεύονται τα στοιχεία που προσφέρονται για την εθνική και κρατική – πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και να εμβιβάζονται με κατάλληλη ανάλυση, την ανάλογη στιγμή της διδακτικής διαδικασίας.
8. Για την επίτευξη των στόχων της κρατικοπολιτικής διαπαιδαγώγησης, για την οποία έγινε λόγος μόλις παραπάνω, να οργανωθεί πολύ καλά η σχολική ζωή των μαθητών μέσω των συλλόγων του Μπράνικ και του Ερυθρού Σταυρού Νεολαίας.
9. Η πειθαρχία και η υγιεινή, η προσωπική και η σχολική, πρέπει να τεθεί ως ύψιστη προτεραιότητα. Οι μαθητές πρέπει να λάβουν ενεργό μέρος στην τήρησή τους, μέσω του θεσμού του εφημερεύοντος μαθητή. Η συμμετοχή των μαθητών στην τήρηση της πειθαρχίας και της υγιεινής των σχολείων να διεξάγεται στη βάση σχεδίου, που θα επεξεργαστεί ο σύλλογος των διδασκόντων κάθε σχολείου, σε συνδυασμό με τα καθήκοντα του εφημερεύοντος εκπαιδευτικού.
10. Στην αρχή κάθε εβδομάδας να πραγματοποιούνται σύντομες γιορτές μπροστά στον εθνικό βωμό. Εθνικοί βωμοί να υπάρχουν σε όλα τα σχολεία.
11. Κάθε ημέρα η διδασκαλία ξεκινά με τη γνωστή θρησκευτική προσευχή, αλλά μετά από αυτή ακολουθεί η εθνική προσευχή:
«Βούλγαρος είμαι,

αγαπώ τη Βουλγαρία,
σε όλη τη ζωή μου,
θα εργάζομαι για το μεγαλείο του έθνους μου
Θεέ μου βοήθησέ με»

12. Κατά την είσοδό του στην τάξη ο δάσκαλος απευθύνει στους μαθητές τον εξής χαιρετισμό: «Υγιαίνετε μαθητές!» και οι μαθητές απαντούν «Την υγεία (σας) επιθυμούμε κύριε δάσκαλε!».
13. Οι μαθητές πρέπει να εκκλησιάζονται τακτικά, βάση προγράμματος, υπό την καθοδήγηση του εφημερεύοντος εκπαιδευτικού.
14. Κάθε τάξη δημοτικού και προγυμνασίου ορίζει και τιμά το δικό της προστάτη.
15. Εορταστικές εκδηλώσεις προς τιμή του προστάτη διοργανώνονται από κάθε τάξη δημοτικού και προγυμνασίου.
16. Οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε όλες τις επίσημες γιορτές και σε κάθε είδους εορταστική εκδήλωση.
17. Διοργανώνονται μετά από προσεκτικό σχεδιασμό εκδηλώσεις ψυχαγωγίας.
18. Διοργανώνονται σε όλα τα σχολεία σχολικές χορωδίες και όπου υπάρχει δυνατότητα και παιδικά θέατρα.
19. Δημιουργούνται βιβλιοθήκες τάξης σε κάθε τάξη δημοτικού και προγυμνασίου.
20. Εξωραΐζονται οι τάφοι Βουλγάρων, αλλά και Γερμανών αξιωματικών, που σκοτώθηκαν για την απελευθέρωση της Βουλγαρίας. Διεξάγονται έρευνες για τάφους που δεν έχουν ακόμη ανακαλυφθεί.
21. Διοργανώνονται σε όλα τα σχολεία μουσειακές συλλογές παλιών νομισμάτων, αντικειμένων, κ.τ.λ..
22. Διεξάγονται με βάση προκαταβολικά επεξεργασμένου σχεδίου αθλητικοί αγώνες σε κάθε σχολείο χωριστά και στη συνέχεια μεταξύ σχολείων του δήμου και της επαρχίας.
23. Όπου είναι δυνατό, να διοργανώνονται συγκεντρώσεις μαθητών σε επαρχιακό επίπεδο, στις οποίες θα διεξάγονται γυμναστικές επιδείξεις ή επίδειξη των επιτευγμάτων της διδασκαλίας της βουλγαρικής γλώσσας (απαγγελία – ελεύθερη ανάπτυξη θέματος), της χειροτεχνίας, της ζωγραφικής ή παραστάσεις ή παραστάσεις σχολικών χορωδιών κ.α..
24. Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην αλληλογραφία μεταξύ των μαθητών διαφόρων σχολείων, η οποία όμως πρέπει να διεξάγεται κάτω από τον αυστηρό έλεγχο των εκπαιδευτικών.
25. Πρέπει να καλλιεργείται ιδιαίτερα το πνεύμα συναδελφικότητας μεταξύ των εκπαιδευτικών ως σημαντική ψυχολογική προϋπόθεση της για την αρμονία της συνολικής σχολικής ζωής.
26. Οι γονείς των μαθητών πρέπει να επισκέπτονται το σχολείο 3 φορές τουλάχιστον ετησίως, καθώς κάθε επίσκεψη σημειώνεται στο ημερολόγιο του σχολείου.

III. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΕΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

1. Κάθε εκπαιδευτικός να αναλαμβάνει τουλάχιστον 1 εισήγηση με μεθοδολογικό ή διδακτικό περιεχόμενο και 1 με επιστημονικό – κοινωνικό χαρακτήρα.
2. Κάθε εκπαιδευτικός να απευθύνει προς τους συναδέλφους του τουλάχιστον μια εισήγηση πρακτικού χαρακτήρα.
3. Να συγκαλούνται τουλάχιστον 2 παιδαγωγικές συνδιασκέψεις τοπικές ή στα κέντρα των επαρχιών και 2 επαρχιακές – 1 το φθινόπωρο και 1 την άνοιξη.

4. Για τους αναπληρωτές εκπαιδευτικούς να διοργανωθεί εικοσαήμερο σεμινάριο γενικής κατάρτισης.
5. Όποτε προσφέρεται στο σχολείο η δυνατότητα, να γίνονται προσπάθειες για τη μελέτη της ευφυΐας των παιδιών.
6. Να συγκληθεί περιφερειακή συνάντηση των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου» και να διοργανωθεί εκδρομή για τους εκπαιδευτικούς.

IV. ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

1. Να ιδρυθούν μορφωτικοί σύλλογοι σε μέρη, στα οποία, ενώ δεν έχουν ιδρυθεί τέτοιοι, υπάρχουν δυνατότητες για την ίδρυσή τους.
2. Να κινητοποιηθεί η δραστηριότητα όλων των μορφωτικών συλλόγων, αφού ενισχυθούν οι βιβλιοθήκες και ιδρυθούν λαϊκά πανεπιστήμια και διοργανωθούν σεμινάρια εκμάθησης της γλώσσας σε οργανικά και λειτουργικά αναλφάβητους.
3. Να διοργανωθούν σε όλους τους μορφωτικούς συλλόγους χορωδίες και θεατρικές ομάδες.
4. Να αναστηθούν παντού τα λαϊκά έθιμα – κάλαντα, λαζαρικά, έθιμα της Κυριακής, κ.τ.λ.
5. Να γίνει συλλογή, ταξινόμηση και καταγραφή του πολιτιστικού – ιστορικού υλικού των οικισμών.
6. Να εμπλουτιστούν οι επαρχιακές σχολικές βιβλιοθήκες.
7. Να διατηρείται ο σεβασμός στις αξίες του εθνικού πνεύματος: γλώσσα, ήθη, έθιμα, κ.τ.λ.. Οι εκπαιδευτικοί να αποτελούν ζωντανό παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση.
8. Να διοργανώνονται, όπου είναι δυνατόν, σύλλογοι γονέων – εκπαιδευτικών.
9. Να συγκαλούνται σε κάθε σχολείο ετησίως τουλάχιστον 2 γενικές συναντήσεις γονέων – εκπαιδευτικών και 2 για κάθε τάξη χωριστά.
10. Να ιδρυθεί σε κάθε οικισμό παράρτημα της πανβουλγαρικής ένωσης «Πατήρ Παΐσιος» (Отец Паисий) ή σε έσχατη περίπτωση ομάδα ή μικρή αντιπροσωπεία.
11. Κάθε σχολείο να παρέχει την απαραίτητη συνδρομή στην ευεργετική για το έθνος δραστηριότητα κάθε είδους συλλόγων και οργανώσεων.

ΕΙΔΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ «ΒΟΥΛΓΑΡΟΜΩΑΜΕΘΑΝΙΚΟΥΣ» ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ

A. – ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ – 1^ο ΕΞΑΜΗΝΟ

Σκοπός: Απελευθέρωση της «βουλγαρομωαμεθανής» γυναίκας από την ντροπή, τον αυτοεγκλεισμό και την πνευματική ανεπάρκεια και εξασφάλιση της εμπιστοσύνης της κατά την καθημερινή και πολιτιστική επικοινωνία.

Μέσα: 1. Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί να προβούν υποχρεωτικά σε επισκέψεις στα σπίτια όλων των μαθητών, να γνωριστούν από κοντά με τους γονείς τους αλλά κυρίως με τη μητέρα και τις μεγαλύτερες αδελφές και να δημιουργήσουν με αυτές πιο εγκάρδιες και θερμές σχέσεις.

2. Μετά από αβίαστη παρατήρηση και μέσα σε αυθόρμητες συζητήσεις για τις ασχολίες της στον κάμπο ή στο σπίτι, για τη συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο και έξω από αυτό, για την υγεία των μελών της οικογένειας, κ.α., η εκπαιδευτικός να υποβάλλει την αγαθή της προαίρεση και να κερδίσει την πλήρη εμπιστοσύνη και τη συμπάθεια της γυναίκας «βουλγαρομωαμεθανής».

3. Η εκπαιδευτικός να παρέχει πρώτες ιατρικές βοήθειες και συμβουλές υγείας σε διάφορες περιπτώσεις.

4. Να οργανώσουν οι γυναίκες εκπαιδευτικοί σεμινάρια για κορίτσια για την παροχή πρακτικών - οικοκυρικών συμβουλών πάσης φύσεως.

B. – ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ – 2^ο ΕΞΑΜΗΝΟ

Σκοπός : Ανάπτυξη πλατιάς και συστηματικής πολιτιστικής - επιμορφωτικής δραστηριότητας με σκοπό να βγει στην επιφάνεια η καταπιεσμένη από αιώνες εθνική συνείδηση.

Μέσα : 1. Πλατιά χρήση της βουλγαρικής γλώσσας, των ηθών, των εθίμων, της εθνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας (ανάγνωση και ανάλυση έργων) και όλων των παραμέτρων της παράδοσης, κατά τις επισκέψεις στα σπίτια.

2. Διοργάνωση εορταστικών εκδηλώσεων κατά την Παρασκευή και την Κυριακή, όπου θα διεξάγονται εκλαϊκευμένες συζητήσεις και ομιλίες.

3. Διοργάνωση κυριακών σχολείων για τα κορίτσια με γραφή και ανάγνωση και παροχή απλών γνώσεων βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας.

Στο πνεύμα του παραπάνω σχεδίου ενδοσχολικής και εξωσχολικής δραστηριότητα των εκπαιδευτικών της περιφέρειας, οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές θα επεξεργαστούν τον αντίστοιχο σχεδιασμό για κάθε εκπαιδευτική επαρχία, ενώ οι διευθυντές των σχολείων βασικής εκπαίδευσης θα επεξεργαστούν σχεδιασμούς τοπικούς και λεπτομερείς για κάθε σχολείο.

Παρατηρούμε ότι ο σχεδιασμός της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και της πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, συστηματοποιείται και εμπλουτίζεται σε σχέση με τον αντίστοιχο που επεξεργάστηκε το ΠΣΣΕΞ κατά το Σεπτέμβριο του 1941. Μετά από ένα χρόνο εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην «περιφέρεια Αιγαίου» αντιμετωπίστηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό τα προβλήματα που συνάντησε εκεί η εκπαιδευτική διαδικασία (άγνοια από τους μαθητές της «μητρικής γλώσσας», κινητικότητα εποίκων, έλλειψη εκπαιδευτικών, ανεπάρκεια υλικοτεχνικών υποδομών) και δρομολογήθηκε σε κεντρικό επίπεδο η εξεύρεση μόνιμων λύσεων. Είναι επομένως λογικό ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού έργου να στοχεύσει συστηματικότερα και μεθοδικότερα στο θεμελιώδη στόχο της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής σε όλη τη «Μεγάλη Βουλγαρία», την παραγωγή του *homo nationalis*.

Για το λόγο αυτό η διδασκαλία τίθεται σε πιο στέρεες βάσεις, καθώς εξαπλώνεται και στους σλαβόφωνους φορείς της ελληνικής εθνικής συνείδησης. Επιπλέον όλα τα σχολεία από τη δευτέρα δημοτικού ακολουθούν κανονικά το αναλυτικό πρόγραμμα. Την κινητικότητα διδασκείας ύλης-σχολικών τάξεων εφαρμόζουν μόνο τα σχολεία που λειτουργούν για πρώτη φορά κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943.

Εξάλλου κατά τη διαδικασία της διαπαιδαγώγησης και συμπληρωματικά με ό,τι ίσχυσε κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, ενεργό ρόλο μέσα στα σχολεία αναλαμβάνει ο Μπράνικ και ο Ερυθρός Σταυρός Νεολαίας. Το γεγονός αυτό συνάδει με τη προβλεπόμενη συστηματοποίηση των κανόνων σχολικής πειθαρχίας και υγιεινής, την ενεργοποίηση του θεσμού της μαθητικής αυτοδιοίκησης και τον καθορισμό του προστάτη κάθε τάξης και κάθε σχολείου, φανερώνοντας για μια φορά ακόμη τις επιδράσεις της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής.

Επιπλέον ενισχύεται μέσα στο σχολείο ο ρόλος ενός ακόμη ομογενοποιητικού μηχανισμού, της εκκλησιαστικής διαπαιδαγώγησης. Τέλος οι πρακτικές της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής τίθενται πιο μεθοδικά και σε μεγαλύτερη κλίμακα στην υπηρεσία της εθνικής διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζεται στο σχολείο, μέσω των προβλεπόμενων μουσειακών συλλογών, αθλητικών αγώνων, καλλιτεχνικών εκθέσεων και επιδείξεων, μαθητικής αλληλογραφίας, κ.α.. Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της εθνικής διαπαιδαγώγησης «από τη σκοπιά του παιδιού», συστήνεται η αρμονία στις σχέσεις των εκπαιδευτικών και η σύσφιξη των δεσμών των γονέων των μαθητών με το σχολικό θεσμό.

Αναφορικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, πέρα από τα μέτρα που εφαρμόστηκαν κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, παρατηρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί παρωθούν να συμμετέχουν στη διαδικασία της επιμόρφωσης όχι μόνο ως επιμορφούμενοι, αλλά και ως επιμορφωτές. Η διαδικασία αυτή θα τους εντάξει δυναμικά στη διαδικασία χάραξης και υλοποίησης των επιμέρους στόχων της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Όσον αφορά τώρα στην εξωσχολική-πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, σε σχέση με τη σχολική χρονιά 1941-1942 δίνεται περισσότερο βάρος στην ανάγκη ενεργοποίησης από τους εκπαιδευτικούς των γονέων προς όφελος της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Επίσης το ενδιαφέρον στρέφεται στις πρωτοβουλίες που πρέπει οι εκπαιδευτικοί να αναλάβουν για τη σύσταση κάθε είδους συλλόγων και οργανώσεων. Συγκεκριμένα, η δημιουργία συλλόγων και οργανώσεων προκρίνεται ως ένας δυναμικός μηχανισμός εθνικής ομογενοποίησης στα νέα εδάφη.

Εξάλλου συστηματικά οργανώνεται η εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών στα Πομακοχώρια. Στο χώρο αυτό, που θεωρείται μεν εθνικά βουλγαρικός, αλλά χωρίς βουλγαρική εθνική συνείδηση, το ρόλο της εθνικής διαπαιδαγώγησης θα αναλάβει αρχικά η γυναίκα εκπαιδευτικός. Αυτή σε μια πρώτη φάση θα εισέλθει στο εσωτερικό της πομακικής μουσουλμανικής οικίας, στοχεύοντας πρώτιστα να κερδίσει την εμπιστοσύνη και το σεβασμό μάνας και της μεγαλύτερης αδελφής. Στη συνέχεια θα επιδιώξει ένα εγχείρημα δύσκολο για τα δεδομένα της πομακικής κοινωνίας του καιρού εκείνου: να τις βγάλει έξω από το σπίτι και να τις υποβάλει στην επίδραση των ομογενοποιητικών μηχανισμών των κυριακών σχολείων, των λαϊκών πανεπιστημίων, της οργανωμένης τέλεσης εθίμων, πολιτισμικών εκδηλώσεων, κ.α.. Ταυτόχρονα οι μηχανισμοί αυτοί θα εξαπλωθούν και στα υπόλοιπα μέλη της κλειστής αυτής κοινωνίας. Μέσω, λοιπόν, του ιδεολογικού ελέγχου και της κοινωνικής δραστηριοποίησης της μάνας και αδελφής, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός επιδιώκει να καθορίσει την εθνοκρατική ταυτότητα όλης της πομακικής οικογένειας, και κατ' επέκταση όλου του πομακικού μικρόκοσμου.

6.2.2.9. Γυμνάσια της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Γυμνάσιο Ξάνθης

Όπως ήδη έχουμε δει, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αποφάσισε το καλοκαίρι του 1942 να ιδρύσει ένα μόνο μεικτό γυμνάσιο στην περιφέρεια Αιγαίου, κι αυτό στην πόλη της Ξάνθης (Διάταγμα αρ. 2185 από τις 12 – 8 – 1941). Στις 30 Οκτωβρίου του 1941 ορίζεται (πράξη αρ. 13355 του Τμήματος Μέσης Εκπαίδευσης

του Υπουργείου) διευθυντής του γυμνασίου ο καθηγητής Αντρέι Βάσεφ³⁸⁸, ενώ με το Διάταγμα αρ. 3384 του Υπουργού από τις 3 Νοεμβρίου 1941 καθορίζεται το προσωπικό του γυμνασίου, όπως ακολουθεί: ένας διευθυντής, οκτώ καθηγητές, ένας σχολικός γιατρός, ένας γραμματέας – λογιστής, ένας γραφέας και δύο άτομα προσωπικό καθαριότητας³⁸⁹. Κατά το πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου του 1941 εκδίδονται οι πράξεις διορισμού των καθηγητών που θα επανδρώσουν το γυμνάσιο³⁹⁰. Στις 15 Νοεμβρίου αποστέλλεται³⁹¹ στο Διευθυντή του γυμνασίου το αναλυτικό πρόγραμμα για τα εξής μαθήματα της 8^{ης} τάξης των βουλγαρικών γυμνασίων: Ηθική, Διαπαιδαγώγηση, Διδασκαλία του Πολίτη, Πολιτική Οικονομία, Χημεία, Φυσική Ιστορία, Τραγούδι και Μουσική, Φυσική Αγωγή. Στην ίδια επιστολή υπάρχει η εντολή τα υπόλοιπα μαθήματα της 8^{ης} τάξης να διδαχθούν με βάση τα ειδικά προγράμματα που ήδη έχουν αποσταλεί στο σχολείο. Εν τω μεταξύ το Υπουργείο έχει ήδη αποστείλει βιβλία, προκειμένου να εξοπλίσει τη σχολική βιβλιοθήκη του γυμνασίου³⁹².

Εξάλλου τα μαθήματα φαίνεται να διεξάγονται κανονικά στο γυμνάσιο Ξάνθης στις αρχές Νοεμβρίου 1941³⁹³, ενώ λειτουργούν και οι 5 τάξεις του βουλγαρικού γυμνασίου³⁹⁴.

Το μόνο πρόβλημα που εμφανίζεται στο γυμνάσιο της Ξάνθης αφορά στις οικονομικές απολαβές των καθηγητών. Σύμφωνα με την επιστολή του Διευθυντή του μεικτού γυμνασίου Ξάνθης προς το Τμήμα Μέσης Εκπαίδευσης του Υπουργείου (αρ. 131 από τις 4 -11-1941)³⁹⁵, ο δήμος Ξάνθης προέβλεψε στον συμπληρωματικό προϋπολογισμό του μια πίστωση 50 χιλιάδων λέβα, ως συμπληρωματική αμοιβή για τους εκπαιδευτικούς του δήμου. Από την πίστωση αυτή οι δάσκαλοι και οι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου ήδη λαμβάνουν από 750 λέβα μηνιαίως – καθώς το δίκτυο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν ήδη οργανωμένο από την αρχή της σχολικής χρονιάς. Σύμφωνα με το Διευθυντή του γυμνασίου Ξάνθης, Βάσεφ, οι καθηγητές του γυμνασίου θα αισθανθούν περιφρονημένοι, εάν δε λάβουν το επίδομα αυτό, ενώ εργάζονται κάτω από τις ίδιες σκληρές συνθήκες. Αυτό το επίδομα « *θα μπορούσε να ελαφρύνει την οικονομική τους κατάσταση, που πλήττεται υπερβολικά από τις δυσκολίες του εφοδιασμού, κάτι το οποίο δε συνέβαινε στα παλιά σύνορα του*

³⁸⁸ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2168, σ. 50

³⁸⁹ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2168, σ. 41

³⁹⁰ Ο.π. σ. 50 κ.εξ.

³⁹¹ Επιστολή αρ. 14679 από τις 15 – 11 – 1941, Φ 177, οπ. 3, a.e. 2168, σ. 7. Δυστυχώς υπάρχει μόνο η διαβιβαστική επιστολή, χωρίς να περιλαμβάνονται τα συνημμένα έγγραφα, όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές στο συγκεκριμένο αρχειακό υλικό.

³⁹² Φ 177, οπ. 3, a.e. 2168, σ. 13. Το βουλγαρικό γυμνάσιο ξεκινά από την 4^η τάξη, συνεχίζοντας τον τριετή κύκλο σπουδών που προβλέπεται για το προγυμνάσιο.

³⁹³ Ο.π. σ. 64

³⁹⁴ Όπως έχουμε δει η Εγκύκλιος αρ. 8835 από τις 15 – 7 – 1941 ορίζει να συσταθεί σε κάθε σχολείο ειδική επιτροπή, αρμοδιότητα της οποίας θα είναι να διεξάγει έρευνα για τους μαθητές εκείνους που η εγγραφή τους έγινε με βάση το πιστοποιητικό της συνοικίας στην οποία διαμένουν, εξαιτίας της καταστροφής που υπέστησαν τα σχολικά αρχεία. Στη σ. 32 της αρχειακής μονάδας 2168 (Φ 177, οπ. 3) υπάρχει το Πρωτόκολλο της Επιτροπής αυτής στο γυμνάσιο Ξάνθης από τις 19 Νοεμβρίου 1941, το οποίο περιλαμβάνει τα ονόματα των μαθητών που κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά φοιτούσαν σε ελληνικό σχολείο και τώρα επιθυμούν να εγγραφούν μόνο με συνοικιακό πιστοποιητικό στο γυμνάσιο Ξάνθης. Συγκεκριμένα πρόκειται για 4 μαθητές στην 4^η τάξη (είναι η πρώτη τάξη του γυμνασίου μετά τις τρεις του προγυμνασίου), 2 μαθητές στην 5^η τάξη, 5 μαθητές στην 6^η τάξη, 2 μαθητές στην 7^η τάξη και 3 μαθητές στην 8^η τάξη. Από τα 16 αυτά ονόματα τα 14 έχουν τη βουλγαρική κατάληξη – εφ και – οφ, – οβα για το θηλυκό (τα ελληνικά ονόματα υποχρεωτικά εκβουλγαρίστηκαν), ενώ υπάρχουν και τέσσερα αρμενικά ονόματα με κατάληξη – ιάν. Άρα στους Αρμένιους επιτράπηκε η εγγραφή στο βουλγαρικό γυμνάσιο.

³⁹⁵ Φ 177, οπ. 3, a.e.2168, σ. 64

βασιλείου, και εξαιτίας αυτού, και από τη μεγάλη ακρίβεια των αγαθών πρώτης ανάγκης.»³⁹⁶

Για το λόγο αυτό ο Βάσεφ παρακαλεί τους ανωτέρους του στο Υπουργείο να μεριμνήσουν, ώστε στον προϋπολογισμό του Υπουργείου να προβλέπεται για τους γυμνασιακούς καθηγητές η επιχορήγηση αυτή που παρέχει ο δήμος Ξάνθης στους εκπαιδευτικούς του δημοτικού και του προγυμνασίου. Ειδάλλως τους παρακαλεί να μεσολαβήσουν στον Υπουργό των Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας, ώστε να επιτρέψει στο Δήμο Ξάνθης να εγκρίνει στο νέο του προϋπολογισμό τη χορήγηση της συμπληρωματικής αυτής αμοιβής και για τους καθηγητές γυμνασίου.

Πάνω στο έγγραφο αναγράφεται κάτω αριστερά χειρογράφως : « *Ναι* », από κάτω η ημερομηνία « *24 -11-1941* », δίπλα τα αρχικά κεφαλαία « *Δ Β* »³⁹⁷, και από κάτω η ένδειξη « *Υπουργείο Εσωτερικών* » μαζί με υπογραφή του προϊσταμένου του τμήματος.

Προφανώς επιλογή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας είναι να επιλύσει το πρόβλημα το Υπουργείο Εσωτερικών, μέσω του προϋπολογισμού του δήμου Ξάνθης.

Γυμνάσιο Κομοτηνής

Φαίνεται πως ήδη από την αρχή της σχολικής χρονιάς 1941 - 1942, η Σχολική Επιτροπή Κομοτηνής ζητά από το Υπουργείο την ίδρυση γυμνασίου στην Κομοτηνή. Οι λόγοι που επιβάλλουν την ίδρυση γυμνασίου στην πόλη, όπως εκτίθενται από το Δήμαρχο της Κομοτηνής και πρόεδρο της Σχολικής Επιτροπής της πόλης σε επιστολή του προς το Υπουργείο από τις 20 - 10 - 1941³⁹⁸, είναι οι εξής:

«Είναι σε εσάς γνωστό ότι η Κομοτηνή είναι κέντρο μιας από τις πιο πλούσιες επαρχίες της Αιγιακής Θράκης. Πριν από το θλιβερό για εμάς Παγκόσμιο Πόλεμο αυτή ήταν το διοικητικό κέντρο της Δυτικής Θράκης και υπήρχε σε αυτήν πλήρες βουλγαρικό γυμνάσιο. Κατά τη διάρκεια του ελληνικού καθεστώτος η γεωγραφική και οικονομική της σημασία εκτιμήθηκε πολύ ορθά και η πόλη αποτέλεσε έδρα του Διοικητή.

Σήμερα η Κομοτηνή δεν είναι πρωτεύουσα της περιφέρειας. Όμως το γεγονός αυτό με τίποτα δεν υποτιμά τη σημασία της για τη Μεγάλη και Ενωμένη Βουλγαρία.

Η πόλη είναι μία από τις πύλες εισόδου στην «περιφέρεια Αιγαίου» και εξαιτίας αυτού του γεγονότος σήμερα ήδη την έχει μαζικά εποικίσει βουλγαρικός πληθυσμός. Πέραν τούτου ήδη ξεκίνησαν να ιδρύονται σε αυτήν και ορισμένες υπηρεσίες της περιφέρειας. Να γιατί η Κομοτηνή αποκτά τη φυσιογνωμία μιας μεγάλης υπαλληλικής πόλης. Οι περισσότεροι Βούλγαροι υπάλληλοι και έποικοι εδώ έχουν παιδιά που φοιτούν στο γυμνάσιο. Εξαιτίας του υψηλού κόστους ζωής αυτοί δε μπορούν να χωρίσουν τα παιδιά τους από τις οικογένειές τους, πράγμα με το οποίο ρισκάρουν να τα αφήσουν χωρίς γυμνασιακή εκπαίδευση, κάτι το οποίο δεν αντιτίθεται μόνο στα δικά τους συμφέροντα, αλλά και στα συμφέροντα του έθνους. Εξαιτίας όλων αυτών επιβάλλεται το συντομότερο δυνατό να ιδρυθεί γυμνάσιο στην Κομοτηνή.»

Στα διαβήματα που προέβη η Σχολική Επιτροπή Κομοτηνής για την ίδρυση γυμνασίου στην αρχή της σχολικής χρονιάς, η απάντηση του Υπουργείου ήταν ότι είναι απαραίτητη η ύπαρξη 120 μαθητών για την ίδρυση γυμνασίου. Αμέσως η Σχολική Επιτροπή μαζί με τις εκπαιδευτικές αρχές προέβησαν σε λεπτομερείς έρευνες για την καταμέτρηση των μαθητών της πόλης που επιθυμούν να λάβουν

³⁹⁶ Στο ίδιο

³⁹⁷ Τα αρχικά της φράσης Εφημερίδα της Κυβέρνησης

³⁹⁸ Επιστολή αρ. 2591 προς τον Υπουργό, από τις 20 - 10 - 1941, Φ 177, σπ. 3, α.ε. 2165, σσ. 34 - 34 πλάτη

γυμνασιακή εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα των ερευνών ήταν τα εξής: 58 μαθητές για την 4^η τάξη, 46 μαθητές για την 5^η τάξη και 52 μαθητές για την 6^η τάξη³⁹⁹.

Επιπλέον ο Δήμαρχος και πρόεδρος της Σχολικής Επιτροπής Κομοτηνής πληροφορεί το Υπουργείο πως και σχολικό κτίριο υπάρχει – και μάλιστα 2 σχολικά κτίρια, καθώς κατά τη διάρκεια του ελληνικού καθεστώτος λειτουργούσε στην Κομοτηνή και γυμνάσιο αρρένων και γυμνάσιο θηλέων – και ο απαραίτητος σχολικός εξοπλισμός και τα σχολικά βοηθήματα έχουν περισωθεί. Επίσης δηλώνει πως ο δήμος είναι σε θέση μέχρι το τέλος του ημερολογιακού έτους να αναλάβει την υλική συντήρηση του σχολικού κτιρίου. Τέλος προσθέτει πως στην πόλη της Κομοτηνής λειτουργεί πλήρες βασικό σχολείο (δημοτικό και γυμνάσιο μαζί) με παραπάνω από 220 μαθητές, το οποίο ετησίως θα διοχετεύει στο γυμνάσιο τον απαραίτητο για τη λειτουργία του αριθμό μαθητών.

Ο Δήμαρχος κλείνει την επιστολή αναφέροντας ότι σε περίπτωση που κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 δεν ιδρυθεί γυμνάσιο στην Κομοτηνή, είναι απαραίτητη η ίδρυση στην πόλη τουλάχιστον γυμνασιακών τάξεων⁴⁰⁰ (4^η, 5^η, 6^η) του γυμνασίου Ξάνθης⁴⁰¹.

Προς επίρρωση όλων των ενεργειών της Σχολικής Επιτροπής για την ίδρυση γυμνασίου στην Κομοτηνή, ο Βούλγαρος βουλευτής Πέταρ Ντουμάνοφ, που όπως φαίνεται κατά το διάστημα αυτό επισκέφτηκε την Κομοτηνή, αποστέλλει από την πόλη αυτή τηλεγράφημα προς το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου, Μπ. Γιότσοφ, με το οποίο παρακαλεί, εκ μέρους του πληθυσμού της πόλης, να ιδρυθούν γυμνασιακές τάξεις⁴⁰².

Τελικά τα αποτελέσματα που επέφερε όλη αυτή η κινητοποίηση της Σχολικής Επιτροπής ξεπέρασαν τις προσδοκίες της. Ενώ με το Υπουργικό Διάταγμα αρ. 3243 ιδρύεται στις 25/10/1941 στην Κομοτηνή γυμνασιακός κλάδος του γυμνασίου Ξάνθης⁴⁰³, στις 4/11/1941 με το νέο Υπουργικό Διάταγμα αρ. 3413 ιδρύεται στην Κομοτηνή μεικτό γυμνάσιο⁴⁰⁴.

Κατά τη διάρκεια του Νοεμβρίου οργανώνεται το γυμνάσιο Κομοτηνής. Το Υπουργείο αποστέλλει βιβλία για τη βιβλιοθήκη του⁴⁰⁵, το πρόγραμμα των μαθημάτων⁴⁰⁶ (που εκδόθηκε για τα νέα εδάφη στις 8 -7-1941), και φυσικά καθηγητές.

Στις 16/11/1941 διορίζεται μόνιμος καθηγητής χημείας και φυσικής ιστορίας⁴⁰⁷, στις 19 /11/1941 αναπληρωτής καθηγητής μαθηματικών⁴⁰⁸, στις 21/11 διορίζεται μόνιμος καθηγητής γεωγραφία και ιστορίας⁴⁰⁹, στις 26/11 μόνιμος καθηγητής

³⁹⁹ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2165, σ. 34. Αναλυτικά η κατάσταση με τα ονόματα των μαθητών στη σ. 35

⁴⁰⁰ Ο αντίστοιχος όρος στη βουλγαρική είναι γυμνασιακός κλάδος (гимназиален клон), ό.π. σ. 34 πλάτη

⁴⁰¹ Ό.π. σ. 34 πλάτη

⁴⁰² Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2165, σ. 22. Στο τηλεγράφημα του Ντουμάνοφ περιέχονται εν περιλήψει όλες οι πληροφορίες της επιστολής 2591 του Δημάρχου της Κομοτηνής από τις 20 – 10 – 1941.

⁴⁰³ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 49

⁴⁰⁴ Το Υπουργείο έλαβε την επιστολή 2591 του Δημάρχου Κομοτηνής στις 24 – 10 – 1941 (Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2165, σ. 34). Ο Προϊστάμενος του Τμήματος Μέσης Εκπαίδευσης παρέδωσε την αναφορά για το θέμα στον Υπουργό στις 29 - 10 – 1941 (ό.π. σ. 35 πλάτη). Στην αναφορά αυτή του Ιβάνοφ, πάνω αριστερά, δια χειρός Μπ. Φίλοφ, υπάρχει η σημείωση «Εγκρίνω», η υπογραφή του Φίλοφ και η ημερομηνία «3 XI 941».

⁴⁰⁵ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2165, σ. 4 και 6

⁴⁰⁶ Ό.π. σσ. 9 - 13

⁴⁰⁷ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2166, σ. 11

⁴⁰⁸ Ό.π. σ. 13

⁴⁰⁹ Ό.π. σ. 3

μουσικής⁴¹⁰, στις 29/11 μόνιμη καθηγήτρια ζωγραφικής⁴¹¹, στη 1/12 διορίζεται αναπληρωτής καθηγητής βουλγαρικής γλώσσας⁴¹² και τέλος, στις 8/12 διορίζεται αναπληρώτρια καθηγήτρια Γαλλικών⁴¹³. Στις 30/12 /1941 διορίζεται Διευθυντής του γυμνασίου Κομοτηνής ο καθηγητής γεωγραφίας και ιστορίας Αλεξάντερ Αγγέλοφ Πόποφ⁴¹⁴.

Τελικά στις 11/2/1942 το γυμνάσιο Κομοτηνής ξεκινά κανονικά τα μαθήματά του, με όλες τις τάξεις του γυμνασίου σε λειτουργία (4^η, 5^η, 6^η, 7^η, 8^η)⁴¹⁵. Με δεδομένο ότι το πρώτο εξάμηνο επιμηκύνεται στην «περιφέρεια Αιγαίου» μέχρι και τις 15/ 2/1942⁴¹⁶, θεωρείται ότι το γυμνάσιο Κομοτηνής λειτούργησε και κατά το πρώτο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942.

Γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης

Με το Υπουργικό Διάταγμα αρ. 3243 από τις 25/10/1941 που είδαμε παραπάνω, ιδρύονταν γυμνασιακές τάξεις του γυμνασίου Ξάνθης όχι μόνο στην Κομοτηνή αλλά και στη Αλεξανδρούπολη, και συγκεκριμένα η 4η και η 5η τάξη. Προφανώς και η Σχολική Επιτροπή Αλεξανδρούπολης προέβη στις απαραίτητες ενέργειες για την ίδρυση γυμνασίου. Αυτό εξάγεται από την επιστολή αρ. 1 του Μπάνκο Νικολόφ, αναπληρωτή Διευθυντή των γυμνασιακών τάξεων, προς το Τμήμα Μέσης Εκπαίδευσης του Υπουργείου, από τις 2 – 12 – 1941⁴¹⁷. Στην επιστολή αυτή αναφέρεται ότι πριν από την ίδρυση των γυμνασιακών τάξεων, απεστάλησαν στο Υπουργείο οι καταστάσεις με τα ονόματα των μαθητών που επιθυμούσαν να φοιτήσουν στην 4^η και 5^η τάξη.

Οι διορισμοί των εκπαιδευτικών γίνονται ως εξής⁴¹⁸: Στις 24/11/1941 οι διδακτικές ώρες της χημείας και της φυσικής ιστορίας της 4ης και 5ης τάξης ανατίθενται σε ήδη τοποθετημένους εκπαιδευτικούς στο προγυμνάσιο, οι οποίοι έχουν σχετική ειδικότητα. Στις 26/11/1941 διορίζεται αναπληρωτής καθηγητής της βουλγαρικής γλώσσας. Στις 28/11/1941 διορίζεται αναπληρωτής καθηγητής μαθηματικών, ο οποίος θα διδάσκει αριθμητική και γεωμετρία και στο προγυμνάσιο. Στη 1/12/1941 τοποθετείται μόνιμος καθηγητής ζωγραφικής, ο Μπάνκο Νικολόφ, ο οποίος με επίσημη ανάθεση από τις 12/12/1941 αναλαμβάνει τη διεύθυνση του γυμνασιακού κλάδου.

Εξάλλου το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αποστέλλει στις γυμνασιακές τάξεις της Αλεξανδρούπολης βιβλία για να μοιραστούν δωρεάν στους μαθητές⁴¹⁹.

Για την οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στις γυμνασιακές τάξεις της Αλεξανδρούπολης σημαντικές πληροφορίες μας παρέχει η παραπάνω επιστολή του Νικολόφ, που διατελεί τη στιγμή εκείνη χρέη αναπληρωτή Διευθυντή των γυμνασιακών τάξεων, προς το Τμήμα Μέσης Εκπαίδευσης του υπουργείου, από τις 2 – 12 – 1941⁴²⁰. Επειδή δεν έχει οριστεί ακόμη Διευθυντής, γράφει ο Νικολόφ, οι

⁴¹⁰ Ο.π. σ. 1

⁴¹¹ Ο.π. σ. 4

⁴¹² Ο.π. σ. 10

⁴¹³ Ο.π. σ. 6

⁴¹⁴ Ο.π. σ. 8

⁴¹⁵ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2165, σ. 2

⁴¹⁶ Ο.π. σ. 1 και 2

⁴¹⁷ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2297, σ. 6. Βλ. Παράρτημα αρ. 29

⁴¹⁸ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2297, σ. 7 κι εξής

⁴¹⁹ Ο.π. σσ. 1 - 4

⁴²⁰ Ο.π. σ. 6

καθηγητές συμφώνησαν τα χρέη του αναπληρωτή Διευθυντή να αναλάβει ο ίδιος ο Νικολόφ, εκτελώντας ταυτόχρονα την απαραίτητη γραμματειακή εργασία.

Στην επιστολή, λοιπόν, διαβάζουμε πως με ενέργειες της ειδικής επιτροπής και βάσει του Νόμου για τις κρατικές περιουσίες, όλα τα σχολικά κτίρια του ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας έχουν περάσει στη δικαιοδοσία του αντίστοιχου βουλγαρικού Υπουργείου. Επίσης πληροφορούμαστε πως οι γυμνασιακές τάξεις και το προγυμνάσιο της Αλεξανδρούπολης πρόκειται να συστεγαστούν στο κτίριο της πρώην ελληνικής Ακαδημίας (Εγκύκλιος αρ. 9155 από τις 20 – 8 – 1941). Σκοπός του μέτρου της συστέγασης προγυμνασίων – γυμνασίων είναι, σύμφωνα με όσα γράφει ο Νικολόφ, η αλληλοβοήθεια των δύο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατά την διδασκαλία. Φαίνεται πως πρόκειται για ακόμη ένα μέτρο με το οποίο αντιμετωπίζεται η έλλειψη εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη.

Ο Νικολόφ συνεχίζει ότι το κτίριο της πρώην ελληνικής Ακαδημίας έχει καθαριστεί και απολυμανθεί και μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου 1941, το αργότερο, προβλέπεται να ξεκινήσουν τα μαθήματα, ανεξάρτητα από τον αριθμό των μαθητών που θα προσέλθουν έως τότε. Σύμφωνα με τις καταστάσεις που εστάλησαν στο Υπουργείο πριν από την ίδρυση των γυμνασιακών τάξεων, υπήρχαν 21 μαθητές εγγεγραμμένοι στην 4^η τάξη και 16 στην 5^η τάξη. Μέχρι τη στιγμή που γράφει ο Νικολόφ, όμως, εμφανίστηκαν μόνο 13 μαθητές για την 4^η και 3 για την 5^η τάξη. Η αιτία είναι, σύμφωνα με το Διευθυντή, ότι οι συγκεκριμένοι μαθητές δεν ανέμεναν την ίδρυση γυμνασιακών τάξεων και κατευθύνθηκαν προς άλλα γυμνάσια στη χώρα. Υπολογίζεται όμως ότι μετά τη λήξη του 1^{ου} εξαμήνου θα επιστρέψουν και με τον τρόπο αυτό θα αυξηθεί ο αριθμός των μαθητών.

Επίσης ζητείται άδεια από το Υπουργείο να διεξαχθούν στις γυμνασιακές τάξεις της Αλεξανδρούπολης εισαγωγικές εξετάσεις. Συγκεκριμένα, 3 μαθητές από τα παλαιά σύνορα της χώρας, λόγω της εγκατάστασης των οικογενειών τους στην «περιφέρεια Αιγαίου», δεν μπόρεσαν να δώσουν τις ανάλογες εξετάσεις στο σχολείο που φοιτούσαν⁴²¹.

Τέλος στην επιστολή αναφέρεται ότι μέχρι την ημερομηνία εκείνη έχουν εμφανιστεί 3 εκπαιδευτικοί (όσοι δηλαδή είδαμε ότι διορίστηκαν από το Υπουργείο). Κατά την επόμενη σχολική χρονιά, γύρω στις αρχές του 1943, οι γυμνασιακές τάξεις Αλεξανδρούπολης διευρύνονται σε πλήρες μεικτό γυμνάσιο.

Αποτελέσματα εξετάσεων Ιουνίου στα γυμνάσια της περιφέρειας

Στο τεύχος Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1942 της Σχολικής Επιθεώρησης⁴²² διαβάζουμε σχετικά με τα αποτελέσματα των απολυτήριων εξετάσεων του Ιουνίου 1942 στην περιφέρεια Αιγαίου: «Στο Μπελομόριε απολυτήριες εξετάσεις διεξήχθησαν σε δύο γυμνάσια: στη Ξάνθη και στην Κομοτηνή. Τα αποτελέσματα των εξετάσεων αυτών δεν είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικά. Αυτό πάνω απ' όλα οφείλεται σε εξωτερικές αιτίες. Ο υπουργικός απεσταλμένος στο μεικτό γυμνάσιο Κομοτηνής τονίζει ότι δεν υπήρχαν αρκετά διδακτικά βοηθήματα, εργαστήρια, βιβλιοθήκες, κ.α.. Από την άλλη μεριά η σχολική χρονιά εκεί στην πράξη ξεκίνησε κατά το μήνα Φεβρουάριο, διότι από το Δεκέμβριο μέχρι το Φεβρουάριο έλαβε χώρα η οργάνωση του γυμνασίου (η εγγραφή των μαθητών και ο σχηματισμός του τμήματος της 8^{ης} τάξης). Είναι φανερό ότι τα

⁴²¹ Στο σημείο ακριβώς που αναγράφεται η φράση αυτή, αριστερά, στο περιθώριο της επιστολής, υπάρχει η χειρόγραφη ένδειξη «Ναι».

⁴²² *Училищен Преглед*, 1942, τ. 7 - 8 (том XLI, кн. 7 - 8), Απολυτήριες εξετάσεις στα γυμνάσια κατά την εξεταστική περίοδο Ιουνίου 1942, σ. 971

στελέχη της εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτικοί των γυμνασίων σε αυτή τη βουλγαρική περιοχή έχουν να αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα.»

6.2.2.10. Ιδιωτικά σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Στη βουλγαρική εκπαιδευτική νομοθεσία με τον όρο «ιδιωτικά σχολεία» χαρακτηρίζονται, πέρα από εκείνα που ιδρύονται από άτομα ή σωματεία, τα σχολεία των εθνικών ομάδων, δηλαδή τα μειονοτικά σχολεία, όπως και τα σχολεία των ξένων ιεραποστολών. Τα σχολεία αυτά συντηρούνται αποκλειστικά από τις εθνικές ή θρησκευτικές κοινότητες και για το λόγο αυτό υποχρεούνται να διαθέτουν Σχολικό Ταμείο και Σχολική Περιουσία. Το πρόγραμμα και οι αρχές λειτουργίας τους καθορίζονται αυστηρά από τη βουλγαρική εκπαιδευτική νομοθεσία. Κατά την περίοδο που μελετούμε, στη Βουλγαρία λειτουργούσαν τα ακόλουθα ιδιωτικά (δηλαδή εθνικά μειονοτικά) σχολεία: τουρκικά, ένα ελληνικό, εβραϊκά και αρμενικά σχολεία. Τα δύο τελευταία είναι τα καλύτερα εξοπλισμένα και οργανωμένα μειονοτικά σχολεία και συμμορφώνονται με όλες τις διατάξεις της εκπαιδευτικής νομοθεσίας. Σε αντίθεση με αυτά τα τουρκικά σχολεία βρίσκονται στη χαμηλότερη βαθμίδα της αξιολογικής κλίμακας⁴²³.

Όπως ήδη έχουμε δει, στο Πρωτόκολλο από τη 2η συνδιάσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, το Σεπτέμβριο του 1941, αναγράφεται ότι κατά τη συνεδρίαση αυτή συζητήθηκε το νομοθετικό πλαίσιο της ίδρυσης των ιδιωτικών, αλλοεθνών σχολείων. Το γεγονός αυτό καταλήξαμε ότι μαρτυρεί την πρόθεση ίδρυσης τέτοιων σχολείων στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης.

Πράγματι οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές θα παρέχουν ήδη από τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 το δικαίωμα ίδρυσης σχολείων στην «τουρκική» και την «αρμενική» μειονότητα, όπως και στην ιεραποστολή των Λαζαριστών.

Τουρκικά σχολεία

Έχουμε ήδη δει ότι η βουλγαρική κυβέρνηση αναγνωρίζει στην «περιφέρεια Αιγαίου» την ύπαρξη τουρκικής εθνικής μειονότητας. Αντίθετα πάγια πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων υπήρξε η αναγνώριση θρησκευτικής μειονότητας, της μουσουλμανικής μειονότητας, χωρισμένης σε «τρεις εθνοτικές ομάδες», την «τουρκόφωνη», «τουρκογενή» ή «τουρκικής καταγωγής» - όχι όμως «τουρκική» - την πομακική και τους μουσουλμάνους Αθίγγανους⁴²⁴.

Επίσης έχει προαναφερθεί ότι απόφαση των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών ήταν να μην ασχοληθούν με την εκπαίδευση των παιδιών των «Τούρκων» και των «Ελλήνων» στην πρώτη φάση της οργάνωσης του εκπαιδευτικού έργου στην «περιφέρεια Αιγαίου»⁴²⁵.

⁴²³ Георгиева και Чакъров, «Малцинствени и мисионерски училища» (Μειονοτικά σχολεία και σχολεία των ιεραποστολών), στο *История на образованието...*, σσ. 42 - 45

⁴²⁴ Ηρακλείδης, Μειονότητες, εξωτερική πολιτική και Ελλάδα, σσ. 218.

⁴²⁵ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 5.1.3.6.

Ωστόσο το Σεπτέμβριο του 1941 γίνεται γνωστό ότι η βουλγαρικές αρχές θα επιτρέψουν στους «Τούρκους» της Δυτικής Θράκης να ιδρύσουν μειονοτικά σχολεία⁴²⁶.

Το φθινόπωρο λοιπόν του 1941 καλούνται οι Μουσουλμανικές Κοινότητες Ξάνθης - Κομοτηνής να υποβάλλουν αιτήσεις για την ίδρυση σχολείων. Ταυτόχρονα καλούνται οι εκπαιδευτικοί που δίδασκαν στα μειονοτικά σχολεία κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης να υποβάλλουν στην αντίστοιχη επαρχιακή σχολική επιθεώρηση τα πιστοποιητικά εκπαίδευσής τους μαζί με όλα τα άλλα απαραίτητα έγγραφα, προκειμένου να αποκτήσουν άδεια διδασκαλίας στα τουρκικά ιδιωτικά σχολεία του βουλγαρικού κράτους.

Η βασική θέση του Επιθεωρητή των ιδιωτικών σχολείων του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, όπως αυτή εκφράζεται στο Υπηρεσιακό του Σημείωμα από τις 15 Δεκεμβρίου 1941⁴²⁷, είναι ότι και στα νέα εδάφη πρέπει να εφαρμοστεί η πολιτική που ακολουθεί το Υπουργείο προς τα τουρκικά σχολεία των παλαιών συνόρων: συγκεκριμένα σε οικισμούς με μεικτό πληθυσμό, τουρκικό και βουλγαρικό, στους οποίους υπάρχει ένας ελάχιστος αριθμός 20 παιδιών τουρκικής καταγωγής, πρέπει να καλούνται οι Τούρκοι να ιδρύσουν ιδιωτικό σχολείο, προκειμένου να ανακοπεί η εισροή των τουρκόπουλων στα βουλγαρικά σχολεία. Στην περίπτωση όμως των οικισμών με καθαρά τουρκικό πληθυσμό, η πρωτοβουλία για το αν θα ανοίξει σχολείο ή όχι πρέπει να αφήνεται σε αυτούς. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση τα τουρκικά σχολεία είναι υποχρεωμένα να διορίσουν και Βούλγαρους δασκάλους, σύμφωνα με το άρθρο 348 του Νόμου της Εθνικής Παιδείας.

Στη συνέχεια ο Επιθεωρητής των ιδιωτικών σχολείων εξηγεί πως η τουρκική μειονοτική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται για την έλλειψη εξειδικευμένου σχολικού προσωπικού⁴²⁸, τέτοιου που διαθέτουν τα εθνικά βουλγαρικά σχολεία, αλλά και τα ιδιωτικά σχολεία των υπόλοιπων εθνικών μειονοτικών ομάδων του βουλγαρικού κράτους. Μάλιστα το άρθρο 350 του Νόμου της Εθνικής Παιδείας ορίζει ότι η έλλειψη εξειδικευμένου σχολικού προσωπικού στα ιδιωτικά σχολεία της χώρας οδηγεί σε απώλεια των οικονομικών δικαιωμάτων τους, καθώς και του κύρους των τίτλων σπουδών τους⁴²⁹. Και συνεχίζει ο επιθεωρητής:

«Μόλις τα σχολεία αυτά χάσουν τα δικαιώματα τα οποία παραχωρούνται από το άρθρο 350 του Νόμου στα ιδιωτικά σχολεία της χώρας, οι απόφοιτοί τους αποκτούν πιστοποιητικά τα οποία δεν έχουν καμία ισχύ και οι ίδιοι δεν μπορούν να καρπωθούν

⁴²⁶ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 25, Επιστολή «Τούρκου» δασκάλου από τη «Μουσουλμανική Θρησκευτική Κοινότητα» της Κομοτηνής (ορολογία της ελληνικής διοίκησης), προς τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Κομοτηνής.

Οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης ήταν οργανωμένοι σε τρεις μουσουλμανικές κοινότητες (Κομοτηνής, Ξάνθης, Διδυμοτείχου) διοικούμενες από συντηρητικούς μουσουλμάνους Μουφτίδες, διακείμενους εχθρικά προς τους κεμαλικούς. Σε κάθε μία από τις τρεις μουφτείες υπήρχε συμβούλιο εκλεγόμενο από τους Μουσουλμάνους, αρμόδιο για τη διαχείριση της περιουσίας των μουσουλμανικών κοινοτήτων και των υπαγόμενων σε αυτές ταμείων, σχολείων και λοιπών καθιδρυμάτων. Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, Μέρος 2^ο Κεφ. 2, Οι μειονότητες ως ευκαιριακό μέσο πίεσης Β) 1. Οι Μουσουλμάνοι στη Δυτική Θράκη (σσ. 167 – 192), σ. 174

⁴²⁷ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389 (σσ. 17 – 18), σ. 18

⁴²⁸ Σύμφωνα με το Νόμο της Εθνικής Παιδείας του 1891 για να διδάξει κάποιος σε τουρκικό σχολείο απαιτούνταν οι γνώσεις που προσέδιδαν το αξίωμα του «χότζα». Με τον αντίστοιχο όμως του 1921 απαιτούνταν τουλάχιστον απολυτήριο του τριτάξιου σχολείου «ρουζντίε» ή πιστοποιητικό παιδαγωγικού κύκλου σπουδών (μέσης εκπαίδευσης). Георгиева και Чакъров, «Малцинствени и мисионерски училища», σ. 45

⁴²⁹ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 18

κανενός είδους πολιτιστικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία προβλέπουν οι νόμοι της χώρας.»⁴³⁰

Με αυτές, λοιπόν, τις εκπαιδευτικές ρυθμίσεις το βουλγαρικό κράτος παροπλίζει πολιτιστικά και οικονομικά την τουρκική μειονότητα που διαβιεί στα εδάφη της. Βέβαια δεν πρέπει να παραλειφθεί ότι οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές ιδρύουν προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920 ειδικά τουρκικά παιδαγωγικά σχολεία στις πόλεις Σούμεν, Ρούσε και Κίρτζαλι⁴³¹. Με την τακτική αυτή στοχεύουν προφανώς στην εθνική ομογενοποίηση της τουρκικής μειονότητας, μέσω των Τούρκων δασκάλων - αποφοίτων των ειδικών τουρκικών παιδαγωγικών σχολείων.

Φαίνεται πως η ίδια πολιτική ξεκίνησε να εφαρμόζεται και στην «περιφέρεια Αιγαίου» απέναντι στα τουρκικά μειονοτικά σχολεία. Άμεσα επισημάνθηκε από τις σχολικές αρχές το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των Τούρκων δασκάλων, οι παρατυπίες και οι επιπολαιότητες κατά τη συμπλήρωση των αιτήσεων, αλλά και το γεγονός ότι ορισμένοι αμέλησαν ακόμη και να καταθέσουν τα απαιτούμενα για την έκδοση της άδειας έγγραφα. Βέβαια ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής δηλώνει ότι όλες αυτές τις παρατυπίες αντιμετωπίστηκαν από τις εκπαιδευτικές αρχές με άκρα επιείκεια και δεν οδήγησαν στην άρνηση της έκδοσης άδειας διδασκαλίας⁴³². Δηλαδή παραχωρήθηκε η άδεια να διδάξουν στα ιδιωτικά τουρκικά σχολεία «Τούρκοι» δάσκαλοι, που δε διέθεταν τα τυπικά προσόντα του εξειδικευμένου σχολικού προσωπικού. Κατά συνέπεια οι τίτλοι σπουδών που θα εξέδιδαν τα αντίστοιχα σχολεία δε θα διέθεταν για το επίσημο βουλγαρικό κράτος καμιά απολύτως αξιοπιστία και κύρος, όπως ακριβώς συνέβαινε και στο εσωτερικό της χώρας.

Ωστόσο η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική στη Δυτική Θράκη ήρθε αντιμέτωπη με δύο άλλα, σοβαρότερα προβλήματα, που σχετίζονταν με την αποκαλούμενη τουρκική μειονότητα.

Όπως θα παρακολουθήσουμε παρακάτω, πρώτον οι περισσότεροι «Τούρκοι» δάσκαλοι αντιμετωπίστηκαν ως «εχθροί» του βουλγαρικού έθνους και κράτους και για το λόγο αυτό δεν τους παρασχέθηκε άδεια διδασκαλίας. Δεύτερον οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές βρέθηκαν αντιμέτωπες με το δίλημμα να επιτρέψουν ή όχι τη διεξαγωγή της διδασκαλίας στα «τουρκικά» σχολεία στο παλαιοτουρκικό αλφάβητο. Και οι δύο παραπάνω ενέργειες προκάλεσαν την έντονη αντίδραση της Άγκυρας και τα συνεχή διαβήματα της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια.

Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, παρά το μεγάλο αριθμό «Τούρκων» δασκάλων που εντόπισαν οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές στη Δυτική Θράκη (130 δάσκαλοι μόνο στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής⁴³³), παραχώρησαν κρατική άδεια διδασκαλίας στα ιδιωτικά σχολεία μόνο σε έναν υπερβολικά μικρό αριθμό από αυτούς. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας θορυβημένο από τα διαβήματα διαμαρτυρίας της τουρκικής πρεσβείας⁴³⁴ ξεκινά έρευνα πάνω στο ζήτημα αυτό. Στην απαντητική του επιστολή ο επιθεωρητής των ιδιωτικών σχολείων δηλώνει: «Σχεδόν όλοι οι υποψήφιοι υποδείχτηκαν ως δεδηλωμένοι κεμαλιστές, για τους οποίους τα αστυνομικά όργανα έδωσαν δυσμενή στοιχεία»⁴³⁵. Ακόμη και αυτοί οι ελάχιστοι δάσκαλοι που εξασφάλισαν την άδεια, δεν ήταν πέραν πάσης υποψίας. Μάλιστα ο

⁴³⁰ Ф 177, оп. 2, а.е. 1389 σ. 18

⁴³¹ Георгиева και Чакъров, «Малцинствени и мисионерски училища», σ. 45

⁴³² Ф 177, оп. 2, а.е. 1389, σ. 21

⁴³³ Ф 177, оп. 7, а.е. 170, σ. 130

⁴³⁴ Ф 177, оп. 2, а.е. 1389, σσ. 8, 9, 10, 13,14

⁴³⁵ Ф 177, оп. 2, а.е. 1389, σ. 11 πλάτη

Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης διευκρινίζει επί του θέματος⁴³⁶ ότι δεν υπήρξε άλλη αιτία για την άρνηση έκδοσης αδειών, πέρα από τις πολιτικές πεποιθήσεις των υποψηφίων και ότι δεν έγιναν δεκτές οι αιτήσεις μόνον εκείνων, για τους οποίους οι αστυνομικές και οι διοικητικές αρχές έδωσαν υπερβολικά αρνητικά στοιχεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά οι Τούρκοι δάσκαλοι που αποκλείστηκαν δεν είναι απλά φερέφωνα της κεμαλικής προπαγάνδας στα μειονοτικά σχολεία, αλλά πράκτορες της τουρκικής κατασκοπείας με στενότερες διασυνδέσεις με το τουρκικό προξενείο, αγγλόφιλοι και εχθροί της βουλγαρικής διοίκησης⁴³⁷.

Τα στοιχεία που συνέλεξαν οι βουλγαρικές αρχές για τους Μουσουλμάνους δασκάλους το φθινόπωρο του 1941 δεν πρέπει να απείχαν πολύ από την πραγματικότητα⁴³⁸.

Τελικά κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 στη Δυτική Θράκη λειτούργησε ένας πολύ μικρός αριθμός «τουρκικών» σχολείων. Παρά το γεγονός ότι αρκετοί «τουρκικοί» οικισμοί ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών και ζήτησαν την ίδρυση σχολείων, ωστόσο δε δόθηκε σε όλα αυτά τα σχολεία άδεια λειτουργίας⁴³⁹. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν η πραγματική αιτία που δε λειτούργησαν τα σχολεία αυτά κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 ήταν η άρνηση των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών να εκδώσουν άδειες διδασκαλίας στους «Τούρκους» δασκάλους. Το παραπάνω αποτελεί τη βασική θέση της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια (υπόμνημα από τις 6-12-1941) και τη βασική αιτία που ζητά την παρέμβαση του βουλγαρικού Υπουργείου Εξωτερικών και Θρησκευμάτων⁴⁴⁰. Ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις ότι οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές δεν επιθυμούσαν την ίδρυση περισσότερων «τουρκικών» σχολείων στη Δυτική Θράκη από όσα λειτούργησαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942⁴⁴¹.

⁴³⁶ Στο ίδιο

⁴³⁷ Ο.π. σ. 20. Τα στοιχεία αυτά εκτίθενται αναλυτικά στην αναφορά του αστυνομικού φρουραρχείου Κομοτηνής προς τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Κομοτηνής, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σσ. 23 - 24

⁴³⁸ Οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης ήταν παλαιών αρχών και απόλυτα προσκολλημένοι στην ισλαμική παράδοση. Η επανάσταση του Κεμάλ δεν κατάφερε να τους κερδίσει και οι μεγάλες καινοτομίες των κεμαλιστών τους έκαναν να αντιδράσουν. Αναπόφευκτα λοιπόν η Δυτική Θράκη έγινε το θέατρο της διαμάχης συντηρητικών και Νεοτούρκων. Οι δύο παρατάξεις εκπροσωπούμενες η μιν από τους μουφτίδες και η δε από τα όργανα του τουρκικού προξενείου στην Κομοτηνή, αλληλοδιώκονταν με θεμιτά και αθέμιτα μέσα. Κι ενώ οι αντικεμαλικοί θεωρούσαν αυτονόητο ότι είχαν εξασφαλισμένη την εύνοια των ελληνικών αρχών, αυτές δεν υιοθέτησαν την αυτονόητη επιλογή. Κατά περίεργο τρόπο η ελληνική διοίκηση βοήθησε ή έστω επέτρεψε στο τουρκικό προξενείο, ακόμη και πριν από την περίοδο της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, να διχάσει με κεμαλική προπαγάνδα την κοινότητα και να διεισδύσει σε αυτήν εγκαθιστώντας σε καίρια θέση κεμαλιστές. Μετά δε την ελληνοτουρκική προσέγγιση, η πλάστιγγα έγειρε καθοριστικά υπέρ των κεμαλικών. Το τουρκικό προξενείο ενορχήστρωσε ελεύθερα την επικράτηση των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων μέσω των δασκάλων, οι οποίοι από εδώ και πέρα εξαναγκάστηκαν να συνεργάζονται στενά με τις τουρκικές αρχές Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες*., όλο το κεφάλαιο « Οι μειονότητες ως ευκαιριακό μέσο πίεσης Β) 1. Οι Μουσουλμάνοι στη Δυτική Θράκη (σσ. 167 – 192). Ειδικότερα για τις συγκυρίες που οδήγησαν στην τουρκοποίηση της μουσουλμανικής μειονότητας βλ. σσ. 185 – 192.

⁴³⁹ Στο Υπηρεσιακό Σημείωμα του επιθεωρητή των ιδιωτικών σχολείων από τις 15 Δεκεμβρίου 1941 αναφέρονται τα ονόματα 21 οικισμών Ξάνθης – Κομοτηνής, στους οποίους τελικά δε δόθηκε άδεια λειτουργίας σχολείου. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 17 πλάτη

⁴⁴⁰ Ο.π. σ. 10

⁴⁴¹ Στην επιστολή με την οποία το Υπουργείο Εξωτερικών και Θρησκευμάτων ζητά να πληροφορηθεί – κατόπιν του υπομνήματος της τουρκικής πρεσβείας (6-12-1941) – τι συμβαίνει με τις άδειες διδασκαλίας των «Τούρκων» δασκάλων της «περιφέρειας Αιγαίου», ο Διευθυντής του Τμήματος Βασικής Εκπαίδευσης, Στοϊλοφ, απαντά πως για τα νεοϊδρυόμενα τουρκικά σχολεία της περιφέρειας έχουν εκδοθεί άδειες διδασκαλίας για έναν επαρκή αριθμό Τούρκων δασκάλων, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 15. Βλ. Παράρτημα αρ.15. Το πιθανότερο, λοιπόν, είναι να μην υπήρχε πρόθεση από βουλγαρικής πλευράς να ιδρυθεί μεγάλος αριθμός «τουρκικών» σχολείων σε αυτήν την πρώτη φάση.

Ιδρύθηκαν τα εξής «τουρκικά» σχολεία: α) 2 σχολεία στην πόλη της Κομοτηνής, και συγκεκριμένα ένα βασικό (δημοτικό και γυμνάσιο μαζί) και ένα δημοτικό σχολείο⁴⁴². Στα σχολεία αυτά δίδαξαν 10 εκπαιδευτικοί, 8 «Τούρκοι» και 2 Βουλγάρες (η μία μόνιμη δασκάλα και η άλλη μόνιμη εκπαιδευτικός προγυμνασίου) και φοίτησαν 424 τουρκόπουλα⁴⁴³ και β) 2 σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης⁴⁴⁴, και συγκεκριμένα 1 στην πόλη της Ξάνθης και 1 στο χωριό Κιρετσλέρ (Χρύσα)⁴⁴⁵.

Σχετικά με το δεύτερο πρόβλημα που προέκυψε με την εκπαίδευση των «Τούρκων» της Δυτικής Θράκης και αφορά στην καθιέρωση ή όχι κατά τη διδασκαλία του «παλαιοτουρκικού» αλφάβητου, αυτό εντοπίστηκε στην εκπαιδευτική περιφέρεια Κομοτηνής. Πρωταγωνιστής των γεγονότων φαίνεται να είναι ο Ιζέτ Μουσόφ, δάσκαλος από την Κομοτηνή, γεννημένος στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος δραπέτευσε από την Τουρκία το 1923 κυνηγημένος από τους κεμαλιστές, λόγω των πολιτικών, αντικεμαλικών και μοναρχικών του πεποιθήσεων⁴⁴⁶. Αυτός φαίνεται να συνεργάζεται με το Μεχμέτ Ναζίροφ (ή Νεζίροφ) Χασάνοφ, Πομάκο δάσκαλο, με καλή γνώση της βουλγαρικής γλώσσας⁴⁴⁷. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του αστυνομικού φρουραρχείου Κομοτηνής, και οι δύο είναι αποφασισμένοι να εργαστούν ως δάσκαλοι καλλιεργώντας τη βουλγαρική εθνική συνείδηση στον «τουρκικό» και πομακικό πληθυσμό αντίστοιχα⁴⁴⁸. Οι δύο αυτοί δάσκαλοι κατέθεσαν στην επαρχιακή σχολική επιθεώρηση Κομοτηνής αίτηση (№ 355 από τις 24 – 11 – 1941) να ιδρυθούν τουρκικά σχολεία, στα οποία η διδασκαλία θα διεξαγόταν αποκλειστικά στο παλαιοτουρκικό αλφάβητο. Το έγγραφο συνοδευόταν από τις υπογραφές 86 γονέων μαθητών⁴⁴⁹. Η αίτηση απορρίφθηκε από το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας⁴⁵⁰.

Η καθιέρωση των λατινικών χαρακτήρων στην τουρκική γλώσσα ήταν ένα από τα κομβικά σημεία της διαμάχης μεταξύ αντικεμαλικών και Νεοτούρκων στη Δυτική Θράκη. Αρχικά η χρήση των λατινικών χαρακτήρων κατά τη διδασκαλία της

⁴⁴² Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 22

⁴⁴³ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής για την κατάσταση του σχολικού έργου στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, από τις 26 – 6 – 1942, (σελ. 384 – 387 πλάτη), σ. 387

⁴⁴⁴ Ετήσια αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης για τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 (σσ. 391 – 395), σ. 391

⁴⁴⁵ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 93. Ωστόσο στην Ετήσια αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης..., σ. 391 αναφέρεται πως και τα δυο σχολεία λειτούργησαν σε χωριά.

⁴⁴⁶ Οι πληροφορίες προέρχονται από την αναφορά του αστυνομικού φρουραρχείου Κομοτηνής προς τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Κομοτηνής, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 24. Η Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, κάνει λόγο για 150 Τούρκους φυγάδες, που κυνηγημένοι από τους κεμαλικούς κατέφυγαν στη Δυτική Θράκη, με αποτέλεσμα να πυκνώσουν τις τάξεις των συντηρητικών Μουσουλμάνων. Επειδή ήταν άτομα σημαντικής μορφώσεως, πολλοί από αυτούς χρησιμοποιήθηκαν ως δάσκαλοι από τη μουσουλμανική κοινότητα, η οποία δε διέθετε πολλά μορφωμένα μέλη (αναλυτικά βλ. σσ. 185 – 186). Μετά την ελληνοτουρκική προσέγγιση με την οποία δόθηκε το πράσινο φως για την τουρκοποίηση της μουσουλμανικής μειονότητας, η πρώτη απαίτηση του τουρκικού προξενείου ήταν η απομάκρυνση των 150 ανεπιθύμητων αντικεμαλικών από τη Δυτική Θράκη. Τη λίστα των ανεπιθύμητων υπέδειξε ο Τούρκος πρόξενος βοηθούμενος από την ελληνική χωροφυλακή. Μετά από σύσταση της ελληνικής κυβέρνησης, οι αντικεμαλικοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Αθήνα το Μάρτιο του 1931 παίρνοντας εφάπαξ επίδομα μετεγκατάστασης 11.875 δρχ. (αναλυτικά σσ. 188 – 190). Δε γνωρίζουμε εάν ο Ιζέτ Μουσόφ συγκαταλέγεται στους εκτοπισμένους από τη Δυτική Θράκη Τούρκους φυγάδες.

⁴⁴⁷ Για τη δράση του Ναζίροφ βλ. και στην Εργασία μας, κεφ. 6.2.2.2.3.

⁴⁴⁸ Πάλι Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 24

⁴⁴⁹ Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής, ό.π. σ. 22

⁴⁵⁰ Στο ίδιο

τουρκικής γλώσσας είχε απαγορευτεί, καθώς αυτή ήταν η επιθυμία της πλειονότητας των Μουσουλμάνων. Ωστόσο το 1929 η ελληνική κυβέρνηση, μετά από πιέσεις της Τουρκίας και των κεμαλικών της Δυτικής Θράκης, καθιερώνει τη χρήση του αλφαβήτου με λατινικούς χαρακτήρες. Η οργισμένη αντίδραση των μουφτήδων δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα⁴⁵¹.

Με την εγκαθίδρυση της βουλγαρικής διοίκησης οι αντικεμαλικοί δάσκαλοι βρήκαν την ευκαιρία να αντιστρέψουν το πολιτικό κλίμα στη Δυτική Θράκη υπέρ των παλαιομουσουλμάνων. Προσπάθησαν να εκτοπίσουν το λατινικό αλφάβητο από τα μειονοτικά σχολεία της Δυτικής Θράκης επαναφέροντας το παλαιοτουρκικό αλφάβητο. Επιπλέον η βουλγαρική διοίκηση, σε αντίθεση με την ελληνική, εκτίμησε τον αντιτουρκικό προσανατολισμό της «τουρκικής» μειονότητας της Δυτικής Θράκης και έκανε την αυτονόητη επιλογή: ο ίδιος ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής ίδρυσε στην πόλη επτά «τουρκικά» σχολεία, στα οποία η διδασκαλία διεξαγόταν στο παλαιοτουρκικό αλφάβητο⁴⁵². Πρώτιστο μέλημα της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής απέναντι στη μουσουλμανική κοινότητα φαίνεται να είναι η καλλιέργεια στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης. Η αποδοχή του παλαιοτουρκικού αλφαβήτου, σε συνδυασμό με την απομάκρυνση από την εκπαίδευση των κεμαλικών δασκάλων που συνεργάζονταν στενά με τις τουρκικές αρχές, διευκολύνει αυτό το στόχο, καθώς εκμηδενίζει την τουρκική εθνοκρατική επιρροή. Ωστόσο οι τουρκικές πιέσεις ανάγκασαν τη βουλγαρική διοίκηση να υπαναχωρήσει: τα επτά αυτά σχολεία έκλεισαν ως παράνομα⁴⁵³.

Αναλυτικότερα η τουρκική πρεσβεία στη Σόφια θορυβημένη και από την άρνηση των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών να εκδώσουν άδεια διδασκαλίας σε όλους σχεδόν τους «Τούρκους» δασκάλους της Δυτικής Θράκης και από το ενδεχόμενο να εισαχθεί στα μειονοτικά σχολεία το παλαιοτουρκικό αλφάβητο, βομβαρδίζει καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς το βουλγαρικό Υπουργείο Εξωτερικών και Θρησκευμάτων με υπομνήματα και επιστολές διαμαρτυρίας, ζητώντας τη μεσολάβησή του προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, προς εξεύρεση συμφέρουσας προς την τουρκική πλευρά λύσης⁴⁵⁴.

Καθώς το επίκεντρο των ιδεολογικοπολιτικών συγκρούσεων εντοπίζεται κυρίως στην Κομοτηνή, στιγματίζει διαρκώς τη δράση του «Ιζέτ»⁴⁵⁵ και ασκεί πιέσεις προσπαθώντας να πετύχει το διορισμό 21 κεμαλικών «Τούρκων» δασκάλων στη συγκεκριμένη σχολική επαρχία⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες...*, σσ. 186 - 187

⁴⁵² *Αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής*, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 22

⁴⁵³ Στο ίδιο.

⁴⁵⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σσ. 8, 9, 10, 13,14, 26, 29, 30

⁴⁵⁵ Ο.π. σσ. 29-30. Βλ. Παράρτημα αρ. 17

⁴⁵⁶ Στην επιστολή της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια προς το Υπουργείο Εξωτερικών, από τις 14 – 1942 (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 13, μετάφραση στη βουλγαρική από τη γαλλική γλώσσα), αναφέρεται ότι στο συγκεκριμένο έγγραφο επισυνάπτονται 2 λίστες, εκ των οποίων η πρώτη περιλαμβάνει τα ονόματα 5 εκπαιδευτικών, που εξασφάλισαν άδεια διδασκαλίας χωρίς να έχουν τα απαραίτητα προσόντα, ενώ η δεύτερη λίστα περιλαμβάνει τα ονόματα 21 εκπαιδευτικών, οι οποίοι ακόμη δεν έχουν λάβει την άδεια. Ενώ, λοιπόν, η πρώτη λίστα υπάρχει στην αρχειακή μονάδα (ό.π. σ. 14) και μεταξύ των άλλων ονομάτων περιλαμβάνει και αυτά των Ιζέτ Μουσόφ και Μεχμέτ Ναζίροφ Χασάνοφ, η δεύτερη λίστα δεν υπάρχει στην αρχειακή μονάδα. Τα ονόματα ωστόσο των 10 από τους 21 εκπαιδευτικούς περιέχονται στην αναφορά που στέλνει ως απάντηση επί του θέματος ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής (ό.π. σσ. 21 – 22), καθώς και στην αντίστοιχη του αστυνομικού φρουραρχείου Κομοτηνής, για την οποία έχει ήδη γίνει λόγος (ό.π. σσ. 23 – 24). Πρόκειται, σύμφωνα με τα στοιχεία του φρουραρχείου, για φανατικούς κεμαλικούς «Τούρκους» κατασκόπους, πράκτορες της αγγλικής προπαγάνδας.

Ο Διευθυντής βασικής εκπαίδευσης από κοινού με τον Επιθεωρητή των ιδιωτικών σχολείων, προκειμένου να εκτονωθεί η κρίση, δίνουν εντολή στον Περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή Ξάνθης στις 22 - 1 - 1942 να συστήσει στις Σχολικές Επιτροπές των «τουρκικών» σχολείων να επιλέξουν οι ίδιες το αλφάβητο που επιθυμούν να χρησιμοποιούν στα σχολεία τους⁴⁵⁷.

Ωστόσο στην πόλη της Κομοτηνής η «*Ιδιωτική τουρκική σχολική επιτροπή*»⁴⁵⁸ έχει ήδη προκρίνει την εξής συμβιβαστική λύση: στο ένα σχολείο η διδασκαλία διεξάγεται με το λατινικό αλφάβητο και στο άλλο σχολείο με το παλαιοτουρκικό. Οι γονείς στέλνουν τα παιδιά τους στο ανάλογο σχολείο κατ' επιλογήν. Ωστόσο ο τοπικός μουφτής δήλωσε τη δυσαρέσκειά του, διότι με την αποδοχή του λατινικού αλφαβήτου στο ένα σχολείο, θίγεται κατά την άποψή του η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών⁴⁵⁹.

Αρμενικά σχολεία

Στην ίδια αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής (ό.π. σσ. 21 - 22), διαβάζουμε ότι στη συγκεκριμένη σχολική επαρχία δε δόθηκε άδεια διδασκαλίας συνολικά σε 34 αιτούντες «Τούρκους» δασκάλους (ό.π. σ. 21) - όχι δηλαδή μόνο στους 21 της λίστας της τουρκικής πρεσβείας. Και ενώ σύμφωνα με τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή Κομοτηνής τα 10 από τα 21 ονόματα που περιέχει η λίστα της τουρκικής πρεσβείας έχουν ταυτοποιηθεί, τα υπόλοιπα 11 ονόματα της λίστας είναι τελείως άγνωστα στην επαρχιακή σχολική επιθεώρηση, καθώς δεν κατατέθηκαν με αυτά τα ονόματα αιτήσεις «Τούρκων δασκάλων» για έκδοση άδειας διδασκαλίας (σσ. 21 - 21 πλάτη). Για να ρίξει περισσότερο φως στη υπόθεση, ο σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής επισυνάπτει στην αναφορά του την επιστολή προς τον ίδιο του Μουσουλμάνου δασκάλου από την Κομοτηνή, Χούσι Γιουσούφ Μπεουμπή, από τις 27 - 9 - 1941. Στην επιστολή αυτή γίνεται λόγος για την προσπάθεια των κεμαλικών να διορίσουν κρυφά συγκεκριμένους κεμαλικούς δασκάλους στα σχολεία της κοινότητας (Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 25).

Τέλος ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής στην αναφορά του ανασκευάζει με πειστικά επιχειρήματα την κατηγορία της τουρκικής πρεσβείας ότι οι 5 εκπαιδευτικοί της πρώτης λίστας δεν έχουν τα προσόντα για την έκδοση άδειας διδασκαλίας.

Είναι προφανές ότι ο λόγος για τον οποίο αντιδρά η τουρκική πρεσβεία στο διορισμό των 5 συγκεκριμένων δασκάλων οφείλεται στους πολιτικούς τους προσανατολισμούς και στην προπαγανδιστική τους δράση, παρά στα τυπικά τους προσόντα. Ενδεχομένως, όμως, και οι ίδιες οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές - επιδιώκοντας την άμεση απομάκρυνση της «τουρκικής μειονότητας» από την κρατική τουρκική επιρροή και την ταχεία εξάρθρωση του τουρκικού δικτύου κατασκοπείας - να σημείωσαν ορισμένες παρατυπίες και παρεκκλίσεις κατά το διορισμό των εκπαιδευτικών, που πυροδότησαν τα τουρκικά διαβήματα.

Την άποψη αυτή ενισχύουν οι διευκρινήσεις που δίνει ο Διευθυντής του τμήματος βασικής εκπαίδευσης, Στοϊλοφ, στην επιστολή του από τις 30-12-1941 προς το Υπουργείο Εξωτερικών και Θρησκευμάτων: «*Σε μερικούς από τους πρώην δασκάλους στα τουρκικά σχολεία επιτράπηκε να διδάξουν, πριν να εφοδιαστούν με τις άδειες διδασκαλίας από το Υπουργείο. Οι ίδιοι κλήθηκαν μέσω του Περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες, προκειμένου να εφοδιαστούν με τις άδειες διδασκαλίας.*» Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 15.

⁴⁵⁷ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 27. Βλ. Παράρτημα αρ.16. Υποχρεώνονται ωστόσο όλα τα τουρκικά μειονοτικά σχολεία να χρησιμοποιούν το αραβικό αλφάβητο κατά τη διδασκαλία των Θρησκευτικών και του Κορανίου. Με βάση τα βουλγαρικά εκπαιδευτικά προγράμματα, το μάθημα των Θρησκευτικών διδάσκεται 2 ώρες εβδομαδιαίως από την 1^η τάξη δημοτικού μέχρι την 3^η τάξη προγυμνασίου και το Κοράνι 4 ώρες εβδομαδιαίως στην 2^η, 3^η και 4^η τάξη δημοτικού, 3 ώρες στην 1^η και 2^η προγυμνασίου και 2 ώρες εβδομαδιαίως στην 3^η τάξη προγυμνασίου.

⁴⁵⁸ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 22

⁴⁵⁹ Στο ίδιο. Δεν αναφέρεται αν το σχολείο που κάνει χρήση του παλαιοτουρκικού αλφαβήτου είναι το βασικό (δημοτικό και προγυμνάσιο μαζί) ή το δημοτικό. Στο υπόμνημα ωστόσο της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια προς το Υπουργείο Εξωτερικών από τις 24 Μαρτίου 1942 (Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 29 και 30), αναφέρεται ότι ο Ιζέτ συνεχίζει αδιάλειπτα τη δράση του, καθώς έχει επιτύχει να εισαχθεί το παλαιοτουρκικό αλφάβητο στις τρεις πρώτες τάξεις του κεντρικού σχολείου στην Κομοτηνή. Άρα το σχολείο στο οποίο προκρίθηκε η διδασκαλία με το παλαιοτουρκικό αλφάβητο είναι το βασικό.

Χωρίς προβλήματα φαίνεται να ξεκίνησαν τη λειτουργία τους κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942 τα ιδιωτικά αρμενικά σχολεία στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. Συνολικά λειτούργησαν στην περιφέρεια 4 αρμενικά δημοτικά σχολεία και 1 αρμενικό νηπιαγωγείο. Συγκεκριμένα:

Στην πόλη της Ξάνθης λειτούργησε 1 αρμενικό σχολείο⁴⁶⁰ με 80 μαθητές⁴⁶¹. Επίσης και στην πόλη της Καβάλας λειτούργησε 1 αρμενικό δημοτικό σχολείο, με 2 Αρμένιους δάσκαλους και μία Βουλγάρα δασκάλα, μισθοδοτούμενοι και οι 3 από την αρμενική σχολική επιτροπή⁴⁶².

Περισσότερα στοιχεία έχουμε στη διάθεσή μας για την πόλη της Δράμας. Εκεί λειτούργησαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 - 1942 1 δημοτικό σχολείο με 48 μαθητές και 1 νηπιαγωγείο με 17 παιδιά. Τα μαθήματα διεξάγονταν στην αίθουσα της αρμενικής εκκλησίας, η οποία προσαρμόστηκε ανάλογα για το σκοπό αυτό. Στο νηπιαγωγείο δίδασκε μία ημι – καταρτισμένη νηπιαγωγός, αλλά στο δημοτικό ήταν διορισμένοι ένας Αρμένιος δάσκαλος, απόφοιτος αρμενικού γυμνασίου και μια Βουλγάρα μόνιμη δασκάλα. Τα μαθήματα διεξάγονται σύμφωνα με τα διατάγματα των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών, στη βάση ενός εγκεκριμένου από τη σχολική επιθεώρηση εβδομαδιαίου προγράμματος. Ο Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής ανέθεσε σε συγκεκριμένο Βούλγαρο δάσκαλο από την πόλη της Δράμας να ελέγχει τα αποτελέσματα της διδασκαλίας του αρμενικού δημοτικού σχολείου⁴⁶³.

Παράλληλα στην πόλη της Κομοτηνής ιδρύθηκε 1 αρμενικό δημοτικό σχολείο, στο οποίο κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 φοίτησαν 51 παιδιά και δίδαξαν 3 δάσκαλοι, εκ των οποίων μια Βουλγάρα αναπληρώτρια δασκάλα⁴⁶⁴.

Στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών δε λειτούργησε κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 αρμενικό σχολείο, όπως και κανένα άλλο ιδιωτικό σχολείο⁴⁶⁵.

Εξάλλου η αλληλογραφία της ίδρυσης του αρμενικού δημοτικού σχολείου της Ξάνθης⁴⁶⁶, ρίχνει φως στη διαδικασία και τις προϋποθέσεις ίδρυσης μειονοτικών σχολείων, που προβλέπει ο βουλγαρικός Νόμος της Εθνικής Παιδείας. Σύμφωνα με τη διαδικασία αυτή η εκκλησιαστική επιτροπή της μειονότητας αποφασίζει με πρωτόκολλο την ίδρυση σχολείου, αφού πρώτα εξασφαλίσει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις και τις υλικές απαιτήσεις της λειτουργίας του σχολείου: συμπλήρωση καταστάσεων με τα ονόματα των μαθητών που επιθυμούν να φοιτήσουν στο σχολείο, εξεύρεση κτιρίου, ευχέρεια εφοδιασμού με σχολικό εξοπλισμό, διδακτικά εγχειρίδια και βοηθήματα και τέλος οικονομική δυνατότητα μισθοδοσίας των δασκάλων που ανήκουν στη συγκεκριμένη εθνική ή θρησκευτική μειονότητα, αλλά και εκείνων βουλγαρικής καταγωγής, που υποχρεωτικά ορίζει ο Νόμος Εθνικής Παιδείας (άρθρο 348). Πρέπει μάλιστα να υποδειχθούν και αξιόπιστοι οικονομικοί πόροι, οι οποίοι θα εξασφαλίσουν τη σταθερή μισθοδοσία των εκπαιδευτικών και την περιοδική συντήρηση του σχολικού κτιρίου (Σχολικό Ταμείο – Σχολική Περιουσία)⁴⁶⁷. Στη συνέχεια η εκκλησιαστική επιτροπή καταθέτει στη Βουλγαρική Εθνική Τράπεζα το

⁴⁶⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 93 και Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 391, όπου αναφέρεται ότι στο αρμενικό σχολείο και στα 2 τουρκικά σχολεία δίδασκαν συνολικά 9 εκπαιδευτικοί.

⁴⁶¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 6

⁴⁶² Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 398

⁴⁶³ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 170, σ. 407

⁴⁶⁴ Ό.π. σ. 387

⁴⁶⁵ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 100 και 101

⁴⁶⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σσ. 6, 6 πλάτη και 7. Η αίτηση της ίδρυσης του αρμενικού σχολείου στην Ξάνθη υποβλήθηκε στις 13 Σεπτεμβρίου του 1941.

⁴⁶⁷ Στη συγκεκριμένη περίπτωση το σχολείο θα στεγαστεί στο κτίριο που στεγαζόταν και κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης, ό.π. σ. 6

τέλος που έχει ορίσει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας (2.000 λέβα στη συγκεκριμένη περίπτωση⁴⁶⁸) και υποβάλλει μέσω του Περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αίτηση για χορήγηση άδειας λειτουργίας.

Ο αριθμός των ιδιωτικών τουρκικών και αρμενικών σχολείων που καταγράφηκε ότι λειτούργησαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 στην «περιφέρεια Αιγαίου» προκύπτει από τις αναφορές που αποστέλλουν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης προς τον Περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, τον Ιούνιο του 1942 (τουρκικά σχολεία: 3 δημοτικά και 1 βασικό σχολείο, αρμενικά σχολεία: 4 δημοτικά σχολεία και 1 νηπιαγωγείο). Τα ίδια αυτά νούμερα των ιδιωτικών αρμενικών και τουρκικών σχολείων της συγκεκριμένης σχολικής χρονιάς επαναλαμβάνονται και στις λίστες με τα σχολεία που λειτούργησαν στην περιφέρεια κατά τις σχολικές χρονιές 1941 – 1942 και 1942 – 1943, τις οποίες οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές αποστέλλουν στον Περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή το Μάρτιο του 1943⁴⁶⁹. Παρ' όλα αυτά, ο Ναλμπάντοφ στην ετήσια αναφορά του προς το Υπουργείο για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στην περιφέρεια «Αιγαίου» στις 8-7-1942, γράφει επί λέξει: «Κατά τη σχολική χρονιά που πέρασε στην περιφέρεια υπήρχαν 2 ιδιωτικά αρμενικά νηπιαγωγεία, 4 ιδιωτικά αρμενικά δημοτικά, 13 ιδιωτικά τουρκικά δημοτικά και 1 ιδιωτικό τουρκικό προγυμνάσιο.»⁴⁷⁰

Αντίφαση επίσης συνιστούν και τα αριθμητικά στοιχεία που παρέχει το 3^ο Πρωτόκολλο του Περιφερειακού Σχολικού Συμβουλίου Ξάνθης, από τη συνεδρίασή του από τις 26 – 6 – 1942 μέχρι τις 8-7-1942. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942 λειτούργησαν στην περιφέρεια 41 ιδιωτικά σχολεία, τα οποία απασχόλησαν 37 Βούλγαρους εκπαιδευτικούς⁴⁷¹.

Σχολεία των Λαζαριστών

Κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 παραδίδονταν μαθήματα γαλλικής γλώσσας στα δύο γαλλικά σχολεία των Λαζαριστών στην Καβάλα, εκ των οποίων το ένα διηύθυναν οι γυναίκες μοναχές και το άλλο οι άντρες μοναχοί. Τα σχολεία αυτά ήδη από τις αρχές του Β' Παγκόσμιου Πολέμου δε λειτουργούσαν κανονικά, λόγω των δυσχερειών που προκάλεσε η πολεμική συγκυρία. Πριν ακόμη από τη βουλγαρική κατάληψη της Ανατολικής Μακεδονία και της Δυτικής Θράκης, διεξήγαγαν μόνο φροντιστηριακά μαθήματα γαλλικής γλώσσας⁴⁷².

Για τα σχολεία αυτά η άδεια λειτουργίας εκδόθηκε γύρω στα τέλη Ιανουαρίου 1942⁴⁷³. Ωστόσο τα μαθήματα διεξάγονταν κανονικά από την αρχή της σχολικής χρονιάς⁴⁷⁴. Το γεγονός αυτό οφείλεται, σύμφωνα με την άποψη του Διευθυντή της Καθολικής Αποστολής των Λαζαριστών και αντιπροσώπου του γαλλικού προξενείου στην πόλη της Καβάλας, μοναχού Πιέρ Λόρντον, στις παλαιότερες αγαστές σχέσεις των Λαζαριστών με τη βουλγαρική διοίκηση και στην άψογη συνεργασία των δύο πλευρών κατά την οκτάμηνη κατοχή των βουλγαρικών αρχών⁴⁷⁵.

⁴⁶⁸ Ο.π. σ. 6 πλάτη

⁴⁶⁹ Φ 177, οπ. 7, a.e. 189, σσ. 90 - 114

⁴⁷⁰ Φ 177, οπ. 7, a.e. 170, σ. 412

⁴⁷¹ Φ 798, οπ. 2, a.e. 48, σ. 9

⁴⁷² Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 1

⁴⁷³ Στο ίδιο

⁴⁷⁴ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1389, σ. 39

⁴⁷⁵ Ο μοναχός Λόρντον στην ευχαριστήρια επιστολή του για την ανανέωση της άδειας λειτουργίας των 2 γαλλικών σχολείων προς τον αστυνομικό φρούραρχο Καβάλας, κάνει μια αναδρομή στην πορεία αυτών των σχέσεων από τις αρχές του αιώνα. Θεωρεί πως η συμπάθεια των Λαζαριστών προς τη

Το μόνο πρόβλημα που παρουσιάστηκε αφορούσε στην καθυστέρηση της έκδοσης των απαραίτητων προσωπικών εγγράφων δύο διδασκόντων αρμενικής καταγωγής – μιας γυναίκας δασκάλας και ενός δασκάλου μοναχού. Οι παραπάνω σε αντίθεση με τους Αρμένιους εκπαιδευτικούς του αρμενικού σχολείου στην Καβάλα⁴⁷⁶ μέχρι το Μάιο του 1941 δεν είχαν ακόμη παραλάβει τις νέες τους ταυτότητες και τις άδειες διδασκαλίας τους⁴⁷⁷. Ωστόσο φαίνεται ότι το εμπόδιο ήταν καθαρά γραφειοκρατικό και μάλλον βρέθηκε η λύση⁴⁷⁸.

βουλγαρική διοίκηση ήταν η αιτία της κακομεταχείρισής τους από τις ελληνικές αρχές. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σσ. 39 – 40.

⁴⁷⁶ Ό.π., σ. 1

⁴⁷⁷ Ό.π., σσ. 1- 4

⁴⁷⁸ Ο λόγος της καθυστέρησης φαίνεται να ήταν ότι ο Λόρντον δεν έλαβε ποτέ την επιστολή του τμήματος των Ιδιωτικών Σχολείων του Υπουργείου, στην οποία αναφερόταν πως για την έκδοση των παραπάνω εγγράφων ήταν απαραίτητη η αποστολή χαρτοσήμων αξίας 10 λέβα. Ό.π. σ. 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ : Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1942 - 1943

7.1. Κεντρικός σχεδιασμός - Σόφια

7.1.1. Εκπαιδευτικοί

Το Υπουργείο ήδη από τις 24 – 8 – 1942 στέλνει με την Εγκύκλιο αρ. 11827¹ αναλυτικές οδηγίες στους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές των παλαιών και των νέων εδαφών για τις ακριβείς ημερομηνίες ανάληψης υπηρεσίας από τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές των σχολικών μονάδων. Ταυτόχρονα δίνονται διευκρινήσεις σχετικά με όλες τις απαραίτητες προεργασίες για την έγκαιρη έναρξη της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943 στα παλαιά και στα νέα εδάφη.

Με την έναρξη της σχολικής χρονιάς, παρέχεται σε ζευγάρια εκπαιδευτικών η δυνατότητα συνυπηρέτησης στα νέα εδάφη έστω και για μια χρονιά, σε περίπτωση που ο ένας από τους δύο μετατέθηκε εκεί², όπως εξάλλου συνέβη και κατά την προηγούμενη χρονιά.

Παρόλα αυτά, πολλές διδακτικές θέσεις στα βασικά σχολεία και στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης όλης της χώρας φαίνεται να έμειναν ακάλυπτες. Το Υπουργείο για μια ακόμη φορά καλείται να αντιμετωπίσει άμεσα το πρόβλημα της έλλειψης εκπαιδευτικών. Στο μεταξύ οι αναπληρωτές εξακολουθούν να διορίζονται μέχρι τις 5 Σεπτεμβρίου, όπως είχε ορίσει η Εγκύκλιος αρ. 11451 από τις 15 – 8 – 1942. Το Υπουργείο αποφασίζει, λοιπόν, να διορίσει ανάμεσά τους ακόμη και άτομα που η κατάρτιση ή και το φύλο τους δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των κενών διδακτικών θέσεων³. Επιπλέον το Νοέμβριο του 1942 ζητά από τους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές όλης της χώρας να γνωστοποιήσουν, μαζί με τον αριθμό των κενών θέσεων της περιφέρειάς τους, τα ονόματα των εκπαιδευτικών που δεν υπηρετούν στην εκπαίδευση και των πολιτών που είναι απόφοιτοι γυμνασίου ή άλλου ανώτερου ή ανώτατου ιδρύματος και δεν υπηρετούν σε κάποια δημόσια ή δημοτική υπηρεσία. Σκοπός του είναι να επιστρατεύσει πολιτικά τις παραπάνω κατηγορίες πολιτών για την κάλυψη των κενών της αντίστοιχης περιφέρειας⁴. Ταυτόχρονα τροποποιεί τη διαδικασία παραίτησης των εκπαιδευτικών. Σε αυτή την ενέργεια προβαίνει το Υπουργείο, διότι αρχίζει να παρατηρείται συχνά το φαινόμενο - το οποίο μάλιστα προκαλεί μεγάλη πικρία στο υπουργικό επιτελείο - πολλοί εκπαιδευτικοί να εγκαταλείπουν τις θέσεις τους, σπεύδοντας να τοποθετηθούν σε πιο επικερδείς θέσεις εργασίας⁵.

¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 186 – 186 πλάτη

² Εγκύκλιος αρ. 14943 από τις 29 – 9 – 1942, ό.π. σ. 227

³ Εγκύκλιος αρ. 12553 από τις 4 – 9 – 1942, ό.π. σ. 202. Η συνήθης πρακτική μέχρι τότε ήταν σε ορεινά χωριά και δύσβατες περιοχές να στέλλονται αποκλειστικά άντρες.

⁴ Εγκύκλιος αρ. 18133 από τις 12 – 11 – 1942, ό.π. σ. 264

⁵ Ο.π. σ. 293. Η συγκεκριμένη Εγκύκλιος επαναπροσδιορίζει τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθούν οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές, όταν οι εκπαιδευτικοί υποβάλλουν την παραίτησή τους. Εν ολίγοις, η παραίτηση πρέπει να γίνεται δεκτή μόνο από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, και μόνο στη περίπτωση που η θέση αντικαθίσταται άμεσα από άλλον εκπαιδευτικό και μάλιστα αφού ο αντικαταστάτης εκπαιδευτικός αναλάβει υπηρεσία. Οι παραίτησεις εκπαιδευτικών που έχουν μετατεθεί στα νέα εδάφη ή έχουν διοριστεί εκεί σε μόνιμες θέσεις θα εξετάζονται απευθείας από το Υπουργείο. Η απογοήτευση του Υπουργείου φαίνεται από τα παρακάτω: «*Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας με πικρία θα λάβει τις παραίτησεις όλων των εκπαιδευτικών, οι οποίοι εγκαταλείπουν την υπηρεσία, τη*

Παράλληλα εξαιτίας της έλλειψης εκπαιδευτικών, το Υπουργείο παραχωρεί το δικαίωμα να εμφανίζονται σε κρατικές εξετάσεις διορισμού στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης ακόμη και εκπαιδευτικοί που βάσει του Νόμου Εθνικής Παιδείας είχαν χάσει αυτό το δικαίωμα⁶. Η ρύθμιση αυτή αποφασίζεται ενόψει της διεξαγωγής των κρατικών εξετάσεων για εκπαιδευτικούς μέσης εκπαίδευσης, που προκηρύχθηκαν για τον Ιανουάριο του 1943.

Δυσάρεστη έκπληξη για το Υπουργείο αποτελεί το γεγονός ότι δεν καλύφθηκαν ούτε οι προκαθορισμένες θέσεις στα Ινστιτούτα εκπαιδευτικών προγυμνασίου και νηπιαγωγών, μετά τις προγραμματισμένες εξετάσεις των υποψηφίων. Προκειμένου να καλυφθούν οπωσδήποτε οι θέσεις αυτές λόγω της οξείας έλλειψης εκπαιδευτικών, η Εγκύκλιος αρ.14308 από τις 18 Σεπτεμβρίου 1942⁷ προβλέπει στις 25-9-1942 να γίνουν συμπληρωματικές εξετάσεις, στις οποίες οι υποψήφιοι μπορούν να προσέλθουν με χαμηλότερη βαθμολογία απολυτηρίου (3.5, καλώς). Επίσης δίνεται η δυνατότητα στους υποψηφίους που κατά τις κανονικές εξετάσεις απέτυχαν να εισαχθούν στο ινστιτούτο της επιλογής τους, να κατοχυρώσουν τη βαθμολογία τους και να διαγωνιστούν για τις κενές θέσεις των υπόλοιπων ινστιτούτων μαζί με αυτούς που θα προσέλθουν στις συμπληρωματικές εξετάσεις⁸.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι στη Βουλγαρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το επάγγελμα του εκπαιδευτικού δεν είναι καθόλου ελκυστικό και η ζήτηση για τις εκπαιδευτικές σχολές είναι περιορισμένη.

Από την άλλη μεριά, από τους πρώτους μήνες του 1943 και μέχρι το τέλος του, λαμβάνει χώρα το μεταρρυθμιστικό έργο του βουλγαρικού εκπαιδευτικού επιτελείου. Οι αναπροσδιορισμοί της εκπαιδευτικής νομοθεσίας μέσα στο 1943 οφείλονται κατά ένα μεγάλο μέρος στην ψήφιση, στις αρχές της χρονιάς, του Νόμου για τις υποχρεώσεις, τα προσόντα, τους μισθούς και τα επιδόματα των κρατικών υπαλλήλων⁹.

Αρχικά ο παραπάνω Νόμος οδηγεί σε μεταρρύθμιση της νομοθεσίας που αφορά στην επιθεώρηση των εκπαιδευτικών, καθώς προβλέπει η άνοδος στο βαθμό και το μισθολογικό κλιμάκιο να γίνεται όχι μόνο βάσει των ετών υπηρεσίας, αλλά και βάσει της προσωπικής αξίας και των υπηρεσιακών προσόντων των υπαλλήλων¹⁰. Το άρθρο 12 του συγκεκριμένου Νόμου αφαιρεί από τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή την αρμοδιότητα της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών και την αναθέτει στον επαρχιακό σχολικό αξιολογητή, ένα θεσμό που εισάγεται για πρώτη φορά¹¹. Επιπρόσθετα εισάγεται ο θεσμός των Φύλλων Κρίσης (Атестационни Листове) για τους

στιγμή που το κράτος τους έχει τη μεγαλύτερη ανάγκη, ωστόσο θα παρηγορηθεί με τη σκέψη, ότι θα οικοδομήσει το εκπαιδευτικό έργο μόνο με τους εκπαιδευτικούς τους αφοσιωμένους στην εργασία τους.»

⁶ Εγκύκλιος αρ. 23270 από τις 24-12-1942, ό.π. σ. 298. Το άρθρο 124 του Νόμου Εθνικής Παιδείας ορίζει ότι οι εκπαιδευτικοί μέσης εκπαίδευσης, οι οποίοι μέσα σε διάστημα 6 ετών από τη στιγμή που αποφοίτησαν από το Ινστιτούτο Κατάρτισης δεν εμφανιστούν σε κρατικές εξετάσεις ή δεν περάσουν όλα τα μαθήματα που προβλέπονται σε αυτές, χάνουν το δικαίωμα διορισμού τους στα εθνικά σχολεία. Ωστόσο η Εγκύκλιος αρ. 23270 παραχωρεί σε αυτούς το δικαίωμα να προσέλθουν στις τακτικές εξετάσεις κατά τα έτη 1942 – 1943 και 1943 – 1944.

⁷ Ο.π. σ. 221

⁸ Στο ίδιο

⁹ Αναλυτικά βλέπε Манев, Правилници по Министерството., σσ. 145 - 155

¹⁰ Για το νόμο βλέπε *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ.13/1943 από τις 20 Ιανουαρίου 1943. Ο Νόμος αυτός περιλαμβάνει συνημμένους αναλυτικούς πίνακες του μισθολογίου του ευρύτερου δημοσιοϋπαλληλικού προσωπικού.

¹¹ Τον Απρίλιο του 1943 ψηφίζεται ο Κανονισμός για τις εξετάσεις των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών και των επαρχιακών σχολικών αξιολογητών. Βλέπε και Манев, Правилници по Министерството., σσ. 147 - 148

καθηγητές των γυμνασίων και των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών¹². Ο θεσμός αυτός συστηματοποιεί την αξιολόγηση των καθηγητών από το διευθυντή του ινστιτούτου ή της σχολικής μονάδας¹³.

Σύμφωνα με άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης του έτους 1944 το σύστημα αξιολόγησης που προωθεί ο Νόμος για τις υποχρεώσεις, τα προσόντα, τους μισθούς και τα επιδόματα των κρατικών υπαλλήλων, και ειδικότερα τα Φύλλα Κρίσης, αποτελούν ένα δημιουργικό κίνητρο για την εργασία των εκπαιδευτικών. Ειδικότερα συμβάλλουν στη συνολική προσπάθεια επιστημονικής και παιδαγωγικής τελειοποίησης, αλλά και ηθικής βελτίωσής των εκπαιδευτικών. Ταυτόχρονα όμως, το άρθρο εφιστά την προσοχή στο ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποτελούν μια αναγκαιότητα των σύγχρονων, κρίσιμων καιρών: η εκπαιδευτική εξουσία πρέπει να διαθέτει πλήρη και ακριβή εκτίμηση των δυνατοτήτων των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης¹⁴.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, σχετικά με την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών, μέσα στο 1943 έλαβαν χώρα οι παρακάτω μεταρρυθμίσεις: α) εισήχθη ο θεσμός του περιφερειακού σχολικού αξιολογητή, ο οποίος στο εξής συντάσσει τα Φύλλα Αξιολόγησης (ревизионни листове) για τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, β) καθιερώθηκαν τα Φύλλα Κρίσης (Атестационни Листове) για τους εκπαιδευτικούς μέσης εκπαίδευσης και γ) καθιερώθηκε η αύξηση του μισθολογίου με βάση όχι μόνο τα χρόνια προϋπηρεσίας, αλλά και τις ηθικές αρετές και τα υπηρεσιακά προσόντα του εκπαιδευτικού. Αν λάβουμε επιπλέον υπόψη ότι η νομοθεσία που καθορίζει την επιθεώρηση των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης από το διευθυντή της σχολικής μονάδας αναθεωρήθηκε ήδη από το καλοκαίρι του 1942 (ревизионни книги = βιβλία επιθεώρησης)¹⁵, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως πριν από τα μέσα του 1943 η αξιολόγηση των Βούλγαρων εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων συστηματοποιείται πλήρως. Όλες οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις συγκροτούν ένα κλειστό σύστημα ελέγχου της διδακτικής – παιδαγωγικής και κοινωνικής – εξωσχολικής εργασίας των εκπαιδευτικών, το οποίο σαφώς σκοπεύει να ελέγξει και να περιστείλει τη δράση των «εχθρών του κράτους». Ταυτόχρονα όμως επιτελεί κι έναν επιπλέον σημαντικό ρόλο.

Στα προηγούμενα κεφάλαια (κεφ. 5 και 6) είδαμε πως η ένταξη των νέων εδαφών στην κρατική επικυριαρχία της Βουλγαρίας κατά το 1940 και το 1941 επέφερε βαθιές αλλαγές στη γενικότερη πολιτικοεκπαιδευτική κατάσταση της χώρας. Τα αναλυτικά προγράμματα της σχολικής εκπαίδευσης αναπροσδιορίζονται στη βάση αυτών των αλλαγών, προωθώντας μια δυναμική κοινωνικοπαιδαγωγική εργασία, μέσα και έξω από το σχολείο, με σαφή εθνο - κρατικό και ομογενοποιητικό προσανατολισμό. Οι απαιτήσεις στις οποίες καλούνται να ανταποκριθούν οι εκπαιδευτικοί γίνονται πολλαπλάσιες και πολύπλευρες. Στις απαιτήσεις αυτές, όπως ήδη έχουμε δει, μπορεί να ανταποκριθεί μόνο ένα νέο μοντέλο εκπαιδευτικού. Αυτό πρέπει να διαθέτει

¹² Πρόκειται, ουσιαστικά, για έγγραφα με συγκεκριμένη φόρμα, ίδια για όλους τους εκπαιδευτικούς, με συγκεκριμένα ερωτήματα για την επιστημονική κατάρτιση, την παιδαγωγική ικανότητα και τη σχολική και εξωσχολική δραστηριότητά τους. Βλ. αναλυτικά Тодороф Никола, Две нововъведени в гимназията (Δύο καινοτομίες στα γυμνάσια), *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3- 4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 127 - 128

¹³ Μέχρι τότε η αξιολόγηση των καθηγητών γυμνασίων και των ινστιτούτων των εκπαιδευτικών εναπόκειτο στην κρίση του διευθυντή του εκπαιδευτικού ιδρύματος. Αυτός, στον ετήσιο απολογισμό που συνέτασσε για τη λειτουργία του εκπαιδευτικού ιδρύματος, περιελάμβανε την αξιολόγηση της εργασίας όλων των εκπαιδευτικών του ιδρύματος, μέσα και έξω από το σχολείο, και τις σχετιζόμενες με αυτήν προσωπικές και υπηρεσιακές αρετές τους. Η κρίση όμως αυτή δεν ακολουθούσε καμιά συστηματική φόρμα αξιολόγησης. Ό.π. σ. 126

¹⁴ Στο ίδιο, σσ. 126 - 128

¹⁵ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 6.2.1.6.

τέτοια εξειδίκευση, ώστε να μπορεί να διαχειριστεί τις συνέπειες της εθνικής ενοποίησης και να μετατρέψει το ενοποιημένο, αλλά ετερόκλητο πληθυσμιακό σώμα της σχεδόν ολοκληρωτικά ενωμένης Βουλγαρίας σε ομογενοποιημένο και συσπειρωμένο εθνικό σώμα. Το γεγονός αυτό οδηγεί με τη σειρά του σε επαναπροσδιορισμό των σκοπών, της οργάνωσης και των προγραμμάτων της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Τον επαναπροσδιορισμό αυτό προωθούν οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, που παρακολούθησαμε να λαμβάνουν χώρα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942.

Ταυτόχρονα όμως με το νέο σύστημα κατάρτισης και εξειδίκευσης, η εφαρμογή του νέου εκπαιδευτικού μοντέλου επιβάλλει και ένα νέο, διαφοροποιημένο από το προηγούμενο σύστημα αξιολόγησης. Το τελευταίο πρέπει να εκτιμά και να αξιολογεί την αποτελεσματικότητα του νέου εκπαιδευτικού μοντέλου μέσα στις νέες συνθήκες της κοινωνικής και εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Ταυτόχρονα όμως πρέπει να εγκλιματίσει και να συμμορφώσει τους παλαιότερους εκπαιδευτικούς στις νέες διδακτικές – παιδαγωγικές απαιτήσεις.

Ποιες είναι, λοιπόν, οι επιλογές του κράτους, προκειμένου να μνήσει τους ήδη διορισμένους (και παλαιότερα καταρτισμένους) εκπαιδευτικούς στη νέα παιδαγωγική και διδακτική αντίληψη; Η συστηματική επιμόρφωση, όπως και ένα συστηματοποιημένο μοντέλο κρίσης και αξιολόγησης, ίσως θα ήταν ικανά να καθιερώσουν το πρότυπο του νέου εκπαιδευτικού στη διδακτική και παιδαγωγική (ενδοσχολική και εξωσχολική) πρακτική των παλαιότερων εκπαιδευτικών. Η συστηματική αξιολόγηση μάλιστα κρίνεται απαραίτητη, διότι μέρος του εκπαιδευτικού κόσμου δε συμφωνούσε με τη μεταρρυθμιστική πολιτική του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας κατά την περίοδο 1941-1944. Η παραπάνω πληροφορία δεν καταγράφεται μόνο από παιδαγωγούς του υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά και από πιο αντικειμενικούς μελετητές της ιστορίας της βουλγαρικής εκπαίδευσης¹⁶.

Αυτός είναι λοιπόν ο επιπλέον ρόλος που καλείται να παίξει ο επαναπροσδιορισμός της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών. Ένας ρόλος παρωθητικός κατά τη σύνθετη διαδικασία αναμόρφωσης του ρόλου των εκπαιδευτικών που απαιτούν οι καιροί.

Εξάλλου κατά το 1943, και προκειμένου να καθιερωθεί το νέο μοντέλο εκπαιδευτικού, συστηματοποιείται πλήρως το σύστημα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Οι μεταρρυθμίσεις που παρακολούθησαμε να λαμβάνουν χώρα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, συνεχίζονται και ολοκληρώνονται καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943.

Συγκεκριμένα το Φεβρουάριο του 1943 εκδόθηκε ο Κανονισμός για τα Ινστιτούτα εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου (ΕτΚ αρ. 38 από τις 19 – 2 - 1943). Παράλληλα το Μάιο του 1943 εκδίδεται ο Κανονισμός για τα Ινστιτούτα εκπαιδευτικών προγυμνασίου (όπως μετονομάστηκαν τα Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα, ΕτΚ αρ.101 από τις 10 Μαΐου 1943).

Επιστέγασμα των μεταρρυθμίσεων στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών του βασικού σχολείου είναι ο νέος Κανονισμός για διορισμό, περικοπή¹⁷ και μετάθεση των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης, από τον Αύγουστο του 1943 (ΕτΚ αρ.174 από τις 5 Αυγούστου 1943). Αυτός ο νέος Κανονισμός προσαρμόζει τον αντίστοιχο του 1940 στα νέα δεδομένα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Ταυτόχρονα

¹⁶ Πρβλ. Люлюшев, Колев και άλλοι, *История на педагогиката...*, σ. 392

¹⁷ Με τον όρο «περικοπή» αποδίδουμε όχι και πολύ πετυχημένα τη βουλγαρική λέξη «съкращаване», που σημαίνει περικοπή εκπαιδευτικών θέσεων λόγω κατάργησης της συγκεκριμένης σχολικής μονάδας.

ενσωματώνει τις τροποποιήσεις και συμπληρώσεις που προστέθηκαν στον Κανονισμό κατά το 1941, οι οποίες αφορούν στα προνόμια των εκπαιδευτικών που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη¹⁸. Σημαντική καινοτομία που εισάγει είναι ότι την αρμοδιότητα του διορισμού των εκπαιδευτικών (χωρίς εξετάσεις) σε σχολεία της επαρχίας με βάση τη μοριοδότηση που προκύπτει από τα προσόντα τους, την αφαιρεί από τις επαρχιακές σχολικές επιτροπές και την αναθέτει σε ειδική επιτροπή της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης με πρόεδρο τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή¹⁹. Πέρα από το συγκεκριμένο νόμο, ο συγκεντρωτισμός στο ρόλο του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή έχει ήδη ενισχυθεί σημαντικά από τον Ιούνιο του 1943, με την έκδοση του Κανονισμού για την εποπτική – συμβουλευτική υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας (ΕτΚ αρ. 137 από τις 23 – 6 - 1943)²⁰. Με τον Κανονισμό αυτό το Υπουργείο επιδιώκει να συστηματοποιήσει τον υπηρεσιακό έλεγχο και να εντατικοποιήσει την εθνοκρατική πειθαρχία των εκπαιδευτικών στα πλαίσια της εσωτερικής πολιτικής κρίσης.

Μέσα στον Αύγουστο του 1943 οι μεταρρυθμίσεις συνεχίζονται και καλύπτουν και τη μέση εκπαίδευση, με τη δημοσίευση του Κανονισμού για τα Ινστιτούτα καθηγητών γυμνασίου (ΕτΚ αρ. 189 από τις 23 Αυγούστου 1943). Η προηγούμενη νομοθετική μεταρρύθμιση του πλαισίου παιδαγωγικής κατάρτισης των υποψηφίων καθηγητών γυμνασίου χρονολογείται από το Σεπτέμβριο του 1941²¹. Με τον Κανονισμό του Αυγούστου του 1943 τα Ινστιτούτα Εξάσκησης αντικαθίστανται από τα Ινστιτούτα Κατάρτισης. Στους στόχους που θέτει ο νέος Κανονισμός διατηρούνται οι επιμέρους στόχοι που προϋπήρχαν και στους προηγούμενους κανονισμούς, και συγκεκριμένα η πρακτική προετοιμασία των υποψηφίων καθηγητών για τη διδακτική – παιδαγωγική αποστολή τους και η εμπάθυνση των θεωρητικών τους γνώσεων. Ωστόσο τώρα προστίθεται και μια νέα διάσταση : «η δημιουργία καθηγητών με υγιή εθνική και κρατικό - πολιτική συνείδηση και με υψηλό πατριωτικό πνεύμα.»²² Ταυτόχρονα, στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα των Ινστιτούτων που καθορίζει ο Κανονισμός²³, ως προτεραιότητα και της θεωρητικής κατάρτισης και της πρακτικής εξάσκησης των υποψηφίων τίθεται η καλλιέργεια στερεής εθνοκρατικής συνείδησης.

Η σημαντικότερη ωστόσο καινοτομία του Κανονισμού είναι η εισαγωγή του Συστατικού Φύλλου του υποψήφιου καθηγητή (Атестационен Лист за стажант - учител), ένα έγγραφο που χορηγείται κατά την αποφοίτηση, μαζί με το Απολυτήριο του Ινστιτούτου, το έγγραφο της αναλυτικής βαθμολογίας και το βιβλίο απουσιών. Το Φύλλο αυτό, που συντάσσεται από το σύνολο των καθηγητών του Ινστιτούτου, περιέχει αναλυτικές πληροφορίες - κρίσεις για τη διδακτική – παιδαγωγική εργασία του υποψηφίου στο Πρότυπο Γυμνάσιο, για τα χαρακτηριστικά του ήθους του, για τη συνολική του συμπεριφορά ως εκπαιδευτικού και για την κοινωνική και εθνική του δραστηριότητα²⁴. Με την καινοτομία αυτή επιτυγχάνεται ο πλήρης έλεγχος της

¹⁸ *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ.174 /1943, σσ. 4 - 10

¹⁹ Ο.π. σ. 6

²⁰ Την υπηρεσία της εποπτείας και της καθοδήγησης εκτελούν οι επιθεωρητές της κεντρικής διοίκησης του υπουργείου (Γενικοί Επιθεωρητές), και σε τοπικό επίπεδο οι περιφερειακοί και επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές, οι περιφερειακοί επιθεωρητές – γιατροί και οι επιθεωρητές φυσικής αγωγής. Για τη σημασία των αλλαγών που επιφέρει ο νέος Κανονισμός βλέπε αναλυτικά Манев, Правилници по Министерството..., σσ. 150 – 151.

²¹ Στις 22 Σεπτεμβρίου 1941 δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της κυβέρνησης, αρ. 210/1941, ο Κανονισμός για τα Ινστιτούτα Κατάρτισης για τους υποψήφιους καθηγητές γυμνασίου.

²² *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ.189/1943, σ. 2

²³ Ο.π. σ. 3

²⁴ Ο.π. σ. 4

διδασκαλικής-παιδαγωγικής επάρκειας και των κοινωνικών φρονημάτων των καθηγητών, πριν αυτοί διέλθουν τις πόρτες των γυμνασιακών κτιρίων.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση των καθηγητών γυμνασίου επέφεραν αναπροσαρμογές και στο νομοθετικό πλαίσιο των κρατικών εξετάσεων για το διορισμό τους στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης. Αυτές συνοψίζονται σε νέο Κανονισμό, ο οποίος εκδίδεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης μαζί με το νέο Κανονισμό για τα Ινστιτούτα των καθηγητών²⁵.

Παρατηρούμε, λοιπόν, πως οι μεταρρυθμίσεις στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης διακατέχονται από το ίδιο πνεύμα που χαρακτηρίζει τις αντίστοιχες της βασικής εκπαίδευσης. Η εφαρμογή του νέου μοντέλου εκπαιδευτικού επεκτείνεται και στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης, ταυτόχρονα με την καθιέρωση ενός συγκεντρωτικού συστήματος ελέγχου της διδασκαλικής – παιδαγωγικής και κοινωνικής – εξωσχολικής εργασίας των εκπαιδευτικών. Η σύμπληξη, λοιπόν, μιας στέρεης εθνικής και κρατικο – πολιτικής συνείδησης εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων τίθεται στην κορυφή του εκπαιδευτικού οικοδομήματος. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται και ο παροπλισμός των «εχθρών του έθνους και του κράτους» και η εθνική ομογενοποίηση του εθνικού σώματος.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, βλέπουμε πως πριν ξεκινήσει η σχολική χρονιά 1943 – 1944, το δίκτυο των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών έχει συστηματοποιηθεί λαμβάνοντας την παρακάτω μορφή:

1. Ινστιτούτο για νηπιαγωγούς
2. Ινστιτούτο για εκπαιδευτικούς δημοτικού σχολείου
3. Ινστιτούτο για εκπαιδευτικούς προγυμνασίου
4. Ινστιτούτο για καθηγητές γυμνασίου

Εξάλλου από τις αρχές Μαρτίου του 1943 ξεκινά και η διαδικασία επιλογής των εκπαιδευτικών που θα προταθούν για μετάθεση στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης των νέων εδαφών. Στην Εγκύκλιο αρ. 2310 από τις 2 Μαρτίου²⁶ παρέχονται στα στελέχη εκπαίδευσης αναλυτικές οδηγίες για όλα τα στάδια που θα ακολουθήσει η διαδικασία. Όπως ήταν αναμενόμενο ύστερα από την εμπειρία δύο χρόνων, η διαδικασία συστηματοποιείται και τείνει να προβλέψει όλες τις παραμέτρους και πολλούς αστάθμητους παράγοντες που ενδεχομένως προκύψουν κατά την επιλογή των εκπαιδευτικών.

Η βασική διαδικασία παραμένει η ίδια με αυτή της προηγούμενης χρονιάς (Εγκύκλιος αρ. 4019 από τις 28 - 2 - 1942): όλοι οι Βούλγαροι εκπαιδευτικοί – εκτός από εκείνους της Δοβρουτσάς, της περιοχής της Ροδόπης και, μόνο για τη χρονιά αυτή, των Παραδουνάβιων περιοχών που δοκιμάστηκαν από τις πλημμύρες - ταξινομούνται σε καταστάσεις, ξεχωριστά οι εκπαιδευτικοί του δημοτικού σχολείου και ξεχωριστά οι αντίστοιχοι του προγυμνασίου, με μοναδικό κριτήριο κατάταξης την ετοιμότητά τους να μετατεθούν στα νέα εδάφη (με βάση την οικογενειακή τους κατάσταση και την κατάσταση της υγείας τους). Ωστόσο η Εγκύκλιος αρ. 2310 παρέχει τρεις επιπλέον οδηγίες: α) στις καταστάσεις θα εγγραφούν όλοι οι εκπαιδευτικοί, άσχετα εάν έχουν υπηρετήσει ένα χρόνο ή λιγότερο στα νέα εδάφη και θα εξαιρεθούν μόνο όσοι υπηρετούν αυτή τη στιγμή εκεί, β) οι επαρχιακές σχολικές επιτροπές πρέπει να εξετάσουν την οικογενειακή κατάσταση και την κατάσταση υγείας των εκπαιδευτικών πολύ προσεκτικά, με βάση όλα τα στοιχεία που έχουν στη διάθεσή τους και σε αντιπαραβολή μεταξύ τους, καθώς πρέπει να έχουν κατά νου να εντάξουν όλους τους εκπαιδευτικούς στην κατάταξη των εκπαιδευτικών με τις

²⁵ Ο.π. σσ. 5 - 8

²⁶ Училищен Преглед, 1943, τ. 3 (том XLII, кн. 3), σσ. 460 - 463,

λιγότερες οικογενειακές υποχρεώσεις και γ) εάν ο εκπαιδευτικός είναι επιστρατευμένος, αυτό πρέπει να γραφτεί καθαρά κάτω από το όνομά του (παράγραφος 1).

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως ακόμη και στην περίπτωση που οι εκπαιδευτικοί ανακλήθηκαν από τα νέα εδάφη για σημαντικούς λόγους (οικογενειακούς - υγείας), την επόμενη σχολική χρονιά η ετοιμότητά τους για μετάθεση επαναξιολογείται. Επιπλέον μέσω της 3^{ης} οδηγίας αντιλαμβανόμαστε το λόγο που προέκυψαν οι περιπτώσεις σχολείων στα νέα εδάφη που δε λειτούργησαν. Οι μετατιθέμενοι εκεί εκπαιδευτικοί ήταν επιστρατευμένοι (π.χ. σε μερικά Πομακοχώρια της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης).

Στη συνέχεια στη συγκεκριμένη εγκύκλιο του 1943, όπως και σε αυτή του 1942, συστήνεται στα μέλη των επαρχιακών σχολικών επιτροπών, κατά την ταξινόμηση των εκπαιδευτικών, να λειτουργήσουν δίκαια και αμερόληπτα, παραγκωνίζοντας τα προσωπικά τους συμφέροντα και θέτοντας ως πρώτη προτεραιότητα το συμφέρον της πατρίδας. Ωστόσο στην Εγκύκλιο αρ. 2310 γίνεται σε διάφορα σημεία ρητή υπόμνηση ότι ο έλεγχος όλων των στελεχών εκπαίδευσης που εμπλέκονται στη διαδικασία επιλογής των εκπαιδευτικών προς μετάθεση και αξιολόγησης των ενστάσεών τους, θα είναι συνεχής, αυστηρός και το ίδιο αυστηρές θα είναι και οι ποινές για κάθε παρατυπία (παράγραφος 2).

Επιπλέον καθορίζεται ότι οι καταστάσεις με τα ονόματα των εκπαιδευτικών πρέπει να αποσταλούν στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές μέχρι τις 30 Μαρτίου. Στη συνέχεια εκείνοι θα επιλέξουν και θα παρουσιάσουν στο Υπουργείο για μετάθεση στα νέα εδάφη το 20% του συνολικού αριθμού των εκπαιδευτικών των δημοτικών σχολείων και το 10% του συνολικού αριθμού των εκπαιδευτικών των προγυμνασίων από κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια (τα αντίστοιχα ποσοστά την προηγούμενη χρονιά ήταν 10% και 5%). Οι τελικές καταστάσεις πρέπει να αποσταλούν στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές μέχρι τις 10 Απριλίου, ώστε μέχρι τις 17 του ίδιου μήνα να έχουν εγγράφως ειδοποιηθεί οι εκπαιδευτικοί που πρόκειται να μετατεθούν (παράγραφος 3).

Δε πρόκειται να μετατεθούν οι νεόνυμφοι εκπαιδευτικοί, που παντρεύτηκαν μετά την 1^η Μαρτίου, εκτός εάν και οι δύο σύζυγοι είναι εκπαιδευτικοί, οπότε θα ληφθεί πρόνοια να μετατεθούν στον ίδιο οικισμό (παράγραφος 4).

Η διαδικασία της ένστασης παραμένει όπως την είχε ορίσει η περυσινή εγκύκλιος. Λαμβάνεται ωστόσο πρόνοια σε περιπτώσεις προβλημάτων υγείας για τα οποία η επαρχιακή επιτροπή δεν μπορεί να καταλήξει σε κρίση, να παραπέμπει την υπόθεση στην περιφερειακή επιθεώρηση (παράγραφοι 5 - 8)²⁷.

Αφού κριθούν και αυτές οι υποθέσεις, θα παρουσιαστούν στο Υπουργείο οι τελικές καταστάσεις. Οι εκπαιδευτικοί που έκαναν ένσταση πρέπει αμέσως να ενημερωθούν αν δικαίωθηκαν ή όχι (παράγραφοι 8 και 9).

Οι επόμενες παράγραφοι (10 - 15) της εγκυκλίου προσπαθούν να προλάβουν και να αποτρέψουν λάθη, παραλείψεις και παρατυπίες, που συνέβησαν κατά την επιλογή των εκπαιδευτικών κατά τις 2 προηγούμενες χρονιές. Συστήνεται στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές να μην προβούν σε κανενός είδους ενημέρωση για τις συνθήκες των οικισμών και σε κανενός είδους συμφωνία για τις περιοχές που πρόκειται να μετατεθούν οι εκπαιδευτικοί, παρά μόνο εάν πρόκειται να μετατεθούν στα νέα εδάφη δύο μέλη της ίδιας οικογένειας. Επιπλέον πρέπει να ειδοποιηθεί άμεσα το Υπουργείο για οποιαδήποτε αλλαγή του τύπου υπηρεσίας των εκπαιδευτικών.

²⁷ Τις περιπτώσεις αυτές θα επιλαμβάνεται επιτροπή με την παρακάτω σύνθεση: ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής ή αντιπρόσωπός του, ο περιφερειακός σχολικός γιατρός και ένας γιατρός που υπηρετεί σε κρατική υπηρεσία.

Επίσης συστήνεται στους εκπαιδευτικούς να κοινοποιούν άμεσα στον αντίστοιχο επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή οποιαδήποτε μεταβολή στην κατάσταση της υγείας τους ή στην οικογενειακή τους κατάσταση, ζητώντας επανεκτίμηση της ετοιμότητάς τους να μετατεθούν στα νέα εδάφη, χωρίς να περιμένουν πρώτα την έκδοση της διαταγής μετάθεσης. Σχετικά με το θέμα αυτό συστήνεται στις επαρχιακές επιτροπές να αναγράφονται στις καταστάσεις, κατά προτεραιότητα, εκείνοι οι εκπαιδευτικοί που ανά πάσα στιγμή είναι σε θέση να μετατεθούν στα νέα εδάφη. Η ενέργεια αυτή θα αποτρέψει τη διαδικασία ακύρωσης και επανέκδοσης διαταγών μετάθεσης, η οποία ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη μη έγκαιρη έναρξη των μαθημάτων στα σχολεία των νέων εδαφών.

Επομένως η άστοχη ταξινόμηση των Βούλγαρων εκπαιδευτικών στις καταστάσεις μετάθεσης και οι επακόλουθες ενστάσεις, ακυρώσεις και επανεκδόσεις στις διαταγές μετάθεσης ήταν η βασική αιτία για τη μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού που παρατηρήθηκε στα νέα εδάφη, ιδιαίτερα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942.

Τελευταία η Εγκύκλιος συστήνει στους εκπαιδευτικούς που επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους, να μην το πράττουν μόνο και μόνο για να αποφύγουν τη μετάθεση στα νέα εδάφη (άρα ο εκπαιδευτικός που σπούδαζε αποκλειόταν από τη διαδικασία μετάθεσης). Το Υπουργείο ευελπιστεί ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί θα εκτελέσουν με ετοιμότητα το χρέος που τους επιβάλλει η πολιτεία.

Αναφορικά τώρα με το χρόνο διάρκειας της μετάθεσης στα νέα εδάφη, έχουμε ήδη δει ότι ενώ στον αρχικό σχεδιασμό του 1941 υπολογιζόταν σε ένα χρόνο, τελικά την άνοιξη του 1942 αποφασίστηκε να διαρκέσει δύο χρόνια. Στη συνέχεια η υποχρεωτική διετία στα νέα εδάφη για όλους τους εκπαιδευτικούς καθιερώνεται ως θεσμός, όπως καθαρά φαίνεται στην Εγκύκλιο αρ. 4218 από τις 17 Απριλίου 1943²⁸. Η Εγκύκλιος αυτή δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς που έχουν παιδιά και υπηρέτησαν με μετάθεση στα νέα εδάφη κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, εφόσον το επιθυμούν, να επιστρέψουν στις θέσεις τους για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944, μαζί με όλους τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς που συμπλήρωσαν την υποχρεωτική τους διετία²⁹. Ξεκαθαρίζεται ωστόσο ότι στην αρχή της σχολικής χρονιάς 1944 – 1945 θα μετατεθούν εκ νέου στα νέα εδάφη, προκειμένου να εξαντλήσουν την υποχρεωτική διετή υπηρεσία τους στα εδάφη αυτά.

Εξάλλου ο θεσμός της υποχρεωτικής δίχρονης απόσπασης ίσχυε και για τους καταγόμενους από τα νέα εδάφη εκπαιδευτικούς που έπαιρναν μετάθεση για το εσωτερικό της χώρας. Το παραπάνω μαρτυρεί η Εγκύκλιος αρ. 3665³⁰ που αφορά στη διευθέτηση του προσωπικού που κατάγεται από τα νέα εδάφη και μετατέθηκε στο εσωτερικό της χώρας. Το Υπουργείο ζητά από τους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές της χώρας να στείλουν καταστάσεις με τα στοιχεία των εκπαιδευτικών από τα νέα εδάφη που υπηρετούν στις αντίστοιχες περιφέρειες. Στις καταστάσεις αυτές πρέπει να αναγραφούν, πέρα από τα τυπικά στοιχεία των εκπαιδευτικών (μόνιμος ή αναπληρωτής, τόπος γέννησης, τόπος υπηρεσίας στα νέα εδάφη, τόπος υπηρεσίας στα παλαιά σύνορα, συνολικός χρόνος υπηρεσίας στα παλαιά σύνορα), και αναλυτικές απαντήσεις στα εξής ερωτήματα: «..... στ) Ποια είναι η σχέση του εκπαιδευτικού με το βουλγαρικό κράτος και σε ποιο βαθμό κατέχει τη βουλγαρική γλώσσα; ζ) Πώς εκπλήρωσε τις άμεσες υπηρεσιακές του υποχρεώσεις; η) Σε ποιον οικισμό επιθυμεί να υπηρετήσει κατά το σχολικό έτος 1943 – 1944; Να υποδειχθούν

²⁸ *Училищен Преглед*, 1943, τ. 4 - 5 (том XLII, кн. 4 - 5), σ. 669

²⁹ Οι εκπαιδευτικοί που συμπλήρωσαν την υποχρεωτική διετία επιστρέφουν στις θέσεις τους βάσει της Εγκυκλίου αρ. 2680 από τις 10 Μαρτίου 1943.

³⁰ Από τις 2 Απριλίου 1943, Φ 177, οπ. 8, α.ε. 36, σσ. 7 – 7 πλάτη

αρκετοί οικισμοί στα παλαιά σύνορα και στα νέα εδάφη, διότι δεν είναι γνωστό εάν στο ζητούμενο οικισμό υπάρχει κενή θέση. θ) Να υπάρχει απόφαση της επιθεώρησης, σχετικά με το πού πρόκειται να υπηρετήσει ο εκπαιδευτικός κατά το σχολικό έτος 1943 – 1944 – στα παλαιά σύνορα της χώρας ή στα νέα εδάφη – αφού ληφθεί υπόψη ότι το Υπουργείο σκοπεύει να επιστρέψει στα νέα εδάφη όλους τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι υπηρέτησαν δύο, ακόμη και μη συμπληρωμένα, συνεχόμενα χρόνια στα παλαιά σύνορα του βασιλείου και δεν επιθυμούν να παραμείνουν άλλο εκεί, και επιπλέον τα στοιχεία για τη δραστηριότητα και τη συμπεριφορά τους είναι ευνοϊκά.»

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως το Υπουργείο γυρίζει πίσω στις ιδιαίτερες πατρίδες τους τους εκπαιδευτικούς εκείνους από τα νέα εδάφη που υπηρέτησαν δύο χρόνια στο εσωτερικό της χώρας, οι οποίοι εμπέδωσαν τη βουλγαρική γλώσσα και εκδήλωσαν αξιόλογη εθνικο - κρατική δράση. Επιπλέον φαίνεται καθαρά ότι κριτήριο για την τοποθέτηση του εκπαιδευτικού των νέων εδαφών πίσω στην πατρίδα του (ή αντίθετα για την παράταση της υπηρεσίας του στα παλαιά όρια του βασιλείου) είναι ο βαθμός της συντελεσθείσας εθνικής ομογενοποίησής του και ο δείκτης σύμπτυξης της βουλγαρικής κρατικο – πολιτικής του συνείδησης. Προφανώς το Υπουργείο κρίνει πως μόνο οι εκπαιδευτικοί με ισχυρή εθνική συνείδηση θα αναλάβουν επάξια το ρόλο της εθνικής πνευματικής αρχηγείας των νέων εδαφών.

Εξάλλου αναστάτωση φαίνεται να προκλήθηκε, όταν, μετά τη διέλευση της υποχρεωτικής διείσδυσης στα νέα εδάφη, ορισμένοι εκπαιδευτικοί επέστρεψαν στις μόνιμες θέσεις τους στο εσωτερικό της χώρας και βρήκαν εκεί τοποθετημένους εκπαιδευτικούς των νέων εδαφών. Με την Εγκύκλιο αρ. 6909 από τις 8 Ιουλίου 1943³¹ το Υπουργείο υποδεικνύει στους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές να τοποθετήσουν τους πλεονάζοντες εκπαιδευτικούς σε θέσεις του ίδιου οικισμού, που προέκυψαν είτε λόγω νέων μεταθέσεων στα νέα εδάφη είτε συνταξιοδότησης εκπαιδευτικών ή λόγω προβλεπόμενης αύξησης του διδακτικού προσωπικού. Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν στους αντίστοιχους οικισμούς τέτοιες θέσεις, πρέπει να ειδοποιηθεί άμεσα το Υπουργείο, ώστε να διευθετήσει έγκαιρα για την τοποθέτηση των εκπαιδευτικών αυτών.

7.1.2. Συντονισμός της σχολικής εργασίας και πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Μέσα στα πλαίσια της προετοιμασίας του Υπουργείου για την έγκαιρη έναρξη της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943, καθορίζονται, στα τέλη Αυγούστου 1942, οι ακριβείς ημερομηνίες των συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών όλης της χώρας. Οι συνδιασκέψεις αυτές θα λάβουν χώρα κατά το Σεπτέμβριο του 1942. Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης ορίζονται ως εξής: 1) Ανάγνωση των αναφορών των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών και συζήτηση πάνω σε αυτές, 2) Η σημερινή εποχή και το πνεύμα της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης, 3) Προγραμματισμός της σχολικής εργασίας για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 σε σχέση με τις νέες συνθήκες εργασίας, 4) Εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής του Υπουργείου και 5) Διάφορα³².

Επίσης με την Εγκύκλιο αρ. 11827 από τις 24 – 8 – 1942³³, για την οποία ήδη έγινε λόγος, εκτός των άλλων, δόθηκε εντολή σε όλους τους επαρχιακούς σχολικούς

³¹ *Училищен Преглед*, 1943, τ. 6 (том XLII, кн. 6), σσ. 816 - 817

³² Εγκύκλιος αρ. 11784 από τις 22 Αυγούστου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 185. Δυστυχώς δεν εντοπίσαμε τα περιεχόμενα των εισηγήσεων από αυτές τις συνδιασκέψεις.

³³ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 186 – 186 πλάτη

επιθεωρητές της χώρας, στο διάστημα μεταξύ 10 – 14 Σεπτεμβρίου 1942 να έχουν ολοκληρώσει τις διοικητικές συνδιασκέψεις με τους κεντρικούς διευθυντές και τους διευθυντές των βασικών σχολείων και των γυμνασίων. Σε αυτές τις συνδιασκέψεις, οι οποίες έπονται των συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών, οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει να «ενημερώσουν (εν. τους διευθυντές) για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στους διάφορους οικισμούς και τους δήμους και να δώσουν τις απαραίτητες κατευθύνσεις σε σχέση με τη δομή και την οργάνωση της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης στην επαρχία τους.»³⁴

Για την επιμόρφωση, ωστόσο, των εκπαιδευτικών όλης της χώρας πάνω στις νέες συνθήκες εργασίας (τις συνθήκες δηλαδή που προέκυψαν μετά την ένωση των νέων εδαφών), αποστέλλεται σε όλα τα σχολεία κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1942 μια σειρά από εγκυκλίους. Οι εγκύκλιοι αυτές φέρουν την υπογραφή του Υπουργού Εθνικής Παιδείας, είναι αναλυτικές, μακροσκελείς και πυκνογραμμένες και στόχο έχουν να συσπειρώσουν εθνικά τον εκπαιδευτικό κόσμο.

Η πρώτη από αυτή τη σειρά των Εγκυκλίων, με ημερομηνία 10 Σεπτεμβρίου 1942 και τίτλο «*Όχι άνθρωποι μόνο με γνώσεις, αλλά προσωπικότητες με διαρκή, θετική συμπεριφορά*»³⁵, καθορίζει με σαφήνεια το βασικό στόχο της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Αυτός είναι η δημιουργία προσωπικοτήτων με κοινωνική και εθνική υπόσταση. Επιπλέον προσδιορίζει ιστορικά το ρόλο του βουλγαρικού σχολείου ως ενός κοινωνικού - πολιτιστικού μηχανισμού στην αποκλειστική υπηρεσία του έθνους και της πολιτείας. Στη συνέχεια παρέχει πρακτικές κατευθύνσεις, ώστε τη συνολική εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης να διατρέχει ο βασικός στόχος της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Παρόμοιο είναι το πνεύμα της Εγκυκλίου αρ. 13885 από τις 18 Σεπτεμβρίου 1942 με τίτλο «*Συνείδηση της προσωπικής και εθνικο-κρατικής υπόστασης*»³⁶. Στις δύομισι περίπου σελίδες της εγκυκλίου τονίζεται η ανάγκη που επιβάλλουν οι σύγχρονοι καιροί στο σχολείο: να προβάλλει την εθνικο - κρατική υπόσταση του πολίτη ως «υπέρτατη» αξία.

Ακολουθεί στις 23 Σεπτεμβρίου η Εγκύκλιος αρ. 14297 με τίτλο «*Είναι απαραίτητο το ζωτικό χρέος των εκπαιδευτικών και των μαθητών*»³⁷. Η εγκύκλιος αυτή καθορίζει το ύψιστο καθήκον που πρέπει να κατευθύνει τη ζωή και τη δράση των εκπαιδευτικών μέσα και έξω από το σχολείο ως εξής: «*πρέπει να υπηρετούν με τιμή, με ειλικρίνεια και με αφοσίωση την εκπαιδευτική και τη γενική πολιτιστική ευδοκίμηση του βουλγαρικού κράτους και έθνους*»³⁸. Από την άλλη μεριά το ζωτικό χρέος των μαθητών προσδιορίζεται ως εξής: «*Από το σχολείο ακόμη, ο μαθητής πρέπει να ζει με τη σκέψη ότι αυτός θα σημαίνει κάτι ουσιαστικό μέσα στο έθνος του και μέσα στα ινστιτούτα και τα ιδρύματα του κράτους του, όταν τελειώσει το σχολείο. Από νωρίς πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι το χρέος του να είναι δημιουργός, με βάση τα χαρίσματά του, θα μετουσιωθεί με τον καλύτερο τρόπο σε δημιουργική δραστηριότητα, η οποία θα εξελιχθεί μέσα στη ζωή της εθνικής του κοινότητας, της οποίας κοινότητας αποτελεί αδιαίρετο μέλος.*»³⁹ Προβάλλεται επίσης ο μυστικιστικός χαρακτήρας της ενότητας των μελών της εθνικής κοινότητας: «*Αλλά αυτό το χρέος θα αποτελέσει μαγικό σημείο στις μελλοντικές επιδιώξεις των μαθητών, εάν βρίσκεται σε αρμονία με τα καθήκοντα των εκπαιδευτικών.*»

³⁴ Ο.π. σ. 186

³⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 208 - 209

³⁶ Ο.π. σσ. 213 - 214

³⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 219 – 219 πλάτη.

³⁸ Ο.π. σ. 219

³⁹ Ο.π. 219 πλάτη

«Φυσικά» – συνεχίζει η εγκύκλιος - «και οι διευθυντές των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να οργανώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο τη σχολική ζωή και τη διδασκαλία των ξεχωριστών διδακτικών αντικειμένων, ώστε ταυτόχρονα και οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές να αισθάνονται κάθε στιγμή ότι επιτελούν το καθορισμένο με σαφήνεια καθήκον τους και μαζί με αυτό αγωνίζονται για το μεγάλο και φωτεινό – εθνικό, πνευματικό και ηθικό ιδανικό».

Εξάλλου η Εγκύκλιος αρ. 14807⁴⁰ με τίτλο «Εκπαίδευση και προσωπικότητα των εκπαιδευτικών» υποβάλλει τα απαραίτητα συστατικά που πρέπει να απαρτίζουν την προσωπικότητα των εκπαιδευτικών στο νέο έθνος – κράτος. Η εγκύκλιος είναι άκρως διαφωτιστική για τον τρόπο που το Υπουργείο προσλαμβάνει το μοντέλο του νέου εκπαιδευτικού. Συγκεκριμένα η εγκύκλιος ξεκινά με την παραδοχή ότι από όλες τις συνθήκες της συνολικής εκπαιδευτικής πράξης (εκπαιδευτικοί, μαθητές, κτιριακές εγκαταστάσεις, αισθητική σχολικών χώρων, εξοπλισμός, σχολικά προγράμματα, κ.α.) ο σημαντικότερος παράγοντας, από τον οποίο εξαρτάται και η δυναμικότητα όλων των υπολοίπων, είναι η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού. Για το λόγο αυτό οι ιδιότητες που σύμφωνα με την εγκύκλιο πρέπει να χαρακτηρίζουν την εκπαιδευτική προσωπικότητα είναι οι επιγραμματικά οι εξής⁴¹:

1. Ο ανθρωπισμός, με τη έννοια ότι ο εκπαιδευτικός με αγάπη αναγνωρίζει και αναπτύσσει τις θετικές διαστάσεις της προσωπικότητας των μαθητών και περιορίζει τις αρνητικές.
2. Οι διαρκείς προσπάθειες για την προσωπική ηθική του βελτίωση και την πνευματική του εξύψωση. Οι κατευθύνσεις στις οποίες στρέφεται αυτή η διαδικασία αυτο - βελτίωσης είναι οι παρακάτω : άψογη συμπεριφορά, χωρίς βίαιες ακρότητες ή κωμικές εκδηλώσεις, άψογη χρήση της γλώσσας, βελτίωση του συνολικού πνευματικού επιπέδου, ηθική συμπεριφορά, έργα και δράσεις προς όφελος του έθνους και του κράτους.
3. Διαρκής ανίχνευση των στοιχείων που συνιστούν την αλήθεια, την ομορφιά, την αρετή και την ισχύ του έθνους και του κράτους και διοχέτευσή τους στους μαθητές.
4. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να εμπνέει στους μαθητές εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, ώστε να κατευθύνονται στην επίτευξη όλο και πιο δύσκολων στόχων ακόμη και σε πολύ δύσκολες στιγμές για το έθνος – κράτος.
5. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να διακατέχεται από ανώτερα κοινωνικά – πολιτιστικά ιδανικά, τα οποία μπορεί να τα υπηρετεί, ακόμη και να θυσιαστεί γι' αυτά προς όφελος του έθνους και του κράτους.

Στο τέλος της εγκυκλίου το Υπουργείο τονίζει ότι όλα τα στελέχη εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να προσπαθήσουν, ώστε να δημιουργηθούν «*ακόμη πιο πολλοί και ακόμη πιο αξιόλογοι εκπαιδευτικοί – προσωπικότητες με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση.*»⁴² Επιπλέον το Υπουργείο διατάσσει οι σύλλογοι διδασκόντων όλης της χώρας να ασχοληθούν με το παραπάνω ζήτημα και οι αντίστοιχοι διευθυντές να δώσουν αναφορά για τις αντιλήψεις και τις αποφάσεις των συλλόγων.

Από όλα τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως οι επιμορφωτικές εγκύκλιοι που αποστέλλονται από το υπουργικό γραφείο κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου του 1942 προβάλλουν ως θεμελιώδες ιδανικό της εκπαιδευτικής πολιτικής τη

⁴⁰ Δε διακρίνεται καθαρά πάνω στο έγγραφο, εάν ο αριθμός της εγκυκλίου είναι 14307 η 14807, ό.π. σ. 220.

⁴¹ Η συγκεκριμένη αρίθμηση δεν υπάρχει στο έγγραφο της εγκυκλίου, ωστόσο οι εκδηλώσεις καταγράφονται με αυτήν τη σειρά.

⁴² Ο.π. σ. 220 πλάτη

διαμόρφωση προσωπικοτήτων με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση (homo nationalis).

Αν εξάλλου επιχειρούσαμε να δώσουμε μια ονομασία στο νέο μοντέλο του εκπαιδευτικού που προωθεί το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, η ονομασία «*εκπαιδευτικός-προσωπότητα με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*», θα ήταν η ορθότερη και ακριβέστερη. Ο όρος *εκπαιδευτικός-απόστολος* σηματοδοτεί τις απαιτήσεις που έθετε στο βουλγαρικό εκπαιδευτικό κόσμο η προγενέστερη φάση του Μακεδονικού Ζητήματος. Ωστόσο τη στιγμή αυτή οι διεθνείς συγκυρίες και τα πολιτικά ζητούμενα της βουλγαρικής πλευράς είναι σαφώς διαφοροποιημένα. Άρα επιβάλλεται αναπροσδιορισμός της ταυτότητας του εκπαιδευτικού και καθορισμός του νέου εκπαιδευτικού μοντέλου: οι εκπαιδευτικοί πρέπει οπωσδήποτε να μετουσιωθούν σε εκπαιδευτικούς – προσωπικότητες με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση και να μορφώσουν (με την έννοια και του εκπαιδευτή και του πλάθω) μαθητές με τις ίδιες ακριβώς προσωπικότητες. Σύσσωμος ο σχολικός κόσμος, δομημένος με τον παραπάνω τρόπο, θα ξετυλίξει μέσα στο πληθυσμιακό σώμα το νήμα της εθνικής πνευματικής ενότητας και της ολιστικής πολιτιστικής συγχώνευσης. Σταδιακά θα δια - μορφωθούν πολίτες - προσωπικότητες με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση, αδιαχώριστες μονάδες – μέλη ενός ενιαίου και διευρυμένου εθνοκρατικού συνόλου. Αυτή η μυστικιστική σύλληψη αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση – βάση, η οποία εάν σταθεί δυνατό να χτιστεί στο συνειδητό, κυρίως όμως στο υποσυνείδητο επίπεδο όσων εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία, θα αποτελέσει την απαραίτητη πλατφόρμα μέσω της οποίας με ευκολία πλέον θα διοχετεύονται όλες οι αξίες της εθνικής ελίτ που ελέγχει το εκπαιδευτικό σύστημα. Με άλλα λόγια, η προσωπικότητα που παγιώνεται πάνω σε κρατικοπολιτική και εθνική βάση, συνειδητά και υποσυνείδητα ιεραρχεί πάνω από οποιοδήποτε συμφέρον το συμφέρον του εθνοκράτους. Επιπλέον δέχεται δίχως όρους και εκτελεί εντολές που αποσκοπούν στο παραπάνω συμφέρον. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζονται οι προϋποθέσεις αναπαραγωγής των πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών δομών του εθνοκράτους.

Επειδή λοιπόν είναι τόσο σοβαρή η υπόθεση που διακυβεύεται, η Εγκύκλιος αρ. 14807 χαράσσει τις ηθικές διαστάσεις των *εκπαιδευτικών - προσωπικοτήτων με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*, τα προαπαιτούμενα δηλαδή στοιχεία του χαρακτήρα τους, που μετουσιωμένα σε δράση οδηγούν στη διαμόρφωση *μαθητών - προσωπικοτήτων με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*. Οι βασικές λοιπόν ηθικές συνισταμένες είναι οι εξής: αγάπη και εκτίμηση για το παιδί, αγώνας για την ανάπτυξη της θετικής πλευράς και τη συρρίκνωση της αρνητικής πλευράς της προσωπικότητάς του, διαρκής πνευματική και ηθική αυτό – βελτίωση, λατρεία προς το έθνος – κράτος και συστηματική εθν - ωφελή δραστηριότητα, ψυχικές ικανότητες/δεξιότητες που οδηγούν τους μαθητές α) στην ανάπτυξη του αισθήματος του αυτοσεβασμού και της αυτοεκτίμησης, β) στη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων τους και στη σύλληψη και πραγμάτωση υψηλών ιδανικών, γ) σε ετοιμότητα για την αντιμετώπιση δυσχερειών, ακόμη και για αυτοθυσία.

Όλα τα παραπάνω ζητούμενα κρίνονται αποφασιστικής σημασίας, υπό τις συνθήκες που επικρατούν στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της Βουλγαρίας μετά την ενσωμάτωση των νέων εδαφών. Στοχευμένη ακριβώς σε αυτήν την ενσωμάτωση είναι η Εγκύκλιος αρ. 15109 από τις 25 Οκτωβρίου 1942, με τίτλο «*Για την πνευματική ενότητα*»⁴³. Στη μακροσκελή αυτή εγκύκλιο γίνεται εκτεταμένη

⁴³ *Училищен Преглед*, 1942, τ. (том XLI, кн.), σσ. 1025 – 1028

αναφορά στα «νεοαπελευθερωμένα βουλγαρικά εδάφη» που ενσωματώθηκαν στον κρατικό κορμό και στην πραγμάτωση του ιδανικού της ένωσης του βουλγαρικού έθνους. Η εγκύκλιος στη συνέχεια εστιάζει στα προβλήματα της εθνικής ταυτότητας των Βούλγαρων των νέων εδαφών, που κοινωνικοποιήθηκαν και εκπαιδεύτηκαν μέσα σε ξένα εκπαιδευτικά συστήματα πάνω στη βάση ξένης γλώσσας και λογοτεχνίας. Αυτό λοιπόν που προέχει τη στιγμή αυτή, σύμφωνα με την εγκύκλιο, είναι η ανάγκη ανασύνθεσης και ομογενοποίησης του βουλγαρικού πληθυσμιακού σώματος.

Ο συνεκτικός ιστός που συνδέει αυτό το σώμα σε μια αδιάσπαστη ενότητα είναι η βουλγαρική γλώσσα, και συγκεκριμένα μια μεγάλη ομάδα τοπικών διαλέκτων, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές από τη λόγια γλώσσα. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, το φαινόμενο της ύπαρξης πολλών τοπικών διαλέκτων δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν κάτι που διχάζει, αλλά αντίθετα πρέπει να ιδωθεί ως ο κρίκος που ενώνει τους απανταχού Βουλγάρους. Αυτό συμβαίνει, διότι όλες οι τοπικές διάλεκτοι και τα ιδιώματα μπορούν να συνεισφέρουν τα πλεονεκτήματα και τις αρετές τους στην κοινή, λόγια βουλγαρική γλώσσα. Ένα από τα παραδείγματα που χρησιμοποιούνται στην εγκύκλιο είναι η μουσικότητα των δυτικών διαλέκτων, και ιδιαίτερα των διαλέκτων της Μακεδονίας του Βαρδάρη, που δύνανται να εμπλουτίσουν το εύρημα της κοινής, λόγιας γλώσσας.

Στη συνέχεια η εγκύκλιος ορίζει ότι βασικό χρέος όλων είναι η γνώση ή καλύτερα η αλληλογνωριμία της ιστορίας όλων των βουλγαρικών τόπων, των ανθρωπογεωγραφικών δηλαδή τμημάτων της βουλγαρικής ολότητας. Φυσικά ο βασικός συντελεστής αυτής της εθνικής σύγκλισης είναι ο Βούλγαρος εκπαιδευτικός. Αυτός, σύμφωνα με την εγκύκλιο, δεν είναι ένας κοινός δημόσιος υπάλληλος, αλλά πρέπει να αποτελεί έναν εμπνευσμένο λειτουργό. Οι ανώτατες εποπτικές - καθοδηγητικές του αρχές θα φροντίζουν να του το υπενθυμίζουν διαρκώς και σε κάθε περίπτωση. Και καταλήγει η εγκύκλιος στην εξής βασική οδηγία: σε όλες τις σχέσεις του εκπαιδευτικού με τους μαθητές και τα μέλη της κοινότητας η ιδέα της βουλγαρικής ενότητας πρέπει να αποτελεί το μέσο της προσέγγισης και το δίαυλο της κοινωνικής επαφής, από την πρώτη τους κιόλας συνάντηση. Ταυτόχρονα, εξαιτίας της ενότητας αυτής, πρέπει να πρυτανεύει η αλληλοϋποστήριξη των μελών του δικτύου (εκπαιδευτικοί - μαθητές - μέλη κοινότητας) με σκοπό την ενίσχυση και πάλι της βουλγαρικής ενότητας.

Στην παραπάνω εγκύκλιο συναντάμε τον κοινό τόπο των απανταχού κρατικών εθνικισμών: η γλώσσα αποτελεί το πιο πρόσφορο, αυταπόδεικτο και αναμφισβήτητο κριτήριο της εθνικής ομοιογένειας και της εθνικής ταυτότητας. Επιπλέον βλέπουμε έναν ακόμη εθνικιστικό μύθο, αυτόν της «επίσημης», «εθνικής» γλώσσας, που αν και πολιτιστικό κατασκεύασμα, προβάλλεται ως ψυχή του έθνους. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί ο δημιουργικός σεβασμός με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι εθνικές ελίτ τις διαλέκτους και τα ιδιώματα και ο δυναμικός χειρισμός του γλωσσικού τους πλούτου. Τέλος παρατηρούμε ότι ενώ η ενότητα του βουλγαρικού έθνους προβάλλεται ως αυταπόδεικτο αξίωμα, ταυτόχρονα συλλαμβάνεται ως ένα υπαρκτό φυλετικό - πολιτιστικό δίκτυο, το οποίο, μέσω της μεθοδικής παρέμβασης του εκπαιδευτικού, επιδέχεται σύσφιξη και βελτίωση.

Εξάλλου η αποστολή αναλυτικών «επιμορφωτικών εγκυκλίων» από το υπουργικό γραφείο με στόχο την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών όλης της χώρας πάνω στις νέες συνθήκες εργασίας συνεχίζεται και κατά τη διάρκεια του Οκτωβρίου του 1942. Στις 16 - 10 - 1942 αποστέλλεται η Εγκύκλιος αρ. 18725 με τίτλο «*Εκπαίδευση και*

σχέσεις (δεσμοί)»⁴⁴ η οποία αναλύει τα παιδαγωγικά μοντέλα των σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών.

Η εγκύκλιος προκρίνει ως το ιδανικότερο μοντέλο που προσιδιάζει στους στόχους της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής εκείνο, κατά το οποίο οι σχέσεις εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων διακατέχονται από ευγένεια και αγάπη. Έχουμε ήδη δει ότι η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική, επηρεασμένη από τις οπτικές της παιδαγωγικής «από το παιδί» αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις παραπάνω ψυχικές ιδιότητες. Στην Εγκύκλιο αρ. 14807 η αγάπη προς το παιδί ορίζεται ως προαπαιτούμενο προσόν της προσωπικότητας του εκπαιδευτικού. Επιπλέον είδαμε ότι κατά τον αναπροσδιορισμό της διαδικασίας επιθεώρησης των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης από τους διευθυντές των σχολείων, αποφασίστηκε πως το πρώτο στοιχείο που πρέπει να αξιολογείται είναι η ύπαρξη ή μη ορθών και ζεστών σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων.

Επιστρέφοντας στην Εγκύκλιο αρ. 18725, βλέπουμε να δίνονται οι εξής ρητές εντολές:

1. Οι εκπαιδευτικοί να οφείλουν να μελετήσουν τη συγκεκριμένη εγκύκλιο, να ασκήσουν αυτοκριτική στις σχέσεις τους με τους μαθητές τους και να ενισχύσουν την ευμένεια και την αγάπη στις σχέσεις αυτές.
2. Το ζήτημα των σχέσεων με τους μαθητές να συζητηθεί στους εκπαιδευτικούς συλλόγους και να καθοριστεί το γενικό πλαίσιο δράσης το οποίο πρέπει να τηρείται από όλους.
3. Όλα τα στελέχη εκπαίδευσης πρέπει να μελετούν τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές και να ελέγχουν εάν οι σχέσεις αυτές είναι όσο το δυνατό πιο ορθές. Όποτε κρίνεται απαραίτητο, οφείλουν να συμβουλεύουν τους εκπαιδευτικούς. Φυσικά τα στελέχη εκπαίδευσης στις σχέσεις τους με τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές οφείλουν να λειτουργούν ως πρότυπο προς μίμηση. Σχετικά με τους εκπαιδευτικούς που αδυνατούν να δημιουργήσουν ορθές σχέσεις με τους μαθητές, η αδυναμία τους αυτή πρέπει να καταγράφεται και στο φύλλο επιθεώρησης του διευθυντή της σχολικής μονάδας, όπως και στις ετήσιες αναφορές των επιθεωρητών εκπαίδευσης.

Και η Εγκύκλιος κλείνει τονίζοντας (με κεφαλαία) ότι «για τους μαθητές οι ορθές σχέσεις συνιστούν την ατμόσφαιρα για την ορθή και εντατική εκπαιδευτική εργασία, που διεξάγεται με ετοιμότητα και συνείδηση.»⁴⁵

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι σχέσεις εκπαιδευτικών – μαθητών αναδεικνύονται σε μείζον ζήτημα για τη βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μια μέρα αργότερα (17.10.1942) αποστέλλεται η Εγκύκλιος αρ. 16841⁴⁶, η οποία παρέχει στους εκπαιδευτικούς οδηγίες για άμεση δράση πάνω σε φλέγοντα πρακτικά ζητήματα της τρέχουσας πολιτικοκοινωνικής πραγματικότητας. Πρόκειται για μία έκκληση εθνικής συσπείρωσης των εκπαιδευτικών, η οποία καθορίζει το άμεσο πολιτικό καθήκον που τους επιβάλλουν οι σύγχρονοι καιροί. Αυτό συνίσταται στην πλήρη αφοσίωση του εκπαιδευτικού στον Τσάρο, το έθνος και το κράτος και στον ενεργητικό ρόλο του στη διαμόρφωση στέρεης εθνικής συνείδησης, ειδικά κατά την περίοδο αυτή που επιτεύχθηκε για πρώτη φορά η ενοποίηση του βουλγαρικού λαού.

Παράλληλα γίνεται λόγος για την τεράστια αποστολή που η πολιτεία εμπιστεύεται στην εκπαίδευση: να εγείρει τον αγωνιστικό, κοινωφελή ζήλο του πολίτη για το έθνος, να επαυξήσει την εθνική αυτοσυνειδησία του και να καταπνίξει

⁴⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 246 – 246 πλάτη

⁴⁵ Ο.π. σ. 246 πλάτη

⁴⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 248 – 249 πλάτη

όλες τις επιβλαβείς (κακόβουλες) φήμες και υποβολές, οι οποίες προέρχονται από τους εχθρούς της πατρίδας. Επιπλέον χρέος της εκπαίδευσης είναι να καταστήσει σαφές στον πληθυσμό ότι οι κακουχίες και τα βάσανα που επιβάλλουν οι καιροί δεν πρέπει να τροφοδοτούν αρνητικά αισθήματα, αλλά αντίθετα το γεγονός ότι το έθνος διάγει ιστορικούς καιρούς, κατά τους οποίους σχεδόν ολοκληρωτικά εκπληρώθηκε το προαιώνιο ιδανικό του, πρέπει να εξοβελίζει το φόβο⁴⁷.

Η εγκύκλιος αρ. 16841 μας δίνει μια μικρή ιδέα για το πώς σκοπεύουν οι εθνικές ελίτ να αξιοποιήσουν τον *εκπαιδευτικό – προσωπικότητα με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*. Θα λειτουργήσει ως διαμεσολαβητής στις σχέσεις κράτους - πολιτών, και όχι μόνο θα μυήσει τους τελευταίους στην κυρίαρχη εθνική ιδεολογία, αλλά ταυτόχρονα θα ανασκευάσει την προπαγάνδα των «εχθρών του κράτους» και θα πολεμήσει την κακόβουλη φημολογία, που καλλιεργεί την ηττοπάθεια και στοχεύει στη στρατολόγηση των πολιτών στις αντικρατικές και αντεθνικές οργανώσεις.

Η τελευταία εγκύκλιος από αυτή τη μακρά σειρά μακροσκελών «επιμορφωτικών» εγκυκλίων που φέρουν την υπογραφή του Υπουργού, προέρχεται από τις 2 Νοεμβρίου 1942 και έχει τίτλο «*Για την ευγένεια των εκπαιδευτικών και την προσοχή τους στην προσωπική κατάσταση του μαθητή*».⁴⁸ Η Εγκύκλιος αυτή, όπως ακριβώς και η προηγούμενη, στοχεύει σε άμεσα προβλήματα της τρέχουσας κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, επενδύοντας στο ρόλο του εκπαιδευτικού ως διαμεσολαβητή στις σχέσεις πολιτών – πολιτείας. Κυρίως όμως ρίχνει φως στους λόγους για τους οποίους το κρατικό επιτελείο εθνικής εκπαίδευσης θεωρεί ανάγκη ύψιστης προτεραιότητας την ευγένεια του εκπαιδευτικού, την αγάπη του προς το παιδί και τις θερμές σχέσεις μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών.

Το έγγραφο ξεκινά με τον καθορισμό της μεγάλης αποστολής του σύγχρονου εκπαιδευτικού. Αυτή είναι να δημιουργήσει τα νέα θεμέλια (βάσεις) για τη ζωή, η οποία γεννιέται μέσα από τα μεγάλα γεγονότα του σύγχρονου καιρού. Στα χέρια του βρίσκεται ο νεαρός Βούλγαρος και η νεαρή Βουλγάρα με τους πόθους και τον ενθουσιασμό τους για το αύριο. Κάθε μέρα ο πνευματικός κόπος του είναι μια εντατική υπηρεσία, η οποία κατευθύνει τις δυνάμεις των μαθητών στο δρόμο της αγωνιστικότητας και του ενθουσιασμού. Και κατά την ώρα της διδασκαλίας και κατά την ελεύθερη συζήτηση και στις εκδρομές με τους μαθητές το παράδειγμά του εμπνέει εμπύχωση και ζήλο.

Το Υπουργείο με ιδιαίτερη ικανοποίηση επισημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί συναισθάνονται σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς την υψηλή αποστολή τους και με προσοχή περιφρουρούν την αξία της. Καταβάλλουν αξιέπαινες προσπάθειες, μέσα σε τόσες δυσχέρειες, ώστε να επιδράσουν ουσιαστικά στην ηθική διαμόρφωση της βουλγαρικής νεολαίας. Η προσοχή, η καλή συμπεριφορά, η φιλοφροσύνη (ευγένεια) και η παιδαγωγική τους λεπτότητα (τακτ), ιδιαίτερα σήμερα, πρέπει να διπλασιαστούν, προκειμένου το σχολείο να πραγματώσει τους στόχους του και να διασφαλιστεί το μέλλον του έθνους και του κράτους.

Παρακάτω αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αντιμετωπίζουν τη μαθητική προσωπικότητα. Αυτό πρέπει να γίνεται με τη μέγιστη προσοχή. Η προσωπικότητα του μαθητή πρέπει να εκτιμάται ως ένας κόσμος πνευματικός και σύνθετος, στον οποίο αντανακλάται ο σύγχρονος καιρός. Ωστόσο ο καιρός αυτός είναι γεμάτος πόνο και θλίψη. Το ζητούμενο, λοιπόν, είναι η ζεστασιά της καρδιάς των εκπαιδευτικών, η στοργή και η τρυφερότητά τους να εξυψώσει το

⁴⁷ Ο.π. σ. 249

⁴⁸ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1288, σσ. 253 – 253 πλάτη

φρόνημα των μαθητών και να τους εμπνεύσει, ώστε να κοπιήσουν και να ξεπεράσουν τα εμπόδια της σύγχρονης ζωής.

Μέσα στο έγγραφο αυτό διαφαίνεται ότι οι ψυχικές ποιότητες που προωθεί για τον εκπαιδευτικό η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική, επηρεασμένη από τις ωθήσεις του χώρου της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής, και συγκεκριμένα η ευγένεια, η φιλοφροσύνη, το τακτ και το ενδιαφέρον του εκπαιδευτικού για την προσωπική κατάσταση και την ιδιωτική ζωή των μαθητών, συνδέονται με μια προηγούμενη πολιτική επιλογή: ο εκπαιδευτικός πρέπει να βρει εύκολα και αποτελεσματικά το δρόμο για τον εσωτερικό ψυχισμό του μαθητή, ώστε να του μεταφυτέψει την πίστη και την αφοσίωση στο έθνος και το κράτος, μια πίστη που κινδυνεύει να κλονιστεί από τις κακουχίες της πολεμικής συγκυρίας. Η δυσπραγία και η θλίψη των σύγχρονων καιρών περιγράφεται χωρίς περιστροφές μέσα στο έγγραφο. Αυτό το αρνητικό κλίμα, που υπονομεύει την υποταγή στις επιταγές του εθνοκράτους, καλούνται να αντιστρέψουν οι εκπαιδευτικοί. Οι συγκεκριμένες πρακτικές που υποδεικνύει το Υπουργείο είναι οι ακόλουθες:

«Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να μελετούν με προσοχή τα σημεία των σημερινών, σπάνιων καιρών. Αυτοί πρέπει να γίνουν ερμηνευτές του αέρα που φυσά όχι μόνο από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Οχρίδα και από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο, αλλά και σε όλη την ήπειρο. Τα έθνη σήμερα θέτουν σε κίνηση και αντιλαμβάνονται την ισχύ της προσωπικότητας η οποία είναι έτοιμη για υπηρεσία και θυσίες. Οι εκπαιδευτικοί λοιπόν, μέσα από το προσωπικό τους παράδειγμα, ας κερδίσουν αυτούς που εξαρτώνται από αυτούς και με τη διακριτικότητα του αρχηγού ας τους κάνουν πιστούς και αφοσιωμένους. Αλλά αυτό θα επιτευχθεί μόνο τότε, όταν ακολουθήσουν ένα δρόμο θετικό προς τη μαθητική καρδιά.

Το Υπουργείο τολμά να ισχυρίζεται και να πιστεύει ότι σε κάθε βουλγαρικό σχολείο η εκπαίδευση και η διαπαιδαγώγηση διεξάγεται μόνο με θετικά μέσα και με καλή συμπεριφορά των εκπαιδευτικών και ότι αυτοί θα εκτελέσουν με ακλόνητη θέληση το παιδαγωγικό και το εθνικό τους καθήκον :

- 1. Θα συμπεριφέρονται με στοργική προσοχή προς τους μαθητές τους και θα πνέουν ως διδάσκοντες και ως παιδαγωγοί, πάνω από τις προσωπικότητές τους με ευγένεια και υψηλό ήθος.*
- 2. Θα επιδράσουν όχι μόνο στο μυαλό τους, αλλά και σε ολόκληρο τον πνευματικό τους κόσμο, τον οποίο πρέπει να μελετήσουν και να καθοδηγήσουν.*
- 3. Θα γνωρίσουν από κοντά την οικογενειακή και οικονομική κατάσταση των μαθητών τους και στις δύσκολες περιστάσεις της ζωής θα τους προστατεύουν και θα τους βοηθούν.»⁴⁹*

Με την ολοκλήρωση της σειράς των μακροσκελών επιμορφωτικών εγκυκλίων προς τους εκπαιδευτικούς, ο Υπουργός, το Δεκέμβριο του 1942, ιδρύει στα πλαίσια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου μια νέα υπηρεσία εκπαιδευτικής επιμόρφωσης, την υπηρεσία Αυτο-εκπαίδευσης του Εκπαιδευτικού⁵⁰. Πρόκειται για μια υπηρεσία στην οποία οι εκπαιδευτικοί μπορούν άμεσα να απευθύνονται, προκειμένου να τους υποδείξει πηγές (βιβλία, άρθρα, επίσημες αναφορές, νόμους, κανονισμούς, εγκυκλίους και άλλα δημοσιεύματα) που θα χρησιμεύσουν είτε για την προσωπική τελειοποίηση και εμπλουτισμό των γνώσεων, είτε για τη συγγραφή επιστημονικών εργασιών, για την προετοιμασία για εξετάσεις κ.α.⁵¹

⁴⁹ Ο.π. σ. 253 πλάτη

⁵⁰ Εγκύκλιος αρ. 20221 από τις 18 Δεκεμβρίου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 295 πλάτη

⁵¹ Στο ίδιο

Κατά το ίδιο πάλι διάστημα, ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου ζητά από όλους τους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές της χώρας αναλυτικά στοιχεία για τις εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις που έχουν διεξαχθεί από τους ίδιους τους περιφερειακούς, αλλά και τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές σε όλες τις εκπαιδευτικές περιφέρειες⁵².

Εξάλλου κατά τις 19-22 Απριλίου 1943 λαμβάνει χώρα στη Σόφια γενική συνδιάσκεψη των περιφερειακών και των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών, των περιφερειακών σχολικών γιατρών και των περιφερειακών επιθεωρητών σωματικής αγωγής όλης της χώρας, η τρίτη τέτοια συνδιάσκεψη στην ιστορία του 3^{ου} βουλγαρικού κράτους⁵³. Τα θέματα που απασχόλησαν την ημερήσια διάταξη, σύμφωνα με το σχετικό άρθρο από το τεύχος της Σχολικής Επιθεώρησης Απριλίου-Μαΐου 1943, ήταν τα ακόλουθα:

1. Εκπαιδευτική πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση
2. Αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών για την κατάσταση του εκπαιδευτικού έργου στις περιφέρειές τους σε σχέση με τις συνθήκες της σύγχρονης εποχής και τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί.
3. Συνθήκες εργασίας στα νέα εδάφη και αποτελέσματα.
4. Συζήτηση πάνω στο θέμα της μετάθεσης εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη και της επιστροφής όσων είχαν μετατεθεί εκεί.
5. Υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών κατά τις θερινές διακοπές σε σχέση με την επίταξη της σοδειάς.
6. Επεξεργασία του προγραμματισμού για την επόμενη σχολική χρονιά
7. Διάφορα

Το σχετικό άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης αναφέρεται ακροθιγώς στην αναφορά του Ναλμπάντοφ για την εκπαιδευτική κατάσταση της «περιφέρειας Αιγαίου»⁵⁴. Ελάχιστες επίσης πληροφορίες παρέχει αναφορικά και με το ζήτημα της μετάθεσης εκπαιδευτικών προς τα νέα εδάφη και της επιστροφής από αυτά⁵⁵. Επιπλέον σχετικά με το ζήτημα της επιστράτευσης των εκπαιδευτικών για την επίταξη της σοδειάς διαπιστώνουμε ότι πρόθεση του Υπουργείου είναι να απεμπλακούν οι εκπαιδευτικοί από τις επιτροπές συλλογής και επίταξης ή να απασχολούνται σε αυτές για όσο το δυνατό μικρότερο χρονικό διάστημα κατά τις θερινές τους διακοπές⁵⁶.

Τελευταία η γενική συνδιάσκεψη ασχολήθηκε με το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου των σχολείων όλης της χώρας για την επόμενη σχολική χρονιά 1943-1944⁵⁷, ο οποίος κινήθηκε στις ίδιες ακριβώς κατευθύνσεις με αυτόν που ίσχυσε κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943.

⁵² Εγκύκλιος αρ. 20222 από τις 19 – 12 – 1942, ό.π. σ. 296 πλάτη

⁵³ Αναλυτικά για τη συνδιάσκεψη του Απριλίου του 1943 βλέπε *Училищен Преглед*, 1943, τ. 4 - 5 (том XLII, кн. 4-5), σσ. 586 – 606. Στην εναρκτήρια ομιλία του, ο Υπουργός Μπ. Γιόντσοφ (σσ. 586 - 591), τόνισε ότι τα θέματα που θα απασχολήσουν τη γενική συνδιάσκεψη είναι πρωτίστως εθνικού – κρατικού χαρακτήρα και δευτερευόντως διδακτικού. Στη συνέχεια αναφέρθηκε επιγραμματικά σε όλες σχεδόν τις εκπαιδευτικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά και τέλος σκιαγράφησε το ρόλο που καλείται να αναλάβει τη σύγχρονη εποχή ο επιθεωρητής, ένα ρόλο πολιτικό, με την έννοια ότι πολιτικοποιεί όλους τους εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία παράγοντες και τους εγκοινωνεί στην ιδέα του έθνους και του κράτους.

⁵⁴ Ο.π. σ. 600

⁵⁵ Ο.π. σ. 601

⁵⁶ Ο.π. σ. 602

⁵⁷ Ο.π. σσ. 603 – 605. Το πλάνο αυτό περιείχε τα κεφάλαια: 1. Καθοδήγηση και εποπτεία, 2. Διδασκαλία, διαπαιδαγώγηση και κοινωνική δραστηριότητα, 3. Πρωτοβουλίες για τη συνολική πολιτιστική και επαγγελματική τελειοποίηση του εκπαιδευτικού και 4. Υλικές συνθήκες. Συγκεκριμένα στο κεφ. 1 και 2. προέβλεπε τα εξής:

Στη συνέχεια και μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942 -1943 το Υπουργείο εισάγει δύο ακόμη καινοτομίες στην υπηρεσία της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Συγκεκριμένα τον Απρίλιο του 1943 αναλαμβάνει την επιμέλεια δύο επιμορφωτικών εκδοτικών σειρών⁵⁸. Η μία, υπό τον τίτλο «Βουλγαρικό Βιβλίο», θα απευθύνεται στον ευρύτερο πληθυσμό, ενώ η άλλη υπό τον τίτλο «Βούλγαρος Εκπαιδευτικός» στους εκπαιδευτικούς όλων των σχολικών βαθμίδων⁵⁹.

Ο στόχος της πρώτης εκδοτικής σειράς είναι: «να υποβοηθήσει την πολιτεία στις μέριμνες της να εγκαθιδρύσει υγιή πνευματική ενότητα μεταξύ του πληθυσμού όλων των βουλγαρικών περιοχών, να εμπνεύσει κρατική – πολιτική συνείδηση στον πληθυσμό σύσσωμης της Βουλγαρίας, να προβάλλει σε πρώτο πλάνο την ιδέα του έθνους, του κράτους και του Τσάρου και να καλλιεργήσει υψηλή αφοσίωση στο βουλγαρικό έθνος και την ιστορική αποστολή του.»⁶⁰

Παράλληλα οι στόχοι της εκδοτικής σειράς «Βούλγαρος εκπαιδευτικός» είναι: «1) να επεκτείνει και να εμβαθύνει την εξειδίκευση των εκπαιδευτικών όλων των

I. Καθοδήγηση και εποπτεία

1. Η υγιής εσωτερική σύνδεση που συστήθηκε κατά τη προηγούμενη σχολική χρονιά ανάμεσα στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές, τους κεντρικούς διευθυντές και διευθυντές για την άσκηση πληρέστερης, πιο ολοκληρωμένης και έγκαιρης καθοδήγησης, εποπτείας και διοίκησης να συνεχιστεί και να αναπτυχθεί ακόμη περισσότερο κατά την επόμενη σχολική χρονιά.
2. Τα στελέχη εκπαίδευσης να εξακολουθούν να μεριμνούν για έγκυρη και ακριβή εκτέλεση των διαταγών του Υπουργείου.
3. Οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές να βρίσκονται πάντα σε στενή επαφή με τους εκπαιδευτικούς της εκπαιδευτικής επαρχίας τους και αν διεξάγουν τουλάχιστον από δύο επιθεωρήσεις σε κάθε εκπαιδευτικό, εκ των οποίων η πρώτη στην αρχή της σχολικής χρονιάς.
4. Οι επιθεωρήσεις των εκπαιδευτικών από τους κεντρικούς διευθυντές και τους διευθυντές της σχολικής μονάδας να εστιάζουν κυρίως στις απαιτήσεις του σχολικού προγράμματος και των εντολών του Υπουργείου και των εντεταλμένων οργάνων του.
5. Τα στελέχη εκπαίδευσης στις σχέσεις τους με τους εκπαιδευτικούς να λειτουργούν σαν αδελφοί, συνάδελφοι και σύμβουλοι, αλλά ταυτόχρονα και ως αυστηροί αλλά δίκαιοι προϊστάμενοι, προκειμένου να ενώσουν και να συντονίσουν τους εκπαιδευτικούς προς την κατεύθυνση της βαθύτερης, δημιουργικότερης και αποτελεσματικότερης σχολικής εργασίας και να επιτύχουν την εξύψωση του κύρους του εκπαιδευτικού έργου.
6. Να ενισχυθεί και να γίνει πιο συνειδητή η δράση των συλλόγων διδασκόντων.
7. Να ενισχυθεί η εποπτεία της παιδικής λογοτεχνίας, η δραστηριότητα των μορφωτικών συλλόγων, η πολιτιστική – εκπαιδευτική δράση των σωματείων, των οργανώσεων κ.α., που έχουν άμεση σχέση με το σχολείο.

II. Διδασκαλία, διαπαιδαγώγηση και κοινωνική δραστηριότητα

1. Η διδασκαλία στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης να είναι δημιουργική, να ακολουθεί πιστά το σχολικό πρόγραμμα και τις διαταγές του Υπουργείου, να αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο μέσα στην παιδική συνείδηση και να διαπνέεται από εθνικό πνεύμα.
2. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών των βασικών σχολείων να αποτελεί βασικό καθήκον του εκπαιδευτικού, και να διεξάγεται εξίσου δημιουργικά με τη διδασκαλία. Να αξιοποιείται κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται μέσα στο σχολείο και έξω από αυτό για να διαπαιδαγωγηθούν οι μαθητές. Η οργάνωση Μπράνικ πρέπει να συνεισφέρει προς αυτήν την κατεύθυνση.
3. Μέσω της διαδικασίας της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης να προκύπτουν πολίτες εμπνευσμένοι εθνικά, με σαφή συνείδηση των κρατικο – πολιτικών τους υποχρεώσεων, με λατρεία προς τους ιερούς ήρωες των διάφορων περιοχών, με αγωνιστική θέληση και ετοιμότητα για αυτοθυσία.
4. Ο εκπαιδευτικός να είναι βέβαιος, δεδηλωμένος και υπερήφανος φορέας της εθνικής ιδέας, αγωνιστής ενάντια σε κάθε τι βλαβερό, καταρτισμένος θεωρητικά και έμπειρος δάσκαλος.

Και ούτω καθ' εξής.

⁵⁸ Στη βουλγαρική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος βιβλιοθήκη αντί του ελληνικού εκδοτική σειρά.

⁵⁹ Οι Κανονισμοί και για τις δύο εκδοτικές σειρές στην *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ. 85/1943, από τις 16 Απριλίου 1943. Για αναλυτικές πληροφορίες βλέπε Манев, Правилници по Министерството..., σσ. 149 – 150.

⁶⁰ Манев, Правилници по Министерството..., σ. 149

σχολικών βαθμίδων αλλά και όλων των εκπαιδευτικών παραγόντων, 2) να επεκτείνει και να εμβαθύνει τη συνολική κουλτούρα του εκπαιδευτικού ως πολίτη και ως ενός από τους πρώτους καθοδηγητές της πνευματικής ζωής των Βουλγάρων, 3) να επεκτείνει και να εξυψώσει τη βουλγαρική αυτοσυνειδησία του εκπαιδευτικού ως εκπαιδευτή και ως παιδαγωγού του βουλγαρικού έθνους και της βουλγαρικής νεολαίας, 4) να συνδράμει στην εκπαίδευση και τη διαπαιδαγώγηση του βουλγαρικού λαού με επίκεντρο την ιδέα του έθνους και του κράτους.⁶¹»

Τέλος ως επιστέγασμα όλων των προσπαθειών που καταβάλλει το Υπουργείο για να επιμορφώσει τους εκπαιδευτικούς του πάνω στα νέα δεδομένα και τις ανάγκες της σύγχρονης εποχής, ιδρύει ένα νέου τύπου οργανισμό – σύλλογο με το όνομα «Εστία Πατριδογνωσίας». Πρόκειται για ένα νέο μηχανισμό κοινωνικής και εθνοκρατικής διαπαιδαγώγησης των εκπαιδευτικών, αλλά και των μαθητών και του ευρύτερου πληθυσμιακού σώματος, του συνολικού δηλαδή εθνοφυλετικού – πολιτιστικού δικτύου. Με βάση τον Κανονισμό που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 26 Αυγούστου 1943⁶², τέτοιες εστίες ιδρύονται σε όλους τους οικισμούς που υπάρχει γυμνάσιο, ενώ στη Σόφια ιδρύονται σε κάθε γυμνάσιο. Καθήκον των Εστιών Πατριδογνωσίας είναι «να εμβαθύνουν την πολιτιστική – εκπαιδευτική εργασία στους οικισμούς που βρίσκονται στην ακτίνα δράσης τους, με επίκεντρο τη διατήρηση της ενεργούς εθνικής συνείδησης του πληθυσμού και την εξύψωση του πνευματικού του επιπέδου»⁶³. Ο βασικός αυτός σκοπός της Εστίας Πατριδογνωσίας επιτυγχάνεται μέσω των παρακάτω επιμέρους στόχων: 1) να ενώσει όλους τους εκπαιδευτικούς, ώστε να μπορέσουν με τη συνεργασία τους να διαμορφώσουν μια ακόμη πιο υγιή εθνική – πολιτιστική κοινότητα, 2) να επεκτείνει τη γενική και ειδική γνώση του εκπαιδευτικού πάνω στην κουλτούρα του συγκεκριμένου οικισμού που υπηρετεί, της ευρύτερης γεωγραφικής ζώνης που ο τελευταίος εντάσσεται και της ευρύτερης πατρίδας, 3) να γίνουν γνωστά και να αξιοποιηθούν ευρέως στη σχολική εργασία τα παραδοσιακά τραγούδια, οι μύθοι, οι θρύλοι, οι παροιμίες, οι διηγήσεις, τα παιχνίδια, οι ομορφιές και ο λεξιλογικός πλούτος της εθνικής γλώσσας, η βουλγαρική ιστορία, η καθημερινή ζωή και το κράτος και όλα αυτά σε σχέση με τον συγκεκριμένο οικισμό και την περιοχή του, τα ήθη και τα έθιμά του, τα εθνικά καθήκοντα και τα εθνικά ιδανικά, τις οικονομικές ασχολίες του πληθυσμού της περιοχής και τους τομείς της παραγωγής (γεωργία, βιοτεχνία, βιομηχανία, αλιεία κ.α.), 4) να ενισχύσει τους εκπαιδευτικούς να συμμετέχουν σε όλες τις κοινωνικές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες του οικισμού, της περιοχής και όλης της χώρας, 5) να εμπνεύσει και να βοηθήσει ηθικά και υλικά τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και όσα άλλα πρόσωπα ασχολούνται και ερευνούν τη βουλγαρική εθνογραφία, ιστορία, τέχνη, γεωγραφία κ.α. και να συνδράμει στην έκδοση των επιστημονικών πονημάτων τους.

7.1.3. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

α. Διδασκαλία

Τα εβδομαδιαία προγράμματα, τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας και οι οδηγίες διδασκαλίας για τα επιμέρους διδακτικά αντικείμενα των σχολείων βασικής

⁶¹ Ο.π. σσ. 149 - 150

⁶² *Държавен Вестник* (Εφημερίδα της Κυβέρνησης), αρ.192/1943

⁶³ Ο.π. σ. 2. Επίσης αναλυτικά για τον Κανονισμό για τις Εστίες Πατριδογνωσίας βλ. Манев, Правилници по Министерството., σσ. 153 - 154

και μέσης εκπαίδευσης δε φαίνεται να διαφοροποιούνται κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 από τα αντίστοιχα της προηγούμενης χρονιάς. Αυτό ισχύει και για τα σχολεία του εσωτερικού της Βουλγαρίας και για εκείνα των νέων εδαφών.

Συγκεκριμένα, στις 28 Αυγούστου 1942 κοινοποιείται με την Εγκύκλιο αρ. 13139⁶⁴ στους διευθυντές των γυμνασίων και στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές «*Μακεδονίας, Μπελομόριε και Μοραβίας*» το εβδομαδιαίο πρόγραμμα των γυμνασίων των συγκεκριμένων περιφερειών. Καθορίζεται ότι για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 θα ισχύσει η κατανομή των εβδομαδιαίων ωρών που καθόρισε η Εγκύκλιος αρ. 13177 από τις 27 Οκτωβρίου 1941 και σε όλες τις τάξεις – εκτός από την 7^η και 8^η – θα διδαχθεί επί μία ώρα επιπλέον η βουλγαρική ιστορία, σύμφωνα με το ειδικό (αναλυτικό) πρόγραμμα που έχει αποσταλεί⁶⁵. Η μόνη αλλαγή που προβλέπεται είναι ότι τα Λατινικά θα διδαχθούν επί μία ώρα την εβδομάδα και στην 8^η τάξη του πρακτικού γυμνασίου, με βάση αναλυτικό πρόγραμμα που θα σταλεί συμπληρωματικά⁶⁶.

Ένα μήνα περίπου αργότερα ανακοινώνεται ακόμη μία αλλαγή στο πρόγραμμα διδασκαλίας. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1942 με την Εγκύκλιο 14296⁶⁷ προστίθεται στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα όλων των τάξεων των σχολείων βασικής και μέσης εκπαίδευσης η ώρα της γενικής διαπαιδαγώγησης. Για την ώρα αυτή ορίζεται ότι δε θα υπάρχει αυστηρά καθορισμένο πρόγραμμα. Τα θέματα τα οποία θα αναλύονται θα επιλέγονται από τον εκπαιδευτικό, στη βάση των επιστημονικών και πνευματικών ενδιαφερόντων των μαθητών. Στα γυμνάσια και στα εκπαιδευτικά ινστιτούτα, ήδη υπήρχε η ώρα της διαπαιδαγώγησης, η οποία διεξαγόταν από τον υπεύθυνο της τάξης. Από εδώ και στο εξής, όμως, κατά την ώρα της γενικής διαπαιδαγώγησης, ζητήματα που αφορούν στη διαγωγή και τη συμπεριφορά των μαθητών στο σπίτι, στο σχολείο και στην κοινωνία, ή στη διάπλαση ηθικού χαρακτήρα και την εξύψωση του συνολικού πνευματικού επιπέδου, καθώς επίσης διάφορα άλλα επιστημονικά, πολιτιστικά και εθνικά ζητήματα, θα αναλύονται συστηματικότερα και βαθύτερα, ιδιαίτερα στο γυμνάσιο και στις γυμνασιακές τάξεις.

Ωστόσο η ώρα της γενικής διαπαιδαγώγησης αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τη στερέωση υψηλότερου εθνικού φρονήματος στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ιδιαίτερα δε σε αυτά των χωριών, τα οποία είναι απομακρυσμένα από τα πολιτιστικά κέντρα. Κατά την ώρα αυτή στις τάξεις του δημοτικού και του προγυμνασίου μπορούν να διαβάζονται παραμύθια, διηγήματα, παιδικές εφημερίδες και περιοδικά. Θα συζητούνται ελεύθερα και αβίαστα ζητήματα της παιδικής συμπεριφοράς, θέματα που σχετίζονται με τις ηθικές και τις εθνικές αξίες, κ.τ.λ.

Εξάλλου κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 οι διακοπές των Χριστουγέννων διήρκησαν περισσότερο από το κανονικό. Η Εγκύκλιος αρ. 20200⁶⁸ που απέστειλε η Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης στα στελέχη εκπαίδευσης στις 18-12-1942 ορίζει ότι οι διακοπές των Χριστουγέννων μόνο για τη χρονιά αυτή θα διαρκέσουν από τις 31-12-1942 έως τις 31-1-1943. Μόνο στη Σόφια τα μαθήματα επρόκειτο να ξεκινήσουν στις 21-1-1943. Σύμφωνα με την Εγκύκλιο, οι εκπαιδευτικοί που

⁶⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 207

⁶⁵ Ίσως τμήμα αυτού του ειδικού αναλυτικού προγράμματος είναι το πρόγραμμα της βουλγαρικής ιστορίας, της βουλγαρικής γεωγραφίας και της φυσικής που υπάρχει στις σελίδες 267 - 271 του Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288. Στις σελίδες αυτές δεν υπάρχει καμία χρονολογική ένδειξη ή ένδειξη για την τάξη στην οποία απευθύνεται το πρόγραμμα.

⁶⁶ Η Εγκύκλιος αρ. 13139 από τις 18 – 8 – 1942 εισάγει αλλαγές και στο πρόγραμμα της 5^{ης} τάξης του κλασσικού γυμνασίου, τις οποίες δε θεωρήσαμε αναγκαίο να συμπεριλάβουμε στην ανάλυση, καθώς στην «περιφέρεια Αιγαίου» λειτουργούν μόνο πρακτικά γυμνάσια.

⁶⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 218 – 218 πλάτη

⁶⁸ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 295

υπηρετούν στο δημοτικό σχολείο και στο προγυμνάσιο πρέπει να είναι στις θέσεις τους στις 21-1-1943. Εξαιρούνται μόνο οι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν στα νέα εδάφη, στους οποίους παρέχεται η διευκόλυνση να βρίσκονται στις θέσεις τους στις 31-1-1943.

Επιπλέον η Εγκύκλιος αρ. 20200 δίνει την εντολή στις 27-12-1942 στα κέντρα όλων των εκπαιδευτικών επαρχιών να συγκληθούν συνδιασκέψεις των κεντρικών διευθυντών με τους διευθυντές των προγυμνασίων και των δημοτικών σχολείων. Σκοπός των συνδιασκέψεων αυτών είναι να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να τηρηθεί η πειθαρχία και το υψηλό εθνικό πνεύμα της νεολαίας και του πληθυσμού κατά τη διάρκεια των διακοπών. Ειδικότερα οι συνδιασκέψεις πρέπει να ασχοληθούν με το ζήτημα της ορθότερης αξιοποίησης από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές του χρονικού διαστήματος του ενός μήνα των σχολικών διακοπών. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην Εγκύκλιο:

«Το Υπουργείο διατάσσει κατά το χρονικό αυτό διάστημα οι εκπαιδευτικοί να επισκέπτονται τους μαθητές τους στα σπίτια τους, για να ελέγχουν την υγιή και ορθή αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, αφού πρώτα τους δώσουν εργασία για το σπίτι, σχετική με την ύλη των μαθημάτων τους. Η εργασία αυτή, ωστόσο, ως προς την ποσότητα και την ποιότητα, δεν πρέπει να είναι κουραστική για τους μαθητές»⁶⁹.

Επίσης, η συγκεκριμένη εγκύκλιος συστήνει στους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές να διοργανώσουν κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών σεμινάρια επιμορφωτικά, παιδαγωγικά, μουσικά, λαογραφικά, κ.α.. Επιβάλλει, ωστόσο, τη διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για τους αναπληρωτές εκπαιδευτικούς⁷⁰.

Η εγκύκλιος αυτή φανερώνει τη στρατοκρατική μορφή του ελέγχου που ασκεί το βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα πάνω στην προσωπική ζωή του μαθητή και της οικογένειάς του. Οι επισκέψεις των εκπαιδευτικών κατ' οίκον με το πρόσχημα του ελέγχου της μαθητικής εργασίας, παραβιάζουν την ιδιωτική ζωή της βουλγαρικής οικογένειας (επιβαρύνοντας την ήδη βεβαρυσμένη εργασία του εκπαιδευτικού) και εκπληρώνουν γρήγορα και άμεσα το βασικό στόχο της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής: τη διαφύλαξη της πολιτικής πειθαρχίας και του υψηλού εθνικού φρονήματος όχι μόνο των μαθητών, αλλά και του πληθυσμού στο σύνολό του.

Όπως μαρτυρούν και άλλες πηγές οι κατ' οίκον επισκέψεις των Βούλγαρων εκπαιδευτικών στα σπίτια των μαθητών αποτελεί μια συνηθισμένη πρακτική. Φαίνεται να είναι ένα βασικό μέσο ιδεολογικού ελέγχου και εθνικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών στη Βουλγαρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Τέλος στις 30 Ιουνίου 1943 η Εγκύκλιος αρ. 10047 κοινοποιεί την κατανομή των εβδομαδιαίων ορών των διδακτικών αντικειμένων, που θα ισχύσει για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944⁷¹. Εκεί, λοιπόν, ορίζεται ότι κατά τη νέα σχολική χρονιά θα εφαρμοστεί στα προγυμνάσια και τα γυμνάσια το ίδιο πρόγραμμα που ίσχυσε κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, 1942 - 1943. Ωστόσο η διδασκαλία της βουλγαρικής ιστορίας στην 1^η και τη 2^η τάξη του προγυμνασίου και στην 4^η, 5^η και 6^η τάξη του γυμνασίου επρόκειτο να διεξαχθεί με βάση νέο πρόγραμμα, που θα σταλεί συμπληρωματικά. Τέλος ενώ η διδασκαλία του μαθήματος της γεωγραφίας θα γίνει με βάση το παλιό πρόγραμμα, από τη σχολική χρονιά 1943 -1944 η γεωγραφία θα διδάσκεται επί μία ώρα την εβδομάδα και στην 4^η τάξη του γυμνασίου (Διάταγμα αρ. 2848 από τις 24 Ιουνίου 1943).

⁶⁹ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1288, σ. 25

⁷⁰ Στο ίδιο

⁷¹ Училищен Преглед, 1943, τ. 6 (том XLII, кн. 6), σ. 809

β. Διαπαιδαγώγηση

Ο κεντρικός σχεδιασμός της εφαρμοζόμενης μέσα στα σχολεία διαπαιδαγώγησης για το εκπαιδευτικό έτος 1942 – 1943, όπως ακριβώς κι εκείνος της διδασκαλίας, δεν παρουσιάζει διαφορές από την προηγούμενη χρονιά. Κεντρικός άξονας παραμένει η παγίωση μιας στέρεης εθνικο – πολιτικής συνείδησης, σε συνδυασμό με την προστασία της νεολαίας από τους κύκλους των «εχθρών του κράτους».

Ανάλογα αποτελέσματα με τις επισκέψεις των εκπαιδευτικών στα σπίτια των μαθητών, επιδιώκει το Υπουργείο με την εντατικοποίηση του θεσμού των μαθητικών συσσιτίων κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942–1943⁷². Είναι γεγονός πως η πολεμική συγκυρία και η οικονομική δυσπραγία ανά τον κόσμο επιβάλλει στα κράτη ως βασική προτεραιότητα την επαρκή σίτιση των μαθητών, ταυτόχρονα με αυτή του στρατού⁷³. Ωστόσο η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική μέσα από την εξάπλωση του θεσμού επιδιώκει να επιτύχει έναν επιπλέον στόχο: να συγκεντρώσει και να σιτίσει τους μαθητές, και ιδιαίτερα τους «εξωτερικούς» (δηλαδή αυτούς που οι οικογένειές τους διαμένουν σε οικισμό διαφορετικό από αυτόν που βρίσκεται το σχολείο) στο σχολικό χώρο ή στους χώρους των μαθητικών εστιών. Με αυτόν τον τρόπο τους απομακρύνει «από την κακή επίδραση του περιβάλλοντος που διαμορφώνεται στις διάφορες ταβέρνες και μαγειρεία. Η καλή οργάνωση των συνεταιριστικών εστιατορίων (των εστιών) και η ικανοποιητική εποπτεία των υπευθύνων, θα υποβοηθήσει αποτελεσματικά την εργασία της διαπαιδαγώγησης που διεξάγεται στο σχολείο.»⁷⁴

Την πρωτοβουλία της διοργάνωσης των μαθητικών συσσιτίων φέρουν αποκλειστικά τα κατά τόπους στελέχη εκπαίδευσης με τη συνδρομή των συλλόγων γονέων – εκπαιδευτικών, των μαθητικών σωματείων και άλλων φιλανθρωπικών συλλόγων, όπως για παράδειγμα η Ένωση για την προστασία των παιδιών στη Βουλγαρία. Η υλική συντήρηση των συσσιτίων γίνεται από τους σχολικούς πόρους και τους πόρους των συλλόγων και των σωματείων που συμμετέχουν στη διοργάνωσή τους.

Πέρα όμως από τον έλεγχο του κοινωνικού πλαισίου δράσης των μαθητών, το Υπουργείο ακολουθεί και άλλους δρόμους στερέωσης της εθνοκρατικής ταυτότητας, πιο εσωτερικούς και πνευματικούς. Το Νοέμβριο του 1942 αποστέλλει με την Εγκύκλιο αρ. 18568⁷⁵ σε όλα τα σχολεία όλων των βαθμίδων της χώρας την προσευχή με τον τίτλο «*Προσευχή για τη Βουλγαρία*», που πρόκειται να αντικαταστήσει το «*Πάτερ Ημών*» και όλες τις άλλες προσευχές, που απαγγέλλονται πριν από την έναρξη των σχολικών μαθημάτων. Εν ολίγοις το κείμενο της προσευχής αποτελεί μια έκκληση του «*εκλεκτού λαού*» των Βουλγάρων προς το Θεό, ώστε να τους φωτίσει, για να φανούν αντάξιοι της «*δυνατής φυλής*» τους και να μπορούν να εργάζονται για το μεγαλείο της πατρίδας τους. Στο τέλος υπάρχει η παράκληση να δίνει δύναμη ο Θεός στην ακριβή πατρίδα για να συνεχίζει την πορεία της στους αιώνες, οδηγούμενη σε νίκες από το σοφό της Τσάρο⁷⁶.

⁷² Βλ. Εγκύκλιο 16843 από τις 17 Οκτωβρίου 1942 και Εγκύκλιο 10747 από τις 14 Νοεμβρίου 1942, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σσ. 250 – 250 πλάτη και 281 αντίστοιχα.

⁷³ Εγκύκλιος αρ. 16843, ό.π. σ. 250

⁷⁴ Ο.π. σ. 250 πλάτη. Υπάρχουν οι εξής μορφές μαθητικών συσσιτίων: ο μπουφές (διοφет) και η τραπεζαρία (трапезария) από τη μια μεριά, τα οποία διοργανώνονται μέσα στο σχολικό χώρο και προσφέρουν πρωινό και μεσημεριανό γεύμα αντίστοιχα, και από την άλλη το εστιατόριο της εστίας (στοл), ιδιαίτερα για τους εξωτερικούς μαθητές. Οι φτωχοί μαθητές σιτίζονται δωρεάν, ενώ οι υπόλοιποι, έναντι μικρού αντιτίμου. Βλ. ό.π. σ. 250.

⁷⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 276

⁷⁶ Για τη μετάφραση ολόκληρου του κειμένου της προσευχής βλ. Βαμβούρη, *Το εκπαιδευτικό έργο των Βουλγάρων...*, σ. 132

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι οδηγίες προς τους εκπαιδευτικούς, που συνοδεύουν στην Εγκύκλιο το κείμενο της προσευχής. Είναι λοιπόν απαραίτητο, σύμφωνα με τις οδηγίες αυτές, από την αρχή ακόμη να υποβάλλουν οι εκπαιδευτικοί στους μαθητές το βαθύ πνευματικό, ηθικό και εθνικό νόημα της προσευχής αυτής. Οι μαθητές πρέπει να γνωρίζουν ότι μέσω αυτής της προσευχής εκφράζουν τις σκέψεις, τα αισθήματα και τις επιθυμίες τους, «*την προσωπική θρησκευτική τους σύνδεση με το Θεό και την Πατρίδα τους.*» Και η εγκύκλιος κλείνει με την εντολή:

«*Από την ανάγνωση ακόμη της προσευχής, πρέπει αυτή να ερμηνευθεί ορθά, αφού τονιστούν τα τρία βασικά στοιχεία που δεσπόζουν σε αυτήν – το θρησκευτικό, το ηρωικό και το εθνικό.*»⁷⁷

Μελετώντας το κείμενο της προσευχής παρατηρούμε ότι η δοξολογία του Θεού, που συναντάμε στις συνηθισμένες προσευχές, έχει αντικατασταθεί από τη δοξολογία του έθνους. Επίσης η παράκληση υπέρ του μεγαλείου του έθνους και της ασφαλούς πορείας του ανά τους αιώνες έχει πάρει τη θέση της συνήθους παράκλησης για προσωπική υγεία και ευημερία. Παράλληλα επιχειρείται ο πλήρης συσχετισμός των πολεμικών κατορθωμάτων των Βούλγαρων στρατιωτών και ηρώων ανά τους αιώνες με τη θείκη προστασία. Πρόκειται για το γνωστό θρησκευτικό μοτίβο της θείκης προστασίας προς τον εκλεκτό λαό με την ιδιαίτερη μοίρα. Από όλα τα παραπάνω εξάγουμε το συμπέρασμα ότι επιχειρείται μια ταύτιση, στο συνειδητό επίπεδο, της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών με την εθνική συνείδηση, μια κράση του θρησκευτικού με το εθνικό και αγωνιστικό στοιχείο, που σκοπό έχει την αγιοποίηση του «έθνους» στο υποσυνείδητο των μαθητών, την ασύνειδη αφομοίωση της προαιωνίας αγωνιστικής του μοίρας και την καλλιέργεια της αποκαλούμενης «*λατρείας προς το έθνος*» (культ към нация).

Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από τις οδηγίες που παρέχονται προς τους εκπαιδευτικούς για την ερμηνεία της προσευχής στους μαθητές. Πέρα από το ότι πρέπει να υποβληθεί στους μαθητές η ιδέα ότι η προσευχή αυτή εκφράζει τις σκέψεις, τις επιθυμίες και τα αισθήματά τους (υποβολή του ποιος είμαι και τι αισθάνομαι), πρέπει οπωσδήποτε κατά την ερμηνεία της να τονιστούν τα τρία συστατικά στοιχεία της, το θρησκευτικό, το ηρωικό και το εθνικό (η κράση των οποίων επιδιώκεται στον πνευματικό κόσμο των μαθητών).

Εξάλλου στους ίδιους εσωτερικούς, μυστικιστικούς μηχανισμούς παγίωσης της εθνικής ταυτότητας εντάσσεται και ο οργανωμένος και συστηματικός σχολικός εορτασμός των επίσημων εορτών του εθνοκράτους, ιδιαίτερα δε εκείνων εθνικού περιεχομένου. Και κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 συνεχίζουν να αποστέλλονται εγκύκλιοι που καθορίζουν το νόημα που πρέπει να αποδοθεί στις εθνικές γιορτές και το τελετουργικό που πρέπει να ακολουθηθεί αυστηρά κατά τον εορτασμό τους στα σχολεία⁷⁸.

Τέλος συνεχίστηκε συστηματικά και κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942 – 1942, η ελεγχόμενη και καθοδηγούμενη από τους εκπαιδευτικούς αλληλογραφία μεταξύ των μαθητών των παλαιών και των νέων συνόρων (που ορίστηκε με την Εγκύκλιο αρ. 16114, από τις 9 Δεκεμβρίου 1941). Σε άρθρο της Σχολικής Επιθεώρησης από το Μάρτιο του 1943 τονίζεται ότι αυτό το μέσο αλληλογνωριμίας των μαθητών και εγκοινωνισμού τους στη νέα πολιτική πραγματικότητα της

⁷⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 276

⁷⁸ Ενδεικτικά μόνο βλ. την Εγκύκλιο αρ. 1293 της Διεύθυνσης Μέσης Εκπαίδευσης, από τις 8 Σεπτεμβρίου 1942, για τη γιορτή της *βουλγαρικής γης*, και την Εγκύκλιο αρ. 19799 με την υπογραφή του Υπουργού, από τις 6 Νοεμβρίου 1942, αναφορικά με την επέτειο των Βούλγαρων εθνεγερτών, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1288, σ. 206 και 287 αντίστοιχα.

ενοποίησης εκπλήρωσε τους στόχους του και απέδωσε πλούσιους καρπούς μέσα στην ενοποιημένη βουλγαρική σχολική κοινότητα⁷⁹.

7.1.4. Εξωσχολική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Ο σχεδιασμός της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών που χαράσσει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 παραμένει στην ουσία του ίδιος με τον περυσινό.

Κατ' αρχήν ο εκπαιδευτικός παραμένει ο βασικός αρωγός του Υπουργείου Γεωργίας και Κρατικής Περιουσίας στην εφαρμογή της οικονομικής, υγειονομικής και επισιτιστικής του πολιτικής κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι εκπαιδευτικοί δηλαδή όχι μόνο συνεχίζουν να συμμετέχουν στις επιτροπές ελέγχου και επίταξης σοδειάς, αλλά αποτελούν το σταθερό διαμεσολαβητή, μέσω του οποίου το Υπουργείο Γεωργίας ενημερώνει, επιμορφώνει, αλλά και κατευθύνει τον αστικό και αγροτικό πληθυσμό στην εφαρμογή των αποφάσεων, των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και των σχεδιασμών του⁸⁰.

Οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν εντολές να αγωνίζονται να ανασκευάσουν την επιζήμια και βλαβερή «ζένη προπαγάνδα» στις καθημερινές επαφές με τους πολίτες. Η δραστηριότητα αυτή πρέπει να είναι ιδιαίτερα εντατική απέναντι στον αγροτικό πληθυσμό, διότι η «ζένη προπαγάνδα» προσπαθεί να πείσει τους αγρότες να εγκαταλείψουν την καλλιέργεια της γης ή να καταστρέψουν τη σοδειά⁸¹.

Ωστόσο φαίνεται πως τα πράγματα δε βαίνουν πάντοτε, όπως τα υπολογίζει ο εθνοκρατικός σχεδιασμός. Στην Εγκύκλιο αρ. 18016, από τις 9 Σεπτεμβρίου 1942, που απευθύνεται και προς τους 11 Περιφερειακούς Σχολικούς Επιθεωρητές της χώρας, διαβάζουμε ότι εξαιτίας της πλημμελούς άσκησης των καθηκόντων ορισμένων εκπαιδευτικών κατά τη συμμετοχή τους στις επιτροπές επίταξης της σοδειάς, αποκρύφτηκαν μεγάλες ποσότητες επισιτιστικών αγαθών⁸². Επιπλέον από τις συζητήσεις της συνδιάσκεψης των περιφερειακών και επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών του Απριλίου του 1943, διαπιστώσαμε τη δυσарέσκεια του

⁷⁹ *Училищен Преглед*, 1943, т. 3 (том XLII, кн. 3), с. 425 κ.εξ.

⁸⁰ Βλ. Εγκύκλιο αρ. 20497 με υπογραφή του Υπουργού, από το Δεκέμβριο του 1942, Φ 177, оп. 2, а.е. 1288, с. 299, η οποία διατάσσει τους εκπαιδευτικούς και τα εκπαιδευτικά στελέχη της χώρας να συμμετέχουν ως επιμορφωτές στα «сеμινάρια εξύψωσης της γενικής και ειδικής κολλούρας του αγροτικού πληθυσμού», που διοργανώνει το Υπουργείο Γεωργίας και Κρατικής Περιουσίας, κατόπιν απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου (απόφαση αρ. 42 από τις 27 – Δεκεμβρίου 1941).

Επίσης βλ. στην ίδια αρχαική μονάδα στις σελίδες 257 – 260, το επιμορφωτικό υλικό που αποστέλλει το Υπουργείο Γεωργίας στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και αφορά στην εκστρατεία εναντίον των ποντικών και των αρουραίων. Το υλικό αυτό περιέχει εκλαϊκευμένες οδηγίες εξόντωσης των ποντικών και των αρουραίων μέσα στα νοικοκυριά, καθώς και ορισμένες ενδιαφέρουσες γελοιογραφίες πάνω στο ίδιο θέμα.

Για το ρόλο αυτό του εκπαιδευτικού ως διαμεσολαβητή της κυβέρνησης και του Υπουργείου Γεωργίας προς τον πληθυσμό βλ. αναλυτικά στο τεύχος του Απριλίου – Μαΐου 1943 της Σχολικής Επιθεώρησης, στο άρθρο *Обществено-просветни почини на Мин. на нар. Просв. през 1942/43 г.* (Κοινωνικο – εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες του Υπουρ. Εθν. Παιδ. κατά το 1942/43), την παράγραφο *Подпомагане на стопански напредък в страната* (Αρωγή της οικονομικής προόδου στη χώρα), *Училищен Преглед*, 1943, т. 4 - 5 (том XLII, кн. 4 - 5), сс. 763 - 764

⁸¹ *Обществено-просветни почини на Мин. на нар. Просв. през 1942/43 г.*, с. 763

⁸² Φ 177, оп. 2, а.е. 1288, с. 261. Στη συνέχεια ζητείται από τους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές να διεξάγουν έρευνες για τη συμπεριφορά που επέδειξαν οι εκπαιδευτικοί ως μέλη των εκτελεστικών επιτροπών επίταξης της σοδειάς και να στείλουν τα αποτελέσματα των ερευνών στο Υπουργείο, ώστε να τιμωρηθούν οι εκπαιδευτικοί που δεν επέδειξαν ευσυνειδησία.

εκπαιδευτικού κόσμου από την πολιτική της επιστράτευσής του σε τέτοιου είδους επιτροπές και την επιθυμία αποδέσμευσής του.

Εξάλλου μέσα στη σχολική χρονιά 1942 – 1943 συνεχίζει το Υπουργείο να συντονίζει την ίδρυση και την εξάπλωση της δράσης των συλλόγων εκπαιδευτικών – γονέων. Οι προσπάθειες αυτές ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 1941, με την Εγκύκλιο αρ. 13933 (18 – 9 -1941) και συνεχίστηκαν μέσα στο καλοκαίρι του 1942, με την Εγκύκλιο αρ. 8768 από τις (12 – 6 – 1942). Στην Υπουργική Εγκύκλιο αρ. 2477 από τις 23 – 2 – 1943⁸³ αναφέρεται ότι το Υπουργείο ερευνά προσεκτικά τα στοιχεία που αποστέλλουν τα σχολεία σχετικά με την ανταπόκριση των εκπαιδευτικών στα εντελλόμενα των παραπάνω εγκυκλίων. Από τα στοιχεία αυτά το Υπουργείο εξάγει τα παρακάτω συμπεράσματα: Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων και κλάδων συνειδητοποίησαν τη σημασία της συνεργασίας οικογένειας – σχολείου και εργαζόμενοι εντατικά ίδρυσαν συλλόγους γονέων – εκπαιδευτικών. Η δραστηριότητα των συλλόγων αυτών είχε ως αποτέλεσμα: α) την υλική ενίσχυση του σχολικού έργου, ακόμη και μέσα σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς, με τη διοργάνωση τραπεζαριών, την υποβοήθηση των φτωχών μαθητών, τη σύσταση βιβλιοθηκών, και β) την πιο εκτεταμένη διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού πάνω στις έννοιες του έθνους και του κράτους.

Αν λοιπόν, συνεχίζει η Εγκύκλιος, ο ρόλος των συλλόγων αυτών είναι τόσο σημαντικός για το εσωτερικό της χώρας, «για τα νέα εδάφη αυτή η συνεργασία μεταξύ σπιτιού και σχολείου αποτελεί πανεθνική και κρατική αναγκαιότητα»⁸⁴. Οι γονείς εκεί, καθώς ποτέ μέχρι τότε δεν είχαν δει την ειλικρινή μέριμνα της πολιτείας για τα παιδιά τους, συμμετέχουν ενθουσιωδώς στους συλλόγους γονέων – εκπαιδευτικών και μέσω της συμμετοχής αυτής γίνονται κοινωνοί των εθνικών και κρατικών αξιών. Επιπλέον βοηθούν ουσιαστικά τους εκπαιδευτικούς κατά τη διοργάνωση ομιλιών και διαλέξεων, με αποτέλεσμα να αυξάνεται κατακόρυφα η προσέλευση του πληθυσμού σε παρόμοιες εκδηλώσεις.

Στη συνέχεια της Εγκυκλίου το Υπουργείο εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στους εκπαιδευτικούς για την ίδρυση των συλλόγων και τη συμμετοχή τους σε αυτούς, καθώς και στους γονείς, που όχι μόνο εξαιτίας των παιδιών τους, αλλά κυρίως υποκινημένοι από το πολιτικό τους καθήκον, εργάζονται σε αυτούς.

Τέλος το Υπουργείο, προκειμένου να εξασφαλίσει τη σύσταση παρόμοιων συλλόγων σε όλους τους οικισμούς της χώρας, διατάσσει εκ νέου την εφαρμογή των δύο παραπάνω εγκυκλίων και την αποστολή στοιχείων για τη δράση των συλλόγων γονέων – εκπαιδευτικών από όλα τα σχολεία όλων των βαθμίδων της χώρας.

Εξάλλου την ίδια μέρα με την Εγκύκλιο αρ. 2477 εκδίδεται και η Εγκύκλιος αρ. 2478, με τίτλο «Για τους άξιους πνευματικούς εργάτες στα νέα εδάφη», που απευθύνεται αποκλειστικά στους σχολικούς επιθεωρητές και τους διευθυντές των σχολείων όλων των βαθμίδων των νέων εδαφών⁸⁵. Μέσω αυτής της εγκυκλίου δίνεται η εντολή στους εκπαιδευτικούς, σε συνεργασία με τους διευθυντές και τους επιθεωρητές, να ερευνήσουν και να υποδείξουν τους εν ζωή κατοίκους των νέων εδαφών που προσέφεραν αξιόλογες υπηρεσίες για τη διατήρηση της βουλγαρικής εθνικότητας και του βουλγαρικού πολιτισμού, όπως και για την απελευθέρωση των περιοχών τους. Επιπλέον πρέπει οι εκπαιδευτικοί να υποδείξουν τον τρόπο με τον οποίο αρμόζει να αποδοθούν τιμές σε αυτούς τους αγωνιστές του έθνους και της ελευθερίας (οικονομική ενίσχυση, προνόμια, ηθικά βραβεία, κ.α.). Τις ίδιες έρευνες οφείλουν να διεξάγουν και για τους πνευματικούς εργάτες και τους αγωνιστές της

⁸³ *Училищен Преглед*, 1943, τ. 2 (том XLII, кн. 2), σσ. 298 – 299.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 299

⁸⁵ Στο ίδιο, σσ. 299 - 300

ελευθερίας των νέων εδαφών που δεν βρίσκονται πλέον εν ζωή, προτείνοντας ταυτόχρονα τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για τη διαιώνιση της μνήμης τους και την ηθική επιβράβευση ή την οικονομική ενίσχυση των συγγενών τους.

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι η απόδοση τιμών και η κατασκευή μνημείων για τους ήρωες της πατρίδας αποτελεί έναν εκπαιδευτικό μηχανισμό που προωθήθηκε ευρέως σε όλη τη χώρα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942, για την καλλιέργεια της λατρείας προς το έθνος και το αγωνιστικό παρελθόν του. Ωστόσο η αναζήτηση και η επιβράβευση ατόμων από τα νέα εδάφη που αγωνίστηκαν για τη διατήρηση της βουλγαρικής ταυτότητας και του πολιτισμού, όπως και για την «απελευθέρωση» των «βουλγαρικών» αυτών «εδαφών», αποτελεί κάτι παραπάνω από ένα μηχανισμό εθνικής συσπείρωσης. Είναι μια διαδικασία η οποία, ανιχνεύοντας τους πολιτικούς και πολιτισμικούς συνεκτικούς δεσμούς του «νεοαπελευθερωμένου» πληθυσμιακού σώματος με το υπόλοιπο εθνικό βουλγαρικό σώμα, επιδιώκει επαγωγικά να αποδείξει πως τα εδάφη αυτά είναι πράγματι εθνικώς βουλγαρικά, γεγονός που θα δικαιώσει τη βουλγαρική κρατική επικυριαρχία κατά την οριστική εδαφική διευθέτηση. Ταυτόχρονα καθώς η διαδικασία αυτή τείνει να «αποκαλύψει» ότι τα εδάφη αυτά διαθέτουν πρόσφατο αγωνιστικό παρελθόν και νεότερη (ταυτόχρονα με τη μεσαιωνική) ιστορική πολιτιστική κληρονομιά, οδηγεί στην ανασύνθεση του ακρογωνιαίου λίθου των απανταχού κρατικών εθνικισμών: την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια και τους αιματηρούς αγώνες της ιστορικής πορείας του έθνους.

Η ιστορική αυτή συνέχεια και οι αιματηροί αγώνες του έθνους προβάλλονται συστηματικά, εκτός από την εκπαίδευση, και από όλους τους «παιδευτικούς», με την ευρεία έννοια, κρατικούς μηχανισμούς (περιοδικός τύπος, μουσεία, ανάληψη λαογραφικών και εθνογραφικών ερευνών, κ.α.). Με τέτοιες μεθόδους, αλλά και με άλλες ριζοσπαστικότερες και επιθετικότερες, με αποκορύφωμα την *εθνοκάθαρση*, οικοδομείται το «αδιαμφισβήτητο» της κρατικής κυριαρχίας.

Εξάλλου, συνεχίστηκαν και κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 τα σεμινάρια διδασκαλίας γραφής και ανάγνωσης στον αναλφάβητο ενήλικο πληθυσμό των νέων εδαφών. Τα σεμινάρια αυτά διεξάγονταν στους μορφωτικούς συλλόγους των οικισμών, και όπου δεν υπήρχαν τέτοιοι, στα σχολεία. Για την αποτελεσματικότερη εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης από τους ενήλικες, το Υπουργείο αγόρασε και απέστειλε διάφορα βιβλία στα αναγνωστήρια και στα σχολεία των νέων εδαφών. Στους μορφωτικούς συλλόγους των περιοχών αυτών λειτούργησαν και κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 λαϊκά πανεπιστήμια⁸⁶.

Τέλος τη συνδρομή του εκπαιδευτικού κόσμου ζητά για ακόμη μια φορά το Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας για την απογραφή του πληθυσμού στα νέα εδάφη τον Απρίλιο του 1943. Όπως φαίνεται από την εγκύκλιο αρ. 3881 από τις 8 Απριλίου 1943⁸⁷, οι εκπαιδευτικοί της βασικής εκπαίδευσης συμμετέχουν και στην καταμέτρηση του πληθυσμού και στην επεξεργασία των στατιστικών δεδομένων. Για το λόγο αυτό τη χρονιά αυτή οι διακοπές του Πάσχα ξεκινούν στις 17 αντί στις 26 Απριλίου.

Επιπρόσθετα ζητείται η συνδρομή τους για έναν επιπλέον λόγο. Καθώς οι εκπαιδευτικοί αποτελούν το βασικό διαμεσολαβητή στις σχέσεις κράτους – πολιτών, ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας διατάσσει τους εκπαιδευτικούς, μαζί με τους μαθητές τους, να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια και να αξιοποιήσουν κάθε δυνατή ευκαιρία, για να εξηγήσουν στον ντόπιο πληθυσμό την ωφελιμότητα της καταμέτρησης. Πρέπει να καταστήσουν σαφές στον πληθυσμό ότι η απογραφή δε γίνεται για φορολογικούς

⁸⁶ Обществено-просветни почини на Мин. на нар. Просв. през 1942/43 г., σσ. 762 - 763

⁸⁷ Училищен Преглед, 1943, т. 4 - 5 (том XLII, кн. 4 - 5), σ. 668

ή άλλους λόγους, που σκοπό έχουν να θίξουν την υλική και ηθική τους υπόσταση. Αντίθετα σκοπός της απογραφής είναι η σύνταξη των μητρώων του πληθυσμού και η διερεύνηση των οικονομικών και πολιτιστικών αναγκών του, γεγονός που θα αποβεί προς όφελός του.

Φυσικά στους μαθητές θα δοθούν προκαταβολικά διευκρινήσεις και οδηγίες σχετικά με την καταμέτρηση του πληθυσμού, κατά τη διάρκεια μιας διδακτικής ώρας, μία ημέρα πριν την απογραφή.

7.1.5. Υλικές συνθήκες

Μια γενική εικόνα για τα συνολικά ποσά που δαπανήθηκαν για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της «περιφέρειας Αιγαίου» κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, μπορούμε να εξάγουμε από τον Πίνακα με τα «Στοιχεία για τις δαπάνες για τη Μακεδονία και τη Θράκη από τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, από το 1941 έως το 1944, μέχρι και τις 30 Αυγούστου 1944»⁸⁸.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι συνολικές δαπάνες του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για την εκπαίδευση της «περιφέρειας Αιγαίου» σταδιακά αυξάνονται κατά τα οικονομικά έτη 1941 και 1942 από 8.547.864 λέβα σε 23.150.613 λέβα αντίστοιχα⁸⁹. Ωστόσο κατά το οικονομικό έτος 1943 οι συνολικές δαπάνες αυξήθηκαν κατακόρυφα, φτάνοντας τις 54.749.242 λέβα. Ο παράγοντας που προκάλεσε τη σημαντική διαφορά στο συνολικό ποσό των εξόδων για την εκπαίδευση των νέων εδαφών κατά τα παραπάνω έτη ήταν και πάλι οι μισθοί των εκπαιδευτικών (52.108.696 λέβα κατά το οικονομικό έτος 1943 έναντι 3.561.325 λέβα κατά το 1941 και 20.947.357 λέβα κατά το 1942). Καθώς διευρύνεται το βουλγαρικό εκπαιδευτικό δίκτυο στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, αυξάνεται και ο αριθμός των απαιτούμενων εκπαιδευτικών για τις περιοχές αυτές. Για τον ίδιο λόγο παρατηρούμε αύξηση των ποσών που δαπανήθηκαν για τη μεταφορά των εκπαιδευτικών αυτών και για την ενδυμασίες διδασκαλίας και εργασίας.

Αντίθετα κατά το οικονομικό έτος 1943 παρατηρείται σημαντική μείωση των δαπανών για τα σχολικά εγχειρίδια και τα διδακτικά βοηθήματα. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ενδεχομένως οι Σχολικές Επιτροπές οργανώθηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό, ώστε να μπορούν να προμηθεύονται μόνες τους βιβλία, όργανα, κ.τ.λ..

Επίσης διαπιστώνουμε ότι για πρώτη φορά το Υπουργείο διαθέτει χρηματικά ποσά για τη βράβευση των εκπαιδευτικών, κατά το οικονομικό έτος 1943.

Εξάλλου άλλοι φορείς, πέρα από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, που δαπάνησαν χρηματικά ποσά για την εκπαίδευση στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά το οικονομικό έτος 1943 είναι οι εξής⁹⁰:

1. Το ταμείο για τη συνεταιριστική οικοδόμηση των εθνικών βασικών σχολείων, που δαπάνησε 900.000 λέβα για την αποπεράτωση 16 σχολικών κτιρίων και 2.310.000 λέβα για την επισκευή 22 σχολικών κτιρίων, σύνολο 3.210.000 λέβα.
2. Από τον κρατικό προϋπολογισμό διατέθηκαν 170.000 λέβα για την αποπεράτωση 3 σχολικών κτιρίων.

⁸⁸ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 30. Για την Ανατ. Μακεδονία και Θράκη βλ. στο Παράρτημα, τον Πίνακα 3

⁸⁹ Βλ. Πίνακα 3

⁹⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 46. Βλ. Παράρτημα αρ. 28

Το γενικό σύνολο των δαπανών των παραπάνω φορέων ανέρχεται σε 3.380.000 λέβα.

7.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο

7.2.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

α. Σχολεία.

Κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 οι εκπαιδευτικές επαρχίες της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης μειώθηκαν σε τέσσερις, καθώς η εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας συμπεριλήφθηκε στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης. Η εκπαιδευτική περιφέρεια περιλάμβανε 13 πόλεις και 798 χωριά και συνοικισμούς (μαχαλάδες)⁹¹.

Σύμφωνα με την αναφορά του Ναλμπάντοφ, που προέρχεται από τις 5-12-1942⁹², η σχολική χρονιά 1942 – 1943 ξεκίνησε με μια μικρή αύξηση στον αριθμό των σχολείων σε σχέση με τον αντίστοιχο της προηγούμενης χρονιάς. Στις 15-9-1942 στην περιφέρεια υπήρχαν 163 δημοτικά και 32 προγυμνάσια – έναντι των 136 δημοτικών και 25 προγυμνασίων που λειτούργησαν κατά τη διάρκεια της προηγούμενης χρονιάς. Ωστόσο ο συστηματικός εποικισμός βουλγαρικού πληθυσμού σε διάφορες περιοχές της περιφέρειας το φθινόπωρο του 1942, επέβαλε μια νέα μεγάλη αύξηση του αριθμού των σχολείων – ιδιαίτερα στις επαρχίες Κομοτηνής, Αλεξανδρούπολης και Δράμας. Μέσα στο Νοέμβριο ο Ναλμπάντοφ ζήτησε την ίδρυση δημοτικών σχολείων ακόμη και σε μερικά χωριά της επαρχίας Καβάλας, όπου τοποθετήθηκαν Βούλγαροι έποικοι. Όπως ο ίδιος τονίζει, επιθυμία του ήταν ούτε ένα βουλγαρόπαιδο να μη μείνει χωρίς εκπαιδευτική μέριμνα.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με την ίδια αναφορά, «σειρά πολιτικών και εθνικο - πολιτιστικών αιτίων επέβαλαν την ίδρυση μικρού αριθμού σχολείων στις πόλεις και σε μερικά από τα πιο μεγάλα χωριά στην περιφέρεια για τα παιδιά ελληνικής εθνικής προέλευσης, τα οποία επιθυμούσαν να παρακολουθήσουν το σχολείο μας, χωρίς όμως να τους επιβληθεί η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης»⁹³.

Στην αρχειακή μονάδα Φ177, οπ. 3, α.ε. 2614 εντοπίστηκαν καταστάσεις (με ημερομηνία 8 -6- 1943) με αναλυτικά στοιχεία για τον αριθμό των Ελλήνων μαθητών, οι οποίοι φοίτησαν σε βουλγαρικά σχολεία που ιδρύθηκαν μόνο για ελληνόπουλα, σε ορισμένους οικισμούς στις εκπαιδευτικές επαρχίες Σερρών και Ξάνθης⁹⁴.

Στις καταστάσεις αυτές διαβάζουμε ότι κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, σε ορισμένους οικισμούς των παραπάνω επαρχιών, έγιναν δεκτά παιδιά καθαρά ελληνικής καταγωγής, τα οποία ή φοίτησαν σε ξεχωριστά σχολεία που ιδρύθηκαν για

⁹¹ Πρωτόκολλο αρ. 4 του Περιφερειακού Συμβουλίου Επιθεωρητών Ξάνθης από τη σύσκεψη στις 21-7 έως τις 30-7-1943, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 19 πλάτη

⁹² Αναφορά του Ναλμπάντοφ (αρ. 4227) από τις 5-12-1943, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 8

⁹³ Ο.π. σ. 8

⁹⁴ Ο.π. σσ. 1- 6. Οι καταστάσεις αυτές παρέχουν αριθμητικά στοιχεία για τον αριθμό των ελληνόπουλων που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση στους οικισμούς που λειτουργούν τέτοιου είδους σχολεία, ώστε να καθοριστεί ο απαιτούμενος αριθμός των εκπαιδευτικών για την επόμενη σχολική χρονιά 1943 – 1944.

το λόγο αυτό (π.χ. 3^ο και 4^ο δημοτικό σχολείο Σερρών) ή σε ξεχωριστά τμήματα των τάξεων του βουλγαρικού σχολείου του αντίστοιχου οικισμού (π.χ. δημοτικό σχολείο Τζουμαγιάς (Ηράκλεια). Για τους Έλληνες μαθητές των σχολείων αυτών καθορίστηκε και τοποθετήθηκε συγκεκριμένος αριθμός διδακτικού προσωπικού, πέρα από τον προκαθορισμένο αριθμό εκπαιδευτικών που θα δίδασκαν στα βουλγαρόπουλα.

Συγκεκριμένα, στη διοικητική επαρχία Σερρών, κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 τοποθετήθηκαν για τους Έλληνες μαθητές 2 δάσκαλοι στο δημοτικό σχολείο στο χωριό Κεσεσλί (Νέος Σκοπός), 1 δάσκαλος στο χωριό Κασπέκι (Σκούταρι), 1 δάσκαλος στο χωριό Καβακλί (Λευκώνας), 1 δάσκαλος στο χωριό Σουμπάσκιοι (Νέο Σούλι), 2 δάσκαλοι στο χωριό Σαμουρσακλί (Πεντάπολις), 2 δάσκαλοι στο χωριό Τοπόλιανη (Χρυσό), και τέλος στο 3^ο και στο 4^ο δημοτικό σχολείο της πόλης των Σερρών 4 και 6 δάσκαλοι αντίστοιχα. Επίσης στην πόλη των Σερρών λειτούργησε κατά το σχολικό έτος 1942 – 1943 για τα ελληνόπουλα και 1 προγυμνάσιο με 2 εκπαιδευτικούς.

Στη διοικητική επαρχία Ντεμίρ-χισάρ (Σιδηροκάστρου), κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, τοποθετήθηκαν στα ξεχωριστά σχολεία ή στα ξεχωριστά τμήματα που απευθύνονταν μόνο σε ελληνόπουλα 1 δάσκαλος στο χωριό Βέτρεν (Νέο Πετρίτσι), 2 δάσκαλοι στην πόλη του Σιδηροκάστρου (Ντεμίρ-χισαρ), 1 δάσκαλος στο χωριό Λιβάντοβο, και 1 δάσκαλος στο χωριό Τζουμαγιά (Ηράκλεια)⁹⁵.

Επίσης στη συγκεκριμένη κατάσταση της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών με τα σχολεία που φοιτούν μόνο ελληνόπουλα, διαβάζουμε ότι ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής ζητά για την επόμενη σχολική χρονιά: α) αύξηση του προσωπικού κατά ένα δάσκαλο στο δημοτικό σχολείο του οικισμού Κεσεσλί, λόγω της αύξησης του αριθμού των προσερχόμενων στο σχολείο παιδιών και β) μείωση του προσωπικού κατά ένα δάσκαλο, και άρα κατάργηση των ελληνικών τμημάτων, στα σχολεία των οικισμών Λιβάντοβο και Τζουμαγιά, επειδή τα παιδιά ελληνικής εθνικής καταγωγής δεν προσέρχονται στο σχολείο.

Τέλος στην ίδια κατάσταση, αναφορικά με το προγυμνάσιο με Έλληνες μαθητές της πόλης των Σερρών, για τη σχολική χρονιά 1943 - 1944 προβλέπεται: «*Τα ελληνόπουλα θα φοιτήσουν σε ένα κτίριο μαζί με τα βουλγαρόπουλα και όλοι οι μαθητές προγυμνασίου θα συμμετέχουν στη διδασκαλία μαζί με τα βουλγαρόπουλα: θα υπάρχουν 8 τμήματα με 9 άτομα προσωπικό*»⁹⁶.

Από την άλλη μεριά, στην κατάσταση (με ημερομηνία 10 – 6 – 1943)⁹⁷ με τα στοιχεία για τον αριθμό των παιδιών ελληνικής εθνικής καταγωγής που υπόκεινται σε

⁹⁵ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σ. 2. Στις αναλυτικές καταστάσεις των σχολείων της περιφέρειας για τα σχολικά έτη 1941 – 1942 και 1942 – 1943, που απέστειλαν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές στο Ναλμπάντοφ, το Μάρτιο του 1943 (βλ. Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 90 – 114), παρατηρούμε ότι από τους παραπάνω οικισμούς, στο Κασπέκι, το Καβακλί, το Ντεμίρ-χισάρ, τη Τζουμαγιά και τις Σέρρες λειτούργησαν σχολεία ήδη από την πρώτη σχολική χρονιά, 1941 – 1942. Στους υπόλοιπους οικισμούς τα σχολεία ιδρύθηκαν κατά τη δεύτερη σχολική χρονιά, 1942 – 1943. Πιθανόν τα τελευταία λειτούργησαν ως σχολεία καθαρά για ελληνόπουλα, τουλάχιστον κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943.

⁹⁶ Το σύνολο των παιδιών που αναγράφεται ότι υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944, σε εκείνες τις περιοχές της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών που λειτουργούν αυτά τα σχολεία ή τα ξεχωριστά τμήματα των βουλγαρικών σχολείων που απευθύνονται μόνο σε ελληνόπουλα, είναι : συνολικά για τη διοικητική επαρχία Σερρών, 1068 μαθητές για την Α΄ τάξη δημοτικού, 363 μαθητές για τη Β΄ τάξη, 234 μαθητές για τη Γ΄ τάξη και 151 μαθητές για την Δ΄ τάξη, και 108 μαθητές για το προγυμνάσιο, σύνολο 1924 μαθητές. Για τη διοικητική επαρχία Σιδηροκάστρου, 223 μαθητές για την Α΄ τάξη, 70 μαθητές για τη Β΄ τάξη, 17 μαθητές για την Γ΄ τάξη και 18 μαθητές για την Δ΄ τάξη, σύνολο 328 μαθητές.

⁹⁷ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σ. 4 και σ. 6

υποχρεωτική εκπαίδευση στα σχολεία ή σε τμήματα σχολείων που ιδρύθηκαν μόνο για ελληνόπουλα στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης, αναγράφεται ότι κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, το καθορισμένο για τα ελληνόπουλα προσωπικό ήταν το εξής: 8 δάσκαλοι στην πόλη της Ξάνθης και 4 δάσκαλοι στην πόλη της Καβάλας. Για την επόμενη σχολική χρονιά ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής ζητά την αύξηση κατά ένα δάσκαλο του εκπαιδευτικού προσωπικού του σχολείου της Καβάλας, αίτημα που απορρίπτεται από το Υπουργείο⁹⁸.

Αντίστοιχες καταστάσεις για τις εκπαιδευτικές επαρχίες Δράμας και Κομοτηνής δεν εντοπίστηκαν κατά την έρευνά μας στα αρχεία, οπότε δεν γνωρίζουμε εάν στις παραπάνω επαρχίες λειτούργησαν τέτοιου είδους σχολεία. Το μόνο σχετικό στοιχείο που εντοπίστηκε αφορά στην πόλη της Αλεξανδρούπολης. Στις καταστάσεις που συμπληρώνεται ο αριθμός των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, προκειμένου να καθοριστεί το εκπαιδευτικό προσωπικό για τη σχολική χρονιά 1943 - 1944 στα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής, για το δημοτικό σχολείο της Αλεξανδρούπολης δίνονται τα ακόλουθα στοιχεία : για την Α΄ τάξη αναγράφεται ο αριθμός των 62 μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση για το σχολικό έτος 1943-1944, μαζί με 65 μαθητές ελληνικής εθνικότητας. Για τη Β΄ τάξη υπολογίζεται ο αριθμός των 71 μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, μαζί με 29 μαθητές ελληνικής εθνικότητας. Για την Γ΄ τάξη τα αντίστοιχα νούμερα που δίνονται είναι 56 και 23 μαθητές, ενώ για την Δ΄ τάξη, 61 μαθητές και 5 μαθητές ελληνικής εθνικότητας. Σύνολο: 250 μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και 122 μαθητές ελληνικής εθνικότητας. Το στοιχείο που αναγράφεται στην κατάσταση και μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι το εξής: κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά 1942 - 1943 στο σύνολο των μαθητών δίδαξαν 11 εκπαιδευτικοί. Για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής ζητά να παραμείνει ο ίδιος αριθμός, δίνοντας την ακόλουθη εξήγηση : *«Να διατηρηθεί ο αριθμός των εκπαιδευτικών, γιατί τα παιδιά ελληνικής εθνικότητας που δηλώνονται στους παρανομαστές είναι διαχωρισμένα σε ξεχωριστό σχολείο»*⁹⁹.

Άρα και στην πόλη της Αλεξανδρούπολης κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 λειτούργησε ξεχωριστό σχολείο για παιδιά ελληνικής εθνικής καταγωγής.

Η ίδρυση μικρού αριθμού σχολείων στις πόλεις και σε μερικά από τα πιο μεγάλα χωριά στην περιφέρεια μόνο για παιδιά ελληνικής εθνικότητας, τα οποία επιθυμούσαν να παρακολουθήσουν το βουλγαρικό σχολείο, χωρίς όμως να τους επιβληθεί η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, φαίνεται να είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα της κεντρικής εκπαιδευτικής εξουσίας. Σκοπός του μοιάζει να είναι η διερεύνηση των δυνατοτήτων και των αποτελεσμάτων της εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος σε Έλληνες μαθητές, μέσα σε καθαρά ελληνικά σχολικά περιβάλλοντα. Τα αποτελέσματα αυτού του διερευνητικού πιλοτικού προγράμματος προφανώς επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν σε μια μεταγενέστερη χρονική στιγμή, όταν οι καλύτερες οικονομικές συνθήκες της χώρας

⁹⁸ Το σύνολο των παιδιών που αναγράφεται ότι υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944, στις περιοχές της εκπαιδευτικής επαρχίας Ξάνθης που λειτουργούν τα σχολεία αυτά, είναι : για την πόλη της Ξάνθης, 264 μαθητές για την Α΄ τάξη δημοτικού, 165 μαθητές για τη Β΄ τάξη, 60 μαθητές για την Γ΄ τάξη και 19 μαθητές για την Δ΄ τάξη, σύνολο 508 μαθητές. Για την Καβάλα, 101 μαθητές για την Α΄ τάξη δημοτικού, 64 μαθητές για τη Β΄ τάξη, 55 μαθητές για την Γ΄ τάξη και 55 μαθητές για την Δ΄ τάξη, σύνολο 275 μαθητές.

⁹⁹ Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 211. Για το λόγο αυτό και στις αναλυτικές καταστάσεις των σχολείων της περιφέρειας για τα σχολικά έτη 1941 – 1942 και 1942 – 1943, που απέστειλαν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές στο Ναλμπάντοφ, το Μάρτιο του 1943, στην πόλη της Αλεξανδρούπολης αναγράφεται για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 ένα νεοϊδρυθμένο σχολείο, βλ. Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 103.

και η επίλυση του προβλήματος της έλλειψης διδακτικού προσωπικού θα επέτρεπαν την εξάπλωση του σχολικού δικτύου σε οικισμούς με καθαρά ελληνικό πληθυσμό.

Η ίδρυση σχολείων σε ελληνικούς οικισμούς με καθαρά Έλληνες μαθητές προκάλεσε, σύμφωνα με την αναφορά από τις αρχές Δεκεμβρίου 1942 του Ναλμπάντοφ, περαιτέρω αύξηση του αριθμού των σχολείων βασικής εκπαίδευσης στη περιφέρεια. Έτσι, μέχρι την 1η Δεκεμβρίου 1942, στην περιφέρεια υπήρχαν 197 δημοτικά σχολεία και 33 προγυμνάσια¹⁰⁰.

Τη χρονιά αυτή σταδιακά αυξήθηκε και το δίκτυο των νηπιαγωγείων. Ενώ την προηγούμενη χρονιά υπήρχε μόνο ένα βουλγαρικό νηπιαγωγείο στην πόλη της Κομοτηνής, το Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ αναγράφει το σύνολο των 6 νηπιαγωγείων στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 - 1943¹⁰¹. Συγκεκριμένα ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι ιδρύθηκε ακόμη ένα νηπιαγωγείο στην Κομοτηνή και επιπλέον στις πόλεις Αλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Καβάλα και Σέρρες¹⁰². Επίσης στην ίδια αναφορά γράφει ότι στον προϋπολογισμό που ετοίμασε για οικονομικό έτος 1943, προέβλεψε κατά το έτος αυτό την οριστική ανάπτυξη του δικτύου των νηπιαγωγείων στην περιφέρεια¹⁰³.

Όσον αφορά στα ιδιωτικά σχολεία, ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής αναφέρει ότι μέχρι το Δεκέμβριο του 1942 στην περιφέρεια είχαν ιδρυθεί 8 επιπλέον ιδιωτικά τουρκικά δημοτικά σχολεία, 4 αρμενικά ιδιωτικά δημοτικά σχολεία, 2 ιδιωτικά αρμενικά νηπιαγωγεία και εκδόθηκαν άδειες για την ίδρυση ενός ακόμη μικρού αριθμού τουρκικών δημοτικών σχολείων¹⁰⁴. Συγκεντρωτικά το Μάρτιο του 1943 λειτουργούσαν: α) στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης 3 αρμενικά δημοτικά σχολεία¹⁰⁵ και 23 τουρκικά δημοτικά σχολεία¹⁰⁶, β) στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής συνολικά 11 ιδιωτικά δημοτικά σχολεία¹⁰⁷ και επιπλέον ιδρύθηκε 1 ιδιωτικό νηπιαγωγείο στην Αλεξανδρούπολη, γ) στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας λειτουργεί από το 1941-1942 1 αρμενικό δημοτικό σχολείο και 1 αρμενικό νηπιαγωγείο¹⁰⁸. Τέλος στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών δεν ιδρύθηκαν ιδιωτικά σχολεία¹⁰⁹.

Τελικά το σύνολο των σχολείων βασικής εκπαίδευσης – βουλγαρικών και ιδιωτικών που συνέχισαν να λειτουργούν κανονικά μέχρι το τέλος της σχολικής

¹⁰⁰ Στο ίδιο

¹⁰¹ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 20

¹⁰² Αναφορά του Ναλμπάντοφ (αρ. 4227), από τις 5-12-1943, σ. 8 πλάτη. Στις αναλυτικές καταστάσεις των σχολείων της περιφέρειας για τα σχολικά έτη 1941 – 1942 και 1942 – 1943, που αποστέλλουν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές στο Ναλμπάντοφ το Μάρτιο του 1943, στο Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 90 – 114, διαβάζουμε για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 ότι ιδρύθηκε 1 νηπιαγωγείο επιπλέον στην Κομοτηνή, 2 στην Καβάλα, 1 στις Σέρρες και 1 στην Αλεξανδρούπολη, αλλά (αντίθετα με ό,τι αναφέρει ο Ναλμπάντοφ) κανένα στην Ξάνθη.

¹⁰³ Αναφορά..., ό.π. σ. 8 πλάτη

¹⁰⁴ Στο ίδιο

¹⁰⁵ Τα 2 λειτουργούσαν από την προηγούμενη χρονιά, 1 στην Ξάνθη και 1 στην Καβάλα. Επιπλέον 1 ιδρύθηκε στην Ξάνθη κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, βλ. καταστάσεις των σχολείων της περιφέρειας..., Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 93

¹⁰⁶ Τα 2 λειτουργούσαν από την προηγούμενη χρονιά και τα 21 ιδρύθηκαν τη σχολική χρονιά 1942 - 1943, βλ. στο ίδιο.

¹⁰⁷ Στην κατάσταση του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής δεν αναγράφεται η εθνικότητα των ιδιωτικών σχολείων της αντίστοιχης εκπαιδευτικής επαρχίας. Τα 3 λειτουργούσαν από την προηγούμενη χρονιά στην πόλη της Κομοτηνής. Από τα υπόλοιπα 8, που ιδρύθηκαν κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, τα 7 λειτουργούσαν στην Κομοτηνή και το 1 στην Αλεξανδρούπολη. Βλ. στο ίδιο σ. 105

¹⁰⁸ Βλ. στο ίδιο, σ. 99 και σ. 98 αντίστοιχα.

¹⁰⁹ Αναλυτικά βλ. στο Παράρτημα, τον Πίνακα 6

χρονιάς 1942 – 1943 – σύμφωνα με το Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ - έχει ως εξής: 183 δημοτικά σχολεία, 5 προγυμνάσια, 25 βασικά σχολεία και 9 νηπιαγωγεία (6 βουλγαρικά και 3 ιδιωτικά)¹¹⁰. Δε λειτούργησαν σχολεία σε 579 οικισμούς, διότι: α) αποτελούνταν κυρίως από ελληνικό πληθυσμό και β) αρκετοί οικισμοί δε διέθεταν σχολικά κτίρια¹¹¹.

β. Μαθητές

Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, το σύνολο των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 είναι 23.965 παιδιά. Από αυτά προσήλθαν στο σχολείο τα 22.901 παιδιά, ενώ 1.064 παιδιά έμειναν έξω από τα σχολεία. Το Συμβούλιο παρατηρεί ότι τα υψηλά ποσοστά φοίτησης αποδεικνύουν την καλή διάθεση και την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών. Αυτοί κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν στο σχολείο ένα τόσο μεγάλο αριθμό παιδιών (διπλάσιος από τον περυσινό) και μάλιστα χωρίς να κάνουν χρήση του συστήματος ποινών και προστίμων που προβλέπει εις βάρος των γονέων το άρθρο 38 του Νόμου Εθνικής Παιδείας.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 στο βουλγαρικό σχολείο έγινα δεκτά, πέρα από τα παιδιά των συγκεκριμένων εθνολογικών κατηγοριών που καθορίστηκαν κατά την εγκαθίδρυση του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος, και «...τα παιδιά των γραικομένων, αλλά με βάση την εκτίμηση του συμβουλίου των διδασκόντων αναφορικά με τις εθνικές εκδηλώσεις των γονέων των παιδιών.»¹¹² (Πρωτόκολλο αρ. 3 του ΠΣΣΕΞ). Επιπλέον είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι έγιναν δεκτά και αμιγώς ελληνόπουλα σε οικισμούς που ιδρύθηκαν βουλγαρικά σχολεία ειδικά για αυτά. Επομένως κατά τη δεύτερη σχολική χρονιά 1942-1943 της λειτουργίας του βουλγαρικού πρωτοβάθμιου σχολικού δικτύου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη παρατηρούμε ένα «εθνολογικό άνοιγμα» της εκπαίδευσης α) προς τα παιδιά του ντόπιου σλαβόφωνου στοιχείου που είχε ασπαστεί την ελληνική εθνική ταυτότητα (κατά τη βουλγαρική ορολογία, των εξελληνισμένων Βουλγάρων γραικομένων) με την προϋπόθεση όμως ότι αυτοπροσδιορίζονταν ως Βούλγαροι και β) προς ένα μικρό αριθμό παιδιών καθαρά ελληνόφωνου πληθυσμού, που στους οικισμούς του ιδρύθηκε σχολείο καθαρά για Έλληνες. Σε καμία περίπτωση όμως η εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική για αυτές τις πληθυσμιακές κατηγορίες. Η βουλγαρική εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική για τους Βούλγαρους εποίκους, για τους ντόπιους σλαβόφωνους με αποκρυσταλλωμένη πριν από την άνοιξη του 1941 βουλγαρική εθνική συνείδηση, για τους Πομάκους, τους τσιγγάνους και για τα παιδιά που ο ένας μόνο γονιός του υπάγεται σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες.

¹¹⁰ Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 19 πλάτη. Οι διαθέσιμες πηγές παρουσιάζουν μια απόκλιση στον αριθμό των ιδιωτικών νηπιαγωγείων της περιφέρειας. Η αναφορά του Ναλμπάντοφ από το Δεκέμβριο του 1942 κάνει λόγο για την ίδρυση 2 αρμενικών νηπιαγωγείων (άρα μαζί με το 1 αρμενικό νηπιαγωγείο που λειτουργούσε στη Δράμα από την προηγούμενη χρονιά, σύνολο 3), οι αναλυτικές καταστάσεις των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών αναγράφουν τη λειτουργία μόνο 2 ιδιωτικών νηπιαγωγείων κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, ενώ το Πρωτόκολλο 4 του ΠΣΣΕΞ, συμφωνώντας με το Ναλμπάντοφ, αναφέρει ότι λειτουργούσαν 3 ιδιωτικά νηπιαγωγεία στην περιφέρεια στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Υπενθυμίζουμε ότι και κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 παρατηρήσαμε απόκλιση στα νούμερα των ιδιωτικών σχολείων που παραθέτουν οι διαθέσιμες πηγές.

¹¹¹ Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 19 πλάτη.

¹¹² Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 10. Βλ. αναλυτικά στην Εργασία μας, κεφ. 6.2.2.8., στο σχεδιασμό της διδασκαλίας – διαπαιδαγώγησης και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών

Ωστόσο οι καταστάσεις στις οποίες συμπληρώνεται ο αριθμός των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, προκειμένου να καθορισθεί το εκπαιδευτικό προσωπικό για τη σχολική χρονιά 1943-1944 για τα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής και Ξάνθης¹¹³ παρέχουν ένα νέο στοιχείο. Στις καταστάσεις αυτές στον αριθμό των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση συμπεριλαμβάνονται κανονικά και Έλληνες μαθητές. Από τα σύντομα σχόλια των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών στις καταστάσεις, διαπιστώνουμε πως και κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, αρκετοί Έλληνες μαθητές φοίτησαν στα βουλγαρικά σχολεία, σε οικισμούς με μεικτό, ελληνικό και βουλγαρικό πληθυσμό, χωρίς όμως να τους επιβληθεί η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Οι μαθητές αυτοί φαίνεται να διδάσκονται μαζί με τα παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής», στις ίδιες τάξεις, και να ακολουθούν χωρίς καμία διάκριση το πρόγραμμα που προβλεπόταν για τα τελευταία. Επιπρόσθετα στις συγκεκριμένες καταστάσεις φαίνεται καθαρά ότι σε καμία περίπτωση δε λειτούργησε σχολείο μόνο για τους μαθητές ελληνικής εθνικότητας. Αντίθετα στις περιπτώσεις που η πλειοψηφία των Βούλγαρων μαθητών μετακινούνταν από έναν οικισμό σε έναν άλλον, το σχολείο του οικισμού ή έκλεινε ή ο αριθμός των εκπαιδευτικών σε αυτό μειωνόταν, ανεξάρτητα από τον αριθμό των Ελλήνων μαθητών που προσέρχονταν σε αυτό.

γ. Εκπαιδευτικοί

Σύμφωνα με τη αναφορά του Ναλμπάντοφ από το Δεκέμβριο του 1942, έως την 1^η του παραπάνω μήνα, για τη λειτουργία των 197 δημοτικών σχολείων, των 33 προγυμνασίων και των 6 νηπιαγωγείων που ιδρύθηκαν στην περιφέρεια, διορίστηκαν και μετατέθηκαν 547 δάσκαλοι, 29 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου και 6 νηπιαγωγοί¹¹⁴. Στην πλειοψηφία τους πρόκειται για μόνιμους εκπαιδευτικούς, με 10-15 χρόνια εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας. Επίσης μέχρι την 1^η Δεκεμβρίου του 1942 στην περιφέρεια διορίστηκαν συνολικά 44 αναπληρωτές εκπαιδευτικοί¹¹⁵.

Ωστόσο οι αναφορές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών, συνεχίζει ο Ναλμπάντοφ, μαρτυρούσαν ότι πάνω από 20 εκπαιδευτικοί από αυτούς που διορίστηκαν και μετατέθηκαν πρόσφατα, δεν κάλυψαν τις θέσεις τους μέχρι το Δεκέμβριο του 1942. Εάν στους 20 αυτούς εκπαιδευτικούς προστεθεί και ο αριθμός των 23 επιστρατευμένων και των 9 αρρώστων εκπαιδευτικών, αυτό σημαίνει ότι στη 1 Δεκεμβρίου υπήρχαν πάνω από 50 κενές διδακτικές θέσεις στην περιφέρεια.

Αυτό το γεγονός, κατά τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, δυσχεραίνει πάρα πολύ την εργασία στα συγκεκριμένα σχολεία. Στα σχολεία με πολυάριθμη εκπαιδευτική σύνθεση συχνά οργανώνεται αναπλήρωση από τους υπάρχοντες εκπαιδευτικούς. Σε εκείνα όμως που υπηρετεί ένας μόνο εκπαιδευτικός, δε μπορεί πάντα να διευθετηθεί η αναπλήρωση. Στις θέσεις μερικών από τους επιστρατευμένους εκπαιδευτικούς ο Ναλμπάντοφ μετακίνησε εκπαιδευτικούς από άλλα σχολεία και σε μία περίπτωση διόρισε έναν ημερομίσθιο, σύμφωνα με το Διάταγμα αρ.5 του Υπουργικού Συμβουλίου από τη συνεδρίασή του στις 21.1.1942.

βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, που κατάρτισε το ΠΣΣΕΞ κατά την τρίτη σύσκεψή του στην Ξάνθη το καλοκαίρι του 1942, παρ. ΙΙ, 4.

¹¹³ Βλ. τις καταστάσεις με τα στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης, Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σσ. 7 – 10, και στη εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 207 πλάτη – 212.

¹¹⁴ Αναφορά..., ό.π. σ. 8 πλάτη

¹¹⁵ Στο ίδιο, σ. 11

Παρόλα αυτά 7-8 σχολεία μέχρι και τη στιγμή που γράφει ο Ναλμπάντοφ δεν άνοιξαν, εξαιτίας της έλλειψης εκπαιδευτικών. «Αυτά είναι κυρίως σχολεία σε βουλγαρομοσχομεθάνικους οικισμούς και οικισμούς γραικομένων»¹¹⁶.

Από το Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ πληροφορούμαστε ότι στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943 υπηρετούσαν 564 εκπαιδευτικοί στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία, 67 εκπαιδευτικοί στα ιδιωτικά σχολεία, 6 εκπαιδευτικοί στα βουλγαρικά εθνικά και 3 στα ιδιωτικά νηπιαγωγεία¹¹⁷.

7.2.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943 η διδακτική εργασία και η εργασία διαπαιδαγώγησης στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης εκτελείται στο πνεύμα των αποφάσεων που είχαν ληφθεί στις εκπαιδευτικές συνδιασκέψεις, τις οποίες οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές διοργάνωσαν στην περιφέρεια κατά το δεύτερο μισό του Σεπτεμβρίου του 1942¹¹⁸. Το ΠΣΣΕΞ, στο τέλος της σχολικής χρονιάς, κρίνει ότι οι εκπαιδευτικοί δημοτικών σχολείων και προγυμνασίων ακολούθησαν πιστά το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου που το ίδιο χάραξε στη συνδιάσκεψη του καλοκαιριού του 1942 (Πρωτόκολλο αρ. 3). Αναγνωρίζει επίσης πως η μη εφαρμογή κάποιων σημείων του οφείλεται στις έκρυθμες συνθήκες που επικρατούν στους σύγχρονους κρίσιμους καιρούς. Τέλος εκτιμά πως τα αποτελέσματα που απέδωσε η εργασία των εκπαιδευτικών ξεπέρασαν τις προσδοκίες¹¹⁹.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή, το μεγαλύτερο τμήμα των σχολείων βασικής εκπαίδευσης της περιφέρειας ξεκίνησαν κανονικά τα μαθήματα ήδη από τις πρώτες μέρες της σχολικής χρονιάς. Τα παιδιά τοπικής προέλευσης τα οποία κατά την προηγούμενη χρονιά φοίτησαν στο σχολείο, δεν παρουσίασαν καμιά δυσκολία στο να παρακολουθήσουν κανονικά τα μαθήματα. Έχουν κατακτήσει τη γλώσσα και τη διδακτέα ύλη των προηγούμενων τάξεων σε τέτοιο βαθμό, ώστε αυτή τη χρονιά μπορούν να φοιτήσουν χωρίς εμπόδια στις ίδιες τάξεις με τα παιδιά από τα παλιά σύνορα της χώρας. Μάλιστα σε πολλές περιοχές, στις τάξεις των δημοτικών και των προγυμνασίων, τα παιδιά αυτά έρχονται πρώτα στη βαθμολογία¹²⁰.

Καθυστέρησαν λίγο να ξεκινήσουν τα μαθήματα μόνο στα καινούρια σχολεία, που ιδρύθηκαν κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 για τα παιδιά των Βουλγάρων εποίκων από τη μια μεριά και από την άλλη για τα ελληνόπουλα. Ο Ναλμπάντοφ αναγνωρίζει ότι αυτό οφείλεται κυρίως στην καθυστερημένη διεύθετηση του εκπαιδευτικού προσωπικού στα σχολεία αυτά και στις εργασίες της προετοιμασίας του σχολικού κτιρίου και της υλικής υποδομής. Ταυτόχρονα όμως τονίζει πως η προεργασία αυτή δεν μπορούσε να γίνει εκ των προτέρων. Στις τοπικές αρχές δεν ήταν γνωστό σε ποια σημεία θα κατευθυνθούν οι έποικοι, καθώς αυτό καθορίζεται από τον ειδικό επίτροπο του Υπουργείου Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας. Επίσης για την ίδρυση των συγκεκριμένων σχολείων έπρεπε να υπερκεραστούν και οι γνωστές δυσχέρειες του προϋπολογισμού¹²¹.

¹¹⁶ Αναφορά..., ό.π. σ. 8 πλάτη

¹¹⁷ Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, Φ 798, σπ. 2, α.ε. 48, σ. 20

¹¹⁸ Αναφορά..., ό.π. σ. 8 πλάτη

¹¹⁹ Πρωτόκολλο αρ. 4., ό.π. σ. 20 πλάτη

¹²⁰ Αναφορά..., ό.π. σ. 8 πλάτη - 9

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 9

Για τα παιδιά των «Βουλγάρων – γραικομένων, τα οποία για πρώτη φορά φοίτησαν στο σχολείο και για τα ελληνόπουλα»¹²² αποφασίστηκε να εφαρμοστεί μια σημαντική ευκινησία των τάξεων και μια πιο μεγάλη ευλυγισία του σχολικού προγράμματος. Τα παιδιά τοποθετήθηκαν σε εκείνη την τάξη, την οποία είχαν τελειώσει στο ελληνικό δημοτικό σχολείο. Μόνο όσα τελείωσαν την Ε΄ και τη ΣΤ΄ τάξη του ελληνικού δημοτικού σχολείου, σχεδόν όλα κατατάχτηκαν στη Δ΄ τάξη του βουλγαρικού δημοτικού σχολείου. Σε λίγα παιδιά ελληνικής καταγωγής επιτράπηκε να φοιτήσουν σε τάξεις του προγυμνασίου.

Η εκπαιδευτική εργασία για τα παιδιά αυτά οργανώθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο, ώστε μέχρι το τέλος του Δεκεμβρίου η διδασκαλία έπρεπε να επικεντρωθεί μόνο σε προκαταρκτικές ασκήσεις γραφής και ανάγνωσης και σε γλωσσικές ασκήσεις. Προγραμματίστηκε για όλες τις τάξεις δημοτικού και προγυμνασίου να περάσουν στην κανονική σχολική εργασία βάσει του τακτικού προγράμματος μόνο μετά τα Χριστούγεννα. Για το λόγο αυτό οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να προβούν σε περικοπή και σύμπτυξη της διδακτέας ύλης. Παράλληλα οι μαθητές των μεγάλων τάξεων του δημοτικού και αυτοί του προγυμνασίου έπρεπε σύντομα να διέλθουν τη διδακτέα ύλη όλων των προηγούμενων τάξεων¹²³.

Αναφορικά με τη διαπαιδαγώγηση που έλαβε χώρα στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, το ΠΣΣΕΞ εκτιμά πως σε όλα τα σχολεία επικρατεί υψηλό εθνικό πνεύμα. Αυτό οφείλεται στην εργασία των εκπαιδευτικών, η οποία επιτελέστηκε με υπομονή και καρτερικότητα, όπως και με πλήρη συνείδηση ότι στις «νεοαπελευθερωμένες αυτές βουλγαρικές περιοχές» προέχει να αναστηθεί το χαμένο βουλγαρικό πνεύμα και η βουλγαρική γλώσσα. «Υπήρχαν και στιγμές εξάντλησης στο πνεύμα των εκπαιδευτικών. Όμως η εξάντληση αυτή επιβλήθηκε από τα εξωτερικά εμπόδια που πλήττουν πάνω απ' όλα τις καθημερινές ανάγκες των εκπαιδευτικών»¹²⁴.

Συγκεκριμένα για την πορεία που ακολούθησε η διδασκαλία και η διαπαιδαγώγηση ο Ναλμπάντοφ αναφέρει τα εξής: σε όλες τις τάξεις δημοτικού και προγυμνασίου η εκπαιδευτική διαδικασία επικεντρώθηκε στη διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και της βουλγαρικής γεωγραφίας¹²⁵, το σύνολο δηλαδή των μαθημάτων που συνιστούν την αποκαλούμενη «βουλγαρογνωσία». Η σχολική εργασία, ακολουθώντας πιστά το σχεδιασμό της διδακτικής – παιδαγωγικής και πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών, που επεξεργάστηκε το ΠΣΣΕΞ το καλοκαίρι του 1942, πραγματοποιήθηκε μέσα σε μια υψηλά εθνική, πνευματική ατμόσφαιρα. Οι εκπαιδευτικοί αναζήτησαν και αξιοποίησαν όλα τα μέσα εθνικής διαπαιδαγώγησης. Η διαπαιδαγώγηση αυτή στην πράξη διεξάγεται σε καθαρά βουλγαρικό ύφος. Ο Ναλμπάντοφ εκτιμά πως στην κατεύθυνση αυτή, η βουλγαρική γλώσσα, οι βουλγαρικές λαϊκές, πνευματικές, λυρικές και χορευτικές δημιουργίες, το μεγαλείο του βουλγαρικού ιστορικού παρελθόντος, το κάλλος και ο πλούτος της βουλγαρικής γης, η πολεμική δόξα των γενναίων βουλγαρικών στρατευμάτων, οι εθνικοί εορτασμοί, τα έθιμα και οι παραδόσεις παρέχουν στον εκπαιδευτικό άφθονο υλικό¹²⁶.

Επίσης σε πολλά σχολεία ιδρύθηκαν σωματεία του Νεανικού Ερυθρού Σταυρού. Στα προγυμνάσια των πόλεων οι μαθητές οργανώθηκαν κυρίως στον Μπράνικ¹²⁷.

¹²² Στο ίδιο

¹²³ Στο ίδιο

¹²⁴ Πρωτόκολλο αρ. 4., ό.π. σ. 20 πλάτη

¹²⁵ Αναφορά..., ό.π. σ. 9

¹²⁶ Στο ίδιο, σσ. 9 – 9 πλάτη

¹²⁷ Πρωτόκολλο 4., ό.π. σ. 20

Τέλος όσον αφορά τις προσπάθειες υποβοήθησης των άπορων μαθητών, παρά τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών, τα αποτελέσματα δε ήταν τα αναμενόμενα. Η βασικότερη αιτία ήταν η έλλειψη πόρων που επέβαλαν οι κρίσιμες πολιτικές συγκυρίες. Το ταμείο «Άποροι μαθητές» συγκροτήθηκε με ποσά που χορηγήθηκαν από τους προϋπολογισμούς των κοινοτήτων. Ωστόσο οι πόροι του δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες των φτωχών μαθητών¹²⁸.

Ούτε οι προσπάθειες οργάνωσης συσσιτίων και μαθητικών εστιατορίων απέδωσαν θετικά αποτελέσματα. Χρηματικά ποσά υπήρχαν και ήταν διαθέσιμα. Εμπόδια ωστόσο παρουσιάστηκαν τόσο στη διοργάνωσή τους, όσο και στην τροφοδοσία τους, λόγω της έλλειψης τροφίμων από την αγορά¹²⁹.

7.2.3. Κοινωνική – πολιτιστική εξωσχολική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών και το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου

Ο ενθουσιασμός και οι υψηλοί λυρικοί τόνοι, με τους οποίους ο Ναλμπάντοφ περιγράφει στην αναφορά του, από το Δεκέμβριο του 1942, το πνεύμα του εκπαιδευτικού κόσμου, παρουσιάζουν μεγάλη απόκλιση από το αυστηρό υπηρεσιακό ύφος, που έχουμε συνηθίσει. Σε γενικές γραμμές πιστοποιεί ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί ήρθαν στα νέα εδάφη με υψηλή συνείδηση της αποστολής τους, του ιστορικού ρόλου του βουλγαρικού σχολείου σε αυτήν τη «νεοαπελευθερωμένη βουλγαρική γη» και με φανατική αγάπη για το γένος και την πατρίδα. Αναφέρει ότι λίγες υπήρξαν οι περιπτώσεις της λιποψυχίας, της δειλίας, της μεμψιμοιρίας και της δυσαρέσκειας. Όλες οι αιτήσεις για επιστροφή στο εσωτερικό της χώρας έγιναν από εκπαιδευτικούς που υπηρέτησαν έναν χρόνο στην «περιφέρεια Αιγαίου» και αρρώστησαν από ελονοσία¹³⁰.

Με το ίδιο ενθουσιώδες ύφος αναφέρεται στην κοινωνική – πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών της περιφέρειας και στην επιστολή αρ. 1746¹³¹, με την οποία, στο τέλος της σχολικής χρονιάς, προτείνει στο Υπουργείο προς βράβευση τους εκπαιδευτικούς που ανέπτυξαν ιδιαίτερα αξιόλογη δραστηριότητα¹³².

Σύμφωνα με την αναφορά του Δεκεμβρίου του 1942, η συμμετοχή των εκπαιδευτικών στους μορφωτικούς συλλόγους, στα εσπερινά και στα εορταστικά σχολεία, στα λαϊκά πανεπιστήμια, στους θεατρικούς ομίλους και τις χορωδίες, οι οποίες σε πολλά μέρη ξεκίνησαν τη δική τους κοινωφελή, πολιτιστική – παιδευτική δραστηριότητα, εμπνέονται από μια ειλικρινή φιλοπατρία, μια υψηλή συνείδηση καθήκοντος και αίσθηση ευθύνης μπροστά στο μέλλον του έθνους και του κράτους.

Στην επιστολή αρ. 1746 τονίζει δύο επιπλέον διαστάσεις της εξωσχολικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών: την ανωτερότητα και την ποιοτική διαφοροποίηση του έργου τους σε σχέση με εκείνο των υπόλοιπων δημόσιων υπαλλήλων της περιφέρειας¹³³ και την πολιτική τους δραστηριοποίηση στη μάχη

¹²⁸ Στο ίδιο

¹²⁹ Στο ίδιο

¹³⁰ Αναφορά..., ό.π. σ. 11

¹³¹ Επιστολή αρ. 1746 από τις 25 – 6 – 1943, Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2613, σσ. 2 – 2 πλάτη

¹³² Σύμφωνα με όσα διέτασσε η Εγκύκλιος αρ. 9260 από τις 3 – 7 - 1942

¹³³ Πρβλ. Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2613, σ. 2 : «δεν υπάρχει στο Μπελομόριε άλλος δημόσιος υπάλληλος που να εκπλήρωσε τόσο επάξια το χρέος του ως πρωτοπόρος του βουλγαρισμού σε αυτήν τη βίαια αποβουλγαροποιημένη βουλγαρική γη, όσο ο εθνικός εκπαιδευτικός κόσμος».

ενάντια στους εχθρούς του κράτους και τη ξένη προπαγάνδα¹³⁴. Επιπλέον εξαιρεί : α) τη θαυμαστή πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών συλλόγων της Αλεξανδρούπολης, της Καβάλας και του χωριού Γενίκιοι της διοικητικής επαρχίας Σερρών, οι οποίοι συγκέντρωσαν βοήθεια (χρήματα, τρόφιμα, ρούχα, κ.α.) για τους «*ήρωες του Στάλιγκραντ και γενικά για τους Γερμανούς και Βούλγαρους στρατιώτες*» και β) τον ενθουσιασμό με τον οποίο συμμετείχε ο εκπαιδευτικός κόσμος στην υπογραφή του εσωτερικού κρατικού δανείου, το οποίο, μέσα σε ένα σύντομο χρονικό, απέφερε στο κράτος έσοδα περίπου 600.000 λέβα¹³⁵.

Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί της «περιφέρειας Αιγαίου» ανταποκρίθηκαν άμεσα στις εντολές του Υπουργείου για την ανίχνευση τάφων Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών, και γενικά αγωνιστών και ηρώων του βουλγαρικού έθνους. Εντοπίστηκαν τάφοι Βουλγάρων στρατιωτών και αγωνιστών σε 8 σημεία της περιφέρειας. Οι τάφοι αυτοί καθαρίστηκαν, επισκευάστηκαν και στολίστηκαν από τους εκπαιδευτικούς μαζί με τους μαθητές τους, οι οποίοι είχαν την ευθύνη της συντήρησής τους σε μόνιμη βάση. Τα τάγματα του Μπράνικ συνέβαλαν ουσιαστικά προς την κατεύθυνση αυτή. Σε ορισμένα από τα παραπάνω σημεία τοποθετήθηκαν στους τάφους αναμνηστικές πλάκες. Ωστόσο σχεδόν σε όλους τους τάφους τοποθετήθηκαν ξύλινοι σταυροί. Ταυτόχρονα με τους τάφους των Βουλγάρων αξιωματικών και στρατιωτών, καθαρίστηκαν και συντηρήθηκαν και εκείνοι των Γερμανών στρατιωτών. Τα οστά σχεδόν όλων των Γερμανών στρατιωτών που σκοτώθηκαν στην περιοχή της Ξάνθης και της Κομοτηνής συγκεντρώθηκαν από τις γερμανικές αρχές στο νεκροταφείο της Ξάνθης, δίπλα στα βουλγαρικά στρατιωτικά νεκροταφεία. Εκεί όλοι οι μαθητές των σχολείων της Ξάνθης συμμετείχαν στις επιμνημόσυνες τελετές¹³⁶.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο διεξάγονταν οι έρευνες για τον εντοπισμό των τάφων. Οι εκπαιδευτικοί συγκέντρωναν πληροφορίες από διάφορες κατευθύνσεις και με διάφορους τρόπους για τα σημεία στα οποία έπρεπε να ψάξουν με τους μαθητές τους. Μεγάλη βοήθεια προς την κατεύθυνση αυτή προσέφεραν τα δημοτικά βουλγαρικά τραγούδια, τα οποία διέσωζαν πληροφορίες για τους θριάμβους των Βουλγάρων ηρώων και για τις τοποθεσίες των τάφων τους¹³⁷.

Εξάλλου μέχρι το Δεκέμβριο του 1942 αρνητικές συμπεριφορές μεταξύ των εκπαιδευτικών δεν είχαν παρατηρηθεί. Η περιφερειακή επιθεώρηση είχε στη διάθεσή της στοιχεία μόνο για έναν εκπαιδευτικό, ο οποίος «*με τη φιλοποσία του και γενικά με τη χαλαρή του σχέση με την εργασία και την κακή του σχέση με τον πληθυσμό έχει εκθέσει το κύρος και την αξιοπρέπεια των εκπαιδευτικών*». Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι διέταξε έρευνα και πιθανώς θα ζητήσει την απόλυσή του¹³⁸.

¹³⁴ Πρβλ. στο ίδιο: «*Αυτοί σκληρά και επίμονα προστάτευσαν το πνεύμα του πληθυσμού από τις επιδιώξεις της ξένης προπαγάνδας και των ξένων πρακτόρων στη χώρα μας. Αυτοί φανατικά συντηρούν την πίστη στην τελική νίκη των δυνάμεων του Αξονα*».

¹³⁵ Στο ίδιο, σ. 2 πλάτη

¹³⁶ Βλ. Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2613, σσ. 7 – 7 πλάτη. Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν: 1. περίπου 60 τάφοι Βουλγάρων στρατιωτών από τον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο στη θέση Μπάντομα της επαρχίας Αλεξανδρούπολης από τους μαθητές του προγυμνασίου και του γυμνασίου της πόλης, 2. στα πρώην αρμενικά νεκροταφεία στην Ξάνθη 150 τάφοι Βουλγάρων αξιωματικών και στρατιωτών, 3. οι τάφοι 3 Βουλγάρων αξιωματικών στην Κομοτηνή, 4. στην πόλη των Σερρών οι τάφοι 5 Βουλγάρων επαναστατών που σκοτώθηκαν εκεί από τουρκικά αποσπάσματα κατά το 1907 – 1908, 6. δίπλα στο σταθμό Αγγίστας οι τάφοι 63 στρατιωτών από το Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο, 7. στο Νόβο σελό (Σταθμός Σταυρούπολης) της επαρχίας Ξάνθης οι τάφοι 3 Βουλγάρων υπαξιωματικών, που σκοτώθηκαν εκεί «*στην καταστροφή της 19^{ης} Μαΐου του 1913*» και 8. πολλοί τάφοι Βουλγάρων στρατιωτών στο χωριό Γκόρνι Πορόι (Άνω Πορόγια) της επαρχίας Σιδηροκάστρου.

¹³⁷ *Училищен Преглед*, 1943 τ. 6 (том XLII, κн. 6), σσ. 761 - 762

¹³⁸ Αναφορά..., ό.π. σ. 11 πλάτη

Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, για λόγους αντικρατικής και αντεθνικής συμπεριφοράς, ένας εκπαιδευτικός απολύθηκε (άρθρο 20 του Νόμου για την Προστασία του Κράτους) και εις βάρος ενός ακόμη διατάχθηκε έρευνα. Επιπλέον, κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942-1943, ο Ναλμπάντοφ επισημαίνει ως αρνητικά σημεία στη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών την κατάχρηση των αναρρωτικών αδειών και την καθυστερημένη προσέλευση τους μετά τις σχολικές διακοπές¹³⁹.

Όμως τα εμπόδια που συναντά ο εκπαιδευτικός κόσμος στην εκτέλεση της σχολικής εργασίας, αλλά κυρίως στην προσωπική του διαβίωση είναι πολύ μεγάλα. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής διαβεβαιώνει το Υπουργείο, κατά το Δεκέμβριο του 1942, πως πράττει ό,τι είναι δυνατό για το γρήγορο εξοπλισμό των σχολείων, για την εξασφάλιση κατοικιών και καυσίμων για τους εκπαιδευτικούς και για τον επισιτισμό τους. Για το σκοπό αυτό μάλιστα αναφέρει ότι συνέταξε από κοινού με τον Περιφερειακό Διευθυντή της περιφέρειας Αιγαίου εγκυκλίους προς τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές και τους δημάρχους των πόλεων. Παρόλα αυτά οι ανάγκες των εκπαιδευτικών είναι αδύνατο να ικανοποιηθούν έγκαιρα. Ήδη πολλοί εκπαιδευτικοί – γράφει ο Ναλμπάντοφ - δεν έχουν ρούχα και παπούτσια. Υπό τις υπάρχουσες συνθήκες, η περιφερειακή επιθεώρηση είναι ανήμπορη να τους βοηθήσει. Ο Ναλμπάντοφ χωρίς περιστροφές θέτει τους προϊσταμένους του ενώπιον των ευθυνών τους, ώστε να μπορέσουν οι άνθρωποι αυτοί να εφοδιαστούν με υφάσματα και παπούτσια¹⁴⁰.

Η ανταπόκριση του Υπουργείου ήταν άμεση. Στην απαντητική επιστολή αρ. 377 από τις 14-1-1943 του Διευθυντή του τμήματος Βασικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου προς το Ναλμπάντοφ σχετικά με την έγκριση της αναφοράς, αναγράφεται ότι το Υπουργείο θα προχωρήσει σε όλα τα απαραίτητα διαβήματα προς τις αντίστοιχες αρχές, για να τους χορηγηθούν υφάσματα και παπούτσια¹⁴¹. Με την ίδια ημερομηνία το τμήμα Βασικής Εκπαίδευσης αποστέλλει την επιστολή αρ. 378 προς τη Γενική Επιτροπή Ανεφοδιασμού στη Σόφια, ώστε να λυθεί το πρόβλημα των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης¹⁴².

Ωστόσο το πρόβλημα φαίνεται να παραμένει. Στο Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, από τα τέλη του Ιουλίου 1943, εκφράζεται η επιθυμία να εφοδιαστούν οι σχολικοί επιθεωρητές με μουσαμάδες (αδιάβροχα) και παπούτσια για τις επιθεωρήσεις τους και να καθιερωθεί επαγγελματική ενδυμασία για όλους τους εκπαιδευτικούς. Εάν το Υπουργείο δε λάβει σύντομα αυτή την απόφαση, τότε πρέπει οπωσδήποτε να εφοδιάσει τους εκπαιδευτικούς με ενδυμασία, κυρίως όμως με παπούτσια¹⁴³.

Εξάλλου στην αναφορά του Δεκεμβρίου του 1942, ο Ναλμπάντοφ διευκρινίζει πως μετά από τις επίμονες συστάσεις του, ο Περιφερειακός Διευθυντής τακτοποίησε το ζήτημα του δημοτικού επιδόματος των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών. Η επιχορήγηση αυτή θα ανέρχεται στο ίδιο ποσό με εκείνο που λαμβάνουν και οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί. Τονίζει πως έχει τη διαβεβαίωση του Περιφερειακού Διευθυντή ότι κατά το ερχόμενο οικονομικό έτος 1943 δε θα μείνει ούτε ένας εκπαιδευτικός στην περιφέρεια χωρίς τη συμπληρωματική δημοτική επιχορήγηση.

¹³⁹ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2613, σ. 2 πλάτη

¹⁴⁰ Αναφορά..., ό.π. σ. 11 πλάτη. Το έγγραφο, στο συγκεκριμένο σημείο της αναφοράς, φέρει τις χειρόγραφες σημειώσεις με κόκκινο: «*Ι. Ναι 2. Στοίλοφ Να παρακολουθείται εάν αυτό εκτελέστηκε.*».

¹⁴¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 7. Η σύνταξη του εγγράφου έγινε χειρόγραφα από το Στοίλοφ στις 30 - 12-1942, ό.π. σσ. 2 - 4.

¹⁴² Στο ίδιο, σ. 5

¹⁴³ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 24 - 24 πλάτη

Πράγματι, στην επιστολή αρ. 4386¹⁴⁴ του Ναλμπάντοφ προς τον Περιφερειακό Διευθυντή με ημερομηνία 15 – 12 – 1942 (με την οποία τον παρακαλεί, εν όψει της προετοιμασίας των δημοτικών προϋπολογισμών, να μεταβιβάσει στους δημάρχους ορισμένες συστάσεις του) όταν, προς το τέλος της επιστολής, του υπενθυμίζει το ζήτημα της συμπληρωματικής δημοτικής αμοιβής των εκπαιδευτικών, γίνεται σαφές ότι έχει προηγηθεί μεταξύ τους συνεννόηση πάνω στο θέμα. Ωστόσο ο Ναλμπάντοφ αναγκάζεται να θίξει ξανά το ζήτημα, γιατί έχει πληροφορίες πως ορισμένοι δήμοι θα αρνηθούν να πιστώσουν τις συμπληρωματικές αμοιβές στους εκπαιδευτικούς, προφασιζόμενοι τις νέες μικρές αυξήσεις που τους παραχωρήθηκαν στον κρατικό προϋπολογισμό¹⁴⁵.

Και πράγματι οι φόβοι του Ναλμπάντοφ επιβεβαιώθηκαν. Δηλαδή παρά το γεγονός ότι στην περιφερειακή διοικητική συνδιάσκεψη των στελεχών εκπαίδευσης της «περιφέρειας Αιγαίου» ορίστηκε να παρέχεται συμπληρωματική αμοιβή στους εκπαιδευτικούς από τους προϋπολογισμούς των δήμων, και συγκεκριμένα, στα χωριά ένα ποσό μεταξύ 700 – 1.000 λέβα και στις πόλεις 1.000 λέβα, και παρά την εντολή που έδωσε ο ίδιος ο Περιφερειάρχης στους δημάρχους προς εκτέλεση αυτής της απόφασης, τα δημοτικά συμβούλια των πόλεων Δράμας, Σερρών και Ξάνθης, κατά την ψήφιση του προϋπολογισμού του οικονομικού έτους 1943, αποφάσισαν να δώσουν αμοιβή 500 λέβα σε κάθε εκπαιδευτικό¹⁴⁶.

Ο Ναλμπάντοφ ήρθε αμέσως σε επαφή με τον Περιφερειακό Διευθυντή και από κοινού προσπάθησαν να διευθετήσουν το ζήτημα μέσω επαφών με τα Υπουργεία Οικονομικών και Εσωτερικών. Όταν έλαβαν την έγκριση από τα παραπάνω Υπουργεία, ο Περιφερειάρχης έδωσε εντολή στους συγκεκριμένους δήμους να διορθώσουν τους προϋπολογισμούς τους, με βάση το προκαθορισμένο ύψος των συμπληρωματικών αμοιβών των εκπαιδευτικών. Ωστόσο το πρόβλημα που προέκυψε είναι το εξής : οι προϋπολογισμοί των χωριών επικυρώνονται από τον Περιφερειακό

¹⁴⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σσ. 5 - 6

¹⁴⁵ Πρβλ. στο ίδιο, στη σ. 6 : «Τέλος θεωρώ απαραίτητο να σας παρακαλέσω , Κύριε Διευθυντά, αν και γνωρίζω την υψηλά παιδευτική σας θέση πάνω στο ζήτημα, να δώσετε εντολή, ώστε και αυτή τη χρονιά να συνεχιστεί η όμορφα κανονισμένη αρχή – ούτε ένας εκπαιδευτικός να μη μείνει χωρίς τη συμπληρωματική δημοτική αμοιβή. Έχω στοιχεία ότι ορισμένες δημοτικές αρχές σχεδιάζουν να αρνηθούν οποιαδήποτε αμοιβή για τους εκπαιδευτικούς, ενόψει των δοθέντων μικρών αυξήσεων στους μισθούς σύμφωνα με τους νέους πίνακες μόνιμου προσωπικού.

Κρίνω ότι αυτό θα είναι εντελώς άδικο. Οι εκπαιδευτικοί στο Μπελομόριε ζουν και εργάζονται σε εξαιρετικές συνθήκες και δικαιολογημένα αξίζουν αυτή την προσοχή και εκτίμηση από την πλευρά των δημοτικών αρχών.

Κατά τον καθορισμό των αμοιβών παρακαλώ να λάβετε υπόψη και τους καθηγητές των γυμνασίων και τους Βούλγαρους εκπαιδευτικούς στα ιδιωτικά σχολεία.»

¹⁴⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 2 – 2 πλάτη, όπου υπάρχει επιστολή αρ.149 από τις 27-2-1943 του Διευθυντή του βασικού σχολείου Δράμας προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, διαμέσω του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή, με το αίτημα το Υπουργείο να ενεργήσει, ώστε να αυξηθεί η δημοτική αμοιβή όλων των εκπαιδευτικών της Δράμας και σ. 3, όπου υπάρχει αντίστοιχη επιστολή του Ναλμπάντοφ (αρ.412) από 22-2-1943.

Η επιστολή του Διευθυντή του βασικού σχολείου Δράμας παρέχει αρκετές λεπτομέρειες της υπόθεσης. Αναγράφεται ότι στον προϋπολογισμό των περισσότερων χωριών της επαρχίας Δράμας ψηφίστηκε συμπληρωματική αμοιβή για κάθε εκπαιδευτικό 1000 λέβα, ενώ σε μερικές πόλεις της περιφέρειας αυτό το ποσό ξεπερνιέται.

Αναφέρεται επίσης ότι εκπαιδευτικοί της Δράμας θα μπορούσαν να δεχτούν τη μειωμένη δημοτική επιχορήγηση αδιαμαρτύρητα, εάν γνώριζαν ότι ο δήμος αντιμετώπιζε οικονομικές δυσκολίες. Το συνολικό νούμερο όμως του προϋπολογισμού που ψήφισε το δημοτικό συμβούλιο για το 1943 ανέρχεται στα 30 εκατομμύρια λέβα, ποσό που δε μαρτυρεί έλλειψη οικονομικών δυνατοτήτων.

Επιπλέον ο ισχυρισμός ότι η ζωή στη Δράμα είναι πιο φθηνή από ό,τι στις άλλες πόλεις δεν είναι σοβαρός.

Διευθυντή και ως εκ τούτου εύκολα διορθώνονται. Οι προϋπολογισμοί των πόλεων, όμως, επικυρώνονται από το Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας. Για το λόγο αυτό ο Ναλμπάντοφ ζητά από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας να μεσολαβήσει στο Υπουργείο Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας, ώστε το τελευταίο να αυξήσει τη δημοτική αμοιβή των εκπαιδευτικών στις παραπάνω πόλεις¹⁴⁷. Το Υπουργείο δέχτηκε να μεσολαβήσει στο Υπουργείο Εσωτερικών και μάλλον το πρόβλημα λύθηκε¹⁴⁸.

Οι λόγοι που προβάλλουν οι εκπαιδευτικοί παράγοντες και καθιστούν απαραίτητη την παροχή της συμπληρωματικής δημοτικής αμοιβής σχετίζονται πρώτα πρώτα με την ηθική ικανοποίηση και δικαίωση των εκπαιδευτικών. Η δικαίωση αυτή προέρχεται από την αναγνώριση του τιτάνιου έργου τους, το οποίο δεν έχει απλά να κάνει με την κανονική σχολική εργασία, αλλά κυρίως με την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης στους πληθυσμούς των νέο - συνενωμένων εδαφών. Από την επιτυχία της εκπαιδευτικής αποστολής εξαρτάται και η *ουσιαστική εθνική συνένωση* τους με τον εθνικό κορμό¹⁴⁹.

Ο Ναλμπάντοφ, πάλι, θέτει το θέμα σε ρεαλιστικότερη και πρακτικότερη βάση: *«Πολλοί είναι οι λόγοι για τους οποίους ζητούμε αυτό. Κατά πρώτο λόγο με αυτό το μέτρο επιδιώκουμε να κάνουμε την υπηρετήση εδώ πιο δελεαστική και κατά δεύτερο να εξασφαλίσουμε λίγο πιο ευνοϊκές, πιο καλές συνθήκες για προσωπική διαβίωση των εκπαιδευτικών σε αυτά τα νεοαπελευθερωμένα βουλγαρικά εδάφη, όπου σε γενικές γραμμές οι συνθήκες ζωής είναι πολύ πιο βαριές από εκείνες στο εσωτερικό της χώρας.»*¹⁵⁰

7.2.4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Για την διευκόλυνση των εκπαιδευτικών στις προσπάθειές τους για επιστημονική και επαγγελματική τελειοποίηση και εξύψωση, η επιθεώρηση διοργάνωσε, σύμφωνα με το πρόγραμμα που εξέδωσε το Υπουργείο, ένα σύστημα από επαρχιακές και

¹⁴⁷ Ο.π. σ. 3

¹⁴⁸ Στην επιστολή πάνω δεξιά υπάρχει γραμμένο με κόκκινο χρώμα και υπογραμμισμένο ένα μεγάλο γράμμα Д, δηλαδή Да, που σημαίνει Ναι. Η ίδια υπογραμμισμένη ένδειξη με μπλέ χρώμα υπάρχει και στην επιστολή του Διευθυντή του δημοτικού σχολείου Δράμας, στην πίσω σελίδα (2 πλάτη), όπου υπάρχει η διαμεσολάβηση του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή προς το Υπουργείο να κάνει δεκτό το αίτημα του Διευθυντή. Στη σελίδα που φέρει την επιστολή του Διευθυντή (σ. 2) αναγράφεται χειρόγραφα κάτω αριστερά, με πράσινο χρώμα, να γίνει η διαμεσολάβηση προς το Υπουργείο Εσωτερικών και να τεθεί το αίτημα της αύξησης της δημοτικής αμοιβής των εκπαιδευτικών της πόλης της Δράμας.

¹⁴⁹ Πρβλ. το παρακάτω τμήμα της επιστολής του Διευθυντή του βασικού σχολείου Δράμας, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 2: *«Το βουλγαρικό έθνος πραγματοποίησε προοιωνίους πόθους – Η Μητέρα πατρίδα μάζεψε όλους τους εκτοπισμένους γιους της κι εμείς σήμερα αισθανόμαστε χαρά για τη συνολική ενοποίηση της πατρίδας. Όμως η ένωση που επιτεύχθηκε θα μείνει ατελής, εάν δεν εμπεδωθεί από ένα στέρεο εθνικό πνεύμα. Αυτή η υπεύθυνη αποστολή έχει ανατεθεί στον Βούλγαρο εθνικό δάσκαλο. Αυτός έχει φανεί αντάξιος διάδοχος των προκατόχων του από την εποχή πριν από την απελευθέρωση και σήμερα αθόρυβα αγωνίζεται για το σεμνό αλλά μέγα σε σημασία έργο του. Αυτός σήκωσε ψηλά τη σημαία της βουλγαρικής γνώσης και σήμερα χιλιάδες μικρά βουλγαρόπουλα από το Μπελομόριε διαβάζουν το βουλγαρικό «αλφάβητο». Στις ψυχές χιλιάδων Βουλγάρων άναψε πάλι η φλόγα των αγωνιστών παππούδων και η αίσθηση της υγιούς εθνικότητας σπινθηρίζει στα μάτια τους.*

Οι εκπαιδευτικοί από τα Νεοαπελευθερωμένα εδάφη διατηρούσαν ελπίδες ότι οι ανάλογες αρχές θα εκτιμούσαν τη δύσκολη εργασία τους και θα επιδείκνυαν για αυτούς ιδιαίτερες φροντίδες, για να τους διευκολύνουν στην εκτέλεση του υπηρεσιακού τους χρέους. Νιώθουν χαρά με την αντάξια υλική και ηθική υποστήριξη, η οποία τους περιβάλλει και τους δίνει θέληση να εκτοπίσουν όλα τα εμπόδια που εμφανίζονται στο δύσκολο δρόμο τους.»

¹⁵⁰ Ο.π. σ. 3

τοπικές συνδιασκέψεις όλων των εκπαιδευτικών στην περιφέρεια, στις οποίες εξετάστηκε σειρά παιδαγωγικών, κοινωνικο – παιδαγωγικών και σχολικο – διοικητικών θεμάτων.

Στις συνδιασκέψεις αυτές, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Ναλμπάντοφ¹⁵¹, στους εκπαιδευτικούς δόθηκαν πλήρεις οδηγίες και έγινε επεξεργασία πλάνων για όλη την σχολική διδακτική – παιδαγωγική και πνευματική - κοινωνική δραστηριότητα.

Από τις 26-10-1942 μέχρι τις 30-11-1942 διοργανώθηκαν στις πόλεις Κομοτηνή, Δράμα και Σέρρες επιμορφωτικά σεμινάρια για τη σωματική αγωγή υπό τη διεύθυνση του Επιθεωρητή σωματικής αγωγής στην επιθεώρηση Ξάνθης. Τα σεμινάρια παρακολούθησαν περίπου 80 εκπαιδευτικοί. Ο Ναλμπάντοφ διαβεβαιώνει τους ανωτέρους του ότι τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης ήταν ιδιαίτερα θετικά, καθώς είχε ο ίδιος την ευκαιρία να τα ελέγξει και να τα αξιολογήσει κατά τις επιθεωρήσεις του στα σχολεία.

Η επιθεώρηση σχεδιάζει να διοργανώσει κατά τη διάρκεια των χριστουγεννιάτικων διακοπών και ένα προπαρασκευαστικό σεμινάριο για τους αναπληρωτές εκπαιδευτικούς, γεγονός που ικανοποιεί τη Διεύθυνση Βασικής Εκπαίδευσης¹⁵².

¹⁵¹ Αναφορά του Ναλμπάντοφ (αρ. 4227) από τις 5-12-1943, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 11 πλάτη

¹⁵² Βλ. Αναφορά..., ό.π. σ. 11 πλάτη, όπου στο συγκεκριμένο σημείο της αναφοράς υπάρχει η χειρόγραφη με κόκκινο σημείωση *Δα*. Επίσης για το θέμα αυτό βλ. την απαντητική επιστολή αρ. 377/14 – 1 – 1943 του Προϊσταμένου του τμήματος βασικής εκπαίδευσης του Υπουργείου, και συγκεκριμένα την παράγραφο 6 (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 7).

7.2.5. Υλικές συνθήκες

α. *Σχολικά κτίρια*. Ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του από τις 5 Δεκεμβρίου 1942 γράφει πως οι εγκαταστάσεις των σχολείων που λειτούργησαν κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, έγκαιρα επισκευάστηκαν και καθαρίστηκαν. Καθυστέρησε η επισκευή μόνο μερικών σχολείων σε ορεινούς και «βουλγαρομωαμεθανικούς» οικισμούς, καθώς εκεί δεν ήταν ευνοϊκές οι συνθήκες για τις επισκευές. Σε μερικά από τα χωριά αυτά στάθηκε αδύνατο να ετοιμαστούν τα απαραίτητα σχολικά κτίρια και οι κατοικίες των εκπαιδευτικών. Εξ αιτίας αυτού ο Ναλμπάντοφ ζήτησε να κλείσουν τα παραπάνω σχολεία και να μην αποσταλούν οι αντίστοιχοι εκπαιδευτικοί που είχαν προβλεφθεί στον πίνακα του διδακτικού προσωπικού¹⁵³.

Ο Ναλμπάντοφ εκτιμά ότι τα σχολικά κτίρια σε όλους τους πεδινούς και ημιορεινούς οικισμούς είναι σε καλή κατάσταση και για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα θα ικανοποιούν τις εκπαιδευτικές ανάγκες. Κάποια μάλιστα είναι καινούρια, μοντέρνα, στέρεα και υγιεινά, χτισμένα σύμφωνα με όλες τις πιο σύγχρονες παιδαγωγικές και σχολικό – υγειονομικές απαιτήσεις. Παρουσιάζουν μόνο μια αδυναμία: όλα κατασκευάστηκαν με τσιμεντένια, μωσαϊκά πατώματα και διαθέτουν αρκετά κινητά διαχωριστικά που χωρίζουν σε περισσότερα τμήματα τις σχολικές αίθουσες. Αυτές οι δυσχέρειες, ωστόσο, εύκολα μπορούν να αντιμετωπιστούν¹⁵⁴.

Σε κακή κατάσταση αναγράφεται στην αναφορά ότι βρίσκονται τα σχολικά κτίρια στους ορεινούς οικισμούς – ειδικά αυτά των «βουλγαρομωαμεθανικών» χωριών και συνοικισμών. Σε ορισμένους από τους οικισμούς αυτούς οι εκπαιδευτικές αρχές της περιφέρειας Ξάνθης προσάρμοσαν ειδικά για τις σχολικές ανάγκες κάποια εγκαταλελειμμένα ελληνικά στρατόπεδα, δημοτικά κτίρια και κτίρια της αστυνομίας. Ο περιφερειακός επιθεωρητής κρίνει ότι μόνο αναφορικά με τα παραπάνω κτίρια μπορεί να γίνει λόγος για κάπως υποφερτά και υγιεινά σχολεία. Οπουδήποτε αλλού για σχολεία χρησιμοποιούνται οι οντάδες των τζαμιών, δηλαδή αίθουσες πολύ ανθυγιεινές και ακατάλληλες για να ικανοποιήσουν τις σχολικές ανάγκες.

Νέες κατασκευές σχολείων σχεδόν δεν υπάρχουν. Αναστηλώθηκαν μόνο μερικά σχολικά κτίρια που πυρπολήθηκαν κατά τον πόλεμο, στο χωριό Κριστόπολε (Σταυρούπολη) της Ξάνθης, και στο χωριό Στάτκιβο (Κοίμησις), της επαρχίας Σιδηροκάστρου. Κατά τ' άλλα γίνονται οι μεγαλύτερες δυνατές βελτιώσεις όλων των υπάρχοντων σχολικών κτιρίων.

Οι δήμοι καταβάλλουν συστηματικά φροντίδες προς αυτήν την κατεύθυνση, αναφέρει ο Ναλμπάντοφ. Ενώ, όμως, οι πεδινόι, μεγάλοι και πλούσιοι δήμοι έχουν τη δυνατότητα, με δικά τους μέσα, να συντηρήσουν και να βελτιώσουν την κατάσταση των σχολικών κτιρίων, οι ορεινοί και οικονομικά αναιμικοί δήμοι, δύσκολα μπορούν μόνοι τους να ανταπεξέλθουν σε κάτι ανάλογο. Επιβάλλεται λοιπόν οι δήμοι αυτοί να ενισχυθούν με ορισμένες χορηγίες από τον προϋπολογισμό του κράτους και από τον προϋπολογισμό του Γενικού Σχολικού Ταμείου¹⁵⁵.

Στην απαντητική επιστολή αρ. 377 από τις 14-1-1943 του Διευθυντή του τμήματος βασικής εκπαίδευσης του Υπουργείου προς το Ναλμπάντοφ για την

¹⁵³ Αναφορά..., ό.π. σ. 9 πλάτη

¹⁵⁴ Στο ίδιο

¹⁵⁵ Στο συγκεκριμένο σημείο της αναφοράς, σ. 9 πλάτη, υπάρχει η χειρόγραφη ένδειξη με κόκκινο *Да* (Ναι)

έγκριση της αναφοράς του της 5^{ης} Δεκεμβρίου, ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής λαμβάνει θετική απάντηση σχετικά με το ζήτημα της οικονομικής ενίσχυσης των ορεινών «βουλγαρορωμαεθνικών» δήμων. Συγκεκριμένα διαβάζουμε στην 1^η και 2^η παράγραφο της επιστολής¹⁵⁶:

1. *Σχετικά με την κατασκευή νέων σχολείων στους ορεινούς και οικονομικά αδύνατους οικισμούς, το Υπουργείο θα αναλάβει πρωτοβουλία να ενισχυθούν οι οικισμοί αυτοί με καθορισμένη βοήθεια από τον κρατικό προϋπολογισμό και τον προϋπολογισμό του Γενικού Σχολικού Ταμείου.*
2. *Στο Υπουργείο θα μελετηθεί το ζήτημα για την προμήθεια του σχολικού εξοπλισμού και των διδακτικών εγχειριδίων.*

Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ποια από τα χρηματικά ποσά που διατέθηκαν κατά το οικονομικό έτος 1943 από τον προϋπολογισμό του κράτους και από τον αντίστοιχο του Ταμείου Συνεταιριστικής Οικοδόμησης σχολείων¹⁵⁷ αξιοποιήθηκαν για τις ανάγκες των σχολείων των πομακικών οικισμών.

Ωστόσο πριν λάβει την απάντηση αυτή, ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής έχει ήδη στείλει στις 15-12-1942 στον Περιφερειακό Διευθυντή της περιφέρειας Αιγαίου την επιστολή αρ. 4386¹⁵⁸, με την οποία είδαμε ότι τον παρακαλεί, εν όψει της προετοιμασίας των δημοτικών προϋπολογισμών για το 1943, να μεταβιβάσει στους δημάρχους της περιφέρειας συγκεκριμένες συστάσεις του.

Στην αρχή της επιστολής αυτής καθιστά σαφές στον Περιφερειακό Διευθυντή ότι οι υλικές ανάγκες της εκπαιδευτικής περιφέρειας είναι πολύ μεγάλες. Τονίζει ότι από τους Έλληνες κληρονομήθηκαν μόνο μισοκατεστραμμένα σχολικά κτίρια και ελάχιστος, μισοδιαλυμένος σχολικός εξοπλισμός (θρανία, μαυροπίνακες, έδρες, καρέκλες και άλλα). Ωστόσο σε πολλές περιοχές που κατά τον προηγούμενο χρόνο δε λειτούργησαν εθνικά σχολεία, κι αυτή η μικρή κληρονομιά λεηλατήθηκε και αχρηστεύθηκε από τον ντόπιο πληθυσμό. Τα ποσά λοιπόν που πρέπει να διαθέσουν οι δήμοι επιβάλλεται να είναι πολύ ψηλά. Δεν πρέπει οι δημοτικοί άρχοντες να κάνουν συγκρίσεις με τα ποσά που διαθέτουν οι δήμοι για τη συντήρηση των σχολείων στο εσωτερικό της χώρας. Τα σχολεία στα παλαιά σύνορα ήδη μετρούν περίπου ενός αιώνα λειτουργίας. Εκεί και ασήμαντες πιστώσεις είναι αρκετές για τη συντήρηση και βελτίωση της υποδομής των σχολικών κτιρίων, για τον εξοπλισμό, για τα διδακτικά βοηθήματα και άλλα. Εδώ όμως που χτίζονται οι βάσεις του βουλγαρικού σχολείου, ο Ναλμπάντοφ τονίζει ότι οι υλικές ανάγκες είναι πολύ μεγάλες και απαιτούνται μεγαλύτερες θυσίες από πλευράς των δήμων και της πολιτείας. Το βάρος μάλιστα πέφτει ιδιαίτερα στους δήμους, καθώς ο νόμος προβλέπει ότι η υλική συντήρηση των σχολείων γίνεται αποκλειστικά από τον προϋπολογισμό τους.

Προς το παρόν, συνεχίζει ο επιθεωρητής, από την πολιτεία δεν μπορούν να περιμένουν τίποτε παραπάνω από αυτό, το οποίο ήδη πράττει για τη βελτίωση της γενικής σχολικής υλικής κατάστασης¹⁵⁹.

Στη συνέχεια παρακαλεί τον Περιφερειακό Διευθυντή να μεταφέρει στους δημάρχους συγκεκριμένες συστάσεις του, που αφορούν στην πρόβλεψη στους δημοτικούς προϋπολογισμούς του 1943 ειδικών πιστώσεων σχετικά με: τη συντήρηση και την καθαριότητα των σχολικών κτιρίων, τις σχολικές αυλές και τους σχολικούς κήπους, το σχολικό εξοπλισμό και τον εξωραϊσμό των σχολείων, τις σχολικές βιβλιοθήκες, την ύδρευση, την αποχέτευση και τις τουαλέτες των σχολείων,

¹⁵⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 7.

¹⁵⁷ Βλ. Παράρτημα, Πίνακας 3

¹⁵⁸ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σσ. 5 - 6

¹⁵⁹ Ο.π. σ. 5

τα σχολικά φαρμακεία, τη βοήθεια στους φτωχούς μαθητές, τα σχολικά συσσίτια, τη θέρμανση των σχολείων, την ενίσχυση των μορφωτικών συλλόγων και τη δημιουργία κοιτώνων για τα εκπαιδευτικά συνέδρια.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στη συντήρηση των σχολικών κτιρίων, συστήνει να πιστωθούν ικανοποιητικά ποσά, ώστε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού να εκτελεστούν πιο ουσιαστικές επιδιορθώσεις από ένα απλό βάψιμο σε όλα τα σχολεία.

Και φυσικά κάνει ιδιαίτερο λόγο για του πομακικούς οικισμούς. Τονίζει για ακόμη μια φορά ότι σε πολύ κακή κατάσταση βρίσκονται τα σχολεία στους ορεινούς οικισμούς της επαρχίας της Ξάνθης και της Κομοτηνής και κυρίως στα «βουλγαρομωαμεθανικά» χωριά και μαχαλάδες, όπου εξαπλώθηκε ένα πυκνό σχολικό δίκτυο. Στους δήμους αυτούς συστήνει να προβλεφθούν υψηλότερες πιστώσεις, ώστε με μια μικρή συμπληρωματική βοήθεια από τον κρατικό προϋπολογισμό να μπορέσουν να ετοιμαστούν μόλις υποφερτά σχολικά κτίρια και κατοικίες για τους εκπαιδευτικούς.

Επιπλέον συστήνει να προσληφθούν σε όλα τα σχολεία – με εξαίρεση μόνο τα σχολεία μικρών χωριών και οικισμών με πληθυσμό κάτω των 500 κατοίκων - μόνιμοι σχολικοί καθαριστές, στους οποίους πρέπει να παρασχεθεί και ειδική στολή. Οι σχολικοί καθαριστές, παρατηρεί ο Ναλμπάντοφ, είναι πρόσωπα από τα οποία εξαρτάται η γενική σχολική υγιεινή. «Οι καλύτεροι μισθοί θα δώσουν στις σχολικές αρχές τη δυνατότητα να επιλέξουν τα καλύτερα και πιο κατάλληλα άτομα για την υπηρεσία αυτή και όχι να διορίζουν κουτσούς, ανάπηρους και τυφλούς, οι οποίοι είναι ακατάλληλοι για οποιαδήποτε εργασία.»¹⁶⁰

Ωστόσο παρά τις επίμονες προσπάθειες του Ναλμπάντοφ για τη βελτίωση της συνολικής σχολικής υποδομής των πομακικών οικισμών, πολύ σύντομα, νέα προβλήματα θα ανακύψουν σε σχέση με τα σχολικά κτίρια των οικισμών αυτών.

Στις 2-1-1943, ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής αποστέλλει προς τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή στην Ξάνθη, «Εισήγηση για παραχώρηση κρατικών κτιρίων για τις ανάγκες του Υ.Ε.Π – για τον εξοπλισμό σχολείων και κατοικιών για τους εκπαιδευτικούς σε μερικούς από τους βουλγαρομωαμεθανικούς οικισμούς στην επαρχία Γκιουμουρτζίνας»¹⁶¹. Συγκεκριμένα γράφει ο επαρχιακός επιθεωρητής στον προϊστάμενό του:

«Στην εκπαιδευτική μου επαρχία έχουν ιδρυθεί 14 εθνικά σχολεία στους βουλγαρομωαμεθανικούς οικισμούς. Οι συνθήκες ζωής σε αυτούς τους οικισμούς είναι βαριές έως αβάσταχτες. Οι συνθήκες για εργασία το ίδιο βαρύτατες, διότι απουσιάζουν ακόμη και οι πιο στοιχειώδεις υλικές υποδομές. Στους οικισμούς αυτούς, οι πρώην ελληνικές αρχές δεν είχαν χτίσει ούτε ένα σχολικό κτίριο..

Οι μεγάλες οικονομικές θυσίες που κάνει το βουλγαρικό κράτος για τη συντήρηση των σχολείων αυτών, θα είχαν εν μέρει δικαιωθεί, εάν υπήρχε έστω και η πιο βασική και απαραίτητη προϋπόθεση – έτοιμο σχολικό κτίριο.

Με τις παρούσες δυσχέρειες δύσκολα θα μπορούσαμε να χτίσουμε σχολεία, όμως σε πολλά σημεία σ' αυτούς τους βουλγαρομωαμεθανικούς οικισμούς υπάρχουν εγκαταλελειμμένα πρώην ελληνικά κτίρια στρατοπέδων, τα οποία με μια μικρή επισκευή μπορούν να μετατραπούν σε πολύ βολικά σχολικά κτίρια και κατοικίες για τους εκπαιδευτικούς.»¹⁶²

Με την αναφορά λοιπόν αυτή ζητείται η άμεση μεσολάβηση του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή στο Υπουργείο, ώστε το τελευταίο να προβεί σε διαβήματα για να παραχωρηθούν για τις εκπαιδευτικές ανάγκες τα εγκαταλελειμμένα κτίρια

¹⁶⁰ Ο.π. σ. 5

¹⁶¹ Φ 177, οπ. 2, a.e. 1946, σσ. 146 – 146 πλάτη

¹⁶² Ο.π σ. 146

στρατοπέδων ή φυλακίων σε ορισμένα πομακοχώρια. Τα κτίρια αυτά βρίσκονται στους εξής οικισμούς :

1. Στο χωριό Τεκέ ντερέ (Κρυστάλλη) – ένα κτίριο για σχολείο
2. Στο χωριό Κογιούν ντερέ (Πόα) – ένα κτίριο για σχολείο
3. Στο χωριό Γκερντεμέ (Κάρδαμος) – δύο κτίρια στην ίδια αυλή, το ένα για σχολείο και το άλλο για κατοικία των εκπαιδευτικών.
4. Στο χωριό Τσελαμπή (Σμιγάδα)- δύο κτίρια στην ίδια αυλή, το ένα για σχολείο και το άλλο για κατοικία των εκπαιδευτικών.
5. Στο χωριό Χατζιβίρεν (Άνω Βυρσίνη) - δύο κτίρια στην ίδια αυλή, το ένα για σχολείο και το άλλο για κατοικία των εκπαιδευτικών.
6. Στο χωριό Καζίλ - Αγκάτς (Ραγάδα) – δύο κτίρια, το ένα μέσα στο χωριό, για κατοικία των εκπαιδευτικών, και το άλλο περίπου 500 μ. έξω από το χωριό, για σχολικό κτίριο.
7. Κοντά στα χωριά Σαρατζίνα (Σαρακηνή), Ντόλου αντά (Μύτικας) και Χεμπίλκιοϊ (Χλόη), σε απόσταση περίπου 1-3 χιλιομέτρων, υπάρχουν επίσης στρατιωτικά κτίρια, που με την κατάλληλη διαμόρφωση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για σχολεία. Μερικά από αυτά ήδη χρησιμοποιούνται από τις δασικές αρχές.

Τα στρατιωτικά κτίρια στους πρώτους 6 οικισμούς καλύπτουν για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά τις σχολικές ανάγκες¹⁶³. Το πρόβλημα, όμως, που παρουσιάστηκε κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και κινητοποίησε τις εκπαιδευτικές αρχές, ώστε να προβούν στα παραπάνω διαβήματα, είναι το εξής: Οι δασικές αρχές προέβησαν σε καταμέτρηση και επιθεώρηση των συγκεκριμένων στρατιωτικών εγκαταστάσεων, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν τα κτίρια για τις ανάγκες τους, έστω κι αν πρέπει να μετακινηθούν τα εγκατεστημένα σε αυτά σχολεία.

Τελικά το πρόβλημα επιλύεται ως εξής¹⁶⁴: Τα προαναφερθέντα κτίρια στην αναφορά του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής προκειμένου να παραχωρηθούν στις σχολικές αρχές, πρέπει πρώτα να περάσουν νόμιμα στην ιδιοκτησία των αντίστοιχων δήμων. Αυτή όμως η ενέργεια δε μπορεί να γίνει δωρεάν. Αντίθετα οι εγκαταστάσεις πρέπει να αγοραστούν σύμφωνα με το άρθρο 3 της Διαταγής για την παραχώρηση και χρήση της κρατικής περιουσίας στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη (Ε.τ.Κ. αρ. 238/1941).

Άρα ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής στην Κομοτηνή, σύμφωνα με την υπόδειξη του Υπουργείου Γεωργίας και Κρατικής Περιουσίας, πρέπει να παρουσιάσει το ζήτημα στους αντίστοιχους δήμους, ώστε εκείνοι να πράξουν τα απαραίτητα. Σε αντίθετη περίπτωση, αναφέρει στην επιστολή του προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ο Γενικός Επιθεωρητής του τμήματος Κρατικής Περιουσίας¹⁶⁵, πρέπει να ζητήσει από τις εκπαιδευτικές αρχές να καταβάλλουν το ανάλογο ενοίκιο, που προκύπτει από τη χρήση των κτιρίων αυτών, όπως ορίζει το άρθρο 32 του Νόμου των Κρατικών Περιουσιών - πράγμα που του είναι τελείως δυσάρεστο.

Δεν υπάρχουν στοιχεία στην αρχειακή μονάδα για τις τελικές αποφάσεις της τοπικής εκπαιδευτικής εξουσίας σχετικά με το ζήτημα των στρατιωτικών εγκαταστάσεων στους συγκεκριμένους πομακικούς οικισμούς. Πάντως η εξασφάλιση σχολικών κτιρίων παραμένει σταθερά ένα μεγάλο πρόβλημα της βουλγαρικής

¹⁶³ Στις σελίδες 147-149 της αρχειακής μονάδας Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946 υπάρχουν ζωγραφισμένα τα αναλυτικά σχέδια των εγκαταστάσεων αυτών στα χωριά Τεκέ ντερε, Κογιούν ντερε και Γκερντεμέ. Βλ. Παράρτημα αρ.18

¹⁶⁴ Στις σελίδες 137 - 145 της αρχειακής μονάδας Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, υπάρχει η αλληλογραφία για την επίλυση του θέματος αυτού μεταξύ του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή στην Ξάνθη, του Υπουργείου Πολέμου και του Υπουργείου Γεωργίας και Κρατικής Περιουσίας.

¹⁶⁵ Ο.π. σ. 137

εκπαιδευτικής πολιτικής στην περιφέρεια Αιγαίου. Οι διαξιφισμοί μάλιστα με άλλες κρατικές υπηρεσίες για την κατάληψη των κτιρίων δεν περιορίζονται μόνο στην παραπάνω υπόθεση. Επιπρόσθετα μεγάλο πρόβλημα προξενεί το γεγονός ότι ο στρατός κατ' άμεση προτεραιότητα καταλαμβάνει τα σχολικά κτίρια, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο¹⁶⁶.

β. Σχολικός εξοπλισμός και διδακτικά βοηθήματα . Ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του από τις 5 Δεκεμβρίου του 1942 γράφει, πως από την άποψη του σχολικού εξοπλισμού στη χειρότερη θέση βρίσκονται πάλι στα ορεινά χωριά και κυρίως τα «βουλγαρορωμαεθανικά» χωριά. Περιγράφει ότι εκεί χρησιμοποιούνται μακρόστενα πολυθέσια θρανία και μικροί μαυροπίνακες, πολύ συχνά κατασκευασμένα από ντόπιους μάστορες με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών. Λείπουν έδρες, καρέκλες, ερμάρια και άλλα.

Επιπλέον λείπουν και τα πιο απαραίτητα διδακτικά βοηθήματα. Στα χωριά αυτά κυρίως διανεμήθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια που απέστειλε το Υπουργείο.

Αντίθετα τα σχολεία στους πεδινούς οικισμούς και στις πόλεις παρουσιάζουν στον τομέα αυτό πολύ θετική εικόνα. Τα συγκεκριμένα σχολεία χρησιμοποιούν τον εξοπλισμό που παρέλαβαν από τα ελληνικά σχολεία, και βαθμιαία προσθέτουν και εκείνον που τους υπολείπεται. Το αποτέλεσμα είναι ότι πολλά από αυτά τα σχολεία ήδη προσέγγισαν το επίπεδο οργάνωσης των σχολείων του εσωτερικού της χώρας και μερικά συναγωνίζονται ακόμη και τα πιο οργανωμένα σχολεία του βασιλείου¹⁶⁷.

Στις συστάσεις του περιφερειακού επιθεωρητή προς τους δημάρχους, ενόψει της ετοιμασίας των προϋπολογισμών των δήμων για το 1943, περιλαμβάνεται η ανάγκη πρόβλεψης ικανοποιητικών πιστώσεων για την κατασκευή θρανίων, μαυροπινάκων, εδρών, καρεκλών και άλλων, όπως και για την προμήθεια όλων των απαραίτητων διδακτικών βοηθημάτων και εγχειριδίων. Φυσικά πάλι τονίζεται η πενιχρή

¹⁶⁶ Πρβλ. την υπόθεση της κατάληψης του σχολικού κτιρίου στο Σταθμό Βυρώνειας, της επαρχίας Σιδηροκάστρου, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 128. Σύμφωνα με την επιστολή του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης από τις 29-3-1943 προς το Τμήμα βασικής εκπαίδευσης του Υπουργείου, το σχολικό κτίριο στο Σταθμό Βυρώνειας το χρησιμοποιούσε από την άνοιξη του 1942 η Διεύθυνση Εξαγωγής Τροφίμων, ως αποθήκη σιτηρών. Στις αρχές Μαρτίου του 1943 ο εκπρόσωπος της Διεύθυνσης Εξαγωγής Τροφίμων ελευθέρωσε το κτίριο, αλλά αντί να παραδώσει τα κλειδιά στο Διευθυντή του σχολείου – ο οποίος όλο το χειμώνα αναγκάστηκε να μετατρέψει σε σχολείο ένα άκρως ανθυγιεινό ιδιόκτητο κτίριο- τα παρέδωσε σε κάποιον Προϊστάμενο των αποσπασμάτων εργασίας, ο οποίος άφησε μέσα στο σχολικό κτίριο τις αξίνες και τα φτυάρια των εργατών, μετατρέποντας το σχολικό κτίριο, σύμφωνα με το Ναλμπάντοφ, από αποθήκη σιτηρών σε αποθήκη φτυαριών και αξινών. Το επιτελείο του 8^{ου} τάγματος εργασίας στο οποίο εντάσσεται το συγκεκριμένο απόσπασμα, βρίσκεται στο χωριό Ορφάνι της επαρχίας Ελευθερούπολης.

Κατά τη συγκεκριμένη μάλιστα στιγμή οι στρατιωτικές αρχές αξιώνουν να καταλάβουν το κτίριο για τις δικές τους ανάγκες. Ωστόσο στο χωριό υπάρχουν διαθέσιμα κτίρια για τις στρατιωτικές ανάγκες. Η επιστολή τελειώνει με παράκληση του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή προς το Υπουργείο για μεσολάβησή του στις αρμόδιες αρχές, ώστε να απελευθερωθεί το σχολικό κτίριο.

Πάνω αριστερά στο έγγραφο υπάρχει χειρόγραφο η εντολή, προφανώς του Στοϊλοφ, με πράσινο, να σταλεί επιστολή στο Υπουργείο Πολέμου με παράκληση να ελευθερωθεί το σχολικό κτίριο.

Ένα άλλο παράδειγμα συναντάμε στην πόλη της Δράμας, όπου το γυμνάσιο κατά το καλοκαίρι του 1943 μετατρέπεται σε στρατιωτικό νοσοκομείο. Σύμφωνα με την επιστολή αρ. 891 από τις 19-7-1943 του Διευθυντή του γυμνασίου Δράμας προς το τμήμα μέσης εκπαίδευσης του Υπουργείου, στις 16-7-1943 το κτίριο του γυμνασίου παραδόθηκε στον προϊστάμενο του 16^{ου} κινητού στρατιωτικού νοσοκομείου. Στο κτίριο τοποθετήθηκαν 300 κρεβάτια για άρρωστους από ελονοσία στρατιώτες. Το σχολικό κτίριο θα είναι ξανά διαθέσιμο για τις εκπαιδευτικές αρχές στα μέσα του Οκτώβρη, όταν πλέον θα κλείσει το παράρτημα του κινητού νοσοκομείου. Ως εκ τούτου τα σχολικά μαθήματα θα καθυστερήσουν για ένα περίπου μήνα.

¹⁶⁷ Βλ. Αναφορά..., ό.π. σ. 10

κατάσταση των σχολείων στους πομακικούς οικισμούς, τα οποία διαθέτουν πρωτόγονη επίπλωση και τους λείπουν ακόμη και τα πιο στοιχειώδη διδακτικά βοηθήματα και εγχειρίδια¹⁶⁸.

Επιπρόσθετα ο Ναλμπάντοφ συστήνει να πιστωθούν ποσά για την εσωτερική οργάνωση και εξωραϊσμό των σχολείων και για την οργάνωση των εθνικών βωμών, μπροστά στους οποίους οι μαθητές διεξάγουν κάθε Δευτέρα σύντομα θρησκευτικό – εθνικά πρωινά. Τονίζει ότι δεν πρέπει να μείνει ούτε μια σχολική αίθουσα χωρίς τις μορφές του Τσάρου, της Τσαρίνας και της τσαρικής οικογένειας. Όλα τα πορτρέτα και οι πίνακες πρέπει να τοποθετηθούν σε κορνίζες με τζάμι¹⁶⁹.

γ. *Βιβλιοθήκες*. Στην αναφορά του Δεκεμβρίου του 1942, ο Ναλμπάντοφ πληροφορεί το Υπουργείο ότι παράλληλα με τη βελτίωση της συνολικής σχολικής υλικής υποδομής βαίνει και η οργάνωση των σχολικών βιβλιοθηκών. Σταδιακά σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας δημιουργούνται βιβλιοθήκες για μαθητές και αντίστοιχες για τους εκπαιδευτικούς. Μερικές από αυτές στον αριθμό των βιβλίων συναγωνίζονται πολλές από τις καλύτερα οργανωμένες σχολικές βιβλιοθήκες του εσωτερικού της χώρας. Συμπληρώνει ότι σε όλες τις βιβλιοθήκες υποστηρίζεται το βουλγαρικό ανάγνωσμα έναντι όλων των άλλων. Τέλος σε πολλά μέρη ήδη οργανώνονται και μαθητικές βιβλιοθήκες μέσα στις τάξεις¹⁷⁰.

Στις συστάσεις του περιφερειακού επιθεωρητή προς τους δημάρχους, γίνεται λόγος για την ανάγκη αξιολογών πιστώσεων για την διευθέτηση των σχολικών βιβλιοθηκών. Εφιστά την προσοχή στο γεγονός ότι σε πολλά χωριά, τη στιγμή αυτή, δεν υπάρχουν άλλες δημόσιες βιβλιοθήκες πέρα από τις σχολικές. Επιβάλλεται, λοιπόν, οι τελευταίες να είναι καλά οργανωμένες, εμπλουτισμένες με τα κατάλληλα, κατά πρώτο λόγο βουλγαρικά αναγνώσματα. Τέλος διαπιστώνει ότι, μέσω των σχολικών βιβλιοθηκών και των αντίστοιχων των μορφωτικών συλλόγων, σταδιακά το βουλγαρικό βιβλίο πλημμυρίζει όλη την περιφέρεια¹⁷¹.

δ. *Φωτισμός και θέρμανση*. Τα περισσότερα σχολεία είναι εφοδιασμένα με ξύλα για όλο το χειμώνα, γράφει ο Ναλμπάντοφ το Δεκέμβριο του 1942. Ένας μικρός μόνο αριθμός σχολείων έχει αποθέματα για 1-2 μήνες και 5-6 σχολεία δε διαθέτουν καθόλου καύσιμα. Επιβάλλονται περισσότερες προσπάθειες για τον εφοδιασμό όλων των σχολείων με την απαραίτητη ξυλεία. Μερικά σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών, εξαιτίας αυτής της έλλειψης, αναγκάστηκαν να διακόψουν τα μαθήματα για μερικές μέρες¹⁷².

Τα σχολεία στις πεδινές περιοχές της περιφέρειας εφοδιάζονται με λιθάνθρακες (πετροκάρβουνα) από τα τοπικά ορυχεία λιθάνθρακα που βρίσκονται στην πόλη των Σερρών, στην περιοχή Αλεξανδρούπολης και στους πρόποδες του Παγγαίου όρους. Τα σχολεία όμως των ημορεινών και των ορεινών οικισμών χρησιμοποιούν ξύλα, τα οποία προμηθεύονται απευθείας από τον πληθυσμό. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού παρουσιάστηκαν δυσκολίες. Τον καιρό που έπρεπε να προμηθευτούν τα σχολεία με ξύλα, ο πληθυσμός ήταν απασχολημένος στη φθινοπωρινή σπορά – πράγμα που καθυστέρησε τον εφοδιασμό των σχολείων με ξύλα¹⁷³.

¹⁶⁸ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σσ. 5 πλάτη

¹⁶⁹ Στο ίδιο

¹⁷⁰ Αναφορά..., ό.π. σ. 10

¹⁷¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σσ. 5 πλάτη

¹⁷² Αναφορά..., ό.π. σ. 10

¹⁷³ Στο ίδιο

Λίγα σχολεία στην περιφέρεια ηλεκτροδοτούνται. Επειδή όμως σχεδόν όλοι οι ηλεκτρικοί σταθμοί στην περιφέρεια Αιγαίου λειτουργούν με κινητήρες νάφθας (ακάθαρτου πετρελαίου), και επειδή η νάφθα χορηγείται σε πολύ περιορισμένη ποσότητα, δεν υπάρχει σχεδόν κανένα ηλεκτροδοτημένο σχολείο. Ωστόσο, σχολιάζει ο Ναλμπάντοφ, σε καθεστώς πρωινών σχολικών μαθημάτων δεν είναι αισθητή η ανάγκη ιδιαίτερου φωτισμού¹⁷⁴.

ε. *Υδρευση, αποχέτευση και άλλα.* Οι πληροφορίες που δίνει σχετικά με τα ζητήματα αυτά η αναφορά του Ναλμπάντοφ συνίσταται στα εξής: Λίγα σχολεία στην επαρχία διαθέτουν σύγχρονο σύστημα υδροδότησης. Προς αυτήν την κατεύθυνση δεν έχει γίνει καμία ενέργεια. Δύσκολα βέβαια θα μπορούσε να γίνει οποιαδήποτε βελτίωση, αφού ληφθεί υπόψη, ότι σχεδόν σε όλη την «περιφέρεια Αιγαίου» η ύδρευση είναι πολύ κακή. Στην περίπτωση αυτή τα σχολεία των ορεινών χωριών βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση από εκείνα των πεδινών. Στους ορεινούς οικισμούς τα σχολεία έχουν φυσικά καθαρό, ωραίο βουνίσιο νερό, που τις πιο πολλές φορές κυλά δίπλα από το σχολικό κτίριο. Αντίθετα στις πόλεις τα παιδιά είναι αναγκασμένα να πίνουν πηγαδίσιο νερό, που μεταφέρεται στα σχολεία με ειδικά για το σκοπό αυτό σκεύη, βυτία, στάμνες και άλλα¹⁷⁵.

Όσον αφορά στην αποχέτευση, σχολεία με σύγχρονο αποχετευτικό σύστημα υπάρχουν μόνο λίγα σε μερικές πόλεις.

Επίσης σύγχρονες υγειονομικά τουαλέτες διαθέτουν λίγα σχολεία. Ωστόσο δεν υπάρχει σχολείο χωρίς ειδικά αποχωρητήρια, τα οποία διατηρούνται καθαρά και σε τάξη.

Στις συστάσεις του προς τους δημάρχους το Δεκέμβριο του 1942, ο Ναλμπάντοφ δεν παραλείπει να θίξει το ζήτημα της ύδρευσης και αποχέτευσης. Προτρέπει να γίνει ό,τι είναι δυνατό προς την κατεύθυνση αυτή και επιπλέον, όπου δεν υπάρχει σύστημα αποχέτευσης, να προβλεφθούν πιστώσεις για την κατασκευή καινούριων, υγιεινών αποχωρητηρίων με ειδικούς βόθρους¹⁷⁶.

στ. *Σχολική υγιεινή.* Ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του Δεκεμβρίου του 1942 εκτιμά πως σε γενικές γραμμές η σχολική υγιεινή είναι ικανοποιητική. Δυστυχώς όμως, όπως μας πληροφορεί, η προσωπική υγιεινή των μαθητών δεν είναι πάντοτε ικανοποιητική. Τα παιδιά είναι σχεδόν γυμνά, με κουρελιασμένα ρούχα, και η έλλειψη σαπουνιού δεν επιτρέπει να διατηρηθεί μια προσωπική υγιεινή με περισσότερες απαιτήσεις. Τα παιδιά αρρωσταίνουν πάρα πολύ από ψώρα, κασίδα και άλλες δερματικές παθήσεις – συνέπεια της ανεπαρκούς προσωπικής υγιεινής¹⁷⁷.

Οι εκπαιδευτικοί καταβάλλουν τεράστιες προσπάθειες για τη βελτίωση τόσο της γενικής σχολικής υγιεινής, όσο και για την προσωπική υγιεινή των μαθητών.

Αρρώστιες από οξείες μολυσματικές και επιδημικές ασθένειες ανάμεσα στους μαθητές σχεδόν δεν παρατηρήθηκαν. Κατά τους φθινοπωρινούς μήνες όμως οι μαθητές αρρωσταίνουν σε υπερβολικό βαθμό από ελονοσία (μαλάρια)¹⁷⁸.

Εξαιτίας της έλλειψης ρούχων και παπουτσιών στους μαθητές, ο Ναλμπάντοφ αναμένει κατά τους χειμερινούς μήνες μεγάλη αύξηση των ασθενειών από το κρύο.

Αναφέρει επίσης ότι στη συνδιάσκεψη των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών που με εντολή του Υπουργείου διοργάνωσε στις 5-12-1942, τονίστηκαν πολλά μέσα

¹⁷⁴ Ο.π. σσ. 10 – 10 πλάτη

¹⁷⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 5 πλάτη

¹⁷⁶ Στο ίδιο

¹⁷⁷ Αναφορά του Ναλμπάντοφ (αρ. 4227) από τις 5-12-1943, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 10 πλάτη

¹⁷⁸ Στο ίδιο

και όλα τα μέτρα τα οποία ο εκπαιδευτικός κόσμος θα πρέπει να λάβει για τη βελτίωση της σχολικής υγιεινής. Για το σκοπό αυτό καταρτίστηκε ειδικός κανονισμός, ο οποίος θα σταλεί στα σχολεία και αυστηρά θα εφαρμόζεται υπό την καθοδήγηση των σχολικών υγειονόμων, τους οποίους η επιθεώρηση καθόρισε σε κάθε σχολείο¹⁷⁹.

Στις συστάσεις του προς τους δημάρχους ο Ναλμπάντοφ εφιστά την προσοχή σε ένα επιπλέον σχετικό ζήτημα, αυτό των σχολικών φαρμακείων. Συστήνει να πιστωθούν χρήματα για την οργάνωση των σχολικών φαρμακείων σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας. Τονίζει ότι στα περισσότερα χωριά τα σχολικά φαρμακεία παίζουν το ρόλο του γενικού φαρμακείου, λαμβάνοντας υπόψη ότι σχεδόν σε όλα τα χωριά δεν υπάρχει κανένα ιατρείο ή φαρμακείο¹⁸⁰.

ζ. *Σχολικές αυλές, κήποι και σχολική περιουσία.* Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει το Δεκέμβριο του 1942 ότι το μεγαλύτερο μέρος των σχολείων της περιφέρειας διέθεταν σχολικές αυλές, δεν ήταν όμως όλες περιφραγμένες.

Επιπλέον σχολικούς κήπους διέθεταν λίγα σχολεία. Η περιφερειακή επιθεώρηση, όμως, έχει θέσει χρέος της να οργανώσει σχολικούς κήπους οπουδήποτε υπάρχουν κατάλληλες συνθήκες.

Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής συστήνει στους δημάρχους, μέσω του Περιφερειακού Διευθυντή, να προβλέψουν χρηματικά ποσά για τα σχολικά προαύλια και τους σχολικούς κήπους των σχολείων της περιφέρειας. Οι πιστώσεις αυτές θα διατεθούν, σύμφωνα με το παιδαγωγικό πλαίσιο του σχολείου εργασίας, για τη δημιουργία σχολικών κήπων, για την περίφραξη, την καλλιέργεια και τη διαμόρφωση των σχολικών προαύλιων χώρων. Την ερχόμενη σχολική χρονιά δεν πρέπει να υπάρχει ούτε ένα σχολείο χωρίς περιφραγμένη σχολική αυλή, γράφει ο Ναλμπάντοφ¹⁸¹.

Επίσης πληροφορούμαστε ότι μέχρι το τέλος του 1942, ακίνητη περιουσία διέθετε το μεγαλύτερο μέρος των σχολείων της περιφέρειας. Ο Ναλμπάντοφ ανέθεσε στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές: α) να εντείνουν και να ολοκληρώσουν τις έρευνες για τον εντοπισμό του συνόλου της σχολικής περιουσίας που κληρονομήθηκε από τα ελληνικά σχολεία, β) να πιάσουν τους δήμους να παραχωρήσουν τμήμα της δημοτικής περιουσία στα σχολικά ταμεία, και γ) να προβούν σε διαβήματα για την οριστικοποίηση της κυριότητας των σχολικών περιουσιών με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου. Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς θα ζητήσει έκδοση Υπουργικής Απόφασης για όλες τις σχολικές περιουσίες στην περιφέρεια¹⁸².

η. *Συσσίτια* (τραπεζαριι). Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι μέχρι τη 1^η Δεκεμβρίου 1942 στην περιφέρεια λειτουργούσαν μόνο 4 δωρεάν μαθητικά συσσίτια. Ωστόσο γράφει ότι, κατά τις ημέρες που συντάσσει την αναφορά του, οργανώνονται συσσίτια

¹⁷⁹ Αναφορά..., ό.π. σ. 10 πλάτη. Στο σημείο αυτό της αναφοράς, καθώς φαίνεται, δεν έδωσε ο Στοϊλοφ τη δέουσα προσοχή. Στην απαντητική του επιστολή αρ. 377 από τις 14 -1-1943 (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ.7), προτείνει στο Ναλμπάντοφ να καταρτίσει ένα κανονισμό για τη σχολική υγιεινή και για την υγειονομία στην περιφέρεια. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής Ξάνθης με την επιστολή αρ.195 από τις 26-1-1943, (στο ίδιο, σ.1) σπεύδει να ξεκαθαρίσει ότι στις 3-12-1942 (στην Αναφορά γράφει στις 5 Δεκεμβρίου) συγκάλεσε υγειονομική συνδιάσκεψη, στην οποία έγινε η επεξεργασία ενός Κανονισμού για τη σχολική υγιεινή και την υγειονομία στην περιφέρεια, η οποία απεστάλη σε όλους τους Διευθυντές μέσης εκπαίδευσης της περιφέρειας προς εφαρμογή.

¹⁸⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 5 πλάτη

¹⁸¹ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 5 πλάτη

¹⁸² Αναφορά..., ό.π. σ. 11

σε όλα τα σχολεία που φοιτούν παιδιά «βουλγαρομοωαμεθανών» και παιδιά Βουλγάρων εποίκων¹⁸³. Για το σκοπό αυτό, διευκρινίζει ότι έχουν δοθεί, κατόπιν αιτήματός του, οι ανάλογες εντολές από τον Περιφερειακό Διευθυντή στους δημάρχους των αντίστοιχων δήμων¹⁸⁴.

Σχετικά με το παραπάνω ζήτημα, στην επιστολή του Ναλμπάντοφ προς τον Περιφερειακό Διευθυντή, η οποία περιέχει τις συστάσεις του προς τους δημάρχους, ενόψει της ετοιμασίας των δημοτικών προϋπολογισμών, διαβάζουμε μεταξύ άλλων τα εξής:

8. *Να προβλεφθούν πιο μεγάλες πιστώσεις για την υποβοήθηση των φτωχών μαθητών. Αφού ληφθεί υπόψη ότι η ελληνική τυραννία οδήγησε τον εναπομείναντα στα μέρη αυτά βουλγαρικό πληθυσμό στην επαιτεία, σε μια μίζερη οικονομική ύπαρξη και ότι μεγάλο μέρος των Βουλγάρων εποίκων είναι ιδιαίτερα φτωχοί και ανήμποροι μέσα στη μίζερια τους, το αίτημά μας για μια πιο ουσιαστική βοήθεια των φτωχών μαθητών αποτελεί ακόμη μεγαλύτερη και επίμονη αναγκαιότητα.*
9. *Επιπλέον, για τους ίδιους λόγους, επιβάλλεται να προβλεφθούν πιο μεγάλα ποσά για τη συντήρηση των δωρεάν σχολικών τραπεζαριών, οι οποίες πρέπει να οργανωθούν για όλα τα παιδιά των «βουλγαρομοωαμεθανών» και των Βουλγάρων εποίκων.*¹⁸⁵

Στην Αναφορά του Δεκεμβρίου 1942 ο Ναλμπάντοφ μεταβιβάζει στους προϊσταμένους του τη βεβαιότητά του, ότι μέσω των σχολικών τραπεζαριών θα εξασφαλιστεί και η προσέλευση όλων των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική φοίτηση και η κανονικότητα της φοίτησής τους¹⁸⁶.

Εξάλλου στην επιστολή προς τον Περιφερειακό Διευθυντή, με τις συστάσεις του προς τους δημάρχους ενόψει της ετοιμασίας των δημοτικών προϋπολογισμών, ο Ναλμπάντοφ θέτει δύο ακόμη ζητήματα: Το πρώτο σχετίζεται με την απαιτούμενη οικονομική ενίσχυση των μορφωτικών συλλόγων από τους δήμους. Ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί ότι τη μέχρι τη στιγμή εκείνη, το Δεκέμβριο του 1942, οι μορφωτικοί σύλλογοι δε διέθεταν ακόμη δική τους περιουσία και δεν λάμβαναν από πουθενά έσοδα. Το γεγονός αυτό τους εμπόδιζε να εξαπλώσουν σε εκτεταμένη κλίμακα μια ωφέλιμη εθνική πολιτιστική δραστηριότητα.

Το δεύτερο θέμα που τίγεται αφορά στην απαιτούμενη δημοτική ενίσχυση προς τους επαρχιακούς εκπαιδευτικούς συλλόγους στις πόλεις Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Ξάνθη, Κομοτηνή και Αλεξανδρούπολη. Οι σύλλογοι αυτοί θα ασχοληθούν με τη διοργάνωση κοιτώνων για τους εκπαιδευτικούς. Οι κοιτώνες αυτοί θα διαθέτουν 10-15, αλλά και παραπάνω κλίνες ο καθένας, για να διευκολύνουν τους εκπαιδευτικούς κατά τη σύγκληση συνδιασκέψεων, συναντήσεων, σεμιναρίων, κ.α., στα κέντρα των επαρχιών. Η διοργάνωση αυτών των κοιτώνων επιβάλλεται, εξαιτίας της έλλειψης αρκετών ξενοδοχείων και της αδυναμίας να φιλοξενηθούν οι εκπαιδευτικοί σε σπίτια ιδιωτών. Πολύ συχνά εκπαιδευτικοί, όταν κλήθηκαν για συνδιασκέψεις, διανυκτέρευαν στα σχολικά κτίρια ή στα παγκάκια των δημοτικών κήπων και στα πάρκα¹⁸⁷.

Εξάλλου το συμπέρασμα που καταγράφει το ΠΣΣΕΞ στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1942-1943, στο οποίο καταλήγει μετά την ανάγνωση των ετήσιων αναφορών όλων των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, είναι το εξής: Σχετικά με τις υποχρεώσεις τους που αφορούν την υλική

¹⁸³ Αναφορά του Ναλμπάντοφ (αρ. 4227) από τις 5-12-1943, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1946, σ. 11

¹⁸⁴ Στο ίδιο

¹⁸⁵ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 5 πλάτη

¹⁸⁶ Αναφορά..., ό.π. σ. 11

¹⁸⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2044, σ. 5 πλάτη

υποδομή των σχολείων, οι δήμαρχοι «δεν επέδειξαν αξιόπαινο ζήλο, εξαιτίας του γεγονότος ότι ήταν υπερβολικά απασχολημένοι.»¹⁸⁸ Για το λόγο αυτό το ΠΣΣΕΞ κρίνει πως επιβάλλεται η αναδιαμόρφωση του θεσμού των Σχολικών Επιτροπών¹⁸⁹.

7.2.6. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών

Ο Ναλμπάντοφ πολλές φορές και με διάφορες ευκαιρίες έχει εξάρει τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα, την πλατιά εξωσχολική δραστηριότητα και τον ουσιαστικό πολιτιστικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Βούλγαρος δάσκαλος κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 στην περιφέρεια.

Αναλυτικά ωστόσο στοιχεία για τη βαθμολογία του εκπαιδευτικού προσωπικού κατά τη χρονιά αυτή δεν εντοπίστηκαν.

Στο Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, από το τέλος της σχολικής χρονιάς (σε αντίθεση με το Πρωτόκολλο 3) δεν περιέχεται η βαθμολογία των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου». Στην ανάπτυξη του 2^{ου} θέματος της ημερήσιας διάταξης, το οποίο αναφέρεται στη βαθμολογία των εκπαιδευτικών, αναγράφεται ότι διαβάστηκαν τα Φύλλα Αξιολόγησης και τα Φύλλα κρίσης των εκπαιδευτικών και ότι οι βαθμοί έγιναν δεκτοί χωρίς τροποποιήσεις¹⁹⁰.

Εξάλλου αναφορικά με το θέμα της βράβευσης των εκπαιδευτικών για την αξιολογη σχολική και εξωσχολική δράση τους – ένα θεσμό που είδαμε ότι καθιέρωσε το Υπουργείο το καλοκαίρι του 1942 (Εγκύκλιος αρ. 9260 από τις 3-7-1942) – το Πρωτόκολλο αρ. 4 παρέχει τις εξής ενδιαφέρουσες πληροφορίες. Μέχρι τη στιγμή που συνεδριάζει το ΠΣΣΕΞ στα τέλη Ιουλίου 1943, το Υπουργείο ακόμη δεν έχει βραβεύσει τους εκπαιδευτικούς που προτάθηκαν για βράβευση κατά την προηγούμενη, 3^η συνδιάσκεψη του ΠΣΣΕΞ. Ως εκ τούτου το ΠΣΣΕΞ βρίσκεται σε δύσκολη θέση, όταν καλείται εκ νέου να υποδείξει προς βράβευση εκπαιδευτικούς που ξεχώρισαν με την αξιολογη δράση τους. Για το λόγο αυτό κάνει υπόμνηση στο Υπουργείο να βραβεύσει άμεσα τους προτεινόμενους εκπαιδευτικούς της προηγούμενης χρονιάς¹⁹¹.

Ταυτόχρονα προτείνει να βραβευτούν για την αξιολογη δράση που ανέπτυξαν κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943: α) 2 εκπαιδευτικοί, με χρηματικά βραβεία από το Υπουργείο¹⁹², β) 3 εκπαιδευτικοί, με εύφημο μνεία της περιφερειακής επιθεώρησης¹⁹³, και τέλος γ) 8 εκπαιδευτικοί σύλλογοι της περιφέρειας, με εύφημο μνεία της περιφερειακής επιθεώρησης, για την εκτεταμένη εξωσχολική τους δραστηριότητα¹⁹⁴.

¹⁸⁸ Πρωτόκολλο αρ. 4 του ΠΣΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 20 πλάτη

¹⁸⁹ Στο ίδιο. Υπενθυμίζουμε πως ο συγκεκριμένος θεσμός προβλέπει ότι Πρόεδρος της Σχολικής Επιτροπής πρέπει να είναι ο Δήμαρχος.

¹⁹⁰ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 21

¹⁹¹ Στο ίδιο

¹⁹² Πρόκειται για τους ιδρυτές των αξιολογων σχολικών χορωδιών στις πόλεις της Καβάλας και των Σερρών, Α.Π. Μίλεφ και Ρ. Σπατάροφ αντίστοιχα. Ό.π. 21- 21 πλάτη

¹⁹³ Πρόκειται για τον Χ. Αγγέλοφ και τη σύζυγό του Πένκα από το δημοτικό σχολείο Χρυσούπολης και για τον Α. Ιλίεφ, από το προγυμνάσιο Σερρών. Ό.π. 21 πλάτη

¹⁹⁴ Πρόκειται για τους συλλόγους διδασκόντων της πόλης της Δράμας, του χωριού Σάτκιοι (Λαμπρόν) στην Κομοτηνή, της πόλης της Αλεξανδρούπολης, του σχολείου «Πατήρ Παΐσιος» στην Κομοτηνή, του χωριού Μρίσνα (Γόνιμο) του Σιδηροκάστρου, της πόλης του Σιδηροκάστρου, του προγυμνασίου «Γκότσε Ντέλτσεφ» στις Σέρρες και του δημοτικού σχολείου «Ντ. Γκολτσάνοφ» στις Σέρρες. Ό.π. σσ. 21 πλάτη - 22

Ωστόσο στην επιστολή αρ. 1746 από τις 25 – 6 – 1943, στην οποία ο Ναλμπάντοφ αναφέρει τους εκπαιδευτικούς της περιφέρειας με την πιο αξιολογη σχολική και εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα, αναγράφονται τα ονόματα 20 συνολικά εκπαιδευτικών¹⁹⁵.

Τέλος, έχουμε ήδη δει ότι σύμφωνα με όσα προβλέπει ο νέος Νόμος για τις υποχρεώσεις, τα προσόντα και τους μισθούς των εκπαιδευτικών, η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού σε υψηλότερο μισθολογικό κλιμάκιο εξαρτάται πλέον άμεσα από τα επαγγελματικά και τα προσωπικά του προσόντα¹⁹⁶. Για το λόγο αυτό, από εδώ και στο εξής, το ΠΣΣΕΞ αποτελεί το όργανο που ελέγχει τα υπηρεσιακά προσόντα και αποφασίζει για την αναβάθμιση του μισθολογικού κλιμακίου των εκπαιδευτικών. Στη διάρκεια λοιπόν της σχολικής χρονιά 1942 – 1943 το ΠΣΣΕΞ αποφάσισε την άνοδο στο μισθολογικό κλιμάκιο 11 εκπαιδευτικών της περιφέρειας¹⁹⁷.

7.2.7. Γυμνάσια της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Τη δεύτερη σχολική χρονιά που εφαρμόζεται το βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1942-1943), ιδρύονται άλλα 3 μεικτά γυμνάσια, στις πόλεις Καβάλα, Δράμα και Σέρρες. Το δίκτυο, λοιπόν, της μέσης εκπαίδευσης προσλαμβάνει την τελική του μορφή, την οποία θα διατηρήσει μέχρι την αποχώρηση των Βουλγάρων από την περιοχή, τον Οκτώβριο του 1944. Συγκεκριμένα 6 μεικτά γυμνάσια λειτουργούν σε κάθε μια από τις 6 μεγαλύτερες πόλεις της περιφέρειας, Αλεξανδρούπολη, Κομοτηνή, Ξάνθη, Καβάλα, Δράμα, Σέρρες.

Καταρχήν το μεικτό γυμνάσιο στην πόλη της Καβάλας φαίνεται να έχει τεθεί ήδη σε λειτουργία κατά τον Οκτώβριο του 1942¹⁹⁸. Το διδακτικό προσωπικό αποτελείται από 8 καθηγητές, με διευθυντή το Μιχαήλ Γκεοργκίεφ¹⁹⁹.

Εξάλλου σύμφωνα με το Πρακτικό του συλλόγου των καθηγητών του μεικτού γυμνασίου Δράμας, η πρώτη συνεδρίαση του συγκεκριμένου συλλόγου διεξάγεται στις 30-9-1942 με 5 καθηγητές²⁰⁰. Παράλληλα στο βιβλίο μισθοδοσίας των καθηγητών του γυμνασίου Δράμας η πρώτη ονομαστική κατάσταση πληρωμών αντιστοιχεί στο μήνα Οκτώβριο του 1942²⁰¹. Στην κατάσταση αναγράφονται 5 ονόματα καθηγητών, το όνομα 1 γραμματέως- λογίστριας και 2 καθαριστών. Τον

¹⁹⁵ β. Εργασία μας, κεφ. 7.2.3.

¹⁹⁶ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 7.1.1.

¹⁹⁷ Ό.π. σσ. 23 πλάτη - 24

¹⁹⁸ Η αρχαική μονάδα Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1784 περιέχει αλληλογραφία του γυμνασίου Καβάλας με το Υπουργείο, από τις 31-10-1942 έως τις 22-12-1943. Το γυμνάσιο φαίνεται να λειτουργεί τουλάχιστον από τα μέσα Οκτωβρίου 1942, ό.π. σ. 8.

¹⁹⁹ Ό.π. σ. 58

²⁰⁰ Φ 798, οπ. 1, α.ε. 7, σ. 1. Στην πρώτη σελίδα του Οδηγού της αρχαικής πηγής 798 διαβάζουμε πως το Πρακτικό του συλλόγου των καθηγητών, όπως και ορισμένα άλλα επίσημα σχολικά βιβλία και έγγραφα του γυμνασίου Δράμας (Πρακτικό των αδειών και των απουσιών των καθηγητών, απολυτήρια μαθητών, Πρακτικό εξετάσεων ιδιωτικών μαθητών, Πρακτικό εισαγωγικών εξετάσεων, Γενικά βιβλία όλων των τάξεων του γυμνασίου) μεταφέρθηκαν το 1944 στη βουλγαρική πόλη Παναγιούριστε. Εκεί φυλάχτηκαν από ειδική επιτροπή του γυμνασίου «Νέσο Μπόντσεφ» τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 1955. Μετά τη μεταφορά τους στο Κεντρικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο της Σόφιας (εκτός από το Πρακτικό των αδειών και των απουσιών των καθηγητών) καταχωρίστηκαν στην αρχαική πηγή 798, στον κατάλογο 1, συγκροτώντας τις αρχαικές μονάδες 1 έως 14 (Φ 798, οπ. 1, α.ε. 1 - 14).

Επιπλέον η αρχαική μονάδα Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1778 περιέχει αλληλογραφία του γυμνασίου Δράμας με το Υπουργείο, από τις 8-2-1943 έως τις 25-12-1943.

²⁰¹ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 5, σσ. 1 πλάτη, 18 και 20.

Απρίλιο του 1943 αναγράφεται στην κατάσταση ακόμη 1 καθηγητής. Οπότε οι εκπαιδευτικοί γίνονται συνολικά 6 και παραμένουν τόσοι μέχρι και το τέλος της σχολικής χρονιάς.

Επίσης από το Πρακτικό του συλλόγου των καθηγητών συνάγεται ότι στην αρχή της σχολικής χρονιάς εγγράφηκαν στην 4^η τάξη 58 μαθητές, στην 5^η τάξη 29-30 μαθητές, στην 6^η τάξη 23 μαθητές, στην 7^η τάξη 26 μαθητές και στην 8^η τάξη 21 μαθητές²⁰². Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς προσήλθαν στην 4^η τάξη άλλοι 2 μαθητές (σύνολο 60), στην 6^η τάξη άλλοι 6 μαθητές (σύνολο 29) και επιπλέον 5 μαθητές στην 7^η τάξη (σύνολο 31). Ωστόσο μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς παρέμειναν στο σχολείο λιγότεροι μαθητές, καθώς κάποιοι εγκατέλειψαν το σχολείο, μετοίκησαν ή αποβλήθηκαν (στην 4^η τάξη παρέμειναν 43 μαθητές, στην 6^η τάξη 25 μαθητές και στην 7^η τάξη 26 μαθητές). Ο αριθμός των μαθητών της 5^{ης} τάξης παρέμεινε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς αμετάβλητος, ενώ δε δίνονται συμπληρωματικά στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών της 8^{ης} τάξης²⁰³.

Επιπλέον στη Δράμα εμφανίζονται προστριβές και διαφωνίες στις σχέσεις του διοικητή της οργάνωσης Μπράνικ με το διευθυντή και το εκπαιδευτικό προσωπικό του γυμνασίου. Στη Δράμα δραστηριοποιείται η 135^η αδελφότητα Μπράνικ, με την επωνυμία «Μραμόριτσα»²⁰⁴. Σε αναφορά του διευθυντή του γυμνασίου για υπόθεση μαθήτριας που κατηγορήθηκε ως κομμουνίστρια τον Ιούνιο του 1943, αναφέρεται πως ο διοικητής διαφώνησε εξ αρχής με τη διεξαγωγή έρευνας εις βάρος της μαθήτριας. Μάλιστα επιχείρησε να απαγορεύσει στο Διευθυντή να εκτελέσει την έρευνα, με την αιτιολογία ότι η μαθήτρια διακατέχεται από γνήσια και έντονα εθνικιστικά αισθήματα. Ο Διευθυντής αναφέρει πως η ανάμειξη του διοικητή του Μπράνικ στην εργασία του ίδιου και του εκπαιδευτικού προσωπικού έχει γίνει ανυπόφορη. Τέλος προσθέτει ότι αρκετές φορές στο παρελθόν έχει στείλει στο Υπουργείο ανάλογες αναφορές για αδιάκριτες ενέργειες του διοικητή της οργάνωσης²⁰⁵.

Μέσα από το επεισόδιο αυτό διαπιστώνουμε την ισχυρή δυναμική που έχει προσλάβει η οργάνωση Μπράνικ μέσα στη σχολική ζωή. Όπως φαίνεται από πολλές περιπτώσεις πειθαρχικών παραπτώματων μαθητών, τις οποίες συναντάμε στις αρχειακές μονάδες που περιέχουν την αλληλογραφία και των 6 γυμνασίων της περιφέρειας, η ενεργός συμμετοχή του μαθητή στον Μπράνικ αξιοποιείται από το ίδιο το μαθητή και το περιβάλλον του ως στοιχείο ελαφρυντικό²⁰⁶. Επιπλέον διαπιστώνουμε πως η δραστηριοποίηση στον Μπράνικ αναδεικνύεται σε κομβικό σημείο για την κοινωνική αναγνώριση του μαθητή από την τοπική κοινωνία και τη σχολική κοινότητα.

Εξάλλου σύμφωνα με το Ημερολόγιο του μεικτού γυμνασίου Σερρών, το γυμνάσιο ιδρύθηκε επίσημα στις 12-10-1942. Οι περισσότεροι καθηγητές βρίσκονταν στις θέσεις τους ήδη από τις 15-9-1943, καταβάλλοντας προσπάθειες να συγκροτήσουν τους καταλόγους των μαθητών που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση²⁰⁷. Η πρώτη συνεδρίαση του συλλόγου των καθηγητών λαμβάνει χώρα

²⁰² Φ 798, οπ. 1, α.ε. 7, σσ. 4 πλάτη – 8.

²⁰³ Ο.π. σσ. 16-18

²⁰⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1778, σ. 73

²⁰⁵ Στο ίδιο, σσ. 30 - 31

²⁰⁶ Βλ. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1778, σ. 31 και 72., επίσης α.ε. 1791 βλ. σσ. 24-28, κ.ο.κ.

²⁰⁷ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 95, σ. 3 πλάτη. Το Ημερολόγιο του μεικτού γυμνασίου Σερρών, όπως και ορισμένα άλλα (γνήσια) επίσημα βιβλία και έγγραφα του γυμνασίου (Πρακτικό του συλλόγου Καθηγητών, Βιβλίο Πράξεων του Διευθυντή, Πρακτικό του συλλόγου εκπαιδευτικών – γονέων, Γενικά Βιβλία όλων των τάξεων για τις σχολικές χρονιές 1942-1943 και 1943-1944, βιβλίο

στις 9-10-1942 και συμμετέχει σε αυτήν το σύνολο των τοποθετημένων εκπαιδευτικών²⁰⁸, οι οποίοι κατά το μήνα Οκτώβριο ανέρχονται σε 7²⁰⁹. Στο εξής κάθε μήνα το προσωπικό του γυμνασίου αυξάνεται, μέχρι που το Μάρτιο του 1943 ανέρχεται σε 16 άτομα, εκ των οποίων 12 εκπαιδευτικοί, 1 γραμματέας και 3 καθαριστές²¹⁰. Το σύνολο αυτό θα διατηρηθεί μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942-1943²¹¹.

Στην αρχή της σχολικής χρονιάς γράφτηκαν στο μεικτό γυμνάσιο Σερρών 277 μαθητές, οι οποίοι κατανεμήθηκαν σε τάξεις ως εξής: 43 μαθητές στο α' τμήμα και 42 μαθητές στο β' τμήμα της 4^{ης} τάξης, 48 μαθητές στην 5^η τάξη, 33 μαθητές στο α' τμήμα και 33 μαθητές στο β' τμήμα της 6^{ης} τάξης, 43 μαθητές στην 7^η τάξη και 32 στην 8^η τάξη²¹². Ωστόσο μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942-1943 παραμένει στο σχολείο ο ακόλουθος αριθμός μαθητών: 39 μαθητές στο α' τμήμα και 33 μαθητές στο β' τμήμα της 4^{ης} τάξης, 39 μαθητές στην 5^η τάξη, 33 μαθητές στο α' τμήμα και 31 μαθητές στο β' τμήμα της 6^{ης} τάξης και τέλος 42 μαθητές στην 7^η τάξη (για την 8^η τάξη δεν εντοπίστηκαν στοιχεία)²¹³.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1942-1943 κανονικά διεξάγει τα μαθήματά του και το γυμνάσιο Κομοτηνής, παρά τις ελλείψεις που παρουσιάζονται σε εκπαιδευτικό προσωπικό²¹⁴.

Εξάλλου ο γυμνασιακός κλάδος της Αλεξανδρούπολης²¹⁵ ξεκινά τη σχολική χρονιά 1942-1943 με ένα βασικό πρόβλημα: ο καθηγητής της βουλγαρικής γλώσσας επιστρατεύτηκε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942 και δεν αντικαταστάθηκε μέχρι και την έναρξη των σχολικών μαθημάτων²¹⁶. Η κενή θέση πρόκειται να συμπληρωθεί μόνο στις 26-2-1943. Το γεγονός αυτό προκάλεσε πολλά προβλήματα και στη λειτουργία του σχολείου και στη διεξαγωγή των απολυτηρίων εξετάσεων²¹⁷.

μισθοδοσίας, απολυτήρια μαθητών, κ.α.) έχουν καταχωριστεί στην αρχειακή πηγή 798, στον κατάλογο 2, συγκροτώντας τις αρχειακές μονάδες 95 έως 116 (Φ 798, οπ. 2, α.ε. 95 - 116).

Επιπλέον η αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1791 περιέχει αλληλογραφία του γυμνασίου Σερρών με το Υπουργείο, από τις 10-10-1942 έως τις 15-11-1943.

Όσον αφορά τώρα στο σύνολο των ατόμων που ανέλαβαν υπηρεσία στο μεικτό γυμνάσιο Σερρών το Σεπτέμβριο του 1942, το βιβλίο μισθοδοσίας αναγράφει τα ονόματα 6 καθηγητών, 1 γραμματέως-λογίστριας και 1 καθαριστή, οι οποίοι μισθοδοτήθηκαν κατά το μήνα αυτό από το συγκεκριμένο γυμνάσιο, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 115, σ. 2.

²⁰⁸ Πρακτικό του συλλόγου των καθηγητών του μεικτού γυμνασίου Σερρών 1942/1944, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 96, σ. 1.

²⁰⁹ 7 καθηγητές, 1 γραμματέας και 1 καθαριστής. Βλ. Βιβλίο μισθοδοσίας, κατάσταση Οκτωβρίου 1942, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 115, σ. 3.

²¹⁰ Ο.π. σ. 11

²¹¹ Μισθοδοτικές καταστάσεις Αυγούστου 1943, ό.π. σ. 16

²¹² Ημερολόγιο του μεικτού γυμνασίου Σερρών, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 95, σ. 4. Βλ. Παράρτημα αρ.19 και αρ. 20.

²¹³ Πρακτικό του συλλόγου των καθηγητών του μεικτού γυμνασίου Σερρών 1942/1944, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 96, σσ. 28 πλάτη- 31 πλάτη.

²¹⁴ Η αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1780 περιέχει αλληλογραφία του γυμνασίου Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνής) με το Υπουργείο, από τις 13-1-1943 έως τις 23-11-1943. Συγκεκριμένα για τις ελλείψεις σε καθηγητές βλ. σ. 18 πλάτη.

²¹⁵ Αλληλογραφία του γυμνασιακού κλάδου και κατόπιν του μεικτού γυμνασίου Αλεξανδρούπολης με το Υπουργείο περιέχουν οι αρχειακές μονάδες Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1602, σσ. 103 - 103 πλάτη, α.ε. 1773 και α.ε. 1785, οι δύο τελευταίες αρχειακές μονάδες ολόκληρες.

²¹⁶ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1773, σ. 25

²¹⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1785, σ. 45 και 46

Εξάλλου στις αρχές του Φεβρουαρίου του 1943 ο γυμνασιακός κλάδος Αλεξανδρούπολης μετατρέπεται σε μεικτό γυμνάσιο²¹⁸. Μάλιστα από τις αρχές Μαΐου του 1943 ξεκινούν οι προετοιμασίες για την επίσημη τελετή του αγιασμού της σημαίας του γυμνασίου, που ορίστηκε για τις 24 Μαΐου, ημέρα που τιμάται η μνήμη των αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου²¹⁹.

Ο αγιασμός της σημαίας είναι μια βουλγαρική ιερή τελετουργία, αντίστοιχη με τον αγιασμό ή τα εγκαίνια, και περιλαμβάνει: α) Πανηγυρική Θεία Λειτουργία, κατά την οποία καθαγιάζεται η σημαία του σχολείου και β) τελετή παράδοσης της σημαίας στο Διευθυντή του σχολείου και από αυτόν στους μαθητές - σημαιοφόρους. Στη συγκεκριμένη τελετή που έλαβε χώρα το Μάιο του 1943 στην Αλεξανδρούπολη, σύμφωνα με την αναφορά του Ναλμπάντοφ από τις 27-5-1943²²⁰, την πανηγυρική Θεία Λειτουργία διετέλεσε, μαζί με πλήθος άλλων ιερέων, ο Μητροπολίτης Τυρνόβου Σωφρόνιος. Ο Σωφρόνιος με χαρά αποδέχτηκε την πρόσκληση που του απηύθυναν οι υπεύθυνοι της διοργάνωσης, καθώς η Αλεξανδρούπολη ήταν ο τόπος καταγωγής του. Ο αγιασμός της σημαίας τελέστηκε στο προαύλιο του σχολείου, πάνω σε κατασκευασμένο ειδικά για την περίπτωση αναλόγιο, και ακολούθησε η τελετή της παράδοσης της σημαίας στο Διευθυντή. Μετά και την παράδοση της σημαίας στους σημαιοφόρους-μαθητές, εκφωνεί δημόσια λόγο ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής. Γράφει στην αναφορά του:

«... εγώ πρώτος απηύθυνα χαιρετισμό στο όνομα του Υπουργού Εθνικής Παιδείας, αφού σε σύντομο και πυκνό λόγο τόνισα τη σημασία της σημαίας, τη δύναμη και το μεγαλείο αυτού του πανεθνικού συμβόλου, μέσα στις διάφορες φάσεις της ιστορικής μας εξέλιξης, και ευχήθηκα, ακριβώς κάτω από τις πτυχώσεις της μόλις πριν από λίγο καθαγιασμένης σημαίας, να αυξάνονται με ενθουσιασμό οι γενιές των βούλγαρων πατριωτών, που καίγονται στη φλόγα της ατέρμονης αγάπης για το έθνος και την πατρίδα, αφοσιωμένοι και γεμάτοι αγάπη στον Ανώτατο Ηγέτη μας και στα πανεθνικά μας ιδανικά και τους πόθους και αναρριγώντας στην σκέψη της ετοιμότητας για θυσία για το χτίσιμο της οριστικής ένωσης με την αγαπημένη μας Πατρίδα.»

Επιπλέον ο Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής σημειώνει στην αναφορά του:

«Σε γενικές γραμμές η πόλη της Αλεξανδρούπολης δε θυμάται άλλον πιο επιβλητικό εορτασμό από αυτό. Την εκδήλωση παρακολούθησε όχι μόνο ο βουλγαρικός πληθυσμός, αλλά και έλληνες, αρμένιοι και άλλοι. Παρέστησαν επίσης επίσημοι εκπρόσωποι των γερμανικών και ιταλικών στρατιωτικών και πολιτικών αρχών στην πόλη.»

Η αντίστοιχη τελετή για το γυμνάσιο Ξάνθης ορίστηκε για τις 15 Μαΐου 1943, παρόλο που το συγκεκριμένο γυμνάσιο λειτουργεί εδώ και 3 χρόνια. Η συγκεκριμένη ημερομηνία επιλέχτηκε καθώς αποτελεί την ημέρα της ονομαστικής εορτής του Τσάρου Μπορίς 3^{ου}, ο οποίος είναι και ο προστάτης του γυμνασίου. Η σημαία ήταν δωρεά του 1^{ου} Γυμνασίου Αρένων της Φιλιππούπολης. Στην τελετή παρέστη αντιπροσωπεία του παραπάνω γυμνασίου αποτελούμενη από μαθητές, το Διευθυντή και 3 καθηγητές. Αυτοί για 4 ημέρες φιλοξενήθηκαν στα σπίτια μαθητών και εκπαιδευτικών. Η εορταστική εκδήλωση, παρουσία όλων των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών, διεξήχθη με το εξής πρόγραμμα:

²¹⁸ Το 1^ο έγγραφο που εντοπίστηκε να φέρει την επωνυμία του Μεικτού Γυμνασίου Ντεντέαγκατς, χρονολογείται από τις 11-2-1943, βλ. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1785, σ. 41.

²¹⁹ Ο.π. σσ. 19 και 20. Τη σημαία δωρίζει στο γυμνάσιο ο βουλευτής Λ. Πόποφ. Βλ. σχετικά και ό.π. σ. 18

²²⁰ Στη συγκεκριμένη αναφορά ο Ναλμπάντοφ (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1785, σσ. 1-2) περιγράφει τις τελετές καθαγιασμού της σημαίας και στο γυμνάσιο της Ξάνθης (ό.π. σ. 1) και στο γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης (ό.π. σ. 2).

1. Θεία Λειτουργία στον καθεδρικό ναό, όπου ο αρχιερατικός εκπρόσωπος εκτέλεσε τα εγκαίνια της σημαίας.
2. Τελετή παράδοση της σημαίας στην πλατεία μπροστά στην εκκλησία, ενώπιον στρατιωτικών και αστυνομικών τμημάτων και της μαθητικής νεολαίας της πόλης.
3. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής κατόπιν σύντομου λόγου παραδίδει τη σημαία στο Διευθυντή του γυμνασίου Ξάνθης.
4. Ακολουθεί ο λόγος του Διευθυντή του γυμνασίου Φιλιππούπολης.
5. Η τελετή κλείνει με το λόγο του Διευθυντή Ξάνθης, ο οποίος στο τέλος παραδίδει τη σημαία στους μαθητές – σημαιοφόρους.

Την επόμενη μέρα οι φιλοξενούμενοι μαθητές με τους καθηγητές τους μεταφέρθηκαν με στρατιωτικά καμiónια στην Καβάλα, ξεναγήθηκαν στα αξιοθέατα «και με τις ώρες χαίρονταν το όμορφο και ήρεμο Αιγαίο Πέλαγος»²²¹.

Εξάλλου η μέση εκπαίδευση στην πόλη της Ξάνθης συνάντησε επιπλέον προβλήματα σε σχέση με τις υπόλοιπες πόλεις της περιφέρειας. Τα προβλήματα αυτά αναλυτικά σκιαγραφούνται στην αναφορά του διευθυντή του μεικτού γυμνασίου Ξάνθης για την εστία και το σχολικό εστιατόριο από τις 12-6-1943²²². Σύμφωνα με την αναφορά αυτή, η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μαθητών, που προσέρχονταν στην πόλη μόνοι, χωρίς τις οικογένειές τους (εξωτερικοί μαθητές), λόγω της ταυτόχρονης λειτουργίας εκεί του γυμνασίου και του τεχνικού σχολείου (το οποίο υπάγεται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Δημόσιων Έργων), οδήγησε σε αδυναμία εξεύρεσης ικανοποιητικού αριθμού μαθητικών καταλυμάτων. Συγκεκριμένα κατά τη σχολική χρονιά 1941-1942 πολλοί μαθητές του γυμνασίου και όλοι οι μαθητές του τεχνικού σχολείου στεγάζονταν σε σπίτια Ελλήνων. Το παραπάνω γεγονός προκαλούσε τρόμο στις εκπαιδευτικές και τις πολιτικές αρχές. Με τις επίμονες προσπάθειες του διευθυντή του γυμνασίου Ξάνθης, από τις αρχές της σχολικής χρονιάς 1942-1943, σχεδόν όλοι οι γυμνασιακοί μαθητές εγκαταστάθηκαν στα σπίτια των «ντόπιων Βουλγάρων». Το πρόβλημα ωστόσο παραμένει άλυτο για τους μαθητές του τεχνικού σχολείου²²³.

Τη δημιουργία του συγκεκριμένου προβλήματος είχε προβλέψει ο Ναλμπάντοφ ήδη από το καλοκαίρι του 1941. Αυτός εξάλλου ήταν ένας από τους λόγους για τους οποίους πίστευε πως το πρώτο γυμνάσιο της περιφέρειας έπρεπε να ιδρυθεί στην πόλη της Δράμας²²⁴. Η άποψή του ήταν πως η πόλη της Ξάνθης δεν έχει τη δυνατότητα να στεγάσει όλο αυτό το ανθρώπινο δυναμικό, που θα προέκυπτε από την ίδρυση των δύο ιδρυμάτων μέση εκπαίδευσης²²⁵. Ωστόσο η κεντρική εκπαιδευτική εξουσία ίδρυσε το πρώτο γυμνάσιο της περιφέρειας στην πόλη της Ξάνθης.

Για την επίλυση του προβλήματος, σε κοινή σύσκεψη του Περιφερειακού Διευθυντή με το Δήμαρχο Ξάνθης και το ΠΣΣΕΞ, το φθινόπωρο του 1942, αποφασίστηκε να οργανωθεί μια μεγάλη εστία για τους μαθητές και των δύο σχολείων, στο χώρο της υποτυπώδους εστίας που είχε ιδρυθεί στις αρχές της σχολικής χρονιάς για το γυμνάσιο. Παρά τα τεράστια οικονομικά προβλήματα που συνάντησε το εγχείρημα, η συγκεκριμένη εστία αρχίζει να λειτουργεί με τις στοιχειώδεις υποδομές από τις αρχές Φεβρουαρίου του 1943. Όμως η κακή ποιότητα των φαγητών που προφέρονταν στο εστιατόριο της εστίας - η οποία προκλήθηκε από την οξεία έλλειψη μαγειρικών λιπών και άλλων βασικών επισιτιστικών αγαθών από

²²¹ Ο.π. σ. 1

²²² Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1782, σσ. 49-50.

²²³ Ο.π. σ. 49

²²⁴ Βλ. στην Εργασία μας, κεφ. 5.2.2.4.

²²⁵ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2168, σ. 72

τις αρχές του 1943²²⁶ – όπως και άλλοι λόγοι, που δεν αναφέρονται ρητά στην αναφορά, αλλά προφανέστατα συνδέονται με τις ανεπαρκείς κτιριακές εγκαταστάσεις και υλικές υποδομές – 150 μαθητές στοιβαγμένοι σε 2 σάλες – οδήγησαν πολύ σύντομα σε μαζική εγκατάλειψη της εστίας από τους μαθητές²²⁷.

Η αποτυχία του παραπάνω εγχειρήματος, όπως και η αδυναμία οργάνωσης στην περιφέρεια ενός συστηματικού δικτύου σίτισης των μαθητών σε μόνιμη βάση, οφείλεται: α) στην έλλειψη γενναίων κρατικών οικονομικών επιχορηγήσεων²²⁸ και β) στην έλλειψη αγαθών πρώτης ανάγκης, εξαιτίας του πολέμου. Όπως μέχρι τώρα έχουμε δει η στέγαση των μαθητών σε εστίες, όπως και σίτιση των οικονομικά αδύνατων μαθητών, στηρίζεται σε τοπικού επιπέδου πρωτοβουλίες και χειρονομίες καλής θελήσεως (προϋπολογισμοί δήμων και περιφερειακής επιθεώρησης, σχολικά ταμεία, σύλλογοι εκπαιδευτικών-γονέων, δωρεές ιδιωτών).

Γεγονός πάντως παραμένει πως ο πρωταρχικός λόγος για τον οποίο η κεντρική εκπαιδευτική εξουσία και οι τοπικές εκπαιδευτικές αρχές εμμένουν να καλύπτεται η στέγαση και σίτιση των μαθητών από τις εστίες και τα σχολικά εστιατόρια είναι η απομάκρυνσή τους από το επικίνδυνο ιδεολογικά περιβάλλον των ελληνικών οικογενειών, των εστιατορίων και των καφενείων. Εκεί φαίνεται να κυκλοφορεί ανεμπόδιστα η αντεθνική και αντικρατική προπαγάνδα. Η ιδρυματική, λοιπόν, πολιτική του εθνοκράτους συνδέεται για μια φορά ακόμη με εθνικοπολιτικούς στόχους²²⁹.

²²⁶ Στην αίτηση προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας του Ν. Ντίμοφ από τις 19- 4-1943 (Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1784, σσ. 72-72 πλάτη), ο γιος του οποίου αποβλήθηκε δια παντός από το γυμνάσιο Ξάνθης, επειδή συνελήφθη από αστυνομικά όργανα να κάνει παράνομη χρήση τριπλών επισιτιστικών κουπονιών ψωμιού για τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο και Μάρτιο 1943 (αναλυτικά για την υπόθεση βλ. Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1782, σσ. 12-16^α), αναφέρονται τα εξής: οι μαθητές που προέρχονται από περιοχές εκτός της πόλης της Ξάνθης, υποχρεώνονται να σιτίζονται στο εστιατόριο της εστίας. Εκεί όμως σερβίρονται φαγητά άνοστα, μαγειρεμένα χωρίς λίπος, κατεξοχήν χορταρικά. Όταν το γεύμα είχε φασόλια, σερβίρονταν στο πιάτο μόνο μερικοί κόκκοι. Ο μαθητής της 7^{ης} τάξης Γκ. Ντίμοφ ήθελε να εγκαταλείψει το εστιατόριο. Για το λόγο αυτό ήρθε σε διαζιφισμό με το Διευθυντή του γυμνασίου. Για τον πατέρα Ντίμοφ αυτή είναι και η πραγματική αιτία για την αποβολή του μαθητή και όχι το υποτιθέμενο αδίκημά του.

²²⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1782, σ. 49 πλάτη. Για τη μετάφραση της αναφοράς του Ναλμπάντοφ επί του συγκεκριμένου θέματος προς το Υπουργείο βλ. Παράρτημα, Αρ. 4

²²⁸ Βλ. στο ίδιο σ. 50

²²⁹ Για την ιδρυματική πολιτική που ανέπτυξε το ελληνικό κράτος κατά την περίοδο 1903-1913 στους σλαβόφωνους μαθητές από τη Μακεδονία βλ. Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες...*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ : Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1943-1944

8.1. Κεντρικός σχεδιασμός - Σόφια

8.1.1. Εκπαιδευτικοί

Η σχολική χρονιά 1943-1944 ξεκινά για τη Βουλγαρία μέσα σε ένα δυσοίωνα πολιτικό κλίμα. Η αγγλοαμερικανική απόβαση στη Σικελία τον Ιούλιο του 1943 σηματοδοτεί την αρχή του τέλους για τις δυνάμεις του Άξονα. Τον Αύγουστο του 1943 ο Τσάρος Μπορίς πεθαίνει κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, μετά από μια ακόμη άρνηση προς το Χίτλερ για τη συμμετοχή της Βουλγαρίας στο Ανατολικό Μέτωπο. Ο Φίλοφ παραιτείται από την πρωθυπουργία, για να συμμετάσχει στο συμβούλιο της αντιβασιλείας και ορκίζεται νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό το Μποζίλοφ¹.

Καθώς όμως η σχολική χρονιά συνεχίζεται, το πολιτικό κλίμα επιδεινώνεται. Τέλη του 1943 ξεκινούν οι βομβαρδισμοί πάνω από τη Σόφια και όλες τις μεγάλες πόλεις της Βουλγαρίας, που θα διαρκέσουν μέχρι τα μέσα του καλοκαιριού του 1944. Από τις αρχές του 1944 οι οδομαχίες με τους παρτιζάνους, ιδιαίτερα στις γειτονίες της Σόφιας, είναι καθημερινό φαινόμενο².

Μέσα λοιπόν σε αυτή την ασταθή εσωτερική και διεθνή πολιτική σκηνή το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας συνεχίζει, προκειμένου να ολοκληρώσει, το νομοθετικό μεταρρυθμιστικό του έργο. Αφού κατά τα προηγούμενα 2 έτη επαναπροσδιορίστηκε νομοθετικά η εκπαίδευση, ο ρόλος και η πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών, καθώς και η λειτουργία μιας σειράς πολιτιστικών ιδρυμάτων και θεσμών, η μεταρρύθμιση πλέον αγγίζει τις υψηλότερες βαθμίδες της εκπαιδευτικής εξουσίας, και συγκεκριμένα την κεντρική διοίκηση του Υπουργείου. Ο Κανονισμός για την υπηρεσία της Κεντρικής Διοίκησης του Υπουργείου (εγκεκριμένος με το Διάταγμα αρ. 371 από τις 29 Φεβρουαρίου 1944) προβλέπει σημαντικές αλλαγές στις Διευθύνσεις εκπαίδευσης. Μέχρι τότε λειτουργούσαν μόνο δύο διευθύνσεις εκπαίδευσης, το τμήμα βασικής εκπαίδευσης και το τμήμα μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης και εθνικού πολιτισμού³. Με τον Κανονισμό του 1944 προέκυψε η εξής μορφή⁴:

Α) Διεύθυνση προσχολικής και βασικής εκπαίδευσης, με τα τμήματα 1) προσχολικής και δημοτικής εκπαίδευσης και 2) εκπαίδευσης προγυμνασίου και ινστιτούτων για τυφλούς και κωφούς.

Β) Διεύθυνση μέσης εκπαίδευσης, εκπαίδευσης ινστιτούτων και ανώτατης εκπαίδευσης, με τα τμήματα 1) μέσης εκπαίδευσης και 2) εκπαίδευσης ινστιτούτων και ανώτατης εκπαίδευσης.

Γ) Διεύθυνση πολιτιστικών έργων και εθνικής διαπαιδαγώγησης, με τα τμήματα 1) πολιτιστικών έργων, 2) εθνικής διαπαιδαγώγησης και 3) εκπαιδευτικών ταινιών.

Δ) Τμήμα σωματικής αγωγής.

Ο αναπροσδιορισμός στη διάρθρωση των διευθύνσεων και των αντίστοιχων τμημάτων τους που προβλέπει ο Κανονισμός, αντικατοπτρίζει τις νέες διαστάσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Καταρχήν γίνεται πλέον εμφανής η βαρύτητα που αποδίδει το Υπουργείο στη συστηματοποίηση του θεσμού του νηπιαγωγείου και στην

¹ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 3.4.1.

² Στο ίδιο

³ Колеф, *История на българското образование...*, σσ. 24 -30

⁴ Манев, *Правилници по Министерството...*, σσ. 155 - 156

αναβάθμιση των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών - τα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών εντάσσονται πλέον στην ίδια διεύθυνση με την ανώτατη εκπαίδευση. Επίσης η θέσπιση ειδικού *Τμήματος σωματικής αγωγής* μαρτυρεί την αποκάλυψη των τεράστιων δυνατοτήτων που παρέχει το διδακτικό αυτό αντικείμενο στη διάπλαση της εθνικής - πολιτικής συνείδησης της νεολαίας. Επιπλέον γίνεται σαφής η τάση ενίσχυσης όλων των ιδρυμάτων, θεσμών, ερευνών κ.α., που σκοπό έχουν να προάγουν τον ενιαίο εθνικό βουλγαρικό πολιτισμό. Πρόκειται για τον κοινό τόπο των απανταχού εθνικισμών: να επιδιώκουν δηλαδή οι εθνικές ελίτ να προάγουν την ειρήνη και τη σταθερότητα, προσφεύγοντας στη βοήθεια της ακαδημαϊκής επιστήμης και της λαογραφίας⁵. Ταυτόχρονα διαφαίνεται ότι όλες οι προσπάθειες προαγωγής του βουλγαρικού εθνικού πολιτισμού τίθενται καθαρά στην υπηρεσία της διαπαιδαγώγησης του εθνικού υποκειμένου, του homo nationalis.

Τέλος, τη μέριμνα εξομοίωσης του εθνικού σώματος των παλαιών και των νέων συνόρων, που είδαμε μέχρι τώρα να κυριαρχεί σε όλες τις επιλογές της εκπαιδευτικής πολιτικής, από εδώ και στο εξής αναλαμβάνει ένα αυτόνομο διοικητικό τμήμα, το τμήμα εθνικής διαπαιδαγώγησης.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο νέος Κανονισμός για τις παραστάσεις των θεάτρων και την υπηρεσία του επόπτη, ο οποίος δημοσιεύεται λίγες ημέρες μετά τον Κανονισμό για την Κεντρική Διοίκηση του Υπουργείου (Ε.τ.Κ. αρ. 53 από τις 8 Μαρτίου 1944)⁶. Σύμφωνα με τον Κανονισμό αυτό και στη βάση του άρθρου 66 του νέου Νόμου για τα θέατρα, όλα τα θέατρα της Βουλγαρίας⁷ τίθενται υπό την εποπτεία και καθοδήγηση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. Τα έργα που ανεβάζουν πρέπει να είναι εγκεκριμένα από το παραπάνω Υπουργείο και να φέρουν τη συγκατάθεση της Διεύθυνσης Εθνικής Προπαγάνδας. Ο Κανονισμός διατηρεί το θεσμό του Επιθεωρητή των θεάτρων και ταυτόχρονα θεσπίζει το θεσμό του θεατρικού επόπτη, που αποτελεί το εποπτικό όργανο στην επαρχία. Για την υπηρεσία αυτή διορίζονται με Διάταγμα του Υπουργού οι εκπαιδευτικοί που προτείνονται από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή.

Εξάλλου παρά τη διεξαγωγή των κρατικών εξετάσεων για το διορισμό δασκάλων σε πόλεις με πάνω από 5.000 κατοίκους, οι ελλείψεις σε προσωπικό ανάγκασαν το Υπουργείο, τον Απρίλιο του 1944, να προβεί α) σε επαναληπτικές εξετάσεις, για τα μαθήματα στα οποία κόπηκαν οι δάσκαλοι που προσήλθαν το Σεπτέμβριο, και β) σε έκτακτες κρατικές εξετάσεις, για εκείνους που επιθυμούν να εξεταστούν εκ νέου σε όλα τα μαθήματα ή για εκείνους που επιθυμούν να προσέλθουν για πρώτη φορά στις εξετάσεις.

Παρά τις ελλείψεις, ωστόσο, σε διδακτικό προσωπικό που αντιμετωπίζει το Υπουργείο, δε σκοπεύει να κατεβάσει τον πήχη των εξεταστικών απαιτήσεων. Διατάσσει όλους τους περιφερειακούς επιθεωρητές να διοργανώσουν σεμινάρια διάρκειας ενός μήνα, για την προετοιμασία των υποψηφίων δασκάλων για τις εξετάσεις. Τα σεμινάρια πρέπει να διοργανωθούν στα επαρχιακά κέντρα ή σε άλλους οικισμούς της περιφέρειας, που μπορούν να εξασφαλίσουν καλές συνθήκες διαμονής και εργασίας των υποψηφίων. Είναι δυνατό να διεξάγονται και μέσα σε κανονικό σχολικό περιβάλλον κατά τη διάρκεια του ωρολόγιου προγράμματος, προκειμένου να

⁵ Kedourie, *Εθνικισμός*, σ.174

⁶ Манев, Правилници по Министерството..., σσ. 158 - 159

⁷ Οι κατηγορίες των θεάτρων που απαντώνται είναι : τα εθνικά, τα περιφερειακά, τα δημοτικά, τα ιδιωτικά, τα θέατρα των αναγνωστηρίων, της ένωσης «Εργασία και χαρά» κ.α..

γίνει σύνδεση των θεωρητικών γνώσεων με την πρακτική εξάσκηση των υποψηφίων. Στα σεμινάρια θα διδάξουν σχολικοί επιθεωρητές και καταρτισμένοι εκπαιδευτικοί⁸.

Ταυτόχρονα η διεξαγωγή των κρατικών εξετάσεων για τους καθηγητές γυμνασίου ορίστηκε για το τελευταίο δεκαήμερο του Απριλίου 1944⁹.

Εξάλλου οι διαδικασίες διευθέτησης του διδακτικού προσωπικού των νέων εδαφών για την επόμενη σχολική χρονιά 1944-1945, ξεκινούν γύρω στα μέσα Μαρτίου 1944 (λίγες μέρες αργότερα σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά). Η Εγκύκλιος αρ. 75 από τις 16-3-1944¹⁰ απευθύνεται στα στελέχη εκπαίδευσης των νέων εδαφών. Προκειμένου να διευθετηθεί έγκαιρα το προσωπικό για τη σχολική χρονιά 1944 - 1945 και τα σχολεία των νέων εδαφών να ανοίξουν το αργότερο μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου 1944, τους ζητείται να στείλουν :

1) Κατάσταση με τα ονόματα των εκπαιδευτικών που πρόκειται να επιστρέψουν από τα νέα εδάφη στις μόνιμες θέσεις τους. Ουσιαστικά πρόκειται για τους εκπαιδευτικούς που στο τέλος της τρέχουσας σχολικής χρονιάς θα έχουν συμπληρώσει 2 πλήρη ή μη πλήρη σχολικά έτη στα νέα εδάφη. Επιπλέον, κατ' εξαίρεση, είναι δυνατό να εγγραφούν στην κατάσταση και τα ονόματα εκείνων των εκπαιδευτικών που υπηρέτησαν μόνο 1 χρόνο στα νέα εδάφη, αλλά η κατάσταση της υγείας τους ή η οικογενειακή τους κατάσταση έχει επιδεινωθεί σε τέτοιο βαθμό, που η παραμονή τους εκεί για μια ακόμη χρονιά κρίνεται αδύνατη. Η κατάσταση της υγείας τους θα πιστοποιηθεί μέσω ιατρικού ελέγχου που θα διεξαχθεί από επιτροπή διορισμένη από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή¹¹. Όταν πάλι οι λόγοι που επιβάλλουν την επιστροφή του εκπαιδευτικού είναι οικογενειακοί, το ζήτημα εξετάζεται από άλλη επιτροπή, διορισμένη πάλι από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή¹². Τέλος καθορίζεται ρητά πως ο μόνος οικογενειακός λόγος που στο εξής θα επιτρέπει την επιστροφή του εκπαιδευτικού από τα νέα εδάφη θα είναι η βαριά αρρώστια μέλους της οικογένειας του εκπαιδευτικού, και μόνο στην περίπτωση που δεν υπάρχει κανένας άλλος να το φροντίζει. Το γεγονός αυτό θα πιστοποιείται με ιατρική βεβαίωση γιατρού που υπηρετεί σε κρατική ή δημοτική υπηρεσία, και επιπλέον με πιστοποιητικό της δημοτικής διοίκησης του τόπου μόνιμης διαμονής του εκπαιδευτικού.

2) Κατάσταση με τους εκπαιδευτικούς που πρόκειται να υπηρετήσουν και κατά την επόμενη σχολική χρονιά στις ίδιες θέσεις στα νέα εδάφη.

3) Κατάσταση με τις εσωτερικές, αμοιβαίες μεταθέσεις των εκπαιδευτικών (στα νέα εδάφη). Οι παραπάνω μεταθέσεις επιτρέπονται μόνο: α) όταν η κατάσταση της υγείας του εκπαιδευτικού επιβάλλει τη διαμονή του σε οικισμό με καλύτερες κλιματολογικές συνθήκες και συνθήκες ζωής, β) όταν για τον ένα ή τον άλλο λόγο η παραμονή του εκπαιδευτικού στον οικισμό αυτό κρίνεται άκρως ακατάλληλη και γ) όταν οι ανάγκες του εκπαιδευτικού έργου το επιβάλλουν¹³.

⁸ Εγκύκλιος αρ. 101 από τις 4 Απριλίου 1944, *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 258 - 259

⁹ Εγκύκλιος αρ. 85 από τις 23 Μαρτίου 1944, *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 249 - 250

¹⁰ Στο ίδιο, σσ. 256 - 257

¹¹ Η σύνθεσή της θα είναι η εξής: ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής και 2 γιατροί, εκ των οποίων τουλάχιστον ο ένας να υπηρετεί σε κρατική ή δημοτική υπηρεσία. Σε διαφορούμενες περιπτώσεις, τον έλεγχο εκτελεί επιτροπή αποτελούμενη από τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, τον περιφερειακό σχολικό γιατρό και ένα γιατρό κρατικής υπηρεσίας. Στο ίδιο.

¹² Η σύνθεσή της θα είναι η εξής: ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής, ο επαρχιακός διοικητής του αντίστοιχου επαρχιακού κέντρου και ένας εκπαιδευτικός της ίδιας βαθμίδας. Στο ίδιο.

¹³ Στο ίδιο

Ταυτόχρονα την ίδια μέρα αποστέλλεται σε όλους τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της χώρας η Εγκύκλιος αρ. 76¹⁴, η οποία αφορά στους εκπαιδευτικούς, που κατάγονται από τα νέα εδάφη και υπηρετούν στο εσωτερικό της χώρας. Στη συγκεκριμένη εγκύκλιο ζητείται από τους επιθεωρητές ό,τι ακριβώς ζητήθηκε με την Εγκύκλιο αρ. 3665¹⁵ της προηγούμενης χρονιάς: να καταρτίσουν καταστάσεις με τα ονόματα των παραπάνω εκπαιδευτικών που υπηρετούν στις επαρχίες τους. Οι καταστάσεις αυτές πρέπει να περιέχουν τα υπηρεσιακά τους στοιχεία, αλλά και αναλυτικά σχόλια για το βαθμό αφομοίωσης από μέρους τους της κυρίαρχης εθνικής – πολιτικής κουλτούρας και για το επίπεδο κατάρκτησης της εθνικής γλώσσας. Επιπλέον πρέπει να περιλαμβάνουν τις θέσεις στις οποίες επιθυμούν να μετατεθούν οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί, εφόσον έχουν εξαντλήσει την προβλεπόμενη διατή.

Το Υπουργείο κατά τη χρονιά αυτή, όπως και κατά την προηγούμενη, στα πλαίσια του σχεδιασμού του για τη συγκρότηση τοπικής, εθνικής πνευματικής αρχηγείας στα νέα εδάφη, επιθυμεί να επιστρέψουν στις πατρίδες τους οι εκπαιδευτικοί από τα νέα εδάφη που, αφού υπηρέτησαν επί δύο συνεχή έτη στο εσωτερικό της χώρας, εμπέδωσαν τη βουλγαρική γλώσσα και εκδήλωσαν αξιόλογη εθνικο - κρατική δραστηριότητα.

Δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε υπουργική εγκύκλιο που να καλεί τα στελέχη εκπαίδευσης να καταρτίσουν εκ νέου καταστάσεις εκπαιδευτικών για μετάθεση στα νέα εδάφη. Ίσως να ίσχυαν οι καταστάσεις που καταρτίστηκαν κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά, η επεξεργασία των οποίων, όπως είδαμε, έγινε πιο συστηματικά σε σύγκριση με τις προηγούμενες χρονιές¹⁶.

8.1.2. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Παρά την κρίσιμη εσωτερική και διεθνή πολιτική κατάσταση, τα σχολικά μαθήματα για τη σχολική χρονιά 1943 - 1944 ξεκινούν στη χώρα κανονικά. Πιο πριν, στις 2 Σεπτεμβρίου 1943, ο Υπουργός αποστέλλει μήνυμα προς τους εκπαιδευτικούς που πρόκειται να αναλάβουν υπηρεσία στα νέα εδάφη¹⁷. Το έγγραφο αυτό κινείται στο ίδιο πνεύμα και πλαίσιο με τα αντίστοιχα που απεστάλησαν τις δύο προηγούμενες χρονιές. Επαινεί τον εκπαιδευτικό κόσμο για το πολιτιστικό έργο που επιτελέστηκε στα νέα εδάφη και προτρέπει τους εκπαιδευτικούς που κατευθύνονται τώρα προς αυτά να συνεχίσουν την αποστολική δραστηριότητα, με πλήρη συνείδηση και της κρισιμότητας των καιρών, και του ιερού ε(θ)νοποιητικού έργου που οφείλουν να επιτελέσουν, για να χτίσουν την αναγεννημένη και μεγάλη Βουλγαρία. Ταυτόχρονα συστήνεται προς τους εκπαιδευτικούς η άμεση ανάληψη τεσσάρων πρωτοβουλιών, τις οποίες επανειλημμένα έχει τονίσει και το ΠΣΣΕΞ κατά τους σχεδιασμούς της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης στα νέα εδάφη:

1. Οργάνωση σχολικών γιορτών προς τιμή των τοπικών ηρώων, που υπερασπίστηκαν γενναία το έθνος και τη γλώσσα.

¹⁴ *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, κη. 1-2-3-4), σ. 258

¹⁵ Από τις 2 Απριλίου 1943, Φ 177, οπ. 8, α.ε. 36, σσ. 7 – 7 πλάτη . Το κείμενο των Εγκυκλίων αρ. 3665/1943 και αρ.76/1944 είναι πανομοιότυπο. Για το περιεχόμενο της Εγκυκλίου αρ. 3665 βλ. Εργασία μας, κεφ. 7.1.1.

¹⁶ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 7.1.1.

¹⁷ *Училищен Преглед*, 1943, τ. 7 (том XLII, κη. 7), σσ. 919 – 921.

2. Διοργάνωση συγκεντρώσεων νέων και ενηλίκων, στις οποίες θα αναλύεται και θα εγκωμιάζεται το εθνο - απελευθερωτικό έργο του Βούλγαρου στρατιώτη, ενάντια στους Έλληνες, Σέρβους και Ρουμάνους κατακτητές.
3. Διοργάνωση περιπάτων σε τόπους ηρωικών μαχών.
4. Ευρεία χρήση και αξιοποίηση, κατά την προσπάθεια πνευματικής αναβάθμισης του πληθυσμού, των ντόπιων δημοτικών τραγουδιών, που διατηρούσαν το βουλγαρικό ηρωικό πνεύμα αθάνατο κατά «τα χρόνια της σκλαβιάς». Προτείνονται μάλιστα ενδεικτικά μερικά τέτοια τραγούδια.

Το έγγραφο κλείνει α) με την υπόμνηση ότι βασικό στήριγμα στον αγώνα του εκπαιδευτικού στα νέα εδάφη είναι η πίστη στον Τσάρο, το έθνος και την πατρίδα και β) με ευχές για καλή και δημιουργική σχολική χρονιά¹⁸.

Εξάλλου το πρώτο εξάμηνο λήγει ομαλά για τα περισσότερα σχολεία της χώρας. Κατά τη διάρκεια του εξαμήνου αυτού, η σχολική εργασία των εκπαιδευτικών και η εξωσχολική τους πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα εκτελείται, όπως ακριβώς προγραμματίστηκε¹⁹.

Παράλληλα οι Βούλγαροι εκπαιδευτικοί των νέων εδαφών, παρά «τις χιλιάδες στερήσεις και τις κακουχίες στην προσωπική τους ζωή», εργάστηκαν με ενθουσιασμό και αφοσίωση αναπτύσσοντας τέτοια πολιτιστική – παιδευτική δραστηριότητα, «που το έθνος γνώρισε μόνο κατά την εποχή της εθνικής αναγέννησης»²⁰.

Το σκηνικό αλλάζει, όμως, άρδην από τις αρχές του 1944. Προάστια και πόλεις εκκενώνονται και ο πληθυσμός τους τοποθετείται σε χωριά της επαρχίας, που δεν αποτελούν στόχο των βομβαρδισμών. Στις 10 Ιανουαρίου 1944 το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας λόγω των βομβαρδισμών διέταξε τη διακοπή των μαθημάτων σε όλη τη χώρα. Στις 4 Φεβρουαρίου με την Εγκύκλιο αρ.12²¹ αποστέλλει προς τους περιφερειακούς και επαρχιακούς επιθεωρητές, τους διευθυντές των ινστιτούτων και των γυμνασίων της χώρας σειρά οδηγιών, προκειμένου «να εργαστούν ενεργά για την εξύψωση του πνεύματος του πληθυσμού και την ενίσχυση της πίστης του στο λαμπρό μέλλον της χώρας, με βάση τις δυνάμεις τους, τις δυνατότητες και τις υπάρχουσες συνθήκες.»²² Το περιεχόμενο των οδηγιών αυτών έχει ως εξής:

1. Οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει άμεσα να καλέσουν σε κοινή σύσκεψη τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές, μαζί με τους διευθυντές των ινστιτούτων και των γυμνασίων της περιφέρειάς τους. Στη σύσκεψη αυτή πρέπει να συζητηθούν, πάνω στη βάση των νέων συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί εξαιτίας των βομβαρδισμών: α) τα μέτρα που είναι αναγκαίο ληφθούν, για να διατηρηθεί το πνεύμα και η πειθαρχία του πληθυσμού, και β) οι προσπάθειες που είναι αναγκαίο να καταβληθούν για την εκπαίδευση, τη διαπαιδαγώγηση και την πολιτιστική δραστηριότητα της μαθητιώσας νεολαίας. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να καταρτιστεί ένα σχέδιο, με βάση πάντα τις υπάρχουσες τοπικές συνθήκες. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής οφείλει να ελέγχει την εκτέλεση αυτού του σχεδίου και κάθε μήνα να αναφέρει στο Υπουργείο τι έχει γίνει προς αυτήν την κατεύθυνση.

¹⁸ Στο ίδιο

¹⁹ Αυτό προκύπτει από τα γενικά συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας, μετά την ανάγνωση των αντίστοιχων αναφορών τους. Η συνδιάσκεψη συγκλήθηκε στο Βελίκο Τύρνοβο, στις 4 – 6 Φεβρουαρίου 1944. *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 167 - 168

²⁰ Ο.π. σ. 168

²¹ Πάλι *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 224 - 227

²² Ο.π. σ. 224

2. Οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει να καλέσουν σε συνάντηση τους κεντρικούς διευθυντές της επαρχίας και να τους δώσουν εντολές στο πνεύμα των αποφάσεων που έχουν ληφθεί στη γενική περιφερειακή σύσκεψη.
3. Οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει επακριβώς να γνωρίζουν πού έχουν τοποθετηθεί οι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί της εκπαιδευτικής επαρχίας δικαιοδοσίας τους. Επιπλέον πρέπει να διαθέτουν πλήρη και ακριβή κατάσταση όλων των εκπαιδευτικών που βρίσκονται στην εκπαιδευτική επαρχία τους, είτε είναι μόνιμοι είτε τοποθετημένοι προσωρινά, να τους καθοδηγούν και να ελέγχουν της δράση τους.
4. Οι διευθυντές των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και όλων των σχολείων βασικής και μέσης εκπαίδευσης είναι υποχρεωμένοι να βρίσκονται στις θέσεις τους, ασχέτως εάν ο οικισμός στον οποίο υπηρετούν έχει εκκενωθεί ή όχι. Επιπλέον οφείλουν να γνωρίζουν πού βρίσκονται όλοι οι εκπαιδευτικοί του ιδρύματος που διευθύνουν. Το ανώτερο όργανο της εκπαιδευτικής εξουσίας σε κάθε οικισμό πρέπει να καταρτίσει πλήρη, ακριβή κατάσταση των εκπαιδευτικών που έχουν εγκατασταθεί στον οικισμό. Επιπλέον πρέπει να τεθεί επικεφαλής όλων των κοινωνικών πρωτοβουλιών, κατά την εφαρμογή των οποίων μπορούν να συνεισφέρουν οι εκπαιδευτικοί. Οι διευθυντές των σχολικών μονάδων όλων των βαθμίδων που υπάρχουν σε κάθε οικισμό πρέπει να καταρτίσουν κατάσταση με τα ονόματα των μαθητών, που φοιτούν σε σχολεία άλλων οικισμών και έχουν εγκατασταθεί αυτή τη στιγμή στο συγκεκριμένο οικισμό. Οι μαθητές αυτοί ανήκουν πλέον στην αρμοδιότητά τους και οφείλουν να παρακολουθούν τη συμπεριφορά τους.
5. Οι εκπαιδευτικοί, χωρίς να περιμένουν επιπλέον συστάσεις, πρέπει από μόνοι να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για την οργάνωση αλλά και την ενίσχυση οποιασδήποτε μικρής ή μεγάλης πολιτιστικής πρωτοβουλίας, η οποία θα μπορούσε να συμβάλει στην ενίσχυση της μορφωτικής και πολιτιστικής ζωής της χώρας. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να διακόψουν τις επαφές με τους μαθητές τους. Ανεξάρτητα από το εάν παραμένουν στον οικισμό που υπηρετούν ή έχουν εγκατασταθεί σε άλλους οικισμούς, πρέπει με τον καταλληλότερο τρόπο να οργανώσουν και να υποβοηθήσουν την αυτό – εκπαίδευση των μαθητών και να επιθεωρούν αυστηρά τη διαγωγή τους. Να αναζητήσουν τρόπους, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, για να βρίσκονται σε επαφή με τους μαθητές των σχολείων όλων των βαθμίδων και να εκτελούν πολιτιστική – μορφωτική, κοινωφελή εργασία.
6. Όλοι οι εκπαιδευτικοί πρέπει να επιτηρούν άγρυπνα τη συμπεριφορά όλων των μαθητών όλων των σχολείων. Για κάθε μαθητικό παράπτωμα το ανώτερο εκπαιδευτικό όργανο του οικισμού, αφού προβεί σε προσεκτική έρευνα, πρέπει να ειδοποιήσει το διευθυντή της σχολικής μονάδας που φοιτά ο μαθητής για τα τεκταινόμενα, ώστε ο μαθητής να τιμωρηθεί με βάση την προβλεπόμενη διάταξη.
7. Οι εκπαιδευτικοί σε κάθε οικισμό, με κοινή προσπάθεια και με τη βοήθεια των φοιτητών, των μαθητών και του υπόλοιπου ντόπιου δυναμικού, σε συνεννόηση με τους αντιπροσώπους της εθνικής προπαγάνδας, όταν και όπου δεν υπάρχει κίνδυνος αεροπορικών βομβαρδισμών, πρέπει να οργανώνουν γιορτές με υψηλό πατριωτικό πνεύμα, χωρίς να συγκεντρώνεται πολύς κόσμος. Είτε κατά τη διάρκεια των γιορτών αυτών είτε με οποιαδήποτε άλλη ευκαιρία, πρέπει να συζητούν με τον πληθυσμό πάνω σε ζητήματα που τον ενδιαφέρουν ή που οι ανάγκες των σύγχρονων καιρών επιβάλλουν, για να συντηρούν μόνιμα το ηθικό του ακμαίο. Αυτό ισχύει κυρίως για οικισμούς που δε προσβλήθηκαν από τους βομβαρδισμούς. Γενικά οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να τεθούν επικεφαλής

οποιασδήποτε μορφής πνευματικής πρωτοβουλίας. Τέλος σε κάθε οικισμό πρέπει να συστήσουν σύλλογο όλων των εκπαιδευτικών που είναι εγκατεστημένοι στον οικισμό, υπό την προεδρία του ανώτερου εκπαιδευτικού οργάνου, προκειμένου να επεξεργαστούν ένα γενικό σχέδιο δράσης, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες και τις απαιτήσεις των καιρών.

8. Οι μαθητές πρέπει να γνωρίζουν πως αν και διακόπηκαν τα σχολικά μαθήματα, οι σχολικές υποχρεώσεις τους δεν έληξαν και επιπλέον η συμπεριφορά τους επιτηρείται. Πρέπει να τονιστεί σε αυτούς ότι η σύγχρονη συγκυρία επιβάλλει να συνεχίσουν τα μαθήματα μόνοι τους, στο σπίτι.
9. Κάθε μαθητής που είναι εγκατεστημένος σε οικισμό διαφορετικό από αυτόν που βρίσκεται το σχολείο του, είναι υποχρεωμένος να παρουσιαστεί στο ανώτερο όργανο της εκπαιδευτικής εξουσίας του συγκεκριμένου οικισμού, για να λάβει εντολές για την εργασία που μπορεί να του ανατεθεί χωρίς να διατρέχει κίνδυνο, ανάλογα με την ηλικία του και τις τοπικές συνθήκες. Όσοι δεν υπακούσουν στην εντολή αυτή θα τιμωρηθούν και δε θα προβιβαστούν στην επόμενη τάξη.
10. Κάθε μαθητής μέσα στους σύγχρονους κρίσιμους καιρούς πρέπει να επιδειξεί ανθρωπισμό και αυτοθυσία για το καλό του συνόλου, του έθνους και της πατρίδας. Πρέπει να καταβάλλει κάθε προσπάθεια και να προσφέρει τις υπηρεσίες του για να καλύψει κάθε ανάγκη οικονομικού, υγειονομικού, κοινωνικού, εκπαιδευτικού, πολιτιστικού, κ.α. χαρακτήρα στον οικισμό που είναι εγκατεστημένος.
11. Παρόμοια όλοι οι πολιτιστικοί παράγοντες, και πάνω από όλους οι ιθύνοντες των μορφωτικών συλλόγων και οι φοιτητές, πρέπει να δράσουν προς όφελος του εθνικού σώματος. Οφείλουν με ηθικό ακμαίο να ενώσουν τις προσπάθειές τους με αυτές των εκπαιδευτικών για την ανάληψη διδακτικών, παιδαγωγικών, εθνικών, κοινωνικών, υγειονομικών, κ.α. πρωτοβουλιών.
12. Οι σύλλογοι γονέων – εκπαιδευτικών πρέπει να συνεδριάζουν κάθε φορά που η ανάγκη το επιβάλλει και εφόσον βέβαια δεν υφίσταται κίνδυνος. Στις συνεδριάσεις αυτές πρέπει να λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την εκπαίδευση και τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών μετά τη διακοπή των σχολικών μαθημάτων. Οι σύλλογοι αυτοί πρέπει να αγκαλιάζουν όλες τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί, για να ενισχύσουν το εθνικό πνεύμα του πληθυσμού.
13. Οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν με τη διακοπή των σχολικών μαθημάτων, *«δεν πρέπει να σταθούν εμπόδιο στην εφαρμογή της πολιτιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής του Υπουργείου μέσα σε ένα εθνικό και κρατικό – πολιτικό πνεύμα»*²³. Όλοι οι πολιτιστικοί παράγοντες και όλα τα όργανα της εκπαιδευτικής εξουσίας έχουν υποχρέωση να καταβάλουν κάθε προσπάθεια και να αξιοποιήσουν κάθε προσωπικό τους χάρισμα *«στην εργασία της οικοδόμησης του έθνους»*²⁴. Οι εκπαιδευτικοί και οι υπόλοιποι πολιτιστικοί παράγοντες ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, σε συζητήσεις και διαλέξεις, σε ειδικά οργανωμένες συγκεντρώσεις ή στις τυχαίες συναντήσεις και κουβέντες με τους μαθητές, τους γονείς και τους πολίτες πρέπει να στερεώνουν το εθνικό πνεύμα, τη σταθερότητα και την πολιτική πειθαρχία. Οι σύγχρονοι καιροί επιβάλλουν σε όλους να βρίσκονται στη θέση τους και να εργάζονται ακούραστα για την ενίσχυση του ηθικού του Βούλγαρου, όπως και για την οικοδόμηση της πολιτιστικής – εκπαιδευτικής ζωής της Βουλγαρίας²⁵.

²³ Ο.π. σ. 226

²⁴ Στο ίδιο

²⁵ Ο.π. σσ. 224 - 227

Παρατηρούμε πως το πνεύμα και ο σκοπός των οδηγιών είναι ξεκάθαρα: Η κρίση στη διεθνή σκηνή και στο εσωτερικό της χώρας δεν έχει προηγούμενο. Ο θάνατος του Τσάρου, οι βομβαρδισμοί, η διακοπή των σχολικών μαθημάτων, η ένοπλη δράση των κομμουνιστών και οι πιέσεις των «εχθρών» του έθνο – κράτους, η κακή πορεία του μεγάλου συμμάχου στον πόλεμο, οι αντιδράσεις της νόμιμης αντιπολίτευσης, οι δυσκολίες στον ανεφοδιασμό, τα οικονομικά προβλήματα, και άλλοι τόσο αποσταθεροποιητικοί παράγοντες συνταράσσουν τα θεμέλια του βουλγαρικού έθνο – κρατικού οικοδομήματος. «Ο στρατός» των εκπαιδευτικών έχοντας υποστεί συστηματική επιμόρφωση και μακρά άσκηση πάνω στην εργασία οικοδόμησης έθνους είναι ο πλέον αρμόδιος: α) να καταπραΰνει τον πανικό και την ανασφάλεια του πληθυσμού, β) να ανασκευάσει την προπαγάνδα των εχθρών του κράτους, γ) να τονώσει το εθνικό πνεύμα και την πίστη στα δίκαια της πατρίδας και δ) να επιτηρεί άγρυπνα τη νεολαία, εμποδίζοντας αρνητικές πολιτικές επιρροές να δράσουν πάνω της.

Αν η κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας είναι κρίσιμη, πολλαπλάσια κρίσιμη και επισφαλής είναι η διαβίωση του βουλγαρικού πληθυσμού στα νέα εδάφη, και κυρίως στην «περιφέρεια Αιγαίου». Εκεί υπερτερεί συντριπτικά ένας αλλοεθνής, εχθρικά διακεείμενος πληθυσμός, τα εμπόδια του ανεφοδιασμού είναι ανυπέρβλητα, και κυρίως, έχει εξαπλωθεί επικίνδυνα η αγγλική επιρροή και έχουν οργανωθεί δύο παράλληλα ένοπλα δίκτυα Ελλήνων ανταρτών. Η θέση και η αποστολή του Βούλγαρου δασκάλου στα μέρη αυτά είναι πραγματικά δύσκολη.

Στις 8 Φεβρουαρίου 1944 ο Υπουργός αποστέλλει στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές και στους διευθυντές γυμνασίων των νέων εδαφών την Εγκύκλιο αρ. 14²⁶, με την οποία επιδιώκει να τονώσει ηθικά και να συσπειρώσει εθνικά το διδακτικό προσωπικό των περιοχών αυτών. Σε μια πυκνογραμμένη σελίδα περιγράφεται και επαινείται με τα πιο κολακευτικά σχόλια η εντατική του εργασία μέσα στο σχολείο και η εξωσχολική, κοινωνική – πολιτιστική του δραστηριότητα κατά τα δύο τελευταία έτη. Αφού ο Υπουργός διαβεβαιώνει ότι η δραστηριότητα των εκπαιδευτικών των νέων εδαφών εκτιμάται επάξια από το Υπουργείο, εκφράζει την πίστη ότι αυτοί θα εξακολουθήσουν και στο μέλλον να εργάζονται με την ίδια αυτοθυσία και υποδειγματική αφοσίωση για την οικοδόμηση της ισχυρής ενοποιημένης Βουλγαρίας.

Στη συνέχεια και καθ' όλη τη διάρκεια του Φεβρουαρίου και του Μαρτίου του 1944 το Υπουργείο με σειρά εγκυκλίων προσπαθεί να συντονίσει το εκπαιδευτικό έργο μέσα στην έκρυθμη κατάσταση που προκάλεσαν οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί.

Στις 17 Φεβρουαρίου 1944²⁷ από τη Διεύθυνση μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης αποστέλλεται στα στελέχη μέσης εκπαίδευσης η Εγκύκλιος αρ. 27, με τίτλο «*Διαφύλαξη των οργάνων της σωματικής αγωγής*», η οποία περιέχει: 1) αναλυτικές οδηγίες για τον καθαρισμό, τη συντήρηση και τη φύλαξη των οργάνων γυμναστικής, 2) λεπτομερείς οδηγίες για την αναμόρφωση και βελτίωση, με τη συμμετοχή των μαθητών, του καθορισμένου του χώρου, στο προαύλιο του σχολείου, στον οποίο λαμβάνει χώρα το μάθημα της σωματικής αγωγής (χάραξη γηπέδου για τις αθλοπαιδιές, κατασκευή σκάμματος, κ.α.) και 3) οδηγίες για τη χάραξη του σχεδιαγράμματος του σχολικού γηπέδου σε κάθε σχολείο. Το σχεδιάγραμμα αυτό πρέπει να αποσταλεί στο Υπουργείο μέχρι τις 15 Μαρτίου 1944.

Η Εγκύκλιος αρ. 27 δείχνει ξεκάθαρα το σημαντικό ρόλο που απέκτησε το μάθημα της φυσικής αγωγής στο σχολικό πρόγραμμα.

²⁶ *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σ. 253

²⁷ Ο.π. σσ. 227 - 228

Στις 23 Φεβρουαρίου 1944 η Εγκύκλιος αρ. 35²⁸ που αποστέλλεται πάλι από το υπουργικό γραφείο συμπληρώνει τις εντολές της Εγκυκλίου αρ. 12. Συγκεκριμένα καλείται το σύνολο των εκπαιδευτικών που είναι εγκατεστημένοι σε κάθε οικισμό της χώρας, να συνέρχονται σε κοινή σύσκεψη τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα. Στη σύσκεψη αυτή κάθε εκπαιδευτικός πρέπει να δίνει απολογισμό για όλες τις ενέργειες στις οποίες κατά τη διάρκεια της εβδομάδας προέβη, προκειμένου να εφαρμόσει τις εντολές της Εγκυκλίου αρ. 12. Με βάση αυτά τα στοιχεία πρέπει να συγκροτούνται οι μηνιαίες αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών προς το Υπουργείο. Τέλος σύμφωνα με την εγκύκλιο αρ. 35 σε αυτές τις γενικές συσκέψεις πρέπει να σχεδιάζεται η δραστηριότητα των εκπαιδευτικών για την επόμενη σχολική χρονιά.

Εξάλλου με την Εγκύκλιο αρ. 40 από τη 1 Μαρτίου 1944 με τίτλο «*Εκμετάλλευση των αξιών της λαϊκής μας δημιουργίας και διοργάνωση γιορτών με παραδοσιακό χαρακτήρα*»²⁹, οι εκπαιδευτικές αρχές, εκμεταλλεζόμενες το γεγονός ότι τμήμα των μαθητών των πόλεων, λόγω των βομβαρδισμών, παραμένει σε χωριά, επιδιώκουν να φέρουν σε επαφή τους μαθητές με την πηγαία λαϊκή κουλτούρα. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η σύγκλιση του αστικού με τον αγροτικό πληθυσμό αλλά η επιδιωκόμενη σύγκλιση μεταξύ του έθνους και της πνευματικής ηγεσίας.

Η εγκύκλιος αρχικά τονίζει τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που παίζει η εθνική λαϊκή δημιουργία στην κουλτούρα και την εκπαίδευση όλων των πολιτισμένων χωρών. Το πατριωτικό αίσθημα μπορεί να στερεωθεί μόνο μέσω της βαθιάς γνωριμίας με τις δημιουργίες της εθνικής λαϊκής μεγαλοφυΐας, σχολιάζει η εγκύκλιος.

Στη συνέχεια ο Υπουργός εκφράζει την ικανοποίηση του Υπουργείου από το γεγονός ότι τα βουλγαρικά παραδοσιακά τραγούδια και οι χοροί καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στις γιορτές, τα κονσέρτα και τις πολιτιστικές σχολικές εκδηλώσεις. Για το λόγο αυτό επαινεί ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς της βουλγαρικής γλώσσας, της μουσικής και της φυσικής αγωγής, οι οποίοι έφεραν σε επαφή τα παιδιά με την ποιοτική ποίηση, μουσική και χορογραφία του έθνους³⁰.

Αμέσως μετά τονίζεται η μοναδική ευκαιρία που παρουσιάζεται κάτω από τις δεδομένες συνθήκες, να έρθουν σε επαφή οι μαθητές άμεσα με το λαϊκό πολιτισμό και τις παραδοσιακές βουλγαρικές δημιουργίες.

Για το λόγο αυτό δίνεται η εντολή στους διδάσκοντες της βουλγαρικής γλώσσας, της μουσικής και της φυσικής αγωγής να συστήσουν στους μαθητές που εγκαταστάθηκαν στα χωριά να προβούν σε καταγραφή των λαϊκών προφορικών παραδόσεων, όπως: παραμύθια, τραγούδια, γνωμικά και παροιμίες, χαρακτηριστικές λέξεις και φράσεις, παραδοσιακές εκδηλώσεις, λαϊκές μελωδίες και χορούς. Προτείνεται μάλιστα και η κατάλληλη βιβλιογραφία.

Η δεύτερη εντολή της εγκυκλίου αφορά στη διοργάνωση των γιορτών. Σύμφωνα με τις εντολές της Εγκυκλίου αρ. 12 οι εκπαιδευτικές αρχές οφείλουν να διοργανώνουν γιορτές και εκδηλώσεις, για την ανύψωση του ηθικού του πληθυσμού. Στο πρόγραμμα αυτών των εκδηλώσεων πρέπει να συμμετέχουν, πέρα από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, και ντόπιοι ταλαντούχοι ερμηνευτές και καλλιτέχνες (αφηγητές, αυλητές, λυράρηδες, γκαϊντατζήδες, χορευτές, κ.α.). Το παραπάνω κρίνεται απαραίτητο, διότι η τέχνη αυτών των ανθρώπων φέρει τα σημάδια της καθαρής, αυθεντικής βουλγαρικής δημιουργίας. «*Με τον τρόπο αυτό θα πραγματοποιηθεί και η επιθυμητή πιο στενή σύνδεση μεταξύ του έθνους και της πνευματικής ηγεσίας*»³¹.

²⁸ Ο.π. σσ. 228 - 229

²⁹ *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σ. 231

³⁰ Στο ίδιο

³¹ Ο.π. σ. 231

Τη σημασία και τις προεκτάσεις αυτής την πολυπόθητης στενότερης σύνδεσης του έθνους με την πνευματική ηγεσία του την αντιλαμβανόμαστε πληρέστερα μέσα από τα τεύχη της εφημερίδας για την Πολιτιστική Εβδομάδα στο χωριό. Στο τεύχος της Πρώτης Πολιτιστικής Εβδομάδας στο χωριό διαβάζουμε στο άρθρο του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, Γιόντσοφ:

«...Να είμαστε πιο κοντά σε αυτό (εν. στο χωριό), να είμαστε πάνω από αυτό, αφού πιστά του προσφέρουμε την αγάπη μας. Έτσι θα μπορέσουμε να συντηρήσουμε τη διάσταση ανάμεσα στο έθνος και την πνευματική ηγεσία, θα κατορθώσουμε την πνευματική ενοποίηση, η οποία είναι ενέχυρο για την ευδοκίμηση ολόκληρου του έθνους»³².

Ειδικότερα στο φύλλο της Τρίτης Πολιτιστικής Εβδομάδας στο χωριό γράφει ο Γιόντσοφ:

«Η βουλγαρική πνευματική ηγεσία σήμερα έχει διαφορετική σχέση με αυτούς τους οικισμούς κάτω από τις στέγες των οποίων χτυπά η καρδιά ενός μεγάλου έθνους³³. Αυτή συνειδητοποιεί ότι είναι απαραίτητο να εξασφαλίσει στο βουλγαρικό χωριό μια πιο ευτυχισμένη ζωή, αφού δημιουργήσει γι' αυτό συνθήκες για ευζωία και ευημερία, για πνευματικό διαφωτισμό και πολιτιστική αναβάθμιση. Αυτή επιδιώκει να συντηρήσει την πνευματική απόσταση ανάμεσα στην πόλη και το χωριό, να προσεγγίσει ηθικά και πολιτιστικά τον αστό με τον χωρικό, να θέσει και στους πρώτους και στους δεύτερους τα ίδια και τα αυτά χρέη, για την αναβάθμιση και την ενίσχυση του βουλγαρικού κράτους, για την πρόοδο του συνόλου του βουλγαρικού έθνους.»³⁴

Μέσα από τα παραπάνω αποσπάσματα φανερά ανιχνεύεται η προσπάθεια της επίσημης εθνικής ιδεολογίας να ομογενοποιήσει εθνικά τα αγροτικά στρώματα της υπαίθρου και μέσω της πνευματικής καλλιέργειας να τα κάνει κοινωνούς του επίσημου εθνικού μύθου.

Η Εγκύκλιος αρ. 40 από την 1^η Μαρτίου 1944 κατευθύνει τον εκπαιδευτικό κόσμο να σκύψει με προσοχή πάνω στον παραδοσιακό πολιτισμό του χωριού και να αφουγκραστεί την ψυχή του έθνους. Έτσι θα επιτευχθεί η σύνθεση των τμημάτων του πληθυσμού σε οργανική εθνική ολότητα.

Επιπλέον, μέσα στα πλαίσια του συντονισμού του εκπαιδευτικού έργου, το Υπουργείο συστήνει στους διευθυντές και τους εκπαιδευτικούς των γυμνασίων να περιοδεύουν στους διάφορους οικισμούς της περιοχής του γυμνασίου τους. Με τον τρόπο αυτό θα ενημερώνονται για τον τρόπο ζωής των μαθητών τους και θα τους παρέχουν την πνευματική καθοδήγηση που απαιτεί το πνεύμα της εποχής, όπως και οδηγίες για εργασία στο σπίτι³⁵.

Επίσης ειδικές συστάσεις και οδηγίες αποστέλλει το Υπουργείο προς τα σχολεία όλης της χώρας για τη διοργάνωση των εκδηλώσεων για τους 6 μήνες από το θάνατο του Τσάρου, αλλά και προς τιμήν των Αγίων Κύριλλου και Μεθόδιου. Οι εκδηλώσεις

³² Φ 177, οπ. 2, a.e. 2251, σ. 188

³³ Στο ίδιο άρθρο λίγο παραπάνω αναφέρεται ότι μέχρι πριν λίγο καιρό πριν η πνευματική ηγεσία παρέμενε ξένη και κουφή στις πολιτιστικές και υλικές ανάγκες των αγροτικών στρωμάτων. Βλ. επόμενη υποσημείωση.

³⁴ Φ 177, οπ. 2, a.e. 2251, σ. 191

³⁵ *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σ. 245. Οι επαγγελματικές αυτές μετακινήσεις θα πληρωθούν από το ταμείο των γυμνασίων «Εκδρομές».

αυτές πρέπει να είναι άρτια διοργανωμένες, αλλά στη βάση πάντα των δυνατοτήτων που οι κρίσιμοι καιροί υπαγορεύουν σε κάθε οικισμό³⁶.

Εξάλλου έχουμε ήδη αρκετές φορές διαπιστώσει τη μεγάλη σημασία που αποδίδει το Υπουργείο στην παιδαγωγική δύναμη του επαίνου. Με το ίδιο πνεύμα αποστέλλει στις 28 – 2 – 1944 στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης της χώρας την Εγκύκλιο αρ. 44, η οποία περιέχει τις πατριωτικές δράσεις και εκδηλώσεις αυτοθυσίας μαθητών γυμνασίων από όλη τη χώρα³⁷.

Οι τελευταίες συστάσεις και κατευθύνσεις για τη σχολική και εξωσχολική δραστηριότητα εκπαιδευτικών και μαθητών, μέσα στις ιδιαίτερες συνθήκες που προκάλεσαν οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί, αποστέλλονται από το Υπουργείο με τη μακροσκελή Εγκύκλιο αρ. 80 από τις 18 Μαρτίου 1944³⁸.

Οι εντολές που προτάσσονται σκοπεύουν στη σύσφιξη της υπηρεσιακής πειθαρχίας των εκπαιδευτικών και στην εντατικοποίηση του υπηρεσιακού ελέγχου των προϊσταμένων προς τους υφισταμένους τους. Επιπρόσθετα σε πολλά σημεία του εγγράφου επαναλαμβάνεται η υπόμνηση πως το Υπουργείο παρακολουθεί στενά τον τρόπο εφαρμογής των εντολών του και με βάση και αυτό το κριτήριο θα βαθμολογήσει και τα στελέχη εκπαίδευσης και τους εκπαιδευτικούς.

Επιπλέον από τη συγκεκριμένη εγκύκλιο πληροφορούμαστε πως το Υπουργείο λάμβανε διαρκώς από τα σχολεία της χώρας αιτήματα για διευκρινήσεις πάνω στις οδηγίες της Εγκυκλίου αρ. 12, αναφορές για αδυναμία εκτέλεσης των εντολών λόγω έλλειψης σχολικών κτιρίων ή κατάλληλων συνθηκών, κ.α.. Για το λόγο αυτό το Υπουργείο ξεκαθαρίζει ρητά πως μετά τις οδηγίες της συγκεκριμένης εγκυκλίου (αρ.80) δεν πρόκειται να ξαναστείλει άλλες και στο εξής ο εκπαιδευτικός κόσμος πρέπει να εκτελεί τις εντολές με βάση τις τοπικές συνθήκες και δυνατότητες, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα την προσωπική του πρωτοβουλία³⁹.

Σε γενικές γραμμές οι οδηγίες της Εγκυκλίου αρ. 80 κινούνται στο ίδιο πνεύμα με τις αντίστοιχες της Εγκυκλίου αρ. 12. Ωστόσο συγκεκριμενοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό και κινούνται σε πρακτικότερη βάση. Συγκεκριμένα, καθορίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να εργάζονται καθημερινά 8 ώρες, οι οποίες θα διατίθενται στις διάφορες εργασίες τους με τους μαθητές, στην ανάπτυξη κοινωνικής δράσης, αλλά και στην προετοιμασία αυτών των δράσεων. Δεύτερον παρέχονται διευκρινήσεις για την κατάρτιση σε κάθε οικισμό α) *εβδομαδιαίου προγράμματος ενδο - σχολικής δράσης*, για την εξύψωση του εθνικού πνεύματος και την παγίωση της κρατικής - πολιτικής συνείδησης των μαθητών και β) *συγκεκριμένου σχεδίου εξωσχολικής δραστηριότητας με καθορισμένο ημερολογιακό πρόγραμμα*. Επιπλέον ορίζεται πως οι μαθητές πρέπει να λαμβάνουν μέρος σε αγροτικές – οικονομικές δραστηριότητες (καθαρισμός των προαυλίων, των πλατειών, κ.α., φροντίδα οικοσυστημάτων ζώων, συλλογή παλιού σιδήρου, κ.α.)⁴⁰.

Τέλος καθορίζεται ειδικότερο και πιο συγκεκριμένο πλαίσιο ελέγχου και ποινών των μαθητών μέσα στις ιδιόζουσες συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί⁴¹.

Εξάλλου εντατικές προσπάθειες καταβάλλει το Υπουργείο προκειμένου να τακτοποιήσει όλα τα εκκρεμή ζητήματα φοίτησης, προαγωγής, εξετάσεων και απόλυσης των μαθητών όλων των σχολικών βαθμίδων, που προέκυψαν με τη διακοπή των σχολικών μαθημάτων. Στο τεύχος αρ. 51 της Εφημερίδας της

³⁶ Ο.π. σ. 229 και σσ. 240 - 241

³⁷ Ο.π. σσ. 244 - 245

³⁸ Ο.π. σσ. 234 - 236

³⁹ Ο.π. σ. 234

⁴⁰ Ο.π. σ. 235

⁴¹ Ο.π. σ. 236

Κυβέρνησης από τις 6 Μαρτίου 1944 δημοσιεύονται τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στους παρακάτω κανονισμούς:

1. Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για τα εθνικά βασικά σχολεία.
2. Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για τα γυμνάσια
3. Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό για τις απολυτήριες εξετάσεις στα γυμνάσια
4. Τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στον Κανονισμό και το πρόγραμμα των εξετάσεων του προγυμνασίου

Οι τροποποιήσεις αυτές στους παραπάνω κανονισμούς παρέχουν ουσιαστικές διευκολύνσεις στους μαθητές για την αποπεράτωση της σχολικής χρονιάς. Οι βασικότερες από αυτές είναι ότι α) οι μαθητές των σχολείων όλων των βαθμίδων προβιβάζονται αυτόματα στην επόμενη τάξη και β) οι μαθητές της ΙΙΙ τάξης προγυμνασίου και της VIII τάξης γυμνασίου απαλλάσσονται από γραπτές και προφορικές εξετάσεις σε εκείνα τα μαθήματα, στα οποία κατά τη διάρκεια του συνολικού κύκλου σπουδών του προγυμνασίου και του γυμνασίου βαθμολογήθηκαν τουλάχιστον με «μέτρια» (3)⁴².

Ταυτόχρονα το Υπουργείο, με μια σειρά Εγκυκλίων που ξεκίνησε ήδη από τα τέλη Φεβρουαρίου 1944 να αποστέλλει στα γυμνάσια και τα ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών της χώρας, επιδιώκει να ρυθμίσει όλες τις λεπτομέρειες που αφορούν στη διεξαγωγή των απολυτηρίων εξετάσεων, στον καθορισμό των εξεταστικών κέντρων και τον υπολογισμό της τελικής βαθμολογίας των μαθητών⁴³.

8.1.3. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Οι οδηγίες για την εργασία των εκπαιδευτικών μετά τη διακοπή των μαθημάτων εξαιτίας των βομβαρδισμών (Εγκύκλιοι αρ.12, αρ.35, αρ.40 κ.α.), είδαμε ότι επιβάλλουν την ανάπτυξη μιας κοινωνικής δραστηριότητας σε μεγάλη κλίμακα: διοργάνωση ανοικτών γιορτών και εκδηλώσεων με υψηλό πατριωτικό πνεύμα, καθημερινές επαφές και συζητήσεις με τον πληθυσμό, απαντήσεις σε ερωτήματα που τον βασανίζουν, παροχή βοήθειας σε όποιο ίδρυμα ή υπηρεσία εκτελεί κοινωφελή εργασία ή αναλαμβάνει μορφωτικές, εθνικές, κοινωνικές, υγειονομικές κ.α. πρωτοβουλίες, στροφή σε οικονομικές δραστηριότητες σε συνεργασία με τους μαθητές (φροντίδα ζώων, έρανοι, συλλογή σιδήρου, καθαρισμός προαυλίων κ.α).

Ταυτόχρονα το Υπουργείο, ήδη από το Φεβρουάριο του 1944, συνειδητοποιεί το σημαντικό κοινωνικό ρόλο που μπορεί να παίξει μέσα στην έκρυθμη κοινωνική κατάσταση που προκλήθηκε στη χώρα, ο θεσμός των Εστιών της πατριδογνωσίας. Με την Εγκύκλιο, λοιπόν, αρ. 21 από τις 12-2-1944⁴⁴ εκφράζει την ικανοποίησή του, επειδή τέτοιες εστίες δημιουργήθηκαν και αναπτύσσουν πολιτιστική δραστηριότητα σε όλα σχεδόν τα γυμνάσια και τα ινστιτούτα της χώρας. Επιπλέον καλεί τα γυμνάσια που δεν ίδρυσαν ακόμη τέτοιες εστίες, να το πράξουν άμεσα. Ακόμη καλεί τα συμβούλια των Εστιών πατριδογνωσίας να συναισθανθούν την κρισιμότητα των καιρών και να πράξουν ό,τι είναι δυνατό, για να διατηρήσουν ακμαίο το ηθικό του

⁴² Αναλυτικά για τις διευκολύνσεις αυτές βλ. Манев, Правилници по Министерството..., *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 156 - 158

⁴³ Εγκύκλιος αρ. 40 και αρ. 41 από τις 25 Φεβρουαρίου, Εγκύκλιοι αρ. 59 από τις 6 Μαρτίου, αρ. 61 από τις 7 Μαρτίου, αρ. 79 από τις 18 Μαρτίου και αρ. 99 από τις 25 Μαρτίου, *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 243 - 252

⁴⁴ *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 241 - 242

πληθυσμού και να τονώσουν το εθνικό του αίσθημα. Ο πιο εύστοχος τρόπος, σύμφωνα με την εγκύκλιο, είναι η διοργάνωση λογοτεχνικών – μουσικών συναντήσεων, στο πλαίσιο των οποίων θα αναλύονται διάφορα εθνικά, λαογραφικά, ιστορικά, κ.α. θέματα. Η εγκύκλιος τονίζει ότι πέρα από την καθαρά επιστημονική εργασία, μεγάλο βάρος πρέπει να δίνεται στην οικοδόμηση της εθνικής συνείδησης. Για το λόγο αυτό προτείνεται μια σειρά θεμάτων με αυστηρά εθνοκεντρικό και εθνο – λατρευτικό χαρακτήρα, τα οποία πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού κατά τις συναντήσεις που διοργανώνουν οι Εστίες πατριδογνωσίας⁴⁵.

8.1. 4. Πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Εξαιτίας της κατάστασης που διαμορφώθηκε στο εσωτερικό της χώρας μετά την έναρξη των βομβαρδισμών, ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας συγκάλεσε μέσα στο Φεβρουάριο του 1944 δύο συναντήσεις των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας.

Η πρώτη συνδιάσκεψη συγκλήθηκε στο Βελίκο Τύρνοβο κατά τις 4, 5 και 6 Φεβρουαρίου⁴⁶. Καταρχήν μελετήθηκαν οι αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών για την κατάσταση του σχολικού έργου στις αντίστοιχες περιφέρειες κατά το 1^ο εξάμηνο και ακολούθησαν τα ανάλογα συμπεράσματα. Στη συνέχεια η συνδιάσκεψη ασχολήθηκε με τον καταρτισμό συγκεκριμένου σχεδίου για τη διδακτική, παιδαγωγική και πολιτιστική δραστηριότητα που πρέπει να αναλάβουν οι εκπαιδευτικοί μετά τα τελευταία γεγονότα.

Στη συνάντηση αυτή δόθηκε εντολή στους περιφερειακούς σχολικούς επιθεωρητές να συγκαλέσουν άμεσα σε γενική συνδιάσκεψη τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές και τους διευθυντές των γυμνασίων και των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών στην περιφέρειά τους. Στις συνδιασκέψεις αυτές, σύμφωνα με τις διαταγές του Υπουργείου, πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη διατήρηση της ψυχραιμίας και της πειθαρχίας στον πληθυσμό. Επιπλέον είναι απαραίτητο να καταρτιστεί συγκεκριμένο σχέδιο διεξαγωγή της διδασκαλίας, της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικής - πολιτιστικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών, ξεχωριστά σε κάθε περιφέρεια. Το σχέδιο αυτό πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στις νέες συνθήκες, όπως αυτές διαμορφώθηκαν ξεχωριστά σε κάθε περιοχή του κράτους.

Οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πάλι διατάχθηκαν να συγκεντρώσουν τους κεντρικούς διευθυντές στις επαρχίες τους και να τους δώσουν κατευθύνσεις στο πνεύμα των αποφάσεων της γενικής περιφερειακής συνδιάσκεψης⁴⁷.

Η επόμενη συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών συγκλήθηκε στις 25 Φεβρουαρίου στη Σόφια και τις εργασίες της άνοιξε ο ίδιος ο Υπουργός, Μπ. Γιόντσοφ⁴⁸. Στο λόγο του επικεντρώθηκε στην εργασία της διαπαιδαγώγησης, η οποία προέχει κατά την περίοδο που διανύεται, και κυρίως στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών μέσης εκπαίδευσης, οι οποίοι μετά τη διακοπή των σχολικών μαθημάτων

⁴⁵ Ο.π. σ. 242. Μερικά από τα θέματα που προτείνονται είναι: η δύναμη της βουλγαρικής ψυχής, οι ηθικές ποιότητες του Βούλγαρου, το εθνικό βουλγαρικό αίσθημα, τα κατορθώματα των διαφωτιστών της αναγέννησης, η σκέψη του θριάμβου και της αυτοθυσίας μπροστά στο βωμό της Πατρίδας, και άλλα παρόμοιου χαρακτήρα.

⁴⁶ Αναλυτικά για το περιεχόμενο της συνδιάσκεψης βλ. *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (τομ XLIII, κη. 1-2-3-4), σσ. 167 - 169

⁴⁷ Ο.π. 169

⁴⁸ Στο ίδιο, σσ. 169 - 171

εκτίθενται περισσότερο στην ξένη προπαγάνδα. Οι μαθητές αυτοί πρέπει να τεθούν υπό την άγρυπνη εποπτεία των εκπαιδευτικών που είναι διορισμένοι ή εγκαταστάθηκαν σε κάθε οικισμό. Επιπλέον πρέπει οπωσδήποτε να είναι απασχολημένοι διαρκώς με πάσης φύσεως μορφωτικές, πολιτιστικές ή κοινωφελείς δράσεις (πρωινά, γιορτές, επιστημονικές εργασίες, γεωργικές εργασίες, αναδάσωση, κ.α.). Τέλος ο Υπουργός έθεσε το βασικό σκοπό της συνδιάσκεψης, ο οποίος είναι να ανιχνευτούν όλα τα μέσα, με τα οποία θα συνεχιστεί η εκπαιδευτική δραστηριότητα της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης στους μαθητές, τους γονείς και την κοινωνία⁴⁹.

Στη συνέχεια οι περιφερειακοί σχολικοί επιθεωρητές ανέγνωσαν τις αναφορές τους, δηλαδή τι μέτρα έλαβαν προκειμένου να εφαρμόσουν τις αποφάσεις της συνδιάσκεψης στο Βελίκο Τύρνοβο (συνεδριάσεις με τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές και τους διευθυντές μέσης εκπαίδευσης, κατάρτιση σχεδίων δράσης σε κάθε περιφέρεια και οικισμό ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, κ.α)⁵⁰.

Αφού έλαβαν έγκριση των πεπραγμένων τους, τους δόθηκαν επιπλέον διευκρινήσεις και κατευθύνσεις για τη διαπαιδαγώγηση της μαθητιώσας νεολαίας μέσα στη συγκυρία της διακοπής των σχολικών μαθημάτων. Επιπρόσθετα τονίστηκε σε αυτούς η μεγάλη αναγκαιότητα ανάπτυξης αυτενέργειας και πατριωτικής πρωτοβουλίας από πλευράς των διευθυντών και των συλλόγων των εκπαιδευτικών⁵¹.

Επιπλέον η συνδιάσκεψη ασχολήθηκε επί μακρόν με την αυστηρή παρακολούθηση της νεολαίας των σχολείων μέσης εκπαίδευσης, την προφύλαξη της από τη βλαβερή προπαγάνδα και την καθοδήγησή της πάνω σε υγιείς πνευματικές βάσεις. Πάνω στο ζήτημα αυτό χαράχτηκε ειδικό πλαίσιο δράσης των εκπαιδευτικών.

Τέλος ιδιαίτερα τονίστηκαν δύο σημεία : α) η στήριξη που πρέπει να παρέχει ο εκπαιδευτικός στο δυναμικό έργο των μορφωτικών συλλόγων (σε δραστηριότητες όπως θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές ταινίες, εορταστικές εκδηλώσεις, πρωινά, κ.α.) και β) η ανάγκη στενής επιτήρησης και της εξωσχολικής νεολαίας, με στόχο την προστασία της από τη βλαβερή επίδραση των εχθρών του έθνους και του κράτους⁵².

Εξάλλου η τελευταία συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 έλαβε χώρα στις 19 και 20 Μαΐου 1944, στο χωριό Ντόλνα Μπάνια⁵³. Η συνδιάσκεψη ασχολήθηκε με τα εξής θέματα:

1) *Αναφορά των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών για τη δράση που ανέλαβαν προκειμένου να εφαρμόσουν τις αποφάσεις της προηγούμενης συνδιάσκεψης.* Από τις αναφορές των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών για την κατάσταση του σχολικού έργου στις περιφέρειές τους, προκύπτει ότι : α) από τις αρχές Φεβρουαρίου 1944 στα δημοτικά σχολεία της χώρας τα μαθήματα διεξήχθησαν σχεδόν κανονικά. Μέσα σε 3 – 4 ώρες καθημερινά διδάσκονταν όλα τα αντικείμενα, εκτός από τα τεχνικά (γυμναστική, χειροτεχνία, ωδική). Στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης τα μαθήματα διεξήχθησαν υπό μορφή σεμιναρίων, εισηγήσεων, συνδιαλέξεων, κ.α., στη διάρκεια των οποίων αναλύονταν επιστημονικά και γενικά πολιτιστικά θέματα, σημαντικές στιγμές της βουλγαρικής ιστορίας, κ.α., β)

⁴⁹ Ο.π. σ. 169

⁵⁰ Ο.π. σσ. 170 - 171

⁵¹ Ο.π. σ. 171

⁵² Στο ίδιο

⁵³ Αναλυτικά βλ. Πρωτόκολλο της σύσκεψης των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών, που συγκλήθηκε στις 19 και 20 Μαΐου 1944 στο χωριό Ντόλνα Μπάνια (Ихтиманско), Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 94 – 110. Η σύγκληση της συνδιάσκεψης σε χωριό εξηγείται από το γεγονός ότι οι πόλεις συστηματικά βομβαρδίζονταν.

εκτεταμένη υπήρξε και η εξωσχολική, κοινωνική – πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών σε όλες τις πόλεις και τα χωριά της χώρας, υπό τη μορφή συζητήσεων, εκδηλώσεων, θεατρικών παραστάσεων, σεμιναρίων για παραδοσιακούς χορούς, για τραγούδια και για διάφορα επιστημονικά θέματα, διοργάνωσης χορωδιών και εκκλησιαστικών χορωδιών, συγκέντρωσης χρηματικής βοήθειας για τους ανθρώπους που επλήγησαν από τους βομβαρδισμούς, επισκέψεων και προσφοράς δώρων σε στρατιώτες, υπό τη μορφή γιορτών προς τιμήν εθνικών ηρώων, κ.α.

2) *Οργάνωση της εργασίας κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών.* Η συνδιάσκεψη αποφάσισε ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί σε κάθε οικισμό, μόνιμοι και εγκατεστημένοι λόγω των βομβαρδισμών, πρέπει να διοργανώσουν α) παιδικούς σταθμούς για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που οι γονείς τους ασχολούνται με τις γεωργικές εργασίες, β) αθλοπαιδιές για τα παιδιά των βασικών σχολείων που είναι εγκατεστημένα στους οικισμούς και δεν ασχολούνται με τις γεωργικές εργασίες, γ) ομάδες εργασίας για τους γυμνασιακούς μαθητές που δεν απασχολούνται στις γεωργικές εργασίες. Οι ομάδες αυτές θα εκτελούν τις αναγκαίες γεωργικές εργασίες για λογαριασμό των οικογενειών εκείνων, που τα αρσενικά μέλη τους έχουν στρατολογηθεί. Επίσης συστήνεται για μια φορά ακόμη ο αυστηρός έλεγχος των μαθητών γυμνασίου.

3) *Σχέδιο που αφορά στην εργασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης κατά την ερχόμενη σχολική χρονιά 1944 – 1945, με στόχο τα μαθήματα να διεξαχθούν κανονικά.* Η επισκόπηση του θέματος αυτού ξεκινά με τη διαπίστωση ότι όλοι οι γονείς έχουν εκφράσει την επιθυμία κατά την ερχόμενη σχολική χρονιά τα μαθήματα να διεξαχθούν κανονικά σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό η συνδιάσκεψη αποφασίζει τα εξής: α) σε όσα χωριά το επιτρέπουν οι συνθήκες να σχηματιστούν γυμνασιακές τάξεις, ώστε όλοι οι γυμνασιακοί μαθητές των οποίων οι οικισμοί εκκενώθηκαν και εγκαταστάθηκαν σε άλλους, να μπορέσουν να φοιτήσουν κανονικά. β) Προκειμένου τα μαθήματα να ξεκινήσουν κανονικά και στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης, η συνδιάσκεψη προσπαθεί να ρυθμίσει όλες τις παραμέτρους που αφορούν στην τοποθέτηση του διδακτικού προσωπικού, λαμβανομένου υπόψη ότι πολλοί οικισμοί εκκενώθηκαν και ο πληθυσμός τους εγκαταστάθηκε σε άλλους οικισμούς.

4) *Μέτρα για την ενίσχυση και στερέωση του εθνικού πνεύματος της νεολαίας και του εθνικού σώματος, καθώς και για τη στερέωση του εσωτερικού μετώπου του κράτους.* Η συνδιάσκεψη διαπίστωσε πως τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του σχεδιασμού που επεξεργάστηκαν οι δύο προηγούμενες συνδιασκέψεις των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών ήταν άριστα. Για το λόγο αυτό αποφασίζει να εξακολουθήσουν να εφαρμόζονται τα ίδια μέτρα⁵⁴.

Τέλος μεγάλη σημασία κατά τη χρονιά αυτή αποδόθηκε στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών εκείνων που δίδασκαν το μάθημα της σωματικής αγωγής.

Στα τέλη Φεβρουαρίου 1944 το Υπουργείο κρίνει ότι καθώς τα μαθήματα έχουν διακοπεί, καλό είναι, μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, να εφαρμοστεί η καθιερωμένη πρακτική των δεκαήμερων επιμορφωτικών σεμιναρίων στο μάθημα της σωματικής αγωγής⁵⁵. Τα σεμινάρια αυτά θα διοργανωθούν σε οικισμούς που δεν επλήγησαν από τους βομβαρδισμούς. Οφείλουν να τα παρακολουθήσουν σε τμήματα των 25 με 30 ατόμων όλοι οι εκπαιδευτικοί των δημοτικών σχολείων και των προγυμνασίων που διδάσκουν το συγκεκριμένο αντικείμενο.

⁵⁴ Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 94 – 110

⁵⁵ Εγκύκλιος αρ. 37 από τις 24 Φεβρουαρίου 1944, Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 229 – 230

Τον Απρίλιο πάλι του ίδιου χρόνου διεξήχθη το 5^ο Κρατικό σεμινάριο για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών προγυμνασίου στο μάθημα της σωματικής αγωγής, κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο του 1944⁵⁶. Στα σεμινάρια αυτά θα γίνονταν δεκτοί, κατόπιν ιατρικού ελέγχου και εξετάσεων σε αθλήματα, 80 μόνιμοι εκπαιδευτικοί προγυμνασίου (30 γυναίκες και 50 άνδρες, μέχρι 28 χρόνων). Το σεμινάριο θα ολοκληρωνόταν με εξετάσεις. Οι εκπαιδευτικοί που θα ολοκλήρωναν επιτυχώς το σεμινάριο, θα έδιναν άμεσα κρατικές εξετάσεις για την απόκτηση της άδειας άσκησης του επαγγέλματος και το διορισμό τους ως καθηγητές της σωματικής αγωγής, με την προϋπόθεση ότι είχαν διδάξει κατά τα δύο προηγούμενα σχολικά έτη το μάθημα της σωματικής αγωγής⁵⁷.

8.1.5. Υλικές συνθήκες

Οι βομβαρδισμοί που ξεκίνησαν τον Ιανουάριο του 1944 προφανώς κατέστρεψαν μεγάλο μέρος των σχολικών υποδομών. Η επαναλειτουργία των σχολείων θα ήταν δυνατή μόνο με αποκατάσταση των ζημιών ή ακόμη και ολική ανοικοδόμηση των σχολικών κτιρίων. Ο Υπουργός Εσωτερικών και Δημόσιας Υγείας προβλέποντας το τεράστιο κόστος της διαδικασίας αυτής, ήδη από την 1^η Απριλίου στέλνει προς όλα τα στελέχη της διοίκησης της χώρας την Εγκύκλιο αρ. 2279⁵⁸ με τίτλο «*Φροντίδες των δημάρχων για το εκπαιδευτικό έργο στους δήμους*». Στην εγκύκλιο αυτή, και προκειμένου να ξεκινήσει η σχολική χρονιά 1944 – 1945 μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου, ο Υπουργός Εσωτερικών και Δημόσιας Υγείας α) υπενθυμίζει αναλυτικά στους δημάρχους της χώρας όλα όσα προβλέπει ο νόμος για τις οικονομικές υποχρεώσεις των δήμων απέναντι στα σχολεία, β) τονίζει ότι οι επιδιόρθωση των σχολικών κτιρίων και ο εφοδιασμός τους με επίπλωση και σχολικό εξοπλισμό πρέπει να ολοκληρωθεί μέσα στους καλοκαιρινούς μήνες και γ) προειδοποιεί ότι από εδώ και πέρα το Υπουργείο Εσωτερικών θα ελέγχει αυστηρά εάν οι δήμαρχοι εκτέλεσαν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα σχολεία και θα επιβάλλει αυστηρές ποινές για κάθε απείθεια.

Εξάλλου από τον Πίνακα με τα *Στοιχεία για τις δαπάνες για τη Μακεδονία και τη Θράκη από τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Υγείας, από το 1941 έως το 1944, μέχρι τις και τις 30 Αυγούστου 1944*⁵⁹, διαπιστώνουμε μικρή αύξηση στο συνολικό ποσό που δαπάνησε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για την εκπαίδευση της «περιφέρειας Αιγαίου» κατά το οικονομικό έτος 1944 σε σχέση με αυτό του προηγούμενου έτους. Η μικρή αυτή αύξηση οφείλεται και πάλι σε αύξηση των δαπανών μισθοδοσίας των υπηρετούντων στην περιφέρεια εκπαιδευτικών. Αυτό είναι λογικό, καθώς, όπως θα δούμε παρακάτω, ο αριθμός των εκπαιδευτικών της περιφέρειας αυξήθηκε σε σχέση με την προηγούμενη σχολική χρονιά, ακολουθώντας την αύξηση των σχολικών μονάδων.

Αντίθετα όλες οι υπόλοιπες δαπάνες παρουσιάζουν δραματική μείωση. Η μεγαλύτερη μείωση συγκριτικά παρατηρείται στον τομέα της υλικής συντήρησης των

⁵⁶ Εγκύκλιος αρ. 109 από τις 20 Απριλίου 1944, όπ. σσ. 259 - 260

⁵⁷ Οι υπόλοιποι, που δεν είχαν συμπληρώσει την προαπαιτούμενη διετία διδασκαλίας του μαθήματος, θα έδιναν κρατικές εξετάσεις μετά τη συμπλήρωσή της. Ό.π. σ. 260

⁵⁸ Αντίγραφο της Εγκυκλίου αρ. 2279 του Υπουργείου Εσωτερικών αποστέλλει ο Διευθυντής του τμήματος βασικής εκπαίδευσης, Στοϊλοφ, προς τους περιφερειακούς και επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της χώρας, συνημμένο στην Εγκύκλιο αρ.116 από τις 24 Απριλίου 1944, *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 261-262.

⁵⁹ Φ 177, оп. 2, а.е. 2614, с. 30. Βλ. και στο Παράρτημα τον Πίνακα 3

σχολικών μονάδων (επίπλωση και εξοπλισμός, συντήρηση κτιρίων, γραμματειακός εξοπλισμός, διδακτικά βοηθήματα και εγχειρίδια) και στον τομέα της μαθητικής σίτισης. Η αιτία για τις μειώσεις αυτές μπορεί να αναζητηθεί στις ιδιαίζουσες συνθήκες που προκλήθηκαν στη χώρα με την έναρξη των βομβαρδισμών.

Εξάλλου οι υπόλοιποι κρατικοί φορείς, πέρα από το Υπουργείο Παιδείας, που συνεισφέρουν στην υλική συντήρηση του σχολικού έργου, δαπάνησαν κατά το οικονομικό έτος 1944 τα παρακάτω ποσά⁶⁰:

1. Το ταμείο για τη συνεταιριστική οικοδόμηση των εθνικών βασικών σχολείων δαπάνησε 1.540.000 λέβα για την αποπεράτωση 11 σχολικών κτιρίων και 850.000 λέβα για την επισκευή 17 σχολικών κτιρίων, σύνολο 2.390.000 λέβα.
2. Από τον κρατικό προϋπολογισμό διατέθηκαν 20.000 λέβα για την αποπεράτωση 1 σχολικού κτιρίου.
Γενικό σύνολο: 2.410.000

8.2. Σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο

8.2.1. Πρώτο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943 – 1944

8.2.1.1. Σύνθεση της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης

Σύμφωνα με την αναφορά του Ναλμπάντοφ για την κατάσταση του σχολικού έργου στην «περιφέρεια Αιγαίου» από τις 6 Ιανουαρίου 1944⁶¹, το σχολικό δίκτυο, μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 1943, περιλάμβανε 7 νηπιαγωγεία, 258 δημοτικά σχολεία, 39 πλήρη ή μη πλήρη προγυμνάσια και 6 πλήρη γυμνάσια. Τα σχολεία αυτά κατανέμονται ως εξής στις εκπαιδευτικές επαρχίες:

1. Στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής (περιλαμβάνει τη διοικητική επαρχία Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης) λειτουργούν 3 νηπιαγωγεία, 67 δημοτικά σχολεία, 5 προγυμνάσια και 2 γυμνάσια.
2. Στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας (περιλαμβάνει τη διοικητική επαρχία Δράμας, Νέας Ζίχνης και τμήμα της επαρχίας Νευροκοπίου) λειτουργεί 1 νηπιαγωγείο, 61 δημοτικά σχολεία, 17 προγυμνάσια και 1 γυμνάσιο.
3. Στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης (περιλαμβάνει τη διοικητική επαρχία Ξάνθης, Καβάλας, Χρυσούπολης, Ελευθερούπολης και Θάσου) λειτουργούν 2 νηπιαγωγεία, 76 δημοτικά σχολεία, 4 προγυμνάσια και 2 γυμνάσια.
4. Στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών (περιλαμβάνει τη διοικητική επαρχία Σερρών και Σιδηροκάστρου) λειτουργούν 1 νηπιαγωγείο, 84 δημοτικά σχολεία, 13 προγυμνάσια και 1 γυμνάσιο.

Ωστόσο μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 1943 δε ξεκίνησαν τα μαθήματά τους γύρω στα 20 - 25 μονοθέσια δημοτικά σχολεία, λόγω έλλειψης διδακτικού προσωπικού⁶².

⁶⁰ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 46

⁶¹ Αναφορά αρ. 53 από τις 6-1-1944, Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σσ. 3-7

⁶² Πρόκειται για τα σχολεία στους παρακάτω οικισμούς: Χατζηλάρι, Κογιούντερε, Κόζβιρεν και Μπαγιατλί - επαρχία Κομοτηνής, Άπολος και Ντογκάνχισαρ - επαρχία Αλεξανδρούπολης, Οτιμάνερι, Σιρόκα πολιάνα, Μπιγιουκόσμανλι και Μπέικιοϊ - επαρχία Ξάνθης, Σουσουρκιοϊ - επαρχία Χρυσούπολης, Σέλιανη - επαρχία Καβάλας, Λιμένας - επαρχία Θάσου, Κύρια - επαρχία Δράμας, Μερτάτεβο, Τζίν μαχαλά, Ντερβίसानε, Βερνάρ, Ντουτλί, Σάλμαχαλα και Τοπόποβο - επαρχία Σερρών, Τσιφλίκα και Χατζημπεϊλίκ - επαρχία Σιδηροκάστρου. Ο.π. σ. 3

Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει πως το σχολικό δίκτυο είναι πυκνότερο στις διοικητικές επαρχίες Κομοτηνής, Δράμας, Σιδηροκάστρου και Σερρών. Στις επαρχίες αυτές, σε αντίθεση με τις διοικητικές επαρχίες Καβάλας, Ελευθερούπολης, Χρυσούπολης και Θάσου, έχει συγκεντρωθεί το μεγαλύτερο τμήμα των Βουλγάρων εποίκων⁶³.

Εξάλλου τη χρονιά αυτή ο αριθμός των τμημάτων με παιδιά καθαρά ελληνικής εθνικής προέλευσης μειώθηκε σημαντικά⁶⁴. Επιπλέον δεν ιδρύθηκαν νέα σχολεία ή ξεχωριστά τμήματα σε βουλγαρικά σχολεία για παιδιά καθαρά ελληνικής καταγωγής.

Εξάλλου, οι αρχειακές πηγές που αφορούν στη σχολική χρονιά 1943-1944 μας δίνουν ακριβείς πληροφορίες για την επίσημη πολιτική του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας απέναντι στα παιδιά ελληνικής εθνικής προέλευσης. Σχετικά με το ζήτημα αυτό σε προηγούμενο κεφάλαιο⁶⁵ έχουμε δει α) ότι κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 αρκετοί Έλληνες μαθητές φοίτησαν στα βουλγαρικά σχολεία, σε οικισμούς με μεικτό, ελληνικό και βουλγαρικό πληθυσμό, χωρίς όμως να τους επιβληθεί η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, β) ότι στις καταστάσεις που καθορίζεται το εκπαιδευτικό προσωπικό για τη σχολική χρονιά 1943-1944 για τα σχολεία της εκπαιδευτικής επαρχίας Κομοτηνής και Ξάνθης, στον αριθμό των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση συμπεριλαμβάνονται κανονικά και Έλληνες μαθητές και γ) ότι από τις παραπάνω καταστάσεις γίνεται σαφές ότι δεν ιδρύονται σχολεία για μαθητές ελληνικής εθνικότητας (πέρα βέβαια από τα λίγα σχολεία του πιλοτικού προγράμματος ειδικά για Έλληνες μαθητές).

Η αλληλογραφία της περιφερειακής σχολικής επιθεώρησης Ξάνθης από το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1943, η οποία εμπεριέχεται στην αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, παρέχει σαφείς διευκρινήσεις, που συμπληρώνουν τη γενική εικόνα για τη στάση που τήρησε η βουλγαρική εκπαιδευτική ελίτ απέναντι στο ελληνικό στοιχείο.

Η επίσημη, λοιπόν, γραμμή του Υπουργείου παραμένει ίδια από την περίοδο της οργάνωσης του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη: να μην ιδρύονται δηλαδή σχολεία σε χωριά με καθαρά ελληνικό πληθυσμό. Στις πόλεις, όπου τα παιδιά των Βούλγαρων υπαλλήλων συμπλήρωναν τον απαραίτητο αριθμό μαθητών για την ίδρυση σχολείων, ιδρύονταν αυτόματα τέτοια. Στα χωριά όμως - πέρα από ένα συγκεκριμένο αριθμό ξεχωριστών βουλγαρικών σχολείων για ελληνόπουλα ή ξεχωριστών τμημάτων σε βουλγαρικά σχολεία μόνο για ελληνόπουλα, τα οποία συμμετείχαν στο πιλοτικό πρόγραμμα του Υπουργείου που ξεκίνησε κατά τη σχολική χρονιά 1942 - 1943 - δημοτικά και βασικά σχολεία ιδρύονταν μόνο εκεί που διαβίωνε ένας ικανοποιητικός αριθμός παιδιών «βουλγαρικής» καταγωγής. Η πολιτική αυτή τηρήθηκε σταθερά και απαρέγκλιτα όλα τα χρόνια που εφαρμόστηκε το βουλγαρικό εκπαιδευτικό σύστημα στην περιοχή. Εξαιρέσεις δεν έγιναν, ακόμη και στις περιπτώσεις οικισμών με καθαρά ελληνικό πληθυσμό, στους οποίους εκδηλώθηκε μεγάλη επιθυμία για την

⁶³ Ο.π. σ. 3. Για την αύξηση του διδακτικού προσωπικού και την ίδρυση νέων σχολείων στις διοικητικές επαρχίες Δράμας, Κομοτηνής και Σερρών, στις οποίες συρρέει ο κύριος όγκος των Βουλγάρων εποίκων, βλέπε Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σσ. 19 - 22, αλλά και Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 192 - 192 πλάτη.

Για την εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, μάλιστα, ο Ναλμπάντοφ ζήτησε την ίδρυση 10 νέων σχολείων, στις διοικητικές επαρχίες Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης. Το Υπουργείο ενέκρινε την ίδρυση μόνο 5 σχολείων από τα 10, λόγω της οξείας έλλειψης εκπαιδευτικού προσωπικού. Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σ. 19

⁶⁴ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σ. 43

⁶⁵ Κεφ. 7.2.1.

ίδρυση βουλγαρικού σχολείου⁶⁶ ή ασκήθηκαν πιέσεις από τις δημοτικές αρχές για την ίδρυση σχολείου⁶⁷. Μόνο το καλοκαίρι του 1943, κατά την κατάρτιση των καταστάσεων του διδακτικού προσωπικού για τη σχολική χρονιά 1943 – 1944, έγινε πρόβλεψη να ιδρυθούν ορισμένα σχολεία σε οικισμούς με καθαρά ελληνικό πληθυσμό. Αυτό όμως ίσχυσε αποκλειστικά για τις περιοχές, για τις οποίες οι δημοτικές αρχές διέθεταν επίσημα στοιχεία ότι θα αποτελέσουν προορισμούς εγκατάστασης ενός αξιόλογου αριθμού Βούλγαρων εποίκων⁶⁸.

Αποκλειστικός, λοιπόν, στόχος της ίδρυσης βουλγαρικού σχολείου σε κάποιον οικισμό ήταν η κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών «βουλγαρικής» καταγωγής. Ωστόσο, μετά την ίδρυσή του, ο αριθμός των μαθητών μπορούσε να συμπληρωθεί, μέχρι το ανώτατο επιτρεπτό όριο, με ελληνόπουλα που επιθυμούσαν να φοιτήσουν στο σχολείο. Το ανώτατο, όμως, όριο των μαθητών που μπορούσαν να γίνουν δεκτοί σε κάθε σχολείο, βρισκόταν σε συνάρτηση με τον προκαθορισμένο για το σχολείο αυτό αριθμό εκπαιδευτικών. Και ο αριθμός των εκπαιδευτικών σε κάθε σχολείο, όπως και η απόφαση για την ίδρυση ή μη του σχολείου, καθοριζόταν, κατά κύριο λόγο, στη βάση του αριθμού των μαθητών «βουλγαρικής» καταγωγής. Τα στοιχεία που εντοπίστηκαν μαρτυρούν την εφαρμογή της παραπάνω τακτικής κατά τις σχολικές χρονιές 1942 – 1943 και 1943 – 1944, χωρίς να παρέχουν σαφείς ενδείξεις για το τι συνέβη κατά την πρώτη σχολική χρονιά, 1941 - 1942⁶⁹.

⁶⁶ Τον Ιούνιο του 1943 ο δήμαρχος Σαμοθράκης ζητά την ίδρυση βουλγαρικού σχολείου στην πρωτεύουσα του νησιού, τη Χώρα. Αναφέρει πως παιδιά βουλγαρικής καταγωγής στο νησί υπάρχουν μόνο 2, αλλά οι κάτοικοι του νησιού επιθυμούν την ίδρυση σχολείου, προκειμένου τα παιδιά τους να διδαχθούν τη βουλγαρική γραφή και ανάγνωση. Οι ίδιοι μάλιστα προτίθενται να πληρώσουν το μισθό του εκπαιδευτικού. Η απάντηση του Περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή είναι αρνητική. Η πρόταση του δημάρχου να πληρώνει ο πληθυσμός του νησιού το μισθό των δασκάλων δεν μπορεί να γίνει δεκτή – γράφει ο Ναλμπάντοφ – για την τιμή του κράτους. Υπόσχεται ωστόσο να μεριμνήσει για το θέμα αυτό, στην περίπτωση που το διδακτικό προσωπικό της περιφέρειας αυξηθεί. Βλ. Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, την αλληλογραφία των σελίδων 189 – 191.

⁶⁷ Ο επαρχιακός διοικητής της επαρχίας Ελευθερούπολης, ήδη από την άνοιξη του 1943, πίεζε και τις περιφερειακές εκπαιδευτικές αρχές και τους ανωτέρους του, για την ίδρυση σχολείων στα κεντρικά χωριά των δήμων της συγκεκριμένης επαρχίας. Η άρνηση του Ναλμπάντοφ στο αίτημα αυτό υπήρξε σταθερή, στη βάση της πάγιας πολιτικής του Υπουργείου να μην ιδρύει σχολεία σε οικισμούς με καθαρά ελληνικό πληθυσμό. Με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944 το παραπάνω αίτημά του επαρχιακού διοικητή, μαζί με αυτό της ίδρυσης προγυμνασίου και νηπιαγωγείου στην πόλη της Ελευθερούπολης, όπως και η όλη αρνητική στάση του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή, μεταβιβάστηκαν στο Υπουργείο Εσωτερικών. Το τελευταίο ζήτησε διευκρινήσεις επί του θέματος από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας (βλ. Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 128). Όπως αναφέρει ο Ναλμπάντοφ στη διευκρινιστική επιστολή του προς το Υπουργείο από τις 4 – 10 – 1943 (αρ. 3414, στο Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 128 – 128 πλάτη), στην επαρχία αυτή δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου Βούλγαροι, εκτός από τους υπαλλήλους, οι οποίοι στην πλειονοψηφία τους είναι εργένηδες ή παντρεμένοι χωρίς παιδιά. Ούτε πάλι προσήλθαν Βούλγαροι έποικοι, ακόμη και μετά την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944. Επιπρόσθετα κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά αποφοίτησαν από το δημοτικό σχολείο Ελευθερούπολης 30 παιδιά, εκ των οποίων μόνο το 1 ήταν βουλγαρόπουλο, ενώ τα υπόλοιπα 29 ήταν ελληνόπουλα. Το γεγονός αυτό δε δικαιολογεί, ούτε επιτρέπει την ίδρυση προγυμνασίου στην Ελευθερούπολη, δεδομένης μάλιστα της μεγάλης έλλειψης διδακτικού προσωπικού που μαστίζει στη χώρα.

⁶⁸ Πάλι στην επιστολή αρ. 3414 του Ναλμπάντοφ για το ζήτημα των σχολείων στη διοικητική επαρχία Ελευθερούπολης, ό.π. σ. 128 – 128 πλάτη.

⁶⁹ Βλ. τις αναλυτικές καταστάσεις με τους αριθμούς των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, οι οποίες συντάσσονται με σκοπό να καθοριστεί ο απαιτούμενος αριθμός εκπαιδευτικών στα αντίστοιχα σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης, Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σσ. 7 – 10 και στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 207 – 212 ή παρόμοιες καταστάσεις, που δηλώνουν τις αυξομειώσεις στον αριθμό των μαθητών, οι οποίες με τη σειρά τους επιβάλλουν αυξομειώσεις στον αριθμό των απαιτούμενων εκπαιδευτικών των αντίστοιχων σχολείων, π.χ. στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών στα τέλη Σεπτεμβρίου 1943, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 213 ή

Πάντως, όπως φαίνεται στις καταστάσεις με τα στοιχεία των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και στα σχόλια των επιθεωρητών που αυτές αναγράφουν⁷⁰, τα παιδιά των Ελλήνων, στους περισσότερους οικισμούς και στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δεν προσέρχονταν στο βουλγαρικό σχολείο, ακόμη στις περιπτώσεις που γίνονταν δεκτά από αυτό.

Όσον αφορά τώρα στα ελληνόπουλα που προσήλθαν τελικά στο βουλγαρικό σχολείο, τα αρχεία μαρτυρούν ότι για να γίνουν δεκτά σε αυτό και να φοιτήσουν μαζί με τα παιδιά «βουλγαρικής» καταγωγής, τις περισσότερες φορές ο προαπαιτούμενος όρος ήταν ότι απλά «το επιθυμούσαν»⁷¹.

Περισσότερα και πιο συγκεκριμένα στοιχεία για ενδεχόμενες προϋποθέσεις φοίτησης των ελληνόπουλων στα βουλγαρικά σχολεία βρίσκουμε στην επιστολή αρ. 974 του επαρχιακού σχολικού επιθεωρητή Κομοτηνής, από τις 7 – 10 – 1943, προς τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή Ξάνθης. Με την επιστολή αυτή ο επιθεωρητής ζητάει την ίδρυση νέων σχολείων σε 9 οικισμούς της αντίστοιχης εκπαιδευτικής επαρχίας, στους οποίους κατευθύνθηκαν Βούλγαροι έποικοι⁷². Στους οικισμούς αυτούς ο αριθμός των παιδιών των Βούλγαρων εποίκων είναι πολύ μικρός. Ωστόσο ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής αιτιολογεί την ανάγκη ίδρυσης σχολείων στη βάση του γεγονότος ότι οι Έλληνες κάτοικοι των οικισμών αυτών αποδέχτηκαν τη βουλγαρική υπηκοότητα⁷³. Ο επαρχιακός επιθεωρητής θεωρεί ότι κατά συνέπεια του παραπάνω γεγονότος, τα παιδιά τους σίγουρα θα φοιτήσουν στο βουλγαρικό σχολείο. Επιπλέον για το χωριό Μπαγιατλί (Παγούρια) αναφέρει ότι μεγάλο μέρος των Ελλήνων κατοίκων του είναι πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία. Τελικά το Υπουργείο, από τους 9 οικισμούς, ίδρυσε σχολεία μόνο σε εκείνους, που ο αριθμός των παιδιών των Βουλγάρων εποίκων ήταν πάνω από 20⁷⁴. Το γεγονός αυτό μάλλον πρέπει να αποδοθεί στην άνευ προηγουμένου έλλειψη εκπαιδευτικών, λόγω της ευρείας κλίμακας επιστράτευσής τους. Κατά τα άλλα, κατά τις προηγούμενες χρονιές, ιδρύονταν σχολεία σε οικισμούς και με μικρότερο από 20 αριθμό παιδιών «βουλγαρικής» καταγωγής.

Είναι προφανές ότι η αποδοχή της βουλγαρικής υπηκοότητας και τα εκδηλωμένα φιλοβουλγαρικά αισθήματα των γονέων εξασφάλισαν σε ορισμένα ελληνόπουλα μια

σε όλη την περιφέρεια τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, Φ 177, οπ. 3, a.e. 2614, σσ. 19 – 22, και αλλού. Επιπλέον στην επιστολή με την οποία ο Ναλμπάντοφ ζητά την έγκριση από το Υπουργείο για την ίδρυση 5 νέων σχολείων στους οικισμούς Φωτολίβος (Δράμας), Πρόβιστα (Νέας Ζίχνης), Ίζμπιστα (Δράμας), Νοχολού (Ξάνθης) και Λιμενάρια (Θάσου) το Σεπτέμβριο του 1943, αναγράφεται καθαρά πως τα ελληνόπουλα που επιθυμούν, μπορούν να φοιτήσουν στο βουλγαρικό σχολείο, μέχρι να συμπληρωθεί το ανώτατο όριο μαθητικού δυναμικού, Φ 177, οπ. 7, a.e. 189, σ. 176.

⁷⁰ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση

⁷¹ Ενδεικτικά μόνο, Φ 177, οπ. 7, a.e.189, σ. 176 ή Φ 177, οπ. 2, a.e. 1946, σ. 8

⁷² Φ 177, οπ. 7, a.e.189, σσ. 192 – 192 πλάτη. Πρόκειται για τους οικισμούς Μπαγιατλί, Ντερέκιοϊ, Μαϊστρο, Μάλκο Σουγκουρλού, Μουρχάν, Μιουσελίμκιοϊ, Ναρλίκιοϊ, Σάτκιοϊ και Ντογκάν Χισάρ. Στην επιστολή, αναφέρονται αναλυτικά τα νούμερα των παιδιών ελληνικής καταγωγής και των παιδιών των Βουλγάρων εποίκων που είναι εγκατεστημένα τον Οκτώβριο του 1943 στους παραπάνω οικισμούς.

⁷³ Ο Νόμος «περί υπηκοότητας στις απελευθερωθείσες κατά το 1941 χώρες» (5 Ιουνίου 1942) αποτελεί ένα μηχανισμό εθνοκάθαρσης, καθώς ωθεί σε μαζική έξοδο από τα σύνορα του βουλγαρικού βασιλείου όσους Έλληνες και Γιουγκοσλάβους δεν αποδεχτούν μέχρι την 1^η Απριλίου 1943 τη βουλγαρική υπηκοότητα. Τελικά η βουλγαρική κυβέρνηση αναγκάστηκε να άρει την εφαρμογή του νόμου, χάρη στις αντιδράσεις του Γερμανού πληρεξουσίου στην Αθήνα μετά από κινητοποίηση και της ελληνικής κυβέρνησης των Αθηνών. Ωστόσο εξαιτίας της μεγάλης πίεσης που άσκησαν οι βουλγαρικές αρχές για την αποδοχή της βουλγαρικής υπηκοότητας, ο ρυθμός εξόδου των Ελλήνων κατοίκων από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη εντάθηκε κατά την εκπονή του 1942 και τις αρχές του 1943. Βλ. αναλυτικά Κοτζαγεώγη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 147-150.

⁷⁴ Φ 177, οπ. 7, a.e.189, σσ. 192 – 192 πλάτη

σίγουρη θέση στο βουλγαρικό σχολείο. Επίσης μάλλον γίνονταν δεκτά στο βουλγαρικό σχολείο και τα παιδιά των προσφύγων από την Ανατολική Ρωμυλία και γενικά των ανταλλάξιμων με βάση τη σύμβαση του Νεϊγύ Ελλήνων από τα βουλγαρικά εδάφη. Ωστόσο δεν είμαστε βέβαιοι εάν τα παραπάνω αποτελούν το γενικό κανόνα. Στην περίπτωση που στον οικισμό με το νεοϊδρυμένο σχολείο δεν υπάρχουν οι δύο παραπάνω ελληνικές πληθυσμιακές κατηγορίες (Έλληνες με εκδηλωμένα φιλοβουλγαρικά αισθήματα και Έλληνες από την Ανατολική Ρωμυλία) ή ενώ υπάρχουν, τα παιδιά τους μαζί με τα παιδιά των βουλγάρων εποίκων δεν επαρκούν για να καλύψουν το ανώτατο επιτρεπτό όριο μαθητών ανά τάξη, ενδεχομένως γίνονται δεκτά στο σχολείο και τα υπόλοιπα ελληνόπουλα, με μόνη προϋπόθεση την επιθυμία τους να φοιτήσουν⁷⁵.

Βέβαια όλα τα παραπάνω ίσχυαν μέχρι τη συμπλήρωση εκείνου του ορίου του μαθητικού δυναμικού, για το οποίο επαρκούσε ο προκαθορισμένος αριθμός των διορισμένων στο συγκεκριμένο σχολείο εκπαιδευτικών. Και ο βασικότερος παράγοντας για τον καθορισμό του αριθμού των εκπαιδευτικών στο σχολείο κάθε οικισμού, όπως και για την ίδρυση του σχολείου, ήταν ο αριθμός των παιδιών βουλγαρικής καταγωγής που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση.

Η βασικότερη αιτία που καθόρισε την πολιτική αυτή απέναντι στα παιδιά του ελληνικού πληθυσμού εξακολούθει να είναι, όπως και κατά την περίοδο της οργάνωσης του σχολικού δικτύου στην περιοχή, η οξύτατη έλλειψη διδακτικού προσωπικού. Επιπλέον, η εμπειρία έδειξε ότι σε γενικές γραμμές οι επιδόσεις των ελληνόπουλων στα βουλγαρικά σχολεία δεν υπήρξαν ιδιαίτερα ελπιδοφόρες. Στην επιστολή που ο Ναλμπάντοφ εξηγεί τους λόγους της άρνησής του να ιδρύσει περισσότερα σχολεία στη διοικητική επαρχία Ελευθερούπολης, αναφέρει συγκεκριμένα:

«...Και σήμερα, όταν τόσο πολλοί εκπαιδευτικοί έχουν επιστρατευτεί και μεγάλα σχολεία στο εσωτερικό της χώρας έχουν απομείνει χωρίς εκπαιδευτικούς, θα ήταν υπερβολικά άδικο να ιδρυθούν σχολεία για τα ελληνόπουλα, τα αποτελέσματα των οποίων δεν είναι πολύ ενθαρρυντικά.»⁷⁶

Στην αναφορά του πάλι από το Μάιο του 1944, κατά τη σύντομη ιστορική αναδρομή του εκπαιδευτικού έργου που επιτελέστηκε στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, γράφει ότι αρχικά στη μεγάλη τους πλειοψηφία τα παιδιά των Ελλήνων εντάχθηκαν στην Α΄ τάξη του βουλγαρικού δημοτικού σχολείου. Ένας μικρός αριθμός από ελληνόπουλα κατόρθωσαν να φοιτήσουν επιτυχώς σε μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού ή του προγυμνασίου. Βέβαια αυτό ήταν αναμενόμενο, ιδιαίτερα από τους μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων, καθώς αναγκάζονταν να διδαχθούν σε μια τελείως άγνωστη γλώσσα.

Όπως και να έχει, γεγονός παραμένει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ελληνόπουλων, παρέμεινε κατά τα χρόνια της εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη χωρίς καμία εκπαιδευτική μέριμνα⁷⁷.

⁷⁵ Προφορικές μαρτυρίες, που έχουμε στη διάθεσή μας, ανθρώπων που φοίτησαν στο βουλγαρικό σχολείο, δείχνουν πως έγιναν δεκτοί σε αυτό χωρίς προηγούμενα οι γονείς τους να έχουν κάνει αποδοχή της βουλγαρικής υπηκοότητας ή να κατάγονταν από την Ανατολική Ρωμυλία. Το πιθανότερο, λοιπόν, είναι ότι συνέβαινε αυτό που αναφέρεται συνηθέστερα στα αρχεία : η επιθυμία φοίτησης ήταν και η βασική προϋπόθεση αποδοχής του ελληνόπουλου στο βουλγαρικό σχολείο, αρκεί φυσικά να μην εκδηλώνονταν στην οικογένειά του αντιβουλγαρική δράση.

⁷⁶ Επιστολή αρ. 3414, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σ. 128 πλάτη

⁷⁷ Βλ. και Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 97

Όσον αφορά τώρα στην εκπαίδευση των υπόλοιπων «αλλοεθνών», πέραν των Ελλήνων, κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 λειτούργησαν στην περιφέρεια τα παρακάτω ιδιωτικά σχολεία: 3 αρμενικά νηπιαγωγεία, 5 αρμενικά δημοτικά σχολεία, 62 τουρκικά δημοτικά σχολεία και 1 τουρκικό προγυμνάσιο⁷⁸.

Τα τουρκικά σχολεία χαρακτηρίζονται από τις βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές ως πρωτόγονα και από την άποψη της υλικής υποδομής και από την άποψη της οργάνωσης της διδασκαλίας. Αναφέρεται πως πρόκειται κατά κύριο λόγο για θρησκευτικά σχολεία. Η διδασκαλία της μωαμεθανικής θρησκείας και το Κοράνι αποτελούν το κέντρο, γύρω από το οποίο οργανώνεται η εκπαιδευτική διαδικασία και όλη η σχολική ζωή⁷⁹.

Τα αρμενικά σχολεία, αντίθετα, αναφέρεται ότι είναι πολύ καλά οργανωμένα και ότι πληρούν όλες τις προϋποθέσεις, που εξασφαλίζουν τα προνόμια του άρθρου 350 του Νόμου της Εθνικής Παιδείας⁸⁰.

Τέλος αλλαγές παρατηρούνται κατά τη σχολική χρονιά 1943-1944 στη σύνθεση του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης (ΠΣΣΕΞ). Ο Κανονισμός για την εποπτική – συμβουλευτική υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας (ΕτΚ αρ. 137 από τις 23 – 6 - 1943)⁸¹ μεταξύ άλλων αναπροσδιόρισε τη σύνθεση των Συμβουλίων αυτών, καθώς όρισε σε αυτά να συμμετέχουν και οι διευθυντές των γυμνασίων. Η πρώτη συνεδρίαση του επονομαζόμενου στο εξής Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης έγινε στις 13 – 15 Δεκεμβρίου 1943⁸². Εξαιτίας της συμμετοχής και των διευθυντών γυμνασίων στο περιφερειακό συμβούλιο εκπαίδευσης, τα πρωτόκολλα των συνδιασκέψεων, από εδώ και στο εξής, εμπλουτίζονται και με τις αναφορές για την κατάσταση του σχολικού έργου στα γυμνάσια της περιφέρειας.

8.2.1.2. Εκπαιδευτικοί

Στα βουλγαρικά σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης κατά τη σχολική χρονιά 1943-1944 υπηρέτησαν 7 ειδικευμένοι νηπιαγωγοί, 569 δάσκαλοι δημοτικού σχολείου, 103 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου και 63 καθηγητές γυμνασίου, σύνολο 679 εκπαιδευτικοί βασικών σχολείων και 63 γυμνασιακοί καθηγητές. Στο σύνολο των 63 καθηγητών γυμνασίου περιλαμβάνονται και 4 διδάσκοντες, που προσωρινά αναπληρώνουν εκπαιδευτικούς που επιστρατεύτηκαν ή δε διορίστηκαν⁸³.

Στην πλειοψηφία του το εκπαιδευτικό προσωπικό τακτοποιήθηκε ήδη από το καλοκαίρι του 1943. Για το λόγο αυτό το μεγαλύτερο μέρος των σχολείων ξεκίνησε κανονικά τα μαθήματα στις 15 Σεπτεμβρίου 1943. Σε ορισμένα σχολεία οι εκπαιδευτικοί καθυστέρησαν να προσέλθουν και να αναλάβουν υπηρεσία. Στη συνέχεια προέκυψαν και άλλα κενά, λόγω επιστρατεύσεων των εκπαιδευτικών και συγχών ασθενειών⁸⁴. Οι παραπάνω θέσεις έμειναν ακάλυπτες, παρά τα αιτήματα του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή για την κάλυψή τους⁸⁵.

⁷⁸ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 6 πλάτη

⁷⁹ Στο ίδιο

⁸⁰ Ο.π. σ. 7

⁸¹ Για τον Κανονισμό αυτό βλ. στην Εργασία μας κεφ. 7.1.1.

⁸² Βλ. Πρωτόκολλο αρ. 5 του Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 25 – 32 πλάτη.

⁸³ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 3

⁸⁴ Βλ. τις αναφορές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου στα δημοτικά και βασικά σχολεία της περιφέρειας, στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του Περιφερειακού

Αρκετές θέσεις έμειναν κενές και στα γυμνάσια. Για το λόγο αυτό ο Ναλμπάντοφ στις αρχές Δεκεμβρίου αναγκάστηκε να προσλάβει ως διδάσκοντες άτομα που δεν ήταν εκπαιδευτικοί και να διανείμει ένα μέρος των διδακτικών ωρών των καθηγητών που επιστρατεύτηκαν ή δε διορίστηκαν στους εκπαιδευτικούς του προγυμνασίου. Στη χειρότερη θέση βρέθηκε το γυμνάσιο της Ξάνθης, που κατά τη διάρκεια σχεδόν ολόκληρου του 1^{ου} εξαμήνου έμεινε χωρίς καθηγητές βουλγαρικής γλώσσας, φυσικής ιστορίας και χημείας. Μόλις το Δεκέμβριο διορίστηκε καθηγήτρια βουλγαρικής γλώσσας. Οι ώρες της φυσικής ιστορίας και της χημείας, καλύφθηκαν από το Διευθυντή, την καθηγήτρια της γυμναστικής (που είναι εκπαιδευτικός προγυμνασίου) και έναν ακόμη εκπαιδευτικό προγυμνασίου⁸⁶. Αντίθετα στην καλύτερη θέση από την άποψη της έγκαιρης διευθέτησης του προσωπικού, βρέθηκε το γυμνάσιο της Καβάλας, όπου το προσωπικό από την αρχή της χρονιάς ήταν πλήρες⁸⁷.

Σε γενικές γραμμές, η μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού στα σχολεία βασικής και μέσης εκπαίδευσης από τη μια μεριά, όπως και οι επιστρατεύσεις και οι άδειες των εκπαιδευτικών (συχνότερα εξαιτίας αρρώστιας, συμμετοχής σε κρατικές εξετάσεις, κ.α.) από την άλλη, διατάραζαν σε πολύ μεγάλο βαθμό τη σχολική ζωή καθ' όλη τη διάρκεια του 1^{ου} εξαμήνου.

Η περιφερειακή επιθεώρηση προσπάθησε να λύσει το πρόβλημα με τις εσωτερικές (εντός της περιφέρειας) μετακινήσεις των εκπαιδευτικών και με την πολιτική επιστράτευση και την πρόσληψη ανθρώπων που δεν ήταν εκπαιδευτικοί, προκειμένου να αντικαταστήσει τους επιστρατευμένους, άρρωστους κ.λ.π. εκπαιδευτικούς. Αυτό όμως δε στάθηκε παντού δυνατό. Για το λόγο αυτό κάποια μονοθέσια δημοτικά σχολεία ακόμη και μέχρι το τέλος του Δεκεμβρίου του 1943 παρέμεναν κλειστά. Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει πως λόγω της επιστράτευσης ή της ασθένειας των εκπαιδευτικών και άλλα σχολεία διέκοψαν τα μαθήματα για 10 – 15 ημέρες, ενώ κάποια άλλα λειτούργησαν μόλις στο τέλος του 1^{ου} εξαμήνου. Επίσης ένας μικρός αριθμός σχολείων αναγκάστηκε να διακόψει τα μαθήματα, λόγω κατάληψης του σχολικού κτιρίου από στρατιωτικά τμήματα⁸⁸.

Στην πλειοψηφία τους οι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια είναι μόνιμοι και γερά καταρτισμένοι. Μόνο 42 εκπαιδευτικοί δημοτικού και 3 προγυμνασίου δεν είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί στη βαθμίδα που υπηρετούν. Από τους παραπάνω 3 εκπαιδευτικούς προγυμνασίου, οι 2 είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί δημοτικού και ο 1 είναι αναπληρωτής εκπαιδευτικός δημοτικού. Από τους 43 συνολικά αναπληρωτές εκπαιδευτικούς δημοτικού στην περιφέρεια, οι περισσότεροι συμμετείχαν στις κρατικές εξετάσεις του φθινοπώρου. Ο Ναλμπάντοφ έχει βάσιμους λόγους να πιστεύει πως σχεδόν όλοι θα περάσουν τις εξετάσεις, γεγονός που θα

Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 27 πλάτη.

⁸⁵ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 3. Βλ. και την αναφορά των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών Ξάνθης για την κατάσταση του σχολικού έργου στα δημοτικά και βασικά σχολεία της περιφέρειας, στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 27.

⁸⁶ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 3. Βλ. και την αναφορά του διευθυντή του γυμνασίου Ξάνθης, Αντρέϊ Βάσεφ, στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης (στο εξής ΠΣΔΓΕΣΕΞ), Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 25 πλάτη – 26. Εκεί αναφέρεται ότι στα αιτήματά του για το διορισμό εκπαιδευτικών στο γυμνάσιο, η έγγραφη απάντηση που λάμβανε ήταν ότι εκπαιδευτικοί δεν υπάρχουν και ότι πρέπει να επιλύσει το πρόβλημα σε τοπική βάση.

⁸⁷ Αναφορά του διευθυντή του γυμνασίου Καβάλας, Πάϊτσο Μίσεφ, Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, ό.π. σ. 27

⁸⁸ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σσ. 3 – 3 πλάτη

ελαχιστοποιήσει τον αριθμό των αναπληρωτών στην περιφέρεια της δικαιοδοσίας του⁸⁹.

Δεν επικρατεί η ίδια εικόνα όμως και στους εκπαιδευτικούς του γυμνασίου. Στα γυμνάσια της «περιφέρειας Αιγαίου» υπηρετούν κατά πλειοψηφία αναπληρωτές εκπαιδευτικοί, που δίδαξαν πολλά χρόνια σε προγυμνάσια. Ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί πως οι εκπαιδευτικοί αυτοί μπήκαν στο γυμνάσιο με τρόπο, χαμηλή αυτοεκτίμηση και αμφισβητούμενη εμπιστοσύνη στις γνώσεις και τις δυνάμεις τους. Σε μερικά γυμνάσια διορίστηκαν – ειδικά για τις ξένες γλώσσες – νέοι άνθρωποι, χωρίς καθόλου πείρα ή μόνιμοι εκπαιδευτικοί δημοτικού και προγυμνασίου, που δύσκολα μπορούν να ανταπεξέλθουν στις υψηλές απαιτήσεις που θέτει η γυμνασιακή εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό υποβιβάζει την ποιότητα της παρεχόμενης γυμνασιακής εκπαίδευσης στην περιφέρεια⁹⁰.

Εξάλλου στα ιδιωτικά, αλλοεθνή σχολεία υπηρετούν 79 εκπαιδευτικοί, εκ των οποίων οι 19 είναι Βούλγαροι.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό στα τουρκικά σχολεία δεν έχει διευθετηθεί πλήρως. Στα σχολεία αυτά υπηρετούν 49 Τούρκοι εκπαιδευτικοί. Σχεδόν όλοι είναι ακατάρτιστοι επιστημονικά χότζες, με εκπαίδευση προγυμνασίου ή κατώτερη εκκλησιαστική εκπαίδευση. Μόνο μερικά άτομα διαθέτουν μέση ή ανώτερη εκπαίδευση.

Στα αρμενικά σχολεία υπηρετούν 3 Αρμένιοι νηπιαγωγοί και 8 Αρμένιοι δάσκαλοι δημοτικού σχολείου. Διαθέτουν όλοι μέση ή και ανώτερη εκπαίδευση και σε γενικές γραμμές πληρούν τις προϋποθέσεις του διδασκαλικού επαγγέλματος⁹¹.

8.2.1.3. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Αν εξαιρέσει κανείς την αναστάτωση στη σχολική ζωή που επέφερε η μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού, οι επιστρατεύσεις και οι άδειες των εκπαιδευτικών, η πορεία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης κατά το πρώτο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944, σε όλα τα σχολεία της «περιφέρειας Αιγαίου», κύλησε ομαλά, χωρίς ιδιαίτερες δυσχέρειες. Γενικά η περιφέρεια παρέμεινε ήρεμη. Δε σημειώθηκαν τρομοκρατικές επιθέσεις και βομβαρδισμοί και για το λόγο αυτό σχεδόν όλα τα σχολεία, μέχρι τις διακοπές των Χριστουγέννων, λειτούργησαν κανονικά⁹².

Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι το καθεστώς των ξεχωριστών τμημάτων για τα παιδιά των ντόπιων Βούλγαρων και τα παιδιά των εποίκων καταργήθηκε οριστικά, λόγω της γλωσσικής και μορφωτικής εξομοίωσης. Σε ξεχωριστά τμήματα και πιο συχνά σε εντελώς ξεχωριστά σχολεία παρέμειναν μόνο τα παιδιά ελληνικής εθνικής προέλευσης⁹³.

Το μεγαλύτερο μέρος των βασικών σχολείων κατόρθωσε να διέλθει με ικανοποιητικό τρόπο τη διδακτέα ύλη που προβλέπεται για το πρώτο εξάμηνο. Δεν κατόρθωσαν όμως το ίδιο όλα τα γυμνάσια. Σε ορισμένες τάξεις και σε ορισμένα

⁸⁹ Ο.π. σ. 3 πλάτη

⁹⁰ Στο ίδιο. Βλ. και τα σχόλια επί του θέματος του διευθυντή του γυμνασίου Καβάλας στην αναφορά του στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΕ, σ. 27 πλάτη.

⁹¹ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 7

⁹² Στο ίδιο. Βλ. και στο Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σ. 43, την Αναφορά αρ. 972 του Ναλμπάντοφ για την κατάσταση του σχολικού έργου στην περιφέρεια μέχρι την 1 – 4 – 1944, (ολόκληρη η αναφορά στις σσ. 37 – 49).

⁹³ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σ. 43

μαθήματα, καθώς οι καθηγητές διορίστηκαν μόλις στο τέλος του 1^{ου} εξαμήνου, οι μαθητές έμειναν χωρίς βαθμολογία στο εξάμηνο αυτό⁹⁴.

Εξαιτίας της έλλειψης διδακτικών βοηθημάτων και εργαστηρίων για τα μαθήματα της φυσικής ιστορίας, της χημείας, της φυσικής, της γεωγραφίας και της ιστορίας, καθώς και λόγω της ανυπαρξίας οργανωμένων βιβλιοθηκών, η διδασκαλία σχεδόν σε όλα τα μαθήματα στα γυμνάσια διεξάγεται ξερά και δογματικά, μόνο μέσω της προφορικής παράδοσης του εκπαιδευτικού. Παρόλα αυτά οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να οδηγήσουν τους μαθητές τους σε μια ενεργητικότερη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία⁹⁵.

Ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί πως η κατάσταση στα βασικά σχολεία είναι διαφορετική. Και εκεί, βέβαια, λείπουν τα πλούσια εργαστήρια, συχνά λείπουν ακόμη και τα πιο απαραίτητα διδακτικά εγχειρίδια. Η φύση ωστόσο της διδασκαλίας στα βασικά σχολεία, που συνοδεύεται από φυσικότητα, παραστατικότητα, ενεργητικότητα, αυτενέργεια και ζωτικότητα, μετριάζει τις συνέπειες των ελλείψεων⁹⁶.

Στα βασικά σχολεία, παρατηρεί ο Ναλμπάντοφ, η διδασκαλία συνολικά διεξάγεται σε ένα συγκεκριμένο και γνωστό στα παιδιά ζωτικό – φυσικό και πολιτιστικό – κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο συμμετέχουν ως ενεργητικά του μέλη. Παρατηρούν, αναλύουν, εξηγούν και καταλήγουν σε συμπεράσματα, καθώς τα ίδια αναλαμβάνουν δράση σε διάφορους τομείς της οικιακής οικονομίας, όπως η φροντίδα των οικιακών ζώων, η συμμετοχή στη σπορά, στο θερισμό, στη διατήρηση των αγροτικών προϊόντων, στην ετοιμασία των χειμερινών προμηθειών, κ.α.⁹⁷.

Με τον τρόπο αυτό η διδασκαλία στα βασικά σχολεία αποκτά περισσότερο ζωντανό, πρακτικό – εφαρμοσμένο χαρακτήρα (μεταρρυθμιστική παιδαγωγική) και συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στη δημιουργία ζωντανών, εργατικών και πρωτοπόρων οικονομικά γενεών⁹⁸.

Από την άποψη της διαπαιδαγώγησης, κατά τη διάρκεια του 1^{ου} εξαμήνου, σε όλα τα σχολεία βασικής και μέσης εκπαίδευσης στην περιφέρεια δημιουργήθηκε μια υψηλά εθνική, πνευματική ατμόσφαιρα, μέσα στην οποία διεξήχθη με έντονο πατριωτικό πνεύμα η συνολική σχολική εκπαίδευση. Ολόκληρη η σχολική ζωή διαπνέεται από μια βασική καθοδηγητική αρχή – την τόνωση του υψηλού και ενεργού εθνικού πνεύματος και την καλλιέργεια ακόμη περισσότερων κρατικο – πολιτικών αρετών στους μαθητές. Τόσο ο εξωραϊσμός όσο και η διαμόρφωση των σχολικών κτιρίων, των προαυλίων και των κήπων ανταποκρίνονται όχι μόνο στις απαιτήσεις της αισθητικής, της υγιεινής και της διδασκαλίας, αλλά και στις απαιτήσεις της εθνικής ιδεολογίας, ώστε να συμβάλλουν θετικά στην παγίωση ενός στέρεου εθνικού αισθήματος στους μαθητές. Δεν υπάρχει σχολείο χωρίς στοχαστικά διαμορφωμένο εθνικό βωμό, εκείνον δηλαδή το χώρο μέσα στο σχολείο, που είναι

⁹⁴ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 3 πλάτη. Για το ίδιο θέμα βλ. τις αναφορές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών κατά τη συνδιάσκεψη του ΠΣΔΓΕΣΕΞ τον Ιούλιο του 1944, Πρωτόκολλο αρ. 9, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 43 πλάτη.

⁹⁵ Στο ίδιο

⁹⁶ Στο ίδιο

⁹⁷ Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σ. 43 και Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 3 πλάτη

⁹⁸ Στα ίδια. Βλ. και τις αναφορές των διευθυντών των γυμνασίων και των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών για τη διδασκαλία στα σχολεία μέσης και βασικής εκπαίδευσης, Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 25 πλάτη – 28 πλάτη

αφιερωμένος ειδικά στο έθνος και όπου τονίζεται το μεγαλείο της εθνικής γης και του εθνικού πνεύματος⁹⁹.

Με την ίδια βασική αρχή - την τόνωση του υψηλού και ενεργητικού εθνικού πνεύματος και την καλλιέργεια ακόμη περισσότερων κρατικο – πολιτικών αρετών στους μαθητές – οικοδομείται ολόκληρη η σχολική ζωή και η διδασκαλία όλων των διδακτικών αντικειμένων, ιδιαίτερα όμως η διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας, της ωδικής και της σωματικής αγωγής. Η βασική αυτή αρχή καθοδηγεί όλες τις σχολικές πρωτοβουλίες, όπως: πρωινά, απογευματινά, γιορτές, ομιλίες, σχολικές χορωδίες και παραστάσεις, εκδηλώσεις προς τιμήν των τοπικών ηρώων και των ηρώων ολόκληρου του γένους, συμμετοχή σε εθνικούς εορτασμούς, αναζήτηση και συντήρηση τάφων ηρώων που σκοτώθηκαν στους αγώνες για την απελευθέρωση και την ένωση της «περιφέρειας Αιγαίου» με τη μητέρα πατρίδα, ενεργητική συμμετοχή σε επιμνημόσυνες δεήσεις και απόδοση τιμών, επισκέψεις, συναντήσεις και εορτασμούς με στρατιωτικά τμήματα, συμμετοχή σε παραδοσιακά έθιμα, συγκέντρωση υλικής βοήθειας για τους στρατιώτες, κ.α.. Συγκεκριμένα, όλα τα σχολεία της περιφέρειας κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν το ποσό των 356.571 λέβα¹⁰⁰.

Εξάλλου κάθε εβδομάδα σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας ξεκινά με σύντομο, εθνικό εορτασμό, κατά τον οποίο μετά την προσευχή για τη Βουλγαρία ακολουθεί σύντομο λογοτεχνικό – μουσικό πρόγραμμα μέσα σε ισχυρό εθνολατρικό - πατριωτικό πνεύμα¹⁰¹.

Επιπλέον, ο Ναλμπάντοφ, στην αναφορά του από τις 6 – 1 – 1944 δίνει ένα μακροσκελή κατάλογο (3 δακτυλογραφημένες σελίδες) συγκεκριμένων δράσεων που ανέλαβαν διάφορα σχολεία της περιφέρειας μόνο κατά το μήνα Δεκέμβριο του 1943¹⁰². Φυσικά σε όλες αυτές τις δράσεις πρωτοστατούσαν οι μαθητές γυμνασίων και προγυμνασίων που συμμετείχαν στην οργάνωση Μπράνικ, διευκολύνοντας το έργο της διαπαιδαγώγησης που εκτελούσαν οι εκπαιδευτικοί. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, σχολιάζει ο Ναλμπάντοφ, επικρατούν σχέσεις αρμονικές, αλληλοκατανόησης και αλληλοβοήθειας μεταξύ της διεύθυνσης και των εκπαιδευτικών των σχολείων με τους διοικητές της οργάνωσης. Μικρή εξαίρεση αποτελεί ο διοικητής Μπράνικ στη Δράμα, για τον οποίο ο επιθεωρητής στο παρελθόν απέστειλε ειδική αναφορά. Ωστόσο και αυτός ο διοικητής, κατά το 1^ο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944, φαίνεται ότι προσπάθησε να βελτιώσει τις σχέσεις του με τις εκπαιδευτικές αρχές της Δράμας¹⁰³.

⁹⁹ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 4 και Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σσ. 43 – 43 πλάτη. Βλ. και την αναφορά του Ναλμπάντοφ στο Πρωτόκολλο της συνδιάσκεψης των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στο Βελίκο Τύρνοβο στις 4 – 6 Φεβρουαρίου του 1944, σσ. 117 - 118

¹⁰⁰ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση

¹⁰¹ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 4

¹⁰² Ο.π. σσ. 4 – 5. Τις ίδιες δράσεις αναφέρουν και οι διευθυντές των γυμνασίων και οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές στην περιφέρεια. Στις αναφορές τους μιλούν με ενθουσιασμό για το έργο της εθνικής διαπαιδαγώγησης και την εξωσχολική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών των σχολείων όλων των βαθμίδων της περιφέρειας, ό.π. Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 25 πλάτη – 28 πλάτη.

¹⁰³ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 5. Ωστόσο ο Διευθυντής του μεικτού γυμνασίου Δράμας στην αναφορά του για την υλική κατάσταση, το διδακτικό προσωπικό και τα πεπραγμένα για την ενίσχυση του εθνικού πνεύματος στους μαθητές του γυμνασίου κατά το 1^ο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944, δεν κάνει καμιά παρατήρηση για το διοικητή του Μπράνικ. Αναφέρει μόνο πως περισσότεροι από τα 2/3 των μαθητών συμμετέχουν στο Μπράνικ. Οι μαθητές αυτοί, πέρα από τις καθιερωμένες συναθροίσεις τους βάσει προγράμματος, βοήθησαν στη συμπλήρωση δηλώσεων (προφανώς αποδοχής της βουλγαρικής υπηκοότητας) στο φρουραρχείο, εκτέλεσαν τη θεατρική παράσταση «Ο

Στο τέλος του μακροσκελούς καταλόγου των πολιτιστικών δράσεων των σχολείων της περιφέρειας, ο Ναλμπάντοφ αναφέρει πως το Περιφερειακό Συμβούλιο των Διευθυντών και των Επιθεωρητών αποφάσισε, προκειμένου να παγιώσει υψηλότερο εθνικό πνεύμα στους μαθητές των γυμνασίων, να εγκαινιάσει την έκδοση μιας μαθητικής εφημερίδας, η οποία θα αποτελεί όργανο της νεολαίας μέσης εκπαίδευσης της περιφέρειας Αιγαίου. Η εφημερίδα θα ονομάζεται «Φρουρός της περιφέρειας Αιγαίου» (Беломоски страж). Πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής θα είναι ο διευθυντής του μεικτού γυμνασίου Κομοτηνής, Στ. Ιορντάνοφ. Ο Ναλμπάντοφ γράφει πως ήδη (αρχές Ιανουαρίου 1944) είχε οργανωθεί ένα ολόκληρο δίκτυο από επιτρόπους και ανταποκριτές στα γυμνάσια της περιφέρειας και σύντομα θα ξεκινούσε η έκδοση της εφημερίδας¹⁰⁴.

Εξάλλου το Περιφερειακό Συμβούλιο Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, στα μέσα του Δεκεμβρίου του 1943, κατάρτισε ένα νέο σχεδιασμό της διδασκαλίας, της διαπαιδαγώγησης και της εξωσχολικής-πολιτιστικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών. Ενώ οι σχεδιασμοί που έχουμε δει μέχρι τώρα αφορούσαν μόνο στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης, ο νέος σχεδιασμός εκπαιδευτικής δράσης είναι κοινός για όλα τα ιδρύματα βασικής και μέσης εκπαίδευσης στην περιφέρεια¹⁰⁵. Η επεξεργασία του σχεδιασμού έγινε στο πνεύμα α) των αποφάσεων των 2 συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών, οι οποίες διεξήχθησαν κατά το πρώτο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943-1944 στις πόλεις Σόφια και Χάσκοβο και β) των πρόσφατων υποδείξεων του Υπουργείου πάνω στη νέα φόρμα, με βάση την οποία πρέπει να συντάσσονται στο εξής οι ανάλογοι σχεδιασμοί δράσης των σχολικών μονάδων όλων των βαθμίδων¹⁰⁶. Σκοπός του επαναπροσδιορισμού αυτού είναι να αναπροσαρμόσει το εθνοκεντρικό πλαίσιο ενδοσχολικής και εξωσχολικής δράσης των μονάδων βασικής εκπαίδευσης και να εντάξει σε αυτό και τις σχολικές μονάδες της μέσης εκπαίδευσης. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται ο συντονισμός της εθνοποιητικής δράσης όλων των σχολικών μονάδων.

Το γενικό πνεύμα του σχεδιασμού παραμένει στη βάση του το ίδιο. Περιέχει ωστόσο ορισμένα νέα στοιχεία, που είναι αποτέλεσμα α) της επέκτασης της εφαρμογής του στα γυμνάσια, β) των συντελεσμένων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και γ) των συνταρακτικών πολιτικών γεγονότων που την ίδια στιγμή λαμβάνουν χώρα. Αναφέρουμε για παράδειγμα το μεγάλο «πακέτο» από αναλυτικές οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος της Γενικής Διαπαιδαγώγησης ή πάλι τη συμμετοχή των μαθητικών συμβουλίων των τάξεων στον έλεγχο της συμπεριφοράς των μαθητών. Επιπλέον ο νέος σχεδιασμός απαιτεί τον καθορισμό συγκεκριμένου τύπου εθνικού προσκυνήματος για κάθε σχολείο, προβλέπει συνάντηση των μαθητών όλων των γυμνασίων της περιφέρειας κ.α.¹⁰⁷. Αναφορικά με την εξωσχολική δράση των εκπαιδευτικών σημειώνεται η εξής καινοτομία: οι εκπαιδευτικοί, μαζί με τους

εκατομμυριούχος» του Ι. Ιόβκοφ και ίδρυσαν την «Ομάδα προστασίας από τους βομβαρδισμούς». Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2615, σ. 51

¹⁰⁴ Ο.π. σ. 5. Βλ. και Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 82

¹⁰⁵ Βλ. Πρωτόκολλο αρ. 5 του Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 28 πλάτη – 30.

¹⁰⁶ Ο.π. σ. 28 πλάτη. Η νέα αυτή φόρμα, όπως διαπιστώνουμε στις επόμενες σελίδες, χωρίζεται σε δύο τμήματα. Το 1^ο τμήμα επιγράφεται *Επίδραση πάνω στους μαθητές* και κατευθύνει τη διαδικασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης των μαθητών. Το 2^ο τμήμα επιγράφεται *Επίδραση πάνω στους ενήλικες*, και κατευθύνει το άνοιγμα της σχολικής μονάδας στην κοινωνία με την εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα εκπαιδευτικών και μαθητών.

¹⁰⁷ Ο.π. σσ. 28-30

ιερωμένους και τους δημόσιους και τους δημοτικούς υπαλλήλους, πρέπει να σχηματίσουν ένα ενεργό εθνικό κέντρο, που οφείλει συσπειρωμένο «να μάχεται την ηττοπάθεια, τον κομμουνισμό και τη φθορά» και να ενισχύει το ηθικό του πληθυσμού. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού καλείται να συνδράμει και ο περιφερειακός διευθυντής της «περιφέρειας Αιγαίου»¹⁰⁸.

Στην ίδια συνδιάσκεψη του Περιφερειακού Συμβουλίου Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης κατά το Δεκέμβριο του 1943 αποφασίστηκε η έκδοση ενός συλλογικού πονήματος υπό τον τίτλο «*Τρία χρόνια βουλγαρική παιδεία στο Μπελομόριε*». Το πόνημα αυτό θα περιλαμβάνει βασικές πληροφορίες για τη γεωγραφική μορφή και τις οικονομικές δομές της περιφέρειας και αναλυτικά στοιχεία για όλες τις πτυχές του βουλγαρικού εκπαιδευτικού έργου, από τα πρώτα του βήματα μέχρι τη στιγμή εκείνη. Συγκεκριμένα θα παρατίθενται μαρτυρίες: α) για τη βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική στην περιοχή μέχρι τους βαλκανικούς πολέμους, β) για την εκπαιδευτική και πολιτιστική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων στην ίδια περιοχή από το 1913 μέχρι το 1941, και τέλος γ) για το εκπολιτιστικό έργο των βουλγαρικών εκπαιδευτικών αρχών κατά τα προηγούμενα 3 χρόνια¹⁰⁹.

Συνίσταται μάλιστα στους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές να ξεκινήσουν άμεσα τη συλλογή των παραπάνω στοιχείων στις εκπαιδευτικές επαρχίες δικαιοδοσίας τους, ώστε να αποσταλούν στην περιφερειακή επιθεώρηση μέχρι τα τέλη Απριλίου του 1944¹¹⁰.

Συμπερασματικά, κατά το 1^ο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944, οι δυσχέρειες που συνάντησε το εκπαιδευτικό έργο στη διοικητική περιφέρεια Αιγαίου συνοψίζονται στη μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού και στις συχνές απουσίες του λόγω αδειών. Κατά τα άλλα, η διδασκαλία, η διαπαιδαγώγηση, καθώς και η πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των σχολείων εξελίχθηκαν σχεδόν κανονικά και ομαλά, λόγω του ήρεμου πολιτικού σκηνικού που επικρατούσε στην περιφέρεια.

Ιδιαίτερο βάρος είδαμε να δίνεται στην διαπαιδαγώγηση των μαθητών με εθνολατρικό πνεύμα και στην πολιτιστική - κοινωνική δράση των σχολείων μέσα στο ίδιο πνεύμα. Προφανώς αυτή η εντατικοποίηση της εθνικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία της περιφέρειας οφείλεται σε δύο λόγους:

α) οι εκπαιδευτικές αρχές της «περιφέρειας Αιγαίου», διερχόμενες την 3^η πλέον συνεχόμενη χρονιά εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος, αποδεσμεύτηκαν κατά ένα μεγάλο μέρος από τις μέριμνες της εγκαθίδρυσης και της οργάνωσης του σχολικού δικτύου της περιφέρειας. Κατά συνέπεια μπόρεσαν να επικεντρωθούν στο βασικό σκοπό της κεντρικής εκπαιδευτικής πολιτικής: την εθνική ομογενοποίηση και την πολιτιστική συγχώνευση των Βουλγάρων όλων των κοινωνικών τάξεων, των παλαιών και των νέων συνόρων, τη συσπείρωση δηλαδή σε εθνικό σώμα όλων των ανθρώπων, οι οποίοι ομολογούν ή στους οποίους αποδόθηκε η βουλγαρική εθνική ταυτότητα.

β) Καθώς οι διεθνείς ισορροπίες αρχίζουν σταδιακά να ανατρέπονται σε βάρος της Βουλγαρίας και οι «εχθροί του έθνους και του κράτους» να κερδίζουν διαρκώς έδαφος στα παλαιά και νέα σύνορα, το σχολείο προσπαθεί να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα, εντείνοντας την εθν - ωφελή, κοινωνική - πολιτιστική του δραστηριότητά του. Συστήνει δηλαδή ένα εσωτερικό ιδεολογικό μέτωπο, προασπίζοντας σθεναρά την εθνική ιδεολογία στο όνομα της τριαδικής σύλληψης: έθνος – κράτος – τσάρος. Για

¹⁰⁸ Πρωτόκολλο αρ. 5, Φ 798, σπ. 2, α.ε. 48, σ. 30

¹⁰⁹ Ο.π. σσ. 30 πλάτη – 31

¹¹⁰ Ο.π. σ. 31 πλάτη

το λόγο αυτό εντατικοποιείται, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, και η εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών.

8.2.1.4. Εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών

Κατά το 1^ο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943 – 1944, η πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών μέσα και έξω από το σχολείο διεξήχθη μέσα σε ένα υψηλό πατριωτικό πνεύμα. Λειτουργήσαν σε πολλά μέρη εσπερινά και γιορτινά σχολεία για ενήλικες, παρουσιάστηκαν από θεατρικές ομάδες εκπαιδευτικών δεκάδες βουλγαρικά θεατρικά έργα, διοργανώθηκαν δεκάδες εορτασμοί τοπικών και εθνικών ηρώων, πραγματοποιήθηκαν πάνω από 60 συναντήσεις συλλόγων γονέων - εκπαιδευτικών, στις οποίες πέρα από στοχαστικά οργανωμένα λογοτεχνικά – μουσικά προγράμματα, έλαβαν χώρα συζητήσεις και ομιλίες, υπό την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών, πάνω στα προβλήματα της διαπαιδαγώγησης και στα καθήκοντα που οι σημερινοί, εναγώνιοι καιροί επιβάλλουν στο έθνος και την πνευματική ηγεσία. Πραγματοποιήθηκαν με τη συνοδεία των μαθητικών χορωδιών αρκετά κονσέρτα, μουσικά πρωινά και εκδηλώσεις, μεταξύ των οποίων τη μεγαλύτερη αίσθηση προκάλεσε η πένθιμη εκδήλωση μνήμης προς τιμήν του Τσάρου Μπορίς ΙΙΙ – του Ενωτή στην Καβάλα. Δόθηκε μεγάλη προσοχή στη διατήρηση παλαιών βουλγαρικών παραδόσεων και τέλεση εθίμων σε διάφορα χωριά στην περιφέρεια. Συγκεντρώθηκε φολκλορικό και πολιτιστικό – ιστορικό υλικό, στοιχεία για τους εκκλησιαστικούς και εκπαιδευτικούς αγώνες «του τόπου» και για τις μάχες που δόθηκαν για την «απελευθέρωση», και άλλα πολλά¹¹¹.

Μέσα στο Δεκέμβριο του 1943 ιδρύθηκαν 5 νέοι μορφωτικοί σύλλογοι στην περιφέρεια. Ο μορφωτικός σύλλογος της Κομοτηνής από την 1^η Ιανουαρίου 1944 εκδίδει το έντυπό του όργανο, την εφημερίδα «Ενότητα»¹¹².

Επιπλέον κατά τον ίδιο μήνα ανακαλύφθηκαν και άλλοι τάφοι Βούλγαρων στρατιωτών, οι οποίοι κατά τα συνήθη πρακτική καθαρίστηκαν, τακτοποιήθηκαν και στη συνέχεια αποδόθηκαν στους πεσόντες οι πρέπουσες τιμές¹¹³.

Λειτουργήσε επίσης ένα πυκνό δίκτυο λαϊκών πανεπιστημίων, στα οποία οι εκπαιδευτικοί παρουσίασαν πάνω από 100 ομιλίες, κυρίως πάνω σε θέματα ιστορίας και γεωγραφίας, όπως και σχετικά με την ιστορική αποστολή του βουλγαρικού έθνους και τις αιώνιες επιδιώξεις του¹¹⁴.

Ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί πως όλη αυτή η δραστηριότητα των εκπαιδευτικών έγινε δεκτή από το πληθυσμό με χαρά και ενθουσιασμό. Αποσαφηνίζει ότι βασικό της κίνητρο ήταν να διατηρήσει ακμαίο και υψηλό το ηθικό του πληθυσμού και να τονώσει την πίστη του στην τελική νίκη των δυνάμεων του Άξονα και των βουλγαρικών δικαίων¹¹⁵.

Καθώς λοιπόν, στη διεθνή πολιτική σκηνή το παιχνίδι δείχνει να χάνεται για τη Βουλγαρία, και μέσα στα διευρυμένα σύνορα της χώρας η ένοπλη αντικαθεστωτική αντίσταση, η νόμιμη αντιπολίτευση αλλά και η αγγλική προπαγάνδα κερδίζουν έδαφος, ο στρατός των εκπαιδευτικών, μέσα και έξω από το σχολείο, καλείται να δώσει το δύσκολο αγώνα της προάσπισης της εθνικής ιδεολογίας και της διατήρησης της πίστης για την τελική νίκη της.

¹¹¹ Φ 177, οπ. 8, a.e. 47, σ. 6

¹¹² Στο ίδιο

¹¹³ Στο ίδιο

¹¹⁴ Φ 177, οπ. 8, a.e. 47, σ. 6

¹¹⁵ Στο ίδιο

8.2.1.5. Υλικές συνθήκες

Κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 η περιφερειακή επιθεώρηση σε συνεργασία με τον Περιφερειακό Διευθυντή ανέλαβαν από κοινού πρωτοβουλίες για την προμήθεια σχολικών βοηθημάτων και βιβλίων για τις σχολικές βιβλιοθήκες.

Συγκεκριμένα κατά το Δεκέμβριο του 1943 στο αστικό κέντρο κάθε εκπαιδευτικής επαρχίας σχηματίστηκε μια επιτροπή, με μέλη τον επαρχιακό σχολικό επιθεωρητή, τον επαρχιακό διοικητή και έναν γενικό εκπρόσωπο. Οι επιτροπές αυτές συγκέντρωσαν στοιχεία για τις ανάγκες των σχολείων της επαρχίας και για τις προβλεπόμενες πιστώσεις στους προϋπολογισμούς των δήμων. Στη συνέχεια συγκέντρωσαν τα απαραίτητα ποσά και προμηθεύτηκαν τα απαραίτητα σχολικά βοηθήματα και βιβλία από αγορές στο εσωτερικό της χώρας¹¹⁶.

Με τον τρόπο αυτό έγινε προμήθεια σχολικών βοηθημάτων και βιβλίων αξίας πάνω από 500.000 λέβα. Η πρωτοβουλία αυτή διοργανώθηκε δυναμικότερα στις εκπαιδευτικές επαρχίες Κομοτηνής και Σερρών και ασθενέστερα στις εκπαιδευτικές επαρχίες Δράμας και Ξάνθης¹¹⁷.

Τα πρακτικά αποτελέσματα, ωστόσο, της παραπάνω πρωτοβουλίας υπήρξαν περισσότερο από ενθαρρυντικά, σχολιάζει ο Ναλμπάντοφ. Αποφασίστηκε κατά την επόμενη σχολική χρονιά και οι προμήθειες σχολικού εξοπλισμού να γίνουν με τον ίδιο τρόπο¹¹⁸.

Ενδεχομένως η πρωτοβουλία αυτή των τοπικών Σχολικών Επιτροπών προκάλεσε τη σημαντική μείωση των δαπανών για τα σχολικά εγχειρίδια και τα διδακτικά βοηθήματα, που διαπιστώσαμε στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για τα νέα εδάφη, κατά το οικονομικό έτος 1943¹¹⁹.

Εξάλλου η κατάσταση των σχολικών κτιρίων σε γενικές γραμμές κρίνεται από τον περιφερειακό επιθεωρητή καλή. Ωστόσο διαπιστώνει πως και κατά τη σχολική χρονιά 1943-1944, όπως άλλωστε και κατά τις προηγούμενες, η κατάσταση των σχολικών εγκαταστάσεων στα ορεινά και πομακικά χωριά υπήρξε πολύ κακή. Η πλειοψηφία των σχολείων εξακολουθεί να στεγάζεται στους πλήρως ακατάλληλους, από άποψη παιδαγωγικής και υγιεινής, οντάδες των τζαμιών. Μόνο σε μερικά χωριά προσαρμόστηκαν για τις σχολικές ανάγκες ορισμένα εγκαταλελειμμένα στρατιωτικά και αστυνομικά κτίρια των ελληνικών αρχών. Ωστόσο όλες οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν για τη βελτίωση αυτών των σχολικών κτιρίων, όσο εντατικές και να ήταν, παραμένουν ημίμετρα. Και προσθέτει ο Ναλμπάντοφ: «Μια μέρα, μετά τη λήξη του πολέμου, θα πρέπει το κράτος να αναλάβει την κατασκευή σχολικών κτιρίων σε όλους τους βουλγαρορωμαεθανικούς οικισμούς, όπως ακριβώς έπραξε κατά το 1935 – 1936 στην επαρχία Σμόλιαν, Ντέβιν και Ζλατογκράντ.»¹²⁰

Αντίθετα τα κτίρια που στεγάζουν τα γυμνάσια των Σερρών, της Δράμας, της Ξάνθης, της Κομοτηνής και της Αλεξανδρούπολης είναι στέρεες και καινούριες κατασκευές, που ανταποκρίνονται σε όλες τις τεχνικές απαιτήσεις και τις αξιώσεις της σχολικής υγιεινής. Προς το παρόν είναι σε θέση να καλύψουν τις ανάγκες των

¹¹⁶ Φ 177, οπ. 8, a.e. 47, σ. 5

¹¹⁷ Στο ίδιο

¹¹⁸ Ο.π. σ. 5 πλάτη

¹¹⁹ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 8.1.5.

¹²⁰ Στο ίδιο

γυμνασίων¹²¹. Ωστόσο στην περίπτωση που θα αυξηθεί ο αριθμός των μαθητών των γυμνασίων, τα σχολικά κτίρια της Κομοτηνής και της Ξάνθης δε θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες. Στην Ξάνθη ήδη υπάρχει η σκέψη να κατασκευαστεί ένα καινούριο κτίριο για τις ανάγκες του γυμνασίου. Για το σκοπό αυτό έχει επιλεγεί και η κατάλληλη τοποθεσία. Το κτίριο του γυμνασίου της Καβάλας είναι πολύ παλιό αλλά έχει άψογα επισκευαστεί και συντηρηθεί, ώστε για πολύ καιρό θα εξυπηρετεί τις ανάγκες του γυμνασίου. Εξάλλου ο Ναλμπάντοφ σχολιάζει πως στην Καβάλα δεν πρόκειται να παρουσιαστεί κανένα πρόβλημα, στην περίπτωση που το γυμνάσιο θα πρέπει να στεγαστεί σε άλλο κτίριο. Στην πόλη υπάρχουν 16 σχολικά κτίρια, στην πλειοψηφία τους καινούριες, στέρεες και υγιεινές κατασκευές, τα οποία μετά από μια μικρή επιδιόρθωση, θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες ενός σχετικά μεγάλου γυμνασίου¹²².

Σχεδόν σε όλα τα γυμνάσια στην περιφέρεια Αιγαίου δεν υπάρχουν επαρκή διδακτικά βοηθήματα, καλά οργανωμένα εργαστήρια, βιβλιοθήκες κ.α.. Από την άποψη αυτή στην καλύτερη θέση βρίσκεται το γυμνάσιο της Αλεξανδρούπολης, το οποίο διαθέτει μια πολύ πλούσια βιβλιοθήκη και βρίσκεται στη διαδικασία οργάνωσης ωραίων εργαστηρίων χημείας, φυσικής, φυσικής ιστορίας, γεωγραφίας και ιστορίας. Καλή βιβλιοθήκη διαθέτει και το γυμνάσιο Ξάνθης. Μικρά εργαστήρια χημείας, φυσικής και φυσικής ιστορίας διαθέτουν και τα γυμνάσια της Καβάλας και των Σερρών. Στην χειρότερη θέση βρίσκεται το γυμνάσιο στη Δράμα. Εκεί δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου σχολικά βοηθήματα και μόλις ξεκινά να συγκροτείται η σχολική βιβλιοθήκη¹²³. Επιπλέον τα γυμνάσια της Κομοτηνής και της Αλεξανδρούπολης έχουν εφοδιαστεί με πνευστά μουσικά όργανα. Η προμήθεια αυτή για το γυμνάσιο Κομοτηνής έγινε εξ ολοκλήρου με πιστώσεις από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, ενώ για το γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης με ποσά που συγκεντρώθηκαν από τους πολίτες και με μια μικρή επιχορήγηση από το Υπουργείο¹²⁴.

Ο Ναλμπάντοφ στις αρχές του Ιανουαρίου του 1944 κρίνει απαραίτητη τη χορήγηση μεγαλύτερων πιστώσεων από το Υπουργείο για τον εξοπλισμό των γυμνασίων της Δράμας, της Καβάλας, των Σερρών, της Ξάνθης και της Κομοτηνής¹²⁵. Όπως ήδη διαπιστώσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι δαπάνες του Υπουργείου για το σχολικό εξοπλισμό και την επίπλωση των σχολείων της περιφέρειας Αιγαίου (και της Μακεδονίας του Βαρδάρη) είχαν ήδη μειωθεί δραματικά κατά το οικονομικό έτος 1943¹²⁶. Ακόμη χειρότερα, κατά το οικονομικό έτος 1944 οι δαπάνες για τη συντήρηση των σχολικών κτιρίων, για το σχολικό εξοπλισμό, τα διδακτικά βοηθήματα και εγχειρίδια περιλάμβαναν ποσά σχεδόν αμελητέα¹²⁷.

Εξάλλου δε στάθηκε δυνατό να εντοπίσουμε στοιχεία για τα χρηματικά ποσά που πίστωναν κάθε χρόνο οι δήμοι για τις υλικές ανάγκες των σχολείων. Το μόνο σχετικό

¹²¹ Βλ. στις αναφορές των διευθυντών των γυμνασίων στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, τα σχόλιά τους για τα σχολικά κτίρια, σσ. 25 πλάτη – 27 πλάτη. Βλ. επίσης για το ίδιο θέμα Πρωτόκολλο αρ. 9 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, σ. 42 πλάτη

¹²² Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 5 πλάτη

¹²³ Βλ. πάλι τις αναφορές των διευθυντών των γυμνασίων στο Πρωτόκολλο αρ. 5 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, σσ. 25 πλάτη – 27 πλάτη και στο Πρωτόκολλο αρ. 9 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, σ. 42 πλάτη

¹²⁴ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 5 πλάτη

¹²⁵ Στο ίδιο

¹²⁶ Βλ. τον Πίνακα με τα Στοιχεία για τις δαπάνες για τη Μακεδονία και τη Θράκη από τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Υγείας, από το 1941 έως το 1944, μέχρι και τις 30 Αυγούστου 1944, στο Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 30 και τον Πίνακα 3 στο Παράρτημα της εργασίας μας.

¹²⁷ Βλ. στο ίδιο

στοιχείο εντοπίστηκε σε έγγραφο του Ναλμπάντοφ από τις 5 – 9 – 1944 προς το Υπουργείο¹²⁸. Εκεί διαβάζουμε πως η βουλγαρική πολιτεία δαπανά για τη συντήρηση των σχολείων της περιφέρειας, κάθε χρόνο, το ποσό των 40 – 50 περίπου εκατομμυρίων λέβα και οι δήμοι το ποσό των 20 – 30 περίπου εκατομμυρίων λέβα¹²⁹.

Μελετώντας τα στοιχεία του Πίνακα 3¹³⁰ διαπιστώνουμε ότι, με εξαίρεση το οικονομικό έτος 1941, το μεγαλύτερο μέρος των ποσών που δαπανά το Υπουργείο για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της «περιφέρειας Αιγαίου» καλύπτει τη μισθοδοσία των εκπαιδευτικών. Επομένως όλες σχεδόν οι υπόλοιπες εκπαιδευτικές ανάγκες (οι επισκευές των σχολικών κτιρίων, οι ανάγκες σε σχολικά βοηθήματα, διδακτικά εγχειρίδια και βιβλία βιβλιοθηκών, η επίπλωση, τα καύσιμα, κ.α.), όλων των σχολείων βασικής και μέσης εκπαίδευσης της περιφέρειας, καλύπτονται ετησίως από τις δημοτικές επιχορηγήσεις. Σύμφωνα με την πληροφορία του Ναλμπάντοφ, πρόκειται για ποσά συνολικού ύψους ετησίως 20 – 30 εκατομμυρίων λέβα. Τα ποσά αυτά σίγουρα δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες της σχολικής υποδομής και του εξοπλισμού στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης.

Ο Ναλμπάντοφ στην αναφορά του από τις 6 – 1 – 1944 γράφει ότι μέχρι τη στιγμή εκείνη όλα τα σχολεία στην περιφέρεια είχαν εφοδιαστεί με την απαραίτητη καύσιμη ύλη¹³¹.

Επίσης αναφέρει ότι διοργανώθηκαν μαθητικά συσσίτια σε πολλά σχολεία βασικής εκπαίδευσης. Στα συσσίτια αυτά παρέχεται δωρεάν ζεστή τροφή σε πολλούς φτωχούς μαθητές – κυρίως στα παιδιά των Πομάκων και των Βουλγάρων εποίκων¹³².

Και στα γυμνάσια της Καβάλας, της Δράμας και της Κομοτηνής διοργανώθηκαν σχολικά εστιατόρια και συσσίτια, στα οποία σιτίζονταν όλοι οι εξωτερικοί μαθητές, των οποίων οι γονείς δε ζούσαν στη πόλη που φοιτούσαν οι ίδιοι. Οι ευκατάστατοι μαθητές πληρώνουν την τροφή τους, αλλά οι άποροι τρέφονται δωρεάν. Τα σχολικά εστιατόρια υποβοηθούνται από τις επιχορηγήσεις των συλλόγων γονέων – εκπαιδευτικών και διάφορων άλλων ιδρυμάτων και προσώπων¹³³.

Ένα σοβαρό εμπόδιο στη σχολική ζωή, σχολιάζει ο Ναλμπάντοφ, αποτελεί η παντελής έλλειψη ρούχων και παπουτσιών στους μαθητές. Κατά το μήνα Δεκέμβριο του 1943, για τις γιορτές των Χριστουγέννων, χορηγήθηκαν σημαντικές ποσότητες προϊόντων ένδυσης και υπόδησης για μαθητές. Αλλά οι παροχές αυτές είναι εντελώς ανεπαρκείς. Γενικά τα παιδιά είναι γυμνά και ξυπόλητα¹³⁴. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους φτωχούς ορεινούς οικισμούς, όπου η ένδεια του πληθυσμού, η έλλειψη ένδυσης και υπόδησης είναι απερίγραπτη¹³⁵. Μάλιστα κατά τη διάρκεια του Ιανουαρίου του 1944 η κατάσταση επιδεινώθηκε. Οι δυσκολίες του εφοδιασμού στην περιφέρεια άρχισαν να ταράζουν το βουλγαρικό πληθυσμό και τους δημόσιους υπαλλήλους¹³⁶.

¹²⁸ Φ 177, οπ. 3, a.e. 2665, σσ. 53 - 57

¹²⁹ Ο.π. σ. 57

¹³⁰ Στο ίδιο

¹³¹ Φ 177, οπ. 8, a.e. 47, σ. 5 πλάτη

¹³² Στο ίδιο

¹³³ Στο ίδιο

¹³⁴ Στο ίδιο. Την ίδια μαρτυρία καταγράφουν και όλοι ανεξαιρέτως οι διευθυντές των γυμνασίων και όλοι οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές της περιφέρειας. Βλ. Φ 798, οπ. 2, a.e. 48, σσ. 25 πλάτη – 28 πλάτη

¹³⁵ Φ 177, οπ. 8, a.e. 47, σ. 5 πλάτη

¹³⁶ Βλ. την αναφορά του Ναλμπάντοφ στο Πρωτόκολλο της συνδιάσκεψης των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στο Βελίκο Τύρνοβο στις 4 – 6 Φεβρουαρίου του 1944, Φ 177, οπ. 5, a.e. 18, σ. 117

Εξάλλου σχολικά προαύλια και κήπους διαθέτουν πολλά σχολεία στην περιφέρεια. Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι σε πολλά σχολεία υπάρχει περίφραξη και ο χώρος εντός της περίφραξης είναι πολύ καλά σχεδιασμένος¹³⁷.

Επίσης πολλά σχολεία βασικής και μέσης εκπαίδευσης στην περιφέρεια διαθέτουν ραδιοφωνική σύνδεση. Η έλλειψη όμως του ρεύματος και η συνεπακόλουθες δυσχέρειες στη φόρτιση των μπαταριών καθιστά αδύνατη την τακτική λήψη των εκπομπών του Υπουργείου¹³⁸.

8.2.2. Δεύτερο εξάμηνο σχολικής χρονιάς 1943 – 1944

8.2.2.1. Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση

Τα πολεμικά γεγονότα ανατρέπουν την ομαλή πορεία του σχολικού έργου στην «περιφέρεια Αιγαίου». Τα σχολεία σε όλη τη χώρα στις 10 Ιανουαρίου 1944 διακόπτουν τα μαθήματά τους λόγω των συνεχόμενων βομβαρδισμών. Ο Ναλμπάντοφ στις αρχές Φεβρουαρίου 1944 γράφει πως οι τρομοκρατικές επιθέσεις πάνω από την πρωτεύουσα και άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας αντιμετωπίστηκαν από το βουλγαρικό πληθυσμό της περιφέρειας με αγανάκτηση και συμπόνια για τους πάσχοντες, ενώ αντίθετα εξύψωσαν το ηθικό του ελληνικού πληθυσμού. Βέβαια το ηθικό των Ελλήνων εξυψώνεται και από το γεγονός ότι οι Βούλγαροι έποικοι ξεκίνησαν ήδη την αντίστροφη πορεία της επιστροφής στο εσωτερικό της Βουλγαρίας¹³⁹.

Επιπλέον, γράφει ο Ναλμπάντοφ, το κλείσιμο των σχολείων προκάλεσε την αμηχανία του βουλγαρικού πληθυσμού και τη χαρά των Ελλήνων. Επιθυμία όλων των γονέων, των εκπαιδευτικών και των υπηρεσιακών προσώπων, αναφέρει ο επιθεωρητής, είναι η επανέναρξη των σχολικών μαθημάτων στην περιφέρεια ή τουλάχιστον στους οικισμούς εκείνους που δεν απειλούνται από αεροπορικούς βομβαρδισμούς¹⁴⁰.

Και πράγματι αυτό συνέβη. Στις 14 Φεβρουαρίου 1944 συγκλήθηκε συνδιάσκεψη του ΠΣΔΓΕΣΕΞ¹⁴¹ (σύμφωνα με τις υποδείξεις των συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας στη Σόφια και στο Βελίκο Τύρνοβο¹⁴²). Στη συνδιάσκεψη του ΠΣΔΓΕΣΕΞ αποφασίστηκε η επανέναρξη των μαθημάτων σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας στις 20 Φεβρουαρίου 1944, επειδή ακριβώς η περιφέρεια, σε αντίθεση με το εσωτερικό της χώρας, δεν επλήγη από τους βομβαρδισμούς. Αποφασίστηκε να παραμείνουν κλειστά τα σχολεία μόνο στους παρακάτω οικισμούς, οι οποίοι απειλήθηκαν άμεσα από αεροπορικούς βομβαρδισμούς: Τσιφλιτζίκ (Στρυμονοχώρι), Σταθμός Βυρώνειας, Σαβιάκ (Βαμβακόφυτον), Κούλα (Παλαιόκαστρον), Πρόσενικ (Σκοτούσα), Καμαρέτο (Καμαρωτών), Κιούπρια (Γεφυρούδι), Σταθμός Πορροΐων, Εντί-περέ (Νεροφράχτης), Βοντόβιστε (Βαλτοχώρι), Καλαμπάκι, Μπαντέμ τσιφλίκ (Αμυγδαλεώνας), Νόβο σελό (Σταθμός Σταυρούπολης), Κριστόπολε (Σταυρούπολη), Οκτισιάρ (Τοξότες),

¹³⁷ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σ. 5 πλάτη

¹³⁸ Φ 177, οπ. 8, α.ε. 47, σσ. 5 πλάτη- 6

¹³⁹ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 3.4.2.

¹⁴⁰ Βλ. την αναφορά του Ναλμπάντοφ στο Πρωτόκολλο της συνδιάσκεψης των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στο Βελίκο Τύρνοβο στις 4 – 6 Φεβρουαρίου του 1944, σ. 118. Στα ίδια ακριβώς συμπεράσματα καταλήγει και το ΠΣΔΓΕΣΕΞ, στη συνδιάσκεψή του στις 14 Φεβρουαρίου 1944. Βλ. Πρωτόκολλο αρ. 6 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 33 – 33 πλάτη

¹⁴¹ Πρωτόκολλο αρ. 6 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 33 – 35

¹⁴² Βλ. Εργασία μας, κεφ. 8.1.4.

Ντικίλιτας (Δίκελλα), Μάκρη, Άπολος, Χιλή, Σάπες, Ροδόπη (Καβακλί) και Γιασίκιοϊ (Ιασμος)¹⁴³.

Τα σχολικά μαθήματα, βέβαια, δε θα διεξάγονταν σύμφωνα με την παραδοσιακή τους μορφή, αλλά με έναν τρόπο που προσέγγιζε τις νόρμες που επέβαλαν οι αποφάσεις των συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στο Βελίκο Τύρνοβο και τη Σόφια και οι εντολές του Υπουργείου. Σύμφωνα, λοιπόν με τις παραπάνω αποφάσεις και υποδείξεις, το ΠΣΔΓΕΣΕΞ επεξεργάστηκε ένα συγκεκριμένο σχεδιασμό για τη διδασκαλία και τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά και για την πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών υπό τις νέες συνθήκες¹⁴⁴. Συγκεκριμένα οι μαθητές διαιρέθηκαν σε ομάδες των 15 – 25 ατόμων και την ευθύνη κάθε ομάδας ανέλαβε ένας συγκεκριμένος εκπαιδευτικός. Τις περισσότερες φορές οι ομάδες αυτές συνέπιπταν με τα τμήματα των βασικών σχολείων και των γυμνασίων. Ο σχεδιασμός που επεξεργάστηκε το ΠΣΔΓΕΣΕΞ εξ αρχής προέβλεπε τα παιδιά ελληνικής εθνικότητας να μη γίνουν δεκτά στις ομάδες¹⁴⁵.

Τα μαθήματα ξεκινούσαν καθημερινά στις 7 – 7.30 και έληγαν στις 10 – 10.30. Όταν ο καιρός ήταν άσχημος, οι μαθητές συγκεντρώνονταν στο σχολικό κτίριο ή ακόμη και σε ιδιωτικά σπίτια, σε περίπτωση που το κτίριο είχε καταληφθεί από στρατιωτικά τμήματα. Όταν ο καιρός ήταν καλός, οι συναντήσεις γίνονταν σε ανοιχτούς εξωτερικούς χώρους, σε πάρκα, κήπους, στον κάμπο και στα δάση. Η διδασκαλία στα γυμνάσια επικεντρωνόταν κυρίως στο μάθημα της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας¹⁴⁶. Η διδασκαλία στα δημοτικά και τα προγυμνάσια εστιαζόταν στη βουλγαρική γλώσσα, στην πατριδογνωσία, στην αριθμητική, στην πραγματογνωσία και τη γενική διαπαιδαγώγηση¹⁴⁷. Σε δεύτερη μοίρα τέθηκε η διδασκαλία των υπόλοιπων μαθημάτων, και στα δημοτικά-βασικά σχολεία και στα γυμνάσια. Τα τεχνικά μαθήματα δε διδάσκονταν, εκτός από την ωδική. Η ωδική κατείχε μάλιστα στο ωρολόγιο πρόγραμμα εξέχουσα θέση, και ιδιαίτερα το τραγούδι σε χορωδίες. Οι τελευταίες εκτελούσαν κυρίως εθνικά τραγούδια. Ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί πως οι μαθητικές χορωδίες και οι θεατρικές ομάδες των μαθητών, όπως κι εκείνες των εκπαιδευτικών, επιτέλεσαν κολοσσιαία δραστηριότητα: πραγματοποίησαν δεκάδες κονσέρτα, οπερέτες, παιδικές και άλλες θεατρικές παραστάσεις, λογοτεχνικά – μουσικά πρωινά, γιορτές, κ.τ.λ.¹⁴⁸.

Εξάλλου σύμφωνα με τις νέες εκπαιδευτικές νόρμες που μεθοδεύτηκαν εξαιτίας των βομβαρδισμών, η μέχρι πρότινος εργασία των εκπαιδευτικών πάνω στην ενδο – σχολική διαπαιδαγώγηση των μαθητών συμπίπτει με την εξωσχολική, κοινωνική – πολιτιστική δραστηριότητά τους, συνθέτοντας ένα ενιαίο σύνολο πολιτιστικής δράσης. Η επιλογή αυτή φανερώνει τη βασική αποστολή που εμπιστεύεται το Υπουργείο αυτή τη στιγμή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή είναι η διατήρηση της τάξης, της ψυχραιμίας, της εθνικής συσπείρωσης και του πατριωτικού ήθους του πληθυσμού.

Για το λόγο αυτό και η αναφορά του ο Ναλμπάντοφ για το μήνα Απρίλιο του 1944, από τις 2- 5- 1944, δεν κάνει το συνήθη διαχωρισμό ανάμεσα στο κεφάλαιο της διαπαιδαγώγησης των μαθητών και σε εκείνο της εξωσχολικής, πολιτιστικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών. Αντίθετα υπάρχει στην αναφορά ένα ενιαίο κεφάλαιο, υπό τον τίτλο «*πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών*

¹⁴³ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 33

¹⁴⁴ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 33 πλάτη – 35

¹⁴⁵ Ό.π. σ. 33 πλάτη

¹⁴⁶ Στο ίδιο

¹⁴⁷ Πρωτόκολλο αρ. 6, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 37 πλάτη

¹⁴⁸ Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σ. 80 και Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 164

και των μαθητών». Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει έναν ευρύ κατάλογο μιας «αξιέπαινης, πλατιάς και πολύπλευρης πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας μέσα σε ισχυρά υπογραμμισμένο πατριωτικό πνεύμα»¹⁴⁹. Ο κατάλογος αυτός περιέχει καταρχήν έναν πραγματικά εντυπωσιακό αριθμό τίτλων από θεατρικές παραστάσεις και οπερέτες που παρουσίασαν θεατρικές ομάδες μαθητών, εκπαιδευτικών, και μελών Μπράνικ μόνο κατά το μήνα Απρίλιο. Στη συνέχεια περιλαμβάνει μουσικές και χορευτικές παραστάσεις και λογοτεχνικά βραδινά ενώπιον πολιτών ή στρατιωτικών τμημάτων, κυρίως βουλγαρικών αλλά και γερμανικών, επισκέψεις σε στρατιωτικά τμήματα και προσφορά δώρων, τροφίμων και πασχαλινών εδεσμάτων, εκτελέσεις παραδοσιακών εθίμων όπως τα λαζαρικά, ομιλίες και διαλέξεις, δημοσιεύσεις μαθητικών εργασιών με πατριωτικό περιεχόμενο στην εφημερίδα *Беломорска България* (Βουλγαρία του Αιγαίου), μερικές δεκάδες συγκεντρώσεις των συλλόγων γονέων – εκπαιδευτικών με συζητήσεις γύρω από τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών και σχετικά με το πολιτιστικό – ιστορικό χρέος που επιβάλλουν οι σύγχρονοι καιροί στο βουλγαρικό σχολείο, συλλογή φολκλορικών και ιστορικών – εκκλησιαστικών στοιχείων, όπως και μαρτυριών για τις επαναστατικές μάχες από το παρελθόν αυτού του τόπου, συλλογή παλιού σιδήρου, αναδασώσεις, και πολλά άλλα¹⁵⁰.

Για τα λαϊκά πανεπιστήμια, τα εσπερινά και γιορτινά σχολεία αναφέρεται ότι συνεχίζουν τη δράση τους κανονικά κατά το μήνα Απρίλιο σε πολλά σημεία της επαρχίας. Σε αυτά διεξάγονται δεκάδες ομιλίες εκπαιδευτικών, πολιτιστικών – μορφωτικών παραγόντων, εξεχόντων επιστημόνων και δημόσιων προσώπων που περιστασιακά επισκέπτονται την περιοχή, κ.α.. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και οι ομιλίες που εκφώνησαν οι καθηγητές, Γκένοφ και Ορμαντζιέφ, σε όλες τις πόλεις της περιφέρειας, ως απεσταλμένοι της Πανβουλγαρικής ένωσης «Πατήρ Παΐσιος»¹⁵¹.

Τέλος για τους μορφωτικούς συλλόγους αναφέρεται ότι μέρα με τη μέρα αυξάνονται στον αριθμό και επεκτείνουν τη δράση τους χάρη στις προσπάθειες των εκπαιδευτικών. Επιπλέον, οι μορφωτικοί σύλλογοι στις επαρχίες Δράμας και την Κομοτηνής έχουν ήδη οργανωθεί σε συλλογικές επαρχιακές ενώσεις, οι οποίες εκδίδουν και το έντυπο όργανό τους. Επίσης οι μορφωτικοί σύλλογοι των πόλεων της Δράμας, της Κομοτηνής και των Σερρών διαθέτουν ιδιόκτητες αίθουσες κινηματογράφου. Οι ίδιοι σύλλογοι έχουν αναλάβει τη λειτουργία του κινηματογράφου στις παραπάνω πόλεις, γεγονός που τους εξασφαλίζει ετήσια έσοδα χιλιάδων λέβα. Ο Ναλμπάντοφ όμως σχολιάζει πως δεν αναπτύσσουν καμιά ιδιαίτερη πολιτιστική δραστηριότητα. Η δράση τους έχει αποκτήσει καθαρά οικονομικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να απομακρύνεται από τα πολιτιστικά καθήκοντα των μορφωτικών συλλόγων¹⁵².

Τέλος στην αναφορά του για το μήνα Απρίλιο του 1944 (από τις 2- 5- 1944), ο επιθεωρητής πληροφορεί τους ανωτέρους του ότι ο μορφωτικός σύλλογος της Κομοτηνής σχεδιάζει να ιδρύσει ένα επιστημονικό ινστιτούτο. Αποστολή του ινστιτούτου αυτού θα είναι η συγκέντρωση και ταξινόμηση σε ειδικές συλλογές της χλωρίδας και της πανίδας, του μεταλλευτικού, αρχαιολογικού και φολκλορικού πλούτου της «περιφέρειας Αιγαίου». Τα σχέδια για το ινστιτούτο αυτό

¹⁴⁹ Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σσ. 80 – 81 πλάτη

¹⁵⁰ Η ίδια δράση περιγράφεται στις αναφορές των στελεχών εκπαίδευσης της «περιφέρειας Αιγαίου» στο Πρωτόκολλο αρ. 8, κυρίως όμως στο Πρωτόκολλο αρ. 9, από τις αντίστοιχες συνδιασκέψεις του ΠΣΔΓΕΣΣΕΕ, κατά το Μάιο και τον Ιούλιο του 1944. Βλ. Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 38, 42 πλάτη – 43, 43 πλάτη – 44.

¹⁵¹ Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σ. 81

¹⁵² Ο.π. σ. 81 πλάτη

περιλαμβάνουν την επέκταση της δράσης του, σε μια μεταγενέστερη φάση, ώστε να αποτελέσει ένα μεγάλο περιφερειακό επιστημονικό ινστιτούτο της «περιφέρειας Αιγαίου»¹⁵³.

Ωστόσο η ομαλή πορεία της διδασκαλίας των μαθητών και της πολιτιστικής - κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών και των μαθητών που περιγράφηκε πιο πάνω, διήρκεσε από τις 20 Φεβρουαρίου μέχρι και τα τέλη Μαρτίου του 1944. Απόρρητο έγγραφο του Ναλμπάντοφ προς το Υπουργείο με αριθμό πρωτοκόλλου παραλαβής 927/26 - 4 - 1944¹⁵⁴, πληροφορεί τους ανωτέρους του ότι η κατάσταση στην περιφέρεια, από τις πρώτες μέρες του Απριλίου, έχει αλλάξει σημαντικά. Η υποχώρηση του γερμανικού στρατού στο ανατολικό μέτωπο έχει αναστατώσει τον πληθυσμό. Όπως ήδη είδαμε στο κεφάλαιο του ιστορικού πλαισίου, η ταραχή αυτή επιδεινώνεται από τις συχνές πτήσεις ξένων αεροσκαφών¹⁵⁵, από τη συσκοτίση που επιβλήθηκε σε ορισμένες πόλεις της περιφέρειας, από τις βόμβες που έπεσαν στην περιοχή της Χρυσούπολης, από την εξάπλωση της αγγλο - αμερικανικής προπαγάνδας ιδιαίτερα στον ελληνικό πληθυσμό, και από τις ειδήσεις που φτάνουν για το βομβαρδισμό των βουλγαρικών πόλεων στο εσωτερικό¹⁵⁶.

Οι Έλληνες, συνεχίζει στο απόρρητο έγγραφο ο Ναλμπάντοφ, εκμεταλλεύονται την ταραχή του βουλγαρικού πληθυσμού και την μετατρέπουν σε πανικό, διασπείροντας φήμες για επερχόμενους βομβαρδισμούς στην περιφέρεια. Από την άλλη μεριά, τα ελληνικά αντάρτικα τμήματα αυξήθηκαν σε δύναμη και επέκτειναν τη δράση τους, ενώ ήδη ξεκίνησαν να επιτίθενται και να σκοτώνουν Βούλγαρους δημόσιους υπαλλήλους και εποίκους¹⁵⁷.

Η επικίνδυνη τροπή που έχουν πάρει τα γεγονότα ανάμεσα στα τέλη Μαρτίου και τις αρχές του Απριλίου του 1944 επιβεβαιώνεται και από την αλληλογραφία του Ναλμπάντοφ με τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης και με το Υπουργείο. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής ειδοποιεί τους επιθεωρητές και τους διευθυντές των γυμνασίων όλων των εκπαιδευτικών επαρχιών να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα, ενόψει των επιθέσεων ανταρτών, ώστε να διαφυλάξουν το πολύτιμο αρχειακό υλικό των σχολείων, τα διδακτικά βοηθήματα, τα εγχειρίδια, κ.α.. Οι επιθεωρητές και οι διευθυντές των γυμνασίων του αποστέλλουν αναλυτικά στοιχεία για τα ασφαλή μέτρα που έλαβαν. Ο Ναλμπάντοφ με τη σειρά του ενημερώνει το Υπουργείο για όλες τις παραπάνω ενέργειες¹⁵⁸.

Η κατάσταση από τις αρχές Απριλίου μέχρι και το Πάσχα (17 Απριλίου 1944¹⁵⁹), συνεχίζει στο απόρρητο έγγραφο ο Ναλμπάντοφ, μέρα με τη μέρα επιδεινώνεται. Πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι ψάχνουν τρόπους να αποδεσμευτούν από τις υπηρεσίες τους και να επιστρέψουν στο εσωτερικό. Μεγάλο μέρος των εποίκων επέστρεψε ήδη. Οι δημόσιοι υπάλληλοι που δεν μπορούν να εγκαταλείψουν την περιφέρεια σπεύδουν

¹⁵³ Ο.π. πάλι σ. 81 πλάτη

¹⁵⁴ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 164 - 165. Το έγγραφο αναγράφει την ένδειξη ΑΠΟΡΡΗΤΟ και δεν αναγράφει ημερομηνία αποστολής.

¹⁵⁵ Σύμφωνα με τη συνέντευξη που έδωσε στην ερευνήτρια, ο Ανδρέας Οταπασλής, αντάρτης των Ε.Α.Ο., από το Παρανέστι Δράμας, κατά την περίοδο αυτή, καθώς εντεινόταν οι βομβαρδισμοί πάνω από τη Βουλγαρία, οι Άγγλοι αεροπόροι πετούσαν στην «περιφέρεια Αιγαίου» προκηρύξεις που έγραφαν: «Γιάνη, Γιάνη, καίγεται το σπίτι σου».

¹⁵⁶ Κεφ. 3.4.2.

¹⁵⁷ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 164

¹⁵⁸ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 137 κ.εξ.

¹⁵⁹ Για τη συγκεκριμένη ημερομηνία που γιορτάστηκε τη χρονιά εκείνη το Πάσχα και για τη διάρκεια των σχολικών διακοπών εκείνη τη χρονιά βλ. την Εγκύκλιο αρ. 86, από τις 24-3-1944, *Училищен Преглед*, 1944, τ. 1-2-3-4 (том XLIII, кн. 1-2-3-4), σσ. 236 - 237

να μετακινήσουν τις οικογένειές τους στα παλαιά σύνορα. Μετά τις διακοπές του Πάσχα τα σχολεία έχουν αδειάσει¹⁶⁰. Στο γεγονός αυτό βέβαια συνέβαλε πολύ και η ευρεία διάδοση από τον τύπο ότι όλοι οι μαθητές θα προαχθούν στην επόμενη τάξη¹⁶¹.

Από τα στοιχεία που στέλνουν στο Ναλμπάντοφ οι διευθυντές γυμνασίων και οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές - όπως αυτά καταγράφονται στην αναφορά που ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής στέλνει στους ανωτέρους του στις 2-5-1944¹⁶² - φαίνεται πως παντού ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε κατά ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 40%. Τα γυμνάσια έμειναν μόνο με 40 – 50 μαθητές. Μόνη εξαίρεση αποτελεί το γυμνάσιο της Αλεξανδρούπολης, το οποίο διατηρεί παραπάνω από 100 μαθητές¹⁶³.

Και στα βασικά σχολεία της περιφέρειας, γράφει ο Ναλμπάντοφ στην απόρρητη επιστολή του, ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε δραματικά. Στις πόλεις τα παιδιά των δημόσιων υπαλλήλων έφυγαν για το εσωτερικό, ενώ ο ντόπιος πληθυσμός δε στέλνει τα παιδιά στο σχολείο από το φόβο των βομβαρδισμών. Στα χωριά οι μαθητές μαζικά εγκατέλειψαν το σχολείο και ασχολούνται με τις γεωργικές εργασίες της οικογένειας. Στα ορεινά χωριά, ο κτηνοτροφικός πληθυσμός συχνά από νωρίς την άνοιξη εγκαταλείπει τα χωριά και εγκαθίσταται σε μεγαλύτερα υψόμετρα, σε καλύβες. Οι τοποθεσίες αυτές βρίσκονται ώρες μακριά από το σχολείο. Για το λόγο αυτό σχεδόν όλα τα σχολεία στους ορεινούς οικισμούς, ειδικά στα χωριά των Πομάκων, τα σχολεία είναι εντελώς άδεια¹⁶⁴.

Ταυτόχρονα όμως ένας μεγάλος αριθμός σχολικών κτιρίων έχει καταληφθεί από στρατιωτικά τμήματα. Κάθε μέρα καταλαμβάνονται όλο και περισσότερα σχολικά κτίρια¹⁶⁵.

Αυτή η μείωση του αριθμού των μαθητών, σχολιάζει ο Ναλμπάντοφ, έφερε ως επακόλουθο και τη διάσπαση των σχολικών χορωδιών, των θεατρικών ομάδων, κ.α., γεγονός που δε θα επιτρέψει στις εκπαιδευτικές αρχές της περιφέρειας από εδώ και στο εξής να αναπτύξουν πλατιά και πολύπλευρη πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα με τη βοήθεια των μαθητών¹⁶⁶.

Εξαιτίας λοιπόν της έκρυθμης κατάστασης που δημιουργήθηκε σε όλη την περιφέρεια, ο Ναλμπάντοφ, στο απόρρητο έγγραφο του από τις 26 Απριλίου, ζητά από τον Υπουργό να δώσει την άδεια, ώστε α) η σχολική χρονιά στην «περιφέρεια Αιγαίου» να λήξει στις 15 Μαΐου και β) στις 24 Μαΐου, ημέρα μνήμης των Ισαποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου, να διεξαχθούν σε όλα τα σχολεία άρτια οργανωμένες λογοτεχνικές – μουσικές πρωινές εκδηλώσεις. Με τον τρόπο αυτό «θα καθιερωθεί μια όμορφη βουλγαρική παράδοση, ανάμνηση της οποίας διατηρεί ο ντόπιος βουλγαρικός πληθυσμός από τον καιρό ακόμη πριν από τους πολέμους»¹⁶⁷.

¹⁶⁰ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 164 πλάτη

¹⁶¹ Στο ίδιο. Σύμφωνα με τις αναφορές των στελεχών εκπαίδευσης στο Πρωτόκολλο αρ. 8 της συνδιάσκεψης του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, η διάδοση αυτή από τον τύπο δημιούργησε γενικά ένα κλίμα υπερβολικής χαλάρωσης στους μαθητές, ιδιαίτερα σε αυτούς των γυμνασίων, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 37 πλάτη.

¹⁶² Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σ. 80. Για το ίδιο θέμα βλ. και Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 164 πλάτη

¹⁶³ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση

¹⁶⁴ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 165. Βλ. και την αναφορά του Ναλμπάντοφ στο Πρωτόκολλο από τη συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στις 19 – 20 Μαΐου 1944, στο χωριό Ντόλνα Μπάνια, Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σ. 96.

¹⁶⁵ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 165

¹⁶⁶ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 164 πλάτη - 165

¹⁶⁷ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 165

Σε περίπτωση που το υπουργείο κάνει δεκτό το αίτημα για μια πρόωρη λήξη της σχολικής χρονιάς, ο Ναλμπάντοφ υπολογίζει ότι οι εισαγωγικές εξετάσεις στα γυμνάσια θα πρέπει να διεξαχθούν κι αυτές λίγο νωρίτερα και μάλιστα κατά τις πρώτες μέρες του Ιουνίου. Με τον τρόπο αυτό θα δοθεί δυνατότητα, πρώτον, στα παιδιά από τα χωριά να αποδεσμευτούν νωρίτερα από τις σχολικές υποχρεώσεις και να βοηθήσουν στις αγροτικές εργασίες των γονιών τους, και δεύτερον, στα παιδιά των πόλεων, να εγκαταλείψουν τους αστικούς οικισμούς και να εγκατασταθούν σε μέρη πιο ασφαλή.

Τα μέτρα αυτά, συμπληρώνει ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής, θα ικανοποιήσουν ιδιαίτερα όλους τους γονείς¹⁶⁸.

Το ίδιο αίτημα επαναλαμβάνεται και στην αναφορά του Ναλμπάντοφ από τις 2 Μαΐου 1944¹⁶⁹. Δε γνωρίζουμε ποια ήταν η απάντηση του Υπουργείου. Στις αναφορές που διάβασαν οι διευθυντές των γυμνασίων και των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών κατά τη συνεδρίαση του ΠΣΔΓΕΣΕΞ στις 5 – 6 Ιουλίου 1944 αναφέρεται μόνο ότι οι όλες οι εξετάσεις, εισαγωγικές, ετήσιες, απολυτήριες, της περιόδου Απριλίου και Ιουνίου διεξήχθησαν κανονικά¹⁷⁰.

Κατά τη διεξαγωγή του εκπαιδευτικού έργου του δεύτερου εξαμήνου της σχολικής χρονιάς 1943-1944, επιπρόσθετα προβλήματα δημιούργησαν: α) οι κενές θέσεις των εκπαιδευτικών, που δεν καλύφθηκαν ούτε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς. Σε μερικές επαρχίες έμεινε ακάλυπτο το ¼ των εκπαιδευτικών θέσεων, β) η φτώχεια και η εξαθλίωση στους οικισμούς των Πομάκων, γ) η μεγάλη έλλειψη ρούχων και παπουτσιών, που προκαλούσε τα βαριά κρυολογήματα των παιδιών, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες και δ) η αυξανόμενη ανησυχία και δυσφορία του πληθυσμού, εξαιτίας του πολέμου¹⁷¹.

Εξάλλου ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ειδικά μέτρα για τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών κατά τις θερινές διακοπές του 1944, που λαμβάνει το περιφερειακό συμβούλιο. Η συνδιάσκεψη του ΠΣΔΓΕΣΕΞ από τις 29 Μαΐου καταρτίζει ειδικό πλάνο για την απασχόληση και τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών των βασικών σχολείων και των γυμνασίων κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού¹⁷². Σύμφωνα με αυτό το πλάνο όλοι οι εκπαιδευτικοί βασικής και μέσης εκπαίδευσης χωρίζονται σε δύο ομάδες. Κάθε μια από τις δύο ομάδες θα εργαστεί επί ενάμισι μήνα κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών. Στις πόλεις και στους κεντρικούς οικισμούς των δήμων προβλέπεται η ίδρυση για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας θερινών παιδικών κήπων και για τα παιδιά 7 – 14 χρόνων διοργάνωση αθλοπαιδιών. Όλες οι μητέρες εκπαιδευτικοί απαλλάσσονται από τη θερινή εργασία λόγω α) των υψηλών θερμοκρασιών που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού στην περιφέρεια, β) των κακών συνθηκών τροφοδοσίας και γ) του κινδύνου μόλυνσης από ελονοσία¹⁷³.

Στους μαθητές του γυμνασίου που δεν είναι απασχολημένοι στις θερινές γεωργικές εργασίες, προβλέπεται να ανατεθούν συγκεκριμένες εργασίες, όπως ανάγνωση βιβλίων, προετοιμασία ομιλιών πάνω σε καθορισμένα θέματα, συγκέντρωση φολκλορικών στοιχείων, κ.α.. Κάθε 15 ημέρες θα συγκεντρώνονται οι μαθητές κάθε γυμνασίου και ενώπιον των καθηγητών και των συμμαθητών τους θα δίνουν αναφορά για τα πεπραγμένα τους.

¹⁶⁸ Στο ίδιο

¹⁶⁹ Φ 177, οπ. 5, α.ε. 18, σ. 80.

¹⁷⁰ Πρωτόκολλο αρ. 9 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 42- 44

¹⁷¹ Πρωτόκολλο αρ. 8, ό.π. σ. 38

¹⁷² Πρωτόκολλο αρ. 8, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 39 – 39 πλάτη

¹⁷³ Στο ίδιο

Μια άλλη δράση που προτείνει το πλάνο είναι οι περίπατοι σε χωριά της επαρχίας. Οι περίπατοι αυτοί σκοπεύουν: α) στην υποβοήθηση του αγροτικού πληθυσμού κατά την εκτέλεση των γεωργικών εργασιών του καλοκαιριού και β) στη βαθειά γνωριμία των μαθητών με την ύπαιθρο χώρα και τον παραδοσιακό τρόπο ζωής¹⁷⁴.

Δε γνωρίζουμε αν και σε ποια έκταση στάθηκε δυνατό να εφαρμοστεί το παραπάνω πλάνο. Το καλοκαίρι του 1944 είναι μια ιδιαίτερα επισφαλής περίοδος για τους κατοίκους όλων των εθνικοτήτων της «περιφέρειας Αιγαίου». Έχουμε ήδη δει ότι οι βουλγαρικές προσπάθειες για την οριστική εξόντωση των ανταρτών της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης κορυφώνονται τον Αύγουστο του 1944, καθώς πυρπολούνται χωριά - λημέρια ανταρτών¹⁷⁵. Αρκετά σχολεία στις επαρχίες Δράμας, Κομοτηνής, Σερρών και Σιδηροκάστρου υφίστανται φθορές ή καταστρέφονται ολοσχερώς, εξαιτίας των εκτεταμένων συγκρούσεων των Ελλήνων ανταρτών με το βουλγαρικό στρατό¹⁷⁶.

8.2.2.2. Προετοιμασίες για την ομαλή έναρξη της σχολικής χρονιάς 1944 -1945

Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο που ακολουθεί, οι εκπαιδευτικές αρχές της διοικητικής «περιφέρειας Αιγαίου», κατά τη διάρκεια των 3 τελευταίων συνδιασκέψεων του ΠΣΔΓΕΣΕΞ (29 Μαΐου, 5 - 6 Ιουλίου και 7- 9 Ιουλίου 1944), προετοιμάζουν όλες τις λεπτομέρειες για την ομαλή έναρξη των μαθημάτων της επόμενης σχολικής χρονιάς 1944 – 1945.

Κατά τη συνδιάσκεψη στα τέλη Μαΐου του 1944 καταρτίζεται το σύνολο των εργασιών τις οποίες πρέπει άμεσα να διεκπεραιώσουν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές και οι διευθυντές των δημοτικών σχολείων, των προγυμνασίων και των γυμνασίων, προκειμένου: α) να οργανωθεί άμεσα το σχολικό δίκτυο της περιφέρειας για την επόμενη σχολική χρονιά, β) να καθοριστεί ο αναγκαίος αριθμός των εκπαιδευτικών, προκειμένου να ξεκινήσουν έγκαιρα το Σεπτέμβριο του 1944 τα

¹⁷⁴ Όπ.π. σ. 39 πλάτη

¹⁷⁵ Βλ. αναλυτικά Εργασία μας, κεφ. 3.4.2.

¹⁷⁶ Το Υπουργείο γύρω στα μέσα Αυγούστου του 1944 ζητά πληροφορίες για την κατάσταση των σχολείων της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, μετά «τις επιθέσεις των Ελλήνων ανταρτών». Βλ. την επιστολή του Ναλμπάντοφ προς τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 73. Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Δράμας σε επιστολή του προς τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή Ξάνθης από τις 23-8-1944, ζητά να κλείσουν προσωρινά τα σχολεία στα χωριά της επαρχίας Νευροκοπίου, Ντόλνο Μπόροβο (Ποταμοί), Ίζμπιστε (Αγριοκερασιά), Ράκιστεν (Κατάχλωρον) και Τσερέσοβο (Παγονέρι), γιατί είναι απομακρυσμένα, δε διαθέτουν τις κατάλληλες συνθήκες για εργασία και καταστράφηκαν από τις επιθέσεις των Ελλήνων ανταρτών. Όπ.π. σ. 69. Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Κομοτηνής σε επιστολή του προς το Ναλμπάντοφ από τις 21-8-1944, αναφέρει ότι 12 απομακρυσμένα πομακικά βουνοχώρια στην περιοχή Κομοτηνής «καταστράφηκαν ολοσχερώς από τις επιθέσεις των Ελλήνων ανταρτών». Όπ.π. σ. 70. Ο επαρχιακός σχολικός επιθεωρητής Σερρών σε επιστολή του προς το Ναλμπάντοφ πάλι από το τρίτο δεκαήμερο του Αυγούστου του 1944, αναφέρει ότι 9 χωριά από τις επαρχίες Σερρών και Ντεμίρ-χισάρ (Σιδηροκάστρου) ενδέχεται «να δεχτούν επίθεση από Έλληνες αντάρτες» και για το λόγο αυτό ζητά να παραμείνουν τα σχολεία στα χωριά αυτά κλειστά. Όπ.π. σ. 71. Σύμφωνα με τις παραπάνω αρχειακές πηγές, οι επιθέσεις των Ελλήνων ανταρτών προκαλούν εκτεταμένες καταστροφές στα χωριά. Αντίθετα ο Χατζηαναστασιού ισχυρίζεται πως ο βουλγαρικός στρατός είναι αυτός που πυρπολεί τα χωριά, πρώτον ως αντίποινα για τη δράση των ανταρτών, αλλά κυρίως για να αποκόψει τον ανεφοδιασμό των ανταρτών. Ενδεικτικά *Αντάρτες και Καπετάνιοι...*, σσ. 200-201, 208-209, κ.α. Για αυτήν την «διομορφία» που χαρακτηρίζει τη φύση των βουλγαρικών αρχειακών πηγών βλ. Πασχαλίδης-Χατζηαναστασιού, *Τα γεγονότα της Δράμας...*, σσ. 186-187

σχολικά μαθήματα¹⁷⁷. Απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνουν τα παραπάνω είναι η συγκέντρωση αναλυτικών στοιχείων για τους μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση. Για το λόγο αυτό καθορίζεται η διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί πρώτον στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης και δεύτερον στα γυμνάσια.

Αναφορικά με τα σχολεία βασικής εκπαίδευσης, οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές πρέπει να προβούν στις ακόλουθες ενέργειες:

1. Να κλείσουν τα σχολεία σε όλους τους οικισμούς που απειλούνται από ανταρτική δραστηριότητα.
2. Να καταγράψουν τον αριθμό των παιδιών εκείνων των Ελλήνων που δηλώνουν τη συγκεκριμένη στιγμή πως επιθυμούν να στείλουν τα παιδιά τους στο βουλγαρικό σχολείο.
3. Να κλείσουν τα περισσότερα σχολεία που ιδρύθηκαν μόνο για παιδιά ελληνικής εθνικότητας.
4. Να λαμβάνουν υπόψη κατά την επεξεργασία των καταστάσεων με τον αριθμό των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση ότι το κατώτατο όριο των μαθητών που απαιτείται για την ίδρυση σχολείου για τα παιδιά των Βουλγάρων εποίκων ανήλθε σε 15 παιδιά
5. Αν και έχουν ήδη δοθεί στους επαρχιακούς επιθεωρητές αναλυτικές οδηγίες για τη σύνταξη των καταστάσεων με τον αριθμό των παιδιών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, ωστόσο αυτοί, κατά την παραπάνω διαδικασία, πρέπει να έχουν ως αρχή την ανάγκη για μια όσο το δυνατό μεγαλύτερη μείωση του αριθμού των μαθητών. Η μείωση αυτή θα επιφέρει και τη μεγαλύτερη δυνατή μείωση του απαιτούμενου εκπαιδευτικού προσωπικού. Για αύξηση του αριθμού των εκπαιδευτικών δεν μπορεί να γίνει ούτε λόγος¹⁷⁸.

Αναφορικά με τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης, οι διευθυντές των γυμνασίων, πρέπει να προβούν στις ακόλουθες ενέργειες, οι οποίες δίνονται επιγραμματικά :

1. Σε περίπτωση που το σχολικό κτίριο του γυμνασίου έχει καταληφθεί από στρατιωτικά τμήματα, οι διευθυντές πρέπει να προνοήσουν για την εξεύρεση του κατάλληλου χώρου για τη διεξαγωγή των μαθημάτων. Οι μαθητές που κατέφυγαν στα χωριά θεωρείται βέβαιο ότι θα επιστρέψουν. Δεν υπάρχει περίπτωση να ιδρυθεί γυμνάσιο σε οικισμούς εκτός πόλεων.
2. Για να καθοριστεί άμεσα ποια γυμνάσια πρόκειται να λειτουργήσουν στην περιφέρεια κατά την επόμενη σχολική χρονιά και ποια θα περιστείλουν τη λειτουργία τους, οι διευθυντές πρέπει άμεσα να εντοπίσουν τους μαθητές και να τους ρωτήσουν πού σκοπεύουν να βρίσκονται το ερχόμενο φθινόπωρο και εάν πρόκειται να συνεχίσουν τη φοίτησή τους στο συγκεκριμένο γυμνάσιο¹⁷⁹.

Τα στελέχη εκπαίδευσης της «περιφέρειας Αιγαίου» ανταποκρίθηκαν άμεσα στις εντολές που τους δόθηκαν. Στις 31 Ιουλίου του 1944 ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής αποστέλλει στο Υπουργείο αναλυτικές καταστάσεις με τη σύνθεση που υπολογίζεται να έχει η εκπαιδευτική περιφέρεια στις 15 Σεπτεμβρίου 1944 (αναφορά αρ. 2237 από τις 31-7-1944)¹⁸⁰. Στις καταστάσεις αυτές βλέπουμε ότι το προβλεπόμενο σχολικό δίκτυο βασικής εκπαίδευσης στην περιφέρεια για τη σχολική χρονιά 1944-1945 έχει σχεδόν την ίδια ανάπτυξη με αυτό της προηγούμενης χρονιάς. Ωστόσο αισθητή μείωση παρατηρείται στον αριθμό των εκπαιδευτικών. Για παράδειγμα για την εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής προβλέπεται ο αριθμός των 86 εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου (71 για την Κομοτηνή και 15 για την

¹⁷⁷ Πρωτόκολλο αρ. 8, Φ 798, σπ. 2, α.ε. 48,

¹⁷⁸ Ό.π. σσ. 38 - 39

¹⁷⁹ Στο ίδιο

¹⁸⁰ Οι καταστάσεις καταλαμβάνουν ολόκληρη την αρχαική μονάδα Φ 177, σπ. 4, α.ε. 565.

Αλεξανδρούπολη), για την εκπαιδευτική επαρχία Δράμας προβλέπονται 123 εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου, για την εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης 63 εκπαιδευτικοί, και για την εκπαιδευτική επαρχία Σερρών 144 εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου¹⁸¹. Τα αντίστοιχα νούμερα για τη σχολική χρονιά 1943-1944 ήταν 111 εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου για την εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής (επαρχίες Γκιουμουρτζίνας και Ντεντέαγκατς), 160 εκπαιδευτικοί για την εκπαιδευτική επαρχία Δράμας (επαρχίες Δράμας, Ζηλιάχοβας, Ζυρνόβου), 101 εκπαιδευτικοί για την εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης (επαρχίες Ξάνθης, Σαρίσαμπαν, Καβάλας) και 197 εκπαιδευτικοί δημοτικού σχολείου για την εκπαιδευτική επαρχία Σερρών (επαρχίες Σερρών και Ντεμίρ Χισάρ)¹⁸².

Επιπλέον από τις παραπάνω αναλυτικές καταστάσεις με τη σύνθεση του δικτύου βασικής εκπαίδευσης για τη σχολική χρονιά 1944-1945, διαπιστώνουμε ότι στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, και συγκεκριμένα στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών, προστίθενται 9 χωριά της διοικητικής επαρχίας Κούλα του βουλγαρικού κράτους. Στα δημοτικά σχολεία των χωριών αυτών προβλέπεται να υπηρετήσουν 26 δάσκαλοι. Από την ίδια εκπαιδευτική επαρχία, όμως, όπως διαπιστώνουμε από το Πρωτόκολλο 10 του ΠΣΔΓΕΣΕΞ, πρόκειται να αποσπαστούν 4 χωριά, τα οποία θα ενωθούν με εκπαιδευτικές επαρχίες των παλαιών συνόρων¹⁸³.

Εξάλλου κατά τη συνδιάσκεψη στις 5 – 6 Ιουλίου 1944 το ΠΣΔΓΕΣΕΞ επεξεργάστηκε συγκεκριμένο σχέδιο για την οργάνωση της διδακτικής – παιδαγωγικής εργασίας και της πολιτιστικής – κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών κατά τη διάρκεια της ερχόμενης 1944 – 1945 σχολικής χρονιάς. Το σχέδιο χωρίζεται στα εξής μέρη: I. *Διοικητική και εποπτική – καθοδηγητική δραστηριότητα*, όπου καθορίζεται η σειρά των δράσεων που πρέπει να αναλάβουν τα τοπικά στελέχη εκπαίδευσης κατά το μήνα Σεπτέμβριο 1944, προκειμένου να ξεκινήσει ομαλά η σχολική χρονιά, II. *Διδασκαλία και διαπαιδαγώγηση*, III. *Πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα*, IV. *Υλικές σχολικές συνθήκες* και V. *Πρωτοβουλίες για καθολική κοινωνική και επαγγελματική βελτίωση*¹⁸⁴.

Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός για τη σχολική χρονιά 1944 – 1945 κινείται στο ίδιο πνεύμα με τους αντίστοιχους των προηγούμενων ετών. Κάποιες μικρές προσθήκες οφείλονται στο πνεύμα των σύγχρονων καιρών και τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Για παράδειγμα, για την επόμενη σχολική χρονιά, δεν καλούνται μόνο οι εκπαιδευτικοί σύλλογοι όλων των σχολικών μονάδων να επεξεργαστούν σχεδιασμό δράσης της αντίστοιχης μονάδας, στη βάση του σχεδιασμού του ΠΣΔΓΕΣΕΞ. Ταυτόχρονα καλούνται και όλοι οι εκπαιδευτικοί, ο καθένας ξεχωριστά, να καταθέσουν προσωπικό προγραμματισμό της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης που θα διεξάγουν. Επιπλέον για το μάθημα της γενικής διαπαιδαγώγησης απαιτείται αναλυτικός προγραμματισμός της διδασκτέας ύλης και της θεματολογίας που θα αναπτυχθεί κατά τις συζητήσεις που προβλέπονται στο μάθημα αυτό¹⁸⁵.

¹⁸¹ Στο ίδιο

¹⁸² Φ 177, οπ. 4, α.ε. 565, ολόκληρη.

¹⁸³ Τα χωριά Τσενγκέλ (Άγκιστρο), Βράνκοβο (στο οποίο το σχολείο μάλλον τώρα ιδρύεται) και Ντραγκοτίν (Προμαχών) θα περάσουν στην εκπαιδευτική επαρχία Σβέτα Βράτσκα (Σαντάνσκυ) και το χωριό Γιουρούτσιτε στην εκπαιδευτική επαρχία Πετριτσίου. Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 48

¹⁸⁴ Πρωτόκολλο αρ. 9, ό.π. σσ. 44 – 46 πλάτη

¹⁸⁵ Ο.π. σ. 45

8.2.2.3. Επιθεώρηση των εκπαιδευτικών

Αναλυτικά στοιχεία για τη βαθμολογία των εκπαιδευτικών της «περιφέρειας Αιγαίου» κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 δεν εντοπίστηκαν. Το Πρωτόκολλο αρ. 10 της συνεδρίασης του ΠΣΔΓΕΣΕΞ στις 6 – 8 Ιουλίου 1944, μας παρέχει τις εξής πληροφορίες: α) οι εκπαιδευτικοί θα βαθμολογούνται πλέον στην εξαβάθμια κλίμακα, β) μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 δε στάθηκε δυνατό να επιθεωρηθεί και γ) το ΠΣΔΓΕΣΕΞ στη συνεδρίαση της 29^{ης} Μαΐου 1944 επεξεργάστηκε νέα φόρμα στα Φύλλα Αξιολόγησης. Στη βάση αυτής της νέας φόρμας θα βαθμολογούνται οι εκπαιδευτικοί από την επόμενη σχολική χρονιά¹⁸⁶.

Τέλος το ΠΣΔΓΕΣΕΞ σε 4 από τις 5 συνεδριάσεις του κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1943 - 1944 προβαίνει σε προαγωγές (βαθμού και μισθολογικού κλιμακίου) εκπαιδευτικών (πρόκειται για τις συνεδριάσεις από τις παρακάτω ημερομηνίες, 13,14,15/12/1943, 14/2/1944, 29/5/1944 και 6,7,8/7/1944¹⁸⁷).

8.2.2.4. Ο Σεπτέμβρης του 1944

Τα τελευταία έγγραφα του Ναλμπάντοφ προς το Υπουργείο που εντοπίστηκαν, φέρουν ημερομηνία παραλαβής 5 Σεπτεμβρίου 1944. Την ημέρα αυτή η ΕΣΣΔ κηρύσσει στη Βουλγαρία τον πόλεμο. Τέσσερις ημέρες αργότερα το τσαρικό καθεστώς πρόκειται να ανατραπεί.

Στην επείγουσα και απόρρητη επιστολή του Ναλμπάντοφ που παρέλαβε το Υπουργείο με αριθμό πρωτοκόλλου 2764 από τις 5 Σεπτεμβρίου 1944¹⁸⁸, ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής αναφέρει πως τα τελευταία γεγονότα προκάλεσαν τεράστια μεταστροφή στο ηθικό και τις διαθέσεις του βουλγαρικού πληθυσμού στην περιφέρεια. Η ξένη, εχθρική προπαγάνδα και οι δραστήριοι Έλληνες πράκτορες της έχουν προκαλέσει τις τελευταίες ημέρες ηττοπάθεια στη ψυχή του βουλγαρικού πληθυσμού. Ο Ναλμπάντοφ γράφει ότι διασπείρονται συχνά φήμες πρωτοφανούς φαντασίας και τελείως αντικρουόμενες μεταξύ τους, χωρίς να αναφέρει συγκεκριμένα το περιεχόμενό τους. Ωστόσο δεν αποκλείεται οι υποτιθέμενες φήμες να είναι η ίδια η ιστορική πραγματικότητα. Η απειλητική κάθοδος του Κόκκινου Στρατού προς το Δούναβη, και πολύ περισσότερο, η κήρυξη του πολέμου από την ΕΣΣΔ στη Βουλγαρία, χωρίς καμία προειδοποίηση, χωρίς προηγούμενη ανακοίνωση ούτε καν προς τους Συμμάχους¹⁸⁹, ίσως αποτελούσε μέχρι τη στιγμή εκείνη, για το Ναλμπάντοφ και τους συγχρόνους του, σενάριο επιστημονικής φαντασίας.

¹⁸⁶ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σσ. 47 πλάτη - 48

¹⁸⁷ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 25 κ.εξ.

¹⁸⁸ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 52. Βλ. Παράρτημα αρ. 26. Η επιστολή έχει τόπο αποστολής τη Σόφια. Όπως συμβαίνει και στην απόρρητη επιστολή του Ναλμπάντοφ με αρ. πρωτοκόλλου παραλαβής 927/26 – 4 – 1944, που βρίσκεται στην ίδια αρχειακή μονάδα στις σσ. 164 – 165, δεν αναγράφεται ημερομηνία αποστολής.

¹⁸⁹ Βλ. αναλυτικά στην Εργασία μας, κεφ. 3.6.

Όπως και να έχει, ο βουλγαρικός πληθυσμός και οι Βούλγαροι υπάλληλοι είναι πραγματικά τρομοκρατημένοι. Ο Ναλμπάντοφ περιγράφει σκηνές αλλοφροσύνης και πανικού¹⁹⁰. Για το λόγο αυτό κοινοποιεί στο Υπουργείο :

«Μέσα σε αυτήν κατάσταση, όταν σχεδόν όλες οι βουλγαρικές οικογένειες έχουν μεταφερθεί για μια πιο σύντομη ή πιο μακρόχρονη περίοδο στο εσωτερικό της χώρας, όταν το σεβαστό Υπουργείο διέταξε οι εκπαιδευτικοί που μετατέθηκαν στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη να μην ξεκινήσουν για αυτά μέχρι νεωτέρας και όταν μεγάλο μέρος από τις γυναίκες εκπαιδευτικούς, που βρίσκονταν στην περιφέρεια, πέρασαν, με δική μου απόφαση, στα παλαιά σύνορα της χώρας, κρίνω ότι στις 15 Σεπτεμβρίου αυτού του χρόνου δε θα μπορέσουμε να ξεκινήσουμε κανονικά τα σχολικά μαθήματα και δε θα μπορέσουν να πραγματοποιηθούν οι καθορισμένες για τη μήνα Σεπτέμβριο εξετάσεις.

Για το λόγο αυτό, παρακαλώ το σεβαστό Υπουργείο να επιτρέψει τα σχολικά μαθήματα στην περιφέρεια αρμοδιότητάς μου να ξεκινήσουν την 1^η Οκτωβρίου αυτού του χρόνου, εάν τα γεγονότα και η διεθνής κατάσταση το επιτρέψουν. Από την 1^η Οκτωβρίου και ύστερα να οριστούν επίσης και όλες οι καθορισμένες εξετάσεις.»

Δε γνωρίζουμε εάν ο Ναλμπάντοφ έλαβε απάντηση από το Υπουργείο. Ούτε βέβαια είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν η πεποίθηση που αντανακλούν τα γραφόμενά του, ότι δηλαδή στο άμεσο μέλλον στην περιφέρεια οι σχολικές εργασίες θα αποκατασταθούν κανονικά, οφείλεται σε λόγους υπηρεσιακής σκοπιμότητας και νομιμοφροσύνης ή αποτελούν προσωπική του εκτίμηση. Σε περίπτωση που συμβαίνει το δεύτερο, έχουμε μια ζωντανή ένδειξη του πόσο βαθειά ήταν ριζωμένη στη συνείδηση των εθνικών ελίτ η ιδέα πως τα εδάφη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της βουλγαρικής εθνικής κληρονομιάς, που άπαξ και ενώθηκε με τη Μητέρα Πατρίδα, δεν πρόκειται να αποκοπεί ποτέ πια.

Την ίδια μέρα, στις 5 Σεπτεμβρίου 1944 έφτασε στην Εκπαιδευτικής Επιτροπή του Υπουργείου, ακόμη μια απόρρητη επιστολή του Ναλμπάντοφ¹⁹¹. Πρόκειται για την αναφορά με τα συγκεντρωτικά στοιχεία από όλες τις εκπαιδευτικές επαρχίες της περιφέρειας, τα οποία συνέλεξαν και επεξεργάστηκαν οι αντίστοιχοι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές, με σκοπό την έκδοση του συλλογικού πονήματος «*Τρία χρόνια βουλγαρική παιδεία στο Μπελομόριε*»¹⁹².

Συγκεκριμένα, η Εκπαιδευτική Επιτροπή του Υπουργείου απέστειλε στην περιφερειακή επιθεώρηση Ξάνθης ένα ερωτηματολόγιο με 26 ερωτήματα, που αφορούν κάθε είδους δραστηριότητα εκπαιδευτικής – πολιτιστικής φύσεως, που έλαβε χώρα στην «περιφέρεια Αιγαίου», κατά το διάστημα πριν από τους βαλκανικούς πολέμους, κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης, 1913 – 1941, και κατά την περίοδο της βουλγαρικής διοίκησης, από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι εκείνη τη στιγμή (αριθμός και είδος σχολείων, σχολικές τραπεζαρίες, μέτρα υποβοήθησης φτωχών μαθητών, μέτρα επιβολής υποχρεωτικής εκπαίδευσης, αριθμός μορφωτικών

¹⁹⁰ Στο ίδιο

¹⁹¹ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 53 - 57. Βλ. Παράρτημα αρ.27. Η απόρρητη επιστολή έχει αριθμό πρωτοκόλλου παραλαβής 2765/5-9-1944, δεν αναγράφει ημερομηνία αποστολής, αλλά αναγράφει τόπο αποστολής, το χωριό Ντόλνα Μπάνια. Η τελευταία συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας στις 19-20 Μαΐου 1944 πραγματοποιήθηκε στο χωριό Ντόλνα Μπάνια, αλλά και διάφορα άλλα έγγραφα, όπως ο πίνακας με τα στοιχεία για τα δαπανηθέντα ποσά για τις επισκευές και τις ανοικοδομήσεις των σχολείων στην «περιφέρεια Αιγαίου», αναγράφουν ως τόπο σύνταξής τους το χωριό Ντόλνα Μπάνια. Μπορούμε να τολμήσουμε την εικασία, ότι, λόγω των βομβαρδισμών που διεξάγονταν στις βουλγαρικές πόλεις και φυσικά στη Σόφια, μέρος των υπηρεσιών του Υπουργείου μεταφέρθηκε στο κοντινό αυτό στην πρωτεύουσα χωριό.

¹⁹² Βλ. Εργασία μας, κεφ. 8.2.1.3.

συλλόγων και βιβλιοθηκών, θεατρικών ομάδων, λαϊκών πανεπιστημίων, μορφή και συχνότητα πολιτιστικών - καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, αθλητικοί σύλλογοι και οργανώσεις, δαπανηθέντα ποσά και πιστώσεις στους κρατικούς προϋπολογισμούς)¹⁹³. Το ερωτηματολόγιο αυτό αποστέλλεται από την περιφερειακή επιθεώρηση Ξάνθης σε όλους τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές της «περιφέρειας Αιγαίου», οι οποίοι στέλνουν πίσω στο Ναλμπάντοφ αναλυτικά τα ζητούμενα στοιχεία, κατόπιν προσωπικών τους ερευνών¹⁹⁴.

Βέβαια όλη η παραπάνω αλληλογραφία αποδεικνύει ότι η έκδοση του συλλογικού πονήματος «*Τρία χρόνια βουλγαρική παιδεία στο Μπελομόριε*», αποτελεί μια πρωτοβουλία της κεντρικής και όχι της τοπικής εκπαιδευτικής εξουσίας.

Στη συγκεντρωτική, λοιπόν, αναφορά του ο Ναλμπάντοφ, παραθέτει καταρχήν όσα στοιχεία συνέλεξαν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές για την εκπαιδευτική δραστηριότητα στην περιοχή κατά το διάστημα πριν από τους βαλκανικούς πολέμους. Στη συνέχεια συγκρίνει την εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσε η ελληνική διοίκηση στην περιοχή, από το 1913 μέχρι την άνοιξη του 1941, με τη βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι τη στιγμή εκείνη. Γράφει λοιπόν, ότι μέχρι τον Απρίλιο του 1941, στη περιοχή λειτουργούσαν 542 ελληνικά δημοτικά σχολεία, 100 από τα οποία στην ουδέτερη ζώνη του Έβρου. Συγκεκριμένα λειτουργούσαν 300 – 310 στην Ανατολική Μακεδονία και 130 – 140 στην επαρχία Ξάνθης, Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης. Επιπλέον λειτουργούσαν 15 ελληνικά ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης, 4 στην περιοχή ανατολικά του Νέστου και 11 στην περιοχή δυτικά του Νέστου. Τέλος, μέχρι και το μήνα Μάρτιο του 1944 στην περιοχή λειτουργούσαν 8 νηπιαγωγεία.

Από το μήνα Απρίλιο του 1941 μέχρι τη στιγμή που γράφει ο Ναλμπάντοφ, λειτούργησαν στην περιοχή 288 βουλγαρικά δημοτικά σχολεία και 39 πλήρη ή μη πλήρη προγυμνάσια. Τα παραπάνω σχολεία αναπτύχθηκαν ισομερώς στην περιφέρεια, δηλαδή 143 δημοτικά και 9 προγυμνάσια λειτούργησαν στην περιοχή ανατολικά του ποταμού Νέστου, ενώ 145 δημοτικά σχολεία και 30 προγυμνάσια δυτικά του Νέστου. Ταυτόχρονα ιδρύθηκαν 6 πλήρη γυμνάσια, 3 ανατολικά και 3 δυτικά του ποταμού Νέστου. Τέλος οι βουλγαρικές αρχές ίδρυσαν 7 νηπιαγωγεία, στις πόλεις Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Καβάλα, Δράμα και Σέρρες. Στα νηπιαγωγεία αυτά κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944 φοίτησαν 302 παιδιά¹⁹⁵.

Επίσης, οι βουλγαρικές αρχές διαπίστωσαν ότι η ελληνική διοίκηση δεν έλαβε μέτρα για τους φτωχούς μαθητές, πέρα από τη λειτουργία ενός ορφανοτροφείου για τα ορφανά του πολέμου, που λειτουργούσε με 30 τροφίμους. Αντίθετα οι βουλγαρικές αρχές δαπάνησαν 2 – 3 εκατομμύρια λέβα για τη σίτιση και την ενίσχυση των φτωχών μαθητών με ρούχα, παπούτσια, σχολικά εγχειρίδια, κ.α.. Στα περισσότερα σχολεία συστήθηκαν ειδικοί λογαριασμοί για τους φτωχούς μαθητές¹⁹⁶.

Αναφορικά με τα μέτρα που έλαβε η ελληνική διοίκηση για την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών στο σχολείο, ο Ναλμπάντοφ παρατηρεί πως η αρχή της υποχρεωτικής φοίτησης δεν εφαρμόστηκε στα ελληνικά σχολεία και οι μαθητές προσέρχονταν κατά βούληση. Ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής παρατηρεί πως σε χωριά που οι βουλγαρικές εκπαιδευτικές αρχές έκριναν απαραίτητο το διορισμό

¹⁹³ Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, σσ. 63 – 64. Βλ. Παράρτημα αρ.21

¹⁹⁴ Αμέσως μετά την επιστολή του Ναλμπάντοφ με τα συγκεντρωτικά στοιχεία από τις εκπαιδευτικές επαρχίες, στην αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2665, υπάρχουν, από τη σελίδα 58 κι εξής, οι επιστολές των επαρχιακών σχολικών επιθεωρητών με τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο της Εκπαιδευτικής Επιτροπής.

¹⁹⁵ Ο.π. σ. 54

¹⁹⁶ Στο ίδιο

τουλάχιστον 7 δασκάλων, οι αντίστοιχες ελληνικές διόριζαν 2-3 δασκάλους. Σε μεγάλα χωριά, όπου μερικές εκατοντάδες παιδιά υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση, οι ελληνικές αρχές διόριζαν μόνο 1-2 εκπαιδευτικούς. Επιπλέον δε φαίνεται να εφάρμοσαν οι ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές κανένα μέτρο, για να παρακινήσουν τους γονείς να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο¹⁹⁷.

Αντίθετα οι βουλγαρικές αρχές, γράφει ο Ναλμπάντοφ, κατέβαλαν ιδιαίτερες προσπάθειες, ώστε να προσέρχονται στο σχολείο όλοι οι μαθητές που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και να φοιτούν κανονικά. Για το λόγο αυτό σχηματίστηκε ένα πυκνό δίκτυο σχολείων βασικής εκπαίδευσης για όλα τα παιδιά βουλγαρικής καταγωγής. Επιπλέον, όμως, η κανονικότητα της φοίτησης εξασφαλίστηκε με ένα σύστημα μέτρων στήριξης και οικονομικής ενίσχυσης, όπως: η υποβοήθηση των φτωχών μαθητών με τη σίτισή τους σε δωρεάν μαθητικά συσσίτια, η εξασφάλιση για αυτούς εγχειριδίων και διδακτικών βοηθημάτων, ρούχων, παπουτσιών, κ.α., η χορήγηση χρηματικής βοήθειας σε φτωχούς και άπορους μαθητές από το ταμείο Αλληλοβοήθειας των μαθητών, η παροχή χρηματικών βραβείων και υποτροφιών σε χαρισματικούς μαθητές και μαθητές που διακρίθηκαν για τη διαγωγή και τις επιδόσεις τους, και άλλα πολλά. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, γράφει ο Ναλμπάντοφ, είναι ότι ο αριθμός των μαθητών που εγκαταλείπουν το σχολείο αποτελεί ένα αμελητέο ποσοστό και οφείλεται κυρίως στην αλλαγή τόπου κατοικίας των γονιών¹⁹⁸.

Αναφορικά με τους μορφωτικούς συλλόγους, ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης δε λειτουργούσε κανένας. Αντίθετα καταγράφει τη λειτουργία συνολικά 92 βουλγαρικών μορφωτικών συλλόγων στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά το 1944. Η πλειοψηφία τους εντοπίζεται στις εκπαιδευτικές επαρχίες Σερρών και Δράμας, ενώ λιγότεροι ιδρύθηκαν στις επαρχίες Κομοτηνής και Ξάνθης. Οι μορφωτικοί σύλλογοι των διοικητικών επαρχιών Δράμας, Νέας Ζίχνης και Νευροκοπίου, όπως και οι αντίστοιχοι των επαρχιών Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης, οργανώθηκαν σε Επαρχιακές Ενώσεις. Μάλιστα κάθε Επαρχιακή Ένωση ξεκίνησε να εκδίδει τη δική της εφημερίδα. Οι βιβλιοθήκες των μορφωτικών συλλόγων είναι πλούσιες και ο αριθμός των τόμων που διαθέτουν αυξάνεται καθημερινά. Οι μορφωτικοί σύλλογοι της Κομοτηνής, της Δράμας, της Καβάλας και των Σερρών διαθέτουν αίθουσες κινηματογράφου, οι οποίες μηνιαίως αποδίδουν έσοδα δεκάδων χιλιάδων λέβα¹⁹⁹.

Όλη η πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα στην επαρχία έχει ως κέντρο τους μορφωτικούς συλλόγους. Σε αυτούς φιλοξενούνται τα λαϊκά πανεπιστήμια, τα εσπερινά και τα γιορτινά σχολεία, οι θεατρικοί όμιλοι, οι χορωδίες των ενηλίκων, των μαθητών και οι εκκλησιαστικές χορωδίες, κ.α.

Επιπλέον, πέρα από τις βιβλιοθήκες των μορφωτικών συλλόγων στην περιφέρεια λειτουργούν και ορισμένες δημοτικές βιβλιοθήκες, βιβλιοθήκες διάφορων πολιτιστικών – παιδευτικών οργανώσεων, κ.α.²⁰⁰.

Εξάλλου η θεατρική κίνηση στην περιοχή κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης ήταν εξαιρετικά περιορισμένη και μόνο ο κινηματογράφος σημείωνε ανάπτυξη, παρατηρεί ο Ναλμπάντοφ. Δεν υπήρχαν δημοτικά θέατρα συντηρούμενα από την πολιτεία ή τους δήμους. Μόνο κάποιοι περιοδεύοντες θίασοι έδιναν

¹⁹⁷ Ο.π. σσ. 54 - 55

¹⁹⁸ Ο.π. σ. 55

¹⁹⁹ Στο ίδιο

²⁰⁰ Ο.π. σσ. 55 - 56

σποραδικά παραστάσεις, και μάλιστα σε ανοιχτούς χώρους, διότι δεν υπήρχαν στην περιοχή κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες θεάτρου²⁰¹.

Ωστόσο, επί βουλγαρικής διοίκησης, ήδη από το 1942, λειτούργησε στην Κομοτηνή δημοτικό θέατρο, συντηρούμενο με δημοτικές και κρατικές επιχορηγήσεις. Το θέατρο αυτό περιοδεύει σε όλη την «περιφέρεια Αιγαίου» με επιτυχία. Το καλλιτεχνικό και υλικό του επίπεδο συναγωνίζεται τα επαρχιακά θέατρα του εσωτερικού της χώρας. Ο εξοπλισμός του σε σκηνικά, κουστούμια, επίπλωση, κ.α., τη στιγμή που γράφει ο Ναλμπάντοφ, ξεπερνά τα 3 εκατομμύρια λέβα, ενώ ο προϋπολογισμός του φτάνει τα 5 εκατομμύρια λέβα.

Πέραν τούτου, ερασιτεχνικούς θεατρικούς ομίλους διαθέτουν όλοι οι μορφωτικοί σύλλογοι της περιφέρειας²⁰².

Επιπλέον στην περιφέρεια λειτούργησαν κατά την περίοδο της βουλγαρικής διοίκησης λαϊκά πανεπιστήμια σε 104 οικισμούς. Τα ιδρύματα αυτά αντιμετωπίστηκαν από τους Έλληνες σαν κάτι νέο και άγνωστο, γεγονός που οδηγεί το Ναλμπάντοφ στο συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης δε λειτούργησαν τέτοιου είδους ιδρύματα. Στα λαϊκά πανεπιστήμια κάθε χρόνο γίνονταν εκατοντάδες συζητήσεις, ενώ λειτουργούσαν υπό την προστασία και την ενίσχυση του κράτους και των δημοτικών αρχών²⁰³.

Σε αντίθεση με την παντελή έλλειψη πολιτιστικών εκδηλώσεων στην περιοχή επί ελληνικής διοίκησης, από τον Απρίλιο του 1941 διοργανώθηκαν αρκετές καλλιτεχνικές εκθέσεις, και μάλιστα δύο εκθέσεις βουλγαρικών παραδοσιακών ποικιλιμάτων. Παρουσιάστηκαν δεκάδες κονσέρτα από τοπικές χορωδίες ή από τις χορωδίες της οργάνωσης «Εργασία και χαρά», αλλά και από επιφανείς Βούλγαρους τραγουδιστές. Σε όλες τις πόλεις της περιφέρειας παίχτηκαν κονσέρτα της συμφωνικής ορχήστρας του Τσάρου και της χορωδίας του σωματείου τραγουδιστών της Φιλιππούπολης²⁰⁴.

Στο τέλος της αναφοράς γίνεται λόγος για τους συλλόγους και τα σωματεία. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε επί ελληνικής διοίκησης, στην περιφέρεια λειτούργησαν, πέρα από τον Μπράνικ, αρκετοί σύλλογοι νέων, ποδοσφαιρικές και τουριστικές οργανώσεις, που ανέπτυξαν αξιόλογη δράση²⁰⁵.

Η παραπάνω απόρρητη επιστολή του Ναλμπάντοφ προς την Εκπαιδευτική Επιτροπή του Υπουργείου, η οποία φέρει ημερομηνία παραλαβής από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας την 5^η Σεπτεμβρίου του 1944, αποτελεί το τελευταίο έγγραφο της τοπικής προς την κεντρική εκπαιδευτική εξουσία που εντοπίστηκε. Κατά τραγική ειρωνεία, το έγγραφο αυτό με τα συγκεντρωτικά στοιχεία από όλες τις εκπαιδευτικές επαρχίες της περιφέρειας, αποτελεί την πρώτη αλλά και την τελευταία αναφορά για τη συνολική βουλγαρική εκπαιδευτική και πολιτιστική κίνηση στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, από την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα μέχρι και το τέλος του 3^{ου} Βουλγαρικού Βασιλείου. Μοιάζει να είναι ο τραγικός επίλογος-απολογισμός μιας συστηματικής και μακρόχρονης εκπαιδευτικής πολιτικής. Η πολιτική αυτή σκοπό είχε: α) (με εθνικούς - ιδεολογικούς όρους), την Ένωση της «Αιγαίδας» με τη Μητέρα Πατρίδα και την ενσωμάτωση «των σκλαβωμένων αδελφών» στην αγκαλιά του έθνους και β) (με πολιτικούς όρους), την έξοδο στο

²⁰¹ Ό.π. σ. 56

²⁰² Στο ίδιο

²⁰³ Στο ίδιο

²⁰⁴ Στο ίδιο

²⁰⁵ Ό.π. σ. 57. Για τους συλλόγους και τα σωματεία που δραστηριοποιούνταν στην «περιφέρεια Αιγαίου» βλ. *Държавен Вестник* (ЕтК) 216/1943 (заповед № 3626)

Αιγαίο και την εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμιακού σώματος που κατοικεί στην αιγιακή ζώνη.

Εξάλλου, τη νύχτα της 8^{ης} προς την 9^η Σεπτεμβρίου 1944, το κυριαρχούμενο από τους κομμουνιστές Πατριωτικό Μέτωπο, με την υποστήριξη του Κόκκινου Στρατού, προβαίνει σε πραξικόπημα και σχηματίζει κυβέρνηση. Η αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού και των Βούλγαρων εποίκων από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη αναφέρθηκε πλήρως στις 25 Οκτωβρίου, μια ημέρα πριν από τη λήξη της προθεσμίας της συμμαχικής διακοίνωσης. Η ανακωχή υπογράφηκε στη Μόσχα στις 28 Οκτωβρίου 1944²⁰⁶.

Όμως τα στοιχεία που παρουσιάζουν οι αρχειακές πηγές για την αποχώρηση των εκπαιδευτικών αρχών από την περιοχή είναι διφορούμενα.

Καταρχήν εντοπίστηκαν αρκετές εκκαθαριστικές καταστάσεις μισθοδοσίας Βούλγαρων εκπαιδευτικών, οι οποίοι υπηρέτησαν σε διάφορες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης (πόλη της Καβάλας, χωριά της Ξάνθης, της Νέας Ζίχνης, της Δράμας, κ.α.)²⁰⁷. Οι καταστάσεις αυτές εκδόθηκαν κατά το 1945, γεγονός που σημαίνει ότι τα αναγραφόμενα ποσά εκκαθαρίστηκαν από τη νέα κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου. Στις περισσότερες καταστάσεις αναγράφονται οι μισθοί που εξοφλούνται για τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο και μέχρι την 9^η Σεπτεμβρίου 1944. Αυτό σημαίνει ότι οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί αμείβονται για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν στο παλαιό καθεστώς μέχρι και την ανατροπή του, στις 9-9-1944. Δε γνωρίζουμε εάν οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί ανακλήθηκαν στις μόνιμες θέσεις τους στο εσωτερικό της χώρας μετά την παραπάνω ημερομηνία της 9^{ης} Σεπτεμβρίου. Ωστόσο αυτό φαίνεται αρκετά πιθανό.

Τα βιβλία, όμως, μισθοδοσίας των εκπαιδευτικών από την περιοχή της Δράμας και των Σερρών που εντοπίστηκαν, αποδεικνύουν πως η κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου δεν ανακαλεί τους εκπαιδευτικούς των συγκεκριμένων περιοχών μετά την 9^η Σεπτεμβρίου.

Καταρχήν το βιβλίο μισθοδοσίας του 1^ο σημείου πληρωμών των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης Δράμας²⁰⁸ δείχνει ότι τον Ιούλιο, τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1944 μισθοδοτούνταν από το συγκεκριμένο σημείο 56 εκπαιδευτικοί. Τον Οκτώβριο του 1944 παραμένουν στις θέσεις τους 36 εκπαιδευτικοί. Αυτοί πληρώνονται για το μήνα Οκτώβριο με το ένταλμα πληρωμής αρ. 33710 από τις 20-10-1944 (συνολικό ποσό 243. 386 λέβα)²⁰⁹. Το βιβλίο μισθοδοσίας στη συνέχεια σταματά και δεν αναγράφει άλλες πληρωμές.

Στη συνέχεια το βιβλίο μισθοδοσίας των καθηγητών του γυμνασίου Δράμας²¹⁰ δείχνει ότι το Νοέμβριο του 1943 υπηρετούσαν 10 άτομα (7 καθηγητές, 1 γραμματέας και 2 επιστάτες-καθαριστές). Από το Δεκέμβριο του 1943 ο αριθμός των καθηγητών αυξήθηκε κατά δύο, αυξάνοντας το συνολικό αριθμό των μισθοδοτούμενων υπαλλήλων του γυμνασίου σε 12. Ο αριθμός αυτός παρέμεινε ο ίδιος μέχρι και το

²⁰⁶ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 3.6.

²⁰⁷ Φ 798, οπ. 6, α.ε. 6, α.ε. 7, α.ε. 8, α.ε. 9, α.ε. 10, α.ε. 11, α.ε. 12, ολόκληρες οι αρχειακές μονάδες. Βλ. Παράρτημα αρ. 22 και 23

²⁰⁸ Το βιβλίο μισθοδοσίας καλύπτει ολόκληρη την αρχειακή μονάδα Φ 177, οπ. 9, α.ε. 3. Το 1^ο από τα 4 σημεία πληρωμών βρίσκεται στην πόλη της Δράμας και μισθοδοτεί τους εκπαιδευτικούς βασικής εκπαίδευσης των οικισμών: Δράμα, Ντράνοβο (Μοναστηράκι), Βησοτσέν (Ξηροπόταμος), Δοξάτο, Κουζλού-κιοϊ (Πλατανιά), Γσατάλτζα (Χωριστή), Νουστρατλί (Νικηφόρος), Οργαντζί (), Καλαμπάκι, Οσμανίτσα (Καλός Αγρός), Ραβίκα (Καλλίφυτος), Μπούκ (Παρανέστι), Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 3 πλάτη

²⁰⁹ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 3, σσ. 80-82 πλάτη

²¹⁰ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 5, ολόκληρη η αρχειακή μονάδα.

Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 1944. Για τη μισθοδοσία των 12 εκπαιδευτικών και υπαλλήλων κατά το Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 1944 εκδόθηκε εντολή πληρωμής στις 16 Νοεμβρίου 1944 (αρ. 33732 και 33733 αντίστοιχα, γενικό σύνολο 177,754 λέβα)²¹¹. Εντολή πληρωμής εκδόθηκε και για τη μισθοδοσία του Νοεμβρίου του 1944, στις 16 Νοεμβρίου 1944²¹². Στο γυμνάσιο φαίνεται να υπηρετούν κατά το Νοέμβριο μόνο 3 καθηγήτριες (2 μόνιμες και 1 αναπληρώτρια), ο γραμματέας και οι 2 επιστάτες καθαριστές. Από τους παραπάνω, μόνο ο γραμματέας υπηρετεί και τις 30 ημέρες του Νοεμβρίου και αμείβεται με ένα ποσό που πλησιάζει το ύψος του κανονικού μισθού του. Οι υπόλοιποι υπάλληλοι υπηρετούν 15 ημέρες από το Νοέμβριο και αμείβονται με ένα ποσό που ισοδυναμεί με λιγότερο από το μισό των προηγούμενων μισθών τους.

Επίσης το βιβλίο μισθοδοσίας του 1^{ου} σημείου πληρωμών των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης Σερρών²¹³ δείχνει ότι κατά τον Ιούνιο, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1944 μισθοδοτήθηκαν από το συγκεκριμένο σημείο 50, 49 και 49 εκπαιδευτικοί αντίστοιχα. Ωστόσο κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου σταδιακά ανακλήθηκαν αρκετοί εκπαιδευτικοί και παρέμειναν τελικά 29. Ο ίδιος αριθμός εκπαιδευτικών παραμένει και κατά τη διάρκεια του Οκτωβρίου του 1944. Κατά το μήνα Νοέμβριο μισθοδοτούνται 5 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου και 12 δημοτικού σχολείου, όλοι από σχολεία της πόλης των Σερρών. Οι εκπαιδευτικοί από τα σχολεία των χωριών διατάσσονται, με διάταγμα από τις 22 Σεπτεμβρίου 1944, να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους από την 1^η Οκτωβρίου και να επιστρέψουν στο εσωτερικό. Από τα σχολεία των χωριών παρέμειναν στις θέσεις τους μόνο 2 δασκάλες, στα χωριά Νεοχώρ (Νεοχώριον) και Μπεϊλίκ Μαχαλά (Βαλτοτόπι). Και οι 19 εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης που κατά το Νοέμβριο του 1944 παραμένουν στις θέσεις τους, υπηρέτησαν μόνο κατά τις πρώτες 15 ημέρες αυτού του μήνα²¹⁴.

Τέλος το βιβλίο μισθοδοσίας των καθηγητών του γυμνασίου των Σερρών²¹⁵ δείχνει ότι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1944 το προσωπικό που υπηρετεί στο γυμνάσιο ανέρχεται σε 16 -17 άτομα, μεταξύ των οποίων 1 γραμματέας και 3 επιστάτες-καθαριστές. Το Σεπτέμβριο του 1944 μισθοδοτήθηκαν από το γυμνάσιο Σερρών 15 άτομα (13 εκπαιδευτικοί, 1 γραμματέας και 1 επιστάτης-καθαριστής)²¹⁶. Τον Οκτώβριο τα άτομα που μισθοδοτήθηκαν μειώθηκαν σε 10 (9 εκπαιδευτικοί και 1 γραμματέας)²¹⁷. Το Νοέμβριο του 1944 υπηρέτησαν στο γυμνάσιο των Σερρών 2 άτομα: ο διευθυντής του γυμνασίου κατά τις 15 πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου και ο γραμματέας του σχολείου κατά τη διάρκεια και των 30 ημερών του Νοεμβρίου.²¹⁸

Ενδεχομένως οι Βούλγαροι εκπαιδευτικοί που παραμένουν στις θέσεις τους τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο του 1944 να είναι μόνιμα διορισμένοι στις θέσεις αυτές. Αυτό όμως δε μειώνει τη σημασία του γεγονότος ότι μέσα σε αυτές τις κοσμοϊστορικές συγκυρίες ορισμένα βουλγαρικά σχολεία στην Ανατολική Μακεδονία παραμένουν ανοιχτά.

²¹¹ Ο.π. σσ. 19 πλάτη- 22

²¹² Ο.π. σσ. 22 πλάτη-24

²¹³ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 9, ολόκληρη η αρχαιακή μονάδα. Το 1^ο από τα 3 σημεία πληρωμών της εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών βρισκόταν στην πόλη των Σερρών. Από αυτό μισθοδοτούνταν οι εκπαιδευτικοί βασικής εκπαίδευσης ολόκληρης της διοικητικής επαρχίας Σερρών, βλ. Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 4 πλάτη.

²¹⁴ Φ 177, οπ. 9, α.ε. 9, σσ. 33^α - 35

²¹⁵ Φ 798, οπ. 2, α.ε. 115, ολόκληρη η αρχαιακή μονάδα

²¹⁶ Ο.π. σ. 64

²¹⁷ Ο.π. σ. 71

²¹⁸ Ο.π. σ. 88, Βλ. στην Εργασία μας Παράρτημα αρ. 24

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου, ενώ αποσύρει απρόθυμα στρατό και πληθυσμό από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, πιεζόμενη από τη βρετανική πολιτική, διατηρεί σε λειτουργία ορισμένες σχολικές «βάσεις». Ολιγάριθμο εκπαιδευτικό προσωπικό υπηρετεί κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Νοεμβρίου του 1944 σε σχολεία των πόλεων και ορισμένων κεντρικών οικισμών στις επαρχίες Σερρών και Δράμας. Τα γυμνάσια ωστόσο των 2 παραπάνω πόλεων διατηρούνται ανοιχτά από τους σχολικούς γραμματείς τους καθ' όλη τη διάρκεια του Νοεμβρίου του 1944.

Δε γνωρίζουμε ποια υπηρεσιακή μορφή προσέλαβε η παραμονή αυτών των λίγων εκπαιδευτικών στα σχολεία, μετά την αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού και πληθυσμού. Ήδη από την άνοιξη του 1944 τα σχολεία είχαν αδειάσει. Και θεωρείται μάλλον απίθανο, μέσα σε τόσο έκρυθμες διεθνείς συγκυρίες, να συνέχιζαν κανονικά τη φοίτησή τους τα παιδιά των ντόπιων κατοίκων που είχαν αποδεχτεί τη βουλγαρική υπηκοότητα και μεταξύ αυτών και των πρώην εξαρχικών σλαβόφωνων, που διατηρούσαν βουλγαρική εθνική συνείδηση. Ίσως πρέπει να θεωρήσουμε τη διατήρηση ορισμένων βουλγαρικών σχολείων ανοιχτών ως μια ενέργεια συμβολική και ως μια τελευταία απόπειρα πίεσης της βουλγαρικής πλευράς προς τους Συμμάχους. Η διατήρηση, δηλαδή, ανοιχτών βουλγαρικών σχολείων αποδείκνυε αυτόματα τη διαβίωση ακραιφνούς βουλγαρικού πληθυσμού στην περιοχή. Επομένως η περιοχή αυτή αυτοδίκαια έπρεπε να κατακυρωθεί στη Βουλγαρία.

Επιπλέον δε γνωρίζουμε εάν διατηρήθηκαν και άλλα βουλγαρικά σχολεία ανοιχτά στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, μετά την υπογραφή της ανακωχής, στις 25 Οκτωβρίου του 1944. Ίσως να υπήρξαν και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, αλλά να μη σώθηκε το αντίστοιχο αρχαικό υλικό ή να μην μπορέσαμε να εντοπίσουμε. Αν υποθέσουμε, όμως, πως οι περιοχές της Δράμας και των Σερρών ήταν εκείνες στις οποίες η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική προσπάθησε να διατηρήσει τα τελευταία της εθνικά ερείσματα, αυτό μάλλον ερμηνεύεται στη βάση των συμπαγών σλαβόφωνων θυλάκων που μόνο οι περιοχές αυτές διέθεταν. Ωστόσο η εξωτερική πολιτική δε καθορίζεται από τη λογική, ούτε από αυτονόητες επιλογές. Στο συνέδριο ειρήνης του Παρισιού, το 1946, η βουλγαρική πλευρά, με την υποστήριξη της σοβιετικής ένωσης, διεκδικεί το περισσότερο που θεωρεί ότι τη στιγμή εκείνη μπορεί να κερδίσει : τη Δυτική Θράκη. Στη Δυτική Θράκη, ωστόσο, δεν υπάρχει σλαβόφωνο στοιχείο²¹⁹. Το γεγονός αυτό φανερώνει πόσο ευέλικτα μπορεί να κινηθεί ο εθνικιστικός μύθος.

Εξάλλου όλα δείχνουν πως ο εμφύλιος πόλεμος ξεκινά στην Ελλάδα. Ίσως η βουλγαρική πλευρά, που ήδη είχε περάσει στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο, ήλπιζε ότι μέσα σε αυτήν την πολιτική αναταραχή θα μπορούσε να αποκομίσει εδαφικά οφέλη. Ίσως, λοιπόν, η διατήρηση στην περιοχή δασκάλων-πρακτόρων, που θα συντάσσονταν με τις δυνάμεις της αριστεράς με στόχο την ενίσχυση του Δημοκρατικού Στρατού, εξυπηρετούσε την πολιτική αυτή των εδαφικών διεκδικήσεων²²⁰.

²¹⁹ Βλ. Εργασία μας, κεφ. 5.1.3.6.

²²⁰ Σχετική με την παραπάνω υπόθεση φαίνεται να είναι η μαρτυρία του Αντώνιου Φωστηρίδη, από το βιβλίο του *Η Εθνική Αντίσταση κατά της Βουλγαρικής Κατοχής 1941-1944*, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 253. Παραθέτουμε το σχετικό απόσπασμα, διατηρώντας πάσα επιφύλαξη για το βαθμό αντικειμενικότητας των μαρτυριών των πρωταγωνιστών της ταραγμένης εκείνης περιόδου, λόγω της εμπάθειας που συνήθως τις χαρακτηρίζει : « Συμφώνως της υπογραφείσης ανακωχής μεταξύ της Βουλγαρικής Κυβερνήσεως και των Συμμαχικών δυνάμεων και αφού εματαιώθη η προσπάθεια των βουλγάρων και ελασιτών, εγκατέλειπεν μεν ο βουλγαρικός στρατός τας ελληνικάς περιοχάς την 25^{ην} Οκτωβρίου 1944, αλλά ως απεδείχθη εκ των πραγμάτων τυπική ήτο η αποχώρησις των βουλγαρικών στρατευμάτων δεδομένου ότι καθόλον το διάστημα και εις όλας τας μάχας ετίθεντο εκτός μάχης και συλλαμβάνοντο

Πάντως όπως και να έχει, τα παραπάνω σχολεία δε φαίνεται να μένουν ανοιχτά μετά το Νοέμβριο του 1944. Οποιαδήποτε και να ήταν τα πολιτικά και εκπαιδευτικά σχέδια του Πατριωτικού Μετώπου για την παραπάνω περιοχή, φαίνεται να ματαιώνονται.

αιχμάλωτοι βούλγαροι αξιωματικοί και οπλίται. Από 1^{ης} Δεκεμβρίου 1944 και μέχρι της 12^{ης} Μαρτίου 1945 αι δυνάμεις των εθνικών ανταρτικών ομάδων άνευ ουδεμιάς ουδαμόθεν ενισχύσεως και με πλείστας όσας στερήσεις αντιμετώπισαν τα συνδυασμένα δυνάμεις των εθνοπροδοτών ελασιτών και των αδελφών των βουλγάρων.»

Πρβλ. και το άρθρο του Σ. Τζίμα, Ένας Γιουγκοσλάβος στρατηγός θυμάται τον ελληνικό εμφύλιο, στην εφ. Καθημερινή, αρ. φύλ. 27.655 (29-12-2010), όπου ο στρατηγός Γιόβαν Κάπισιτς, συμπολεμιστής του Τίτο, δίνει στοιχεία για το πώς κατήθυνε προς το ελληνικό έδαφος την επιχείρηση εφοδιασμού του δημοκρατικού στρατού με οπλισμό, προερχόμενο από τη Σοβιετική Ένωση και τις άλλες «Λαϊκές Δημοκρατίες».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

9.1. Ο οργανωτικός σχεδιασμός της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στα νέα εδάφη

Από το Σεπτέμβριο του 1940 μέχρι την άνοιξη του 1941 η Βουλγαρία ενσωματώνει στην εδαφική της επικράτεια τη Νότια Δοβρουτσά, τη Μακεδονία του Βαρδάρη, τις Δυτικές Περιοχές και την Ανατολική Μακεδονία με τη Δυτική Θράκη, ως αντάλλαγμα για την προσχώρησή της στον Άξονα. Στις περιοχές αυτές εγκαθιδρύει άμεσα στρατιωτική και πολιτική διοίκηση. Το ιδανικό της βουλγαρικής Αναγέννησης, δηλαδή η «εθνική ένωση», για πρώτη φορά εκπληρώνεται. Προκειμένου το έθνος – όραμα να γίνει υπαρκτή πραγματικότητα, στα «νέα εδάφη» δίνεται άμεση προτεραιότητα στον εκβουλγαρισμό των κρατικών θεσμών της εκπαίδευσης, της Εκκλησίας και της οικονομίας. Ήδη από τον Απρίλιο του 1941 το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ξεκινά να οργανώνει συστηματικά την εκπαίδευση στα «νέα εδάφη».

Στις 3 Μαΐου 1941 συστήθηκε η περιφέρεια του Αιγαίου ή Ξάνθης (Βελομοριε ή Ксантийска област), από τον ποταμό Στρυμόνα μέχρι τη γραμμή Αλεξανδρούπολη - Σβίλεγκραντ, με έδρα την Ξάνθη. Η εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόζεται στην «περιφέρεια Αιγαίου» αποτελεί τμήμα της ευρύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής που καταρτίζει το βουλγαρικό κράτος για τα νέα εδάφη. Το «καταρτισμένο σχέδιο συστηματικής πολιτιστικής δράσης» του Υπουργείου για τα εδάφη αυτά περιλαμβάνει νόμους, ρυθμίσεις, αποφάσεις και ενέργειες, που άμεσο στόχο έχουν να εντάξουν τους κατοίκους των νέων εδαφών στο βουλγαρικό εθνικό σώμα. Ταυτόχρονα, όμως, με μια παράλληλη δέσμη μέτρων, επιχειρείται η εθνική συσπείρωση του πληθυσμιακού σώματος των παλαιών συνόρων, και συγκεκριμένα του αστικού και του αγροτικού πληθυσμού, και αυτών πάλι με τον πληθυσμό των νέων εδαφών. Αυτό το εγχείρημα εθνικού αυτοπροσδιορισμού και συσπείρωσης του «ενοποιημένου» πληθυσμιακού σώματος, σε συνδυασμό με το διαρκή φόβο για «τους εχθρούς του έθνους και του κράτους», οδηγεί σε ένα ακόμη μεγαλύτερο συγκεντρωτισμό της εκτελεστικής εξουσίας και στον εντεινόμενο έλεγχο πάνω σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που συνάντησε η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη ήταν η έλλειψη εκπαιδευτικών. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας επέλεξε να επανδρώσει τα σχολεία των νέων εδαφών με μόνιμους εκπαιδευτικούς, αποσπασμένους από τα παλαιά σύνορα της χώρας. Τα κενά που προέκυψαν εκεί, αντιμετωπίστηκαν με συγχωνεύσεις τμημάτων και επιστρατεύσεις συνταξιούχων και μη διορισμένων εκπαιδευτικών. Παράλληλα προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της έλλειψης των εκπαιδευτικών, αποφασίστηκε η άμεση ίδρυση νέων γυμνασίων, γυμνασιακών τάξεων, ινστιτούτων κατάρτισης δασκάλων και ινστιτούτων κατάρτισης εκπαιδευτικών προγυμνασίου. Επιπλέον το Υπουργείο αναζήτησε στα νέα εδάφη όλους τους εκπαιδευτικούς «βουλγαρικής καταγωγής», τους επιμόρφωσε μέσα στο καλοκαίρι του 1941 και τους διόρισε άμεσα, αλλά σε πρώτη φάση κυρίως στο εσωτερικό της χώρας. Η ενέργεια αυτή, μαζί με τη νέα νομοθετική ρύθμιση, που επιτρέπει στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας να χορηγεί υποτροφίες και βοηθήματα σε μαθητές και φοιτητές των νέων εδαφών, θέτουν τις βάσεις για το σχηματισμό της γηγενούς πνευματικής ηγεσίας των νέων εδαφών.

Όσον αφορά στο ζήτημα των σχολικών υποδομών αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν τα σχολικά κτίρια και ο σχολικός εξοπλισμός των τέως κρατικών

διοικήσεων. Για το λόγο αυτό καλούνται οι δήμαρχοι των νέων εδαφών ως πρόεδροι των αντίστοιχων σχολικών επιτροπών, να καταγράψουν και να διαφυλάξουν κάθε είδους κινητή και ακίνητη σχολική περιουσία. Παράλληλα οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές των νέων εδαφών, οι οποίοι διορίστηκαν κατά την περίοδο Μαΐου – Ιουνίου 1941, καλούνται μέσα στο καλοκαίρι του 1941: α) να ετοιμάσουν τα σχολικά κτίρια και να προμηθευτούν όλο τον απαραίτητο σχολικό εξοπλισμό και β) να συντάξουν τις καταστάσεις με τα στοιχεία των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση, βάσει των οποίων θα καταρτιστούν οι πίνακες του διδακτικού προσωπικού.

Το Υπουργείο αποφασίζει αρχικά να γίνουν δεκτά στα βουλγαρικά σχολεία μόνο παιδιά «βουλγαρικής καταγωγής». Στη συνέχεια ρυθμίζει με νόμο όλα τα ζητήματα που αφορούν τη φοίτηση και τα πιστοποιητικά εκπαίδευσης των προσώπων βουλγαρικής καταγωγής, που φοίτησαν σε βουλγαρικά, ρουμανικά, ελληνικά και γιουγκοσλαβικά σχολεία. Αντίθετα το Υπουργείο αποφάσισε ότι το πρόβλημα της εκπαίδευσης των Τούρκων και των Ελλήνων δεν είναι ζήτημα εκπαιδευτικό. Το ενέταξε στη σφαίρα της μειονοτικής πολιτικής της χώρας και μάλιστα ως ζήτημα που δε χρήζει άμεσης επίλυσης.

Η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη και η Βαμβούρη αναφέρουν πως η φοίτηση των ελληνόπουλων στα βουλγαρικά σχολεία ήταν αρχικά υποχρεωτική¹, γεγονός που δεν επιβεβαιώνεται από τις πηγές.

9.2. Η οργάνωση της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Η περιφερειακή σχολική επιθεώρηση Ξάνθης συστήθηκε την 1^η Ιουνίου 1941, με προϊστάμενο τον Γκιόργκι Ναλμπάντοφ. Μέχρι τις 20 Φεβρουαρίου 1942 η περιφέρεια ήταν διηρημένη σε 6 εκπαιδευτικές επαρχίες: Αλεξανδρούπολης (Ντεντέ - Αγκατς), Κομοτηνής (Γκιουμουρτζίνας), Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας και Σερρών. Από τις 20-2-1942 η εκπαιδευτική επαρχία Αλεξανδρούπολης συγχωνεύτηκε με την αντίστοιχη της Κομοτηνής.

Οι σχολικοί επιθεωρητές της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης ξεκινούν άμεσα τις εργασίες για τον εντοπισμό του ντόπιου σλαβόφωνου στοιχείου, των «αλύτρωτων Βούλγαρων αδελφών» του βουλγαρικού εθνικιστικού μύθου. Εξάλλου στο σλαβόφωνο αυτό στοιχείο στηρίχτηκε η αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Ωστόσο οι σχολικοί επιθεωρητές, προς απογοήτευσή τους, αντίκρυσαν έναν ολιγάριθμο σλαβόφωνο πληθυσμιακό σώμα με εθνική συνείδηση προβληματική - όπως οι ίδιοι σχολιάζουν - μια «άμορφη μάζα», η οποία στέκεται αδιάφορη απέναντι στο ζήτημα της εθνικής της ένταξης. Θεώρησαν ότι ο πληθυσμός της περιοχής «απώλεσε» τη γλωσσική αλλά και την εθνική βουλγαρική συνείδησή του και η «απώλεια» αυτή αποδόθηκε στην «ελληνική τυραννία». Επιπλέον οι Πομάκοι θεωρήθηκαν εξαρχής «Βούλγαροι», όπως άλλωστε συνέβαινε στις βουλγαρικές στατιστικές από την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Γύρω στα τέλη Ιουλίου 1941 οι εκπαιδευτικές αρχές στην «περιφέρεια Αιγαίου» έχουν συγκεντρώσει τα πρώτα στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών που υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση και έχουν προβεί σε έναν πρώτο σχεδιασμό του περιφερειακού σχολικού δικτύου. Συγκεκριμένα στην εκπαιδευτική περιφέρεια

¹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη επιμ. *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 95 και Βαμβούρη, *Εκπαιδευτικό έργο των Βουλγάρων στην Καβάλα...*, σ. 115.

Ξάνθης ως μαθητές «βουλγαρικής καταγωγής» καταχωρίστηκαν τα παιδιά των πρώην εξαρχικών σλαβόφωνων, τα παιδιά μεικτών γάμων και τα παιδιά των Πομάκων. Επιπλέον αποφασίστηκε να γίνουν δεκτά στα σχολεία τα αρμενόπουλα, τα παιδιά των Αθίγγανων και παιδιά από άλλες εθνικότητες (Εβραίοι και άλλοι). Για τα παιδιά των πρώην πατριαρχικών σλαβόφωνων αποφασίστηκε να γίνουν δεκτά στο βουλγαρικό σχολείο μόνο όμως μετά από πλήρη έλεγχο από τους εκπαιδευτικούς της νομιμοφροσύνης των γονιών τους. Οι έρευνες συνεχίζονται όλο το καλοκαίρι, μέχρι και τα τέλη Σεπτεμβρίου, όταν πλέον το τοπίο ξεκαθαρίζει, καθώς οι μαθητές προσέρχονται για να φοιτήσουν. Ο συνολικός αριθμός παιδιών υποχρεωτικής εκπαίδευσης που προέκυψε μετά τις έρευνες ανήλθε αρχικά σε 11.813 μαθητές. Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται και τα παιδιά των Βουλγάρων υπαλλήλων και των εποίκων που ήδη εγκαθίστανται στην «περιφέρεια Αιγαίου». Το σχολικό δίκτυο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που καταρτίστηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου 1941 περιλάμβανε 136 δημοτικά σχολεία με 295 εκπαιδευτικούς και 27 προγυμνάσια με 60 εκπαιδευτικούς.

Λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης της χώρας, δε γίνεται καμία σκέψη για την οικοδόμηση νέων σχολικών εγκαταστάσεων στην περιφέρεια, ούτε καν εκεί που κρίνεται άκρως απαραίτητο (π.χ. στα Πομακοχώρια). Κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1941 – 1942 ήταν ήδη επισκευασμένα, με οικονομικά μέσα των δήμων και οικονομική βοήθεια από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, πολλά από τα σχολεία, τα οποία βρήκαν οι εκπαιδευτικές αρχές κατεστραμμένα και λεηλατημένα από τα στρατιωτικά τμήματα, που στρατωνίστηκαν σε αυτά, και από τον ντόπιο πληθυσμό. Ορισμένες επισκευές – ειδικά των εσωτερικών χώρων – ολοκληρώνονταν κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών. Για τον εξοπλισμό των σχολείων με θρανία, πίνακες, έδρες, ντουλάπια, για την προμήθεια των απαραίτητων εκπαιδευτικών βοηθημάτων (χάρτες, γεωμετρικά όργανα κ.α.) και την οργάνωση των σχολικών και μαθητικών βιβλιοθηκών, οι προσπάθειες συνεχίζονταν έντονες καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς.

Εξάλλου στις αρχές Αυγούστου του 1941 το Υπουργείο Δημόσιων Έργων αποφασίζει να ιδρύσει στην Ξάνθη τεχνικό σχολείο μέσης εκπαίδευσης. Τον ίδιο μήνα το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ιδρύει στην Ξάνθη το πρώτο γυμνάσιο της περιφέρειας.

9.3. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1941-1942 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941-1942 ο αριθμός των δημοτικών σχολείων ανήλθε σε 140 με 300 εκπαιδευτικούς, και ο αντίστοιχος των προγυμνασίων σε 25 με 55 εκπαιδευτικούς. Μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς δεν καλύφθηκαν οι θέσεις 29 εκπαιδευτικών δημοτικού σχολείου και 7 εκπαιδευτικών προγυμνασίου. Από τα 11.813 παιδιά που οι τοπικές εκπαιδευτικές αρχές εντόπισαν στην αρχή της σχολικής χρονιάς, μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς προσέρχονταν 8.900 παιδιά στα βουλγαρικά δημοτικά σχολεία και 1.204 στα βουλγαρικά προγυμνάσια, δηλαδή σύνολο 10.104 παιδιά.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς λειτούργησε ένα μόνο βουλγαρικό νηπιαγωγείο, στην πόλη της Κομοτηνής.

Παράλληλα πέρα από το γυμνάσιο Ξάνθης, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941-1942 λειτούργησε ένα ακόμη γυμνάσιο, στην πόλη της Κομοτηνής, και γυμνασιακές τάξεις στην Αλεξανδρούπολη.

Αναφορικά με τα ιδιωτικά σχολεία, τη χρονιά αυτή λειτούργησαν στην περιφέρεια μόνο 4 ιδιωτικά τουρκικά σχολεία βασικής εκπαίδευσης (3 δημοτικά και ένα βασικό σχολείο), παρά τις έντονες πιέσεις της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια για την ίδρυση περισσότερων τουρκικών σχολείων και το διορισμό περισσότερων Τούρκων δασκάλων. Επίσης ιδρύθηκαν 4 αρμενικά δημοτικά σχολεία και 1 αρμενικό νηπιαγωγείο. Επιπλέον στα δύο γαλλικά σχολεία των Λαζαριστών στην Καβάλα παραδίδονταν καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941-1942 μαθήματα γαλλικής γλώσσας.

Εξάλλου στην περιφέρεια λειτούργησαν κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 τρία αρχαιολογικά μουσεία, στην πόλη της Καβάλας, στο Λιμένα της Θάσου και στη Χώρα της Σαμοθράκης. Επίσης ένα αρκετά πλούσιο σχολικό αρχαιολογικό μουσείο λειτούργησε στο βασικό σχολείο στην πόλη των Σερρών.

Η προσπάθειες για την επισκευή και τον εξωραϊσμό των σχολικών κτιρίων, για την προμήθεια των σχολικών βοηθημάτων και του εξοπλισμού, όπως και για τη διοργάνωση των σχολικών βιβλιοθηκών συνεχίζονται εντατικά σε όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Ωστόσο οι οικονομικές δυσχέρειες των δήμων και αδυναμία του κράτους να αναλάβει κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή το κόστος των σχολικών υλικών υποδομών δημιουργούν μεγάλα προβλήματα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το μεγαλύτερο πρόβλημα παρατηρείται στα Πομακοχώρια, όπου δεν υπάρχουν σχολικά κτίρια ούτε και ο στοιχειώδης σχολικός εξοπλισμός.

Συνολικά από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για την «περιφέρεια Αιγαίου» κατά τα οικονομικά έτη 1941 και 1942 δαπανήθηκαν τα ποσά των 8.547.864 λέβα και 23.150.613 λέβα αντίστοιχα. Επιπλέον και διάφοροι άλλοι κρατικοί φορείς και Ταμεία δαπάνησαν χρηματικά ποσά για την ανοικοδόμηση των σχολικών κτιρίων της «περιφέρειας Αιγαίου».

Εξάλλου με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1941-1942 το Υπουργείο μεθοδεύει το συντονισμό της δράσης και την εθνική συσπείρωση των στελεχών εκπαίδευσης όλης της χώρας. Το Σεπτέμβριο του 1941, μεταξύ άλλων, κατά τη συνδιάσκεψη των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών στη Σόφια, καταρτίζεται συγκεκριμένο σχέδιο εθνικής εκπαιδευτικής δράσης για τα σχολεία όλης της χώρας.

Τον Οκτώβριο του 1941 ξεκινά, και συνεχίζεται μέσα στο Νοέμβριο, η αναμόρφωση της εκπαιδευτικής νομοθεσίας και ο επαναπροσδιορισμός της παιδαγωγικής πρακτικής: εισάγεται στους ελέγχους και τα απολυτήρια των μαθητών του γυμνασίου η βαθμολογία για τα προσωπικά χαρακτηριστικά, ολοκληρώνονται οι οργανωτικές διαδικασίες του «Μπράνικ», μεταρρυθμίζονται τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας και η διδακτέα ύλη των μαθημάτων της βασικής και κυρίως της μέσης εκπαίδευσης και παρέχονται στο εκπαιδευτικό προσωπικό όλης της χώρας νέες, αναλυτικές οδηγίες για τη διδασκαλία των διδακτικών αντικειμένων.

Μέσα από τις παραπάνω νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, που πραγματοποιεί το Υπουργείο κατά τους φθινοπωρινούς μήνες του 1941, διαγράφεται καθαρά ο βασικός σκοπός της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής και στα παλαιά σύνορα και στα νέα εδάφη, ο οποίος είναι η πολιτική και εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και των πολιτών. Εισάγεται ένας ισχυρός εθνοκεντρικός προσανατολισμός στην εκπαιδευτική διαδικασία και προσαρμόζεται η διδακτέα ύλη στις ανάγκες της εθνικο – πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στα μαθήματα εκείνα που συμβάλλουν στην αποκρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης, και συγκεκριμένα στο μάθημα της γλώσσας, της ιστορίας, της φυσικής ιστορίας, της γεωγραφίας και της ωδικής. Ωστόσο οι συγκεκριμένες εγκύκλιοι περιέχουν επικλήσεις προς το εθνικό αίσθημα των διδασκόντων όλων των διδακτικών αντικειμένων και γενικές οδηγίες,

ώστε να τηρηθεί απαρέγκλιτα μια ενιαία εθνοκεντρική γραμμή κατά τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων.

Στα σχολεία των νέων εδαφών θα εφαρμοστούν τα ίδια αναλυτικά προγράμματα, καθώς και το ίδιο εβδομαδιαίο πρόγραμμα που εφαρμόζεται στα παλαιά σύνορα, με μόνη διαφορά την αύξηση των ωρών διδασκαλίας των μαθημάτων της βουλγαρικής ιστορίας και της γεωγραφίας της Βουλγαρίας. Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού έργου στα νέα εδάφη, που καταρτίζει το Περιφερειακό Συμβούλιο Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης το Σεπτέμβριο του 1941, προβλέπει να τοποθετηθούν σε ξεχωριστά τμήματα τα παιδιά των Βουλγάρων εποίκων και τα παιδιά του «ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού». Τα πρώτα θα ακολουθήσουν κανονικά το αναλυτικό πρόγραμμα, ενώ τα δεύτερα θα ενταχθούν σε ένα πρόγραμμα προσαρμογής. Για ένα διάστημα περίπου δύο μηνών για το δημοτικό σχολείο και ενός μήνα για το προγυμνάσιο, τα παιδιά του «ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού» θα διδαχθούν την επίσημη βουλγαρική γλώσσα και θα διέλθουν σύντομα τη διδακτέα ύλη των προηγούμενων τάξεων. Επιπλέον το ΠΣΣΕΞ, κατά το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου των νέων εδαφών, θέτει σε σαφείς και στερεές βάσεις τα θεμέλια της διαπαιδαγώγησης που θα λάβει χώρα στα βουλγαρικά σχολεία της «περιφέρειας Αιγαίου». Η διαδικασία της διαπαιδαγώγησης δεν περιορίζεται μόνο μέσα στο σχολείο, ούτε εξαντλείται αποκλειστικά στους μαθητές, αλλά εξαπλώνεται σε όλον τον πληθυσμό, μέσω μιας ευρείας εξωσχολικής, κοινωνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών που υπηρετούν στην περιφέρεια. Βέβαια ανάλογη δράση καλούνται να αναπτύξουν και οι εκπαιδευτικοί όλων των νέων εδαφών αλλά και των παλαιών συνόρων. Ο εκπαιδευτικός δηλαδή αναδεικνύεται στο βασικότερο παράγοντα της αναμορφωμένης εκπαιδευτικής και πολιτιστικής διαδικασίας.

Ο επαναπροσδιορισμός της παιδαγωγικής πρακτικής στη Βουλγαρία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου φέρει τις επιδράσεις της εθνοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής από τη χιτλερική Γερμανία. Οι επιδράσεις αυτές, στοχαστικά προσαρμοσμένες στο έδαφος της βουλγαρικής σχολικής παράδοσης, αποβλέπουν στην καλλιέργεια της πολιτισμικής και πολιτικής συνοχής του ήδη «ενοποιημένου εθνικού σώματος». Παράλληλα παρατηρείται διείσδυση των κινημάτων της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής στο βουλγαρικό σχολείο, αλλά μόνο στο μέτρο και στο βαθμό που αυτά εξυπηρετούν το βασικό σκοπό της εκπαίδευσης κατά την περίοδο εκείνη, δηλαδή την εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, και γενικότερα του εθνικού σώματος.

Το βουλγαρικό σχολείο, λοιπόν, με το καινούριο του περιεχόμενο, στοχεύει, και στα παλαιά σύνορα και στα νέα εδάφη, στη διάπλαση ενός νέου τύπου πολίτη (homo nationalis), ικανού και έτοιμου να υποστεί όλες τις στερήσεις και τις θυσίες για την αποκατάσταση της Μεγάλης Βουλγαρίας. Κατά τη διαδικασία σύμπληξης του νέου αυτού τύπου πολίτη, πρωτοστατεί ο νέος εκπαιδευτικός, ο οποίος διαθέτει υψηλή εθνική συνείδηση και εθνική ιδεολογία, που ανταποκρίνεται στους θεμελιώδεις προσανατολισμούς της νέας πολιτείας. Για το λόγο αυτό επαναπροσδιορίζεται νομοθετικά η εκπαίδευση των δασκάλων και οργανώνονται σε συστηματική και ευρεία κλίμακα οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις, προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να επιμορφωθούν στη βάση των νέων εθνικών δεδομένων και αναγκών. Επιπλέον υποστηρικτικό - επιμορφωτικό ρόλο για τη «συνολική πολιτιστική και επαγγελματική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών» αναλαμβάνουν και οι απανωτές υπουργικές εγκύκλιοι, που αποστέλλει το Υπουργείο καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941-1942. Οι εγκύκλιοι αυτές, όπως ακριβώς και οι παιδαγωγικές συνδιασκέψεις, καθορίζουν τη βάση της παρεχόμενης στα βουλγαρικά σχολεία διδασκαλίας και

διαπαιδαγώγησης και διέπονται από τους παρακάτω βασικούς ιδεολογικούς – παιδαγωγικούς άξονες:

- εθνοποιητική διάσταση της δράσης του εκπαιδευτικού σε ενδοσχολικό και εξωσχολικό επίπεδο

- ενεργητική συμμετοχή του μαθητή στη διδασκαλία και στη σχολική ζωή ως προϋπόθεση για την αποτελεσματική απορρόφηση από μέρους του όλων των συστατικών παραμέτρων του εθνικού μύθου

- καθαρότητα του βουλγαρικού *μητρικού λόγου* ως πεμπτουσία της ομοιόμορφης, ομοιογενούς και αδιάκοπης πορείας του έθνους στους αιώνες

- οικοδόμηση της κρατικής – εθνικής προσωπικότητας ως ο έσχατος στόχος της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής μέσα στα νέα διευρυμένα σύνορα

Κατά τα τέλη Φεβρουαρίου 1942 το Υπουργείο στρέφει την προσοχή του στη διαδικασία απόσπασης των εκπαιδευτικών στα νέα εδάφη για τη σχολική χρονιά 1942-1943. Συγκεκριμένα συστηματοποιεί τη συγκεκριμένη διαδικασία, αποφασίζει να κρατήσει τους ήδη αποσπασμένους εκεί εκπαιδευτικούς για μια ακόμη χρονιά και θεσπίζει μια σειρά προνομίων και δικαιωμάτων για τους εκπαιδευτικούς που υπηρέτησαν στα νέα εδάφη.

Κατά την πορεία επίλυσης του προβλήματος της έλλειψης διδακτικού προσωπικού στη χώρα, με στοχαστικές ρυθμίσεις το Υπουργείο επιδιώκει τη *«συγκρότηση μιας εθνικά διαπαιδαγωγημένης πνευματικής και κοινωνικής αρχηγείας»* στα νέα εδάφη και την αξιοποίησή της στην υπηρεσία των εθνικών αναγκών. Ταυτόχρονα επαναπροσδιορίζει το νομοθετικό πλαίσιο της εκπαίδευσης των νηπιαγωγών, κάτω από την πίεση της προπαγάνδας *«των εχθρών του έθνους και του κράτους»* και λόγω της ανάγκης ένταξης στο εθνokrάτος και αφομοίωσης του πληθυσμού των νέων εδαφών – ενός πληθυσμού που δεν είναι ομογενοποιημένος γλωσσικά και πολιτιστικά.

Στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1941-1942 το Υπουργείο φαίνεται ικανοποιημένο από τα αποτελέσματα της διδασκαλίας και ιδιαίτερα της διαπαιδαγώγησης, που εφαρμόστηκε συνολικά στα σχολεία της χώρας. Ιδιαίτερα ικανοποιημένο εμφανίζεται από το έργο που συντελέστηκε στα νέα εδάφη. Σύμφωνα με την αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης από το τέλος της σχολικής χρονιάς, οι εκπαιδευτικοί με θαυμαστή επιμονή, σπάνια προνοητικότητα και παιδαγωγική επινοητικότητα κατάφεραν να υπερκεράσουν όλες τις δυσχέρειες που προέκυψαν από τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες εργασίας στην περιοχή αυτή και με επιτυχία ανταποκρίθηκαν στα διδακτικά καθήκοντα που τους ανατέθηκαν. Η διδακτέα ύλη διδάχτηκε με έναν πιο γενικό και συμπυκνωμένο τρόπο και τα συνολικά αποτελέσματα της διδασκαλίας ξεπέρασαν κατά πολύ τις προσδοκίες. Επιπλέον η διδασκαλία διεξήχθη σε μία ατμόσφαιρα διαποτισμένη από υψηλό εθνικό πνεύμα. Για το σκοπό αυτό ο εκπαιδευτικός κόσμος εκμεταλλεύτηκε επιδέξια όλα τα διδακτικά αντικείμενα, ιδιαίτερα όμως αυτό της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας, της βουλγαρικής γεωγραφίας, του τραγουδιού και της σωματικής αγωγής. Η βουλγαρική γλώσσα, η βουλγαρική ιστορία και η βουλγαρική γεωγραφία (το σύνολο δηλαδή των μαθημάτων που αποτελούν τη λεγόμενη *«βουλγαρογνωσία»*) έγινε το κέντρο, η εστία, γύρω από την οποία οικοδομήθηκε η διδασκαλία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της σχολικής χρονιάς. Ταυτόχρονα οι εκπαιδευτικοί επέδειξαν μια τεράστια και πολυπόικλη εξωσχολική, πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 1941-1942 το Υπουργείο συστηματοποιεί το θεσμό των επαίνων και των διακρίσεων μαθητών και εκπαιδευτικών. Επίσης κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1942 το Υπουργείο

επαναπροσδιορίζει νομοθετικά την επιθεώρηση των εκπαιδευτικών βασικής εκπαίδευσης. Ο επαναπροσδιορισμός αυτός ήταν λογικό επακόλουθο της αναθεώρησης της εκπαιδευτικής νομοθεσίας και της παιδαγωγικής πρακτικής, που έλαβε χώρα από τη στιγμή της προσάρτησης των «νέων εδαφών» στη βουλγαρική εδαφική επικράτεια.

9.4. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1942-1943 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943 η εκπαιδευτική επαρχία Καβάλας συμπεριλήφθηκε στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης και οι εκπαιδευτικές επαρχίες της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης από πέντε έγιναν τέσσερις. Καθώς ο αριθμός των Βούλγαρων εποίκων αυξήθηκε και έγιναν τελικά δεκτά στα σχολεία τα παιδιά των «γραικομάνων», δηλαδή των πρώην πατριαρχικών σλαβόφωνων, αυξήθηκε και ο αριθμός των σχολείων. Επιπλέον ιδρύθηκε ένας μικρός αριθμός σχολείων στις πόλεις και σε μερικά από τα πιο μεγάλα χωριά στην περιφέρεια μόνο για παιδιά ελληνικής εθνικότητας, χωρίς όμως να επιβληθεί σε αυτά η αρχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Σκοπός του εγχειρήματος προφανώς ήταν να διερευνηθούν οι δυνατότητες και τα αποτελέσματα της εφαρμογής του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος σε Έλληνες μαθητές.

Μέχρι την 1η Δεκεμβρίου 1942, τα βουλγαρικά σχολεία που ιδρύθηκαν στην περιφέρεια ήταν 197 δημοτικά σχολεία, 33 προγυμνάσια και 6 νηπιαγωγεία. Ωστόσο τα σχολεία βασικής εκπαίδευσης, βουλγαρικά και ιδιωτικά, που συνέχισαν να λειτουργούν κανονικά μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943, αριθμούσαν σε 183 δημοτικά σχολεία, 5 προγυμνάσια, 25 βασικά σχολεία και 9 νηπιαγωγεία (6 βουλγαρικά και 3 ιδιωτικά). Συγκεκριμένα για τα ιδιωτικά σχολεία, κατά τη χρονιά αυτή λειτούργησαν α) στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης 3 αρμενικά δημοτικά σχολεία και 23 τουρκικά δημοτικά σχολεία, β) στην εκπαιδευτική επαρχία Κομοτηνής συνολικά 11 ιδιωτικά δημοτικά σχολεία και επιπλέον ιδρύθηκε 1 ιδιωτικό νηπιαγωγείο στην Αλεξανδρούπολη, γ) στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας 1 αρμενικό δημοτικό σχολείο και 1 αρμενικό νηπιαγωγείο.

Κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 οι γυμνασιακές τάξεις της Αλεξανδρούπολης μετατρέπονται σε μεικτό γυμνάσιο, ενώ ταυτόχρονα ιδρύονται άλλα 3 μεικτά γυμνάσια, στις πόλεις Καβάλα, Δράμα και Σέρρες.

Ο αριθμός των παιδιών που υπόκειντο σε υποχρεωτική εκπαίδευση στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 ανήλθε σε 23.965 παιδιά. Από αυτά προσήλθαν στο σχολείο τα 22.901 παιδιά, ενώ 1.064 παιδιά έμειναν έξω από τα σχολεία.

Κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς 1942 – 1943 υπηρετούσαν 564 Βούλγαροι εκπαιδευτικοί στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία, 67 εκπαιδευτικοί στα ιδιωτικά σχολεία, 6 εκπαιδευτικοί στα βουλγαρικά εθνικά νηπιαγωγεία και 3 στα ιδιωτικά νηπιαγωγεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης.

Βέβαια αυτή η αύξηση των διδακτικών θέσεων στην περιφέρεια Αιγαίου (όπως και σε όλα τα νέα εδάφη) κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943, προκάλεσε ακόμη μεγαλύτερες δυσχέρειες στην εξεύρεση του απαραίτητου αριθμού των εκπαιδευτικών. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας καταφεύγει σε διορισμούς ατόμων που η κατάρτιση ή και «το φύλο τους» δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των κενών διδακτικών θέσεων, όπως και σε επιστρατεύσεις πολιτών, που δεν είναι εκπαιδευτικοί, αλλά είναι απόφοιτοι γυμνασίου ή άλλου ανώτερου ή ανώτατου

ιδρύματος και δεν υπηρετούν σε κάποια δημόσια ή δημοτική υπηρεσία. Το πρόβλημα της έλλειψης εκπαιδευτικών επιδεινώνεται από τις συχνές παραιτήσεις των εκπαιδευτικών και από το γεγονός ότι οι προκαθορισμένες θέσεις στις σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών προγυμνασίου και νηπιαγωγών δεν καλύφθηκαν μετά τις προγραμματισμένες εξετάσεις των υποψηφίων. Το Υπουργείο με συγκεκριμένες ρυθμίσεις προσπαθεί να αντιμετωπίσει και τις συχνές παραιτήσεις των εκπαιδευτικών και τη μη κάλυψη των θέσεων στα Ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών. Γεγονός ωστόσο παραμένει ότι στη Βουλγαρία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το επάγγελμα του εκπαιδευτικού δεν είναι καθόλου ελκυστικό.

Από την άλλη μεριά, από τους πρώτους μήνες του 1943 και μέχρι το τέλος του, λαμβάνει χώρα το μεταρρυθμιστικό έργο του βουλγαρικού εκπαιδευτικού επιτελείου. Οι αναπροσδιορισμοί της εκπαιδευτικής νομοθεσίας μέσα στο 1943 οφείλονται κατά ένα μεγάλο μέρος στην ψήφιση, στις αρχές της χρονιάς, του Νόμου για τις υποχρεώσεις, τα προσόντα, τους μισθούς και τα επιδόματα των κρατικών υπαλλήλων. Στη συνέχεια ολοκληρώνεται η αναθεώρηση και η συστηματοποίηση του πλαισίου της επιθεώρησης των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, που ξεκίνησε την προηγούμενη χρονιά. Αμέσως μετά ολοκληρώνεται ο νομοθετικός αναπροσδιορισμός του πλαισίου της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Το δίκτυο των ινστιτούτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών συστηματοποιείται στην παρακάτω μορφή:

5. Ινστιτούτο για νηπιαγωγούς
6. Ινστιτούτο για εκπαιδευτικούς δημοτικού σχολείου
7. Ινστιτούτο για εκπαιδευτικούς προγυμνασίου

Με τους παραπάνω νομοθετικούς αναπροσδιορισμούς το Υπουργείο επιδιώκει να εφοδιάσει το διδακτικό προσωπικό με τέτοια εξειδίκευση, ώστε να μπορεί να διαχειριστεί τις συνέπειες της εθνικής ενοποίησης και να μετατρέψει το ενοποιημένο, αλλά ετερόκλητο πληθυσμιακό σώμα της *σχεδόν ολοκληρωτικά ενωμένης* Βουλγαρίας σε ομογενοποιημένο και συσπειρωμένο εθνικό σώμα.

Παράλληλα το Υπουργείο επιδιώκει να συστηματοποιήσει τον υπηρεσιακό έλεγχο και να εντατικοποιήσει την εθνοκρατική πειθαρχία των εκπαιδευτικών στα πλαίσια της εσωτερικής πολιτικής κρίσης που αρχίζει να εντείνεται. Με συγκεκριμένες, λοιπόν, νομοθετικές ρυθμίσεις στοχεύει και στον παροπλισμό των *«εχθρών του έθνους και του κράτους»* και στην εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμιακού σώματος.

Εξάλλου όταν στις αρχές Μαρτίου του 1943 στρέφεται στο ζήτημα της επιλογής των εκπαιδευτικών που θα προταθούν για μετάθεση στα σχολεία βασικής εκπαίδευσης των νέων εδαφών κατά τη σχολική χρονιά 1943-1944, συστηματοποιεί σε μεγαλύτερο βαθμό την παραπάνω διαδικασία. Τείνει να προβλέψει όλες τις παραμέτρους και πολλούς αστάθμητους παράγοντες που ενδεχομένως προκύψουν κατά την επιλογή των εκπαιδευτικών, προσπαθώντας να προλάβει λάθη, παραλείψεις και παρατυπίες, που συνέβησαν κατά την επιλογή των εκπαιδευτικών κατά τις 2 προηγούμενες χρονιές. Φαίνεται πως η όχι και τόσο εύστοχη ταξινόμηση των Βούλγαρων εκπαιδευτικών στις καταστάσεις απόσπασης και οι επακόλουθες ενστάσεις, ακυρώσεις και επανεκδόσεις στις διαταγές απόσπασης ήταν η βασική αιτία για τη μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού, που παρατηρήθηκε στα νέα εδάφη, ιδιαίτερα κατά τη σχολική χρονιά 1941 – 1942.

Ο χρόνος διάρκειας της προσωρινής μετάθεσης στα νέα εδάφη των εκπαιδευτικών από το εσωτερικό της χώρας, όπως και ο αντίστοιχος των εκπαιδευτικών που κατάγονται από τα νέα εδάφη και υπηρετούν στο εσωτερικό της χώρας, αποφασίστηκε οριστικά να είναι η διετία.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιά 1942-1943, η βάση της παρεχόμενης στα βουλγαρικά σχολεία διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης καθορίζεται και πάλι υπό την επίδραση της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής και με τη συμβολή πολλαπλών πρακτικών της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής.

Επιπλέον το Υπουργείο μέσω του θεσμού των παιδαγωγικών συνδιασκέψεων και με απανωτές υπουργικές εγκυκλίους εξακολουθεί να συντονίζει τη σχολική εργασία, να επιμορφώνει και να συσπειρώνει εθνικά τους εκπαιδευτικούς και των παλαιών συνόρων και των νέων εδαφών. Οι παιδαγωγικοί – ιδεολογικοί άξονες της παραπάνω επιμόρφωσης είναι ακριβώς οι ίδιοι βασικοί άξονες που διέπουν την επιμορφωτική διαδικασία της προηγούμενης χρονιάς. Ωστόσο κατά την παραπάνω διαδικασία επιμόρφωσης, που λαμβάνει χώρα κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943, γίνεται εμφανής ένας υψηλότερος βαθμός συστηματοποίησης των παιδαγωγικών προτύπων που προωθεί το Υπουργείο και μια μεγαλύτερη συνέπεια στο «ειδικό λεξιλόγιο» που χρησιμοποιείται. Συγκροτείται πλέον συστηματικά ο εθνικός παιδαγωγικός «μύθος» με την ειδική ορολογία του και ενδυναμώνεται ο μυστικιστικός χαρακτήρας της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα όλοι οι εκπαιδευτικοί, και των παλαιών και των νέων εδαφών, πρέπει να μετουσιωθούν σε *εκπαιδευτικούς – προσωπικότητες με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση* και να μορφώσουν μελλοντικούς πολίτες - *προσωπικότητες με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*, οι οποίοι θα αποτελούν *αδιαχώριστες μονάδες – μέλη* ενός ενιαίου και διευρυμένου εθνοκρατικού συνόλου. Για το λόγο αυτό καθορίζονται συστηματικά οι ηθικές πτυχές και τα προσόντα των *εκπαιδευτικών - προσωπικοτήτων με κοινωνική, κρατική – πολιτική και εθνική υπόσταση*. Επίσης καθορίζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινείται η εκπαιδευτική διαδικασία, όπως και το ψυχικό – συναισθηματικό της πλαίσιο (ένα πλέγμα μυστηριακής ψυχικής επαφής εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων).

Επιπλέον κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 το Υπουργείο εισάγει ορισμένες καινοτομίες στην υπηρεσία της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών (υπηρεσία Αυτο-εκπαίδευσης του Εκπαιδευτικού, Εστία Πατριδογνωσίας).

Εξάλλου τα εβδομαδιαία προγράμματα, τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας και οι οδηγίες διδασκαλίας για τα επιμέρους διδακτικά αντικείμενα των σχολείων βασικής και μέσης εκπαίδευσης, πέρα από την προσθήκη της ώρας της γενικής διαπαιδαγώγησης, δε φαίνεται να διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια αυτής αλλά και της επόμενης σχολικής χρονιάς, ούτε στα παλαιά σύνορα ούτε στα νέα εδάφη.

Αναφορικά με την πορεία του εκπαιδευτικού έργου στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, τα παιδιά τοπικής προέλευσης, που κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά 1941-1942 φοίτησαν για πρώτη φορά στο βουλγαρικό σχολείο, κατέκτησαν την επίσημη βουλγαρική γλώσσα και τη διδακτέα ύλη των προηγούμενων τάξεων σε τέτοιο βαθμό, ώστε κρίθηκε πως κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943 μπορούν να φοιτήσουν κανονικά, στις ίδιες τάξεις με τα παιδιά από τα παλιά σύνορα της χώρας. Κατά τη σχολική χρονιά 1942-1943, η ευκινησία των τάξεων και η ευλυγισία του σχολικού προγράμματος εφαρμόστηκε μόνο για τα παιδιά των *«Βουλγάρων – γραικομένων, τα οποία για πρώτη φορά φοίτησαν στο σχολείο και για τα ελληνόπουλα»*. Μάλιστα σε λίγα παιδιά ελληνικής καταγωγής επιτράπηκε να φοιτήσουν σε τάξεις του προγυμνασίου.

Η εκπαιδευτική διαδικασία σε όλες τις τάξεις δημοτικού και προγυμνασίου επικεντρώθηκε πάλι στη διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και της βουλγαρικής γεωγραφίας (το σύνολο δηλαδή των μαθημάτων που συνιστούν την αποκαλούμενη «βουλγαρογνωσία»). Η σχολική εργασία ακολούθησε πιστά το σχεδιασμό της διδακτικής – παιδαγωγικής και πολιτιστικής – κοινωνικής

δραστηριότητας των εκπαιδευτικών, που επεξεργάστηκε το ΠΣΣΕΞ το καλοκαίρι του 1942 και πραγματοποιήθηκε μέσα σε μια υψηλά εθνική, πνευματική ατμόσφαιρα.

Αξιολογώντας το σύστημα της διαπαιδαγώγησης που εφαρμόστηκε στα εθνικά βουλγαρικά σχολεία της «περιφέρειας Αιγαίου» κατά τη σχολική χρονιά 1942 – 1943, το ΠΣΣΕΞ εκτιμά πως σε όλα τα σχολεία επικρατεί υψηλό εθνικό πνεύμα, παρά τα εξωτερικά εμπόδια και την εξαθλίωση που πλήττει τις καθημερινές ανάγκες. Αυτό οφείλεται στην εργασία των εκπαιδευτικών, η οποία εκτελέστηκε με υπομονή, καρτερικότητα και με πλήρη συνείδηση ότι στις «νεοαπελευθερωμένες αυτές βουλγαρικές περιοχές» προέχει να αναστηθεί το χαμένο βουλγαρικό πνεύμα και η βουλγαρική γλώσσα. Επιπλέον ο περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής κρίνει πως το τεράστιο εξωσχολικό, κοινωνικό-πολιτιστικό έργο των εκπαιδευτικών εμπνέεται από ειλικρινή φιλοπατρία, υψηλή συνείδηση καθήκοντος και αίσθηση ευθύνης μπροστά στο μέλλον του έθνους και του κράτους. Όλες οι παραπάνω δράσεις των εκπαιδευτικών, σε συνδυασμό α) με την πολιτική τους δραστηριοποίηση στη μάχη ενάντια στους «εχθρούς του έθνους και κράτους» και τη ξένη προπαγάνδα και β) με το θαυμαστό έργο της ανίχνευσης και του εξωραϊσμού των τάφων των Βούλγαρων στρατιωτών, τους κατατάσσουν σε μια σαφώς ανώτερη θέση σε σχέση με τους υπόλοιπους δημόσιους υπαλλήλους της περιφέρειας. Για το λόγο αυτό άξια λαμβάνουν κάθε μήνα από τους δήμους συμπληρωματική επιχορήγηση. Ταυτόχρονα ο Ναλμπάντοφ και ο Περιφερειακός Διοικητής της «περιφέρειας Αιγαίου», πράττουν ό,τι είναι δυνατόν, για να άρουν τα προσκόμματα που προβάλλουν οι δήμοι πάνω στο ζήτημα της καταβολής της μηνιαίας αυτής επιχορήγησης.

Οι υλικές συνθήκες, ωστόσο, δε φαίνεται να βελτιώνονται σε σχέση με την προηγούμενη σχολική χρονιά. Οι δήμοι της «περιφέρειας Αιγαίου» δε φαίνονται διατεθειμένοι να καλύψουν το σύνολο των σχολικών δαπανών. Το κράτος είναι οικονομικά ανίσχυρο. Κατά το οικονομικό έτος 1943 οι συνολικές δαπάνες του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της περιφέρειας Αιγαίου κυμάνθηκαν στα 54.749.242 λέβα, ποσό που στο μεγαλύτερο μέρος του κάλυψε τους μισθούς των εκπαιδευτικών.

Εξάλλου οι δαπάνες διάφορων άλλων κρατικών φορέων για τις ανάγκες της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης ανήλθαν στα 3.380.000 λέβα.

9.5. Η πορεία της σχολικής χρονιάς 1943 -1944 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Η σχολική χρονιά 1943-1944 κυλά μέσα σε ένα δυσοίονο πολιτικό κλίμα για τη Βουλγαρία. Η απόβαση των Συμμάχων στη Σικελία και ο θάνατος του βασιλιά Μπορίς το καλοκαίρι του 1943, οι βομβαρδισμοί πάνω από τη Σόφια και τις άλλες μεγάλες πόλεις από τα τέλη του 1943 μέχρι και το καλοκαίρι του 1944, και οι καθημερινές οδομαχίες με τους παρτιζάνους στους δρόμους της πρωτεύουσας συνθέτουν μια ζοφερή πολιτική πραγματικότητα.

Παρ' όλα αυτά το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας συνεχίζει το νομοθετικό - μεταρρυθμιστικό του έργο. Καταρχήν ο Κανονισμός για την εποπτική – συμβουλευτική υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας (ΕτΚ αρ. 137 από τις 23 – 6 - 1943) μεταξύ άλλων αναπροσδιόρισε τη σύνθεση των Περιφερειακών Συμβουλίων εκπαίδευσης, ορίζοντας να συμμετέχουν σε αυτά και οι διευθυντές των γυμνασίων. Επομένως το ΠΣΣΕΞ στο εξής μετονομάζεται σε Περιφερειακό Συμβούλιο Διευθυντών Γυμνασίων και Επαρχιακών Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης (ΠΣΔΓΕΣΕΞ)).

Στη συνέχεια η μεταρρύθμιση αγγίζει τις υψηλότερες βαθμίδες της εκπαιδευτικής εξουσίας. Το Μάρτιο του 1944 προστίθενται νέες διευθύνσεις και νέα τμήματα διευθύνσεων στην Κεντρική Διοίκηση του Υπουργείου. Οι προσθήκες αυτές αντανακλούν τις νέες παιδαγωγικές - ιδεολογικές επιλογές του. Τέλος όλα τα θέατρα της Βουλγαρίας τίθενται υπό την εποπτεία και καθοδήγηση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας.

Επιπλέον διεξάγονται όλοι οι κρατικοί διαγωνισμοί για το διορισμό εκπαιδευτικών βασικής και μέσης εκπαίδευσης.

Στην «περιφέρεια Αιγαίου» μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 1943, το δίκτυο των εθνικών βουλγαρικών σχολείων περιλάμβανε 7 νηπιαγωγεία, 258 δημοτικά σχολεία, 39 πλήρη ή μη πλήρη προγυμνάσια και 6 πλήρη γυμνάσια. Το δίκτυο των ιδιωτικών σχολείων περιλάμβανε 3 αρμενικά νηπιαγωγεία, 5 αρμενικά δημοτικά σχολεία, 62 τουρκικά δημοτικά σχολεία και 1 τουρκικό προγυμνάσιο.

Στα σχολεία αυτά υπηρετούσαν 679 εκπαιδευτικοί βασικών σχολείων (7 νηπιαγωγοί, 569 δάσκαλοι δημοτικού σχολείου, 103 εκπαιδευτικοί προγυμνασίου) και 63 γυμνασιακοί καθηγητές. Ωστόσο αρκετές διδακτικές θέσεις έμειναν κενές, ιδίως στα γυμνάσια, και παρά τις προσπάθειες του Ναλμπάντοφ δεν πληρώθηκαν ούτε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς. Γενικά η μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού στα σχολεία βασικής και μέσης εκπαίδευσης και οι επιστρατεύσεις και οι άδειες των εκπαιδευτικών λόγω αρρώστιας, συμμετοχής σε κρατικές εξετάσεις, κ.α., διατάραξαν σε πολύ μεγάλο βαθμό τη σχολική ζωή καθ' όλη τη διάρκεια του 1^{ου} εξαμήνου της σχολικής χρονιάς 1943-1944.

Στα ιδιωτικά, αλλοεθνή σχολεία υπηρέτησαν 79 εκπαιδευτικοί, εκ των οποίων οι 19 ήταν Βούλγαροι, οι 49 Τούρκοι και οι 11 Αρμένιοι (3 νηπιαγωγοί και 8 δάσκαλοι).

Γενικά κατά το πρώτο εξάμηνο της σχολικής χρονιάς 1943-1944 και πριν ξεκινήσουν οι βομβαρδισμοί, το έργο της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης, καθώς και η πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα των σχολείων της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης εξελίχθηκαν σχεδόν κανονικά και ομαλά, λόγω του ήρεμου πολιτικού σκηνικού που επικρατούσε στην περιφέρεια. Προβλήματα προκάλεσε μόνο η μη έγκαιρη διευθέτηση του προσωπικού και οι συχνές άδειες των εκπαιδευτικών.

Ο Ναλμπάντοφ αναφέρει ότι το καθεστώς των ξεχωριστών τμημάτων για τα παιδιά των ντόπιων Βούλγαρων και τα παιδιά των εποίκων καταργήθηκε οριστικά, λόγω της γλωσσικής και μορφωτικής εξομοίωσης. Σε ξεχωριστά τμήματα και πιο συχνά σε εντελώς ξεχωριστά σχολεία παρέμειναν μόνο τα παιδιά ελληνικής εθνικής προέλευσης.

Απέναντι στα παιδιά ελληνικής καταγωγής η επίσημη γραμμή του Υπουργείου παραμένει σταθερή από την περίοδο της οργάνωσης ακόμη του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη: να μην ιδρύονται δηλαδή σχολεία σε χωριά με καθαρά ελληνικό πληθυσμό. Στις πόλεις, όπου τα παιδιά των Βούλγαρων υπαλλήλων συμπλήρωναν τον απαραίτητο αριθμό μαθητών για την ίδρυση σχολείων, ιδρύονταν αυτόματα τέτοια. Στα χωριά όμως, πέρα από ένα πολύ μικρό αριθμό ξεχωριστών βουλγαρικών σχολείων ή ξεχωριστών τμημάτων σε βουλγαρικά σχολεία που ιδρύθηκαν μόνο για ελληνόπουλα, σχολεία ιδρύονταν μόνο εκεί που διαβίωνε ένας ικανοποιητικός αριθμός παιδιών «βουλγαρικής» καταγωγής. Μετά την ίδρυσή του σχολείου, ο αριθμός των μαθητών μπορούσε να συμπληρωθεί μέχρι το ανώτατο επιτρεπτό όριο ανά τάξη με ελληνόπουλα, που επιθυμούσαν να φοιτήσουν στο σχολείο (και φυσικά προέρχονταν από περιβάλλον που δεν εκδήλωσε αντιβουλγαρικές τάσεις). Το ανώτατο, όμως, όριο των μαθητών που μπορούσαν να γίνουν δεκτοί σε κάθε σχολείο, βρισκόταν σε συνάρτηση με τον προκαθορισμένο για το σχολείο αυτό αριθμό εκπαιδευτικών. Και ο αριθμός των εκπαιδευτικών σε κάθε

σχολείο, όπως και η απόφαση για την ίδρυση ή μη του σχολείου, καθοριζόταν, κατά κύριο λόγο, από τον αριθμό των μαθητών «βουλγαρικής» καταγωγής.

Δίκαια λοιπόν καταλήγει η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη στο συμπέρασμα πως, αν και στην πράξη εξακολούθησαν οι βουλγαρικές αρχές να δέχονται ελληνόπουλα στις πρώτες τάξεις των δημοτικών σχολείων – καθώς αποδείχτηκε ότι τα παιδιά αυτά ήταν πιο επιρρεπή στην εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας σε σχέση με τα μεγαλύτερα παιδιά, που αντιστέκονταν στη βουλγαρική εθνικιστική ιδεολογία – στις μικρές κοινότητες και τα χωριά η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μαθητών έμεινε χωρίς εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της Κατοχής².

Εξάλλου η διαπαιδαγώγηση των μαθητών και η πολιτιστική - κοινωνική δράση των σχολείων στη βάση ενός εθνολατρικού πνεύματος τίθεται κατά τη χρονιά αυτή σε ακόμη συστηματικότερες βάσεις. Κατά παρόμοιο τρόπο εντατικοποιείται και η εξωσχολική, πολιτιστική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών. Βασικό της κίνητρο είναι να διατηρήσει υψηλό το ηθικό του πληθυσμού μέσα στο δυσοίωνα πολιτικό κλίμα που διαμορφώνεται από το καλοκαίρι του 1943 και να τονώσει την πίστη του στην τελική νίκη των δυνάμεων του Άξονα.

Όσον αφορά στις υλικές παραμέτρους του εκπαιδευτικού έργου, γύρω στα τέλη Δεκεμβρίου του 1943 η περιφερειακή επιθεώρηση κατόρθωσε, σε συνεργασία με τον Περιφερειακό Διοικητή, να προμηθευτεί από αγορές του εσωτερικού της χώρας ένα μεγάλο μέρος των απαιτούμενων σχολικών βοηθημάτων και βιβλίων για τις σχολικές βιβλιοθήκες. Παρ' όλα αυτά τα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης εξακολουθούν να μη διαθέτουν επαρκή διδακτικά βοηθήματα, όπως ούτε και καλά οργανωμένα εργαστήρια και βιβλιοθήκες.

Η κατάσταση των σχολικών κτιρίων σε γενικές γραμμές κρίνεται από τον περιφερειακό επιθεωρητή καλή. Ωστόσο, όπως και κατά τις προηγούμενες σχολικές χρονιές, πολύ δυσάρεστη παραμένει η κατάσταση των σχολικών εγκαταστάσεων στα ορεινά και πομακικά χωριά. Η πλειοψηφία των σχολείων στεγάζεται στους πλήρως ακατάλληλους από παιδαγωγική άποψη και από άποψη υγιεινής, οντάδες των τζαμιών. Εξακολουθούν βέβαια να χρησιμοποιούνται για τις σχολικές ανάγκες ορισμένα εγκαταλελειμμένα στρατιωτικά και αστυνομικά κτίρια των ελληνικών αρχών, παρά τη διαμάχη για την κατοχή τους, που προέκυψε κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά με τις δασικές υπηρεσίες. Ωστόσο αυτά δεν επαρκούν για να λύσουν το πρόβλημα της έλλειψης σχολικών κτιρίων.

Επιπλέον σε όλους τους οικισμούς της περιφέρειας, ανεξαιρέτως, τα παιδιά πεινάνε και έρχονται στο σχολείο σχεδόν γυμνά και ξυπόλητα. Οι αρρώστιες από το κρύο πληθαίνουν. Το σύστημα της δωρεάν σίτισης στα βουλγαρικά σχολεία χωλαίνει, καθώς δε στηρίζεται στην κρατική επιχορήγηση αλλά στα σχολικά ταμεία, στις προσφορές των συλλόγων και την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Το συνολικό ποσό που δαπάνησε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της περιφέρειας Αιγαίου, μέχρι τις 30 Αυγούστου του 1944, είναι αρκετά μειωμένο, καθώς ανέρχεται στα 144.132.667 λέβα. Άλλοι κρατικοί φορείς δαπάνησαν για τις κτιριακές ανάγκες της περιφέρειας το ποσό των 2.410.000 λέβα.

Ωστόσο το πολιτικό σκηνικό αλλάζει άρδην από τις αρχές του 1944, με την έναρξη των βομβαρδισμών. Προάστια και πόλεις της Βουλγαρίας εκκενώνονται και ο πληθυσμός τους τοποθετείται σε χωριά της επαρχίας, που δεν αποτελούν στόχο των βομβαρδισμών. Στις 10 Ιανουαρίου 1944 το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας λόγω των βομβαρδισμών διατάσσει τη διακοπή των μαθημάτων σε όλη τη χώρα. Ωστόσο η

² Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη επιμ. *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σσ. 96-97

«πολιτιστική εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου μέσα σε ένα εθνικό και κρατικό – πολιτικό πνεύμα» και η «εργασία της οικοδόμησης του έθνους» συνεχίζεται. Καταρτίζεται ένα βασικό σχέδιο δράσης του εκπαιδευτικού κόσμου, που περιλαμβάνει μέτρα για τη διατήρηση της πειθαρχίας του πληθυσμού, για την εκπαίδευση, τη διαπαιδαγώγηση και την πολιτιστική δραστηριότητα της νεολαίας, και κυρίως για την τόνωση του εθνικού πνεύματος του πληθυσμού και την ενίσχυση της πίστης στα δίκαια της πατρίδας. Με μια πυκνή σειρά εγκυκλίων κατά τη διάρκεια του 2^{ου} εξαμήνου, το Υπουργείο συσφίγγει την υπηρεσιακή πειθαρχία, επιβάλλει πιστή εφαρμογή των διατάξεων του βασικού σχεδίου δράσης και υπαγορεύει ένα πρόγραμμα πλούσιας εθνοκεντρικής, πολιτιστικής δράσης σε όλη τη χώρα. Παράλληλα οι πρωτοβουλίες του για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, πέρα από το συντονισμό της δράσης του εκπαιδευτικού δυναμικού και την κατάρτιση εναλλακτικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, επικεντρώνονται στο μάθημα της σωματικής αγωγής.

Ειδικά στην «περιφέρεια Αιγαίου», αντίθετα με ό,τι ισχυρίζεται η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη³, τα σχολεία δεν έμειναν για πολύ κλειστά. Σε αντίθεση με το εσωτερικό της χώρας, στην «περιφέρεια Αιγαίου» δε σημειώθηκαν συστηματικοί βομβαρδισμοί. Για το λόγο αυτό αποφασίστηκε η επανέναρξη των μαθημάτων σε όλα τα σχολεία στις 20 Φεβρουαρίου 1944. Τα σχολικά μαθήματα, βέβαια, δε διεξήχθησαν με την παραδοσιακή τους μορφή, αλλά με βάση συγκεκριμένο σχεδιασμό που επεξεργάστηκε το ΠΣΔΓΕΣΕΞ σύμφωνα με τις αποφάσεις των δύο συνδιασκέψεων των περιφερειακών σχολικών επιθεωρητών της χώρας.

Συγκεκριμένα οι μαθητές διαιρέθηκαν σε ομάδες των 15 – 25 ατόμων και την ευθύνη κάθε ομάδας ανέλαβε ένας συγκεκριμένος εκπαιδευτικός. Τα παιδιά ελληνικής εθνικότητας δεν έγιναν δεκτά στις ομάδες. Η διδασκαλία διεξαγόταν για 3 ώρες κάθε ημέρα και επικεντρωνόταν στα μαθήματα της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας και γεωγραφίας και της γενικής διαπαιδαγώγησης. Η ωδική κατείχε στο ωρολόγιο πρόγραμμα εξέχουσα θέση, και ιδιαίτερα το τραγούδι σε χορωδίες.

Επίσης βάσει του παραπάνω σχεδιασμού, η εργασία των εκπαιδευτικών πάνω στην ενδο – σχολική διαπαιδαγώγηση των μαθητών συμπίπτει με την εξωσχολική, κοινωνική - πολιτιστική δραστηριότητά τους, συνθέτοντας ένα ενιαίο σύνολο πολιτιστικής δράσης. Αναπτύσσεται, λοιπόν, μια «αξιέπαινη, πλατιά και πολύπλευρη πολιτιστική – κοινωνική δραστηριότητα μέσα σε ισχυρά υπογραμμισμένο πατριωτικό πνεύμα», που σκοπό είχε τη διαφύλαξη από τη μια της τάξης και της ψυχραιμίας στον πληθυσμό, και από την άλλη τη διατήρηση του εθνικού πνεύματος και του πατριωτικού ήθους του εθνικού σώματος σε υψηλά επίπεδα.

Ωστόσο όλη η παραπάνω πορεία της διδασκαλίας και της πολιτιστικής - κοινωνικής δραστηριότητας των εκπαιδευτικών και των μαθητών διήρκεσε από τις 20 Φεβρουαρίου μέχρι και τις πρώτες ημέρες του Απριλίου του 1944. Η υποχώρηση του γερμανικού στρατού στο ανατολικό μέτωπο, η μεταστροφή του διεθνούς και εσωτερικού πολιτικού κλίματος και η εντατικοποίηση της δράσης των ελληνικών αντάρτικων τμημάτων στην «περιφέρεια Αιγαίου», προκαλούν πανικό και οδηγούν σε αυξανόμενη έξοδο του βουλγαρικού πληθυσμού από την περιφέρεια. Μετά τις διακοπές του Πάσχα (17 Απριλίου 1944), τα σχολεία έχουν αδειάσει. Παρ' όλα αυτά οι εξετάσεις, εισαγωγικές, ετήσιες, απολυτήριες, της περιόδου Απριλίου και Ιουνίου διεξήχθησαν κανονικά. Ταυτόχρονα το ΠΣΔΓΕΣΕΞ στις 3 τελευταίες συνεδριάσεις

³ Βλ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη επιμ. *Η Βουλγαρική Κατοχή...*, σ. 94, όπου αναφέρεται πως τα σχολεία έμειναν κλειστά μέχρι το τέλος του σχολικού έτους.

του, το Μάιο, Ιούνιο και Ιούλιο του 1944 καταρτίζει σχέδια εργασίας για τα στελέχη εκπαίδευσης, με τα οποία διευθετούνται όλες οι λεπτομέρειες για την ομαλή έναρξη των μαθημάτων της επόμενης σχολικής χρονιάς 1944 – 1945.

Ακολουθεί η περίοδος της διεθνούς αναταραχής και των πολιτικών αναπροσδιορισμών του Αυγούστου - Οκτωβρίου του 1944. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού και των Βούλγαρων εποίκων από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, που σημειώνεται πλήρως στις 25 Οκτωβρίου 1944. Ωστόσο η κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου διατηρεί σε λειτουργία ορισμένα σχολεία στις διοικητικές επαρχίες Σερρών και Δράμας κατά τη διάρκεια του Νοεμβρίου του 1944. Η κίνηση αυτή μάλλον ερμηνεύεται ως μια από τις τελευταίες προσπάθειες της βουλγαρικής πλευράς, μέσα στο πλαίσιο των εδαφικών διεκδικήσεων και ανταγωνισμών, να διατηρήσει εθνολογικά ερείσματα στην περιοχή.

9.6. Η εθνοποιητική διάσταση της εκπαίδευσης

Η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόστηκε κατά την περίοδο 1941-1944 στην «περιφέρεια Αιγαίου», όπως και σε όλα τα νέα εδάφη, σε γενικές γραμμές δε διαφοροποιείται από αυτή που εφαρμόστηκε στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Η κρατική εκπαιδευτική πολιτική κατά την παραπάνω περίοδο επιδιώκει από τη μια μεριά την εθνική ομογενοποίηση και συνοχή του «ενοποιημένου» πληθυσμιακού σώματος της «Μεγάλης Βουλγαρίας» και από την άλλη την ανασκευή της κομμουνιστικής και της αγγλικής προπαγάνδας (όπως και την πάταξη όλων των εχθρών του έθνους και του κράτους). Για το λόγο αυτό πρώτιστος στόχος της εκπαίδευσης γίνεται η εθνική - κρατική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και πολιτών της «ενοποιημένης» εδαφικής επικράτειας. Ταυτόχρονα το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας αφήνει έξω από τις εκπαιδευτικές του μέριμνες το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού της «περιφέρειας Αιγαίου». Την εθνική ομογενοποίηση του πληθυσμού αυτού παραχωρεί σε άλλα υπουργεία και υπηρεσίες, που προωθούν δυναμικότερες λύσεις εθνικής συνοχής, και συγκεκριμένα άμεσους και αποτελεσματικούς μηχανισμούς *εθνοκάθαρσης*.

Το ρόλο της εθνικής - κρατικής διαπαιδαγώγησης των «Βούλγαρων» μαθητών και πολιτών της ενοποιημένης Βουλγαρίας αναλαμβάνει ένας νέος τύπος εκπαιδευτικού, που όντας απόλυτα διαπαιδαγωγημένος εθνικά, θα παγιώσει την κρατικοπολιτική συνείδηση του συνενωμένου πληθυσμού των παλαιών και των νέων συνόρων της χώρας, στη βάση της τριαδικής σύλληψης «έθνος-κράτος-τσάρος». Η παραπάνω διαδικασία εθνικής ομογενοποίησης θα λάβει χώρα μέσα σε ένα *νέου τύπου σχολείο*, όπου ταυτόχρονα με τις επιδράσεις της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής από τη χιτλερική Γερμανία, πνέει ο ανανεωτικός άνεμος της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής.

Για τους παραπάνω λόγους κατά τη διάρκεια των ετών 1941-1944 συντελείται ένα ευρύ μεταρρυθμιστικό έργο στο χώρο της βουλγαρικής εκπαίδευσης. Σταδιακά επαναπροσδιορίζεται και συστηματοποιείται σε ένα εθνοκεντρικό πλαίσιο η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, όπως και ολόκληρο το θεσμικό πλαίσιο επιθεώρησής τους (φορείς άσκησης, πεδία αξιολόγησης, διαδικασία προαγωγής, κ.τ.λ.). Ταυτόχρονα ενισχύεται ο θεσμός της Σχολικής Επιθεώρησης και κυρίως του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή. Στη συγκεντρωτική δικαιοδοσία της Σχολικής Επιθεώρησης και του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή εμπιστεύεται το Υπουργείο ένα μεγάλο μέρος της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών (καθοδήγηση

μέσω των κατ' ιδία παιδαγωγικών συναντήσεων, παιδαγωγικές συνδιασκέψεις, επιμορφωτικά σεμινάρια, κ.α.). Επιπλέον επαναπροσδιορίζεται το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας διάφορων πολιτιστικών ιδρυμάτων και οργανισμών. Κατ' αυτόν τον τρόπο το Υπουργείο αναλαμβάνει τον πλήρη έλεγχο των μορφωτικών συλλόγων, των μουσείων, των θεάτρων, πάσης φύσεως βιβλιοθηκών, των λογοτεχνικών εκδόσεων, κ.α.

Επιπλέον αναθεωρείται η διαδικασία της διδασκαλίας και της διαπαιδαγώγησης. Κατ' αρχήν το Υπουργείο αναλαμβάνει αποκλειστικά την έκδοση των διδακτικών εγχειριδίων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, επιτυγχάνοντας τον πλήρη ιδεολογικό έλεγχο του περιεχομένου των διδακτικών εγχειριδίων. Στη συνέχεια αναθεωρούνται τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Ιδιαίτερη προσοχή αποδίδεται στη διδασκαλία των μαθημάτων της βουλγαρικής γλώσσας, της ιστορίας, της φυσικής ιστορίας, της γεωγραφίας, της φυσικής αγωγής και της διαπαιδαγώγησης, τα οποία από τη φύση τους προσφέρονται για την άσκηση εθνικής διαπαιδαγώγησης. Με πολύ στοχαστικό τρόπο αναπροσδιορίζονται οι μέθοδοι διδασκαλίας των διδακτικών αντικειμένων. Αξιοποιούνται πολυάριθμες πρακτικές διάφορων ρευμάτων της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής, προκειμένου να καλλιεργηθεί μέσα στην τάξη ένα γόνιμο κλίμα πρόσληψης της σχολικής γνώσης. Παράλληλα εμφανής είναι η επήρεια της γερμανικής εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής και των επιταγών για καθαρότητα των φυλετικών χαρακτηριστικών.

Ωστόσο εκείνο που με πολύ μεγάλη προσοχή σχεδιάζεται κατά τη διάρκεια των ετών 1941-1944 είναι ένα αυστηρά καθορισμένο πλαίσιο διαπαιδαγώγησης των μαθητών, κοινό και για τα παλαιά σύνορα και για τα νέα εδάφη, με εμφανείς τις επιδράσεις της μεταρρυθμιστικής και της εθνικοσοσιαλιστικής παιδαγωγικής. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει: συμμετοχή του συνόλου της σχολικής νεολαίας στην οργάνωση Μπράνικ, συστηματική καλλιέργεια της θρησκευτικής συνείδησης, οργάνωση μαθητικών χορωδιών και θεατρικών ομάδων, διοργάνωση περιπάτων και εκπαιδευτικών εκδρομών σε τόπους μαχών και άλλων σημαντικών ιστορικά τοποθεσιών, ανίχνευση και εξωραϊσμό των τάφων των Βούλγαρων και Γερμανών στρατιωτών και τοπικών ηρώων, συγκέντρωση λαογραφικού υλικού και διοργάνωση σχολικών μουσειακών συλλογών, μαθητική αλληλογραφία, ανάληψη εράνων και άλλων εθνοφελών δραστηριοτήτων, συμβολή στην άσκηση της αγροτικής πολιτικής του κράτους, ιδεολογικό έλεγχο μέσω των χρηματικών βοηθημάτων και των υποτροφιών, ειδικά στους άπορους και χαρισματικούς μαθητές, αλλά και γενικά σε όλους τους μαθητές μέσω των συσσιτίων και της ιδρυματικής πολιτικής του Υπουργείου, έλεγχο της ιδιωτικής ζωής και της οικογενειακής κατάστασης του μαθητή, εφαρμοσμένο με συνέπεια σύστημα επαίνων αλλά και τιμωριών, συστηματικό και συστηματοποιημένο εορτασμό των σχολικών, θρησκευτικών, εθνικών, κ.α. εορτών και επετείων, στενή συνεργασία σχολείου και οικογένειας, εμμονή στην τάξη, την καθαριότητα και την αισθητική των σχολικών εγκαταστάσεων και τέλος επιμονή στην κοσμιότητα και την ευγένεια.

Παράλληλα το πλαίσιο της διαπαιδαγώγησης που χαράσσει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας επεκτείνεται και στην κοινωνική σφαίρα, αγκαλιάζοντας το σύνολο του πληθυσμιακού σώματος. Οι εκπαιδευτικοί του εσωτερικού της χώρας και των νέων εδαφών, υπό τις ρητές εντολές του Υπουργού Εθνικής Παιδείας, και κάτω από το άγρυπνο βλέμμα των σχολικών επιθεωρητών, αναπτύσσουν μια συστηματική και ευρεία εξωσχολική, πολιτιστική δραστηριότητα, η οποία περιλαμβάνει: πρωταγωνιστική δράση στους μορφωτικούς συλλόγους και στους συλλόγους εκπαιδευτικών-γονέων, σεμινάρια διδασκαλίας γραφής και ανάγνωσης στον αναλφάβητο ενήλικο πληθυσμό, εσπερινά και γιορτινά σχολεία για ενήλικες, λαϊκά

πανεπιστήμια, στήριξη της κρατικής αγροτικής πολιτικής, διοργάνωση θεατρικών ομάδων εκπαιδευτικών με πλούσια θεατρική δράση, εορτασμοί τοπικών και εθνικών ηρώων, εθνικών και θρησκευτικών εορτών και επετείων, λογοτεχνικά, μουσικά και χορευτικά προγράμματα, διαλέξεις και ομιλίες, δημόσιες και κατ' ιδίαν συζητήσεις, μέσω των οποίων ανασκευάζεται η προπαγάνδα των *εχθρών του έθνους και του κράτους*, διατήρηση παλαιών βουλγαρικών παραδόσεων και εθίμων, λαογραφικές έρευνες, διοργάνωση διάφορων εράνων και συγκέντρωση υλικής βοήθειας για τους στρατιώτες, αναζήτηση και ανάδειξη, με την κατασκευή μνημείων, σημαντικών ιστορικά ατόμων και τόπων.

Τα μόνα σημεία στα οποία το εφαρμοζόμενο στην «περιφέρεια Αιγαίου» πλαίσιο διδασκαλίας, εθνικής διαπαιδαγώγησης και εξωσχολικής, εκπαιδευτικής πολιτιστικής δράσης των εκπαιδευτικών εμφανίζεται ελαφρώς παραλλαγμένο από το αντίστοιχο των παλαιών συνόρων είναι ότι στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης δίνεται ιδιαίτερη προσοχή: α) στη διδασκαλία των μαθημάτων της βουλγαρικής γλώσσας, της βουλγαρικής ιστορίας, και της γεωγραφίας της Βουλγαρίας, β) στην εκμετάλλευση κατά τη διδασκαλία των ντόπιων δημοτικών τραγουδιών και της ντόπιας επαναστατικής παράδοσης, και γενικότερα στην ανάδειξη του ντόπιου «βουλγαρικού» πολιτιστικού στοιχείου και γ) στις έρευνες για την ανάδειξη και στην απόδοση τιμών στους τοπικούς ήρωες, ζωντανούς και νεκρούς, και κυρίως στην ανακάλυψη και τον εξωραϊσμό των τάφων των Βούλγαρων (αλλά και των Γερμανών) στρατιωτών.

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η εμμονή της εκπαιδευτικής πολιτικής στις παραπάνω κατευθύνσεις σκοπό έχει να εγείρει την εθνική αυτοσυνειδησία του αποκαλούμενου «*ντόπιου βουλγαρικού*» πληθυσμού και την επίγνωση ότι «*ήταν χρόνια σκλαβωμένος*». Το επόμενο βήμα είναι, μέσω του εθνικού αυτοπροσδιορισμού, να επιτευχθεί η μυστηριακή, νοερή κοινότητα του πληθυσμού αυτού με τους υπόλοιπους «*Βούλγαρους αδελφούς*». Οι παραπάνω εσωτερικές διεργασίες επιταχύνουν την εθνική ομογενοποίηση του γηγενούς πληθυσμού συμβάλλοντας άμεσα στις διαδικασίες συγκρότησης κράτους στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.

Η Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη και η Βαμβούρη, αφού εντόπισαν στις εργασίες τους τις βασικές παραμέτρους του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος που εφαρμόστηκε στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη - όπως αυτές προβάλλονται μέσα από τις σελίδες της Σχολικής Επιθεώρησης - κατέληξαν πως η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική στην περιοχή είχε χαρακτήρα εθνικιστικό, προπαγανδιστικό και αφομοιωτικό. Ταυτόχρονα βασικό στόχο είχε τη συρρίκνωση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού.

Εστιάζοντας, όμως, στον προσηλυτιστικό και ανθελληνικό χαρακτήρα της βουλγαρικής εκπαίδευσης, φαίνεται να μη λαμβάνουν υπόψη στις εκτιμήσεις τους τα παρακάτω στοιχεία:

α) Η εκπαιδευτική πολιτική της Βουλγαρίας στην «περιφέρεια Αιγαίου» απευθύνεται σε αυτό που θεωρεί «βουλγαρικό» μαθητικό δυναμικό, δηλαδή στα παιδιά των Βουλγάρων εποίκων, στα παιδιά των Πομάκων, στα παιδιά των σλαβόφωνων - κατά πρώτο λόγο των πρώην εξαρχικών και κατά δεύτερο των πρώην πατριαρχικών - και τέλος στα παιδιά μεικτών γάμων. Εκτός από μερικές εξαιρέσεις - κυρίως στα βουλγαρικά σχολεία των πόλεων ή σε βουλγαρικά σχολεία (ή τμήματα σχολείων) που ιδρύθηκαν αποκλειστικά για ελληνόπουλα ή ακόμη και σε περιπτώσεις παιδιών που οι γονείς τους είτε κατάγονταν από την Ανατολική Ρωμυλία είτε δέχτηκαν τη βουλγαρική υπηκοότητα - για τα παιδιά των Ελλήνων σε αυτή τη φάση αποφασίστηκε να μείνουν έξω από τις εκπαιδευτικές μέριμνες του Υπουργείου.

Το να μείνουν όμως χιλιάδες παιδιά σε μια διοικητική περιφέρεια χωρίς βασική εκπαίδευση είναι ένας νέος μηχανισμός *εθνοκάθαρσης*, που τίθεται για πρώτη φορά σε λειτουργία.

β) Η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόστηκε κατά την περίοδο 1941-1944 στην «περιφέρεια Αιγαίου» και σε όλα τα νέα εδάφη, είναι ίδια με αυτή που εφαρμόστηκε στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Διαφοροποιείται σε ελάχιστα σημεία, τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω.

γ) Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας με εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις ευρείας κλίμακας κατά την περίοδο 1941-1944 επιδιώκει να διαχειριστεί τις συνέπειες της εθνικής ενοποίησης και να μετατρέψει το ενοποιημένο, αλλά ετερόκλητο πληθυσμιακό σώμα της διευρυμένης βουλγαρικής επικράτειας, των νέων εδαφών και των παλαιών συνόρων, σε ομογενοποιημένο και συσπειρωμένο εθνικό σώμα. Επιπλέον με τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στοχεύει στον παροπλισμό των «*εχθρών του έθνους και του κράτους*», στην καταπολέμηση δηλαδή της κομμουνιστικής δράσης, της αγγλικής προπαγάνδας και γενικά της νόμιμης και παράνομης αντιπολίτευσης, που αντιστρατεύεται τις επιλογές της κυβέρνησης στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική της χώρας.

Οι φορείς, λοιπόν, άσκησης της βουλγαρικής εκπαιδευτικής πολιτικής, κατά την περίοδο 1941-1944 προκειμένου να οικοδομήσουν σε στέρεες βάσεις τη «Μεγάλη Βουλγαρία», δομούν το *νέο σχολείο* και το *νέο εκπαιδευτικό*, μέσω μιας σειράς νομοθετικών αναπροσδιορισμών του εκπαιδευτικού συστήματος. Μόνο που οι νομοθετικοί αυτοί αναπροσδιορισμοί δεν είναι και τόσο *νέοι*. Έλληνες ερευνητές, που ασχολήθηκαν με την εκπαιδευτική αλλά και την ευρύτερη ιστορία στα πλαίσια του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού για τη Μακεδονία, ανίχνευσαν την εφαρμογή πολλών από τις παραπάνω μεταρρυθμίσεις της εκπαιδευτικής νομοθεσίας, σε διάφορες φάσεις του Μακεδονικού Ζητήματος. Συγκεκριμένα έδειξαν τον τρόπο με τον οποίο και οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές εκμεταλλεύτηκαν πολλές από τις εκπαιδευτικές αυτές μεταρρυθμίσεις, είτε κατά την πορεία πρόδρομης ενσωμάτωσης των πληθυσμών του μακεδονικού χώρου, είτε μετά τη χάραξη των συνόρων, κατά τη διαδικασία αφομοίωσης των αλλόγλωσσων πληθυσμών και οικοδόμησης κράτους. Συγκεκριμένα επισημάνθηκε ο ρόλος της αναθεωρημένης σε εθνοκεντρική βάση εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών βασικής και μέσης εκπαίδευσης και των νηπιαγωγών. Αναδείχθηκε ο ρόλος του ίδιου του νηπιαγωγείου μέσα στα πλαίσια της εθνοποιητικής λειτουργίας της εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Ζητήματος και στις δύο χώρες. Τονίστηκε ο ρόλος της Σχολικής Επιθεώρησης και της συστηματικής επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, κυρίως μέσω των εκπαιδευτικών συνεδρίων, στη διάρκεια των οποίων εμπεδώνονται οι νέες παιδαγωγικές μέθοδοι και εκσυγχρονίζονται οι μέθοδοι διδασκαλίας. Εντοπίστηκε η στράτευση της μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής και του Νέου Σχολείου στην υπηρεσία της αφομοίωσης των αλλόγλωσσων. Ανιχνεύτηκε επίσης η ιδεολογική χρήση της διδακτέας ύλης, παράλληλα με την αύξηση των ωρών στο ωρολόγιο πρόγραμμα για τα μαθήματα της Γλώσσας, της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, της Γυμναστικής και της Ωδικής. Έπεσε φως στο ρόλο της ιδρυματικής πολιτικής του κράτους και της διεύρυνση του θεσμού των υποτροφιών, όπως και στην προσπάθεια συγκρότησης γηγενούς πνευματικής αρχηγείας στις αλλόγλωσσες κοινότητες. Απομονώθηκε ο ρόλος των κυριακών σχολείων, των λαϊκών πανεπιστημίων, των σεμιναρίων σε αναλόγους και γενικότερα της διάδοσης της εκπαίδευσης στον αγροτικό πληθυσμό κατά τη διαδικασία της σύμπτυξης εθνικών ταυτοτήτων στον ευρύτερο μακεδονικό και θρακικό χώρο. Τέλος διερευνήθηκε η ιδεολογική σκοπιμότητα των

εκπαιδευτικών περιπάτων και εκδρομών, καθώς και των συχνών κατ' οίκον επισκέψεων των διδασκαλισσών και της κατήχησής τους στις γυναίκες των αλλόγλωσσων κοινοτήτων⁴.

Συμπεραίνουμε πως σχεδόν όλοι οι βασικοί παιδαγωγικοί άξονες γύρω από τους οποίους κινήθηκε η βουλγαρική εκπαιδευτική πολιτική στα παλαιά σύνορα και στα νέα εδάφη, όπως και το μεταρρυθμιστικό έργο του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας μέσα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, βασίζονται, για μια φορά ακόμη, σε πρακτικές και λύσεις παλιές, δοκιμασμένες από την πείρα σχεδόν ενός αιώνα εδαφικών διεκδικήσεων. Καταλήγουμε, λοιπόν, πως σε όλη τη διάρκεια του ελληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού για τη Μακεδονία και για όσο διάστημα ο μηχανισμός της εκπαίδευσης αποτελεί έναν από τους βασικότερους ιδεολογικούς μετασχηματιστές εθνικών συνειδήσεων, οι νέοι κάθε φορά νομοθετικοί αναπροσδιορισμοί του εκπαιδευτικού συστήματος πραγματοποιούνται και από τις δύο πλευρές με βάση τους ίδιους, παλιούς όρους. Οι όροι αυτοί καθορίζονται από την επίσημη κρατική εθνικιστική ιδεολογία του 19^{ου} αιώνα, η οποία με τη σειρά της νομιμοποιεί τις πολιτικές επεκτατισμού και εδαφικών διεκδικήσεων ακόμη και μέσα στον 20^ο αιώνα.

Ωστόσο ακόμη και σήμερα ο λόγος των σχολικών βιβλίων των δύο γειτονικών κρατών (Ελλάδα - Βουλγαρία) για το έθνος, την κουλτούρα, την πολιτιστική ομοιογένεια και την εθνική συνέχεια από την αρχαιότητα εμφανίζεται να παραμένει εγκλωβισμένος στους μύθους και τις αντιφάσεις του εθνικισμού του 19^{ου} αιώνα⁵. Βέβαια σε όλα τα έθνη - κράτη της Ευρώπης αλλά και έξω από αυτήν το εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί να παίζει αποφασιστικό ρόλο στην παγίωση και αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας. Και μάλιστα η κυρίαρχη αντίληψη για το έθνος και την εθνική ταυτότητα, με βάση την οποία οι πολιτικές εξουσίες οργανώνουν το διαπαιδαγωγικό ρόλο του σχολείου, είναι ακόμη και σήμερα σε μεγάλο βαθμό η αντίληψη που κληροδότησε ο ρομαντισμός του 19^{ου} αιώνα : δηλαδή το έθνος αποτελεί «φυσική» οντότητα, συνεχή και αναλλοίωτη στο χρόνο και το χώρο και τη διακρίνει η μοναδικότητα και η υπεροχή έναντι των άλλων εθνών⁶. Στον εθνικό διαπαιδαγωγικό ρόλο του σχολείου εξακολουθούν να συμβάλλουν οι τελετές, τα σύμβολα, οι εθνικές επέτειοι, οι συμβολικές χρονολογίες. Στο ρόλο αυτό καίρια συμβάλλει η γλώσσα ως κατεξοχήν αποδεικτικό στοιχείο της πολιτισμικής ομοιογένειας, καθώς και η διδασκαλία των μαθημάτων της ιστορίας και της γεωγραφίας, που διαμορφώνει τις αναπαραστάσεις του έθνους ως ιδιαίτερης πολιτισμικής οντότητας⁷.

⁴ Για το παραπάνω μεταρρυθμιστικό πλαίσιο βλέπε ενδεικτικά Βούρη, Οικοτροφία και υποτροφίες..., και της ίδιας, Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904), Αθήνα 1992 και Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907, Αθήνα 1994. Ακόμη βλ. Ηλιάδου-Τάχου, Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914), Θεσσαλονίκη 2000 και της ίδιας, Η εκπαιδευτική πολιτική ..., επίσης Μπελιά Ε., Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική..., κ.α.

⁵ Φραγκουδάκη - Δραγώνα επιμ., «Τι είν' η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα 1997, ολόκληρο, και Βελκοβα, *Да мислим дръзго, образи, стереотипи, кризи, XVIII-XX век*, (Να σκεφτόμαστε το «άλλο», εικόνες, στερεότυπα, κρίσεις, 18^{ος} – 20^{ος} αι.), Σόφια Δ.Υ. όπως και Данова, *Българските учебници през епохата на утвърждаването на националната идентичност и образите на «другите»*, (Τα βουλγαρικά εγχειρίδια κατά την εποχή της παγίωσης της εθνικής ταυτότητας και η εικόνα των «άλλων»), στο *études balkaniques*, 2000, τ. 1

⁶ Αβδελά, Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι», σσ. 30-36, στο Φραγκουδάκη - Δραγώνα επιμ., «Τι είν' η πατρίδα μας;»...

⁷ Δραγώνα – Φραγκουδάκη, Εισαγωγή σ. 15, στο Φραγκουδάκη - Δραγώνα επιμ., «Τι είν' η πατρίδα μας;»...,

Βέβαια οι συγκεκριμένες αναπαραστάσεις του εθνικού «εαυτού» και των εθνικών «άλλων», που συνεχίζουν να αναπαράγονται στα σχολεία των Βαλκανίων και όλης της Ευρώπης, δεν προωθούν τη φιλία και την κατανόηση μεταξύ των εθνών. Μάλιστα η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι αμφίβολο αν θα λάβει ουσιαστική διάσταση, όσο η εθνική ταυτότητα, με τον εθνοκεντρικό προσανατολισμό της, υποσκελίζει την κοινή «ευρωπαϊκή ταυτότητα», η οποία πρεσβεύει την πολυπολιτισμικότητα και τη συνύπαρξη των διαφορών, ταυτόχρονα με τη διατήρηση των εθνικών ιδιαιτεροτήτων.

ΠΗΓΕΣ

1. Централен Държавен Исторически Архив [Κεντρικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο], Σόφια

ΜΙΝΙΣΤΕΡΣΤΒΟ ΝΑ ΝΑΡΟΔΝΑΤΑ ΠΡΟΣΒΕΤΑ (ΜΝΠ)
[ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (ΥΕΠ)]

Φонд 177 (Φ177)

Οπισ 2 (оп. 2), Αρχиевни единици (а.е.):

836, 1203, 1255, 1266, 1288, 1290, 1366, 1389, 1591, 1602, 1597, 1773, 1778, 1780, 1782, 1784, 1785, 1791, 1850, 1855, 1859, 1862, 1863, 1934, 1937, 1941, 1946, 1947, 1954, 1956, 1970, 1971, 1990, 2033, 2044, 2251, 2614, 2615

Οπισ 3 (оп. 3), Αρχиевни единици (а.е.):

2051, 2052, 2150, 2162, 2163, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2252, 2297, 2333, 2333^α, 2503, 2507, 2508, 2510, 2518, 2529, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2610, 2612, 2613, 2614, 2664, 2665

Οπισ 4 (оп. 4), Αρχиевни единици (а.е.):

556, 557, 558, 565, 573

Οπισ 5 (оп. 5), Αρχиевни единици (а.е.):

18, 30, 31, 32, 39, 40, 42, 70, 71, 81, 82, 87, 88, 127, 138

Οπισ 7 (оп. 7), Αρχиевни единици (а.е.):

163, 165, 170, 186, 189, 193, 197, 201, 207, 209

Οπισ 8 (оп. 8), Αρχиевни единици (а.е.):

36, 47

Οπισ 9 (оп. 9), Αρχиевни единици (а.е.):

3, 5, 9

Φонд 798

Οπισ 1 (оп. 1), Αρχиевни единици (а.е.):

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14

Οπισ 2 (оп. 2), Αρχиевни единици (а.е.):

47, 48, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116

Οπισ 6 (оп. 6), Αρχиевни единици (а.е.): 6, 7, 8, 9, 10, 12

2. Училищен Преглед

[Σχολική Επιθεώρηση], Βιβλιοθήκη Κυρίλλου και Μεθοδίου, Σόφια

Година (ГОД.) XL, книги (кн.):

6, 7, 8, 9

Година (ГОД.) XLI, книги (кн.):

1, 2 - 3, 4, 5 - 6, 7 - 8, 9 - 10

Година (ГОД.) XLII, книги (кн.):

1, 2, 3, 4 - 5, 6, 7, 8 - 9 - 10

Година (ГОД.) XLIII, книги (кн.):

1 - 2 - 3 - 4

3. Държавен Вестник

[Εφημερίδα της Κυβέρνησης], Βιβλιοθήκη Κυρίλλου και Μεθοδίου, Σόφια

Година LXIII, Брой:

95, 108, 123, 126, 129, 132, 154, 164, 168, 241

Година LXIV, Брой:

1, 17, 25, 33, 42, 156, 173, 190, 197, 287

Година LXV, Брой:

4, 11, 12, 13, 37, 38, 101, 162, 164, 167, 174, 188, 189, 190 192, 195, 216, 233, 244, 289, 297, 298

Година LXVI, Брой:

51, 53, 55, 56,

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελά Έφη, Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι», στο Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια επιμ., «Τι ειν' η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα 1997
- Αγαθάγγελου του Μάγνητος, Μητροπολίτου Δράμας και Ζιχνών, *Ημερολόγιον, Αι δραματικά περιπέτεια Δράμας μέχρι της απελευθερώσεως αυτής*, Καβάλα 1913, Α' Αναστατική Έκδοση Αθήνα 2002
- Anderson Benedict, *Φαντασιακές Κοινότητες Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1997
- Αθανασιάδης Γιάννης, Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι και Αδελφότητες στους καζάδες Δράμας, Ζίχνης και Νευροκοπίου 1870-1913, Β' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, Δράμα 1994
- Αντωνιάδης Γεώργιος, *Οι γενναίοι του βορρά, θυσίες, δάκρυ και αίμα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1941-1944*, τομ.2, Δράμα 1997
- Ανώνυμος, *Αι βουλγαρικά θηριωδία εν Σέρραις τω 1916 και 1917 και τα μαρτύρια των Ελλήνων ομήρων εν Βουλγαρία τω 1917 και 1918*, Θεσσαλονίκη 1948
- Ανώνυμος, *Αι βουλγαρικά ωμότητες εν τη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912 – 1913*, Αθήνα 1914
- Αθανασιάδης Θεόφιλος, *Ημερολόγιον Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης*, Δράμα 1931
- *Οικονομική στατιστική του Νομού Δράμας 1927*, Δράμα 1928
- Атанасов Жечо, Стоянов Георги, Пиронкова Марина, Стефанов Стефан, *История на педагогиката и българското образование* (Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 2006
- Българската Просвета Никого и сега*, (Η βουλγαρική εκπαίδευση κάποτε και τώρα), ένθετη συλλογή από άρθρα, που κυκλοφόρησε με το περιοδικό *Училищен Преглед*, Σόφια 1939
- Bagehot Walter, *Physics and Politics*, Λονδίνο 1887
- Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354 – 1833*, Θεσσαλονίκη 1969
- Βακαλόπουλος Κων/νος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Θεσσαλονίκη 1993
-Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού ΘΡΑΚΗ, Θεσσαλονίκη 1990
-Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Θεσσαλονίκη 1990
- Βαμβούρη Χριστίνα, *Εκπαιδευτικό έργο των Βουλγάρων στην Καβάλα κατά την τρίτη κατοχή της (1941-1944) στα πλαίσια της εκπαιδευτικής τους πολιτικής*, Μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Ιστορίας, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1995
- Βασδραβέλλης Ι.Κ. επιμ., *Τουρκικά έγγραφα περί του Μακεδονικού Αγώνος*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1985
- Велкова Сания, The “slav neighbour” in the eyes of noted greek intellectuals from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, στο *études balkaniques*, 2000, τ. 1
- *Да муслим другото, образи, стереотипи, кризи, XVIII-XX век*, (Να σκεφτόμαστε το «άλλο», εικόνες, στερεότυπα, κρίσεις, 18^{ος} – 20^{ος} αι.), Σόφια Δ.Υ
- Βεντήρη Γ., *Η Ελλάς του 1910-1920*, τ. 2, χ.τ., 1970
- Βερέμης Θάνος επιμ., *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1999, ΜΙΕΤ
-Το κίνημα των Νεοτούρκων και οι άμεσες συνέπειές του, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τομ.ΙΔ', Αθήνα 2000
- Brancoff D.M, *La Macedoine et sa population chretienne*, Paris 1905

- Въжаров Никола, *Кратка история на учителското движение в България*, София б.г. (Σύντομη ιστορία του κινήματος των εκπαιδευτικών στη Βουλγαρία, Σόφια, δεν υπάρχει ημερομηνία)
- Βλασίδης Βλάσης, *Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην ελληνική Μακεδονία στο Μεσοπόλεμο (1918-1929)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1997
- «Η αυτονόμηση της Μακεδονίας», στο Γούναρη-Μιχαηλίδης-Αγγελόπουλος επιμ., *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997
- Βούρη Σοφία, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, Αθήνα 1992
- *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994
 - *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*, Τεκμήρια Ιστορίας, Αθήνα 2005
- Gellner Ernest (1983) *Έθνη και Εθνικισμός*, για την ελληνική γλώσσα 1992, Αθήνα
- *Εθνικισμός, Πολιτισμός, πίστη και εξουσία* (1997), για την ελληνική γλώσσα 2002, Αθήνα
- Γεωργιάδης Νικόλαος, *Οι αγώνες της αριστεράς στην περιοχή της Δράμας (1941-1949)*, Δράμα 2006
- Γεоргиева Сония, *История на българското образование*, (Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Ρούσε 2004
- Γιαννουλόπουλος Ι., *Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, Αθήνα 2000
- Γκισδαβίδης Απόστολος, *Διάλεξις, Αι επιχειρήσεις εις Παγγαίον το 1913 εναντίον των Βουλγάρων και η απελευθέρωσις της Καβάλας*, Αθήνα 1973
- Γούναρης Βασίλης «Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940», στο Τσιτσελίκης - Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*
- Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις, στο Γούναρης-Μιχαηλίδης-Αγγελόπουλος επιμ., *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997
 - Εθνοτικές ομάδες και κομματικές παρατάξεις στη Μακεδονία των Βαλκανικών Πολέμων, στο *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910 – 1914*, Αθήνα 1993
 - Reassessing Ninety Years of Greek Historiography on the Struggle for Macedonia 1904-1908, *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2 (1996)
- Γούναρης Βασίλης-Μιχαηλίδης Ιάκωβος-Αγγελόπουλος Γιώργος επιμ., *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997
- Гочев Д., *Идеята за автономия като тактика в програмите на националноосвободително движение в Мъкедония и Одринско 1893-1941*, (Η ιδέα της αυτονομίας ως τακτικής στα προγράμματα της εθνικοαπελευθερωτικής κίνησης στη Μακεδονία και το βιλαέτι Αδριανούπολης 1893-1941), Σόφια 1983
- Γρηγορίου Εμμανουήλ, *Έλληνες και Βούλγαροι*, Θεσσαλονίκη 1954
- Δαλακούρα Κατερίνα, *Νέες οπτικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις στη σύγχρονη ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης, Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας*, Θεσσαλονίκη 2006
- Данова Надия, *Българските учебници през епохата на утвърждаването на националната идентичност и образите на «другите»*, (Τα βουλγαρικά εγχειρίδια κατά την εποχή της παγίωσης της εθνικής ταυτότητας και η εικόνα των «άλλων»), στο *études balkaniques*, 2000, τ. 1
- Даскалов Георги, *Драмското въстание 1941*, (Η εξέγερση της Δράμας 1941), Σόφια 1992

- *Българското население в Югозападна Македония и формите на проявление на националното му самочувствие (1941-1944)* (Ο βουλγαρικός πληθυσμός στη Νοτιοδυτική Μακεδονία και οι τρόποι έκφρασης της εθνικής του συνείδησης), Σόφια 2007
- *Изграждане на българската администрация и политическата система в новоосвобождените земи на Западна Тракия и Източна Македония (1941-1944 г), (Η ανάπτυξη του διοικητικού και πολιτικού συστήματος στα νεοαπελευθερωμένα εδάφη της Δυτικής Θράκης και της Ανατολικής Μακεδονίας), *Военноисторически Сборник* [Στρατιωτικοϊστορική Συλλογή] 6/1992*
- *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и нихилизма на София*, изд. Македонски научен институт (Μεταξύ του ρεβανσισμού της Αθήνας, του μακεδονισμού του Βελιγραδίου και του μηδενισμού της Σόφιας), Σόφια 2007, εκδ. Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο
- Даскалов Георги - Коев Иван, *Установяване и изграждане на Българската военна власт в Беломорието (Απριλ-Юни 1941г), (Εγκαθίδρυση και ανάπτυξη της στρατιωτικής εξουσίας στην Αιγαίδα Απρίλιος-Ιούνιος 1941), *Военноисторически Сборник* 5/1990*
- Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τόμοι 1^{ος} και 2^{ος}, Αθήνα 2003
- Εκπαίδευση, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1970, Τομ. ΙΓ, ΙΔ και ΙΕ, Αθήνα 2000
- Димитроф Георги, *Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949)*, [Ημερολόγιο (9 Μαρτίου 1933 – 6 Φεβρουαρίου 1944)], Σόφια 1997
- Войната и работническата класа в капиталистическите страни (Ο πόλεμος και η εργατική τάξη στις καπιταλιστικές χώρες), στο *Съчинения, Т. 11* (Άπαντα, том. 11), Σόφια 1954
- Διβάνη Λένα, «Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας της ΚΤΕ στην Ελλάδα. Η οπτική του Υπουργείου Εξωτερικών», στο Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*
- *Ελλάδα και μειονότητες: Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999
- Dostal Antonin, *The Origins of the Slavonic Liturgy*, Dumbarton Oaks Papers 19, 1965
- Δραμινά Χρονικά*, Δράμα, 1981, Τόμος Β΄
- Dumas A., *La diplomatie et la forme des actes στο Le Moyen âge*, τ. XLII, 1932
- Έκθεσις της Πανεπιστημιακής Επιτροπής περί των εν τη Ανατολική Μακεδονία διαπραχθεισών υπό των Βουλγάρων ωμοτήτων και καταστροφών, Αθήνα 1918
- Ζάννα Αλ., *Αναμνήσεις από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η παλιννόστησις των ομήρων της Ανατολικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1968
- Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική Διοίκηση και η Εκπαίδευση του Γένους Κείμενα- Πηγές: 1830- 1914*, Θεσσαλονίκη 1998
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*, Θεσσαλονίκη 2000
- Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*, Αθήνα 2006
- Йончев Димитър, *България и Беломорието (Октомври 1940 - 9 Септември 1944 г), военнополитически аспекти*, [Η Βουλγαρία και η Περιφέρεια Αιγαίου (Μπελομόριε), (Οκτώβριος 1940 – 9 Σεπτεμβρίου 1944), στρατιωτικοπολιτικές όψεις], Σόφια 1993
- Йорданов В., *Развитие на нашето просветно дело от освобождението до войните (1878-1913)*, [Η εξέλιξη του εκπαιδευτικού μας έργου από την απελευθέρωση μέχρι τους πολέμους (1878-1913)], Σόφια, 1925

- История на антифашистката борба в България 1939 – 1944* (Ιστορία του αντιφασιστικού αγώνα στη Βουλγαρία 1939 – 1944), Институт по История (Ινστιτούτο Ιστορίας), Σόφια 1976, τόμ. 1 και 2
- Θεοδωρίδης Ιωάννης, *Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το τέταρτον και πέμπτον από της συστάσεως αυτού έτος (από 27 Μαΐου 1873 έως 30 Μαΐου 1875)*, Κωνσταντινούπολη 1875
- Ιστορία και μέθοδοί της, (L` Histoire et ses methodes, Παρίσι 1961)*, τόμ. Α, Β, Γ, Δ, Ε, ΣΤ, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2001
- Καζάζης Ν., *Το Μακεδονικόν Πρόβλημα*, Αθήνα 1907
- Καζαμιάς Γ. Α., Το διεθνές διπλωματικό παρασκήνιο και η αποχώρηση των Βουλγάρων από την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, στο Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη (επιμ.), *Η βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2002
- Καλομάλος Θανάσης, Το εθνικό φαινόμενο, στο *Εθνικισμό Ο σύγχρονος Ιανός*, Αθήνα 1998
- Καλοσύτης Ι., *Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομολογική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας*, Αθήνα 1886
- Καμένκα Ευγένιος, Πολιτικός Εθνικισμός. Η εξέλιξη μιας ιδέας, στο *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός*, Αθήνα 1998
- Καραβαγγέλη Γερμανού, *Ο Μακεδονικός Αγών*, (Απομνημονεύματα), Αρχείο Μακεδονικού Αγώνος Πηνελόπης Δέλτα, 1, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1959
- Καρακασίδου Αναστασία, *Μακεδονικές ιστορίες και πάθη (1870 – 1990)*, Αθήνα 2000
- Καργάκος Σαράντος, *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων*, Αθήνα 1992
- Καρσανίδης Ευάγγελος, Η εκπαίδευση στον καζά Δράμας 1840 – 1899, *Β΄ Επιστημονική Συνάντηση, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 1994
- Η παιδεία στο νομό Δράμας 1840 – 1913, *Α΄ Επιστημονική Συνάντηση, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 1989
 - *Η εκπαίδευση στις επαρχίες Δράμας και Ζιχνών κατά την Τουρκοκρατία (1840-1913)*, Δράμα 2010
- Kedourie Elie, (1960), *Εθνικισμός*, για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1999
- Κεντρωτής Κυριάκος, Βουλγαρία, στο Βερέμης επιμ., *ΒΑΛΚΑΝΙΑ, Από το διπολισμό στη νέα εποχή*, Αθήνα
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Νοερές κοινότητες» και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια, στο Βερέμης επιμ., *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2003
- Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο, στο *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα 1983
 - The Dialectic of Intolerance Ideological Dimensions of Ethnic Conflict, *Journal of the Hellenic Diaspora* 6, 4 (Χειμώνας 1979)
- Κόκκινου Διονυσίου, *Αι βουλγαρικά θηριωδία και η καταστροφή των Σερρών*, Αθήνα 194
- Κолеф Йордан, *История на българското образование Министрпие на Народното Просвещение*, (Ιστορία της βουλγαρικής εκπαίδευσης Οι Υπουργοί της Εθνικής Παιδείας), Μπλαγκόεβγκραντ 2002
- *Българската интелигенция 1878-1912*, (Η βουλγαρική διανόηση), Σόφια 1992
- Κολιόπουλος Ιωάννης, *Λεηλασία φρονημάτων. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία. Θεσσαλονίκη 1994*
- *Λεηλασία φρονημάτων Β΄. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1945 – 1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1995
 - Η θέση των Ελλήνων στη Μακεδονία από το 1881 ως το 1896, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τομ. ΙΔ, Αθήνα 2000

- Константинова Юра, *Балканската политика на Гърция в края на XIX и началото на XX век (Βαλκανική πολιτική της Ελλάδας στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα)*, Σόφια 2008
- Κοντάκος Αναστάσιος-Παπαδόπουλος Σταύρος, *Η Εκπαίδευση στα Δωδεκάνησα μετά την ενσωμάτωση 1947-1950, Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 6-7, Άνοιξη – Φθινόπωρο 2007, ΕΛ.Ε.Ι.Ε.
- Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη Ξανθίπη επιμ., *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2002
- Η Εκπαίδευση ως μέσο εθνικιστικής προπαγάνδας. Η Βουλγαρική αφομοιωτική πολιτική στην Ανατ. Μακεδονία και τη Θράκη, 1941-1944, *Περί Θράκης*, τ. 1, Ξάνθη 2001, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης
 - *Η ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία (1800 – 1914)*, Θεσσαλονίκη 1997
- Κρίβας Σ., *Παιδαγωγική Επιστήμη: Βασική θεματική*, Αθήνα 2004
- Κώδηξ Βησοτσάνης
- Κώδηξ της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Τσιατάλτζας
- Κωστόπουλος Τάσος, *Η Απαγορευμένη Γλώσσα. Κρατική Καταστολή των Σλαβικών Διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα 2002
- Ετερογλωσσία και αφομοιωτικοί σχεδιασμοί: η περίπτωση της ελληνικής Μακεδονίας μετά την απελευθέρωση (1912-1913), *Τα Ιστορικά*, τ. 19, τευχ. 36/Ιούνιος 2002
- Κωφός Ευάγγελος, «Ιδεολογικές αφετηρίες του Σλαβομακεδονισμού. Επιπτώσεις στη σύγχρονη μορφή του Μακεδονικού», *Μνημοσύνη* 11
- Μακεδονία, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμ. ΙΓ', Αθήνα 1977
 - Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19ου και του 20ου αιώνα, στο Βερέμης επιμ. *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2003
 - Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού στα χρόνια της Κατοχής και στην Αντίσταση, *Πρακτικά του διεθνούς ιστορικού συνεδρίου (Αθήνα 25/3-9/4-1984): Η Ελλάδα 1936-44 Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση*, Αθήνα 1989
- Лазаров И., Павлов П., Палангурски М., Тютюнджиев, *Кратка история на българския народ* (Σύντομη ιστορία του βουλγαρικού έθνους), Σόφια 1999
- Langlois και Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Παρίσι 1898
- Λάντζου Θ. Κ., *Η Μαυρολεύκη στο διάβα του χρόνου*, Μαυρολεύκη 2005
- Λαούρδας Β. επιμ., *Καλαφάτη Χρυσοστόμου Μητροπολίτη Δράμας, Εκθέσεις περί του Μακεδονικού Αγώνος 1903 – 1907*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1960
- Λεβύ Μισέλ, *Οι μαρξιστές και το εθνικό ζήτημα, στο Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, Αθήνα 1998
- Λεονταρίτης Γεώργιος, *Οικονομία και κοινωνία από το 1914 ως το 1918, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τομ. ΙΕ, Αθήνα 2000
- Λέκκας Ε. Παντελής, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στη ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα 1992, Ε.Μ.Ν.Ε. – Μνήμων
- Λιθοξόπουλος Κώστας, *Οι δρόμοι της οδύνης*, Δράμα 1996
- Люлюшев Марин, Колев Йордан, А. Чавдарова, Е. Сачкова, В. Атанасова, Н. Филипова, Ст. Стефаноф, под ред. Йордан Колев, *История на педагогиката и българското образование*, (Йордан Колев επιμ., Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 1995
- Μαγκριώτης Δημήτριος, *Θυσίαι της Ελλάδος και εγκλήματα κατοχής κατά τα έτη 1941-1944*, Αθήνα 1945
- Mach Richard, *Beitrage zur Ethnographie der Balkanhalbinsel*, in: A.Pefernanns *Mitteilungen, aus Justus Perthesgeographiser Anstalt uber Wichtige neue*

- Forschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie, (Hrsg) von A. Supan, 45. Band, Gotha 1899*
- Μαζαράκης Ι., Η Μακεδονία στις παραμονές του Αγώνα, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα 2000
- Μακεδονία 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982
- Μαμώνη Κυριακή, Η Εκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότης ΚΠόλεως και τα σχολεία της Θράκης, Πρακτικά Συμποσίου ΙΜΧΑ, *Η ιστορική, αρχαιολογική και λαογραφική έρευνα για τη Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1988
- *Σύλλογοι Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας, (1861 - 1922)* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1995
 - *Θράκη, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΓ', Αθήνα 1977
 - Ο υπόδουλος ελληνισμός από το 1881 ως το 1913, Θράκη, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα 2000
 - Η Θράκη κατά την περίοδο 1914 - 1922, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΕ', Αθήνα 2000
- Μαραντζίδης Νίκος, Οι ένοπλοι εθνικιστές αρχηγοί της κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, στο Μαραντζίδης Νίκ. επιμ. *Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Αθήνα 2006
- Mares F. V., "Die Anfänge des slavischen...Literatur", *Cyrrillomethodiana* 3, 1975, 88
- Marrou Henri – Irénéé, *De la connaissance historique*, Παρίσι 1954
- Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Αν. Μακεδονίαν και Δυτ. Θράκην 1941-1944*, Αθήνα 1945
- Μαυρογορδάτος Μ. Ι.– Χαμουδόπουλος Α. Χ., *Η Μακεδονία, Μελέτη δημογραφική και οικονομική*, Θεσσαλονίκη 1931
- Μέρτζος Ν.Ι., *Εμείς οι Μακεδόνες*, Θεσσαλονίκη 2004
- Μετοχιανάκης Ηλίας, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Ηράκλειο 2000
- Мигев Вл., Към въпроса за стопанката политика на кабинетите на Г. Къосеиванов (ноември 1935 – септември 1939 г.). – В: *Проблеми на новата и най-новата стопанска и културна история на България*. [Σχετικά με το θέμα της οικονομικής πολιτικής των κυβερνήσεων του Γκ. Κιοσεϊβάνοφ (Νοέμβριος 1935 - Σεπτέμβριος 1939). - Στο: Προβλήματα της νέας και σύγχρονης οικονομικής και πολιτιστικής ιστορίας της Βουλγαρίας] Σόφια 1992
- Μιχαήλ Δόμνα, *Έθνος, Εθνικισμός και Εθνική Συνείδηση. Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση*, Αθήνα 1992
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930). Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα 2003
- «Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abecedar», στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια*, Αθήνα 1999
- Μπελιά Ε., *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική: η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, Θεσσαλονίκη 1995, ΙΜΧΑ
- Μπέτσας Γ., Θεσμικές και λειτουργικές όψεις της εκπαίδευσης των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας, από την έναρξη των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ έως την επανάσταση των Νεοτούρκων, Θεσσαλονίκη 2005
- «Οικουμενικότητα και Εθνοκεντρισμός: εκδοχές της ελληνικής παιδείας στο φθίνοντα 19^ο αιώνα», στο Τζήκας επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης, Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας*, Θεσσαλονίκη 2006
- Μπουζάκης Σήφης, *Τεκμήρια Ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*, Τόμος Α', Αθήνα 1994

- *Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821 – 1999*, Αθήνα 2003
- Ναιρν Τόμ, *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, στο *Εθνικισμός Ο σύγχρονος Ιανός*, Αθήνα , 1998
- Νικολαΐδης Κλεάνθης, *Ιστορία του Ελληνισμού με κέντρον και βάση την Μακεδονίαν από των πανάρχαιων χρόνων μέχρι της σήμερον*, Αθήνα 1923
- Nikolaides Cleanthes: *Macedonien. Die geschichtliche Entwicklung der macedonischen Frage im Altertum, im Miftelalter und in der neuen Zeit, Neu Aufgabe*, Berlin NW. 7, 1903
- Νούτσος Χαράλαμπος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Αθήνα 1999
- Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Η εθνικότητα του Κύριλλου και του Μεθόδιου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Η΄, Αθήνα 2000
- Obolensky D. *Byzantion and the Slavs*, Collected Studies, London 1971, ΚΔ 2-11
- Образованието и възпитанието на младежта в обединена България с оглед на новото време*, (Η Εκπαίδευση και αγωγή των νέων στην ενωμένη Βουλγαρία λαμβάνοντας υπόψη τους σύγχρονους καιρούς), Просветен Съюз, (Εκπαιδευτική ένωση), Σόφια, 1942
- Pavlowitch Stevan (2000), *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, για την ελληνική γλώσσα Θεσσαλονίκη 2005
- Παπαδόπουλος Στέφανος, Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα, *Παρνασσός*, περίοδος Β,4, 1962
- *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970
- Παπάζογλου Χρίστος Μ., *Η παιδεία στη Δράμα και την περιοχή της 1800 – 2002*, Δράμα 2003
- Παπαθανάση –Μουσιοπούλου Καλλιόπη, *Ελληνικά Προξενεία στη Θράκη*, Αθήνα 1976
- *Ελληνικά Προξενεία στη Δυτική Θράκη*, Αθήνα 1977
- *Σελίδες Ιστορίας, Θράκη 1870 – 1886*, Αθήνα 1984
- *Θράκη, Μορφές και Γεγονότα 1902 – 1922*, Αθήνα 1991
- Παπαναστασίου Κ., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Λευκωσία, 1996
- Πασχαλίδης Δημήτριος, Η Χωριστή Δράμας κατά τη δεύτερη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας (1916-1918), Ανάτυπο από τα Πρακτικά της Β΄ Επιστημονικής Συνάντησης *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός*, έκδοση Δ.Ε.Κ.Π.Ο.Τ.Α Δήμου Δράμας, Κοινότητα Χωριστής, Δράμα 1998
- Η Χωριστή (Τσατάλτζα) κατά την περίοδο 1912-1913 και ο Μητροπολίτης Αγαθάγγελος, περ. *Ηχοσημειώσεις*, 2 (Δράμα 1993)
- *Η απελευθέρωση της Δράμας στα 1913*, Δράμα 1992
- Ο Κώδικας της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Τσιατάλτζιας (Χωριστή Δράμας) 1842 – 1916, Δ΄ Επιστημονική Συνάντηση *Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 2002
- Πασχαλίδης Δημήτρης-Χατζηαναστασίου Τάσος, *Τα γεγονότα της Δράμας (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1941) Εξέγερση ή προβοκάτσια;* Δράμα 2003
- Πετσάλης Νίκ.-Διομήδης, Το Συνέδριο της Ειρήνης, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΕ΄, Αθήνα 2000
- Το ζήτημα της Θράκης στο Συνέδριο της Ειρήνης, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΕ΄, Αθήνα 2000
- Πηγιάκη Πόπη, *Εθνογραφία, Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην Κοινωνική και Παιδαγωγική έρευνα*, Αθήνα 2004
- Πράις Κ., *Οι Βαλκανικοί Αγώνες*, Αθήνα 1915

- Πυργιωτάκης Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, Αθήνα 2000
- Радев Пламен, Атанасова Виолета, Колев Йордан, Александрова Албена, Витанова Наталия, *Обща и българска история на образованието и история на училищните и някои предучилищни теории на възпитанието и образованието*, (Γενική και βουλγαρική ιστορία της εκπαίδευσης και ιστορία των σχολείων και ορισμένων προσχολικών θεωριών της αγωγής και της εκπαίδευσης), Πловдив (Φιλιπούπολη) 2003
- Reble A., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 1999
- Smith D. Adam, *Theories of Nationalism*, Λονδίνο 1983
- Smith Anthony, *The Ethnic Origin of Nations*, Oxford 1989
- Σνωκ Κ., *Μακεδονία - Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1942
- *Η τραγωδία της Δράμας*, Δράμα 1945
- Стателова Ел., Грънчаров Ст., *История на нова България 1878-1944*, (Ιστορία της νέας Βουλγαρίας), Том 3, Σόφια 2006
- Στατιστική των Ελληνικών σχολείων εν τοις Βιλαετίοις της Θεσσαλονίκης και Βιτωλίων της Μακεδονίας κατά το σχολικόν έτος 1894-1895*
- Σταυρίδης Στ. – Γεωργιάδης Νικ., *Ιστορία του καπνεργατικού κινήματος Δράμας*, Δράμα 2009
- Στολίγκας Κώστας, *Με αίμα και δάκρυ. Από τη δοκιμασία της Αν. Μακεδονίας – Θράκης*, Θεσσαλονίκη 2006
- Σχινά Νικολάου Θ., *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, Αθήνα 1886
- Ταχιάος Αντώνιος - Αιμίλιος, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, Αθήνα 2008
- Τερζής Π.Ν., «Σκέψεις για την ελληνική εκπαίδευση κατά την οθωμανική περίοδο με έμφαση τον ανώτερο κύκλο σπουδών στην πατριαρχική σχολή Κωνσταντινουπόλεως (1759-1821) : μια νέα σκοπιά σε ένα παλιό ζήτημα» στο : *Η Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή: Ιστορία και προσφορά*, Αθήνα 2004, Εταιρία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής
- Τζήκας Χρήστος επιμ., *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης, Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας*, Θεσσαλονίκη 2006
- Τούντα – Φεργάδη Α., *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες. Το πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφός 1924-1925*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986
- *Μειονότητες στα Βαλκάνια, Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*, Θεσσαλονίκη 1994
- Τουσίμης Γιώργος, Αναφορές στην προσωπικότητα του Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου στα Αρχεία της Εξαρχίας, *Δ' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 2002
- Тошкова Витка, *България и Третият райх (1941 – 1944). (Политическу отношения)*, [Η Βουλγαρία και το Τρίτο ράιχ (1941-1944). (Πολιτικοί συσχετισμοί)], Σόφια 1975
- Τριανταφυλλίδης Αθανάσιος, δήμαρχος Δράμας προς Πρόεδρον Κυβερνήσεως Γ. Τσολάκογλου, εν Αθήναις, [χ. αρ.], 26.7.1941, ΙΑΥΕ, 1941, 2^{ος} Υποφ., Δ', Πολιτική - Υπόμνημα Αθανασίου Τριανταφυλλίδη, «περί της εν Δράμα καταστάσεως και της διώξεως αυτού ως Δημάρχου της πόλεως» ΙΑΥΕ, 1941, 2^{ος} Υποφ., Δ', Πολιτική, Αθανάσιος Τριανταφυλλίδης, δήμαρχος Δράμας προς Τσολάκογλου, δια του Γενικού Διοικητού Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, [χ. αρ.], 22.8.1941
- Τριάρχης Φώτης, Η περίπτωση του χωριού Πετρούσα. Προσπάθεια διείσδυσης της βουλγαρικής προπαγάνδας, *Δ' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 2002
- Τσακίρη- Καραμιχάλη Αικατερίνη, Η πορεία της προσχολικής αγωγής στο νομό Δράμας κατά το 19ο και 20ο αιώνα, *Δ' Επιστημονική Συνάντηση Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός*, Δράμα 2002

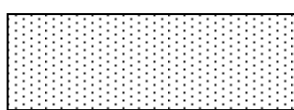
- Τσιρκινίδη Χάρη, *Σύννεφα στη Μακεδονία. Το Μακεδονικό μέσα από τα Γαλλικά Αρχεία*, Θεσσαλονίκη 1994
- Τσιτσελίκης Κ.- Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Αθήνα 1997
- Τσουκαλάς, Παράδοση και Εκσυγχρονισμός: Μερικά γενικότερα προβλήματα, στο Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός και Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και βιοματικοί άξονες της Νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα 1983
- Тюлеков Д., *Политическият мит за македонско малцинство в България*, (Ο πολιτικός μύθος για τη μακεδονική μειονότητα στη Βουλγαρία), Μπλαγκόεβγκραντ 2006
- Φιλιππίδης Νικόλαος, Μακεδονικά, Περιήγησις των εν Μακεδονία επαρχιών Δράμας, Ζίχνης και Ελευθερουπόλεως, *Παρνασσός* 1,1877
- Φλάισερ Χάγκεν, *Στέμμα και Σβάστικα, η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης 1941-1944*, τ.1, Αθήνα 1988,
- Φραγκουδάκη Άννα, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου – Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Αθήνα 1978
- Φραγκουδάκη Άννα – Δραγώνα Θάλεια επιμ., «*Τι ειν’ η πατρίδα μας;*» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα 1997
- Febvre L. *Combats pour l'histoire*, Παρίσι 1959
- Ficker J., *Beiträge zur Urkundenlehre*, 2 τόμοι, Innsbruck, 1877-1878
- Χατζαναστασίου Τάσος, *Αντάρτες και Καπετάνιοι, Η Εθνική Αντίσταση κατά της βουλγαρικής κατοχής της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης 1942-1944*, Θεσσαλονίκη 2003
- Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί στη βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη, στο Μαραντζίδης Νίκος επιμ. *Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Αθήνα 2006
- Χατζη Καλού Μ., *Περιγραφαί και Εντυπώσεις εκ της Ιεράς Μακεδονίας και Θράκης*, Αθήνα 1909
- Χατζηκυριάκου Γεωργίου, *Σκέψεις και Εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν 1905 – 1906*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1962
- Hobsbawm E.J., *Εθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα, Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, (1990), για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1994
- “Mass-producing traditions: Europe 1870-1914”, στο Hobsbawm και Ranger επιμ., *The invention of tradition*, Κέμπριτζ 1983
- Hoppe Hans-Joachim, Bulgarian nationalities policy in Occupied Thrace and Aegean Macedonia, *Nationalities papers* 14 (1986)
- Hroch Miroslav, Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση, στο *Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια*, (1993), για την ελληνική γλώσσα Αθήνα 1996
- Χρόνης Σταύρος, *Ο ρόλος των εγκυκλίων διαταγών του Υπουργείου Παιδείας στην οργάνωση της διδασκαλίας στη Μέση Εκπαίδευση (1961-1981)*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 1990
- Χρυσόχου Αθανάσιος, *Η Κατοχή εν Μακεδονία. Βιβλίο 4^{ον}. Οι Βούλγαροι εν Ανατολική Μακεδονία και Θράκη*. Τεύχος Α' και Β', Θεσσαλονίκη 1952
- Чакъров Наиден, Дончев Димитър, Обрешков Обрешко, Михаиловска Мария, *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, (Ιστορία της εκπαίδευσης και της παιδαγωγικής σκέψης στη Βουλγαρία), Σόφια 1982

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

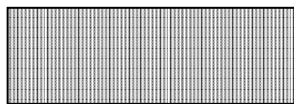
Πίνακας 1
Σχηματική απεικόνιση του βουλγαρικού εκπαιδευτικού συστήματος μέχρι το 1944

24					
23	10	11	12	13	
22					
21					14
20					
19	5	6			
18					
17	5α		7	8	9
16					
15	4				
14					
13					
12					
11	3				
10					
9	2				
8					
7	1				
6					
5					
4					
3	1β				
2					
1	1α				

1. Βρεφονηπιακός σταθμός, 1α. Βρεφικός σταθμός, 1β. Παιδικός σταθμός, 2. Νηπιαγωγείο, 3. Δημοτικό Σχολείο, 4. Προγυμνάσιο, 5. Γυμνάσιο, 5α. Πρακτικό σχολείο- κατώτερος κύκλος, 6. Επαγγελματικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης, 7. Τεχνικά σχολεία (μέσης εκπαίδευσης), 8. Πρακτικές τεχνικές σχολές και γεωργικά σχολεία, 9. Συμπληρωματικά σχολεία και κύκλοι μαθημάτων για εργάτες, 10. Πανεπιστήμιο Σόφιας, 11. Ανώτατα Οικονομικά Σχολεία, 12. Μουσική και Καλλιτεχνική Ακαδημία, 13. Ανώτατο Τεχνικό Σχολείο και Ανώτατο Σχολείο Φυσικής Αγωγής, 14. Ινστιτούτα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών προγυμνασίου.

↗ Πλήρης μέση εκπαίδευση – 12 χρόνια

↗ Βασική εκπαίδευση – 7 χρόνια, υποχρεωτική και δωρεάν

Πηγή: Люлюшев, Колев, Чавдарова, Сачкова, Атанасова, Филипова, Ст. Стефаноф, под ред. Колев, *История на педагогиката и българското образование*, (Йордан Колев επιμ., Ιστορία της παιδαγωγικής και της βουλγαρικής εκπαίδευσης), Σόφια 1995, σ. 384

Πίνακας 2

Συνημμένη στην Εγκύκλιο αρ. 13177 από τις 27.10.1941

ΚΑΤΑΝΟΜΗ

των εβδομαδιαίων ωρών στα προγυμνάσια, στις γυμνασιακές τάξεις και τα γυμνάσια στη Μακεδονία, τη Θράκη και την περιοχή της Μοραβίας

	Αντικείμενα	Προγυμνάσιο			Πρακτικό Γυμνάσιο					Κλασσικό Γυμνάσιο
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IV
1	Θρησκευτικά με ιστορία της βουλγαρικής Εκκλησίας	1	1	1	2	1	-	1	-	2
2	Βουλγαρική γλώσσα και λογοτεχνία	7	7	7	6	6	5	5	6	6
3	Ψυχολογία, Λογική και Ηθική	-	-	-	-	-	2	1	1(2) ¹	-
4	Ρωσική γλώσσα	-	-	-	-	1	1	-	-	-
5	Λατινικά	-	-	-	-	-	2	1	-	3
6	Αρχαία Ελληνικά	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Ξένη γλώσσα (γαλλικά, γερμανικά, αγγλικά ή ιταλικά)	3	3	2(3)	3	4	3	3	4	3
8	Βουλγαρική και γενική ιστορία	3	3	3	3	3	2	2	3	3
9	Γεωγραφία της πατρίδας	1	1	2	1	1	1	1	2	1
10	Γενική γεωγραφία	2	2	-	-	1	1	1	-	-
11	Αγωγή του πολίτη με πολιτική οικονομία	-	-	1	-	-	-	-	1	-
12	Αριθμητική	2	2	3	-	-	-	-	-	-
13	Γεωμετρία	1	1	1	-	-	-	-	-	-
14	Μαθηματικά και παραστατική γεωμετρία	-	-	-	4	3	3	3(4)	3	4
15	Φυσική	-	-	1	-	-	2	3	2	-
16	Χημεία	-	-	1	2	2	2	1	1	2
17	Φυσική ιστορία	2	2	-	2	2	2	-	2	2
18	Υγιεινή με ανατομία και φυσιολογία του ανθρώπου	-	-	-	-	-	-	2	-	-
19	Ζωγραφική	1	2	2	2	2	1	2	-	-
20	Καλλιγραφία	1	-	-	-	-	-	-	-	-
21	Ωδική και μουσική	3	3	2	2	2	2	2	2	2
22	Σωματική Αγωγή	3	3	3	3	3	3	3	3	3
23	Χειροτεχνία	2	2	1	2	-	-	-	-	-
24	Οικιακά	-	-	-	-	1	-	-	-	-
25	Διαπαιδαγώγηση για κορίτσια	-	-	-	-	-	-	2	-	-
26	Στενογραφία με δακτυλογραφία (μη υποχρεωτικό)	-	-	-	(2)	-	-	-	-	(2)

¹ Για τις τάξεις των Παρθεναγωγείων και για τα κορίτσια των μεικτών γυμνασίων 2 ώρες, εκ των οποίων η 1 ώρα για διαπαιδαγώγηση

Πίνακας 3

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

για τις δαπάνες για την «περιφέρεια Αιγαίου» από τους προϋπολογισμούς του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας από το 1941 μέχρι το 1944, έως και τις 30 Αυγούστου 1944

	1941	1942	1943	1944	ΣΥΝΟΛΟ
Για μισθούς	3.561.325	20.947.357	52.108.696	57.185.705	133.803.083
Για τη συντήρηση αυτοκινήτων	40.000	40.102	26.396	15.510	122.008
Έξοδα από τους προϋπολογισμούς της προηγούμενης χρονιάς	-	49.362	76.762	5.474	131.598
Μη ορθώς προτεινόμενα ποσά στους προϋπολογισμούς της προηγούμενης χρονιάς	-	5.000	-	-	5.000
Μη ορθώς προτεινόμενα ποσά στον τρέχοντα προϋπολογισμό	-	-	90.000	737	90.737
Βοήθεια για τους σχολικούς εορτασμούς	-	-	8.000	-	8.000
Βοήθεια για τα κτίρια των μορφωτικών συλλόγων	10.000	20.000	-	10.000	40.000
Βοήθεια για θεραπεία και επετείους εκπαιδευτικών	-	20.400	5.000	-	25.400
Βοήθεια για μνημεία και προτομές	-	10.000	-	-	10.000
Για την πολιτιστική προπαγάνδα	-	-	50.000	-	50.000
Συντήρηση των σεμιναρίων	-	-	12.596	-	12.596
Ενδυμασία διδασκαλίας και εργασίας	10.587	88.800	209.102	-	308.489
Οδοιπορικά έξοδα	422.409	231.131	808.733	200.722	1.662.995
Συντήρηση κτιρίων	104.343	319.740	435.663	31.060	890.806
Επίπλωση και εξοπλισμός	131.000	357.494	131.125	20.000	639.619
Γραμματειακό υλικό	134.200	130.330	187.079	30.105	490.000
Υγιεινή και υπηρεσίες υγιεινής	50.000	20.000	10.000	20.000	100.000

Για κατασκευή σχολικών κτιρίων	-	90.000	20.000	-	110.000
Διδακτικά εγχειρίδια και βοηθήματα	3.984.000	629.647	382.000	53.035	5.049.072
Για εστίες και εστιατόρια	100.000	130.000	80.000	-	310.000
Βοήθεια σε φοιτητές και υποτροφίες	-	32.250	11.000	-	43.250
Για σχολικούς κήπους	-	30.000	-	30.000	60.000
Βραβεία για εκπαιδευτικούς	-	-	96.700	72.600	169.300
Σύνολο	8.547.864	23.160.613	54.749.242	57.674.948	144.132.667

Πηγή: Φ 177, οπ. 2, α.ε. 2614, σ. 30

Αρ. 4

Αρ. 828
12- 6 - 1943
Ξάνθη

ΑΝΑΦΟΡΑ

του Διευθυντή του Μεικτού Γυμνασίου Ξάνθης για την εστία και το σχολικό
εστιατόριο και τη δωρεάν μαθητική τραπεζαρία στο γυμνάσιο αυτό

Ο αριθμός των ντόπιων βουλγαρικών οικογενειών είναι πολύ περιορισμένος /περίπου 150/ και για το λόγο αυτό όλοι οι υπάλληλοι, μαθητές και άλλοι που ήλθαν από τα παλαιά σύνορα της χώρας, διαμένουν κατά κύριο λόγο σε ελληνικές οικογένειες. Αφού έγιναν αντιληπτές οι μεγάλες δυσχέρειες αυτού του γεγονότος, οι μαθητές μας δηλαδή να κατοικούν σε Έλληνες, από τον καιρό ακόμη της ίδρυσης του γυμνασίου, με τη βοήθεια του συμβουλίου των διδασκόντων, απομάκρυνα τους περισσότερους μαθητές από τις ελληνικές οικογένειες στις οποίες κατοικούσαν. Για κάποιους βρήκα κατάλυμα σε Βούλγαρους ή Αρμένιους και άλλους τους εισήγαγα στην εστία, που δημιουργήθηκε για του εξωτερικούς μαθητές¹.

Δεν υπήρχε δυνατότητα, εξαιτίας της έλλειψης καταλυμάτων και των (κατάλληλων) συνθηκών στο οικοτροφείο, να βγάλουμε (εν. από τις ελληνικές οικογένειες) μερικές μαθήτριες.

Αυτή τη σχολική χρονιά, με την ύπαρξη της εστίας, ήδη από την αρχή όλοι οι μαθητές ήταν εγκατεστημένοι σε βουλγαρικές οικογένειες ή στο οικοτροφείο. Στο οικοτροφείο διέμεναν, σε όλες τις περιπτώσεις, μόνο 5-6 άτομα. Γεγονός, το οποίο δείχνει, ότι οι περισσότεροι από τους μαθητές ζούσαν με τους γονείς τους ή ήταν εγκατεστημένοι σε βουλγαρικές οικογένειες.

Δεν ισχύει όμως το ίδιο με το Τεχνικό σχολείο, για το οποίο σχεδόν όλοι οι μαθητές έχουν έρθει στην Ξάνθη χωρίς τους γονείς τους, από διάφορες περιοχές της χώρας, επειδή για το σχολείο δεν έχει καθοριστεί συγκεκριμένη περιοχή. Έτσι η κατάσταση οδηγήθηκε στο να ζουν σε ελληνικές οικογένειες πάνω από 300 μαθητές από το σχολείο αυτό, υφιστάμενοι έτσι μια πολύ κακή επίδραση.

Το γεγονός αυτό δε μπορούσε να περάσει απαρατήρητο από τους υπεύθυνους παράγοντες στην πόλη. Ο Περιφερειακός Διευθυντής, παρατηρώντας την κατάσταση αυτή εδώ στην πόλη της Ξάνθης, αλλά και στις άλλες πόλεις της περιφέρειας Αιγαίου, διέταξε οι μαθητές αυτοί να εξέλθουν από τα ελληνικά σπίτια.

Μετά από μια συνδιάσκεψη υπό την προεδρία του κυρίου Περιφερειακού διευθυντή και με τη συμμετοχή του Δημάρχου της πόλης, του Περιφερειακού Σχολικού Επιθεωρητή και των Διευθυντών του γυμνασίου της περιφέρειας και του τεχνικού σχολείου στην πόλη, πάρθηκε απόφαση να οργανωθεί εστία για τη στέγαση και των μαθητών του Τεχνικού σχολείου. Σε πρώτη φάση αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν οι δύο μεγάλες αίθουσες (σάλες) στην εστία του γυμνασίου, καθώς ήταν άδειες λόγω έλλειψης μαθητών. Σε αυτές τις δύο αίθουσες έπρεπε να εγκατασταθούν 150 μαθητές, δηλαδή οι μισοί από το σύνολο των μαθητών που κατοικούσαν σε ελληνικά σπίτια.

Στην ίδια συνδιάσκεψη ακούστηκαν σκέψεις σχετικά με τη διεύθυνση και την επίπλωση αυτής της μεγάλης εστίας για μαθητές του γυμνασίου και του τεχνικού

¹ Οι μαθητές δηλαδή που προέρχονται από περιοχές εκτός της πόλης Ξάνθης.

σχολείου. Κρίθηκε σκόπιμο η εστία να τεθεί υπό την εποπτεία του νεοσυσταθέντος τοπικού παραρτήματος της Ένωσης για την Προστασία των Παιδιών στη Βουλγαρία. Άμεσοι κηδεμόνες και πληρεξούσιοι του τοπικού παραρτήματος αποφασίστηκε να είναι : ο Περιφερειακός σχολικός επιθεωρητής και οι διευθυντές των δύο σχολείων μέσης εκπαίδευσης στην πόλη. Αποφασίστηκε να αναζητηθεί κατάλληλο άτομο για να αναλάβει ως διευθυντής της εστία με μισθό 5000 λέβα, δωρεάν διαμονή, διατροφή, θέρμανση και φωτισμό. Αυτός οφείλει να βρει τους συνεργάτες – βοηθούς του – οικιακό βοηθό, επιτηρητές και άλλα.

Σχετικά με τη συντήρηση του οικοτροφείου αυτού αποφασίστηκε : Η μεγαλύτερη ενίσχυση να προέρχεται από το τοπικό παράστημα της Ένωσης για την Προστασία των Παιδιών στη Βουλγαρία και από το ταμείο Κοινωνικής βοήθειας, επιπλέον ενίσχυση να προέρχεται από τον προϋπολογισμό του δήμου αλλά και από το λογαριασμό της δωρεάν μαθητικής τραπεζαρίας στο μεικτό γυμνάσιο Ξάνθης, από την Περιφερειακή Διεύθυνση και από τις συνδρομές των οικοτρόφων / από 200 λέβα ο καθένας. Ο μαθητής που κάνει χρήση μόνο του εστιατορίου θα συνεισφέρει 900 λέβα, εκείνος όμως που κάνει χρήση και του οικοτροφείου – 1.100 λέβα.

Προσκλήθηκε για να αναλάβει τη διεύθυνση της μαθητικής εστίας, που σχεδιάστηκε με τον παραπάνω τρόπο, ένας εκπαιδευτικός από την περιοχή του Ασένοβγκραντ, γνωστός του Περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή. Στην αρχή του Ιανουαρίου αυτός ο εκπαιδευτικός εγκατέλειψε τη θέση του στο σχολείο για να οργανώσει την εστία.

Υπήρχε αρχικά ο σχεδιασμός να του παραχωρηθούν πάνω από 100.000 λέβα για την επισκευή και τον εξοπλισμό της εστίας αλλά παρέλαβε μόνο 20.000 χιλιάδες από την Περιφερειακή Διεύθυνση και 10.000 από το Γυμνάσιο, και συγκεκριμένα από τον προϋπολογισμό της δωρεάν μαθητικής τραπεζαρίας. Με αυτά τα πενιχρά μέσα, δεν ήταν δυνατό να επιπλωθεί η εστία. Έγινε μια μικρή επισκευή των εγκαταστάσεων της εστίας – στέγη, βάψιμο και άλλα. Όλος ο μαγειρικός εξοπλισμός που υπήρχε στο Γυμνάσιο και στο Τεχνικό Σχολείο παραδόθηκε στη νέα εστία. /Το Τεχνικό Σχολείο είχε διοργανώσει κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά εστιατόριο για τους μαθητές του/. Χάρη σε αυτόν τον εξοπλισμό και τα λίγα έσοδα από την Περιφερειακή Διεύθυνση και το Γυμνάσιο, η εστία μπόρεσε να λειτουργήσει αμέσως μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων, δηλαδή από τις 2 Φεβρουαρίου αυτού του χρόνου.

Παρά τις φτωχές συνθήκες, η πορεία της εστίας ήταν καλή. Το μήνα Φεβρουάριο στο εστιατόριο τράφηκαν 221 άτομα, από τα οποία 110 διέμεναν στην εστία, εκ των οποίων τα 104 προέρχονταν από το Τεχνικό Σχολείο και τα 6 από το Γυμνάσιο. Κατά το μήνα Μάρτιο, εξαιτίας της μείωσης των λιπών, του κρέατος και άλλων προϊόντων, για λόγους που δεν ευθύνεται η διοίκηση της εστίας, οι μαθητές που τρέφονταν στο εστιατόριο της εστίας, ιδιαίτερα αυτοί που διέμεναν σε αυτή, άρχισαν μαζικά να την εγκαταλείπουν. Έτσι στην αρχή του Απριλίου, πριν από τις διακοπές της Μεγάλης Εβδομάδας, στην εστία κατέληξαν να διαμένουν 8 άτομα από το Τεχνικό Σχολείο και 5 από το Γυμνάσιο. Ο αριθμός αυτός μόλις και διατηρήθηκε μετά τις διακοπές της Μεγάλης Εβδομάδας και αυτή τη στιγμή, που βρισκόμαστε στο τέλος της σχολικής χρονιάς, στην εστία διαμένουν 16 άτομα από το Τεχνικό σχολείο και 2 από το Γυμνάσιο. Ωστόσο διατρέφονται στο εστιατόριο 60 άτομα από τα οποία 10 προέρχονται από το Γυμνάσιο, μαζί με 5 άπορους μαθητές, η διατροφή των οποίων πληρώνεται από τη δωρεάν μαθητική τραπεζαρία.

Από όσα έχουν μέχρι τώρα εκτεθεί, φαίνεται ότι η ανάγκη ύπαρξης της εστίας είναι επιβεβλημένη, ιδιαίτερα για το Τεχνικό Σχολείο, στο οποίο οι περισσότεροι μαθητές είναι εξωτερικοί. Η οργάνωση όμως αυτής της εστίας, πρέπει να τεθεί σε πιο σίγουρες βάσεις. Ούτε η Ένωση για την Προστασία των Παιδιών ούτε οποιοδήποτε

άλλο φιλανθρωπικό ίδρυμα μπορεί να οργανώσει τόσο μεγάλη εστία, στην οποία να βρίσκουν ανεκτές συνθήκες για εργασία και σίτιση πάνω από 300 μαθητές. Αυτό το καθήκον είναι σε θέση να αναλάβουν μόνο τα αρμόδια υπουργεία - της Εθνικής Παιδείας και των Δημόσιων Έργων. Μαζί ή χωριστά, μόνο αυτά μπορούν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο να λύσουν το ζήτημα της συγκέντρωσης των εξωτερικών μαθητών στην εστία, παρέχοντας σίγουρη στέγη, τροφή και διαπαιδαγώγηση σε αυτούς που τα έχουν ανάγκη.

Πηγή: Φ 177, οπ. 2, α.ε.1782, σσ. 49-50

Πίνακας 5

Εθνικά Βουλγαρικά Σχολεία Βασικής Εκπαίδευσης που λειτούργησαν στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης

Εθνικά Δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης

	1941 – 1942	1942 – 1943	1943 - 1944
<u>Διοικητική επαρχία Ξάνθης</u>			
1. Αλμαλί (Μελίβοια)	1	1	1
2. Μπαλούστρα (Αβδηρα)	1	1	1
3. Μπρατάνκοβο (Γοργόνα)		1	1
4. Γκιοκτσέ – μπουνάρ (Γλαύκη)	1	1	1
5. Γκιοκτσιλερ (Σέλερον)		1	1
6. Ντεμιρτζίκ (Δημάριο)	1	1	1
7. Τζοβάντσι (Κοτάνη)		1	1
8. Μπέικιοϊ (Αβατον)		1	1
9. Ενιτζέ (Γενισαία)	1	1	1
10. Ιζμίζ (Σμίνθη)	1	1	1
11. Κόζλουτζα (Κοτύλη)	1	1	1
12. Κετενλίκ (Κένταυρος)	1	1	1
13. Κριστόπολε (Σταυρούπολη)	1	1	1
14. Κογιούνκιοϊ (Κιμμέρια)	1	1	1
15. Καραουλάν (Ασκρα)	1	1	1
16. Καζαλτζάκιοϊ (Πολύσιτος)		1	1
17. Μουφτάβτσεβο (Μύκη)	1	1	1
18. Οκτσιλάρ (Τοξότες)	1	1	1

19. Πάσεβικ (Πάχνη)	1	1	1
20. Πολίσκοβο (Πολύσκιο)	1	-	-
21. Προτόκοβο ¹		1	1
22. Οτμάν – ερι (Ερανος)	1	-	1
23. Σινίκοβο (Σάτρες)	1	1	1
24. Σταματάσκο (Σταμάτιο)		1	1
25. Σάντνεβιτσα (Κύκνος)		1	1
26. Τεοτόκοβο (Θεοτοκάτο)		1	1
27. Ουγκουρλί (Καλότυχον)	1	-	-
28. Σαχίν (Εχίνος)	1	1	1
29. Χέμετλι (Χιονίστρα)		1	1
30. Σιρόκα – πολιάνα (Σιρόκο)		1	1
31. Τσάι – μαχλέ (Ρεύμα)	1	1	1
32. Γιασί- γιουρέν-ντερέ (Ωραίον)	1	1	1
33. Ξάνθη	1	3	3
34. Νόβο – σελό (Σταθμός Σταυρούπολης)		1	1
35. Ταράσμανλι (Εράσμιον)		1	-
36. Στάρο σελό			1
37. Μπιγιούκοτσμανλι (Μαγγάνα)			1
	22	34	36

Διοικητική επαρχία Σαρίσαμπαν (Χρυσούπολης)

1. Σαρίσαμπαν (Χρυσούπολη)	1	1	1
2. Ουζούνκιοϊ (Μακρυχώρι)		1	1
3. Μπεκλιμής (Διάλεκτρον)		1	-

¹ Ίσως ενν. Παρτόκοβα, δηλαδή το Πομακοχώρι Πόρτα

4. Οργαντζί (Χρυσοχώρι) 1

Διοικητική επαρχία Καβάλας

1. Καβάλα 1 2 2²
2. Μπατέμ – τσιφλίκ (Αμυγδαλεώνας) 1 1
3. Σέλιανη (Φίλιπποι) 1

Διοικητική επαρχία Πραβίου
(Ελευθερούπολης)

1. Πράβιστε (Ελευθερούπολη) 1 1

Διοικητική επαρχία Θάσου

1. Λιμήν 1 1
2. Καλλιράχη 1 1

ΣΥΝΟΛΟ 24 43 46

² Στο δημοτικό σχολείο στην πόλη της Καβάλας κατά τις σχολικές χρονιές 1942 – 1943 λειτούργησαν χωριστά τμήματα για παιδιά καθαρά ελληνικής καταγωγής. Βλ.Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σ. 4. Για το λόγο αυτό τα σχολεία λαμβάνονται άλλοτε ως 1 και άλλοτε ως 2.

Εθνικά Προγυμνάσια στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης

1. Ξάνθη	1	1	1
2. Κριστόπολε (Σταυρούπολη)	1	1	1
3. Καβάλα	1	1	1
4. Σαρί – σαμπαν (Χρυσούπολη)		1	1
ΣΥΝΟΛΟ	3	4	4

Εθνικά Δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

1941 – 1942 1942 – 1943 1943 - 1944

Διοικητική επαρχία Δράμας

1. Βησοτσάνη (Ξηροπόταμος)	1	1	1
2. Γκάρα Μπουκ (Παρανέστι)		1	1
3. Ντοκσάτ (Δοξάτο)		1	1
4. Άγιος Αθανάσιος		1	1
5. Δράμα	2	3	3
6. Ντράνοβο (Μοναστηράκι)	1	1	1
7. Τσαΐ Τσιφλίκ (Ν. Αμισός)		1	1
8. Εγκρί – ντερέ (Καλλιθέα)	1	1	1
9. Γκορέντσε (Γκόρνιτσα, Καλή Βρύση)	1	1	1

10. Καλαμπάκι		1	1
11. Βοντόβιστε (Βαλτοχώρι)		1	1
12. Εντί – περε (Νεροφράχτης)		1	1
13. Φτελιά		1	-
14. Καρλίκοβο (Μικρόπολη)	1	1	1
15. Γκραμένιτσα (Γραμμένη)	1	1	1
16. Ροσίλοβο (Χαριτωμένη)		1	-
17. Στάρι – Καλαπότη (Παλιό Καλαπότη)	1	1	-
18. Κύρια	1	1	-
19. Κομπάλιστε (Κοκκινόγειο)	1	1	1
20. Γκιούρετζικ (Γρανίτης)	1	1	1
21. Οσμανίτσα (Καλός Αγρός)		1	1
22. Πλεύνια (Πετρούσα)	1	1	1
23. Προσοτσάνη	1	2	2
24. Τσατάλτζα (Χωριστή)		1	1
25. Εντιρνετζίκ (Αδριανή)		1	-
26. Μπόσινιος (Καλαμώνας)			1
27. Ίζμπιστα (Αγριοκερασιά)			1
28. Μιναρέ Τσιφλίκ (Σιταγροί)			1
29. Ραβίκα (Καλλίφυτος)			1
30. Τουρκοχώρι (Μυλοπόταμος)			1
31. Φωτολίβος			1

Διοικητική επαρχία Ζηλιάχοβου (Νέας Ζίχνης)

1. Αγγίστα		1	-
2. Τριστένιτσα (Κρυοπηγή)		1	1
3. Αλιστράτη	1	1	1
4. Γκράτσεν (Αγιοχώρι)	1	1	1
5. Ζηλιάχοβο (Νέα Ζίχνη)	1	1	1

6. Αναστασία		1	-
7. Κλεπούσνα (Αγριανή)	1	1	1
8. Σβίλενο (Σφελινός)		1	-
9. Πόρνα (Γάζωρος)	1	1	1
10. Τολός (Θόλος)		1	1
11. Μπάνιτσα (Συμβολή)			1
12. Πρόβιστα (Παλαιοκόμη)			1
13. Ράχοβο (Μεσοράχη)			1
14. Τούμπα (Τούμπα, Πευκοδάσος)			1

Διοικητική επαρχία Νευροκοπίου

1. Ζύρνοβο (Κάτω Νευροκόπι)	1	1	1
2. Μπελοτίντσι (Λευκόγεια)	1	1	1
3. Βέζμη (Εξοχή)	1	1	1
4. Βέλκοβο (Χρυσοκέφαλος)	1	1	1
5. Έλες ³	1	1	-
6. Στάρτσιστε (Περιθώρι)	1	1	1
7. Ντόλνο – μπροντί (Κάτω Βροντού)	1	1	1
8. Κούμανιτς (Δασωτό)	1	1	1
9. Τερλίζ (Βαθύτοπος)	1	1	-
10. Καράκιοϊ (Κατάφυτο)		1	1
11. Τσερέσοβο (Παγονέρι)	1	1	1
12. Βόλακ (Βόλακας)	1	1	1
13. Λακάβιτσα (Μικροκλεισούρα)		1	1
14. Ράκιστεν (Κατάχλωρον)		1	1
15. Μπόροβο (Ποταμοί)			1

³ Μάλλον το χωριό Λίσσε (Οχυρό)

ΣΥΝΟΛΟ

30

53

53

Εθνικά Προγυμνάσια στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

Διοικητική επαρχία Δράμας

1. Βησοτσάνη (Ξηροπόταμος)	1	1	1
2. Δράμα	1	1	1
3. Ντράνοβο (Μοναστηράκι)	-	1	-
4. Εγκρί – ντερέ (Καλλιθέα)	1	1	1
5. Γκορέντσε (Καλή Βρύση)	1	1	1
6. Καρλίκοβο (Μικρόπολη)	1	1	1
7. Κομπάλιστε (Κοκκινόγεια)	-	1	-
8. Πλεύνια (Πετρούσα)	1	1	1
9. Προσοτσάν (Προσοτσάνη)	1	1	1

Διοικητική επαρχία Ζηλιάχοβου

1. Αλιστράτη	1	1	
2. Κλεπούσνα (Αγριανή)	1	1	

Διοικητική επαρχία Νευροκοπίου

1. Ζύρνεβο (Κάτω Νευροκόπι)	1	1	1
2. Στάρτσιστε (Περιθώρι)	1	1	1

3. Ντόλνο – μπροντί (Κάτω Βροντού)	1	1	1
4. Βόλακας			1
5. Τσερέσοβο (Παγονέρι)			1
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	12	14	12

Εθνικά Δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνής)

1941 – 1942 1942 – 1943 1943 - 1944

Διοικητική επαρχία Κομοτηνής

1. Μπουλάτκιοϊ (Ασώματος)	1	1	1
2. Ενίκιοϊ (Γενετή)	1	1	1
3. Κογιούντερε (Πόα)	1	1	1
4. Κερεσλή (Κερασιά Σώστη)	1	1	1
5. Σουσούρκιοϊ (Σώστης)	1	1	1
6. Γιουβαντζελή (Φωλέα)	1	-	-
7. Γκιουμουρτζίνα (Κομοτηνή)	1	3	3
8. Μεσοχώρ		1	1
9. Τσοχαντζιλάρ (Ιφανταί)		1	1
10. Ντενιζλέρ (Πελαγία)		1	1
11. Χαμπάρκιοϊ (Πάμπορον)		1	1
12. Τσαντιρλί (Στρύμη)		1	1
13. Ιρτζάν (Αρίσβη)		1	1
14. Λεφέτζιλερ (Λοφάριον)		1	1

15. Χατζημουσταφά (Αμφια)		1	1
16. Τσεριμπάσκιοϊ (Πρωτάτον)		1	1
17. Ιρτζάν Χισσάρ (Γρατινή)		1	1
18. Γιασιγιούκ (Ιάσιον)	1	1	1
19. Καρακουρτζαλή (Κρωβύλη)	1	1	1
20. Αραράκ Μπουρούν (Ανω Μύτικας)	1	-	-
21. Ντόλου-αντά (Μύτικας)	1	1	1
22. Ντολού Μπουρούν (Κάτω Μύτικας)	1	-	-
23. Σαρατζίνα (Σαρακηνή)	1	1	1
24. Γιενήκιοϊ (Καλλίστη)	1	1	1
25. Κουζλούκιοϊ (Καρυδιά)	1	1	1
26. Μέρκος (Κέχρος)	1	-	-
27. Άγιοι Θεόδωροι		1	1
28. Τζαμπάζ (Σχοινιά)		1	1
29. Κιουτσούκ Κιοϊ (Κόσμιον)		1	1
30. Κουσλανλί (Ξυλαγανή)		1	1
31. Χατζιλάρ (Προσκυνητές)		1	1
32. Γιαρντεμλί (Εργάνη)		1	1
33. Ορτακτζή (Αμβροσία)		1	1
34. Σάρτζα ⁴		1	1
35. Ροδόπη (Καβακλί)		1	1
36. Μέσε (Μέση)		1	1
37. Σαρσαρλή (Σάλπη)		1	1
38. Καζίλ - Αγκάτς (Ραγάδα)	1	1	1
39. Κόζβιρεν (Κάτω Βυρσίνη)	1	1	1
40. Καρατζάκιοϊ (Άρατος)	1	1	1
41. Κιρλίκ		1	1
42. Τριλόριον		1	1

⁴ Ίσως το Καλαμόκαστρο

43. Γκερδεμέ (Κάρδαμος)	1	1	1
44. Εσίκντερε (Εσοχή)	1	-	-
45. Κόζβιρεν (Κύμη)	1	1	1
46. Μουσατζήκ (Μυρτίσκη)	1	-	-
47. Χατζιβίρεν (Άνω Βυρσίνη)	1	1	1
48. Χαμπίλκιοϊ (Χλόη)	1	1	1
49. Τσελαμπή (Σμυγάδα)	1	1	1
50. Σάπτσι (Σάπες)	1	1	1
51. Καμπίκιοϊ (Χαμηλόν)		1	1
52. Τεκέντερε (Κρυστάλλη)	1	1	-
53. Γιασίκιοϊ (Ιασμος)	1	1	1
54. Κούστεπε (Αετοκορφή ⁵)			1
55. Κουρτζαλή (Λύκιον)			1
56. Καρααγκάτσκιοϊ ⁶			1
57. Ορτακτσλή (Αμβροσία)			1
58. Μπαγιατλί (Παγούρια)			1
59. Ντερέκιοϊ (Πάνδροσος)			1
60. Μάλκο Σουγκουρλού (Κρανοβούνιον)			1
61. Μουρχάν (Παραδημώ)			1
62. Μιουσελίμκιοϊ (Αμυγδαλιά)			1
63. Ναρλήκιοϊ (Πολύανθον)			1
64. Σάτκιοϊ (Λαμπρόν)			

Διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης

1. Άπολος	1	1	1
-----------	---	---	---

⁵ Με την ονομασία Κους Τεπέ απαντάται και το χωριό Αετόλοφος.

⁶ Ίσως η Διώνη Κομοτηνής

2. Ντεντέαγατς (Αλεξανδρούπολη)	1	2	2 ⁷
3. Ντικελίτας (Δίκελλα)		1	1
4. Μάκρη	1	1	1
5. Κιρκά (Κίρκη)		1	1
6. Μέστη		1	1
7. Τσομπάνκιοϊ (Συκαράγη)		1	1
8. Ντερβέν (Αβας)		1	1
9. Χιλί			1
10. Μαΐστρο (Μαΐστρος)			1
11. Ντουγκάν Χισάρ (Αισύμη)			1
12. Τσεκερδεκλή (Αμφιτρίτη)			1
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	32	58	71

Εθνικά Προγυμνάσια στην εκπαιδευτική επαρχία Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνής)

Διοικητική επαρχία Γκιουμουρτζίνας
(Κομοτηνής)

1. Γκιουμουρτζίνα	1	1	1
-------------------	---	---	---

⁷ Στην Αλεξανδρούπολη, όπως και στην Καβάλα έγιναν δεκτά ελληνόπουλα σε ξεχωριστά τμήματα του δημοτικού σχολείου και σχημάτισαν ξεχωριστό σχολείο. Φ 177, οπ. 7, a.e. 189, σ. 211. Για το λόγο αυτό, τα δημοτικά στην Αλεξανδρούπολη δηλώνονται άλλοτε ως 1 και άλλοτε ως 2.

2. Σάπτσι (Σάπες)	-	1	1
3. Κουσλανλί (Ξυλαγανή)	-	1	1
4. Τριλόριον			1

Διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης

1. Ντεντέαγκατς (Αλεξανδρούπολη)	1	1	1
----------------------------------	---	---	---

<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	2	4	5
---------------	----------	----------	----------

Εθνικά νηπιαγωγεία στην εκπαιδευτική επαρχία Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνής)

1. Κομοτηνή	1	2	2
-------------	---	---	---

Εθνικά Δημοτικά και βασικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών

	1941 – 1942	1942 – 1943	1943 - 1944
<u>Διοικητική επαρχία Σερρών</u>			

1. Σέρρες	1 (βασικό)	4	4	(2 βασικά και 2 δημοτικά σχολεία)
2. Γκόρνο – φράστενε (Άνω Ορεινή)	1	1	1	
3. Ντόλνο – φράστενε (Κάτω Ορεινή)	1	1	1	
4. Μερτάτεβο (Ξηροπόταμος)	1	1	1	
5. Γκόρνο – μπροντί (Άνω Βροντού)	1	1	1	
6. Ντουτλή (Ελαιώνας)	1	1	1	
7. Πρόσενικ (Σκοτούσα)	1	1	1	(βασικό σχολείο)
8. Μελνικίτς (Μελενικίτσι)	1	1	1	
9. Καλέντρα(Καλά Δέντρα)	1	1	1	
10. Κούλα (Παλαιόκαστρον)	1	1	1	
11. Ελσάν (Καρπερή)	1	1	1	(βασικό σχολείο)
12. Κουμλή (Αμμουδιά)	1	1	1	
13. Τσουτσουλίγκοβο (Αναγέννησις)	1	1	1	
14. Ενίκιοϊ (Προβατάς)	1	1	1	
15. Γκόρνα – καμήλα (Άνω Καμήλα)	1	1	1	
16. Ντόλνο – χόμοντος (Κάτω Μητρούσι)	1	1	1	
17. Καράτζοβο (Μονακκλησιά)		1	1	
18. Νεβόλεν (Βαμβακιά)		1	1	
19. Κασπέκι (Σκούταρι)	1	1	1	
20. Ντόλνα – καμήλα (Άνω Καμήλα)	1	1	1	
21. Γκούντελι (Βαμβακούσα)	1	1	1	
22. Αγκο – μαχαλά (Αδελφικόν)	1	1	1	
23. Κακαράσκα (Αγία Ελένη)	1	1	1	
24. Νόβα – μαχαλά (Πεπόνια)	1	1	1	
25. Σαλ – μαχλά (Κωνσταντινάτο)		1	1	
26. Κεσεσλί (Νέος Σκοπός)		1	1	
27. Μπεϊλίκ – μαχαλά (Βαλτοτόπι)	1	1	1	
28. Νεοχόρ (Νεοχώριον)		1	1	
29. Σουμπάσκιοϊ (Νέο Σούλι)		1	1	
30. Ντερβίσανη (Οινούσα)	1	1	1	

31. Σαρμουσακλί (Πεντάπολις)		1	1
32. Ντόβιστα (Παπιάς)		1	1
33. Βερνάρ (Παραλίμνιον)		1	1
34. Βέρτζανη (Ψυχικό)		1	1
35. Τοπόλιανη (Χρυσό)		1	1
36. Καβακλί (Λευκώνας)	1	1	1
37. Χριστός	1	1	1
38. Τζαμί μαχαλά (Κουβούκλιο)			1
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	26	40	41

Διοικητική επαρχία Ντεμίρ Χισάρ
(Σιδηροκάστρου)

1. Ντεμίρχισαρ (Σιδηροκάστρο)	1	1	1	Βασικό σχολείο
2. Τσιφλιτζίκ (Στρυμονοχώρι)	1	1	1	
3. Ελέσνιτσα (Φαιά Πέτρα)	1	1	1	
4. Ρούπελ (Κλειδί)	1	1	1	
5. Ράντοβο (Χαρωπόν)	1	1	1	
6. Λάτροβο (Χορτερόν)	1	1	1	
7. Τζουμαγιά (Ηράκλεια)	1	1	1	Βασικό σχολείο
8. Χαζνατάρ (Χρυσοχώραφα)	1	1	1	
9. Στάτκιοβο (Κοίμησις)	1	1	1	Βασικό σχολείο
10. Ερνίκιοϊ (Ποντισμένον)	1	1	1	
11. Μπαρακλί (Βαλτερό)	1	1	1	
12. Σιμόνα		1	1	
13. Κρούσεβο (Αγλαδοχώριον)	1	1	1	Βασικό σχολείο
14. Κίρτσεβο (Καρυδοχώρι)	1	1	1	

15. Τσάρβιστε (Καπνόφυτο)	1	1	1	
16. Τσενγκέλ (Άγκιστρον)	1	1	1	
17. Ντραγκοτίν (Προμαχών)		1	1	
18. Βέτρην (Νέο Πετρίτσι)		1	1	
19. Γιουρούτσιτε		1	1	
20. Γκάρα – Βυρώνεια (Σταθμός Βυρώνειας)	1	1	1	
21. Γκολιάμα – μαχαλά	1	1	1	Βασικό σχολείο
22. Μρίσνα (Γόνιμο)	1	1	1	
23. Πόρλιντα (Κογχύλια)	1	1	1	
24. Χατζη – μπειλίικ (Βυρώνεια)	1	1	1	
25. Λιβάντοβο		1	1	
26. Μπούτκοβο (Κερκίνη)	1	1	1	
27. Μάντρα (Μανδράκι)	1	1	1	
28. Σταρόσεβο (Σταυροδρόμι)		1	1	
29. Άνω Πορρόια	1	1	1	Βασικό σχολείο
30. Κάτω Πορρόια		1	1	
31. Σταθμός Πορροΐων		1	1	
32. Λιπόσι (Φιλήρα)		1	1	
33. Μέτνιτσα (Μακρυνίτσα)		1	1	
34. Σαβιάκ (Βαμβακόφυτον)	1	1	1	Βασικό σχολείο
35. Καμαρέτο (Καμαρωτόν)	1	1	1	
36. Κιούπρια (Γεφυρούδι)	1	1	1	
37. Λέχοβο	1	1	1	
38. Τσιφλίκα (Λαγόνι)			1	
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	27	37	38	
<u>ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ</u> εκπαιδευτικής επαρχίας Σερρών	53	77	79	

Αυτόνομα Εθνικά Προγυμνάσια στην εκπαιδευτική επαρχία Σερρών

1. Σέρρες	-	1	1
2. Τσεγκέλ (Αγκιστρο, επαρχία Σιδηροκάστρου)	-	1	1

Πηγή: Κεντρικό Κρατικό Αρχείο Σόφιας, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 90 – 114, 176, 192 – 192 πλάτη, 207 – 213 και Φ 177, οπ. 3, α.ε. 2614, σσ. 7 – 10, 19 – 22

Πίνακας 6

Ιδιωτικά δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης κατά τις σχολικές χρονιές 1941-1942 και 1942-1943

Ιδιωτικά δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Ξάνθης

	1941 – 1942	1942 – 1943
<u>Αρμενικά</u>		
1. Ξάνθη	1	2
2. Καβάλα	1	1
<u>Τουρκικά</u>		
1. Ξάνθη	1	1
2. Κούρτ – ασανλί (Κρεμαστή)		1
3. Μουχμανλή ⁸		1
4. Κίρ – κιοϊ (Κύρνος)		1
5. Κιόρ – σαχαλί (Κιόρ Σαλί, Κόσσος)		1
6. Γιόκ – σιουζλού (Οκσιουζλού, Ορφανόν)		1
7. Μπογιάντζιλαρ (Βαφέικα)		1
8. Μπαλαμπανλί (Βανιάνον)		1

⁸ Ίσως ενν. το Μαχμουτλή, δηλ. Δαφνώνας, της περιοχής Σταυρούπολης της Ξάνθης

9. Ινανλί (Εύλαλον)		1
10. Ενιτζέ (Γενισαία)		1
11. Ταρασμανλί (Εράσμιον)		1
12. Γκιουνιουκλιού ⁹		1
13. Μπέικιοϊ ελληνικό (Άβατον)		1
14. Μπεκέ – ομπασί (Δέκαρχον)		1
15. Χοροζλού (Πετεινός)		1
16. Φουτσουλί ¹⁰ (Σεμέλη)		1
17. Οκτσιλάρ (Τοξότες)		1
18. Κιρετσλέρ (Χρύσα)	1	1
19. Μπέικιοϊ τουρκικό Άβατον		1
20. Νταουτλού (Τύμπανο)		1
21. Καζάλτζα – μουρσαλί (Μυρσίνη)		1
22. Ντινκλέρ (Φύλια)		1
23. Γκιόκτσιλερ (Σέλερον)		1
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	4	26

⁹ Ίσως ενν. το χωριό Γκενουκλί (Ηλιόπετρα)

¹⁰ ή Φουτσουρλί

Ιδιωτικά δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

Αρμενικά

1. Δράμα	1	1
----------	---	---

Ιδιωτικά νηπιαγωγεία στην εκπαιδευτική επαρχία Δράμας

Αρμενικά

1. Δράμα	1	1
----------	---	---

Ιδιωτικά δημοτικά σχολεία στην εκπαιδευτική επαρχία Γκιουμουρτζίνας (Κομοτηνής)

Διοικητική επαρχία Γκιουμουρτζίνας
(Κομοτηνής)

1. Γκιουμουρτζίνα	3	3
2. Σάπτσι (Σάπες)	-	1
3. Σεϊμέν (Φύλακας)		

4. Σαλμανλί (Σαλμώνη)		1
5. Μιουσελίμκιοϊ (Μέγα Πιστόν)		1
6. Μέσε (Μέση)		1
7. Κάλφα (Κάλχας)		1
8. Γκολιάμα Ντογκάντσε (Μέγα Δουκάτον)		1

Διοικητική επαρχία Αλεξανδρούπολης

1. Ντεντέαγκατς (Αλεξανδρούπολη)	-	1
<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>	3	10

Πηγή: Κεντρικό Κρατικό Αρχείο Σόφιας, Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 90 – 114

Ар. 8

Επιστολή του Υπουργού Εσωτερικών και Εθνικής Υγείας προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας, στην οποία περιέχονται οι εκτιμήσεις του Διοικητή της «περιφέρειας Αιγαίου» για το εκπαιδευτικό σύστημα που πρέπει να εφαρμοστεί στην περιοχή (Ιούλιος 1941), Φ 177, оп. 3, а.е. 2510, сс. 82-83

МИНИСТЕРСТВО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ И НАРОДНОТО ЗДРАВЕ КАБИНЕТЪ НА МИНИСТРА

11 юлий 1941 София

До господина МИНИСТРА НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ

Т у к ъ

Stamp: Министерство на Народното Просвещение, Отделение за програмни изобразителни и институти в следи и глухоняни. Вх. № 11067. Получено на 2-11/11 1941.

82

Handwritten notes: Д-р. П. Антониов, М. Христова, etc.

Съгласно разговора ни отъ 10-то го, съобщавамъ Ви, че въ последния си докладъ управителятъ на Бѣломорската областъ донася следното, интересуващо Вие то Министерство.

Образователната система, която държавата ще въведе въ Бѣломорието, трѣбва да отговаря преди всичко на общитѣ задачи, които държавната ни политика ще преследва въ тази областъ.

При бѣл брой на българското население въ Бѣломорието и при 95% чуждѣ на държавата ни инороденъ елементъ, образователната система не може да бѣде същата, както въ останалитѣ части на страната. Откриването на български училища въ настояще време, когато областта е подъ управлението на единъ предимно воененъ режимъ, трѣбва да бѣде ограничено и до степенъ на задоволяване нуждитѣ предимно на българското население, което се намира сега въ областта. Умножаването на училищата и разширяването задачитѣ на просвѣтната политика въ Бѣломорието трѣбва да върви съ темпа на прирѣста на българското население, който ще последва отъ заселването на българския елементъ отъ старитѣ предѣли на страната.

Handwritten notes: Д-р. П. Антониов, etc.

Голѣмиятъ брой грѣцки младежи отъ училищната възраст, които ще даде 527 - хилядната грѣцка маса въ Бѣломорието, ще направи да изчезне всѣкакъв български характеръ на тѣя училища. Трѣбва да се има предвидъ, че грѣцката училищна младежъ е бидя много добре и здраво организирана. Тя е засега най-добриятъ носителъ на идеята за грѣцката държава и нейното скоросно събиране въ сградитѣ на българскитѣ училища ще се яви въ сѣжностъ като едно фактическо възстановяване на грѣцката младежка организация.

Относно общиятъ брой на населението въ страната, грѣцитѣ и турцитѣ въ Бѣломорието сѣ малцинства и трѣбва да бѣдатъ третирани като такива. Следователно, училищната система, която ще трѣбва да се създаде за това население трѣбва да се разглежда само като единъ въпросъ, интересуващъ предимно нашата малцинствена политика. Ето защо, първата грижа на държавната власть трѣбва да бѣде създаването на училища и българскиятъ елементъ въ размѣръ на нуждитѣ му, а малцинственитѣ училища трѣбва да останатъ засега като втора задача, която не е желателно да се разрешава веднага.

Handwritten notes: Д-р. П. Антониов, etc.

Просвѣтнитѣ власти трѣбва да дадатъ въ скоро време едно конкретно разрешение за образованието на лицата на държавнитѣ и общински служители въ Бѣломорието.

Въ болшинството отъ населенитѣ мѣста въ областта ще има по едно или нѣколко семейства на държавни или преимуществено общински служители, децата на които неминуемо ще пропаднатъ всрѣдъ

/м.о./

МИНИСТЕРСТВО
НА
ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ И НАРОДНОТО ЗДРАВЕ
КАБИНЕТЪ НА МИНИСТРА

до г. Министра на народното просв. - 11.VII.941

83

II. стр.

една гръцка или турска сръда. За тия деца, за които въ селата не ще има и първоначално и по-късно близки и подходящи училища, тръбва да се намъри начинъ за да се осигури образованието имъ.

Бълморието е истински обезбългарено отъ гръцкото владичество. Когато чрезъ системата на нашето управление тази земя предстои отново да бъде побългарена, тръбва да бъдемъ предпазливи да не изложимъ на чуждо влияние децата на тия, които ще бждатъ на-товарени именно съ тази задача.

За гимназиалното образование на децата на българитъ, които ще живѣятъ на първо време въ Бълморието, най-умѣстно е да бждатъ създадени районни гимназии съ пансиони при тѣхъ. Заселването и крайното установяване на държавнитъ и общински служители ще бжде извънредно много затруднено, ако въпроса за образованието на българскитъ деца не намъри своето подходящо разрешение.

Handwritten notes:
 1. да се намери начинъ за
 направи на българските
 деца: сѣде имъ за
 до 2-та сѣра и джамията
 24.VII.941

МИНИСТЪРЪ:

Handwritten signature

Ар. 9

Επιστολή του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Γκ. Ναλμπάντοφ προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας σχετικά με τη λειτουργία του πρώτου Γυμνασίου στην περιφέρεια, Φ 177, оп. 3, а.е. 2168, σ. 71-72

М. П. П.

ОБЛАСТНА УЧИЛИЩНА ИНСПЕКЦИЯ
№ 121
14 VIII 1944 г.
гр. КСАНТИ

Г. ГОСПОДИНА
МИНИСТЕР НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
Дирекция на основното образование/
ОКОНЧ.: Преведен на сръбните и висши училища и техникумните институти-сръбни училища

19 VIII 1944 г.

На № 7820 от 17.VII.т.г.

Донасям на почитаемото Министерство, че до сега инспекцията е събрала сведения за 43 младежи от български произход/35 момчета и 8 момичета/, следвали в едни или други класове на различните гръцки гимназии и желаючи да продължат образованието си в наши сръбни училища.

По околии: тѣ се разпредѣлятъ така:

1. Ксантійска.....	11	момчета	и	3	момичета;
2. Серска.....	7	"	"	3	"
3. Демиръ Хисарска.....	9	"	"	-	"
4. Драмска.....	3	"	"	-	"
5. Зиляховска.....	3	"	"	-	"
6. Деде-Агачка.....	-	"	"	2	"
7. Гюмюрджинска.....	1	"	"	-	"
8. Саръ Шабанска.....	1	"	"	-	"

Очаква се, обаче, броят на тѣзи младежи да бѣде значително увеличенъ, тѣй като инспекцията има сведения, че много деца-предимно отъ Драмска и Серска околии-не сѣд включени въ представенитѣ отъ общинитѣ списъци.

За сега не могатъ да се дадатъ точни сведения и за децата на чинивници и други български семейства, които евентуално биха се установили на постоянно мѣстожителство въ Бѣломорието, понеже още нѣма едно трайно установено чиновничество, а липсватъ точни сведения и за онѣзи българи отъ вътрешни тѣ предѣли на страната, които щѣ се установятъ за по-продължително време или за постоянно въ тоя край. Отъ предварителнитѣ сведения, обаче, сѣ които разполага управлението на Областѣта и по наши общи предвиджания-очаква се да постѣпятъ въ гимназията около 80-100 деца на чинавници и други българи.

Ако и отъ завареното българско население постѣпятъ 60 деца, което се очаква то още на първо време броятъ на ученицитѣ щѣ се установи между 150-200 деца. Министерството на нар. просвѣщение би могло да премѣсти и настани на учение въ тая нова гимназия и известенъ брой ученици отъ различнитѣ гимназии въ вътрешността-предимно деца на бедни тракийски и македонски семейства, подпомагайки ги чрезъ отпускане на стипендии или по нѣкакъв другъ начинъ. Такава една мѣрка би била много смислена и напълно оправдана отъ гледище целитѣ и задачитѣ на едно сръбно учебно заведение въ тази новоосвободена българска земя.

Веднажъ разрешенъ принципно въпросътъ за съществуванieto на една гимназия въ Бѣломорието-поставя се втори единъ въпросъ-въпросътъ за мѣстото, ка-

-дето ще трябва да се установи тя. Още в първите дни след заговаряне за откриването на една гимназия в Бълморие се забелязаха прояви на антагонизъм и съперничество между някои от градовете в Тракия-особено между гр. гр. Драма и Ксанти. Едни настояват първата българска гимназия да се открие в гр. Драма, изтъквайки големия процент на българското население в Драмска, Серска и Демир Хисарска околии; други искат тя да се установи в гр. Ксанти, в който град ще има най-много чиновници, а следователно и най-голям брой чиновнически деца, подлежащи на гимназиално образование.

Действително, мотивите и на едните и на другите са твърде сериозни и уважителни. За сега българското население в областта е концентрирано предимно в Драмска, Серска и Демир Хисарска околии. Селата на тези три околии се очертават действително като здрави български ядра, крепости на българщината и българския дух през дните на гръцкото подчиничество. Съвременно основание това здраво българско население иска като справедлива награда за коравината и жилавостта, с която е навил българския дух от домогванията на въковния враг, първата българска гимназия да се открие в гр. Драма, очертаващ се до известна степен като бръдище на българското население.

Основателно, обаче, и чиновничеството настоява новата гимназия да се установи в гр. Ксанти. Не бива да останат без грижи децата на тези, които са изпратени тук да изпълнят една висока и едва ли не най-тежката мисия, която може да се постави на българския чиновник.

Една гимназия с добре уредено ученическо общежитие, така, както е рашло помитаемото Министерство, ще задоволи и едните и другите-независимо от мястото, където ще се установи тя. В такъв случай въпросът ще се разреши от съвкупността на останалите обективни материални условия-на първо място училищните помещения. От всички градове на Бълморие най-хубава и подходяща за целта училищна сграда има в гр. Драма. Тук сградата на бившата гръцка мъжка гимназия е една от редките модерни училищни сгради в страната ни. Тя е строена в последните години в духа и изискванията на най-новата и модерна строително техника и училищна хигиена. Има 25 стаи-учебни такива, кабинети, лаборатории, рисувателни и др. салони, моделно инсталирани бани и пр. Дворът ѝ, обхващащ около 200 дек. площ, е също добре поддържан, с модерен стадиум и изцяло заграден с хубава и модерна желязобетонна ограда. Тази хубава училищна сграда е била и много богато обзаведена с хубава и хигиенична покънина, с всички необходими учебни помагала, ботани кабинети и пр. Голъма част, обаче, от това училищно богатство е похабено и разграбено от квартируващите в училището гръци, германски и наши войски. Но, и това, което е запазено, не е малко.

Въ гр. Ксанти, пък, гръцката гимназия се е помъщавала въ три полугодни и крайно нехигиенични училищни помъщения. Класнитъ стаи сж малки, недостатъчно освѣтляеми, съ прогнили и изпочупени подове и тавани, изкрътени стени и пр. Покащината е стара, нехигиенична, негодна и въ по-голъмата си часть похабена и разграбена. Липсватъ каквито и да сж помагала, кабинети по химия, физика, ест. история и пр.

Въ гр. Драма по-лесно ще се намъри и хубаво, хигиенично и подходящо помъщение за ученическо общежитие, когато въ гр. Ксанти лесно и сполучливо не ще се разреши тази задача.

При разрешението на тоя въпросъ ще тръбва да се има предвидъ и друго едно обстоятелство. Министерството на благоустройството е рѣшило отъ 1. IX. т. г. да открие сръдно техническо училище въ гр. Ксанти. Това училище ще бѣде второ таково у насъ - следъ сръдното техническо училище "ЦАРЬ БОРИСЪ III" въ София. То ще прибира ученици отъ цѣлото Царство. Не бива и дветъ сръдни учебни заведения да бѣдатъ въ единъ градъ. Това не ще бѣде и въ възможности-тъ и жизнения капацитетъ на Ксанти. Ще тръбва гимназията да се даде на другъ градъ, за да се създадатъ повече български културни сръдища. Една такава културна централизация е неоправдана за сега въ този край.

По моя преценка гимназията ще тръбва да се установи въ гр. Драма, кадето за сега има най-добри условия за това.

Чиновничеството, обаче, ще тръбва да бѣде улеснено и подпомогнато по нѣкакъвъ начинъ въ усилията му да даде по-високо образование на своитъ рождби. Чиновническитъ деца ще тръбва да бѣдатъ благоприятствувани при приемането имъ въ ученическото общежитие. Тѣ или не тръбва да плащатъ каквито и да сж такси за това, или ще следва да внасятъ незначителни такива, съответни на възможности-тъ на родителитъ имъ. На първо време издръжката на пансиона ще тръбва да легне изключително върху държавата. Ще тръбва да се изтъкне, обаче, че за наеми на помъщения и за обзавеждане на общежитията съ необходимата покащнина и инвентаръ не ще се заангажира държавното съкровище. Помъщения и покащнина ще се осигурятъ отъ безстопанственитъ такива.

ОБЛАСТЕНЪ УЧИЛИЩЕНЪ ИНСПЕКТОРЪ: *Г. Налбантовъ*

Ар. 10

Επιστολή του Δημάρχου Δράμας προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας σχετικά με τη λειτουργία του πρώτου Γυμνασίου στην περιφέρεια, Φ 177, оп. 3, а.е. 2168, с. 73-73 πλάτη

М.В.Р.Н.З.

 Драма
 ГРАДСКО ОБЩ. УПРАВЛЕНИЕ
 № 369
 11 АВГ 1944
 гр. Драма

М-ВО на НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
 Отделение за районното образование

Вх. № 10021
 Получено на 15 юни 1944 г.

До Господина

75
 Главния секретарь на Министер-
 ството на Народното просвеще-
 ние
 ст. С о ф и я.

Господинъ Главенъ Секретарь,

Отъ срещата, която имахъ съ Васъ презъ миналата седми-
 на разбрахъ, че почитаемото министерство има становището да от-
 крпе само една гимназия въ Бѣломорската областъ съ седалище
 гр. Ксанти.

Азъ изтъгнахъ предъ Васъ, че седалището на тази гимназия
 трѣбва да бѣде гр. Драма, а не гр. Ксанти и въ потвърждение на
 това съобщавамъ Ви още следнитѣ данни:

1/ Отъ приложенитѣ снимки се вижда, че въ гр. Драма има ед-
 на нова модерна двуетажна сграда за гимназия стросна въ 1935
 година, която има 17 широки и просторни класни стаи и 10 отдѣл-
 ни стаи за кабинети, библиотека и др.

Построена около върху 2000 кв.метра и има дворъ, граница
 и модеренъ стадионъ общо отъ около 42000 кв.метра. Въмъ ста-
 циона има модерно обзаведена дунова баня.

По сведения въ гр. Ксанти такава сграда нѣма, а има стара
 постройка за гимназия.

Драма е седалище на най-голямата околия въ областта, има
 130000 жители, отъ които въ града 36000, въ околията има сравни-
 телно най-много българи.

2/ Отъ приложената карта се вижда, че разстоянията до Дра-
 ма сж:

а/отъ Демиръ-Хисарь.....	90 километра.	
б/отъ Сѣресъ	68 "	
в/отъ Кавала.....	36 "	
г/отъ Ксанти. по Б. Д. Ж.....	85 "	, а презъ
Кавала.....	96 "	
д/отъ Поморджина презъ Ксанти.....	132	респективно 143 километр
е/отъ Дедеагачъ.....	160.	респективно 171 километра.

Отъ туй се види заключението, че най-отдалечениетѣ отъ
 Драма градове сж Демиръ-Хисарь и Дедеагачъ сж на 90 километра
 и 160 километра, а отъ Ксанти тия градове сж отдалечени на 75
 километра и 186 километра.

3/ Населението на Кавала, Драма, Съресъ и Демиръ-Хисаръ т.е. на градоветъ между рекитъ Мѣста и Струма е около 135000 души, а на Ксанти, Поморидина и Дедеагачъ т.е. на градоветъ между рекитъ Мѣста и Марица е около 486000.

4/ Споредъ бюджета на държавата и тия на отдѣлнитъ градски и селски общини въ Бѣломорската областъ ще има:

а/въ гр. Съресъ и околнята	около	500	души	чиновници
б/въ гр. Драма	"	"	"	600 " "
в/въ гр. Кавала	"	"	"	800 " "
г/въ гр. Ксанти	"	"	"	600 " "
д/въ гр. Поморидина	"	"	"	450 " "

Отъ всичко горезложено, се убяждаваме, че най-удобното мѣсто за сѣдалище на гимназията трѣбва да бѣде гр. Драма, а не гр. Ксанти, още повече, че въ гр. Ксанти по законъ се открива сръдно техническо училище и не трѣбва когато въ Бѣломорската областъ ще има само 2 сръдни учебни заведения то и двѣтъ да бѣдатъ на едно мѣсто - гр. Ксанти.

Надѣваме се, че истъкнатитъ мотиви сж достатѣчно убѣдителни за да се вземе решение въ полумителонъ за гр. Драма смисель.

Иванъ П. Първановъ
/Иванъ Първановъ Ив. Вѣчеваровъ/

СЕКРЕТАРЪ: *А. Митинъ*
/Димо Г. Пѣйчевъ/

Ар. 11
 Δήλωση πολιτικών φρονημάτων
 Φ 177, оп. 2, а.е. 1290, σ. 76

**МИНИСТЕРСТВО
НА
НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ**
БЮРО ЗА ЛАЧНИЯ СЪСТАВЪ
 № 5347
 15 декември 1941 год,
 СОФИЯ

Строго поверително

О К Р У Ж И О

До всички учреждения, под-
 ведомствени на Министерството
 на народното просвещение.

Задължава се всеки началник на учреждение:

1. Да нареди да се наплати на всякоша машина или напечатан погрѣбник за по-
 реното му учреждение брой декларации по следния образец:

ДЕКЛАРАЦИЯ

Подписан _____
 по длъжност _____ въ _____
 _____ долин _____ вѣтр. (с.)
 околии _____ област _____ по народ-
 ност _____ вѣтронаселеност _____
 женен _____ съ _____ деца на възраст _____ год. давамъ лично даденѣтъ сведения:

1. Често ли се е прина към себе като къмъ на кабарене отъ Закона за защита на държавата органи- зация, група или лична организация?	
2. Прилагал ли е или дава ли е помощ на комунистически, анархистически или социалистически ме- тоди на обществено-политическа борба?	
3. Използвал ли е поощри или друга комуни- стически, анархистически или други политически кари или разбирания?	
4. Поддържал ли е писма отъ чужди или други особенности отъ 1, 2 и 3 метода или нота?	
5. Оскарвал ли е или уведомявал някога какъ ос- нова на Закона за защита на държавата?	
6. Уведомявал ли е и нота по чл. 20 отъ Закона за народното просвещение, съответно чл. 21 отъ Па- редбата-законъ за ржководство, казари и управители на основните училища?	
7. Всички фамили (родители, деца, братя) съобщили ли си въ присъствието на себе детини и нота?	

София, _____ 1941 год.

Подпись на служителя:

Подпись и длъжност на неговия началник:
 (главни учителя, директори, началници на учреждения
 при които е дава декларацията)

Обърни!

Ар. 12

Εγκύκλιος αρ. 4019 από τις 28/2/1942
Φ 177, оп. 2, а.е. 1288, σ. 41-41 πλάτη

МИНИСТЕРСТВО
НА
НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ

№ 4019
28 февруарий 1942 год.
СОФИЯ

41 ОКРЪЖНО

До г. г. областните и околийските училищни инспектори и Софийския градски училищен инспекторъ.

До г. г. сръбдишните директори, директоритъ и главните учители въ основните училища.

При досегашния подборъ на учители въ старитъ предѣли, представени отъ г. г. инспекторитъ за премѣстване въ новитъ земи, въпрѣки нарочните напомняния и ясни и категорични нареждания и напѣтствия на Министерството, последното се натъкна на случаи, при които представенитъ учители — поради болестъ или тежко материално и семейно положение — не бѣха подходящи за целта. Отъ друга страна, по сведение на Министерството, не сж били представени отъ г. г. инспекторитъ въ исканитъ списъци учители, напълно отговорящи на условията.

Съ огледъ на предстоящото подреждане на учителския персоналъ въ новитъ земи за идната учебна година, при което досегашнитъ недоглеждания и несъобразявания трѣбва да се избѣгнатъ напълно, Министерството нарежда, подборътъ на учителитъ отъ старитъ предѣли, представени за премѣстване, да се извърши по следния начинъ:

1. Учителитъ отъ всѣка учебна околия да бждатъ наредени, по отдѣлно първоначални и прогимназиални, въ списъци споредъ годността имъ да бждатъ командирвани въ новитъ земи и отъ тѣзи списъци по редъ ще се представя въ Министерството необходимиятъ брой учители за премѣстване. Това подреждане да става отъ околийските училищни комисии подъ личната отговорностъ на всички членове и при съзнанието, че нуждитъ на страната налагатъ да се пренебрегнатъ всички частни интереси и да се има предъ видъ само учебното дѣло. При подреждане на учителитъ въ тѣзи списъци ще се поставятъ на предно мѣсто онѣзи, които нѣматъ семейни задължения или иматъ по малки такива, както и семейните учители, ако има кой да се грижи за семейството имъ.

2. Списъцитъ на така подреденитъ учители да се изпратятъ на съответните областни училищни инспектори, за да представятъ отъ всѣка околия за премѣстване въ новитъ земи по толкова учители, колкото условията позволяватъ, като се съобразяватъ и съ указанията, дадени въ първа точка. Отъ околийтъ въ Добруджа, както и отъ тѣзи въ Родопския край, за гдето кандидатствуватъ по малко учители, да се избѣгва представяне на учители.

Броятъ на учителитъ, които областните училищни инспектори ще представятъ въ Министерството за командироване въ новитъ земи да бжде 10% отъ броя на всички първоначални и 5% отъ всички прогимназиални учители въ областта по равно мъже и жени. Списъцитъ да се представятъ въ Министерството най-късно до 15 май т. г.

3. Следъ изпращане на списъцитъ въ Министерството, областните училищни инспектори съобщатъ на околийскитъ, кои учители сж представени, за да бждатъ веднага уведомени.

4. Ако нѣкои отъ тѣзи учители желаятъ да правятъ постѣпки за отмѣняване, въ никакъ случай нѣма да вършатъ това направо до Министерството или да прибѣгнатъ до ходатайствата на външни лица, а ще отправятъ молбитъ си до съответния околийски училищен инспекторъ.

5. Когато причинитъ за отмѣняване сж отъ семеенъ или материаленъ характеръ, молбитъ ще се разглеждатъ и решаватъ отъ околийскитъ училищни комисии, а ако прѣчката за премѣстването е отъ здравославенъ характеръ — отъ комисии въ съставъ: околийския училищен инспекторъ и двама лѣкари на държавна или общинска служба. Медицинскитъ комисии ще освидетелствуватъ лично учителитъ, които ще поискатъ отмѣняване по здравословни причини, като ги изследватъ най-старателно и използватъ всички необходими научни методи. Медицинскитъ протоколи, които ще бждатъ съставени, трѣбва да съдържатъ всички резултати отъ изследванията и ясно да излагатъ характера на заболѣването и неговата важностъ.

6. Трудни за разрешаване въпроси отъ медицински характеръ, въ краенъ случай, ще се отправятъ до областните училищни инспекции, гдето ще се разглеждатъ отъ комисии въ съставъ: областния училищен инспекторъ, областния училищен лѣкаръ и лѣкаръ на държавна служба.

7. Да се предупредятъ учителитъ, че могатъ да подаватъ молби за отмѣняване веднага следъ като имъ се съобщи, че сж представени за премѣстване, а не следъ като бжде издадена заповѣдъ отъ Министерството за премѣстването имъ.

8. Списъцитъ на учителитъ, които ще бждатъ представени за премѣстване въ новитъ земи, да бждатъ пригодени по приложения образецъ:

СПИСЪЦИТЪ НА УЧИТЕЛИТЪ отъ учебна област, които могатъ да бждатъ премѣстени въ новитъ земи презъ учебната 1942/43 год.

№ по редъ	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Семейно положение	Мѣстослужене	Възраст	Постояненъ адресъ	Успѣхъ	Наславянъ ли е или не презъ последнитъ 3 г. и уволняванъ ли е по чл. 7, отъ З. Н. П.	Кжде се премѣства	№ и дата на заповѣдта	Забележка

9. Ако комисията намъри, че нѣкой отъ представенитѣ учители трѣбва да се отиѣни, да се изиска това отъ Министерството съ мотивирано мнение чрезъ областния училищенъ инспекторъ следъ одобрение на искането отиѣнениятъ учитель се замѣства съ другъ, като последниятъ бѣде веднага уведоменъ.

10. Областнитѣ училищни инспектори да уведомяватъ Министерството за всѣка промѣна въ службата на представенитѣ за премѣстване учители.

11. Учители, учителствували въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища, придобиватъ права и привилегии, които сж установени съ измѣнението и допълнението на Правилника за назначаване, съкращаване и премѣстване на основнитѣ учители, съгласно указъ № 7 отъ 18. II. 1942 година, обнародванъ въ Държавенъ вестникъ, брой 42 отъ 25 II. 1942 година.

Назначаването става по следния редъ:

I. За селища надъ 5,000 жители, за които се изисква състезателенъ изпитъ.

- а) Редовни околийски училищни инспектори, прослужили непрекъснато най-малко две години въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища.
- б) Редовни учители, които презъ последнитѣ три години сж учителствували непрекъснато въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища и презъ всѣка отъ тия три години сж оценявани съ „много добъръ“ (5), се назначаватъ на постоянни мѣста въ тия селища по реда на успѣха имъ, преди издържалитѣ състезателенъ изпитъ на съответни по група и полъ мѣста. При равенъ успѣхъ за тѣхъ се прилага забележка 2 на § 32 отъ Правилника.
- в) Издържалитѣ състезателенъ изпитъ.

II. За селища подъ 5,000 жители, за които не се изисква състезателенъ изпитъ.

- а) Редовни околийски училищни инспектори, които сж служили непрекъснато най-малко 2 години въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища.
- б) Редовнитѣ учители, които презъ последнитѣ три години сж учителствували непрекъснато въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища и презъ всѣка отъ тия години сж оценявани съ „много добъръ“ (5).
- в) Редовнитѣ учители, които презъ последнитѣ три години сж учителствували непрекъснато въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища и презъ всѣка отъ тия години сж оценявани съ „добъръ“ (4), или пъкъ презъ последнитѣ две години сж оценявани съ „много добъръ“ (5).
- г) Съкратенитѣ.
- д) Редовнитѣ учители, които презъ последнитѣ три години сж учителствували непрекъснато въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища и сж показали успѣхъ по-долу отъ „добъръ“ (4), но не и „слабъ“ (2) или (2^{1/2}).
- е) Учителствувалитѣ и неспадаци къмъ горнитѣ категории.
- ж) Неучителствувалитѣ.

Когато учителска двойка е учителствувала въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища и кандидатствува за две мѣста въ едно и сжщо селище, но двамата съпрузи не попадатъ въ една и сжща отъ изброенитѣ категории, тогава и двамата се ползуватъ отъ облагите на съпруга (съпругата) отъ по-горната категория, само ако тѣ попадатъ въ съседни категории. Повишениятъ въ по-горна категория съпругъ (съпруга) се подрежда направо съ другия.

Облагитѣ, които се даватъ на учителитѣ отъ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища — не сж ограничени по време, но следъ назначаването на учитель на желаното отъ него мѣсто, той не може да се ползува втори пѣтъ отъ сжщитѣ облаги.

При равенъ успѣхъ се предпочитатъ:

- а) Пострадалитѣ отъ войнитѣ.
- б) Награденитѣ съ ордена на храбростъ и знака му.
- в) Участницитѣ въ войнитѣ на фронта.
- г) Участницитѣ въ войнитѣ въ тила.
- д) Съпругескитѣ учителски двойки.
- е) Тия, които се прибиратъ при семействата си, издържани отъ тѣхъ.
- ж) Сирацитѣ отъ войнитѣ подъ 30 годишна възраст.
- з) Децата на многодетнитѣ семейства, ако по-малко отъ половината членове на семейството сж на работа.
- и) Тия, които иматъ по-лошо материално състояние и по-тежко семейно положение, установено съ официаленъ документъ.

Учителствувалитѣ въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища — презъ последнитѣ две години, кандидатствуватъ и за мѣста въ старитѣ предѣли безъ да си даватъ оставката.

12. Къмъ предимствата, които се даватъ въ настоящето окръжно, на премѣстенитѣ учители въ новоосвободенитѣ земи — Македония, Тракия и Западнитѣ краища — Министерството промишлява и върху въпроса за увеличение заплатитѣ имъ съ 50% и евентуално оземляването на ония отъ тѣхъ, които ще останатъ на постоянни мѣста въ тия земи.

МИНИСТЪРЪ-ПРЕДСЕДАТЕЛЪ,
МИНИСТЪРЪ НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ: Б. ФИЛОВЪ

ГЛАВЕНЪ СЕКРЕТАРЪ: Б. ЙОЦОВЪ

Αρ. 13

Τμήμα από τις αναλυτικές καταστάσεις με τα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της περιφέρειας, για τα σχολικά έτη 1941-1942 και 1942-1943, που απέστειλαν οι επαρχιακοί σχολικοί επιθεωρητές στον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή, το Μάρτιο του 1943 (Φ 177, οπ. 7, α.ε. 189, σσ. 90 – 114)

90

НАРОДНИ ПЪРВОНАЧАЛНИ УЧИЛИЩА ДЕЙСТВУВАЩИ ПРЕЗЪ 1942/43 УЧ.ГОДИ
на въ КСАНТИЙСКА УЧЕБНА ОКОЛИЯ.

№	Населени мѣста.	Действуващи у-ща презъ 1941/42 уч. година.	Новооткрити у-ща презъ 1942/43 уч. година.	Закрити у-ща /у-ща действу- вали презъ 1941/42 уч.го- дина но закри- ти презъ 1942/ 43 уч.година.	Забележ- ка.
<u>КСАНТИЙСКА ОКОЛИЯ.</u>					
1.	с. Алмалѣ	1	—	—	
2.	с. Валуэтра	1	—	—	
3.	м. Братанково	—	1	—	
4.	с. Гьокче-бунарѣ	1	—	—	
5.	с. Гьокчилерѣ	—	1	—	
6.	м. Демирджикѣ	1	—	—	
7.	м. Джованѣ	—	1	—	
8.	с. Вейкьой	—	1	—	
9.	с. Енидже	1	—	—	
10. м.	м. Ламисѣ	1	—	—	
11.	с. Козлуджа	1	—	—	
12.	с. Кетенликѣ	1	—	—	
13.	с. Кръстополе	1	—	—	
14.	с. Кьонкьой	1	—	—	
15.	с. Карауланѣ	1	—	—	
16.	с. Назалджанкьой	—	1	—	
17.	с. Муставчево	1	—	—	
18.	с. Окчиларѣ	1	—	—	
19.	м. Пашевикѣ	1	—	—	
20.	с. Полисково	1	—	1	
21.	м. Протоксво	—	1	—	
22. м.	м. Отманѣ-ери	1	—	1	
23.	с. Синиково	1	—	—	
24.	м. Стаматаско	—	1	—	
25.	м. Садневица	—	1	—	
26.	м. Тоетоксво	—	1	—	
27.	с. Угърли	1	—	1	
28.	с. Шахинѣ	1	—	—	
29.	с. Хеметлий	—	1	—	
30.	с. Широка-поляна	—	1	—	
31.	м. Чай-махле	1	—	—	
32.	с. Яск-Йоренѣ-дере	1	—	—	
33.	гр. Ксанти	1	2	—	
34.	с. Ново-село	—	1	—	
35.	с. Тарашманлѣ	—	1	—	
36.	<u>САРЖАБААНСКА ОКОЛИЯ.</u>				
37.	гр. Саржабанѣ	1	—	—	
38.	с. Узункьой	—	1	—	
39.	с. Беклимисѣ	—	1	—	
40.	<u>КАВАЛСКА ОКОЛИЯ.</u>				
41.	гр. Кавала	1	1	—	
42.	с. Бадемѣ-чиѣликѣ	—	1	—	
43.	<u>ПРАВИЩЕНСКА ОКОЛИЯ.</u>				
44.	гр. Правище	—	1	—	
45.	<u>ОГЪВЪ ТАСОСНА ОКОЛИЯ.</u>				
46.	гр. Лигенѣ	—	1	—	
47.	с. Калирахи	—	1	—	

гр. Ксанти, 22. III. 1943 година.

ОКОЛИЙСКИ УЧИЛИЩЕНЪ ИНСПЕКТОРЪ:

[Signature]

НАРОДНИ ПРОГИМНАЗИИ ДЕЙСТВУВАЛИ ПРЕЗЪ 1942/43 учебна година въ
КСАНТИЙСКА УЧЕБНА ОКОЛИНА.

Населени мѣста.	Действували прогимназии презъ 1941/42 учебна година.	Новооткрити прогимназии презъ 1942/43 уч. година.	Закрити прогимназии/прог. действували презъ 1941/42 уч. година но закрити презъ 1942/43 уч. година.	Забележка.
гр. Ксанти	1	-	-	-
с. Кръстополе	1	-	-	-
гр. Кавала	1	-	-	-
гр. Сарж-Шабанъ	-	1	-	-

гр. Ксанти, 22. III. 1943 година.

ОКОЛИЙСКИ УЧИЛИЩЕНЪ ДИРЕКТОРЪ: *[Signature]*

КСАНТИ

НАРОДНИ ДЕТСКИ УЧИЛИЩА ДЕЙСТВУВАЛИ ПРЕЗЪ
1942/43 уч. година въ Ксантиска учебна околина.

!!

№-ръ по редъ	Населени мѣста	Действували у-ща презъ 1941/42 уч. година.	Новооткрити у-ща презъ 1942/43 уч. година.	Закрити у-ща/у-ща действували презъ 1941/42 уч. год. но закрити презъ 1942/43 уч. г.	Забележка
1.	гр. Кавала	-	1	-	-
2.	гр. Кавала	-	1	-	-

гр. Ксанти, 22. III. 1943 г.

ОКОЛИЙСКИ УЧИЛИЩЕНЪ ДИРЕКТОРЪ: *[Signature]*
Д-р. П. Ангеловъ

КСАНТИ

ЧАСТНИ ПЪРВОНАЧАЛНИ УЧИЛИЩА ДЕЙСТВУВАЛИ ПРЕЗЪ 1942/43 УЧ.ГОДИНА
въ Ксантійска учебна околия.

№	Населени мѣста.	Действували у-ща презъ 1941/42 уч. година.	Новооткрити у-ща презъ 1942/43 уч. година.	Закрити у-ща /у-ща действували презъ 1941/42 уч. година но закрити презъ 1942/43 уч. година.	Забележка.
<u>АРМЕНСКИ.</u>					
1.	гр.Ксанти	1	4	-	-
2.	гр.Кавала	-	-	-	-
<u>ТУРСКИ.</u>					
3.	гр.Ксанти	1	-	-	-
4.	с.Куртъ-асанля	-	1	-	-
5.	с.Ижкъ-малъ	-	1	-	-
6.	с.Къръшой	-	1	-	-
7.	с.Кьоръ-сакалъ	-	1	-	-
8.	с.Иокъ-сюзлу	-	1	-	-
9.	с.Бояджиляръ	-	1	-	-
10.	с.Балабанля	-	1	-	-
11.	с.Инанля	-	1	-	-
12.	с.Енидже	-	1	-	-
13.	с.Тарашманля	-	1	-	-
14.	с.Гюнюкю	-	1	-	-
15.	с.Бейкъой	-	1	-	-
16.	с.Беке-обасъ	-	1	-	-
17.	с.Хорозлу	-	1	-	-
18.	с.Фъчъля	-	1	-	-
19.	с.Окчиларъ	-	1	-	-
20.	с.Киречлеръ	1	-	-	-
21.	с.Турско-бейкъой	-	1	-	-
22.	с.Дауглу	-	1	-	-
23.	с.Казалджа-мурсалъ	-	1	-	-
24.	с.Динклеръ	-	1	-	-
25.	с.Гьокчилеръ	-	1	-	-

гр.Ксанти, 22.ІІІ.1943 година.

ОКОЛИЙСКИ УЧИЛИЩЕН ИНСПЕКТОРЪ:

[Handwritten signature]

НАРОДНИ ПЪРВОНАЧАЛНИ УЧИЛИЩА, действовали през 1942/943
год. въ ДРАМСКА УЧЕБНА ОКОЛИЯ.

№ по редъ	Населени мѣста	Новооткрити у-ща през 1941/1942 уч. год.	Новооткрити у-ща през 1942/1943 уч. год.	Закрити у-ща /у-ща действовали през 1941/1943 уч. г., но закрити през 1942/1943 уч. год.	Забележка.
<u>Драмска административна околия</u>					
1	с. Височенъ	1	---	---	
2	гара Букъ	---	1	---	
3	с. Доксатъ	---	1	---	
4	с. Св. Атанасъ	---	1	---	
5	гр. Драма	2	1	---	
6	с. Дръново	1	---	---	
7	с. Чай-чифликъ	---	1	---	
8	с. Егри-пере	1	---	---	
9	с. Горенце	1	---	---	
10	с. Калабакъ	---	1	---	
11	с. Водовище	---	1	---	
12	с. Еди-пере	---	1	---	
13	с. Евталя	---	1	---	
14	с. Карлъково	1	---	---	
15	с. Граменица	1	---	---	
16	с. Росилово	---	1	---	
17	с. Стари-Калапотъ	1	---	---	
18	с. Кърия	1	---	---	
19	с. Кобалище	1	---	---	
20	с. Гюреджикъ	1	---	---	
21	с. Османица	---	1	---	
22	с. Шлъвня	1	---	---	
23	с. Просъченъ	1	1	---	
24	с. Чатаджа	---	1	---	
25	с. Едринеджикъ	---	1	---	
<u>Зияховска административна околия</u>					
26	гара Ангиста	---	1	---	
27	с. Тръстеница	---	1	---	
28	с. Алистрати	1	---	---	
29	с. Граченъ	1	---	---	
30	гр. Зияхово	1	---	---	
31	с. Анастася	---	1	---	
32	с. Клецушна	1	---	---	
33	с. Свилено	---	1	---	
34	с. Порна	1	---	---	
35	с. Толосъ	---	1	---	
<u>Неврокопска административна околия</u>					
36	с. Зърнево	1	---	---	
37	с. Вълотинци	1	---	---	
38	с. Везме	1	---	---	
39	с. Вълково	1	---	---	
40	с. Елестъ	1	---	---	
41	с. Старчище	1	---	---	
42	с. Долно-Броди	1	---	---	
43	с. Куманичъ	1	---	---	
44	с. Търлисъ	1	---	---	
45	с. Кара-къой	---	1	---	
46	с. Черешово	1	---	---	
47	с. Волакъ	1	---	---	
48	с. Лжканица	---	1	---	
49	с. Ракишенъ	---	1	---	
50	с. Борово	---	1	---	
ВСИЧКО		30	23	---	

гр. Драма, 24. III. 1943 год.

за Окол. учил. инспекторъ,

Секретаръ:

Б. Терзиевъ
Б. Терзиевъ

НАРОДНИ ПРОГИМНАЗИИ, действовали презъ 1942/1943 год.

100

въ ДРАМСКА УЧЕБНА ОКОЛИЯ.

№ по редъ	Населени мѣста	Действовали у-ща презъ уч. 1941/942 год.	Новооткрити у-ща презъ 1942/1943 г.	Закрити у-ща /у-ща действовали презъ 941/942 уч.г., но закрити презъ 942/943 уч.год.	Забележка
1	с. Височень, Драмско	1	-	---	
2	гр. Драма -"	1	---	---	
3	с. Дрѣново, -"	---	4	4	
4	с. Егри-дере, -"	1	---	---	
5	с. Горенце, -"	1	+	---	
6	с. Карлъково, -"	1	---	---	
7	с. Кобалище, -"	---	1	---	
8	с. Плѣвня, -"	1	---	---	
9	с. Просѣченъ, -"	1	---	---	
10	с. Алистрати, Зилѣж.	1	---	---	
11	с. Клепушна, -"	1	---	---	
12	с. Зърнево, Неврокопска	1	---	---	
13	с. Старчище, -"	1	---	---	
14	с. Долно-Броди, -"	1	---	---	

гр. Драма, 24. III. 1943 г.

43	с.Гердеме	1	-	-
44	с.Ешекдере	1	-	1
45	с.Незвиренъ	1	-	-
46	с.Мусаджикъ	1	-	1
47	с.Хадживиренъ	1	-	-
48	с.Хебилъкой	1	-	-
49	с.Чалаба	1	-	-
50	с.Шагчи	1	-	-
51	с.Найбикъкой	-	1	-
52	с.Текедере	1	-	-
53	с.Ясжикъкой	1	-	-
II ДЕДЕАГАЧКА АДМИНИСТРАТИВНА ОКОЛИЯ.				
54	с.Аполосъ	1	-	-
55	гр.Дедеагачъ	1	1	-
56	с.Дикилигачъ	-	1	-
57	с.Макри	1	-	-
58	с.Кирка	-	1	-
59	с.Мести	-	1	-
60	с.Чобанъкой	-	1	-
61	с.Дервенъ	-	1	-

гр.Гюмюрджина, 28. III. 1943 год.

зам.ОКОЛИСКИ УЧИТ. ИНСПЕКТОРЪ,

СЕКРЕТАРЪ:

Ф.М.Шомовъ
/Ф.М.Шомовъ/

103

НАРОДНИ ПРОГИМНАЗИИ ДЕЙСТВОВАЛИ ПРЕЗЪ
1942/43 УЧЕВНА ГОДИНА ВЪ ГЮМЮРДЖИНСКА УЧЕВНА ОКОЛИЯ

По дъ	Населено мѣсто	Действували прогимназии презъ 1941/42 уч.година.	Новооткрити прогимназии презъ 1942/43 уч.година.	Закрити прогимназии/прогимназии действували презъ 1941/42 уч.година, но закрити презъ 1942/43 уч.г.	
I ГЮМЮРДЖИНСКА АДМИНИСТРАТИВНА ОКОЛИЯ.					
	гр.Гюмюрджина	1	-	-	забележка
	с.Шапчи	-	1	-	
	с.Кушланли	-	1	-	
II ДЕДЕАГАЧКА АДМИНИСТРАТИВНА ОКОЛИЯ					
	гр.Дедеагачъ	1	-	-	

гр.Гюмюрджина, 23. III. 1943 год.

зам. ОКОЛИЙСКИ УЧИЛ. ИНСПЕКТОРЪ:

СЕКРЕТАРЪ:

/Ф.М.Шомовъ/

105

ЧАСТНИ ПЪРВОНАЧАЛНИ УЧИЛИЩА ДЕЙСТВОВАЛИ ПРЕЗЪ 1942/43 уч.година
въ ГЮМЮРДЖИНСКА учебна околия.

Населени мѣста	Действували у-ща презъ 1941/42 уч. година	Новооткрити у-ща презъ 1942/43 уч. година.	Закрити у-ща /у-ща действували презъ 1941/42 уч.година, но закрити презъ 1942/43 уч. година.	
I Гюмюрджинска административна околия.				
гр.Гюмюрджина	3	-	-	Другадо не работят поради войната
с.Шапчи	-	1	-	
с.Сейменъ	-	1	-	
с.Салманли	-	1	-	
с.Моселимкьой	-	1	-	
с.Меше	-	1	-	
с.Калфа	-	1	-	
с.Голѣма Догандже	-	1	-	
II Дедеагачка административна околия				
гр.Дедеагачъ	-	1	-	

гр.Гюмюрджина, 23. III. 1943 год.

зам. ОКОЛИЙСКИ УЧИЛ. ИНСПЕКТОРЪ:

СЕКРЕТАРЪ:

№ по редъ.	Населени мѣста.	Действували у-ща презъ 1941/942 уч. година .	Новооткрити у-ща презъ 1942/943 уч. година .	Закрити у-ща /у-ща действували презъ 1941-42г. но закрити презъ 1942/43уч.г.	№
С ъ р с к а ѿдминистративна околия.					
1.	Гр. Съръ	1	3	-	<p>Топлюща въ 1941 Съръ</p> <p>Съръ</p> <p>Съръ</p>
2.	с. Горно-бращене	1	-	-	
3.	с. Долно-бращене	1	-	-	
4.	с. Мертатеве	1	-	-	
5.	с. Горно-броди	1	-	-	
6.	с. Дуглии	1	-	-	
7.	С. Прессеникъ	1	-	-	
8.	с. Мелнишчъ	1	-	-	
9.	с. Календра	1	-	-	
10.	с. Кула	1	-	-	
11.	В. Елшанъ	1	-	-	
12.	с. Кумлии	1	-	-	
13.	с. Чучулигово	1	-	-	
14.	С. Бникъой	1	-	-	
15.	с. Горна-камилла	1	-	-	
16.	с. Долно-жондосъ	1	-	-	
17.	с. Караджово	-	1	-	
18.	с. Неволень	-	1	-	
19.	В. Къспени	1	-	-	
20.	с. Долна-камилла	1	-	-	
21.	с. Гудели	1	-	-	
22.	с. Аго-махала	1	-	-	
23.	с. Какареска	1	-	-	
24.	с. Нова-махала	1	-	-	
25.	с. Салъ-махла	-	1	-	
26.	С. Кешели	-	1	-	
27.	с. Вейликъ-махала	1	-	-	
28.	с. Нехоръ	-	1	-	
29.	В. Субашъой	-	1	-	
30.	с. Дервишане	1	-	-	
31.	С. Саргусакли	-	1	-	
32.	с. Довиста	-	1	-	
33.	с. Вернаръ	-	1	-	
34.	с. Верджани	-	1	-	
35.	С. Тополяне	-	1	-	
36.	С. Кавакли	1	-	-	
37.	с. Христосъ	1	-	-	

Събрани:

26

14

Гр. Съръ, 26. III 1943 г.

ОКОЛ. УЧИЛ. ИНСПЕКТОРЪ:

/ Б. Богдановъ /

Населени места .	Действували у-ща презъ 1941/942 уч. година .	Новооткрити у-ща презъ 1942/943 уч. година .	Закрити у-ща /у-ща действували презъ 1941/942 уч.г. но закрити презъ 1942/43 уч.г.	Забел.
Дем.-хисарска административна околия .				
Гр. Демирхисаръ	1	-	-	
с. Чифлиджикъ	1	-	-	Основно съ програм.
с. Еленица	1	-	-	
с. Рупелъ	1	-	-	
с. Радово	1	-	-	
с. Латрово	1	-	-	
С. Джумая	1	-	-	
с. Хазнатаръ	1	-	-	Основно съ програм.
С. Статкьово	1	-	-	
с. Ерникьой	1	-	-	Основно съ програм.
с. Баракли	1	-	-	
с. Силона	-	1	-	
С. Крушево	1	-	-	
с. Кърчево	1	-	-	Основно съ програм.
с. Цървице	1	-	-	
С. Ченгелъ	1	-	-	
с. Драготинъ	-	1	-	
С. Вѣтрень	-	1	-	
с. Юрцитъ	-	1	-	
С. Гара-вирония	1	-	-	<i>Мина вѣтъ отъ 14.02.1943г.</i>
с. Голѣма-махаля	1	-	-	
с. Мръсна	1	-	-	Основно съ програм.
с. Норлида	1	-	-	
с. Хаджи-бейликъ	1	-	-	
б. Ливадово	-	1	1	
с. Вутково	1	-	-	
с. Мандра	1	-	-	
с. Старошево	-	1	-	
С. Горни-порой	1	-	-	
с. Долни-порой	-	1	-	Основно съ програм.
с. Гара-порой	-	1	-	
с. Липовъ	-	1	-	
с. Матница	-	1	-	
С. Саваякъ	1	-	-	
с. Камарето	1	-	-	Основно съ програм.
с. Кюприя	1	-	-	
с. Лѣхово	1	-	-	
Събрани:	27	10	-	Мина вѣтъ отъ 14.02.1943г.
Хисарска адм. околия	26	14	1	
			1	

СЕКРЕТАРЪ: *Велико 53*
Велико 53

Самостоятелни НАРОДНИ ПРОГИМНАЗИИ ДЕЙСТВУВАЛИ ПРЕЗЪ
1942/943 учебна година въ С Ъ Р С К А УЧЕБНА ОКОЛИЯ .

Населени мѣста.	Действували прогимназии презъ 1941/942 уч.година.	Новооткрити прогимназии презъ 1942/943 уч.година.	Закрити прогимназии / прогимназии действували презъ 1941/942 уч.г. но закрити презъ 1942/43 уч.г.	Забележка.
Гр. Съръ .	-	1	-	Прогимназиитѣ сѣ действували и презъ 1941/42 уч.год., но, ведно съ първонач.у-ща, като основни у-ща.
с.Ченгелъ,Д.хисарско.	-	1	-	
Всичко:	-	2	-	

Гр. С ъ р ъ , 26.ІІІ.1943 г.

Околов. инспекторъ:

Застапува:

[Red signature]

[Blue signature]

....

Αρ. 14

Πίνακας με τη βαθμολογία των εκπαιδευτικών ανά εκπαιδευτική επαρχία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ξάνθης, για τη σχολική χρονιά 1941-1942. Πρωτόκολλο αρ. 3 από την τρίτη συνεδρίαση του Περιφερειακού Συμβουλίου Σχολικών Επιθεωρητών Ξάνθης, Φ 798, οπ. 2, α.ε. 48, σ. 14

-14-

Υπόμνημα	Αριθμοί	Ποσοστά						Αριθμοί	Ποσοστά	Μεταβολή	
		3	3.33	3.67	4	4.33	4.67				5
α) Πηλοκαρμική γραμμή											
Τομογράφος	7	6	4	5	8	2	8	3	43	4.02	39
Γραμμά	7	-	1	6	20	8	9	18	62	4.38	-
Καλαμιά	-	-	-	-	-	2	1	3	6	4.74	-
Κραυμπίδα	8	4	-	1	26	6	5	5	55	4.01	17
Εθρσα	7	3	-	10	43	15	5	17	100	4.20	-
Σύνολο	29	13	5	22	97	33	28	46	366	4.27	36
β) Αποκαταστατική γραμμή											
Τομογράφος	2	-	-	-	-	-	3	1	6	4.24	-
Γραμμά	1	-	-	1	3	4	5	8	20	4.58	1
Καλαμιά	1	-	-	-	-	2	-	1	4	4.55	-
Κραυμπίδα	-	-	-	-	2	-	1	1	4	4.41	-
Εθρσα	1	1	-	-	5	2	-	6	15	4.40	1
Σύνολο	5	1	-	1	10	8	9	17	51	4.47	2

Εάντε είναι μετρίως ποικιλία βού, 38. κεζ -
 γόβη γραμμή, κομμο, κωμο γενεαμετα, γα κρήν
 κτήν γενεαμεταβόλως, κ κομμο οι γενεά οι εδ ποικί -
 σουν οδύνη γενεά κ γενεαμετα, γενεαμετα
 εκλεμ ε γόβη οι γενεά κ γενεαμετα?

Πο μ. 4.

A.

Η κεντρική γραμμή εκλεμ κωμο βζ μετρίως
 σκευασημωτο γουαζο κ σκευασημωτο γενεαμετα
 κ σκευασημωτο πο κεντρική γραμμή γενεαμετα 49

Αρ. 15

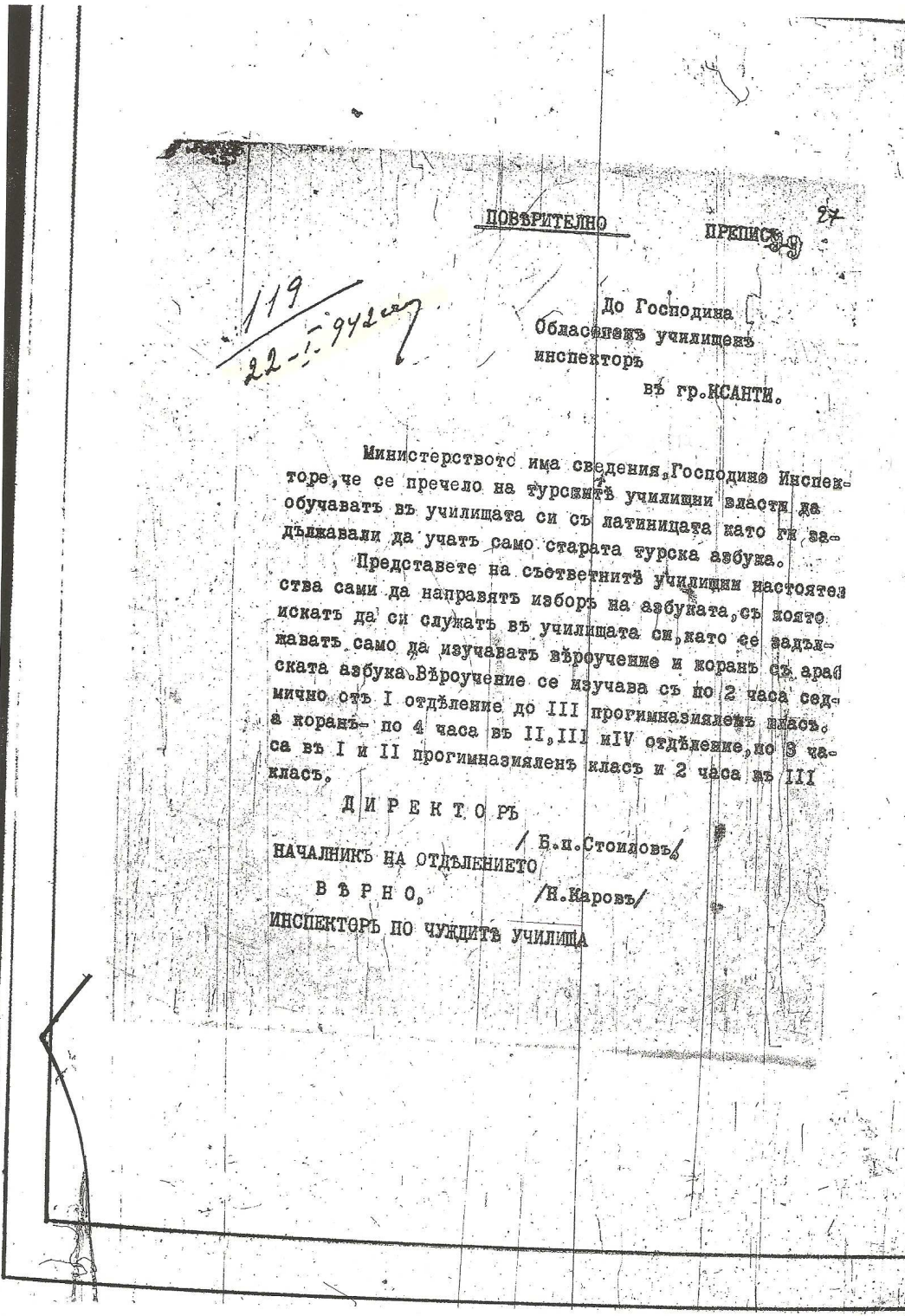
Επιστολή του Διευθυντή του Τμήματος Βασικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, Β. Στοϊλοφ, προς το Υπουργείο Εξωτερικών και Θρησκευμάτων σχετικά με τα τουρκικά ιδιωτικά σχολεία, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 15

42

МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ ДИРЕКЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕ ЧАСТНИ УЧИЛИЩА № 2472 70 ⁰⁰ 1947 год СОФИЯ	До Министерство на Външните работи и на изповяданията Дирекция на изповяданията ТУКЪ
На № 32515 - 43 -V	
<p>Министерството на народното просвещение има чест да уведоми Министерството на Външните работи и на изповяданията, че са издадени позволители за учителстване в новостроените турски училища в Елбмориста на доста учители от турски произход.</p> <p>Пъкони от бившите учители в турските училища са си позволили да учителствуват, преди да се снабдят с позволители от Министерството. Служителите са поканени чрез Областния инспектор да направят постъпки, за да се снабдят с позволители за правоучителстване.</p> <p>На няколко души Министерството отказва да издаде позволители, понеже сведенията на Министерството са, че те нямат дълбочински разбирания.</p>	
ДИРЕКТОРЪ	/В.п. Стоилова/
НАЧАЛНИКЪ НА ОТДЕЛЕНИЕТО	

Αρ. 16

Επιστολή του Διευθυντή του τμήματος Βασικής Εκπαίδευσης και του Επιθεωρητή των Ιδιωτικών Σχολείων του Υπουργείου Εθνική Παιδείας προς τον περιφερειακό σχολικό επιθεωρητή Ξάνθης, σχετικά με το αλφάβητο που χρησιμοποιείται στα τουρκικά σχολεία, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 27

Αρ. 17

Αντίγραφο του Υπομνήματος της τουρκικής πρεσβείας στη Σόφια προς το Υπουργείο Εξωτερικών και Θρησκευμάτων, με το οποίο στιγματίζεται η δράση του Ιζέτ Μουσάνοφ, σχετικά με τη χρήση του αραβικού αλφαβήτου κατά τη διδασκαλία στα τουρκικά σχολεία, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 29. Στην επόμενη σελίδα υπάρχει η μετάφρασή του στα βουλγαρικά, Φ 177, οπ. 2, α.ε. 1389, σ. 30

75
44

T.C.
SOFYA KİÇİLLİĞİ

- copie -
102-29

A i d e - M e m o i r e .

Le nommé Izzet, mentionné dans la lettre personnelle, adressée à S.E. Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères et des Cultes, le 14 Janvier a.c. continue ses agissements. Il a même réussi à faire adopter l'emploi des caractères arabes dans les trois premières classes de l'école centrale de Gumurdjina.

Sofia, le 24 Mars 1942.

Au Ministère Royal
des Affaires Etrangères et des
Cultes,
En Ville.

ТУРСКА ЛЕГАЦИЯ
С о ф и я.

103-30

ПА М Е Т Н А Б Е Л Е Ж К А.

Лицето Изетъ, поменато въ личното писмо, отправено на 14 януарий т.г. до Негово Превъзходителство г.Министра на външнитъ работи и на изповѣданията, продължава своитъ действия. То даже е успѣло да направи, да се възприеме употребата на арабското писмо въ третъ първи класа на централното училище въ Гьмюрджина.

С о ф и я, 24 мартъ 1942 година.

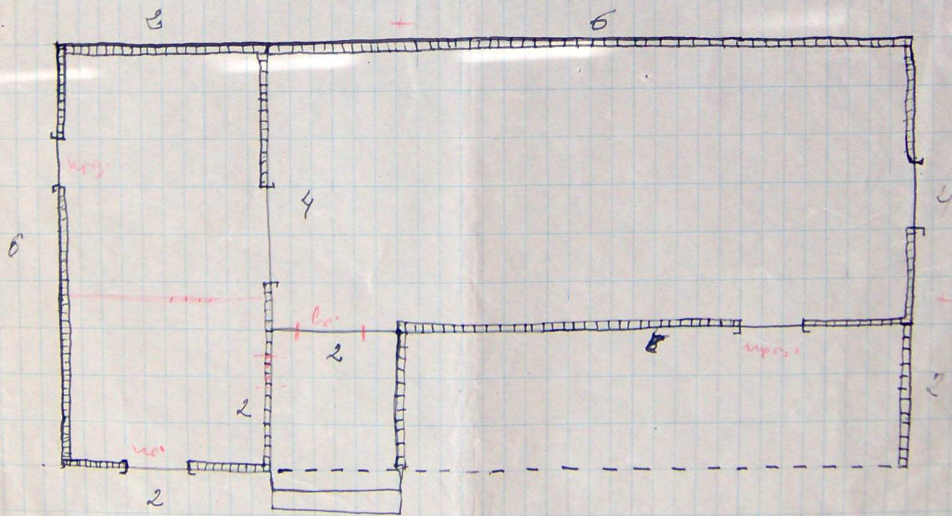
До Царското Министерство на
външнитъ работи и на изповѣданията.

Т у к ъ.

Ръководство

за училищното помещение (бивши веруци
посей) въ с. Хожово-дере.

1. Общо засирано място : 6 на 8 м. или 24 кв. м.
2. Незасирано място има , но е много скръбно.
До постройката има малко равно място , което е бе-
ло иравнено още селяниит.
3. Постройката има две сиваи . Едната е дълга
6 м. широка 4 м. и има два прозореца и две врати.
Другата е дълга 6 м. широка 2 м. и има два
прозореца и една врата . Предъ голъта сива има
покрито , но не заградено съ сиваи място съ размери
2 на 4 м.
4. Рисуа на постройката .

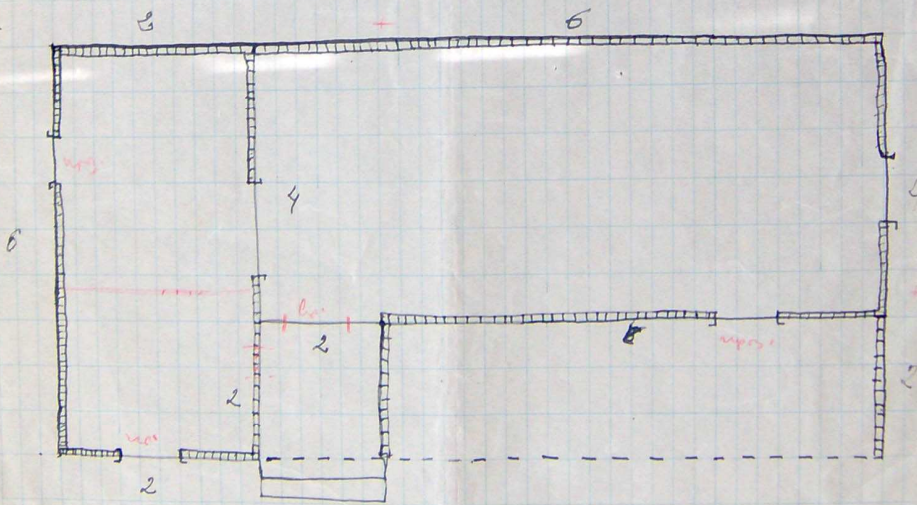

Забележка . Друга такава постройка сиваи , която
ди могла да се приспособи за училище въ общината
и т.н.

Рвѣдениѣ

за училищното помещениѣ (бившиѣ турски
посей) въ с. Кочанъ-дере.

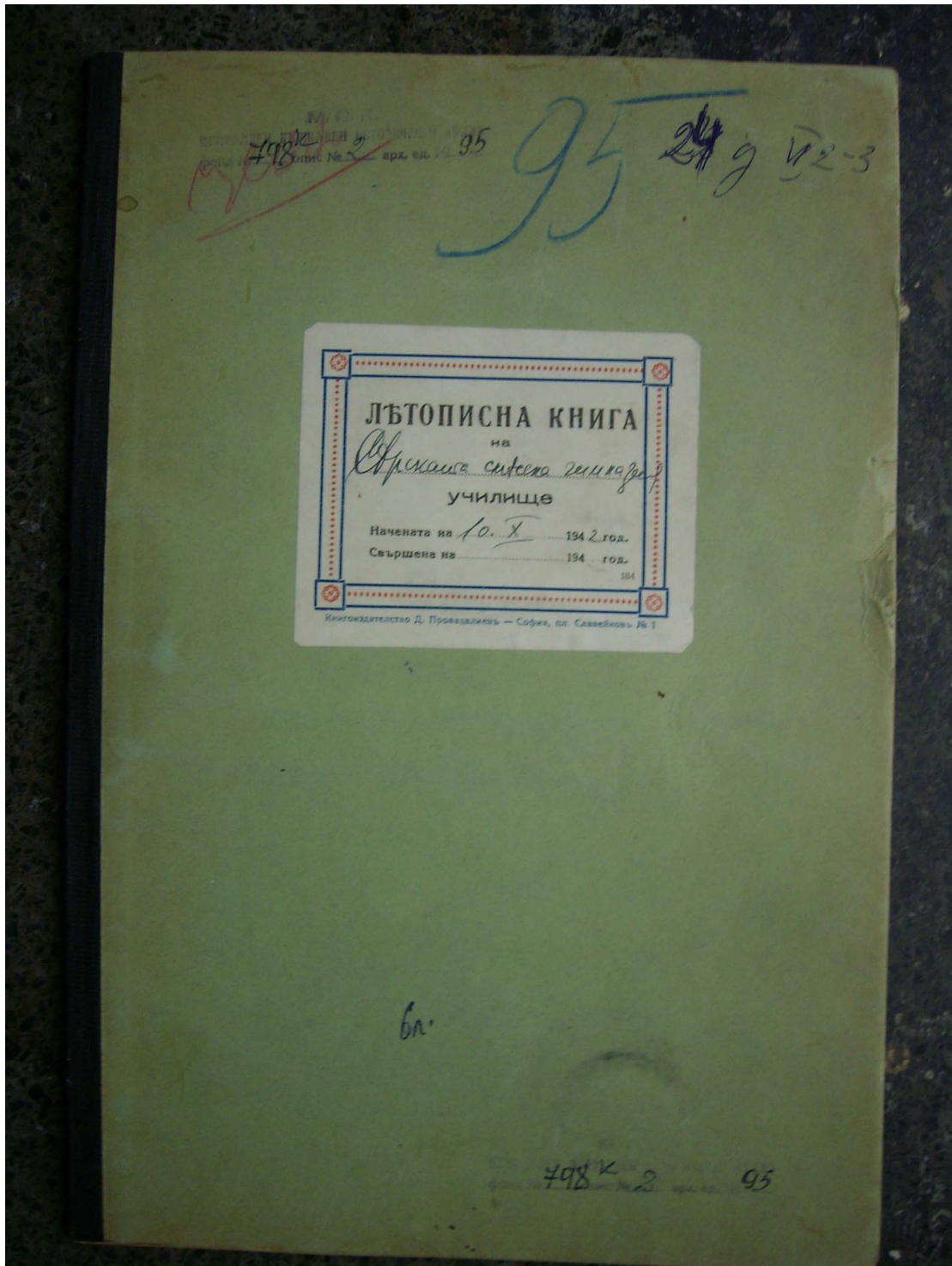
1. Общо засѣроено мѣсто: 6 на 8 м. или 24 кв. м.
2. Незасѣроено мѣсто има, но е много сѣроино.
Во постройката има малко равно мѣсто, колѣто е да-
ло изравнено отъ селяниитѣ.
3. Постройката има две стѣни. Едната е дълга
6 м. широка 4 м. и има два прозореца и две врати.
Другата е дълга 6 м. широка 2 м. и има два
прозореца и една врата. Предъ конѣта мѣстѣ има
покрѣто, но не заградно съ стѣни мѣсто съ размери
2 на 4 м.
4. Рисуѣ на постройката.

Забележка. Друга такава изощавена сграда, която
би могла да се приспособи за училище въ общината
ни има.

Αρ. 19

Το Ημερολόγιο του μεικτού γυμνασίου Σερρών (Φ 798, σπ. 2, α.ε. 95)

Ар. 20

Η σελίδα 4 από το Ημερολόγιο του μικτού γυμνασίου Σερρών. Αναγράφεται ο αριθμός των μαθητών ανά τάξη, κατά την πρώτη χρονιά λειτουργίας του γυμνασίου, και η κατανομή των μαθημάτων στους καθηγητές, Φ 798, оп. 2, а.е. 95, с. 4

Дата на записването	По-важни събития и явления, които имат връзка с училището (по учебни години)	Забележка
	<p>През тази учебна година се завършва 277 учебни занятията в 7. класови класове следва: IV $\frac{1}{p}$ - 43, V - 48, VI $\frac{1}{p}$ - 33, VI $\frac{2}{p}$ - 33, VII - 43 и VIII клас 32 учебника. Искане от директорът да се съдени в момента и момента.</p> <p>Решението през учебната година:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. По български език: В. Филиповичка и Люба Христева 2. По сръбски език: Росианкина Димитрова 3. По математика и физика: Динка Сърдиванова и Ан. Раева 4. По история и география: Тенко Димитрова 5. По сръбски език: Фв. Трапанова 6. По сръбски език и физика: Ан. Дамаскович 7. По физика и речна физика: Терзи * Росианова 8. По химия и музика: Теракия Трапанарова 9. По история и география: Модири Миликович 10. Физика и история: Д-р Вера Иванова Славкова <p>Учебният материал се водят по списъци на предметите и списъци за всички учебници, подготвени в началото на учебната година. Вече подготвени списъци по 33 класови учебници, които вече имаха и на ги през учебната година.</p>	
3. IV.	<p>Декември 3-ти, Визитацията на Ш. В. Цорл и обикновеният посетител и независимостта се отбелязва с подготвянето на програмата на класа „Календарен обзор“.</p> <p>Всички учебници обикновеният клас, много упражнения, които вече и вече имаша към днес в края на учебната.</p>	
1. XI.	<p>Декември 1. посещение - коледният буден се отбелязва с всяка програма. На програмата за всяка класовата програма от миналата организирана и направена особено внимание на упражняване и упражняване в своята собственост и маркировка</p>	

Ар. 21

То еρωτηματολόγιο που συντάξε η Εκπαιδευτική Επιτροπή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας για την εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, Φ177, оп. 3, а.е. 2665, σс. 63 - 64

С Х Е М А

на точките, които следва да бъдат проучени и разработени от Министерството на народното просвещение по отношение на Еѳломорието, именно съ оглед на онова, което е било направено въ просветно отношение през периода на гръцкото управление /1913-1941/, и на онова, което е било направено през периода на българското управление /отъ м.априль 1941 г. насамъ/.

1. Какъв е билъ броятъ на българскитѣ основни и класни училища въ Еѳломорието въ навечерието на Балканската война /1912 год/.
2. Какъв е билъ броятъ на преподавателския персоналъ въ българскитѣ основни и класни училища въ Еѳломорието въ навечерието на Балканската война.
3. Какъв е билъ броятъ на ученицитѣ, посещавали българскитѣ основни и класни училища въ Еѳломорието въ навечерието на Балканската война.
4. Броятъ на основнитѣ училища къмъ 1921 г. /поотдѣлно за областта между Марица и Места и областта между Места и Струма,
5. Колко основни училища сж били отворени отъ гръцката властъ презъ периода отъ 1921 до 1941 г. /поотдѣлно за дветѣ области/.
6. Колко основни училища сж отворени отъ българската властъ презъ времето отъ априль 1941 г. насамъ /поотдѣлно за дветѣ области/.
7. Сждитѣ данни/матр въ п.п.4-6/ да се дадатъ за срѣднитѣ училища.
8. Сществували ли сж забавачници въ Еѳломорието къмъ края на м.мартъ 1941 г. и колко.
9. Отворени ли сж забавачници отъ българската властъ въ Еѳломорието следъ м.априль 1941 г. и колко. Да се посочи броятъ на децата, занимавани въ тая забавачница.
10. Мѣрки за подпомагане на беднитѣ ученици презъ време на гръцкото управление /1921-1941/.
11. Мѣрки за подпомагане на беднитѣ ученици презъ време на българското управление /отъ м.априль 1941 г. насамъ/.
12. Мѣрки за насъдъчване посещаването на училищата презъ време на гръцкото управление /1921-1941/.
13. Сждо презъ време на българското управление /отъ м.априль 1941 г. насамъ/.
14. Резидатни ученически трапезарии презъ време на гръцкото управление /1921-1941/.
15. Сждо презъ време на българското управление /отъ м. априль 1941 г. насамъ/.
16. Брой на сждествуващитѣ читалища и обществени библиотеки въ Еѳломорието презъ време на гръцкото управление /1921 1941 г./

64

17. Брой на основните читалища и обществени библиотеки през време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

18. Съществували ли сж градеки общински театри и колко, субсидирани отъ държавата или общинскитѣ власти, презъ периода на гръцкото управление /1921-1941/.

19. Създадени ли сж театрални групи и колко, субсидирани отъ държавата или отъ общинската власть, презъ време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

20. Съществували ли сж въ Бѣломорието и колко народни университети, подкрепяни отъ държавата или отъ общинската власть, презъ периода на гръцкото управление /1921-1941/.

21. Действували ли сж въ Бѣломорието подобни народни университети и колко, подкрепяни отъ държавата или отъ общинската власть, презъ време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

22. Какви други културни прояви /художествени изложби, сказки, концерти и пр./ сж били поощрявани отъ страна на властта въ Бѣломорието презъ периода на гръцкото управление /1921-1941/.

23. Сжщо презъ време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

24. Съществували ли сж въ Бѣломорието /колко и какви/ спортни организации, контролирани, подкрепяни и насърдавани отъ властта, презъ периода на гръцкото управление /1921-1941/.

25. Сжщо и презъ време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

26. Сравнение между кредититѣ, отреждани и изразходвани отъ държавата за просвѣтни нужди въ Бѣломорието, презъ време на гръцкото управление /1921-1941/ и презъ време на българското управление /отъ м.април 1941 г.насамъ/.

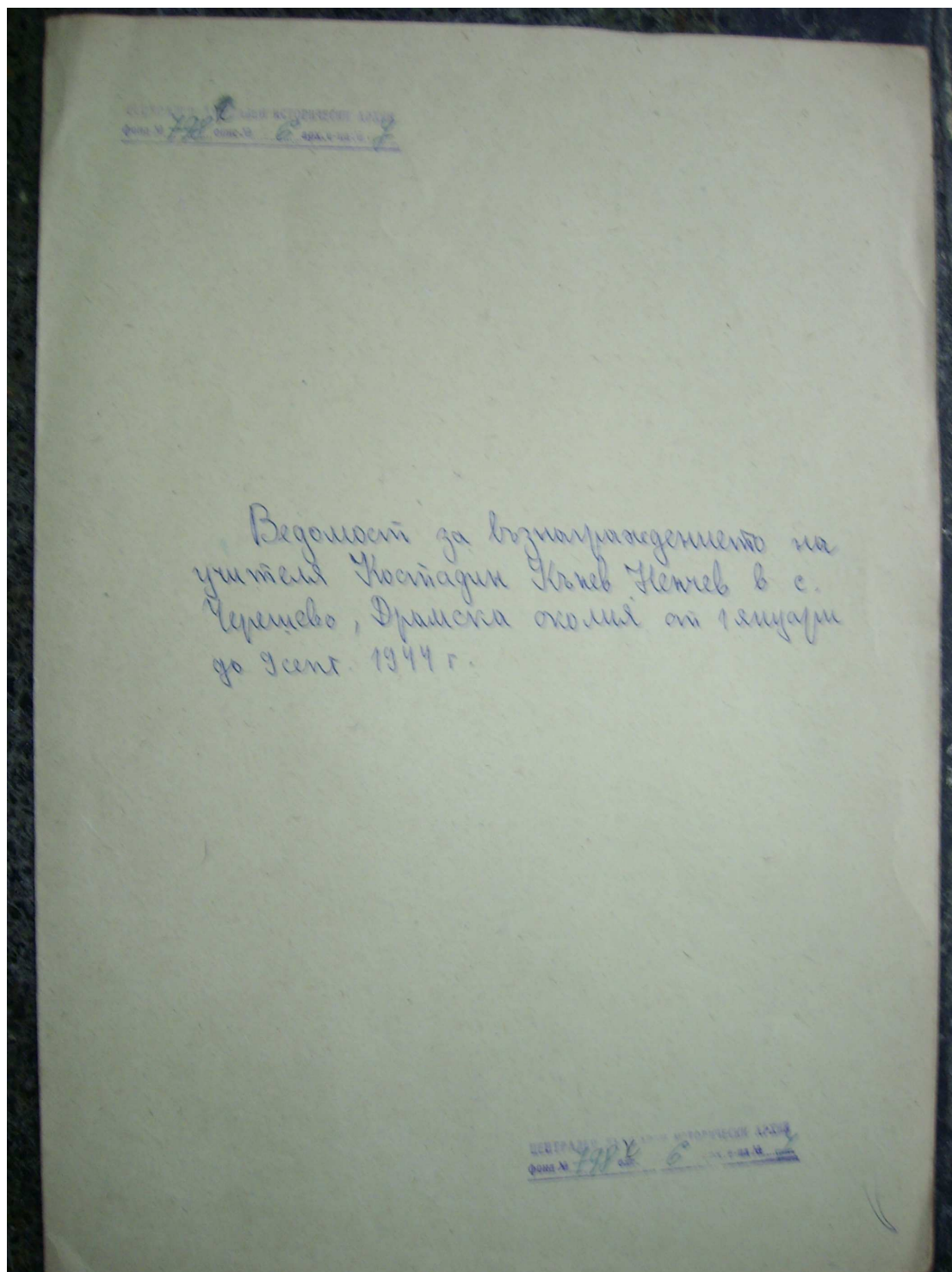
ЗАВЪЛЪЖКА - Набелязанитѣ по-горе точки не изчерпватъ материята и тѣ могатъ да бждатъ допълнени въ зависимостъ отъ разполагаемитѣ данни. Налага се, обаче, даннитѣ да бждатъ абсолютно точни, като за тѣхното събиране бждатъ използвани - по отношение на периода на гръцкото управление - заваренитѣ на самото мѣсто архиви и документи на гръцкитѣ власти.

Желателно е сжщо да се приложатъ, ако има такива, характерни фотографически снимки отъ естество да илюстриратъ усилията, положени отъ българската държава, въпрѣки военното време.

/./

Αρ. 22

Φάκελος με την εντολή πληρωμής δασκάλου του δημοτικού σχολείου στο χωριό Τσερέσοβο (Παγονέρι) του νομού Δράμας, για το διάστημα 1 Ιανουαρίου - 9 Σεπτεμβρίου 1944, Φ798, οπ. 6, α.ε. 7

Βεβαιωστέη για βεζναγματοδεκμεντο να
γυμνασια Κοστωδισκη Κοστωδ Ηερωδ β ε.
Τερεσοβο, Δραμσκα οκωμια απ 1 Ιανουαριου
9ο Σεπτε. 1944 γ.

Обр. № 23 (св. 162 от правилища за Б. О. П.)

Министерството за външни работи, обществени работи, селскостопанство и търговия

Платежна заповед № _____ Бюджет за 194 год.

отъ _____ 194 год. *Министър-председател* _____

за *240* лева *отдел* _____

ВЕДОМОСТ

за заплатите на служителите при *Общински възстановителски работници в с. Черешово, Врашка*

за месецъ *15* _____ 194 г.

Увбравям, че означенитъ въ тази ведомостъ прослужени години и семейно положение на служителитъ, както и всички други данни сж вѣрни и че служителитъ иматъ право да получатъ вписанитъ въ нея суми за служенето имъ презъ месецъ _____ 194 год.

Сумата, която следва да се отпусне за това възлиза на *240* лева *за заплати, не включващи държавни*

Сумата отъ лева _____ 194 год.

Сумата отъ лева _____ 194 год. получа

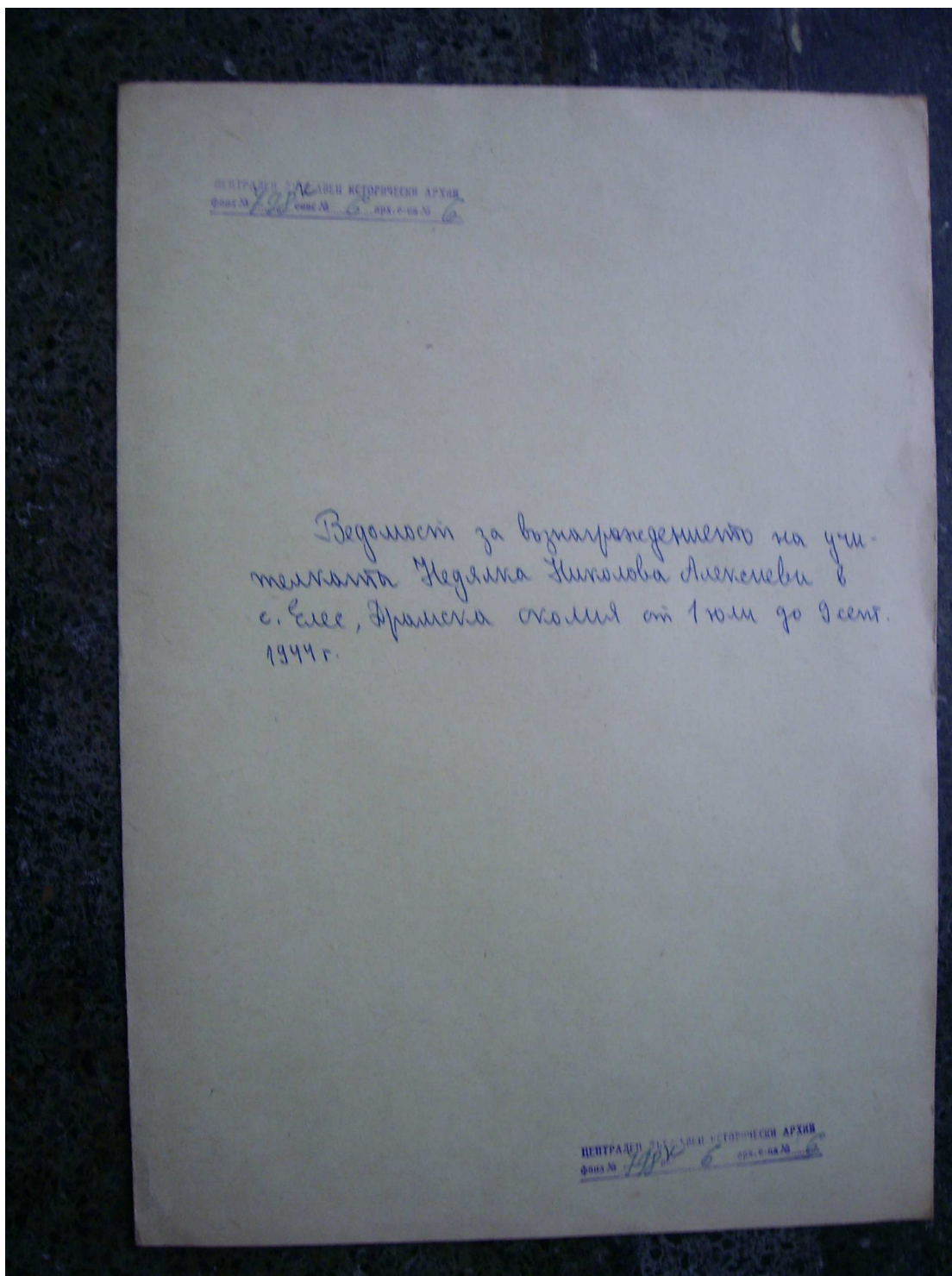
Подписъ: _____

1) Иметъ, началникъ и пр — 2) Бирникъ, касиеръ и пр.

№ по редъ	Име и презиме	Длъжностъ	Колко дни е служителъ	Прослужени години за повишение	МЕСЕЧНА ЗАПЛАТА			Следва се заплата за изслужено време	Семейно положение	РАЗН				
					Основна	За повишение	Всичко			3 мес. по месечна сума за семейно положение и сума за изслужено време				
										лева	лева	лева	лева	лева
1	<i>с Черешово, Врашки окръг</i> Христова Елена Делева м.п. Училище	<i>Уч.</i>			300	-	300	240						

Αρ. 23

Φάκελος με την εντολή πληρωμής δασκάλας του δημοτικού σχολείου στο χωριό Έλες του νομού Δράμας, για το διάστημα 1 Ιουλίου – 9 Σεπτεμβρίου 1944, Φ798, οπ. 6, α.ε. 6

Αρ. 24

Οι σελίδες 87-88 από το Βιβλίο Μισθοδοσίας των καθηγητών του μεικτού γυμνασίου Σερρών, Φ798, οπ. 2, α.ε. 115, σσ. 87-88

Σέρρονα σ.μ. Σιπταριού

19		20		21		22		23		24		25		26		27		28		29		30		31		32		33		34		35		36		37		38							
У Д Р Ъ Ж К И										Временно увел. в доб. Взыск.										Дополнительно взыскание										Всего долгов взыскание										36		37		38	
За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия		За Пособия					
лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.	лв.	гр.						
<p><i>Μ. Αιτωλική Ζαχαράς № 1</i> <i>σύνολο 1944 τωδ</i> <i>λεβα</i></p> <p style="text-align: right;"><i>Επιστολή για 1944 τωδ.</i> <i>21.990</i></p> <p style="text-align: center;">Βεβαιώσεις</p> <p><i>για κατοχή και διακίνηση σιμωμάτων</i> <i>και Σέρρονα σ.μ. Σιπταριού για Μ. Α. Οκτωβρίου</i> <i>и Νοεμβρίου 1944 τωδ</i></p> <p><i>Προς οφειλά συνολο 21,990 λεβα</i> <i>Σταθός σε δαπάνη και ποσοδα</i> <i>Σταθός (τοφ. 13, 14)</i> <i>για κατοχή και διακίνηση 21,990 λεβα</i></p> <p><i>Κριση σιμωμάτων συνολο 10 λεβα</i> <i>1) 1/2 για Μ. Αιτωλική Ζαχαράς</i> <i>2) 1/2 για οδυσσεύς Κωδ. 1000000</i> <i>3) 1/2 για Σρ. η. Γοσβίκα</i> <i>4) 1/2 για Ζαχαρά Σιπταριού</i> <i>4) 1/2 για οδυσσεύς σιμωμάτων</i> <i>5) 1/2 για κατοχή και διακίνηση</i></p> <p style="text-align: right;">62 62 62 141 585 912</p>																																													
																				Подпись																				36		37		38	
																				ЗАБЕЛЕНКА																									

№ по разв.	Име и презиме	Должность (за кого учтен главный предмет)	Средний оклад за месяц, руб. и копейки (в скобках)	Календарные дни в служебном отпуске	Положенные выплаты за отпуск	МЕСЯЧНАЯ ЗАПЛАТА				Средний помесячный	Р И З Н И							
						Основа	За командировки	Увеличение 50, 75 и 100 %	Всего		5-ая ст. 107, на отпуск		6-я ст. 107, на отпуск		7-я ст. 107, на отпуск		8-я ст. 107, на отпуск	
											лева	руб.	лева	руб.	лева	руб.	лева	руб.
1.	Асанов Александр Иванович	директор	(5000)	15	2700	300	600	3600	неисполн.	360	54	238	46	-	-	-	-	
2.	Богданов Владимир	участник	(5000)	10	3333	333	-	3666	неисполн.	-	55	192	40	-	-	-	-	
3.	Смирнов Александр	участник	(5000)	7	2767	33	-	2800	неисполн.	225	34	128	25	-	-	-	-	
4.	Морозов Владимир	участник	(5000)	30	3000	-	-	3000	неисполн.	24	98	150	30	-	-	-	-	
-	-	-	-	-	1200	500	600	1400	-	585	126	141	-	-	-	-	-	

учения за насъзнаването им на здрава практически-учедна основа;

4. че е необходимо да се съберат сведения за най-скоро време за действителния брой на подготвените на задължително учение деца от всички народности по-основно и по-подробно за българските си отдели да се определят целият цялост за идната година (учедна);

5. че трябва да се приведат в известност всички училищни институции и в връзка с това да се вземат мерки за подготвяне училищните условия редовното започване на учебните занятия в началото на идната учебна година;

6. че в помощ на подготвителната работа от медици на народностния изневъд трябва да се организират обществено-просветни мероприятия.

Реша:

1. Да се открият курсове по Български, родна история и география в всички селища на областта, където има българи и където от подготовка е по-рано езиковият паракетния; за целта т.т. инспекторите да направят в най-скоро време проучвания и докладват в областната училищна инспекция.

2. Да се съберат сведения за подготвените на задължително учение деца от всички народности, а по-подробно да се взе от българската народност, по изработени от инспекторския екип образци; за целта т.т. инспекторите да посетят ако не всички общини, то поне там, където има българско население.

3. Все за същата цел да се изиска от Министърството да бъдат командирани по двама учителя за първи помощници на областните училищни инспектори и по един на всеки две или три общини; също да бъдат командирани и още учители, прикрито първоначално, за

руководители на хуровете и по една поне учителка - ръководителка на действащата градина за всеки град.

4. Да се направят посетения преди летените ваканции части да бъдат поставени на разположение на Областната училищна инспекция училищни - вилници до идването на командировани учители.

5. Да се приведат в извешност училищните сгради, посещуваща, помалала, библиотеки и недвижими имоти и да се повтарят на г.г. председателите на учил. настоятелства - членовете до идването на постоянна училищна власт.

6. Да се проучат условията за организиране на културно - просветни начинания - читалища и др. т. и там, където е възможно, да бъдат основани такива.

По повод "разни" се повдигна въпроса за снабдяване на г. Областни училищни инспектори и околийските училищни инспектори с превозни средства, и като се взема предвид, че тези липсват изобщо едновременно средства и че икономията за обзавеждане е извешна и познати, съветите реших да помоли почитаемото Министърство на народното просвещение да снабди г. Областни училищни инспектори с бързо превозно средство, през което само би могли да обиколят големата по площта област, и да молят г. Управителя на Областния да нареди до представителите на държавните служби, разполагащи с превозни средства, да бъдат в целта на околийските училищни инспектори.

Бреглив от настоящия протокол да се изпрати в Министерството на народното просвещение - Дирекция на основното образование - за сведение.

Председател - Обл. учил. инспектор:

Членове: [Signature] Секретар: [Signature]

Αρ. 26

Η τελευταία αναφορά του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης, Γκ. Ναλμπάντοφ προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, για την κατάσταση στην εκπαιδευτική περιφέρεια Ξάνθης, Φ177, οπ. 3, α.ε. 2665, σ. 52

№ 2754
5. 11. 44.

Бърво.
ПОВЕЛИТЕЛНО.

52

До Господина
МИНИСТРА НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
/Дирекция на осн. образование/
С О Ф И Я.

ГОСПОДИНЪ МИНИСТРЕ,

Последните събития внесоха една чувствителна промяна в духа и настроението на българското население в Бълморие.

Чуждата пропаганда, която намира широк прием и ревниви агенти в ердъ инородното гръцко население, намъри благодатна почва в размяната се психика на нашето население и нанесе в последните дни голъми поражения върху духа му. Съ болка на сърцето, съ прискърбие ще тръбва да признаемъ, че ние, българитъ отъ Бълморие, се оказаме недостатъчно духовно устойчиви, за да удържимъ това последно изпитание и да противопоставимъ на вражеската пропаганда твърдината на нашия духъ и непоколебимата вѣра в тържеството на българската правда. Разпространяванитъ най разнообразни и често пъти небивало фантастични и противоречещи както помежду си, така и съ фактитъ и съ здравия човъшки разумъ слухове жадно се поглъщатъ отъ всички безъ всяква критична преценка и хвърлятъ в тревога цѣлото българско население. На лице сж вече известни явления на истинска паника. Усилията на властѣта да внесе известно успокояване не винаги даватъ задоволителни резултати. До известна степенъ тая тревога се засилва и отъ лошитъ перспективи, които се очертаватъ, ако евентуално се наложи да освободимъ областѣта; лошата връзка съ вътрешностѣта на страната, липсата на достатъчни превозни сръдства и пр.

Всички българи, малки и голъми чиновници, стопански дейци и свободни професии-бързатъ да евакуиратъ в вътрешностѣта на страната ни семействата си и частъ отъ покщнината и инвентара си. Страхотни и неопи суеми сцени се разиграватъ предъ автомобилнитъ агенции и военнитъ автомобилни гаражи-сцени, които страшно много излагатъ честѣта и престижа ни предъ инородното население. Последното вече тържествува. Наблюдавайки това паническо бѣгство на българитъ, гръцитъ считатъ, че е дошълъ вече краятъ на българското владичество и че отново се възстановява гръцката власт надъ областѣта.

При това положение, когато почти всички български семейства се изтеглятъ за единъ по-късъ или по-дълъгъ периодъ отъ време къмъ вътрешностѣта на страната, когато почит. Министерство нареди премѣстенитъ в новосвободенитъ земи учители да не заминаватъ до второ нареждане, когато и голъма частъ отъ учителитъ, намиращи се в областѣта, отпътуваха съ мое разрешение за старитъ предѣли на страната, смѣтамъ, че на 15 септемврий т.г. не ще можемъ да започнемъ редовни учебни занятия, а не щ ще могатъ да се произведатъ и насроченитъ презъ н. септемврий изпити.

Ето защо, моля почит. Министерство да разреши, щото учебнитъ занятия в повѣрената ми областъ да започнатъ на 1 октомврий т.г., ако събитията и международното положение позволятъ това. За следъ 1 октомври да се отсрочатъ сждо всички насрочени изпити.

ОБЛАСТЕНЪ УЧИЛ. ИНСПЕКТОРЪ:
/Г. Палвантовъ/

Ар. 27

Η πρώτη σελίδα από την επιστολή του περιφερειακού σχολικού επιθεωρητή Ξάνθης προς την Εκπαιδευτική Επιτροπή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, με τα συγκεντρωτικά στοιχεία από όλες τις εκπαιδευτικές επαρχίες της περιφέρειας, Φ177, оп. 3, а.е. 2665, σ. 53

53

Гръцкото училище.

До Господина
МИНИСТРА НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
/Учебен комитетъ/
с. ДОЛНА БАВЯ, ИХТИМАНСК

Представямъ на почитаемото Министерство сведения за състоянието на културно-училищното дѣло въ Бѣломорската областъ до 1912 год, през време на грѣцкия режимъ и презъ периода на нашето управление отъ 1941 год. насамъ, по дадената отъ Министерството на нар. просвѣщение схема-въпросникъ.

1. Въ надвечерието на Балканската война въ Бѣломорието-и то въ границитѣ на днешната Бѣломорска областъ, е имало 112 български народни основни училища, 12 класни такива и 1 сръбно педагогическо училище въ гр. Съръ. /Тукъ не са вклучени сведенията за Софлийска, Димотишка и Караагачка околии.

2. Точниятъ брой на учителитѣ въ основнитѣ и класни училища въ надвечерието на Балканската война не ни е известенъ, защото статистическитѣ сведения за това време се намиратъ въ екзархийскитѣ архиви на Св. Синодъ. Отъ събранитѣ тукъ данни, обаче, се установява, че приблизителниятъ брой на основнитѣ учители е възлизалъ на около 350 учители, този на класнитѣ-на 80-90, а броятъ на учителитѣ въ педагогическото училище въ гр. Съръ е билъ 15 души.

3. Липсватъ сведения и за броя на ученицитѣ въ тия училища. Пакъ отъ събранитѣ сведения се установява, че броятъ на ученицитѣ въ българскитѣ народни основни и класни училища е надхвърлялъ 15,000 деца-малко подъ броя на турчетата въ Зап. Тракия, но далече надъ този на гърчета и др. народности както въ Тракия, така и въ Изт. Македония. Въ Драмско, Сърско, Зилиховско, Дем. Хисарско и Зърневско броятъ на грѣцкитѣ училища и на дацата гърчета е билъ незначителенъ въ сравнение съ този на българскитѣ училища и ученици. Това е съответствувало безспорно на броя на българското население, което винаги а е надвишавало броя на всички други народности. Ето напр. по статистиката на сръбския историкъ Верковичъ за времето отъ 1860-1870 г. населението на нѣкои околии въ Бѣломорието е било следното:

	<u>Драмска околия.</u>	<u>Зилиховска околия.</u>	<u>Зърневска околия.</u>
българи.....	24762	6314	20227
гърци.....	2206	13123	-
турци.....	24500	8553	5580
други нар.....	-	200	-

Споредъ Ярановъ населението въ горнитѣ три околии презъ 1910 год. е било:

	<u>Драмска околия.</u>	<u>Зилиховска околия.</u>	<u>Зърневска околия.</u>
българи...	27979	10065	24177
гърци.....	4600	14005	-
турци.....	27848	8430	4722
други нар..	3082	1785	-

Пакъ споредъ Ярановъ презъ 1920 год. броятъ на населението въ изброенитѣ три околии е съответно както следва:

българи.....	28195	4649	-
гърци.....	17658	12948	-
турци.....	26931	2180	3435
др. нар.....	1427	211	89

Ар. 29

Αναφορά του Διευθυντή των γυμνασιακών τάξεων της πόλης Ντεντέ – αγκας (Αλεξανδρούπολης) προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, Φ177, оп. 3, а.е. 2297, σ.

6

177, 3, 2297, C. 6

М.Н.П.
ГИМНАЗИАЛЕНЪ КЛОНЪ
№ ...
г. ДЕДЕ-АГАЧЪ.

До Господина
МИНИСТРА НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ
Дирекция на сръдното и висше обра-
зование и народна култура.
въ гр. С О Ф И Я .

Рх. № 10344
Получено на 8. IV 1947 г.

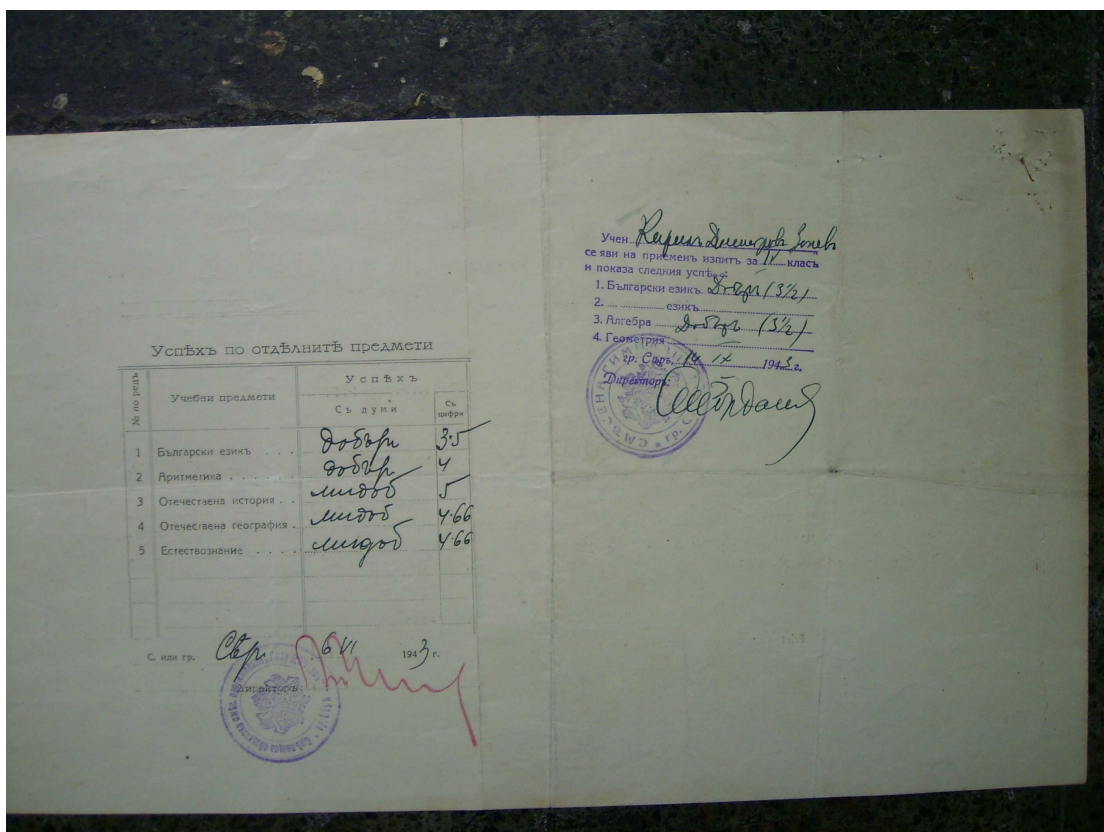
Донасямъ Ви, Господине Министре, че гимназиалниятъ клонъ въ гр. Деде-Агачъ е въ следното положение:

1. Всички училищни сгради на гръцкото Министерство на народното просвѣщение са прехвърлени отъ комисията по Закона за държавниѣ имоти върху Министерството на народното просвѣщение и и протоколитѣ се изпращатъ днесъ на утвърждение отъ чиновника по държавниѣ имоти.
2. Гимназиалниятъ клонъ и прогимназията ще се настанятъ въ сградата на бившата гръцка академия /Учителски институтъ/ за взаимно подпомагане въ преподаването, съгласно окръжното Ви № 9155 отъ 20. VII 1947 г.
3. Сградата на гимназиалния клонъ се почиства и дезинфекцира и къмъ 10 т.м. най-късно, учебнитѣ занятия ще започнатъ, независимо отъ това, колко ученици ще се събератъ до тогава.
4. Отъ кандидатитѣ за IV класъ по списъкъ, изпратенъ Ви по-рано, са записани 13 ученика отъ 21, а за V класъ - 3 отъ 16 ученика. Причината за това е, че ученицитѣ не са дочакали откриването на клона, отишли са въ други гимназии и следъ завършването на I срокъ ще се прехвърлятъ тукъ; има изгледи, че числото на ученицитѣ ще се увеличи.
5. Трина кандидати за IV класъ се явиха безъ приемнъ изпитъ, дошли съ семействата си отъ вътрешността и поради премѣшването не са се явили на такъвъ. Моля, нареждането Ви да произведемъ ли приемнъ изпитъ.
6. До днесъ са се явили трима гимназиални учители, на които актотѣ за встъпване въ длъжностъ Ви изпращамъ; не е назначенъ директоръ поради което, по решение на колегията за спешностъ, канцеларската работа ще се поеме отъ менъ като и.д. директоръ.

и.д. ДИРЕКТОРЪ: *Банко Николовъ*

Ар. 30

Аπολυτήριο προγυμνασίου Σερρών (Ιούνιος 1943), Φ798, оп. 2, а.е. 114, сс. 75 – 75
 πλάτη

Αρ. 31

Βιβλίο Πράξεων του Διευθυντή του μεικτού γυμνασίου Σερρών, Φ798, οπ. 2, α.ε. 98

